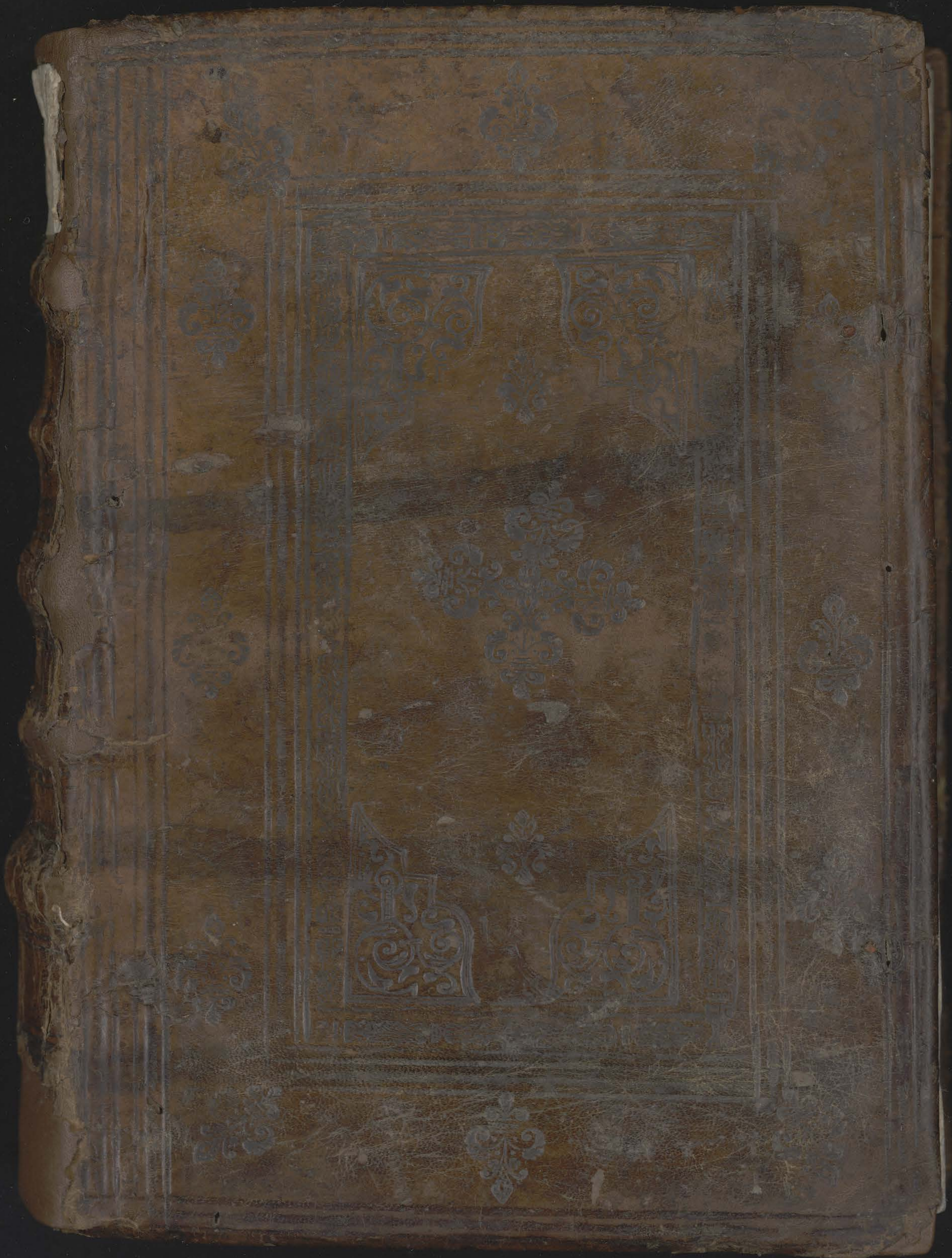

1570

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA, LIBRI VI.

A DION. LAMBINO MONSTROLIENSI, LITTERARUM Græcarum in vrbe Lutetia doctore Regio, *olim locis innumerabilibus ex auctoritate quinque codicum manu scriptorum emendati, ac ferè redintegrati, & præterea breuibus, ac perquàm vtilibus commentariis illustrati: nunc ab eodem recogniti, & longè meliores facti, planéque iam in suam pristinam integritatem restituti: cum iisdem commentariis, plus quarta parte auctis.*

ACCESSERVNT HÆC PRÆTEREA,

Vita Lucretij, eodem Lambino auctore.

PRÆTER *eũ indicẽ, qui in omnibus aliis libris antè impreßis poni solitus est, omnium rerum, quæ à Lucretio singulis libris tractantur, ac disputantur, capita continens, Indices alij duo,*

VNVS, *rerum, quæ sunt in contextu Lucretij, & vocũ, elocutionũmque ferè omnium Lucretianarum:*

ALTER, *earũ rerum, quæ sunt in commentariis Lambini.*

Eremi montis Regii Varsaviensis 1678

Βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής.

LVTETIAE, anno CIↃ. IↃ. LXX.

Apud Ioannem Benenatum.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

IO. AVRATVS, POETA REGIVS, IN Lucretium à Dionys. Lambino restitutum.

Immortalia si mortalibus ex elementis,
Non est, vt poßint vlla ratione creari:
Mentis opúsque tuæ sunt carmina, docte Lucreti,
Quæ tu de rerum natura pangere pergis:
Miror, te mortalem animi studuisse probare
Mentem, talia quæ scripta immortalia condat.
Nam si quas maculas iniuria temporis (vt fit)
Chartis fortè tuis alleuerat: ilicet, illas,
Vt quondam Cicero, sic nuper mente sagaci
Detergens Lambinus, in antiquúmque nitorem
Carmina restituens, docuit viuacius esse
Mente nihil, scriptis dare quæ sit idonea vitam.
Denique quî poßit non immortalis haberi
Vis animi, quæ immortalem dat carmine famam
Atque sibi, atque aliis, tibi vt olim, clara propago
Memmi? cuius adhuc per carmina vatis amici
Gloria viua viget mage, quàm per clara tropæa,
Aut tabulas pictas, aut erepta vrbibus æra.
Nunc certè tanto pòst tempore Memmius alter,
Qui sua gentili cognomina comprobat arte,
Ipse colens musas, illásque colentibus æquus,
Nominis immortale decus sibi sentit oriri,
Atque alij pariter, quibus, ô Lambine, labores
Ipse tuos in restituendo vate vetusto
Consumtos, immortali cum laude dicasti,
Æternum æterni monumentum, & pignus amoris:
Atque animi simul æterni, senióque carentis
Argumentum ingens contra facunda poëtæ
Dicta, magis, quàm nisa bona ratione, fidéque.
Sed nos ingenij miremur acumina, linguæ
Flumina miremur: pietas sua fœdera seruet.

DIONYSIVS LAMBINVS

KAROLO NONO, REGI Christianissimo, S. D.

SI QVOD est in his paucis scriptorum veterum, tamquam ex naufragio reliquiis, litterarum genus, Karole, Rex Christianissime, vnde multę, magnæque vtilitates ad nos permanarint, poëmata sunt. Poëtæ enim, qui iidem philosophi fuerunt, primos illos homines rudeis, impolitos, feros erudierunt, expoliuerunt, à feritate ad hunc humanum, & ciuilem victum, cultúmque traduxerunt. Iidem & melius, quàm plerique minuti philosophi, virtutis pulchritudinem descripserunt, eiúsque amore nos inflammarunt, & grauius à vitiorum turpitudine nos absterruerunt: iidem non, vt historici, ex veris rerum gestarum narrationibus, singulariúmque personarum dictis, factis, euentis: sed philosophorum more, rebus verisimilibus excogitatis, personis fictis, casibus cuique personæ consentaneis ad extremum subiunctis, nos & præceptis vtilissimis instituerunt, & moribus optimis imbuerunt. Cùm autem poëtarum non sit vnum genus: alij enim sunt epici, alij tragici, alij comici, alij lyrici ac melici, alij dithyrambici, alij iamborum, & elegorum, & epigrammatum scriptores, & si qui sunt alij: omnium & vetustissimi, & laudatissimi sunt epici. Philosophi enim, & theologi illi antiqui res tum diuinas, tum humanas eas, quibus hominum vita exculta, & ad humanitatem conformata est, heroo potissimùm carminis genere persecuti, posteris tradiderunt: quo in numero sunt apud Græcos Orpheus, Musæus, Homerus, (nam superiorum, non solùm scripta, verùm etiam nomina, temporis diuturnitas obliuione sempiterna obruit, penitúsque deleuit) Hesiodus, Tyrtæus, Phocylides, Xenophanes, Pythagoras, Empedocles, Parmenides, aliiq; complures: apud Latinos Ennius, Furius, Lucretius, Varius, Virgilius. Epicos subsecuti sunt tragici, qui clarorum virorum, publicarúmque personarum actiones, atque euentus numeris & modis imitantur: quo in genere sunt AEschylus, Sophocles, Euripides, Pacuuius, Actius: comici, qui obscurorum, & priua-

torum hominum vitam, facta, casus exprimunt: quales sunt Eupolis, Cratinus, Aristophanes, Menander, Epicharmus, Cæcilius, Plautus, Terentius: Dithyrambici, qui in Bacchi numine prædicando, laudibúsque efferendo, atque in eius rebus gestis, ac victoriis canendis toti ferè sunt occupati: quorum omnium primum Glaucum quendam fuisse ab Herodoto traditum est: iamborum scriptores, qui in eos, à quibus læsi sunt, acerbius inuehuntur: vt Archilochus, Hipponax, & interdum Catullus, & Horatius: elegorum opifices, quo in numero sunt Callimachus, Mimnermus, Philetas, Tibullus, Propertius, Ouidius. Horum igitur omnium cùm epici, meo quidem iudicio, plurimùm prosint, longéque ceteris auctoritate antecellant: hi studiosè nobis sunt legendi. In epicis porrò non eos tantùm numerandos esse duco, qui res fortiter, & præclarè gestas, belláque cecinerunt, vt Homerus, Apollonius, Ennius, Varius, Virgilius, Lucanus: aut qui de agricultura scripserunt, vt Hesiodus: aut qui de piscibus, & venatione, vt Oppianus: verùm etiam, multóque adeò magis eos, qui rerum causas occultas, atque à natura inuolutas longis versibus explicarunt, vt Empedocles, & Lucretius: & qui de affectibus animi comprimendis, de virtutibus expetendis, de vitiis fugiendis heroïco carmine præcepta reliquerunt, vt Pythagoras, vt Phocylides, vt Horatius. Nam cùm è rerum naturalium cognitione, morúmque ac virtutum explicatione homines efficiantur nescio quo modo maiores, atque elatiores: & cùm ex vtraque re animi magnitudo contra fortunæ impetus, rerúmque humanarum imbecillitatem: fortitudo contra mortis timorem, temperantia contra libidinem, constantia contra superstitionem comparetur: poëtis autem hoc maximè propositum esse debeat, vt lectorem reddant meliorem: secundo loco, vt delectent: absurdum sit profectò eum, qui talia argumēta heroïco carmine pro rerum dignitate tractarit, indignum poëtę nomine iudicari: bellorum, aut rerum rusticarum, & similium scriptorem solum in poëtarum numero, cœtúque collocari. Magnopere etiam ab iis dissentio, (quamuis graues sint auctores) qui Empedoclem, & ceteros huius generis scriptores è poëtarum choro sustulerunt, nihílq; eos neq; poëtæ proprium, neq; cum Homero commune, præter numeros, habere pronuntiarunt. iis libentius assentior, qui illum & philosophum præstan-

tem, & optimum poëtam fuiſſe cenſuerunt. Non enim poëſim imitatione ſola, ſed numeris, & figuris, & virtutibus poëticis metiendam puto: neque poëtam imitatorem quendam ſtatuo tantùm, ſed ingenio excellentem virum, & mente cōcitatum, & pæne dicam, diuinum: verbis non ſemper vtentem vſitatis, & popularibus, & de medio ſumtis: ſed interdum, & quidem ſæpius, nouatis, priſcis, longè arceſſitis: res magnas, res admirabileis, res abſtruſas, ac reconditas in lucem proferentem. Denique ei, cui ſit ingenium, cui mens diuinior, atque os Magna ſonaturum, do nominis huius honorem, vt iubet Flaccus. Verùm, dicet aliquis, hoc in Homero maximè laudabile eſt, quòd non ſolùm virtute præſtantium, fortiúmque virorum actiones honeſtas, & cum virtute coniunctas, ſed etiam improborum, ignauorum, amantium, libidinoſorum, iratorum, inuidentium, metuentium dicta, factáque optimè exprimit, atque ob oculos proponit: quod quando neque Empedocles, neque Lucretius facere curarunt, poëtarum nomen non merentur. Immò verò hoc ipſum eſt, quod in Homero reprehendunt cùm alij multi, tum philoſophorum princeps Plato: eúmque hoc nomine, neque in ciuitatem bene moratam, boníſq; legibus temperatã recipit: & ex ſua rep. non vi expellit ille quidẽ, aut ignominioſè exturbat, ſed certè verecundè deducit, atque honorificè dimittit. Quare non continuò ſi Empedocles, & Lucretius perſonarum ſic affectarum orationẽ, atque actionẽm non imitantur, poëtarum nomen eis adimere nos oportet. At Lucretius animorum immortalitatem oppugnat, deorum prouidentiam negat, religiones omneis tollit, ſummum bonum in voluptate ponit. Sed hæc Epicuri, quem ſequitur Lucretius, non Lucretij culpa eſt. Poëma quidem ipſum propter ſententias à religione noſtra alienas, nihilominus poëma eſt. tantúmne? immò verò poëma venuſtum, poëma præclarum, poëma omnibus ingenij luminibus diſtinctum, inſignitũ, atque illuſtratum. Haſce autem Epicuri rationes inſanas, ac furioſas, vt & illas abſurdas de atomorum concurſione fortuita, de mundis innumerabilibus, & ceteras, neque difficile nobis eſt refutare, neque verò neceſſe eſt: quippe cùm ab ipſa veritatis voce, vel tacentibus omnibus, facillimè refellantur. At debuit ingenij ſui vim ad modeſtiorem, probatiorémque diſciplinam, atque ad grauius argumentum conferre. Debuit.

quis negat? Sed dolere, & queri hoc licet: corrigere non licet. At Epicurus & Lucretius impij fuerunt. Quid tum postea? num iccirco nos quoque, qui eos legimus, impij ſumus? Primùm quàm multa ſunt in hoc poëmate cum aliorum philoſophorum ſententiis, ac decretis conſentanea? quàm multa probabilia? quàm multa denique præclara, ac propè diuina? Hæc ſumamus, hæc arripiamus, hæc approbemus. Illa, quæ ſunt commentitia, quæ abſurda, quæ cum religione Chriſtiana pugnantia, reiiciamus, aſpernemur, improbemus. Deinde adeóne faciles, & creduli ſumus, vt, quę ſunt à quibuſlibet ſcriptoribus memoriæ prodita, litteríſque mandata, ea vel tanquã ex Apollinis oraculo edita, vera eſſe iudicemus, vel tanquam ab Archimede deſcripta pro certis habeamus? Quòd ſi multa quotidie fabuloſa, incredibilia, falſa denique legimus, vel vt animos relaxemus, vel vt in iis, quæ ſine cõtrouerſia vera ſunt, libentius acquieſcamus, conſtantiúſque maneamus: quid eſt, quòd Lucretium, elegantiſſimum, cultiſſimúmq; poëtã, aſpernemur? Atqui nón ita fuerunt nec ineptè religioſi, nec ſuperbè faſtidioſi, veteres illi Chriſtiani, ſanctiſſimi viri, Iuſtinus martyr, Gregorius Nazianzenus, Baſilius Magnus, Ioan. Chryſoſtomus, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, Euſebius, Cyprianus, Tertullianus, Arnobius, Firmianus, Auguſtinus, Hieronymus, vt ſcriptorem, niſi Chriſtianum, & omni ex parte grauẽ, caſtum, ac verum, neminem lectione dignum iudicarẽt. Quin & Empedoclem, & Democritum, & Epicurum, & Lucretium, & ceteros philoſophos ac poëtas (vt oratores & hiſtoricos taceam) tum Græcos, tum Latinos, quamuis profanos, quamuis mendaceis, quamuis impios, ſtudioſè legebant. Neque id temerè, aut fruſtrà. Nam quemadmodum apes ex ſingulis floribus, quod eſt ad mel conficiendum vtiliſſimum, atque aptiſſimum limare, ac depaſci conſueuerunt: quod eſt inutile, nõ attingunt, aut certè non deguſtant: ita ſanctiſſimi illi, & Chriſtianiſſimi homines ex poëtis Græcis ac Latinis, ex ſcriptoribus profanis, atque à pietate Chriſtiana remotiſſimis, quæ ad religionem noſtram propagandam, atque ornandam valere exiſtimarent, ea diligenter & accuratè carpebant, ac ſeligebant: quæ repugnare ſentirent, ea aut præteribant, aut reſpuebant. Quo maiore odio digni, grauiúſque vituperandi ſunt peruerſi quidam homines, qui non ita pridem, hac noſtra ætate, qua

ætate omnes honestæ disciplinæ, omnes bonæ litteræ, multa sæcula oppressæ, ac sepultæ, aliquando tandem & Dei opt. max. benignitate, & Regis Francisci I. aui tui, litterarum parentis, consilio, studio, atque opera restitutæ, atque instauratæ, oculos sustulerunt, è tenebris emerserũt, florere denique cœperunt: eius ipsius, à quo tantum beneficium accepimus, filio Errico II. patri tuo persuadere conati sunt, vt ex tota Gallia litteras omneis exterminaret, funditúsque deleret. Quod quemadmodum ab optimo principe non potuerunt obtinere, ita neque abs te, eius filio, ingentis spei, & diuinæ indolis adolescente, vmquam obtinebunt. Namque vt clarissimi quidam viri se tum paratissimos litterarum defensores apud parẽtem tuum præbuerunt: ita & posthac apud te, si opus erit, vel iidem illi earum patrocinium constantissimè suscipient, vel alij illorum exemplum secuti, acerrimos se earundem patronos profitebuntur. Sed (vt eò, vnde degressus sum, reuertar) si scriptores omneis, qui religioni Christianæ aduersantur, reiiciendos, ac damnandos esse arbitramur: ne Plato quidem nobis erit attingendus: apud quem omnia ferè in vtramque partem disputantur: qui vxores, & liberos vult esse communeis: hoc est, si verba ipsa spectemus, qui certorum, & stabilium matrimoniorũ vsum tollit: cuius dialogorum bona pars flagitiosis puerorum amoribus referta est. Ne Aristoteles quidem lectione dignus erit: qui mũdum, vt numquam ortum esse, ita numquam interiturum putat: qui denique de animorum immortalitate videtur & à magistro suo Platone, & à nobis valde dissidere, plurimúmque discrepare. Stoici, diligentissimi virtutis custodes, acerrimíque vitiorum, & voluptatis hostes, nobis erunt mortis instar fugiendi. Deum enim, rerum omnium opificem, secundarum causarum vinculis deuinciunt: fati, & necessitatis legibus constringunt: omni denique agendi libertate à fato separata spoliant. quod & à Dei natura est alienissimum, & à nostra religione remotissimum. Verùm philosophos omittamus. Homerus ipse, qui propter excellentiam commune poëtarum nomen fecit suum, si in scriptore nihil, nisi sincerum, castum, religiosum, pium probabimus, sæpe nobis erit de manibus ponendus, atque abiiciendus. Quàm multa enim sunt apud eum de Diis absurda, eorúmque maiestate indigna? quàm multa fœda, obscæna, flagitiosa, turpia? (quamquam magna quædam,

& recōdita mysteria in huiusmodi fabulis inuoluta delitescere non me fugit: quę non est huius loci aperire, aut explicare) sed tamen cui sunt illa inaudita? Iupiter ipse, Deorum, atq; hominum rex, sexcētis adulteriis, stuprisque nobilitatus? Ganymedes ab eodē propter formam raptus? Mars à Vulcano in adulterio deprehensus? Mercurius Marti complexum Veneris inuidens, sibique talem amoris successum exoptās? Iuno muliebri illo dolore ex Iouis incōtinētia suscepto excrutiata? Venus in prœlio à Diomede sauciata? Thetis & Aurora Iouem pro filiis, ne in acie cadāt, deprecantes? Iam Heroïbus, & fortissimis totius Græcię, atque Asiæ viris quam personam imponit? quos mores attribuit? quam orationem affingit? iurgant inter se, cōuiciantur, maledicunt, libidine inflammantur, ira incendūtur, ægritudine contabescunt, plorant, lamentantur. Achilles Apolini minatur: cum Xantho fluuio decertare paratus est: iuuenibus Troianis captiuis crudelissimè interfectis Patroclo parentat. Eundem mortuum tantum vitæ desiderium afficit: tantum mortis odium percipit, vt dicat, malle se ab inferis excitatum homini non admodum copioso mercenariam operam præstare, quàm mortuis omnibus imperare. noti quidem sunt omnibus Homerici versus, sed eos tamen proferre nihil vetat.

Βουλοίμην κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ
Ἀνδρὶ παρ' ἀκλήρῳ, ᾧ μὴ βίοτος πολὺς εἴη,
Η πᾶσιν νεκύεσσι καταφθιμένοισιν ἀνάσσειν.

Vlysses non viri fortis, non prudentis, non sapientis, sed versuti, sed malitiosi, sed fallacis, sed mendacis exemplar nobis ab illo proponitur. Idem apud Alcinoum ait nihil sibi videri melius, nihil præstabilius, nihil optabilius, quàm

Conuiuas lætos plenis accumbere mensis,
Cùm Cererem expediunt, & lauta obsonia comti
Hinc illinc pueri apponunt, & vina ministrant,
Et reboant citharis laqueata, aurataque tecta.

Vulgatissimi sunt versus, planè cum Aristippi, & Cyrenaïcorum sententia congruentes.

Οὐδὲν ἔγωγέ τι φημὶ τέλος χαριέστερον εἶναι,
Η ὅταν δ' εὐφροσύνη μὲν ἔχῃ κατὰ δῆμον ἅπαντα,
Δαιτυμόνες δ' ἀνὰ δώματ' ἀκουάζωνται ἀοιδοῦ,

Ημεῖς

Ἥμενοι ἑξείης, παρὰ δὲ πλήθωσι τράπεζαι
Σίτου καὶ κρειῶν, μέθυ δ' ἐκ κρητῆρος ἀφύσσων
Οἰνοχόος φορέῃσι, καὶ ἐγχείῃ δεπάεσσι.
Τοῦτό τι μοι ἥδιστον ἐνὶ φρεσὶν εἴδεται εἶναι.

Sed de Homero verecundius, parciúsque nobis erat dicendum. Veniamus ad tragicos, qui omnium manibus teruntur, qui assiduè leguntur, qui ediscuntur. Primùm ipsa tragœdiarũ argumenta, partim tota sunt atrocia, & scelerata, & impia: partim flagitiosa, & incesta: partim incredibilia, atque absurda: exempli gratia: liberi à matribus trucidati: matres à liberis interfectæ: viri ab vxoribus, adiuuante adultero, de medio sublati: indomitæ, atq; effrenatæ mulierum libidines: filiorum cum matribus concubitus: nouercæ priuignorum amore flagrãtes: fratres mutuis vulneribus animam vnà cum sanguine profundentes: patres per speciem & causam religionis filias immolãtes: fortissimi viri alij acceptæ iniuriæ dolore ad insaniam redacti: alij, ne ad bellum proficiscantur, furorẽ simulantes: sexcenta his similia. Deinde sentẽtiæ talibus argumentis cõsentaneæ:

Oderint dum metuant: &
Natis sepulcrum ipse est parens: &
Nam si violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est: aliis rebus pietatem colas: &
Iurauit lingua, mentem iniuratam gero. &
Τοῦ μὲν δικαίου τὴν δόκησιν ἄρνυσο,
Τὰ δ' ἔργα τοῦ πᾶν δρῶντος ἔνθα κερδανεῖς: *id est*
Opinionem iusti hominis tibi para:
Sed quæstuosa quæ sient, facito omnia. &
Τὸ κέρδος ἡδὺ κἂν ἀπὸ ψευδῶν ἔῃ: *id est*
Dulce est lucrum, partum licet ex mendacio. &
Πολλαῖσι μορφαῖς οἱ θεοὶ σοφισμάτων
Σφάλλουσιν ἡμᾶς, κρείττονες πεφυκότες: *id est*
Multis labefactant nos superi artium modis:
Præstantiores quippe longè viribus. &
Ὦ Ζεῦ, τί λέξω, πότερά σ' ἀνθρώπους ὁρᾶν;

Η δόξαν ἄλλως τήνδε κεκτῆσθαι μάτην,
Δοκοῦντας ἄλλως δαιμόνων εἶναι γένος,
Τύχην δὲ πάντα τὴν βροτοῖς ἐπισκοπεῖν; id est
O Iupiter, téne aſpicere humanum genus
Dicam? an, deorum nulla cùm natura ſit,
Nos falſa opinione labi, & omnia
Mortalium negotia fortuna regi? &
Εὔφραινε σαυτόν· πῖνε, τὸν καθ' ἡμέραν βίον
Λογίζου σόν, τὰ δ' ἄλλα τῆς τύχης. id eſt
Animum tuum oblecta: bibe: præſentem diem
Tuum eſſe: cetera omnia fortunæ puta.

Quid comici? nónne hi quoque, ſi ſummo cum eis iure agere, atque ad viuum omnia reſecare volemus, è bibliothecis omnibus erunt exigendi? Nihil dicam de Ariſtophane. notum os veteris comœdiæ. nota verborum illius non libertas, aut licentia: ſed turpitudo, atque impudentia. Plautini item ſales nemini ſunt inauditi. mitto quàm ſint improbi, quàm ſcurriles, quàm obſcæni. Ne Terentius quidem, quem omnes eruditi comicorum omnium pudentiſſimum, & verecundiſſimum fatentur eſſe, omni ex parte ſermonibus prætextatis, atque impudicis vacat: quod genus,

Lepus tute es, & pulpamentum quæris. &
Ego iſtum eunuchum vel ſobrius.

Iam illud ab irato ſene impiè dictum,

Deos neſcio.

Ne multa. totum argumentū comicum ex ſenibus auaris, ſtultis, deliris: ex adoleſcentibus amatoribus, intēperantibus, ſcortatoribus, profuſis, ac perditis: ex virginibus aut vi, aut pretio corruptis: ex meretricibus procacibus, ac rapacibus: ex ſeruis fallacibus, ac furacibus: ex lenonibus impiis, ac periuris: ex paraſitis edacibus: ex militibus glorioſis cōſtat. Quòd ſi nō poëtas modò, ſed oratores, & hiſtoricos, & ceteros ſcriptores omneis, ad religionis perpendiculum, normamq; exigemus: permulta in eis abſurda, improba, turpia, nefaria, impia reperiemus. Ad Lucretiū igitur noſtrū reuertor, poëtā egregiū, ac præſtantem, ſcriptoremq; omnium Latinorū politiſſimū, vetuſtiſſimū,

elegantiſſimum: ex quo Virgilius & Horatius nõ ſolùm dimidiatos, ſed integros ſæpe verſus mutuari ſolent. Hic vbi de rerum primordiis, ſeu corpuſculis indiuiduis: de eorum motu, & figuris, de inani, de imaginibus, ſiue ſimulacris, quæ è ſummo rerum corpore mittũtur: de animorum natura, de ortu, obitúque ſiderum, de ſolis & lunæ defectu, de fulminis natura, de arcu cæleſti, de auernis, de cauſis morborũ, & multis aliis rebus diſputat: ſubtilis, argutus, enucleatus, limatus eſt. in librorum procœmiis, in nonnullis ſimilitudinibus, in exemplis, in diſputationibus de morte contemnenda, de amore fugiẽdo, de ſomno, & inſomniis, grauis, copioſus, amplus, magnificus, elatus, ornatus eſt. Quem ſi quis caſus ad grauiorem, & probabiliorem aliquam diſciplinam, puta Platonicam, aut Peripateticam, aut Stoicam detuliſſet: Dij immortales, quantum ex eo fructum, quantã vtilitatem caperemus! quantam ſui admirationem hominibus excitaret! quãta ſui ſtudia cõmoueret! Nam ſi, tã infelici argumẽto ſibi propoſito, ac ſuſcepto, poëma tamen edidit tam præclarum, tam illuſtre, tam luculentum: quid cum cẽſemus fuiſſe facturum, ſi vel rerum Platonicarum magnitudinẽ, ac maieſtatem, vel Ariſtotelis acumen, atque vbertatem, vel Zenonis grauitatem, ac ſeueritatem verſibus materiæ conſentaneis expreſſiſſet? quantũ nomen, quantam laudem, quãtam gloriã conſecutus eſſet? Quamobrẽ ſic agamus potius. id, quod adeſt, laudemus, eóque fruamur: eo, quod abeſt, æquo animo, patienterq́; careamus: hoc eſt, huius poëmatis elegantiam, venuſtatem, pulchritudinem amemus, atque amplectamur: argumẽti melioris ſortem in eo deſideremus. Quid enim? eos poëtas, ex quibus ſolam curarum noſtrarum obliuionem, ſolámq; oblectationem quærimus, cupidiſſimè legere ſolemus: poëtam nõ modò noſtros animos delectantem, verùm etiam obſcuriſſimas de rerum natura quæſtiones pulcherrimis verſibus explicãtem, negligemus? Homerum, propterea quòd in quibuſdã fabularum partim turpium, partim abſurdarum inuolucris omnium rerum naturalium, atque humanarum cognitionem incluſam continere exiſtimatur, nõ ſolùm legimus, verùm etiã ediſcimus: Lucretium, ſine fabularum, taliúmque nugarum integumentis, de principiis & cauſis rerum, de mundo, de mundi partibus, de vita beata, de rebus cæleſtibus ac terrenis, nõ verè illum quidem, neque piè, ſed tamen ſimpliciter, & apertè,

&, vt Epicureum, ingeniosè, & acutè, & eruditè, & purissimo sermone loquentem non audiemus? Non enim, si multis locis à Platone dissidet: non si multa cum religione nostra pugnantia dicit, iccirco ea etiam, quæ cum illorum, & Christianorum sententia congruunt, spernere debemus. Quàm præclarè de coërcendis cupiditatibus, de sedandis animorum motibus, de mentis tranquillitate comparanda disputat? Quàm subtiliter, & argutè eos, qui nihil percipi, nihílque sciri posse affirmant: qui sensus omneis fallaceis esse dicunt, coarguit, ac refellit? quàm copiosè sensus defendit? quàm probabiliter, & pæne dicam, verè ostendit, sensuum fide labefactata, atq; euersa, actiones omneis humanas eodem motu conquassatas concidere & corruere? Quot, & quàm firmis argumentis demonstrat, sensuum veritate sublata, rationem quoque ipsam, atque adeò vitam, ac salutem funditùs interire? quàm pulchræ sunt apud eũ descriptiones? quàm venusta (vt Græci appellant) episodia? quàm bellæ de coloribus, de speculis, de magnete, de auernis disputationes? quàm graues ad continenter, iustè, moderatè, innocenter viuendum cohortationes? Quòd si quis plus æquo seuerus totam huius poëmatis sententiam, ac materiam vituperabit, atque aspernabitur, solo fortassis Epicuri, quem Lucretius exprimere conatus est, nomine offensus: quid de eius sermone statuemus? quo quid purius, quid incorruptius, quid nitidius, quid elegantius dici, aut excogitari potest? Equidem hoc tibi, Karole, non dubitanter affirmabo, nullum in tota lingua Latina scriptorem Lucretio Latinè melius esse locutum: non M. Tullij, nõ C. Cæsaris orationem esse puriorem. Itaque, si ita commodum est, totã sanè Lucretij, hoc est Leucippi, Democriti, Empedoclis, Aristippi, Epicuri, quos secutus est Lucretius, philosophiam improbemus: at incredibilem verborũ nitorem: at singularem sermonis elegantiam: at incorruptam Latinè loquendi facilitatem admiremur, amplectamur, æmulemur. Atque vtinam, Karole, vtrumque simul, & pietatem, & linguæ Grææ, ac Latinæ cognitionem ex vnis atq; eisdem auctoribus comparare possemus, esset præclarum sacris libris esse contentos, profanos nõ desiderare. Nunc autem, cùm litteras quidem Græcas ex Homero, & ceteris epicis: ex Sophocle, & ceteris tragicis: ex Aristophane, qui solus ex tot comicis ad nos peruẽnit incolumis: ex Platone, & Xenophonte, & Aristo-

tele, & Plutarcho: ex Herodoto, & Thucydide, & Polybio, & Dionysio Halicarnasseo: ex Lysia, & Demosthene, & AEschine, & aliis rhetoribus. Latinas autem ex Plauto, Terentio, Lucretio, Varrone, Cæsare, M. Tullio, Catullo, Virgilio, Horatio, Tibullo, Propertio, Plinio, & similibus, qui vel falsam religionem, vel meram impietatem quibusdam locis spirant, ac redolent, discere necesse habeamus: quid vetat, quo minus hos scriptores ita tractemus, itáque legamus, vt eorum sermonis quidem diuitias, lepóres, ornamenta ab ipsis compilemus: talibúsque furtis ac spoliis, antiquorũ illorum Christianorum exemplo, ecclesiam Dei opt. max. locupletemus, amplificemus, exornemus: religionem autem nostram, quam ex litteris sacris, tamquam ex liquidissimo, & sincerissimo fonte hausimus, incorruptam, inuiolatam, atque integram conseruemus? Nam neque olim cùm me litteris Latinis docendis præfecisti, eo consilio Lucretium meis auditoribus explicandum suscepi, vt philosophiam Epicuream, iam explosam, atq; damnatam, reuocarem, ac restituerem: neque nunc, postquàm eundem me linguam Græcam docere iussisti: magno meo labore, multisq; vigiliis, hunc eundem poëtam mendis innumerabilibus maxima ex parte purgatum, & breuibus commentariis illustratum, ea mente edendum curaui, vt homines vel à pietate Christiana auocarem, vel noua religione inficerem. non ita insanio: (nam philosophiam quidem sequor, & probo tum eam, quæ à Platone, & Xenophonte, tum eam, quæ ab Aristotele manauit: religionem autem nullam aliam neque colo, neque amplector, nisi quam à Domino nostro Iesu Christo, Dei immortalis filio, generis humani seruatore, ac liberatore edoctus sum:) sed primùm vt linguam Latinam hoc ipso inopem, atque egentem, quòd Lucretius mendosus, laceratus, ac deformatus obsolescebat, bonis eam suis, & opibus auitis augerem, ditarem, atque ornarem: deinde vt de omnibus omnium gentium hominibus, quos Latini sermonis mundities delectat, optimo huius linguæ auctore tot mendis ferè perpurgato, bene mererer: postremò vt omnes bonarum litterarum studiosi tibi, Rex potentissime, qui patris & aui tui vestigia persequens, ingenuarum artium, bonarumq; litterarum doctores, ac magistros Lutetiæ Parisiorum amplis præmiis affectos retines, alis, ac tueris, gratiam habeant, quòd ij, quos in vrbe totius Galliæ maxima,

ac celeberrima, liberalibus artibus, ac diſciplinis, litteríſque Hebraicis, Græcis, ac Latinis docendis præpoſuiſti, non ſolùm iuuentutem ex omnibus Europę partibus in hãc vrbem, tamquam ad vberrimum omnium diſciplinarum mercatum, conuenientem, viua voce erudiant, verùm etiam ſcriptoribus antiquis, iniuria temporum deprauatis, in integrum reſtituendis, omnium mortalium à litteris non abhorrentium ſtudia iuuare, ac ſubleuare conentur. Enimuerò, Karole, nihil habet tua maieſtas maius, quantumuis licet alij artem militarem extollant, quàm quòd bonas litteras, ingenuáſque diſciplinas diligis, tueris, ac propagas. Ars enim militaris ſine litterarum, & doctrinæ adiumento non ſolùm Regibus ac ciuitatibus liberis parum prodeſt, verùm etiam totas ſæpe reſpublicas, totáque regna labefactat, ac funditùs euertit: litteræ contrà, & cognitio rerum ex libris petita, ſæpe ſine armorum, & rei militaris acceſſione maximas ciuitates incolumeis, potentiſſimáque regna ſalua tuentur, & conſeruant. Iam verò, quòd nos maleuoli quidam homines inſimulant, quaſi omnia reip. mala, quæ his perditiſſimis temporibus vidimus, à litteris, & litteratis orta ſint, vt tibi perſuadeant, litteras ex tota Gallia eſſe eiiciendas, funditúſque exſtinguendas, ſi remp. ab his malis conquieſcere, aut reſpirare cupis: ſic cõtrà tibi perſuadeto, Karole, veriúſque hoc eſſe credito, quàm, *Pythia quæ tripode ex Phœbi, lauróque profatur*, vt ait Lucretius, eos omneis, qui huiuſmodi ſermonibus litteras in crimen, & inuidiam vocant, vel auaros, vel ambitioſos, vel facinoroſos & ſceleratos, & ſimilibus vitiis coopertos, & contaminatos eſſe: atq; idcircò litteras odiſſe. Nam cùm ſuis flagitiis, & vitiis latebras ac tenebras quærant: litteras autem clariſſimi luminis inſtar eſſe intelligant: nihil ſuis tætris vlceribus, grauiſsimíſque animorum morbis tam aduerſum, quàm litteras eſſe arbitrantur. Itaque viri boni, integri, abſtinentes, temperantes, innocentes, & litteras plurimi faciunt, & litterarum ſtudioſos colunt: in pretio, atque in honore habent: eóſque ſi re iuuare non poſſunt, at verbis ampliſsimis, & oratione perquàm honorifica proſequuntur. Sed de his nimis fortaſſe multa, præſertim ad te. Hos igitur T. Lucretij Cari de natura rerum libros ſex, Karole, Rex inuicte, omnium, quivmquam poſt artẽ typographicã inuentã editi ſunt, emendatiſsimos, tibi dono, ac dedico. Neque verò in hoc, ſtellionatus cri-

men, aut inconſtãtiæ vituperationẽ ſuſcipio, quòd, quæ aliis iã antè deſponderim, ac donarim, tibi denuò donem. Singulos enim libros ſingulis viris tui regni & mihi amiciſsimis, & doctiſsimis, eo animo donaui, vt eſſent amicitiæ noſtræ monumentum ſempiternum. Tibi autem nũc eoſdem vniuerſos, illorum rogatu, tibi dono: quin illi ipſi, qui tuo in regno nati ſunt, quíque te dominum ac Regem ſuum agnoſcunt, ſeipſos vnà cum his libris tuos eſſe profitentur, tibíque tradunt, & commendant, vt & ipſi, & hi libri tuo fideliſsimo præſidio freti, ab omni iniuria externa ſint tutiores, ac munitiores. Nam ſinguli ſingulis donati, ac traditi, atque ita diſiuncti, ac diuulſi, contra iniuriam hominum, virtuti inimicorum, atque infeſtorum, his præſertim temporibus, cùm litteræ inuidia, odióque immeritò laborant, fortaſſe eſſent imbecilliores. Nunc autem coniuncti, & vniuerſi, tibi, & tuæ certiſsimæ fidei commendati, tuáque validiſsima & potentiſsima dextera tecti ac defenſi, nullos quantumuis acreis & violentos maleuolorum hominum impetus pertimeſcent. Ita igitur viuas, & valeas, & regnes, Karole, vt litterarum, ac litteratorum, virtutéque præſtantium virorum columen, & præſidium, & perfugium multas ætates eſſe poſsis. Lutetiæ, anno ab humano genere ſeruato, CIↃ. IↃ. LXIII. Kalendis Nouembr.

DION. LAMBINVS ERRICO MEMMIO, ſupplicum libellorum in Regia magiſtro, S. D.

Q Vamobrem hunc primum T. Lucretij Cari de natura rerum librum tibi donarim, Errice Memmi, cauſæ multæ concurrerunt. mouit me primùm magnus inter nos vſus, & ſumma neceſsitudo ſatis longo conuictu, neque parua aut breui conſuetudine, conſtituta, ab illo iam tẽpore, cùm ego, tu, & frater tuus Io. Iacobus Memmius, & homo doctiſsimus, idémq; vir optimus, ſtudiorum veſtrorum ſocius, & quaſi moderator Ioan. Maludanus, (ex cuius morte nec opinata, atque immatura, mihi nuper ab Aurato noſtro nuntiata, incredibilem hauſi dolorem) Toloſæ vnà commorabamur. Qua in vrbe tametſi omne ferè noſtrum ſtudium in iure ciuili ponebamus: horas tamen aliquot pomeridianas, & veſpertinas, & ſubſeciuas ad Græcos & Latinos quoſdam ſcriptores legendos conferebamus. atque ex Græcis quidem Homerum, Euripidem, Theocritum, Xenophontem, Plutarchum: ex Latinis autem M. Tullium, M. Varronem, C. Cæſarem. T. Liuium, Virgilium, Horatium, remiſsionis animorum

gratia legebamus. Sic igitur me afficit suauißima illius temporis recordatio, vt neque mihi vnquam beatius vixisse videar, & si te prætercam, atque adeò si non in principe loco ponam, flagitium me admissurum putem. Multum secundo loco apud me valuit tui, & C. Memmij Gemelli, cui vni suos libros omneis Lucretius inscripsit, & dedicauit, nominis communitas, eáque, quam Græci appellant, ὁμωνυμία. Nam cùm ego vniuersos quidem libros Regi Karolo nono consecratos: singulos autem singulis hominibus nostratibus & mihi carißimis, & doctrina præstantibus donatos in lucem prodire voluissem: existimaui, quemadmodum Lucretius Memmio omneis dicauisset, ita me tibi, tamquam eius gentili, vnum saltem librum, eúmque primum, dicare debere. Accesßit & quæ mihi ad hoc faciendum acerrimos stimulos admouit, tua omnium Græcorum, & Latinorum librorum, non modò è typis expressorum, verùm etiam manuscriptorum, quos vndique magno pretio conquisisti, & collegisti, instructißima bibliotheca: ex qua depromtum vnum T. Lucretij Cari exemplar peruetustum cùm mihi commodatò dedisses: tantùm mihi ad huius ornatißimi, politißimíque scriptoris partim iniuria temporum, partim culpa hominum vel indoctorum, vel ineptè religiosorum deprauati emendationem adiumentum attulisti, vt non minimam partem locorum in eo restitutorum cùm præsens ætas, tum omnis posteritas tuo libro sit debitura. Atque hoc pluris est ea, quam habes, optimorum librorũ supellex, quòd eam libentißimè, ac liberalißimè ijs omnibus impertiris, quos exploratum habes solere, vnde profecerint, ingenuè profiteri, neq; eum, quem foris perceperint, fructum sibi vendicare. Atque mihi, quem optimè nosti, & quem scis nouam omnium M. Tullij scriptorum editionem omnibus suis numeris, & partibus perfectam atque expletam meditari, iampridem tria vetustißima, atque emendatißima omnium M. Tullij operum exemplaria vltrò detulisti, currentémque (vt aiunt) incitasti. Neque verò id solùm fecisti, sed etiam, (qua in re industriam ac diligentiam tuam incredibili litterarum amore coniunctam admiror) scripturas omneis inter se dißimileis, atq; à vulgata lectione discrepanteis ad oram vnius exempli typis excusi, partim tua, partim tui librarij manu adscriptas mihi commodasti, vt minore meo labore ex talibus scripturis quasi sub vno aspectu positis, Adriano Turnebo interea, & Io. Aurato collegis meis, quorum iudicium est, vt scis, in hisce litteris subtilißimum, adhibitis, & consultis, eam potißimùm sequerer, ac probarem, quæ & M. Tullio esset dignißima, & eius sententiæ maximè consentanea, & omnium virorum doctorum consensu, neminéque repugnante, optima ac verißima. Namque omnino mihi deliberatum est à vulgata & recepta scriptura, ne latum quidem vnguem discedere, nihilque in tanto, talique scriptore immutare, nisi quod ita perspicuè & sine controuersia corruptum sit, ac deprauatum, cuiúsque restitutio ita sit auctoritate librorum veterum comprobata, & (quod caput est) veritate ac ratione fundata, vt omnes mortales neq; indoctißimi, neq; maximè hebetes sic esse legendum, quemadmodum restituendum curauero, fateantur. Verùm de M. Tullio & aliàs, & suo loco. Nunc T. Lucretij Cari de natura rerum, à me summa (quod te non fugit) diligẽtia, maximóque labore ad veteres membranas emendati, atque ex carie, situ, & squalore in suam pristinam formam, natiuúmque habitum ac nitorem propemodum vindicati, librum primum tibi, tuo merito, libentißimè dono. Vale. Lutetiæ anno à genere humano seruato CIƆ. IƆ. LXIII. Kalendis Sextilibus.

IDEM

IDEM ERVDITO LECTORI.

VIT *mea semper hæc sententia, lector erudite, eos, qui scriptores veteres vel difficileis, atque obscuros explanant, atque illustrant, vel iniuria temporum deprauatos, codicum manuscriptorum auctoritate freti, in antiquum statum, pristinúmque ac natiuum splendorem restituunt, de bonis litteris, honestisque disciplinis melius mereri, quàm qui aut poëmata, aut orationes, aut libros artem aliquam iam antè à veteribus traditam, atque explicatam complectenteis scribunt & componunt. Nam si se ad poëmata scribenda conferent: profectò Virgilio, Catullo, Horatio, Tibullo, & ceteris, quos sibi ad imitandum proposuerint, non erunt superiores. Si orationes, & epistolas conscribere conabuntur: à M. Tullij facundia, atque eloquentia longo scilicet aberunt interuallo. Si verò artis grammaticæ, aut rhetoricæ, aut dialecticæ præceptiones litteris persequi studebunt: veteribus illis, qui eadem præcepta tradiderunt, sine dubio multo erunt inferiores. Itaque cùm horum ferè omnium arrogantiam mirari soleo, tum eorum maximè stultitiam, ac pæne dicam, insaniam satis miserari, ac deplorare non possum, qui hodie grammaticas arteis, rhetoricas, dialecticas à se scriptas, magno supercilio adolescentibus venditant, atque ostentant. Nam vel ea ipsa dicunt, quæ sunt iam à veteribus occupata: vel alia. Si eadem: vel id apertè, & sine dissimulatione faciunt: & tum, præterquàm quòd impudentes, atque iniusti sunt, etiam actum agunt, inanémq; operam sumunt: vel obscurè, ac dissimulanter, quibusdámque rebus immutatis: & tum nihil à furibus differunt, qui rerum furtiuarum notis commutatis, furta sua se occultare posse confidunt. Si alia omnia afferunt: nugas afferunt: & ita, non ignorantiam solùm, verùm etiam temeritatem, ac vanitatem suam patefaciunt, indicant, ac produnt. Cùm enim afferre meliora non possint, reliquũ est, vt suis sectatoribus deteriora pro melioribus obtrudant. Quare, si ita sentiũt, quemadmodum præ se ferunt: cùm ipsi magno in errore versantur, tum alios in eundem errorem secum trahunt. Sin, quæ recta sunt, intelligunt, sed aliter tamen vel quæstus spe ducti, vel inani gloria perusti faciunt: capitalem fraudem admittunt. Neque verò me fugit, nonnullos & nostra, & patrum nostrorum ætate claros viros exstitisse, qui & poëmata, & orationes, & arteis magna cum sua laude conscripserunt. Sed & rarum est hoc hominum genus, & nescio quo modo plerumque fit, vt, qui ad scribendum sunt ineptissimi, ij incredibili scribendi dulcedine, ac voluptate, quasi prurigine, & scabie quadam affecti ducantur: qui cõtrà ad id ipsum cùm ingenio, & natura facti, tum arte & studio egregiè instructi sunt: ij aut à scribendi volũtate & consilio refugiũt: aut, si quid soli & apud se scribant, de eo in vulgus edendo, tamquam sibi & Musis canentes, non valde laborent. Ego autem, quid in scribendo possim, aliis iudicandum relinquo, si modò è scriptu meis non ita multis, quæ diuulgata sunt, iudiciũ hac de re fieri poterit. Sed certè in hoc genere partim explicandorũ, ac declarandorũ, partim restituendorum atq; emendandorum poëtarum veterum elaboraui. Qua in re quam laudem meruerim, nescio: quin ne quæsiui quidem. Semper enim in ipsa virtute, & rectè factis satis laudis inesse iudicaui, etiam si multitudo non laudaret. Verumtamen mihi conscius sum me omnibus bonarum litterarum studiosis prodesse, & consulere voluisse. Si non fuit par voluntati facultas: non arrogantiæ, aut confidentiæ, sed tardi-*

tatis, aut infirmitatis crimen suscipere debebo. Sed ad Lucretium tandem, cuius gratia hic sermo à me institutus est, venio. Hunc igitur poëtam, lector humanissime, liquidò tibi confirmare, veréque apud te gloriari possum, mea opera planè alium ab eo, qui abs te anteà visus sit, in manus tuas peruenire. Octingentis enim locis (neque hoc ὑπερβολικῶς, sed Latino more dico) restitutum esse, tibi legendo cognoscere, atque experiri licebit. Vsus autem sum in eo restituendo, Romæ quidem tribus libris manuscriptis: vno Vaticano: altero, qui fuit Gabrielis Faërni: tertio, quem Scipio Tettius Neapolitanus mihi commodatò dedit: Lutetiæ verò, duobus: vno Memmiano, altero Bertiniano, qui ex cœnobio D. Bertini, (Est autem hoc cœnobium in oppido D. Odomari non longè à Morinis) olim ad P. Gallandium ipsius rogatu Lutetiam missus est, deinde Adriano Turnebo à P. Gallandio eius copia facta est. Atque ego (ne mentiar) Bertinianum codicem, quẽ in meis scholiis sæpe commemoro, non vidi, sed librum Adriani Turnebi è formis plumbeis expressum, cum illo exemplari manu scripto diligentissimè, & accuratissimè vsque ad librum sextum duntaxat comparatum, habui, quandiu volui: eúmque, quia Bertiniani codicis scripturas omneis dissimileis, & differenteis à vulgatis summa fide imitatas continebat, Bertinianum nominaui. Ne vulgatos quidem libros aspernatus sum. Quin omneis, quos potui, vndique conquisiui, & corrogaui, Parisienseis, Lugdunenseis, eósque binos, Venetos item binos, vnos antiquiores, alteros recentiores, Florentinos, Vicetinos, Basilienseis. Præterea grammaticos omneis veteres, & linguæ Latinæ veluti magistros, quos superioris ætatis oratorum, ac poëtarum versus proferre meminissem, studiosè relegi: in his Varronem, Pompeium Festum, Macrobium, Nonium Marcellum, Diomedem, Sosipatrum Carisium, Seruium, Priscianum, & simileis, vt, si qui versus Lucretiani integri, atque intaminati, aut certè quàm minimùm contaminati, & corrupti, ab eis proferrentur: ego eorũ testimoniũ secutus, Lucretij vulnera sanarẽ. Scholia præterea, seu breueis cõmentarios, addidi, quibus partim immutatorum à me locorũ rationem reddidi, partim obscuriores quasdã voces declaraui, partim quædã ad philosophiã, aut historiã pertinentia, difficiliora, atq; impeditiora, ex Homero, Hesiodo, Pindaro, Theocrito: ex Platone, Aristotele, Theophrasto, Cleomede: ex Herodoto, Thucydide, Xenophonte, Plutarcho, Diodoro Siculo, Strabone, Pausania, Arriano, Laërtio: ex M. Tullio, C. Cæsare, T. Liuio, Q. Curtio, Plinio, & aliis poëtis, philosophis, historicis, partim Græcis, partim Latinis, quos enumerare longũ sit, expediui, atque illustraui. Postremò, quoniã sæpe animaduerti, magnos, & eruditos viros, dum suis cogitatis, atque inuentis, nimio opere delectãtur (vt sumus omnes φίλαυτοι, natura) dúmq; in suis scriptis recognoscendis, atque examinandis neminem alium arbitrum adhibẽt, præterquàm seipsos, interdum turpiter labi, atque errare: ego meis viribus, meóq; ingenio diffisus, vbicumque mihi, vt hærerem, ac dubitarem, áccidit, ad viros doctos mihi notos ac familiareis, tùm alios multos, tùm verò Galliæ nostræ, atque adeò totius Europæ principes, collegas meos, Adrianum Turnebum, & Ioannem Auratum retuli: nonnullas meas coniecturas cum eis communicaui: eorum sententias, & quasi responsa, quamuis ea interdum non satis mihi probata, summa fide ipsis auctoribus reddidi: neque me puduit, vnde profecissem, ingenuè profiteri: quin contrà, turpissimum mihi futurum duxi, id, quod ab aliis acceptum probauissem, mihi impudenter adscribere, atque arrogare. Hæc te, lector, scire volui. Atque ea ipsa nimis fortasse multa tibi videbuntur, iamdudum Lucretium legere properanti. Sed te per humanitatem tuam, per pietatem tuam, per eam denique, quam mihi debes, si quam

debes, gratiam, obsecro, & obtestor, ne prius Lucretium legere incipias, quàm librarij, operarúmque errata ita correxeris, quemadmodum esse corrigenda ad calcem libri admonui. In quorum numerum, atque ordinem, nonnulla etiam ex iis, quæ primæ editioni addidimus, non satis diligenter suis locis adglutinata, & idcirco ab operis per imprudentiam prætermissa, conieci, &, quo quæque loco essent reponenda, indicaui. Quòd si qua alia inter legendum animaduertes, quæ nos fugerint, ac fefellerint: fac memineris, nos homines esse, discásque, rebus humanis concedere oportere. Vale.

Idem tertiæ editionis lectori S. D.

FVERAT olim (erudite lector) à pictore quodam præstantissimo, atq; excellentissimo tabula pulcherrimè picta. Eam tabulam mali pictores longo pòst tempore vetustate aliquantùm obscuratam, & propemodum obsoletam, nacti, non solùm nouis & alienis coloribus contaminarant veriùs, quàm illustrarant, verùm etiam cœno, & sordibus conspurcarant. Ego autem eam miserandum in modum contaminatam, ita, vt vix pristina picturæ dignitas & pulchritudo agnosceretur: annos abhinc septem, multis similibus tabulis, ex illa prima, & natiua, quasi ad viuum expressis, atque imitatis, adiutus, in suam pæne formam, atque in antiquam integritatem, ac dignitatem restitueram: sordeis ferè omneis ablueram: colores ineptos, & suppositos absterseram: aliena lineamenta deleueram: natiuos & veros colores supposititiis illis, & falsis inquinatos, óblitos, obscuratos, ac pæne dicam, sepultos, aperueram, patefeceram, illustraram, in lucem reuocaram, ingenua & germana lineamenta, spuriis & adulterinis illis partim deformata, partim coopertæ interpolaram, reconcinnaram, ac redintegraram. Eam hunc in modum opera meæ quasi renatam, cùm totam quidem Regi Gallorum, Karolo IX. singulas autē parteis sex viris Galliæ nostræ doctissimis, atque ornatissimis, donauissem, & quasi consecrassem, omnibúsq; nationibus spectandam ac fruendam exposuissem: quidam omnium mortalium, qui vmquam fuerunt, qui sunt, qui erunt, iniustissimus, audacissimus, impudentiss. sibi improbissimè arrogauit: à se esse redintegratam, suo decóri restitutam, atque ab omnibus maculis vindicatam, suis denique & natiuis coloribus illustratam, impudentissimè prædicauit. Hanc iniuriam apud te, lector, queri volui prius, quàm in hac tertia Lucretij mei editione quidquam legere inciperes: non solùm vt de isto improbissimo fure, atque adeò reip. depeculatore, ita, vt meretur, existimares, tibique nota esset istius Patæcionis iniustitia, & confidentia singularis, verùm etiam vt atrocissimam mihi ab isto factam iniuriam, meúmque iustissimum dolorem, pariter, communitérque mecum doleres. Proferam autem, & explicabo in conspectu tuo tabulas publicas, quibus ego eum furti manifesti, atq; adeò peculatus, ita apertè conuincam, vt, quamuis omneis homines confidentia, atque impudentia vincat, negare non audeat tamen, se in rem alienam iniquissimè inuasisse, eámque vero domino, ac iusto possessori iniustissimè eripuisse. Sed, ne te diutius suspensum, atq; incertum teneam, scire cupientem, quam ego tabulam pictam olim ab aliis inquinatam ac deformatam, à me non ita pridem magna ex parte nitidio-

rem effectam, ab isto mihi ereptam, querar: non sinam te diutius (quamquam propemodum, quid velim, quídque significem, intelligentem) verum tamen non sinam te, si forte tibi res tota inaudita, atque incognita est, diutius animi pendêre. Omnium poëtarum Latinorum, qui hodie exstant, & qui ad nostram ætatem peruenerunt, elegantißimus & purißimus: idémque grauißimus, atque ornatißimus, Lucretius est. Eum cùm librarij scriptores, nondum inuenta arte typographica, mendis innumerabilibus, maculísque fœdißimis contaminassent, atque obruissent: ad illa à librariis illata vulnera, leuia sanè & sanabilia, accesserunt multo grauiora, ac pæne dicam, insanabilia, ab hominibus doctis quidem illis, sed plus nimio suo ingenio indulgentibus (vt sumus nostri ferè plus æquò amantes) imposita atque inflicta. Quibus hic, alioqui politißimus & elegantißimus scriptor, ita laceratus, confossus, deprauatus, corruptus est, vt vix quisquam eum legere, vix attingere, vix adspicere auderet. Quod cùm ego animaduertissem, sæpéque & in Italia, & in hac nostra Gallia doctißimorum virorum querelis interfuissem, tantam linguæ Latinæ iacturam deplorãtium: ego eodem ferè tempore, quo tempore Horatium cum octo exemplaribus antiquis Romæ contuleram: Lucretium quoque cum tribus codicibus manuscriptis, quos ibidem nactus sum, diligentißimè & accuratißimè comparaui. Ac de Horatio quidem, quid in eo præstiterim, ignorare arbitror neminem. Litteræ certè & ex vltima Gallia Belgica, & ex Germania, & ex Italia à doctißimis viris ad me multæ venerunt, quibus mihi & gratulati sunt, & gratias egerunt, quòd Q. Horatium Flaccum à tot mendis vindicassem, talibúsque commentariis illustrassem. De Lucretio autem, si qui sunt, qui numquam, quid in eum à me boni profectum sit, audierint, eum ego tribus illis codicibus, quos Romæ habui, & duobus, quorum alterum hîc Lutetiæ à Turnebo, singulari ingenio & doctrina viro, collega meo, (cuius mortem æternùm Gallia deflebit) alterum ab Err. Memmio, viro clarißimo, in reconditiore senatu senatore ornatißimo, commodatò acceperã: his, inquã, quinque codicibus fretus, Lucretiũ omni ex parte maculosum, deformem, atque vlcerosum, magna ex parte à maculis, & vlceribus vindicaui, & (quod vehementer ad rem pertinet) commentariis breuibus quidem illis, sed tamen (nequid arrogantius dicam) non inutilibus, illustraui. Quod cùm fecissem, posteriúsque quosdam locos horis subseciuis, partim mecum relegissem ac recognouissem, partim cum doctis viris communicassem: curaui, vt secundùm ederetur, ídque figura, & forma quàm minima, & ad circumgestandum facillima. Vixdum hæc secunda editio absoluta erat, cùm, ecce, mihi nuntiatum est, Thrasonem quendam (sic enim eum doctißimus quidam Germanus, doctis omnibus nomine & fama notus, appellat: ego autem numquam adducar, vt eum nominatim describam) exortum esse, qui non solùm in alienam possesionem irrueret, verùm etiam alienam messem in granaria sua conuerreret, & conueheret. Non negabo (lector) mihi hunc nuntium iniucundum accidisse. Verumtamen hoc me solabar, quòd ita mecum ratiocinabar, ita cogitabam: & verò hoc mihi persuadebam, eum, qui hoc susciperet, vel doctum & pudentem, vel indoctum atque impudentem esse: (nam neminem, qui aut doctrinam cum impudentia, aut ignorantiam litterarum cum pudore coniunxisset, pertimescebam) si doctus & pudens esset: confidebam, eum & gratiam mihi relaturum, quòd sibi viam ad Lucretium intelligendum, aperuissem, ac muniuissem, lucémque quasi prætulissem: &, siquid fortè humanitus peccassem, summo iure mecum non acturum. Sin indoctus & impudens: eum ego augurabar suis etiam

ridiculum futurum. Omnino non existimabam, quemquam ad eam amentiam progressurum, vt, quæ à me essent occupata, sibi impudentissimè arrogaret: quæ optimè emendata, iniustissimè reprehenderet: quæ fortasse minus accuratè, vt ab homine, excogitata, & scripta: ex iis maledicendi ansam arriperet. Sed venit tandem ad nos exspectatus ille, & renouatus ab illo Thrasone Lucretius. librum aperui, inspexi, legi. Quid quæris? Obstupui, (lector) tribus, aut quattuor paginis lectis. Omnia ferè, quæ in eo Lucretio recta sunt, mea sunt: quæ tamen iste, aut silentio prætermittit, aut malignè laudat, aut sibi impudenter arrogat. Si vnde reprehendendi ansam arripere potest, ibi mihi petulantissimè insultat, in eo me improbissimè insectatur. Quid multa? Numquam post homines natos quisquam tam verus atque insignis sycophãta fuit, quàm sese iste in me præbuit. Quid ergo? dicet aliquis. Túne solus, Lambine, regnum in litteris obtinebis? te solum librorum omnium emendandorum facultatem habere gloriaberis? ceteros omneis, tamquam profanos, ab his sacris arcebis? Ego verò (lector) non vsque eò sum rerum imperitus, vt nesciam, latissimum harum litterarũ, quas colimus, esse campum: eúmque iis omnibus, qui bonos libros assiduè tractant, ac peruolutant, patêre. Non ita sum aut arrogans, aut impudens, vt me solum idoneum esse censeam, qui scriptores antiquos tractem, emendem, explicem, declarem: mihi sóli has parteis deposcam, ac sumam: aliis autem huius muneris administratione interdicam. Sed hæc mea sententia est, lector erudite, cùm suum cuique sit ius scribendi, tum eos, qui posteriore loco scribunt, iis, qui priores aliquid in commune attulerunt, & maximè, qui scriptorem aliquem vel explicare, vel emẽdare conati sunt, dum viuunt, & dum quod inchoarunt, absoluere ac perpolire possunt, laudis speratæ fructum præripere non oportere. Quòd si quis contendat, hoc etiam aliquando factum esse, quotidie factitari, & his moribus increbruisse, atque ideò licere: esto, demus ita esse: verùm ea lege tamen, primùm vt, si quid ab eo, qui anteuerterit, præclare vel ingenij acumine inuentum, vel labore & diligentia perfectum est: id, si nõ laudes, at certè silentio non prætereas. Si neque vt laudes, neque vt commemores, maleuolẽtia, & inuidia impeditus, animum inducere possis: ac certè, vt tibi non impudenter adscribas, atque iniustè assumas. deinde si quid humana natura parum cauit, aut, si quid etiam peccauit (quis enim homo natus hoc effugere potest?) vt rebus humanis concedas, aut etiam dissimules, & conniueas, atque hoc pacto legem in te æquiorem sancias: aut. si fortè maledicus, & ad reprehendendum procliuis es natura: id tamen clementer & modicè, aut intra modum facias. Nunc autem quid de eo sentiendum, aut quid dicendum, lector, qui præclarè ab altero facta, non solùm tacet, verùm etiam sibi ore perfricto arrogat? in quibus humanitus titubatum, aut offensum est, ea petulantissimè exagitat, atque insectatur? quid est esse audacem? non periculum existimationis, & famæ sine necessaria, atq; adeò probabili causa adire, ídque conari, vnde nullam laudem, summam ignominiam, & infamiam referas? quid esse arrogantem? non ea sibi tribuere ac sumere, quæ non habeas? quid esse impudentem? non ei lædere os, eiusq; aureis atque animũ offendere, qui te numquam ne verbo quidem violarit? quid esse ingratum? non ei nocere, qui profuit? quid esse petulantẽ? non eũ maledictis appetere, qui modestè, innocenter, & sine maleficio viuat? quid esse furem? non rem alienam inuito domino cõtrectare, suam facere, atque in suum vsum vertere? quid esse insidiosum, fallacem, infidum, &, vt significantius dicam, nigrum? non per simulationẽ laudandi vituperare, & altera manu aquam porrigere, altera ignem intentare? Quid esse sycophantã? non ea, quæ rectè dicta, aut

facta sunt, silentio præterire: quæ humanitus peccata sunt, ea improbißimè reprehẽdere? in præclaris & laudabilibus inuentis mutum & elinguem esse: in erratis mediocribus vocem contendere, & clamorem tollere? Talem igitur istum, quem nutu significo, cognosces. Quòd siquis ingenij, aut doctrinæ fama clarus: siquis Faërnus, Victorius, Manutius, Sigonius, Angellius, Brutus, Lolius, Vrsinus: siquis Turnebus, Auratus, Muretus, Bosius, Bommorellius, Passeratius, Baïffius, Scaliger: siquis Camerarius, Iunius, Xylander, Betuleius, Fabricius, Langius, Suffridus: siquis Achilles Statius, Osorius: siquis Bucananus, Rogerius, Scrimgerus, & tales viri innumerabiles, quos habet Italia, Gallia, Germania, Hispania, Britannia, omni doctrina præstanteis, hoc negotium suscepisset: non esset quòd indignè, aut molestè ferrem: immò verò esset, quòd gauderem, vnum aliquem ex talibus viris exstitisse, qui me fortasse defessum, & oneri succumbentem subleuaret: qui mihi, onus plus æquo graue, ægrè sustinenti, succurreret ac subueniret: nunc autem, exortum esse vnum ex omnibus mortalibus nulla ex re magis, quàm feritate, importunitate, cõtumacia, superbia, audacia, confidentia, & impudentia excellentem, qui auderet rem à me inchoatam ac susceptam mihi de manibus extorquere, eâmq; sibi iniustißimè atque impudentißimè arrogare, mihi improbißimè maledicere, me indicta causa damnare, de me, vt de homine nullis litteris tincto, ipsum, vt hominem omnium, qui viuunt, eruditißimum ac litteratißimũ, sententiam pronuntiare, non indignißimum est? Neque verò est, quòd quisquam Belga, Menapius, Sicamber, Flander, Hollandus, Brabantius, aut Germanus, lædi se putet, aut de harum nationũ laude detrahi existimet, cùm istum, barbarum, aut sycophantam laceßitus compello. Nullas enim cum his nationibus inimicitias gero, immò mihi nonnulla etiam cum eis familiaritas & neceßitudo intercedit. Accipio quotidie ab harum nationum hominibus doctißimis litteras, egóque ad eos vicißim mitto meas, ex quibus & quid illi de me existiment, & quantum ego eis tribuã, intelligere licet. Versabar etiam quondã: (ita dico, quondã. Nam hodie per hoc nouũ edictũ, nuper apud illos propositũ ac diuulgatũ, omniũ, quæ post homines natos composita sunt, nobis molestißimè ferendum, quo vetat auctor edicti, graui multa ei, qui secus faxit, irrogata, quemquã in iis vrbibus, quæ regis Philippi imperio subiectæ sunt, natum, in vllam nostræ Galliæ scholam, bonarum litterarum, aut iuris ciuilis discendi causa, venire: cùm schola vniuersa Parisiensis (nam de ceteris in præsenti nihil dico) ab infinitis vsque sæculis, omnium totius orbis Christiani scholarum princeps, pontificibus omnibus S. E. Rom. approbantibus, meritißimò habita, atque ab omnibus nationibus semper antea maximè celebrata, & frequentata sit: per hoc igitur nouum edictum, nobis hodie non licet, neque posthac licebit, quemquam illarum nationum virum, aut adolescentem Lutetiæ, aut omnino in Gallia videre. Ademta planè, atque erepta nobis est omnis bonarum artium, atque adeò orationis ac sermonis cum illis hominibus communio ac societas.) Sed redeo ad sermonem institutum. versabar igitur olim quotidie Lutetiæ cum eruditis viris, ac iuuenibus: qui huc ex illis terrarum oris vel studiorum, vel vrbis cognoscendæ causa venerant, cum Vtenhouio, Blotio, Fruterio, Cantero maiore & minore, cum Volguero, Molinario, Vornano, Torio, Eumenio, Bonardo, & multis alijs, quos enumerare longum sit, cùm & illi me ament, atque obseruent, & ego eos redamem, mutuáque beneuolentia complectar. Quorum nonnulli, cùm hanc iniuriam mihi ab isto, quem describo, factam esse cognouissent, & apud me eum grauiter accusarũt, & iniuriam mihi ab eo factã molestè tulerũt, & istũ priuatim acriter obiurgarunt.

Neque hoc satis habuerunt: sed satyras quoque in eum mordacissimas, & epigrammata aculeatissima conscripserunt: quæ sub signo habeo, diligentissiméque custodio: neque vnquam eius iniuria adducar, nisi perget insanire, vt in vulgus edam. Missæ sunt præterea à quibusdam eorum Lutetia iam profectis ad me epistolæ, quibus mihi totum hominis ingenium, totiúsque vitæ anteactæ consuetudinem describunt, atque explicant: quas, quantumuis malè de me meritus sit, numquam foras proferã. Verumtamen, nequis me hæc accusatoriè confingere, & suspiciones falsas in istum commouere existimet: proferam hoc loco satyræ cuiusdam, ab erudito, & nobili iuuene, Iano Doëza, in istum scriptæ, atque ad Danielem Rogerium Anglum missæ, principium: qua in satyra ille insignem iniuriam, Fruterio, communi amico, moribũdo, & animam iam agenti, per speciem officij, & amicitiæ, ab isto factam, grauiter queritur: totamque istius malitiam, & perfidiam, & iniustitiam octoginta & amplius versibus hexametris persequitur. Huius igitur satyræ ipsum duntaxat principium ponam, vt quiuis ex paucis versibus intelligat, & quid de isto sui sentiant, & qualis iste fuerit in suos, & ne cui mirum sit, istum talem in me exstitisse, alienũ, qui se in amicos tam inhumanum, atque importunum præbuerit. Sic igitur Doëza,

Fruterius quòd se, partémque sui meliorem
Sacrauit moriens, & magni pondus Olympi
Auxit Atlantéis ceruicibus, esse beatus
Censetur meritò. quis enim tam liuidus, vt non
Hoc ipsum fateatur? at idem quòd male cautis
Inscripsit tabulis: Heres mihi Fanius esto:
Omnibus infelix contrà, nec sanus habetur,
Quotquot amico ipso sumus, heu, dum viueret, vsi:
Non, vt Fanius hic, fraudum caput, & plagij olim
Conuictus, Lambine, tibi: cùm, fronte retecta,
Furtiuis risum mouit cornicula plumis.
Dictu turpe suis, quos inter erat quoque nobis
Tunc aliquis locus: atque etiamnum forsitan esset
Qui fuerat, si non aliò nos ipse vocasset
Perfidus, & sanctum pede conculcasset amorem, &c.

Reliquos versus, vt dixi, non adscribam, ne cui sæuior atque asperior æquo in referenda iniuria videar. Verumtamen consideret lector, quæ sit huius testimonij vis. Si hic Doëza, contemtus aliquis homo, & leuis, & improbus esset: tamen, quoniam isti amicus est, fides ei habenda esset. si esset ab isto alienissimus, tamen, quia castissimis & integerrimis moribus præditus est, testimonium eius grauissimum esse deberet. At nunc idem & amicus est, & homo integerrimus. Et hic testatur me ab isto esse compilatum: eum plagij à me conuictum: eum plumis furtiuis, tanquam corniculam Æsopicam, ornatum, omnibus risum mouisse dicit: fraudum caput appellat. Quid potest in quemquam grauius, aut criminosius dici? Et tamen alia sunt in illa satyra longè grauiora, & sceleratiora, quæ nunc tacebũtur. Peto igitur ab alijs omnibus, qui nationis communitate cum isto cõiuncti sunt, ne cõmunem omnium cau-

ſam cum iſtius cauſa coniunctam eſſe putent, ſed exiſtiment, me ab iſto iniuſtiſsimè læſum, & indigniſsimis modis acceptum, & atrociſsimis iniuriis laceſsitum, neceſſitate coactum, atque inuitum, ad hanc cauſam dicendam, deſcendere. Qua in re ſi cui forte videbor indecorè, & præter conſuetudinem, atque adeò præter naturam meam, immoderatius efferri, & maledicta in eum iuſto acrius regerere: cogitet, legẽ hanc eſſe antiquiſsimã, atque æquiſsimam, eum, qui maledixit prior, peius audire. quamquam non ſum ei pro eius in me contumeliis grauiſsimis nimis aſperè reſponſurus, neque par pari relaturus: ſed mei pudoris, eius loci, quem me Rex Karolus obtinere voluit, & grauitatis, & ætatis, rationem habiturus. Quòd ſi quid tamen interdum dicetur grauius: exiſtimare debebis, primùm, hanc vocem non eſſe meam, ſed iuſti doloris, æquitatis, iuſtitiæ & veritatis: deinde, vt ſit vox mea, me reſpondere voluiſſe, nõ laceſſere: Quòd ſi benedictis, & benefactis certaſſet: fuiſſe bene auditurum, beneficiíque gratiam, qualem ſeuiſſet, talem meſſurum. Nunc autem æquũ eſſe, quod ab ipſo profectum eſt, in auctorem reuerti. Quoniam igitur de iniuria, & cõtumelia, quæ mihi, totíque genti Gallorũ, Regi ipſi, nationibus deniq; exteris, quibus olim meas vigilias impertiui, illata eſt, cognouiſti: reſtat, vt tabulis publicis id, quod tibi expoſui, demonſtrem & confirmem. Tabulæ autem publicæ ſunt, Lucretij iam à me bis editi exempla: ſemel, vnà cum commentariis, maiore forma, anno CIↃ. IↃ. LXIII. iterum ſine commentariis, & tamen cum breuibus ſcholiis ad calcem adiectis, forma quàm maximè puſilla. ex quibus, quam ego operam in Lucretio emendando nauarim, quid ille noui attulerit, facilè cognoſces: multíque adeò viri boni, & docti, cognouerunt: qui recenti mea de iſtius furtis improbiſsimis, & iniuriis, & contumeliis, querela, data opera Lucretium ab initio ad extremum vnà cum meis commentariis, perlegerunt, meáſque duas editiones cum iſtius editione cõtulerunt. quo facto, negare non potuerunt, iſtum non modò furem eſſe manifeſtò deprehenſum, verùm etiam petulantem, impudentem, contumelioſum, & quouis malo dignum. Omnino enim ita ſe res habet. quicquid eſt in eius Lucretiana editione rectum & laudabile, paucis exceptis, ex mea editione ſumſit, ſiue ſit hoc in contextu verborum Lucretij, ſiue in commentariis. Namque hoc admonendus es, lector, me in prima editione vulgatam lectionem nimis interdum fortaſſè religioſè retinuiſſe, ſatíſque habuiſſe, ſi antiquam ſcripturam, recepta nihil immutata, in commentariis meis proponerem, fideliterque repræſentarem. Quod cùm ita feciſſem: depeculator iſte, pleraſque ſcripturas veteres, aut coniecturas meas, in commentariis meis repertas, ſibi arrogauit, quaſi earum auctor, atque inuentor. Verumtamen ſi quando aliquid ab iſto recte profectum eſt, quod non negamus: id non tacebitur, neque iſte merita laude priuabitur: quamquam certior factus ſum ab iis, qui iſtum bene norunt, hoc eſſe in eo ferè perpetuum, vt, quæ aliis venerunt in mentem, quæq; ab aliis tradita, & fidei ſuæ commiſſa accepit, ea ſibi impudenter adſcribat. Sed tamen quæ in eius editione compárent, in noſtra verò ſecus, ea ſuis auctoribus bona fide reddentur. Vbi prædonem iſtum in furto manifeſto medium tenebo: tum tu mihi, bone lector, hanc veniã dabis, vt, cùm rei furtiuæ ex lege XII. tabularum æterna ſit auctoritas, ego rebus meis manus iniiciam, meúmque Lucretium pro meo iure repetam, ac vindicem: tu autem furem plumis, & ornamentis alienis inſignem, non riſu dignum, vt corniculam illam: ſed pipulo differendũ, & infamiæ nota inurendum, ſi tibi videbitur, exiſtimabis. Hæc te, lector, ſcire volui prius, quàm hanc tertiam mei Lucretij editionem legeres, partim ne tu inter legendum in digreſsiunculas

culas quasdam stomachosiores, & amariores incidens, quibus istius improbitatem retũdo, tacitus apud te quæreres, quid hæ verborũ velitationes sibi vellẽt, & quorsum pertinerent: partim vt intelligeres, me non potuisse istius iniuriam, tacitam, atque inultam relinquere, nisi laudem magno meo labore, quem in emendando Lucretio suscepi, partam, amittere, ac proijcere vellem: quod neminem experientem, & fortem virum, fuisse probaturum, certò scio. Vale. Lutetiæ, a.d. VIII. Nouembr. anno CIƆ. IƆ. LXX.

T. LVCRETII CARI PATRIA, GEnus, vitæ studium, ingenium, mortis genus & tempus, librorum ab eo scriptorum numerus, cõsilium poëtæ, argumentum & inscriptio operis, D. Lambino auctore.

VM de T. Lucretio Caro nihil fere litteris mandatum sit à veteribus, aut certe pauca admodum, eáque incerta: atque idcirco, qui eius vitam conscribere anteà conati sunt, ij mihi artem quandam diuinandi factitasse viderentur: non putaueram olim, mihi quidquam in ea re studij, temporisve ponendum, quæ vani cuiusdam arioli potius, quàm diligentis explicatoris operam desideraret. Ne nunc quidem calamum ad aliquid ea de re scribendum in manum sumsissem, nisi amici aliquot mei, quorum auctoritas multùm apud me valere debet, quibúsque diutius obsistere neque potui, neque debui, me de mea pristina sẽtẽtia demouissent, mihique persuasissent, vt, quæ alij suo more exposuissent, ea ego retractarem meo, cùm præsertim ijdem fontes, vnde illi hauserunt, mihi quoque, atque adeò omnibus hominibus paterent. Qui vtinam essent non solùm vberiores ac pleniores, verùm etiam liquidiores ac sinceriores, vt certiora de nostro Tito, atque exploratiora ex ijs petere liceret. Sed quid agas? Quæ nobis suppetunt, qualiacumque sint, iis libenter & iucundè fruendum: quæ desunt, iis æquo animo carendum. Dißimulare equidẽ non poßum, me hoc negotium grauatè suscepisse, quod tam multi viri ante me confectum ac transactum reddiderunt, P. Crinitus, Baptista Pius, Lilius Gyraldus, aliíq; nonnulli. Sed cùm hanc causam amicis meis opponerem: respondebant, eos non satis eleganter, & propemodum inquinatè hanc rem confecisse: atque à me petebant, vt paullo nitidius, ac politius eam persequerer: cùm dicerent, non tam referre quid diceretur, quàm quo modo diceretur. Postremò, cùm preces quoque adhibuissent, meq; per amicitiam nostram obsecrassent, vt sibi etiam, atque etiam petentibus, hoc darẽ: ad extremum victus cessi, leuius me peccaturum esse existimans, si actum agerem, q̃ si amicis aliquid à me, præsertim neque turpe, neque iniquum petentibus, denegarẽ.

Hæc igitur nobis quærenda, &, quo ad eius fieri potest, exponenda sunt, T. Lucretij patria, genus, vitæ studium, ingenium, mortis genus, librorum ab eo scriptorũ numerus, consilium scriptoris, argumentũ & inscriptio operis. De patria igitur, com-

stat inter omneis, idque vel ex ipsius poëtæ testimonio intelligere licet, eum Romanũ esse. Sic enim ille in proœmio lib. I. Venerem implorans, eámque rogans, vt exorato Marte, cuius est amica, bellũ per maria ac terras omneis componat, pacémque conciliet: Hunc, tu diua, (inquit) tuo recubantẽ corpore sancto, Circumfusa super, suaueis ex ore loquelas Funde, petens placidam Romanis inclyta pacem. Nam neque nos agere hoc, patriai tempore iniquo, Possumus æquo animo: neque Memmij clara propago Talibus in rebus communi deesse saluti. & eodem libro infrà: nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrij sermonis egestas. & lib. III. rationem reddere auentem Abstrahit inuitum patrij sermonis egestas. Itaque quod de T. Pomponio Attico scripsit Cornelius Nepos, munus illud Fortunæ fuisse, quòd in ea potissimùm vrbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperij, vt eandem patriam haberet, & dominam, &c. hoc idem de nostro Tito dicere licet, eandem vrbem, eius patriam fuisse, & gẽtium dominam, siquidẽ Roma, patria eius est, vt est.

Atque hæc quidem de patria: De genere autem, gentis Lucretiæ fuisse T. Lucretium, nomen ipsum declarat. Porrò autem gens Lucretia quàm clara atque antiqua fuerit, argumento sunt Lucretij Tricipitini, Triones, Ofellæ, Vespillones, Galli. Quòd verò ad cognomen attinet, tametsi rarius in fastis, & ceteris monumentis cõpareat, Romanum esse tamen & ex elegiis nonnullis P. Ouidij, & ex epigrammatis M. Valerij Martialis intelligere licet. Sed credibile est, huius familiæ Lucretios, equestri ordine contentos, populi honores non magnopere expetisse: quod nemo mirabitur, qui legerit, C. Mæcenatem Vipsanium, cùm & Cæsari Augusto, & M. Agrippæ carissimus, atque adeò intimus esset, ideóque amplissimos honores capere, atque ad senatorium ordinem peruenire posset: angusto clauo tamen contentum fuisse. Licet etiam dicere, Lucretium nostrum è Vespillonum, aut Ofellarum familia fuisse, duóque cognomina habuisse, cùm ad commune totius familiæ cognomen aut Vespillonis, aut Ofellæ, cognomen Cari accessisset vel propter ingenij magnitudinẽ, & præstantiam, vel propter morum suauitatem, & comitatem, vel propter aliquid tale. Quod vt facilius credam, facit vel Q. Lucretius Vespillo, iurisperitus, quem commemorat M. Tullius in Bruto, vel Q. Lucretius Ofella, quem idem ibidem scribit aptiorem fuisse contionibus, quàm iudiciis: de quo fortasse & Velleius Paterculus lib. 2. verba facit: vel potius alter Lucretius Vespillo, cuius M. Tullius mentionem facit lib. 8. epistolarum ad Atticum, epistola V. & C. Cæsar lib. I. & III. de bello ciuili: vt credibile sit, Lucretium nostrum, horum alicuius fratrem germanum, aut patruelem fuisse. Neque me mouet, quòd Cæsar lib. I. de bello ciuili, Lucretium illum senatorem appellat. fieri enim poterat, vt ex eadem familia alius esset equestris, aut etiam plebeij ordinis, alius senatorij. Quod si cui mirum videatur, consideret, M. Tullium Ciceronem, & Q. Tullium, eius fratrem, equestri loco esse natos. Finge igitur, ex his duobus fratribus alterum se ad honores petendos, & rempub. gerendam contulisse: alterum luce populari carere, suum negotium agere, & intra pelliculam se continere voluisse, (quod tamen secus factum est) sed finge ita euenisse. Proculdubio is, qui ædilitatem maiorẽ, præturam, consulatum adeptus esset, vt Marcus, senatorij ordinis factus esset: ille alter, qui nullum magistratum gessisset, in equestri ordine mansisset. Hoc idem de nostro Tito dicere licet, eum equestri ordine cõtentum fuisse, cùm eius propinqui, quòd se ad rempub. administrandam, & ad magistratus gerendos contulerant, senatores facti essent. Quo posito, & concesso, licebit eum re-

ferre in familiam aut Vespillonum, aut Ofellarum, vt præter prænomen T. & nomē Lucretij, & cognomen Cari, vel sic appelletur, T. Lucretius, Vespillo, Carus: vel sic, T. Lucretius, Ofella, Carus. De duobus cognomentis autem, dubitari non debet. Nullum enim dubitandi relinquunt locum P. Cornelius, Lentulus, Sura: P. Cornelius Lentulus, Spinther: Fabius, Maximus, Verrucosus: Cornelius, Sylla, Felix: L. Calpurnius, Piso, Frugi, alij, quos longum sit enumerare. Hæc sunt, quæ de T. Lucretij nostri genere comperta habemus. Eusebius Pamphili F. eum natum esse tradidit Olympiade C. LXXI, hoc est, Cn. Domitio Ahenobarbo, & C. Caßio Longino COSS. anno ab V. C. IↃCLVII. Alij, Olympiade C. LXXII. hoc est L. Licinio Crasso, & Q. Mucio Scæuula COSS. anno ab V. C. IↃCLVIII. Ex quo appâret, eum M. Tullio Cicerone annis XII. aut XI. natu minorem fuisse, siquidem M. Tullius natus est Q. Seruilio Cæpione, C. Atilio Serrano COSS. & ita C. Iulium Cæsarem, Q. Tullium Ciceronem, C. Valerium Catullum, T. Pomponium Atticum, & horum æqualeis, non longè admodum inter se ætatibus distitisse. Idque consentaneum est cum iis, quæ scribit Velleius Paterculus lib. 2. his verbis. Iam pæne superuacaneum videri potest, eminentium ingeniorum notare tēpora. Quis enim ignorat, diremtos gradibus ætatis floruisse hoc tempore Ciceronem, Hortensium, senémque Crassum, Catonem, Sulpicium, móxque Brutum, Calidium, Caluum, Cælium, & proximum Ciceroni Cæsarem, eorúmque velut alumnos Coruinum, ac Pollionem Asinium, æmulúmque Thucydidis Sallustium, auctoresque carminum Varronem, ac Lucretium, neque vllo in suscepti operis sui carmine minorem Catullū? Neq; ab his discrepant ea, quæ scripsit Cornelius Nepos in vita T. Pomponij Attici: his verbis. Idem (Atticus) L. Iulium Calidium, quem post Lucretij, Catullique mortem, multo elegantißimum poëtam, nostram tulisse ætatem verè videor posse cōtendere, neque minus virum bonum, optimísque artibus eruditum, post proscriptionem equitum, propter magnas eius Africanas possessiones, in proscriptorum numerum à P. Volumnio, præfecto Fabrûm Antonij, absentem relatum, expediuit.

Cùm his congruunt & M. Tullij verba in epistola quadam ad Q. Fratrem, lib. 2. quibus Quincti de Lucretij poëmate iudicium cōprobat: quæ verba mox suo loco referemus. Quòd ad studium attinet, credibile est, poëtam nostrū, cùm ad poëticā, & philosophiam natus esset, ingenióque suo indulgens, & naturam suam ducem secutus, philosophiam Epicuréam approbasset: vt solutiore animo, & commodius philosophari posset, sese Athenas contulisse, ibique Zenonem illum, Epicureorū coryphæum, vt eum M. Tullius lib. I. de natura deorum appellat, audiuisse, atque hoc pacto totam Epicuri disciplinam accuratè cognouisse, ac perdidicisse. Cùm esset igitur Lucretius ad poëticam factus natura, ingeniíque acumine excelleret: cōtemtis popularibus honoribus, qui non solùm equestri ordini, verùm etiam plebeio patebant: (certè maioribus eius, & propinquis patuerant:) siue quòd à populari leuitate abhorreret natura, siue quòd vitam suam ei disciplinæ, quàm sequeretur, quámque amplexus esset, cōsentaneam esse vellet: (sapientem enim ad remp. accessurum negabat Epicurus) constituit se intra fortunam suam continere, perpetuóque equestrē dignitatem retinere, neque longius progredi, idque multorum bonorum, & clarorū virorum exemplo. Quamuis autē essent hi numero complures, vnus Pomponius tamen, multorum instar ei esse poterat: qui, cùm ei honores amplißimos in sua ciuitate consequi liceret, ita priuatus, quàm diu mansit in vita, vixit tamen, vt viris totius ciuitatis Romanæ amplißimis, & ornatißimis, & nobilißimis carißimus fuerit.

Quantus autem poëta sit Lucretius, quàm acuto, & acri ingenio: quanta sit carminis ab eo scripti grauitas, ac maiestas, quantus ornatus, quàm pulchri, & praeclari versus, quanta sermonis elegantia, mundities, integritas, atque, vt ita dicam, sanitas, cùm omnes eruditi, qui hodie viuunt, intelligunt: tum qui patrum nostrorum aetate floruerunt, eo maximè declararunt, quòd hunc poëtam in primis amabant, ac lectitabant. Sed vltima illa, & maxime veneranda, vt pote nondum peregrinis sordibus óblita, antiquitas, non obscurè id significauit. Atq;, (vt ab hoc potißimùm initium sumam) quàm bene existimarit de hoc poëmate Q. Tullius Cicero, Marci frater, homo subtilißimi ac politißimi iudicij, declarat Marci ad eum epistola libro II. epistolarum ad Q. Fr. per quam sic ei rescribit. Lucretij poëmata, vt scribis, ita sunt: multis ingenij luminibus tincta: multae tamen etiam artis. Quae potest laus vlla poëmatis esse maior? Homerum laudant omnes veteres, vt ingeniosum, & omnia perficientem natura potius, quàm arte. contrà laudatur Virgilius, quòd in eo plus sit artis, & industriae: naturae & ingenij minus. At Lucretius noster vtroque valet, atque excellit, arte, inquam, & natura, vt quidem Q. Tullius Cicero, cui Marcus assentitur, iudicat. Quid est, quòd aliorum iudicia, aut testimonia requiramus? Hi duo multorum nobis testium instar esse possunt. Verùm tamen alij quoque testes citabuntur. Ac secundo sanè loco citetur Cornelius Nepos: cuius verba ex vita T. Pomponij Attici, paullo antè protulimus, ea, quibus significat, Lucretium in elegantißimis suae aetatis poëtis esse numerandum. Tertius producatur Ouidius: cuius hi sunt versus.

Carmina diuini tum sunt peritura Lucreti, Exitio terras cùm dabit vna dies. Eiusdem sunt & hi. Explicat vt causas rapidi Lucretius ignis, Casurúmque triplex vaticinatur opus: Sic sua lasciuo cantata est saepe Catullo Faemina, cui falsum Lesbia nomen erat. Citetur quartus Vitruuius: cuius haec verba sunt lib. IX. cap. III. Cùm verò neque moribus, neque institutis, scriptorum praestantibus tribuantur honores: ipsae tamen per se mentes aëris altiora prospiciëtes, memoriarum gradibus ad caelum elatae, aeuo immortali non modò sententias, sed etiam figuras eorum posteris cogunt esse notas. Itaque qui historiarum iucunditatibus instructas habent menteis, non possunt non in suis pectoribus dedicatum habere, sicuti deorum, sic & Ennij poëtae simulacrum. Accij autem carminib. qui studiosè delectantur, non modò verborum virtutes, sed etiam figuram eius videntur secum habere praesentem. Itẽ plures post nostram memoriam nascentes cum Lucretio videbuntur velut coràm de rerum natura disputare: de arte verò rhetorica cum Cicerone: multi posterorum cum Varrone conferent sermonem de lingua Latina. Itaque satis interdum mirari non possum, quae tanta fuerit in Quintiliano iudicij peruersitas, vt primùm cum Macro Lucretium, hoc est cum musca elefantum, compararit, cùm sint inter se maximè dispares, ac dißimiles: (Macrum autem eum significo, quẽ Quintilianus nouerat. nam is, qui hodie est in manibus, non est Macer germanus, sed alius quidam Pseudomacer in antiqui, & veri Macri locum subditus) deinde scripserit, vtrumque esse quidem legendum, sed non vt phrasin, id est corpus eloquentiae faciant: postremò subiunxerit, elegantem esse vtrumque in sua materia: sed alterum humilem, alterum difficilem. Nam primùm Lucretius non fuit cum Macro comparandus, vt dixi, propterea quòd nihil habent inter se simile. Deinde quòd negat, Lucretij lectionem oratori prodesse posse ad corpus eloquentiae constituendum: nihil vmquam Quintilianus minus verè locutus est. Nam, siue verba simplicia, ac propria, & elocutionem ipsam spectes: paucis admodum verbis exceptis, quae poëta aut suo iure finxit, aut ab Ennio,

& aliis ficta, vsurpauit, potest orator ex sermonis genere, quo Lucretius est vsus, orationem suam efficere primùm puriorem, atque elegantiorem: deinde vberiorem, ac nitidiorem: siue te ad rerum tractandarum rationem conuertas, habet, vnde facere poßit orationem elatiorem, grandiorem, excelsiorem. Quemadmodum enim M. Tullius, Periclem illum, qui fulgurare, tonare, permiscere Græciam dicebatur, eò ceteris oratoribus præstitisse dicit, quòd Anaxagoræ physici auditor fuisset: & Demosthenem illum, quem Longinus scribit ignis instar, eorum, quos afficere velit, animos incendere, atque inflammare, tanto maiorem euasisse, quòd Platonem in Academia de rebus à sensu populari remotis disputantem audiuisset: ita arbitror, eum oratorem, qui studiosè Lucretium legat, multo maiores in dicēdo sonitus editurum, multóque vehementius animos auditorum quasi percussurum, &, quocumque velit, impulsurum. Neque tamen hoc ita accipi velim, quasi hoc sentiam, disputationem de atomis, & de earum concursione fortuita, & de earum motu triplici, & similibus reb. ad eloquentiæ incrementum, ac pondus acquirendum oratori profuturam: sed hoc sentio, hoc dico, detracta certorum librorum materia, eius tractandæ rationem, ac figuras oratori magnos & vberes fructus allaturas, magnóque adiumento ad eloquentiam omnibus suis partib. absolutam, comparandam futuras: & oratorem ab huius poëmatis lectione profectum, orationem confecturum longè grandiorem, magis sonoram, magis arduam, & excelsam, magis denique, vt ita dicam, exstructam, atque exaggeratam. Iam, quòd idem ait, Lucretium esse difficilem: quid diceret, si his temporibus natus esset, quibus à certis hominib. (quorum nominibus parco) ita deprauatus est, vt vix eius pristina species agnoscatur, cùm & ætati Lucretij pæne vicinus, & Lucretij exemplaria integra, & emendata, aut certè quàm minimè corrupta & mendosa habens, hæc scripserit tamen? Atqui nihil est in Lucretio magnopere difficile homini tolerabiliter erudito, & in disciplina Epicuri non omnino hospiti. quin pleraque in eo sunt, quæ non debet ignorare homo honesto loco natus, & liberaliter educatus, & bonis artibus eruditus, nedum is, qui est orator aliquando futurus, & apud pontifices, apud imperatores, apud reges, apud populos opulentos, ac potenteis magnis de rebus verba facturus. Tali igitur ingenio præditus, atque ornatus, talibúsque adiumentis partim à natura, partim à studio & doctrina instructus Lucretius, sese ad scribendum de natura rerum contulit, scribendi quidem genus, & figuras, & grandiloquentiam Empedoclis secutus: materiam verò, & res, ab Epicuro, cuius disciplinam, & decreta adamarat, mutuatus. Atque Empedocli quidem præclaram gratiam retulit, egregiis, & honorificentißimis versibus in eum scriptis, libro I. ibi: Quorum Acragantinus cum primis Empedocles est: Insula quem Triquetris terrarum geßit in oris, &c. sequitur deinde, Quæ cùm magna modis multis miranda videtur Gentibus humanis regio, visendáque fertur, Rebus opima bonis, multa munita virûm vi: Nil tamen hoc habuisse viro præclarius in se, Nec sanctum magis, & mirum, carúmque videtur. Carmina quin etiam diuini pectoris, eius Vociferantur, & exponunt præclara reperta: Vt vix humana videatur stirpe creatus. Epicurum verò, magistrum, & ducem suum, diuinis propè laudibus ornauit, idque tribus locis: vno, post proœmium lib. I. ibi: Humana ante oculos fœdè cùm vita iaceret, &c. Primùm Graius homo mortaleis tendere contrà Est oculos ausus, primúsque obsistere contrà: Quem nec fama deûm, nec fulmina, nec minitanti Murmure compreßit cælum, sed eo magis acrem Virtutem irritât animi, confringere vt arta Naturæ primus portarum claustra cu-

piret. Ergo viuida vis animi peruicit, & extra Processit longè flammantia mœnia mundi: Atque omne immensum peragrauit mente, animóque, Vnde refert nobis victor, quid posit oriri, &c. altero loco, in prooemio lib. III. his versib. E tenebris tantis tam clarũ extollere lumen Qui primus potuisti, inlustrãs cõmoda vitæ, Te sequor, ò Graiæ gẽtis decus, inq; tuis nunc Fixa pedum pono pressis vestigia signis, &c. sequitur mox, Tu pater, & rerum inuentor, tu patria nobis Suppeditas præcepta, & cet. tertio, in prooemio lib. VI. vna, eadémque opera & Athenas, vbi fuit institutus, & disciplinæ inuentorẽ laudans, his versib. Primæ frugiferos fœtus mortalibus ægris Dididerunt quondam præclaro nomine Athenæ: Et recreauerunt vitam, legésque rogarunt: Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ, Cùm genuere virum tali cum corde repertum, Omnia veridico qui quondam ex ore profudit: Cuius & exstincti, propter diuina reperta Diuolgata, vetus iam ad cælum gloria fertur.

Quòd autem à quibusdam proditum memoriæ est, Lucretij carmen, quasi ab auctore inchoatum, rudéque atque impolitum relictum, à M. Tullio esse emendatum, perfectum, ac perpolitum: id ego neque refellere, si velim, possim, quia Eusebij, qui huius opinionis auctor est, auctoritas, ab eo, qui grauioris alicuius auctoritate careat, eleuari, aut infirmari non potest: neque, si possim, velim, quia hoc ipsum nobis argumento magno debet esse, hoc poëma, præclarum M. Tullio esse visum, quòd id dignum esse iudicarit, in quo emendando operam suam collocaret. Ceterùm hoc videor ex ipsius Lucretij versibus, atque ex ipsa operis summa, confirmare posse, nihil esse in hoc poëmate foris profectum, nihil alienum, nihil aduentitium: sed omnia esse domestica, domi nata, & vernacula: ita totum opus simplex est, & vnum, & ab omni parte sui simile, quamuis partes sint inter se dissimiles ac dispares. Quemadmodum enim Phidiæ Mineruam, quamuis ex partibus dissimilibus constaret, (vt & corpus humanum ex membris dissimilibus constare necesse est:) tamen cùm eam adspiceres, non diceres à pluribus artificibus esse fabricatam, sed ab vno Phidia perfectam, atque absolutam: sic, cùm hoc diuinum Lucretij poëma vno quasi oculorum obtutu contemplor, videor mihi non plurium scriptorum calamos, sed vnius Lucretij manum notare atque obseruare: vsqueadeò nullum prorsus in eo alienæ operæ vestigium compâret. Præterea licet ex multis huius poëmatis locis hanc facere de Lucretij animo coniecturam, ita eum fuisse animatum, ita magnificè & gloriosè de se existimasse, ita denique sui ingenij viribus esse confisum, vt videri nollet opis alienæ indigere. Declarant id, quod dico, versus hi bis ab eo positi, Auia Pieridum peragro loca, nullius antè Trita solo: iuuat integros accedere fonteis, Atque haurire: iuuatque nouos decerpere flores, Insignémq; meo capiti petere inde coronam, Vnde prius nulli velarint tempora musæ, &c. & hi, libro IIII. positi, in prooemio. Nam veluti pueris absinthia, &c. Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumq; videtur Tristior esse, quibus non est tractata, retróque Volgus abhorret ab hac: volüi tibi suauiloquenti Carmine Pierio rationem exponere nostram, Et quasi musæo dulci contingere melle. & hi libro eodẽ, Nunc age, quàm celeri motu simulacra ferantur, &c. Suauidicis potius, quàm multis versibus, edam: Paruus vt est cycni melior canor, ille gruum quàm Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri. quos versus iterat eodẽ libro, eo loco, quo loco de somno disserere parat. & hi, quos lib. VI. posuit, Multa tamen restant, & sunt ornanda politis versibus: & ratio superûm, cælique tenenda, & cet.

Quo mortis genere exstinctus sit Lucretius, difficile dictu est: neque multo faci-

lius est dicere, quoto suæ ætatis anno è vita decesserit. Plerique mortuum esse ferunt, anno ætatis XLIII. Cn. Pompeio Magno III. Q. Cæcilio Metello Pio Coss. anno ab V. C. I ↄ CLI. eodem die, quo die P. Virgilium Maronem natum esse nonnulli scriptum reliquerunt. Nolunt autem eum, aut sua sponte mortem obiisse, aut alicuius morbi vi, vt fit, consumtum esse, sed, vt eius obitum τεραςώτερον faciant, scribunt, eum sibi ipsum manus attulisse, alij tædio vitæ, quòd patriam suã ambitione, auaritia, luxuria, discordia, & similibus ciuitatum, quæ diu floruerunt, & iam senescunt, morbis æstuare, atque afflictari videret: alij ægritudine animi, quòd Memmij sui, qui in exsulium pulsus erat, tristem casum æquo animo ferre non posset: alij furore percitũ, in quem Lucilia siue vxor, siue amica, amatorio poculo porrecto, eum imprudens adegerat, cùm ab eo amari, non ei necem inferre, aut bonam mẽtem adimere, vellet. Quoniam autem de numero librorum à nostro poëta scriptorũ, nonnulli dubitarunt, & leuissimis argumentis adducti, plureis, quàm sex, ab eo scriptos esse existimarũt, videtur hic error minuendus, atque hæc dubitatio tollenda. Omnino igitur sex libros dumtaxat de natura rerum scripsit T. Lucretius Carus. Cuius rei cùm sint mihi illa quoque argumenta non imbecilla, primùm quòd Grammatici veteres, aliique scriptores, Festus, Nonius, Diomedes, Priscianus, Probus, Carisius, Donatus, Seruius, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, nullum Lucretij librum vltra sextum commemorant, nullóq; ex eius libro, præterquàm ex I. II. III. IV. V. VI. testimonium proferunt: deinde quòd his sex libris solis tota Epicuri ratio, sententia, ac doctrina, quæ quidem ad naturæ explicationem pertineat, cõtinetur, neq; quidquam amplius, quod quis de ea dicere queat, reliquum est: & tamen multa de continentia, & parsimonia in victu, de honoribus contemnendis, de luxuria, & mollitie aspernanda, & de ceteris rebus ad philosophiam moralem pertinentibus accedunt: tum ipsius auctoris testimonium, argumẽti omnium firmissimi vim, & locum obtinere debet. Sic igitur Lucretius lib. VI. in prooemio, ad extr. Tu mihi supremæ præscripta ad candida calcis Currenti, spatium præmonstra, callida Musa.

Quid enim aliud significat, quàm librum sextum suæ totius de natura rerũ disputationis, operisq; à se suscepti esse fastigiũ, & veluti extremam sui laboris metam, ad quam cùm peruenerit, se, vt ludorum Circensium victores, qui spatium feliciter decurrerunt, coronam summa cum laude & gloria consecuturum? Quòd si quis neget, eum librum, qui vulgò primus & inscribitur, & appellatur, esse primũ, quasi multi alij libri à Lucretio ei præpositi fuerint, versu illo, qui apud M. Terentium Varronem, lib. 4. de lingua Latina, legitur, auctorique Lucretio adscribitur, commotus, Ætheris, & terræ genitabile quærere tempus: primùm, ipsius libri argumentum satis declarat, Lucretium non aliunde, quàm ab hoc libro initium duxisse. In primo libro enim disputat poëta de principiis, seu primordiis rerũ. At nónne præposterum & peruersum ordinem secutus esset, si in prioribus quidem libris, de aliis quibusdam rebus, ordine posterioribus, disseruisset: in hoc libro verò, qui illis postpositus esset, de principiis rerum, quæ sunt ordine priora, disputaret? Deinde prooemium ipsum clamat, hunc esse primum librum. Præterea commendatio auctoris & ducis, quem sequitur, siue proparasceue ad disputationem de principiis rerum, cum laude Epicuri coniuncta, quæ est ibi, Humana ante oculos fœdè cùm vita iaceret, &c. huius rei fidem facit. Præterea ij versus, quibus lectori, rei susceptæ difficultatem, & poëtæ animi magnitudinem, ac pæne dicam, audaciam tacitè miranti, occurrit, Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta, Difficile inlustrare Lati-

nis versibus esse, &c. vincunt, hunc esse primum librum. Serò enim hoc faceret, si alij libri antecederent. Præterea hic locus ex eodem libro me adiuuat. Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque, necesse'st, Nõ radij solis, neque lucida tela diei, Discutiant: sed naturæ species, ratióque, Principium hinc cuius nobis exordia sumet, Nullam rem è nihilo fieri diuinitus vmquam. Postremò versus positi lib. VI. eo loco, quo loco docere incipit, quo pacto fiat, vt magnes ferrum trahat: nullum dubitationi locum relinquunt. Sunt autem hi versus. Nunc omnes repetã, quàm raro corpore sint res, Commemorare: quod in primo iam carmine claret. In primo carmine, hoc est, in primo libro. At in primo libro, in eo, inquam, libro, qui vulgò liber primus & inscribitur, & numeratur, posteaquàm aliquot versibus ostendit, esse corpora quædam solidißima, & simplicißima, quæ primordia rerum dicuntur, docet continuò, esse inane, & res genitas corpore raro constare: ibi, Nec tamen vndique corporea stipata tenẽtur Omnia natura. namque est in rebus inane, &c. & ibi. Præterea, quamuis solidæ res esse putentur: Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas: In saxis, ac speluncis permanat aquarũ Liquidus humor, & vberibus flent omnia guttis, &c. Quòd autem ad versum illum attinet, qui apud Varronẽ Lucretio adscribitur: locus est apud Varronem corruptus, & vel Lucilij, vel alicuius alius scriptoris nobis ignoti nomen, pro Lucretij nomine reponendum est. Nam primùm verisimile non est, M. Terentium Varronem à Lucretio, longè minore natu, testimonium sumsisse, vt neq; à quoquam alio inferioris ætatis scriptore. Quin, si Eusebio credimus, qui Lucretium nostrum scribit anno post M. Terentium Varronem XXIV. post M. Tullium Ciceronem, XI. natum esse: fortasse hic poëta nondum vllam de natura rerum litteram fecerat, cùm Varro suos de lingua Latina libros absolutos ad M. Tullium misit: aut certè ij libri nondum ad manus hominum peruenerant, neque in lucem editi fuerant. Nequis autem dicat, audax facinus esse, librorum omnium, qui sic habent, consensum repudiare, auctoritatémque aspernari: ostendam, simile erratum in nomine Lucretij apud eundem scriptorem lib. VI. inhæsisse. Sic enim vulgò legitur, Apud Lucretium, Atque aliquos ibi ab rebus clepsere foro. Nam sine dubio legendum, apud Lucilium, Atque aliquos ibus ab rebus clepsere, foróque. quod vidit & Iosephus Scaliger. Sic sæpe apud Festum & Nonium, & Macrobium, & alios, in hoc nomine à librariis peccatum est. Sic apud Festum legitur vulgo in, Oufentinæ tribus. Lucretius. Priuerno Oufentina venit, &c. legendum, Lucilius, Priuerno Oufentina, (seu, Vfentina) venit fluuióq; Oufente. Apud Nonium cõtrà, in aduerbiis, longinquè, & longiter, ita legitur vulgò. Lucilius lib. 3. Non, vt opinor, id à lecto iam longiter rati. legendum enim est, Lucretius lib. 3. Non, vt opinor, id à leto iam longiter errat. quod in commentariis libri 3. suo loco iam pridem indicauimus. Sic & apud Macrobiũ lib. 6. Saturn. cap. I. Lucretij nomen, pro Lucilij à librariis scriptũ, & impressum est. sic enim vulgò legitur. Lucretius. Maior erat natu: non omnia possumus omnes. legendum enim, Lucilius. Maior erat natu, &c. Multo plura mihi colligere licet: sed ad reliqua propero. Consilium poëtæ est, animi tranquillitatem, & ἀταραξίαν illam, quam crebrò habebat in ore Epicurus, hominibus afferre. Quoniam autem duæ res in primis homines sollicitant, & conturbant, vt ille putabat, religio, hoc est, timor deorum inanis, vitæq; beatæ inimicus, atque infestus: tum mortis metus: his duobus animorũ quasi pestibus, & crucibus, conatur eos liberare, ostendẽdo, primùm nullã esse deorum prouidentiam: deinde nullum sensum post vitam remanere, animósq;

esse

esse mortaleis. In quibus vehementer quidem errat Epicurus, & nos Christiani valde ab eo dissentimus: sed nostri poëtæ, qui eum ducem sequitur, consilium aperimus. Quoniam igitur neutrum horum facile expedire poterat Lucretius, nisi natura rerum perspecta, & cognita, omnem operam suam in explicanda ratione naturæ ponit. Itaque docet, mundum sine consilio deorum, atomorum concursu fortuito, esse factum, & mundos esse innumerabileis, eodem modo creatos, eósq; omneis esse interituros. Ac totum quidem librum tertium in disputatione de anima consumsit: ceteros verò in diuersis, ac variis quæstionibus, quas lector ex indice earum rerum, quæ in singulis libris tractantur facilè per se cognoscet. Atque hæc ita se habere, vt dico, licet ex eo intelligere, quòd primo libro statim post proœmiū, primùm per quandam corporis fictionem (σωματοποιΐαν nominant Græci:) & per quandam ἰδωτύπωσιν, religionis imaginem horribilem describit, eámque facit è cælo cum tali adspectu mortalibus imminentem: vitam hominum autem tali specie perterritam fœdè iacentem: deinde Epicurum, hominem natione Græcum, aduersus tam terribilem personam, oculos contendentem, eique obsistentem. subiicit deinceps, Vnde refert nobis victor, quid posset oriri, Quid nequeat: finita potestas denique quoique Quánam sit ratione, & quàm alte terminus hærens. sequitur mox, Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque, necesse est Non radij solis, neque lucida tela diei Discutiant: sed naturæ species, ratióque. En tibi: naturæ species ratióque necesse est hunc terrorem discutiat, inquit: per naturæ speciem, & rationem, nihil aliud significans, quàm naturæ explicationem, siue disputationem de natura rerum, quam physicam, seu physiologiā appellant Græci. Eodem pertinent illa, quæ posuit lib. 3. in proœmio. Nam simulac ratio tua cœpit vociferari, Naturam rerum diuûm sine mente coortam: Diffugiunt animi terrores, mœnia mundi Discedunt, totum video per inane geri res. Appâret diuûm numen, sedésque quietæ, &c. sequitur paucis pòst versibus, At contrà nusquam appârent Acherusia templa, Nec tellus obstat, quin omnia dispiciantur, Sub pedibus quæcumque infrà per inane geruntur, &c. Consentanea sunt his & illa ex eodem lib. in extr. vbi describit hominum inconstantiam, & morbum animi, dum errantes, & incerti, assiduè quærunt, vbi conquiescant, & locum identidem commutant, quasi onus, quo vrgentur, deponere queant: sed frustra: quia morbi causam non tenent, inquit. Sic enim Lucretius concludit. Hoc se quisque modo fugit. at, quod scilicet, vt fit, Effugere haud potis est, ingratis hæret, & angit, Propterea, morbi quia causam non tenet æger. Quam bene si videat, iam, rebus quisque relictis, Naturam primùm studeat cognoscere rerum, Temporis æterni quoniam, non vnius horæ, Ambigitur status, &c. Deinde (redeo nunc ad primum librum) ostendit, ignorationem naturæ animæ, efficere, vt homines nati esse videātur in miseriam sempiternam, ibi. Quippe etenim quàm multa tibi, &c. sequitur mox, nam si certam finem esse viderent, Ærumnarum homines: aliqua ratione valerent Relligionibus atque minis obsistere vatum. Nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas, Æternas quoniam pœnas in morte timendum. Ignoratur enim, quæ sit natura animaï, Nata sit, an contrà nascentibus insinuetur: Et simul intereat nobiscum morte diremta, An tenebras Orci visat, vastásque lacunas, &c. Idem lib. 3. proœm. Et quoniam docui, &c. Hasce secundum res animi natura videtur, Atque animæ, claranda meis iam versib esse: Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus, Funditus humanam qui vitam turbat ab imo, Omnia suffundens mortis nigrore: neque vllam Esse voluptatem liquidam,

e

purámque relinquit. Quantùm autem existimarit Epicurus naturæ explicationem, siue rerum naturalium cognitionem prodesse ad animos tranquillandos, omníque ægritudine, & metu liberandos, ostendit & M. Tullius lib. I. de finib. his verbis. In physicis autem, quòd plurimùm prosunt, plurimam operam posuit Epicurus. Omnium enim rerum natura cognita, leuamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum: è qua ipsa horribiles exsistunt sæpe formidines: denique etiam morati melius erimus, cùm didicerimus, quæ natura desideret. tum verò, si stabilem scientiam rerum tenebimus: seruata illa, quæ quasi delapsa de cælo est ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia iudicia rerum dirigentur: numquam vllius oratione victi sententia desistemus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum iudicia defendere. Quidquid porrò animo cernimus, id omne oritur à sensibus. qui si omnes veri erunt, vt Epicuri ratio docet: tum denique poterit aliquid cognosci, & percipi. quos qui tollunt, & nihil posse percipi dicunt: ij, remotis sensibus, ne idipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Præterea sublata cognitione, & scientia, tollitur omnis ratio & vitæ degendæ & rerum gerendarum. Sic è physicis & fortitudo sumitur contra mortis timorem, & constantia contra metum religionis, & sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata, & moderatio, natura cupiditatum, generibúsque earum explicatis: &, vt modò docui, cognitionis regula, & iudicio ab eadem illa constituto, veri à falso distinctio traditur. Argumentum & inscriptio operis, ex iis, quæ suprà diximus, satis patent. Explicatur hoc præclaro poëmate natura rerum, & inscriptio librorum, hæc est, T. Lucretij de natura rerum libri VI. omnium & librorum veterum auctoritate, & doctorum virorum consensu, comprobata: ad quæ duo accedit ipsius scriptoris vox, & veluti testimonium. Sic enim lib. I. poëta noster: Te sociam studeo scribendis versibus esse, Quos ego de rerum natura pangere conor. & lib IIII procœm. Si tibi forte animum tali ratione tenere Versib. in nostris possem, dum perspicis omnem Naturam rerum, ac præsentis vtilitatem. & lib. V. procœm. de Epicuro loquens. Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animóque Expulerit dictis, non armis: nónne decebit Hunc hominem numero diuûm dignarier esse? Cùm bene præsertim multa, ac diuinitus, ipsis Immortalibu' de diuis dare dicta suërit, Atque omnem rerum naturam pandere dictis? Hæc habuimus, quæ de T. Lucretij Cari patria, genere, vitæ studio, ingenio, mortis genere, librorum ab eo scriptorum numero, consilio poëtæ, argumento operis, & inscriptione librorum, scriberemus. Nunc Lucretium naturam rerum grauissimis, atque ornatissimis explicantem audiamus.

Suprà in quaternione b. pag. 4. vers. 35. scribe, possemus. esset præclar.
In quaternione c. pag. 6. v. 14. scribe, nulla re magis, &c.
In quaternione d. pag. 3. ver. 5. scribe, Q. Fabius Max. Verr. L. Corn. Sylla, &c.
pag. ead. v. 13. scribe, & ita, T. Lucretium Carum, C. Iulium, Cæs. &c.

INDEX QVAESTIONVM, ET RERVM INSIGNIORVM, QVÆ SINGVLIS LIBRIS CONtinentur, omnium, qui vmquam editi sunt, locupletissimus, & planissimus.

LIBRI I.

LIBRI II.

LIBRI V.

meritò

LIBRI VI.

DE C. MEMMIO GEMELLO.

ADmonitus à typographo, paginam vnam, atq; alteram vacuam fore, nisi quid, quo expleretur, ei suppeditarem: hæc subitò de Memmiis scripsi. Memmiam gentem plebeiam fuisse declarant tribunatus plebis à Memmiis gesti. Verumtamen, si nobilitas antiquitate penditur, nobilissima est. A Menestheo enim Troiano

oriundam esse traditum est, idque testatur Virgil. lib. VI. hoc versu, Mox Italus Mnestheus, gen⁹ à quo nomine Memmi. Itaq; non immeritò Lucr. hunc C. Mēmiū Gemellum, ad quem suos libros misit, claram Memmij propaginem dixit. De quo potissimùm, ceteris Memmiis præteritis, ne nimis longi simus, hæc pauca dicamus. Hic igitur ille est C. Memmius Gemellus, ad quem scriptæ sunt epistolæ aliquot à M. Tullio, lib. XIII. epist. ad famil. Patris exsulantem, cùm Athenas tamē, & Mitylenas interdum itaret. is tribunus pl. M. Lucullum accusauit, & quo minus L. Lucullus eius frater, triumpharet, diu obstitit. L. Pisone, & A. Gabinio coss. præturam gessit, vt ex M. Tullij lib. I. epistol. ad Q. Fr. epistola II. in extr. intelligere licet. Post præturam Bithynia prouincia ei obtigit: quò proficiscentem secutus est C. Valerius Catullus, vt Catullus ipse quodam loco testatur. Petiit posteà consulatum cum M. Æmilio Scauro, M. Valerio Messalla, Cn. Domitio Ahenobarbo, Cæsaris opibus & suffragio fretus, vt ex epistola XVI. XVII. XVIII. lib. IIII. epistolarum ad Atticum, & epist. VIII. lib. III. ad Q. Fratrem, cognoscere licet: sed repulsam tulit, & ambitus reus factus est, vt idem scribit epistola II. lib. III. ad Q. Fr. & epistolis suprà commemoratis libri IIII. ad Attic. &, quamuis patronum Ciceronem nactus, nihilominus tamen damnatus fuit, & Patras exsulatum abiit. Ciceronem autem causam eius defendisse, patronúmque eius fuisse, satis hoc declarat, quòd ille eum clientem suum appellat libri XIII. epistolarum ad Famil. epistola XIX. ex eadémque epistola perspicuum est, eum in exsulio mortem obiisse, neque vmquam restitutum esse: quamuis eum restituere Curio cogitarit, vt scribit idem M. Tullius epistola I lib. VI. ad Atticum. Epicuréum, & poëtam fuisse constat; vt non sit mirum, T. Lucretium Carum, poëtam nostrum, ipsum quoq; Epicuréum, eius familiarē fuisse, eiq; suos de natura rerum libros dicauisse. Hæc habui, quæ raptim de hoc C. Memmio Gemello scriberē.

De orthographia satis multa diximus in epistola ad lectorem, in commentar. Horatianis: quæ hîc iterare, erat actum agere. Nos in sententia manentes, eandem scribendi rationem hîc quoque secuti sumus, tùm in aliis, tùm in his, promsi, promtum, comsi, comtum, consumsi, consumtum: demtum, emtum, & similib. eósq; omneis, qui illa scribunt cum p. & eos item, qui scribunt dampnare, temptare, antempna, & sollempnis, & similia, quamuis ita reperiantur scripta in nōnullis libr. manuscr. errare existimamus, atque adeò scimus. Hoc in Lucretio mutauimus, quòd, quoius, & quoi, & simil. pro cuius, & cui, &c. & volgus, volnus, voltus, volturius, & simil. pro, vulgus, vulnus, vultus, vulturius, &c. scripsimus, quia sciamus, veteres, qui ea ætate vixerunt, & superiores, ita scripsisse: numquámque duo u u. coniunctim in scribendo posuisse. Eandem scribēdi rationē etiam in Plauto nostro seruaturi sumus.

Omnia ferè ad disciplinā Democriti & Epicuri pertinentia, & vel à Platone, vel à Diogene Laërtio, vel à Plutarcho, vel à Cleomede, vel à M. Tullio Cicerone, vel ab aliis tractata, quæ ad Lucretium explicandum, declarandum, atq; illustrandum lucem aliquam afferre possunt, ea suis quæque locis in commentationib. nostris locauimus. Idem de pestilentiæ descriptione, quæ est apud Thucydidem lib. II. faciendum curauimus. Quod in prima iam editione, & omnium primi, feceramus. sed in hac vberius, ac plenius. Itaque eadem illa suis locis disposita ac distributa, in vnum colligere, & sub vnum quasi adspectum ponere, superuacaneum esse putauimus.

IACOBVS HELIAS MARCHIANVS
IN HANC TERTIAM T. LVCRETII CARI,
à D. Lambino deintegro emendati, editionem.

Prodiit antè tua, Lambine, Lucretius arte,
Vulgus iners quem atris obruerat tenebris:
Quémque etiam indulgens nimiùm sibi docta caterua,
Squalentem ex nitido nescia reddiderat.
Nunc depulsa iterum prodit caligine: & omni
Squalore absterso, purpureo ore nitet.
Nubila quinetiam à Caro, noua, densa, remosti:
Quæ plagij affinis Fanius iste creat.
Fanius iste, tuo qui menda abluta labore,
Transfert in chartas absque rubore suas.
Innumerósque locos, acri quos lumine mentis
Clarasti, obscurat sordibus & maculis.
Nec sat, flagitium tantum admisisse, Thrasoni est,
Verùm etiam nomen lancinat vsque tuum.
Quem plumis tandem nudas ornatum alienis,
Inq; eius regeris dicta proterua caput.
Restituísque suæ vnâ operâ Carum integritati,
Et linguæ expugnas dira venena malæ.
Si duplici ergo Titus Λαμπίνου lampade claret,
Quæ nox, quæ tenebræ iam superesse queant?

T. LVCR.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA,

LIBER PRIMVS.

Eneadûm genetrix, hominum, diuûmque voluptas,
Alma Venus, cæli subter labentia signa
Quæ mare nauigerum, quæ terras frugiferenteis
Concelebras: per te quoniam genus omne animantum
Concipitur, visitque exortum lumina solis:
Te, dea, te fugiunt venti, te nubila cæli,
Aduentúmque tuum: tibi suaueis Dædala tellus
Summittit flores, tibi rident æquora ponti:
Placatúmque nitet diffuso lumine cælum.
Nam simul ac species patefacta'st verna diei:
Et reserata viget genitabilis aura Fauoni:
Aëriæ primùm volucres te, diua, tuúmque
Significant initum perculsæ corda tua vi.
Inde feræ pecudes persultant pabula læta,
Et rapidos tranant amneis: ita capta lepôre,
Inlecebrísque tuis omnis natura animantum
Te sequitur cupidè, quò quamque inducere pergis.
Denique per maria, ac monteis, fluuiósque rapaceis,
Frundiferásque domos auium, campósque virenteis,
Omnibus incutiens blandum per pectora amorem,
Efficis, vt cupidè generatim sæcla propagent.

ÆNEADVM) *Æneadarum, id est* Romanorum, *qui ab Ænea prognati sunt. profert hunc primum versum* Prisc.*lib.7.*

GENETRIX) *Æneæ matrem esse* Venerem *his versibus testatur* Homerus ἰλ.ε. Αἰνείας δ' υἱὸς μεγαλήτορος Ἀγχίσαο Εὔχεται ἐκγεγάμεν· μήτηρ δέ οἱ ἔστ' Ἀφροδίτη. *id est Ænéas gloriatur & prædicat se ab* Anchisa *esse natum: mater autem eius*

est Venus. Et Sophocles in Laocoonte. Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνείας ὁ τῆς θεοῦ. id est Nunc autem in portis est AEnéas deæ filius. & Virgil. lib. I. AEneid. Sic Venus: at Veneris contrà sic filius orsus. idem lib. 7. Talia connubia, & taleis celebrent Hymenæos Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus. & T. Liuius lib. I. annal. AEneam filium Anchisæ & Veneris, &c. Quemadmodum autem à Romanis Mars eò quòd Romuli pater haberetur, Romani generis auctor dicebatur: ita Venus Romanorum genetrix appellabatur, propterea quod AEneæ mater existimabatur. Iccircò Romulus cùm annum describeret, eúmque ex decem mensibus constitueret, primum à Marte patre, Martium, secundum à Venere, tanquam matre, aut certè progenitrice, Aprilem nominauit. Atque ob eandem causam Romani in sacris Martem patrem, Venerem genetricem appellabant, vt scribit Macrob. lib. I. ca. 12. Saturn. Eodémque loco Aprilem dictum esse tradit, quasi Aphrilem ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης. Quin Arnobius testis est lib. 4. aduersus genteis, Venerem non solùm AEneadûm matrem, sed etiam Romanæ dominationis auctorem litteris Romanis esse próditum. genetrix autem excudendum curaui, nõ genitrix, tùm quia ita scriptum reperi in duobus libris manuscriptis, tùm quòd sciam ita locutos esse veteres, tametsi genitor dicerent, non genetor. quemadmodum meretricem dicimus, non meritricem à merito.

DIVVMQVE VOLVPTAS) Nam poëtæ etiam Deos faciunt rebus Venereis delectari: quod est indignum eorum maiestate: sed illi humana ad Deos transferunt. diuina mallem ad nos, inquit M. Tull.

ALMA VENVS) Festus: alma, sancta, siue pulchra, siue alens, ab alendo scilicet. Hoc principium secundi versus, & principium item primi, mutuatus est in illo disticho Ausonius. Orta salo, suscepta solo, patre edita cælo, AEneadûm genetrix, hîc habito alma Venus.

CAELI SVBTER LAB. SIG. &c.) ordo est. quæ concelebras mare, quæ concelebras terras subter signa cæli, labentia, id est quæ mouentur vnà cum cælo. Vnde æthera signiferum appellat lib. 5. Partibus erumpens primis se sustulit æther Signifer.

CONCELEBRAS) hunc & superiorem versum profert Nonius Marcellus: interpretatúrque concelebras, commoues. ego concelebras malim interpretari, celebreis, & cultas reddis, vel colis, & frequentas. sic lib. 2. Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum Concelebrant. Mecum facit ea ratio, quæ sequitur: per te quoniam genus omne animantũ &c. id est quoniã tua opera, & tuo beneficio omne animantium genus oritur.

PER TE QVONIAM GENVS, &c.) sic Ouid. 4. Fast. Quid genus omne creat volucrum, nisi blanda voluptas? & Catull. epithal. in Manl. & Iuliam. Nulla quit sine te domus Liberos dare, nec parens Stirpe dicier, &c.

VISITQVE EXORT. LVM. SOL.) exoritur, prodit in lucem, hac lucis vsura frui incipit. sæpe hæc duo nomina sic à Lucretio coniunguntur, vt infrà eod. lib. Nec foret omnino cælum, neque lumina solis. lib. 2. hæc aëra rarum Sufficiunt nobis & splendida lumina solis. ibid. Nam cùm cæcigeni, solis qui lumina numquam Aspexere, &c. & lib. 5. Matutina rubent radiati lumina solis. Vsurpauit & Virgilius lib. 6. AEneid. Ecce autem primi sub lumina solis, & ortus. idem lib. 8. Surgit & ætherij spectãs orientia solis Lumina, &c. Hom. ὀδ. γ. φάος ἠελίοιο. id est lumen solis. & item sæpe.

TE, DEA, TE) δ[illegible], vt apud Virgil. Georg. 4. Duc, age, duc ad nos. ibidem, Scis Proteu, scis ipse.

TE FVGIVNT VENTI, &c.) quia tu tuo aduentu cælum, terras, & maria serenas.

ADVENTVMQVE TVVM:) sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscriptorum: quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi. repetendum autem est ἀπὸ κοινοῦ verbum, fugiunt, quod antecedit. Iam verò per aduentum Veneris, mensis Aprilis initium significat.

DÆDALA TELLVS) Festus, Dædalam à varietate rerum, artificiorúmque dictam esse apud Lucretium terram, apud Ennium Mineruam, apud Virgiliũ Circen, facile est intelligere, cùm Græcè δαιδάλλειν significet variare. Hactenus Festus. Idem Lucretius hoc eodem lib. aut redductum dædala Tellus Vnde alit? idem lib. 4. Mobilis articulat verborum dædala lingua. idem libro 5. naturáque dædala rerum. ibid. Carmina, picturas, & dædala signa polire. Virg. lib. 4. Georg. Et munire fauos, & dædala fingere tecta. Hom. ἰλ. σ. αὐτὰρ ἐν αὐτῷ Ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυίῃσι πραπίδεσσιν. id est, in eo autem multa variè figurata efficiebat mente sagaci, & perita. ib. Πάντοσε δαιδάλλων. id est, omni ratione, seu in omnem partem figurans, & varians. Quòd si quis malit hoc nomen à Dædalo, præstantißimo fabro ductum esse, non pugnabo.

SVMMITTIT) subministrat, & suppeditat: vel sursum mittit, effert, profert. idem eod. lib. Lætificos nequeat Tellus summittere flores.

RIDENT)) sua æquabilitate, & tranquillitate hilaritatem quandam præ se ferunt. Tralatio est à rebus animatis, & ratione præditis, quæ risu hilaritatem significant: vel iccircò res inanimæ ridere dicuntur eæ, quæ sunt ornatæ, magnificæ, bellæ, placidæ, tranquillæ, quòd, quemadmodum qui rident, risu, & hilaritate diffunduntur, ita & res aspectu pulchræ, & nitentes, & politæ, hilaritate diffundunt spectatorem. Horat. oda XI. lib. 4. Ridet argento domus. Hom. ἰλ. τ. Αἴγλη δ' οὐρανὸν ἷκε, γέλασσε δὲ πᾶσα περὶ χθών. id est, Fulgor autẽ in cælum venit: terra autem tota circùm risit. Virgilius Pollione. Mistáque ridenti colocasia fundet acantho. Lucret. lib. 2. Præsertim cùm tempestas arridet, & anni Tempora cõspergunt viridanteis floribus herbas. & lib. 4. Vnguenta & pulchra in pedibus Sicyonia rident. & lib. 5 Præsertim si tempestas ridebat, & anni Tempora pingebant viridanteis, &c.

ÆQVORA PONTI) tranquillitas, atque æquabilitas maris: mare nullis ventis concitatum, & iccircò æquabile & tranquillum.

PLACATVMQVE &c.) & cælum serenum, miniméque turbulentum, tranquillum. tralatio est. Placatum autem habent libri manuscripti, & nonnulli typis excusi: alij, Pacatúmque. confirmat hanc scripturam quam secutus sum, illud Ciceronis oratione ad Quirites post red. Tamẽ si mihi tranquilla & placata omnia fuissent, incredibili quadam, & pæne diuina, qua nunc vestro beneficio fruor, lætitiæ voluptate caruissem. Præterea placatum opponitur irato: pacatum, bellum inferenti, aut facienti. Quemadmodum igitur mare turbulentum, iratum dicitur à poëtis, Horat. ode. 2. epod. Nec horret iratum mare. Ita hîc à Lucretio tranquillum, placatum.

DIFFVSO LVMINE) dispulsis, & discußis à sole tenebris. Idem Lucr. lib. 3 princ. Sempérque innubilus æther Integit, & largè diffuso lumine ridet.

NAM SIMVL AC SPECIES, &c.) id est, nã statim vt ver aduẽnit.

ET RESERATA VIGET) idem dicit: & simulátque Fauonius Veris prodromus, apertus, ac patefactus vigere cœpit, qui anteà quasi obseratus, & clausus videbatur, &c. Obserare, est sera claudere. Catull. ad Ipsith. Nequis luminis obseret tabellam: cuius contrarium est reserare. Ennius. Nos ausi reserare. M. Tull. offic. 2. Quamobrem nec ita claudenda res est familiaris, vt eam benignitas aperire non poßit: nec ita reseranda, vt pateat omnibus.

GENITABILIS) sic habent omnes libri typis excusi præter Venetos antiquos, & Vicetinos. Manuscripti autem, cum quibus impreßi ij, quos dixi, consentiunt, genitalis: qua voce sæpius idem Lucretius vtitur, vt hoc eodem libro. Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus, &c. & lib. 2. Corpora iactari vnius genitalia rei. ibid. in extremo, Multáque post mundi tempus genitale, diémque. & lib. 4. Nec diuina satum genitalem numina cuiquam Absterrent. & lib. 5. genitalis origo. Et item Virgil lib. 2. Georg genitalia semina poscunt. & lib. 3. obtusior vsus Sit genitali aruo. Arnobius lib. 3. aduers. gent. Quid ergo dicemus? Deos procreare? Deos nasci? & iccirco his additas genitalium membrorum parteis, vt sufficere prolem poßent, & vt noua quaque suboriente fætura, quicquid prior ætas abstulisset, rediuiua substitutio subrogaret? genitale autem est, quod ad gignendum valet, quódve gignendi vim habet. Credibile est porrò idem valere genitabile, & genitale: quemadmodum penetrale & penetrabile, vtrumque pro eadem re est in vsu, vt exitiale, & exitiabile: innumerale, & innumerabile: naturalis & naturabilis. M. Tull in Lælio. Ita pulcherrima illa, & maximè naturabili carent amicitia. ita enim legitur in vet. cod. Plaut. Mostell. Nõ potuit venire orator magis ad me impetrabilis. Idem Epid. Si inuenio, exitiabilem ego illi faciam hunc, vt fiat, diem. Existimant tamen quidam docti viri hoc loco legendum genitalis, non ob id solùm, quòd ita habeant aliquot libri manuscripti, verùm etiam quòd vox genitabilis non videatur Latinis vsitata. Quòd autem ad versum attinet, aiunt choréum esse pro dactylo, seu spondéo: quam licentiam sibi interdum permittunt poëtæ. Ego hac de re iudicium meum non interponam. viderint doctiores. Sed vox genitabilis tamen reperitur apud Varron. lib. 4 de lingua Latina: vbi tanquam testem producit Lucretij versum, si modò locus mendo vacat, his verbis: à qua bipartita diuisione Lucretius suorum vnius, & viginti librorũ initiũ fecit hoc: Ætheris & terræ genitabile quærere tempus. & apud Tull. in Arato. Sollers natura, & rerum genitabilis ordo.

INITVM.) id est, ingressum, introitum, initium, à verbo ineo, quod valet ingredior, vt inire magistratum, inire viam, & ineunte ætate, ineunte vere. sed non dißimulabo in Gabrielis Faërni, & Scipionis Tethij, & Bertiniano & Memmiano codice scriptum esse, initium. qua scriptura tamen reiecta, initum retinui, vt habet Vaticanus, & omnes typis excusi. sic Ouid. de Venere. Iuráque dat cælo, & terræ, & natalibus vndis: Pérque suos initus continet omne genus. Idem Lucret. lib. 2. Vt videas initum motus à corde creari. Idem hoc eod. lib. Vnde initum primum capiat res quæque creandi. & lib. 3. & mobilis illa Vis, initum motus ab se quæ diuidit ollis.

PERCVLSÆ CORDA) hellenismus, vt infrà eod lib. menteis perculsa nouellas. & Virg. lib. 6. lacerum crudeliter ora, Ora, manúsque ambas. & sexcẽtis aliis aliorum scriptorum locis. sic autem habent omnes libri impreßi, & pleri-

que libri veteres. neque video, quamobrem hanc scripturam reijcere debeamus. percellere enim plus est, quàm percutere, vt pluribus verbis docui comment. Horatianis. nempe valet, peruertere, prosternere, deijcere, καταβάλλειν, (sic enim interpretatum reperi in lexico Latino Græco manuscripto) vt apud Virg. Perculit, & fulua moribundum extendit arena. Percutere verò, est ferire, & icere, & permouere: per translationem ad animum etiam pertinet, & animum permouere, atque adeò labefactare significat. Licet tamen hîc legere, Percussæ, me probante, aut certe, non repugnante. Sic Terent. Andr. Percußit illico animum.

PERSVLTANT PABVLA) saltu percursant, & prætereunt, & ita negligunt, scilicet rebus Venereis intentæ.

INLECEBRISQVE TVIS &c.) Hic versus abest à quattuor cod. manuscriptis: neque eum Nauagerius, neque Pontanus habuerunt: desideratur denique in codicib. Vicetin. & Parisiensib. Marullus vnus, vir doctus, ex auctoritate veteris cuiusdam codicis, (quemadmodum mihi religiosè asseuerauit Donatus Ianottus) nobis eum restituit. Amicus quidam meus ingenio & doctrina præstātißimus, putat esse ab ipso Marullo factum, ac pro Lucretiano suppositum, cùm putaret ille aliquid deesse, neque desit quicquam. Sic enim hunc locum hoc versu deleto explicat: ita capta lepôre quæque pecus Te sequitur cupidè, quo quamque inducere pergis ego aliud, quod dicam, nihil habeo; nisi quòd mihi videtur versus Lucretio dignißimus. iam hæ duæ voces in extremo versu, natura animātum, sæpe ab eodem item vsurpatæ sunt: vt infrà hoc libro. Nec porrò secreta cibo natura animantum Propagare genus poßit, &c. ibid. in extremo. Nam veluti priuata citò natura animantum Dißluit, &c.

QVO QVAMQVE) duo libri manuscripti, & nonnulli impreßi, habēt, quocumque: vtraque scriptura probabilis est.

FLVVIOSQVE RAPACEIS.) sic Virg. Georg. 2 fluuiósque innare rapaceis.

FRVNDIFERASQVE DOMOS AVIVM) nidos. frundiferas autem excudēdum curaui, libros manuscriptos, & veterum auctoritatem secutus.

INCVTIENS BL. P. P. AM) vt incutere metum, bellum, ictum: sic & amorem dicunt poëtæ. est enim amoris plaga grauis. quòd autem huic participio addidit ἐπίθετον blandum, significauit, in amore dolorem inesse cum voluptate coniunctum. notum est, amorem, seu Cupidinem γλυκύπικρον à Platone dici. quod attribuit & Veneri Catullus carm. ad Manlium. non est dea nescia nostri, Quæ dulcem curis miscet amaritiem. sed idem tamen etiam ipsi Cupidini. carm. de Pelei & Thet. nupt. Sancte. puer, curis hominum qui gaudia misces. Vsus est Lucretius eodem genere loquendi eod. lib inf. Et simul incußit suauem mi in pectore amorem.

EFFICIS, VT CVPIDE) sunt enim in singulis animantibus innatæ miræ coniunctionis, & procreationis libidines. Quidam docti legendum putant cupidæ, vt cohæreat cum voce pecudes.

GENERATIM) per sua quæque genera.

SÆCLA PROPAGENT.) sua genera amplificent & multiplicent. in hoc eodem verbo producit primam syllabam infrà eod. lib. Propagare genus poßit, vitámque tueri. Et sanè Lucretius præpositionem pro, in plerisque compositis nunc producere, nunc corripere solet.

Quæ quoniam rerum naturam ſola gubernas:
Nec ſine te quicquam dias in luminis oras
Exoritur,neque fit lætum,neque amabile quicquam:
Te ſociam ſtudeo ſcribundis verſibus eſſe,
Quos ego de rerum natura pangere conor
Memmiadæ noſtro:quem tu dea tempore in omni
Omnibus ornatum voluiſti excellere rebus.
Quo magis æternum da dictis diua lepôrem:
Effice,vt intereà fera mœnera militiaï
Per maria,ac terras omneis ſopita quieſcant.
Nam tu ſola potes tranquilla pace iuuare
Mortaleis:quoniam belli fera mœnera Mauors
Armipotens regit:in gremium qui ſæpe tuum ſe
Reiicit,æterno deuinctus volnere amoris:
Atque ita ſuſpiciens tereti ceruice repoſta
Paſcit amore auidos,inhians in te,dea,viſus:
E que tuo pendet reſupini ſpiritus ore.
Hunc tu,diua,tuo recubantem in corpore ſancto
Circumfuſa ſuper,ſuaueis ex ore loquelas
Funde,petens placidam Romanis,incluta,pacem.
Nam neque nos agere hoc,patriaï tempore iniquo,
Poſſumus æquo animo:neque Memmi clara propago
Talibus in rebus communi deeſſe ſaluti.

QVAE QVONIAM RERVM) *quia ab illo loco, per te quoniam genus omne animantum, & c. longum eſt hyperbatum, multáque interiecta ſunt, iterat copulationem illam,* QVONIAM, *hoc modo. Quoniam igitur ſola rerũ naturam gubernas, & c. Te ſociam cupio, & c.*

DIAS) *aërias, ſeu ætherias, ſeu diurnas. Dium (inquit Feſtus) quod ſub cælo eſt: ex quo ſub dio fieri dicimus, quod ſub cælo fit, & non ſub tecto. interdum dium idem valet, quod diuinum. Virg. XI. AEn. dia Camilla. Horat. ſat. 2. lib. 1. macte virtute eſto, inquit ſententia dia Catonis. Idem Lucret. lib. 2. Ipſáque deducit dux vitæ dia voluptas.*

IN LVMINIS ORAS) *in lucem: in regiones luminis. vſitatum genus Lucretio. inf. eodem lib. Dum tempeſtates adſunt, & viuida tellus Tutò res teneras effert in luminis oras. & 2 Quem pueri tollunt viſentes luminis oras. ibidem, indignos eſſe putandos, Viuam progeniem qui in oras luminis edant. lib. 5. cùm primùm in luminis oras Nixibus ex aluo matris natura profudit. & ſæpe alibi. ídque imitatus eſt Virgilius Georgic. 2. ſponte ſua quæ ſe tollunt in luminis oras & lib. 7. AEneid. ſub luminis edidit oras Sed videtur vterque ab Ennio ſumſiſſe. ſic enim ille. At ſi ſe, ſum quæ dederat in luminis oras. ſum autem apud Ennium, valet eum, ſeu ipſum. Idem. O Romule, Romule dic, ô, Qualem te pa-*

triæ custodem dij genuerunt? Tu produxisti nos intra luminis oras. Arnobius Lucretij verborum amator, lib. 2. aduers. gent. Antequam Tages Thuscus oras contingeret luminis, &c.

NEQVE FIT LAETVM, &c.) sic Callimachus. Τίς δὲ χάρις, ἤ τί τερπνὸν ἄτερ χρυσῆς Ἀφροδίτης; Τεθναίην, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλει. id est, Quid lepidum, quid iucundum sine Cypride pulchra? Vita vale, hæc curæ mi esse vbi desierint. Tale fere est illud Menandri, quod refert Plutarchus libro, πῶς δεῖ τ̃ ποιημ. ἀκούειν. Ἅπανθ᾽ ὅσα ζῇ, καὶ τὸν ἥλιον βλέπει τὸν κοινὸν ἡμῖν, δοῦλα ταῦτ᾽ ἐσθ᾽ ἡδονῆς. id est Omnia, quæ viuunt, & solem nobis communem intuentur, hæc voluptati seruiunt. ex quo Græci ἀκύθηρον, & ἀναφρόδιτον appellant, quod Latini inuenustum, id est illepidum, atque inornatum. M. Tull. epistolarum lib. 7. ad Volumn. sed quoniam tanta fæx est in vrbe, vt nihil sit tam ἀκύθηρον, quod non alicui venustum videatur, pugna, si me amas, &c. quo loco legitur in libris vulgatis ἄκυρον, mendosè.

TE SOCIAM STVDEO, &c.) Quæritur à doctißimis viris, quid sit, quamobrem, cùm Lucretius Epicuri rationem, & sententiam hoc poëmate exprimere instituat: Epicurus autem dicat, deos neque benemeritis capi, neque gratia flecti, neque irasci, neque res mortalium curare, hoc loco tamen Venerem Lucretius imploret, eam sibi in suo poëmate scribendo sociam adiungere cupiat: precetur denique, vt illa interea dum ipse rerum naturam explicat, terras & maria tranquillet, bella componat, & pacem constituat. Exstat hac de re eruditißima P. Victorij Florentini ad Io. Casam Florentinum epistola: in qua huic quæstioni ita putat responderi posse, si dicamus, Epicurum, tametsi voluerit, Deos nihil neque habere negotij, neque aliis exhibere, εὐχὰς tamen, id est preces non sustulisse, & vota mortaliũ de suis rebus à diis immortalibus audiri putauisse, aut certè Deos immortaleis propter eorum præstantem & excellentem naturam, ab hominibus venerandos & colendos esse censuisse. Vtitur autẽ scriptoris locupletis Plutarchi testimonio: cuius hæc verba sunt in libro aduersus Coloten Epicureũ. πῶς οὖν ἀπολείπουσι φύσιν, καὶ ψυχὴν, καὶ ζῶον; ὡς ὅρκον, ὡς εὐχὴν, ὡς θυσίαν, ὡς προσκύνησιν, ῥήματι καὶ λόγῳ, καὶ τῷ φάναι, καὶ προσποιεῖσθαι, καὶ ὀνομάζειν, ἃ ταῖς ἀρχαῖς καὶ τοῖς δόγμασιν ἀναιροῦσιν. id est quomodo igitur naturam, & animum, & animal relinquunt? vt iusiurandum, vt preces, vt sacrificium, vt venerationem & adorationem, verbo, & aientes, & simulantes, & nominantes ea, quæ principiis, & decretis euertunt. Eodem pertinet id, quod scribit M. Tull. lib. I. de Nat. Deor. si nihil aliud quæreremus, nisi vt Deos piè coleremus, & vt superstitione liberaremur, satis erat dictum. nam & præstans Deorum natura hominum pietate coleretur, cùm & æterna esset, & beatißima. habet enim venerationem iustam quicquid excellit, &c. ibid. His terroribus ab Epicuro soluti, & in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere vllam molestiam, nec alteri quærere: & piè, sanctéque colimus naturam excellentem, atque præstantem. Ego vt P. Victorio assentior, ita hoc etiam dici posse puto, Lucretium in proœmio sui poëmatis non vt philosophum, sed vt merum poëtam, à Deo opem, & pacem petere: & tamen in eo, quòd à Venere potißimùm auxilium petat, non longè ab Epicuri sententia discedere, qui summum bonum in voluptate, atq; in non dolendo constituat, vt omittam quòd homo Romanus neque indecorè, neque ineptè Venerem Romanorum matrem implorauit.

PANGERE) translatum. nam propriè agricolæ plantas pangere, id est infi-

gere dicuntur. M. Tullius ad Tiron. an pangis aliquid Sophocléum? sic idem Lucret. lib. 4. in prooemio. Deinde quòd obscura de re tam lucida pango Carmina.

MEMMIADAE) Memmio Gemello: qui prætor fuit in Bithynia, & posteà exsulauit Athenis, vt perspicere licet ex M. Tullij ad eum epistolis lib. 13. Memmiadæ autem pro Memmio, vt Scipiadæ, apud Horat. saty. 1. lib. 2. Virtus Scipiadæ, & mitis sapientia Læli. & apud Virg. lib. 6. AEneid. duo fulmina belli Scipiadæ. & idem Lucret. Quod superest, vacuas aureis mihi Memmiada, & te, &c. vbi tamē vulgò legitur, mihi Memmius, & te &c. vt sit rectus pro vocādi casu.

LEPOREM) tu lepôris dea, æternum & diuinum meis versibus lepôrem asperge. nam sine te essent illepidi, atque inuenusti.

QVONIAM BELLI F. M. MAVORS &c.) Arnobius lib. 3. aduers. genteis. Potestatem, inquit, bellorum Mars habet. vtrúmne vt mota compescat, an vt cessantia & quieta commoueat? Nam si sedator militaris insaniæ est, cur quotidie bella non desunt? Sin autem cónditor illorum est, Deum ergo dicemus in voluptatis suæ dulcedinem collidere orbem totum, &c.

FERA) tralatio est. nam ferum est, quod non est humanitate politum atque excultum. fera igitur militiæ munera intellige, quæ feris potius, quàm hominibus conueniant: quæ feros, atque immaneis animos deceant. vsus est & quarto abhinc versu eadem translatione.

MOENERA) secutus sum libros manuscriptos, qui ita habent. mœnera autem antiquo more dictum est pro munera, œ pro u. vt à Pœnis, Punicum. Punica regna vides, mœrorum pro murorum. mœnire pro munire. mœtuus pro mutuus. œti pro vti. cœra pro cura, &c.

MILITIAI) militiæ: diæresis. Iam diphthongus æ, olim scribebatur per ai, ne cui mirum sit, ex æ fieri κατὰ διαίρεσιν aï, vt viaï, naturaï, materiaï, Iphianassaï, Geryonaï, & similia innumerabilia apud Lucretium, & item apud M. Tull. in Arato. Vos quoque signa videtis aquaï dulcis alumnæ. & sæpe alias: etiam apud Virgil. vt Aulaï in medio libabant pocula Bacchi. denique apud omneis veteres.

NAM TV SOLA) ætiologia.

QVONIAM) αἰπολογία αἰπολογίας. quia (inquit) Mars belli moderator, & dominus est, qui tibi, vt amans, seruit.

MAVORS) Mars, seu Mauors quia magna vertat, appellatus. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor.

ARMIPOTENS) Virg. lib 9 AEn. Híc Mars armipotens animum, vireísque Latinis Addidit.

REIICIT) sic habent ferè omnes libri vulgati. quidam scripti tamen Refficit. quam scripturam si quis probabit, legendum erit, in gremio qui sæpe tuo se Refficit: id est, recreat: quæ scriptura quibusdam doctis placet. neque desunt, qui nihilominus, in gremium, retinēt, vt sit illis simile, in potestatem prædonū fuisse, in mentem fuisse, &c. quæ notat Gellius lib. 1. cap. VII.

DEVINCTVS) sic habent tres libri manuscripti, quibus Romæ vsus sum, & item alij, Bertin. & Memm. sic Furius Bibaculus Ille graui subitò deuinctus volnere habenas Misit equi. & Virgil lib 8. AEn. Tum pater æterno fatur deuinctus amore. Notum est autem ex Homeri ὀδυσ. βιϐ. θ. Venerem Martis amicam esse, eámque cum illo in adulterio deprehensam fuisse, cùm eos ambos tenuissimis, & subtilissimis vinculis irretitos, atque implicatos Vulcanus Diis spectandos præ-

dos præbuisset. quæ fabula significat primarum qualitatum, calidi frigidi, sicci humidi temperationem. Mars enim siccus est & calidus: Venus humida & frigida.

VOLNERE AMORIS) Virg. lib. 4. AEn. tacitum viuit sub pectore vulnus. Theocrit. κύκλωπι, ἔχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἕλκος Κύπριδος ἐκ μεγάλας. Id est infestißimum sub corde vulnus, seu vlcus habẽs à Venere acceptum. volnere autem & volnus, & volgus, & volt, & similia, per, o, excudenda curaui, quia sciam ita veteres esse locutos.

SVSPICIENS) sursum aspiciens. sic autem habent libri aliquot vulgati, & tres manuscripti: duo item scripti, & quidam vulgati, suspirans, quam scripturam equidem non damno.

TERETI) teres appellant Latini longum cum rotunditate, & læuore: id fortasse quod Græci ῥαδινόν. Horat. ode 4. lib. 2. Brachia, & vultum, tereteísque suras Integer laudo, &c. Virg. AEn. 6. illam tereti ceruice reflexam.

REPOSTA) reposita. sic alibi posta, cõposta, disposta, & Virgil. lib. 1. AEn. manet alta mente repostum. & Georg. 3. non illis epulæ nocuere repostæ.

PASCIT AM. AVID.) id est delectat amore suos auidos oculos. idem Lucr. lib. 2. Néve bonos rerum simili constare colores Semine constituas, oculos qui pascere possunt. Plautus Pœnulo. Fuit hodie operæpretium eius, qui amabilitati animum addiceret, Oculis epulas dare, delubrum qui hodie ornatum eò visere venit. & Terent. in Phorm. restabat aliud nihil, nisi oculos pascere. & Virg. AEn. 1. Sic ait: atq; animum pictura pascit inani. Etiam Aristot. quodam loco scribit, iucundißimum esse amanti, rei quæ amatur, aspectum.

INHIANS IN TE) translatio est áb animantibus esurientibus, & auidè, atque ore aperto cibum appetentibus. Virg lib. 7. AEn. & prospectat euntem Attonitis inhians animis. Plaut. Aulular. Credo illum audisse me habere thesaurum domi. id inhiat.

EQVE TVO PENDET RES. SPIR.) vel significat os ori, & labra labris affixa, quale est illud Tibulli, Et dare anhelanti spumantibus humida labris Oscula. & Lucret. lib. 4. Quæ complexa viri corpus cum corpore iungit, Et tenet assuctis humectans oscula labris: vel certè Martis amantis spiritum ex Veneris amicæ aspectu pendêre, atque aptum esse. cui sententiæ consentanea esset lectio, Atque ita suspirans tereti ceruice reposta.

HVNC TV DIVA, &c.) hunc tu Diua recubantem tuo corpore complexa.

INCLVTA) sic habent libri scripti. inclutus autem (inquit Festus) clarus, nobilis. iam y, & u, idem sonant.

AGERE HOC) naturam rerum explicare: hoc ipsum, quod suscepimus, attentè, & sine cura agere: in hoc studium incumbere. de hoc loquendi genere nos plura diximus in commentar. Horatianis. sic lib. 4. Nos agere hoc autem, & naturam quærere rerum.

TEMPORE INIQVO) tempore aduerso. tempore iniquo, æquo animo, antithesis.

TALIBVS IN REBVS) in rebus turbulentis: tempore belli.

Quod superest, vacuas aureis mihi Memmiada, & te

Semotum à curis adhibe veram ad rationem,
Ne mea dona tibi studio dispoſta fideli,
Intellecta prius quàm ſint, contemta relinquas.
Nam tibi de ſumma cæli ratione, Deûmque,
Diſſerere incipiam: & rerum primordia pandam:
Vnde omneis natura creet res, auctet, alátque:
Quóve eadem rurſum natura peremta reſoluat:
Quæ nos materiem, & genitalia corpora rebus
Reddunda in ratione vocare, & ſemina rerum
Appellare ſuëmus: & hæc eadem vſurpare
Corpora prima, quòd ex illis ſunt omnia primis.
Omnis enim per ſe diuûm natura neceſſe'ſt
Immortali æuo ſumma cum pace fruatur,
Semota à noſtris rebus, ſeiunctáque longé.
Nam priuata dolore omni, priuata periclis,
Ipſa ſuis pollens opibus, nihil indiga noſtri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.

QVOD SVPEREST) *attentionem ſibi comparat. Quod ſupereſt autem, id eſt, quod reliquum eſt. Atque ita ſæpe loquitur, vt lib.2. Quod ſupereſt, animo quoque nil prodeſſe putandum. & lib.VI. Quod ſupereſt, facilè hinc ratio reddetur, & omnis Cauſa patefiet, &c.*

VACVAS) *otioſas, atque attentas.*

MEMMIADA, ET TE) *ô Memmi. ſic autem reſtitui coniectura ductus, cùm hic locus in codice Bertiniano totus in litura demerſus eſſet. ſic ſuprà dixit, Memmiadæ noſtro. Quòd autem quidam Thraſones, Memmius & te, lectionem vulgatam, tuentur, vt ſit vocandi caſus recto ſimilis; non me mouent. nam vt hoc non ignoro, ita ſcio illos eſſe barbaros, impudenteis, & ſycophantas.*

TIBI DISPOSTA) *tibi diſpoſita, & in ordinem digeſta.*

DE SVMMA CAELI RATIONE, DEVMQVE,) *ſic habent quattuor libri manuſcripti, & Aldini vtrique, & Vicetini, & Florentini. alij, regione. ego, ratione, magis probo. ſæpe enim ita loquitur, vt paulo infra. Quapropter bene cùm ſuperis de rebus habenda Nobis eſt ratio, &c. & lib. 2. Hoc tamẽ ex ipſis cæli rationibus auſim Cõfirmare tibi, &c. M. Tull. lib. 3. de Finib. Nec verò poteſt quiſquam de bonis, & malis verè iudicare, niſi omni cognita ratione naturæ, & vitæ, etiam Deorum, &c.*

RER. PRIMORD.) *rerum principia.*

PANDAM) *aperiam. Virg. lib. 3. AEneid. Anchiſen facio certum, rémque ordine pando.*

VNDE) *ex quibus rebus, ſeu principiis.*

QVOVE) *vel in quas res.*

EADEM) *mutat genus: eadem enim, id eſt, eaſdem res peremtas natura reſoluat: vel hoc modo: quóve eadem natura reſoluat res peremtas: nam vtrouis modo, peremta, eſt accuſandi caſus.*

GENITALIA) *vim gignendi habentia: ad gignendum valentia. hac voce vtitur sexcentis locis.*

QVOD EX ILLIS S. O. P.) *quoniam res omnes naturales ex illis primis corporibus concretæ & conflatæ sunt.*

OMNIS ENIM) *Occupatio est. non temerè dixi (inquit Lucretius) ex corporibus primis omnia constare, & omnia in eadem resolui, naturámque omnia ex illis creare, & in eadem perimere. Nam si quis putet, Deorum opera, & consilio res naturaleis creatas esse, vehementer errat. Impia sententia. Iterantur hi sex versus lib. 2 absúntque ab hoc loco, in exemplis Venetis recentioribus, & Florẽtinis, & codicibus nonnullis manuscriptis.*

PRIVATA DOLORE) *doloris expers.*

IPSA SVIS POLLENS OPIB. &c.) αὐτάρκης, *seipsa contenta.*

NEC BENE PROMERITIS, &c.) *nec capitur bene meritis, nec ira commouetur. promeritis vna vox est, non duæ, à verbo promereor. Plutarchus comment.* ὅτι οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως, &c. *verba ipsa Epicuri profert ad hunc locum pertinentia.* Ἐν νόσοις ἀγρίαις, καὶ πόνοις ὑπερβάλλουσιν ἐλπίζεις τι χρηστὸν παρὰ θεῶν; τετύφωσαι. τὸ γὰρ μακάριον, καὶ ἄφθαρτον οὔτε ὀργαῖς, οὔτε χάρισι συνέχεται, *id est, in morbis grauibus, & laboribus immoderatis speras aliquid boni à Diis? insanus es. nam quod beatum, & immortale est, neque ira commouetur, neque gratia flectitur. sic M. Tullius lib. 1. de nat. Deorum, Quod æternum, beatúmque sit, id nec habere ipsum negotij quicquam, nec exhibere alteri. Itaq; neque ira, neque gratia teneri, quòd, quæ talia essent, imbecilla essent omnia.*

CAPITVR) *corrumpitur, vel flectitur, vel, vt Nonius Marcellus interpretatur, propitiatur.*

TANGITVR) *commouetur, afficitur, vt idem Nonius. sic Virgil. Æneid. 9. nec solos tangit Atridas Iste dolor. & lib. 12. miseri te si qua parentis Tangere cura potest. Iam hoc totum, nec tangitur ira, valet, nec irascitur. Porrò autem hoc etiam erat vnum ex Epicuri decretis, Deos neque irasci cuiquam, neque esse propitios: quod cùm alibi declarat M. Tull. tùm in oratione in L. Pisonem, vbi Pisonẽ ipsum sic facit loquentem. Quid est, Cæsar, quòd te supplicationes tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur, quas dij negligunt. qui (vt noster ille diuinus dixit Epicurus) neque propitij cuiquam esse solent, neque irati. Idem epist. ad Trebat. lib. 7. Quomodo autem tibi placebit Iouem lapidem iurare, cùm scias Iouem iratum esse nemini posse? Arnobius lib. 1. aduersus Genteis. Ita non animaduertitis, non videtis, affectus quàm turpeis, quàm indecoras numinibus attribuatis insanias? Quid est enim aliud irasci, quàm insanire, quàm furere, quàm in vltionis libidinem ferri, & in alterius doloris crucem efferati pectoris alienatione bacchari? &c. quæ longum sit referre: quibus declaratur iratorum affectus in corporibus expressus. Idem paullo pòst. Ceterum dij veri, & qui habere, qui ferre huius nominis auctoritatem condigni sunt, neque irascuntur, neque indignantur, &c.*

Humana ante oculos fœdè quom vita iacêret
In terris oppressa graui sub relligione:
Quæ caput à cæli regionibus ostendebat,
Horribili super adspectu mortalibus instans:

Primùm Graius homo mortaleis tendere contrà
Est oculos ausus, primúsque obsistere contrà:
Quem nec fama deûm, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compressit cælum: sed eo magis acrem
Virtutem inritât animi, confringere vt arcta
Naturæ primus portarum claustra cupiret.
Ergo viuida vis animi peruicit, & extra
Processit longè flammantia mœnia mundi:
Atque omne immensum peragrauit mente, animóque:
Vnde refert nobis victor, quid possit oriri,
Quid nequeat: finita potestas denique quoique
Quánam sit ratione, atque altè terminus hærens.
Quare relligio pedibus subiecta vicissim
Obteritur: nos exæquat victoria cælo.

HVMANA ANTE OCVLOS) *significat, Epicurum animos hominũ religione, id est, inani deorum timore, & superstitione liberasse. Nam Epicurus quidem, vt testantur Diog. Laërtius, & M. Tullius, scripsit librum de pietate erga Deos: & suprà diximus, Epicurum, quamuis negaret, Deos curam habere rerum humanarum: neque preces tamen, neque venerationem, & cultum deorũ, tanquam præstantium naturarum, sustulisse. quæ sunt profectò valde inter se pugnantia, vt ostendit M. Tullius lib. I. de nat. Deorum, his verbis. Atquî scripsit librum de pietate erga Deos Epicurus, ita vt Coruncanium, aut Scæuolam, pontifices maximos, te audire dicas, non eum, qui sustulerit omnem religionem. nec manibus, vt Xerxes, sed rationibus, Deorum immortalium templa, & aras euerterit. Quid est enim cur Deos ab hominibus colendos dicas, cùm Dij non modò homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstansque natura, vt ea debeat ipsa per se ad se colendam, allicere sapientem. An quicquam eximium potest esse in ea natura, quæ sua voluptate lætans nihil nec actura sit vmquam, neque agat, neque egerit? Quæ porrò pietas ei debetur, à quo nihil acceperis? aut quid omnino, cuius nullum meritum sit, ei deberi potest?*

IACERET) *humilis, mæsta, & prostrata esset: vel, vt Nonius interpretatur, qui hunc versum profert, sorderet.*

GRAVI SVB RELL.) *grauem religionem dixit, tamquam onus.*

QVÆ CAPVT A CAELI) σωματοποίησις. *Nam corpus quoddam affingit religioni, & facit eam caput è cælo proferentem ad terrendos mortaleis.*

GRAIVS HOMO) *Epicurus, Atheniensis, Gargetius, Neoclis filius.*

TENDERE.) *Sic Non. Marcellus legit, non, vt habẽt libri omnes & vulg. & manuscripti, tollere: quem hac secunda editione secutus sum, reiecta altera scriptura, vt supposita. tendere oculos autem dixit, pro contendere. contendere porrò oculos ita dictum, vt cōtẽdere vocẽ, vireis, cursum, & simil. lib. 5. Tanto posse minus cum signis tendere cursum. Est autem longè plus oculos contendere, quàm tollere. Illud enim significat contenta acie aliquid intueri, & aciem oculo-*

rum in rem, quæ cernitur, defigere. sic Afran. Contendit oculos: derepẽte abit cælo. Horat. epist. 1. Non posis oculos quantum contendere Lynceus. Lucret. infrà eod. libro. Nulla potest oculorum acies contenta tueri. Idem lib. 4. nisi se contendit acutè.

VIRTVTEM INRITAT ANIMI) *inritât pro irritauit positum. vt apud Virg. lib. 9. Sceptra palatini, sedémque petît Euandri. Notat Priscian. Fumât, cupît, audît, & similia, habere vltimam syllabam circumflexam, si patiantur syncopam. sic iterum Lucr. lib. 6. quas exitus hìc animaï Disturbât vrbeis. Itaque postrema syllaba longa est. quem (inquit) neque fama Deorum, neque fulmina, neque cælum minaci murmure compresit, sed eo magis irritauit, atque excitauit eius animi virtutem, vt omnibus difficultatibus sublatis, ac remotis, ad explicationem naturæ, cognitionémque rerum inuolutarum, atque obscurarum aditum, viámque sibi muniret.*

CONFRINGERE VT ARCTA, &c.) *allegoria est ducta à re militari, & expugnationibus vrbium. libri veteres omnes habent, arta.*

CVPIRET) *cuperet. notant Nonius, & Priscianus: atque hoc verbo in hac inflexione sæpe vtitur Lucret.*

VIVIDA) *acris, potens, animosa. idem infrà, & viuida tellus Tutò res teneras effert in luminis oras. Virg. 5. AEn. Exigui numero, sed bello viuida virtus. idem lib. 10. non viuida bello Dextra viris, animúsque ferox. viuatus & viuidus (inquit Festus) à magna vi dicuntur.*

ET EXTRA PROC.) *& longè procesit extra mœnia mundi, &c.*

FLAMMANTIA) *flammantia propter sidera, & igneis æthereos.*

ATQVE OMNE IMMENSVM, &c.) *aliud esse putat Epicurus id, quod appellat omne, id est τὸ πᾶν, aliud mundum. Nam mũdus est finitus: omne autem, est infinitum. mundus omni continetur, immò verò (si diis placet) mundi innumerabiles, eius sententia, quotidie & fiunt in omni, & intereunt: at omne & hunc mundum, ceterósque omneis continet, & numquam neque natum, neque interiturum est.*

VNDE REFERT) *profert hunc versum Nonius, & interpretatur, refert, ostendit. ego referre hoc loco sic accipiendum puto, vt apud Virg. AEneid. 4. Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis: pro reportare. vt sit translatio à re militari.*

QVID POSSIT ORIRI, &c.) *iterantur hi duo versus & hoc libro infrà, & lib. 5. victor Epicurus (inquit Lucretius) refert nobis ex ea veritatis inuestigatione, atque explicatione naturæ, quid posit nasci, quid non posit: qua ratione suus cuique rei finis sit constitutus, & terminus immotus, stabilis, æternus, altisiméque defixus, ac depactus. Legendum autem, quánam sit ratione, vt duobus aliis locis legitur.*

ATQVE ALTE TERMINVS HAERENS) *hunc locum Virgilius est imitatus, seu potius mutuatus lib. 4. AEneid. Et si fata Iouis poscunt, hic terminus hæret. Horatius stabilem rerum terminum appellat carmine sæculari. Thraso ille, quem iam suprà descripsi, ridicule legendum hîc censet, vtque altè terminus hæreat, & repugnantibus libris omnibus, & reclamante lege carminis.*

PEDIBVS SVBIECTA) *Virgil. lib. Georg. 2. Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, Atque metus omneis, & inexorabile fatum Subiecit pedibus, strepitúmque Acheruntis auerni.*

VICISSIM,) *quæ antea è cæli regionibus caput ostendebat, & homines sub se, tanquam graui onere oppressos tenebat.*

OBTERITVR) *cod. Memm. habet, Exteritur. ceteri cum vulgatis cõgruunt.*

VICTORIA) *Epicuri, qui cognitis rerum causis, inanem deorum metum sustulit, pietatem duntaxat securam, & deorum maiestati consentaneam reliquit: vel qui omnes religiones funditus euertit, & ita terroribus animos hominum liberauit. sed dicamus, Epicurum cùm in plerisque aliis rebus, tùm in hac impium fuisse: atque iccirco nullo modo audiendum.*

Illud in his rebus vereor ne fortè rearis
Impia te rationis inire elementa, viámque
Endogredi sceleris. quod contrà sæpius olim
Relligio peperit scelerosa, atque impia facta:
Aulide quo pacto Triuiaï virginis aram
Iphianassaï turparunt sanguine fœdè
Ductores Danaûm delecti, prima virorum:
Quo simul infula virgineos circumdata comtus·
Ex vtraque pari malarum parte profusa'st:
Et mæstum simul ante aras adstare parentem
Sensit, & hunc propter ferrum celare ministros:
Adspectúque suo lacrymas effundere ciueis:
Muta metu terram genibus summissa petebat:
Nec miseræ prodesse in tali tempore quibat,
Quòd patrio princeps donarat nomine regem.
Nam sublata virûm manibus, tremebundáque ad aras
Deducta'st, non vt, sollemni more sacrorum
Perfecto, posset claro comitari Hymenæo:
Sed casta incestè nubendi tempore in ipso
Hostia concideret mactatu mæsta parentis:
Exitus vt classi felix, faustúsque daretur.
Tantum relligio potuit suadere malorum.

ILLVD IN HIS REBVS) *Occupatio est. Illud (inquit) in his rebus timeo, ne te putes introire disciplinam impiam.*

IMPIA ELEMENTA) *impias institutiones, ac præceptiones: aut impiam disciplinam: vel timeo, ne dicas, te ad impiæ rationis initia introire.*

ENDOGREDI) *endo, præpositio antiqua, quæ valet in: vt endoperator, seu induperator, endopeditus, endo statu, endo mari, endo manus apud hunc eundem, pro imperator, impeditus, in statu, in mari, in manus. Et testamentum endo procinctu, endoitium, pro in procinctu, & initium: de quibus lege Festum. sic & apud Lucill. Quàm lepidè lexes compostæ! vt tesserulæ omnes Endo pauimento, atque emblemate vermiculato! sic enim legendus ac scribendus secundus versus, non vt*

vulgò, Arte pauimento &c. Idem, Iactare endo foro se omnes, decedere nusquam. Quòd autem vulgò indu quoque pro in, vsurpant, indu factum esse puto ex endo. Quamquam Indugredi à veteribus dictum esse arbitror, Probi grammatici auctoritate fretus, qui hunc versum profert.

SCELERIS) id est impietatis. nam scelus, facinus est vel cruentum, vt sicariorum & paricidarum, vel in parenteis, patriam, Deos.

QVOD CONTRA) sic habent libri quatuor manuscripti, & ita legendum putant viri docti: quibus assentior. Sic enim & M. Tullium cùm alibi, tum in Lælio loqui memini. Peccasse enim se non anguntur: obiurgari molestè ferunt. quod contrà oportebat, delicto dolere, obiurgatione gaudere. vbi vulgò legitur, quin contrà.

SCELEROSA) scelerata, seu sceleris plena. Varro lib. 5. de ling. Latina: scelerosi hominis. Terent. Eunucho. vbi illum scelerosum misera, atq; impium inueniã?

AVLIDE QVO PACTO) id est quemadmodum ductores Danaûm &c. post vocem, facta, apponenda duntaxat virgula est, aut comma. nam hic versus, & aliquot, qui deinceps sequuntur, ex superioribus apti sunt.

TRIVIAI VIRGINIS) triuiæ virginis, nempe Dianæ. dicta autem Diana triuia est, (vt scribit Varro lib. 6. de lingua Latina) vel quòd in triuio ponatur, vel quòd luna putetur esse, quæ in cælo tribus viis mouetur, in latitudinem, longitudinem, altitudinem: vel quòd (vt alij volunt) eadem sit Luna, Diana, Proserpina. Virgil. lib. 4 Æneid. Tergeminámque Hecaten, tria virginis ora Dianæ. τριοδῖτιν appellant Græci, eadem ratione: ijdémque παρθένον, vt Lucretius virginem.

IPHIANASSAI) Iphianassæ, Iphigeniæ Agamemnonis filiæ. Cùm Græci vento aduerso Aulide detinerentur, neque eis vlla ad Troiam perueniendi facultas daretur, Agamemnon, Chalcante consulto, eiúsque responso audito, quod fuit eiusmodi, iratam Dianam esse placandam, votúmque ei persoluendum (vouerat autem Dianæ, quod in suo regno pulcherrimum anno illo nasceretur.) Iphigeniam filiam suam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius, immolauit. Promissum potius non faciendum, quàm tam tætrum facinus faciendum fuit, inquit M. Tull. lib. 3. de Offic. sic & Horat. lib. 2. saty. 3. Tu cùm pro vitula statuis dulcem Aulide natam Ante aras, spargísque mola caput improbe salsa, Incolumi capite es? hac de re autem lege Sophoclis Electram, & Euripidis Iphigeniam in Aulide. Huc pertinet illud Virg Æneid. 2. Sanguine placastis ventos, & virgine cæsa. Iphianassai autẽ legendum, quod agnoscit Prisc. non Iphianassæo, vt est in libr. vulgatis.

TVRPARVNT) inquinarunt, contaminarunt. sanguis enim inquinat: & quod cruentum est, impurum est: ex quo cruentum pro impuro vsurpatur. vt libro VI. An cælum nobis vltro natura cruentum Deferat, &c. vbi vulgo legebatur, natura corruptum.

DILECTI,) hîc apponenda est distinctionis nota. Theocr. εἰδ. ιζ. Πασᾶν ἐκ πολίων προλελεγμένοι, ὧν ὄφελός τι. id est viri ex omnibus ciuitatib. dilecti, quorum aliquis vsus esset. Admonendus est lector, in tribus lib. manu scriptis, dilecti, scriptũ esse: quod probo. Nam Festus quoque testatur dilectus militum dixisse veteres, non delectus. Atque hanc vocem semper ita scriptam reperio in libris manuscr. tum apud alios scriptores, tum apud M. Tullium. Exempli causa, Philipp. V. bello autem dubio quod potest esse studium dilectus? & paucis verbis pòst. tumultum decerni, iustitium edici, saga sumi dico oportere, dilectum haberi, sublatis vacationib. Idem pro Milone, in narratione, Cõuocabat tribus, se interponebat, Collinam nouam ex

dilectu perditißimorum ciuium conſcribebat. Quem locum eo libentius protuli, quòd in omnibus libris vulgatis mendosè legitur, non eò ſolùm, quòd delectum habent pro dilectu, & ſcribebat, pro conſcribebat, ſed etiam quòd coloniam nouam, pro Collinam nouam. Fuit autem Collina vna ex quattuor tribubus ruſticis. Nolim verò Fr. Fabricium Marcoduranum ſua laude fraudare, qui ſe hunc M. Tullij locum ita ſcriptum, in libris antiquis reperiſſe teſtatur.

PRIMA VIRORVM) *Flos virorum. idem Theocr.* ϑῖος ἄωτος*: vel prima virorum, id eſt* πρῶτα τῶν ἀνδρῶν*, vt loquuntur Græci. Lucianus Timone,* πρῶτα τῶν κολάκων*: & ita Adrianus Turnebus. ſed vtraque explicatio videtur mihi eodem recidere.*

SIMVL) *ſimulatque, ſimul vt.*

INFVLA) *filamentum laneum, quo ſacerdotes fæminæ, & hoſtiæ velabãtur. Virg. Georg. 3. Lanea dum niuea circumdatur infula vitta.*

VIRGINEOS CIRCVMDATA COMTVS) *data circum virgineos comtus.* ἀναστροφή*: id eſt circumdata capiti, & temporibus comtæ virginis, vel comto capiti virginis.*

ET MÆSTVM SIMVL, &c.) *& ſimul. id eſt eodem tempore, vel & ſimulatque ſenſit, id eſt vidit, vel cognouit potius (erat enim velata) mæſtum parentem Agamemnonem adſtare, &c. ad hunc locum pertinent illa M. Tull. in orat. perfecto. Si denique pictor ille vidit, cùm immolanda Iphigenia triſtis Chalcas eſſet, triſtior Vlyſſes, mæreret Menelaus, obuoluendum caput Agamemnonis eſſe, quoniam ſummum illum luctum penicillo non poſſet imitari, &c.*

CELARE) *vagina tectum, conditúmque habere: vel. ſi quis malit legi, celerare, vt ſcriptum eſt in nonnullis codicibus, id erit celeriter expedire. codices manuſcripti tamen quattuor habent, celare.*

MVTA METV TERR. GENIB. SVMM. PET.) *ſic habent omnes libri & manuſcripti, & typis excuſi: neque video quamobrem quicquam mutare debeamus. ſic enim Virgilius eſt locutus Æneid. 9. Molle pecus, mutúmq; metu. & 12. Stat pecus omne metu mutum. & M. Tull. Frumentaria. Itaque illum in iure metu, conſcientiáque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix viuum relinquo. Idem pro domo ſua. ciuitatémque fractam malis, mutam, debilitatam, abiectã metu, &c. Auancius tamen legendum putabat, Vulta metu terr. gen. &c. vt ſit hæc huius loci ſententia, Iphigenia vulta, id eſt vultus ſubmiſſa, metu, id eſt propter metum, terram genibus petebat: vultus ſubmiſſa autem, hoc eſt, vultu ſummiſſo. neque enim eſt quòd quemquam offendat vocis nouitas. Nam eam etiam vſurpauit lib. 4. ſed quos vtriuſque figuræ Eſſe vides iuxtim, miſcenteis volta parentũ, &c. Præterea eadem voce vtũtur Latini in numero multitudinis, pro ſingulari. M. Tull. epiſt. lib 12. Vultus tuos mihi expreßit omneis & lib 2. de Orat. Vultus omnes aduerſarij diligenter perſpiciendi. Virg. lib. 4. AEneid. hærent infixi pectore vultus. & lib 1. notos pueri puer indue vultus. Iam verò ſummiſſo vultu dixit Virgil. lib. 12. AEneid. ſic dea ſummiſſo contrà Saturnia vultu: & Catull ſummiſſo poplite, Carm. de Pel. & Thet. nupt. Proiiciet truncum ſummiſſo poplite corpus. Ego tamen lectionem receptam, & vulgatam retinendam, præſertim à veterib. libris confirmatam, cenſeo. Nam & Virg. poſtremam huius verſus partem imitatus eſt. Summißi petimus terram, &c. lib. 3. AEneid. & idem Lucretius lib. 3 terræque petitus Suauis.*

QVOD

QVOD PATRIO PRINCEPS, &c.) *princeps, id est prima. sic lib. 5. Qui princeps vitæ rationem inuenit eam, quæ Nunc appellatur sapientia. Notauimus in commentar. Horat. ad illum locum odæ 16. lib. 1. Fertur Prometheus addere principi Limo coactus particulam vndique Desectam &c. sic idem Horat. epist. 19. lib. 1. Libera per vacuum posui vestigia princeps. Magnum immanitatis, atque atrocitatis in patre argumentum, filiam eam, à qua prima sit pater appellatus, mactare. sic Æschines in Orat. κατὰ Κτησιφῶντος inuehitur in Demosthenem, quòd is die septimo post filiæ eius, quæ se prima patrem appellarat, mortem, hostias immolasset, his verbis, πρὶν πενθῆσαι, καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβών, ἐβουθύτει, καὶ παρενόμει, τὴν μόνην ὁ δείλαιος, καὶ πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν ἀπολέσας. id est, prius quàm filiam luxisset, prius quàm eius funeri iusta soluisset, coronatus, & albatus bouem immolabat, morem maiorum negligebat, leges & instituta ciuitatis violabat, vnica filia miser amissa, quæ ipsum prima patrem appellarat. quem locum commemorat M. Tull. Tuscul. 3. his verbis. Itaque & Æschines in Demosthenem inuehitur, quòd is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. at quàm rhetoricè! quàm copiosè! quas sententias colligit! quæ verba contorquet! vt licere quiduis rhetori intelligas. Eundem profert Plutarchus παραμυθ. πρὸς Ἀπολλών. & in vita Demosthenis notat. Itaque Iphigenia apud Euripidē his maximè verbis se patrem Agamemnonem flexuram sperat. Πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σύ παῖδ' ἐμέ. id est, Te prima patrem vocaui, tu me filiam.*

NAM SVBLATA VIRVM MAN.) *Tolli manibus virorum, aut etiā sustolli, vt mactaretur, cum ratione consentaneum est: vt verò in matrimonio collocaretur, absurdum fortassè alicui videatur. Sed videri non debet. Nam fortassè hoc referendum est ad morem Romanum, quo nouæ nuptæ sursum latæ, id est sublatæ, domum viri ducebantur. natum ex Sabinarum raptu, quæ primæ Romanorum vxores fuerunt. vel, vt alij volunt, significare volebant, virgines debere videri eò ire inuitas, & vi coactas, vbi virginitatē essent amissuræ: vel hanc sublationem signum esse coniunctionis sempiternæ, & indissolutæ præsagiebant, vt, quemadmodum inuita domum viri ingressa esset, ita, nisi vi & necessitate magna coacta, eam non esset relictura.*

SOLLEMNI) *id est vsitato, stato, rato & fixo. Sollemne vel à solo, quod est τὸ ὑφιστάμενον, id est quod subsistit, vel ab Osca voce sollo, quod est totum: ex qua sollers quasi ὅλος ἀρετή, id est totus ars, & virtus, totúsque in omni re prudens. rectè autem geminatur l, vt producatur prima syllaba. Deducta est (inquit) non vt sollemnibus & vsitatis sacris perfectis posset in claro & amplo matrimonio collocari, &c.*

CLARO COMITARI HYMENÆO) *id est, vel in claro matrimonio collocari, vt lib. 4. Et multæ steriles hymenæis antè fuerunt Pluribus: vel nuptiali carmine, eóque claro propter nuptiarum claritatem celebrari. nam comitari hoc loco παθητικῶς accipiendum est. nec mirū, cùm etiam comito, as, fuerit veteribus vsitatum.*

CASTA INCESTE) *ἀνάγνως incestè autem, id est impurè, propter sanguinem. nam sanguis inquinat, & impurum reddit. ex quo cruentum posuit lib. VI. pro eo, quod est, impurum. Ancalum nobis vltrò natura cruentum Deferat quod paullo antè commemorauimus.*

NVBENTI TEMP. IN IPSO) *eo ipso tempore, quo nubere debebat:*

vel quo, matura viro, & nubilis erat.

MACTATV) *mactatione, & immolatione à parente facta. mactare propriè valet magis augere, quasi magis auctare, ornare, honorare. M. Tullius ex Nonio. Ferunt laudibus, mactant honoribus. Itaque non solùm ita loquimur, mactare Diis hostiam, id est, immolare. vt Virg. lib. 3. AEneid. Cælicolûm regi mactabam in litore taurum: & Lucret. lib. 5. Et nigras mactant pecudes, & manibu' Diuis Inferias mittunt: sed & mactare Deos, pro eo, quod est, sacrificiis deos honorare, seu placare. M. Tull. in Vatin. Cùm puerorum extis Deos mactare soleas. ex quo mactare malo, & mactare infortunio. Plaut. Bacchid. & ego te, & ille mactamus infortunio: cuiusmodi est illud apud Terent. Heaut. ergo herus damno auctus est.*

EXITVS VT CLASSI.) *Hæc Agamemnonis erat περίφασις, propter quã filiam suam immolaret. itaq; sic eum facit priuato homini respondentem Horatius sat. 3. lib. 3. Verùm ego vt hærenteis aduerso litore naueis Eriperem, prudens placaui sanguine Diuos. Vide Eurip. Iphig. in Aulide.*

TANTVM RELLIGIO POT.) *acclamatio: vt inf. eodem lib. Tantum elementa queunt permutato ordine solo. & Virg. lib. 1. AEneid. Tantæ molis erat Romanam condere gentem.*

Tutemet à nobis iam quouis tempore, vatum
Terriloquis victus dictis, desciscere quæres.
Quippe etenim quàm multa tibi iam fingere possum
Somnia, quæ vitæ rationes vertere possint,
Fortunásque tuas omneis turbare timore?
Et meritò. nam si certam finem esse viderent
Aerumnarum homines: aliqua ratione valerent
Relligionibus, atque minis obsistere vatum.
Nunc ratio nulla'st restandi, nulla facultas:
Aeternas quoniam pœnas in morte timendum.
Ignoratur enim quæ sit natura animaï:
Nata sit, an contrà nascentibus insinuetur:
Et simul intereat nobiscum morte diremta:
An tenebras Orci visat, vastásque lacunas:
An pecudes alias diuinitus insinuet se:
Ennius vt noster cecinit, qui primus amœno
Detulit ex Helicone peremni frunde coronam:
Per genteis Italas hominum quæ clara clueret.
Et si præterea tamen esse Acherusia templa
Ennius æternis exponit versibus, edens,
Quò neque permánent animæ, neque corpora nostra:
Sed quædam simulacra modis pallentia miris.
Vnde sibi exortam semper florentis Homeri
Commemorat speciem, lacrymas & fundere salsas
Cœpisse, & rerum naturam expandere dictis.

TVTEMET A NOBIS) *Hunc versum profert Prisc. lib. 12. Sententia autem huius loci hæc est, Quid Agamemnonem, regem ambitiosum, & stultè religiosum commemoro? tu ipse doctrina politus, atque ab omni superstitione liber, ac solutus, iam à nobis desciscere conaberis.*

TERRILOQVIS) *id est quæ loquuntur poëtæ ad homines terrendos: quibus non imbecilli solùm animi, verùm etiam fortes, & constantes terrentur interdum, vt de Cerbero, de Acherunte, de Tantalo, Sisypho, Tityo, & ceteris.*

DESCISCERE) *duo libri manuscripti habent, discíscere: nonnulli, desistere: quibuscum consentiunt quidam vulgati. ceteri desciscere. quos sequor.*

POSSVM) *sic habent tres libri manuscripti, & typis excusi Vicetini, & Parisienses. sed hoc præterea varietatis in libris manuscr. reperi, quòd quidam habent, me fingere possum: quam scripturam nonnulli docti viri probant: aiúntque sic locutos esse veteres. alij ex hac suspicantur esse legendum, ex me fingere possum. Ego suspicatus aliquando sum legendum, confingere possum. Verumtamen aut vetus scriptura probanda, aut vulgata ac recepta. ne illa quidem mihi reiicienda videtur, ex me fing. poss.*

VERTERE) *euertere. Virg. Æneid. 1. Tyrias olim quæ verteret arceis. Lucret. lib. 3. pietatem vertere fundo.*

CERTAM FINEM) *sic habent libri omnes manuscr. Vaticanus, Memm. Tethianus, Bertin. atque hãc scripturam agnoscit Nonius. Denique apud hunc scriptorem ferè semper hoc nomen in genere fæmin. vsurpatur, vt inf. eod. lib. Denique iam quoniam generatim reddita finis. & lib. 2. certa Finis vtrinque tenet summã. & 3. nec quæ sit pœnarum denique finis. & in plerisque aliis locis. sic apud Virg. lib. 5. Quæ finis standi? & apud Horat. od. 17. Epod. Quæ finis, aut quod me manet stipendium? Sententia autem huius loci hæc est. Si homines ærumnarum & miseriarum finem in morte viderent: aliqua ratione religionibus obstare possent. Nũc autem cùm putent animos esse immortaleis, nasci videntur in miseriam sempiternam, neque se vmquam conquieturos sperant.*

ÆTERNAS QVON. POEN. IN MOR. TIMENDVM) *id est timere oportet. vt apud Græcos, φοβητέον. sic loquitur inf. eod. lib. Multa nouis verbis præsertim cùm sit agendum. id est cùm multa agere oporteat. & lib. 2. Addendum parteis alias erit: inde sequetur, &c. & lib. 3. Quinque (vt opinor) eam faciũdum est sensibus auctam. ibid. Vsque adeò prius est in nobis multa ciendum. & lib. 4. multáque nobis Clarandum est, planè si res exponere auemus, &c.*

NATVRA) *οὐσία.* NATA SIT, AN CONTRA) *vtrùm anima nata sit vnà cum corpore, vt volunt Stoici, & Aristoteles: an contrà ab æterno creata in corpora nascentium insinuetur, atque infundatur, vt sentit Plato, & veteres Academici. Arnobius lib. 1. aduers. genteis: Quid sit sensus, quid anima, aduolarítne ad nos sponte, an cum ipsis sata sit, & procreata visceribus: mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit.*

ET SIMVL INTEREAT, &c.) *& vtrùm nobiscum moriatur anima, an ad inferos descendat, an in alia corpora migret: quæ postrema opinio fuit Pythagoreorum. dictum autẽ, insinuet se pecudes, pro sinuet. seu insinuet se in pecudes. nam veteres interdum non addebant præpositionem, si ea iam esset in verbo composito. vt adigere arbitrũ, potius q̃ adigere ad arbitrũ, & adigere iusiurandũ, propugnat nugis, apud Horat. sic idẽ Lucr. lib. 2. Hoc etiã magis hæc animũ te aduertere par est.*

ENNIVS VT NOSTER CECINIT) *qui videtur fuisse* Pythagoréus. Horat.*epist.ad* August.*Ennius & sapiens, & fortis, & alter* Homerus, Vt Critici *dicunt,leuiter curare videtur, Quò promissà cadant, & somnia* Pythagoréa. Persius *sat.6.*Cor iubet hoc Enni,*post quàm destertuit esse* Mæonides,Quinctus *pauone ex* Pythagoréo. QVI PRIMVS) *Primus* Latinorum.

HELICONE) *Bœotiæ monte,quem Musæ incolunt.*

PER GENTEIS ITALAS HOM. Q. CL.) Sic *habent nonnulli libri manuscripti:alij,omnium.vtraq; scriptura probabilis est.vtra sit recta & vera, quæritur.*Si *hominum probabimus : ita explicabimus : quæ corona clara esset per genteis hominum* Italorum.Sin *omnium, sic:quæ corona, omnium coronarum clarissima per gẽteis Italiæ clueret,vt sit positiuus pro superlatiuo.quale est illud apud* Ennium,Saturnia *magna dearũ:nisi quis dicat hic genitiuum esse diuisionis: quod genus apud* Græcos *vsitatissimum quidẽ est, sed etiam* Latini *vsurpant,vt* Plinius, *nigræ ouium.*

CLVERET) *id est nominaretur: & ita* Nonius. *citat & illum* Lucillij *versum:* Cuia opera Troginu' calix *per castra cluebat : Et illud* Ennij,*per genteis esse cluebat omnium miserrimus.*Valet *etiam cluere interdum idem, quod videri, insignem esse,haberi,excellere,esse: vt infrà eod.lib.*Nec *ratione cluere eadem, qua cõstat inane.ibid.* Quæ *nondum clueant vllo tentata periclo. & lib.2.* Nec *minus,atque homines inter se nota cluere.ibid.primordia rerũ,*Inter *se simili quæ sunt perfecta figura,*Infinita *cluêre: & lib.3.*Vtilis *inuenietur,& opportuna cluebit.lib.4.* Cuiuscunque *cluet de corpore fusa vagari . vtitur hoc verbo &* Plautus *non vno loco.*

TEMPLA) *regiones,loca.* Varro *lib 6.de lingua* Latina. Vnus *erit, quem tu tolles in cærula cæli* Templa.Templũ *tribus modis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine.ab natura,in cælo:ab auspiciis,in terra:ab similitudine, sub terra.* In *cælo templum dicitur,vt in* Hecuba:O *magna templa cælitum commixta stellis splendidis,&c.*

EDENS) *edens per hos duos versus,qui sequuntur,* Quò *neque,&c.vt quidã doctissimi viri putant:alij volunt esse Lucretianos.*

SED QVAEDAM SIM. MOD. PALL.) *imitatus est hunc versum* Virgilius *multis locis,siue sit* Ennianus,*siue* Lucretianus:*vt* Georg.2. *& simulacra modis pallentia miris: &* AEn.1.Ipsa *sed in somnis inhumati venit imago,* Cõiugis *ora modis attollens pallida miris. & 6.* Multa *modis simulacra videt volitantia miris: & 10.*Ora *modis* Anchisiades *pallentia miris.* Sed *non dissimulabo, hunc versum abesse à codice* Bertiniano, *&* Memmiano.

VNDE SIBI EXORTAM,&c.) *ad hunc locum pertinent illa* M. Tullij *lib.2.*Acad*·quæst.* Num *censes* Ennium, *cum in hortis ambulasset cum* Ser. Galba *vicino suo,dixisse,visus sum mihi cum* Galba *ambulare?at cùm somniauit,ita narrauit,*Visus Homerus *adesse poëta.* Idem *ibid. dormientium visa imbecilliora esse dicebas,quàm vigilantium.quo modo?quia cùm experrectus esset* Ennius, *non diceret,se vidisse* Homerum,*sed sibi visum esse.*

ET FVNDERE) *sic codex* Bertinianus, *&* Memmianus. *alij,effundere.*

SEMPER FLORENTIS) *Legendum,*Semper florentis Homeri,*vt sit* ὑφέν. *quemadmodum notat* Donatus *ad illud* Terentij,Et heri semper lenitas, *&c.*

SALSAS) *epithetum otiosum,vt quidã putant.qualia sunt illa,* λδυκοὺς ὀδόντας,

id est albos denteis: λευκοῖο γάλακτος, apud Homer. id est albi lactis: humida vina, apud Virg. alba niue, apud Horat. & alibi, dentibus albis.

EXPANDERE) *explicare. in nonnullis libris scriptum est, exponere: in aliis expromere. ego hanc lectionem retineo.*

Quapropter bene cùm superis de rebus habenda
Nobis est ratio: solis, lunæque meatus
Qua fiant ratione: & qua vi quæque gerantur
In terris: tùm cum primis ratione sagaci
Vnde anima, atque animi constet natura, videndum:
Et quæ res nobis vigilantibus obuia menteis
Terrificet morbo affectis, somnóque sepultis:
Cernere vti videamur eos, audiréque coràm,
Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.
Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta
Difficile inlustrare Latinis versibus esse:
Multa nouis verbis præsertim cùm sit agendum
Propter egestatem linguæ, & rerum nouitatem.
Sed tua me virtus tamen, & sperata voluptas
Suauis amicitiæ, quemuis efferre laborem
Suadet: & inducit nocteis vigilare serenas,
Quærentem dictis quibus, & quo carmine demum
Clara tuæ possim præpandere lumina menti:
Res quibus occultas penitus conuisere possis.

QVAPROPTER BENE CVM SVPERIS) *concludit hunc locum hoc modo. Quoniam igitur videmus, ignoratione causarum, & rerum à natura inuolutarum, homines miserè cõturbari, cùm ceteræ res omnes obscuræ nobis sunt perquirendæ, & cognoscendæ, tùm maximè, quæ sit animi natura, videndum est. cùm, hoc loco coniunctio est, cui respondet altera, tùm, quarto abhinc versu.*

ET QVA VI QVAEQVE GERANTVR) *legendum videtur, genantur: nõ gerãtur, vt vulgò legitur geno enim idem valet quod gigno. Cuius verbi ignoratione complures non apud hunc poëtam solùm loci deprauati sunt, vt posterius ostendemus, verùm etiam apud Varronem, & ceteros. Genium appellabãt deum (inquit Festus) qui vim obtineret rerum genendarum: vbi vulgò legitur & scribitur, gerẽdarum, corruptè. Varro lib. I. de re rust. cap. 31. id ex pabuli segete viride sectum, antequam genat siliquas. Idem cap. 12. Quod est principium genendi. Idem in Andabata. Sed quòd hæc loca aliquid genunt: quem postremum locum testem producit Priscian. lib. 10. cum altero Lucretij ex lib. 3. tanto magis infitiandũ, Totum posse extra corpus durare, genique. Verumtamen ferri hîc potest recepta lectio, gerantur. gerantur autem, id est administrentur, à natura scilicet, vt sit tralatio ab imperatoribus, & magistratibus, qui res gerunt: quod ipsum tamen etiam translatum est ab ijs, qui onera gerunt: id est sustinent.*

SAGACI) *sagaces propriè canes dicuntur: quia inest in eis vis odorandi eximia. Itaque sagaces appellantur, multi, & sollertis acuminis, inquit* Festus. *idē* Lucr. *inf. eod. lib. Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci Quærimus, &c. ibid. infr. Verùm animo satis hæc vestigia parua sagaci Sunt. & lib. 2. Nec minus hæc animum hæc cognoscere posse sagacem: &c lib. 4. Tu mihi da tenueis aureis, animúmque sagacem.*

SOMNOQVE SEPVLTIS) Ex Ennio. *Nunc hostes vino domiti, somnóque sepulti. sic &* Virg. *lib. 2 Æn. Inuadunt vrbem somno, vinóque sepultam. idem lib. 9. somno, vinóq; sepulti Procubuere. ibid Rutuli somno, vinóque sepulti Conticuere. Hoc totum autem, vigilantibus, somnóque sepultis,* Græci *dicunt,* ὕπαρ καὶ ὄναρ.

MORTE OBITA QVORVM, &c.) *iteratur hic versus lib. 4. mutuatus autem est hoc principium versus* Virg. *lib. 10. Æn. Morte obita qualeis fama est volitare figuras. notat* Macrob. *lib. 6. Saturn.*

TELLVS AMPLECTITVR OSSA) *vel tamquam mater, vel simpliciter, continet.* Virgil. *Æn. 5. Quàm quæ Dardanium tellus mihi seruat Acesten, Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?*

NEC ME ANIMI FALLIT) *sic potius legendum, quàm vt in quibusdā libris legitur, animus fallit. sic enim loquuntur interdum* Latini, *præsertim poëtæ, Falsus animi, æger & saucius animi: & crucior animi, &c. quamquam alterā lectionem non ausim damnare. Verumtamen ausim, præsertim cùm sic habeant plures codices, & ita scriptum sit apud* Macrob. *lib. 6. Est autem hoc loco occupatio.*

MVLTA N. V. P. CVM SIT AGENDVM) *id est cùm multa sint nouis verbis agenda, seu agere oporteat, vt suprà admonuimus. agendum enim actionem significat, vt apud* Græcos πρακτέον, *id est agere oporteat. cùm multa nobis verba sint innouanda: vel cùm multa nobis nouis verbis sint appellanda.*

PROPTER EGEST. LING.) *Sic inf. eod. lib. nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrij sermonis egestas. & lib. 3. rationem reddere auentem Abstrahit inuitum patrij sermonis egestas. Sic* Cato *apud* M. Tull. *lib. 3. de* Finibus, *de* Zenone. *Cùm vteretur in lingua copiosa factis tamē nominibus, ac nouis: quod nobis in hac inopi lingua nō conceditur. quamquam tu hāc copiosiorem etiam dicere soles. Idem contrà lib. 1. Non est hîc omnino docendi locus: sed ita sentio, & sæpe disserui, Latinam linguam non modò non inopem, vt vulgò putarent, sed locupletiorem etiam esse, quàm* Græcam. *Quando enim, ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, posteà quidem quàm fuit, quem imitarentur, vllus orationis vel copiosæ, vel elegantis ornatus defuit?*

SPERATA VOLVPTAS) *sic habent quinque lib. manuscripti, & excusi* Paris. Veneti antiq. Vicetini, Florent. *Quam scripturam secutus sum tùm adductus tot librorum auctoritate: tum quòd consentaneum est* Lucretio, Epicuri *decreta* La*tinis litteris illustranti, amicitiæ, & ex amicitia nascentis voluptatis causa, scribendi laborem perferre. alij codices, si quis forte eos sequi malet, habent, spectata voluntas.*

QVEMVIS EFFERRE LABOREM) *Sic habēt quinque libri manuscripti, & ex impressis,* Vicetini: *atque hæc germana est scriptura. nam & ita veteres loquebantur. Vetus poëta apud* M. Tull. *orat. pro* Sextio: *Si tu laborem summa cùm cura efferas nullum. Vulgati autē, perferre lab. quam lectionem quamuis nō damnem, antiquam tamen magis probo.*

PRÆPANDERE LVMINA) *δᾳδουχεῖν, præferre faceis: præferendo faceis, lumen aperire. lib.5. Tempore item certo roseam Matuta per oras Aetheris auroram defert, & lumina pandit. Vno verbo Latino, prælucere.*

PENITVS) *introrsus.*

Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque necesse'st
Non radij solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratióque:
Principium hinc quoius nobis exordia sumet,
Nullam rem è nihilo gigni diuinitus vmquam.
Quippe ita formido mortaleis continet omneis,
Quòd multa in terris fieri, cælóque tuentur:
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt: ac fieri diuino numine rentur.
Quas ob res, vbi viderimus nil posse creari
De nihilo: tum, quod sequimur, iam rectius inde
Perspiciemus: & vnde queat res quæque creari:
Et quo quæque modo fiant opera sine diuûm.

HVNC IGITVR TERR.) *tres versus, qui deinceps consequuntur, iterantur in princip. lib.2. & lib.6. Eorum autem hæc sententia est. Hunc igitur terrorem, quem animis nostris incutit ignoratio causarum, cogitatio mortis, simulacra mortuorum, vel morbo affectis, vel dormientibus obijci solita, & similia, dissipent, & depellant, necesse est, non radij solis, & lux diurna, sed contemplatio naturæ, & ratio.*

TELA DIEI.) *idem dicit. nam radij solis, tela diei sunt, vtpote quibus tanquam telis huc & illuc iactis, ac diffusis totus orbis terrarum illustretur. Iam tela à Græco τηλόθεν dicta sunt, quòd è longinquo loco mittuntur. Sic Ausonius Mosella, Luciferíque pauent letalia tela diei. Notum autem est, Apollinem ab Homero & ceteris poëtis Græcis ἑκηβόλον, & ἑκηβελέταν, id est, longè iaculantem appellari.*

SPECIES) *ἡ θεωρία, ἡ θέα: id est contemplatio. Cicero lib.2. de nat. deorum. Nulla est enim insatiabilior species, &c.*

RATIO) *vel ratio simpliciter, id est λόγος: vel ratio naturæ, vt suprà ratio cæli, & ratio deorum.*

PRINCIP. HINC) *id est cuius contemplationis, & rationis principium, nobis hinc nascetur, & proficiscetur. hinc autem, nempe, Nullam rem è nihilo, &c.*

NVLLAM REM E NIHILO GIGNI) *Omnium, qui vmquam de natura locuti sunt, fuit hæc opinio communis, nihil ex nihilo fieri: quod testatur Arist. I. lib. φυσικ. τὸ γιγνόμενον ἐκ μὴ ὄντων γίγνεσθαι ἀδύνατον· περὶ γὰρ ταύτης ὁμογνωμονοῦσι τῆς δόξης πάντες οἱ περὶ φύσεως, id est non potest fieri, vt id, quod gignitur, ex iis, quæ non sunt, gignatur. Nam de hac opinione omnes, qui de natura scripserunt, consentiunt ibid. κοινὴ δόξα τῶν φυσικῶν, οὐδὲν γίγνεσθαι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. id est communis opinio eorum, qui de natura disputarunt, nihil fieri ex nihilo. Etiam Democritus, quē auctorem in primis sequitur Epicurus (Nam in Physicis totus est alienus Epicurus, vt scribit M. Tullius lib. de finibus, quippe qui à Democrito pleraq; omnia sumat)*

Democritus igitur quoque hanc eandem ſententiam probat, μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίγνεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ μὴ ὂν φθείρεσθαι *: id eſt nihil ex nihilo fieri, neque in nihilum interire. Huc pertinent illa* M. Tull. *lib* 2 *de diuinatione.* Nõ *ergo omnium interitus, atque obitus natura conficiet : & erit aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum ſubitò óccidat. quis hoc phyſicus dixit vmquam?* Ne Ariſtoteles *quidem ab hac communi omnium opinione longius diſceßit.* Ita *enim longam hac de re diſputationem concludit lib.* I. φυσ. ἀκροάσ. *nihil ferè ex eo, quod non eſt, ſimpliciter, ſeu ex eo, quod non eſt per ſe, quale eſt priuatio, quam* Græci στέρησιν *nominant. fieri: ſed contrà omnia fieri ex materia, quæ eſt* ὄν, *id eſt ens (liceat nobis hoc vocabulo vti) ens (inquam) per ſe: non tamen ex materia fiunt omnia ea ratione, qua eſt aliquid, ſed qua ratione nihil eſt, ſeu eſt non ens, &* κατὰ συμβεβηκὸς, *id eſt ex euẽtu: hoc dico qua ratione ineſt in ea priuatio formæ eius, quam iam iam eſt indutura: id eſt qua ratione eſt informis, & expers eius formæ, quæ materiam illam informatura eſt. ex eo autem; quod nihil eſt ſimpliciter & per ſe, veluti ex priuatione nihil fit. ex eo igitur, quod eſt ens per ſe fit ens.* Verumtamen *non fit per ſe, ſed ex euentu, id eſt quia euênit materiæ, vt ea forma, quam iam iam cõſecutura eſt, & ad quam accommodata eſt, careat. hæc ſunt* Ariſtotelis.

DIVINITVS) *diuina voluntate, ſeu diuino numine, vt idem ſtatim loquitur.* θείᾳ μοίρᾳ.

CONTINET) *afficit, ſeu coërcet, & conſtrictos tenet.*

TVENTVR) *cernunt, vident.*

VIDERE) *animo.*

DIVINO NVMINE) *diuinitus.*

RENTVR) *arbitrantur.*

TVM, QVOD SEQVIMVR) *ſic habent omnes libri & manuſcripti, & typis excuſi. quæ lectio ſi emendata eſt, hoc ſignificat. vbi viderimus, nihil ex nihilo creari poſſe, tum facilius id perſpiciemus, quod ſequimur, id eſt, quod probamus, & quod nobis propoſuimus ad probandũ, nempe & vnde quæque res creari poßit, & quomodo ſine deorum opera creetur.* Videtur *mihi tamen reclamantibus libris omnibus legendum eſſe, tum quod ſequitur, &c.*

OPERA SINE) *ſine opera,* ἀμεταστροφί.

Nam ſi de nihilo fierent: ex omnibu' rebus
Omne genus naſci poſſet: nil ſemine egeret.
E mare primùm homines, è terra poſſet oriri
Squammigerûm genus, & volucres: erumpere cælo
Armenta, atque aliæ pecudes: genus omne ferarum
Incerto partu culta, ac deſerta teneret.
Nec fructus iidem arboribus conſtare ſolerent,
Sed mutarentur: ferre omnes omnia poſſent.
Quippe vbi non eſſent genitalia corpora quoique,
Quí poſſet mater rebus conſiſtere certa?
At nunc ſeminibus quia certis quidque creatur:
Inde enaſcitur, atque oras in luminis exit,

Materies

Materies vbi inest quoiusque, & corpora prima.
Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
Quòd certis in rebus inest secreta facultas.

NAM SI DE NIHILO FIERENT: EX OMNIBV' REBVS) *Epicuri verba ad hunc locum pertinentia, quæ exstant apud Laërtium, hæc sunt.* πρῶτον μὲν ὅτι οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίνετ' ἄν, σπερμάτων γε οὐδὲν προσδεόμενον· καὶ εἰ ἐφθήρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἃ διελύετο: *id est primùm quidẽ nihil fieri ex nihilo. alioqui enim omnia ex omnibus orirentur, nihil egentia seminibus: & si id, quod interit, in nihilum interiret, res omnes occiderent, cùm ea, in quæ res resoluerentur, non essent.*

E MARE PRIMVM) *è mare, pro è mari, antiquum. Carisius tamen docet, nomina neutralia in e non factitia, in ablatiuo quoque eandem litteram seruare. M. Varro libro 3. de gente Rom. à mare separata oppida. idem libro 12. antiqu. human. ab Erythreo mare orti. Varro Atacinus. Cingitur Oceano, Libyco mare, flumine Nilo. sic & Horatius satyra 8. libro 2. Gausape purpureo mensam pertersit. ad hunc locum pertinet iocus ille Plautin. in mil. Glorioso. maris causa hercle ego hoc vtor oculo minus. Nam si amare abstinuissem, tanquam hoc vterer. iocus est ex ambiguo; quod inest in voce amare. dubium est enim vtrùm dicat à mare pro à mari, an amare à verbo amandi. qui locus explicatus est à Mureto libr. Variarum lectionum 3. cap. 17.*

SQVAMMIGERVM GENVS) *pisces. vt infr. eodem lib. Nam quò squammigeri poterunt procedere tandem, Ni spatium dederint latices? & libr. 2. Præterea genus humanum, mutæque natantes Squammigerûm pecudes. Animantium (inquit M. Tull. libro 2. de natura deorum.) aliæ corijs tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas, alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pinnarum.*

CONSTARE) *constanter manere.*

FERRE OMNES OMN. POSS.) *omnes arbores omnia fructuum genera ferre possent. Virgilius hunc locum expreßit Georgic. 2. Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt.*

QVIPPE VBI) *id est nam cùm, &c.*

GENITALIA) *ad gignendum valentia: vim gignendi habentia. vt suprà.*

INDE) *ex eo loco, vbi cuiusque materies inest. coniunge hæc duo, inde, vbi.*

HAC RE) *hanc ob rem, seu hanc ob causam.*

SECRETA) *distincta & separata.*

Præterea, cur Vere rosam, frumenta calore,
Viteis Auctumno fundi suadente videmus,
Si non, certa suo quia tempore semina rerum
Cùm confluxerunt, patefit quodcunque creatur,
Dum tempestates adsunt, & viuida tellus
Tutò res teneras effert in luminis oras?
Quòd si de nihilo fierent: subitò exorerentur
Incerto spatio, atque alienis partibus anni:

Quippe vbi nulla forent primordia, quæ genitali
Concilio possent arceri tempore iniquo.
Nec porrò augendis rebus spatio foret vsus
Seminis ad coitum, è nihilo si crescere possent.
Nam fierent iuuenes subitò ex infantibu' paruis:
E terráque exorta repente arbusta salirent.
Quorum nil fieri manifestu'st: omnia quando
Paullatim crescunt (vt par est) semine certo:
Crescendóque genus seruant, vt noscere possis
Quæque sua de materia grandescere, alique.

CALORE) *æstate.* VITEIS AVCTVMNO FVNDI SVAD.) *Treis codices manuscriptos secutus sum: quibuscum congruunt nonnulli vulgati. nam alij habent, sudante. Præterea in Florent. legitur, Vuas, non viteis. auctumno autem suadente dixit per translationem: vt & tralatio est, in sudante, si cui forte hæc scriptura probetur magis. ego quidem suadente magis probo. simili enim translatione vsus est infrà libr. 2. ibi. Et iam cetera, mortaleis quæ suadet adire, Ipsáque &c. Tale fere est illud Plautinum Bacchid. princip. Quid est? quid metuis? ne tibi lectus malitiam suadeat? Sic iterum Lucretius lib. v. imperare à rebus ratione vtētibus, ad rem inanimā trāstulit. Nec minus in certo dēteis cadere imperat ætas.*

DVM TEMPESTATES ADSVNT) *id est tempora idonea, atque opportuna. nam tempestatis nomen est μέσον.*

VIVIDA) *vegeta, valida. viuatum & viuidum (inquit Festus) à magna vi dicta sunt. suprà notatum est.*

TENERAS) *epithetum, teneras, licet coniungere cum voce, oras: & tum interpretabimur, liquidas, molleis. licet & cum voce, res, vt intelligamus res adhuc recenteis, & infirmas, necdum ita corroboratas, vt iniuriam cæli ferre possint. Sic infrà paucis pòst versibus. Aëris in teneras possint proferrier auras.*

ALIENIS PARTIBVS) *id est intempestiuis: tempore non suo. suum, & alienum inter se opponuntur. quæ opposuio est illustris in illo Terentiano in Eunucho. vide quid os suum, & cibus faciat alienus. vbi vulgo tamen legitur, otium.*

QVÆ GENITALI CONC) *id est quæ prohiberi possent, quominus inter se congrederentur, & conuenirent ad rem aliquam gignendam. Concilium apud bonos scriptores, per translationem, quarumlibet rerum, ac personarum congregationem, ac cœtum significat: vt hoc loco, concilium genitale est congregatio corporum primorum ad gignendum valens. sic lib. 2. Multáque præterea magnum per inane vagantur, Conciliis rerum quæ sunt reiecta. id est, quæ non potuerunt cohærere ad res gignendas. ibid. Quod tamen vt possint, ab cœtu, concilióque Nil faciēt præter volgum, turbámque animantum. & lib. 3. Quàm mortale quod est, immortali, atque peremni Iunctum in concilio sæuas tolerare procellas? Propriè autem concilium, & cōciliare voces sunt fulloniæ, vt docet Varro. lib. 5. his verbis, Apud fullonem vestimentum, cùm cogitur, conciliari dicitur. Iosephus Scaliger tamen notat, concilium & conciliare à ciliis dici, & conciliare esse συμπιλοῦν, πιέζειν, συμπατεῖν, id est condensare, constringere, & conculcare.*

TEMPORE INIQVO) *propter temporis iniquitatem, seu propterea quòd*

tempus esset alienũ, aduersum, atq; inopportunũ. sic suprà. patriaĩ tempore iniquo.

NEC PORRO AVGENDIS REBVS) *id est, nec porrò rebus iam natis spatio opus esset ad congregationem corporum primorum, per quæ res illæ iustam magnitudinem colligerent, atque acquirerent, & (vt infra loquitur) ætatis florem contingerent.*

SPATIO VSVS) *id est spatio opus. Terent. Heaut. Mihi sic est vsus: tibi, vt opus est facto, face. sic idem Lucret. paucis versibus pòst. Nulla vi foret vsus enim, quæ partibus eius Discidium párere. &c. Sic & Plautus non semel.*

OMNIA QVANDO, &c.) *id est quoniam res omnes sensim crescunt certo semine conueniente. quando, hoc loco legendum est cum accentu graui in postrema syllaba. Docet enim Festus, Quando, cùm graui accentu pronuntiatur, idem significare, quod quoniam, & esse coniunctionem: cùm acuto accentu verò, esse temporis aduerbium.*

Huc accedit, vti sine certis imbribus anni
Lætificos nequeat fætus summittere tellus:
Nec porrò secreta cibo natura animantum
Propagare genus posset, vitámque tueri.
Vt potius multis communia corpora rebus
Multa putes esse, vt verbis elementa videmus,
Quàm sine principiis vllam rem exsistere posse.
Denique cur homines tantos natura parare
Non potuit, pedibus qui pontum per vada possent
Transire, & magnos manibus diuellere monteis,
Multáque viuendo vitalia vincere sæcla:
Si non materies quia rebus reddita certa'st
Gignundis, è qua constat quid possit oriri?
Nil igitur fieri de nilo posse fatendu'st:
Semine quando opus est rebus, quo quæque creatæ
Aëris in teneras possint proferrier auras.

LÆTIFICOS) *lætitiæ effectores. ex quo lætificare. quo verbo etiam M. Tullius vsus est, lib. 2. de natur. Deorum. Indus verò, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solùm agros lætificat, & mitigat, sed eos etiam conserit.*

SVMMITTERE) *subministrare, suppeditare, seu efferre. sic suprà. tibi suaueis dædala tellus Summittit flores.*

SECRETA CIBO) *sine cibo. seorsum à cibo.*

PROPAGARE) *amplificare, multiplicare. tralatio à vitibus. in verbo propagare, primam syllabam produxit, vt lib. 5. Vt propagando possint procudere sæcla. ibidem corripuit. Nec potuisse propagando procudere prolem. sic & sup. & sæcla propagent. sic & Virg. nomen, propago, produxit lib. 6. nimium vobis Romana propago visa potens, superi. Propagatur genus autẽ, maris & fæminæ cõiunctione, scilicet, & rebus venereis. Atqui sine Cerere quidem & Libero friget Venus: sine cibo autẽ non solùm venus in animante languescit, sed ipsum quoque animans interit.*

VT POTIVS MVLTIS) *id est vt probabilius quis existimare poßit, multa esse primordia rebus, quæ gignuntur, communia, quemadmodum elementa litterarum multa videmus esse nominibus communia, quàm rem vllam sine primordiis nasci, atque oriri posse.*

PARARE) *κατασκευάζειν, efficere.*

PEDIBVS QVI PONTVM) *qualis fingitur Polyphemus à Virgilio lib 3. Æneid. graditúrque per æquor Iam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit. qualeis & gigantes fuisse accepimus: de quibus lib. 2. fortasse nonnulla dicemus, ad illum locum, Vix animalia parua creat.*

VITALIA SÆCLA) *sæcla hoc loco pro spatiis annorum posuit. Vitale autem idem valet, quod vita præditum, vel ad vitam pertinens, vel cum vita coniunctum. hoc totum autem, multa vitalia sæcla viuendo vincere, est, diu viuere.*

REDDITA) *attributa, vt sæpe aliàs.* QVANDO) *quoniam: vt suprà.*

AERIS IN TEN. P. PROF. AVRAS) *id est proferri in aërem. sic inf. Ordine mutato, & motu facere aëris auras.*

Postremò, quoniam incultis præstare videmus
Culta loca, & manibus meliores reddi fætus:
Esse videlicet in terris primordia rerum:
Quæ nos fæcundas vertentes vomere glebas,
Terraïq; solum subigentes, cimus ad ortus.
Quòd si nulla forent: nostro sine quæque labore
Sponte sua multo fieri meliora videres.
Huc accedit, vti quicque in sua corpora rursum
Dissoluat natura: neque ad nihilum interimat res.
Nam si quid mortale è cunctis partibus esset:
Ex oculis res quæque repente erepta periret.
Nulla vi foret vsus enim, quæ partibus eius
Discidium párere, & nexus exsoluere posset.
At nunc, æterno quia constant semine quæque:
Donec vis obiit, quæ res diuerberet ictu,
Aut intus penetret per inania, dissoluátque:
Nullius exitium patitur natura videri.

MANIBVS) *opera hominum, & opere rustico, cultura.*

REDDI) *sic legendum libris omnibus reclamantibus. hic enim ordo est. & quoniam videmus, fætus manibus reddi, hoc est fieri, meliores, &c. reddere autem, quod est in omnibus libris, ferri non potest.*

ESSE VIDELICET) *vel repetendum ἀπὸ κοινοῦ, fatendum est, vel accipiendum est, videlicet, pro videre licet, seu perspicuum est, quod non est inusitatum, quemadmodum scilicet, pro scire licet, vt aliàs ostendemus, ibi; Scilicet esse globosa, tamen cum squalida constent. lib. 2.*

QVÆ NOS FÆCVNDAS) *hic versus, & qui proximè sequitur, iteratur lib. 5.*

VERTENTES) *Virg. Georg. 1. quo sidere terram Vertere Mæcenas. & lib. 7. Æneid. terram centum vertebat aratris.*

TERRAIQVE SOLVM) *solum (inquit Festus) terra. dicimus tamen solum terræ, & solum regni. Ennius. Sed sola terraï postquàm permensa parumper. idem Tarquinio dedit imperium simul, & sola regni.*

SVBIGENTES) *mollientes, colentes. Vide Festũ in voce, subactus. Virg. Georg. 1. Ante Iouem nulli subigebant arua coloni. M. Tull. in Catone maiore. Quæ cùm gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit, &c. Idem translatè lib. 2. de oratore ad Q. Fr. Subacto mihi ingenio opus est.*

CIMVS AD) *prouocamus ad ortus, id est facimus nasci, & oriri.*

SPONTE SVA) *sua vi, per se: ex quo sponte nata dicuntur, quæ sine manu hominum & cultura, nata sunt. Arnob. lib. 2. aduers. genteis: cùm animantia cetera sponte natis alerentur, & nulla satione prolatis, &c. Græci* αὐτοφυῆ *appellant.*

HVC ACCEDIT) *Posteaquàm docuit, nihil ex nihilo fieri, nunc (quod est consequens) ostendere incipit, res creatas non interire in id, quod non sit, id est in nihilum, sed prima corpora, ex quibus res omnes creatæ constant, vtpote solidißima, & simplicißima, æterna remanere.*

NVLLA VI FORET VSVS ENIM) *sic habent tres libri manuscripti: alij, vsus ei. vtraque lectio probabilis est. sed hanc magis probo. Hæc enim huius loci est sententia. nulla enim vi opus esset, quæ vis parteis eius rei, quæ periret, discinderet, ac dissolueret.*

DISCIDIVM) *sic habent tres libri manuscripti. discidium autem vox Latina est, ne quis fortè de hoc dubitet, à verbo discindo, nata, vt exscidium à verbo exscindo, non à verbo excido. Virg. lib. 2. Æn. Abnegat exscissa vitã producere Troia. idem lib. 7. At licet amborum populos exscindere regum. discidium autem idem valet quod discißio, disiunctio, dissolutio. quo nomine vtitur sæpius & Lucretius, & alij boni scriptores, vt ego iam aliàs indicaui.*

ET NEXVS EXSOLV.) *.i. & vincula dissoluere, quod valet, interimere.*

AT NVNC, ÆTERNO) *omnes lib. scripti, & nonnulli excusi habẽt, Quòd nunc æterno: quæ scriptura si recta est, vt mihi quidem fit verisimile, sic interpretanda est, at nunc, sed nunc, nunc autem: vt dicimus, Quòd si, pro, si autem.*

DONEC VIS OBIIT) *secutus sum quinque librorum manuscriptorum auctoritatem. obiit autem, id est obuiam iit, incurrit, occurrit. Nam vulgati habent obeat. quam lectionem qui probant, desipiunt.*

DISSOLVATQVE) *licet legere, dissoluat, vt sit trium syllabarum, & ita erit versus spondiacus: licet & per diæresim, dissolüat: & item alibi. vt sit quadrisyllabum.* EXITIVM) *interitum. Exitium (inquit Festus) ponebant antiqui pro exitu: nunc exitium, peßimum exitum dicimus.*

Præterea, quæcunque vetustate amouet ætas:
Si penitus perimit, consumens materiam omnem:
Vnde animale genus generatim in lumina vitæ
Redducit Venus? aut redductum Dædala tellus
Vnde alit, atque auget, generatim pabula præbens?
Vnde mare, ingenui fontes, externáque longè
Flumina suppeditant? vnde æther sidera pascit?
Omnia enim debet, mortali corpore quæ sunt,

Infinita ætas consumse anteacta, diésque.
Quòd si in eo spatio, atque anteacta ætate fuere,
E quibus hęc rerum consistit summa refecta:
Immortali sunt natura prædita certè.
Haud igitur possunt ad nilum quæque reuerti.

PRÆTEREA QVÆC. VET.) *Præterea (inquit) quæcunque senio & vetustate intereunt, si ea omnia funditus, & penitus, & omni ex parte intereũt: vnde animalia suo quæque in genere reparari possunt per cõiunctionẽ maris & fœminæ?*

VNDE ANIMALE GENVS) *profert hunc vers.* Carisius *lib.* I. *& lib.* 2. *non longè à princip. vbi tamen non videtur ille animaduertisse, hoc loco, animale, esse adiectiuum: vt & lib.* 2 *quæ non animalia solùm* Corpora *seiungunt, &c. & in eodem,* Quatinus *in pullos animaleis vertier oua* Cernimus *alituũ &c. & lib.* 3. *& totum esse animale videmus, & lib.* V. *tanto magis infitiandum* Totum *posse extra corpus, formámque animalem &c.*

GENERATIM) *per singula genera, vt suprà. sic autem habent libri duo manuscripti: in quibus est* Bertinianus: *reliqui duo generatum: quos non sequor.*

IN LVMINA VITÆ) Virg. *lib.* 6. Æn. Heu *quantum inter se bellum, si lumina vitæ* Attigerint, *quantas acies, stragémque ciebunt?*

REDDVCIT) *geminatur d. metri causa. vt* Rettulit, *repperit, reccidere, reppulit, refferre, redducit, apud hunc, & apud* Virg. *& apud* Horat. *& sexcẽta similia.*

DÆDALA TELLVS) *suprà, tibi suaueis* Dædala *tellus* Summittit *flores.*

INGENVI FONTES) *secutus sum quattuor libros manuscriptos, quibuscũ consentiunt* Florentini. *ingenuos autem interpretor, non manu, aut opere factos, sed natiuos. ingenui etiã dicuntur, qui liberi sunt genere, & natura, non manumißione, aut vindicta, aut simili iuris ciuilis ratione: vnde illa, ingenuus animus, ingenuus ciuis, ingenuæ artes, ingenuus pudor. ceteri libri habent ingeniti, si quis forte magis probabit.*

SVPPEDITANT?) *suppetunt? vel parata sunt? absolutè enim accipiendum, vt infrà.* Materies *vt suppeditet rebus reparandis. sic* M. Tull. Tuscul. *quæst. quocunque loco bona suppeditant, ibi beatè possumus viuere.*

VNDE ÆTHER SIDERA PASCIT?) *Etiam nonnulli alij philosophi existimant, solem, & cetera sidera, & stellas, humoribus* Oceani, *& terræ vaporibus ali. sic* M. Tull. *lib.* 2. *de nat.* Deor. Ergo *(inquit) cùm sol igneus sit,* Oceaníque *alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo poßit permanere: necesse est aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad vsum, atq; victum: aut ei, qui corporibus animantium continetur. ibid.* Probabile *igitur est, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ & ætheream mundi partem incolant, & marinis, terrenísque humoribus longo interuallo extenuatis alantur.* Virg. Æneid. I. *polus dum sidera pascet. sed hac de re plura dicentur lib.* 5.

CONSVMSE) *id est consumsisse. talia sunt illa, promisse, quo vtitur* Catull. Euasti, *percusti, diuiße, erepsemus, quibus* Horatius: *vixet, direxti, accestis, extinxem. quibus* Virgilius *&* Terent.

FVERE) *si fuerunt ea, à quibus &c. id est si fuerunt principia quædam, & semina rerum, ex quibus hæc summa rerum reficitur, & reparatur, & constat: illa certè sunt immortalia, atque æterna.*

Denique res omneis eadem vis, causáque volgò
Conficeret, nisi materies æterna teneret
Inter se nexus, minus, aut magis endopedita.
Tactus enim, leti satis esset causa profectò:
Quippe vbi nulla forent æterno corpore: eorum
Contextum vis deberet dissoluere quæque.
At nunc, inter se quia nexus principiorum
Dissimiles constant, æternáque materies est:
Incolumi remanent res corpore: dum satis acris
Vis obeat pro textura quoiusque reperta.
Haud igitur redit ad nihilum res vlla: sed omnes
Discidio redeunt in corpora materiai.

DENIQVE RES OMNEIS, &c.) *huius loci hæc sententia est, vt mihi quidem videtur.* Denique *nisi & materia æterna esset, & ipsa teneret res magis, aut minus inter se connexas: eadem vis, & causa res omneis genitas consumeret, & deleret:* Nam *solus tactus res genitas conficere posset.* Sed *legendum esset, inter se nexas minus, aut magis endopeditè. vt nexas referatur ad res, & endopeditè ad nexas.*

INTER SE NEXVS, MINVS, AVT MAGIS ENDOPEDITA) Sic *habent tres libri manuscripti, & multi vulgati, quos sequor hac editione, quamuis olim aliam scripturam probauerim. alij enim habent,* Inter *se nexu minus, aut magis endopedito: alij.* Inter *se nexas minus, aut magis endopedite.* Atque *hāc scripturam olim probaram, eiúsque sententiam sic explicabam. nisi materies æterna res teneret nexas minus aut magis impeditè, & perplexè. alij,* Inter *se nexus minus, aut magis endopeditos. quæ lectio etiam probabilis est: vt per nexus inter se minus, aut magis impeditos significētur nexus inter se dissimiles, quo modo continuò loquetur.*

TACTVS ENIM, &c.) *hoc dicit: solus tactus, seu contactus satis magna causa esset leti: id est satis potens esset ad res interimendas. duriusculum est hoc loquendi genus: satis esset causa leti, pro satis esset magna causa leti. quidam docti ita legendum putant, hoc loco.* Tactus *enim leti omnibus esset causa profectò.*

QVIPPE VBI NVLLA FORENT, &c.) *id est,* Nam *cùm corpora prima æterno corpore nulla essent, quælibet vis, & quæuis causa eorum texturam, & concilium, & nexus dissoluere posset.* Cùm *in omnibus libris vulgatis, & nōnullis manuscriptis legeretur, quorum, ego à duobus manuscriptis admonitus, eorum, reposui.* Iam *quod in codicibus* Florentinis *legitur, dissoluere quenquam, vt referatur ad vocem contextum, non probo.* Namque *huius loci hæc mihi videtur esse sententia.* Si *materies non esset æterna, id est, si non essent quædam corpuscula prima immortalia, atque ita solida, vt nullo ictu perfringi possint: & si hæc æterna corpora non continerent res genitas magis aut minus inter se implicatas, & connexas, quælibet vis, & quilibet tactus, ac pulsus eas dissoluere atque interimere posset. nunc autem quia & corpora prima sunt æterna, & res genitæ aliæ alijs magis sunt inter se connexæ, eæ tandiu manent incolumes, donec vis satis potens, ac vali-*

da, pro cuiusque rei textura, in eas inciderit, atque incurrerit per nexus principiorum inter se dissimileis, significat res genitas inter se connexas minus, aut magis impeditè: quod paulò antè dixit. Licet tamen etiam ita legere, *Quippe vbi nulla forēt æterno corpore, quorum, &c. eadem sententia, vt hic versus, & qui deinceps sequitur, pendeant ab ijs, quæ antecedunt.*

DISCIDIO) *per discißionem, ac dissolutionem sic autem habent quattuor libri manuscripti, non dißidio.*

Postremò pereunt imbres, vbi eos pater æther
In gremium matris terraï præcipitauit.
At nitidæ surgunt fruges: ramíque virescunt
Arboribus: crescunt ipsæ, fætúque grauantur.
Hinc alitur porrò nostrum genus, atque ferarum:
Hinc lætas vrbeis pueris florere videmus:
Frundiferásque nouis auibus canere vndique siluas.
Hinc fessæ pecudes pingues per pabula læta,
Corpora deponunt: & candens lacteus humor
Vberibus manat distentis: hinc noua proles
Artubus infirmis teneras lasciua per herbas
Ludit, lacte mero menteis perculsa nouellas.
Haud igitur penitus pereunt quæcunque videntur:
Quando alid ex alio reficit natura: nec vllam
Rem gigni patitur, nisi morte adiutam aliena.

PATER ÆTHER) *Ennius. aspice hoc* Sublime candens, *quem inuocant omnes* Iouem: *pater est æther: terra mater.*

MATRIS TERRAI) *terra, deorum, atque hominum mater est: omniū deorum antiquißima, vt aiunt poëtæ: de qua leges plura lib.* 2.

PRÆCIPITAVIT) *præcipiteis egit, ac demisit.*

NITIDÆ,) *id est opimæ, pingues, vberes.* Sic lib. 2 *Et sursum nitidæ crescunt.* Idem eod lib. *Tum porrò nitidas fruges, arbustáque læta, &c.* Sic Hor. Sat. 5. lib. 2. *Res vbi magna nitet domino sene.*

FRVNDIFERASQ. N.) *suprà,* Frundiferásque domos auium.

HINC FESSÆ PECVDES PINGVES PER PAB. L.) *sic cod.* Faërni, Scipionis Tethij, & Bertinianus. Vaticanus autem, Hinc *fætæ pecudes, pingues, &c.*

PABVLA LÆTA) *pabula cùm apud hunc scriptorem sæpe hoc epitheto appellantur, tùm apud* Virgil. *Dixit tamen etiam pinguia pabula* Virg. Georg. 1. & *pabula terræ Pinguia concipiunt.*

DEPONVNT) *ponunt. sic* Horat. lib. 2. odâ 7. *Longáque fessum militia latus* Depone *sub lauru mea, &c.*

VBERIBVS MANAT DIST.) *sic* Horat. Epod. od. 2 *Distenta siccet vbera.* Virg. Pollione. *Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ Vbera.* idem Melibæo. *Thyrsis oueis, Corydon distentas lacte capellas.*

MEN

MENTEIS PERCVLSA) *aliàs percussa. vtraque lectio probabilis est. Menteis nouellas, hoc est, quod Græci poëtæ dicunt, ἀπαλὰς φρένας. Lege quæ ad illũ versum scripsimus lib. 3. Scilicet in tenero tenerascere corpore mentẽ Non fugient.*

QVANDO ALID.) *id est quoniam aliud ex alio natura reficit, & reparat. sic autem loquebantur veteres alis & alid pro alius, & aliud. Catull. de coma Berenices. An'ne bonum oblita es facinus, quo regium adepta es Coniugium: quo non fortius ausit alis? alis pro alius dixerũt antiqui, inquit Prisc. lib. 12. & Sosipater lib. 2. Veteres non tantùm alius dixerunt, sed etiam alis. vt Sallust. Alis alibi stantes, omnes tamen aduersis vulneribus conciderunt. Iterum Lucret. infrà. Sic alid ex alio per te tute ipse videre Talibus in rebus poteris. idem ibid Namque alid ex alio clarescet. & lib. 3. Sic alid ex alio numquam desistet oriri. & lib. 5. Sic alid ex alio peperit discordia tristis. Quòd autem quidam Thraso ait veteres dixisse alis pro alius, de alid nullam fieri mentionem: quid istis asinis facias? quasi verò non satis sit, grammaticos veteres admonuisse, alis, vsurpatum esse ab antiquis pro alius, & non eo ipso significarint etiam alid eosdem vsurpasse pro aliud. Sed quid opus est admonitione Grammaticorum, cùm & Catullus in coma Berenices vsurparit alis, pro alius, vt suprà ostendimus, & alid pro aliud? sic enim ille ad Manlium. Nec tantùm niueo gauisa est vlla columbo Compar. seu quid alid dicitur improbius. Sic autem lego apud Catullum. & item Ansonius in epigramm. non longè à princip. Sic enim ille: Suasisti Venus alma duos δυσέρως vt amarem: Odit me vtraque. alid da modò consilium. Postremò liquidò iurare possum sic scriptum esse in duobus libris manuscript. Bertin. & Memmiano.*

NISI MORTE ADIVTAM ALIENA) *sic Arist. lib. 1.* περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς. Ἡ τοῦδε φθορὰ, ἄλλου γένεσις, καὶ ἡ τοῦδε γένεσις ἄλλου φθορά. *sic vulgò dicimus, ortus vnius, alterius est interitus: & vnius interitus, ortus est alterius. Idem lib. primo* τῶν μετὰ τὰ φυσικά *cap. 2. Atque hoc eleganter exprimit Lucretius: nulla res nascitur nisi morte aliena adiuta: morte aliena, id est alterius rei interitu. adiutam autem excudendum curaui, tùm quia in vno manuscripto exemplari huius vocis postrema syllaba demersa erat in litura, tùm quòd si, adiuta, legeremus, significaret, ipsam naturam mori posse, & mors aliena opponeretur, morti naturæ: alienum, enim eorũ est, quæ ad aliquid referũtur. quæ sententia esset absurda. oportet enim mortẽ alienam opponi morti, seu origini potius eius rei, quæ gignitur.*

Nunc age, res quoniam docui non posse creari
De nihilo, neque item genitas ad nil reuocari:
Ne quà fortè tamen cœptes diffidere dictis,
Quòd nequeunt oculis rerum primordia cerni:
Accipe præterea, quæ corpora tute necesse'st
Confiteare esse in rebus, nec posse videri.
Principiò venti vis verberat íncita pontum,
Ingenteísque ruit naueis, & nubila differt:
Interdum rapido percurrens turbine campos
Arboribus magnis sternit, monteísque supremos
Siluifragis vexat flabris: ita perfurit acri
Cum fremitu, sæuítque minaci murmure pontus.

Sunt igitur venti nimirum corpora cæca:
Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cæli
Verrunt, ac subito vexantia turbine raptant.

NVNC AGE, RES QVONIAM) *libri Faërni, & Tethij habent, Nunc agesis, quando docui nil posse creari De nihilo, neque item genita ad nihilum reu. alij, Nunc age, res quoniam docui non p. cr. quos nũc secutus sum. Nũc incipit ostẽdere, esse atomos, id est corpora prima, & indiuidua: neque ea iccircò minus esse, quòd oculis non cernantur: idque probat multis alijs similibus collectis, quæ nihilominus corpora sunt, etiam si adspectu nõ sentiantur. Auctores atomorum sunt Leucippus, & Democritus, vt tradunt Plutarch. Diogenes Laërt. M. Tull. Plutarch. περὶ τῶν ἀρεσκ. τοῖς φιλοσοφ. Ἐπίκουρος ὁ Νεοκλέους Ἀθηναῖος κατὰ Δημόκριτον φιλοσοφήσας, ἔφη τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα λόγῳ θεωρητά, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγέννητα, ἀΐδια, ἄφθαρτα, &c. id est, Epicurus Neoclis filius Atheniensis Democritum in philosophia secutus, principia rerum dixit esse corpora quædam, quæ ratione cernũtur, inanis, seu vacui expertia, non generata, æterna, numquam interitura. Diog. Laërtius in Democr. δοκεῖ αὐτῷ τάδε, ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων ἀτόμους, καὶ κενόν· τὰ δ' ἄλλα πάντα νενομίσθαι, καὶ δοξάζεσθαι· ἀπείρους τε εἶναι κόσμους, καὶ γεννητούς, καὶ φθαρτούς. id est Videntur hæc Democrito: principia rerum esse atomos & inane: reliqua autem omnia lege & opinione valere: tum mũdos esse infinitos, ortos, & interituros. M. Tull. lib. I. de Finib. Principiò (inquã) Epicurus in physicis totus est alienus: Democrito adijcit perpauca mutans, sed ita, vt ea, quæ corrigere vult, mihi quidem deprauare videatur. Ille atomos quas appellat, id est corpora indiuidua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nec summum, nec medium, nec vltimum, nec extremum sit, ita ferri, vt concursionibus inter se cohærescãt. Idem in Lucullo. Cur enim (inquies) cùm ex illis indiuiduis, vnde omnia gigni Democritus affirmat, &c. Idem iterum lib. I. de Finib. Aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur, sed si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit. Has atomos multis locis idem M. Tull. exagitat, vt lib. I. de nat. Deorũ. Abúteris ad omnia atomorũ regno, & licentia: hinc, quodcũque in solũ venit, vt dicitur, effingis, atque efficis. quæ primùm nullæ sunt. nihil enim est minimũ. deinde nullum est inane. nihil enim est, quod vacet corpore. Corporibus autẽ omnis obsidetur locus. Ita nullum inane, nullum esse indiuiduum potest. ibid. Ista enim flagitia Democriti, siue etiam antè Leucippi, esse corpuscula quædam læuia, alia aspera, rotunda alia, partim angulata, curuata quædam, & quasi adunca: ex his effectum esse cælum, atque terras, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito. Idem lib. 2. de nat. Deorum. hîc ego non mirer esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quædã solida, atque indiuidua sua vi, & grauitate ferri, mundúmq; effici ornatißimum, & pulcherrimum ex eorum corporum concursione fortuita? Hæc qui existimat fieri potuisse, non intelligo cur nõ idem putet, si innumerabiles vnius, & viginti formæ litterarum vel aureæ, vel qualeslibet aliquò cõijciantur, posse ex his in terram excußis, annales Ennij vt deinceps legi poßint, effici: quod nescio an ne in vno quidem versu poßit tãtum valere fortuna. Ibidem paucis pòst versibus. Quòd si mũdum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur vrbẽ non potest, quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora? Certè ita temere de mundo effutiunt, vt mihi quidem numquam hunc admirabilẽ cæli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur. sic Octauius apud Arnobiũ*

lib.8. Quo magis mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum non diuina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere.

TVTE) hunc locum testem producit Priscianus lib.12.

VIS INCITA) vis incitata. malè quidam supponunt, vis insita. nam cùm hæc lectio recta sit, & veterum codicum auctoritate confirmata, tum à Lucretio sæpe alibi est vsurpata: vt lib.5. Multa videmus enim cælestibus incita flammis Fulgere & 6. Fit quoque, vt interdum validi vis incita venti Perscindat nubem. Sed non dissimulabo, scriptum esse in codice Faërni, & item in Tethij, verberat incita portus: in Bertiniano. cortus. ad quem locũ emendator quidam adscripserat, corpus. ego portus, vt in re obscura, & scriptura corrupta, non damno.

RVIT) ἐνεργητικῶς accipiendum est, vt infrà. Quamlibet in partem trudunt res antè, ruúntque. Sic Virg. Georg.1 cumulósque ruit malè pinguis arenæ. Idem.2. & ruit atram Ad cælum picea crassus caligine nubem.

NVBILA DIFFERT) id est dissipat, & disiicit sic infra. Et calidos simul à medio differrier igneis. & lib.2. Scintillásque agere, & latè differre fauillã. Virg. Georg.3. Scythiæque hiemes, atque arida differt Nubila. Horat. od. 10. Epod. Fractósque remos differat. Idem ibid. Pòst insepulta membra different lupi.

INTERDVM RAPIDO PERC. TVRB) Virg. lib.1. Georg. Omnia vẽtorum concurrere prælia vidi: Quæ grauidam late segetem ab radicibus imis Sublimè expulsam eruerent: ita turbine nigro Ferret hiems culmúmque leuem, stipulásque volanteis.

MONTEISQVE SVPREMOS) id est montium cacumina. Virg. Georg.4. At chorus æqualis Dryadum clamore supremos Implerunt monteis. Siluifragis flabris autem, id est ventis siluas frangentibus, id est acribus & validis.

SÆVITQVE MINACI MVRM.) Virg. Æneid.1. Illi indignantes magno cum murmure montis Circum claustra fremunt. Idem ibid. Intereà magno misceri murmure cælum.

CORPORA CÆCA) id est, quæ cerni oculis nõ possunt: quæ sub adspectũ non cadunt: ἀόρατα. inf. eod. lib. Naturam clandestinam, cæcámque adhibere. Virg. Georg 4 & spicula cæca relinquunt. Idem lib.1. Æneid. nimbosus Orion In vada cæca tulit.

VERRVNT.) Virg. Georg.3. Ille volat simul arua fuga, simul æquora verrẽs. Sic Arnobius lib.8 sub persona Octauij, Nec mirare, si deum non vides. Vẽto, & flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur: & sub oculos tamen non venit ventus & flatus.

Nec ratione fluunt alia, stragémque propagant,
Quàm quom mollis aquæ fertur natura repentè
Flumine abundanti, quod largis imbribus auget
Montibus ex altis magnus decursus aquai,
Fragmina coniiciens siluarum, arbustáque tota:
Nec validi possunt pontes venientis aquai
Vim subitam tolerare: ita magno turbidus imbri
Molibus incurrens validis cum viribus amnis

Dat sonitu magno stragem, voluítque sub vndis
Grandia saxa: ruit quà quidquid fluctibus obstat.
Sic igitur debent venti quoque flamina ferri:
Quæ, veluti validum flumen, cùm procubuere
Quamlibet in partem: trudunt res antè, ruúntque
Impetibus crebris: interdum vertice torto
Conripiunt, rapidóque, rotanti turbine portant.
Quare etiam atque etiam sunt venti corpora cæca:
Quandoquidem factis, ac moribus, æmula magnis
Amnibus inueniuntur, aperto corpore qui sunt.

MOLLIS AQVÆ) *mollis, id est quæ aliis corporibus cedit. Sic* Virg. *lib.* 9. *Æneid. in extr. ac mollibus extulit vndis.* Iterum Lucr. *lib.* 2. *quà mollibus vndis Litoris incurui bibulã pauit æquor arenam.* Non celabo autem *lectorẽ, me in nonnullis libr. manuscriptis scriptum reperisse,* Ac cùm moll. aq.

MAGNVS DECVRSVS AQVAI) *illustris tralatio.* Nam *decurrere est de superiore loco currere.* Virg. *lib.* 2. *Æneid.* Laocoon *ardẽs, summa decurrit ab arce.* Idem *Æneid.* 4. Ecce *feræ saxi deiectæ vertice capræ* Decurrêre *iugis.* Idem *in* Daphnide. *Saxosas inter decurrunt flumina valleis. sic* Horatius *dixit,* Fluminis *ritu delabentis in mare* Etruscum, *od.* 29. *lib.* 3. Cum *hoc loco magis congruit* Virgilianus *ille lib.* II. *Æneid.* Aut *vbi decursu rapido de montibus altis* Dant *sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt.*

NEC VALIDI POSSVNT.) Confer *hæc Lucretiana cum illis* Virgilianis Georg. I. *Sæpe etiam immensum cælo venit agmen aquarum,* Et *fœdam glomerant tempestatem imbribus atris* Collectæ *ex alto nubes: ruit arduus æther,* Et *pluuia ingenti sata læta, boúmque labores* Diluit, *&c.* Idem *lib.* 2. *Æneid.* In *segetem veluti cum flamma furentibus* Austris Incidit, *aut rapidus montano flumine torrens* Sternit *agros, sternit sata læta, boúmque labores.* Sed *videtur* Lucret. *Homerum exprimere voluisse, vbi* Diomedem *cum torrente comparat.* βιβλ. ἰλ. ι. Θῦνε γὰρ ἀμπεδίον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς Χειμάρρῳ, ὅς᾽ ὦκα ῥέων ἐκέδασσε γεφύρας, *&c. id est properabat enim, seu ruebat per campum fluuio abundanti similis torrenti: qui celeriter & rapidè fluens ponteis disiicere solet.*

RVIT QVA QVIDQVID) Virg *lib.* I. *Æneid.* Qua *data porta ruũt. quidquid autẽ idem, quod quidque, hoc loco, vt sæpe alibi. de quo dicetur à nobis aliàs.*

TRVDVNT RES ANTE, RVVNTQVE) *virg. Æn.* 4. *Idẽ omnes simul ardor habet: rapiúntq;, ruúntq;. & lib.* 9. *Immanẽ* Teucri *molẽ voluúntq;, ruúntq;.*

RAPIDOQVE, ROTANTI TVRBINE) *ex libris scriptis alij habẽt, rapidóque rotanti, alij, rapidíque rotanti: quibuscum consentiunt nonnulli excusi. ego autem, rotantia, olim reposueram, partim veteris lectionis vestigia, partim* Latini *sermonis vsum, & sententiam* Lucretij *secutus. subintelligitur enim, flamina. nũc antiquam, rapidóq; rotanti, probo: neque tamen lectionem illam damno, quin omnibus anteponerem, si antiquorum librorum auctoritate niteretur. sic enim fere locutus est suprà, verrunt, ac subito vexantia turbine raptant.*

QVANDOQVIDEM FACTIS, AC MORIBVS, ÆM.) *pleriq; libri*

typis excusi habent, motibus: & item manuscript. duo Memmianus, & Bertinianus. alij autem tres manuscripti, habent, factis, ac moribus: quæ scriptura si placebit, tralatio erit ab hominibus ad ventos.

Tum porrò varios rerum sentimus odores:
Nec tamen ad nareis, venienteis cernimus vmquam:
Nec calidos æstus tuimur: nec frigora quimus
Vsurpare oculis: nec voces cernere suemus:
Quæ tamen omnia corporea constare necesse'st
Natura: quoniam sensus impellere possunt.
Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res.
Denique fluctifrago suspensæ in litore vestes
Vuescunt: eædem dispansæ in sole serescunt.
At neque quo pacto persederit humor aquaï,
Visu'st, nec rursum quo pacto fugerit æstu.
In paruas igitur parteis dispergitur humor:
Quas oculi nulla possunt ratione videre.

TVIMVR) *cernimus. Festus. tuor video: tueor defendo. sed iam promiscuè altero pro altero vtuntur.* VSVRPARE OCVLIS) *cernere: quemadmodum vsurpare sermone dicimus pro commemorare, & referre. Idem Lucret. libr. 4. Cùm iam destiterint ea sensibus vsurpare.* QVÆ TAMEN OMN. CORP.) *de odoribus, & vocibus disputaturus est lib. 4.*

TANGERE ENIM ET TANGI) *hoc vnum est ex principijs, & sententiis ratis ac fixis Epicuri: quidquid tangere & tangi potest, id corpus est. Itaque Lucretius lib. 2. non solùm vocem, verùm etiam animi vires contendens, hoc idem asseuerat, his verbis, Tactus enim, tactus, pro diuûm numina sancta, Corporis est sensus. & lib. 3. Quorum nil fieri sine tactu posse videmus: Nec tactum porrò sine corpore. Neque verò quisquam philosophus tactum, sensum esse maxime corporis proprium negat. Aristot. libro 4.* φυσ. ἀκροάσ. σῶμα οἴονται εἶ) πᾶν ἁπτόν. *id est, putant omnes ferè philosophi corpus esse quidquid tangi potest. Contrà idem Epicurus* τὸ κενὸν *appellat interdum* φύσιν ἀναφῆ, *id est naturam tactus expertem, siue naturam intactilem. Profert hunc versum Tertullianus lib. 4. aduersus Marcianum. Iam verò quòd tactum maximè animalis esse proprium plerique item philosophi dicunt, hoc non est huius loci.* DENIQVE FLVCTIFRAGO) *sic habent quattuor libri manuscripti, & impreßi, vtrique Veneti, & Vicetini, & Parisienses, & Florentini, & Lugdun. Nonius Marcellus tamen in voce, seresco, hunc versum testem producens, legit, Fluctiuago, si locus mendo vacat.*

VVESCVNT) *id est, humescunt: ex quo verbo fit, vuidus. Horat. od. 5. lib. 1. Vuida suspendisse potenti vestimenta maris Deo. Virg. in Gallo, Vuidus hiberna venit de glande Menalcas. Iterum Horat. od. 5. lib. 4. dicimus integro Sicci manè die, dicimus vuidi, Cùm Sol Oceano subest. Varro libro 4. de ling. Latina. Vuidum est, quod humidum: & ideo vbi id non est, succus abest.*

EÆDEM DISPANSÆ IN SOLE SER) *sic habent libri manuscripti: quibuscum consentiunt impreßi Veneti recentiores, Vicetini, & Lugdunenses:*

At Parisienses, & Aldini antiqui, & Florentini, eædem candenti in sole serescunt. dispansæ autem, id est explicatæ, extentæ, à verbo, dispando Sed quid si dicamus, legendum esse, dispassæ, seu dispessæ? Nam A. Gellius lib. xv. cap. xv. notat, veteres dixisse passum, pro pansum, à verbo, pando, vt passis manibus, & passis velis. Itaque Plautum in milite Glorioso mutata a, vocali in e, per verbi compositi morem, dispessis dixisse pro dispassis, id est dispansis. Omnino sic hos duos versus legendos puto, Denique fluctifrago dispensæ (siue dispessæ) in litore vestes, Vuescunt: eædem candenti in sole serescunt.

SERESCVNT) id est siccantur, vt interpretatur Nonius Marc. ex quo verbo, serenitas. PERSEDERIT) in vestibus in litore suspensis, seu dispansis, atque explicatis inhæserit.

FVGERIT ÆSTV) neque quo pacto humor fugerit æstu, id est, propere abierit ob calorem, seu per calorem solis. sic autem reposuimus, auctoritate librorum manuscriptorum freti.

Quin etiam multis solis redeuntibus annis
Annulus in digito subtertenuatur habendo:
Stillicidi casus lapidem cauat: vncus aratri
Ferreus occultè decrescit vomer in aruis:
Stratáque iam volgi pedibus detrita viarum
Saxea conspicimus: tum portas propter, ahena
Signa manus dextras ostendunt attenuari,
Sæpe salutantum tactu, prætérque meantum.
Hæc igitur minui, quom sint detrita, videmus:
Sed quæ corpora decedant in tempore quoque,
Inuida præclusit speciem natura videndi.

MVLTIS SOLIS REDEVNTIBVS ANNIS) expressit vim Græci nominis ἐνιαυτός, quod annum significat, dictus quasi in seipsum rediẽs, tanquam circulus quidam sic Virg. Æn. 8. Ex quo terdenis vrbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam. Horat. sat. 2. libr. 2. siue diem festum rediens aduexerit annus. SVBTER) qua parte carnem tangit.

HABENDO) dum habetur, dum gestatur in digito sic illud Virg. Georgic. 3. vritque videndo Fæmina.

STILLICIDI CASVS) Festus. stiricidium quasi stillicidium cùm stillæ concretæ frigore cadunt. stiria enim principiale est stilla deminutum. Quod autem ad sententiam attinet, eam libro 4. vberius tractauit in extr. Nónne vides, etiam guttas in saxa cadẽteis Humoris, longo in spatio pertundere saxa? eandem sic Cherilus malus poëta, de quo Horat. epist. ad August. Gratus Alexandro magno Regi fuit ille Cherilus, incultis qui versibus, & male natis Rettulit acceptos, regale numisma, Philippos: hanc igitur eandem sententiam sic Cherilus ille complectitur: Πέτραν κοιλαίνει ῥανὶς ὕδατος ἐνδελεχῆ. & Ouidius, quem quidam viri docti alterum Cherilum esse volunt: Gutta cauat lapidem non vi, sed sæpe cadendo.

STRATA VIARVM) strata viarum sic dictum, vt suprema montium, clausa domorũ, vana rerum, amara curarum, & similia, quæ notauimus in comment.

Horatianis. Virg. *lib.* I. Æn. *Miratur portas, strepitúmque, & strata viarum.*

PORTAS PROPTER) *ἀναστροφὴ, propter autem valet propè. portas porrò, vrbium intellige.*

SIGNA) *quæ collocabantur in portis vrbium: quæque salutabant & qui peregrè proficiscebantur, & qui peregrè redibant.* Collocabant *& patroni statuas in figuram, & formam suam conformatas pro valuis ædium suarum, vt eas clientes venerarentur & oscularentur, siquando illi sui copiam facere non possent, vt notat* Alciatus *παρέργων iuris lib.* VIII. *cap.* X.

MANVS DEXTRAS) *quas osculabantur qui ex vrbe exibant, & qui peregrè in vrbem redibant.*

SÆPE SALVTANTVM TACTV) *huius salutandi moris infinita sunt apud* Latinos *scriptores exempla: ex quibus licet pauca degustemus.* Cic. *epist. ad* Brutum. *Hæc scripsi in ipsa turba matutinæ salutationis.* Qu. Frater *de pet. consul. deductorum officium maius est, quàm salutatorum.* Virg. Georg. 2. *Si non ingentem foribus domus alta superbis,* Manè *salutantum totis vomit ædibus vndam:* At *secura quies, & nescia fallere vita.* Mart. *lib.* 4. Prima *salutanteis, atque altera distinet hora,* Exercet *raucos tertia causidicos.*

CVM SINT DETR.) *sic habent omnes libri & veteres, & recentiores.* Nonnulli *tamen, cùm sunt detrita, legi volunt.*

INVIDA PRÆCLVSIT) *sic habent codices scripti* Vatic. Bertin. *& typis excusi,* Vicetini, Parisienses, Veneti *antiquiores. alij minus rectè,* Præcludit. *sententia autem huius loci est, natura inuidit, atque ademit videndi facultatem, quæ corpuscula decedant in quoq; tempore ex illorum æneorum simulacrorũ manibus.*

Postremò, quæcumque dies, naturáque rebus
Paullatim tribuit moderatim crescere cogens,
Nulla potest oculorum acies contenta tueri.
Nec porrò quæcumque æuo, maciéque senescunt:
Nec, mare quæ impendent vesco sale saxa peresa,
Quid quoque amittant in tempore, cernere possis.
Corporibus cæcis igitur natura gerit res.

MODERATIM) *id est modicè, & moderatè, & sensim. ita (inquit) res naturales crescunt, vt, quid quotidie accedat, cernere nemo posit.*

CONTENTA) *quemadmodum dicimur oculorum aciem contendere, cum quippiam defixis oculis, & acerrimo obtutu aspicimus: ita contentam, id est intentam, & acerrimè defixam oculorum aciem* Latinè *dicimus.* Simili *modo vsurpãtur à* Latinis *illa, contendere neruos, vocem, fideis, seu chordas, pro intendere.* Idem Lucret. *infrà lib.* 4. Et *quæ tenuia sunt, nisi se contendit acutè,* Cernere *non potis est animus. ibidem paucis pòst versib. contendere se, atque parare.* Vide *suprà, ad illum locum, mortaleis tendere contrà* Est *oculos ausus.*

NEC, MARE QVÆ IMPENDENT) *sic habent tres libri manuscripti, quibuscum consentiunt vulgati,* Parisienses, *vtrique* Veneti, Florentini, Vicetini, Lugdunenses. Postremò *hanc lectionem agnoscit* Pomp. Festus *in voce, vescus. dictum est autem, impendent mare pro impendent mari, seu in mare. & ita* Terent. Phorm. Ita *nunc imparatum tanta te impendent mala.*

VESCO SALE) *Vescus (inquit Festus) fastidiosus. ve enim pro pusillo vtebantur. Lucretius vescum dixit edacem, cùm ait, Nec, mare quæ impendent vesco sale saxa peresa. Hactenus Festus significat autem ille, vescum salem, seu sale, à Lucretio dictum, quia saxa péredat, & minuat, & consumat. Gell. lib. 16. Vescum, quod ex ve particula, & esca copulatum est, vtriusque diuersæ significationis vim capit. Aliter enim Lucretius vescum salem dixit, ex edendi intentione, aliter Lucillius vescum appellat cum edendi fastidio.*

QVID QVOQVE AMITTANT) *sic legendum ex auctoritate trium librorum manuscriptorum. sic paulo antè, sed quæ corpora decedant in tempore quoque, &c.*

NATVRA GERIT RES) *id est res administrat, & moderatur, tamquam imperatrix. sed fortasse legendum, genit: id est gignit: quod verbum Lucretio est vsitatißimum. Verumtamen nihil mutandum censeo.*

Nec tamen vndique corporea stipata tenentur
Omnia natura. namque est in rebus inane:
Quod tibi cognosse in multis erit vtile rebus:
Nec sinet errantem dubitare, & quærere semper
De summa rerum, & nostris diffidere dictis.
Quapropter locus est intactus inane, vacánsque.
Quod si non esset, nulla ratione moueri
Res possent. namque, officium quod corporis exstat,
Officere, atque obstare, id in omni tempore adesset
Omnibus. haud igitur quidquam procedere posset,
Principium quoniam cedendi nulla daret res.
At nunc per maria, ac terras, sublimáque cæli,
Multa modis multis varia ratione moueri
Cernimus ante oculos: quæ, si non esset inane,
Non tam sollicito motu priuata carerent,
Quàm genita omnino nulla ratione fuissent:
Vndique materies quoniam stipata quiesset.

NEC TAMEN VNDIQVE) *Nunc posteaquàm docuit, esse corpora prima, aggreditur ad ostendendum esse inane. Et primùm à motu è loco ad locum, quē Græci φορὰν nominant, probabit esse inane. Non tamen (inquit) omnia constipata, & condensata sunt corporibus.* STIPATA) *densata.*

QVAPROPTER LOCVS EST INT.) *Cùm corpus & inane inter se sint contraria: quidquid autem tangit, & tangitur, sit corpus: sequitur, vt inane sit intactum quiddam, id est locus intactus, seu locus sine corpore. Inane autem, locus non est simpliciter. nam locus, locati locus est. ergo corpore non vacat. at inane, ex Epicuri, & Democriti sententia ita debet esse corporis expers, vt corpora prima, seu primordia rerum nihil in se habent inanis, aut vacui, hoc est sunt solidißima. Itaq; Aristot. lib. 4. φυσ. ἀκροάσ. inane ait esse locum, in quo nullum est corpus: & eodem lib. τὸ κενὸν, id est inane, dicit esse τοῦ σώματος διάστημα, id est corporis spatium: & Lucretius*

cretius lib. 4. Plagarum quia sunt expertia, sicut inane est: Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum. fungitur autem, id est, patitur.

QVOD SI NON ESSET, NVLLA RAT.) si non esset inane, non esset motus (inquit.) At motus est: ergo est inane. Hac de re sic Diog. Laërt. in Epic. τὸ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται· ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχει· id est, inane neque facere quicquam, neque pati potest: sed motum duntaxat per se corporibus præbet. & Arist. lib. 4. φυσικ. ἀκρ. λέγουσι δὲ ἕν, ὅτι ἡ κίνησις ἡ κατὰ τόπον, οὐκ ἂν εἴη. αὕτη δ' ἐστὶ φορὰ, καὶ αὔξησις. Οὐ γὰρ ἂν δοκεῖν εἶναι κίνησις, εἰ μὴ ἦν κενόν. τὸ γὰρ πλῆρες ἀδύνατον εἶναι δέξασθαι· εἰ δὲ δέξαιτο, καὶ δύο ὂν τῷ αὐτῷ ἐνδέχοιτο, καὶ ὁποσαοῦν ἅμα εἶναι σώματα. &c. id est, Dicunt autem vnum, motionem à loco ad locum non fore: hæc autem, translatio, & accretio est. Non enim queat esse motio, inquiunt illi, nisi sit inane. Nam quod plenum est, nihil in se recipere potest: quòd si recipiat, & duo, & quotlibet in eodem loco corpora simul esse queant, &c. quod fieri non potest. Ibidem Aristoteles scribit, Melissum, cùm probare vellet, vniuersum esse immobile, hoc vti solitum esse argumento. si vniuersum esset mobile, aut si moueretur: esset inane: at non est inane: ergo vniuersum est immobile, & quietum. Ex quibus intelligere licet, neque motum esse sine inani, &, si motus sit, necessariò etiam esse inane. Ratio autẽ cur sine inani motus esse non poßit, hæc est, quòd sublato de rebus inani, quicquid est in natura rerum, corpus esset. atqui corporis officium est obstare: ergo res omnes sibi inter se obstarent, & ita nihil moueretur, nihil procederet, nihil progrederetur, sed omnia quiescerent, cùm eis nulla progrediendi via pateret, aut facultas daretur: cúmque nihil esset, vnde cedendi principium nasceretur. Hanc de inani opinionem videtur probare Virgilius in Sileno his versibus. Nanque canebat, vti magnum per inane coacta Semina terrarúmque, animæque, marísque fuissent, Et liquidi simul ignis: vt his exordia primis Omnia, & ipse tener mũdi cõcreuerit orbis.

OFFICIVM QVOD CORPORIS) sic legi malo, cùm præsertim plerique libri sic habeant, q̃, corporum. PROCEDERE) porrò cedere: progredi.

SVBLIMAQVE CÆLI) sic dictum, sublima cæli, vt ab Horat. acuta belli, à Cæsare, occulta, & remota templi, lib 3. de bello ciuili: ab hoc eodem Lucret. vera viaï, serena cæli, abdita terraï, conuexa cæli, prima viaï, & similia: quorum plura exempla collegimus in commentariis Horatianis. Iam sublimus, & sublimis æquè sunt in vsu, vt imbecillus & imbecillis, inermus & inermis, hilarus & hilaris, &c. QVÆ, SI NON ESSET INANE, NON TAM) id est, quæ non modò motu non carerent, si non esset inane, sed omninò nata, seu genita non essent: vel sic explica: quæ si non esset inane, non tantùm dico ea fuisse motu caritura, sed numquam fuisse nascitura: vel sic: quæ, si non esset inane: genita omnino non essent, nedum motu carerent. quæ omnes explicationes eodem recidunt. In hoc autem genere loquendi, priuata carerent, intelligere debemus, participium priuata adiuuare verbum, carerent. quod non est bonis scriptoribus inusitatum: quemadmodum scilicet & nomina poni solent, quæ vim verbi adiuuent. quod in commentar. Horatianis obseruauimus. Turnebus tamen nouitate rei offensus censet hoc loco legendum, pronata carerent, à quo dissentio.

Præterea quamuis solidæ res esse putentur:
Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas:
In saxis ac speluncis permanat aquarum

Liquidus humor,& vberibus flent omnia guttis.
Dissupat in corpus sese cibus omne animantum:
Crescunt arbusta,& fætus in tempore fundunt:
Quòd cibus in totas vsque ab radicibus imis
Per truncos,ac per ramos diffunditur omneis.
Inter sæpta meant voces,& clausa domorum
Transuolitant:rigidum permanat frigus ad ossa.
Quòd nisi inania sint:quà possent corpora quæque
Transire,haud vlla fieri ratione videres.
Denique cur alias aliis præstare videmus
Pondere res rebus,nihilo maiore figura?
Nam si tantundem'st in lanæ glomere,quantum
Corporis in plumbo'st:tantundem péndere par est:
Corporis officium est quoniam premere omnia deorsum:
Contrà autem natura manet sine pondere inanis.
Ergo quod magnu'st æquè,leuiúsque videtur:
Nimirum plus esse sibi declarat inanis.
At contrà grauius plus in se corporis esse
Deliquat,& multo vacui minus intus habere.
Est igitur nimirum id,quod ratione sagaci
Quærimus,admistum rebus,quod inane vocamus.

PRÆTEREA QVAMVIS, *&c.) hoc dicit : propone mihi res genitas quantumuis densas ac solidas : attamen ex iis,quæ iam dicam, ex iisque exemplis, quæ afferam, perspicuum est, illas esse raro corpore contextas,ac præditas . quamuis,id est quantumuis.*

HINC TAMEN ESSE LICET*)ordo est.licet cernas hinc,id est ex his, quæ statim subiungam,eas res esse raro cum corpore, licet cernas, id est licet tibi,& cuiuis non cæco,cernere. mendosè autem habent nonnulli libri typis excusi , liquet, reclamantibus quattuor codicibus manuscriptis: quibuscum consentiũt* Veneti *antiquiores,*Parisienses,Vicetini. Iam *post verbum cernas,debet scribi interpunctionis nota.* IN SAXIS,*&c.) hæc sunt exempla.*

DISSVPAT*)alij libri habent,*Dißipat*:quod tantundem valet. ego plerosque veteres secutus sum.*

QVOD CIBVS IN TOTAS VSQVE AB RAD.) Olim *fretus auctoritate trium librorum manuscriptorum,in quibus erat scriptum:* Quòd *cibus in totas vsque ab &c. reposueram ,* Quòd *cibus in tota vsque vel ab rad. imis, &c.in tota,scilicet arbusta.* Nunc *autem,totas retineo & subintelligo,arbores,vt res significata spectetur,non vocabulum, quod significat. arbustum enim & arborem pro eodem vsurpat* Lucretius. Ne *quis autem minus exercitatus in lectione veterum,hoc loquendi genus,vt inusitatum,damnet : sic* Homerus *, quodam loco, cùm ita dixisset,* νεφέλη δέ μιν ἀμφιβέβηκε Κυανέη *&c. subiecit* τὸ μὲν οὔ ποτε *&c.*

cùm νεφέλη sit generis fœminini. Quod defendens Plutarchus, νεφέλη (inquit) & νέφος, συνωνύμως λέγεται. Quare cùm vocem νεφέλη priore loco posuisset, subiecit articulum neutrum τὸ, spectans vocem eiusdem significationis νέφος. Sic Lucretius hoc loco, cùm suprà posuisset arbusta, vocem neutri generis, subiecit, totas, spectans vocem, arbores, quæ idem valet. Sic iterum Lucret. lib. VI. In Syria quoque fertur item locus esse, videri, Quadrupedes quoque quò simul ac vestigia primùm Intulerint, grauiter vis cogat concidere ipsa, Manibus vt si sint diuis mactata repente. Nam hîc cùm posuisset quadrupedes, mutato genere, subiungit, ipsa: & mactata, quasi vocem animalia, vsurpasset. alij legũt, in totos vsque à rad. & referunt ad vocem, fœtus, vt sit, in totos fœtus: à quibus dissentio.

INTER SÆPTA MEANT VO.) sic lib. 6. Denique per dissæpta domorum saxea voces Peruolitant. hac de re lege lib. 4.

CLAVSA DOMORVM) parteis domorum clausas. sic suprà, strata viarum, & alibi, rara viarum. Idem lib. 4. Et tamen ipsa quoque hæc dum transit clausa domorum Vox obtunditur, &c.

RIGIDVM) ab effectu. quæ enim frigore condensata, & congelata sunt, ea frangantur potius, quàm flectantur. quæ propriè rigida dicuntur à Latinis.

TANTVNDEM'ST IN LANÆ GLOMERE) mirum primam vocis glomere produci, cùm prima verbi glomero sit breuis: vt apud Virgil. Georg. 2. & gressus glomerare superbos: & sæpe alibi. tantundem autem, nempe corporis, ἀπὸ κοινοῦ.

QVANTVM CORPORIS IN PL.) sic habent quattuor libri manuscripti: & omnes typis impressi, præter Vicetinos, & vnos Lugdunenseis, & Venetos recentiores: in quibus legitur, corporum: quam scripturam si recipiemus, dicendum nobis erit hîc, m, non elidi ante vocalem: quod non est nouum, præsertim apud Ennium, Lucretium, Horatium, vt alibi dicemus.

CORPORIS OFF.) Simile est ac si dicat, quoniã proprium est eorum, quæ grauia sunt, deorsum ferri: vel corporum primorũ. Licet autem Lucretius de atomis loquatur, quod quidam volunt, neque admodum pugno, nihil tamen obstat, quo minus, corporis, legatur in numero singulari, vt infrà eod. libro, Corpus enim per se communis deliquat esse sensus.

OMNIA DEORSVM) in voce, deorsum, fit συναίρεσις, seu συνίζησις, quemadmodum in seorsum, sueuit, suadet, & similibus.

NATVRA INANIS) ἡ οὐσία τοῦ κενοῦ: natura ipsius inanis, seu vacui. inanis enim hoc loco patrij casus est. vt tertio ab hinc versu, Nimirum plus esse sibi declarat inanis.

CORPORIS ESSE) sic habent quattuor libri manuscripti: & vulgati, Lugdunenses, & Florentini. Parisienses autem & Vicetini, corporum inesse.

DELIQVAT) cùm in quinque libris manuscriptis, & vtrisque Venetis, Parisiensibus, Florent. Vicetinis, dedicat, scriptum reperissem, in ceteris autem impressis, indicat: ego deliquat reposui. deliquare autem vetustum verbum est, quod valet aperire, & declarare, vt docet Nonius. Titinnius lib. 5 quid istuc est, aut quid istic sibi vult sermo? mater deliqua. Accius. Quare alia ex crimine inimicorum effugere possis, deliqua. Idem Lucret. infr. eod. lib. Corpus enim per se communis deliquat esse sensus. idem lib. 3. Hæc quoque res etiam naturam deliquat eius. Ita autem certa est huius loci restitutio, vt, qui eam improbet, se in litteris parum videre ostendat.

Neque autem me mouet Thrasonis cuiusdam flagitiosa impudentia, & confidētia, qui, dedicat, retinet ac tuetur: &, deliquat, mēdosè repositum esse pronuntiat, grauis auctor scilicet. Vt verò intelligat ille quantopere contemnam & eius, & aliorū eius similiū nebulonum iudiciū, non ita dico mihi videri sic esse legendum, sed ita mihi exploratum, & perspectum esse. Sic, inquam, dico, (rumpantur indocti & maleuoli licet) scio & hîc ita legendum esse, & in aliis locis, quæ exempli causa paullo antè posui.

Illud in his rebus, ne te deducere vero
Possit, quod quidam fingunt, præcurrere cogor.
Cedere squammigeris latices nitentibus aiunt:
Et liquidas aperire vias: quia pòst loca pisces
Linquant, quò possint cedentes confluere vndæ:
Sic alias quoque res inter se posse moueri,
Et mutare locum, quamuis sint omnia plena.
Scilicet id falsa totum ratione receptu'st.
Nam quò squammigeri poterunt procedere tandem,
Ni spatium dederint latices? concedere porrò
Quò poteruut vndæ, cùm pisces ire nequibunt?
Aut igitur motu priuandu'st corpora quæque:
Aut esse admistum dicendu'st rebus inane:
Vnde initum primum capiat res quæque mouendi.

DEDVCERE VERO) *demouere à vero.* PRÆCVRRERE) *occupare, præuerti. Est enim hoc loco quædam* προκατάληψις, *aduersus eos, qui velint negare inane.* SQVAMMIGERIS) *piscibus, vt suprà. Squāmigerūm genus.* LATICES) *vndas, aquas. Festus. latex à lapsu profluens aqua dicitur. interdum tamen & in vino hoc vocabulo vtimur.*

CEDERE SQVAMMIGERIS LATIC. &c.) *Ad hunc locū pertinent ea, quæ scribit Aristot. lib. 4.* φυσικ. ἀκροάσ. *his verbis.* Αἴτιον δὲ κινήσεως οἴονται εἶναι τὸ κενὸν οὕτως, ὡς ἐν ᾧ κινεῖται. τοῦτο δ' ἂν εἴη, οἷον τὸν τόπον τινές φασιν εἶναι. Οὐδεμία δ' ἀνάγκη, εἰ ἔστι κίνησις, εἶναι κενόν. ὅλως μὲν οὖν ἁπάσης κινήσεως οὐδαμῶς, ὃ καὶ Μέλισσον ἔλαθεν. Ἀλλοιοῦσθαι γὰρ ἐνδέχεται τὸ πλῆρες. ἀλλὰ δὴ οὐδὲ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως. ἅμα γὰρ ὑπεξιέναι ἀλλήλοις ἐνδέχεται οὐδενὸς ὄντος διαστήματος χωριστοῦ παρὰ τὰ σώματα τὰ κινούμενα: καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐν ταῖς τῶν συνεχῶν δίναις, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς τῶν ὑγρῶν. *id est, Motionis autem putant esse causam inane, nempe ita, vt in quo res aliqua mouetur. Hoc autem tale quiddam fuerit, quale quidam locum esse dicunt. Sed nō est necessariū, si est motus, esse inane. Omnino igitur omnis motionis causam esse inane nullo modo necessarium est: quod quidem & Melissum fefellit. Nam contingere potest, vt corpus, seu plenum, & solidum, varietur, atque (vt ita dicam) alteretur. Sed ne motionis quidem à loco ad locum causa est. Nam contingere potest, vt res sibi inter se cedant, nullo posito interuallo separabili præter ea corpora, quæ mouentur. Atque hoc perspicuum est in rerum continuarum vertiginibus, quemadmodum & in liquidorum verticibus. Adde illa M. Tullij ex libro 2. Acad. quæst. Tú ne aut inane quicquam putes*

esse, cùm ita completa, & conferta sint omnia, vt, quod mouebitur corpus, ei aliud cedat, & quà quicque cesserit, aliud illico subsequatur? &c.

AVT IGITVR MOTV PRIVANDV'ST CORP.) *priuandum est corpora, id est priuanda sunt corpora, seu priuare oportet corpora. sic Græci στερητίον σώματα: quod genus loquendi suprà vsurpauit, Æternas quoniam pœnas in morte timendum: & ibi, Multa nouis verbis præsertim cùm sit agendū. & itē alibi.*

VNDE INITVM PRIMVM) *sic habent tres codices manuscripti: & ita Parisien. & quidam alij vulgati. duo item manuscrip. initium: cum quibus cōgruunt vtrique Veneti, Florentini, Lugdunenses, Vicetini. duo alij manuscripti sic: Primum vnde initium: quam scripturam probant quidam docti viri, aiúntque tribrachum, seu trochæum positum esse pro dactylo. Ego suum cuique iudicium liberū relinquo: veruntamen mihi magis placet ea, quam secutus sum, scriptura. Quòd si quis magis probabit, initium, non pugnabo. Nam in voce, initium, fieri potest συνίζησις duarum syllabarum, i & um: id est possunt duæ syllabæ in vnam coire. Initus autem apud veteres idem valet, quod ingressus, introitus, initium, vt suprà diximus, ibi, tuúmque Significant initum.*

Postremò duo de concursu corpora lata
Si cita dissiliant: nempe aër omne necesse'est,
Inter corpora quod fuuat, possidat inane.
Is porrò quamuis circùm celerantibus auris
Confluat: haud poterit tamen vno tempore totum
Compleri spatium. nam primum quemque necesse'st
Occupet ille locum: deinde omnia possideantur.
Quòd si fortè aliquis, cùm corpora dissiluere,
Tum putat id fieri, quia se condenseat aër:
Errat. nam vacuum tunc fit, quod non fuit antè?
Et repletur item, vacuum quod constitit antè.
Nec tali ratione potest denserier aër:
Nec si iam posset: sine inani posset, opinor,
Se ipse in se trahere, & parteis conducere in vnum.
Quapropter quamuis causando multa moreris,
Esse in rebus inane tamen fateare necesse'st.

POSTREMO DVO DE CONCVRSV) *Sic habent quattuor libri manuscripti, & excusi omnes, præter Venetos antiq. in quibus ita legitur, de concurso: quæ scriptura reperitur etiam in Bertiniano. Ego hanc scripturam reijciendā putaui, vt mendosam. sæpe enim scriptores librarij o, pro u. & contrà v. pro o. scribebant. sententia autem huius loci hæc est. Si duo ampla corpora inter se concurrerint, & ex illo concursu citò dissilierint, necessè erit, posteaquàm corpora illa dissilierint, totum illud inane, quod per subttam illam corporum discessionem fuerat inter duo corpora effectum, aër occupet. neque tamen is aër ita citò confluere poterit, quamuis ab auris circumflantibus vehementer impellatur, vt vno tempore totum illud inane spatium compleatur.*

COMPLEXI SPAT.) Quidam legi volunt, Complere, vt sit hic ordo, is porro non poterit vno tempore totum spatium complere, quamuis, &c.

INTER CORPORA QVOD FVVAT) libri vulgati omnes, & duo manuscripti habent, quod fiat: vnus manuscriptus, quod fuat: ex qua scriptura Muretus legendum putabat, fuerat: alius item manuscriptus, flat, plane mendosè. ego olim vulgatam retinebam, dum certior & verior aliqua afferretur: præsertim cum flat, errorem librarij ostendat, qui l. pro i scripserit: in quo sæpe ab hoc genere hominum peccabatur. Mureti tamen coniecturam non improbabam. Nunc autem Turnebo assentior, qui fuuat, scribendum esse censet. fuuat autem, dictum pro fuat: de quo genere alibi, infrà: aut certè in commentariis Plautinis: quos propediem edituri sumus, deo approbante. POSSIDAT) possideat, occupet.

CIRCVM CELERANTIBVS AVRIS) sic habent quatuor libri mamanuscripti, & nonnulli typis impreßi, quos secutus sum. alij circum densantibus auris. celerantibus autem, id est accelerantibus, vrgentibus, & celeriter pellentibus aërem.

QVOD SI FORTE, &c.) si quis autem (inquit) putat duo grandia, & lata corpora dißilire posse, non quòd sit vacuum, sed quòd aër se contrahat, & condenset, suásque parteis in vnum colligat, errat. Nam primùm per dissultum illum, id quod antè erat plenum, fit inane: & contrà, quod erat inane, fit plenum: nec tali ratione, nempe per corporum dissultum, potest aër densari: & si demus posse, non posset tamen sine inani. Densatio enim nihil aliud est, quàm partium disiunctarum, & laxatarum contractio, & compreßio. at nullius totius partes contrahi possunt, nisi intelligamus inclusum in eo esse vacuum, seu inane. nam si nullum in eo toto esset inane: id totum esset solidum, & plenum Si plenum esset, ergo corpus merum. at corpus merum, aliud corpus in se recipere non potest. ergo id corpus suas parteis non posset in vnum magis contrahere.

CONDVCERE) πυκάζειν, contrahere. Cic. Philipp. 8. res geritur: conductæ vineæ sunt. Cæsar lib. 2. de bello Gall. exercitus in vnum locum conduci. Arnob. lib. 4. aduers. genteis. Ergó ne (iterum dicam) tonans, fulgens, & fulminans, & nubila terribilia conducens, suxit fluenta mammarum? vagitum edidit? repsit? Idem Lucretius infra. Acrior ardor enim conductis partibus esset. & lib. 3 se posse per artus Introrsum trahere, & parteis conducere in vnum. & lib. 4. Donec in obscurum coni conduxit acumen.

QVIA SE CONDENSEAT AER) condenseat hoc loco actionem significat. neque est quòd quisquam vereatur, ne locus sit mendosus. nam primùm hanc scripturam omnes libri confirmant. deinde densere, in eandem significationem, & denseri voce paßiua, vsitata sunt bonis scriptoribus. Idem Lucret. quarto ab hinc versu, Nec tali ratione potest denserier aër. Virgil. Georg. 1. Iupiter humidus austris Denset, erant quæ rara modò, & quæ densa, relaxat. Idem lib. 12. Æn. Vela dabit: vos vnanimeis densete cateruas. Sallust. lib. 3 histor. Ille subsidiis princeps augere, & densere frontem. Iterum Virg. Georg. 1. silet nox Semper, & obtenta densentur nocte tenebræ.

CAVSANDO MVLTA) id est multas causas afferendo: πολλὰ προφασιζόμενος· πολλὰς προφάσεις προχειρίζων. M. Tullius pro Rosc. Amer. Nunquid causare, quin ab iudicio discedas turpißimè victus? Virgil. Mœride. Causando nostros in longum ducis amores.

Multáque præterea tibi poſſum commemorando
Argumenta, fidem dictis conradere noſtris.
Verùm animo ſatis hæc veſtigia parua ſagaci
Sunt, per quæ poſſis cognoſcere cetera tute.
Namque canes vt montiuagæ perſæpe feraï
Naribus inueniunt intectas frunde quieteis,
Cùm ſemel inſtiterunt veſtigia certa viaï:
Sic alid ex alio per te tute ipſe videre
Talibus in rebus poteris, cæcáſque latebras
Inſinuare omneis, & verum protrahere inde.
Quòd ſi pigraris, paullúmve abſceſſeris ab re:
Hoc tibi de plano poſſum promittere Memmi,
Vſque adeò largos, hauſtos è fontibus amneis
Lingua meo ſuauis diti de pectore fundet,
Vt verear, ne tarda prius per membra ſenectus
Serpat, & in nobis vitaï clauſtra reſoluat,
Quàm tibi de quauis vna re verſibus omnis
Argumentorum ſit copia miſſa per aureis.
Sed nunc iam repetam cœptum pertexere dictis:

FIDEM DICTIS CONRAD. NOSTR.) *fidem iis, quæ diximus, colligere, conciliare, comparare, conquirere. conradere autem legendum eſt, non contradere: quod verbum non eſt Latinum. Conradere autem, ſeu corradere tranſlatè poſitum eſt pro vndiq; colligere. ſic Terent. Adelph. minas decem corradet alicunde. Idem Phorm. ei credo munus hoc corraditur. Lucret. lib. 5. Atq; alia ex ipſo conradens aëre portat. ibid. Vortex conradens ex aëre ſemina nubis.*

VESTIGIA CERTA) *tralatio à venatione. Virgil. lib. 4. agnoſco veteris veſtigia flammæ. Itaq; ab eadem, ſimile, quod ſequitur, ducitur. Namq; canes, &c.*

INTECTAS FR. QV.) *cubilia frondibus obducta, atque operta. Cic. in Piſon. Strages prouinciæ tuæ: quas non veſtigiis odorantes ingreſſus tuos, ſed totis volutationibus corporis, & cubilibus perſecuti ſumus. Idẽ Verrina de iure dicundo in extrema. vt omnes mortales non iam veſtigia, ſed ipſa cubilia videre poßint.*

INSTITERVNT) *ſic habet codex Vaticanus, & Bertinianus: quibuſcum congruunt impreßi Pariſienſes, Veneti antiquiores, Vicetini. in verbo, inſtiterunt, autem, e, corripitur. tale eſt illud Virgil. 2. Æneid. Obſtupui ſteterúntque comæ, & vox faucibus hæſit. Bene Latinè autem dictum, inſiſtere veſtigia, & inſiſtere viam. Sic enim ſæpe Plautus. vt, Captiuis, proinde omnes itinera inſiſtãt ſua. Idem Ciſtell. & vtrùm hàc, an illàc inſtiterit. Idem Aſinar. rectam inſtas viam.*

ALID) *aliud, vt ſupr. ſic autem habent omnes libri veteres, & aliquot vulgati emendatiores, niſi quòd in duobus ſcriptum eſt, alit, pro alid.*

CÆCASQVE LATEBR.) *& ingredi in latebras obſcuras ac retruſas.*

QVOD SI PIGRARIS, PAVLLVMVE ABSCESS.) *i. quòd ſi tardior fueris: aut ſi ab hoc ipſo vero paulùm modò te diſiunxeris, &c. Sic videtur*

hic locus intelligendus, si verbum pigrandi accipiamus absolutè, & , vt ita dicam, neutraliter. Nam aliàs ἐνεργητικῶς vsurpatur, quemadmodum apud Accium: melius pigrasse, quàm properasse est nefas, id est præstat factum aliquod iniustum, tardius admittere, aut omnino numquam admittere, quàm celerius. Idem, sed cur propter te pigrem hæc, aut huius dubitem parcere capiti? Itaq; potest & hoc modo intelligi. Quod si pigraris, id est, quod verum si tardaueris, seu tardius, & segnius tibi paraueris, &c. Quidam tamen legi volunt, Quod nisi pigraris, &c. Præterea mihi non est dißimulandum, reliquam huius versus partem, ita legi in omnibus ferè codicibus impreßis, paullúmve recesseris ab re: in Bertiniano autẽ, paullúmve re abscesseris ab re: in Memmiano, paullúmve abscesseris ab re, vt ego excudendum curaui: quæ lectio si cui probabitur, ita erit interpretandus hic locus, vt suprà dixi. quòd si tardus, & piger fueris, paullúmve propter tuam pigritiam ab re, id est à vero, seu ab ea re, quam doceo, te remoueris, Hoc tibi de plano, &c. Atque ego hanc scripturam, & sententiam, quod ad hanc versus partem pertinet, magis probo. de altera, vtrùm sit legendum, Quod si pigr. an, Quod nisi pigr. viderint eruditi.

HOC TIBI DE PLANO) de plano, id est, quasi ex æquo loco, nõ è superiore, vt qui sedet in tribunali, vel cõcionatur: vel de plano, id est liquidò, & sine dubio, & non multa opera insumta, magnáve cura adhibita. Fortasse ducta tralatio est à prætoribus, aut procõsulibus, qui liteis, & cõtrouersias facileis, atque explicatas de plano diiudicabant: difficileis autẽ atq; implicatas è loco superiore, atq; è tribunali. Vlpianus lib. 2. de offic proconsul. De plano autem proconsul potest expedire hæc: vt obsequium parentibus, & patronis, liberisq; patronorum exhiberi iubeat: comminari etiam, & terrere filium à patre oblatum, qui non, vt oportet, cum ipso versari dicatur: poterit de plano similiter & libertum non obsequentem, emendare aut verbis, aut fustium castigatione. Huc pertinent illa Ciceronis in Bruto, Quare si anguste & exiliter dicere, est Atticorum: sint sanè Attici. sed in comitium veniant, ad stantem iudicem dicant. subsellia grandiorem & pleniorem vocem desiderant. & hoc Ausonij, ex gratiarum actione pro consulatu. Has ego litteras tuas si in omnibus pilis atque porticibus, vnde de plano legi poßint, instar edicti pendere mandauero: nónne tot statuis honorabor, quot fuerint paginæ libellorum?

VSQVE ADEO LARGOS HAVST.) sic restitui ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum. Nam libri vulg. habent, vsque adeò largos haustus de fontibu' magnis, &c. significat autem, se tantam rerum copiam ex Epicurea doctrina haustam è pectore profusurum, vt verendum sit, ne prius ipse & Memmius senescant, ac moriantur, quàm Memmius quamlibet vnam rem vel intellexerit, vel audierit. largos amneis, dixit παραβολικῶς. SERPAT) obrepat, sensim veniat.

ET IN NOBIS VITAI CLAVST. RES.) id est, & in nobis corporis & animæ coniunctionem dirimat, ac dissoluat, id est moriamur.

Omnis vt est igitur per se natura, duabus
Consistit rebus. nam corpora sunt, & inane,
Hæc in quo sita sunt, & quà diuersa mouentur.
Corpus enim per se communis deliquat esse
Sensus: quo nisi prima fides fundata valebit,
Haud erit, occultis de rebus quò referentes

Confir-

Confirmare animi quicquam ratione queamus.
Tùm porrò locus, ac spatium, quod inane vocamus,
Si nullum foret: haud vsquam sita corpora possent
Esse, neque omnino quaquam diuersa meare:
Id quod iam superà tibi paullo ostendimus antè.

OMNIS VT EST IGITVR, &c.) Tota (*inquit*) *hæc rerũ natura duabus ab initio rebus constat, corporibus, & inani, in quo corpora sita sunt, & per quod huc & illuc feruntur, ac mouentur. Hæc opinio (quod suprà paucis attigi) non fuit solius* Epicuri, *sed & aliorum multorum.* Leucippus *enim posuit* τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν: *id est plenum & inane:* Democritus τὰ ναστὰ καὶ τὸ κενόν, *id est, solida & inane:* Metrodorus τὰ ἀδιαίρετα, καὶ τὸ κενόν, *id est indiuidua & inane:* Epicurus σώματα λόγῳ θεωρητὰ, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγένητα, ἀδιάφθαρτα, οὔτε τι συνθλῦσαι δυνάμενα, οὔτε διαλλοιωθῆναι, καὶ τὸ κενόν, *id est corpora, quæ ratione duntaxat cerni possunt, inanis expertia, neque vmquam orta, neque vmquam interitura: quæ neque perfringi, neque immutari possunt: & inane.* Empedocles *autem, &* Plato, *& ceteri ante* Platonem, *negarunt esse in rebus inane.* Aristot. τοσοῦτον εἶναι κενόν φησιν ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ὥστε ἀναπνεῖν τὸν οὐρανόν· εἶναι γὰρ πύρινον, *id est tantũ esse inanis concedit extra mundum, quantum cælo satis sit ad respirandum: esse enim igneum:* Stoici ἐντὸς τοῦ κόσμου οὐδὲν εἶναι κενόν, ἐκτὸς δὲ ἄπειρον, *id est, intra mundum nihil esse inane: extrà autem infinitum.* ET INANE, HÆC IN QVO SITA SVNT) *& inane (inquit) in quo hæc corpora sita sunt, & per quod huc & illuc, horsum & illorsum feruntur. Nam inane neque facere quidquam, neque perpeti potest: sed tantùm corporibus motionis viam, & locum, & facultatem præbet. Itaq;* Epicurus *inane appellat* χώραν, *id est locum, &* διάστημα, *hoc est spatium.*

CORPVS ENIM, &c.) *Communis sensus (inquit) per se, hoc est sine vlla alia ratione deliquat, id est, declarat esse corpus. Communem autem sensum intellige hoc loco vel omnium animantium communem, vel sensum illum, qui est præter quinque sensus distinctos notißimos: qui de singulis rebus sub suos singulos sensus cadentibus communiter iudicat.* Horat. *saty.* 3. *lib.* 1. *Communi sensu planè caret, inquimus, eheu, &c.* QVO NISI PRIMA FIDES, &c.) *hoc in primis tuetur, & retinet mordicus* Epicurus, *sensus esse veros, neque vmquam fallere: & à sensibus omnium rerum cognitionem, ac scientiam proficisci: quod item* Peripatetici *comprobant.* Arist. βιβ. α. μετὰ τὰ φυσικά: Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται. σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις, *id est, omnes homines sciendi cupiditate ducuntur: cui rei argumento est, quòd ab omnibus maximè sensus diliguntur.* Lucret. *hoc eod. lib. Nam cõtra sensus ab sensibus ipse repugnat,* Et *labefactat eos, vnde omnia credita pendent. Idem eos vberius defendit libro* 4. *ibi.* Cetera *de genere hoc mirando multa videmus, &c.* Plato *verò in* Phædone *refellit sensus, his verbis:* Τί δὲ δὴ περὶ αὐτὴν τὴν τῆς φρονήσεως κτῆσιν; πότερον ἐμπόδιον τὸ σῶμα, ἢ οὔ, ἐάν τις αὐτὸ ἐν τῇ ζητήσει κοινωνὸν συμπαραλαμβάνῃ; οἷον τὸ τοιόνδε λέγω: ἆρα ἔχει ἀλήθειάν τινα ὄψις τε καὶ ἀκοὴ τοῖς ἀνθρώποις, ἢ τά γε τοιαῦτα καὶ οἱ ποιηταὶ ἀεὶ ἡμῖν θρυλλοῦσιν, ὅτι οὔτ' ἀκούομεν ἀκριβὲς οὐδὲν, οὔτε ὁρῶμεν; καίτοι εἰ αὗται τῶν περὶ τὸ σῶμα αἰσθήσεων μὴ ἀκριβεῖς εἰσὶ, μηδὲ σαφεῖς, σχολῇ γε αἱ ἄλλαι. πᾶσαι γάρ που τούτων φαυλότεραί εἰσιν. *id est, Quid verò quod ad prudentiæ possessionem attinet, vtrùm corpus ei impedimento est, an non,*

ſi quis id ſocium in quærendo adhibeat? Verbi gratia, hoc dico: vtrùm veritatis aliquid habet aſpectus, & auditus hominibus, an illa talia, quæ & poëtæ ſemper habent in ore, nos neque cernere quicquam perfectè, neque audire? Atqui ſi ex ſenſibus corporis hi non ſunt veri & perfecti, neque certi, multo minus alij. Omnes enim ſunt his deteriores.

CONFIRMARE ANIMI QVIDQVAM) *animi ratione, vſitatum Lucretio loquendi genus: id eſt intelligentia. ſecutus autem ſum quattuor codices manuſcriptos: in his Bertinianum, & Memmianum.*

LOCVS AC SPATIVM) χώρα, καὶ διάστημα.

NEQVE OMNINO QVAQVAM) *neque omnino per vllam regionem ſiue hanc, ſiue illam meare. ſecutus ſum autem duorum librorum manuſcriptorum, cum quibus Veneti antiquiores congruunt, ſcripturam. Nam ceteri habent, omnino quoquam. quaquam autem aduerbium eſt motus per locum.*

ID QVOD IAM SVPERA) *ſic legendum: atq; hanc ſcripturam agnoſcit Priſcianus libro 14. & 28. confirmant quattuor libri manuſcripti, Faërni, Tettij, Bertinianus, Memmianus, Veneti antiq. Pariſienſes, Vicetini. Superà (inquit Priſcianus) pro ſuprà. ſic enim antiqui protulerunt, & maximè Cicero: Toruu' draco ſerpit ſubter, ſuperáque retorquens Seſe. Idem ibid. Hunc ſupera duplices humeros affixa videtur Stella micans tali ſpecie, talíque nitore.*

Præterea nihil eſt, quod poſſis dicere ab omni
Corpore ſeiunctum, ſecretúmque eſſe ab inani,
Quod quaſi tertia ſit numero natura reperta.
Nam, quodcunque erit, eſſe aliquid debebit id ipſum
Augmine vel grandi, vel paruo denique, dum ſit.
Quoi ſi tactus erit quamuis leuis, exiguúſque:
Corporum augebit numerum, ſummámque ſequetur.
Sin intactile erit, nulla de parte quod vllam
Rem prohibere queat per ſe tranſire meantem:
Scilicet hoc id erit vacuum, quod inane vocamus.

QVOD POSSIS DICERE AB OMNI) *ſic habēt omnes, quos quidem viderim, vulgati codices, & item duo manuſcripti: duo tamen item manuſcripti, quod dicere poßit ab omni: ex qua ſcriptura ſuſpicabatur M. Anton. Muretus legendum eſſe, quod dici poßit ab omni: quæ coniectura mihi non diſplicet. Sententia autem huius loci hæc eſt. Quicquid eſt in rerum natura, id eſſe aut corpus, aut inane: nihil eſſe tertium.*

QVOD QVASI TERTIA SIT NVM. NAT. REP.) *Sic habent quattuor libri manuſcripti, Quod quaſi tertia ſit numero natura reperta: quos ſecutus ſum. vulgati, Quod quaſi tertia ſit rerum natura reperta. dixit autem, tertia numero, vt dicimus tertium ordine.*

NAM, QVODCVNQVE ERIT, ESSE ALIQVID, &c) *ſecutus ſum librorum manuſcriptorum, & Vicetinorum auctoritatem, qui ita habent, vt ego excudendum curaui. cuius ſcripturæ hæc mihi ſententia videtur eſſe. In hoc*

vniuerso nihil est præter corpus & inane. Quid ita? quidquid erit, vel erit ingenti mole, ac magnitudine præditum, vel perparuum, & perexiguum, dummodo sit: quod quidem si tangi poterit, corpus erit: Sin tangi non poterit, erit inane. sed libri typis excusi, Parisienses, Veneti vtrique, Florentini, Lugdunenses, sic: Nam quodcunque erit, esse aliud debebit, &c. cuius scripturæ, si quis eam probabit, hæc sententia videtur esse. nihil est in vniuerso præter corpus & inane. Nam si quid erit præterea, id ipsum aliud erit, id est, differet vel magnitudine, vel paruitate quantulacunque, dummodo sit, id est dummodo id ipsum non sit ita paruum, vt iam amplius non sit. Quod quidem si tangi poterit, in corporibus numerabitur: sin autem tangi non poterit, erit inane. Ergo nihil est præter corpus & inane.

CORPORVM AVGEBIT NVMERVM) *magna est hoc loco librorum typis excusorum varietas: Florentini sic habent, Corporeum augebit numerum plane mendose. Parisienses, & Lugdunenses alteri, Corporum adaugebit numerum: nonnulli, quibuscum consentiunt quattuor libri manuscripti, Corporis augebit nnmerum. Vicetini & Lugdunenses alteri, Corporum augebit numerum: & ita Memmianus: quam scripturam veram, & rectam esse iudicaui. Ex hac autem vera ceteræ vitiosæ natæ sunt, dum alij offensi postrema syllaba vocis, corporum, in qua m, non eliditur, vt neque olim interdum elidebatur, ex ea faciunt, corporu, alij ex verbo, augebit, faciunt, adaugebit. veteres autem interdum è versu non elisisse litteram, m. apparet ex versibus Ennij, & eiusdem Lucretij. Ennius lib. 10. Annal. Insignita ferè tum millia militum octo Duxit delectos bellum tolerare potēteis. Lucret. lib. 2. Nam quod fluuidum est, è læuibus, atque rotundis Est. Idem lib. 3. Sed dum abest quod auemus, id exsuperare videtur Cetera. Idem lib. 4. in extr. Eicit enim sulci recta regione, viáque Vomerem, atque locis auertit seminis ictū. Horat. sat. 2. lib. 2. num vesceris ista, Quam laudas pluma? cocto num adest honor idem?*

Præterea, per se quodcunque erit, aut faciet quid:
Aut aliis fungi debebit agentibus ipsum,
Aut erit, vt possint in eo res esse, gerique.
At facere & fungi sine corpore nulla potest res:
Nec præbere locum porrò, nisi inane, vacánsque.
Ergo præter inane, & corpora, tertia per se
Nulla potest rerum in numero natura relinqui,
Nec quæ sub sensus cadat vllo tempore nostros,
Nec, ratione animi quam quisquam possit apisci.
Nam, quæcunque cluent, aut his coniuncta duabus
Rebus ea inuenies: aut horum euenta videbis.
Coniunctum est id, quod numquàm sine perniciali
Discidio potis est seiungi, séque gregari:
Pondus vti saxis, calor ignibu', liquor aquaï,
Tactus corporibus cunctis, intactus inani.
Seruitium contrà, libertas, diuitiæque,
Paupertas, bellum, concordia, cetera, quorum

Aduentu manet incolumis natura, abitúque:
Hæc soliti sumus, vt par est, euenta vocare.

AVT ALIIS FVNGI DEB.) *ordo verborum hic est: aut ipsum debebit fungi, id est pati, aliis agentibus.*

AVT ERIT, VT) *id est, aut erit eiusmodi, vt in eo res esse, & geri, seu gigni possint.* GERIQVE) *geri, id est à natura administrari, tamquam ab imperatrice, & omnium rerum parente, & domina. vel si legamus geni, geni, id est gigni, vt suprà diximus. Quòd autem Thraso geri interpretatur, moueri, digna mehercle interprete interpretatio, hoc est ridicula, atque inepta. Nam primùm hoc dico, geri nusquam in tota lingua Latina significare moueri: deinde quod idem profert hæc verba Epicuri ex Diog. Laërtio, aduersus meam, vt ait, auctoritatem,* τὸ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται, *&c. ea verò me non fugerunt. à me enim relata sunt suprà ad illum locum, Quod si non esset: nulla ratione, &c. sed quòd iste nunc ea profert, nihil ad rem. nam præbere locum corporibus, & tale aliquid esse, vt in eo res esse, aut moueri possint, hæc sunt propria inanis: & quod est huiusmodi, vt in eo res, siue corpora moueri, aut esse possint, id est inane, & id corporibus locum præbere potest, siue moueantur, siue quiescant. Gerere autem, vt docet Varro, valet sustinere. ex quo imperatores bellum, & res gerere dicũtur: tanquam onera. Sed quid agas cum istis, qui nihil præter os habent?*

NEC, RATIONE ANIMI QVAM) *nec vlla tertia natura est, quam quisquam ratione animi, id est intelligentia, apisci, id est comprehendere posit. verbo, apisci, vtitur & lib. 6. Quippe etenim nullo cessabant tempore apisci, &c. ratione animi autem: id est, intelligentia, & cogitatione. quod loquendi genus Lucretio vsitatum est.* CLVENT) *videntur, nominantur, sunt, aut dicuntur esse præter corpus & inane:*

HORVM EVENTA) τύχαις συμβεβηκότα, *quæ vulgo accidentia appellant: quæ sic definiuntur.* συμβεβηκότα ἐστὶν, ἃ γίνεται, καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς, *id est euenta sunt, quæ assunt, & absunt sine eius, quod eis subest, interitu. M. Tull. lib. 2. de nat. Deorum. Epicurus ita diuidit. omnium, quæ sint, naturam, esse corpora, & inane, quæque his accidant.*

CONIVNCTVM EST) *declarat, & definit, quæ dicat coniuncta. Sunt igitur ea coniuncta (inquit) quæ rei alicui siue sit corpus, siue inane, ita adhærescunt, vt sine eius interitu separari non possint, vt pondus coniunctum est saxis, neque ab iis segregari vllo modo potest salua saxorum natura. nam si pondus saxo demas, iam desinat esse saxum.*

DISCIDIO) *sic habet cod. Vaticanus, quem secutus sum. discidium autem à verbo discindo ductum est. vt exscidium, seu excidium ab exscindo.*

PONDVS VTI SAXIS, CALOR IGNIBV' LIQVOR AQVAI) *sic restitui ex auctoritate codicis Bertiniani, & vulgatorum Vicetinorum, cùm in ceteris vulgatis omnibus legatur, Pondus vti saxi, calor ignis.*

TACTVS CORPORIBVS) *nam tactus sensus est maxime omniũ corporis proprius.* INTACTVS) *mira compositio, seu iunctura. nam intactus cõtrarium quiddã est tactui, καὶ τὸ ἀναφές, quemadmodum incultus apud Sallustium de bello Iugurt. cultui opponitur, & apud omneis probatos auctores Latinitatis, iniussus, iussui, quanquã hoc vix alibi præterquam in septimo casu reperitur, vt cùm dicimus, iniussu imperatoris de præsidio decedere, & apud Plaut. Trinũmo, incõsultu meo.*

Tempus item per se non est:sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus,transactum quid sit in æuo:
Tùm quæ res instet:quid porrò deinde sequatur:
Nec per se quemquam tempus sentire fatendu'st
Semotum ab rerum motu,placidáque quiete.
Denique Tyndaridem raptam,bellóque subactas
Troiugenas genteis cùm dicunt esse,videndu'st,
Ne forte hæc per se cogant nos,esse fateri,
Quando ea sæcla hominum,quorum hæc euenta fuere,
Inreuocabilis abstulerit iam præterita ætas.
Nanque aliud rebus,aliud regionibus ipsis
Euentum dici poterit,quodcunque erit actum.

TEMPVS ITEM PER SE NON EST) *Vult tempus esse* ὂν *ratione tantùm,nõ re.sed præstat vnam(sunt autem plures)rationem adscribere, per quã possit negare aliquis tempus esse:quam refert* Arist.*lib.*4.φυσικ.Ὅτι μὲν οὖν ὅλως οὐκ ἔστιν, ἢ μόλις, καὶ ἀμυδρῶς, ἐκ τῶνδε τις ἂν ὑποπτεύσειε. τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ γέγονε, καὶ οὐκ ἔστι· τὸ δὲ μέλλει, καὶ οὔπω ἐστίν. Ἐκ δὲ τούτων, καὶ ὁ ἄπειρος, καὶ ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται· τὸ δ' ἐκ μὴ ὄντων συγκείμενον, ἀδύνατον ἂν δόξειε κατέχειν ποτὲ οὐσίας, *&c.id est,*Non *esse igitur omnino tempus,aut vix,& obscurè,ex his suspicari quispiam posit.* Nam *alia quidẽ eius pars præteriit,& non est:alia futura est,& nondum est.*Ex *his autem & infinitum, & quod semper sumitur,tempus constat.* At,*quod constat ex partibus , quæ non sunt, fieri nõ posse videatur, vt essentiæ locum obtineat,&c.*Idem *eodem lib.tempus definit esse numerũ motionis ex eo, quod est prius,& posterius.* Tempus *igitur(inquit* Lucretius*) per se non est,sed ex rebus olim gestis, & præteritis , tempus præteritum cognoscimus:ex iis rebus,quæ hodie sunt,ac fiunt,præsens : ex iis, quæ sunt futuræ, & quas futuras suspicamur,aut diuinamus,aut quas cogitamus,futurum.*

CONSEQVITVR)*colligit,cognoscit,percipit.*

NEC PER SE QVEMQVAM)*iccircò eodem lib.*Aristoteles *ait tempus esse numerum eum,qui numerari potest,aut qui numeratur,non quo numeramus.i.* ἀριθμὸν ἀριθμητὸν, ἢ ἀριθμούμενον, οὐχ ᾧ ἀριθμοῦμεν.

TYNDARIDEM)Helenam Tyndari *filiam.* Denique *(inquit) cùm dicunt vulgò,*Helenam *olim raptam esse, &* Troianos *deuictos esse:videndum est,ne forte hæc cogant nos fateri tempus esse per se.quod est falsum.*

CVM DICVNT ESSE)*secutus sum codicẽ* Bertinianum,& Memm.*manuscr.&* Florentinos,*& quosdam alios impressos.*Nam *ceteri manuscripti,& impreßi habent,vt dicunt esse,planè,mea quidem sententia,mendosè.*Suspicatus *sum autem aliquando ex hac codicum varietate legendum, qui dicunt esse : quod ne nunc quidem displicet.* NE FORTE HÆC PER SE COGANT NOS, ESSE FAT.)*sic habent quattuor libri manuscripti sine vlla varietate.* Excusi *autem inter se dissentiunt:*In *aliis sic est,*Ne *contrà hæc per se cogant nos forte fateri:in aliis hoc modo,*Ne *contrà hæc per se cogãt nos esse fateri. quam ego scripturam omnibus antepono,cùm præsertim eam confirmet cod.*Memmianus. In Paris. *&* Venetis *antiquiorib.*Ne *forte hæc per se cogant nos cuncta fateri.*

QVANDO) *quoniam.* SÆCLA HOMINVM) *genera hominum.*

NANQVE ALIVD REBVS) *sic legendum, non vt vulgo, aliud terris. hoc enim significat, quidquid actum est, euentũ esse vel rebus, id est personis: vel regionibus. neque verò est quòd quẽquam moueat syllaba, bus, breuis, quæ hîc longa fit.*

Denique materies si rerum nulla fuisset,
Nec locus, ac spatium, res in quo quæque geruntur:
Numquam Tyndaridis formæ conflatus amore
Ignis Alexandri Phrygio sub pectore gliscens
Clara accendisset sæui certamina belli:
Nec clàm durateus Troiaï pergama partu
Inflammasset equus nocturno Graiugenarum:
Perspicere vt possis, res gestas funditus omneis,
Non ita vti corpus per se constare, neque esse:
Nec ratione cluere eâdem, qua constat inane:
Sed magis vt meritò possis euenta vocare
Corporis, atque loci, res in quo quæque gerantur.
Corpora sunt porrò partim primordia rerum:
Partim, concilio quæ constant principiorum.
Sed quæ sunt rerum primordia, nulla potest vis
Stringere. nam solido vincunt ea corpore demum.

RES IN QVO QVÆQVE GERVNTVR) *si vulgatam scripturam sequimur, ac probamus, intelligendæ sunt res bellicæ, laboriosæ ac præclaræ, quæ geri dicuntur ab imperatoribus, & regibus: vel geruntur accipiendum est pro agũtur, vt sit tralatio ab imperatore & principe res gerente. sin genuntur malumus: (quod ego quidem magis probo) referendum est ad res naturaleis, quæ fortuito primordiorum concursu, & conflictu in spatio, & inani gignuntur. Quoniam autem in omnibus libris, geruntur, scriptum reperi, & ex hac scriptura probabilem sententiam elici posse arbitror, ita excudendum curaui.*

IGNIS) *æstus, cupiditas, libido, quæ est instar ignis & flammæ. sic* Horat. oda XIIII *lib.* Epod. *quòd si non pulchrior ignis* Accendit *obsessam* Ilion *&c.*

GLISCENS) *gliscens sub* Phrygio Paridis *pectore. gliscere, crescere est, & ita* Festus, *&* Nonius Marcellus. Sallustius. *gliscente vento* Plaut *gliscit prælium.* Virg. *lib.* 12. *Æn.* Haud *secus accenso gliscit violentia* Turno. Cic. *in* Hortẽs. *gliscunt voluptates.* Lucret. *lib.* 4. *Inque dies gliscit furor, atque ærumna grauescit.* Idem *lib.* 3. Nant *oculi: clamor, singultus, iurgia gliscunt: & lib.* V. *Cùm metus, aut dolor est, & cùm iam gaudia gliscunt.* DVRATEVS) *durateus, seu durius equus, id est ligneus: cuius opifex fuit* Epius, *seu* Epéus. Lege Hom. ὀδυσ. θ. *&* Virg. *lib.* 2. *Æn.* Instar *montis equum &c. &* 6 *Cùm fatalis equus, &c.* Festus. Epeus *nomen fabri, qui equum durateum fecit. equum* Troianum *interdum appellant scriptores: & ita semper* M. Tullius: *equum* Mineruæ Horatius: *quasi arte fabricatum, & ligneum. quo nomine eum appellat* Plautus *in* Bacchidibus. *sed de hoc equo plura diximus in commentar.* Horatianis *ad illum locum,* Ille *non inclusus equo* Mineruæ, *&c. od.* 6. *lib.* 4.

TROIAI PERGAMA) *sic reposui reclamătibus quidē omnibus exemplaribus antiquis, sed tamen certißima coniectura fretus.* Nam primùm vox, Troianis *quæ est in libris vulgatis, nō videtur huic loco conuenire: deinde* Troiaï, *id est* Troiæ *pergama, olet nescio quomodo antiquitatem.* Sic enim Stesichorus, οὐδ' ἵκεο πέργαμα Τροίης, *id est neque iisti ad* Pergama Troiæ. EADEM) συνίζησις *fit in ea, duæque vocales, quarum altera breuis est, altera longa, pro vna syllaba habentur.*

CORPORIS ATQVE LOCI) *sic habent quattuor libri manuscripti: quibuscum congruunt* Parisienses, & Lugdunenses. *alij,* Corporum atque loci. *Neque verò hæc scriptura damnanda est, quod fit à* Thrasone *quodam barbaro. confirmat enim eam vel ille versus, qui nō ita lōgè abest suprà,* Non ita vti corpus per se, &c. Et item is, *qui est infrà nihilo longiùs.* Stringere. *nam solido vincunt ea corpore demum.* RES IN QVO QVÆQVE GERANTVR) *etiam hoc loco legi fortasse potest, genantur. verumtamen, nihil muto.*

CORPORA SVNT PORRO) Corporum *(inquit) alia sunt primordia rerum, nempe corpora indiuidua, simplicißima, & solidißima, id est* ἄτομοι: *alia, quæ sunt ex atomis concreta, & conflata, vt arbor, saxum, aqua, terra, &c. similia.* Hac de re sic Laërt. in Epic. τῶν σωμάτων τὰ μέν ἐστι συγκρίσεις, τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρίσεις πεποίηνται.

STRINGERE) *radere, lædere, vulnerare,* Virg. *lib. Æneid.* 8. *hunc primo leuis hasta* Camillæ Strinxerat. *cod.* Vatican. & Bertin. *tamen habent,* Stinguere: *id est exstinguere: de quo verbo infrà lib. 2. ad illum locum, stinguíque colorem.*

NAM SOLIDO VINCVNT EA CORP. DEM.) *sic habent omnes ferè libri vulgati, & tres manuscripti, nisi quòd quidam habent, euincūt. & damnum, nòn demum: in quibus est* Memmianus.

Et si difficile esse videtur credere, quidquam
In rebus solido reperiri corpore posse.
Transit enim fulmen cæli per sæpta domorum:
Clamor vt, ac voces: ferrum candescit in igne:
Dissiliúntque fero, feruenti saxa vapore:
Conlabefactatus rigor auri soluitur æstu:
Tum glacies æris flamma deuicta liquescit:
Permanat calor argentum, penetraléque frigus,
Quando vtrunque, manu retinentes pocula ritè,
Sensimus infuso lympharum rore supernè.
Vsqueadeò in rebus solidi nihil esse videtur.
Sed quia vera tamen ratio, naturáque rerum
Cogit, ades, paucis dum versibus expediamus,
Esse ea, quæ solido, atque æterno corpore constent,
Semina quæ rerum, primordiáque esse docemus:
Vnde omnis rerum nunc constet summa creata.

ETSI DIFF. ESSE VID. CREDERE QVIDQ.) *sic habent quattuor. lib. manuscr.* Bertinian. Faërn. Tettian. Memm. & *vulgati,* Florentini. Vatica-

nus autem, & vulgati Veneti vtrique, & Parisiens. & Vicet. & vtrique Lugdun. videtur fors ita quicquam. quam scripturam si quis probabit, fors, accipiendum erit pro forsitan, vt particula, ita, coniungatur cum voce, solido. neque verò assentior ijs, qui forsita positum volunt pro forsitan.

TRANSIT ENIM FVLM.) *sic lib. 6. Transit enim valide fulmen per sæpta domorũ. Cur autẽ hoc fiat, docebit lib. 2. ibid. Perfacile'st iã animi ratione, &c.*

CLAMOR VT, AC VOCES) *sic legendum, & ita habent codices emẽdati. neque tamen reijcienda est scriptura alterorum Venetorum. Clamor item, ac voces. sic lib. 6. Clamor vt, ac voces: transit per saxa, per æra.*

DISSILIVNTQVE FERO, FERVENTI S. V.) *quattuor codices manuscripti habent, Dißiliúntque fero, feruẽti saxa vapore: quæ scriptura si probabitur, duo erunt epitheta ἀσυνδέτως posita: quod est vsitatum & Homero, & alijs poëtis. Horat. sat 3. lib. 1. habeare insuauis, acerbus. Idem alibi, Confidens, tumidus, adeò sermonis amari, &c. Memmianus autem, Dißiliúntque fere feruẽtia saxa vapore. Vnde licet legere, Dißiliúntque fero feruentia saxa vapore.*

CONLABEFACTATVS RIGOR) *rigor auri, id est durities auri, æstu. i. calore, labefactatus, soluitur. Sic autem legendum, non vt vulgò. Quin labefactatus, &c. conlabefactatus autem, id est, victus, vt lib. 4. Omnia quòd cõtrita, quòd igni conlabefacta. quamquam hîc quidam legunt, concalefacta. Virg. Æn. 8. Intrauit calor, & labefacta per ossa cucurrit.*

TVM GLACIES ÆRIS) *sic restitui, secutus quinque librorum manuscritorum auctoritatem: neque verò dubium est, quin hæc sit recta, & vera scriptura: vulgata contrà, deprauata, & mendosa. Nam quid ineptius, quàm proposito exemplo vno de auro, deinde altero de argento, inculcare tertio loco exemplum de glacie? præsertim cùm glacies non modò sine acriore flamma, verùm, quauis flamma, & vel frigore remisso, vel solis tepore liquescere soleat? Nunc autem quemadmodum paullo antè dixerat, rigor auri, sic hoc loco glaciem æris per translationem sermonis posuit. qua de re lege Adr. Turneb. Aduers. lib. VI cap. 14.*

PENETRALEQVE FRIGVS) *Virg. Georg. 1. penetrabile frigus adurat. & Æneid. lib. 10. Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum. Lucret. hoc eod. lib. Nec penetralem ignem.*

VTRVNQVE) *calorem, & frigus. huius loci hæc sententia est. Calor & frigus per argentum permanant, quoniam nos poculum argenteum manu tenentes, aqua frigida, aut calida infusa, statim vtrunque sentire solemus. Adhibebant autẽ frigidam veteres, atque adeò niuem ad refrigerandum vinũ: calidam, ad tepefaciendũ. Iam, vtrunq;, legitur in quattuor codicibus manuscriptis, & item in vulg. Paris. vtrisque Venetis, Florent. Lugdun. in alijs, vtrinq;, minus rectè. sic lib. 6. Frigus item transire per æs, calidúmque vaporem Sentimus: sentimus item transire per aurum, Atque per argentum, cum pocula plena tenemus.*

LYMPHARVM RORE) *aquis calidis, aut frigidis minutim & guttatim roris instar infusis: vel rorem lympharum translatè dictum intellige.*

VSQ. ADEO) *epiphonema, seu acclamatio.* VERA RATIO) ἀληθὴς λόγος.

ADES) *animo. sic. Cic. pro Milone. adeste animis, iudices, & timorem, siquem habetis, deponite. Idem pro Sylla, adestote animis, qui adestis corporibus. admonendus est autem lector minus in litteris exercitatus, mendosè legi in quibusdam lib. vulgatis. naturáque rerum Cognita de paucis, cum sit legendum ita, vt habent ma-*

bent manuſcripti, Cogit, ades, paucis, & cet.

Principiò quoniam duplex natura duarum
Diſſimilis rerum longè conſtare reperta'ſt,
Corporis, atque loci, res in quo quæque geruntur:
Eſſe vtramque ſibi per ſe, purámque neceſſe'ſt.
Nam quacunque vacat ſpatium, quod inane vocamus:
Corpus eà non eſt. quà porrò cumque tenet ſe
Corpus, eà vacuum nequaquam conſtat inane.
Sunt igitur ſolida, ac ſine inani corpora prima.
Præterea quoniam genitis in rebus inane'ſt:
Materiam circùm ſolidam conſtare neceſſe'ſt:
Nec res vlla poteſt vera ratione probari
Corpore inane ſuo celare, atque intus habere,
Si non, quod cohibet, ſolidum conſtare relinquas.
Id porrò nihil eſſe poteſt, niſi materiaï
Concilium, quod inane queat rerum cohibere.
Materies igitur, ſolido quæ corpore conſtat,
Eſſe æterna poteſt, quom cetera diſſolüantur.

CORPORIS, ATQVE LOCI) *ſic habent libri manuſcripti, & itẽ impr. Pariſ. Veneti antiq. Florent. Alij excuſi, Veneti recentiores, Lugdun. Vicetini, Corporum, atque loci, quæ lectio non eſt reijcienda, vt ſuprà oſtendimus.*

RES IN QVO QVÆQVE GERVNTVR) *videtur etiam hoc loco genuntur legendum, non geruntur. genuntur autem, id eſt gignuntur, vt ſuprà diximus. infrà paucis pòſt verſib. Præterea quoniam genitis in rebus inane eſt, &c. Verumtamen receptam ſcripturam, geruntur, non cenſeo loco mouendam.*

ESSE VTRAMQVE, &c.) *quoniam duæ naturæ repertæ ſunt multùm inter ſe diſſimiles, corpus & inane, in quo inani corpora prima ſunt & mouentur, & res quæque gignuntur, ſeu geruntur: neceſſe eſt, hanc vtramque naturam eſſe per ſe meram, & puram: id eſt & corpora prima, quæ dicimus eſſe principia rerum, eſſe inanis expertia: & contrà inane eſſe incorporeum, & ab omni corpore vacuum. Sed dicet aliquis, in inani feruntur, & mouentur corpora prima: ergo non eſt vllũ purum inane. reſpondeo, ea ratione inane ſua natura, & per ſe purum, ac merum intelligi, quod ſedem, & locum, & viam præbet corporibus: Quòd ſi aliter eſſet, id eſt, ſi nullum eſſet inane per ſe, & à corporea natura ſeparatum: corpora prima non haberent vbi conſiſterẽt, aut quà mouerentur. quòd autẽ corpora prima in inani, ſeu per inane moueantur, non iccircò minus inane purum intelligitur. Quin eo ipſo, quòd in inani corpora prima mouentur, ipſius inanis natura pura declaratur. Hoc enim vacui, atque inanis proprium eſt, corporibus locum, & viam ſuppeditare, & corpora in ſe recipere, & corporibus cedere: contrà corporum proprium eſt obſtare, nullúmque aliud corpus in ſe recipere.*

CORPVS EA NON EST) *corpus ea quidem parte non est, qua parte est inane: sed tamen nihil vetat, quo minus per inane ferantur corpora prima. hæc igitur verba, Corpus eà non est, sic intellige, ea parte, qua parte est inane, non est corpus, nempe spectata ipsius inanis natura per se, & separatim, vt principio separato. Pergit autem, & conatur ostendere hoc argumento Lucretius, corpora prima esse simplicissima, & solidissima, vt pote inani carentia: quemadmodum inane alterũ principium, mollissimum est: vtpote corporis omnis expers, & corporibus omnibus cedens.*

SVNT IGITVR SOLIDA, &c.) *Ergo (inquit) corpora prima, quæ sunt primordia rerũ ab inani separata, eique planè aduersa, ab inani sunt plane vacua.*

SINE INANI) *id est, ἀμέτοχα κενοῦ, seu inanis expertia.*

PRÆTEREA) *altera ratio, per quam probat, corpora prima esse inanis expertia. Res genitæ (inquit) habent in se inclusum inane: alioqui non interirent, neque dissoluerẽtur. Quòd si ob id intereunt, quia in eis est inane, materiam igitur aliquam solidam, & inanis expertem constare necesse est, ne res omnes ad nihilum redigantur.*

NEC RES VLLA POTEST &c.) *id est nemo est, qui vera ratione probare possit, vllam rem suo corpore inane continere & celare, nisi id, quod continet & celat ipsum inane, solidum esse fateatur. At hoc solidum nihil aliud esse potest, quàm primorum corporum congressus.*

QVOD COHIBET) *id, quod continet ipsum inane in se inclusum.*

QVOD INANE QVEAT RERVM COH.) *secutus eram olim libros excusos Parisienseis, Venet. recẽtiores, Florent. Lugdunenseis, in quibus scriptum est, quod inane queat tectum cohib. Nunc manuscript. omneis, quibuscum consentiunt Veneti antiq. & Vicet. qui habent, quod inane queat rerum cohibere, sequi malui: cuius scripturæ rationem exputare non possum, nisi forte dicamus, inane rerum dici à Lucretio, alterã naturam rerum, quæ appellatur inane. suprà enim dixit, duas esse naturas duntaxat in rebus, corpus & inane: & quæ ijs accidunt. inane rerum igitur, id est, id principium, seu eam naturam, quæ est in numero rerum: vel inanitatem rerum, quomodo vsurpauit Persius, quantum est in rebus inane? vel potius inane, quod est in omnibus rebus genitis, vt suprà, non longè, quoniam genitis in rebus inane est. Non placet autem quòd sycophanta quidam, & germanus Zoilus, inane rerum, sic explicat, inane, in quo res geruntur, id est, feruntur, seu mouentur, inquit ille.*

CONCILIVM) *cœtus, congressus, συμπίλησις.*

MATERIES IGITVR, &c.) *id est corpora igitur prima æterna esse possunt, cùm cetera, nempe genita omnia, intereãt, aut dissoluantur. Sic Diogen. Laërt.* ταῦτα δὲ τὰ σώματά ἐστιν ἄτομα, καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὂν φθαρήσεσθαι. *id est, hæc autem corpora, sunt indiuidua, & immutabilia, nisi velimus, omnia in id, quod non est, interire.*

CVM CETERA DISSOLVANTVR) *vel dicendum est versum esse spondiacum, vel fieri διαίρεσιν, hoc modo, dissolüantur.*

Tum porrò si nil esset, quod inane vacaret:
Omne foret solidum. nisi contrà corpora cæca
Essent, quæ loca complerent, quæcunque tenerent:

Omne, quod est, spatium vacuum constaret inane.
Alternis igitur nimirum corpus inani
Distinctu'st: quoniam nec plenum nauiter exstat:
Nec porrò vacuum. sunt ergo corpora certa,
Quæ spatium pleno possint distinguere inane.
Hæc neque dissolui plagis extrinsecus icta
Possunt: nec porrò penitus penetrata retexi:
Nec ratione queunt alia tentata labare:
Id quod iam superà tibi paullo ostendimus antè.
Nam neque conlidi sine inani posse videtur
Quicquam, nec frangi, nec findi in bina secando:
Nec capere humorem, neque item manabile frigus,
Nec penetralem ignem, quibus omnia conficiuntur:
Et quàm quæque magis cohibet res intus inane,
Tam magis his rebus penitus tentata labascit.
Ergo si solida, ac sine inani corpora prima
Sunt, ita vti docui: sint hæc æterna necesse'st.

CERTA) *si legemus, corpora cæca, vt habent omnes libi vulgati, cæca interpretabimur sub aspectum non cadentia, & oculorum obtutum effugientia, ἀόρα-τα. Sin, vt manuscripti, Vaticanus, & Bertin. & Memm. corpora certa (quam lectionem nunc magis probo) dicemus, corpora finita non numero, sed ratione.*

QVÆ LOCA COMPLERENT) *quæ complerent spatia, seu διαστήματα à se occupata, & possessa.*

OMNE QVOD EST, SP. VAC. CONST.) *parum admodum réfert, vtro modo distinguas, hóc ne modo, omne, quod est, spatium vac. const. inane: an illo, Omne, quod est spatium vacuum, &c. ego tamen priore modo malo. Nam per omne, significare videtur τὸ πᾶν, id est vniuersum, Omne igitur, quod est, inquit, id est vniuersum, esset spatium vacuum, atque inane. neque præter inane quicquam esset in natura rerum. Hæc est huius loci sentẽtia, quãtumuis reclamẽt licet simioli.*

ALTERNIS) *alternatim.* QVONIAM NEC PL. N.) *quoniã nec plenum est duntaxat in natura rerum, nec inane.*

NAVITER) *prorsus, ἀκριβῶς. Sed ne quis erret, non dicit Lucretius, id, quod est plenum, id est corpus solidißimum, & ἄτομον, non esse nauiter plenũ. nam contrà suprà probatum est, & id, quod est corpus, seu plenum, esse sine inani, & merum corpus: & inane, esse merum inane, ac sine corpore: sed docet, hoc vniuersum neque esse prorsus plenum, & corpus merum, nec vicißim prorsus inane, sed corpore, & inani distinctum. Nam & in inani corpora prima aßiduè mouentur: & inane corporibus locum præbet, vbi moueantur. Vel hoc dicit, nihil esse genitum, quod vel prorsus plenum, vel prorsus inane sit.*

HÆC NEQVE DISSOLVI, &c.) *res omnes genitæ dissoluuntur, atquè intereunt vel iniuria externa, & ictibus extrinsecus inflictis; vel interno aliquò vitio. Corpora prima autẽ (inquit Lucretius) neutro modo dissolui, aut labefactari,*

aut perfringi possunt, neque vllo alio modo. RETEXI) *ἀναλύεσθαι, resolui.*

TENTATA) *sic dicimus Latinè, morbo tentari. idem lib. 6. Attide tentantur gressus, oculique in Achæis Finibus. Idem hoc eod. lib. Quæ nondum clueant vllo tentata periclo. Horat. epist. 6. lib. 1. Si latus, aut renes morbo tentantur acuto.*

ID QVOD IAM SVPERA) *id est suprà. sic autem habent quattuor libri manuscripti, quibuscum consentiunt Parisienses.* CAPERE) *δέχεσθαι, recipere.*

MANABILE FRIGVS) *quod Virgil. dixit, penetrabile: id est, quod facile in parteis intimas penetrat. sed mirum nomen, manabile, à verbo manandi, cùm sit absolutum. tale est interibile, ab interire, apud Arnob. lib. 2. quòd & illis argumenta sunt præstò, quibus eas passiuas, atque interibileis inuenitur, & his contrà non desunt, quibus esse diuinas, immortaleisque monstratur.*

NEC PENETR. IGN.) *id est, qui in res omneis, quibuscumque adhæserit, sese citò insinuat.* ET QVAM QVÆQVE MAGIS) *sic est legendum reclamantibus omnibus exemplaribus, & libr. vulgatis. Sic enim loquuntur Latini: quo magis, hoc, vel eo magis: quanto magis, tanto magis, vel tam magis: quàm magis, tam magis, seu tanto magis. Itaque cùm hoc loco ita scriptum esset: Et quo quæque magis, &c. Tam magis &c. ego & ab aliis locis admonitus, & consuetudinis Latinorum memor, scripturā vulgatam emendaui. Lucret. lib. 2. nam quàm magis mersimus (al. vrsimus) altè Directa, &c. Tam cupidè sursum reuomit magis. Idem lib. 4. & quanto plus aëris antè agitatur, Et nostros oculos perterget longior aura, Tam procul esse magis res quæque remota videtur. Licet & alia ex hoc scriptore exempla colligere. sic Virg. Æneid. 7. Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis, Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ. quem Virgilij locum Quintilianus ait esse ex illo versum, Quàm magis ærumna vrget, tam magis ad malefaciendum viget. Idem Virg. lib. 3. Georgic. Quàm magis exhausto spumauerit vbere mulctra, Læta magis: quo in proximo exemplo subintelligitur, tam. Terent. Adelph. Nisi quia quàm miserè hoc cupio esse verum, tam vereor magis. Plaut. Bacch. quàm magis id repeto, tam magis vror. Idem Pœnulo. Quàm magis aspecto, tam magis est nimbata, & nugæ meræ.*

Præterea, nisi materies æterna fuisset:
Antehac ad nihilum penitus res quæque redissent,
De nihilóque renata forent, quæcumque videmus.
At quoniam suprà docui nil posse creari
De nihilo, neque quod genitu'st, ad nil reuocari:
Esse immortali primordia corpore debent,
Dissolui quò quæque supremo tempore possint,
Materies vt suppeditet rebus reparandis.
Sunt igitur solida primordia simplicitate,
Nec ratione queunt alia seruata per æuum
Ex infinito iam tempore res reparare.

PRÆTEREA, NISI MAT.) *Præterea (inquit) nisi materia fuisset æterna: res omnes genitæ ad nihilum redactæ essent: & quæcumque videmus, ex nihilo renata essent.* DE NIHILOQVE RENATA) *sic restitui à co-*

dicibus manuſcript. ad hanc ſcripturam quaſi manu ductus: in quibus ſcriptum eſt partim, De nihilóque rata: *partim,* que ranta: *partim,* que nata. *ex qua poſtrema ſcriptura alij fecerunt,* de nihilo quæſita, *vt habent omnes ferè vulgati codices: alij* de nihilo quoque nata: *quæ tamen probabilis lectio eſt. alius neſcio quis, in cod.* Bertiniano *repoſuerat,* De nihilóque creata. *ſunt & qui legunt,* De nihilóque parata forent. *ſed ita legendum eſſe, vt excudendum curaui, euincit locus ſimilis infrà eod. lib.* De nihilóq; renata vireſcat copia rerũ. *Quòd autem quidam ſycophanta negat ex illo loco hunc ſic eſſe ſcribendum, ego mendaci, & periuro non credo.*

DISSOLVI QVO) *id eſt, in quæ primordia res quæque genitæ ſui interitus tempore diſſolui queant.*

SVPREMO) *vltimo.* Horat. *epiſt. ad* Torq. Supremo te ſole domi Torquate manebo. *Idem ad* Alb. Tib. Omnem crede diem tibi diluxiſſe ſupremum.

SVPPEDITET) *ſuppetat, ſatis ſit,* ἐπαρκεῖν: *vel parata ſit. nam,* ſuppeditet, *hoc loco abſolutè accipiendum eſt, vt ſæpe alibi.*

SVNT IGITVR SOLIDA) *concludit hunc locum hoc modo.* Conſtant *igitur corpora prima ſolida ſimplicitate, id eſt, ſunt ſolidiſsima, & ſimpliciſsima: atque ita ſunt æterna. quòd ſi non eſſent ſolidiſsima, interirent tandem, neque æterna eſſent. ſi corpora prima interirent: vel non haberent res naturales, ſemel peremtæ, vnde reficerentur, vel ex nihilo reficerentur: quod fieri non poſſe probatum eſt.*

Denique ſi nullam finem natura paraſſet
Frangendis rebus: iam corpora materiaï
Vſque redacta forent, æuo frangente priore,
Vt nihil ex illis à certo tempore poſſet
Conceptum, ſummum ætatis peruadere finem.
Nam quiduis citius diſſolui poſſe videmus,
Quàm rurſus refici. quapropter longa diei
Infinitæ ætas anteacti temporis omnis,
Quod fregiſſet adhuc diſturbans, diſſoluénſque,
Numquam id relliqüo reparari tempore poſſet.
At nunc nimirum frangendi reddita finis
Certa manet, quoniam refici rem quamque videmus,
Et finita ſimul generatim tempora rebus
Stare, quibus poſſint æui contingere florem.

DENIQVE SI NVLLAM FINEM) *Scio, hos quattuordecim verſus, qui deinceps ab hoc numerati ſequuntur, in codicibus vulgatis ordine conuerſo infra verſum, cuius principium eſt,* Innumerabilibus plagis, &c. *collocari. Ego tamẽ, quem ordinem in quinque codicibus manuſcriptis, & in* Venetis *antiquis, in* Pariſ. *in* Vicetinis *reperi, ſeruaui.* NVLLAM FINEM) *ſic habent libri manuſcripti. ſententia autem huius loci hæc eſt: ſi non eſſent aliqua corpora ſolidiſsima, quæ numquam vlla vi frangerẽtur: & ſi non eſſet tum rerum frangendarum finis, cùm ad ea corpora peruentum eſſet: iam corpora prima, id eſt primordia rerum ita ad nihilum eſſent redacta, vt nihil ex illis conceptum, & concretum ad iuſtam ma-*

gnitudinem peruenire posset, &c. PERVADERE FINEM) *quidam libri manuscripti, & nonnulli typis excusi habent, peruadere finem: quos ego sequor. florem tamen, quod in alijs libris reperitur, non improbo. sic enim sæpe alibi, vt infr statim, quibus poßint æui contingere florem. & lib. 3. cupitum ætatis tangere florem. & 5. Nec potuere cupitum ætatis tangere florem. florem autem, id est* ἀκμὴν, *iustum & perfectum vigorem.*

NAM QVIDVIS CITIVS DISS.) *Facilius est diruere, quàm ædificare. sententia vulgata. Sic Isocr.* πρὸς Φίλιππον. εἰδότες, ὅτι συστῆσαι μὲν ἐστιν ἅπαντα χαλεπὸν, διαλῦσαι δὲ ῥᾴδιον. *id est, scientes, componere quidem in rebus omnibus esse difficile, dissoluere verò, & diruere, facile. Plutarch.* περὶ τοῦ ἀκούειν. ὥσπερ ὁ Λακεδαιμόνιος ἀκούσας, ὅτι Φίλιππος Ὄλυνθον κατέσκαψεν, ἀλλ' οὐκ ἀναστῆσαί γε τοιαύτην, ἔφη, πόλιν ἐκεῖνος ἂν δυνηθείη. *id est, quemadmodum Lacedæmonius ille, cùm audisset, Philippum Olynthum funditus euertisse: at talem vrbem (inquit) de integro excitare non poßit ille.*

ANTEACTI TEMPORIS OMNIS) *sic habent libri manuscripti.*

NVMQVAM ID RELLIQVO) *sic habebant etiam nostri libri veteres: quod cùm in prima editione non obseruassem, admonuit me Adr. Turnebus. relliquo porrò quattuor syllabarum, est.*

AT NVNC NIMIRVM) *concludit, certum finem esse rerum frangendarum, ad quem cùm peruentum fuerit, tum res frangi desinant. Ex quo efficitur, vt sint quædam corpora minima, & solidißima, inanis expertia, quæ numquam frangi poßint: ex quibus res quæque & reficiuntur, & ad ætatis florem, iustámque magnitudinem perueniunt.* CONTINGERE) *consequi, adipisci.*

Huc accedit, vti, solidissima materiaï
Corpora cùm constant, possint tamen omnia reddi
Mollia, quæ fiant aër, aqua, terra, vapores,
Quo pacto fiant, & qua vi cunque genantur:
Admistum quoniam simul est in rebus inane.
At contrà: si mollia sint primordia rerum,
Vnde queant validi silices, ferrúmque creari,
Non poterit ratio reddi. nam funditus omnis
Principio fundamenti natura carebit.
Sunt igitur solida pollentia simplicitate,
Quorum condenso magis omnia conciliatu
Artari possunt, validásque ostendere vireis.
Denique iam quoniam generatim reddita finis
Crescendi rebus constat, vitámque tuendi,
Et quid quæque queant per fœdera naturaï:
Quid porrò nequeant, sancitum quandoquidem exstat:
Nec commutatur quicquam, quin omnia constant,
Vsqueadeò, variæ volucres vt in ordine cunctæ
Ostendant maculas generaleis corpori inesse:
Immutabile materiæ quoque corpus habere

Debent nimirum. nam si primordia rerum
Commutari aliqua possent ratione reuicta:
Incertum quoque iam constet, quid possit oriri,
Quid nequeat: finita potestas denique quoique
Quánam sit ratione, atque altè terminus hærens:
Nec toties possent generatim sæcla referre
Naturam, motus, victum, moresque parentum.

HVC ACCEDIT) *Alia ratione probat, primordia rerum solidissima esse oportere, nempe quòd, quamuis sint talia, possint tamen in concilio, & congressu, id est in rebus gignendis, effici mollia, inanis interuentu, vt ita ex iis fiat aër, aqua, vapores, & similia. at si essent sua natura mollia, non possent ex iis fieri silices, ferrum, adamas, & similia.*

CVM CONSTANT) *sic legendum, & ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis: quibuscum faciunt aliquot typis impressi, vt Parisiens. Veneti antiq. Vicetini. quod annotaui, ne quis semidoctus putet reponendum, cum constent. illo enim modo potius loquebantur antiqui.*

QVO PACTO FIANT, &c.) *tmesis. quocunq; modo fiant, & quacunque vi gignantur illa, nempe aër, aqua, terra, vapores: proinde quasi dicat, non est enim huius loci docere, quomodo ex primordiis solidissimis fiant aër, aqua, & cetera mollia. mendosè in aliis libris legitur, qua vi quæque gerantur. legendum enim qua vi cunque genantur, quantumuis reclament quidam* βδελυροὶ συκοφάνται.

VNDE QVEANT VALIDI) *hunc versum producit teste Nonius Marcell. in voce silex.*

NAM FVNDITVS OMNIS PRINCIPIO FVNDAM.) *fundamentum cuiusque rei debet esse firmissimum, ac solidissimum. at si principia rerum essent mollia, fundamentum rerum naturalium esset infirmum, imbecillum, fragile, & caducum. Ergo primordia, seu principia rerum non sunt mollia, sed potius solidissima.* DENIQVE IAM QVONIAM) *in duobus cod. manuscr. & in aliquot excusis etiam hoc loco, ordine mutato, deinceps sequebatur hic versus, cum aliis sex, Porrò si nulla'st frangendi redd. fin. ego secutus sum plerosque typis excusos neque tamen meum esse puto hunc vel illũ ordinẽ probare, aut improbare.*

VITAMQVE TVENDI) *quidam libri habent, tenendi, minus rectè, quamuis non me fugiat, Latinè dici, vitam retinere, & simplex pro composito interdum vsurpari solere.*

NEC COMMVTATVR QVICQVAM) *& quando nulla res genita suam nascendi condicionem mutat, aut à suo naturali ordine discedit, immo verò constantissime legem à natura descriptam, ratúmque ordinem seruat, vsque adeò, vt corui nigri ex coruis nascantur, & cycni è cycnis candidi gignantur: nimirum dicendum etiam est, prima corpora, ex quibus cetera constant, & quidem multo magis, esse immutabilia. legendum autem est, quin omnia constant, potius quàm, vt vulgò, quando omnia constant.*

CONSTANT) *suam naturam, suúmque ordinem seruant, vsque adeò, vt variæ volucres, &c.* OSTENDANT) *sic habent libri manuscr. nam vulgati habent, ostendunt, mendosè.*

MACVLAS GENERALEIS) *id est sui cuiusq; generis proprias. quidam legi volunt, genitaleis.i. à natura insitas, atq; à primo statim ortu tributas: nō probo.*

CORPORI INESSE) *aliàs corpore inesse, id est, in corpore esse.*

REVICTA) *id est vicißim victa, & superata. sic restitui secutus libros manuscriptos, & nonnullos typis excusos, in his Paris. Venet. antiq. Vicetin.*

ATQVE ALTE TERMINVS HÆRENS) *id est terminus firmus, ac stabilis, & qui nullis viribus conuelli potest. hic versus, & superior suprà positi sunt non longè à principio.* SÆCLA) *id est animantium genera.*

NATVR. MOTVS, V.) *Quod fieri vsus docet, & iterum Lucretius lib. 4. non longè ab extr.*

Tum porrò, quoniam extremum quoiusque cacumen
Corporis est aliquod, nostri quod cernere sensus
Iam nequeunt: id nimirum sine partibus exstat:
Et minima constat natura: nec fuit vmquam
Per se secretum: neque posthac esse valebit:
Alterius quoniam est ipsum pars: primáque & ima,
Inde aliæ, atque aliæ similes ex ordine partes,
Agmine condenso naturam corporis explent.
Quæ quoniam per se nequeunt constare: necesse'st
Hærere, vt nequeant vlla ratione reuelli.
Sunt igitur solida primordia simplicitate:
Quæ minimis stipata cohærent partibus artè,
Non ex vllorum conuentu conciliata,
Sed magis æterna pollentia simplicitate:
Vnde neque auelli quicquam, neque deminui iam
Concedit natura, reseruans semina rebus.

TVM PORRO QVONIAM, &c.) *Hoc dicit, quoniam vsq; ad eum apicem, seu ad id punctū, & cacumen quoduis corpus minui potest, vt id iam cernere nequeamus: nimirū id cacumen, quod iam sub aspectum non cadit, partibus caret, & minimū est, id est, non potest esse minus, quàm est. Verùm vt totius huius loci sententiam vsque ad versum, Quapropter qui materiam, &c. facilius consequamur, sciendum est, Peripateticos & Epicuréos cùm in aliјs multis, quæ ad hanc disputationē non pertinent, tum in his maximè inter se dißidere: primùm quòd illi volunt omne corpus in parteis infinitas secari posse, neq; vllas corporis parteis vsque adeò paruas esse posse, vt non poßint fieri minores: id est, infinitū nihil esse quidem re, & vsu, seu functione, & (vt vulgò loquimur) actu: sed τῇ δυνάμει, id est potestate: quod itē sensit Empedocles: Epicurei autē contrà, cuiusq; corporis censent minimas esse parteis, id est eiusmodi, quibus nullæ poßint esse minores, ad quas cùm deuentū sit, diuisioni nullus iam amplius sit relictus locus: deinde quòd illi negant inane, vt & Empedocles, & tamen motum recipiunt: Epicurus autē & inane ponit, ac mordicus retinet, & sine inani motum esse non posse contendit. Horum duorum versuum scripturam vulgatam paullum immutaui, partim veterum codicum auctoritate fretus, partim coniectura ductus: quam adiuuat locus, qui sequitur infrà ibi,*

Cùm

Cùm videamus, id extremum quoiusque cacumen Esse, quod ad sensus nostros minimum esse videtur. Sæpe autem in hac voce, & quoius, & quoi, peccatum à librariis est, cùm in hoc scriptore, tum in aliis. Venit nunc vnius loci in mentem, qui est hoc eodem in libro infrà non longe, ibi, Quoi quoniã ratio reclamat vera, &c. pro quo libri aliquot vulg. habent, Quod quoniam, &c.

NEC FVIT VMQVAM PER SE SECR.) *id est neque id corporis cacumen, quod iam oculi nostri cernere nequeunt, fuit vmquam à suo toto secretũ, aut per se: neque posthac esse poterit: quoniam ipsum, alterius pars est.*

ALTERIVS QVONIAM EST IPSVM PARS:) *secutus sum cod. Bertin. & Memm. & quosdam typis excusos.*

PRIMAQVE ET IMA, &c.) *id est & prima, atque vltima, deinde aliæ, atque aliæ partes corpus constituunt.*

AGMINE COND.) *Quidam legi volunt, Augmine condenso, &c.*

NECESSE'ST HÆRERE, VT NEQVEANT VLLA) *sic restitui, primùm iniecta mihi mendi suspicione ex veterum codicum scriptura, quæ est, Vnde queant vlla, cùm vulgati habeant, Vnde queant nulla: deinde coniectura auguratus ita esse legendum, vt ego excudendum curaui, cùm præsertim hanc scripturam ad oram codicis Memm. annotatam reperissem. sententia autem verborum apertissima est. necesse est (inquit) ita hærere, vt nequeant, &c.*

QVÆ MINIMIS STIP.) *atqui statim negabit, prima corpora vllis partibus esse prædita. Et certè si partibus constãt: ergo possunt diuidi. respondet ipse huic obiectioni versu proximo.*

NON EX VLLORVM) *est διόρθωσις, seu ἐπιδιόρθωσις, per quã declarat, quod superiore versu dixerat, proinde ac si ita dicat: sed ne erres, audi quo pacto sit hoc intelligendum, quod dixi, prima corpora minimis partibus stipata artè cohærere. non enim hoc sentio, prima corpora ex vllarum rerum cœtu, atque congressu esse concreta, cùm sint simplicissima: sed hoc significare volui, ea esse solidissima, & ita compacta, & stipata, vt neque frangi, neque dissolui vllo modo possint.*

SED MAGIS) *ἀλλὰ μᾶλλον, sed potius.* NEQVE DEMINVI IAM) *sic cod. Bertin. & Memm. & Veneti antiq. quos secutus sum. atque ita legendum.*

Præterea nisi erit minimum: paruissima quæque
Corpora constabunt ex partibus infinitis.
Quippe vbi dimidiæ partis pars semper habebit
Dimidiam partem, nec res perfiniet vlla.
Ergo rerum inter summam, minimámque quid escit?
Non erit, vt distent. nam quamuis funditus omnis
Summa sit infinita: tamen, paruissima quæ sunt,
Ex infinitis constabunt partibus æquè.
Quoi quoniam ratio reclamat vera: negátque
Credere posse animum: victus fateare necesse'st,
Esse ea, quæ nullis iam prædita partibus exstent,
Et minima constent natura: quæ quoniam sunt:
Illa quoque esse tibi solida, atque æterna fatendum.

Denique ni minimas in parteis cuncta resolui
Cogere consuesset rerum natura creatrix:
Iam nihil ex illis eadem reparare valeret,
Propterea quia quæ multis sunt partibus aucta,
Non possunt ea, quæ debet genitalis habere
Materies, varios connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus, per quæ res quæque geruntur.
Porrò si nulla est frangendis reddita finis
Corporibus, tamen ex æterno tempore quædam
Nunc etiam superare necesse'st corpora rebus:
Quæ nondum clueant vllo tentata periclo.
At quoniam fragili natura prædita constant:
Discrepat æternum tempus potuisse manere
Innumerabilibus plagis vexata per æuum.

MINIMVM) *id est aliquid, quo aliud minus esse non poßit.*

QVIPPE VBI) *id est, quippe cùm, seu, quippe quia.*

NEQVE R. PERFINIET VLLA) *Sic habēt duo libri manuscripti, quos sequor, aliȷ, præfiniet.* ERGO RERVM INTER SVMM. MIN. QVID ESCIT?) *secutus eram initiò lectionem vulgatam, quid esset? cuius hanc sententiã esse scripseram, Ergo quid interesset inter summam rerum, & minimam? nihil scilicet. sed cùm aliquot in lib. manuscriptis scriptum reperissem, minimámque quid escit? atq; scripturam iudicio lectoris ingeniosi permisissem: eam non longo pòst tempore in editione secunda, quæ sine commentariis prodiit, repræsentaui, & secutus sum. escit autem, vt docet Festus, valet, erit. quemadmodum, superescit, eodem auctore & doctore, supererit. Ennius, Dum quidem & vnus homo Romæ totæ superescit. Nonnulli tamen esit, & superesit, &c. &. sine, c. scribendum existimant.*

NON ERIT, VT DISTENT) οὐκ ἔσται ὅπως διαφέρωσι, *id est non poterit fieri, vt summa & minima res distent: non distabunt, nisi (inquit) erit aliquid minimum, nihil intererit inter rem summam, & minimam. nam ratione eorũ, qui quoduis corpus infinitè diuidi posse volunt, etiam res minima, æquè vt res maxima, in parteis infinitas diuidetur, & æquè ex partibus infinitis constabit.*

QVOI QVONIAM RATIO) *in vno cod. manu exarato reperi scriptũ, Qui quoniam, non sine litura. nam audaculus aliquis ex voce, Quoi, conatus erat facere, Quod, vt est in plerisque libris vulgatis, ita tamen vt adhuc appareant rectæ & veræ scripturæ impressa vestigia.*

NEGATQVE CREDERE POSSE ANIMVM: VICTVS, &c.) *cùm in quattuor codicibus calamo exaratis reperissem scriptum, negátque, consentientibus quibusdam excusis, & item in manuscriptis, animum, non, vt in vulgatis, animi, ego sic restitui, existimans hanc esse veram, & germanam scripturam. Quòd si quis mutata distinctione, legi malet: negátque Credere posse: animi victus fateare necesse est, &c. non repugnabo. animi victus, autem ita dictum intelligetur, vt falsus animi, æger animi, excruciatus animi, saucius animi, & similia. sentẽtia autem horum versuum hæc est. Cui (inquit) quia vera ratio reclamat, & quia negat se*

credere posse: necesse est, vt tu animi, seu animo victus fateare esse corpora quædã, quæ nullis partibus constent: vel, vt nos excudendum curauimus: Cui quia vera ratio reclamat, negátque animum credere posse, necesse est vt tu victus, &c.

DENIQVE NI MINIMAS) *Denique nisi (inquit Lucret.) natura res omneis creatas in parteis minimas (minimas autem parteis appellat eas, quibus aliæ non possunt esse minores, & ad quas cùm peruentum est, res diuidi posse desinunt) diuidi ac resolui cogeret: nihil ex illis partibus reparare posset. ratio est in promtu. nam si res creatæ in parteis infinitas secari possent, quælibet harum partium rursus constaret ex partibus infinitis. at quæ multis, aut omnino aliquibus partibus constant, non possunt eas res habere, quas materies habere debet, plagas, pondera, connexus, &c. ni minimas autem reposui, hanc scripturam sententia ipsa postulante, cùm libri vulg. habeant, si minimas, plane mendosè. quam scripturam qui tuentur, cæcutiunt. Nam Epicurus, & eum secutus Lucretius volunt aliquid esse in rebus minimum. Itaque infrà paucis pòst paginis, veteres philosophos reprehendit Lucretius, primùm quòd motum constituant, excmto inani: deinde quòd faciant non esse finem rebus secandis, neque esse quicquam in rebus minimum.*

PROPTEREA QVIA QVÆ MVLTIS SVNT PARTIBVS) *Sic legendũ est, reclamantibus omnibus exemplaribus, in quibus est, nullis sunt partib. hoc enim significat Lucretius: omnia in minimas parteis resolui solent natura, non in infinitas. hæ autem partes minimæ, sunt corpora prima, & primordia rerũ, quæ in nullas iam amplius parteis secari possunt. Huiusmodi autem corpora ad res gignendas sunt aptißima. quòd contrà si essent multis partibus aucta, & si in multas parteis secari possent: ea, quæ materies genitalis habere debet, habere nullo modo possent, videlicet varios connexus, pondera, plagas, &c. Licet etiam legere, Propterea quia quæ sunt vllis partibus aucta &c. verumtamen, sic, vt edidi, legi malo. Quòd autem φορτικώτατοι quidam legi volunt, Propterea quia quæ vllis sunt partib. aucta, taleis versus sibi habeant: Lucretio verò politiß. scriptori, ne affingãt.*

GERVNTVR) *id est à natura administrantur: vel vt videtur hîc legendũ, genũtur, i. gignuntur, vt sæpe aliàs.* PORRO SI NVLLA EST) *quod est falsum Epicureorũ sentẽtia. sed Peripatetici volunt eße verũ. Sciendum est autem, hæc duo, nullum eße finem rebus frangendis, & res in minimas parteis non resolui, ratione, & sententia vnum eße, vel se mutuò consequi, atque inter se congruere. nam si res non resoluuntur in minimas parteis: ergo nihil erit minimum. si nihil erit minimum: ergo erit aliquid minimo minus: ex quo consequetur, vt res omneis in parteis infinitas diuidi poßint.*

QVÆDAM) *sic legendum, non, quæque, nec quæquam: quæ duæ scripturæ vitiosæ, natæ sunt fortaße ex illa deprauata, quæquam: quæ reperitur in duobus manuscriptis. deprauata est autem ex recta, quædam, cùm à librario d littera eßet inuersa. Sed huius loci sententiam explicemus. Demus (inquit) nullum eße rerum frangendarum finem, quod tamen est falsum. verùm tamen demus. certè nihilo minus neceße est aliqua corpora superare, id est supereße, & περιγίνεσθαι rebus gignendis, quæ corpora nullo periculo fuerint tentata. alioqui consumta materia, & rebus ætate confectis, & corruptis, vel nihil renasceretur, vel res ex nihilo reficerentur. quod est ἀδύνατον.*

AT QVONIAM) *argumentum est à repugnantibus. Si quis dicat, corpora prima esse fragili natura prædita, negétque esse solidißima: hæc pugnãt inter se, &*

illa esse fragilia, & eadem ab æterno tempore ad hunc diem integra, & salua remanere potuisse, cùm aßiduis ictibus fuerint verberata, ac vexata. atqui salua, & incolumia remanserunt: alioqui res ex nihilo reficerentur. ergo corpora prima, sunt solidißima, neque fragili natura prædita. Est *igitur in rebus aliquid minimum: & frangendarum rerum modus, & finis est aliquis.*

Quapropter, qui materiem rerum esse putarunt
Ignem, atque ex igni summam consistere solo:
Magnopere à vera lapsi ratione videntur:
Heraclitus init quorum dux prœlia primus,
Clarus ob obscuram linguam magis inter inaneis,
Quamde graueis inter Graios, qui vera requirunt.
Omnia enim stolidi magis admirantur, amántque,
Inuersis quæ sub verbis latitantia cernunt:
Veráque constituunt, quæ bellè tangere possunt
Aureis, & lepido quæ sunt fucata sonore.
Nam cur tam variæ res possent esse, requiro,
Ex vno si sunt igni, puróque creatæ.
Nil prodesset enim calidum denserier ignem,
Nec rarefieri, si partes ignis eandem
Naturam, quam totus habet super ignis, haberent.
Acrior ardor enim conductis partibus esset:
Languidior porrò disiectis, dísque supatis.
Amplius hoc fieri nihil est, quod posse rearis
Talibus in causis: nedum variantia rerum
Tanta queat densis, rarísque ex ignibus esse.

QVAPROPTER QVI) *Nunc, aliquot suis rationibus, quæ principiorum instar sunt, confirmatis, ac stabilitis, incipit aliorum, eorúmque clariorum, philosophorum opiniones refellere, ac labefactare: atque ab* Heraclito *initium facit: qui dicebat (vt scribit* Laërtius*)* πάντα ἐκ πυρὸς συνεστάναι, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι· τὰ πάντα, ἀραιώσει, καὶ πυκνώσει γινόμενα, ῥεῖν τὰ πολλὰ ποταμοῦ δίκην· πυκνούμενον τὸ πῦρ ἐξυγραίνεσθαι καὶ ἀέρα γίνεσθαι· συνιστάμενον ἀέρα γίνεσθαι ὕδωρ· πηγνύμενον τὸ ὕδωρ, εἰς γῆν τρέπεσθαι, καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι). πάλιν τε αὐτὴν τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι· ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ ὁμοίως, *&c.* αὕτη δ' ἐστὶν ἡ ἄνω ὁδός, *id est omnia ex igne constare, & in ignem resolui.* Cùm *autem omnia rarefactione, & condensatione fiant, fluere magna ex parte fluminis instar: Ignem cùm densatur, humescere, & ita aërem fieri: aërem cùm cogitur, & congregatur, aquam fieri: aquam concretam in terram verti: atque hanc esse viam ad locum infimum. contrà terram ipsam fundi: ex qua fieri aquam: ex aqua autem reliqua similiter: & c. hæc autem via est ad supremum locum.* De *eodem sic* Vitruu. *lib. 2 ca. 2.* Heraclitus Ephesius, *qui propter obscuritatem scriptorum à* Græcis σκοτεινὸς *est appellatus, ignem principium rerum posuit. eadem ferè sunt apud* Plutarch. *de* Heraclito *lib. 1.* περὶ τῶν ἀρεσκ. *quem locum mox testem*

producemus. CLARVS OB OBSCVRAM) ex quo dictus est σκοτεινὸς, vt testatur Vitruuius, & item M. Tull. lib. 2. de Finibus, his verbis. Epicurus ita loquitur, vt non intelligatur. quod duobus modis sine reprehensione fieri potest: si aut de industria facias, vt Heraclitus, cognomento σκοτεινὸς: aut cùm rerum obscuritas, non verborum, facit, vt non intelligatur oratio. Idem lib. 3 Sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitũ, vt opinor sequẽtes: quem ipsum nõ omnes interpretãtur vno modo. qui quoniã quid diceret, intelligi noluit, eum omittamus.

QVAMDE GRAVEIS INTER GRAIOS) secutus sum quinque librorum manuscriptorum auctoritatem: quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi. Denique hanc scripturam agnoscit Pompeius Fest. his verbis: Quamde pro quàm vsos esse antiquos cùm multi veteres testimonio sunt, tùm Liuius in primo. Iupiter vt muro fretus magi', quamde manu stat. & secundo: Quamde tuas omneis legiones, ac populareis: Et Lucret. lib. I. Clarus ob obscuram linguam magis inter inaneis, Quamde graueis inter Graios, &c. Sententia autem hæc est. Clarus ob obscuram linguam inter Græcos vanos, atque inaneis, magis, quàm inter graueis, eos dico, qui veri studio ducuntur.

INVERSIS QVÆ SVB VERBIS) verba inuersa, verba immutata: id est ab ea re, in qua propriè locum habent, ad aliam translata. & ita, interdum obscura. nam talis inuersio parit ferè obscuritatẽ. Cic. Partit. genus loquendi alterum sua sponte fusum: alterum versum, atque mutatũ. Idem in Bruto huiusmodi verborũ immutationes τρόπους ait à Græcis appellari. alij per inuersa verba significari putant, verba præposterè pronuntiata, vt vola, lauo. Terent. Heaut inuersa verba tua, ceruices euersas tuas. quem locum declarans Turnebus, inuersa verba (inquit) id est inflexa, tropóque immutata. quibus plerumque amatores vti solent, verbi gratia, cùm amicam appellant, vitam, animam, cor, mel merum, delicias, & similib. nominib. ET LEPIDO QVÆ SVNT FVC. SON.) translatio ab oculorũ sensu, ad auditũ. Fucata enim oculis cernuntur: soni auditu sentiuntur. Virg. Georg. 4. Milesia vellera Nymphæ Carpebant hyali saturo fucata colore.

EX VNO SI SVNT) sic legendum est potius, quàm vt vulgò. Ex vero si sunt, &c. vno autem, id est solo. sequitur deinceps, puróque, id est, meróque.

NIL PRODESSET ENIM) Hæc est huius argumẽti vis. dicit Heraclitus, ignem esse principium rerum: hanc autem varietatem rerum ex condensatione, & rarefactione exsistere. id fieri non potest, (inquit Lucret.) nam ignis cõdensatus, ac rarefactus vel desinit ignis esse, vel ignis naturam retinet. si ignis esse desinit, ignis igitur non est principium. sin ignis naturam retinet: hoc tantum efficiet condensatio, & rarefactio, quòd contractis partibus, ignis erit acrior: disiectis, & dißipatis, remißior. Itaque in natura rerum nihil erit præter ignem.

DENSERIER) sic habent lib. manuscr. & aliquot typis impreßi. denseri autem vsurpabant veteres pro densari: & densere pro densare. quod suprà iam indicaui. QVAM TOTVS HABET SVPER) lib. vulgati habent, quam totus habet suus ignis: manuscripti autem, quàm totus habet super ignis: quam scripturam & in prima editione, & in secunda annotaui. hanc nunc sequor. Super autem hìc pro superus, siue superior accipi debet.

CONDVCTIS PARTIBVS) id est contractis, & congregatis. συνηγμένων τῶν μερῶν, vt suprà.

DISQVE SVPATIS) id est & dissupatis, seu dißipatis. tmesis. sic reposui

commotus scriptura primùm trium librorum veterum aliquantum illa quidem deprauata, sed tamen germanæ, & rectæ proxima. sic enim illi, disiectis, dísque superatis: deinde Bertiniani, *&* Memmiani: *in quorum altero scriptum est planè, dísque supatis, in altero, déque supatis.* Fuit tamen cùm putarem legendum, *dísque paratis. disparare autem idem fere valet, quod diducere, & disiungere.* Cæs. *lib. 7, de bello* Gallico. *disparandos, diducendósque ad suos curaret.* Vitruu. *lib. 2. cap. 2.* Ex *his ergo congruentibus cum res omnes coire, nascique videantur, & eæ in infinitis generibus rerum, natura essent disparatæ, &c.*

NEDVM VARIANTIA RERVM.) *id est tantum abest, vt tanta rerũ variantia esse poßit. nedum negationem continet, & in extremo membro periodi, aut sententiæ ponitur. variantia autem, id est varietas, nomen est ex participio factum, varians: cuius generis sunt illa apud eundem, retinentia, repetentia: & apud* M. Tull. *decentia, negantia, repugnantia, cohærẽtia: & hæc omnibus vsitata, distãtia, affluentia, abundantia, conuenientia, &c.*

Atque hi si faciant admistum rebus inane:
Denseri poterunt ignes, raríque relinqui.
Sed quia multa sibi cernunt contraria, mussant:
Et fugitant in rebus inane relinquere purum, &,
Ardua dum metuunt, amittunt vera viaï:
Nec rursum cernunt, exemto rebus inani,
Omnia denseri, fieríque ex omnibus vnum
Corpus, nil ab se quod possit mittere raptim:
AEstifer ignis vti lumen iacit, atque vaporem:
Vt videas non è stipatis partibus esse.
Quòd si fortè vlla credunt ratione potesse
Igneis in cœtu stingui, mutaréque corpus:
Scilicet ex vlla facere id si parte reparcent:
Occidet ad nihilum nimirum funditus ardor
Omnis, & ex nihilo fient quæcunque creantur.
Nam quodcunque suis mutatum finibus exit,
Continuò hoc mors est illius, quod fuit antè.
Proinde aliquid superare necesse est incolume ollis,
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes,
De nihilóque renata virescat copia rerum.

ATQVE HI SI FACIANT ADM.) *Sententia horum verborum perspicua est. hoc enim significat* Lucret. Atqui *si hi faciant, id est, si ponant, & statuant, inane rebus admistum esse: procederet eis ex animi sententia, quod volunt: & possent ignes nunc densari, nunc rarefieri.* Nunc *autem cùm densationem, & rarefactionem fingant sine inani: longè aberrant à vero. nam, vt nihil rarum'esse potest sine inani: ita nihil densari, quod careat inani.*

DENSERI) *sic legendum, & ita habent libri veteres omnes.*

CONTRARIA, MVSSANT) *secutus sum libros manuscriptos, aut eorum certè vestigia: quorũ alij habent, contraria inesse: alij, musse: alij, mu: alij, mussant: quod retineo. mussant autem: id est, tacent, muti sunt, hærent, neque habent quod dicant. eodem verbo vsus est idem scriptor lib. 6. mussabat tacito medicina timore. & Virgil. 11. Æneid. Flent mæsti, mussántque patres. Idem 12. mussat rex ipse Latinus. Idem valet apud Græcos* μύζειν. *Homer.* ἰλ. δ. αἱ δ' ἐπέμυξαν Ἀθηναίη τε καὶ Ἥρη. *Est enim verbum natum, & factum ex littera* μῦ, *mutorum propria, vtpote quam solum proferre possunt. ex eadem* μύω, μυστήρια, *mutio, tis, tit, & prouerbium, ne* μῦ *quidem facere audere.*

ET FVGITANT) *sic habent lib. manuscripti. hoc verbo sæpe vtitur, vt lib. 6 fugitabant visere ad ægros.* ARDVA DVM MET. AM. V. V.) *Sic fere M. Tull. Acad. lib. 4. alterum est, quòd fallacibus, & captiosis interrogationibus circumscripti, atq; decepti quidam, cùm eas dissoluere non possunt, desciscunt à veritate. Talis fere sententia est apud Arist. lib.* η. ἠθικ. Νικομ. κεφ. β. *non longe admodum ab extr.* VERA VIAI) *notauimus alibi hoc loquendi genus, vera viaï, promta cæli, vltima naturaï, &c.* MITTERE RAPT.) *libri scripti habent partim, raptis, partim, raptim: cum quibus concordant Veneti antiq. & Parisiens. ceteri excusi omnes, natum, præter Vicetinos, in quibus legitur, raptum. ego, raptim, puto rectam esse scripturam, eámq; esse deprauatam ab imperitis librariis, qui scripserant raptiƶ per ƶ, in extr. syllaba ƶ, pro m. ex quo factum est posteà raptis. si quis tamen malit, raptum, non reiicio. natum, puto esse suppositũ, & adulterinum. raptim autem interpretor celeriter: quomodo & alibi vsurpatur.*

LVMEN IACIT ATQVE VAP.) *lumen iacit & calorem. sic lib. 2. de sole. At vaporis, quem sol mittit, luménque serenum.*

POTESSE) *posse. potesse autem, integrum est, & eo vtebantur veteres, vt Plautus, & Ennius, & Lucilius, & similes. vnius Lucilij versus in præsenti proferam, ex lib. 5. Nam si, quod satis est homini, id satis esse potesset: Hoc sat erat: nunc cùm hoc non est, qui credimu' porrò Diuitias vllas animum mi explere potesse?*

IGNEIS IN COETV STINGVI) *Secutus eram initiò libros vulgatos, in quibus ita impressum est, igneis in cœtus stringi, massaréque corpus, quæ sic declarabam, igneis stringi, id est, denseri, & contrahi, &, quod subsequitur, massare, id est solidare, & constringere corpus. Dicebat autem Heraclitus, vt refert Plutarchus,* ὅτι τὸ παχυμερέστατον τοῦ πυρὸς, εἰς αὑτὸ συστελλόμενον γίνεται γῆ· ἔπειτα ἀναχαλωμένη γῆ ὑπὸ τοῦ πυρὸς, ὕδωρ ἀποτελεῖται· ἀναθυμιώμενον δὲ ὕδωρ ἀὴρ γίνεται, *&c. id est, id ignis, quod sit craßißimis particulis præditum, cùm in se contrahitur, terram fieri: deinde terram cùm ab igni laxatur, aquam: exhalantem autem aquam, & extenuatam, aërem. In secunda autem editione sic excudendum curaui, Igneis in cœtu stingui, mutaréque corpus. quam scripturam nunc item amplector, & retineo. Eius autem sententia non est obscura. Igneis in cœtu stingui, id est igneis in congressu, & concretione rei genitæ exstingui, & corpus igneum mutare: &c.*

FACERE ID) *igneis mutare corpus.* REPARCENT) *dabunt, concedent, probabunt. codices veteres hoc loco deprauatos esse initio putabam, in quibus lectori significaram legi, reparcent: non etiam probaram, sed fallebar. Itaque & in secunda editione, reparcent, edendũ curaui: & nunc item hanc scripturam probo, Turnebo assentiens. atque hoc verbo vtitur & Plautus in Truculento. Vtinam à principio rei item parsissem meæ, vt nunc reparcis suauiis. Sic autem com-*

positum est reparco, vt resero, retego, recludo, reuelo, refigo, & simil. reparco enim idem valet, quod non parco, largior: vt resero, aperio, &c.

NAM QVODCVMQVE) *hi duo versus iterantur infrà eod. lib. & lib. 3.*

SVPERARE) *superesse,* περιγίνεσθαι, *vt suprà.*

OLLIS) *illis. sic loquebantur antiqui, vt, olla centuria, &, ollus letho datus est, ex Varrone lib. 6. de ling. Lat. Virgil. etiam vsurpat interdum. vt lib. 1. Olli subridens hominum sator atque deorum, & M. Tull. libris de Legibus.*

Nunc igitur, quoniam certissima corpora quædam
Sunt, quæ conseruant naturam semper eandem:
Quorum abitu, aut aditu, mutatóque ordine, mutant
Naturam res, & conuertunt corpora sese:
Scire licet non esse hæc ignea corpora rerum.
Nil referret enim quædam decedere, abire,
Atque alia attribui, mutaríque ordine quædam:
Si tamen ardoris naturam cuncta tenerent.
Ignis enim foret omni'modis, quodcumque crearent.
Verùm, vt opinor, ita'st: sunt quædam corpora, quorum
Concursus, motus, ordo, positura, figuræ
Efficiunt igneis: mutatóque ordine mutant
Naturam: neque sunt igni simulata: neque vllæ
Præterea réi, quæ corpora mittere posit
Sensibus: & nostros adiectu tangere tactus.

QVÆDAM DECEDERE, ABIRE) *sic reposui à tribus codicib. manuscriptis, & excusis Parisiensib. & Venetis antiquis admonitus, atque adiutus: in quibus scriptum reperi, descendere, abire. decedere, abire, autem dictum est* ἀσυνδέτως: *cui opponitur id, quod statim sequitur, atque alia attribui: id est, alia accedere.*

SI TAMEN) *sic emendaui fretus auctoritate duorum codicum manuscrip. aliis inuitis, in quibus est, Si tantum: sententia quidem hanc scripturam postulat. Hoc enim sentit Lucret. Nil referret, id est, nil prodesset, seu nihil attineret, quædam ex igne decedere, & quædam ad eum accedere, & quorundam ordinem mutari, si nihilominus omnia naturam ignis retinerent.*

OMNI'MODIS) *id est, omnibus modis ignis esset. Atque ita legebat Turnebus noster: & ita habent libri aliquot manuscripti. alij, omnimodus, manente eadem sententia. vulgati plerique habent, vnimodus: quibuscum consentit Memmianus. quæ lectio etiam probabilis est.* CREARENT) *nempe ignea corpora: quodcumque crearent corpuscula, & primordia rerum ignea, id esset ignis omnimodus, seu vnimodus, seu omni'modis. id est omnino, & omnib. modis.*

NEQVE VLLÆ) *sic habet codex Vaticanus. quam scripturam secutus sum. ita enim loquebantur antiqui: Plaut. ex Varrone lib. 6. de ling. Lat. gannit odiosus totæ familiæ. Terent. Heaut. hoc ipsa in itinere alteræ dum narrat, forte audiui. M. Tull. de diuinat. lib. 2. sed si eadē hora aliæ pecudis iecur nitidum atq; plenum est, aliæ horridū, & exile, quid est quod declarari posit habitu extorum? sic idē Lucr.*

lib. 3.

lib.3. Aut aliæ cuius desiderium insideat res. Idem lib.6. Et potius nullæ sibi turpis consciu' réi, &c. ADIECTV) *iactu ad sensus: appulsu, seu coniectu, qui ad nostros tactus perueniat. nam adiicere telum, est plus quàm iácere: nempe ita iácere, vt ad eum locum, quem iaculator petit, perueniat. Cæs. lib.2. de bello Gall. Et quia non longius hostes aberant, quàm quò telum adiici posset, prœlij committendi signũ dedit. Idem lib.4. Atq; ita montibus angustis mare continebatur, vt ex locis superioribus telum in litus adiici posset. sic Lucret. dixit, adiectum odoris. lib.4. Nunc age, quo pacto nareis adiectus odoris Tãgat, agam. & lumina adiicere lib.5. Nam quibus è spatiis cumq; ignes lumina possunt Adiicere, &c. & M. Tull. adiectas voces, lib.2. de nat. Deor. Extra autem eminent, quæ appellantur aures, & tegendi causa factæ tutantur sensus, & ne adiectæ voces laberentur atque errarent, priusquàm ab his pulsus esset.* TANGERE TACTVS) *id est ad tactus nostros peruenire, eósque afficere. pulchrè dictum, tangere tactus.*

Dicere porrò, ignem res omneis esse, neque vllam
Rem veram in numero rerum constare, nisi ignem,
Quod facit hic idem: perdelirum esse videtur.
Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat:
Et labefactat eos, vnde omnia credita pendent,
Vnde hic cognitus est ipsi, quem nominat ignem.
Credit enim, sensus ignem cognoscere verè:
Cetera non credit, nihilo quæ clara minus sunt.
Quod mihi cùm vanum, tùm delirum esse videtur.
Quò referemus enim? quid nobis certius ipsis
Sensibus esse potest, quo vera, ac falsa notemus?
Præterea quare quisquam magis omnia tollat,
Et velit ardoris naturam linquere solam:
Quàm neget esse ignis, summam tamen esse relinquat?
Aequa videtur enim dementia dicere vtrumque.
Quapropter qui materiem rerum esse putarunt
Ignem: atque ex igni summam consistere posse:
Et qui principium gignundis aëra rebus
Constituêre: aut humorem quicumque putarunt
Fingere res ipsum per se: terrámve creare
Omnia, & in rerum naturas vertier omneis:
Magnopere à vero, longéque errasse videntur.

DICERE PORRO, IGN.) *Porrò autem (inquit Lucr.) dicere vnum esse rerum principium, ignem, nihilque omnino in natura rerum esse præter ignem, quod idem Heraclitus facit, valde delirum esse videtur.*

CONTRA SENSVS) *contra eos sensus, qui alia sentiunt præter ignem.*

AB SENSIBVS) *pro sensib. per quos ignem cognouit.*

VNDE OMNIA CR.) *id est, in quibus omnium rerum fides nititur, &*

fundatur, vt suprà dictũ est, & infrà plenius dicetur. QVEM NOMINAT IGNEM) *sic habent tres libri manuscripti, vatic. & Bertin. & Memm.*

CREDIT) *Heraclitus credit, sensum, verbi gratia, tactum, ignem cognoscere: & in hoc non fallitur. quid enim me docuit ignem esse calidum? tactus.*

CETERA NON CREDIT) *non credit, sensum cetera cognoscere, quæ nihilo minus perspicua sunt, quàm ignis: verbi gratia, aërem, aquam, terram: quæ etiam sensibus cognoscuntur.* QVO REFEREMVS ENIM) *sic habent quattuor libri manuscrip. quibuscum congruunt vulgati, veneti antiq. & Vicet. probabántque hanc scripturam Iouianus Pontanus, & Francisc. Puccius. quô referemus enim, nisi ad sensus scilicet, tanquam arbitros & iudices? sic suprà,* Haud erit occultis de rebus quò referentes Cõfirmare animi quicquam ratione queamus. *Libri vulgati autem sic,* Quid referemus enim, &c. *mea sententia minus rectè.*

QVAM NEGET ESSE IGNIS) *repete* ἀπὸ κοινοῦ, *naturam. Nonnulli tamen legi volunt, igneis, seu, ignis, in accusandi casu.*

SVMMAM TAMEN) *quidam legunt, aliam tamen: à quibus dissentio.*

ÆQVA VIDETVR ENIM) *par dementia videtur, id est, æquè delirum, ac stultum videtur, solum ignem ponere & concedere, ceteris omnibus negatis ac sublatis: atque ignem negare, ceteris omnibus rebus positis & concessis.*

ET QVI PRINCIPIVM GIGN. AERA) *vt Anaximenes Milesius: de quo sic M. Tull. in Lucullo. Anaximenes infinitum aëra dixit esse, ex quo omnia gignerentur. & Plutarchus,* περὶ τῶν ἀρεσκ. Ἀναξιμένης ὁ μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀέρα ἀπεφήνατο. ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίγνεσθαι, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναλύεσθαι: *id est, Anaximenes Milesius principium rerum aërem pronuntiauit. Ex hoc enim oriri omnia, & in eum resolui. Archelaus item Atheniensis aëra infinitum principium rerum dixit, vt refert Plutarchus eodem loco.* Ἀρχέλαος ὁ Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖος ἀέρα ἄπειρον καὶ τὴν περὶ αὐτὸν πυκνότητα, καὶ μάνωσιν.

AVT HVMOREM QVICVNQVE) *aut quicunque aquam putarunt esse principium rerum: vt Thales Milesius: de quo M. Tull. lib. I. de natura Deor. & in Lucullo. & Vitruu. lib. 2. cap. 2. & procem. lib. 8.*

TERRAMVE CREARE OMNIA) *Aristot. lib. I.* τῶν μετὰ τὰ φυσ. *scribit, nullum ex physicis principium rerum terram posuisse.*

LONGEQVE ERR.) *cod. duo manuscr. habent, longe deerrasse videntur.*

Adde etiam, qui conduplicant primordia rerum,
Aëra iungentes igni, terrámque liquori:
Et qui quattuor ex rebus posse omnia rentur,
Ex igni, terra, atque anima procrescere, & imbri:
Quorum Acragantinus cum primis Empedocles est:
Insula quem triquetris terrarum gessit in oris:
Quam fluitans circum magnis amfractibus æquor,
Ionium glaucis aspergit virus ab vndis:
Angustóque fretu rapidum mare diuidit vndis
Italiæ terraï oras à finibus eius:
Hîc est vasta Charybdis: & hîc Aetnæa minantur
Murmura flammarum rursum se conligere iras:

Faucibus eruptos iterum vis vt vomat igneis:
Ad cælúmque ferat flammaï fulgura rursum.
Quæ cùm magna modis multis miranda videtur
Gentibus humanis regio, visendáque fertur,
Rebus opima bonis, multa munita virûm vi:
Nil tamen hoc habuisse viro præclarius in se,
Nec sanctum magis, & mirum, carúmque videtur.
Carmina quin etiam diuini pectoris eius
Vociferantur, & exponunt præclara reperta:
Vt vix humana videatur stirpe creatus.
Hic tamen, & suprà quos diximus, inferiores
Partibus egregiè multis, multóque minores,
Quamquam multa bene, ac diuinitus inuenientes
Ex adyto tamquam cordis responsa dedêre
Sanctius, & multo certa ratione magis, quàm
Pythia, quæ tripode ex Phœbi, lauróque profatur:
Principiis tamen in rerum fecere ruinas:
Et grauiter magni magno cecidere ibi casu:
Primùm quòd motus, exemto rebus inani,
Constituunt: & res molleis, rarásque relinquunt,
Aëra, solem, ignem, terras, animalia, fruges:
Nec tamen admiscent in eorum corpus inane:
Deinde quòd omnino finem non esse secandis
Corporibus faciunt: neque pausam stare fragori:
Nec prorsum in rebus minimum consistere quidquam:
Cùm videamus id extremum quoiusque cacumen
Esse, quod ad sensus nostros minimum esse videtur:
Coniicere vt possis ex hoc, quod cernere non quis,
Extremum quod habent, minimum in consistere rebus.

ADDE ETIAM QVI CONDVPL.) *verbi gratia, Archel. qui aërem & eam, quæ ei circumfusa est, densitatem, & eam, quæ circumdata est, raritatem, id est ignem, & aquam, vult esse principia rerum.* TERRAMVE LIQV.) *vt Parmenides.* ATQVE ANIMA) *atq; ex aëre. Virg. in Sileno. Nanq; canebat vti magnum per inane coacta Semina terrarúmq;, animæq;, marísq; fuissent.*

QVORVM ACRAGANTINVS) *duo cod. manuscript. habent, Agrigentinus. Bertin. & Memm. Agragantinus. Vatic. Agragentinus. Acragas fluuij, & oppidi nomen est. dictum autem oppidum à fluuio est.*

TRIQVETRIS) *Siculis. Sicilia enim dicta est Triquetra à tribus promuntoriis, Peloro, Pachino, Lilybæo. Triquetram dictam esse quasi Triquedram à tribus sedibus indicat Quinctilianus lib. I. cap. 6. dicitur &* Θρινακία *à Græcis, quasi*

Τειναϰρία: seu à Thrinaco quodam Siciliæ tyrāno. Horat. saty. 6. lib. 2. militibus promissa, Triquetra Præmia Cæsar, an est Itala Tellure daturus?

AMFRACTIBVS) circuitionibus fractis. Cicero, longo amfractu circumscripta oratio. idem, solis amfractu. Virg. lib. 11. Est longo amfractu valles accommoda fraudi. am enim in iunctura significat plerunque circum, vt anquirere, ambire, ambustus, ancilia, hostiæ ambaruales.

IONIVM GLAVCIS ASP. VIRVS AB.) hic versus variè scriptus est in veteribus exemplaribus, & vulgatis codicibus. Nam libri Faer. & Tett. & Bertin. habēt, Ioniū glaucis aspergit virus ab vndis, aut, in vndis. Vatic. & Memm. litus ab vndis. quibuscum consentiunt Ald. antiq. Paris. Vicetini. Veneti autem recentiores, & vtrique Lugdunenses, & Florentini, Ionio & Libycis aspergit litus ab vndis. ego hanc scripturam proximam adulterinam esse puto. illam superiorem, germanam: eámque iam in secunda editione secutus sum. Virus autem significat cuiusque rei humorem & virtutem naturalem, vt docet Nonius.

ANGVSTOQVE FRETV) producit hunc versum testem Prisc. lib. 1. aitq; fretu, positum esse pro freto: vt Acherunta, pro Acheronta, & frundes pro frondes. & ita M. Tull. Verr. 5. Sicilia peranguslo fretu diuisa. Sicilia autem erat olim Italiæ continens, & agro Brutio annexa: pòst vi maris, quod nunc Siculum dicitur, abscissa, atque abrupta est ad Rhegium: quod à verbo ῥήγνυμι, id est frango, dictum est. Sed tamen fretus, us, in vsu est. idem Lucr. lib. 6. Nam fretus ipse anni permiscet frigus, &c. Arnob. lib. 1. aduers. gent. Et tamen, ô isti, qui pollutas res nostras vitiorum criminamini: stribiligines & vos istas libris illis in maximis atque admirabilib. non habetis? Nónne aliud hæc vtria, aliud dicitis hos vtres? cælus, & cælum? non item filus & filum? non item crocus & crocum? non item fretus & fretū? &c.

ITALIÆ TERRAI ORAS) sic videtur legendum, non, Italiæ terrarum. sic enim loquuntur Latini, Italia terra, Campania terra, Gallia terra, &c. Verumtamen alteram scripturam non damno.

VASTA CHARYBDIS) quæ fuit aquarum vorago. Homer. ὀδ. μ. δῖα χάρυβδις ἀναῤροιβδεῖ μέλαν ὕδωρ. Virg. lib. 3. ter gurgite vastos sorbet in abruptū fluctus.

ÆTNÆA MIN.) de Ætna, & de ignibus, ac murmuribus Ætnæ, lege lib. 6. Lucretij ibi. Nunc ratio quæ sit, &c.

RVRSVM SE CONL.) nam Ætna aliquando vicinas vrbeis cineribus & fauillis obruisse dicitur: aliquando tantam vim cineris, & fauillarum eiecisse, vt vicini biduum tenebris sepulti viderentur. M. Tull. de nat. Deor. lib. 2. Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscurasse dicuntur, vt per triduum nemo hominem homo agnosceret: cùm autem tertio die sol illuxisset, tum vt reuixisse viderētur. iccirco dixit rursum, Alij legunt, sursum. quibuscum non pugnabo.

FAVCIBVS) crateribus: sic enim eas fauceis appellant Græci. idē Lucret. lib. 6. In summo sunt ventigeni crateres, vt ipsi Nominitant, nos quas fauceis perhibemus, & ora. ERVPTOS) emissos. notandum participium, eruptos, ab absoluto verbo, erumpo. FVLGVRA) fulgores. nam apud hunc poëtā, fulgur & fulgor pro eodem ponuntur. MAGNA MODIS MVLT. MIRANDA) magna, miranda, duo epitheta ἀσυνδέτως posita.

VIDETVR) sic legendum, non vt in in vulgatis, videntur.

NIL TAMEN HOC HABVISSE) vide apud Diog Laërt. multa de

Emped. quæ hoc loco referre longum ſit. Non poſſum tamen mihi temperare, quin verſus eius grauiſsimos, quibus poëtas inſectatur, qui membra humana diis affinxerunt, ponam, à me apud Ammonium repertos, commentario περὶ ἑρμηνείας, τμήμ. ά. vbi oſtendit, deos eſſe meras energias natura, & eſſentia ſua, non ex poteſtate, & habitu proficiſcenteis, vt humanas. ſic autem ille tandem. διὰ ταῦτα δὲ ὁ ἀκραγαντῖνος σοφὸς ἐπιρραπίζων τοὺς περὶ θεῶν, ὡς ἀνθρωποειδῶν ὄντων, παρὰ τοῖς ποιηταῖς λεγομένους μύθους, ἐπήγαγε προηγουμένως μὲν περὶ Ἀπόλλωνος, περὶ οὗ ἦν αὐτῷ προσεχῶς ὁ λόγος, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τοῦ θείου παντὸς ἁπλῶς ἀποφαινόμενος·

Οὔτε γὰρ ἀνδρομέῃ κεφαλῇ κατὰ γυῖα κέκασται,
Οὐ μὲν ἀπαὶ νώτων γε δύω κλάδοι ἀΐσσουσιν,
Οὐ πόδες, οὐ θοὰ γοῦν', οὐ μήδεα λαχνήεντα,
Ἀλλὰ φρὴν ἱερὴ, καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μοῦνον,
Φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταΐσσουσι θοῇσι.

id eſt propter has cauſas Agrigentinus ſapiens inſectans & exagitans poëtarum fabulas, quæ de diis narrantur, tanquam humana forma præditis, ſubiecit præcipuè quidem de Apolline, de quo inſtitutus ei erat ſermo, ſed eodem modo, de omni eſſentia diuina ſimpliciter, & abſolutè pronuntians. Οὔτε γὰρ, &c. Quorum verſuum hæc ferè ſententia eſt, deos neque caput humanum habere, neque brachia ex humeris apta, neque pedes, neque genua, neque inguina hirſuta, ſed mentem ſacram, & diuinam duntaxat, & cogitationibus celeribus vniuerſum mundum mouere.

CARVMQVE) pluriſque faciendum: πρωϊώτερον. repetendum enim ἀπὸ κοινοῦ. magis. alij libri habent, clarúmque. INFERIORES) Empedocle.

EX ADYTO TANQVAM CORDIS) ex animi receſſu: ex animi penetralibus. ἄδυτον vox Græca, compoſita à priuatiua particula α, & δύω, quod valet ingredior. ſunt enim ἄδυτα eæ templi partes, quæ ſunt abſtruſæ, & quas intrare profanis non licet. Dixit autem, tanquam ex adyto, vt ſit εἰκών.

RESPONSA DEDERE) ſic M. Tull. lib. 2. de Finibus, loquens de Epicuro. In alio libro, vbi breuiter comprehenſis grauiſsimis ſententiis quaſi oracula edidiſſe ſapientiæ dicitur.

TRIPODE EX PHOEBI, LAVROQVE) cod. Memm. habet, tripode ex dio. de tripode Apollinis, & de lauro, lege interpretem Ariſtoph. ad illum locũ, τί δῆτ' ὁ φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων vbi ille, laurum (inquit) gerebat Pythia, & tripodes ipſi coronati erant. & Diodorum Siculum lib. 16. pag. 523.

FECERE RVINAS) ſic Ariſtot. lib. 1. φυσικ. ζητοῦντες γὰρ οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν φύσιν τῶν ὄντων, ἐξετράπησαν, id eſt, Primi illi philoſophi veritatem & naturam rerum quærentes, euerſi ſunt, ſeu grauiter ceciderunt.

PAVSAM) id eſt quietem, finem, παῦλαν, παῦσιν. Lucill. ſat. lib. 1. Hæc vbi dicta dedit, pauſam facit ore loquendi. Ennius apud Varr. lib. 6. de ling. Lat. pauſam fecere fremendi. Lucret. lib. 3. Inter enim iecta eſt vitai pauſa: & lib. 4. Parua ſit ardoris violenti pauſa parumper. Plaut. Rudente. Aliquando oſculando melius eſt vxor pauſam fieri. Arnob. lib. V. aduerſ. gent. ſed quid terrenis obuoluiſſe vos ſordib. deûm loquimur matrem, cùm ab Iouis ipſius maledictus nullam pauſam facere vel exigui temporis quiueritis? A. Gell. lib. IX. c. XIII. ex Qu. Claudio Quadrigario. Is maximè prælio commoto, atq; vtriſque ſummo ſtudio pugnantib. manu ſignificare cœpit, vtrique vt quieſcerent pugnare. pugnæ pauſa facta eſt.

FRAGORI) id eſt frangendis corporibus.

NEC PRORSVM IN REBVS MINIMVM) *minimum intellige, quo nihil minus esse potest, & ad quod cùm peruentum sit, tum fiat cuiuslibet corporis secandi finis, vt suprà diximus. Ad hunc locum pertinent ea, quæ à Cicerone disputantur sub Varronis persona lib. I. Acad. quæst. Ex materia putant Peripatetici omnia esse expressa, atque effecta: quæ tota omnia accipere poßit, omnibúsque modis mutare, atque ex omni parte: eóque etiam interire non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinitè secari, ac diuidi poßint, cùm sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod diuidi nequeat. Idem lib. I. de Finibus disputans aduersus Epic. Ne illud quidem physici est, credere aliquid esse minimum, &c. Vult igitur Epicurus aliquid esse in rebus minimum, nempe corpora prima: quæ scilicet iam secari, aut diuidi non possunt, eorúmq; sententiam nunc refellit Lucretius, qui negant quicquã in rebus esse minimum. lege, si tibi commodum est, quæ hac de re suprà diximus.*

CVM VIDEAMVS ID EXTREMVM) *confer hunc locum cum illo superiore. Tùm porrò quoniam extremum quoiusque cacumen, &c.*

CONIICERE VT POSSIS) *locus est aliquantùm obscurus: quem sic declaro. Coniicere vt poßis, ex hoc extremo cacumine, quod iam cernere non potes, & quod ad sensus nostros videtur esse minimum, id extremum esse in rebus minimum, quod extremum ipsæ res habent. Secutus autem sum scripturam duorum codicum manuscr. cum quibus congruunt Parisienses, & Veneti antiq. Nam ceteri codices habent, Coniicere vt poßis ex hoc, quæ cernere non quis, &c. quam scripturam si quis probabit, ita erit explicanda. coniicere vt poßis ex hoc extremo, quod extremum habent ea, quæ cernere non quis, esse aliquid minimum in rebus.*

MINIMVM IN CONS. R.) *id est minimum consistere in rebus, seu minimum esse in rebus. sic autem sæpe loquitur Lucretius, κατ᾽ ἀναστροφήν.*

Hûc accedit item, quòd iam primordia rerum
Mollia constituunt, quæ nos natiua videmus
Esse, & mortali cum corpore funditus. atqui
Debeat ad nihilum iam rerum summa reuerti:
De nihilóque renata virescere copia rerum.
Quorum vtrumque quid à vero iam, distet, habebas.
Deinde inimica modis multis sunt, atque venena
Ipsa sibi inter se. quare aut congressa peribunt:
Aut ita diffugient, vt tempestate coorta
Fulmina diffugere, atque imbreis, ventósque videmus.
Denique quattuor ex rebus si cuncta creantur,
Atque in eas rursum res omnia dissoluuntur:
Qui magis illa queunt rerum primordia dici,
Quàm contrà res illorum, retróque putari?
Alternis gignuntur enim, mutántque colorem,
Et totam inter se naturam tempore ab omni.
Sin ita fortè putas, ignis, terræque coïre
Corpus, & aërias auras, rorémque liquorum,

Nil in concilio naturam vt mutet eorum:
Nulla tibi ex illis poterit res esse creata:
Non animans, non exanimo quid corpore, vt arbos.
Quippe suam quicque in cœtu variantis acerui
Naturam ostendet: mistúsque videbitur aër
Cum terra simul, atque ardor cum rore manere.
At primordia gignundis in rebus oportet
Naturam clandestinam, cæcámque adhibere,
Emineat ne quid, quod contrà pugnet, & obstet,
Quo minus esse queat propriè quodcunque creatur.

HVC ACCEDIT ITEM, QVOD IAM) *Sic restituendum existimaui certißimis coniecturis ductus. alij libri habent, quoniam primord.*

MOLLIA) *vt ignem, aërem, aquam, terram.* VIRESCERE) *sic suprà, de nihilóque virescat copia rerum. non dißimulabo tamen, in quibusdam libris legi, vigescere.* QVID A VERO IAM, DISTET, HABEBAS) *ordo est, quorum vtrumque, nempe & rerum summam ad nihilum reuerti, & ex nihilo res gigni, aut renasci, quantũ à vero distet, iam habebas, id est iam cognouisti: vel paullo antè didicisti. Sic autem restitui. mendosè enim legitur in vulgatis codicibus, & in nõnullis manuscriptis, habebis. Est autem hic sermo implicatus, Quorum vtrumque quid à verò iam, distet, habebas. sic enim dictum oportuit, si versus pateretur: quorum vtrumque quid à vero distet, iam habebas: vt paullo antè diximus. quo modo interdum etiam loquuntur Græci, & verò liberius, & sæpius. Sophocles in Oedipo Tyr.* Μὴ νῦν ὀναίμην, ἀλλ' ἀραῖος, εἴ σέ τι Δέδρακ', ὀλοίμην, ὧν ἐπαιτιᾷ με δρᾶν. *Nam hoc ordine verba collocari debuerũt,* Μὴ νῦν ὀναίμην, ἀλλ' ἀραῖος ὀλοίμην, εἴ σέ τι δέδρακα ὧν ἐπαιτιᾷ κακῶν. *Sic iterum Lucr. lib. 2. Sed nihil omn. r. reg. viar. Declinare quis est qui poßit cernere sese? Idem lib. VI. Fecit, vt antè, cauam, docui, spissescere nubem.* DEINDE INIM. M. M. S. ATQVE VEN.) *deinde (inquit Lucret.) hæc, quæ Empedocles, & qui eius sententiam sequuntur, principia rerum esse volunt, sunt inter se inimica, & quasi venena, id est mortifera, & letalia. aqua enim cùm sit humida, & frigidiss. cum igne maximè pugnat sicco, & calidißimo: aër cùm sit humidißimus, & calidus, cũ terra pugnat, aridißima, & frigida. præterea ignis cum aëre, & terra pugnat: aër cum aqua: aqua cum terra. Sic autem Catull. Rufum quendam vitæ venenum dixit.*

VT TEMPEST. COORTA) *sic legendum, non coacta. nam sic loquuntur Latini: M. Tull. Verr. 3. tantæ subitò tempestates coortæ sunt. Lucret. lib. 2. Sed quasi naufragiis magnis, multísque coortis. & lib. 4. Vsque adeò tetra nimborum nocte coorta. Cæsar lib. 4. non longè ab extr. Tanta tempestas subitò coorta est. idem lib. V. non longè à princip. qui nuntiarant, superiore nocte maxima coorta tempestate propè omnes naueis afflictas. Idem eod. lib. maximo coorto vento.*

QVI MAGIS ILLA QV.) *mutat genus. dixit enim quattuor ex rebus, deinde, in eas res. nunc, Quî magis illa, id est illæ res, & illa elementa, ex quibus omnia nasci, & in quæ omnia dissolui volunt Empedocles, & qui eum sequuntur. Quòd si quis vocem, illa, referet ad voces, cuncta, & omnia, videbitur legendum, Quî minus, &c.*

NIL IN CONCIL. N. VT) *id est, vt nihil eorum in congressu naturam suam immutet.* ROREMQVE LIQVORIS.) *Sic habent tres lib. manuscrip. alij, liquorum.* NON EXAN. Q. CORP.) *id est, non quicquam corpore exanimo constans, seu non quicquam exanimum.*

IN COETV VAR.) *id est in concilio, & congressu varij acerui. cœtus idē significat quod coitus: immò verò coitus & cœtus idem sunt.*

ATQVE ARDOR CVM RORE M.) *sic reposui non dubijs coniecturis ductus. nam libri omnes habent, & quodam cum rore man. planè mendosè. sententia autem perspicua est. Si quattuor illæ res (inquit) ita congregabuntur, & coibunt, vt naturam suam non mutent: primùm nihil ex illis creari poterit, deinde videbitur aër cum terra confusus, & ardor, id est ignis cum rore, id est cum aqua: quod natura non patitur. sic suprà ardorem pro igni posuit. Occidet ad nihilum nimirum funditus ardor. & infrà eod lib. Verùm semina sunt ardoris multa, &c.*

CÆCAM) *id est latentem, & obscuram. Idem lib. 2. Quòd tales turbæ motus quoque materiai significant clandestinos, cæcósque subesse.*

Quin etiam repetunt à cælo, atque ignibus eius:
Et primum faciunt ignem se vertere in auras
Aëris: hinc imbrem gigni, terrámque creari
Ex imbri, retróque à terra cuncta reuerti:
Humorem primùm, pòst aëra, deinde calorem:
Nec cessare hæc inter se mutare, meare
De cælo ad terram, de terra ad sidera mundi:
Quod facere haud vllo debent primordia pacto.
Immutabile enim quiddam superare necesse'st,
Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
Nam, quodcunque suis mutatum finibus exit,
Continuò hoc mors est illius, quod fuit antè.
Quapropter quoniam, quæ paullo diximus antè,
In commutatum veniunt: constare necesse'st
Ex aliis ea, quæ nequeant conuertier vmquam:
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes:
Quin potius tali natura prædita quædam
Corpora constituas, ignem si fortè crearint,
Posse eadem, demtis paucis, paucísque tributis,
Ordine mutato, & motu, facere aëris auras:
Sic alias aliis rebus mutarier omneis.

QVIN ETIAM REP. &c.) *Sic item Arist. ait enim elementa inter se commutari, & alterum ex altero gigni. Sed ea (vt dixi) appellat elementa, non principia. Inter principia autem & elementa multum vult interesse. repetunt autem, id est initium ducunt.* CALOREM) *id est ignem, vt suprà ardorem dixit.*

HÆC INTER SE MVTARE, MEARE DE C. &c.) *sic habent*

quinque libri manuſcripti, quibuſcum vulgati conſentiunt, Pariſ. *&* Vicet. *alij habent, inter ſe mutando meare, &c. quam ſcripturam tamen non improbo: ſed antiquam ei antepono. mutare inter ſe, autem ſic dictum, vt amare inter ſe, &c.*

AD SID. MVNDI) *quidam libri habent, ad ſidera cæli: & ita* Virg. Georg. 4. Hinc *vbi iam emiſſum caueis ad ſidera celi* Nare *per æſtatem liquidam ſuſpexeris agmen, &c.* Idem *lib.* 10, Æneid. *cæli cui ſidera pârent.*

SVPERARE) περιγίγνεσθαι, *ſupereſſe, reliqua eſſe.*

NAM, QVODCVNQVE SVIS, &c.) *hic verſus cum eo, qui deinceps ſequitur, iam ſuprà poſitus eſt.* Ad *hunc autem locum, atque ad hanc ſententiā pertinent, quæ ſcribit* M. Tull. *lib.* 3. *de nat. deor. his verbis.* Præterea *omnia hæc tum intereunt, cùm in naturam aliam cõuertuntur: quod fit cùm terra in aquam ſe vertit, & cùm ex aqua oritur aër, & cùm ex aëre æther, & cùm eadem viciſſim retrô commeant.* QVÆ PAVLLO DIX.) *ſic habent tres libri manuſcripti, non, vt alij, quod paullo dix.* Sed *quæ ſunt illa? ignis, aër, aqua, terra.*

IN COMMVTATVM VENIVNT) *id eſt, in commutationem.* Venire *autem in commutationem, nihil aliud eſt, quàm in naturam aliam conuerti poſſe, & eſſe commutabilia.* CONSTARE NECESSE'ST EX ALIIS EA, QVÆ) *ordo eſt. neceſſe eſt, ea, nempe ignem, aërem, aquam, terram, cōſtare ex alijs, quæ nunquam commutari poſſunt.*

QVIN POTIVS TALI, &c.) *hos quattuor verſus, qui deinceps ſequuntur, quidam legunt cum interrogationis nota, hoc ordine, & ſenſu.* Cur *non potius conſtituas quædam corpora tali natura prædita, vt, ſi forte ignem crearint, poſſint eadem paucis detractis, paucíſque additis, &c. aërem facere? Sed fortaſſe præſtat ſine interrogatione pronuntiare, & coniungere cum verſu ſuperiore, hoc modo:* Ne *tibi res omnes ad nihilum redigantur, immò potius, vt quædam corpora tali natura prædita, id eſt immutabilia, & quæ nequeant vllo tempore conuerti, conſtituas: id eſt ſtatuas & exiſtimes poſſe, ſi forte ignem crearint, eadem paucis demtis, id eſt detractis, & paucis tributis, id eſt additis, atque attributis, ordine & motu mutato facere aërem.* FACERE AERIS AVRAS) *ſic habent lib. manuſcripti, melius, quàm quidam vulgati, aëris auram. ſic & paullo pòſt,* At *manifeſta palam res indicat, inquis, in auras* Aëris, *&c.*

At manifeſta palàm res indicat, (inquis) in auras
Aëris è terra res omneis creſcere, alique:
Et niſi tempeſtas indulget tempore fauſto
Imbribus, & tabe nimborum arbuſta vacillant:
Sólque ſua pro parte fouet, tribuítque calorem:
Creſcere non poſſint fruges, arbuſta, animantes.
Scilicet & niſi nos cibus aridus, & tener humor
Adiuuat: amiſſo iam corpore, vita quoque omnis
Omnibus è neruis, atque oſſibus exſoluãtur.
Adiutamur enim dubio procul, atque alimur nos
Certis ab rebus: certis aliæ, atque aliæ res.
Nimirum quia multa modis communia multis

Multarum rerum in rebus primordia mista
Sunt, ideò variis variæ res rebus aluntur.
Atque eadem magni réfert primordia sæpe,
Cum quibus, & quali positura contineantur:
Et quos inter se dent motus, accipiántque.
Namque eadem cælum, mare, terras, flumina, solem
Constituunt: eadem fruges, arbusta, animanteis.
Verùm aliis, alióque modo commista mouentur.
Quin etiam passim nostris in versibus ipsis
Multa elementa vides multis communia verbis:
Cùm tamen inter se versus, ac verba necesse'st
Confiteare & re, & sonitu distare sonanti:
Tantùm elementa queunt permutato ordine solo.
At rerum quæ sunt primordia, plura adhibere
Possunt, vnde queant variæ res quæque creari.

AT MANIFESTA PALAM, &c.) *Alia obiectio. At res omnes (dicet aliquis) è terra crescunt, & terra ipsa nihil fere gignere potest, nisi imbribus irrigetur, & solis calore foueatur.* Ergo ignis, aër, *aqua terra, sunt principia rerum.*

ET TABE NIMBORVM ARB. VACILLANT) *hanc scripturam agnoscit* Priscian *lib 7. cõfirmant quattuor codices manuscripti,* Vaticanus, Faërn. Tettianus, Bertinianus. *quibuscum consentiunt* Veneti *antiq. &* Lugdunenses *alteri: neque est quòd quisquam putet legẽdum, tabi, veritus, ne secunda syllaba, tabe, breuis sit.* Nam *fortassè eadem ratione producitur, qua secunda vocis: fame.* Virgil. *lib.6.* Æneid *medicatis frugibus offam* Obijcit: *ille fame rabida tria guttura pandens* Corripit *tabe nimborum autem, id est liquore nimborum, quod totum valet, imbribus.* AMISSO IAM CORPORE) *sic loquitur* M. Tull *epist quadã ad* Gall *lib.7 vireis & corpus amisi. iterum* Lucret. *inf. eod. lib.* Nam *veluti priuata cibo natura animantum* Diffluit *amittens corpus, &c.*

NIMIRVM QVIA MVLTA MODIS, &c.) *sic legendum, & ita scriptum est in duobus cod. manuscriptis, non vt in vulgatis, multi' modis.* Cur *alius alijs animantibus sit cibus, copiosè & suo loco disputat lib. 4. ibi.* Nunc *alijs alius cur sit cibus, &c.*

QVIN ETIAM PASSIM NOSTRIS IN VERSIBVS IPSIS) *vtitur eadem similitudine, atque adeò ijsdem versibus lib. 2.*

SONITV DISTARE SONANTI) *sonitu sonanti sic dictum, vt lib* III. *anxius angor (nisi forte ibi legendum est, anxius ægror) apud* Plautum *amœnitas amœna,* Captiuis: *pretio pretioso,* Epidico: *nitoribus nitidis,* Casina: *pulchram pulchritudinem* Milite glor *acrem acrimoniam, apud* Næuium *in* Lycurgo: *ex* Nonio.

TANTVM ELEMENTA QVEVNT) ἐπιφώνημα, *seu acclamatio.*

Nunc & Anaxagoræ scrutemur ὁμοιομέρειαν,
Quam Græci memorant, nec nostra dicere lingua

Concedit nobis patrij ſermonis egeſtas.
Sed tamen ipſam rem facile eſt exponere verbis,
Principium rerum quam dicit ὁμοιομέρειαν.
Oſſa videlicet è pauxillis, atque minutis
Oſſibu': ſic & de pauxillis, atque minutis
Viſceribus viſcus gigni, ſanguénque creari,
Sanguinis inter ſe multis coëuntibu' guttis:
Ex aurique putat micis conſiſtere poſſe
Aurum, & de terris terram concreſcere paruis:
Ignibus ex ignem, humorem ex humoribus eſſe:
Cetera conſimili fingit ratione, putátque:
Nec tamen eſſe vlla parte idem in rebus inane
Concedit: neque corporibus finem eſſe ſecandis.
Quare in vtraque mihi pariter ratione videtur
Errare, atque illi, ſuprà quos diximus antè.
Adde quòd imbecilla nimis primordia fingit:
Si primordia ſunt, ſimili quæ prædita conſtant
Natura, atque ipſæ res ſunt, æquéque laborant.
Et pereunt: neque ab exitio res vlla refrenat.
Nam quid in oppreſſu valido durabit eorum,
Vt mortem effugiat leti ſub dentibus ipſis?
Ignis, an humor? an aura? quid horum? ſanguen, an oſſa?
Nil, vt opinor: vbi ex æquo res funditus omnis
Tam mortalis erit, quàm quæ manifeſta videmus
Ex oculis noſtris aliqua vi victa perire.
At neque reccidere ad nihilum res poſſe, neque autem
Creſcere de nihilo, teſtor res antè probatas.

NVNG ET ANAXAGORÆ) *Nunc contra Anaxagoram accingitur. Anaxagoras (vt ſcribit M. Tull. lib. 2. Acad. quæſt.) materiam infinitam dixit eſſe, è qua omnia gignerentur: eámque, particulas ſimileis inter ſe, minutas, primò confuſas, poſtea in ordinem adductas à mente diuina. Hic librum ſuum ſic orſus eſt:* ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν. νοῦς δ' αὐτὰ διῆρε, καὶ διεκόσμησε: *id eſt, Simul erant res omnes. mẽs autem ea diſtinxit, & in ordinẽ redegit. Quæ videntur eſſe à Moſe ſumta.*

OMOIOMEPIAN) *hoc nomen ſcriptum eſt litteris Latinis in aliquot lib. manuſcriptis. nos vulgatos ſecuti, Græcis excudendum curauimus, non pugnaturi, ſi quis Latinis ſcribat.* Ὁμοιομερῆ *autem dicuntur, quorum partes appellãtur nomine totius, vt os, ſanguis, lapis. Nam quamuis hæc ſint inter ſe diſsimilia, conſtant tamen ſingula partibus ſimilibus.* Ὁμοιομέρειαν *igitur, quam Anaxagoras principium rerum eſſe dixit, licet interpretari vel ſimilium partium naturam, vel partium ſimilitudinem.*

PRINCIPIVM RERVM) *sic restitui, cùm in omnibus libris vulgatis legeretur, Principio, &c. atque hoc idcirco nunc annotaui, quod Thraso ille, quem sæpe describo, meam emendationem secutus, tacitam præteriit. quamquam quid in hoc queror, cùm idem fecerit in aliis innumerabilibus?*

OSSIBV', SIC ET DE) *sic habent duo cod. manuscr. quæ scriptura perspicuè recta est. Nam vulgati vitiosè habent, Oßibus, & sic de, &c.*

SANGVENQVE CREARI) *profert hunc versum Non. Marcell. in voce, sanguen, & in voce, viscus. profert & Fl. Sosipater Charisius lib. I. his verbis, sanguis masculino genere dicitur: & facit, hunc sanguinẽ. sed Cato de habitu ait, sanguen demittatur. & Lucret. visceribus viscus gigni, sanguénq; creari. Vtitur eodem nomine & Ennius lib. 2. annalium. O pater, ô genitor, ô sanguen diis oriundum. Et idem Ennius apud M. Tull. lib. 5. de finib. non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu? testatur & Priscianus lib. 7. Denique A. Gellius lib. 3. cap. 7. hæc Catonis verba profert. Eúmque inter mortuos defatigatum vulneribus, ægréque spirantem, quòd sanguen defluxerat, cognouere. Probus quoque grammaticus in Catholicis hunc locum spectauit, cùm scripsit, Lucretium posuisse hoc sanguen, nouo more, cùm sit hic sanguis. Iterum Lucret. paullo infrà, sanguen, an ossa?*

EX AVRIQVE PVTAT MICIS) *sic hac de re Laërt.* Καθάπερ ἐκ τῶν ψηγμάτων λεγομένων τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μερῶν μικρῶν τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι, καὶ νοῦν ἀρχὴν κινήσεως, *&c. id est, quemadmodum ex auri micis, quæ appellantur, aurum cõstare: ita ex multis partibus similibus paruis vniuersum concretum esse: & mentem, motionis principium esse.*

IGNIBVS EX IGNEM, HVM. EX HVMORIB. ESSE) *Admonueram in prima editione, versum hunc, qui reperitur in omnibus libris vulgatis: Sic ignem inter se paruis coëuntibu' nasci, abesse ab aliquot lib. manuscript. eum autem, qui deinceps sequitur, sic legi in nonnullis vulgatis, Ignem ex ignibus, humorem ex humoribus esse: in manuscriptis autẽ sic: Ignibus ex ignis, hum. ex hum. esse. Vnde ortam mihi suspicionem, versum, Sic ignem &c. non esse Lucretianum: proximum autem sic esse legendum, Ignibus ex ignem, humorẽ ex humoribus esse. Itaque in secunda editione, versu illo deleto, sic edendum curaueram, Ignibus ex ignem, humorem ex humoribus esse. atque hanc scripturam sycophanta omnium hominum impudentißimus, sibi arrogauit, vt & alias innumerabileis. eam igitur ego nunc, vt meam, vindico. Sententia autem ita aperta est, vt declarationem non requirat. Iam verò, ignibus ex,* ἀναστροφή *est, pro, ex ignibus. Quòd si quis malet legi, vt in vulgatis, Ignem ex ignibus, hum. &c. equidem non pugnabo. sed antiquã scripturam malo.*

QVARE IN VTRAQVE MIHI PARITER) *in vtraque ratione: nempe & in eo, quòd tollit inane, & in eo, quòd vult, corpora in parteis infinitas secari posse: pariter, atque illi, id est æquè, atque illi, seu ita vt illi, videtur errare.*

ADDE QVOD IMBECILLA) *cùm primordia rerum debeant esse validißima, atque ab omni iniuria tuta.*

SI PRIMORDIA SVNT) ἐπανόρθωσις, *seu* διόρθωσις.

IN OPPRESSV VALIDO) *in acri oppreßione.*

VT MORTEM EFFVG. LETI SVB DENTIBVS IPSIS?) *sic habent libri manuscripti. quæ scriptura si emendata est, tralatio ducta est à feris: quæ, quidquid inuadunt, dentibus dilacerant, & discerpunt. In plerisque libris*

vulgatis legitur, leti sub cœtibus ipsis. in nonnullis, leti subeuntibus ipsis. planè mendosè. assensus sum aliquando viro cuidam doctissimo, qui putabat hoc loco legendum esse, leti sub motibus ipsis. cuius coniecturam possum confirmare exemplo ex libro 2. Et quasi iam leti dominantem in corpore motum. Ego tamen à vetere scriptura discedere non sum ausus. Confirmare eam potest Arnobius lib. 2. aduersus genteis. Hæc cùm ita se habeant, & cùm ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas longe ab hiatibus mortis & faucibus constitutas, &c. tale est illud Ciceronis, vrbs ex faucibus Fati erepta: & illud Crassi, eripite nos ex faucibus eorum. & iterum illud Arnobij eodem libro, ab Orci faucibus vindicari.

QVID HORVM? SANGVEN, AN OSSA?) mire corrupti sunt hoc loco codices tum manuscripti, tum typis excusi: eorúmque omnium varietatem longum sit proponere. alij enim habent, sanguinis ad nos? alij, sanguinis, an'ne os? alij, sanguis omos? alij, sanguis ὁμοίως? alij aliter. Ego eam scripturam secutus sum, & quæ proxime accedit ad veterem, & quam reperi ascriptam ad oram cuiusdam libri manuscripti. M. Anton. Muretus putabat esse legendum, quid horum? sanguis, an ossum? Ossum autem ab antiquis vsurpatum est, pro esse, teste Sosipatro Charisio lib. I. Osso. Varro ad Ciceronem 13. Oliuo & osso. idem: osse scribebant, non osso, quamuis Gell. lib. 33. dixerit, Caluariæque eius ipsum ossum expurgarunt, inauraruntque. Idem Muretus existimat apud Terent. in Eunucho legendum, viden', ossum, & cibus quid faciat alienus? sed non est ita. nam ex librorum manuscript. vestigiis legendum, vt coniecit Langius, Viden os suum, & cibus quid faciat alienus? os suum autem, cibus alienus ἀντίθεσις est. Iam quod quidam hoc loco legi voluit, sanguisne, an'ne os? πεπόφωται.

ALIQVA VI VICTA PERIRE) vi victa: complosio, vt apud Virgilium sæpe. Siliqua quassante legumen. &, ruit Oceano nox. & neque te teneo, neque dicta refello. vel dic esse παρήχησιν.

AT NEQVE RECCIDERE) sic legendum, non recidere, aut recedere. reccidere autem dictum eadem ratione, qua reppulit, Virgil. lib. 4. connubia nostra Reppulit. rettulit, redducere, repperit, subbigit, & simil. Cic. in Mario. Subbigit ipse feris transfigens vnguibus anguem. refferre apud Horat. pro referre, in epist. ad Pison. Vnde pedem refferre pudor vetat, aut operis lex: vbi vulgò legitur, proferre. Vtebantur enim hac machina veteres ad productionem breuium syllabarum, in verbis compositis, vt primam litteram verbi simplicis geminarent. recidere autem ad nihilum, id est, vt alibi loquitur, reuerti ad nihilum. sic locutus est & M. Tull. Phil 7. in extr. Hunc tuum tantum apparatum, támque præclarum ne ad nihilum recidere patiare.

Præthereà, quoniam cibus auget corpus, alitque:
Scire licet, nobis venas, & sanguen, & ossa,
Et neruos, alienigenis ex partibus esse.
Siue cibos omneis commisto corpore dicent
Esse, & habere in se neruorum corpora parua,
Ossáque, & omnino venas, parteísque cruoris:
Fiet, vti cibus omnis, & aridus, & liquor ipse,
Ex alienigenis rebus constare putetur,

Oſſibus,& neruis, veníſque, & ſanguine miſto.
Præterea, quæcunque è terra corpora creſcunt,
Si ſunt in terris: terras conſtare neceſſe'ſt
Ex alienigenis, quæ terris exoriuntur.
Transfer item: totidem verbis vtare licebit.
In lignis ſi flamma latet, fumúſque, ciníſque:
Ex alienigenis conſiſtant ligna neceſſe'ſt,
Ex alienigenis quæ lignis exoriuntur.

PRÆT. QVON. CIB. *&c.) Talis eſt vis huius argumenti. Corpus cibo augetur, & alitur: cibus autem, quo alimur, non eſt vnus, neque vnius generis. alimur enim, verbi gratia, pane, carnibus, piſcibus, radicibus, caſeo, fructibus, & bacis arborum, aqua, & vino, & ſimilibus. atqui hæc ſunt alienigena, & diſsimilia inter ſe ergo neque venæ, neque ſanguis, neque cetera ſingula conſtant partibus ſimilibus: cùm omnia hæc, atque adeò ſingula, cibis illis omnibus alantur, & creſcant. Quòd ſi dicant, cibos omneis conſtare corpore miſto: ergo alienigenis partibus conſtabunt.*

SCIRE LICET NOBIS) *hunc locum nimis audaciter corruperant arrogantes quidam homines, &, quod grauius eſt, verſum proximum, neſcio quibus cauſis adducti, ſuſtulerãt. Alij nuper exorti, improbiſsimi, & immaniſsimi barbari, hanc meam emendationem ſibi arrogarant, vt alias ferè omneis.*

ET NERV. ALIEN. EX PART. ESSE.) *quia conſtant ex iis rebus, quibus aluntur, & augeſcunt. At ea, quibus alimur, & augemur, non ſunt eiuſdem generis, neque ſimilibus inter ſe partibus conſtant.*

ET NERVIS, VENISQVE) *ſic legendum, non vt habent quidam vulgati, neruis, ſaniéque: quamuis Turnebus aliter ſentiat. Sic enim ſuprà, Scire licet, nobis venas, & ſanguen, & oſſa, &c.*

QVÆ TERRIS EXOR.) *quæ alienigena ex terris oriuntur.*

TRANSFER ITEM) *transfer ſimiliter ad alia.*

EX ALIENIGENIS CONSISTANT) *nempe flamma, fumo, cinere.*

EX ALIENIGENIS QVÆ LIGNIS) *quæ alienigena, nempe flamma, fumus, cinis exoriuntur è lignis: quæ ligna alio ſunt genere, quàm flamma, fumus, cinis. verſum qui in lib. vulgatis deinceps ſequebatur, Præterea tellus, quæ corp. cúmque al. aug. temerè inculcatum, ſuſtuli. Hunc quoque verſum, Ex alien. q lign exor. Thraſo delendum cenſet, ὄνος πρὸς λύραν.*

Linquitur hîc tenuis latitandi copia quædam:
Id quod Anaxagoras ſibi ſumit, vt omnibus omneis
Res putet immiſtas rebus latitare: ſed illud
Apparêre vnum, quoius ſint pluria miſta:
Et magis in promtu, primáque in fronte locata:
Quod tamen à vera longè ratione repulſu'ſt.
Conueniebat enim, fruges quoque ſæpe minutas,
Robore cùm ſaxi franguntur, mittere ſignum

Sanguinis,aut aliûm,in noſtro quæ corpore aluntur:
Quom lapidi lapidem terimus,manare cruorem:
Conſimili ratione herbas quoque ſæpe decebat,
Et latices,dulceis guttas,ſimilíque ſapore
Mittere,lanigeræ quali ſunt vbera lactis:
Scilicet & glebis terrarum ſæpe friatis
Herbarum genera,& fruges,frundeíſque videri
Diſpertita,atque in terris latitare minutè:
Poſtremò in lignis cinerem,fumúmque videri,
Cùm præfracta forent,igneíſque latêre minutos.
Quorum nil fieri quoniam manifeſta docet res:
Scire licet non eſſe in rebus res ita miſtas:
Verùm ſemina multi'modis immiſta latêre
Multarum rerum in rebus communia debent.

LINQ. HIC TEN. LATIT.) *Habet (inquit) hoc loco latebram Anaxagoras, in qua deliteſcat, nempe id, quod dicit, res omneis in omnibus rebus eſſe miſtas, & cõfuſas: ſed illud vnum apparêre, cuius plura ſint miſta, & in prima fronte poſita.* PLVRIA) *ſic legendum. ſic enim loquebantur veteres. Terent. Adelph. Te pluria in hac re peccare oſtendam. Idem Phorm. multa aduenienti, vt fit, noua hîc compluria. Cato Origin. lib. 2. fana hoc loco compluria. M. Tull. Protag. Confirmandi genera compluria. Quin A. Gellius teſtimonio veterũ cõfirmat, pluria & compluria potius eſſe dicendum, quàm plura, & complura.*

MINVTAS) *quidam libri manuſcr. habent, minacis. minacis autem (vt cohæreat cũ voce, ſaxi) interpretor, duri, rigidi. tralatio eſt. in vno cod. manuſcr. legitur minaci, vt coniungatur cum voce, robore: in quo ineſt etiam tralatio. in quibuſdam impreßis, fruges quoque ſæpe minutas. atque ita habet codex Memm. eámque puto eſſe rectam ſcripturam.*

SANGVINIS) *quia ex frugibus gignitur ſanguis in corpore humano.*

AVT ALIVM) *aut aliorum, ſignum, ſubintell. quæ in noſtro corpore aluntur, verbi gratia, venarum, neruorum, oßium. aliûm: id eſt aliorum. Sic eſſe legendum ratio & veritas aduincunt. Hoc enim ſentit Lucretius: Si verum eſſet quod Anaxagoras ſibi ſumit: conueniebat, fruges quoq; minutas, cùm moluntur, ſignum ſanguinis mittere, aut aliarum rerum, quæ in noſtro corpore aluntur, verbi gratia, neruorum, venarum, oßium, &c. Quòd autem quidam legentes, aut aliquid, vt eſt in libris vulgatis, & nõnullis manuſcriptis, ſubiiciũt, noſtra quo corpora aluntur modis omnibus ineptum eſt. Conueniebat, inquiunt illi, fruges minutas, aut aliquid præter fruges, quo noſtra corpora aluntur, ſignum mittere ſanguinis, falſum. poſſent enim ſignum mittere oßium, aut neruorum, aut venarum, &c. Prætereà illud fruges minutas, nimis longè diſtat, ab hoc, aut aliquid. deinde quòd in, aliquid ſubintelligũt, præter fruges, fictum ad libidinem contra vſum Latini ſermonis. Poſtremò verſus inconcinnus eſt, noſtra quo corpora aluntur. Quid multa? omnia ipſo auctore digna, Lucretio indigna, ratione carentia, atque abſurda.*

CVM LAPIDI LAPIDEM TER.) *Hæc ſcriptura probabilis eſt, ſiue,*

lapidi, sit dandi casus, siue septimi pro lapide, vt colli pro colle, contagi pro contage, & simil. apud hunc scriptorem.

CRVOREM) *Putabam ferri non posse hanc lectionem vulgatã, manare cruorem: (quamobrem enim conueniebat ex lapidibus inter se collisis & contritis cruorem manare?) legendúmque esse, manare calorem: id est ignem, seu flammam, vt sit hic Lucretij sensus, Conueniebat, si Anaxagoræ sententia vera esset, ex lapidibus inter se contritis calorem, id est ignem manare: sed Turneb. cui assentior, receptam lectionem retinet, & ait, verba illa, Cùm lapidi lapidem terimus, intelligenda esse de quodam molendi genere, in quo lapis lapidem terit, vt est apud Plaut. Asinar. Num me illuc ducis, vbi lapis lapidem teris? vt sit hæc sententia: conueniebat, ex frugibus, cùm eæ lapidibus duobus & molis contritis, moluntur, cruorem effusè effluere. cùm autem ita semper ediderim quidam barbarus calumniatur me edidisse, manare calorem, ex eo, quòd in erratorum emendationibus, scriptum fuerat, manare calorem: quod errore librarij factum est, qui initio ediderat, manare calorem, pro manare cruorem, meo iniussu: statim autem suo errore cognito, in omnibus exemplis manare cruorem restituerat, quod ego nesciens, iusseram in erratorum numerũ hoc referri. quod fecit. idque peruersè. nam cùm esset in contextu, manare cruorem, rectè: ille inter erratorum emendationes posuit, manare calorem.*

ET LATICES) *sic legendum: & ita habent tres libri manuscripti: quibuscum consentiunt lib. Paris. Veneti antiq. Vicetini. consimili ratione (inquit) conueniebat, herbas, quibus pascuntur pecudes: & latices, id est aquas, quas potant, guttas dulceis, & lactei saporis, mittere.*

LANIGERÆ QVALI SVNT VBERA LACTIS) *simili sapore, quali sapore est lac ouile. vbera lactis, id est lac: lanigeræ, id est ouis, seu oui. hunc locum restitui à tribus codicibus manuscriptis adiutus, quorum in duobus scriptum reperi, quali sunt vbere: in tertio, quales sunt vbera. idem Lucret. lib. 2. Ad sua quisque fere decurrunt vbera lactis. sic Varro Tithono περὶ γήρως, dixit, mammã lactis.*

PRÆFRACTA) *in prima fronte, & in summo quasi cortice fracta. ex quo præfracti dicuntur per translationem duri, contumaces, peruicaces. Cic. offic. 3. Cato nimis præfractè videbatur mihi ærarium defendere.*

MVLTI' MODIS) *id est multis modis. vel multimodis vna vox est, & cohæret cum voce, rebus, versu proximo, multimodis in rebus. multi' modis autem pro multis modis vsurpatum esse à veteribus testatur M. Tull. in perf. orat. Sed quid ego vocaleis? sine vocalibus sæpe breuitatis causa contrahebant, vt dicerent, multi' modis, vas' argenteis, palli' crinibus, tecti' fractis.*

At sæpe in magnis fit montibus, (inquis) vt altis
Arboribus vicina cacumina summa terantur
Inter se, validis facere id cogentibus Austris:
Donec fulserunt flammaï flore coorto.
Scilicet. & non est lignis tamen insitus ignis.
Verùm semina sunt ardoris multa: terendo
Quæ quom confluxere, creant incendia siluis.
Quòd si tanta foret siluis abscondita flamma:
Non possent vllum tempus celarier ignes:

Conficerent

Conficerent volgò siluas:arbusta cremarent.
Iámne vides igitur,paullo quod diximus antè,
Permagni referre,eadem primordia, sæpe,
Cum quibus,& quali positura contineantur?
Et quos inter se dent motus,accipiántque?
Atque eadem paullo inter se mutata creare
Igneis è lignis? quo pacto verba quoque ipsa
Inter se paullo mutatis sunt elementis,
Quom ligna,atque igneis distincta voce notemus.
Denique iam quæcunque in rebus cernis apertis,
Si fieri non posse putas,quin materiaï
Corpora consimili natura prædita fingas:
Hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
Fiet vti risu tremulo concussa cachinnent,
Et lacrymis salsis humectent ora,genásque.

AT SÆPE IN MAGNIS) *occupatio est, per quam aduersarium ita facit disputantem, atque argumentantem:* Quæ *ex rebus exprimuntur, atque eliciuntur, ea in illis insunt. ignis ex arboribus inter se collisis, & conflictis elicitur. ergo ignis in arboribus inclusus latet.* Etiam *fatetur* Thucydides *lib.2. incendium oriri in siluis, sua sponte arboribus inflammatis ex conflictu, his verbis.* ἤδη γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς αὑτὴν ἀπὸ ταὐτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ἀπ' αὐτῆς ἀνῆκε. *id est* Iam *enim in montibus silua à ventis in sese contrita, sponte sua ex se ignem & flammam sursum extulit.* DONEC FVLSER. FLAMMAI FLORE) Hunc *locũ fateor à me esse prætermissum, qui in libris vulgatis sic legitur:* Donec *fulserunt flãmæ fulgore coorto, quem tamen in codice* Bertiniano, & Vaticano *ita planè scriptũ videram.* Sed *nescio quo modo fugit me ratio, cum præsertim eundem mihi indicasset* Adr. Turnebus *paucis antè quàm excederet è vita, diebus.* Sic *igitur legendum, vt ille admonuit ex libris veteribus.* Flammaï *flore autem, tralatio est. sic* Horatius *dixit,* Virens in Ætna flamma. & Homer. *contrà* ἰλ. Υ. φλὸξ ἐμαράνθη, *id est flamma exaruit. qua de re plura in commentariis* Horat. Non *dißimile est illud eiusdem* Lucretij, *lib.* IIII. Bina *lucernarum florentia lumina flammis.*

SCILICET) *respondens* Lucretius, *concedit aduersario, verum esse, ex arboribus inter se collisis flammam excitari: non tamen iccircò in arboribus ignem insitũ esse: sed quædam ignis semina inesse: quæ vbi terendo concurrerunt, & congregata sunt: siluas incendunt.* Scilicet, *hoc loco affirmat, aut comprobat, proinde ac si ita loquatur, verũ est istud, quod dicis, neq; tamen, &c. in quibusdam libris legitur,* Scilicet: *at non est.* QVÆ CVM CONFLVXERE) *quidam libri typis impreßi habent,* Quæ tum cùm fluxere. *quidam,* Quæ cùm conflixere.

IAMNE VIDES IGITVR, &c.) *hæc huius loci sententia est:* Iámne *igitur perspicuum est id, quod paulo antè dixi, multa in rebus esse communia rerũ primordia, quæ alio atque alio ordine locata, & aliter, atque aliter mota, res dißimileis ex se creant? id ostendit à similitudine litterarum, quam & sæpe alibi vsurpat.* Vtitur *item hoc eodem versus principio, aliis locis, vt lib.* 2. Iámne vides igitur,

quamquam vis extima multos, &c. & eodem lib. hanc eandem sententiam iterat iisdem pæne versibus. Iámne vides igitur magni primordia rerum Referre in quali sint ordine quæque locata? & lib. 5. Iámne vides igitur, &c.

ATQVE EADEM PAVLLO INTER SE MVTATA) *non est hoc ita accipiendum, quasi primordia rerum mutentur, sed ad ordinis, positura, motionis mutationem referendũ: quod satis declaratur ipso loquendi genere, inter se mutata. vel intellige primordia rerum aliquantum inter se dißimilia ac diuersa, nempe aliis in aliorum locum substitutis, vel aliis detractis, aliis adiectis.*

QVO PACTO) *quemadmodum. sic sæpe alibi: vt lib. 2. Pluma columbarum quo pacto in sole videtur, & sup. Aulide quo pacto Triuiaï virginis aram, &c.*

CVM LIGNA ATQVE IGNEIS) *quemadmodum (inquit) cùm res dißimiles, nempe lignum, & ignem paullùm mutatis litterarum elemẽtis, aliis additis, aliis detractis, distincta voce notamus.* CONSIMILI NATVRA) *id est homœomeria, consimilibus partibus, seu consimilium partium principiis.*

FIET VTI RISV TREMVLO) *quidam putant, inter hunc versum, & superiorem, aliquot versus deesse: ego non puto. Itaque hunc locum sic explico. Si quis existimabit, nihil eorũ, quæ cernuntur oculis, aliunde, quàm ex principiis consimilibus nasci posse, hac ratione primordia rerum peribunt, neque iam erunt primordia, sed res concretæ, & genitæ, atque etiam animatæ, & rationis participes. Nam cùm homines nascantur ex aliquibus principiis, & cùm iidem interdum cachinnentur, interdum lacrymentur. fiet, vt ea principia, ex quibus homines constãt, cachinnari quoque & lacrymari poßint. quod erit absurdißimum,*

CACHINNENT) *cachinnos tollant. vtitur hoc verbo, etiam lib. 4. in extr. Quam famulæ longè fugitant, furtímque cachinnant.*

Nunc age, quod superest, cognosce & clarius audi.
Nec me animi fallit, quàm sint obscura: sed acri
Percussit thyrso laudis spes magna meum cor:
Et simul incussit suauem mi in pectus amorem
Musarum: quo nunc instinctus, mente vigenti
Auia Pieridum peragro loca, nullius antè
Trita solo: iuuátque integros accedere fonteis,
Atque haurire, iuuátque nouos decerpere flores:
Insignémque meo capiti petere inde coronam,
Vnde prius nulli velarint tempora Musæ:
Primùm quòd magnis doceo de rebus: & arctis
Relligionum animos nodis exsoluere pergo:
Deinde quòd obscura de re tam lucida pango
Carmina, Musæo contingens cuncta lepôre.
Id quoque enim non ab nulla ratione videtur.
Sed veluti pueris absinthia tætra medentes
Cùm dare conantur, prius oras pocula circùm
Contingunt mellis dulci, flauóque liquore,

Vt puerorum ætas improuida ludificetur
Labrorum tenus, interea perpotet amarum
Absinthi laticem, deceptáque non capiatur,
Sed potius tali tactu recreata valescat:
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata: retróque
Volgus abhorret ab hac: volüi tibi suauiloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi Musæo dulci contingere melle:
Si tibi fortè animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem: dum perspicis omnem
Naturam rerum, qua constet comta figura.

NEC ME ANIMI FALLIT) *Hunc locum imitatus est Virg. lib. 3. Georg. Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum Quàm sit, & angustis hunc addere rebus honorem: Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis Raptat amor: iuuat ire iugis, quà nulla priorum Castaliam molli diuertitur orbita cliuo. Iam hoc genus loquendi, animi fallit, simile illis est, victus animi, maturus æui, saucius animi, &c. sic & lib. 5. princip. Nec me animi fallit, quàm res noua, miráque menti Accidat, &c. Sic suprà. Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta, &c.*

SED ACRI PERCVSSIT THYRSO) θυρσοπλῆγες, *id est thyrso percussi appellantur* οἱ ἐν τοῖς βακχείοις ἐνθεαζόμενοι, *id est qui in sacris Bacchi furore diuino concitantur: & Bacchi sacerdotes thyrsos gestabant in Orgiis. Sunt autẽ thyrsi, hastæ pampinus inuolutæ, atque implicatæ. Horat. lib. 2. od. 19, euœ: parce Liber, Parce graui metuende thyrso.*

INCVSSIT AMOREM) *incutere amorem dixit, vt incutere metum, bellũ, & simil. sic sup. princip. Omnibus incutiens blandum per pectora amorem.*

QVO NVNC INSTINCTVS) *quo nunc incitatus, ac stimulatus. instinguo compositum est à verbo stinguo, vt præstinguo, restinguo, exstinguo, distinguo.*

AVIA PIERIDVM, &c) *producit tanquam testem hunc locum Quintil. lib. 8 cap 6 de tropis. & ait esse allegoriam. Et certe hanc eandem sententiam lib. 5. videtur Lucretius propriis verbis, & sine tropo expressisse, ibi, Denique natura hæc rerum, ratióque reperta est Nuper: & hanc primus cum primis ipse repertus Nunc ego sum, in patrias qui possim vertere voces. Sic & Horat. epist. 19. lib. 1. Libera per vacuum posui vestigia princeps: Non aliena meo pressi pede: qui sibi fidit Dux, regit examen. & Virg. lib 3. Georg. primus ego in patriam, modò vita supersit, Aonio rediens deducam vertice Musas, Et viridi in campo templum de marmore ponam: idem ibidem. Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis Raptat amor, &c. nam paullo antè retulimus. & Oppianus* βιβ. α. κυνηγετικ. Ἔρχεο, καὶ τρηχεῖαν ἐπιστείβωμεν ἀταρπὸν, Τὴν μερόπων οὔπω τις ἑῇς ἐπάτησεν ἀοιδαῖς. *id est Eia age, flectamus deserta per aspera currum, Quà nondum proprio callem quis carmine triuit: sic Eusebius non longè à principio historiæ Ecclesiasticæ dicit, se primum ingressum tale argumentum, tanquam desertam quandã viam, & à nemine tritam inire ausum esse, &c. verba eius hæc sunt.* Ἐπεὶ καὶ πρῶτοι νῦν τῆς ὑποθέσεως ἐπιβαίντες, οἷα τινὰ ἐρήμην, καὶ ἀτριβῆ ἰέναι ὁδὸν ἐγχειροῦμεν, *&c. Iterantur hi aliquot versus initio lib. 4.*

PIERIDVM) *Musarum. Pieria Bœotiæ mons, in quo Musæ genitæ dicuntur.*

SOLO) *solea, pede Itaque rectè apud Varr. lib. 4. de lingua Lat. legit Scaliger F. quæ solo teri possunt, sola terræ.*

INTEGROS) *nondum à quoquam libatos, seu degustatos: vel sinceros, illimos, & puros, εἰλικρινεῖς.* ATQVE HAVRIRE) *è fontibus integris. intellige autem, hos esse musarum fonteis. Sic Lucill. Satyra XXX. ex Nonio. Quantum haurire animus musarum è fontibus gestit. Quidam tamen subintelligi volunt, illa eadem duo, integros fonteis, vt sit, atque haurire integros fonteis: idque hyperbolicωs dictum intelligatur. Quorum sententiam adiuuat versus ille, qui est suprà, vt in quibusdam libris legitur. Vsque adeò largos haustis è fontibus amneis, &c. Nam haustos legi malo: vt habent libri emendatiores.*

INSIGN. Q. M. CAP. P.) *id est & ex ea re meo capiti coronam expetere, ex qua te musæ neminem corona donarint.*

RELLIGIONVM) *videtur significare, religionem dici à religando: quanquam M. Tull. ducit à relegendo. à quo dissentit Lactantius lib. IIII. de vera sapientia. cap. XXVIII. probans à religando dici. Idem Lactantius lib. I. de falsa sap. Magnum hoc opus, & homine dignum: Relligionum animos nodis exsoluere pergo, (vt ait Lucret.) qui quidem hoc efficere non poterat, quia nihil veri afferebat. Nostrum est hoc officium, qui & verum Deum asserimus, & falsos refutamus.*

PERGO) *cod. Bertin. porgo: & item Memmianus, mendosè, opinor.*

PANGO) *vt suprà, versibus esse, Quos ego de rerum natura pangere conor.*

CONTINGENS) *tingens, non à verbo tingo seu tinguo, sed à tango. Idem infrà. Et quasi Musæo dulci contingere melle. Itaque paullo pòst malim legi, tali tactu recreata valescat, quàm, vt scriptum est in libris omnib. tali facto.*

LEPORE) *duo lib. manuscr. habent, liquore.*

NON AB NVLLA RATIONE) *hoc loco, ab, non tollit, aut priuat, sed adiungit, atque adiuuat, vt locus à frumento copiosus: & à vero sensu iudicas. non ab nulla ratione igitur, id est ab aliqua ratione, quod valet εὐλόγως, meritò, cum aliqua ratione, non temerè.*

SED VELVTI) *testem producit hunc versum Non. Marcell. in voce, absinthium, & in voce, tætra. Quintilianus porrò lib. 3. in princip. hunc locum respiciens ita scribit. In ceteris enim admiscere tentauimus aliquid nitoris non iactandi ingenij gratia, &c. sed vt hoc ipso magis alliceremus iuuentutem ad cognitionem eorum, quæ necessaria studiis arbitramur, &c. qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexũ. Namque hac (vt est notum) similitudine vtitur. Ac veluti pueris, &c. vtitur eadem similitudine & Themistius in oratione quadam ad Nicomedenseis, μιμητέον ἡμῖν τοῖς σοφωτέροις τῶν ἰατρῶν, οἳ τὰ πικρότερα τῶν φαρμάκων μέλιτι τὴν κύλικα περιχρίσαντες, πίνειν διδόασι. quem locum Themistij protulit Muretus Var. lect. lib 6. cap. 3 Imitandi (inquit) Themist. nobis sunt sapientiores medici: qui medicamenta amariora ægris dant ebibenda, oris poculi melle circumlitis.*

TÆTRA) *id est amara, vt Non. Marcellus interpretatur.*

MEDENTES) *medici.* CONTINGVNT) *in quibusdam lib. legitur Aspergunt: in nonnullis, Aspirant, & ita apud Quintilianum, sed sine dubio mendosè. Nam aspirant factum ex aspergunt. aspergunt autem credibile est fuisse interpretationem verbi contingunt, ab aliquo litterarum studioso ad oram libri ad-*

scriptam: deinde postea in contextum translatam. Contingunt enim, compositum verbum est à verbo simplici, tango, non à tinguo. ex contactu autem rerum, maximè liquidarum, & coloratarum, & similium, contrahitur similis liquor, & color, aliáue talis qualitas.

DVLCI FLAVOQVE) *epithetis vsus est valde accommodatis. mel enim dulce, & flauum est.*

DECEPTAQVE NON CAPIATVR) ὀξύμωρον. *quale est illud: cum tacent, dicunt. quomodo enim qui deceptus est, non capiatur? nisi dicamus, deceptam quidem esse puerorum ætatem labrorum tenus, sed iccircò non capi, quia absinthij succo perpotato conualescit.*

TALI TACTV RECR. VAL.) *Sic malo legi, tali tactu, inquam, id est tali contactu, quàm, vt vulgo legitur, tali facto recr. val. quia lib. V. vbi hi versus iterantur, ita scriptum est, non, vt hoc loco, tali facto. valescat autem, id est conualescat, valida fiat.*

RETROQVE VOLGVS ABHORRET) *sic habent omnes libri manuscripti: neque video quamobrem hanc scripturam reijcere debeamus. nam retro abhorrere nihil aliud esse puto, quàm horrendo retro cedere, refugere, & reformidare, vt lib. 2. Æneid. Obstupuit, retróque pedem cum voce repreßit: Improuisum aspris veluti qui sentibus anguem Preßit humi nitens, trepidúsque repente refûgit, &c. Hom. ἰλ. γ.* παλίνορσος ἀπέστη. *& paullo pòst,* Αψ ἀνεχώρησε. *libri ferè omnes typis excusi habent, ideóque Volgus, &c.*

ET QVASI MVSÆO DVLCI COMTINGERE) *quidam libri habent, continguere. Ego contingere magis probo, à verbo tango.*

QVA CONSTET COMTA FIGVRA) *comta, id est prædita, atque ornata. Atque ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis, & in Paris. Venetis antiquis, Vicetinis, & quibusdam aliis impreßis. in vno scripto, & nonnullis excusis, qua constet cuncta figura. Hoc autem, constet comta, tale est, quale illud suprà, priuata carerent.*

Sed quoniam docui, solidissima materiaï
Corpora perpetuò volitare inuicta per æuum:
Nunc age, summaï ecquæ'nam sit finis eorum,
Nécne sit, euoluamus: item, quod inane repertu'st,
Seu locus, ac spatium, res in quo quæque gerantur,
Peruideamus vtrùm finitum funditus omne
Constet: an immensum pateat, vastéque profundum.
Omne, quod est igitur, nulla regione viarum
Finitu'st. namque extremum debebat habere.
Extremum porrò nullius posse videtur
Esse, nisi vltrà sit quod finiat, vt videatur,
Quo non longius hæc sensus natura sequatur.
Nunc, extra summam quoniam nihil esse fatendum est,
Non habet extremum: caret ergo fine, modóque:

Nec réfert quibus adſiſtas regionibus eius.
Vſqueadeò quem quiſque locum poſſidit, in omneis
Tantundem parteis infinitum omne relinquit.
Præthereà, ſi iam finitum conſtituatur
Omne quod eſt ſpatium: ſi quis procurrat ad oras
Vltimus extremas, iaciátque volatile telum:
Id validis vtrùm contortum viribus ire,
Quod fuerit miſſum, mauis, longéque volare:
An prohibere aliquid cenſes, obſtaréque poſſe?
Alterutrum fatearis enim, ſumáſque neceſſe'ſt.
Quorum vtrumque tibi effugium præcludit: & omne
Cogit vt exemta concedas fine patêre.
Nam ſiue eſt aliquid, quod prohibeat, officiátque,
Quo minu', quo miſſu'ſt, veniat, finíque locet ſe:
Siue foras fertur: non eſt ea fini' profectò.
Hoc pacto ſequar: atque, oras vbicunque locaris
Extremas, quæram, quid telo denique fiat.
Fiet vti nuſquam poſſit conſiſtere finis:
Effugiúmque fugæ prolatet copia ſemper.

NVNC AGE SVMMAI ECQVÆNAM SIT FINIS EORVM, NEC'NE SIT, EVOLV. ITEM, QVOD INANE &c.) *Hunc locum in omnibus libris vulgatis deprauatum, in quibus eſt,* Nunc age, ſumma audi, quæ nam ſit, &c. *reſtitui germanæ ſcripturæ veſtigia ſecutus, in vetuſtis exemplaribus non leuiter impreſſà. Sic enim habet codex Vatic.* Nec ſi te voluamus: *Tettianus & Faërn.* Nec ſi te voluimus. *Bert. & Memm.* Nunc age ſumma quæ'nam ſit finis eorum, Nec ſit euoluamus. *Ex his igitur vitioſis ſcripturis ad rectam, & veram quaſi manu ductus ſum: cuius hæc ſententia eſt.* Nunc, age, explicemus, ecquæ, ſeu ecqua, id eſt vtrùm aliqua ſit finis ſummæ corporum primorum, nécne ſit.

RES IN QVO QVÆQVE GERANTVR) *ſic omnes quidem habent libri vulgati: ſed videtur legendum, genantur, non gerantur. Verumtamen nihil mutandum cenſeo. ſimiliter (inquit) peruideamus, vtrùm inane . ſiue locus ac ſpatium, in quo res quæque geruntur, ſeu gignuntur, ſit prorſùs finitum, an infinitũ.*

AN IMMENSVM PATEAT VASTEQVE PROF.) *duo lib. manuſcripti habent, vel ad vſque prof. vt & vulgati. Vatic. pateat ad vſque. Bertin. & Memm. pateat, vaſtéque. quam ſcripturam ſequor. nam vulgata, pateat vel ad vſque prof. ſuppoſititia eſt: quãuis eam nonnulli veteres confirmare videãtur. Nam ratio præter alios codices antiquos meliores, eam refellit. Quod enim patet, vſque ad profundum, finitum eſt. Nunc autem euoluere, & explicare parat, vtrùm ſumma rerum ſit finita, an pateat immenſum, & vaſtè profundum, id eſt, an ſit infinita. nam quòd vaſtè eſt profundum, non habet fundum.*

OMNE, QVOD EST IGITVR) *Omne, quod eſt (inquit) id eſt,* τὸ πᾶν, *ſeu* τὸ ὄν, *ipſum vniuerſum, eſt infinitum, ſiue ſpectes magnitudinem, atque infini-*

tatem vacui, siue primorum corporum multitudinem infinitam. Cuius rei hanc rationem afferebat Epicurus. Nam si inane quidem esset infinitum, corpora autem finita: numquam copulari, aut cohærescere possent: sed perpetuò in infinito inani dispersa, ac disiecta ferrentur, cùm, vbi niterentur, aut quibus fulcirentur, aut vnde coërcerentur, plagis, & verberibus iteratis, non haberẽt. sin corpora quidem essent infinita, inane autem finitum: non haberent corpora infinita, vbi continerentur. Ad hunc locum pertinent, quæ scribit M. Tull. lib. 2. de Diuinatione. Vidésne Epicurũ, quem hebetem, & rudem dicere solent stoici, quemadmodum quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluserit? Quod finitum est (inquit) habet extremum. Quis hoc non dederit? Quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. ne hoc quidem negari potest. at quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. nihil igitur cùm habeat extremum, infinitum sit necesse est. Verba Epicuri hæc sunt ex Laërtio. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι. τὸ γὰρ πεπερασμένον, ἄκρον ἔχει. τὸ δ' ἄκρον παρ' ἕτερόν τι θεωρεῖται. παρὰ δὲ τὸ πᾶν δ' οὐδέν ἐστιν. ὥστε οὐκ ἄκρον ἔχει. τὸ δ' οὐκ ἔχον ἄκρον, πέρας οὐκ ἔχει. πέρας δ' οὐκ ἔχον, ἄπειρον ἂν εἴη. id est, At etiam omne, infinitum est. Nam quod finitum est, extremum habet. extremum autem ex alio quodam, seu præter aliud cernitur. at præter omne nihil est. Quare extremum non habet. at quod non habet extremum, finem non habet. quod autem finem non habet, infinitum sit oportet. NAMQVE EXTREMVM DEBEBAT HAB.) cod. Bertin. habet, nanquam, ex qua scriptura quidam vir doctus legendum putat Nam quà. quà autem, id est, aliqua in parte.

NISI VLTRA SIT QVOD FINIAT,) id est, nisi id, quod finiat, sit vltra id, de cuius fine, aut infinitate quæritur. quidam legendum putant, extrà, pro vltra: quæ scriptura magis consentanea esset cum verbis Epicuri & M. Tullij.

VT VIDEATVR, QVO NON LONGIVS HÆC) locus obscurus, atque adeò corruptus. secutus sum tamen scripturæ veteris auctoritatem: quam sic interpretor: vt videatur, nempe id extremum, quod finiat: Quo longius, &c. id est vltra quod, hæc natura sensus, id est visus, seu aspectus, non sequatur, id est, non posit vim suam explicare, atque expromere: seu non posit peruenire. hæc sensus natura autem, δεικτικῶς. Quidam viri docti legendum putant, Quoad non longius hoc: id est, vsque ad quod extremum, & non longius hoc, sensus natura, nempe visus, perueniat. codices vulgati habent, Quod non longius hæc. quæ scriptura sine dubio deprauata & corrupta est. Cùm hæc scripsissem anno CIƆ IƆ. LXIII. barbarus quidam Zoilus tribus annis pòst hæc sibi vindicauit, vt alia sexcenta, atque adeò omnia mea, pauculis exceptis.

NVNC EXTRA SVMMAM QVON.) Nunc, hoc loco vim habet aduersandi, vt sæpe aliàs. ex hoc loco, extra summam, probabilis est eorum coniectura, qui putant paullo antè legendum, nisi extrà sit quod finiat. iam verò mendosè habent quidam libri, extra summum.

NON HABET EXTREMVM: CARET ERGO, &c.) Ex Epicuro sunt hæc expressa. οὐκ ἄκρον ἔχει. οὐδὲ δὴ πέρας ἔχει.

PRÆTEREA SI IAM) liber vnus scriptus habet, Præterea sic iam. ego tamen nihil muto.

SI QVIS PROCVRRAT) sic habẽt omnes ferè libri typis impreßi. duo manuscripti, & Aldini antiq cum Paris. percurrat.

IACIATQVE VOLATILE) Virg. lib. 4. Æneid. liquítque volatile fer-

rum Neſcius, *&c. Idem lib.8* Stuppea flamma manu, teliſque volatile ferrum ſpargitur. *iaciat telum autem, ab oris extremis, aut certe ab eo loco, in quo finem conſtituerit.* ID VALIDIS VTRVM, *&c.) ſic reſtitui, hanc ſcripturam efflagitante ſententia, & ipſa veritate. Id telum (inquit) vtrùm vis longè volare, magnis viribus, validiſq; lacertis contortum, an aliquid obſtare poſſe cenſes? Virg. lib. 2.* validis ingentem viribus haſtam Contorſit. *Qui, inualidis, retinent, quod eſt in libr. vulgatis, & valde validis interpretantur,* πεπύφλωνται, καὶ πεπύφωνται.

QVO FVERIT MISSVM) *eò volare & peruenire, quò fuerit miſſum. ſic autem legendum videtur, non, quod fuerit, vt eſt in aliis, quamquam etiam hæc lectio ferri poteſt. ſed enim ita vt edendum curaui, loquitur ſeptimo ab hinc verſu, infrà, ibi,* Quò minu', quò miſſum eſt, veniat *&c. volare autem, tranſlatè poſitum eſt. Virg. lib. 9.* volat Itala cornus Aëra per tenerum. *Homer.* ἰλια. ν. ἀπὸ ἔπτατο πικρὸς ὀϊστός. QVORVM VTRVMQVE TIBI EFF.) *id eſt, vtrumcumque ſumſeris, effugiendi viam tibi intercludit: vtrumcumque dixeris, elabi non potes, ita vt cogaris concedere & fateri omne eſſe infinitum, ſeu ſine fine in omneis parteis patêre.*

QVOD PROHIBEAT, OFFICIATQVE, *&c.) ſic legendum. prohibeat autem proceleumaticus eſt, vt,* Genua labent: *& alibi,* Arietat in portas. *licet etiã legere, proibeat, ſeu prœbeat,* τρισυλλάβως. *officiat, id eſt obſtet.*

NON EST EA FINI' PROFECTO) *ſic reſtitui, Io. Aurato approbatore, atque adeò auctore. ſententia autem perſpicua eſt. Siue (inquit) obſtat aliquid telo, quo minus eò, quò miſſum eſt, perueniat, nempe ad finem: ſiue foras fertur: profectò non erat is finis, quem eſſe poſueras. Nam ſi quid obſtat, corpus eſt. at corpus eſt in vniuerſo, & eſt res genita. ſi nihil obſtat, non eſt finis. nam ſi finis eſſet, telum vltrà non volaret. natum autem mendum eſt ex nomine fini', in quo s. eliſum eſt, vt integrum ſit, finis: & ex voce profectò: qua deprauata factum eſt ab imperitis & indoctis, profectum, & ex, ea, à. Solet autem Lucr. libenter hoc aduerbiũ, profectò, vſurpare, & in extremo verſu ponere, vt ſup.* Tactus enim leti omnibus eſſet cauſa profectò. *& inf. eod. lib.* Nec quos quæque darent motus, pepigere profectò. *& lib. 3.* Nec, quod ſub magno ſcrutentur corpore, quicquam Perpetuam ætatem poterunt reperire profectò. *ibidem.* Hæc neque ſunt vſquam, neque poſſunt eſſe profectò.

EFFVGIVMQVE FVGÆ PROLATET) *id eſt, & fiet, vt fugæ copia, id eſt ſpatij infinitas perpetuum telo effugiendi, atque euolandi locũ præbeat. prolatare, eſt amplificare, & porrotenus latius facere.*

Præterea, ſpatium ſummaï totius omne
Vndique ſi incluſum certis conſiſteret oris,
Finitúmque foret: iam copia materiaï
Vndique ponderibus ſolidis confluxet ad imum:
Nec res vlla geri ſub cæli tegmine poſſet:
Nec foret omnino cælum, neque lumina ſolis:
Quippe vbi materies omnis cumulata iacêret
Ex infinito iam tempore ſubſidendo.
At nunc nimirum requies data principiorum

Corporibus

Corporibus nulla'st:quia nil est funditus imum,
Quò quasi confluere,& sedes vbi ponere possint:
Semper,& adsiduo motu res quæque geruntur,
Partibus in cunctis,æternáque suppeditantur
Ex infinito cita corpora materiaï.
Postremò ante oculos rem res finire videtur:
Aër dissæpit colleis,atque aëra montes:
Terra,mare:& contrà mare terras terminat omneis.
Omne quidem verò nihil est,quod finiat extrà.
Est igitur natura loci,spatiúmque profundi:
Quod neque clara suo percurrere flumina cursu,
Perpetuo possint æui labentia tractu:
Nec prorsum facere,vt restet minus ire meando.
Vsqueadeò passim patet ingens copia rebus,
Finibus exemtis,in cunctas vndique parteis.

PRÆTEREA, SPAT. SVMM.) *aliud argumentum, quo probat, spatium esse immensum, infinitum, &, vt suprà locutus est, vastè profundum. Si spatium totius summæ finitum esset, & fundo aliquo terminaretur: corpora prima suo pondere ad imum confluxissent. quo facto, nihil amplius sub cælo gigni posset. At videmus quotidie res gigni, &c. Ergo, &c.* CONFLVXET) *confluxisset: cuiusmodi sunt illa apud Virg. vixet, pro vixisset, exstinxem, pro exstinxissem, apud Horat. erepsemus, pro erepsissemus, diuisse, pro diuisisse, euasti, pro euasisti. apud hunc eundem, consumse, pro consumsisse: & alia sexcenta.*

NEC RES VLLA GERI) *legendum hîc videtur, geni, reclamantibus quidem omnibus codicibus: sed peruincente veritatis voce. geni, autem valet gigni, vt sæpe iam admonui. verumtamen si quis peruicax, geri, retineat, geri, (quod sæpe iam ante dixi) tractum erit à re militari, & à munere imperatoris, qui res gerit. Nam hoc loco profectò non potest Thraso interpretari, res geri, res ferri, nisi secum ipse impudentia certare volet.*

SVB CÆLI TEGMINE) *sub cælo. M. Tull. in Arato, Inde est ales auis lato sub tegmine cæli.* QVIPPE VBI) *quippe quia.*

GERVNTVR) *id est administrantur à natura rerum: vel lege, genuntur: id est gignuntur: vel potius, cientur, id est, mouentur. Ego tamen geruntur retineo.*

SVPPEDITANTVR) πελάζεται: *suggerũtur, & sufficiũtur ad res gignẽdas.*

POSTREMO) *argumentum à dißimili, noto, & confesso. aër quidem monteis terminat, & mõtes aëra, & ita de ceteris: sed omne nulla re extrinsecus terminari potest, cùm extra omne nihil sit: vel dic esse argumentum à simili, hoc modo: si omne esset finitum, necesse esset, id ab aliqua re externa terminari, quẽadmodum, quæ in promtu sunt, aër monteis terminat, montes aëra finiunt, terra mare, & mare terram: sed nihil est extrà, quod omne terminet: ergo omne est infinitum.*

PERPETVO POSS. ÆVI LAB. TR.) *tractu æui, id est, productione, & continuatione ætatis. sic longos flammarũ tractus dixit lib. 2. sic lib. 6. corporis tractum.* VT RESTET MINVS IRE MEANDO) *nec possunt fa-*

cere flumina meando, id est fluendo, & labendo, ut minus viæ restet. in quibusdã codicib. legitur, percurrere fulmina cursu. quam scripturam non probo.

Ipsa modum porrò sibi rerum summa parare
Ne possit, natura tenet: quia corpus inani,
Et quod inane autem'st, finiri corpore cogit:
Vt sic alternis infinita omnia reddat.
Aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum,
Simplice natura & pateat tantum immoderatum:
Nec mare, nec tellus, nec cæli lucida templa,
Nec mortale genus, nec diuûm corpora sancta
Exiguum possent horaï sistere tempus.
Nam dispulsa suo de cœtu materiaï
Copia ferretur magnum per inane soluta:
Siue adeò potius numquam concreta creasset
Vllam rem: quoniam cogi disiecta nequisset.
Nam certe neque consilio primordia rerum
Se ordine quæque suo, atque sagaci mente locarunt:
Nec, quos quæque darent motus, pepigere profectò:
Sed quia multimodis, multis mutata per omne
Ex infinito vexantur percita plagis:
Omne genus motus, & cœtus experiundo,
Tandem deueniunt in taleis dispositluras,
Qualibus hæc rebus consistit summa creata:
Et multos etiam magnos seruata per annos,
Vt semel in motus coniecta'st conuenienteis,
Efficit, vt largis auidum mare fluminis vndis
Integrent amneis, & solis terra vapore
Fota nouet fætus, summissaque gens animantum
Floreat, & viuant labentes ætheris ignes.
Quod nullo facerent pacto, nisi materiaï
Ex infinito suboriri copia posset,
Vnde amissa solent reparari in tempore quoque.
Nam veluti priuata cibo natura animantum
Diffluit amittens corpus: sic omnia debent
Dissolui, simul ac defecit suppeditare
Materies, recta regione auersa viaï.
Nec plagæ possent extrinsecus vndique summam
Conseruare omnem, quæcunque est conciliata.
Cudere enim crebrò possunt, partémque morari,

Dum veniant aliæ, ac suppleri summa queatur.
Interdum resilire tamen coguntur, & vnà
Principiis rerum spatium, tempúsque fugaï
Largiri, vt possint à cœtu libera ferri.
Quare etiam atque etiam suboriri multa necesse'st.
Et tamen vt plagæ quoque possint suppetere ipsæ,
Infinita opus est vis vndique materiaï.

IPSA MODVM PORRO) *natura (inquit) impedit, quo minus summa rerum sibi modum, seu finem comparare poßit, propterea quòd inane corpore, seu pleno, terminatur: corpus, seu plenum, inani. Nam (vt dicebat Epicurus)* τὸ πᾶν ἄπειρόν ἐστι τῷ τε πλήθει τῶν σωμάτων, καὶ τῷ μεγέθει τοῦ κενοῦ, *id est omne, seu vniuersum, infinitum est & multitudine corporum, & magnitudine inanis.*

AVT ETIAM ALTERVTRVM, NISI TERMINET ALTERVM EORVM, SIMPL. NATVRA ET PATEAT TANTVM IMMOD.) *Si quis locus est in hoc libro difficilis, & obscurus, hic est: neq; fortasse mendo vacat. Ioannes Auratus, homo acerrimi iudicij, idémque amicus, & collega meus, putabat priorem quidem versum sic esse legendũ, vt legitur in vulgatis: Aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum: posteriorem sic: Simplice natura pateat totum immoderatum: (nam in vulg. legitur, tantum) vt per, totum, intelligamus* τὸ πᾶν, *quod aliàs appellat, omne: immoderatum autem. simplice natura, id est infinitum vna natura, videlicet inani: Sed libri omnes manuscripti habent, pateat tamen: neque habent copulationem, &, post vocem, natura: & ita vulgati Paris. Veneti, vicetini. cuius scripturæ rationem explicare non possum, nisi quis dicat ita legendum in priore versu, Aut si, etiam alterutrum si terminet alterum eorum, Simplice natura pateat tamen immoderatum: hac sententia, Aut si, etiam si alterutrum terminet alterum eorum, pateat tamen immoderatum simplice natura, id est, inane tamen sit infinitum vnica natura, hoc est corpora prima non sint infinita, sed inane duntaxat sit infinitum, &c. Sed quomodo si alterutrum ab altero vsque ad infinitum terminatur, potest esse alterũ duntaxat infinitum? Omnino locus est mihi quidem inexplicabilis, neque habeo, quod afferam, quicquam melius. scripturam igitur, quæ reperitur in omnibus libris vulgatis, quod ad priorem versum attinet, videamus, eámq; sic interpretemur: Aut etiam nisi alterutrum alterum eorum terminet, & si immoderatum simplice natura, id est spatium immensum vnica natura tantummodo pateat, quod est dicere, si inane duntaxat sit infinitum, corpora autem prima sint finita: nec mare, nec, &c. Atque hanc huius implicatißimi loci explicationem probabat Muretus. cui hac tertia editione assensus sum. Sed velim copulationem, &, poni in fine versus prioris, hoc modo, Aut etiam, alterutrum nisi terminet alterum eorum, & Simplice natura pateat tantùm immoderatum. Præterea posterior versus videtur mihi sic esse explicandus. Et immoderatum simplice natura tantum pateat: id est si vel infinitum inane sit tantum sine corporibus infinitis: vel infinita corpora sint tãtùm sine inani infinito: si hoc ita sit: Nec mare, nec tellus, &c. Hæc mihi nunc tandem huius obscurißimi loci videtur esse sententia. Sic autem vsurpauit vocem, immoderatum, M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. Vides sublime fusum, immoderatum æthera, Qui tenero terram circumuectu amplectitur.*

NEC CÆLI LVCIDA TEMPLA) Ennius apud M. Tull. lib. 2. de diuin. Quanquam multa manus ad cæli cærula templa Tendebam lacrymans.

SIVE ADEO POTIVS) διόρθωσις quid dixi, futurum fuisse, vt copia materiaï de suo cœtu & concilio depulsa, per inane immensum differretur? immo verò nunquam quicquam congrediendo genuisset. ratio est in promtu: quoniam si inane duntaxat esset infinitum, prima autem corpora finita: nunquam illa congredi, nunquam cohærere potuissent, sed per infinitum inane dispersa vagarentur. tale est illud suprà, quæ, si non esset inane, Non tam sollicito motu priuata carerent, Quàm genita omnino nulla ratione fuissent.

QVONIAM COGI DISIECTA) id est quoniam cùm materia esset dissipata & distracta, in vnum conuenire, & conciliari non potuisset.

NAM CERTE) occupatio. diceret enim aliquis, at mens, aut Deus posset materiam dißipatam colligere, & congregare, & ita res creare. hoc negat, & refellit Lucretius ex Epicuri sententia.

SE ORDINE QVÆQVE SVO, ATQVE SAGACI) hanc scripturã traxi ex quattuor manuscr. codicib. leui immutatione facta, lõge (opinor) vulgata meliorem, &, nisi fallor, veram, & rectam. Ordo autem verborum, & sententia hæc est. nam certè neque consilio atque sagaci mente (consilio autem, id est cõsultò) primordia rerum se quæque ordine suo locarunt, neque pepigere, &c. sic autem habent lib. manuscr. Ordine se suo quæque, atque sagaci mente locarunt. Itaq; in hoc loco restituendo ordinem verborum tantùm mutaui: nihil de meo addidi, nihil detraxi. Sed non dißimulabo lectori, mihi aliquando visum esse sic esse legendum, Se ordine so quæque, atque sagaci mente loc. cùm putarem, suo, natum esse ex interpretatione vocis, so, ad oram libri adscripta, deinde, so, versum in, se, & ita factum, se suo: Se autem, quod erat in principio versus, quasi superuacaneum deletum.

VEXANTVR PERCITA PLAGIS) Democritus dicebat, κινεῖσθαι τὰ σώματα κατ᾽ ἀλληλοτυπίαν ἐν τῷ ἀπείρῳ, id est moueri corpora prima in infinito plagis mutuis ac reciprocis. Sic M. Tull. de Epicuro lib. I. de Finibus. Censet, in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec vltimum, nec extremum sit, corpora indiuidua ita ferri, vt concursionibus inter se cohærescant: quem locũ suprà protuli. sed non dißimulabo, in codicibus duobus manuscriptis, Faërni, Tettij, scriptum esse, versantur perc. pl. AVIDVM MARE) Horat. auarum appellat.

INTEGRENT AMNEIS) sic legendum: & ita scriptum est in quinque lib. manuscr. nam vulgati quidam habent, integerent. mendosè. Accius apud Nonium. Nam huc venio, vt mea ope opes Troiæ integrem. Arnobius lib. 2. aduersus genteis. virtutum omnium seruamus, atque integramus tenorem. Idem ibidem infrà. columba manu missa reuolare discit ad dominicas sedes: canis cùm inuenerit prædam, cohibere & continere latratum: verba psittacus & integrare, & nomina prorsus expromere.

VAPORE) id est calore, vt sæpe aliàs: & ita Virg. & Horat. non semel.

VIVANT) tralatio est ab animatis ad ignem, admodum vsitata scriptoribus omnibus Græcis ac Latinis. Horat. od. 21. lib. 3. Viuæque producent lucernæ, Dum rediens fuget astra Phœbus. Sic Græci, scintillam, ζώπυρον, id est ignem viuum, seu ignis vitam dicunt, & ζωπυροῦν apud illos valet, ignem excitare.

LABENTES) suprà princip. cæli subter labentia signa.

SVBORIRI) in locum decedentium, aut pereuntium oriri, & quasi subue-

nire, atque in subsidium oriri. VNDE AMISSA SOLENT REP. IN TEMPORE QVOQVE) *huius scripturæ sententia non est obscura. hoc enim per eam significatur, materiæ copia in locũ eius, quæ defluit ex corporibus compositis, & rebus genitis, suboriente, in quoque tempore ea, quæ sunt amissa, reparari, ac resarciri. Proximè autem accessi ad scripturam veterem. Nam in libris manuscriptis ferè omnibus legitur partim, in tempore quæque: partim, in tempore quoq;: in plerisque autem impressis, in corpore quæque: ex qua lectione quidam legi volunt, in corpore quoque: id est in quaque re genita corporea. Quòd si quis malet legi, reparari corpora quæque, vt quidam vir doctus, non repugnabo. ego tamen vel eam, quam secutus sum, & antiquã, tutiorem esse puto: vel hanc, in corpore quoq;.*

AMITTENS CORPVS) *sic loquitur M. Tull. lib. 7. epist. ad Gallum. Ego hîc cogito commorari, quoad me reficiam. Nam & vireis, & corpus amisi. Idem Lucret. suprà, amisso iam tempore vita quoque omnis Omnibus è neruis, atque ossibus exsoluatur.* DEFECIT) *desiit.*

RECTA REGIONE AVERSA VIAI) *sic restitui, aliorum locorum similium testimonio vsus. lib. 2 Sed nihil omnino recta regione viaï Declinare quis est, qui possit cernere, sese? idem lib. 4 Eicit enim sulci recta regione, viáque Vomerem, atque locis auertit seminis ictum. sic Virgil. lib. 2. Æneid. nota excedo regione viarũ. Idem lib. 7. Nec sidus regione viæ, litúsque fefellit. sic M. Tull. lib. V. accus. nostræ accusationis regio & via. ibid. Si quis tantulum de recta regione deflexerit.*

NEC PLAGÆ POSSENT) *sic habent aliquot libri typis excusi, & duo manuscr. alij, possunt. ego, possunt, non improbo: & ita hi duo versus pendebunt ex superiorib. hoc modo. Nec simul ac materia defecit, plagæ possunt extrinsecus summam conseruare. possent, etiam legere licet: erítque sententia aperta hoc modo: nec plagæ possent, & c. nisi materiæ copia suboriri posset, id est, si materia deficeret.*

PARTEMQVE MORARI) *quidam libri habent, partimque morari.*

CONCILIATA) *id est congregata, coacta, congressa.*

SVPPLERI SVMMA QVEATVR) *sic loquebantur veteres. Plautus Satyrione. retrahi nequitur, quoquo progressa est semel. Cato lib. 1. Orig. fana in eo loco compluria fuere. ea exaugurauit, præterquàm, quod Termino fanum fuit, id nequitum exaugurari. Pacuu. si qua potestur inuestigari via. M. Tull. epist. lib. 9. ad Papir. qui primus Papisius est vocari desitus. Idem alibi: nunc de rep. consuli cœpti sumus. Virgil. lib. 7. Quod fieri ferro, liquidó ve potestur electro. Idem Lucret. lib. 3. Quod tamen expleri nulla ratione potestur. suppleri autem, id est aliis corpusculis succedentibus redintegrari, atq; expleri: ex quo verbo, supplementum natum est.*

COGVNTVR) *plagæ.* VT POSSINT) *principia rerum, & corpora prima. nõ enim omnia corpora prima cum omnibus cohærere & copulari possunt. ea igitur, quæ cum aliquibus cohærere non possunt, à cœtu & concilio libera feruntur, & vagantur, donec cũ aliis copulentur. Præterea ex rebus genitis quotidie, atq; adeò singulis horarum momentis corpora prima decedunt, neque perpetuò cum iis, quibus cum semel coiuerint, cohærescunt.* A COETV) *à congressu.*

ET TAMEN VT) *nam nisi corpora prima sint infinita, perpetuæ plagæ suppetere nequeant.* INFINITA OPVS EST VIS &c.) *opus est vis, genus loquendi bonis scriptoribus vsitatum. sic lib. 3. Materies opus est, & c. & lib. 2. princip. Ergo corpoream ad naturam pauca videmus Esse opus omnino. eod. lib. Scire licet nil principiis opus esse colores.*

Illud in his rebus longè fuge credere, Memmi,
In medium summæ (quod dicunt) omnia niti,
Atque ideò mundi naturam stare sine vllis
Ictibus externis, neque quoquam posse resolui
Summa, atq; ima, quòd in medium sint omnia nixa,
Ipsum si quidquam posse in se sistere credis:
Et quæ pondera sunt sub terris, omnia sursum
Nitier, in terráque retrò requiescere posta:
Vt per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus.
Et simili ratione animalia subtu' vagari
Contendunt, neque posse è terris in loca cæli
Reccidere inferiora magis, quàm corpora nostra
Sponte sua possint in cæli templa volare:
Illi quom videant solem, nos sidera noctis
Cernere, & alternis nobiscum tempora cæli
Diuidere, & nocteis parileis agitare, diésque.
Sed vanus stolidis hæc omnia finxerit error:
Amplexi quòd habent peruersè prima viaï.
Nam medium nihil esse potest, vbi inane, locúsque
Infinita: neque omnino, si iam medium sit,
Possit ibi quicquam hac potius consistere causa,
Quàm quauis alia longè regione manere.
Omnis enim locus, ac spatium, quod inane vocamus,
Per medium, per non medium concedat oportet
Aequè ponderibus, motus quacunque feruntur.
Nec quisquam locus est, quò corpora quom venêre,
Ponderis amissa vi possint stare in inani:
Nec quod inane autem' st, illis subsistere debet,
Quin, sua quod natura petit, concedere pergat:
Ne volucrum ritu flammarum, mœnia mundi
Diffugiant subitò magnum per inane soluta,
Et ne cetera consimili ratione sequantur:
Néve ruant cæli tonitralia templa supernè,
Terráque se pedibus raptim subducat, & omnes
Inter permistas terræ, cælique ruinas
Corpora soluentes, abeant per inane profundum,
Temporis vt puncto nihil exstet relliquiarum,
Desertum præter spatium, & primordia cæca.
Nam quacunque prius de parti corpora cesse

Constitues, hæc rebus erit pars ianua leti:
Hàc se turba foras dabit omnis materiaï.
Præterea quoque iam non omnia corpora fingunt
In medium niti, sed terrarum, atque liquorum,
Humorem ponti, magnísque è montibus vndas,
Et quasi terreno quæ corpore contineantur:
At contrà tenueis exponunt aëris auras,
Et calidos simul à medio differrier igneis,
Atque ideò totum circumtremere æthera signis,
Et solis flammam per cæli cærula pasci,
Quòd calor à medio fugiens ibi colligat igneis.
Quippe etiam vesci è terra mortalia sæcla:
Nec prorsum arboribus summos frundescere ramos
Posse, nisi à terris paullatim quisque cibetur.
Haud igitur possunt tali ratione teneri
Res in concilio, medij cuppedine victæ.
Hæc si pernosces parua perfunctus opella,
(Namque alid ex alio clarescet,) non tibi cæca
Nox iter eripiet, quin vltima naturaï
Peruideas, ita res accendent lumina rebus.

ILLVD IN HIS REBVS) *Peripateticorum, & veterum Academicorũ (quamquam Plato fortasse excipiendus est, de quo mox dicemus) & Stoicorum, & omnium denique, qui vnum mundum, eúmque finitum esse volunt, hæc sententia est, omnia grauia in medium ferri, leuia à medio ad extremum. Epicurus autem, & ceteri, qui mundos censent esse innumerabileis, & omne, infinitum: neque extremum, neque medium esse concedunt. Ita eorum ratione neque grauia in medium, neque leuia ad extremum mouentur. M. Tull. lib. 2. de nat. deor. Omnes enim partes mundi vndique medium locum capessentes nituntur æqualiter. maximè autẽ corpora inter se iuncta permanent, cùm quodã quasi vinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente & ratione conficiens funditur, & ad medium rapit, & conuertit extrema. Sed Plato quoque in Timæo videtur negare esse sursum ac deorsum, his verbis,* βαρὺ δὲ καὶ κοῦφον μετὰ τῆς κάτω φύσεως ἄνω τε λεγομένης ἐξεταζόμενον ἂν δηλωθείη σαφέστατα. φύσει δή τινας τόπους δύο εἶναι, διειληφότας διχῇ τὸ πᾶν, ἐναντίους, τὸν μὲν κάτω, πρὸς ὃν φέρεται πάνθ' ὅσα τινὰ σώματος ὄγκον ἔχει· τὸν δὲ ἄνω, πρὸς ὃν ἀκουσίως ἔρχεται πᾶν, οὐκ ὀρθὸν οὐδαμῇ νομίζειν. τοῦ γὰρ παντὸς οὐρανοῦ σφαιροειδοῦς ὄντος, ὅσα μὲν ἴσον ἀφεστῶτα τοῦ μέσου γέγονεν ἔσχατα, ὁμοίως αὐτὰ χρὴ ἔσχατα πεφυκέναι. τὸ δὲ μέσον, τὰ αὐτὰ μέτρα τῶν ἐσχάτων ἀφεστηκὸς, ἐν τῷ κατ' ἀντικρὺ νομίζειν δεῖ πάντων εἶναι. τοῦ δὴ κόσμου ταύτῃ πεφυκότος, τί τῶν εἰρημένων, ἄνω τις, ἢ κάτω τιθέμενος, οὐκ ἐν δίκῃ δόξει τὸ μηδὲν προσῆκον ὄνομα λέγειν. ὁ μὲν γὰρ μέσος ἐν αὐτῷ τόπος, οὔτε κάτω πεφυκὼς, οὔτε ἄνω λέγεσθαι δίκαιος, ἀλλ' αὐτὸ ἐν μέσῳ. ὁ δὲ πέριξ, οὔτε δὴ μέσος, οὔτ' ἔχων διάφορον αὑτοῦ μέρος ἕτερον θατέρου μᾶλλον πρὸς τὸ μέσον, ἢ τῶν κατ' ἀντικρύ *&c. id est grauc autẽ & leue si cum ea natura, quæ deorsum, & sursum dicitur, perpenda-*

tur, planißimè declarari poßit. Eſſe igitur duo quędã loca natura inter ſe diuerſa, & cõtraria, quæ vniuerſum bifariã diremerint, vnũ deorſum, ad quẽ omnia, quæ molẽ aliquã, aut pondus aliquod habent, feruntur: alterũ verò ſurſum, ad quẽ omnia vi ſubigente rapiuntur: nullo modo exiſtimare oportet. Nam cùm totum cælum rotundum ſit, quæcumque à medio æqualiter diſtantia, extrema facta ſunt, ea ſimiliter extrema oportet eſſe nata. Medium autem cùm paribus interuallis ab extremis diſiunctum ſit, cùm ex aduerſo cum extremis comparatur, exiſtimandum eſt omnium eſſe. Cùm igitur mundus ita natura factus ſit, ſi quis eorum, quæ dicta ſunt, ſurſum aut deorſum ponat, iniuria videbitur nomen eis non conueniens imponere. Nam medius quidem qui in eo locus eſt, neque deorſum, neque ſurſum dici debet, ſed hoc ipſo nomine medius eſt appellandus. Qui autem ambit, neque medius eſt, neque habet ſui parteis alteram ab altera differentem magis, quàm alteram, quòd ad medium attinet, aut vllam, quæ ſit è regione, &c.

OMNIA) grauia: nam ſic definit Ariſt. graue lib. I. de cælo: quod ſuapte natura ad medium fertur: leue, quod à medio ad extrema.

NITI) incumbere, vergere. NATVRAM) ὁσίαν.

SVB TERRIS) ſub medio terrarum puncto, quod centrum appellant.

SVRSVM) ad punctum medium: quod tamen Ariſtoteli eſt deorſum ferri.

IN TERRAQVE RETRO REQVIESCERE POSTA) ſic habẽt quinque lib. manuſcr. & ita legẽdum, nõ, vt in vulgatis, in terráque retro requieſſe repoſta. RETRO) πάλιν, contrà.

ANIMALIA SVBTV' VAGARI) magna eſt hoc loco ſcripturæ varietas. in alijs enim codicibus ſcriptum eſt, ſupra vagari, in aliis cuncta vagari, in aliis ſuapta, in alijs, ſuapte. ego ſubtu' repoſui: quæ lectio perſpicuè recta, & vera eſt. ſubtus autem, id eſt ſub pedibus noſtris, & ſub medio terræ puncto, in regione ἀντιχθόνων, & ἀντιπόδων. RECCIDERE) ſic habent lib. Pariſien. & Veneti antiquiores, à quibus non diſcrepant manuſcripti. licet tamen etiam legere, Decidere, vt referamus ad antipodas, qui videantur eſſe ſuperiores ea cæli parte, ſub qua habitant, ſi pars illa cæli ad nos referatur, tamquam illis antipodas.

INFERIORA) id eſt quæ loca ſunt nobis inferiora: ſed animalibus illis antichthonibus, atq; antipodibus ſuperiora. contendunt (inquit) ea animalia, quæ ſub pedibus noſtris viuũt, nihilo magis recidere poſſe in cælum, quod eſt nobis inferius, quàm nos poßimus ſponte noſtra in cælum noſtri hemiſphærij volare.

CÆLI TEMPLA) ſic ſuprà, nec cæli lucida templa.

ILLI CVM VIDEANT SOLEM) quattuor libri manuſcripti habent, illi. illi autem, ſi hæc ſcriptura placet, poſitum puto pro illic, vt apud Terent. Phorm. Interea dum ſedemus illi, interuenit adoleſcens quidam. ego tamen olim in prima editione vulgatam ſcripturam ſecutus eram, ſuſpicatus. c. litteram vocis antecedentis poſtremam à librario eſſe omiſſam propter ſimilem primam vocis ſubſequentis. quod ſæpe reperimus factum in libris manuſcriptis: cuiuſmodi eſt illud apud Horat. ſaty. 3. lib 2. Qui ſpecies alias veri, ſceleriſque tumultu Permiſtas capiet. vbi ego veriſsima & certiſsima coniectura ductus, reſtitui. Qui ſpecies alias veris, id eſt differẽteis à veris. Nunc, illi, magis placet, ſiue accipiatur, pro pronomine, ſiue pro aduerbio. nec quemquam vox, animalia, quæ antecedit, quaſi ea non poßit cohærere cum prouocabulo, illi, moueat. Sæpe enim ſcriptores mutant genus. licet igitur ita hunc locum declarare, Cùm illi, nempe antipodes: vel cum illa animalia,

malia, quæ sub pedibus nostris habitant, videant, &c. hoc igitur sentit Lucretius, contendunt ij, de quibus loquimur, cùm homines, qui sub pedibus nostris viuũt, solem vident, id est cum eis dies est, nos sidera cernere, id est nobis esse noctem.

ET NOCTEIS PARILEIS AGITARE, DIES QVE) sic omnes ferè vulgati, & nonnulli manuscripti habent, plures tamen item manuscripti, parileis agitare diebus: quibuscum congruunt Parisienses. ego tamen alteram scripturã potius secutus sum, quia videtur hoc dicere Lucret. eos homines, qui sub pedibus nostris habitant, dies & nocteis nobis, seu nostris diebus ac noctibus, pareis atque æqualeis agere. Si quis tamen alteram scripturam magis probabit, cum eo non pugnabo.

SED VANVS STOL. HÆC OMN. FINXERIT ERROR) sic habent tres lib. manuscrip: vulgati autem ferè omnes, parturit error. quæ lectio conficta, & supposita est. à duobus alijs manuscriptis absunt sex versus, qui deinceps sequuntur. finxerit autem interpretor, fingendi ansam & causam præbuerit, & præbuisse credibile est.

AMPLEXI QVOD HABENT) id est quia amplexi sunt, & tenent peruersè prima elementa, & primas vias naturæ inuestigandæ: quia statim ab initio non sunt ingreßi veram naturæ cognoscendæ viam, sed longè diuersam. Iam verò amplexi habent, sic dictum, vt à Virgil. lib. 2. Æneid. & diuũm amplexæ simulacra tenebant: & ab ipso Lucret. lib. 6. Semina habent ignis tedæ, stuppæque tenentes. & à M. Tullio pro Sylla. illud erat genus hominum horribile & pertimescendum, qui tanto amore suas posseßiones amplexi tenebant, vt ab his membra diuelli citius, ac distrahi diceres. Idem lib. II. de nat. deor. quocirca sapientem esse mundum necesse est, naturámque eam, quæ res omneis complexa teneat. Neque enim probo lectionem vulgatam, Amplexi quod hebent, &c. prima viaï autem, sic dictum, vt vltima naturaï, abdita templi, acuta belli, abdita terraï, cærula cæli, & similia.

NAM MEDIVM NIHIL) μέσον (inquit Arist. lib. 4. de cælo) ἐναντίον τῷ ἐσχάτῳ, id est medium contrariũ vltimo est. itaq; si non est extremũ, nec medium est.

QVAM QVAVIS AL. L. REGIONE) nec si demus esse medium, (inquit) propter hauc causam in medio potius, quàm in quouis alio loco quicquam consistere queat. corruptè habent libri quidam typis excusi, alia longè ratione.

CONCEDAT OPORTET ÆQVE) concedat, id est cedat. æquè, id est æqualiter. malè autem in vulgatis libris legitur, Æquis ponderibus. Nam præter auctoritatem veterum codicum, ex illo loco, qui est lib. 2. intelligere licet, hîc quoque legendum, Æquè, non æquis. Omnia quapropter debent per inane quietum Æquè ponderibus non æquis concita ferri.

MOTVS QVAC. FER.) quidam vir doctus putat legendum, ponderibus motis quacunque feruntur. feruntur autem, vid. licet pondera. quidam, motu quacunque feruntur.

NEC QVISQVAM,) id est nec quisquam locus inanis est, ad quẽ cùm corpora peruenerunt, poßint in eo inani stare, tanquam pondere spoliata: nec verò inane corporibus subsistere vllo modo potest.

SVBSISTERE,) id est fundamenti loco esse, fundamenti vicem præbere, ὑφίστασθαι. sic lib. 2. At contrà nulli de nulla parte, nec vllo Tempore inane potest vacuũ subsistere reij.

QVIN SVA QVOD NAT. PETIT,) id est, quin potius semper conce-

dat, id est, cedat, & viam ac locum det corporibus: quod ipsius natura petit ac postulat. vel dic, quin sua quod nat. &c. id est vt non pergat concedere, & dare locū corporibus, id quod sua natura petit, & postulat.

NE VOLVCRVM RITV) *totus hic, qui deinceps sequitur, locus, miserabilem in modum perturbatus & confusus erat, ex qua ordinis perturbatione, ita obscurus erat, vt nulla ex ea probabilis sententia elici posset. Ego autem versibus in suum ordinem restitutis, eadem opera eorum sententiam declaraui, atq; explicaui.*

MOENIA MVNDI,) *id est ambitus mundi. metaphora.*

CONSIMILI RATIONE SEQVANTVR) *secutus sum fidem quattuor librorum manuscriptorum, quibuscum faciunt cod. Veneti antiquiores, & Parisienses. nam ceteri vulgati habent, ferantur.*

TONITRALIA) *sic habent quattuor libri manuscripti: quos secutus sum. nam vulgati habēt, penetralia. tonitralia autem interpretor loca, in quibus fit tonitru:* βροντεῖα *Græci nominant: vel in quibus habitat is, qui tonat, Deus, vel quæ obseruantur ab Etruscis, & haruspicibus.*

RAPTIM,) *id est rapientium in modum, seu celeriter, vt suprà, nil ab se quod possit mittere raptim. Horat. epist. 2 lib. 2. Exiguo, gratóque fruatur tempore raptim.*

SVBDVCAT) *subtrahat. Virgil. Menalca. Et succus pecori, & lac subducitur agnis. idem lib. 3. Æneid. Tollimur in cælum curuato gurgite, & ijdem Subducta ad maneis imos descendimus vnda.*

ET OMNES INTER PERM. TERRÆ, CÆLIQVE) *hunc locum restitui coniectura ductus, ab vno tamen codice vetere adiutus, in quo vox, rerum, erat aliena manu scripta, & tota in litura mersa. sententia autem verborum hæc mihi videtur esse: & ne omnes homines soluētes inter cæli, & terræ ruinas, corpora prima, ex quibus constāt, id est in sua principia resoluti, abeant per inane profundū. quidam tamen, soluēteis, legūt casu quarto, vt coniungatur cum voce, ruinas. vulgata autem scriptura, rerum, cælique, mihi nullo modo probatur. nam rerum appellatione etiam cælum continetur.*

DE PARTI CORPORA CESSE) *sic restitui ab vno codice manuscripto admonitus: in quo scriptum erat, corpora adcesse, non sine litura: suspicatus primùm scriptorem librarium peccasse, quòd vocalem a. bis scripserit, hoc modo, corpora acesse, deinde supra litteram c. ab homine, qui vocem, acesse, Latinam non esse videret, sed mendam tollere nequiret, d. positum esse: vt legeretur, adesse: deinde ex verbo illo corrupto, acesse, seu adesse, seu adcesse, factum, deesse, cum esset potius, cesse, reponendū: quod nos fecimus. Iam hoc, cesse, coniungo cum præpositione, de, quæ antecedit, vt sit decesse, pro decessisse. sic infrà lib. 2. Propterea quia, quæ decedunt corpora quoique, Vnde abeunt, minuunt. & lib. 3. Aut aliquo cùm iam succus de corpore cessit.*

IANVA LETI,) *id est causa interitus. metaphora est. sic lib. 3 Haud igitur leti præclusa est ianua menti. & lib. 5. Haud igitur leti præclusa est ianua cælo. Virgil. Æneid. 2. patet isti ianua leto. sic Arnob. lib. 2. aduersus genteis. Omnis enim passio, leti atque interitus ianua est, &c.*

HAC SE TVRBA DABIT) *hàc se eijciet, vel hàc erumpet.*

PRÆTEREA QVOQVE IAM, &c.) *si quis hunc locum vsque ad extremum attentè legeret, vt erat initio scriptus, & vt in libris vulgatis legitur, non*

esset ei fortasse facile, quò referatur, & quam quasi ἀνταπόδοσιν habeat, videre. Nunc autem, in ordinem versibus restitutis, & mendo ex hoc versu sublato, vt legamus, Præterea quoque iam, non, vt vulgo, Præterea quoniam, &c. omnia erunt satis plana, expedita, & facilia.

SED TERRARVM ATQVE LIQVORVM) tres lib. manuscripti habent, sed terrarum, atque liquoris, vt legendum fortasse sit, sed terraï, atq; liquoris.

EXPONVNT) dicũt. DIFFERRIER) dissipari, dispergi, vt lib. 2. Scintillas agere, & latè differre fauillam.

CÆLI CÆRVLA) lib. 5. cærula ponti. & ibid. cærula mundi.

PASCI) sup. vnde æther sidera pascit? & lib. 5. Quò quoiusque cibus vocat, atque inuitat eunteis.

QVIPPE ETIAM) quidam putant esse Lucretij verba, ostendentis, philosophos illos etiam in eo errare, quòd non omnia corpora fingant in medium niti, sed corpora terrarum, atque aquarum duntaxat. nam etiam corpora grauia (inquit Lucret.) videmus quodammodo sursum ferri, quando animalia mortalia è terra vescuntur, &c. Sed videtur potius eorum philosophorum esse ratio, per quam dicunt leuia corpora, vt flammas & vapores, sursum ferri, iisque solem & sidera pasci. Omnino hic locus est aliquantum difficilis, atque obscurus.

NISI A TERRIS PAVLL. QVISQVE CIBETVR) sic visus est mihi tandem hic locus restituendus, idque ex vestigijs scripturæ veteris: quam in prima editione non satis consideraram. quisque autem, videlicet arboris ramus. cibetur porrò, id est alatur.

HAVD IGITVR) non possunt igitur res in concilio & cœtu constare & permanere tali ratione, nempe quòd medij cupiditate affectæ sint.

IN CONCILIO) id est in congressu, in cœtu.

CVPPEDINE) id est cupidine, cupiditate.

HÆC SI PERNOSCES PARVA PERF. OPELLA, &c.) hæc si perspecta, & percepta habebis, non magna opera insumta, neque magno admodum labore suscepto, &c. Cùm in omnibus libris & vulg. & manuscr. legatur, parua perductus opella, ego certa coniectura ductus, sic reponi iussi, parua perfunctus opella. atque hæc est sine dubio vera, & germana scriptura, à me restituta. ita enim Latini loquuntur, perfungi opera, labore, periculo. Iam vox, opella, ab opera deminutum est: Horat. epist. ad Mæcen. 2. lib. 1. & opella forensis Adducit febreis.

ALID) aliud, vt suprà.

NON TIBI CÆCA NOX ITER ER.) non tibi ignoratio causarum eripiet aditum ad vltimam cognitionem totius naturæ rerum.

VLTIMA NATVRAI) vltima naturaï, vt prima viaï, suprà. vltima autem naturæ intellige vltimas, seu primas naturæ causas.

DIONYS. LAMBINVS P. RONsardo, poëtarum Gallicorum principi.

CVM primum T. Lucretij Cari librum de natura rerum Errico Memmio propter grauissimas, & iustissimas causas dicauissem, Ronsarde, hūc secundum me tibi donare debere non leuioribus causis adductus iudicaui. Primùm enim poëtarū Gallicorū sine controuersia princeps & es, & haberis. Deinde, quemadmodum Lucretius noster Latinorum primus naturā, & philosophiam (mitto dicere, quam: do etiam, deliram, & in multis impiam) Latinis versibus, iísque ornatissimis, ac politissimis illustrauit: ita tu per amœnissima omnium poëtarum Græcorum, ac Latinorum nemora diu peruagatus, atq; ex eorum liquidissimis, & purissimis fontibus infinita rerum nostris hominibus inauditarum vbertate hausta, ea poëmata sermone Gallico in vulgus edidisti, quæ Homeri, Hesiodi, Pindari, Anacreontis, Apollonij, Theocriti, Callimachi, Virgilij, Horatij, Tibulli, Propertij, Ouidij, & ceterorum λεκύθους, & μυροθήκια redolerent. Huc accedit, quòd ego, paullo te natu grādior, te adolescentem (vt probè meminisse potes) ad Græcarum litterarū studia, quamuis currentem, incitaui: tibi etiam (vt ipse prædicare soles) in scriptoribus Græcis ac Latinis versanti, quasi lumē sæpe prætuli. Deinde tu me elegantissimo quodā, & propè diuino carmine, quod immortale cum ceteris tuis scriptis, futurum esse confido, amplissimè ornasti, memoriæque sempiternæ commendasti. Postremò amicitiam nostram ex optimis initiis ortam, & profectam cùm absente me, assidua mei recordatione aluisti: tùm post lōginquas, & diuturnas peregrinationes meas patriæ reddito, plurimis, & illustribus amoris signis, summísq; erga me studiis amplificasti, atque auxisti. His igitur causis impulsus hunc secūdum librum, in quo de primorum corporum motu, de figuris eorum variis, & tamen finitis, numero infinito, natura simplicissima, omniúmq; colorum, atque adeò omnium primarum qualitatum experte, de mundis innumerabilibus, qui fortuito illorum corpusculorū concursu (rideamus licet Epicuri deliria) & oriuntur, & intereūt, disputatur: hunc (inquam) librum amicitiæ nostræ testem futurum sempiternum, tibi libens, atque ex animo dono. Vale.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA,

LIBER II.

Vaue, mari magno turbãtibus æquora vẽtis,
E terra magnum alterius spectare laborem:
Non quia vexari quemquam'st iucunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suaue'st.
Suaue etiam belli certamina magna tueri,
Per campos instructa, tua sine parte pericli:
Sed nil dulcius est, bene quàm munita tenere
Edita doctrina sapientum templa serena:
Despicere vnde queas alios, passimq; videre
Errare, atque viam palanteis quærere vitæ:
Certare ingenio, contendere nobilitate:
Nocteis atque dies niti præstante labore
Ad summas emergere opes, rerúmque potiri.
O miseras hominum menteis, ô pectora cæca:
Qualibus in tenebris vitæ, quantísque periclis
Degitur hoc æui, quodcunque est! nónne videre,
Nil aliud sibi naturam latrare, nisi vt, cùm
Corpore seiunctus dolor absit, mente fruatur
Iucundo sensu, cura semota, metúque?
Ergo corpoream ad naturam pauca videmus
Esse opus omnino, quæ demant quemque dolorem.
Delicias quoque vti nullas substernere possint:
Gratius interdum neque natura ipsa requirit.
Si non aurea sunt iuuenum simulacra per ædeis,
Lampadas igniferas manibus retinentia dextris,
Lumina nocturnis epulis vt suppeditentur,
Nec domus argento fulget, auróque renidet,
Nec citharis reboant laqueata, auratáque templa:
At tamen inter se prostrati in gramine molli,
Propter aquæ riuum, sub ramis arboris altæ
Non magnis opibus iucundè corpora curant,
Præsertim cùm tempestas arridet, & anni

Tempora conspergunt viridanteis floribus herbas.
Nec calidæ citius decedunt corpore febres,
Textilibus si in picturis, ostróque rubenti
Iactaris, quàm si plebeia in veste cubandu'st.

SVAVE MARI MAGNO, &c.) *videntur hæc ex illis Menandri sumta,* Ὡς ἡδὺ τὴν θάλατταν ἀπὸ τῆς γῆς ὁρᾶν, Ὦ μῆτερ, ἐστὶ, μὴ πλέοντα μηδαμῶς: *id est, quàm suaue est, mater, procul è terra mare cernere, non nauigantem. non dissimile est illud Oppiani* βιβλ. ε. ἁλιευτ. ἀλλὰ θάλασσα Χαῖρε μοι ἐκ γαίης; ἑκάθεν δέ μοι ἤπιος εἴης: *id est, At mare salue Ex terra mihi, longè autem mihi propitium sis. Eodem pertinent illa M. Tull. lib. 2. epistol. ad Attic. Nunc verò cùm cogar exire de naui non abiectis, sed ereptis gubernaculis, cupio istorum naufragia ex terra intueri: cupio, vt ait tuus amicus Sophocles,* καὶ ὑπὸ στέγῃ πυκνῇ Πυκνάς ἀκοῦσαι ψεκάδος εὑδούσῃ φρενί. *quem Sophoclis locum profert Stobæus ex Tympanistr. paulo integriorẽ,* τί τοῦδε χάρμα μεῖζον ἂν λάβοις ποτὲ Τοῦ γῆς ἐπιψαύσαντος ὑπὸ στέγῃ πυκνῇ Πυκνᾶς ἀκοῦσαι ψεκάδος εὑδούσῃ φρενί; *id est, quam maiorem animo lætitiam percipere queas, quàm terra potientem sub denso tecto imbrem crebrum audire, mente quieta, & tranquilla?*

E TERRA MAGNVM ALT.) *hũc versum testẽ producit Nonius Marcell.*

TVA SINE PARTE PERICLI) *secutus sum scripturam quattuor librorum manuscriptorum, quibuscum consentiunt libri Parisienses, Aldini & Vicetini: atque hanc lectionem longè anteponunt vulgatæ viri doctissimi: in his M. Antonius Muretus. vulgati autem habent, tui sine parte pericli.*

BENE QVÀM) *ordo verborum est: quàm tenere edita templa, bene munita, &c. id est altas arceis benè munitas sapientum doctrina. tralatio est perpetua.*

DESPICERE VNDE) *ex quibus templis, seu arcibus, possis deorsum aspicere, &c. hoc enim propriè valet verbum, despicere: Virgil. lib. 1. Æneid. Despiciens mare veliuolum, terrásque iacenteis. Et despectare, idem Virgil. lib. 10. Ille sedens victor flammas despectat ouanteis. sic & despectus, est è loco superiore aspectus. Cæs. lib. 2. de bello Gall. quod oppidum cùm ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupeis, despectúsque haberet, &c.* PALANTEIS) *vaganteis. palantis enim non patrij casus est, sed accusandi, numeri multitudinis.*

O MISERAS HOM.) *Lutatius, seu Lactantius Firm. profert hos versus lib. 1. instit. sed legit, O stultas hominnm, &c.* DEGITVR HOC ÆVI) *apud Nonium Marcellum sic legitur hic versus, Degimus hoc æui, &c.*

NONNE VIDERE, &c.) *omnes lib. vulg. habẽt, nónne videtis. veter. autẽ, & manuscr. ferè omnes, nónne videre, quos sequor. nónne videre, autem, oratio est præcisa, & decurtata: quali vti solẽt in perturbationibus & indignationibus, proinde ac si dixisset, itáne sunt cæci, vt nõ videãt, nihil aliud naturã latrare, i. poscere, nisi vt, &c.* LATRARE) *i. poscere. Festus. Latrare Ennius pro poscere posuit.*

NISI VT CVM CORPORE SEIVNCTVS, &c.) *hæc est recta & germana scriptura, quam partim coniectura, partim ex auctoritate trium librorum manuscriptorum restitui. Ordo autem & sententia horum verborum est, non videre homines, id est, itáne cæcos oportet esse homines, vt non videant, naturam nihil aliud sibi latrare, hoc est poscere, nisi vt, cùm dolor absit à corpore, etiam mente fruatur iucundo sensu, id est voluptate, semota (ipsa natura videlicet) ab omni cura, & metu? Omnes igitur libri manuscripti habent, mente, sine vlla varietate:*

quibuſcum congruunt nonnulli typis excuſi, vt Pariſienſes, Veneti antiq. Vicetini. in eo autem diſſentiunt & hi ab illis, & illi inter ſe, quòd alij habent, niſi vt qui: alij, niſi vt cui: alij, niſi vtque. ego ex, cui, feci, cum. Iam participium, ſemota, refero ad vocem, natura. Quòd ſi quis contendet, legendum eſſe, niſi vt cui, quemadmodum habent nonnulli typis impreſſi, & Vaticanus, & Memmianus, non pugnabo: ſed participium, ſemota, quò ſit referendum non video. nam cum voce, natura, non facile poterit cohærere, propter relatiuum, cui, & propter eius antecedẽs, quod ſubintelligitur, hoc modo, niſi vt is, cui abſit dolor, à corpore ſeiunctus fruatur, &c. Itaque qui hanc ſcripturam probabit, neceſſe etiam habebit ex participio, ſemota, facere, ſemotus, aut ſemotũ, quod quibuſdam viris doctis non diſplicet. Iam qui ſe hanc lectionem coniectura ductos probaſſe dicunt, triennio poſtquàm hæc à me ſcripta ſunt, impudentiſſimè, & confidentiſſimè mentiuntur. refellit enim eos ipſa prima editio. Sed infinitum ſit toties lectorem admonere, quoties faciunt. Nam vbi non faciunt? Docet autem hoc loco Lucretius, finem bonorum eſſe frui voluptate, & dolore carere. quod probabat Epicurus, vt appâret ex M. Tull. lib. I. de Finib. vbi Torquatus oſtendit, Epicureos non eam ſolam ſequi voluptatem, quæ ſuauitate aliqua naturam ipſam mouet, & cum iucunditate quadam percipitur ſenſibus, ſed maximam illam eis videri voluptatem, quæ percipitur omni dolore detracto: iiſdem placuiſſe nihil eſſe medium inter dolorem, & voluptatem: eúmque, qui dolore careat, ſumma voluptate perfrui: denique omnis doloris priuatione ſummam voluptatem terminari.

PAVCA VIDEMVS ESSE OPVS) pauca videmus eſſe vtilia ac neceſſaria. vt ſup. lib. I. Infinita opus eſt vis vndique materiaï.

QVÆ DEMANT QVEMQVE DOLOREM) vulgatos codices ſecutus ſum. nam manuſcripti, & Pariſienſes, & Veneti antiquiores habent, quæ demant cumque dolorem. quam lectionem ſi quis probabit, cumque, interpretandum erit, quandocunque, & quouis tempore. vel dicemus eſſe τμῆσιν quæ demãt cumque, pro quæcunque demant. Ego ſic, vt edidi, legi malo.

DELICIAS QVOQVE VTI NVLLAS) ſic legendum, non, vt in nonnullis libris eſt, multas, neque vt in aliis, haud multas, neque, vt habebat Pontani codex, molleis. ſententia autem hæc eſt. quanuis etiam nullas delicias, nulláſque voluptates ſuperuacaneas adhibere poſſint, & quaſi ſubſternere: tamen ne natura quidem quicquam gratius deſiderat.

SI NON AVREA SVNT) hunc locum imitatus eſt Virgil. in Culice. Si non Aſſyrio fuerint bis lauta colore Attalicis opibus data vellera: ſi nitor auri Sub laqueare domus animum non tangit auarum, Picturæque decus, lapidum nec fulgor in vlla Cognitus vtilitate manet, nec pocula gratum Alconis referunt, Bœtíque toreuma, nec Indi Conchea baca maris pretio eſt: at pectore puro Sæpe ſuper tenero proſternit gramine corpus, Florida cùm tellus gemmanteis picta per herbas Vere notat dulci diſtincta coloribus arua, &c. Et Georg. 2. Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis Manè ſalutantum totis vomit ædibus vndam, Nec varios inhiãt pulchra teſtudine poſteis, Illuſáſque auro veſteis, Ephyrciáque æra, Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno, Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui: At ſecura quies, & neſcia fallere vita Diues opum variarum: at latis otia fundis, Speluncæ, viuique lacus: at frigida Tempe, &c. Notauit Macrob. lib. 6. cap. 2. apud quem admonendus eſt lector, legi, auratáque tecta, pro, auratáque templa.

LAMPADAS IGNIFERAS MANIBVS) *huiusmodi simulacra aurea, in ædibus diuitum, candelabrorum locum & vicem obtinent.*

LVMINA NOCTVRNIS) *sumtuosiores, & apparatiores cenæ apud veteres noctu factitabantur, & totam noctem producebantur.* Horat. od. 21. *lib.* 3. *ad* Amphoram. Te Liber, &, *si læta aderit* Venus, Segnésque *nodum soluere gratiæ,* Viuæque *producent lucernæ,* Dum *rediens fuget astra* Phœbus. *ad quē locū plura.*

NEC DOMVS ARGENTO FVLGET) *secutus sum quinque libros manuscriptos, quibuscum consentiunt* Vicetini. *neq; verò est quòd quemquam moueat syllaba postrema breuis in verbo, fulget. hanc enim licentiam sibi interdum permittunt poëtæ, vt iambum pro spondéo ponant: vt* Virg. *lib.* 5. Ostentans *artem pariter, arcúmque sonantem. idem lib.*12. *princip.* Congredior. *fer sacra pater, & concipe fœdus.* Horat. *saty.* 3 *lib.*2. *amator* Exclusus *quid distat, agit vbi secum, eat, an non? &c.* Lucret. *lib.* 4. Ater *init oculos.*

REBOANT) *resonāt.* Virg. *lib.* 3 Georg. *reboant siluæq;, & magnus* Olympus.

ATTAMEN INTER SE) *hanc scripturam reperi adscriptam ad oram libri typis impreßi, quem mihi commodauerat* Vincentius Laureus Calaber: *eámque secutus sum, reiecta vulgata,* Cùm *tamen: ex qua probabilis sententia elici non potest. quidam docti legi volunt,* Tum *tamen, propius accedentes ad vulgatam.* Ad *hunc locū pertinet illud* Varronis Ανθρωποῦργ. Non *fit thesauris, non auro pectu' solutum:* Non *demunt animis curas, nec relligiones* Persarum *montes, non atria diuiti'* Craßi. ARRIDET) *idonea, & opportuna est. translatio.*

NEC CALIDÆ CITIVS) *sic* Horat. *epist. ad* Loll. 2. *lib.* 1. *Non domus, aut fundus, non æris aceruus, & auri* Ægroto *domini deduxit corpore febreis,* Non *animo curas, &c.* OSTROQVE RVBENTI) *vestibus stragulis purpureis.*

Quapropter quoniam nil nostro in corpore gazæ
Proficiunt, neque nobilitas, neque gloria regni:
Quod superest, animo quoque nil prodesse putandum:
Si non fortè tuas legiones per loca campi
Féruere cùm videas belli simulacra cienteis,
Féruere cùm videas classem, latéque vagari:
His tibi tum rebus timefactæ relligiones
Effugiunt animo pauidæ, mortísque timores:
Tum vacuum pectus linquunt, curáque solutum.
Quòd si ridicula hæc, ludibriáque esse videmus:
Re veráque metus hominum, curæq; sequaces
Nec metuunt sonitus armorum, nec fera tela:
Audactérque inter reges, rerúmque potenteis
Versantur: neque fulgorem reuerentur ab auro:
Nec clarum vestis splendorem purpureaï:
Quid dubitas, quin omne sit hoc rationis egestas,
Omnis cùm in tenebris præsertim vita laboret?
Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis

In tenebris metuunt: ſic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ ſunt metuenda magis, quàm
Quæ pueri in tenebris pauitant, fingúntque futura.
Hunc igitur terrorem animi, tenebráſque, neceſſe'ſt
Non radij ſolis, neque lucida tela diei
Diſcutiant, ſed naturæ ſpecies, ratióque.

GAZÆ) *ingentes diuitiæ, & Perſicæ.*

SI NON FORTE TVAS LEGIONES) εἰρωνεία. *niſi forte (inquit) curæ, & religiones, & mortis formidines perterritæ legionibus, & turmis equitum, effugiunt ex animo: quod nunquam futurum eſt.*

FERVERE CVM VIDEAS.) *Nonius Marcell. teſtẽ producit verſum ex hoc libro, huiuſmodi, Féruere cùm videas claſſem, latéque vagari: quem cùm ego nuſquam reperiſſem, ei hîc locum eſſe exiſtimaui. Perierat autem in exemplaribus manuſcr. errore librariorum, propterea quòd duorum verſuum idem principium eſſet. Habet verò hæc* ἐπανάληψις *venuſtatem non iniucundam. Quòd autem ſimius quidam impudentiſſimus triennio pòſt quàm hæc ſcripſeram, ita ſe ex Nonio ſcripſiſſe dixit: Féruere cùm videas claſſem, latéque vagari, Ornatámque armis, belli ſimulacra cientem, delèto verſu, Feruere cùm videas belli ſimulacra cienteis: in eo declarat, ſe eſſe & furem impudentiſſimum, & barbarum. Feruere autem à verbo feruo, quo ſæpe vtitur & Virg. vt Georg. 1. Omnia tunc pariter vento, nimbiſq; videbis Feruere. Idem lib. 4. Æneid. cùm litora feruere latè Proſpiceres. Lucilius etiam indicatiuo, feruit. Feruit aqua, & feruet: feruit nunc: feruet ad annum.*

HIS TIBI TVM REBVS TIMEFACTÆ) *ſic legendum, non vt in vulgatis quibuſdam, tumefacto. nam vt omittam, quòd libri manuſcripti habent, timefactæ, ſententia ipſa hanc lectionem flagitat. hoc enim ſentit Lucretius, diuitias, nobilitatem, imperia, potentiam, nihil neque corpori noſtro prodeſſe, neque animo: niſi forte timores, religiones, curæ, & ceteræ animorum peſtes, perterritæ armorum ſonitu, & telorum horrore, ex animis effugiunt. quod longe aliter eſt. vſus eſt eodem verbo M. Tull. de off. 2. Quamuis enim ſint demerſæ leges alicuius opibus, quamuis timefacta libertas, &c. ſic enim habent libri veteres, vbi vulgati, tremefacta.* TVM VACVVM PECTVS) *libri quidem veteres habent, vacuum tempus: quod ſi probemus, tempus, accipiendum pro capite, vt apud Cornificium, qui lib 4 ad Herennium, eadem voce vtitur, ad extr. ibi, percutit tempus: & apud Virgil. lib. 9. it haſta Tago per tempus vtrumque: ſed libris omnibus reclamantibus, pectus, legẽdum arbitror. nam etiam ſi, tempora, ſcriptum eſſet à Lucretio pro capite, tamen ne hoc quidem ferri poſſet. Pectus enim, non caput, ex omnium philoſophorum ſententia perturbationum ſedes eſt. Quin rationem ipſam Epicurus in pectore, non in capite collocat. Sic enim Lucret. hoc eodem libro infrà. tamen eſſe in pectore noſtro Quiddam, quod contrà pugnare, obſtaréque poſſit. & lib III. Conſilium, quod nos animum, mentémque vocamus: Idque ſitum media regione in pectoris hæret. Hîc exſultat enim pauor, & metus, &c. & eod. lib Denique cur animi numquam mens, conſiliúmque Gignitur in capite?*

QVOD SI RIDICVLA HÆC) *Quòd ſi hæc omnia, nempe gazas, gloriam regni, legiones, ridicula eſſe videmus, & ſi re vera metus & curæ non metuunt armorum ſonitus, &c.*

RE VERAQVE) *sic Horat. od. 1 lib. 3. sed timor & minæ Scandunt eôdem, quò dominus: neque Decedit ærata triremi, & Post equitem sedet atra cura. Idem od. 16. lib. 2. Scandit æratas vitiosa naueis Cura, nec turmas equitum relinquit, &c.*

QVIN OMNE SIT HOC RAT. EG.) *cod. Bertin. habet, quin omni' sit hæc rationis egestas.*

NAM VELVTI IN TENEBRIS) *iterantur hi quinque versus, qui deinceps sequuntur, & lib. 3. & princ. sexti. Sed quod hîc dicit, pueros in tenebris timere: idem ferè accidit omnibus: neque id temere. Nam cùm videndi sensus omnium sensuum sit præstantissimus, oculúsque tanquam corporis dux in capite sit collocatus: in tenebris autem suo munere fungi non possit: fit vt in tenebris quasi eo, quo maxime nitimur & confidimus, præsidio nudati, & ab omni ope derelicti, paueamus. Huc pertinent illa Senecæ epist. CXI. lib. XIX. Itaque res falsa & inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere. iam apparebit quàm breuia, quàm incerta, quàm tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est. Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis In tenebris met. ita n. in l. tim. Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti. non timemus in luce: Omnia nobis fecimus tenebras, nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus: nec ob id resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quàm sit furiosa res in tenebris impetus. At me Hercule id agimus, vt longius reuocandi simus: &, cùm ignoremus quò feramur, velociter tamen illò, quò intendimus, ire perseueramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Vno autem modo potest, si &c.*

HVNC IGITVR TERROREM, &c.) *hi tres versus, qui deinceps sequuntur, positi sunt sup. lib. 1.*

Nunc age quo motu genitalia materiaï
Corpora res varias gignant, genitásque resoluant,
Et qua vi facere id cogantur, quæ ve sit ollis
Reddita mobilitas magnum per inane meandi,
Expediam: tu te dictis præbere memento.
Nam certè non inter se stipata cohæret
Materies: quoniam minui rem quamque videmus:
Et quasi longinquo fluere omnia cernimus æuo,
Ex oculísque vetustatem subducere nostris:
Cùm tamen incolumis videatur summa manere,
Propterea, quia, quæ decedunt corpora quoique,
Vnde abeunt, minuunt: quo venêre, augmine donant:
Illa senescere, at hæc contrà florescere cogunt:
Nec remorantur ibi. sic rerum summa nouatur
Semper: & inter se mortales mutua viuunt:
Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur:
Inq; breui spatio mutantur sæcla animantum,
Et quasi cursores vitaï lampada tradunt.

Si cessare putas rerum primordia posse,
Cessandóque nouos rerum progignere motus:
Auius à vera longè ratione vagaris.
Nam, quoniam per inane vagantur cuncta, necesse'st
Aut grauitate sua ferri primordia rerum,
Aut ictu auferri alterius. nam cìta supernè
Obuia cùm flixêre: fit vt diuersa repente
Dissiliant. neque enim mirum, durissima quæ sint,
Ponderibus solidis, neque quicquam à tergis obstet.

NVNC AGE) *Nunc aggreditur ad disputationem de motu. Est autem motus apud Epicurum triplex. motus deorsum, omnium corporum, & ponderum proprius, ad lineam, seu ad perpendiculum: motus per plagam: motus per declinationem: de quibus mox plura dicemus.*

OLLIS) *illis, vt suprà, & sæpe alibi.*

REDDITA) *attributa. sic sæpe alibi.*

QVONIAM MINVI REM) ἀπολογία ἀπολογίας. *Vt probet esse motum, sumit, quod suprà probatum est, materiam non esse inter se stipatam, sed rebus admistum esse inane. materiam autem non cohærere inter se stipatam, ex eo intelligere licet, quòd res augentur, & minuuntur.* αὔξησις *autē &* φθίσις *sunt motus* κατὰ ποσόν.

FLVERE) *sic lib. 4. Vsque adeò omnibus ab rebus res quæque fluenter Fertur, & in cunctas dimittitur vndique parteis. & lib. 6.* Nec mora, nec requies inter datur vlla fluendi.

QVÆ DECEDVNT CORPORA QVOIQVE) *sic legendum putabam, non, corpora cunque: quamuis quidam docti, in his Turnebus, & Muretus, & Passeratius probent, vt sit tmesis, pro, quæcunque.*

VNDE ABEVNT, MINVVNT) *id, vnde abeunt, minuunt.*

QVO VENERE, &c.) *id, quò accesserunt, augent.*

SIC RERVM SVMMA NOVATVR SEMPER) *quia quod ex vno decedit, alteri accedit: & ortus vnius, alterius est interitus. ita quædam æternitas, quoad eius fieri potest, per successionem rerum conseruatur.* Itaque Homerus *ἰλ. ζ. hominum ætatem cum foliorum ortu & natura comparat.* οἵηπερ φύλλων γενεὴ, τοίη ἀνθρώπων: *id est,* Non alius multo est hominum ortus, quàm foliorum. Idem *ἰλ. φ. de hominibus.* Οἳ φύλλοισιν ἐοικότες ἄλλοτε μέν τοι ζαφλεγέες τελέθουσιν, ἀρούρης καρπὸν ἔδοντες, ἄλλοτε δ' αὖ φθινύθουσιν ἀκήριοι, *id est, Qui foliis similes interdum munere terræ* Vescentes, *florent: interdum lumine cassi* Intereunt. Sic *&* Mimnermus. Ἡμεῖς δ' οἷά τε φύλλα φύει πολυάνθεμος ὥρη ἔαρος, ὅτ' αἶψ' αὐγῇ αὔξεται ἠελίου. *id est,* Nos *autem, qualeis frondeis fert floriferum ver*, Solis *fulgor eas quando alit, atque fouet.* Cum *his congruunt & illa* Lucretiana *lib. 5.* Sic *voluenda dies commutat tempora rerum: Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore.* Porrò *aliud succedit, & è contemtibus exit.* Idem *lib. 3* Cedit *enim rerum nouitate extrusa vetustas.* Idem *hoc eodem libro infrà* Nunc *hîc*, *nunc illic superant vitalia rerum,* Et *superantur item. miscetur funere vagor, Quem pueri tollunt visentes luminis oras.* Nec *nox vlla diem, neque noctem aurora secuta est, Quæ non audierit mistos vagitibus ægris* Ploratus *mortis comites, & funeris atri.*

MVTVA) id est mutuò. & ita sæpe aliàs. ET QVASI CVRS.) sumtum à ludis, quos faciebãt Atheniẽses, quósq; ἀγῶνας λαμπαδούχους appellabant: in quibus is, qui currebat, lãpada tenebat, & cursu cõfecto, ei, qui postea cursur⁹ erat, lãpada tradebat. significabatur autẽ per hãc lampadẽ, & cursum, vitæ humanæ breuitas. qua de re vide Aristophanis scholiasten. Vsurpat hoc & Plato lib 6. de legib γεννῶντες & ἐκτρέφοντες παῖδας καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντες ἄλλοις ἐξ ἄλλων: id est gignentes & alentes liberos, vitam tamquam lampada aliis ex aliis tradentes. Persius. sat. VI. Qui prior es, cur me in decursu lampada poscis? Huc pertinet illud Cornificij, lib. IIII. rhetoric. Non enim, queãdmodũ in palæstra qui tædas ardẽteis accipit, celerior est in cursu cõtinuo, quàm ille, qui tradit: ita melior imperator nou⁹, qui accipit exercitum, quàm ille, qui decedit: propterea quòd defatigatus cursor integro facẽ, hîc peritus imperator imperito exercitũ tradit Et illud Varronis lib. III. de re rust. Sed ô Merula, Axius noster ne dũ hæc audit, physicã addiscat, quod de fructu nihil dixi, cursu lãpada tibi trado. Cõmemorat hos ludos Harpocratio in voce λαμπάδιον, his verbis. τρεῖς, (al. τρὶς) ἄγουσιν Ἀθηναῖοι ἑορτὰς λαμπάδος· παναθηναίοις, ἡφαιστίοις, προμηθείοις, Πολέμων φησὶν ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν ταῖς προπυλαίοις πινάκων. Ἴστρος δ' ἐν πρώτῃ τῆς ἀτθίδων εἶπεν, ὡς ἐν τῇ τῶν ἀπατουρίων ἑορτῇ ἀθηναίων οἱ καλλίστας στολὰς ἐνδεδυκότες, λαβόντες ἡμμένας λαμπάδας ἀπὸ τῆς ἑστίας, ὑμνοῦσι τὸν Ἥφαιστον, θύοντες, ὑπόμνημα τοῦ κατανοήσαντα τὴν χρείαν τοῦ πυρὸς, διδάξαι τοὺς ἄλλους. id est Treis (al. ter) dies festos Lãpadis agitãt Atheniẽses: Panathenæis, hoc est quinquatribus, Hephæstijs, id est die fẽsto Vulcani, Prometheis, vt ait Polemo libro de tabulis, quæ in tẽplorũ vestibulis positæ sunt. Istér verò in primo Atticarũ tradidit, die festo Apaturiorũ, eos ex Atheniẽsibus, qui pulcherrimis vestibus ornati sunt sumtis lãpadibus accẽsis ex vrbis foco, Vulcanum laudare, eique sacrificare, ad memoriam illius in mortaleis beneficij prodendam, quòd ignis vsum intellectum alios docuit. Commemorat & Isæus hunc ludũ ἐν τῷ περὶ τοῦ Φιλοκτ. κλήρου, sub extr. ibi, γυμνασιαρχεῖ δὲ λαμπάδι. Eodẽ pertinet illud ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ Ἀπολλ. κλήρ. γυμνασιαρχῆκα εἰς προμήθια. vbi vulgo legitur προμήθιαμ, mendose. Nam προμήθια, Promethei dies festi sunt: quibus etiã hi ludi Lampaduchi fiebant, vt diximus. Admonet me huius loci apud Isæum emendatio, vt significem lectori Græcarũ litterarũ studioso, me propediẽ decẽ rhetores editurum plus decies mille locis emendatos, & scholijs vtilissimis illustratos.

NECESSE EST AVT GRAVITATE, & cet.) loquitur hîc de duobus motibus duntaxat: quorum alter omnium ponderum est proprius, vocatúrque motus deorsum, ad perpendiculum & ad lineam: alter fit per ictum, seu plagam, vocatúrque motus sursum. Est & tertius motus κατ' ἔγκλισιν, id est per declinationem, quem infrà commemorabit Lucretius: qui quamobrem ab Epicuro sit excogitatus, docent M. Tull. & Plutarchus multis locis. M. Tull. de fato. Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Ita tertius quidam motus oritur extra pondus, & plagam, cùm declinat atomus interuallo minimo. id appellat ἐλάχιστον. quam declinationem sine causa fieri, si minus verbis, re cogitur confiteri. Sed de hac declinatione dicemus suo loco. de motu autem, qui fit deorsum, sic idem M. Tull. lib. I de finib. bonor. & malor. Censet enim, eadem illa indiuidua, & solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam. hunc naturalem esse omnium corporum motum: Deinde ibidem homo acutus, cùm illud occurreret, si omnia deorsum è regione ferrentur, &, vt dixi, ad lineam, nunquam fore, vt atomus altera alteram posset attingere: ita attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpaullum. quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones,

& copulationes, & adhæsiones atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnésque partes mundi, quæque in eo essent. Plutarchus item lib. I. περὶ τῶν ἀρεσκόντ. duos motus duntaxat ab Epicuro positos esse refert, motum ad lineam, seu motũ deorsum è regione: & motũ per declinationẽ. Sed dicendũ est, Plutarchũ, & M. Tull. in illo I. libri de finibus loco, præteriisse motũ, qui fit sursum per ictũ, seu plagã, vtpote violentũ, miniméq; naturalẽ. Diogenes autẽ Laërtius triplicẽ atomorum motũ ab Epicuro positũ esse nõ obscurè tradidit his verbis: κινεῖσθαι δὲ τὰ ἄτομα κάτω ποτὲ μὲν κατ᾽ στάθμην, ποτὲ δὲ κατ᾽ παρέγκλισιν· τὰ δ᾽ ἄνω κινούμενα κατ᾽ πληγὴν καὶ παλμόν, id est moueri autẽ corpora indiuidua nũc ad lineã, nunc per declinationẽ: ea autẽ, quæ sursum mouentur, ictu quodã, & palpitatione, seu cõcussione quadã moueri.

AVT ICTV AVFERRI ALTERIVS) sic habent veteres aliquot codices. alij, & maxime vulgati, aut ictu forte alterius. ego illos sequor. vulgatam lectionem tamen, Aut ictu forte alterius, non damno, sed alteram lectionem ei antepono. NAM CITA SVPERNE OBVIA CVM FLEXERE, FIT VT DIV.) huius scripturæ sententia perspicua est. flexere autem, id est per concursum se mutuò contigerunt, & concusserunt. Vtitur eodem verbo, aut certe eiusdem verbi supino lib. VI. pulsaréq; flictu Ferrea texta suo, &c. Sic enim ibi legendũ cẽsent, non vt vulgò, fluctu. Virg. lib. 9. Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit. in quibusdam libris manuscriptis reperi scriptum, nam concita sæpe Obuia conflixere ita, vti diuersa repente Dissiliant, &c. quæ scriptura etiam probabilis est.

DIVERSA REPENTE DISSIL.) hunc motum κατ᾽ πληγὴν, & κατ᾽ παλμὸν appellabat Epicurus: id est motum, qui fit per plagam & palpitationem.

NEQVE QVICQV. A TERGIS OBST.) sic legendum, nõ, tergibus. Est enim versus spõdiacus, habens non solùm in quinta sede spondeum, verum etiã in quarta, vt hi Virgiliani lib. 7. Aut læues ocreas lento ducũt argẽto. & Georg. 3. Saxa per, & scopulos, & depressas cõualleis. & Hom. ἰλ. α. Πρός τε θεῶν μακάρων, πρός τε θνητῶν ἀνθρώπων, & in catalogo, Ὃν τέκεν Ἀστυόχεια βίῃ Ἡρακληείῃ. Lucre. sup. lib. I. & incultis præstare videmus Culta loca, & manibus meliores reddi fœtus.

Et quo iactari magis omnia materiaï
Corpora peruideas: reminiscere totius imum
Nil esse in summa: neque habere, vbi corpora prima
Consistant: quoniam spatium sine fine, modóque'st,
Immensúmque patere in cunctas vndique parteis,
Pluribus ostendi, & certa ratione probatu'st.
Quod quoniam constat, nimirum nulla quies est
Reddita corporibus primis per inane profundum:
Sed magis adsiduo, varióque exercita motu,
Partim interuallis magnis contusa resultant,
Pars etiam breuibus spatiis nexantur ab ictu.
Et quæcunque magis condenso conciliatu,
Exiguis interuallis connexa resultant,
Endopedita suis perplexis ipsa figuris:
Hæc validas saxi radices, & fera ferri
Corpora constituunt, & cetera de genere horum

Paucula, quæ porrò magnum per inane vagantur,
Et cita dissiliunt longè, longéque recursant
In magnis interuallis: hæc aëra rarum
Sufficiunt nobis, & splendida lumina solis.
Multáque præterea magnum per inane vagantur,
Conciliis rerum quæ sunt reiecta, nec vsquam
Consociare etiam motus potuere recepta.
Quoius, vti memoro, réi simulacrum, & imago
Ante oculos semper nobis versatur, & instat.
Contemplator enim, quom solis lumina cumque
Insertim fundunt radios per opaca domorum:
Multa minuta modis multis per inane videbis
Corpora misceri radiorum lumine in ipso,
Et velut æterno certamine prœlia, pugnásque
Edere turmatim certantia, nec dare pausam,
Conciliis, & discidiis exercita crebris:
Coniicere vt possis ex hoc, primordia rerum
Quale sit in magno iactari semper inani.
Duntaxat rerum magnarum parua potest res
Exemplare dare, & vestigia notitiaï.

REMINISCERE TOTIVS) *repete (inquit) memoria, nihil esse imum in summa totius, id est in omni, seu in vniuerso,* ἐν τῷ παντί. *Suprà enim libro primo docuit, nihil esse extremum, nihil medium, nihil primum, ibi. Omne, quod est igitur, nulla regione viarum Finitum est, &c.*

CONSTAT,) *id est sine controuersia est.* REDDITA) *attributa, vt sæpe alias.* CONTVSA RESVLTANT) *sic reposui, partim coniectura ductus, partim veteris scripturæ vestigia secutus, cùm libri manu scripti habeant, partim consulta, partim conflicta, partim consulta. licet & legere conflicta, vt olim edidi. Fuit & cùm putarem legi posse, consuta, vt respondeat illi, quod statim sequitur, connexa resultant. consulta autem, à verbo consilio, quod barbarus quidam probat, ineptum est, & suo auctore dignũ. nam neque consilio, is, it, in tota lingua Latina reperitur, neque si reperiretur, consultus, participium ab eo fingi posset. Omnino, conflicta, aut, contusa, legendum videtur. nam corpora prima ex conflictu, aut contusione resultare probabile est.*

INTERVALLIS MAGNIS CONTVSA RESVLTANT) Μακρὰν διΐστανται. *Sic enim Epicurus (vt refert Laërtius)* αἱ μὲν εἰς μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων διΐστανται, αἱ δὲ αὐτὸν τὸν παλμὸν ἴσχουσιν, ὅταν τύχωσιν εἰς τὴν περιπλοκὴν κεκλεισμέναι, ἢ στεγαζόμεναι ὑπὸ τῶν πλεκτικῶν, *id est, aliæ atomi magnis interuallis inter se distant, aliæ palpitationem cohibent, cùm casus ita tulerit, in concilium, & copulationem conclusæ, aut ab atomis perplexis, & hamatis retẽtæ.* NEXANTVR AB ICTV) *id est copulantur, & cohærescunt per plagam & ictum. quidam libri manuscripti tamen habent, vexãtur: quos non sum secutus. ne illud quidem dißimulabo, in vno*

ſcriptum eſſe, vexatur à victu: quod idcircò adſcripſi, vt meminerint ſtudioſi litterarum homines, librarios illos ſcriptores ſæpe u, pro b, poſuiſſe, & contrà b, pro u. quis enim non videt, à victu, pro, ab ictu, eſſe mendoſè ſcriptum? atque hic locus me admonet mendorum illorum apud Non. Marcellum in nominibus, proluuium & proluuidinem, vbi legendum, prolubium, &, prolubidinem.

ET QVÆCVNQVE MAGIS CONDENSO) ſic habent duo libri manuſcripti, Vaticanus & Bertinianus, & impreßi omnes. Sed Faërni & Scipionis, & impreßi Florentini, contenſo. quam ſcripturam agnoſcit Priſcianus lib. 10. eo loco, vbi docet, à verbo, tendo fieri tenſum, & tentum. Ego, condenſo, non improbo. ſic & lib. 1. Quorum condenſo magis omnia conciliatu Arctari poſſunt.

EXIGVIS INTERVALLIS CONNEXA) ſic legendũ potius, quàm coniecta, aut, conuecta. nam ex, connexa, vera ſcriptura, factum, connecſa: ex quo conuecta. Connecta, autem, nullo modo ferri poteſt.

ENDOPEDITA) impedita, atque implicata.

PERPLEXIS) id eſt inter ſe connexis, & colligatis. Feſtus, plexa, colligata ſignificat ex Græco: cui nos etiam præpoſitionem adiicimus, cùm dicimus perplexa. Terent. Eunucho: pergin ſceleſta perplexè loqui? Virgil. lib. 9. Æneid. perplexum iter omne reuoluens Fallacis ſiluæ. verbum perplexabile, apud Plaut. Aſinar. Et in vocabul. Latinogræco, manuſcripto, quod mihi commodauit Cl. Puteanus, ita ſcriptum eſt, perplexus, πεπλεγμένος.

ET CETERA DE GENERE HORVM PAVCVLA.) ſic diſtinguendum & interpungendum, vt ſit hic Lucretij ſenſus: ea corpora indiuidua, quæ exiguis interuallis connexa, & ſuis perplexis figuris impedita reſultant, ſaxa, & ferrum, & cetera huius generis paucula conſtituunt.

QVÆ PORRO MAGNVM, &c.) id eſt ea porrò, quæ magnum per inane mouentur, & vagantur, & cita diſsiliunt longè, longéque reſiliunt: ea creant aëra, & ſolẽ, & ſimilia.

MAGNVM PER INANE) Virg. in Sileno. Namque canebat vti magnũ per inane coacta Semina terrarúmq;, animæq; mariſq; fuiſſent.

ET CITA DISSILIVNT) ſic legendum, non, vt vulgò legitur, Cetera diſsiliunt: quod mendum natum eſt ex indoctorum hominum arrogantia, aut certè inſcitia, ac ſtultitia, qui hunc locum non intelligentes, corruperũt. Quidam vir doctus putabat legi etiam poſſe, Citáque. quod non diſplicet. Cùm hæc ſcripſiſſem, triennio pòſt Thraſo ille hanc emendationem ſibi arrogans, ſcripſit, ita eſſe legendum, vt edidi, & in vulgatis mendoſè legi, Cetera. quid flagitioſius? quid impudentius? SVFFICIVNT) ſuppeditant.

MVLTAQVE PRÆTEREA, &c.) & præter illa corpora, quæ vel magnis interuallis, vel exiguis feruntur, ita tamen vt connectãtur, & copulentur, ſunt alia, quæ nondum congredi, neque connecti potuerunt.

CONCILIIS RERVM QVÆ SVNT REIECTA) id eſt, quæ cohærere & conciliari, & conſociari non potuerunt.

CONTEMPLATOR ENIM) ſic idem lib. 6. Contemplator enim cùm montibus aßimilata Nubila portabunt, &c. mutuatus eſt & Virg. lib. 1. Georgic. Contemplator item cùm ſe nux plurima ſiluis Induet in florem. idem lib. 4. Contemplator: aquas dulceis, & frondea ſemper Tecta petunt.

CVM SOLIS LVMINA CVMQVE, &c.) id eſt quandocunque ſolis

lumina, &c. sic Aristot. lib. 2. de Animo. οἷον τὰ καλούμενα ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτῖσιν: id est, vt, quæ appellantur in aëre ramenta, quæ cernuntur in iis, qui per fenestras transeunt, radiis.

PER OPACA DOMORVM) per parteis domus opacas. quidam legendũ censent, per aperta domorum: sed errant, meo quidem iudicio. Illud admonendus est lector, in vno cod. manu scripto ita legi. Inserti fundunt radij: quam scripturam tamen minus probo. Hunc locum spectauit Seruius cùm adscripsit ad illum locum Virg. in Sileno. Namque canebat vti, &c Omne enim quod est, aut continet, aut cõtinetur. & corpus volunt esse ἀτόμους, id est quasdam minutißimas parteis, quæ τομὴν, id est sectionem non recipiunt. vnde & ἄτομοι dictæ sunt. quas Lucretius minutiores dixit illis corpusculis, quæ infusis per fenestram radiis solis videmus.

NEC DARE PAVSAM) nec ipsa cessare, nec aliis cessandi facultatem dare. Pausa nomen est à Græco verbo παύομαι deductum: quod quietem, & cessationem significat. vtitur eodẽ & lib. 3. Inter enim iecta est vitaï pausa, vagéque Deerrarũt paßim motus ab sensibus omnes. ibid. Frigida quem semel est vitaï pausa secuta: & item alibi, & Lucill. Hæc vbi dicta dedit, pausam facit ore loquendi. Ennius. pausam facit ore fremendi. suprà lib. 1 neque pausam stare fragori.

CONCILIIS, ET DISCIDIIS) Sic legendum ex auctoritate trium librorum manuscriptorum, & nonnullorum impressorum. discidiũ autem, quid sit, suprà diximus. Præter ea porrò, quæ ibi diximus, nõ pigebit me lectorem admonere, sic esse scriptam hanc vocem in vocabulario illo Cl. Puteani, eíque hanc continuò interpretationem subiungi: discidium, χωρισμός. discidium, inquit, id est separatio, & deuortium. Nam discidium etiam pro diuortio inter virum & vxorem vsurpatur. EXERCITA) fatigata, agitata. sic Nonius in voce, exercitum. Terent. Eunuch. Ego te hodie exercebo, silicernium. Virgil. lib. 3. Æneid. nate Iliacis exercite fatis. Suetonius de Tiberio, pueritiam habuit laboriosam, & exercitam, al. exercitatam. CONIICERE VT POSSIS EX HOC) vt poßis ex hoc paruorum corpusculorum concursu, & conflictu, quæ per opacas domorũ parteis solis radiis illustratas, infusis per fenestras, iactantur, quo pacto primordia rerũ per inane iactentur. EXEMPLARE) exemplar, specimen.

ET VESTIGIA NOTITIAI) & vestigia, quibus ad eorũ, quæ de primordiis rerum dicimus, intelligentiam, & cognitionem peruenire poßis.

Hoc etiam magis hæc animum te aduertere par est
Corpora, quæ in solis radiis turbare videntur:
Quòd tales turbæ, motus quoque materiaï
Significant clandestinos, cæcósque subesse.
Multa videbis enim plagis ibi percita cæcis
Commutare viam, retróque repulsa reuerti
Nunc huc, nunc illuc, in cunctas denique parteis.
Scilicet hic à principiis est omnibus error.
Prima mouentur enim per se primordia rerum:
Inde ea, quæ paruo sunt corpora conciliatu,
Et quasi proxima sunt ad vireis principiorum,

Ictibus illorum cæcis impulsa cientur:
Ipsáque, quæ porrò paullo maiora, lacessunt.
Sic à principiis ascendit motus, & exit
Paullatim nostros ad sensus, vt moueantur
Illa quoque, in solis quæ lumine cernere quimus:
Nec quibus id faciant plagis, appâret apertè.

HOC ETIAM MAGIS HÆC) *Sic legendum, & ita scriptum est in tribus libris calamo exaratis. neque verò est, quòd quisquam hoc loquendi genus improbet, vt insolens, aduertere animum hæc, pro, aduertere animum ad hæc. sic enim loquebantur antiqui: cuiusmodi illa sunt, adigere arbitrum, &, adigere iusiurandum, pro, adigere ad arbitrum, &, adigere ad iusiurandum. tale est illud Horatianum epist. 18. lib. 1. Propugnat nugis: id est, pugnat pro nugis. ad quem locum, si tibi commodum est, lege quæ annotauimus.*

TVRBARE) *id est, turbas excitare, tumultuari. nam turbare hoc loco absolutum est. sic Virgil. lib. 6. Et septem gemini turbant trepida ostia Nili. Et Terent. Phorm. dum ne reducam, turbent porrò quàm velint. turbent (inquit Donatus) id est, errent, & tumultuentur. Lucret. eod. lib. infr. Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso Semina. ex quo illud impersonale apud Virg. Tityro, vndique totis vsque adeò turbatur agris. vbi alij malè scribunt, turbantur.*

CÆCOS) *obscuros, & latenteis. Virg. Æneid. 6. Cæca regens filo vestigia. M. Tull. lib. 2. de orat. ad Qu. fratr. res cæcas & ab aspectus iudicio remotas. Idem Lucret. infrà proximo versu, plagis ibi percita cæcis. & ita sæpe.*

IN CVNCTAS DENIQVE PARTEIS) *quidam lib. scripti manu, habent, in cunctas vndique parteis.* SCILICET HIC A PRINCIP.) *id est, scilicet hoc modo iactantur, & errant cetera omnia, ducto à principiis, seu à corporibus primis, motionis initio: vel sic. hic vagus motus corpusculorum omnium, quæ sub sensus nostros cadunt, à primordiis, & corporibus primis nascitur. hæc mihi videtur huius vulgatæ scripturæ, quæ etiam in codicibus antiquis reperitur, sententia. Quidam autem sic legi volunt. Scilicet hic & principiis est omnibus error, vt sit hæc sententia. Quippe etiam principia, id est corpora prima, hoc modo iactãtur, & vagantur, quo modo minuta illa corpuscula, quæ in solis radiis inter se certare, & deprœliari videntur.* PARVO SVNT CONCILIATV) *id est, parua mole constant: paucorum primordiorum congressu concreta sunt.*

IPSAQVE, QVÆ PORRO) *id est, & hæc ipsa, ea dico, quæ sunt ab alijs icta, & impulsa, lacessunt ea, quæ deinceps paullo sunt maiora. in duobus libris manuscriptis reperi scriptum, Ictáque, quæ, &c. quam scripturam non sum secutus, interpretationem verborum Lucretianorũ esse suspicatus, ab aliquo studioso lectore ascriptam: deinde ab imperito librario in locum rectæ suppositam. Nam, ipsa, intelligenda sunt ea corpora, quæ ictibus aliorum impulsa cientur, seu, vt tribus verbis dicam, corpora ab illis icta.* ET EXIT PAVLL. NOSTR.) *vt motum illum oculis cernamus, alióue sensu percipiamus.* NEC, QVIBVS ID FACIANT PL.) *Sic habent nostri libri veteres. quod si aliter haberent, tamen sic legẽdũ esset. Hoc eò adscripsi, quòd Thraso dicat scriptũ esse in suis lib. veterib. Ne: idque approbans, ait positum pro, non. quo nihil ad hunc locum ineptius esse potest.*

Nunc, quæ mobilitas ſit reddita materiaï
Corporibus, paucis licet hinc cognoſcere, Memmi.
Primùm aurora nouo cùm ſpargit lumine terras:
Et variæ volucres nemora auia peruolitantes
Aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent:
Quàm ſubitò ſoleat ſol ortus tempore tali
Conueſtire ſua perfundens omnia luce,
Omnibus in promtu, manifeſtúmque eſſe videmus.
At vapor is, quem ſol mittit, luménque ſerenum,
Non per inane meat vacuum: quo tardius ire
Cogitur: aërias quaſi dum diuerberat vndas:
Nec ſingillatim corpuſcula quæque vaporis,
Sed complexa meant inter ſe, cónque globata.
Quapropter ſimul inter ſe retrahuntur, & extrà
Officiuntur, vti cogantur tardius ire.
At, quæ ſunt ſolida primordia ſimplicitate,
Cùm per inane meant vacuum, nec res remoratur
Vlla foris, atque ipſa ſuis è partibus vnum,
Vnum, in quem cœpere, locum, connixa feruntur:
Debent nimirum præcellere mobilitate,
Et multo citius ferri, quàm lumina ſolis:
Multipléxque loci ſpatium tranſcurrere eodem
Tempore, quo ſolis peruolgant fulgura cælum.
Nam neque conſilio debent tardata morari:
Nec perſcrutari primordia ſingula quæque,
Vt videant, qua quidque geratur cum ratione.

NVNC QVÆ MOBILITAS) *Nunc docere parat, quãta mobilitate prædita ſint prima corpora: ídque argumento, ſeu comparatione à minori.*

REDDITA) *id eſt attributa, vt ſuprà hoc eodem lib. nimirum nulla quies eſt* Reddita corporibus *ibid. non longe à principio, quæ ve ſit ollis* Reddita mobilitas. *& infrà eodem lib.* Præterea *ſi nulla coloris principiis eſt* Reddita natura. *& lib.1.* Si *non, materies quia rebus reddita certa eſt* Gignũdis *ibid.* Denique *iam quoniam generatim reddita finis* Creſcendi *rebus conſtat, &c. ibidem.* Porrò *ſi nulla eſt frangendis reddita finis* Corporibus. *& lib.3.* Si *non certa loca ad naſcendum reddita cuique* Sunt. *& lib.5.* Non *(inquam) ſimplex his rebus reddita cauſa eſt.*

PRIMVM AVRORA NOVO, &c.) *hunc locũ mutuatus eſt* Virg. *lib.4.* Æneid. Et *iam prima nouo ſpargebat lumine terras* Tithoni *croceũ linquens auroræ cubile.* NEMORA AVIA PERVOLIT.) *etiam hunc locum mutuatus eſt lib.8.* Æneid. *in princip.* Omnia *peruolitat latè loca, iámque ſub auras* Erigitur. Iterum Lucret. *infrà.* Et *quæ peruolgant nemora auia peruolitantes.*

CONVESTIRE) *tranſlatio. ſic poëta quidam vetus apud* M. Tull. Tuſcul. 3.

herbis prata conuestirier. OMNIBVS IN PROMTV) ante oculos omnium positum, omnibus apertum: ἐπιπολῆς ὄν. AT VAPOR) vapor, id est calor, vt sæpe aliàs. argumentum est, vt dicebã, à minori, hoc modo. si calor, & lumen solis, quæ ipsa constant ex corporibus primis, tam citò meant per spatium, quod non est inane: quanto citius credibile est, corpora prima per inane deorsum moueri? ad hanc autem sententiam pertinent illa, quæ sunt lib. 6. Et tempestates terra, cæloq; coortæ E cælo emotæ, terráque, repente facessunt. Præterea quod dicit hîc Lucretius vaporem, & lumen à sole mitti, idem fere dicitur infrà, aliis verbis. Sol etiam summo de vertice dissupat omneis Ardorem in parteis, & lumine conserit arua. idémque de igne suprà lib. I. Æstifer ignis vti lumen iacit, atque vaporem.

AERIAS QVASI DVM DIVERB.) Tres libri manuscrip. & aliquot typis impreßi: vtrique Aldini, Parisienses, vtrique Lugdunenses, habent, quòd sol diuerb. vndas. Pontanus legebat, aërias quasi dum. atque hæc scriptura reperitur in cod. Bertin. & Memm. ex qua, si coniecturam facere liceret, ego existimarem legendum, aërias quasi tum diuerberet vndas. Verumtamen eam, quam secutus sum, scripturam, rectam & veram esse puto: cuius sententia non est obscura. hoc enim significat. vapor, id est calor, quem sol mittit, non transit per inane vacuum. iccircò tardius ire cogitur, interea dum vndas aërias, id est humidum & caliginosum aërem, permeando, quasi diuerberat.

CORPVSCVLA QVÆQVE VAPORIS) sic legendum, non, vapores, vt habẽt omnes ferè codices vulgati, & nonnulli veteres. sed veritas & ratio, vaporis, efflagitant. COMPLEXA) compositum nomen est à con, & plexa: vt perplexa, implexa, non participium à verbo, complector.

SIMVL INTER SE RETRAHVNTVR) sic legendum est, si auctoritatem quattuor librorum manuscriptorum, quibuscum consentiunt impreßi Paris. Veneti antiquiores, sequimur. denique hanc scripturam agnoscit Priscianus lib. 8. Sed ego, & libris omnibus repugnantibus, & Prisciano, si hîc mendo caret, reclamante, tardantur, legendum puto, sententia longe planiore, & concinniore. Quin Priscianum, & libros Lucretianos corruptos esse arbitror: & à Lucretio, ac Prisciano, tardantur, scriptum esse existimo. Verumtamen iudicent hac de re eruditi.

OFFICIVNTVR) mirè ex verbo absoluto, officio, patiens fecit, officior. id quod notat Priscianus eo, quem dixi, libro: hinc participium offectus. Lucret. lib. 5. Quóve modo soleant offecto lumine obire. officiuntur autem valet, obstando, & officiendo impediuntur. sic M. Tull. à verbo, obstrepo, fecit, obstrepor. sic enim ille Orat. pro M. Marcello. aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur.

SVIS E PARTIBVS VNVM) id est, effecta vnum corpus, atque vnum totum è suis partibus. hoc dicit, non quòd significare velit, corpora prima partibus constare, sed vt ostẽdat esse infracta, ac solidißima. sic suprà lib. I. Quæ minimis stipata cohærent partibus arctè: Non ex vllorũ conuentu conciliata, Sed magis æterna pollentia simplicitate. CONNIXA) sic legendum, non, connexa. quanquã reclamantibus omnibus lib. manuscript. & impreßis, præter Venetos recentiores.

MVLTIPLEXQVE LOCI SPATIVM) cod. Vaticanus habet, Multiplicésque: ex qua scriptura suspicari poßit aliquis, legendum, Multiplicísque loci spatium: ego tamen vulgatam lectionem retineo.

PERVOLGANT) celebrant, complent. SOLIS FVLGVRA) solis fulgores, seu lumina. nam fulgur, & fulgor idem valent, præsertim apud Lucr.

CONSILIO) τῇ προαιρέσει. mendosè in quibusdam libris legitur, Concilio. significat enim, non esse προαίρεσιν, id est, consilium, in corporibus primis, neque illa consultò aut moueri, aut tardari. Sic suprà lib. I. Nam certe neque consilio primordia rerum Se ordine quæque suo, atque sagaci mente locarunt.

NEC PERSCRVT. PRIM.) i. nec primordia debēt singula quæq; perscrutari, vt videāt, &c. In nonnullis libris vulgatis, & antiquis legitur, Nec persectari.

GERATVR) administretur à natura. vel lege, genatur: id est gignatur. Quòd autē Thraso hoc loco geratur, interpretatur, gignatur, procudatur, seu producatur, primùm veritate victus fatetur tacitè legendum esse, genatur: deinde facit intelligēdo, vt nihil intelligat: postremò suā linguæ Latinæ inscientiā indicat, ac declarat.

At quidam contra hæc, ignari, materiaï
Naturam non posse, deûm sine numine, rentur
Tantopere humanis rationibus, ac moderatis
Tempora mutare annorum, frugésque creare:
Et iam cetera, mortaleis quæ suadet adire,
Ipsáque deducit dux vitæ dia voluptas,
Vt res per Veneris blanditim sæcla propagent:
Ne genus óccidat humanum. quorum omnia causa
Constituisse deos cùm fingunt, omnibu' rebus
Magnopere à vera lapsi ratione videntur.
Nam quamuis rerum ignorem primordia quæ sint:
Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim
Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis,
Nequaquàm nobis diuinitus esse creatam
Naturam mundi, quæ tanta est prædita culpa.
Quæ tibi posterius, Memmi, faciemus aperta.

AT QVIDAM) Hæc disputantur in Platonem, & in Stoicos: qui mundum à Deo creatum esse, & eius prouidentia gubernari volunt, non, vt Epicurus, qui ex atomorum concursione fortuita hunc mundi pulcherrimum ornatum esse perfectū, & sine vlla diuina prouidentia, aut opera æquabilem & ratum, & immutabilem rerum omnium ordinem conseruari existimat. quam Epicuri sententiam sic insectatur & refellit M. Tull. lib. 2. de nat. deor. An cùm machinatione quadam moueri aliquid videmus, vt sphæram, vt horas, vt alia permulta, non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cùm autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, vertíque videamus, constantissimè conficientem vicissitudines anniuersarias cum summa salute, & conseruatione rerum omnium, dubitamus, quin ea non solùm ratione fiant, sed etiam excellenti quadam, diuináque ratione? Idem eod. lib. paullo superius. Isti autem quemadmodum asseuerant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam ποιότητα Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temerè, & casu, mundum esse perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quòd si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur vrbem non potest? quæ sunt minus operosa, & multo quidem faciliora? Heraclitus autem, κόσμον (inquit) οὔτε

τις θεῶν, οὔτε τις ἀνθρώπων ἐποίησεν, *id est mundum neque quisquam deorum, neque quisquam hominum effecit. Quasi metueret (inquit Plutarch.) ne à deo re abiudicata, id est hoc iudicato, Deum non esse mundi opificem, suspicari posset aliquis, hominem esse eius effectorem. Sed præstat nos (inquit ille) Platoni fidem habenteis & prædicare, & canere, hunc mundum a Deo esse conditum. Mundus enim omnium, quæ sunt, pulcherrimum quiddam est: Deus omnium causarum efficientium, causa est optima.* AC MODERATIS) *ordo verborum est, rentur materiæ naturam non posse annorum tempora mutare, frugésque creare sine deorum numine, rationibus tantopere humanis, id est tam humanis, támque prope ad rationem humanam accedentibus, & tam moderatis, id est tam temperatis, constantibus, ratis, & certis. sic autem hunc locum restitui, cùm vulgò legatur, ac moderatè, veterũ codicum auctoritate fretus, & tamen nonnihil etiam coniectura ductus.*

ET IAM CETERA MORTALEIS, &c) *id est iam etiam cetera, ad quæ diua voluptas homines quasi manu ducit, nempe vt per res venereas genus suum propagent, ne genus humanum funditus intereat, repete* ἀπὸ κοινοῦ, *rentur illi materiam efficere, aut consequi non posse sine deorum nutu, voluntate, ac prouidentia. Quidam legendum putant. Nec iam cetera, subintelligentes, rentur naturam materiæ posse, &c. Quæ scriptura eodem récidit.*

DVX VITÆ D. VOL.) *Voluptas, quam homines, atque adeò omnes animantes ducem sequuntur, aut certè sequi debent. Volunt enim Epicurei omnia in hac vita ad voluptatem, tanquam ad finem, esse referenda.*

RES PER VENERIS) *per complexum Venereum. sic loquitur infrà eod. lib. Aut iuuat egrediens genitaleis per Veneris res. ibid. Inter sese vllam rem gignere conueniendo Per Veneris res, &c. & lib. 5. Nec reperire cibum, nec iungi per Veneris res.* BLANDITIM) *id est blandiendo. blanditim dictum, vt exsultim, insertim, cursim, raptim. blanditim autem esse legendum conieci ex scriptura, quæ reperitur in vno vetustiss. codice, blanditir. blanditir enim factum ex blanditiz: quod valet blanditim, vt suprà, raptis, ex raptim. reperi & in alio, blandi tum.*

QVORVM) *in nomine possessiuo, humanum, primitiuum inclusum est, hominum, vt sit genus humanum, pro genus hominum: & ita conueniet prouocabulum relatiuum, quorum.* CVM FINGVNT) *sic nunc edendum curaui, codicem Bertinianum, & Memmian. & Vatic. secutus, in quibus scriptum est, confingunt. sententia autem & ordo verborum est: quorum (hominum) causa cùm fingunt deos omnia constituisse: omnibus in reb. magnopere videntur à vera ratione aberrare.*

NAM QVAMVIS RERVM) *etiam lib. 5. hi qui deinceps sequuntur, sex versus ponuntur.* EX IPSIS CÆLI RATIONIBVS) *sic loquitur lib. I. Nam tibi de summa cæli ratione, Deûmque, disserere incipiam.*

REDDERE) ἀποδιδόναι, *ostendere, ob oculos ponere, colligere.*

NEQVAQVAM NOB. DIVINIT. &c.) *sic lib 3. in princip. Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari Naturã rerũ haud diuinitus esse coortã, &c. al. creatã.*

Nunc id quod superest de motibus, expediemus.
Nunc locus est (vt opinor) in his illud quoque rebus
Confirmare tibi, nullam rem posse sua vi
Corpoream sursum ferri, sursúmque meare.
Nec tibi dent in eo flammarum corpora fraudem:

Surſus enim vorſus gignuntur,& augmina ſumunt.
Et ſurſum nitidæ fruges,arbuſtáque creſcunt:
Pondera,quantum in ſe eſt,quom deorſum cuncta ferantur:
Nec quom ſubſiliunt ignes ad tecta domorum,
Et celeri flamma deguſtant tigna,trabeíſque:
Sponte ſua facere id ſine vi ſubigente putandum eſt.
Quod genus,è noſtro quom miſſus corpore ſanguis
Emicat exſultans altè,ſpargítque cruorem.
Nónne vides etiam,quanta vi tigna,trabeiſque
Reſpuat humor aquæ? nam quàm magi' merſimus altùm
Directa,& magna vi multi preſſimus ægrè:
Tam cupidè ſurſum reuomit magis,atque remittit:
Plus vt parte foras emergant,exſiliántque.
Nec tamen hæc,quantu'ſt in ſe,dubitamus,opinor,
Quin vacuum per inane deorſum cuncta ferantur.
Sic igitur debent flammæ quoque poſſe per auras
Aëris expreſſæ ſurſum ſuccedere,quanquam
Pondera,quantum in ſe eſt,deorſum deducere pugnent.
Nocturnáſque faceis cæli ſublime volanteis
Nónne vides longos flammarum ducere tractus,
In quaſcunque dedit parteis natura meatum?
Non cadere in terram ſtellas,& ſidera cernis?
Sol etiam ſummo de vertice diſſupat omneis
Ardorem in parteis,& lumine conſerit arua.
In terras igitur quoque ſolis vergitur ardor:
Tranſuerſóſque volare per imbreis fulmina cernis:
Nunc hinc,nunc illinc abrupti nubibus ignes
Concurſant:cadit in terras vis flammea volgò.

NVNC ID QVOD S.) *hic verſus videtur ſuperuacaneus,minimé́q; Lucretianus.* NVNC LOCVS EST) *nunc conatur docere,omnia corpora,ſua vi,& natura deorſum ferri:quòd ſi qua ſurſum interdum ferantur,eum motum eſſe violentum,atque ab ipſorum natura alienum. Sed videtur hîc legendum,* Nunc opus eſt.*&c. Verumtamen nihil auſim mutare.*

NEC TIBI DENT IN EO F.) *id eſt nec te in eo inducant,nec tibi ſint fraudi,& cogant te credere,non omnia corpora ſua ſponte deorſum ferri.*

IN EO F.) *ſic legendum eſt, non, vt vulgo, timeo, quam ſcripturam in ſecunda editione repræſentauimus à Turnebo admoniti,cùm eam in libris noſtris veterib.repertam,in prima per imprudentiam,& aliud agentes prætermiſiſſemus.*

AVGMINA SVM.) *i.augeſcunt.* ET SVRSVM NIT) *Solutio eſt reſpõdet autẽ hoc modo.quid tũ poſteà,ſi flãmæ ſurſum mouẽtur? Etiã fruges & arbores ſurſum creſcũt,cùm tamẽ omnia corpora,quãtũ in ipſis eſt,deorſum mouẽatur.*

NITIDÆ FR.) *sup.lib.I.At nitidæ surgunt fruges,&c.*

SVBSILIVNT) *sursum saliunt.Itaque malim legi, sussiliunt. sussum enim dicebant antiqui pro sursum: & deossum pro deorsum.*

DEGVSTANT) *translatio est. depascuntur, absumunt, lambunt, vt loquitur Horat. saty.5. lib I.Nam vaga,per veterem dilapso flamma culinam Vulcano,summum properabat lambere tectum.*

SINE VI SVBIGENTE) *sic restitui ab vno codice manuscripto adiutus, cùm in aliis omnibus libris legeretur, sine vi subiecta, planè mendosè, quod homo barbarus probat, cùm syllaba postrema vocis, subiecta, longa sit. Quid est autem tam peruersum, aut inscitum, quod non probet ac recipiat stupor cùm impudentia & arrogantia coniunctus?* QVOD GENVS) *id est quale est, seu cuius generis est. sic sæpe alibi loquitur, exempli gratia, lib.3. Quod genus, aut Bacchi cùm flos euanuit, aut cùm, &c. ibid. Quod genus, in nostris membris, & corpore toto Mista latens animi vis est, animæque potestas. ibid. Quod genus, in somnis sopiti vbi cernimus alta Exhalare vapore altaria. ibid. Quod genus est, animo malefactum cum perhibetur. lib.4. Quod genus illa foris quæ verè transpiciuntur, Ianua cùm per se transpectum præbet apertum. & lib 5. Quod genus in nobis quædam licet in statione Membra manere tamen, cùm sint ea, quæ moueantur. & M.Tull.lib. 2. de Inuẽt. Id faciet, si ostendet aliqua eius nota, & communia officia: quod genus in parẽteis, cognatos, amicos, &c. Idẽ ibid. Nam est quiddã, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia. Lucill. sat. lib.6. Crebræ vt scintillæ in stricturis: quod genus olim Feruẽti ferro, &c.*

NONNE VIDES ETIAM, &c.) *delectatus videtur Lucretius hoc versuum principio, vt eadem pagina. Nónne vides, longos flammarum ducere tractus? & lib.4. in extr. Nónne vides, etiam guttas in saxa cadenteis, &c. & lib.5. Nónne vides etiam quàm latè paruus aquai Prata riget fons interdum, campísque redundet? ibid. Nónne vides, etiam diuersis nubila ventis, Diuersas ire in parteis, inferna supernis? & lib.6. Nónne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa Gignier? &c,*

NAM QVAM MAGI' MERSIMVS ALTVM) *sic restitui partim ex auctoritate veterum codicũ, partim ex coniectura. quàm magis, tam magis. sic loquebãtur politi illi scriptores, vt suprà admonuimus. iam hoc mersimus altùm, seu altè, significanter & propriè dictũ. itaque quæ mersa hîc dicuntur, mox dicuntur emergere. Atque hoc totũ barbarus homo sequitur, & probat, quasi suum. vulgata autẽ scriptura, vrguimus, inepta est. alij, vrsimus, reponunt, quod, sicubi reperitur, natum est ex mersimus.* REVOMIT) *alibi scriptum est, remouet. minus rectè.*

SIC IGITVR DEBENT, &c.) *quemadmodum (inquit) ligna sponte quidem sua deorsum feruntur, sed per expreßionem quandam, & vi subigente, sursum mouentur, & in aquam mersa, reuomuntur, ac reijciuntur: ita dicẽdum est, flammas non suapte natura, sed vi aliqua expressas, per auras subuolare. debẽt succedere, id est credibile est succedere: quod est sursum cedere: & sursum moueri.*

EXPRESSÆ) ἐκθλιφθεῖσαι, *per expreßionem emissæ.*

QVANTVM IN SE EST) *sua vi.* DEDVCERE) *deprimere & deferre flammas.* PVGNENT) *contendant. translatio est.*

SVBLIME VOLANTEIS) *sic habent omnes libri tùm manuscripti, tùm typis excusi. quod eò dico, ne quis putet legendum, sublima: quod scio quosdam conatos esse, verenteis ne syllaba vltima, longa sit. quod longe aliter est. sic enim idem*

lib.4.Quæ multis formata modis ſublime feruntur. & lib. 6. Propterea quia concurrunt ſublime volantes Ætheriæ nubes & item Virgil. lib. Georg.3. Iámque humiles, iámque elati ſublime videntur Idem lib.10. Æneid.Sed ſublime volans nubi ſe immiſcuit atræ. NON CADERE, *&c.) Virg. ſuadéntque cadentia ſidera ſomnos. atqui ſtellæ in terram non decidunt, ſed ſicci quidam halitus, ſolis & ætheris ignibus accenſi.* DISSVPAT,) *id eſt diſsipat, & diſpergit. Vtitur & M. Tull.in Lælio.ea contrahere amicitiam, diſſupare diſcordiam. talia ſunt illa, ſimilare, ſimulare: recuperare, reciperare: exſulium, exſilium. quamquam exſulium, non etiam exſilium dici poſſe arbitror.* ET LVMINE CONSERIT ARVA) *tranſlatio. conſerit enim poſitum tranſlatè pro complet, & colluſtrat.*

VERGITVR) *propendet, profunditur. Virg.lib.6.Æneid.inuergit vina ſacerdos.ad quem locum notat Seruius, veteres in ſacris inferorum, vinum ita libare ſolitos, vt patera in partem læuam conuerteretur: quod vergere dicebant. Plaut.Curculione. ipſum expeto tangere, inuergere in me liquores tuos Sino ductim. quidam tamen legunt, ſpargitur ardor.*

TRANSVERSOSQVE VOLARE, *&c.) quemadmodum globi ferrei exprimuntur ex fiſtulis æneis.*

ABRVPTI NVBIBVS IGNES) *ſic Virg.lib.3.Æneid ingeminant abrupti nubibus ignes. Sic Græci, πῦρ ἀποῤῥωγὸς dicunt, id eſt ignem abſciſſum, & qui nubibus ſciſsis erupit. quod notat Turnebus Aduerſ. lib. V.cap XXVII. Ne quis autem hoc loco legendum putet, abruptis, teſtificor, in quattuor libris manuſcriptis, & in pleriſque excuſis legi, abrupti, nõ, abruptis. Et quòd vulgò in codicib. Virgilianis legitur eo, quem ſupra teſtem produxi, loco, abruptis, antiqua exemplaria docent legendum, abrupti.*

Illud in his quoque te rebus cognoſcere auemus:
Corpora cùm deorſum rectum per inane feruntur
Ponderibus propriis: incerto tempore firmè,
Incertiſque locis, ſpatio ſecedere paullum,
Tantùm quòd momen mutatum dicere poſſis.
Quòd niſi declinare ſolerent: omnia deorſum,
Imbris vti guttæ, caderent per inane profundum:
Nec foret offenſus natus, nec plaga creata
Principiis. ita nil vmquàm natura creaſſet.
Quòd ſi forrè aliquis credit grauiora poteſſe
Corpora, quo citius rectum per inane feruntur,
Incidere è ſupero leuioribus: atque ita plagas
Gignere, quæ poſſint genitaleis reddere motus:
Auius à vera longè ratione recedit.
Nam per aquas quæcunque cadunt, atque aëra deorſum,
Hæc pro ponderibus caſus celerare neceſſe'ſt,
Propterea, quia corpus aquæ, naturáque tenuis
Aëris haud poſſunt æquè rem quamque morari:

Sed citius cedunt grauioribus exsuperata.
At contrà nulli de nulla parte, neque vllo
Tempore, inane potest vacuum subsistere reij,
Quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
Omnia quapropter debent per inane quietum
Aequè ponderibus non æquis côncita ferri.

ILLVD IN HIS QVOQVE) *Nunc incipit disputare de motu tertio, qui fit per declinationem, seu κατ' ἔγκλισιν: quam excogitauit Epicurus duas ob causas: Primùm quòd si corpora prima suapte natura ad perpendiculum mouerentur duntaxat, neq; paullùm declinarent: numquam inter se copularentur, numquam cohærerent, numquam confligerent: & ita numquam quicquam gignerẽt: deinde, vt fati necessitatem vitaret. qua de re sic M. Tull. lib. 1. de nat. Deorum. Cùm videret Epicurus, si atomi ferrẽtur in locum inferiorem suopte pondere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset earum motus certus & necessàrius, inuênit quo modo necessitatẽ fati effugeret. quod videlicet Democritum fugerat. ait, atomum, cùm pondere & grauitate directò deorsum feratur, declinare paullulũ. hoc dicere turpius est, quàm illud, quod vult, non posse defendere. Sed proprius huius disputationis locus est infrà ibi. Denique si semper motus connectitur omnis, Et vetere exoritur semper nouus ordine certo, Nec declinando faciunt primordia motus Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat, &c. ad quem locum plura dicemus.*

COGNOSCERE AVEMVS) *non celabo lectorem, quod leue ac nugatorium fortasse cuipiã videatur: sed ei tamen, qui versatur in lectione librorum calamo exaratorum, magni sit momenti: in quattuor libris manuscriptis legi, cognoscere habemus: perspicuè mendosè. quod eo consilio notaui, vt sciat lector minus tritus in huiusmodi libris, primùm in eis aspirationis notam sæpe esse superuacaneam: & contrà sæpe desiderari: deinde sæpe b. pro u. & u pro b scriptum reperiri: quemadmodum & suprà breuiter admonui, nullo exemplo proposito. Itaque nunc duo exẽpla huius rei insignia afferam: vnum est in oratione Cluentiana, quæ vulgò inscribitur, pro A. Cluentio Habito: in quâque passim, A Cluentius Habitus cognomento appellatur, cùm &, pro A. Cluẽtio Auito legendum sit, & A. Cluentius cognomẽto Auitus sit appellandus. alterum est, in Catone maiore, vbi vulgò legitur, Audire te arbitror, Scipio, hospes tuus habitus Massanissa, quæ faciat hodie, &c. cùm legendum sit, hospes tuus auitus: de quibus locis me admonuit Petr. Faber Tolosanus, vir doctiss. cùm vnà Romæ essemus: idque se à Cuiacio, iurisconsulto ætatis nostræ clarissimo accepisse addidit Sic infrà in principio lib. 3 cod. Vaticanus habet. Quod te imitari habeo quid enim contendat hirundo Cycnis? cùm perspicuum sit, legendum esse, aueo. Sic contrà ouire pro obire, & multa similia in eisdẽ libris sæpe reperimus.*

PONDERIBVS PROPRIIS) *innata grauitate.*

FIRME) *sic habent libri veteres, de qua scriptura iudicet lector ingeniosus. nam ex vulgatis alij habent, fermè: alij, ferri.*

SPATIO SECEDERE PAVLLVM) *omnes, quos vidi, libri manuscripti habent, spatio se pellere: Parisienses, & Veneti antiquiores, & Vicetini, depellere: quos non sum secutus. decedere, non reiecissem, cùm præsertim quidam testentur scriptum reperiri etiam in exemplaribus antiquissimis, quemadmodum legitur in*

Florentinis & Venetis recentioribus, nisi pluris fecissem cuiusdam docti viri coniecturam, qui existimat legendum, secedere, ex antiqua scriptura, sepellere. quam tamen ipsam verbis Ciceronis confirmare possim ex lib. I. de natura deorum. Omnis autem ista rerum effigies quomodo ex indiuiduis corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt, pellere se ipsa tamen, & agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, &c. non possent. Quare, se pellere, scriptura, sit fortasis omnium optima, & rectissima, cùm præsertim in omnibus libris antiquis reperiatur expressa, vt in prima iam editione indicaui.

TANTVM QVOD MOMEN MVTATVM DIC. POSS.) sic reposui. secutus antiquæ scripturæ vestigia. Nam tres quidem manuscripti codices habent, Tantum quod momen mutare dicere posis. Bertinianus autem, & Memm. sine vlla litura, aut dissensione, ita vt excudendum curaui, Tantum quod momen mutatum dicere possis: quibuscum congruunt Florentini vulgati. Adr. Turnebus autem legi volebat. Tantum quod momē mutatus dicere posit. Et, mutatus, interpretabatur, mutationis, vt sit hæc sentētia: vix dicere posis leuem mutationem esse factam. Iam verò momen idem valet, quod momentum, id est exiguus motus, ῥοπή. quidam docti putant legendum, Tantum quoad momen, &c. alij quidam, Tantum quòd minimum momentum dicere posis. Appellabat enim minimum illud spatium ἐλάχιστον, vt testatur M. Tull. lib. de Fato. Tantum quòd, autem, locutio veteribus vsitata, Plauto, Terentio, M. Tullio, ceteris: quæ idem ferè valet, quod, nisi quòd, hoc tātum, non amplius quàm quòd. de quo satis multa in commentar. ad Æmil. Prob.

NEC FORET OFFENSVS NATVS,) id est nec corpora prima vmquam inter se offendissent, & conflixissent: non esset nata occursatio, aut offensio atomorum. offensus, id est, vt Græci appellant, ἀπαίτησις. vtitur eodem vocabulo infrà eod. lib. Aut ex offensu cùm turbant corpore in ipso. & lib. 4. Cogit hebescere enim crebris offensibus aër. & lib. 6 Nō igitur multis offensib. in remorādo Hæsitat.

QVOD SI FORTE) Occupatio est. Si quis (inquit) forte existimat, grauiora corpuscula, quo citius directò per inane feruntur, eo magis incidere possè in ea, quæ sunt leuiora, & ita plagas quasdam gignere, quæ motus genitaleis reddere queant, errat. Nam si non esset inane, per quod mouerentur corpora prima, sed omne esset plenum, & in eo pleno mouerentur principia rerum: valeret hæc ratio, & diceret aliquid, qui ea niteretur, cùm perspicuum sit, aquam & aërem facilius cedere corporibus grauioribus, quàm leuioribus. nunc autem cùm probauerimus, corpora prima per inane moueri: dicendum est, æquè celeriter moueri corpora prima leuissima, atque ea, quæ sunt grauissima.

POTESSE) antiquum & tamen integrum, pro posse, à verbo, potissum, quod valet, possum, vt suprà diximus.

INCIDERE E SVPERO LEVIORIBVS,) id est incidere in corpora leuiora, & propter leuitatem tardiora. sic loquitur infrà paucis pòst versibus. Haud igitur poterunt leuioribus incidere vmquam Ex supero grauiora, neque ictus gignere per se.

ATQVE ITA PLAGAS GIGNERE) sic restitui, reclamantibus codicibus omnibus, in quibus legitur, plagis gignere, veritate ipsa hanc scripturam flagitante. hoc enim significat, verendum esse. si omnia corpora prima æquè celeriter per inane ferantur, ne numquam alia aliis incidant: atque ita plagas, seu ictus non gignant, ex quibus ictibus motus genitales oriantur. meam coniecturam adiu-

nat similis ille locus, quem paullo antè testem produxi. neque ictus gignere per se, Qui varient motus, per quos natura gerat res.

PRO PONDERIBVS) *pro ratione ponderum, id est pro vt grauiora, aut leuiora sunt.* NATVRAQVE TENVIS) *in voce, tenuis, duæ syllabæ breues habentur pro vna longa: vel, u, fit consonans: quod item fit locis innumerabilibus.*

HAVD POSSVNT ÆQVE REM QVANQVE) *haud æquè, id est non æqualiter, non similiter. nam aqua magis subsistit corporibus, quàm aër. hinc fortasse fit, vt homines natare poßint, qui didicerint: volare nũquam: quod aues possunt: lignum in aqua exstet, neq; mergatur: in aëre non exstet, neque quiescat, sed deorsum feratur in terram.*

QVIN SVA QVOD NATVRA PETIT, &c.) *vsurpauit hunc versum, suprà in extremo primo libro. Quin autem, id est, vt non.*

ÆQVE PONDERIBVS NON ÆQVIS) *ex hoc versu emendaui illũ, qui est in libro primo, eo, quem modò commemoraui, loco.*

Haud igitur poterunt leuioribus incidere vmquàm
Ex supero grauiora, neque ictus gignere per se,
Qui varient motus, per quos natura gerat res.
Quare etiam, atque etiam paullum clinare necesse'st
Corpora, nec plus quàm minimum, ne fingere motus
Obliquos videamur, & id res vera refutet.
Namque hoc in promtu, manifestúmque esse videmus,
Pondera, quantum in se'st, non posse obliqua meare,
Ex supero cùm præcipitant, quod cernere possis.
Sed nihil omnino recta regione viaï
Declinare, quis est, qui possit cernere, sese?
Denique si semper motus connectitur omnis:
Et vetere exoritur semper nouus ordine certo:
Nec declinando faciunt primordia motus
Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat,
Ex infinito ne causam causa sequatur:
Libera per terras vnde hæc animantibus exstat,
Vnde est hæc, inquam, fatis auolsa voluntas,
Per quam progredimur, quò ducit quemque voluptas?
Declinamus item motus nec tempore certo,
Nec regione loci certa, sed vbi ipsa tulit mens.
Nam dubio procul his rebus sua quoique voluntas
Principium dat: & hinc motus per membra vagantur.
Nónne vides etiam patefactis tempore puncto
Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum
Vim cupidam tam desubitò, quàm mens auet ipsa?
Omnis enim totum per corpus materiaï

Copia conquiri debet, concîta per artus
Omneis: vt studium mentis connexa sequatur.
Vt videas initum motus à corde creari:
Ex animíque voluntate id procedere primùm:
Inde dari porrò per totum corpus & artus.

PER QVOS NATVRA GERAT RES) *id est, administret res. sed videtur hoc etiam loco legendum, genat, non, gerat. nam quos paullo antè motus genitaleis dixit, per eos motus nunc ait naturam res gignere: quæ idem valent. verum tamen nihil muto.* PAVLLVM CLINARE) *libri vulgati, & nonnulli manuscrip habent, inclinare. in vno libro manuscripto legitur planè, clinare: quam scripturam probo: eámque puto esse corruptam ab eo, qui putaret, verbum clinandi, non esse Latinum, cùm ab eo nascatur vox, clinamen, qua infrà vtitur ibi, Id facit exiguum clinamen principiorum.*

NEC PLVS QVA'M MINIMVM) *id appellabat Epicurus, ἐλάχιστον, vt testantur Laërtius, & M. Tull lib. de Fato. verba M. Tullij sunt hæc. tertius motus, cùm declinat atomus interuallo minimo. id appellat ἐλάχιστον.*

NE FINGERE MOTVS) *huc pertinent illa M. Tullij lib. 1. de Finib. Nam & ipsa declinatio ad libidinem fingitur. ait enim declinare atomos sine causa: quo nihil turpius physico: & illum motum naturalẽ omnium ponderum è regione inferiorem locum petentiũ, sine causa eripuit atomis. Nec tamen id, cuius causa hæc finxerat, assecutus est Nam siue omnes atomi declinabunt, nullæ vmquã cohærescent: siue aliæ declinabunt, aliæ suo nutu rectè ferẽtur: primùm erit hoc quasi prouincias atomis dare, quæ rectè, quæ obliquè ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiã Democritus hæret, turbulẽta cõcursio, hunc mundi ornatũ efficere non poterit.*

SED NIHIL OMNINO, &c.) *ordo est, sed quis est, qui posit cernere, corpora prima nihil omnino se de recta regione declinare? implicata oratio: qualis illa est. Quorum vtrumque quid à vero iam distet, habebas. verbũ, declinare, hoc loco iungitur cum quarto casu, & est ἐνεργητικόν, vt apud Virgil. lib. Æneid. 4. nec dulci declinat lumina somno. & apud M. Tull. de Fato. Quæ ergo noua causa in natura est, quæ declinet atomum?*

QVOD FATI FOED. RVMP.) *id est, quod tollat fatum, seu fati necessitatem. Hac de re sic M. Tull. lib. de Fato. Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus & plagam, cùm declinat atomus interuallo minimo: id appellat ἐλάχιστον. Quã declinationem sine causa fieri, si minus verbis, re cogitur confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat. nam quî potest pelli alia ab alia, si grauitate feruntur ad perpendiculum corpora indiuidua rectis lineis, vt Epicuro placet? Sequitur enim, vt, si alia ab alia numquã depellatur, ne contingat quidem alia aliã. Ex quo efficitur, etiam si sit atomus, eáq; declinet, declinare sine causa. hanc rationẽ Epicurus induxit ob eã rem, quòd veritus est, ne, si semper atomus grauitate ferrẽtur naturali ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cùm ita moueretur animus, vt atomorum motu cogeretur. Legito, si vacas, cetera, quæ sequũtur. Huc eodem pertinet locus ille ex lib. 1. de nat. Deor. quem paullo antè testem produximus. Velut Epicurus cùm videret, si atomi ferrentur in locũ inferiorem suopte põdere, nihil fore in nostra potestate, quòd esset earũ motus certus & necessarius, inuẽnit quo modo necessitatẽ fati effugeret, &c.*

Eadem de re ſic Plutarch. lib. πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα. οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τῷ Ἐπικούρῳ διδόασιν ὑπὲρ τῶν μεγίστων, σμικρὸν οὕτω πρᾶγμα καὶ φαῦλον, ἄτομον, παρεγκλῖναι μίαν ἐπὶ τοὐλάχιστον, ὅπως ἄστρα καὶ ζῶα, καὶ τύχη παρεισέλθῃ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μὴ ἀπόληται. Id eſt, neque enim ipſi (Stoici) dant Epicuro rerum maximarum cauſa, rem tam paruam & leuem, atomum vnam, declinare minimo interuallo, vt aſtra & animalia, & fortuna recipiantur: & vt ne libera voluntas, ac poteſtas nobis pereat.

EX INFINITO NE CAVSAM) atque ita ſit fatum. nam fatum nihil aliud eſt, quàm εἱρμὸς, ſeu συμπλοκὴ αἰτιῶν τεταγμένη: id eſt ſeries, ſeu connexio cauſarum ordinata, ſeu cauſarum inter ſe nexarum æternitas. Iam qui introducunt cauſarum ſeriem ordinatam, ac ſempiternam, ij mentem hominis libera voluntate ſpoliatam, fati neceſsitate deuinciunt, vt ſcribit M. Tull. de Fato.

FATIS AVOLSA VOLVNTAS) id eſt. fatis non alligata. Sic autem legendum hoc loco, non, vt in vulgatis, auolſa voluptas: vt contrà proximi verſus ſcriptura recta eſt. Per quam progredimur, quò ducit quemque voluptas. tale enim eſt illud Virgilianum in Alex. trahit ſua quemque voluptas.

NAM DVBIO PROC. HIS R. S. QVOIQVE VOL.) Voluntas eſt principium motus in nobis. ſic Ariſtot. Phyſic.

ET HINC MOTVS PER MEMBRA VAGANTVR) omnes libri typis excuſi, quos quidem viderim, habent, per membra rigantur: quam ſcripturam ſi probabimus, erit tranſlatio: & hunc locum ſic explicabo. hinc, id eſt à voluntate, motus rigantur, id eſt complentur, aluntur, amplificantur, & propagantur. lib. 5. Quod maria, ac terras omnes, cælúmque rigando Compleat. In duobus lib. manuſcrip. ſcriptum eſt, per membra vagantur: cuius ſcripturæ ſentētia plana eſt: eámque, ne quid diſsimulem, ceteris antepono. quidam legendum cenſent, per membra reguntur, atque ita legitur in cod. Memmiano, & Tettiano. ex qua ſcriptura, ſi coniecturæ locus eſt, libenter facerem, genuntur, id eſt, gignūtur. quaſi diceret Lucretius, in nobis à voluntate motus proficiſci, atque oriri. quod quidem idem valet, atque id, quod & paullo antè dictum à nobis eſt, & Ariſtoteles item tradidit, voluntatem eſſe principium & originem motus in nobis. fuit autem lapſus procliuis, vt ex, genuntur, fieret, geruntur: deinde ex, geruntur, modò, reguntur, modò rigantur. Sic autem loquitur alibi, vt ſuprà eod. lib. Ceſſandóque nouos rerum progignere motus. Qui autem, geri motus, pro, creari, Latine dici poſſe putant, in lingua Latina ſunt hoſpites, ne quid grauius dicā. gerere dicitur proprie & nutrix, aut mater alūnum, aut filium, & baiulus onus, & qui veſtitus eſt, veſtem: & coloratus, colorē, & ſimilia. tranſlatè, Imperator bellum, & magiſtratus perſonam publicam, & negotiorum geſtor, ſeu procurator, & ſimilia. gerere motus verò, pro creare, aut gignere motus, ſcio Latine dici nullo modo poſſe, quicquid blaterent Thraſones.

NONNE VIDES ETIAM PATEF. TEMP. P.) Virg. Georgic. I. Vt cùm carceribus ſeſe effudêre quadrigæ, &c.

TAM DESVBITO) idem lib. 3. Sæpe ita deſubitò permiſta cæde calenteis. Ennius. Cum deſubitò me orat mulier, lacrymánſque ad genua accidit. Plautus Bacch. Quid ſi apud te veniat deſubitò prandium, aut potatio? &c.

QVAM MENS AVET IPSA) profert hunc locum Nonius, ſed corruptè. ſcriptū eſt enim in exemplis Nonij, quàm mens habet ipſa b. pro u, cum aſpiratione ſuperuacanea quæ duo ſæpe peccantur in codicib. manuſcrip. vt ſuprà diximus.

CONQVIRI DEBET) in quibuſd. lib. manuſcr. ſcriptū eſt, cōciri. quod nō

temere admoneo, ſed vt ſciant ſtudioſi lectores, ſæpe à librariis illis poſitum reperiri c, pro qu. vt aca, pro aqua, delica, pro deliqua, & ſimil. niſi quis dicat, conciri, eſſe rectum, & integrum. de quo iudicent eruditi. Omnino, conquiri, magis probo.

CONNEXA SEQVATVR) *ſic habent omnes libri vulgati: quidam ſcripti, connixa.* VT VIDEAS INITVM MOTVS, &c.) *ſic habent cod. Aldini recentiores, & Pariſ. & Lugdunenſ. vtrique. & manuſcrip. Bertin. Memm. Tettian. initum autem interpretor, ingreſſum, ſeu introitū, vt lib. 1. Significāt initum perculſæ corda tua vi. alij habent, initiū, vt manuſcript Vaticanus, & excuſi, Vicētini ac Florētini: quā poſteriorem ſcripturā ſi recipimus, in voce, initiū, i, & u, coëūt in vnā ſyllabā. ſic idē lib. 3. & mobilis illa vis, initū motus ab ſe quæ diuidit ollis.*

DARI PORRO) *dari porro, id eſt amplificari, ac dilatari, ſeu permanare, diſtribui, didi. ſic ferè ſuprà dixit, dare ſe foras, ad extr. lib. 1.*

Nec ſimile'ſt, vt cùm impulſi procedimus ictu,
Viribus alterius magnis, magnóque coactu.
Nam tum materiam totius corporis omnem
Perſpicuum'ſt nobis inuitis ire, rapíque,
Donicum eam refrenauit per membra voluntas.
Iámne vides igitur, quamquam vis extima multos
Pellit, & inuitos cogit procedere ſæpe,
Præcipiteíſque rapit: tamen eſſe in pectore noſtro
Quiddam, quod contrà pugnare, obſtaréque poſſit:
Quoius ad arbitrium quoque copia materiaï
Cogitur interdum flecti per membra, per artus:
Et proiecta refrenatur, retróque reſidit?
Quare in ſeminibus quoque idem fateare neceſſe'ſt,
Eſſe aliam præter plagas, & pondera cauſam
Motibus: vnde hæc eſt nobis innata poteſtas:
De nihilo quoniam fieri nil poſſe videmus.
Pondus enim prohibet, ne plágis omnia fiant,
Externa quaſi vi. ſed ne mens ipſa neceſſum
Inteſtinum habeat cunctis in rebus agendis:
Et deuicta quaſi cogatur ferre, patíque:
Id facit exiguum clinamen principiorum,
Nec regione loci certa, nec tempore certo.

NEC SIMILE 'ST, &c.) *quia hoc fit ab inuitis: illud ſponte, & voluntate noſtra. Vide Ariſtot. lib. 3. ἠθικ. Νικομ. vbi diſputat περὶ ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου.*

VIRIBVS ALTERIVS) *ſignificat id, quod Ariſtoteles eo, quem modò dixi, loco, βίαιον, id eſt violentum nominat: quod ſic definit ille: βίαιον, οὗ ἀρχὴ ἔξωθεν, μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ πράττοντος. i. violentū eſt id, cuius principium eſt extrinſecus, nihil adiuuante eo, quod agit. ſumſit autem partem ἀκουσίου, id eſt eius, quod fit inuitè. nam ἀκούσιον, diuiditur ἐς τὸ δι' ἄγνοιαν, ἐπίλυπον ὂν καὶ ἐν μεταμελείᾳ, καὶ ἐς τὸ βίαιον,*

id eſt in id, quod fit per ignorantiam, quod poſteà moleſtum ſit, cuiúſque pœniteat: & in violentum. DONICVM EAM) *eam, nempe materiam. nonnulli libri habent,* Donec clauſa refr. *vnde legendum exiſtimaui,* Donicum eam. *Nam vulgati habent,* Donec eam, *&c.*

VIS EXTIMA) *nonnulli libri habẽt, extera.* COGIT) βιάζεται, ἀναγκάζει.

QVIDDAM,) *nempe voluntatem fati neceßitate ſolutam.*

ET PROIECTA REFR) *& profuſa reprimitur, & retro quieſcit?*

ESSE ALIAM PRÆT. PL. ET POND. CAVS.) *nempe declinationem. Perſpicue igitur hoc loco Lucretius ex Epicuri ſententia tertium genus motus, qui fit per declinationem, ponit.* PRÆTER PLAGAS) *per quas fit motus ſurſum.* PONDERA) *ex quibus oritur motus deorſum, qui proprius eſt omniũ corporum.* VNDE HÆC EST NOBIS) *à qua declinatione nata eſt in nobis libertas agendi, fati neceßitate ſoluta. M. Tull. lib. 1. de nat. deor. Epicurus cùm videret, ſi atomi ferrentur in locum inferiorem ſuo pondere, nihil fore in noſtra poteſtate, quòd eſſet earum motus certus, & neceſſarius, inuẽnit quomodo neceßitatem effugeret. Legẽdum eſt autem, vt excudendum curauimus, nobis innata poteſtas, vt ſcriptum eſt in codice manuſcr. Vaticano & Memmiano: non, vt habent plerique libri excuſi, ollis innata poteſtas.*

DE NIHILO QVONIAM, &c.) *at de nihilo eſſet hæc nobis innata quidlibet agendi poteſtas, ſi non eſſet atomorum declinatio.*

PONDVS ENIM) *per quod corpora deorſum mouentur per ſe, & ſua ſponte: & cùm æquali celeritate moueantur, numquam alterum ab altero tangi poteſt.*

SED NE RES IPSA) *ſic omnes quidem habent libri. ſed legendum puto, mens ipſa, vel reclamantibus libris omnibus, ratione hanc ſcripturam efflagitante.*

NECESSVM INTESTINVM) *neceßitatem inteſtinam, cuius cauſa efficiens eſſet motus atomorum naturalis certus & neceſſarius, qui fit deorſum.*

EXIGVVM CLINAMEN) *id eſt minuta declinatio atomorum. clinamen autem à verbo clino, as. ex quo acclinis. Horat. ſaty. 2. lib. 2. Acclinis falſis animus, &c. Sic enim legendum eſſe indicauimus, cùm vulgò legeretur, Accliuis, &c.*

Nec ſtipata magis fuit vmquam materiaï
Copia, nec porrò maioribus interuallis.
Nam neque adaugeſcit quicquam, neque deperit inde.
Quapropter, quo nunc in motu, principiorum
Corpora ſunt, in eodem anteacta ætate fuere:
Et poſthac ſemper ſimili ratione ferentur:
Et quæ conſuerunt gigni, gignentur eadem
Condicione: & erunt, & creſcent, inq; valebunt,
Quantum quoique datum eſt per fœdera naturaï.
Nec rerum ſummam commutare vlla poteſt vis.
Nam neque quò poſſit genus vllum materiaï
Effugere ex omni, quicquam'ſt: neque rurſus, in omne
Vnde coorta queat noua vis inrumpere, & omnem
Naturam rerum mutare, & vertere motus.

NEC STIP. MAG. FVIT VMQ.) *id est neque contractiora inter se, & densiora vmquam principia fuerunt, neque rariora, & diductiora, quàm hodie sunt.* ET QVÆ CONSVERVNT) *sic legendum, & ita habent duo libri manuscripti: alij consuerint. Ridiculè autem Thraso putat legendum, Et qua consuerunt, &c. vt sit hæc sententia, & qua condicione prima corpora consuerunt gigni, eadem condicione gignentur: quasi verò primordia rerum gignantur, & nō res omneis gignant, vel certè ex iis res omnes gignantur.*

EADEM CONDICIONE) *eadem lege, eodem pacto.*

ET POSTHAC SEMPER) *al. Et posthoc semper, &c.*

INQVE VALEBVNT) *& inualebunt, seu inualescent.* τμῆσις. *vt Virgil. lib. 9. Æneid. Inque salutatam. & Lucret. cónque globata, ínque pedita, dísque supatis, séque gregari, & simil. sexcenta.*

QVANTVM QVOIQVE DAT. EST) *verbum, est, quod aberat à plerisque vulgatis, reposui auctoritate manuscr. codicum, & aliorū vulgatorū fretus.*

NEC RERVM SVMMAM, &c.) *id est nec* τὸ πᾶν, *id est vniuersum, seu omne, vt sæpe ipse appellat, vis vlla commutare potest. longe igitur aliud est omne, quàm mundus. Nam mundus interibit etiam ex sententia Epicuri. immò verò idem sentit, infinitos quotidie mundos & oriri, & interire. lib. 5. Quod superest, ne te in promissis plura moremur: Principio maria, ac terras, cælúmque tuére: Horum naturam triplicem, tria corpora Memmi, Treis species tam dissimileis, tria talia texta Vna dies dabit exitio, multósque per annos Sustentata ruet moles, & machina mundi. idem eodem libro infrà. quapropter maxima mundi Cùm videam membra, ac parteis consumta regigni, Scire licet cæli quoque idem, terræque fuisse Principiale aliquod tempus, cladémque futuram.*

EX OMNI) *ex summa, ex vniuerso,* ἐκ τοῦ παντός. *vt paullo antè diximus.*

NEQVE RVRSVS, IN OMNE VNDE) *ordo est. neque rursum quicquam est, vnde, id est ex quo, noua vis coorta in omne irrumpere queat.*

IN OMNE) εἰς τὸ πᾶν.

Illud in his rebus non est mirabile, quare,
Omnia cùm rerum primordia sint in motu:
Summa tamen summa videatur stare quiete,
Præterquàm, si quid proprio dat corpore motus.
Omnis enim longè nostris ab sensibus infrà
Primorum natura iacet. quapropter vbi illa
Cernere iam nequeas, motus quoque surpere debent:
Præsertim quom quæ possimus cernere, celent
Sæpe tamen motus, spatio diducta locorum.
Nam sæpe in colli tondentes pabula læta
Lanigeræ reptant pecudes, quò quamque vocantes
Inuitant herbæ gemmantes rore recenti:
Et satiati agni ludunt, blandéque coruscant.
Omnia quæ nobis longè confusa videntur:
Et veluti in viridi candor consistere colli.

Præterea magnæ legiones cùm loca cursu
Camporum complent, belli simulacra cientes:
Et circumuolitant equites, mediósque repente
Transmittunt valido quatientes impete campos:
Fulgur ibi ad cælum se tollit, totáque circùm
Ære renidescit tellus, subtérque virûm vi
Excitur pedibus sonitus, clamoréque montes
Icti reiectant voces ad sidera mundi:
Et tamen est quidam locus altis montibus, vnde
Stare videtur, & in campis consistere fulgur.

ILLVD IN HIS REBVS) ἀνθυποφορά. non est, inquit, mirum, ipsum vniuersum, atque ipsam summam rerum videri stare & quiescere, cùm principia rerum perpetuo motu agitentur. PRÆTERQVAM SI QVID) vt cælum, aër, aqua, &c. LONGE' NOSTRIS AB SENSIBVS INFRA) videatur legendum, nostris ab sensibus ipsa. verum tamen nihil mutare ausim.

QVAPROPTER VBI ILLA) cùm in duobus libris calamo exaratis scriptum reperissem, vbi illum: ego ex voce, illum, feci, illa, vt intelligamus corpora prima. quòd si quis malet legi, illam, vt subintelligamus primorum naturam, non magnopere repugnabo. sed tum versu proximo legendum erit, surpere debet.

SVRPERE) pro surripere. sic Horat od. 12. lib. 4. quid habes illius, illius, Quæ spirabat amores: Quæ me surpuerat mihi?

PRÆSERTIM CVM QVÆ) argumentum ductum à rebus, quæ videndi sensu percipiuntur: cuius argumēti hæc vis est. Si earum rerum, quas cernere possumus, motus, aspectum nostrum fugiunt propter longum locorum interuallum: quāto verisimilius, & magis cum ratione consentaneum est, principiorum, quæ sub sensum oculorum non cadunt, motus non cerni?

IN COLLI) in colle. sic alibi, parti, voci, cōtagi, &c. pro parte, voce, cōtage, &c. ponere solet. TONDENTES PAB. L.) tondentes, id est depascentes. sic Virgil. Georg. 1. princip. Tercentum niuei tondent dumeta iuuenci. & Æneid. 3. Quattuor hîc primum omen, equos in gramine vidi Tondenteis campum latè, candore niuali. Eadem ratione dictum est ab eod. lib. VI. rostróque immanis vultur obunco Immortale iecur tondens. sic enim legendum, non, vt vulgò, tundens.

REPTANT) translatio. Horat. etiā ad homines transtulit epist. ad Tibull. lib. 1. An tacitum siluas inter reptare salubreis, &c.

GEMMANTES) id est rore perfusæ, & ita gemmarum speciem præ se ferentes. idem lib. 5. Aurea cùm primùm gemmanteis rore per herbas, &c.

BLANDEQVE CORVSCANT) secutus fuerā iam in prima editione cod. manuscriptos, Vaticanum & Bertinianum, & typis excusos, Florentinos, in quibus plane legitur, coruscant. nam ceteri vulgati ferè omnes habent, partim, chroniscant, partim, croniscant, partim, coniscant. coruscant autem interpretabar, dimicant, cornibus scilicet: cornibus se mutuò petentes coruscationem quandam referunt. Sic fere Virgil. nisi quòd ἐνεργητικῶς vsurpauit Æneid 12. Cunctanti telum Æneas fatale coruscat. idem lib. 8. duo quisque Alpina coruscat Gæsa manu. vel simpliciter coruscant, trepidant, huc & illud mouentur, saltitant. sic ferè Plautus Rud. Equidem

me ad velitationem exerceo. Nam omnia corusca præ tremore fabulor. Neque verò quemquam mouere debet, quòd Virgilius in eis exemplis, quæ suprà posui, hoc verbum ἐνεργητικῶς vsurpat. nam nihilo magis est actiuum, quàm vibrandi verbum. At cum dicantur ignes, & flammæ, & linguæ vibrare, absolutè, vt alibi notauimus: dicimur tamen etiam vibrare ensem, hastam, venena, &c. actiue. Sic igitur coruscare propriè absolutũ est, quamuis & actiuè interdum vsurpetur. Virg. Georg. 4. Tum trepidæ inter se coëunt, pennísque coruscant. ibid. elucent alæ, & fulgore coruscant, Ardentes auro. Hæc igitur scriptura mihi videtur probabilissima, & mehercule tutissima: eámque hac tertia editione retinui. Verumtamen etiam mihi venit in mentem, fortasse, corussant, esse legendum, aut corussunt, à verbo Græco κορύπτω, ex quo fit κορύσσω communiter. credibile enim est hinc Lucretiũ finxisse, corusso, as, aut corusso, is. est autem κορύπτω, seu κορύπτω, cornibus dimico, & cornibus peto. quo verbo vtitur Theocr. & Plato. De scriptura autem illa, quæ in nonnullis item libris veterib. reperitur, coniscant, quærendum.

BELLI SIMVLACRA CIENTES) Virg. lib. 5. Quà ludo intentus bello simulacra ciebat. ibid. pugnæque cient simulacra sub armis.

ET CIRCVMVOLITANT EQVITES) hos duos versus aliò translatos, in suum locum restitui. TRANSMITTVNT VALIDO) libri manuscr. duo & Aldini antiqui habent, Tramittunt, hunc locum profert Macrob. lib. 6. Saturn. vbi ostendit, hinc effictum, atque imitatum esse illud Virgilianum lib. 4. Æneid. alia de parte patenteis Transmittunt cursu campos, &c. sic & Valer. Flaccus lib. 3. iámque ipse recenti Stat tumulo placida transmittens agmina lauro.

IMPETE) id est impetu: qua voce pluribus locis vtitur, vt lib. 4. Despectum præbet sub terras impete tanto, &c. & lib. 5. Aut hominem tanto membrorum esse impete natum. & lib. 6. Exstructis aliis alias super impete miro. quod item nomen indicat A. Gellius lib. 19. cap. 6. à Næuio poëta esse vsurpatum.

FVLGVR) i. fulgor: sic itẽ infrà sexto versu. videtur enim Lucret. altero pro altero promiscuè, & ἀδιαφόρως vti. vt lib. 4 Et quasi protelo stimulatur fulgore fulgur. & sup. hoc eod lib. neq, fulgorẽ reuerẽtur ab auro. & lib. 5 nullo qui sit fulgore notatus. FVLGVR IBI AD CÆL. SE T. Hom. ἰλ. β. ἕκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγή· ὣς τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεσπεσίοιο Αἴγλη παμφανόωσα δι' αἰθέρος οὐρανὸν ἷκε.

RENIDESCIT) splendore armorũ perfusa hilaritatem quandã præ se fert, & quasi risu diffundit spectatorẽ. SVBTERQVE) & subter pedes, sub pedibus.

REIECTANT VOCES) referunt voces. in quibusdam cod. manuscriptis reperi scriptum, clamor quoque montes Icit, & eiectat voces ad sidera mundi.

Nunc age iam deinceps cunctarum exordia rerum
Qualia sint, & quàm longè distantia formis,
Percipe, multigenis quàm sint variata figuris:
Non quòd multa parum simili sint prædita forma,
Sed quia non volgò paria omnibus omnia constant.
Nec mirum. nam cùm sit eorum copia tanta,
Vt neque finis (vti docui) neque summa sit vlla:
Debent nimirum non omnibus omnia prorsum
Esse pari filo, similíque affecta figura.

Præterea genus humanum, mutæque natantes
Squammigerûm pecudes, & læta arbuſta, feræq;,
Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum
Concelebrant circum ripas, fonteiſque, lacúſque:
Et quæ peruolgant nemora auia peruolitantes:
Horum vnum quoduis generatim ſumere perge:
Inuenies tamen inter ſe diſtare figuris.
Nec ratione alia proles cognoſcere matrem,
Nec mater poſſet prolem: quod poſſe videmus,
Nec minus, atque homines, inter ſe nota cluere.
Nam ſæpe ante deûm vitulus delubra decôra
Turicremas propter mactatus côncidit aras,
Sanguinis exſpirans calidum de pectore flumen.
At mater virideis ſaltus orbata peragrans,
Linquit humi pedibus veſtigia preſſa biſulcis,
Omnia conuiſens oculis loca, ſi queat vſquam
Conſpicere amiſſum fætum: complétque querelis
Frundiferum nemus adſiſtens, & crebra reuiſit
Ad ſtabulum, deſiderio perfixa iuuenci.
Nec teneræ ſalices, atque herbæ rore vigentes,
Fluminâque vlla queunt ſummis labentia ripis
Oblectare animum, ſubitámque auertere curam.
Nec vitulorum aliæ ſpecies per pabula læta
Deriuare queunt animum, curáque leuare:
Vſqueadeò quiddam proprium, notúmque requirit.
Præterea, teneri tremulis cum vocibus hædi
Cornigeras norunt matres, agnique petulci
Balantum pecudes. ita, quod natura repoſcit,
Ad ſua quiſque ferè decurrunt vbera lactis.
Poſtremò quoduis frumentum, non tamen omne
Quodque ſuo in genere inter ſe ſimile eſſe videbis,
Quin intercurrat quædam diſtantia formis.
Concharúmque genus parili ratione videmus
Pingere telluris gremium, quà mollibus vndis
Litoris incurui bibulam lauit æquor arenam.
Quare etiam atque etiam ſimili ratione neceſſe'ſt,
Natura quoniam conſtant, neque facta manu ſunt
Vnius ad certam formam primordia rerum,
Diſſimili inter ſe quædam volitare figura.

NVNC AGE IAM.) Hinc incipit docere, primùm atomos formis, seu figuris inter se differre: deinde ostendet, figurarum dißimilitudines esse finitas: postremò singularum figurarum corpora prima, esse infinita.

NON QVOD MVLTA PARVM) non quòd parum multa sint corpora simili figura nata (nam tãtum abest, vt pauca sint, vt etiam sint infinita) sed quia omnia corpora non sunt simili inter se figura prædita.

VT NEQVE FIN. VTI D. NEQ.) id est vt primordiorũ neque finis, neque numerus sit vllus. Nam τὸ πᾶν dicebant Democritus & Epicurus esse infinitũ & magnitudine spatij infiniti, & multitudine atomorum.

ESSE PARI FILO) simili textura. translatio à tela. sic dicimus poëma & orationem esse tenui filo, crasso filo, subtili filo. Lucretius lib. 4. Quæ volgò volitant subtili prædita filo. filum significat etiam interdum extremum cuiusque rei lineamentum, vt lib. 5. Perparuum quiddã interdum mutare videtur Alterutrã in partem filum. idem lib. V. Forma quoque hinc solis debet, filúmq; videri. Plautus Mercat. satis scitum filum mulieris. Arnob. lib. 3. aduersus gent. At verò vos deos parum est formarum quòd amplectimini mensione, filo etiam atterminatis humano. Apuleius lib. de deo Socr. loquens de dæmonum corporibus: sed fila corporum poßident rara & splendida & tenuia vsque adeò, vt radios omneis nostri tuoris & raritate transmittant, & splendore reuerberent, & subtilitate frustrentur. A. Gellius lib. XIIII. cap. IIII. Facit quippe imaginem Iustitiæ, fieríque solitam esse dicit à pictoribus, rhetoribúsque antiquioribus ad hunc ferè modum: forma atque filo virginali, aspectu vehementi, &c.

PRÆTEREA GENVS HVMANVM, &c) argumentum ab effectis. animantes ipsæ, quæ constant ex atomis, animantes, inquam, eiusdem generis, & speciei, differunt inter se figura. non enim omnes equi, non omnes tauri, non omnes canes, (& item de ceteris sentiendum) simili sunt figura prædití. Nam si ita esset, mater prolem non agnosceret. at mater prolem agnoscit, vt equa suos equuleos, canis suos catulos, cerua suos hinulos, & contrà: ergo atomorum non vna est figura. hunc versum cum eo, qui proximè sequitur, citat Non. Marcellus in voce, pecudes, probans, non solùm quadrupedes, verùm etiam pisceis, pecudes appellari.

MVTÆQVE NATANTES) duo epitheta maximè pisciũ propria, mutæ, & natantes. Ita Græci πλωτὸν γένος καὶ ἄφωνον dicunt. sed tamen non omneis pisceis esse mutos tradiderunt Aristoteles, & alij nonnulli. lege, si vacas, quæ annotauimus in commentariis nostris Horatianis ad illum locum od. 3. lib. 4. O mutis quoque piscibus Donatura cycni, si libeat, sonum. Squammigerûm autem, pro squammigerorum positum. sic infrà eod. lib. sic denique mutas Squammigerûm pecudes.

ET VARIÆ VOLVCRES) vel dißimiles, vel varij coloris, & ποικίλαι. Idem lib. 4. Tum variæ fugiunt volucres, &c.

LÆTANTIA) Quid sibi velit hoc lætantia, non satis dispicio. Quid si legendum dicamus, fluitantia? quid si lactantia? id est inuitantia?

CONCELEBRANT) colunt, celebria reddunt: vt lib. 1. quæ terras frugiferenteis Concelebras.

INVENIES TAMEN INTER SE DIST. FIGVRIS) duo libri manuscripti habent, distare figuras. Bertinianus autem, differre figuris: & ita Mẽm. alij, distare figuris. quos sequor. etiam differre figuris, probo.

NOTA CLVERE) nota apparere, nota esse.

ANTE DEVM DELVBRA) *id est ante deorum simulacra & statuas. nam delubrum dictum est quasi delibrum. estque fustis delibratus: id est lignum, cui cortex detractus est: quod venerabantur pro deo.* Festus.

TVRICREM. PR. M. C.) *Virg. lib. 4. Vidit turicremis cùm dona imponeret aris, &c.* Macrob. *lib. 6.*

AT MATER VIRID. SALT.) *hunc affectum maternum, matrum omnium communem, ac naturalẽ erga fœtus suos, etiã* Oppianus Ἁλιευτ. α. *describit sub finem his verbis.* Οἷον δ᾽ ἑλκομβὰς περὶ πόρπας ἀγαλόωσι Μητέρες, οὐκ ἀπάτερθε χωναμκείων στενάχουσι Κακυτῶν, αὐτοὺς δ᾽ σωαλγυνέουσι νομῆας: *&c. nam satis est mihi locum indicasse. & item apud Ouid. lib. 4.* Fastorum, *Ceres amissam filiam lamẽtabili voce requirens, cum vacca vitulum suum raptum gemente comparatur: Vt vitulo mugit sua mater ab vbere rapto, Et quærit fœtus per nemus omne suos, &c.*

BISVLCIS)) διχήλοις, *bifidis.* ET CREBRA REVISIT) *crebrà, id est crebrò.* Virg. Georg 3. *& pede terram Crebra ferit. idem lib. 4. nec sera comantem* Narcissum. *sic apud* Hom. κραιπνὰ *pro* κραιπνῶς. *& similia.*

AD STABVLVM) *reuisit ad stabulum, honestè dictum, vt illud* Terent. Hecy. *nunc ad eam visam. idem* Lucret. *lib. 6. Nam quicumque suos fugitabant visere ad ægros, &c.* Plautus Menæchm. *Nunc ad eum inuiso. idem* Trucul. *Nunc ad amicam decimo mense pòst, Athenas Atticas viso.*

PERFIXA) *tralatio à iaculatoribus. Sic infrà lib.* III *Nec gelidi torpet telis perfixa pauoris.* NEC TEN. SA. ATQVE H. RORE VIGENTES) *quæ ex rore vigorem, & vireis colligunt. nonnulli tamen legi malunt, virẽtes. non admodum dissimile est illud suprà, Inuitant herbæ gemmantes rore recenti. cum hoc loco congruit ille* Virg Georg. 3. *Non vmbræ altorum nemorum, non mollia possunt Prata mouere animum, nec qui per saxa volutus Purior electro campũ petit amnis, &c.* DERIVARE QVEVNT ANIM.) *sic omnes quidam fere habent libri manuscr. & vulg. quæ scriptura si recta est, deriuare, positum videtur trãslate pro auocare, & auertere. Sed locus est mihi valde suspectus. Itaque olim in prima editione cùm in duobus libris manuscriptis reperissem scriptum. Deriuare queunt aio, cúmque sæpe me anteà hic locus cruciasset, quòd putabam Latinos ita loqui nõ solere deriuare animum, pro auocare animum à molesta aliqua cogitatione, aut cura: existimaram hac scriptura attentè considerata legendum, vt ego in prima & secunda editione imprimendum curaui, Deriuare queunt aliò. neque me meæ coniecturæ ne nunc quidem pœnitet. deriuare aliò autem, hoc est cõuertere aliò, quo modo loquitur lib. 4 sub extr. atque aliò conuertere mentem: vel traducere aliò, quo modo ibid. Aut aliò possis animi traducere motus. Deriuare enim aliò, seu in aliam rem, seu in aliam personam, vsitatum bonis scriptoribus.* Terent. Phorm. *atque ex crimine hoc Antiphonem eripiam, atq; in me omnem iram deriuem senis?* M. Tull. *lib. 1. accusat. aliò responsionem suam deriuauit. idem pro* Milone: *Dicam enim non deriuandi criminis causa, sed vt factum est. idem lib. accus. 4. Quid est quamobrem putes te tuam culpam non modò deriuare in aliquem, sed communicare cum altero posse.* CVRAQVE LEVARE) *sic habent libri veteres: alij, curámque leuare. quamquam parum réfert vtro modo scribatur.*

AGNIQVE PETVLCI) *petulantes & petulci appellantur (inquit* Festus) *qui proteruo impetu, & crebrò petunt lædendi alterius gratia.* Virg. Georg. 4. *neque oues, hædíque petulci Floribus insultent. citat* Macrobius *lib. 6.*

BALANTVM PECVDES) oueis sic autem esse legendum, non, vt habent libri vulgati, Balatum pecudis arguunt veteres codices. sic Virg. lib. 1. Georg Balatúmque gregem fluuio mersare salubri. Idem lib. 3 Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa. Putaueram tamen olim legendum Balanteis pecudes. sic enim ferè idem Lucretius loquitur lib. VI. etiam pecudis balantibus ægror.. Sed nunc, balantum, malo. propius enim ad scripturam antiquam accedit.

QVOD NATVRA REPOSCIT) quidam docti legendũ censent, quoad natura reposcit. præterea quidam libri vulgati habent, quod natura peposcit.

VBERA LACTIS) vbera lactea supra lib. I. lanigeræ quali sunt vbera lactis. POSTREMO QVODVIS) sic Stoici. M. Tull. lib. 2. Acad. Stoicum est id quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius: nullum granũ. hæc refelli possunt: sed pugnare nolo ad id enim, quod agitur nihil interest, omnibús ne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si non differat. Idem ibid. Vidés ne vt in prouerbio sit ouorum similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse complureis, saluis rebus illis, qui gallinas alere solerent. hi cùm ouum inspexerant, quæ id gallina pepeperisset, dicere solebant.

PINGERE) variare, ornare. translatio.

TELL. GREM.) Virgil. lib 2. Georg. Coniugis in gremium lætæ descendit.

MOLLIBVS) molles vndæ dicuntur, quia facile cedunt aliis corporibus. Virg. Æneid. 10. Accepit venientem, & mollibus extulit vndis. sic iterum Lucret. lib. I. Quàm cùm mollis aquæ fertur natura repente Flumine abundanti, &c.

LITORIS INCVRVI) hunc versum profert Nonius in voce lauit, vt probet, hoc verbum à veteribus vsurpatum esse in tertia coniugatione quod item admonuimus in comm. Horatianis ad Oden. 3. lib 2. Verumtamen in cod. Bertin. & Vaticano scriptum est, bibulam pauit æquor arenam. Atque ita hic reponẽdum esse censeo, reclamante atque inuito Nonio. pauire autem, est ferire. M. Tullius lib. 2. de diuinatione. sed quia cùm pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, & terram pauire, terripauium primò, pòst terripudium dictum est, &c. Quòd si hæc scriptura, quam secutus sum, Nonij auctoritate & testimonio non niteretur, ego eam reiecissem. quamquam, vt dicam quod sentio, & iam antea satis ostendi, Nonij auctoritas non semper, neque vbiuis mihi grauis est: vt neque hoc loco.

BIBVLAM ARENAM) Virgilius Georg. I. Collectum humorem bibula deducit arena.

VOLITARE) moueri, ferri. translatio.

Perfacile est iam animi ratione exsoluere nobis,
Quare fulmineus multo penetralior ignis,
Quàm noster fluat è tedis terrestribus ortus.
Dicere enim possis, cælestem fulminis ignem,
Subtilem magis è paruis constare figuris:
Atque ideò transire foramina, quæ nequit ignis
Noster hic è lignis ortus, tedáque creatus.
Præterea lumen per cornu transit: at imber
Respuitur. quare? nisi luminis illa minora

Corpora sunt, quàm de quibus est liquor almus aquarum?
Et quamuis subitò per colum vina videmus
Perfluere. at contrà tardum cunctatur oliuum,
Aut quia nimirum maioribus est elementis:
Aut magis hamatis inter se, pérque plicatis.
Atque ideò fit, vti non tam deducta repente
Inter se possint primordia singula quæque,
Singula per quoiusque foramina permanare.

PERFACILE EST IAM) *sic excudendum curaui, cùm à vulgatis absit particula, iam. quod & alij* κακοήθεις *pòst secuti sunt, quasi vulgatum.*

RATIONE ANIMI) *id est intelligentia. suprà lib.* I. Nec, *ratione animi quam quisquam possit apisci.* M. Tull. *lib.* I. *de inuent. rhet.* Nec *ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant.*

PENETRALIOR IGNIS) *sic habet cod.* Bertinianus & Memm. *vulgati autem, penetralius, mēdosè. penetralis autē actionem significat, vt aliàs notauimus.*

E TEDIS) *teda sextum genus est arborum cognatarum, quæ picem, & resinam gignūt. sunt enim hæ sex, pinus, pinaster, abies, picea, larex, teda. lege* Plin. *lib.* 16. *cap.* 10. CÆLESTEM FVLMINIS IGNEM) *cod.* Bertinian. & Memmian. *habent, cælestis fulminis ignem.*

NOSTER HIC E LIGNIS) *sic restitui secutus codices* Ald. *antiquos,* Vicetinos, Parisiens. Lugdunens. *quibuscum consentiunt manuscripti,* Bertinian. & Memm. *iam, hic, pronomen quin breue sit, non dubium est.* Virg. *lib.* 4 Æneid. *Solus hic inflexit sensus, &c.* PER CORNV TRANSIT) *sic habent lib. manuscripti tres: quibuscum congruunt vtrique* Aldini, Vicet. Paris. Floren. *Sed codex* Bertinian. *cornum. per cornu autem, siue cornum, laternam corneam intellige.*

ET QVAMVIS SVBITO) *id est, quantumuis subitò.*

PER COLVM) *colum, vas ad colandum aptum, ex lapide, aut argilla.*

AVT MAGIS HAMATIS) *quæ* ἀγκιστροειδῆ *nominat* Epicurus.

PERQVE PLICATIS) *& valde perplexis. tmesis: vt, ínq; peditis, cónq; globatis, & simil.* NON TAM DEDVCTA) *sic legendum non, diducta. atque hanc scripturā confirmant codices,* Vatic. Bertin. *& excusi* Vicetini, *ac* Paris. *deducta autem interpretor, subtilia, atque attenuata.* Virg. *deductum dicere carmen.* Afran. *respondit voce deducta* Pompon. *vocem deducas oportet, vt mulieris videantur verba. lege* Macrob. *lib.* 6 Saturn. *Alij, diducta, probant: & interpretantur, distracta. quam scripturam, tanquam mendosam, reiicio: neque eorum, qui eam tuentur, me monet auctoritas, quia vt hanc scripturam scio esse veram, & rectam: ita illos exploratum habeo pingueis esse atque hebeteis, &, quod peius est, quódq; vel optima ingenia, & subtilissima iudicia corrumpit, maleuolentia, & liuore suffusos.* SINGVLA QVÆQVE, SINGVLA) παλιλλογία, *vt apud* Virg. Sileno. *timidísque superuenit Ægle, Ægle naïadum pulcherrima.*

Huc accedit, vti mellis, lactísque liquores
Iucundo sensu linguæ tractentur in ore.

At contrà tetra absînthi natura, feríque
Centauri fœdo pertorquent ora ſapore.
Vt facilè agnoſcas, è læuibus, atque rotundis
Eſſe ea, quæ ſenſus iucundè tangere poſſunt:
At contrà quæ amara, atque aſpera cumque videntur,
Hæc magis hamatis inter ſe nexa teneri,
Proptereáque ſolere vias reſcindere noſtris
Senſibus, introitúque ſuo perrumpere corpus.
Omnia poſtremò bona ſenſibus, & mala tactu,
Diſsimili inter ſe pugnant perfecta figura:
Ne tu fortè putes ſerræ ſtridentis acerbum
Horrorem conſtare elementis læuibus æquè,
Ac muſæa mele, per chordas organici quæ
Mobilibus digitis expergefacta figurant:
Neu ſimili penetrare putes primordia forma
In nareis hominum, cùm tætra cadauera torrent,
Et cùm ſcena croco Cilici perfuſa recens eſt,
Aráque Panchæos exhalat propter odores:
Néve bonos rerum ſimili conſtare colores
Semine conſtituas, oculos qui paſcere poſſunt:
Et qui compungunt aciem, lacrymaréque cogunt:
Aut fœda ſpecie turpes, tætríque videntur.
Omnis enim, ſenſus quæ mulcet, cauſa, iuuátque,
Haud ſine principiali aliquo læuore creata'ſt:
At contrà quæcunque moleſta, atque aſpera conſtat,
Non aliquo ſine materiæ ſqualore reperta'ſt.

HVC ACCEDIT, VTI M.) *aliis argumentis ab effectis, ſeu exemplis potius, docet, prima corpora non iiſdem figuris omnia eſſe prædita.*

TETRA ABSINTHI NAT.) *ſuprà lib.* I. *Sed veluti pueris abſinthia tetra medentes, Cùm dare conantur, & c.* FERIQVE CENT.) *& feri centaurij natura: id eſt centauréum, ſeu centaurı́um productis iis ſyllabis, quæ ſunt ante vltimas. Ferum autem appellat propriè, reſpiciens Chironẽ Cẽtaurum partim equũ, partim hominem: & ita immanem, agreſtem, & non humanum. Centaurîum (inquit Feſtus) medicamentum à Chirone centauro inuentum. Virgil Georgic. 3 graue olentia centauréa. Lucret. lib. 4. Abrotoníque graues, & triſtia centauría.*

PERTORQVENT ORA) *id eſt efficiunt, vt, qui ea guſtat, ac mandit, os diſtorqueat: quemadmodum aiunt, eos, qui herbam Sardoã deguſtarint, ore diſtorto mori: vnde riſus ſardonius. Hom. ὀδυσ. Σαρδόνιον δ' ἐγέλασε.*

QVÆ AMARA) *in voce, quæ, diphthongus æ, corripitur, neq; eliditur. quod ſæpe fieri ſolere admonuimus in comment. Horat. quæ amara, & c. cumque, pro quæcumque amara; & c. tmeſis.* VIAS RESCINDERE) *ſic habent duo cod. manuſcr.*

cod. manuscr. & typis excusi Paris. Florent. vni Lugdun. al. restringere.

SERRÆ STRID. ACERB. HORR.) acerbum horrorem, tralatio est à gustandi sensu, ad auditum. Nam acerba sunt, quæ sunt linguæ & palato ingrata propter insitam immaturitatem: serræ horror autem non gustatum, sed auditum offendit. M. Tull. lib. 5. Tuscul. surdi vocem citharœdi non audiunt: ne stridorem quidem serræ audiunt, tum cùm acuitur. MVSÆA MELE) cantilenas musicas. sic cycnéa mele dicit sexta abhinc pagina: Et cycnéa mele, Phœbeáq; Dædala chordis. μέλη, vox Græca, vnde poëtæ melici, qualis Simonides. Plin. lib. 7. cap. 24 inuenta memoria est à Simonide melico. de quo Quintil. lib. 11. cap. 2. videntur autem hi poëtæ, melici appellati, quòd eorum carmina non ad lyram, sed ad alia organa musica canerentur. Idem Lucret. lib. 5. modò organici melicos peperere sonores.

ORGANICI) qui digiti pulsantes organorum chordas, seu neruos, suaueis inde eliciunt sonos. Idem lib. 5. modò organici melicos peperere sonores. quem locum iam iam protuli. MOBILIBVS DIGITIS) sic legendum, non, nobilibus.

EXPERGEFACTA) excitata. FIGVRANT) conformant, διαμορφοῦσι.

SCENA) scio, hoc nomen paßim in veteribus marmoribus & membranis scribi cum diphthongo æ, scæna: verumtamen vsum secutus sum, præsertim cùm sit Græcum σκηνή: η, autem vertatur in e, longum.

CROCO CILICI) crocum Cilicium laudatur, vt oleum Venafranum, vinum Falernum. Ouid. Fast. 4 Térque lauet nostras spica Cilissa comas. Plin. lib. 27. cap. 6. prima nobilitas est croco Cilicio in Coryco, &c. perfundebatur autem scena croco. Horat. epist. ad August. Rectè, nécne crocum, florésque perambulet Attæ Fabula, si dubitem, clament periisse pudorem, &c.

PANCHÆOS) Arabicos. Virg. Georg. 4. Panchæis adolescunt ignibus aræ.

PASCERE) hoc est delectare. tralatio. sic Terent. Phorm. restabat aliud nihil, nisi oculos pascere, sectari in ludum ducere, & reducere. Virg. lib. 4 Æneid. atque animū pictura pascit inani. Lucr. lib. 1. Pascit amore auidos inhians in te dea visus.

TVRPES TETRIQVE VID.) nonnulli legunt, fœdi turpésque: in quibusdam libris scriptum est, turpes, olidíq;. sed hoc, olidi, deprauatū esse puto: alibi, cæli. ego ex hac vitiatâ scripturâ libenter fecerim, turpes, fœdique.

OMNIS ENIM, SENSVS QVÆ MVLCET CAVSA, IVVATQVE) in eo codices manuscrip. secuti sumus, quòd, mulcet, reiecto illo, multat, excudendum curauimus: (quamquam nonnulli habent, mulcat.) quibuscum consentiunt vulgati Veneti antiq. Vicetini, Parisiens. in hoc non sum secutus, quòd habent, cumque videntur, vitiosè, non, vt legendum est, causâ, iuuátque.

HAVD SINE PRINC. AL. LAVORE) sic legebat hunc versum Pontanus, & ita habent cod. Aldini antiq. & Parisiens. ita denique emendatum est ad oras codicum Lugdunensium: læuorem principialem, intellige, læuorem primorum corporum, seu principiorum, vt contrà statim dicet, materiæ squalorem. vsus est eadem voce lib. 5. Scire licet cæli quoque idem, terræque fuisse Principiale aliquod tempus, cladémque futuram.

AT CONTRA, QVÆCVMQVE) sic legendum, & ita habent cod. Aldini, & Vicetini antiq. & Paris. & aliquot manuscripti. Post versum proximum in omnibus vulgatis libris, (Aldinos, & Vicetinos excipio) reperiuntur duo versus inepti, & superuacanei. Itaque eos reieci, præsertim cùm absint à manuscript. & in codice Iouiani Pontani deleti sint. Cùm hoc scripsissem, triennio pòst barba-

rus homo idẽ se fecisse, hoc est, hos versus deleuisse dicit. Potéstne vlla describi maior impudentia? sed quid queror de hoc loco? vbi non est sui similis?

Sunt etiam quæ iam nec læuia iure putantur
Esse, nec omnino flexis mucronibus vnca:
Sed magis angululis paullùm prostantibus: & quæ
Titillare magis sensus, quàm lædere possunt:
Fæcula iam quo de genere est, inulæque sapores.
Denique iam calidos igneis, gelidámque pruinam,
Dissimili dentata modo compungere sensus
Corporis, indicio nobis est tactus vterque.
Tactus enim, tactus, (prò diuûm numina sancta,)
Corporis est sensus, vel cùm res extera sese
Insinuat, vel cùm lædit, quæ in corpore nata'st:
Aut iuuat egrediens genitaleis per Veneris res:
Aut ex offensu cùm turbant corpore in ipso
Semina, confundúntque inter se concita sensum:
Vt si forte manu quamuis iam corporis ipse
Tute tibi partem ferias, æquè experiare.
Quapropter longè formas distare necesse'st
Principiis: varios quæ possint edere sensus.
Denique quæ nobis durata, ac spissa videntur,
Hæc magis hamatis inter sese esse necesse'st,
Et quasi ramosis altè compacta teneri.
In quo iam genere in primis adamantina saxa
Prima acie constant, ictus contemnere sueta:
Et validi silices, ac duri robora ferri,
Æráque, quæ claustris restantia vociferantur.
Illa autem debent ex læuibus, atque rotundis
Esse magis, fluido quæ corpore liquida constant.
Nec retinentur enim inter se glomeramina quæque:
Et procursus item in procliue volubilis exstat.
Omnia postremò, quæ puncto tempore cernis
Diffugere, vt fumum, & nebulas, flammásque, necesse'st,
Si minus omnibu' sunt è læuibus, atque rotundis:
At non esse tamen perplexis endopedita,
Pungere vti possint corpus, penetraréque saxa.
'Nec tamen hærere inter se: quod quisque videmus
Sensibus esse datum: facilè vt cognoscere possis
Non è perplexis, sed acutis esse elementis.'

Sed quòd amara vides eadem, quæ fluuida constant:
Sudor vti maris est: minimè id mirabile habendum.
Nam quod fluuidum est, è læuibus, atque rotundis
Est: at læuibus, atque rotundis mista doloris
Corpora: nec tamen hæc retineri hamata necessum'st.
Scilicet esse globosa, tamen cùm squalida constent:
Prouolui simul vt possint, & lædere sensus.
Et quo mista putes magis aspera læuibus esse
Principijs, vnde est Neptuni corpus acerbum:
Est ratio secernundi, seorsúmque videndi.
Humor dulcet, vbi per terras crebrius idem
Percolatur, vt in foueam fluat, ac mansuescat.
Linquit enim superà tætri primordia viri
Aspera: quo magis in terris hærescere possunt.

SVNT ETIAM, QVÆ) *Etiam corpuscula quædam esse dicit media inter læuia, & aspera.* ANGVLVLIS) *in libris vulgatis, & manuscrip. scriptum reperi partim angellis, partim angululis, quod idem valet.*

TITILLARE) γαργαλίζειν. *tralatio. nam titillare est certæ partis corporis humani contactu, nempe eius, quæ sub alis est, risum vel inuito excitare. itaque solus homo titillatur. hîc autem translatè posuit pro eo, quod est, contactu neque prorsus iucundo, neque planè aspero, & molesto, sensus hilarare, & quasi diffundere.*

FÆCVLA IAM QVO DE G.) Horat. *satyr.* 8. *lib.* 2. *acria circùm* Rapula, *lactucæ, radices: qualia lassum* Peruellunt *stomachum: siser, alec, fæcula* Coa.

INVLÆQVE SAPORES) *sic restitui ex auctoritate duorum cod. manuscript. tametsi* Bertinianus *habeat, inuiæ:* Memmianus, *initiæ, non, inulæ. sed culpa est scriptorum librariorum, qui scribebant interdum l, pro i, & contrà, i, pro l. Inulam* Horatius & Plinius *dicunt amaram.* Horat. *satyr.* 8. *lib.* 2. Erucas *virideis, inulas ego primus amaras* Monstraui *incoquere. duo alij item manuscripti habent, viciæque sapores. vicia leguminis genus.* Virgil. Georgic. I. Aut *tenues fætus viciæ, tristísque lupini. vulgati ferè omnes habent, viníque sapores.*

DISSIMILI DENTATA) *sic habẽt quinque lib. manuscr. & ita legendũ, non, vt vulgò, tentata.* TACTVS VTERQVE) *tactus ignis, & pruinæ. quidam doctus legendum putat, tactus vtrique, id est tactus vtriusque.*

TACTVS ENIM, TACT.) διακοπῇ, *vt sup. prin. lib.* I. Te, Dea, *te fugiũt vẽti.*

PRO DIVVM NVMINA SANCTA) *prò dij immortales, pro diuûm atque hominum fidem. his exclamationibus vti solemus in indignationibus, quasi hominibus diffisi ad* Deos *confugientes.* M. Tull. *in* Lælio. Nam *quis est, prò* Deûm *fidem; atq; hominum, qui velit, vt neque diligat quemquam, neq; ipse ab vllo diligatur, circumfluere omnibus copiis, &c. innumera sunt alia apud* Plaut. & Terẽt. *exempla. sic idem* Lucret. *inf. eod. lib.* Nam *prò sancta* Deûm *tranquilla pectora pace,* Quæ *placidum degũt æuum, vitámq; serenam, &c.* Quòd *autem ad huius loci sentẽtiam attinet, suprà lib* I. *docuit, tactum, sensum esse maximè corporis propriũ, ibi.* Tangere *enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res: contrà inane neque facere*

quicquam, neque pati posse, sed duntaxat motionem, seu motionis facultatem corporibus præbere: quod his verbis docuit Epicurus, τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχεται.

AVT EX OFFENSV) sic legendum, & ita habent quattuor libri manuscripti. vsus est eadem voce sup. Nec foret offensus natus, nec plaga creata.

CVM TVRBANT) id est turbas excitant, vt accipiamus absolutè, quomodo & sup. Corpora, quæ in solis radiis turbare videntur. ad quem locum lege, quæ annotata sunt. vel coniunge cum voce, sensum, quæ sequitur, hoc modo: cùm semina turbant & confundunt sensum, vt sit ἐνεργητικόν.

VAR. EDERE SENS.) Amicus quidam meus legi posse putabat, varios reddere sensus. Ego nihil muto, lædere sensus autem planè mendosum est.

HAMATIS) M. Tull. lib. 2. Acad. vt ille, qui asperis, & læuibus: hamatis, vncinatísque corporibus concreta hæc esse dicat, interiecto inani.

ET QVASI RAMOSIS) sic restitui secutus codicem Bertinianum, & alios duos manuscriptos. nam ceteri vet. & vulgati, habent per ramos.

ICTVS CONTEMNERE SVETA) sic Plin. de adamantib. lib. 37. cap. 4. incudibus deprehenduntur, ita respuentes ictum, vt ferrum vtrinque dissultet, &c. Virgil. lib. 6. Porta aduersa ingens, solidóque adamante columnæ, Vis vt nulla virûm, non ipsi exscindere ferro Cælicolæ valeant. Itaque adamas ex re dictus, quòd nulla vi domari, hoc est vinci, aut frangi possit: à verbo δαμάζω, seu δαμνάω, quod domare significat: & particula priuante, α.

ROBORA FERRI) tralatio est, ab inanimo ad aliud inanimum. nam robur propriè de quercu dicitur. sic sup. Robore cum in saxi franguntur.

CLAVSTRIS RESTANTIA) vectibus, aut clauibus resistentia, sonitum edunt. quidam legunt, quæ claustris exstantia, & interpretatur, æra, quibus portæ sunt inductæ, atque opertæ. Sed præstat lectionem receptam tueri: & per æra intelligere vel cornices, quibus fores pulsantur, vt placet Adr. Turnebo (κορώνας appellant Græci) vel cardines ahenos, quod ille magis probat.

ILLA AVTEM DEBENT) sic legendum, non, illa quidem.

ESSE MAGIS, FLVIDO QVÆ CORPORE LIQ. C.) sic habent omnes fere vulgati, quibuscum consentiũt duo manuscripti. sed cod. Scip. Tettij, & Faërni habent: Esse magis, liquido quæ corpore fluuida constant.

NEC RETINENTVR ENIM) inter hunc versum & superiorem interpositus fuerat à nescio quibus hominibus versus & illepidissimus, & ab huius loci sententia alienissimus, Nanque papaueris haustus item est facilis, quod aquarũ. eum ego deleui. sententia autem huius loci hæc est. ea (inquit) ex læuibus, & rotundis principiis constent oportet, quæ sunt liquida, & fluida. cui rei argumento est, quòd eorum glomeramina quæque, id est corpuscula globosa, & rotunda. seu particulæ glomeris in morem globosæ, non retinentur inter se, id est non cohærent inter se, neq; manent constipatæ, aut compactæ. ET PROCVRSVS ITEM) id est, & cursus eorum productus, & porrotenus continuatus, item, id est similiter, in procliuem, & pronum locum volubilis est. similiter autem, nempe vt glomeramina inter se non retinentur. procurrere, est porrò currere, vt progredi, proferre, &c. porrò gradi, & porrò ferre, seu in publicum gradi, & in publicum ferre. in quibusdam libris tamen scriptum reperi: Et percursus item. Ne hoc quidem reticebo, à codice Bertiniano abesse præpositionem, in, quæ est ante nomen, procliue. quæ scriptura si cui place-

bit, procliue, erit aduerbium. neq; est quòd quemquam moueat syllaba vltima. nam breuem esse licet. cuius modi est in his, sublime volantes, superne guberna, & simil.

PVNCTO TEMPORE) *id est breuissimo tempore. puncto, participium est. alij legunt, puncto tempori. ego nihil muto. Sic suprà eod. libro.* Nonne *vides etiam patefactis tempore puncto* Carcerib. *& c. & lib. 4.* Iámne *vides igitur, quàm puncto tempore imago Ætheris ex oris ad terrarum áccidat oras?*

SI MINVS OMNIBV' SVNT) *Muretus legendum putat, Si minus omnibu' sunt: non, vt vulgò, Si minus omnia sunt, cui assentior.* Nam *suprà dixit,* Omnia *postremò, vt hîc iterare eandem vocem, sit* ταυτολογεῖν. PVNGERE VTI) *in quibusdam libris scriptum est,* Pandere: *in nonnullis impressis, pangere: vtrumque mendosè.* NEC TAMEN HÆRERE, &c.) *hũc versum, & duos, qui deinceps sequuntur,* ὀβελίζω, *ac delendos censeo, tanquam inculcatos, adulterinos, neque Lucretianos germanos. quod cur ita sentiam, cùm possim pluribus aliis argumentis firmissimis probare, his tribus contentus sum: quorum, hoc est primum, quòd sint superuacanei: alterum, quòd sententiam corrumpãt: tertium, quòd horum versuum scriptor dicat cognosci posse, res illas fumum, nebulas, flammas, & simil. constare ex acutis elementis, cùm dicere debeat, ex læuibus & rotundis. nam acuta elementa in iis rebus locum non habent.* SED QVOD AMARA) *occurrit tacitæ obiectioni. poterat enim quispiam dicere: si, quæ fluuida sunt, ea constant primordiis læuibus, & rotundis: amara autem, & cetera, quæ lædunt sensus, ex asperis, hamatis, & squalidis, quid aqua marina fiet, quæ liquida est simul, & amara?*

SVDOR VTI MAGIS EST.) *Sudor maris, id est, aqua marina.* Empedoclis *est hoc.* Nam Empedocles *dicebat, mare esse sudorem terræ, vt testátur* Aristot. *lib. 2.* μετεωρ. *cap 3. eum reprehendens, his verbis,* ὁμοίως δὲ γελοῖον καὶ εἴ τις εἰπὼν ἱδρῶτα τῆς γῆς εἶναι τὴν θάλατταν, οἴεταί τι σαφὲς εἰρηκέναι, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς. πρὸς ποίησιν γὰρ οὕτως εἰπὼν, ἴσως εἴρηκεν ἱκανῶς. ἡ γὰρ μεταφορὰ, ποιητικόν· πρὸς δὲ τὸ γνῶναι τὴν φύσιν, οὐχ ἱκανῶς, *id est similiter autem ridiculum est etiam, siquis, cùm dixerit terræ sudorem esse mare, existimet se plani & manifesti aliquid dixisse: quemadmodum* Empedocles. Nam *ad poësin quidem ita locutus, satis dixit: sed ad cognoscendam maris naturam, parum,* MINIME ID MIRABILE HABENDVM) *sic habent plerique codices typis excusi: quos secutus sum. nam manuscripti hoc loco deprauati sunt. ex quibus quidam cum aliis vulgatis congruentes, habent, mirabile cuiquam: alij, mirabile debet. ex qua scriptura vitiosa, facere ausim, mirari debes.* NAM QVOD FLVVIDVM EST) *hîc, m. non eliditur. qua de re suprà diximus lib. 1.* Respondet *autẽ iis, quæ obiecta fuerant, hoc modo. non est quòd quisquam miretur, eadem interdum esse & amara, & fluida: quamuis dixerimus fluida constare è læuibus, & rotundis elementis: amara, ex asperis, squalidis, & molestis.* Nam *in his, quæ sunt amara simul & liquida, dicendum est primordiis rotundis, politis, & læuibus esse admista quædam doloris & molestiæ corpora, id est horrida, aspera, & squalida: quo fit vt prouolui possint simul, & sensus lædere.*

DOLORIS CORPORA) *id est aspera, & squalida.*

NEC TAMEN HÆC RETINERI HAMATA) *id est nec tamẽ hæc, hamata, inter se retineri, & hærere necesse est. sic suprà locutus est.* Nec *retinentur enim inter se glomeramina quæque.*

SCILICET ESSE GLOBOSA, TAMEN CVM SQVAL. CONS.) *sic habent omnes libri & manuscr. & typis excusi; neque est quòd quisquam du-*

bitet de integritate scripturæ. scilicet autem, positum pro scire licet: vt apud Terent. Heaut. scilicet facturum me esse. ibid. Continuò iniecisse verba tibi Dromonem scilicet. sic apud Plautum, videlicet, pro, videre licet, in Rudente. Videlicet parcum illum fuisse senem, qui dixerit. ibidem paullo pòst. Videlicet illum fuisse nequam adolescentem, qui illico, &c. sic idem Lucret. sup. Esse videlicet in terris primordia rerum: Quæ nos, &c. Ita totius huius loci hæc sententia est. Scire licet, ea principia, ex quibus constat aqua marina, esse globosa, cùm tamen constent, id est sint, squalida. debet autem distinctionis nota scribi post vocem, globosa, vt, tamen cùm, sic intelligamus, quasi dictũ sit, cùm tamẽ. VNDE) *a quibus, nempe principiis asperis.*

EST NEPT. CORP. ACERB) *id est, aqua marina, salsa, & amara est. infrà eod. lib. Hîc si quis mare Neptunum, Cererémque vocare Constituet fruges, & Bacchi nomine abuti Mauult, quàm laticis proprium proferre vocamen: Concedamus, vt, &c. Arnobius lib. III. aduersùs genteis, traditum esse à veteribus scribit, Neptunum esse appellatum ex eo quòd aqua nubat terrã. Cicero verò lib. 2. de nat. deorum, à nando. acerbum impropriè posuit, pro amaro: vel acerbum intellige, linguæ iniucundum, ingratum, ac molestum, vt sup.*

EST RAT. SECERN.) *id est ratio & via est aliqua secernendi eius, quod dulce est, ab eo quod est amarum.* HVM. DVLCET, VBI, &c.) *si vulgatã, & receptam scripturam tuebimur, humor dulcis, hic erit ordo: ita (subintellige) vt humor dulcis in foueam fluat, & mansuescat, vbi idem humor, nempe dulcis, crebrò percolatur, id est permanat, & pertransit, vt, &c. Sed videtur legendum, Humor acerbus: vt sit hic ordo, vbi humor acerbus percolatur crebrius ita, vt, &c. vel, vt quidam existimat male de me meritus, Humor dulcit, vbi &c. vel, Humor dulcet. dulcet autem, seu dulcit, id est, dulcescit, vt idem ille notat. cur enim cuiquam, quantumlibet improbo atque iniusto, suum eripiam? nisi forte hoc quoque illi alienum est, non suum. humor porrò, nempe salsus, & marinus. Licet etiam, vt mihi videtur, legere, Percolatus, vt sit hic ordo verborum. Est ratio secernundi humoris salsi, ab eo, qui dulcis est, vbi, id est, quando, humor, (marinus scilicet) crebrius idem percolatus, ita, vt in foueam fluat, & mãsuescat, dulcit, siue dulcet, id est dulcescit. quod si cui placebit, sic erit distinguendum, seorsúmq; videndi: Humor dulcit vbi, per terr. crebrius idem Percolatus, &c.* LINQ. EN. SVP. TÆT. &c.) *Nã aqua marina, inquit, superà, id est in superiore parte terræ, linquit primordia tætri viri, id est humoris naturalis marini. Ita autem legendum esse, quemadmodum excudendum curauimus, vincunt lib. tres manuscr. & Ald. antiq. & Parif. nisi quòd in Parif. & vno manuscr. legitur, Liquit enim tætri superà prim. Prisc. autem lib. 6. hunc versum paullo aliter profert. sic enim ille, Liquit enim superà tætri vestigia viri. sed vel aliud agebat Prisc. vel scriptoris librarij peccatum est.*

Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ
Ex hoc apta fidem ducit, primordia rerum
Finita variare figurarum ratione.
Quòd si non ita sit: rursum iam semina quædam
Esse infinito debebunt corporis auctu.
Namque in eadem vna quoiusquoius breuitate
Corporis, inter se multùm variare figuræ

Non poſſunt.fac enim minimis è partibus eſſe
Corpora prima:tribus,vel paullo pluribus auge.
Nempe vbi eas parteis vnius corporis omneis
Summa atque ima locans,tramutans dextera læuis,
Omnimodis expertus eris,quam quiſque det ordo
Formai ſpeciem totius corporis eius:
Quod ſupereſt,ſi fortè voles variare figuras:
Addendum parteis alias erit.inde ſequetur
Adſimili ratione,alias vt poſtulet ordo,
Si tu fortè voles etiam variare figuras.
Ergo formaï nouitatem, corporis augmen
Subſequitur.quare non eſt vt credere poſſis,
Eſſe infinitis diſtantia ſemina formis,
Ne quædam cogas immani maximitate
Eſſe,ſuprà quod iam docui non poſſe probari.
Iam tibi Barbaricæ veſtes,veſtes,Melibœáque fulgens
Purpura,Theſſalico concharum tincta colore: &
Aurea pauonum ridenti imbuta lepôre
Sæcla,nouo rerum ſuperata colore iacérent:
Et contemtus odor myrrhæ,mellíſque ſapores,
Et cycnéa mele,Phœbéaque dædala chordis
Carmina,conſimili ratione oppreſſa ſilerent.
Namque alijs aliud præſtantius exoreretur.
Cedere item retrò poſſent in deteriores
Omnia ſic parteis,vt diximus in meliores.
Namque aliis aliud retrò quoque tætrius eſſet
Naribus,auribus,atque oculis,oríſque ſapori.
Quæ quoniam non ſunr in rebus reddita,certa &
Finis vtrinque tenet ſummam:fateare neceſſe'ſt
Materiem quoque finitis differre figuris.
Denique ab ignibus ad gelidas,hiemíſque pruinas,
Finitu'ſt,retróque pari ratione remenſu'ſt.
Finit enim calor,ac frigus,mediíque tepores
Inter vtrumque iacent, explentes ordine ſummam.
Ergo finita diſtant ratione creata:
Ancipiti quoniam mucrone vtrinque notantur,
Hinc flammis,illinc rigidis inſeſſa pruinis.

EX HOC APTA FIDEM DV.) *ex hoc apta,id eſt pendens, & συνηρτημένη, vel huic connexa:etiam ex hoc ipſo fidem,hoc eſt argumentum & probationẽ,*

ducit. Ita *hoc totum, ex hoc, bis sumo quod est frequens apud scriptores.*

FINITA VARIARE FIGVRARVM RATIONE) *sic legitur hic versus in quinque lib. manuscriptis, nisi quòd in vno scriptum est, variata, non, variare.* In *codicibus autem* Aldinis *antiq.* Vicet. Parisiens. *& ceteris vulgatis,* Finitas *variare figurarum rationes quarum lectionum vtra sit potior, iudicet lector. verbũ variare quidem neminem mouere debet, si hoc loco absoluè poni præter morem videatur nam etiam alibi eodẽ modo vsurpatur, vt infrà eod libro, quinto abhinc versu.* Nunc *ad huius loci sententiam veniamus.* Posteaquàm *docuit, primorũ corporum figuras, dißimileis esse, ac dispares: docet iam, eas ipsas figurarum dißimilitudines ac varietates, finitas esse. qua de re sic* Laërt. *ex sententia* Epicuri Πρὸς δὲ τούτοις τὰ ἄτομα τῶν σωμάτων καὶ μεστά, ἐξ ὧν καὶ αἱ συγκρίσεις γίνονται, καὶ εἰς ἃ διαλύονται, τῇ ἐνεργείᾳ ἀπερίληπτά ἐστι ταῖς διαφοραῖς τῶν σχημάτων. οὐ γὰρ δυνατὸν γενέσθαι τοσαύτας διαφορὰς ἐκ σχημάτων ἐνεργείᾳ περιειλημμένων, *&c. id est* Præterea *corpora indiuidua, & plena, ex quibus res compositæ, concretæque gignuntur, & in quæ dissoluuntur, comprehendi non possunt re, & vsu: figurarum autem differentiis possunt.* Non *enim fieri potest, vt tot rerum naturalium differentiæ ex figuris re comprehensis nascantur.* In *vnaquaque autem figuratione simpliciter infinita sunt corpora indiuidua: differentiis autem non sunt infinita, sed eò tantum, quod re comprehendi non possunt, infinita.* Sic *propemodum* Plutarch. περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλ. εἶναι δὲ τὰ σχήματα τῶν ἀτόμων ἀπερίληπτα, οὐκ ἄπειρα. *id est figuras autem atomorum re comprehendi non posse: non tamen esse infinitas.*

QVOD SI NON ITA SIT) *tale est argumentum* Lucretij. Si *essent infinitæ atomorum figuræ, essent aliquæ atomi immani & immẽsa magnitudine: hoc falsum: ergo & illud. minorem propositionem sic probat.*

NAMQVE IN EADEM VNA QVOIVSQVOIVS BREVITATE) *secutus sum in hoc versu religiose codices veteres, nisi quòd ex, quoiusuis, feci quoiusquoius, id est cuiusque, vt quicquid pro quicque vsurpari solet & apud hunc poetam, & apud alios scriptores: quoiusuis autem aut cuiusuis, ferri non potest in hoc versu.* FAC ENIM) *sic habet cod.* Bertinianus *quem secutus sum. alij, face enim* OMNIMODIS EXPERTVS ERIS) *libri manuscrip. sic habent. alij* Omnimode *expertus fueris. omni' modis autem, id est omnib. modis.*

FORMAI SPEC.) *formarum speciem habet secunda mea editio: sed primæ editionis lectionem,* Formai, *hîc assero.*

ADDENDVM PARTEIS ALIAS ERIT,) *id est parteis alias addere oportebit: quod loquendi genus notauimus suprà lib. . ad illum versum.* Æternas *quoniam pœnas in morte timẽdum, & item ad illum,* Multa *nouis verbis præsertim cùm sit agendum. sic* Varro *lib 8. de lingua* Latina. Sic *omneis repudiandum arteis, quòd in medicina, & in musica, & in aliis multis discrepant scriptores.*

ADSIMILI RATIONE) *sic restitui, librorum manuscriptorum auctoritate fretus.* Virgil. *lib. 6* Quos *super atra silex iamiam casura, cadentique* Imminet *assimilis.* QVARE NON EST VT CRED. P.) οὐκ ἔστιν ὅπως πιστεύῃς, *id est non potest, vel non debet fieri, vt credas.*

IMMANI,) *id est ingenti, vt apud eundem, immania templa.*

MAXIMITATE) *vox rara, maximitas, quam vt probet esse* Latinam, *hunc versum profert* Nonius Marc. Vtitur Arnobius *lib. 6. aut verò in vastis porrigere se longius, atque in maximitate producere.*

BARBAR VEST.) *id est* Babylonicæ *idem lib.* 4. Cùm Babylonica *magnifico splendore rigantur. vestes sunt purpureæ textiles, aut acu pictæ, ex* Babylonia *aduectæ. vel dic,* Phrygias *significari.*

MELIBOEAQVE) *Festus.* Melibœa *purpura à nomine insulæ, in qua tingitur, est dicta* Virg *lib.* 5. Æneid. *Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit.* Melibœa *autem Thessaliæ est vrbs, de qua Strabo lib* 9. & *item Stephanus de vrbib.*

TINCTA COLORE, ET AVREA) *aberat à vulgatis omnibus copulatio, &, post vocem, colore, quam restitui coniectura ductus, cùm reperissem scriptum in duobus cod. manuscr. coloret.*

AVREA PAV. RIDENTI IMB. COL. &c.) *sic habent cod. manuscripti, & ita legendum. quod item iampridem admonuit* P. Victorius *annotat. in epist.* 19. *lib.* 15. *sæcla autem, id est genera. vulg. Sedula, quæ rerum, &c.*

CYCNEA MELE) *cantiones cycnorum. cycnos traditum est moribundos suauissimè canere. Plato in Phædone.* Κύκνοι ἀποθανούμενοι τότε δὴ μάλιστα ᾄδουσι, γεγηθότες ὅτι μέλλουσι παρὰ τὸν θεὸν εἰσιέναι, οὗ εἰσι θεράποντες: *id est cycni morituri tum maximè canunt, lætantes quòd ad Deum ituri sunt eum, cuius sunt ministri.* μέλη *autem Græcum est. sic suprà. Ac Musæa mele, &c.*

DÆDALA CHORDIS) *variata,* πεποικιλμένα *chordis: quæ varios sonos reddunt chordis: vel varietate grata, & iucunda. Phœbéa autem intellige, quæ cithara canuntur. Nam poëtæ Phœbum cithara canentem faciunt. Hom.* ἰλ. α. οὐ μὲν φόρμιγγος περικαλλέος, ἣν ἔχ' Ἀπόλλων. *Et Mercurius Phœbo pro virga, quam ab eo accepit, lyram ei vicissim donasse dicitur.*

QVÆ QVON. N. S. IN REB. REDD.) *id est quæ quoniam in rebus locum non habent: vel non sunt rebus attributa, vel in rebus non reperiuntur, &c.*

CERTA ET FINIS) & *quoniam certa finis, &c. alij legunt, certáque finis, vt fit versus hypermeter. sed errant.*

VTRINQVE) & *ab ijs rebus, quæ sensus vehementer offendunt, & ab ijs, quæ magnopere delectant: vel à duobus extremis contrariis.*

AB IGNIBVS) *à caloribus æstiuis.* FINITVM EST) *spatium.*

RETROQVE) *à frigoribus hibernis ad calores æstiuos.*

FINIT ENIM) *declarat id, quod obscurius dixerat. finit autem legendum, non finis. Sed aliter hac de re M. Tull. lib.* 6. *de rep.* & *Virgil.* & *ceteri. quamquam Lucret. de summa rerum agit, seu de omni: M. Tull. de mundo. Epicurei enim non vnum mundum, sed plureis, & innumerabileis esse volunt. sic igitur M. Tull Cernis autem terram quasi quibusdam redimitam & circumdatam cingulis: è quibus duos maximè inter se diuersos, & cæli verticibus ipsis ex vtraque parte subnixos obriguisse pruina vides: medium autem illum, & maximum solis ardore torreri. Virgil. Georg.* 1. *Quinque tenent cælum Zonæ, quarum vna corusco, &c.*

ANCIPITI QVON. MVCRONE) *hinc calore, illinc frigore dominante. mucrone id est fine, vt interpretatur Adr. Turnebus.*

INSESSA PRVINIS) *si hanc scripturam recipimus, vt rectam, & germanam. insessa, interpretabimur obsessa & circumfusa, aut obtecta: atque ita habent libri ferè omnes vulgati, præter Aldinos antiq in quib. impressum est, insensa. In manuscriptis autem aliis scriptum reperi, insensa, & ita habet Vicetini: in aliis, infessa: quæ scripturæ varietas facile declarat, locum esse corruptum. ego aliquando existimaui legendum, infesta pruinis. sic enim loquuntur Latini. viæ latrociniis infestæ, ætas*

aliorum libidine infesta: mare prædonibus, seu piratis infestum, pro infestatum sed Adr. Turn. cuius iudicium plurimi, vt debeo, facio, ait, scripturam antiquorum codicum defendi posse, si intelligamus, infessa pruinis, dictum pro fessa in pruinis. i. desinentia in pruinas: seu finita pruinis, seu fatigata pruinis. quod concoquere non possum.

Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ
Ex hoc apta fidem ducit, primordia rerum,
Inter se simili quæ sunt perfecta figura,
Infinita cluere. etenim distantia cùm sit
Formarum finita, necesse'st, quæ similes sint,
Esse infinitas, aut summam materiaï
Finitam constare: id quod non esse probaui.

EX HOC APTA FIDEM DVCIT) *sic suprà, non longè admodum, Quod quoniam docui, perg. conn. rem, q. Ex h. apta fid. ducat, pr. r. Finita var. &c. & M. Tull. Tusc. lib. 5. Fulgentem gladium è lacunari seta equina aptum demitti iußit. idem Acad. lib. 2. mundus vndique ex se aptus. Idem de Fini lib. 4. ordo rerũ conseruatus, & omnia inter se apta, & connexa. Ab hoc loco incipit docere, cuiusque figuræ primordia inter se similia, esse infinita, quod hoc modo probat. dißimilitudo, seu distantia figurarum. finita est, vt antè probatum est. at si similes principiorũ figuræ, erunt etiam finitæ: fiet, vt summa materiæ sit finita. hoc falsum (cõtrarium enim suprà probatum est) ergo & illud.*

ETENIM DISTANTIA, &c.) *nõ adscripsissem in hac tertia editione hoc quiddam leue, sic esse scriptum in tribus lib. manuscriptis, Vaticano, Memm. & Bertiniano, nisi homo barbarus, &, quod grauius est, insignitè impudens, & contumeliosus, post meas duas editiones, contendisset, hunc versum ita legendum & scribẽdum, Infinita cluère. enim distantia cùm sit, &c. cui neminem doctum & sanum crediturum puto. Est enim versus ipso quidem planè dignißimus, Lucretio verò indignißimus. Quòd autem ait, à Marullo factum, etenim, ex, enim: quod erat in manuscriptis: magnum, & impudens mendacium. nam, vt de aliis taceã, liquet mihi deierare, ita scriptum esse hunc versum, vt edidi, in cod. Bertiniano: quem scio nunquam in Marulli manus incidisse. quid est esse sycophantam. si hoc non est, ea conferre & ementiri in alterum, præsertim doctum, & clarum virum, (mitto dicere, mortuum, quo quid sceleratius?) quæ perspicuè falsa sunt?*

Quod quoniam docui, nunc suauiloquis, age, paucis
Versibus ostendam, corpuscula materiaï
Ex infinito summam rerum vsque tenere,
Vndique protelo plagarum continuato.
Nam quòd rara vides magis esse animalia quædam,
Fæcundámque minus naturam cernis in illis:
At regione, locóque alio, terrísque remotis,

Multa licet genere esse in eo, numerúmque repleri·
Sicuti quadrupedum cum primis esse videmus
In genere anguimanos elefantos, India quorum
Milibus è multis vallo munitur eburno,
Vt penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
Vis est: quarum nos perpauca exempla videmus.
Sed tamen id quoque vti concedam: quamlubet esto
Vnica res quædam natiuo corpore sola,
Quoi similis toto terrarum non sit in orbe:
Infinita tamen nisi erit vis materiaï,
Vnde ea progigni possit concepta: creari
Non poterit: neque, quod superest, procrescere, alique.
Quippe etenim sumant oculi, finita per omne
Corpora iactari vnius genitalia réi:
Vnde, vbi, qua vi, & quo pacto congressa coibunt
Materiæ tanto in pelago, turbáque aliena?
Non (vt opinor) habent rationem conciliandi:
Sed quasi naufragiis magnis, multísque coortis
Disiectare solet magnum mare, transtra, guberna,
Antemnas, proram, malos, tonsásque natanteis,
Per terrarum omneis oras fluitantia aplustra
Vt videantur, & indicium mortalibus edant,
Infidi maris insidias, vireisque, dolúmque
Vt vitare velint: néve vllo tempore credant,
Subdola cùm ridet placidi pellacia ponti:
Sic tibi si finita semel primordia quædam
Constitues: æuum debebunt sparsa per omne
Disiectare æstus diuersi materiaï:
Numquàm in concilium vt possint compulsa coire:
Nec remorari in concilio, nec crescere adaucta.
Quorum vtrumque palàm fieri manifesta docet res:
Et res progigni, & genitas procrescere posse.

QVOD QVONIAM DOC. NVNC SVAVIL.) *Nunc incipit docere, infinita materiei corpuscula, ab æterno tempore vsque continuata plagarum impulsione, summam rerum continere, & ita res omneis naturaleis singulareis ab æterno vsque tempore progignere, & procreare.* PROTELO,) *id est impulsu, seu tenore, vt interpretatur* Donatus *in* Phorm. *vbi hunc versum* Lucret *profert ad illum locum,* Ne *te iratus suis sæuiꝰ dictis protelet. docétq; protelum dictũ esse vel à* ϖρὸ *&* ἑλᾶν, *vel ab aßiduo telorum iactu.* Vtitur *eadem voce idem* Lucretius *libro 4.*

Et quasi protelo stimulatur fulgure fulgur. Est autem hîc, vt opinor, aduerbium, significátque, longè, productè, perpetuò, & continuo tenore. protelare longe propellere (inquit Festus) ex Græco videlicet, τῆλε, quod significat longè. Turpill. apud Nonium. Propter peccatum pauxillum indignissime patria protelatum esse, sæuitia patris. lege & Nonium in verb. protelare: vbi hos versus Lucilij profert, Quem neque Lucanis oriundi montibu' tauri Ducere protelò validis ceruicibu' possent. Sic Catull. ad Catonem: hunc ego, si placet Dionæ, Protelò rigida mea cecidi.

NAM QVOD) ἀνθυποφορά. Dicet aliquis (inquit) esse quædam animalia alia aliis rariora, verbi gratia, elefantos, monocerôtes, phœnices: Cum igitur elefanti rari sint, debent eorum corporum primorum, ex quibus constant, figuræ esse raræ & finitæ: ergo quædam corporum primorum figuræ sunt finitæ. hæc est ὑποφορὰ, seu obiectio. FÆCVNDAMQVE MINVS) sic necessariò legendum, non vt vulgo, Fæcundámque magis. Loquitur enim de animalibus raris duntaxat, in quibus natura sit minus fæcunda.

AT REGIONE, LOCOQVE ALIO) hæc est solutio obiectionis.

MVLTA LICET GENERE ESSE IN EO) id est, possunt esse multa: vel nihil obstat, quo minus multa sint animalia singularia in eo genere, alio in loco, etiamsi apud nos pauca, & rara sint. genere autem, legendum, non, genera. sic statim, Sicut quadrupedum cum primis esse videmus In genere anguimanos, &c. & infrà. Esse igitur genere in quouis primordia rerum, &c.

ANGVIMANOS) quibus manus est tortilis, flexilis, lubrica, volubilis serpentis in morem. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. manus etiam data elephantis, &c. Iterum Lucret. lib. 5. Inde boues Lucas turrito corpore tætros Anguimanos belli docuerunt volnera Pœni Sufferre, &c. Elefanto autem pro manu est proboscis. Sed de elefantis lege Plinium libro 8 cap. 10.

INDIA QVORVM MIL. E' MVLT.) nam (vt scribit Plin. lib. 8.) postium vicem in domiciliis præbent dentes elephantorum: sæpeísque in iis, & pecorum stabulis pro palis fieri ex his dentibus Polybius tradidit.

SED TAMEN ID QVOQVE) Huius loci hæc sententia est. verùm esto, demus, vnam rem vnius generis in toto orbe terrarum esse natam. nisi erunt tamen infinita materiæ corpora similia, & eiusdem formæ, ex quibus ea res conflata in lucem proferri queat: neque creari, neque creata procrescere, & ali poterit.

IN ORBE) nihil mutaui, quanuis libri duo manuscripti habeant, in orbi. Satis est mihi admonuisse lectorem, vtrunque vsurpatum esse à veteribus.

OMNE) τὸ πᾶν. VNIVS GENITALIA REI) quæ ad vnam rem gignendam valeant. MATERIÆ TANTO IN PELAGO) id est in tanta atomorum multitudine, & copia, &, vt verius dicam, infinitate.

TVRBAQVE ALIENA) id est in turba atomorum dissimilis figuræ.

RATIONEM CONCILIANDI) lib. Vaticanus habet, conciliari. ego tamen nihil muto. SED QVASI, &c.) id est, Sed quemadmodum, &c. Sic sæpe alibi poëta noster, exempli causa, lib 3. Et quasi cùm caput, atque oculus, tentante dolore, Læditur, &c. Idem lib. 4. Et quasi multa breui spatio summittere debet, &c. Sic & M. Tullius in Catone maiore. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, auelluntur: si matura, & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas.

MAGNIS, MVLTISQVE COORT.) sic reposui, secutus libros omneis

manuſcriptos, cùm in vulgatis legatur, ventíſq; coortis: quæ ſcriptura, quamuis videatur ſpecioſa, & probabilis: ſic enim locutus eſt lib. 6. Ventus vbi, atque animæ ſubitò vis maxima quædã Aut extrinſecus, aut ipſa ab tellure coorta eſt, &c. placet tamen mihi magis antiqua. TRANSTRA, GVBERNA,) ſic reſtitui, ſecutus veſtigia veteris ſcripturæ. nam cùm reperiſſem in tribus libris manuſcriptis, tranſtra, cauerna, in vno, tranſtra curua carina: ſtatim conieci, cauerna, corruptum fuiſſe ex, guberna: atque ex, guberna, factum eſſe, guuerna, u, pro b: deinde, cuuerna: deinde, cauerna: poſtremò, carinas, quod poſtremum eſt in libris vulgatis. quam meam coniecturam ſpero doctos viros, eóſque maximè, qui verſati ſunt in lectione membranarum antiquarum, probaturos. vſus eſt Lucret. eadem voce lib. 4. & recta ſuperne guberna. guberna, autem idem valet, quod gubernacula. qua de voce plura ad illum locum dicemus. ANTEMNAS) antemna, (vt ſcriptum eſt in vocabulario Cl. Puteani) κέρας πλοίου: id eſt, cornu nauigij.

TONSASQVE NATANTEIS) id eſt remos fluctuãteis. Virg. lib. 7. Æneid. & in lento luctantur marmore tonſæ. Ennius: Ponè petunt: exin referunt ad pectora tonſas. Idem, Poſte recumbite, veſtráque pectora pellite tonſis. Tonſa (inquit Feſtus) remus, quòd quaſi tondeatur ferro. Tonſæ, vt interpretatur auctor vocabularij Latinogræci, κῶπαι. APLVSTRA) Apluſtra (inquit Feſtus) nauium ornamenta, quaſi ampluſtria, quia erant amplius, quàm eſſent vſu neceſſaria. ſcriptum eſt in vocabulario Latinogræco Cl. Puteani, Apluſtrum, πτερὸν πλοίου, ὡς Εννιος. καὶ ἄκρον τῆς πρώρας. Cic. in Arato, Nauibus abſumtis fluitantia quærere apluſtra. quemadmodum autem Lucretius, & M. Tull. dixerunt, fluitantia apluſtra: ſic Virgilius lib. 10. fluitantia tranſtra. INFIDI MARIS INS.) Itaque Herodotus in Polyhymn. ex perſona Perſarum regis, mare δολερὸν ποταμὸν appellat. & Pittacus vnus è ſeptem dicere ſolebat, πιστὸν γῆ, ἄπιστον δὲ θάλασσα: id eſt fida res, terra: infida, mare. PELLACIA) id eſt, fallacia à pelliciendo. Vtitur eadem voce etiam libro 5. Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti Subdola pellicere in fraudem, ridentibus vndis. Pellicere (inquit Feſtus) in fraudem inducere. idem alibi in verbo, Lacit, Lax fraus eſt. Virgil. lib. 2. Æneid. inuidia poſtquàm pellacis Vlyſſei. (Haud ignota loquor) ſuperis conceſſit ab oris. Arnobius libro 4. aduerſus genteis. Quis eſt, inquam, qui credat, ad humanas accubuiſſe Deûm menſas, interemtum auaritiæ cauſa, fefelliſſe ſupplices ambiguitate reſponſi? præcellere in furum ordine? adulteraſſe? ſeruiſſe? vulneratum eſſe? & adamaſſe? & per omneis libidinum formas inceſtarum, cupiditatúmque circumegiſſe pellaciam?

ÆVVM DEBEBVNT SPARSA PER OMNE) quidam libri ſcripti habent, æuum debebunt ſparſa per omnem.

IN CONCILIVM, VT POSSINT COMP. COIRE) in concilium coire: id eſt conciliari, congregari.

Eſſe igitur genere in quouis primordia rerum
Infinita palam'ſt, vnde omnia ſuppeditantur.
Nec ſuperare queunt motus vtique exitiales
Perpetuò, neque in æternum ſepelire ſalutem:
Nec porrò rerum genitales, auctificíque
Motus perpetuò poſſunt ſeruare creata.

Sic æquo geritur certamine principiorum
Ex infinito contractum tempore bellum:
Nunc hîc,nunc illîc superant vitalia rerum:
Et superantur item:miscetur funere vagor,
Quem pueri tollunt visentes luminis oras.
Nec nox vlla diem,neque noctem aurora secuta'st,
Quæ non audierit mistos vagitibus ægris
Ploratus,mortis comites,& funeris atri.

ESSE IGITVR GENERE) *concludit, cuiusque generis primordia esse infinita.* GENERE IN QVOVIS) *vel ex hoc loco appâret,suprà legendum,* Multa licet genere esse in eo, &c.

NEC SVPERARE QVEVNT MOT. VTIQ. EXITIALES) *id est,nec vtique motus exitiales, & pestiferi, res genitas superare, & funditus perimere possunt,quin exstinctæ aliquando renascantur: nec genitales, & ad gignendum vtiles, & salutares, queunt easdem in perpetuum seruare. mendosè in omnibus lib. scriptum & impressum est,exitialeis.legēdum enim,exitiales, in recto casu.*

SIC ÆQVO GERITVR, &c.) *Sic æquali (inquit) principiorum certamine, seu prœlio bellum geritur ab æterno tempore. Nam neque res genitæ manent æternæ,neque in perpetuum intereunt: sed & res, quæ genitæ sunt,intereunt: & quæ interierunt, renascuntur. Ita fit, vt summa rerum sit æterna, cùm res singulares quotidie nascantur, & moriantur: oriantur & óccidant.*

CONTRACTVM) *Sic idem lib. 4.* Nautæ cum ventis contractum cernere bellum. VITALIA RERVM) *id est res vitales. quemadmodum apud Horat. epist. ad Scæuam, tu poscis vilia rerum: id est res vileis: quem locum nos in omnibus libris corruptum, restituimus ex auctoritate codicum manuscript. Res vitaleis autem intellige,quæ ad vitam aliquid conferunt, & adiuuant.*

VAGOR.) *vagitus. Festus, vagorem pro vagitu posuit Ennius lib. 16.* Qui clamorem oppugnatis vagore volanti. *Et Lucr. lib. 2.* Et superātur item, miscetur, &c. *producit testem hunc eundem Lucretij vers. Nonius, sed corruptum.*

VISENTES LVMINIS ORAS) *nascentes. lib. 1.* dias in luminis oras Exoritur. NEC NOX VLLA D. &c.) *id est, neque nox vlla diei successit, neque dies vllus noctem excepit, quo non ab altera parte, puerorum nascentium vagitus, auditus sit: ab altera, vox eorum, qui mortem amicorum, aut propinquorum lamentantur, ac deplorant. Atque, vt breuius complectar: eodem die, & eadem nocte, alius nascitur: alius diem obit supremum.*

Illud in his obsignatum quoque rebus habere
Cónuenit, & memori mandatum mente tenere,
Nil esse in promtu, quorum natura tenetur,
Quod genere ex vno consistat principiorum:
Nec quicquam, quod non permisto semine constet.
Et quàm quicque magis multas vis possidet in se,
Atque potestates: ita pluria principiorum

In sese genera, ac varias docet esse figuras.
Principiò tellus habet in se corpora prima,
Vnde mare immensum voluentes flumina fontes
Adsiduè renouent: habet, ignes vnde oriantur.
Nam multis succensa locis ardent sola terræ.
Eximiis verò furit ignibus impetus Aetnæ.
Tùm porrò nitidas fruges, arbustáque læta,
Gentibus humanis habet vnde extollere possit:
Vnde etiam fluidas frundeis, & pabula læta
Montiuago generi possit præbere ferarum.

ILLVD IN HIS REB.) *Nunc docet, nullam rem genitam vno primordiorum genere constare.* OBSIGNATVM) *id est memoriæ mandatum, in pectore cónditum. translatio ducta à tabulis obsignatis. ea enim obsignare solemus, quæ ab aliis videri nolumus, quæque diligentissimè custodienda esse putamus. sic Arnobius loquitur libro 3. aduers. genteis, quia fornicem Lucilianum, & Marsyam Pomponij, obsignatum memoria continetis.*

ET MEM. M. M.) *declarat quod obscurius dixerat,* καθ' ἑρμηνείαν.

NIL ESSE, &c.) *nihil esse in promtu positum, nihil natum, nihil genitũ, quod ex vno genere principiorum, aut quod ex omnibus vnius figuræ, & similibus principiis constet. nil esse in promtu autem, subintell. eorum, quorum &c.*

QVORVM NATVRA TENETVR,) *id est quæ nota sunt, seu quorum natura nota est. Porrò autem sic habent libri manuscripti: vulgati, quorum natura videtur.* ET QVAM QVICQVE MAGIS MVLTAS VIS, &c.) *Prisc. hunc versum profert lib. 6. (quanuis eum paullo aliter legat,) docens, vis, à Lucr. numero multitudinis vsurpatum esse: vt etiam à Sallust. lib. 3 histor. Malo iam assuetum ad omneis vis controuersiarum. vtitur eadem voce in eodem numero & lib 3. Et quasi multæ vis vnius corporis exstant. Animaduertat autem litterarum studiosus, etiam vsitatum fuisse bonis scriptoribus hoc loquendi genus, quàm magis, ita magis: quàm magis, ita plura. nam vsitatius illud, de quo alibi diximus, quàm magis, tam magis. Sic autem citatur hic versus à Prisc. Et quàm multarum rerum vis possidet in se.* ITA PLVRIA) *sic legendum. Nam sic reperio veteres esse locutos. quod quidam semidocti, & arrogantes non videntes, supposuerunt hoc loco, plurima. Idémq; & alibi fecerunt.* DOCET) *ostendit, declarat. tralatio est.*

VNDE MARE IMM. VOLV.) *id est, ex quibus fontes flumina volubilia & delabentia in mare effundentes, mare redintegrent: quod partim à ventis, partim à sole minuitur, partim à terra, dum per terrarum meatus dimanans, ad caput amnium reuertitur: vt idem Lucretius ait lib. V ibi: Quod superest, humore nouo mare, flumina, fonteis Semper abundare, & latices manare peremneis, Nil opus est verbis: magnus decursus aquarum Vndique declarat, &c.*

ADSIDVE RENOVENT) *sic legendum. & ita scriptum est in lib. manuscriptis: nisi quòd Vaticanus librarij culpa habet, remouent.*

HABET, IGNES VNDE) *habet corpora, ex quibus ignes oriantur.*

EXIMIIS VERO) *sic habent omnes lib. manuscripti. omnes ferè vulgati, Ex imis. quos non sum secutus. Eximiis autem interpretor, egregiis, insignibus, non*

vulgatis, neque vsitatis. IMPETVS ÆTNÆ) *sic puto impetum Ætnæ dictũ esse, vt impetum cæli lib.5 Principio quantum cæli tegit impetus ingens. De Ætnæ autem ignibus copiosè disputabit lib.6.*

TVM PORRO NIT.) *Porrò autem habet primordia in se inclusa, vnde fruges, & arbores hominibus efferre, & pabula mutis animantibus, ac feris subministrare poßit.*

NITIDAS) *suprà lib.1. At nitidæ surgunt fruges, ramíque virescunt, &c. & infrà eodem libro, in extr. Præterea nitidas fruges, vinetáque læta, &c.*

Quare magna deûm mater, materque ferarum,
Et nostri genetrix hæc dicta'st corporis vna.
Hanc veteres Graiûm docti cecinere poëtæ
Sublimem in curru biiugos agitare leones:
Aëris in spatio magnam pendêre docentes
Tellurem, neque posse in terra sistere terram.
Adiunxere feras: quia quamuis effera proles
Officiis debet molliri victa parentum.
Muraliq; caput summum cinxere corona:
Eximiis munita locis quòd sustinet vrbeis.
Quo nunc insigni per magnas prædita terras
Horrificè fertur diuinæ matris imago.
Hanc variæ gentes antiquo more sacrorum
Idæam vocitant matrem, Phrygiásque cateruas
Dant comites, quia primùm ex illis finibus edunt,
Per terrarum orbem fruges cœpisse creari.
Gallos attribuunt, quia numen qui violarint
Matris, & ingrati genitoribus inuenti sint,
Significare volunt indignos esse putandos,
Viuam progeniem qui in oras luminis edant.
Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circùm
Concaua, raucisonóque minantur cornua cantu:
Et Phrygio stimulat numero caua tibia menteis:
Teláque præportant violenti signa furoris:
Ingratos animos, atque impia pectora volgi
Conterrere metu quæ possint numine diuæ.
Ergo cùm primùm magnas inuecta per vrbeis
Munificat tacita mortaleis muta salute:
Ære atque argento sternunt iter omne viarum,
Largifica stipe ditantes, ningúntque rosarum
Floribus, vmbrantes matrem, comitúmque cateruas.
Hîc armata manus (Curetas nomine Graij

Quos

Quos memorant Phrygios) inter ſe forte catenas
Ludunt, in numerúmque exſultant ſanguine læti.
Terrificas capitum quatientes numine criſtas,
Dictæos referunt Curetas: qui Iouis illum
Vagitum in Creta quondam occultaſſe feruntur:
Cùm pueri circum puerum pernice chorea
Armati in numerum ſtarent: pernice chorea
Armati in numerum pulſarent æribus æra,
Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
Aeternúmque daret matri ſub pectore volnus.

QVARE MAGNA DEVM MATER) *Hæc eadem Cybele à poëtis appellatur, & Cybeli cultrix, & Dindymene, & Berecinthia. Arnob. lib. 3. aduerſus genteis. Terram quidam è vobis, quòd cunctis ſufficiat animantibus victum, matrē magnam eſſe dixerunt: eandem hanc alij, quòd ſalutarium ſeminum frugem gerat, Cererem eſſe pronuntiarunt: nonnulli Veſtam, quòd in mundo ſtet ſola, ceteris eius partibus mobilitate in perpetua conſtitutis, &c. Idem lib. 7. Sed & magna mater accîta ex Phrygio Peßinunte iußis conſimiliter vatum, ſalutaris populo, & magnarum cauſa lætitiarum fuit, &c. ſequitur ſtatim. nihil quidem aliud ſcribitur miſſum ab Attalo Rege, niſi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis ſine vlla impreßione qui poſſet, coloris furui atque atri, angulis prominentibus inæqualis: & quem omnes hodie ipſo illo videmus in ſigno oris loco poſitum, indolatum, & aſperum, & ſimulacro faciem minus expreſſam ſimulatione præbentem, &c. de eadem lege Herodianum lib. I. & Ouid. Faſt 4. & M. Tullium oratione de haruſp. reſpōſ. & Varr. lib. V. de lingua Lat.*

SVBLIMEM IN CVRRV) *ſic hunc verſum reſtitui, reclamantibus libris omnibus, coniectura ſola ad hanc ſcripturam, niſi fallor, rectam, & veram ductus. Atque hæc meæ coniecturæ ratio eſt. Ita ſcriptum erat in emendatis illis, & antiquißimis libris, Sublimem in curru. annotatum eſt poſteà ab aliquo ſtudioſo ad orā libri è regione huius loci, ídque ſignis duobus ſimilibus appoſitis, Sedētem: quæ erat interpretatio vocis, Sublimem: Deinde, qui ex illo codice aliud exemplum deſcripſit ſcriptor librarius, exiſtimans, vocem, ſublimem, eſſe mendoſam, &, ſedētem, in eius locum ſubſtituendum, ita fecit: deinde ſemidocti, hunc verſum legentes, cum animaduerterent, primam ſyllabam vocis, ſedentem, eſſe breuem, neque huic loco conuenire, repoſuerunt ſatis temere, Sedibus, ita ex, Sublimem, Sedibus, factum eſſe puto. hæc mea coniectura eſt. quæ mihi ita demum εὔστοχα videbitur, ſi doctis probabitur. ſin minus, primùm fatebor me parum vidiſſe: deinde rogabo, vt aliquid melius reperiant. nam mea quidem ſententia, vox, ſedibus, hoc loco inepta eſt. Dictum eſt autem à Lucretio, ſublimem in curru, & item à Sex. Iulio Frontino lib. I. Stratagematum, cap. 9. ita vt à Virg. Sublimes in equis lib. 7. Æneid. nam, ſublimis in curru, nihil aliud ſignificat, quàm qui, vel quæ vehitur in curru, & ſedet in ſella curuli. quod ſi barbarus homo, qui hanc meam emendationem non tam maleuolentia, & inuidia, quàm cæcitate mentis, & ignoratione bonarum artium impeditus, improbauit, ac damnauit, cognouiſſet: vulgatam lectionem non defendiſſet. Sic Liuius lib. XXXVIII. Itaque iret conſul ſublimis curru, multiiugis, ſi vellet, equis:*

vno equo per vrbem verum triumphum vehi, &c. Possem huius locutionis plura afferre exempla. sed ita in promtu res est iis, qui aliquid vident in litteris, vt non egeat exemplis. Virgil. videtur hunc locum imitatus lib. 6. qualis Berecintia mater Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbeis, Læta Deûm partu, centum complexa nepotes, Omneis cælicolas, omneis supera alta tenentes. ad quem locum notat Seruius, quia ipsa est terra, quæ vrbeis sustinet, icciro designari, al. adsignari ei coronam cum turribus. BIIVGOS AGIT. LEONES) *Macrob. lib. I. Saturn. cap. 21. Quis enim ambigat, matrem Deûm, terram haberi? Hæc dea leonibus vehitur, validis impetu, atque feruore animalibus: quæ natura cæli est: cuius ambitu aër continetur. Hac de re sic Virgil. lib. III. Æn. Et iuncti currum dominæ subiere leones. Aliam mox causam subiungit Lucretius.*

ADIVNXERE FERAS, QVOD) *Ouid. lib. 4. Fastorum aliam vult causam esse. cur huic genus acre leonum Præbeat insolitas ad iuga curua iubas? Desieram: cœpit: feritas mollita per illam Creditur. id curru testificata suo est. Arnobius lib. 5. aliam rationem affert, his verbis. Verùm deûm mater adolescentuli fatum sciens, intérq; homines illum tamdiu futurum saluum, quamdiu esset solutus à matrimonij fœdere, ne quid accideret mæsti, ciuitatem ingreditur clausam muris, eius capite subleuatis: quod esse turritum ratione ab hac cœpit.*

QVAMVIS) *quantumuis.* MVRALIQVE) *sic ab Ouid. turrifera, à Virgil. turrita appellatur. dabatur autem muralis corona ei, qui primus murum subiisset: quæ erat aurea. Et poëtæ vrbeis appellant* ἐϋστεφάνους, *id est pulcris coronis ornatas, seu pulcrè coronatas. Hom.* ἰλ. τ. ἤματι τῷ, ὅτ᾽ ἔμελλε βίην ἡρακληείην, Ἀλκμήνη τέξεσθαι ἐϋστεφάνῳ ἐνὶ Θήβῃ. *id est quo die Alcmena Herculem erat paritura in vrbe Thebe, seu Thebis bene coronatis: quod interpretatur Eustathius,* εὐτειχίστῳ. *id est quæ bonis & firmis muris sæptæ sunt.*

EXIMIIS MVNITA LOCIS) *sic habent libri manuscripti, quibus vsus sum. vulgati ferè omnes, Ex imis. ego antiquam scripturam probo. veruntamen iudicet lector. Quidam testantur se scriptum reperisse in libris suis veterib. Extremis mun. locis.* QVO NVNC INSIGNI) *qua corona.*

IDÆAM VOCITANT MATREM) *Phrygiam, è Phrygia auectam.*

GALLOS ATTRIBVVNT) *Festus. Galli, qui vocantur matris magnæ comites, dicti sunt à flumine, cui nomen est Gallo: quia, qui ex eo biberint, in hoc furere incipiãt, vt se priuent virilitatis parte. Alij putant ideò eos sibi genitalia incidere, quia violauerint nomen patris, matrísve, ne poßint ipsi fieri parentes. lege Ouid. hac de re, eodem lib.*

QVI IN ORAS) *in voce qui, i, vocalis non eliditur, & corripitur.*

TYMPANA TENTA TONANT) *profert hunc versum Nonius Marcellus in voce, tenta. quem cùm lego, & pronuntio, aut ab alio pronuntiari audio, tympani sonitum audire mihi videor.*

ET CYMBALA CIRCVM CONCAVA) *cymbala dicta sunt* ἀπὸ τοῦ κύπτειν, *quasi* κύφαλα, *quia incurua, & caua. Itaque epithetum addidit valdè accommodatum.* MVNIFICAT) *donat, munerat: Scitum illud Antisthenis, quod refert Clemens Alexand.* προτρεπτικῷ: *qui, cùm* μητραγύρται, *qui appellantur à Græcis, id est matris deorum stipis coactores, stipem ab eo poscerent: respondit,* οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν· *id est non alo matrem deorum, quam dij alunt.* LARGIFICA) *larga, munifica, liberali. Auctor vocabularij Latina-*

græci mihi à Cl. Puteano commodati, Largus, inquit, δαψιλής.

STIPE) nummo signato, vt docet Festus. cui rei testimonio, inquit, est, quòd datur militi stipendium: & quòd cùm spondetur pecunia, stipulari dicitur. Huc pertinent illa Ciceronis lib. de Legib. 2. Stipem sustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies propriã Idææ matris excepimus, &c. STERNVNT ITER OMNE VIARVM.) Sic restituit hunc locum Adr. Turnebus ex libris veteribus. Nam libri omnes vulgati habent, sternunt iter: omnia circum, &c.

NINGVNTQVE) & tantam rosarum copiam effundunt, atque aspergunt, vt ningere, seu ninguere videantur. tralatio est. à ninguo fit ninguidus. Auson. epist. 2. ad Paull. iam ninguida tinguit Oppida Iberorum. quidam tamen legi volunt, pingúntque. Ego nihil mutandum censeo. CVRETAS) Virg. Georg. 4. pro qua mercede canoros Curetum sonitus, crepitãtiáq; æra secutæ, &c. Callimach. εἰς Δία. Οὖλα δὲ κούρητές σε περὶ πρύλιν ὠρχήσαντο, τεύχεα πεπλήγοντες, ἵνα Κρόνος οὔασιν ἠχὴν ἀσπίδος εἰσαΐη, καὶ μή σεο κουρίζοντος. iidem Corybantes nominantur. Ouid. lib. quem suprà dixi: pars manibus clypeos, galeas pars fundit inaneis. Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus, &c. Virgil. lib. 3. Æneid. Hinc mater cultrix Cybeli, Corybantiáque æra. Hi sunt pueri & sacerdotes magnæ matris Deorum, de quibus lege Diodorum Sicul. lib. 1. & 5. & Strabonem lib. 10. cuius mihi hæc pauca verba ascribere libet. τούτους δ' ὠνόμαζον κούρητας, νέους τινάς, ἐνόπλιον κίνησιν μετ' ὀρχήσεως ἀποδιδόντας, προστησάμενοι μῦθον τὸν περὶ τῆς τοῦ Διὸς γενέσεως, ἐν ᾧ τὸν μὲν Κρόνον εἰσάγουσι εἰθισμένον καταπίνειν τὰ τέκνα ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθύς, τὴν δὲ Ῥέαν πειρωμένην ἐπικρύπτεσθαι τὰς ὠδῖνας, καὶ τὸ γεννηθὲν βρέφος ἐκποδὼν ποιεῖν, καὶ περισώζειν εἰς δύναμιν. πρὸς δὲ τοῦτο συνεργοὺς λαβεῖν τοὺς κούρητας, οἳ μετὰ τυμπάνων, καὶ τοιούτων ἄλλων ψόφων, καὶ ἐνόπλου χορείας, καὶ θορύβου περιέποντες τὴν θεόν, ἐκπλήξειν ἔμελλον τὸν Κρόνον, καὶ λήσειν ὑποσπάσαντες αὐτοῦ τὸν παῖδα. i. hos autem Curetas nominabant, adolescenteis quosdam, armatam saltationẽ referenteis, proferẽtes de Iouis ortu fabulam: in qua Saturnũ quidẽ introducunt liberos suos, statim vt nati sunt, deuorare solitũ: Rheam autẽ partus dolores celare, & puerũ editũ summouere & seruare conantẽ: atq; ad hanc rẽ Curetas assumentẽ, qui cũ tympanis, & talibus aliis rebus sonoris, & saltatione armata, & strepitu deam officiosè circumeuntes terreãt Saturnũ, furtímq; ei suũ filiũ substrahant. His accedant illa ex Apollodoro. οἱ δὲ κούρητες ἔνοπλοι ἐν τῷ ἄντρῳ τὸ βρέφος φυλάσσοντες, τοῖς δόρασι τὰς ἀσπίδας συνέκρουον, ἵνα μὴ τῆς τοῦ παιδὸς φωνῆς ὁ Κρόνος ἀκούσῃ. i. Curetes autem armati in antro infantẽ custodientes, clypeos hastis collidebant, ne Saturnus pueri vocẽ audiret. Eadẽ de re & Arnob lib. 3. fere consimilia scribit. INTER SE F. CAT.) reposueram olim, térque, quatérq;, coniectura ductus: cùm in libris vulg. impressum reperissem, forte cateruæ. venerat enim mihi in mentem, scriptũ esse in libro aliquo antiquo, terce, caterce, pro térque, quatérque. (sæpe enim c, pro qu. reperitur scriptũ in membranis antiquis) ex caterce posteà factũ esse, caterue, ex terce, forte. Sed in secunda editione libris veterib. repetitis, & accuratius consideratis, & approbata Turnebi sententia, catenas, edẽdũ curaui. catenas ludere autẽ, si recta omni ex parte scriptura est, valet catenas in choreis ducendis imitari, quod restim ductare dicit Terentius. Itaq, putabam hîc legendum, catenas Ducunt. Sed nihil affirmo. Ex eo autem, quòd Curetes armati saltãt, saltationis genus intelligere debemus ἐνόπλιον, saltationẽ Purrhicã, seu Πυῤῥίκην posteriores appellarũt. Fuit enim alterum genus, quod ἴλεων dixerũt, quódq; ἐνοπλίῳ altera ex parte respondet. Vtrumq; genus significat Hom. ἰλ. Σ. in extr. ibi καί ῥ' αἱ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας εἶχον χρυσείας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων. i. puellæ quidem

corollas gestabant, iuuenes verò gladios habebant ex balteis argenteis pendenteis.

LLÆTI) *libri veteres habent, Fleti, vnde suspicetur aliquis legendum, pleti, id est repleti, completi. Fleti tamẽ retinent alij, & interpretãtur, aspersi, madefacti.*

QVI IOVIS ILL. VAG.) *hoc pulchrè describit Callim. iis versibus, quos paullò antè protuli. & Ouid. eod. lib. Tutus vt infanti vagiat ore puer.*

ARMATI IN NVM. STARENT) *hunc versum delendum censeo.*

PVLSARENT ÆRIBVS ÆRA) *citat hunc versum Carisius lib. I.*

NE SATVRNVS EVM MALIS MANDARET) *id est ne maxillis eũ permitteret, & ita deuoraret. Nã Saturnus, vt ostẽdimus ex Strabone, filios suos deuorare solitus esse fingitur. vnde etiam à Latinis Saturnus dictus est. M. Tull. lib. 2. de nat. deor. Saturnus autem appellatus est, quòd saturetur annis. ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annísque præteritis insaturabiliter expletur. Sic Græci Saturnum* Κρόνον *dicunt, quasi* χρόνον, *id est tẽpus. quod negat esse deum Arnobius libro tertio aduers. genteis. ex quo ne Saturnũ quidem. Quòd autem Thraso quidã mãderet, & legit, secunda breui, vt sit tribrachus locò dactyli,* εἰς κόρακας *cum suo versu. Ex huius loci similitudine versus poëtæ cuiusdam veteris, quos profert M. Tull. lib. 4. Tuscul. quæst. & lib. 3 de orat. ad Q. fratrem, qui in omnibus, quos quidem viderim, libris, corruptè leguntur, sic restitui: Impius hortatur me frater, vt meos malis misẽr Mandem natos. vulgò enim legitur, manderem, pro mandem. Atque vt aliud ex alio incidit, fateor, nõ tam librarij culpa, quàm mea, factum esse, vt versus ille Horatianus, qui est sat 3. lib. 2. Cùm rapies in iura malis ridentem alienis, non fuerit cum multis aliis locus emendatus in prima editione. Habebam enim scripturam codicum manuscriptorum in meis aduersariis, sed cùm suspensus atque occupatus essem pluribus curis, & cogitationibus, in eo versu dormitaui, eúmque ita, vt legitur in vulgatis libris, excudi neglexi. Sed legendus ita est, Cùm rapies in ius malis ridentem alienis. Iam, malis alienis: id est maxillis alienis. malis autem, seu maxillis alienis ridere, vt docet Eustathius, est nõ libenter, neque ex animo ridere, & ita ridere, quasi non tuis sed alienis maxillis rideas. quod sumtum esse ex illo Homeri versu, Odυσσ. υ. οἱ δ' ἤδη γναθμοῖσι γελώων ἀλλοτρίοισιν, id est, Illi autem malis iam ridebant alienis: indicauit mihi Io. Auratus, collega meus, vir doctißimus, à Simeone Bosio per litteras admonitus. Sed nunc secunda editione Horatiana emendatus, & explicatus est. Atque (vt ad Lucretium redeam) non desunt quidam docti, qui antiqua scriptura, quæ reperitur in Codice Memm. percußi, putent, legendum, mandẽret secunda syllaba longa, vt intelligamus, mandeo des, det, vsurpatum esse à Lucretio pro mando dis, dit. quod à nullo vetere grãmatico traditum esse puto, neque id me vsquam legere memini.*

Propterea magnam armati matrem comitantur,
Aut quia significant, diuam prædicere, vt armis,
Ac virtute velint patriam defendere terram,
Præsidióque parent, decoríque parentibus esse.
Quæ bene, & eximiè quamuis disposta ferantur,
Longè sunt tamen à vera ratione repulsa.
Omnis enim per se diuûm natura necesse'st
Immortali æuo summa cum pace fruatur,

Semota à nostris rebus, seiunctáque longè.
Nam priuata dolore omni, priuata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.
Terra quidem verò caret omni tempore sensu:
Sed quia multarum potitur primordia rerum,
Multa modis multis effert in lumina solis.
Hîc si quis mare Neptunum, Cererémque vocare
Constituet fruges, & Bacchi nomine abuti
Mauolt, quàm laticis proprium proferre vocamen:
Concedamus vt hic terrarum dictitet orbem
Esse deûm matrem, dum re non sit tamen apse.

PROPTEREA MAGNAM) *sic habent omnes libri manuscripti, præter Vaticanum, in quo scriptum est, Præterea.* PATRIAM DEF. TERRAM) πατρίδα γαῖαν. DECORIQVE) *& ornaměto.* DISPOSTA) *id est disposita, vt semper alibi, reposta. composta, & simil. pro reposita, & composita.*

OMNIS ENIM PER SE) *hi versus positi iã sunt sup. lib. 1. in principio.* SED QVIA MVLT.) *quidam legunt, Sed quia, quod malo, quàm, Et quia, quod est in libris fere omnibus vulg. & manuscrip.* HIC SI QVIS) *in quibusdam libris legitur, Huc si &c. quidam docti legi volunt, Hinc si quis, &c.*

MARE NEPTVN.) *Quòd aqua nubat terram, (inquit Arnob. lib. 3.) appellatus est (inquiunt) cognominatúsque Neptunus. At M. Tullius lib. 2. & 3. de natura deorum. Neptunus à nando dictus est, inquit. Nubat porrò apud Arnobium, nequis forte de hoc verbo hîc erret, valet, tegat. ex quo illud, caput obnubito.*

CEREREMQ. VOC. CONST. FR.) *M. Tull. lib. 2. de nat. deor. Itaque tum illud, quod erat à deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant, vt cùm fruges Cererem appellamus, vinum autě, Liberum: ex quo illud Terent. Sine Cerere, & Libero friget Venus: Tum, &c. A Cerere autem dicti sunt Cerriti, quasi Cereriti: id est furiosi, & insani, & à Cerere percussi. qua voce vtitur Horatius sat. 3. lib. 2. Cerritus fuit, an commotæ crim. m. &c. ad quem locum adnotauimus satis multa. vtitur & Plautus: vtitur & M. Tullius in epist 5. lib. 8. ad Attic. quem locum eo libentius lectori indicabo, quòd nondum vllis in exemplis emendatè legitur. Sic igitur Cicero. & si solet eum, cùm aliquid furiosè fecit, pœnitere. numquam cerritior fuit, quàm in hoc negotio. Sic autem legendum esse princeps vidit Simeo Bosius Lemouix. nam vulgò legitur, certior.* DVM RE NON SIT) *i. dum tamen re apse, quod valet, reipsa, seu reuera, non sit. sic restitui coniectura ductus. Nam cùm reperissem in omnibus libris vulgatis, paucis exceptis, dum vera re tamen haud sit: in manuscriptis verò, dum vera re tamen ipse: facile suspicatus sum, primùm cùm declarans aliquis illud apse, tanquam obscurum, adscripsisset ad oram libri vera, translatum esse hoc, vera, in cõtextum verborũ Lucretij: deinde ex, apse, factum esse, ipse: ita totum versum corruptum esse. reapse autem dixisse veteres, testatur Festus: vtitúrque testimonio Pacuuij in armorum iudicio. Si non est ingratum reapse, quod feci bene. vsurpat & Apuleius lib. 1. de asino aureo. Ad hæc Meroë (hoc enim ei re apse nomen magis, quàm fabulas Socratis, conuenire sentiebam) immò supersit hic saltě.*

&c. Idem lib. II. *At sacerdos, vt reapse cognosci potuit, nocturni commonefactus oraculi, miratúsque congruentiam mandati muneris, &c.* M. *Tull. lib.* I. *de Diuinatione, Formæ reapse nullæ sunt: speciem tantùm animis offerunt. & lib.* I. *de Finib. Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui: quod idem reapse primum est. Idem in Lælio: securitas specie quidem blanda, sed reapse multis locis repudianda. Plaut. Rud. minus, quàm reapse experiundo, &c, Cùm hunc locum ita restituissem, etiam in prima editione, tamen homo iniustißimus, triennio pòst ausus est hanc restitutionem sibi vendicare, duarum vocularum ordine immutato. nam cùm ediderim, dum re non sit tamen apse: grauis auctor, ait se scripsisse, dum non sit re tamen apse. Sic solent fures: earum rerum, quas furati sunt, formas immutant, ne cognoscãtur. Sed quid de hoc loco queror, cùm alij sint innumerabiles?*

VOCAMEN) *vtitur hoc eodem vocabulo Arnobius lib.* II. *aduers. gent.*

Sæpe itaque ex vno tondentes gramina campo
Lanigeræ pecudes, & equorum duellica proles,
Buceriæque greges, sub eodem tegmine cæli,
Ex vnóque sitim sedantes flumine aquaï,
Dissimili viuunt specie, retinéntque parentum
Naturam, & mores generatim quæque imitantur:
Tanta'st in quouis genere herbæ materiaï
Dissimilis ratio: tanta'st in flumine quoque.
Iam verò quamuis animantem ex omnibus vnam
Ossa, cruor, venæ, calor, humor, viscera, nerui
Constituunt: quæ sunt porrò distantia longè
Dissimili perfecta figura principiorum.
Tum porrò, quæcunque igni flammata cremantur,
Si nil prætereà, tamen ex se ea corpora tradunt,
Vnde ignem iácere, & lumen summittere possint:
Scintillásque agere, ac latè differre fauillam.
Cetera consimili mentis ratione peragrans,
Inuenies intus multarum semina rerum
Corpore celare, & varias cohibere figuras.
Denique multa vides, quibus est odor, & sapor vnà:
'Reddita sunt, cùm adoles in primis pleraque dona.'
Relligione animum turpi quom tangere parto.
Hæc igitur variis debent constare figuris.
Nidor enim penetrat, quà succus non it in artus:
Succus item seorsum, & rerum sapor insinuatur
Sensibus, vt noscas primis differre figuris.
Dissimiles igitur formæ glomeramen in vnum
Conueniunt: & res permisto semine constant.
Quinetiam passim nostris in versibus ipsis

Multa elementa vides multis communia verbis,
Cùm tamen inter se versus, ac verba necesse'st
Confiteare alia ex aliis constare elementis:
Non quo multa parum communis littera currat,
Aut nulla inter se duo sint ex omnibus isdem:
Sed quia non volgò paria omnibus omnia constant.
Sic aliis in rebus item communia multa
Multarum rerum cùm sint primordia: longè
Dissimili tamen inter se consistere summa
Possunt: vt meritò ex aliis constare ferantur
Humanum genus, ac fruges, arbustáque læta.

SÆPE ITAQVE EX VNO) *post degreßionem de matre deorum, redit ad disputationem institutam, in qua ostendit, nullam rem esse, quæ ex vno genere principiorum constet. quod nunc exemplis multis collectis docet.*

DVELLICA PROLES) *duellica, id est, bellica. Nam duellum idem valet, quod bellum, & duis idem, quod bis, & duonum, dixerunt veteres pro bonum. Festus. duellum bellum, videlicet, quòd duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur. in voce, duellica, u, & e, in vnam syllabam coëunt. alij dicunt in voce, equorum, m, elidi, vt in metiendo versu ita legamus, & equoru' duellica proles. Iam per equorum duellicam prolem equos intellige. equus enim animal est bellicum. Virgil. Æneid. 3. Bello armantur equi, &c.*

BVCERIÆQVE GREGES) *citat hunc versum testem Nonius in voce, buceriæ, & in voce, greges, docens, greges reperiri etiam in genere fæmineo. Bucerum (inquit Festus) de bobus dicimus. Est autem Bucerum vox ducta è duabus Græcis βοῦς, bos, & κέρας, cornu. Buceræ, porrò, quod quidam putant, legi non potest. nam κέρας, vnde hoc nomen factum est, habet priorem syllabam breuem.*

TANTA 'ST) *ἐπιφώνημα.* IAM VERO QVAMVIS AN.) *sic habent libri manuscripti. vulgati autem, Hinc porrò &c.*

EX SE EA CORPORA TR.) *sic hunc locum restitui, cùm in cod. manuscriptis, corpora, scriptũ reperissem. quidam vir doctus tamen legendum putat, ex so corpore: id est, ex suo corpore.* VNDE) *id est, ex quibus corporibus, &c.*

DIFFERRE) *διαφέρειν, in diuersas parteis ferre.*

MENTIS RATIONE) *sic dictum, mentis ratione, vt alibi, animi ratione. Perfacile est iam animi ratione exsoluere nobis, &c. lib. III.*

CORPORE CELARE) *in corpore suo inclusa, & abdita habere.*

COHIBERE) *continere in suo corpore inclusas.*

DENIQVE M. V. QVIB. EST ODOR, ET SAP.) *secutus sum in hoc versu libros vulgatos: qui omnes sic habent, exceptis antiq. Venetis. manuscripti autem sic: quibus & color, & sapor vnà. quos quãobrem non simus secuti, mox dicemus.* RELLIGIONE ANIM. TVRPI CVM TANG.) *sic hunc versum restitui, partim auctoritate veterum codicum fretus, partim coniectura ductus. Nam cùm reperissem in codicib. manuscriptis aliis, Relligione animum turpi contingere parato: aliis, contingere patro: in nõnullis excusis, vt Paris. contin-*

gere porro: ex, contingere, feci, cùm tangere, id est, cùm tangeris. ex, parato, aut, patro, feci, parto. (quæ vox reperitur integra in cod. Venet. antiq.) approbante, atque adeò mihi præeunte nostro Adr. Turnebo. Hunc igitur versum sic declaro: Cùm tangere animum religione, id est, cùm deorum timore conturbaris, atque æstuas, turpi parto, ob turpe partum, id est propter ea lucra, quæ tu mentiendo, peierando, fraudando, & malis artibus fecisti: seu cùm ob tuas iniurias, furta, & rapinas diis immortalibus sacrificas, vt eos tibi propitios & placatos reddas. hæc est huius versus sententia. Sed libet nunc mihi de toto hoc loco, id, quod sentio, expromere. Non te diutius suspensum, lector, tenebo. versum, Reddita sunt cum adoles in primis pleraque dona: vel, vt in nonnullis libris reperitur, & maxime manuscript. Reddita sunt cum odore, &c. adulterinum esse puto: atque ita à Lucretio scriptum esse arbitror, quemadmodum excudendum curaui: totiúsque huius loci hæc mihi videtur esse sententia. Denique multa vides odore simul, & sapore prædita, nempe quo tempore tua turpia lucra animum tuum mordent, vrunt, & cruciant: id est, cùm hostiis immolandis Deos placare studes: hæc igitur, quæ tu immolas, quæ prædita sunt odore simul, & sapore, debent variis constare figuris. Sed quærat aliquis, vnde in contextum carminis Lucretiani irrepserit hic alienus versus? dicam quod mihi venit in mentem. ad hunc versum, Relligione animum turpi cùm tangere parto, studiosus aliquis fortaßis annotauit, i. cùm adoles dona Diis oblata: seu, cùm sacrificas. hanc annotatiunculam arripuit alius, & ex ea, additis quibusdam, quæ ad superiorem versum pertinere possent, versum illum fecit ineptum: Reddita sunt, cùm adoles, &c. ex quo postea concinnauit alius, Reddita sunt cum odore, &c. & eadem opera corrupit superiorem, in quo erat, quibus est odor, & sapor vnà, & substituit, quibus & color, & sapor vnà, &c. cùm hîc Lucretius de duobus tãtum loquatur, nempe odore, & sapore, seu nidore, & succo: cúmque ex sententia Epicuri colorum varietas non fiat ex dißimilitudine figurarum, sed ex varia & dißimili positura, ordine, motu, &c. vt mox docebit ipse Lucret. Cùm hæc scripsissem, itáque hunc locum, vt nunc editus est, edendum iam ab initio curauissem, homo barbarus, paucis quibusdam immutatis, & retento eo versu, quem damnaui, huius loci, aut certè, versus huius, Relligione animum, &c. emendationem sibi arrogauit, suum tenens institutum.

HÆC IGITVR VARIIS DEBENT, &c.) *Hæc igitur, quibus est odor, & sapor vnà, dicendum est variis figuris constare.*

NIDOR) *quem paullo antè dixit odorem, nunc nidorem dicit. nidor, inquit, ea via penetrat in artus, qua succo, seu rerum sapori præclusus aditus est: & contrà succus seorsum in sensus insinuatur. ex quo intelligere licet, nidorem, & succum: seu odorem & saporem, non eiusdem figuræ principiis constare.*

GLOMERAMEN IN VNVM) *in vnum concilium, & cœtum.*

QVIN ETIAN NOSTRIS, &c.) *vsus est eadem similitudine, atq; adeò iisdem versibus sup. lib. I.* EX OMNIBVS ISDEM) *sic legendum, nisi malis legere, iisdem. isdem M. Tull. in perfecto oratore vsurpatum tradit ab Ennio. templis isdem. eisdem erat verius (inquit) nec tamen opimius. malè sonabat iisdem. impetratum est à consuetudine, vt peccare suauitatis causa liceret.*

Nec tamen omni'modis connecti posse putandu'st
Omnia. nam volgò fieri portenta videres:

Semiferas

Semiferas hominum ſpecies exſiſtere:& altos
Interdum ramos egigni corpore viuo:
Multáque connecti terreſtria membra marinis:
Tùm flammam tætro ſpiranteis ore Chimæras
Paſcere naturam per terras omniparenteis.
Quorum nil fieri manifeſtu'ſt, omnia quando
Seminibus certis certa genitrice creata
Conſeruare genus creſcentia poſſe videmus.
Scilicet id certa fieri ratione neceſſe'ſt.
Nam ſua quoique cibis ex omnibus intus in artus
Corpora diſcedunt:connexáque conuenienteis
Efficiunt motus.at contrà aliena videmus
Reiicere in terras naturam, multáque cæcis
Corporibus, fugiunt è corpore, percita plagis:
Quæ neque connecti quoiquam potuere:neque intra
Vitaleis motus conſentire, atque animari.
Sed ne fortè putes animalia ſola teneri
Legibus his:eadem ratio res terminat omneis.
Nam veluti tota natura diſſimiles ſunt
Inter ſe genitæ res quæque:ita quamque neceſſe'ſt
Diſſimili conſtare figura principiorum:
Non quòd multa parum ſimili ſint prædita forma:
Sed quia non volgò paria omnibus omnia conſtent.
Semina cùm porrò diſtent:differre neceſſe'ſt
Interualla, vias, connexus, pondera, plagas,
Concurſus, motus:quæ non animalia ſolùm
Corpora ſeiungunt:ſed terras, ac mare totum
Secernunt, cælúmque à terris omne retentant.

OMNIMODIS) *id eſt omnis generis, ſeu cuiuſuis figuræ, videlicet principiis. vſus eſt eadem voce ſup. hoc eodẽ lib. pro omnibus modis.* Omnimodis *expertus eris.* SEMIFERAS HOM. SPECIES) *vt hippocentauros. de portentis lege lib.5. ibi:* Multáque *tum tellus etiam portenta creare* Conata *eſt, mira facie, membriſque coorta.* RAMOS EGIGNI CORP.) *id eſt ramos gigni è corpore viuo: vt apud* Horat. *tanto emetiris aceruo. quod genus, obſeruatum, & notatum eſt à nobis ad illum locum.* CHIMÆRAS) Chimæram *ſic deſcribit* Homerus Ὀδυσ. Ζ. πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα, *&c. id eſt, vt vertit noſter* Lucretius *lib.5.* Prima *leo, poſtrema draco, media ipſa chimæra.* Virgil. *lib. 6. flammíſque armata chimæra.* TERRAS OMNIPARENT.) γαῖα παμμήτωρ, *à* Græcis *dicta.* CERTA GENITRICE) *ſup.* Quippe *vbi non eſſent genitalia corpora quoique,* Quî *poſſet mater rebus conſiſtere certa?*

CORPORA DISCEDVNT) *ſic legendum, & ita habent quinque libri*

manuscripti. ex omnibus cibis sua cuique, id est propria & accommodata cuique corpora prima discedunt, id est diduntur, seu distribuuntur in artus.

QVÆ NEQVE CONNECTI QVOIQVAM) *libri omnes vulgati habent, cuiquam. quidam libri scripti, quoiquam, quo modo loquebantur veteres: quos sequor.* NEQVE INTRA) *libri manuscripti aliquot habent, inter.*

ATQVE ANIMARI) *sic restitui, reclamãtibus libr. omnibus, in quibus legitur, atque imitari: leui mutatione facta. nam sume, atque imitari, vt habẽt omnes libri vulgati: & manuscrip. (nisi quòd vnus habet, imitare:) deinde ex e, facito a. postremo ex imit. nim: totidem enim sunt pedes: habebis, animari. quam correctionem nemini erudito, maxime in libris veteribus versato, violentam visum iri confido. Turnebus autem mauult legi, atque micare. &, micare, interpretatur, moueri. alij lectionem vulgatam retinent, eámque interpretantur, conformari, similia fieri. Ego nullius iudicium reprehendo, nullius diligentiam insector. (quamquam scripturam, imitari, nullo modo probo, eiúsque interpretationem multo minus: illam autem alteram, micare, mihi refellere licet.) Sed meam coniecturam cõfirmare possum verbis Ciceronis ex lib. I. de nat. deorum. Si essent corpora indiuidua, quæ nulla sunt, pellere se ipsa, & agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possent. & ex lib. 6. de repub. hísque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera & stellas vocatis: quæ globosæ & rotundæ diuinis animatæ mentibus, circulos suos, orbéisque conficiunt celeritate mirabili. Adiuuat eam & illud Arnobij ex lib. I. aduersus gent. Immo si arbores, glebæ, saxa, sensu animata vitali vocis sonitum quirent, & verborum articulos integrare, &c. Idem lib. 2. non longè à princip. vtrùm illum tellus vliginis alicuius conuersa putrore, tamquam vermeis, animauerit, tamquam mureis?*

EADEM RATIO RES TERMINAT OMNEIS) *cum reperissem in quattuor libris manuscriptis ita scriptum, eadem ratio disterminat omneis: ego reposui, res terminat omneis. quæ lectio mihi videtur recta.*

DIFFERRE NECESSVM EST INTERVALLA, &c.) *necessum est, reposui secutus libros scriptos: quamquam vtrùm legatur, necessum est, an necesse est, parum interest, nisi quòd illud magis Lucretianum est. cum hoc loco congruunt illa, sup. Iámne vides igitur, paullo quod diximus antè, Permagni referre, eadem primordia sæpe Cum quibus, & quali positura contineãtur, Et quos inter se dent motus, accipiántq;?* RETENTANT) *ne cælum cum terris misceatur.*

Nunc age, dicta meo dulci quæsita labore
Percipe, ne forte hæc albis ex alba rearis
Principiis esse, ante oculos quæ candida cernis:
Aut ea, quæ nigrant, nigro de semine nata:
Néve, alium quemuis quæ sunt induta colorem,
Propterea gerere hunc credas, quòd materiaï
Corpora consimili sint eius tincta colore.
Nullus enim color est omnino materiaï
Corporibus, neque par rebus, neque denique dispar.
In quæ corpora si nullus tibi fortè videtur
Posse animi iniectus fieri, procul auius erras.

Nam cùm cæcigeni, solis qui lumina numquam
Adſpexere, tamen cognoſcant corpora tactu,
Ex ineunte æuo nullo contincta colore:
Scire licet, menti quoque noſtræ corpora poſſe
Verti in notitiam, nullo circumlita fuco.
Denique nos ipſi, cæcis quæcumque tenebris
Tangimus, haud vllo ſentimus tincta colore.
Quod quoniam vinco fieri, nunc eſſe docebo.
Omnis enim color omnino mutatur in omneis.
Quod facere haud vllo debent primordia pacto.
Immutabile enim quiddam ſuperare neceſſe'ſt,
Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
Nam quodcumque ſuis mutatum finibus exit:
Continuò hoc mors eſt illius, quod fuit antè.
Proinde colore caue contingas ſemina rerum,
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.

NVNC AGE DICTA MEO) *Nunc aggreditur ad docendum, prima corpora colore vacare, atque adeò omnibus qualitatibus, præter figuram, magnitudinem, & pondus. qua de re ſic* Laërtius, φησὶ δ' ἐνδοτέρω μηδὲ ποιότητά τινα περὶ τὰς ἀτόμους εἶναι, πλὴν σχήματος, καὶ μεγέθους, καὶ βάρους. τὸ δὲ χρῶμα παρὰ τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων ἀλλάττεσθαι: *id eſt, ait autem interius neque qualitate vlla atomos eſſe præditas, præterquàm figura, magnitudine, & pondere. colorem autem ex poſitura atomorum variari. M. Tull lib. 2 de natura* Deor. *Iſti autem quemadmodum aſſeuerant ex corpuſculis non colore, non qualitate aliqua, quam* ποιότητα *Græci vocant, non ſenſu præditis, ſed concurrentibus temerè, atque caſu, mundum eſſe perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios naſci, alios interire?*

ALBIS EX) *ſic habent libri manuſcripti: quæ ſcriptura præterquàm quòd ſuauior eſt, etiam* Lucretiana *eſt.* NIGRANI) *id eſt nigra ſunt.* Virgil *lib. 4.* Æneid. *His ego nigrantem commiſta grandine nimbum,* Dum *trepidant alæ, & c.* Deſuper infundam. *hunc locum memoria teneat lector. erit enim nobis vſui ad locum quendam, qui ſequitur, emendandum.*

NE'VE ALIVM) *quidam libri manuſcripti habent,* Níve, *pro,* Néve. *quod docti probant, vt antiquum: ne ego quidem improbo.* Verumtamen *nihil mutaui. ſatis eſt mihi lectori indicaſſe.*

ALIVM QVEMVIS QVÆ SVNT INDV. COLO.) *ſic reſtitui partim coniectura, & ratione ductus, partim quattuor librorum manuſcrip. auctoritatem ſecutus, in quibus cùm ſine vlla litura ſcriptum reperiſſem, imbuta colorē, primùm cœpi mecum diligentius, atq; attentius hanc ſcripturā conſiderare, & ita exiſtimare, non temere in tot cod. manuſcr. reperiri ſcriptū, colorem: qui caſus cùm videatur cum participio, imbuta, non poſſe cohærere (verbum enim, imbuere, ſemper cõiungitur cum ſexto, aut ſeptimo caſu) veriſimile eſſe, mendū ſubeſſe in voce, imbuta. deinde mihi venit in mentē. ſi quis forte contenderet legendum, colore, vt eſt in vulg. non ſatis aut verè, aut propriè dici aliquid, imbutum colore, cùm color*

vel sit ipsa corporum extremitas, vel in corporum extremitate, seu extremo cortice consistat, non interius manarit: imbuta autem & tincta ea dicantur à Latinis, quæ à Græcis δευσοποιά. Præterea imbutum de odore, aut succo aliquo dicitur, non de colore, vt apud Horat. epist. 2. lib. 1. Quo semel est imbuta recens, seruabit odorẽ Testa diu. Præterea infrà ita loquitur, Scire licet quàm sint nullo velata colore. at, velari colore, &, indui colorem, simillima sunt: immo verò eadem figura dicta sunt. tralatio enim sumta est ab iis animantibus, quæ vestiuntur. Postremò eo, qui deinceps sequitur, versu, ita loquitur, gerere colorem: quod item de persona & vestitu dicitur. M. Tull. Offic. lib. 1. Est igitur proprium munus magistratus intelligere se gerere personam ciuitatis. sic Lucret. lib. 5. extr. loquens de pelle. Vt letum insidiis qui primus gessit, obiret. Sic Horat. de Aristippo epist. ad Scæuam. Personámque geret non inconcinnus vtranque. ibid. de eod. Quidlibet indutus celeberrima per loca vadet. Ex quibus intelligere licet, Latinè dici, vt induere, & gerere personam, ita induere & gerere colorem: & velari colore, & contingi seu tingi colore, & circumlini fuco, vt statim loquitur: imbui colore autem nullo modo. Ita adductus sum, vt, induta colorem reponerem. TINCTA COLORE) *propriè dictum. nam quæ tincta sunt, etiam colorata dicuntur. sed, imbuta colore, Latinè dici non potest. omnino malim, tacta.* IN QVÆ CORPORA SI NVLL. &c) *id est quæ corpora si tibi videntur non posse cogitatione, aut ratione comprehendi: vel sic, quæ corpora si existimas neminem animo complecti posse, &c. iniectus animi, id est animi adiectio ad rem aliquam, & cogitatio. Sic M. Tull. iniicere animum dixit lib. 1. de nat. Deor. in quam magnitudinem regionum se iniiciens animus, & intendens, ita latè, longéque peregrinatur, vt nullam tamen oram vltimi videat. Sic Arnobius dixit, oculorum iniectum, lib. 1. non longè ab extr. quod oculorum (inquit) suscipere t iniectum. & eodem libro, infrà, iaculationem mentis.*

CÆCIGENI) *cæci nati.* ADSPEXERE) *nonnulli libri habent, dispexere.*

NVLLO CONTINCTA COLORE) *non dicit, corpora naturalia nullo colore esse contacta, sed ea cognosci à cæcis solo tactu, non oculorum sensu, cui subiicitur color. Cæco enim nihil est coloratum, cùm ei semper sint tenebræ: color autem non nisi luce cerni queat: vtpote qui ita definiatur ab Aristot. lib.* περὶ αἰσθήσεως κ̀ αἰσθητοῦ, τὸ τοῦ διαφανοῦς ἐν σώματι ὡρισμένῳ πέρας· *id est pellucidi, in corpore finito, extremum: quod quidem extremum cerni nõ potest, nisi illud διαφανὲς re, seu functione sit διαφανές: quod est lumen. Atque hæc ex sententia Aristotelis. contacta autem puto legendum potius, vt habent tres libri veteres, quàm, vt vulgati, contincta.*

VINCO FIERI) *probo argumentis, & quasi expugno. Sic sæpe loquitur Horatius, vt saty. 3. lib. 2. Vincit enim stultos ratio insanire nepotes. & M. Tull. Parad.* ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται *Ego verò te non stultum, vt sæpe: non improbum, vt semper: sed dementem, & insanum, rationibus, seu (vt alij legunt) rebus, vincam, sed aduincam necessarius. sic enim legendum censeo, non, vt vulgò, addicam.*

OMNIS ENIM COL.) *sic habent cod. manuscr. nisi quòd in duob. scriptum est, & omneis, planè mendosè. Quòd autem ad huius loci sententiam attinet, sic argumentatur Lucret, Si prima corpora essent aliquo colore contacta, seu tincta, mutarẽtur. nã color omnis in quenuis alium colorẽ mutatur, (quod intellige de mediis colorib.) At prima corpora immutabilia esse docuimus. ergo prima corpora coloris omnis sunt expertia.* IMMVTABILE ENIM QVIDDAM) *hunc versum cum tribus, qui deinceps sequuntur, posuit lib. 1.*

Præterea, si nulla coloris principiis est
Reddita natura: at variis sunt prædita formis,
E quibus omnigenos gignunt, variántque colores.
Prætereà, magni quòd réfert, semina quæque
Cum quibus, & quali positura contineantur,
Et quos inter se dent motus, accipiántque:
Perfacilè extemplò rationem reddere possis,
Cur ea, quæ nigro fuerint paullo antè colore,
Marmoreo fieri possint candore repente.
Vt mare cùm magni commorunt æquora venti,
Vertitur in canos candenti marmore fluctus.
Dicere enim possis, nigrum quod sæpe videmus,
Materies vbi permista est illius, & ordo
Principiis mutatus, & addita, demtáque quædam,
Continuò id fieri vt candens videatur, & album.
Quòd si cæruleis constarent æquora ponti
Seminibus: nullo possent albescere pacto.
Nam, quocunque modo perturbes, cærula quæ sint,
Numquam in marmoreum possunt migrare colorem.
Sin alio, atque alio sunt semina tincta colore,
Quæ maris efficiunt vnum, purúmque nitorem:
Vt sæpe ex aliis formis, variisque figuris
Efficitur quiddam quadratum, vnæque figuræ:
Conueniebat, vti in quadrato cernimus esse
Dissimileis formas: ita cernere in æquore ponti,
Aut alio in quouis vno, puróque nitore,
Dissimileis longè inter se, variósque colores.
Præterea nihil officiunt, obstántque figuræ
Dissimiles, quo quadratum minus omne sit extrà.
At varij rerum impediunt, prohibéntque colores,
Quo minus esse vno possit res tota nitore.

PRÆTEREA SI NVLLA) *id est, Præterea etsi principia omni colore vacent, at tamen dißimilibus, & variis figuris sunt prædita. Itaq; principia dißimiliũ inter se figurarum, alio atque alio ordine posita, varios colores efficiunt. Hæc igitur verba, si nulla coloris principiis est Reddita natura, sic declaro. etiam si hoc sit verum, nullum colorem principiis esse attributum, aut innatum, &c.*

MARMOREO CANDORE) *candore exquisitißimo, & eo, qui ad Parij, aut Lunensis marmoris candorẽ proximè accedat. Horat od. 19. lib. 1. Vrit me Glyceræ nitor Splendentis Pario marmore purius.* EXTEMPLO) *id est continuò. de qua voce, eiúsque ratione lege Varron. lib. 6. de lingua Latina.*

VT MARE) *id probat à simili.* DICERE ENIM POSSIS, NIGR. Q. S. V. *&c.) Huius loci hæc sententia est. Dicere possis, mare, quod interdum nigrum videtur, continuò fieri vt candidum videatur, vbi eius principia inter se permista sunt, & ordo principiorum immutatus est, & quædam principia sunt addita, quædam detracta quod non fieret, si mare cæruleis, seu nigris principiis constaret.* MARMOREVM) *id est candidum marmoris instar.*

SIN ALIO, ATQVE ALIO) *Si quis dicet (inquit) semina maris alia alio colore esse contacta, & ex dissimilibus coloribus vnum colorem effici, quemadmodum ex disparibus figuris fit alia figura, exempli causa, ex triquetris, seu triangulis quadratum: necesse erit, quo modo in figura quadrata, alias figuras inesse videmus: ita & in puro maris colore, aut in vno quouis alio, dissimileis colores comparere. at hoc non fit non igitur, &c.* VNÆQVE FIGVRÆ) *sic restituit M. Antonius Muretus, à codicibus manuscript. ad veram scripturam coniectura, & propè manu ductus. Nam cùm hunc locum in cod. Vaticano vnà legeremus, in eóque reperissemus, vnáque figura, in aliis duobus, vnáque figura est, immo, ne mentiar, figura'st, suspicatus est ille è vestigio legendũ, vnæque figuræ. cui ego continuò assensus sum, & maneo in sententia. sic enim veteres loquebantur. Plaut. Trucul. istæ dedi. Terent. Heaut. hoc ipsa in itinere alteræ dum narrat, forte audiui. Idem Eun. mihi solæ ridiculus fuit. Cic. pro Tullio. hoc iudicium sic exspectant, vt non vnæ rei statui, sed omnibus constitui putetur. sic Lucret. sup. lib. I. neque sunt igni simulata, neque vllæ Præterea rei. & lib. VI. Et potius nullæ turpis sibi consciu' rei.*

DISSIMILEIS FORMAS) *figuras, nempe triquetras, seu triangulas. nam ex triangulis constant quadrata.*

QVO QVADRATVM MINVS OMNE SIT EXTRA) *sic excudendum curaui, secutus librorum manuscriptorum testimonium. quanquam mihi non displicet ea scriptura, quam amicus quidam meus ex vulgata leuiter immutata traxerat, quo quadr. minus insit in illis. ille enim ex verbo, esset, fecerat, insit. sed omnino antiqua scriptura melior est, & si rem propius spectes, verior. quadratum enim ex triangulis factum, extra triangula est, non in triangulis.*

Tum porrò, quæ ducit, & inlicit, vt tribuamus
Principiis rerum nonnumquam, causa, colores,
Occidit: ex albis quoniam non alba creantur:
Nec quæ nigra cluent, de nigris: sed variis de.
Quippe etenim multo procliuius exorientur
Candida de nullo, quàm de nigrante colore,
Aut alio quouis, qui contrà pugnet, & obstet.
Præterea, quoniam nequeunt sine luce colores
Esse, neque in lucem exsistunt primordia rerum:
Scire licet quàm sint nullo velata colore.
Qualis enim cæcis poterit calor esse tenebris,
Lumine qui mutatur in ipso, propterea quòd
Recta, aut obliqua percussus luce refulget?
Pluma columbarum quo pacto in sole videtur,

Quæ sita ceruices circùm, collúmque coronat.
Namque aliàs fit vti claro sit rubra pyropo:
Interdum quodam sensu fit, vti videatur
Inter cæruleum virideis miscere smaragdos.
Caudáque pauonis, larga cùm luce repleta'st,
Consimili mutat ratione obuersa colores:
Qui, quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
Scilicet id sine eo fieri non posse putandu'st.
Et quoniam plagæ quoddam genus excipit in se
Pupula, cùm sentire colorem dicitur album,
Atque aliud porrò, nigrum cùm, & cetera sentit,
Nec réfert ea, quæ tangis, quo fortè colore
Prædita sint, verùm quali magis apta figura:
Scire licet nil principiis opus esse colores:
Sed variis formis varianteis edere tactus.

TVM PORRO, QVÆ DVCIT, ET INLICIT, VT TRIBVAMVS, &c.) *Hæc est vera huius loci scriptura, quam ego cùm in codice* Bertiniano *&* Memm. *expressam reperi, tùm* Adriani Turnebi *auctoritate comprobatam illustraui.* Vix *autem me puto fidem lectori facturum, si enumerem lectionis huius loci dissimilitudines, & differentias.* Nam *cùm vsus sim quinque lib. manuscriptis, octo impressis & amplius, vix treis reperi, qui inter sè cõgruerent: cùm alij haberẽt, quæ ducit in illicitum, vt trib. alij, quod dicunt inlicitum trib. alij, quæ ducit & vt illicitum hoc, &c.* Huius *igitur veræ, & rectæ scripturæ hæc sententia est.* Tum *porro ea causa, quæ nos ducit & illicit, vt nonnunquam principiis rerum colores tribuamus, nempe hæc, quoniam ex albis non creantur alba, nec nigra ex nigris, sed ex cõtrariis, aut dissimilibus contraria, aut dissimilia: hæc, inquam, causa óccidit, id est nulla est.* Quippe *etenim, &c. hic est ordo verborum, quo explicato, etiam sententia explicata, & aperta est.* Cùm *hæc iam pridem scripsissem, homo barbarus, & inhumanus, hanc emendationem, & scripturam ita commemorat, & laudat, non vt meam, sed vt nostrûm communem: idémque de illa superiore, omne sit extra.* Hanc *proximam, quæ sequitur, sed variis de, tacitus probat, & sequitur: itémque illam, quæ sequitur, quàm de nigrante &c. potést ne fingi* βάσκανος *vllus impurior? sed quid hîc stomachor? talem se præbuit in ceteris, vt dixi iam antea sæpius, quàm me decuit.* Sentio *enim quàm sit indecorum cum talibus sycophantis velitari.* Sed *tamẽ iniuriæ magnitudo, & rei indignitas fecit, vt hæc lectori indicanda existimarem.*

SED VARIIS DE.) *id est de variis & differentibus.* ἀναστροφὴ, *cùm in libris manuscriptis reperissem, partim variis ea, partim variis ad, & ita in* Vicetinis, *ego, sed variis de, restitui. nam ceteræ scripturæ, sed variant se, sed variãtur, sed variata, (quam postremam* Pontanus *substituerat) omnes sunt deprauatæ.*

QVIPPE ETENIM MVLTO) *hæc est ratio, seu* ἀπολογία, *quare causa illa, quæ illicit ad tribuendos principiis colores, nulla sit.*

CANDIDA DE NVLLO, QVAM DE NIGRANTE COLORE.) *postremam huius versiculi partem deprauatam, feliciter, doctorum virorum*

iudicio, restitui in antiquum statum. Nam cum reperissem ita scriptum in cod. Vaticano, quam de nigro nate colore, ex, nigro nate, feci, nigrante. quæ scriptura perspicuè, & sine controuersia, recta est. nigrante autem interpretor nigra, vt suprà, nigrant, interpretatus sum, nigra sunt. Aut ea, quæ nigrant, nigro de semine nata. Virg. lib. 5. Æn. totidem nigranteis terga iuuencos. & 8. cum sæpe nigrantem Ægida concuteret dextra. Atque hanc emendationem miror Thrasonem sibi non vendicasse, eiúsque approbatione tacita, hoc est maligna, & inuida contentum fuisse, qua moderatione tamen in aliis locis quamplurimis vsus est, si moderatio appellanda talis iniuria est. PRÆTEREA QVON. NEQVEVNT SINE LVCE) sic argumentatur. sine luce colores non cernuntur. corpora prima non cernuntur: ergo corpora prima nullo sunt colore prædita. Syllogismus inualidus quidem est: omnes tamen eius partes veræ sunt. Nam sine luce colores nō cerni etiam Aristot. docet. Sic enim ille τὸ ἐν φωτὶ ὁρώμενον, χρῶμα. διὸ οὐχ ὁρᾶται τὸ χρῶμα ἄνευ φωτός. τοῦτο γὰρ ἦν τῷ χρώματι εἶναι, τὸ κινητικῷ τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφανοῦς: id est quod in luce cernitur, color est. idcircò sine luce color non cernitur. hæc enim est coloris essentia, ac definitio, quod vim habet mouendi id, quod est re, & functione pellucidum. Idem docet colorem esse adspectabilē in eo, quod per se adspectabile est: nempe ἐν ἐπιφανείᾳ, id est in extremitate corporis, seu in summo rei cortice. Extremitas autem per se est aspectabilis, quia in se habet, per quod cerni poßit, nempe colorem. pellucidum porrò aspectabile est non per proprium colorem, sed per alienum.

PROPTEREA QVOD RECTA, AVT OBL.) alius enim color est, si rectus sit luminis angulus, alius si obliquus.

PERCVSSVS) sic legendum, non perculsus, vt habent nonnulli typis impressi: & ita ferè loquitur infrà. Qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu, &c. & lib. 5. Luna potest solis radiis percussa nitere.

QVO PACTO) ὥσπερ. quemadmodum.

PLVMA COLVMBARVM) M. Tull. in Lucullo. Neque verò hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respōdeam. neque enim is sum, qui, quidquid videtur, tale dicam esse, quale videatur.

QVÆ SITA CERV. CIRC. COLL. QVÆ COR.) ordo est, quæ circùm sita, id est circumposita, seu circumdata, ceruices & collum columbarum coronat. Fortasse imitatus est illud Næuij Iliad. lib. 1. Collum marmoreum torquis gemmata coronat. PYROPO) Pyropus genus est metalli. Plin. lib. 36. cap. 8. æs in vncias duas, additis auri scrupulis senis, prætenui pyropi bractea ignescit. Isidorus Pyropum ait esse metalli genus ex dimidia parte auri, & dupla argenti. esse & gēmam, quam Latini carbunculum appellant, nonnulli putant. Sed videtur legendum potius, rubro sit clara pyropo. quàm, vt vulgò legitur, claro sit rubra pyropo. ídque vel ex Ouidij versu intelligere licet lib. 2. Metam. Clara micante auro, flammásque imitante pyropo. SCILICET ID SINE EO F. N. P. PVTANDVST) vel sic legendum, vt excudendum curaui, cùm in tribus lib. manuscriptis reperiatur scriptum, putandum est: vel sic, Scire licet sine eo fieri non esse putandū.

Cùm hæc scripsissem in prima editione, Thraso ille impudentißimus, dixit me alteram scripturam probasse, altera improbata. Potest quisquam mentiri impudentius? ET QVONIAM PLAGÆ QVODDAM.) Audi quomodo cernamus ex sententia Epicuri: quod sumit argumenti loco ad probandum, rerum primordia coloris esse expertia. visus fit ictu quodam (inquit) nempe διὰ τῆς τῶν εἰδώ-

λων εἰς

λων εἰς τὴν ὄψιν ἐμπτώσεως, *id eſt per imaginum incurſionem in videndi ſenſum, & per plagam, ſeu ictum quendam: qui ictus alius eſt, ſi oculus ſentiat album colorem, alius, ſi nigrum, & ita de ceteris. at ictus non fit ſine tactu. tactus autem non eget colore, vt ſuo officio fungatur. nihil réfert enim, quo ſint colore prædita ea, quæ tangis. ergo prima corpora nullo colore contacta ſunt. Sed quod ad diſputationem attinet de cauſa viſus, ſeu aſpectus, Ariſtoteles viſus cauſam eſſe arbitratur* τὴν τῶν ὁρωμένων ἐνέργειαν, ποιότητα ἐνεργοῦσαν εἰς τὴν ὄψιν: *id eſt eorum, quæ cernuntur, qualitatē vim ſuam expromentem atque explicantem in vidēdi ſenſum. Plato, & Stoici aliter ſentiunt: quin ne hi quidem inter ſe planè conſentiunt. qua de re lege A. Gellium lib. 5. cap. 15. ſed de his plura ſuo loco etiam à nobis dicentur lib. 4.*

OPVS ESSE COLORES) *ſic legit Nonius: profértque etiam verſum ex Plauto in Capt. Iam maritimi omnes milites opus ſunt tibi. poſſem alia exempla afferre quàm plurima. Cæſ lib. 5. de bello Gall. quæcunque ad proximi diei oppugnationē opus ſunt, noctu cōparātur. M. Tull. epiſt. ad Cæliū, dux nobis & auctor opus eſt. Idē Lucr ſup. lib. 1. Infinita opus eſt vis vndiq; materiai. & lib. 3. Materies opus eſt, vt creſcant poſtera ſæcla. & lib. 4. Nec motus opu' ſunt noſtris vxoribus hilum.*

Prætereà, quoniam non certis certa figuris
Eſt natura coloris, & omnia principiorum
Formamenta queunt in quouis eſſe nitore:
Cur ea, quæ conſtant ex illis, non pariter ſunt
Omnigenis perfuſa coloribus in genere omni?
Conueniebat enim, coruos quoque ſæpe volanteis
Ex albis album pennis iactare colorem,
Et nigros fieri nigro de ſemine cycnos,
Aut alio quouis vno, varióque colore.
Quin etiam quanto in parteis res quæque minutas
Diſtrahitur magis, hoc magis eſt, vt cernere poſſis
Euaneſcere paullatim, ſtinguíque colorem:
Vt fit, vbi in paruas parteis diſcerpitur aurum,
Purpura, pœniceúſque color clariſſimu' multo,
Filatim quom diſtractus, diſperditur omnis:
Noſcere vt hinc poſſis, prius omnem efflare colorem
Particulas, quàm diſcedant ad ſemina rerum.
Poſtremò, quoniam non omnia corpora vocem
Mittere concedis, neque odorem: propterea fit,
Vt non omnibus attribuas ſonitus, & odores:
Sic, oculis quoniam non omnia cernere quimus,
Scire licet, quædam tam conſtare orba colore,
Quàm ſine odore vllo quædam, ſonitúque remota:
Nec minus hæc animum cognoſcere poſſe ſagacem,
Quàm quæ ſunt aliis rebus priuata, notiſque.

PRÆTEREA QVONIAM NON CERTIS) *Sic habent libri omnes manuſcripti, quibuſcum congruũt aliquot typis excuſi. ſentẽtia autem, & vis huius argumenti hæc eſt Præterea (inquit) demus, prima corpora colore eſſe prædita: non dicent ij, qui hoc volunt, in certis figuris certum ineſſe colorem, verbi gratia, omnia corpora prima triquetræ, ſeu triangulæ figuræ, eſſe nigra: omnia quadrãgulæ formæ, eſſe cærulea, &c. ſed in vnaquaque figura fatebuntur eſſe principia diſsimilibus coloribus prædita: verbi gratia, primordia triangulæ figuræ alia eſſe alba, alia nigra, alia mediorum colorum. Fingamus igitur, coruos maiore ex parte cõſtare ex primordiis triangulis: quæ, vt diximus, non ſunt vnius coloris. Fiet igitur, vt corui naſcantur non nigri, ſed vel albi, vel virides, vel cærulei, vel verſicolores. Atqui hoc non fit: ergo principia non ſunt colorata. Legendum autem eſt, Præterea quoniã non certis: non, vt vulgò, niſi certis.*

QVINETIAM QVANTO) *aliud argumentum, quo vtitur ad probãdum, primordia rerum coloris eſſe expertia. Quo quicque minutiores in parteis ſecatur, eo magis euaneſcit eius color. finge igitur, rem aliquam in parteis ita paruas eſſe diſſectam, vt illæ fugiant ſenſum oculorum. tum ſcilicet intelliges, earum colorem euanuiſſe, atque exſtinctum eſſe. quod ſi ita eſt, multo credibilius eſt, ſemina rerum, quæ ſunt ſubtiliſsima, & ſimpliciſsima, & minima, colore omni carere.*

STINGVIQVE COLOREM) *id eſt exſtingui. ſtinguo, verbum ſimplex. compoſita exſtinguo, reſtinguo, diſtinguo, præſtinguo. vſus eſt eodem verbo & lib. 4. ardorẽ in membris qui ſtinguere poſsit. & M. Tull. Arato. Quẽ neq; tẽpeſtas perimet, neq; longa vetuſtas Interimet, ſtinguẽs præclara inſignia cæli. Idẽ in progno ſt. Vt cùm Luna means Hyperionis officit orbi, Stinguuntur radij cæca caligine tecti.*

POENICEVSQVE COLOR) *duo lib. manuſcr. habẽt, Puniceúſque color: tres, Pœniceúſque: quod probo. dictum enim Pœniceus, pro Puniceus, vt mœnera pro munera. Pœniceus autem, ſeu Puniceus color, differt à purpureo, & cæruleo. Ac differentia quidem pœnicei coloris & cærulei, nota eſt. ſed Pœnicei & purpurei fortaſſe non cuiuis nota eſt. Purpureus color igitur ex ſanie, & cruore purpuræ piſcis conficiebatur. Ex quo eum credibile eſt ruborem fuiſſe nigricantem. Pœniceus color verò fortaſſe ex palma, & ſimilibus plantis fiebat, iſque rubor dilutior & floridior erat. Virg. Melib. Puniceo ſuras euincta cothurno. Idem lib 12. cùm primùm craſtina cælo Puniceis inuecta rotis aurora rubebit. Varro lib. 4. de lingua Latina, Pœnicum, purpuræ genus ex Karthagine primùm allatum. idem, Pœnica pauimenta ex lapide Numidico.* POSTREMO QVONIAM) *argumentum à ſimili. quædã ſunt corpora odore, & ſonitu, ſeu voce carẽtia. nihil obſtat igitur, quo minus etiam ſint corpora quædam coloris expertia, nempe corpora prima: quæ ſub oculos non cadũt, & icciro non egent colore.* NEC MINVS HÆC) *Feſtus hũc verſum profert in voce, ſagax, docétque, ſagaceis appellari multi ac ſollertis acuminis.*

Sed ne fortè putes, ſolo ſpoliata colore
Corpora prima manere: etiam ſecreta teporis
Sunt, ac frigoris omnino, calidíque vaporis:
Et ſonitu ſterila, & ſucco ieiuna feruntur:
Nec iaciunt vllum proprio de corpore odorem:
Sicut amaracini blandum, ſtactæque liquorem,
Et nardi florem, nectar qui naribus halant,

Cùm facere instituas: cum primis quærere par est,
Quoad licet, ac potis es reperire, inolentis oliui
Naturam: nullam quæ mittat naribus auram:
Quàm minimè vt possit mistos in corpore odores,
Concoctósque, suo contactos perdere viro.
Propterea demum debent primordia rerum
Non adhibere suum gignundis rebus odorem,
Nec sonitum: quoniam nihil ab se mittere possunt:
Nec simili ratione saporem denique quemquam:
Nec frigus, neque item calidum, tepidúmque vaporem, &
Cetera: quæ cùm ita sunt tandem, vt mortalia constent,
Molli lenta, fragosa putri, caua corpore raro:
Omnia sint à principiis seiuncta necesse'st,
Immortalia si volumus subiungere rebus
Fundamenta, quibus nitatur summa salutis:
Ne tibi res redeant ad nilum funditus omnes.

SED NE FORTE) *Posteaquàm docuit, corpora prima colore esse spoliata, probat iam aliis etiã qualitatibus carere, vt calore, frigore, siccitate, humore, succo, odore, sonitu.* CALIDIQVE VAPORIS) *satis erat dixisse, vaporis. tale igitur illud est,* λευκοῖο γάλακτος.

ET SONITV STERILA) *in voce, sterilia, si quis lectionem vulgatã probabit, (vulgò enim sterilia legitur) i & a conueniunt in vnam syllabam, atque a. postrema vocalis, eliditur. ego sterila excudẽdum curaui, quo modo scriptum reperi in tribus codicibus manuscr. & item in antiq. Venetis, & Vicetinis.*

SICVT AMARACINI, &c.) *Vnguentum amaracinum, vnguentis omnibus in Co insula præpositum est, vt scribit Plin. lib. 13. cap. 1. iam hic versus cum sex deinceps sequentibus cohærent cum superiore, & ex eo pendent, vt sit hic Lucretij sensus. prima corpora omnis qualitatis expertia sunt, vt caloris, frigoris, saporis, odoris, quemadmodum si quis vnguentum amaracinum, aut nardinum, aut myrrhinũ facere in animo habeat, quærere eum par sit oleum, quoad eius fieri posit, omnis odoris expers.*

STACTÆQVE) *stacta, liquor myrrhæ. Theophrast.* περὶ ὀσμῶν. Ἐκ κιναμώμου, καὶ ἐκ σμύρνης κοπτομένης ἔλαιον ῥεῖ. στακτὴ δὲ καλεῖται διὰ τὸ κατὰ μικρὸν στάζειν. *id est Ex cinamomo, & ex smyrna contusa oleũ manat, stacte autem appellatur, quia paullatim & guttatim fluit.*

ET NARDI FLOREM) *Alij libri habent, Et nardi florum: quæ lectio ferri potest, vt subintelligamus, liquorẽ. alij, Et nardi florẽ: vt nihil subintelligamus, sed per nardi florem, vnguẽtum ex nardi flore confectum intelligamus, quos nunc quoque sequor. Sic autem Plato in Timæo, quòd ad sententiam attinet.* διὸ καὶ πάντων ἐκτὸς εἰδῶν εἶναι χρεὼν τὸ τὰ πάντα ἐνδεξόμενον ἐν αὑτῷ γένη, καθάπερ περὶ τὰ ἀλείμματα, ὁπόσα εὐώδη, τὰ δεξόμενα ὑγρὰ τὰς ὀσμάς, *&c. id est Quapropter & omnium formarum expers sit oportet id, quod omnia in se genera recepturum est, quemadmodum qui versantur in confectione vnguentorum, aut liquorum odoratorum, q̃*

liquores, qui suaueis odores recepturi sunt, dant operam vt sint omnis odoris expertes. De vnguentis legendus Plin. lib. illo 13. cap. 1. vbi vnguentum ex narcißi flore compositum, narcißinum nominat, his verbis. Narcißinum quoque ex flore narcißi desiit componi. quæ verba hanc scripturam comprobant. Præterea Festus hunc versum profert in voce, nectar: sed mendosè.

NECTAR) *odorem suauißimum. tralatio est à gustandi sensu ad odoratum.*

HALANT) *apud Festum legitur, habet, planè corruptè, pro, halet: siue, halat. In vulgatis aliquot, halant: quo modo excudendum curaui. Nam in quattuor libris manuscrip. scriptum reperi, halat, numero singul. & ita habent ceteri vulgati: quæ fortasse vera scriptura est, vt sic dicamus: qui flos nardi, nectar. n. h. seu potius, qui liquor amaracini, stactæ, nardi florum, nectar naribus halat, seu, halet.*

QVOAD LICET, AC POTIS ES) *sic reposui, partim coniectura ductus, partim codicum veterum testimonio commotus. potis es, autem valet, potes: vt potissum, possum. Vulgati autem habent, Quoad licet, ac poßis, mendosè. Thraso tamen triennio pòst, ita se restituisse prædicat. Quid impudentius?*

INOLENTIS) *id est, non olentis, odore carentis,* ἀόσμου.

CONCOCTOS) *vnà coctos. Nam quæ inter se commiscentur ad vnguenti alicuius compositionem, concoqui debēt. Plin. eodem lib. loquens de vnguento megalio. Huius proprietas, vt ventiletur in coquendo, donec desinat olere. rursus, refrigeratum, odorem suum capit.* VIRO) *sua naturali virtute. sic enim Nonius Marcellus hunc versum proferens, interpretatur.*

PROPTEREA DEMVM) *Postremo (inquit) primordia rerum debent non adhibere gignendis rebus suum odorem, propterea quoniam, &c. hic enim est ordo verborum. Propterea quoniam, autem, id est, propterea quòd, vel propterea quia, vt sæpe idem loquitur.* ET CETERA: QVÆ CVM ITA SVNT TANDEM, VT MORT. CONST.) *sic habent quattuor libri manuscripti, eandémque scripturam vidi annotatam ad oram codicis typis impreßi, quem mihi commodarat Vincentius Laureus Calaber, vir doctus, & integer. cuius scripturæ sententia non obscura est. Et simili ratione (inquit) primordia rerum non adhibent in rebus gignendis saporem, nec frigus, nec teporem, nec calorem, &c. quæ cùm sint huiusmodi tandem, vt sint mortalia, vtpote, Molli lenta, fragosa putri, caua corpore raro: necesse est à principiis sint seiuncta.*

MOLLI, LENTA: FRAGOSA, PVTRI: &c.) *sic hunc versum restituit Adr. Turnebus. Nam omnino vox, putricaua, non erat Latina: sed cùm eam interpretabar, carie, & putrore exesa, sequebar vulgus. Sic igitur hic versus explicandus: cùm sapor, frigus, calor, seu tepor, sint molli corpore lenta, putri corpore fragosa: id est fragilia, raro corpore caua: debent ea à principiis esse seiuncta, & principia debent his carere.*

Nunc ea, quæ sentire videmus cumque, necesse'st
Ex insensilibus tamen omnia confiteare
Principiis constare: neque id manifesta refutant:
Nec contrà pugnant, in promtu cognita quæ sunt:
Sed magis ipsa manu ducunt, & credere cogunt,
Ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.

Quippe videre licet, viuos exsistere vermeis
Stercore de tætro, putrorem cùm sibi nacta'st
Intempestiuis ex imbribus humida tellus.
Præterea cunctas itidem res vertere sese.
Vertunt se fluuij, frundes, & pabula læta
In pecudes: vertunt pecudes in corpora nostra
Naturam: & nostro de corpore sæpe ferarum
Augescunt vires, & corpora pennipotentum.
Ergo omneis natura cibos in corpora viua
Vertit, & hinc sensus animantum procreat omneis,
Non alia longè ratione, atque arida ligna
Explicat in flammas, & in igneis omnia versat.
Iámne vides igitur, magni primordia rerum
Referre, in quali sint ordine quæque locata?
Et commista quibus, dent motus, accipiántque?

NVNC EA, QVÆ SENT. VID.) *Nunc docere incipit, animalia constare ex principiis insensilibus: hoc est principia, ex quibus constant animalia, esse insensilia. insensilia, autem, id est, sentiendi vim non habentia. nam sensilia sunt, quæ sentiendi vim habent.* αἰσθητικὰ *appellant Græci. quæ sentire videmus cumque: id est, quæcunque sentire videmus: tmesis.*

NEQVE ID MANIFESTA REFVTANT, &c.) *sic solebat interdum suas sententias, suáque decreta confirmare Epicurus, ea, quæ non facile sensu probari possent:* ταῦτα οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις: *id est, hæc non pugnant cum iis, quæ sunt in promtu. &* οὐδὲν τῶν φαινομένων τούτοις ἀντιμαρτυρεῖ, *id est nihil eorũ, quæ sunt in promtu, contra hæc dicit testimonium. Itaque & apud Plutarch. & apud Diog. Laërtium crebra sunt hæc:* οὐδὲν τούτων ἀπογινώσκει Ἐπίκουρος, ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου: *id est nihil horum improbat, aut reiicit Epicurus, hærens in eo, quod eiusmodi est, vt fieri, & contingere queat.* MANV DVCVNT) χειραγωγοῦσι.

QVIPPE VIDERE LICET, VIVOS, &c.) *Docet Aristoteles lib. 5. de historia animal. cap. 19. quo loco enumerat insectorum origines, insecta etiam è cœno, fimo, & sterquilinio nasci: quæ scilicet è vermibus antè genitis, fiunt. Sic apes exsistunt ex vitulo suffocato, & putrefacto, quemadmodum docet Virgil. lib. 4. Georg. & mures magni certis temporibus in agro Thebano ex terræ glebis nascuntur, vt refert Diodorus Siculus lib. 1. non longè à principio.*

PVTRROREM CVM SIBI, &c.) *Sic legendum, non, putorem. Simile erratum inuasit in Arnobij lib. 2. non longè à principio, ibi, vtrùm illum tellus vliginis alicuius conuersa putore, tamquam vermeis animauerit, tamquam mures? nam legendum, putrore.* VERTVNT SE FLVVII, ET FRVNDES, ET PAB. L.) *sic legendum, non vt est in vulgatis, Vertunt se fluuij in frondeis, &c. hoc enim significat fluuios, & frondeis, & pabula, verti in naturam pecudũ, cùm scilicet pecudes fluuiis sitim sedant, frondibus famem explent.*

VERTVNT PECVDES IN CORP.) *cùm vescimur earum carnibus.* ET NOSTRO DE CORP. S. F.) *cùm deuoramur à feris: vt lib. 5. Vnus*

enim tum quisque magis deprensus eorũ, Pabula viua feris præbebat dentibus haustus: Et nemora ac monteis gemitu, siluásq; replebat, Viua videns viuo sepeliri viscera busto. & Homer. ἰλιαδ. α. in princip. αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι, Οἰωνοῖσί τε πᾶσι, & sæpe alibi. PENNIPOTENTVM) *auium.*

NON ALIA LONGE') *id est, simili ferè ratione.* EXPLICAT) *resoluit, videlicet natura.* IAM'NE VIDES IGITVR) *innuit, dißimilitudinem rerum creatarum adscribẽdam esse variis ordinibus, posituris, motionibus, conciliis principiorum potius, quàm figurarum dißimilitudini.*

Tum porrò quid id est, animum quod percutit ipsum?
Quod mouet, & varios sensus expromere cogit,
Ex insensilibus ne credas sensile gigni?
Nimirum, lapides, & ligna, & terra quòd vnà
Mista, tamen nequeunt vitalem reddere sensum.
Illud in his igitur fœdus meminisse decebit,
Non ex omnibus omnino, quæcunque creant res,
Sensilia extemplò, & sensus me dicere gigni:
Sed magni referre, ea primùm quantula constent,
Sensile quæ faciunt, & qua sint prædita forma:
Motibus, ordinibus, posituris denique quæ sint:
Quarum nil rerum in lignis, glebísque videmus.
Et tamen hæc cùm sunt quasi putrefacta per imbreis,
Vermiculos pariunt, quia corpora materiaï
Antiquis ex ordinibus, permota noua re,
Conciliantur ita, vt debent animalia gigni.
Deinde, ex sensilibus cùm sensile posse creari
Constituunt, porrò ex aliis sentire suëtis,
Mollia tum faciunt. nam sensus iungitur omnis
Visceribus, neruis, venis, quæcunque videmus
Mollia mortali consistere corpore creta.
Sed tamen esto iam, posse hæc æterna manere:
Nempe tamen debent aut sensum partis habere,
Aut similia totis animalibus esse putari.
At nequeant per se partes sentire, nec esse.
Nec manus à nobis potis est secreta, neque vlla
Corporis omnino sensum pars sola tenere.
Namque aliûm sensus membrorum respuit omnium.
Linquitur vt totis animalibus adsimilentur,
Vitali vt possint consentire vndique sensu.
Quî poterunt igitur rerum primordia dici,
Et leti vitare vias, animalia cùm sint,

Atque animalibu' sint mortalibus vna, eadémque?
Quod tamen vt possint: ab cœtu, conciliόque
Nil facient, præter volgum, turbámque animantum:
Scilicet vt nequeant homines, armenta, feræq;
Inter sese vllam rem gignere conueniendo
Per Veneris res, extra homines, armenta, feráſque.

TVM PORRO QVID ID EST,) *Hoc ſentit Lucret. Porrò quidnam illud eſt, quod animum commouet, & ſecum hac de re dubitare cogit, ita vt credere non poßis, ſenſile ex inſenſilibus principiis gigni? nimirum quòd lapides, & ligna, & terra, & ſimilia, commiſta & cōfuſa, nequeunt viuere, neque ſentire. quemadmodum igitur ea, quæ dixi, vnà miſta, vitalem ſenſum reddere nequeunt: ita videtur incredibile ex principiis inſenſilibus gigni animanteis.*

EX INSENSILIBVS NE CREDAS) *in voce, inſenſilibus, nullũ ineſt mendum, mea quidem ſententia, cùm hæc ſcriptura confirmetur auctoritate omniũ codicum & manuſcr. quibus vſus ſum, & impreſſorum, tametſi Priſcianus lib. 4. legat, Ex inſenſibili, niſi ſit eo loco corruptus Priſcianus. in verbo, credas, fortaſſe videatur alicui aliquid ineſſe mendoſi, & legendum, credat. Tum in particula, ne, ſuſpicantur docti quidam ſubeſſe aliquod vlcus, propterea quia libri manuſcripti habent, ni credas. ego tamen nihil mutaui, quamuis ſciam, ni, vſurpatum eſſe à veteribus pro, ne, vt ſuprà, vbi vulgati libri habēt, Néve, alium quemuis quæ ſunt induta, &c. in manuſcriptis legitur, Niue alium, &c. Satis eſt mihi lectorem admonuiſſe de antiqua ſcriptura, eiúſque rationem breuiter attuliſſe.*

SENSILE GIGNI) *codex Bertin. & Vatic. & aliquot vulgati, habent, ſenſile naſci.* ET VARIOS SENSVS EXPROM.) *id eſt & in varias ſententias animum diſtrahit?* VITALEM) *vitæ conuenientem, vel vita præditum, vel ad vitam accommodatum.*

ILLVD IN HIS IGITVR FOEDVS) *non video quamobrem ſcripturam veterem immutare debuerim: quæ reperitur in quattuor lib. manuſcriptis, niſi quòd Bertinianus & Memm. habent, ſedus, parua immutatione: quibuſcũ conſentiunt Vicetini, & Florentini. huius autem loci hæc ſententia eſt. Dixi equidem, ex principiis ſenſu carentibus animalia gigni: videtur hoc eſſe abſurdum, vt ſi quis dicat, ex lapidibus, & lignis animantem oriri, & conflari poſſe. illud igitur fœdus: id eſt illam conuentionem, & pactionem, per quam à me diſſentire deſinas, mihíque aſſentiare, meminiſſe decebit: non dicere me, ex omnibus principiis omnino & ſimpliciter extemplo res ſenſu præditas, & ſenſus gigni: ſed ex principiis hac vel illa figura, & quæ ſic vel ſic moueantur, & quæ hoc vel illo ordine collocentur, &c.*

SENSILIA EXTEMPLO) *ſic ſcriptum reperi in quinque libris manuſcr. quibúſcum impreßi Aldini antiquiores congruunt. alij autem habent, Senſile & extemplo, præter Florentinos, qui habent, Senſile progigni extemplo, & producere ſenſus, planè vitioſè.*

CONCIL. ITA VT DEB.) *id eſt hoc modo congregantur, & conueniunt, quomodo animalia gigni neceſſe eſt, vel gigni oportet. Venit mihi aliquando in mentem legendum eſſe, debeant: quod & quidam coniecerunt, vt ſit hæc ſentētia: ita conciliantur, id eſt tali modo, & tali ordine coniiciuntur, & coëunt, vt ex iis*

ita coniectis, & congreßus animalia gigni debeant. Sic lib. 3. respondeamus positum est, quattuor syllabarum: ibi. Quid respondeamus, nisi iustam intendere litē, &c. ad quem locum plura. DEINDE EX SENSILIBVS CVM SENSILE) Huius scripturæ, quæ nihil ferè ab antiqua discrepat, nisi quòd, suetis, pro, sueti, quod est in libris omnib. substitui, sententia plana est. Deinde (inquit) cùm constituunt, id est statuunt, sensile ex sensilibus principiis posse creari: quæ quidem sensilia, ex aliis sentire consueuerunt, nempe ex venis, neruis, visceribus, & similibus: tum faciunt principia illa sensilia, mollia: & ita mortalia, quod esse non potest. Sed tamen demus ista posse æterna permanere, &c.

SENTIRE SVETIS) sic videtur legendum, vt sit hic Lucretij sensus. ex sensilibus, suetis, id est quæ solita sunt, porrò, id est porrotenus, sentire ex aliis, videlicet ex visceribus, neruis, venis, vt diximus: quæ quidem sunt mollia, & mortalia.

MOLLIA TVM FACIVNT) quinque lib. manuscr. habent, Mollia cum faciunt: vulgati planè mendosè, Mollia quæ faciunt.

SED TAMEN ESTO) id est sed tamen demus.

NEMPE TAMEN, &c.) dilemma est huiusmodi, demus, hæc principia sensilia, posse esse immortalia. ea aut habebunt sensum partis, id est talem sensum habebunt, qualem habent partes: aut erunt putanda similia totis animantibus: id est talem sensum habebunt, qualem totæ animantes. si dicas, partis sensum habere: pars à toto separata neque sentit, neque est. verbi gratia, manus separata ab humano corpore non sentit, éstque manus καθ' ὁμωνυμίαν, id est ex similitudine nominis, vt manus picta. sin erunt similia totis animantibus: ergo erunt mortalia. si mortalia: ergo non principia. AVT SIMILIA) sic legendum, reclamantibus omnibus codicibus, præter Florent. & Venetos recentiores, & Basilienseis: quos secutus sum, vt hoc loco emendatiores. est autem hîc anapæstus, pro spondéo, liato: vel dic, duas breueis pro vna longa haberi.

PVTARI) sic habent codices Veneti antiq. & ita legendum.

AT NEQVEANT PER SE PARTES, &c) hunc versum sic restitui, partim secutus codices Florent. & Aldin. recentiores, partim coniectura ductus, cùm legeretur antea in omnibus libris, sentire, necesse est, planè mendosè. admonitus sum autem à simili loco, qui est lib. 3. nec aures Absque anima per se possunt sentire, nec esse. NAMQVE ALIVM) id est nam pars à toto suo separata, aliorum omnium membrorum sensus respuit. argumētum est à partibus, hoc modo: Pars à toto separata, aliarum omnium partium suarum sensus reiicit, ac respuit. ergo pars sola, id est à toto seiuncta, totius corporis sensum tenere non potest. Qui hos versus ordine conuerso legunt, nihil vident. qui aliam sententiam esse dicunt, μαίνονται.

OMNIVM) sic legendum, non, vt vulgò, omneis.

QVI POTERVNT IGITVR) si primordia rerum erunt animalibus similia, atque adeò eadem, & erunt sensu prædita: quomodo poterunt dici primordia rerum, & esse immortalia, cùm sint animalia?

ET LETI VITARE VIAS) id est, & mortem vitare. eadem tralatione dictum, leti vitare vias, qua, leti ianuam animo patêre, & non patêre, seu præclusam esse, lib. 3. MORTALIBVS VNA, EADEMQVE) ταὐτὰ τοῖς ζώοις. sic loquitur lib. 3. quorum vnus Homerus Sceptra potitus, eadem aliis sopitu' quiete est: & Horat. epist. ad Pison. Inuitum qui seruat, idem facit occidenti.

QVOD TAMEN VT POSSINT) quamuis poßint vias leti vitare, & immortalia

immortalia esse, non fungentur munere principioru tamē: neq; ex iis quicquā gigni poterit, præter animanteis. SCILICET VT NEQ.) *argumentum à simili.* CONVENIENDO PER VENERIS RES) *conueniendo per complexum Venereum. sententia huius loci hæc est. prima corpora ponantur sensilia, & animalia: nihil creabunt per concilium suum præter animalia, quemadmodum homines per coniunctionem maris & fœminæ nihil gignunt præter homines: tauri nihil præter tauros: feræ nihil extra feras. hunc versum, qui deerat, reposui, in codice typis illo quidem impresso, sed cum manuscriptis comparato, repertum, cùm esset adscriptus ad oram libri: quē Lucretij esse planè arbitror. Atque vt hunc restitui, qui desiderabatur, ita illum sustuli, qui fuerat ineptè suppositus, vt minime Lucretianum, & superuacaneum. nam simile, quo vtitur, refertur ad ea, quæ antecedūt. Versus autem hic est. Sic itidem, quæ sentimus, sentire necesse est. vel, vt alibi legitur, Sic itidem quæ sunt, minimis, sentire necesse est. Cùm hæc scripsissem treis ab hinc annos, simiam illā turpißimā nō puduit scribere, se hunc versum sustulisse.*

Quòd si fortè suum dimittunt corpore sensum,
Atque alium capiunt: quid opus fuit attribui, quod
Detrahitur? tum prætereà, quod fugimus antè,
Quatinus in pullos animaleis vertier oua
Cernimus alituum, vermeísque efferuere, terram
Intempestiuos cùm putror cepit ob imbreis:
Scire licet gigni posse ex non sensibu' sensus.
Quòd si fortè aliquis dicet, duntaxat oriri
Posse ex non sensu, sensus, mutabilitate
Antè aliqua, tanquam partum, quod proditur extrà:
Huic satis illud erit planum facere, atque probare,
Non fieri partum, nisi concilio antè coacto:
Nec quicquam commutari sine conciliatu
Principiûm: vt nequeunt vllius corporis esse
Sensus ante ipsam genitam naturam animantis:
Nimirum quia materies disiecta tenetur
Aëre, fluminibus, terris, terráque creatis:
Nec congressa modo vitaleis conuenienti
Contulit inter se motus, quibus omnituentes
Accensi sensus animantem quanque tuentur.
Prætereà quamuis animantem grandior ictus,
Quàm patitur natura, repente adfligit: & omneis
Corporis, atque animi pergit confundere sensus.
Dissoluuntur enim positura principiorum,
Et penitus motus vitales impediuntur,
Donec materies omnis concussa per artus,
Vitaleis animæ nodos è corpore soluit,

Diſperſámque foras per caulas eiicit omneis.
Nam quid præterea facere ictum poſſe reamur
Oblatum, niſi diſcutere, ac diſſoluete quæque?
Fit quoque, vti ſoleant minus oblato acriter ictu,
Relliquiæ motus vitalis vincere ſæpe,
Vincere, & ingenteis plagæ ſedare tumultus:
Inque ſuos quicquid rurſus reuocare meatus:
Et quaſi iam leti dominantem in corpore motum
Diſcutere, ac pæne amiſſos accendere ſenſus.
Nam, quare potius leti iam limine ab ipſo
Ad vitam poſſint conlecta mente reuerti,
Quàm quò decurſum propè iam ſiet, ire, & abire?

DIMITTVNT) *ſic legendum, non, demittunt.*

TVM PRÆTEREA, Q. F. ANTE, Q. *&c.) Præterea (inquit) quatinus, id eſt quoniam ex ouis fiunt pulli, ex glebis exſiſtunt vermes, quod antea fugimus, ibi: Quarum nil rerum in lignis, glebíſque videmus, & ſuprà. Nimirum lapides, & ligna, &c. Fugimus, autem, id eſt negauimus, non conceſsimus: Quoniam igitur id fieri videmus: Scire licet gigni poſſe, &c. Verbum eſt, quod fuerat inculcatum, poſt vocem, præterea, ſuſtulimus, ſecuti cod. Venetos antiq. & Vicet. & nõnullos manuſcr.* QVATINVS) *id eſt quoniã: & ita ſæpe aliàs apud hunc poëtam: itémq; apud Horat. Denique docet Feſtus, quatinus, idẽ valere, quod quoniã.*

ALITVVM) *alitum. ſic Virgil. lib. 8 Alituum, pecudúmque genus ſopor altus habebat.* VERMEISQVE EFFERVERE TERRAM) *ordo verborum hic eſt: & quatinus, id eſt quoniam cernimus vermeis efferuere, id eſt exſiſtere, ſubintell. è terra, cùm putror terram cepit ob imbreis intempeſtiuos: Scire licet, &c. ſed non diſsimulabo, me in libris manuſcriptis reperiſſe ſcriptum, terram Intempeſtiuus quam putror, &c. de qua ſcriptura lector quidem iudicabit: hoc tamen eum etiam memorem admonebo, u. pro, o, & o, pro, u. in libris manuſcriptis librariorum culpa ſæpe poſitum reperiri: vt aduleſcens pro adoleſcens: epiſtula pro epiſtola: ſic enim ſine dubio ſcribi debet: adoleſcens (inquam) & epiſtola: & errant qui aliter ſcribunt, rubuſtis pro robuſtis, rutondus pro rotundus, cibus pro cibos, cumes pro comes, &c. & contrà, auiom, pro auium, ciendom pro ciendum, ſoboles, pro ſuboles. ſuboles enim dicendum, non ſoboles. Sed vt ad ſcripturam illam antiquã redeã, videtur mihi ſic leuiter adiuuanda, vermeiſque efferuere terram, (ſiue terra) Intempeſtiuos quam putror cepit ob imbreis.* EX NON SENSIBV' SENSVS) *libri manuſcripti tres habent, ex non ſenſibu' ſenſus. quam ſcripturam probo. Sed vulgata, ex non ſenſile, facilior & planior eſt.*

QVOD SI FORTE ALIQVIS) *occupat aliud, quod quis obiicere poſſit. Sed prius quàm hunc locum ſane quàm difficilem, atque obſcurum, explicare, ac declarare coner, non celabo huius tertiæ editionis lectorem, me in prima editione ſecutum eſſe libros vulgatos, qui ſic habent, Quòd ſi forte aliquis dicet duntaxat oriri Poſſe ex non ſenſu ſenſum: ſed mobilitate Antè aliqua tangi partum, quàm proditur extrà: quam ſic explicabam. Si quis forte dicet, (inquit) poſſe ſenſum oriri ex*

non sensu, id est ex eo, quod sit sensus expers: sed partum antè quàm prodeat in lucem, mobilitate aliqua, videlicet, quæ insit in principiis, tangi, atq; affici, & c. admonuisse tamen lectorem, hunc versum, & alterum, qui deinceps sequitur, longè aliter scriptos esse in libris manuscriptis: nempe hoc modo. Posse ea non sensu, sensus mutabilitate, Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extrà. Hanc igitur scripturam nunc sequor, reiecta vulgata, eiúsque explicatione, & sententia. Atque hanc ipsam antiquam sic explico. Quòd si forte aliquis dicet, ea, puta pullos, vermeis, ex non sensu, hoc est ex insensilitate oriri, per sensus mutabilitatem, aut veluti per aliquem partũ, qui proditur extra: huic respondeo, cùm dicimus res oriri ex principiis, non esse partum, nec fieri partum, nisi principiis antè congressis: nec principia, nec omnino quicquam mutari sine principiorum cœtu & congressu. Sed (vt dicam quod sentio) videtur mihi hæc antiqua scriptura non satis integra, & hoc modo reconcinnanda. Quòd si forte aliquis dicet duntaxat oriri Posse ex nõ sensu sensum, mutabilitate Antè aliqua, tanquam partum, quod proditur extrà: vel tanquam partũ, quom proditur extrà, vel, quàm proditur extrà. vt sit hic Lucretij sensus. Quòd si forte aliquis dicet, duntaxat sensum ex eo, quod non est sensus, seu quod sensu caret, oriri possè, per mutabilitatem (principiorum) antegressam, quemadmodum partus per quandam mutabilitatem oritur ex insensili: huic respondeo, nõ fieri partum, nisi principiis antè conciliatis & coactis, nec quicquam commutari, nisi per cõgressionem primorum corporum: & ipsa prima corpora per se esse immutabilia.

PRODITVR) foras editur. sic fere vsurpat lib. 3. Quid dubitas tandem, quin extra prodita corpus, Imbecilla foris, in aperto, tegmine demto, Non modò non omne incolumis durare per æuum, & c. PARTVM) id quod paritur. idem lib. 4. Semper enim partus duplici de semine constat.

COMMVTARI) commutari in aliam formam, aut naturam, vt ouum in pullum: cibum in sanguinem, aut carnem: insensile denique in sensile. sed putant quidam legendum, coagmentari: seu, vt Muretus hoc verbum scribendum existimat, coamentari, id est concrescere, componi, conflari, constitui. quod si placebit, fiet συνίζησις duarum vocalium, o. & a. ego lectionem receptam retineo.

SINE CONCILIATV PRINCIPIVM) Reposueram in prima & secunda editione, sine conciliatu Primorum, quia recepta, & vulgata scriptura, sine conciliatu Principio, ferri non poterat: sine conciliatu autem primorum, interpretabar, sine congressu, & cœtu principiorum, & corporum primorum. Nam etiã alibi, prima, posuit pro primis corporib. vt lib. 2. Omnis enim longè nostris à sensibus ipsa Primorum natura iacet. & lib. 4. Propterea quia sunt è primus facta minutis. Nunc verò, ne longius discedamus ab auctoritate librorum, assentior iis, qui legunt sine concil. Principiûm, vt Principiûm, sit generandi casus, pro, principiorum, neq; tamẽ mea coniectura erat tam superbè & contumaciter dãnanda. Quis scit enim, an scriptum sit à Lucretio, Primorum potius, quàm, Principiûm? Sed quid mirum ex immanibus feris, & barbaris moribus facta, & dicta immania, ac superba erumpere?

TERRAQVE CREATIS) quidam libri habent, flammâque creatis.

CONVENIENTI) sic legendum, non, vt habent omnes libri vulgati, & veteres, conuenientes. nam cohæret cum voce, modo, vt sit, conuenienti modo.

QVIBVS OMNI TVENTES ACC. S.) Putaueram olim legendum, quibus conuenienter, & c. offensus scriptura vulgata, quibus conuenientes, & antiqua, omne tuentes: sententia non inepta. nam, conuenienter, interpretabar, accommodatè

ad vitam Nunc Turnebo assentior, qui, omnituentes legit, propius accedens ad antiquã scirpturam. Est autẽ, omnituẽtes, nomen iunctum ex omni & tuentes, eadem ratione, qua, omnipotẽtes, frugiferẽtes, omni parentes, ædituentes, bellipotentes, armipotẽtes, bellipotentes. sapiẽtipotẽtes, pennipotẽtes, ac similia. Neque tamen illud, conuenienter, adhuc damno ACCENSI SENSVS) sic loquitur infrà eod. lib. leti dominantem in corpore motũ Discutere, ac pæne amissos accẽdere sensus. & lib. 3. accensus nobis per viscera sensus. ADFLIGIT) ad terram deijcit, seu abijcit. προσουδίζει. Horat. saty. 2. lib. 2. Atque adfligit humo diuinæ particulam auræ. E CORPORE SOLVIT) sic habent tres libri manuscr. alij, à corpore soluit. quidam docti legendum censent, in corpore.

PER CAVLAS) caulæ à cauo dictæ sunt (inquit Festus) Antiquitus enim ante vsum tectorum oues in antris claudebantur. per caulas igitur corporis significat Lucret. parteis cauas, & inaneis corporis: quas vulgo meatus, seu poros appellamus. vtitur eadem voce lib. 3. Dispertitur enim per caulas corporis omneis. & lib. 4. per caulas omne palati Diditur. & lib. 6. Dispergũt animas per caulas corporis omneis. Cùm autem hæc fiunt, interit animal.

FIT QVOQVE, VTI SOL. MINVS OBL.) id cùm fit, conualescit animal. VINCERE SÆPE, VINCERE) παλιλλογία. Sic Cic. Arato. Et matutinis acredula vocibus instat, Vocibus instat, & aßiduas iacit ore querelas. Idem Lucretius lib. 3. princip. Omnia sic itidem depascimur aurea dicta: Aurea, &c. idem lib. 5. Suppeditare nouum lumen tremere ignibus instant, Instant, &c. & Virgilius lib. 9. & amicum Cretea Musis, Cretea Musarum comitem, &c. Horat. od. 11. Epod. amore perculsum graui, Amore, qui me præter omneis, &c. & od. 18. Vt inquinauit ære tempus aureum, Ære, dehinc ferro durauit sæcula.

QVICQVID) id est quicque. sic lib. 3. vbi quicquid poßit durare creatum. eodem lib. Certum ac dispositum est, vbi quicquid crescat, & insit. qui versus iteratur lib 5. Idem lib. 4. Semper enim summum quicquid de rebus abundat. & lib. 5. & primum quicquid flammai perdere. ibidem. Sic vnum quicquid paullatim protrahit ætas In medium: & suprà hoc lib. Namque in eadem vna quoiusquoius breuitate: nam quoiusquoius, positum, pro quoiusque. seu cuiusque. Plautus Trinũmo, Sin vnumquicquid singillatim, & placide percũctabere, &c. Idẽ Amphitr. Ordine omne, vt quicquid actu'st, dum apud hosteis sedimus, Edissertauit? M. Tull. lib. 5. Tuscul. vt quicquid obiectum est, quod modo à natura non sit alienum, eo contenti non quærunt amplius. Idem Verr. de signis. ita odorabantur omnia, vt, vbi quicquid esset, aliqua ratione inuenirent.

NAM QVARE POTIVS, &c.) Nam quæ alia ratio esse potest, quare reliquiæ motus vitalis sint victrices, id est animal conualescat potius, quàm moriatur, nisi quòd minus acriter ictus oblatus sit?

CONLECTA MENTE) sic legendum, non, vt in vulgatis, coniecta, aut contecta. quid sit autem colligere se, & colligere animum, seu, mentem, docet M. Tullius libro 4. Tuscul. quæst. quid est seipsum colligere, nisi dißipatas animi partes in suum locum cogere? LETI DOMINANTEM IN CORP. M.) Leti motus, & vitalis motus, pugnant inter se.

LETI IAM LIM. IN IPSO) Non dißimile est illud Græcorum, ἐπὶ γήραος οὐδῷ: id est in senectæ limine. quod & Herodotus vsurpauit in Thalia, ἐς πτωχίην ἀπίκται ἐπὶ γήραος οὐδῷ. id est ad egestatem, seu mendicitatem peruenit, in

ſenectutis limine. Iterum Lucretius libro ſexto. Languebat corpus, leti iam limine in ipſo. eod. lib. Et grauiter partim metuentes limina leti. Sic & Catull. ad Manlium. & à mortis limine reſtituam. Contrà alius quidam poëta, primóque in limine vitæ.

ABIRE) *οἴχεσθαι, obire, mori. abitionem (inquit Feſtus) antiqui mortem dicebāt.*

Præterea quoniam dolor eſt, vbi materiaï
Corpora vi quadam per viſcera viua, per artus
Sollicitata ſuis trepidant in ſedibus intus:
Inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas:
Scire licet, nullo primordia poſſe dolore
Tentari: nullámque voluptatem capere ex ſe:
Quandoquidem non ſunt ex vllis principiorum
Corporibus, quorum motus nouitate laborent:
Aut aliquem fructum capiant dulcedinis almæ.
Haud igitur debent eſſe vllo prædita ſenſu.
Denique, vti poſſint ſentire animalia quæque,
Principiis ſi etiam eſt ſenſus tribuendus eorum:
Quid? genus humanum propriatim de quibu' factum'ſt?
Scilicet & riſu tremulo concuſſa cachinnant:
Et lacrymis ſpargunt rorantibus ora, genáſque:
Multáque de rerum miſtura dicere callent:
Et ſibi proporro quæ ſint primordia quærunt:
Quandoquidem totis mortalibus adſimulata,
Ipſa quoque ex aliis debent conſtare elementis,
Inde alia ex aliis, nuſquàm conſiſtere vt auſis.
Quippe ſequar: quodcunque loqui, ridereque dices,
Et ſapere, ex aliis eadem hæc facientibus vt ſit.
Quòd ſi delira hæc, furioſáque cernimus eſſe,
Et ridere poteſt non ex ridentibu' factus,
Et ſapere, & doctis rationem reddere dictis
Non ex ſeminibus ſapientibus, atque diſertis:
Quî minus eſſe queant ea, quæ ſentire videmus,
Seminibus permiſta carentibus vndique ſenſu?

PRÆTEREA QVONIAM DOLOR) *Probat nunc à voluptate & dolore, prima corpora ſenſus eſſe expertia, hoc modo. Si principia ſentirent, & voluptate afficerentur, & dolore. nam quicquid ſentitur, aut iucundum eſt, aut moleſtum: at principia neque voluptate, neque dolore afficiuntur. ergo non ſentiunt. Voluptatem autem ſic quidam definiunt, motum naturæ conſentaneum: dolorem, motum præter naturam.*

SOLLICITATA) *Feſtus: ſollicitare eſt loco mouere. ſolum autem quin ſignificet locum quis dubitet, cùm exſules dicantur loco patriæ ſuæ pulſi? auctor vocabularij Latinogræci manuſcr. ſollicitat, inquit, αἰαστίει.*

QVORVM MOTVS NOVITATE) *motus, patrij casus est, vt sit hæc huius loci sententia. principia neque dolore tentantur, neque voluptate afficiũtur, quia non constant ex aliis principiis, propter quorum motionis nouitatem, seu quorum motu nouato laborent, &c.*

DENIQVE VTI POSSINT, &c.) *hoc sentit* Lucretius. *denique si ad id, vt animalia quæque sentire poßint, necesse est principia quoque ea, ex quibus illa constant, sensu esse prædita: sequentur hæc absurda: dicendum erit scilicet, ea principia, ex quibus genus humanum propriè conflatum est, ridere, flere, de natura rerum disputare, & ex quibus ipsa principiis constent, quærere, vsque ad infinitum. quæ cùm sint absurda, & delira, illud, ex quo hæc sequuntur, falsum est.*

PROPRIATIM) *proprie.* Sic *autem legendum esse ex* Arnobio *conieci, seu potius didici.* Nam *libri & manuscript. & vulgati habent propritim, & ita profert* Nonius, *si hoc loco est emendatus.* Sic *autem* Arnobius *lib. 3. aduers. gen. vsqueadeo res exigit propriatim deos scire, nec ambigere de vniuscuiusque vi, & nomine, vt si alienis ritibus, & appellationibus fuerint inuocati, & aureis habeãt structas, & piaculis nos teneant inexpiabilibus obligatos. malim tamen, vt ingenuè fatear, legi proprietim.*

DE QVIBV' FACTVM EST) *omnes quidem libri habent, de quibus auctum'st: sed ego legendum puto, de quibu' factum est: præsertim cùm apud* Nonium *legatur, de quibus actum est. ordo autem est. quid ea primordia, de quibus genus humanum propriè factum est? scilicet & cachinnant, & flent. sic infrà legendum, non ex ridentibu' factus, quemadmodum excudendum curaui.* Primùm *enim* Latinè *dici non potest, auctus de re, aut ex re aliqua, sed, auctus re aliqua. nam, auctus, casum septimum sine præpositione postulat. deinde aliud est auctus re aliqua, aliud, factus de re, aut ex re aliqua.* Hoc *qui nescit, fateatur se hospitem esse in lingua* Latina.

DE RERVM MISTVRA) *quidam docti legendum censent, natura.*

PROPORRO) *longius, vlterius.*

ADSIMVLATA) *aliàs adsimilata: quod idem valet.*

CONSISTERE VT AVSIS) *duo libri manuscripti habent, audeas, quod iccirco notaui, vt admoneã lectorem, hoc audeas, fuisse primùm interpretationem, seu declarationem vocis, ausis: deinde ab imperito librario, reiecta vera scriptura, in contextum translatum, cùm putaret, ausis, esse corruptum & mendosum: audeas, esse verum, & germanum.*

QVIPPE SEQVAR) Quippe *te persequar, atque vrgebo, vt, quodcunque dices ridere, & loqui, & sapere, fatearis, velis nolis, ex aliis hæc eadem facientibus, id est ridentibus, & loquentibus, & sapientibus, constare.*

ET DOCTIS RAT. R. DICTIS) *doctis dictis. sic lib. 5.* Multa *tibi expediam doctis solatia dictis.* Sic Plautus Trinummo. Multa *ego possum docta dicta, & quamuis facundè loqui,* Historiam *veterem, &c.*

NON EX SEMINIBVS) *repete* ἀπὸ κοινοῦ *factus, vt sit, non factus ex seminibus sapientibus. auctus autem, quod est in libris ferè omnibus, ferri non potest: & qui hoc probat, illud improbat: barbarus est.*

Denique cælesti sumus omnes semine oriundi.
Omnibus ille idem pater est: vnde alma liquenteis

Humorum guttas mater cùm terra recepit,
Fæta parit nitidas fruges, arbustáque læta,
Et genus humanum: parit omnia sæcla ferarum,
Pabula cùm præbet, quibus omnes corpora pascunt:
Et dulcem ducunt vitam, prolémque propagant.
Quapropter meritò maternum nomen adepta'st.
Cedit item retrò, de terra quod fuit antè,
In terras: & quod missum'st ex ætheris oris,
Id rursum cæli rellatum templa receptant:
Nec sic interimit mors res, vt materiaï
Corpora conficiat, sed cœtum dissupat ollis.
Inde aliis aliud coniungit: & efficit, omnes
Res vt conuertant formas, muténtque colores:
Et capiant sensus, & puncto tempore reddant:
Vt noscas, referre, eadem primordia rerum
Cum quibus, & quali positura contineantur,
Et quos inter se dent motus, accipiántque:
Néve putes æterna penes residêre potesse
Corpora prima, quòd in summis fluitare videmus
Rebus: & interdum nasci, subitóque perire.
Quin etiam réfert nostris in versibus ipsis,
Cum quibus, & quali sint ordine quæque locata.
Namque eadem cælum, mare, terras, flumina, solem
Significant: eadem fruges, arbusta, animanteis:
Si non omnia sint, at multo maxima pars est
Consimilis: verùm positura discrepitant hæc.
Sic ipsis in rebus item iam materiaï
Interualla, viæ, connexus, pondera, plagæ,
Concursus, motus, ordo, positura, figuræ
Cùm permutantur, mutari res quoque debent.

DENIQVE CÆLESTI) *profert hos versus* Lactantius, *seu, vt alij malũt,* Lutatius Firmian. *lib 6. de vero cultu.* Itaque non errat Lucretius *cùm dicit,* Denique, *&c. sic* Virg *lib.* 4 Georg. *deum namque ire per omneis* Terrásque, tractúsque *maris, cælúmque profundum:* Hinc *pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum.* *Idem lib.* 6. *Æneid.* Igneus *est ollis vigor, & cælestis origo. &* Homerus *paßim de* Ioue: πατὴρ ἀνδρῶν τε, θεῶν τε. SEMINE ORIVNDI) *in voce, oriundi, i, & u, vnam syllabam efficiunt, seu potius* i, *liquescit: quanquam nonnulli libri habent stirpe oriundi. quæ scriptura si cui placebit, equidem non repugnabo, verumtamen suspicor esse suppositam.* VNDE ALMA LIQVENTEIS) *vnde, à quo* Ioue. Virg. Georg. 2. Tum *pater omnipotens fæcundis imbribus æther* Coniugis

in gremium lætæ descēdit, & omneis Magnus alit magno commistus corpore fœtus.

DVCVNT VITAM) *producunt, vel traducunt, & degunt.*

QVAPROPTER MERITO MATERNVM) *sic sup. Quare magna deûm mater, matérque ferarum, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis vna.*

ET QVOD MISS. EST EX ÆTH. OR.) *M. Tullius in Catone maiore, Atque etiam cùm hominis natura morte dissoluitur, ceterarum rerum perspicuũ est quò quæq; discedat. abeunt enim illuc omnia, vnde orta sunt. animus autẽ solus nec cũm discedit, apparet.* NOSCAS REFERRE, &c.) *sic sup. Iámne vides igitur, magni primordia rerum Referre in quali sint ordine quæque locata? hæc cum superioribus coniungas licet: licet & separatim legas. quod tamen malo.*

NEVE PVTES) *Sic habent libri vulgati, Néve putes æterna parum res. pot. quam lectionem initiò eram secutus: eámque sic explicabam, docens, hæc esse coniungenda cum iis, quæ antecedunt: Vt noscas, referre, &c. Néve putes, &c. id est, vel, vt ne putes, quia corpora prima perpetuò iactari, & fluitare videmus in extremitate rerum naturalium, & interdum videntur nasci, subitóq; interire. (Nam re vera neque oriuntur, neque intereunt) vt ne igitur iccirco putes æterna esse non posse, &c. Nunc autem profiteor, ac testor, (quod in prima quidem editione fugit me lectori indicare, in secunda verò non neglexi, cùm præsertim etiam Turnebus noster me admonuisset) me in omnibus libris manuscript. reperisse scriptum, Néve putes æterna penes residére, &c. Atque hanc scripturam nunc secutus sum: quam quidam sic interpretantur, Néve putes corpora prima posse residére penes profundum immensum, nulla, aut certè absurda, vt mihi quidem videtur, sententia. Omnino hoc, penes, sic positum, quid sibi velit, aut quò pertineat, non est facile mihi quidem exponere. Turnebus Aduers. lib. 5. cap. 26. penes æterna residére, sic explicat, in æternis textis remanere. Ego mallem sic: néve putes corpora prima residére posse penes æternitatem omni motu priuata. Putaui aliquando legendum, minus, pro, penes: deinde statim vênit in mentem, residere æterna, pro, remanere, seu manere æterna, genus esse loquendi non satis Latinis vsitatum. Quare tutius esse scripturam antiquam, integram atque intactam retinere, etiam si eius sententia obscura sit. Dicam tamen, quod sentio, liberè, his tribus versibus sublatis, Néve putes, &c. Corpora prima, &c. Rebus: & interdum &c. nihil de huius loci sententia deperiturum: quin etiam eorum interpositu sententiam totam obscurari, & corrumpi.*

FLVITARE) *iactari, vel exstare.* ἐπιπολάζειν.

QVINETIAM) *probat à simili, non ideò minus æterna esse principia rerum, quòd modò coniungantur, & consocientur, modò dissipentur, & iactentur: & ex iisdem principiis nunc hoc, nunc illud gignatur: cùm eorum ordo mutetur dumtaxat, & positura, & motus, & similia.* QVÆQVE) *elementa litterarum.*

NAMQVE EADEM) *viginti tria elementa litterarum.*

SI NON OMNIA SINT) *si non omnia litterarum elementa sint consimilia.* DISCREPITANT HÆC) *lego, discrepitant hæc, non, discrepitant res, vt est in libris vulgatis. non enim loquitur de rebus, sed de elementis, & nominibus, quæ ex litteris constant.*

Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.
Nam tibi vehementer noua res molitur ad aureis
Accidere: & noua se species ostendere rerum.

Sed neque

Sed neque tam facilis res vlla est, quin ea primùm
Difficilis magis ad credendum constet: itémque
Nil adeo magnum, nec tam mirabile quicquam
Principiò, quod non minuant mirarier omnes
Paullatim: vt cæli clarum, purúmque colorem,
Quémque in se cohibent palantia sidera passim,
Lunæq́;, & solis præclara luce nitorem:
Omnia quæ nunc si primùm mortalibus adsint,
Ex improuiso ceu sint obiecta repente:
Quid magis his rebus poterat mirabile dici?
Aut minus antè quid auderent fore credere gentes?
Nulli (vt opinor) ita hæc species miranda fuisset,
Quàm tibi. iam nemo fessus satiate videndi,
Suspicere in cæli dignatur lucida templa.
Desine quapropter nouitate exterritus ipsa
Exspuere ex animo rationem: sed magis acri
Iudicio perpende: &, si tibi vera videtur,
Dede manus: aut, si falsa est, accingere contrà.
Quærit enim rationem animus: cùm summa loci sit
Infinita foris, hæc extra mœnia mundi:
Quid sit ibi porrò, quò prospicere vsque velit mens:
Atque animi tractus liber quò peruolet ipse.

NVNC ANIMVM) *Nunc aggrediens ad probandum, non vnum esse mundum, sed innumerabileis, quia hæc sententia abhorret ab opinionibus & sensibus hominum, vtitur* προυπεργασίᾳ. *seu* προθεραπεύσει: *id est præmunitione, & animorum præparatione huiusmodi: nihil esse tam facile, & credibile, quin id initiò difficile ad credendũ videatur: nihil contrà tam admirabile, & incredibile primùm, quod non paullatim desinant homines mirari. Reddit autem auditorem, seu potius lectorem attentum, cùm se de rebus nouis, & magnis pollicetur esse dicturum. Hac de re sic Diog. Laërtius.* Ἀλλὰ μὴν καὶ κόσμοι ἄπειροί εἰσιν, εἴθ' ὅμοιοι τούτῳ, εἴτ' ἀνόμοιοι. αἵ τε γὰρ ἄτομοι, ἄπειροι οὖσαι, ὡς ἄρτι ἀπεδείχθη, φέρονται καὶ πορρωτάτω. οὐ γὰρ κατηνάλωνται αἱ τοιαῦται ἄτομοι, ἐξ ὧν ἂν γένοιτο κόσμος, ἢ ὑφ' ὧν ἂν ποιηθείη, οὔτ' εἰς ἕνα, οὔτ' εἰς πεπερασμένους, οὔτε ὅσοι τοιοῦτοι, οὔτε ὅσοι διάφοροι τούτοις. ὥστε οὐδὲν ἐμποδίζον ἐστὶ πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν τοιούτων κόσμων. *id est: Porrò autem etiam mundi sunt innumerabiles, siue huic similes, siue dissimiles. Nam & atomi, cùm sint infinitæ, vt paullo antè demonstratum est, feruntur vel longissimè. Non enim consumtæ sunt tales atomi, ex eo tempore, ex quo natus sit mundus, aut ex quibus concretus sit, neque in vnum, neque in finitos, neque qui sunt tales, neque qui sunt his dissimiles. Quare nihil obstat, quominus talium mundorum sit infinitas. Innumerabileis autem mundos esse putauit & Democritus: quod testatur M. Tull. lib. 1. de Finib. Infinitio ipsa, quam* ἀπειρίαν *vocant, tota est à Democrito: tum innumerabiles mundi, qui & oriantur, & intereant. Idem Lucullo. & ais Democritum dicere innumerabileis esse mũdos.*

Idem vltima epist. lib. 9. Ille varo te putabat quæsiturum, num vnum cælum esset, an innumerabilia. varo autem, non baro, vt vulgò legitur, id est stolidus, à varis.

VEHEMENTER) anapæstus pro spondeo: vt apud Horat. lib. 2. epist. Vehemens & liquidus. vel lege, vementer. NEC TAM MIRABILE) Mirè hic locus fuerat deprauatus ab iis hominibus, qui, dum plus videre, quàm alij, videri volunt, faciunt vt nihil videre iudicentur. Nam cùm libri veteres ita haberēt, vt ego excudendum curaui, vocem, Principiò, transtulerant in versum sequentem: aduerbium autem, Paullatim, à quo initium capere debet versus tertius ab illo, Nil adeò magnum, &c. posuerant in secundo pede eius versus, qui ab illo eodem secundus est: quo facto tota huius loci sententia obscurabatur, & corrūpebatur. Sic enim in omnibus libris legitur, mirabile quicquam, Quod non paullatim minuant mirarier omnes. Principio cæli clarum &c. (nisi quod in quibusdam sic legitur, Quod non paullatim minus fiat mirabile cunctis) planè mendosè. Nunc verborum ordine restituto, sententia planissima est. hoc enim sentit Lucret. ab hoc loco, itémque Nil adeo, &c. Et similiter nil adeò magnum est, nec quicquam tam mirabile principiò, id est primò, quod non desinant omnes paullatim mirari, verbi gratia, hūc cæli clarum, purúmque colorem, &c. desierunt mirari. Quòd autem homo barbarus legit, hac optima & antiqua scriptura reiecta, quod non minus fiat mirabile cūctis &c. vel ex hoc solo, cuius ingenij, aut iudicij sit, cuiuis iudicare licet. Non pigebit autē hoc addere, pro, mirabile quidquam, fortasse legendum, mirabile quoiquam.

AVT MINVS ANTE QVID AVDERENT, &c.) sic habent omnes ferè, quos quidem viderim, libri & manuscripti, & impressi, præter vnum veterē, in quo scriptum est, audirent, planè mendosè. nam huius versus hæc sententia est: aut quid homines minus sperarent, seu crederent fore? vel aut quid magis esset incredibile, atque inexspectatum? hoc etiam varietatis est in libris veteribus, quòd nonnulli habent, quod auderent. quod ferri potest, vt sit hic ordo, magis mirabile, aut quod fore gentes minus credere auderent, &c.

QVAM TIBI) vtpote philosopho. μάλα γὰ φιλοσόφου τοῦτο πάθος, τὸ θαυμάζειν, vt ait Plato, id est, valde enim philosophi proprius est hic affectus, videlicet mirari. quamuis aliter sentiat Horatius epist. ad Numicium. Nil admirari propè res est vna, Numici, Soláque, quæ possit facere, & seruare beatum. notet lector hoc loquendi genus, nulli ita miranda, quàm tibi, pro, tam miranda, quàm, vel, ita, vt: quod & alibi ab eodem vsurpatur, sed non dissimulabo, me totum hunc locū sic impressum, scriptum, ac distinctum reperisse in codice Bertin. manuscripto, & in vno vulgato Basiléæ impresso apud Henricum Petrum anno CIↃ IↃ XXXI. Nil, vt opinor, ita hæc species miranda fuisset. Quam tibi iam nemo fessus satiate videndi, Suspicere, &c. Cuius lectionis sententia plana est, neque inepta, nisi quòd duriuscula videtur, propter tautologiam. Ita enim procederet verborum series, & eorum sententia hæc esset: quid poterat his rebus magis mirabile dici, aut quid minus credibile gentibus? nil, vt opinor, subintell. magis mirabile, aut minus credibile poterat esse. ita hæc species miranda fuisset sequitur nunc alterum æquè durum: Quam tibi videndi satietate fessus nemo in cæli lucida templa suspicere dignatur. Verùm tamē hanc lectionem non solùm non damno, atque improbo: verùm etiam ei, quam secutus sum, tametsi aliquot veterum librorū veterum, & recentium auctoritate confirmatam, antepono. SATIATE) id est satietate. idem lib. 5. Hæc animos ollis mulcebant atque iuuabant Cum satiate cibi. Attius. quorum crudelitatem nulla

vmquam explet satias sanguinis, ex Nonio. & Q. Septimius. Dein vbi satias omneis tenuit, &c. Idem, neque prius finis factus, quàm Græcos satias, & ad postremum fatigatio inceßit. Terẽt Eunuch. vbi satias cœpit fieri, commuto locum. & quidam vetus poëta apud M. Tull. lib. 3. de nat. Deorum. aut quæ nam vmquam ob mortem Myrtili pœnis luendis dabitur satias supplici? EXSPVERE) *sic quidem habent omnes ferè codices, ego tamen malim legi, Respuere.*

DEDE MANVS) *da manus: fatere te victum veris. Cæsar lib. 5. tandem dat Cotta manus. Ouid. de arte. Scribe: dabit victas ferreus ille manus. translatum à re militari. sic infr. eodem lib. sub extrem. Nam certe fluere, ac decedere corpora rebus Multa, manus dandum est. & M. Tull. lib. 2. epist. ad Attic. Aiebat illum primò sane diu multa contrà: ad extremum manus dedisse. Idem in Læl. Atque ad extremum dat manus, vincique se patitur. Symmachus in epist. cùm ipsum Annibalem fides certa sit bello inuictum manus Campaniæ dedisse.*

ACCINGERE CONTRA) *id est eam oppugna. Plaut. Amphitr. cingitur. certè expedit se. ductum item à re militari.*

QVÆRIT ENIM RATIONEM) *hunc versum cum tribus deinceps sequentibus delendos censeo, vt adulterinos. quos si lector eruditus attentius considerabit, eum facile mihi assensurum arbitror. sunt enim inepti, atque inanes, & verbis & sentẽtia. Atque, vt cetera omittam, nónne absurdum est, ita loqui, animus rationem quærit, quid sit extra hæc mœnia mundi, quò animi tractus ire peruelit? tum versus ille, qui sequitur, Atq; animi tractus liber quò peruelit ire, non vno modo legitur. alibi enim, vt in Florentinis, & Aldinis recentioribus: Atque animi iniectus liber quoquo volet ipse. in aliis: Atque animi tractus liber quoquo velit ire: in aliis: Atque animi tactus liber quo peruolet ipse. in aliis, liber quò peruolet ire Præterea in quibusdam libris versus primus ita legitur, Quærit enim ratione animus, &c. vt facile appareat, ab aliquo arrogante, atque indocto esse inculcatos, quasi aliquid deesset. Cùm hæc scripsissem, homo barbarus hos versus asserere manu instituit. sibi habeat, licet. non equidem inuideo. ne miror quidem.*

Principiò nobis in cunctas vndique parteis,
Et látere ex vtroque: infrà, supráque, per omne
Nulla'st finis, (vti docui) res ipsáque per se
Vociferatur, & elucet natura profundi.
Nullo iam pacto verisimile esse putandum'st:
Vndique cùm vorsus spatium vacet infinitum:
Semináque innumero numero, summáque profunda
Multi'modis volitent æterno pércita motu,
Hunc vnum terrarum orbem, cælúmque creatum:
Nil agere illa foris tot corpora materiaï,
Cùm præsertim hic sit natura factus, & ipsa
Sponte sua fortè offensando semina rerum
Multi'modis, temerè, incassum, frustráque coacta
Tandem cooluerint ea, quæ coniecta repente
Magnarum rerum fierent exordia semper,

Terraï,maris,& cæli,generísque animantum.
Quare etiam atque etiam taleis fateare necesse'st
Esse alios alibi congressus materiaï,
Qualis hic est,auido complexu quem tenet æther.
Præterea cùm materies est multa parata,
Cùm locus est præstò:nec res,nec causa moratur
Vlla:geni debent nimirum,& confieri res.
Nunc & seminibus si tanta est copia,quantam
Enumerare ætas animantum non queat omnis:
Vísque eadem,& natura manet,quæ semina rerum
Coniicere in loca quæque queat simili ratione,
Atque huc sunt coniecta:necesse'st confiteare
Esse alios aliis terrarum in partibus orbeis,
Et varias hominum genteis,& sæcla ferarum.
Huc accedit,vt in summa res nulla sit vna,
Vnica quæ gignatur:& vnica,soláque crescat.
'Quin cuiusque sient sæcli,permultáque eodem
Sint genere:in primis animalibus indice mente.'
Inuenies sic montiuagum genus esse ferarum,
Sic hominum genitam prolem,sic denique mutas
Squammigerûm pecudes,& corpora cuncta volantum.
Quapropter cælum simili ratione fatendum'st,
Terrámque,& solem,lunam,mare,cetera,quæ sunt,
Non esse vnica,sed numero magis innumerali.
Quandoquidem vitæ depactus terminus altè
Tam manet his,& tam natiuo hæc corpore constant,
Quàm genus omne,quod his generatim rebus abundat.

PRINCIPIO NOBIS)*Ex eo quòd spatium vacuum atque inane, omni ex parte est infinitum, & corpora infinita, probare conatur, innumerabileis esse mundos. & attende lector, eum hinc capere initium huius rei probandæ.* Frustrà *igitur dicuntur illa suprà, cùm summa loci sit* Infinita *foris hæc extra mœnia mundi, &c.*
VTI DOCVI)*lib.*1.*ibi.* Omne,*quod est igitur, nulla regione viarũ* Finitũ *est.*
VOCIFERATVR)*clamat,* βοᾷ. *sic lib.*3 *princip.* Nam *simul ac ratio tua cœpit vociferari, &c.* VNDIQVE CVM VORSVS)*Sic habent quidem omnes libri & veteres, & recentiores. sed videtur legendum,* Cùm *quoquo vorsum, seu vorsus: vel sic,* Quoquo *cùm vorsum: seu, vorsus.* Nam, *vorsum, seu vorsus, seu versum, vsitatius cum aduerbiis motum significantibus iungitur. quoquouersus autem valet, quanque partem versus.* Sed *sic argumentatur* Lucretius: *summa rerum est infinita: id est & inane infinitum, & corpora prima infinita. non igitur verisimile est, hunc vnum mundum esse creatum. nam si ita esset, corpora prima infinita, quæ mouentur in inani infinito, extra hunc mundum scilicet, qui ex corporibus pri-*

mis fortuitò genitus est, essent otiosa, nihilque crearent. hoc falsum. ergo & illud.

OFFENSANDO) *id est occursando. suprà eod. lib.* Nec foret offensus natus.

FRVSTRAQVE COACTA) *id est ita coacta, vt nihil omnino gignere possent. reperitur autem hæc scriptura in quattuor libris manuscriptis.*

TANDEM COOLVERINT EA,) *Cùm reperissem in libris scriptis partim, colarint, partim, coierint, partim, coierunt, cooluerint, reposui: quæ scriptura perspicuè vera est. coolescere autem valet concrescere, & coagmentari, seu, vt quidam volunt, coamentari, & coire. olescere enim, vt docet Festus, valet crescere. quo verbo vtitur idem Lucret. infrà eod. lib.* Donicum olescendi summum tetigere cacumen. *vbi tamen quidam legunt, alescendi, non rectè. quemadmodum apud Arnobiũ mendosè non semel legitur, coalita: cùm sine dubio legendum sit, coolita. sic enim ductum, coolitum, à coolesco, vt concretum, à concresco. in cooluerint autem duæ vocales, o o, coolescunt in vnam syllabã longam, vt lib. 5.* atque oppida cooperuisse. *Si quis tamen pertinacior, coierint, retinere volet, non pugnabo: quamquam prima huius verbi syllaba breuis est.*

CONIECTA REPENTE) *in vnum locum scilicet: id est congressa, collecta, coacta, compulsa in concilium. quidam legunt, conlecta, seu, collecta. ego tamen nihil mutaui. nam & infrà mox ita loquitur, & alibi vtitur verbo huic contrario, disiicere, pro, dissipare: & disiectus materiaï. similiter apud eundem legitur, cui opponitur congressus, & concilium materiaï.*

AVIDO) *vasto, ingenti. sic lib. 5.* Inde auidam partem montes, siluæq; ferarum possedere. PRÆTEREA CVM MATERIES, &c.) *Præterea cùm materies satis multa est, eáque parata, & accommodata ad gignendum, id est (vt loquuntur Peripatetici) ad recipiendas formas, & cùm locus est: res gignitur.*

GENI DEB. NIM.) *id est gigni. sic autem legendum esse vincit ratio, atque ipsa veritas, quantumuis hîc reclament licet barbari. confirmat hanc emendationem id quod infrà non longè ponitur.* Huc accedit, vt in summa res nulla sit vna, Vnica quæ gignatur, &c.

IN SVMMA) *in summa rerum, in omni, in vniuerso. argumento à simili probat, mundos innumerabileis & nasci quotidie, & interire, hoc modo. quemadmodum nihil vnicum gignitur, neque crescit: sed infiniti homines, infiniti equi, infiniti tauri, &c. & geniti sunt, & quotidie gignuntur: sic & mundi innumerabiles.*

INVENIES SIC MONT.) *duos versus sine dubio spurios inter hunc, & versum,* Vnica quæ gignatur, &c. *inculcatos, delendos censeo.* Inuenies (inquit) *sic feras esse genitas, nempe infinitas, sic homines, sic pisceis, & aueis.*

DEPACTVS) *defixus.* TAM MANET HIS, ET TAM) *hunc locum restitui à codicibus manuscriptis admonitus, atque adiutus. Nam cùm in eis reperissem scriptũ, & tam, non vt in vulgatis, etiã, facile mihi fuit coniicere legendũ, tam manet his, & tam natiuo hæc, non vt vulgò, tam manet hæc etiam. ordo autem verborum est: quandoquidem terminus vitæ tam altè depactus manet his, nempe cælo, terræ, soli, & lunæ, &c. & tã natiuo corpore hæc constant, quàm genus, &c. id est quoniã cælum, terra, &c. æque finẽ habent certum, ratum, & fixum, ad quẽ cùm peruenerint, sunt interitura: & tam natiuo constant corpore, q̃ animãtes, &c.*

Quæ bene cognita si teneas, natura videtur
Libera continuò dominis priuata superbis,

Ipſa ſua per ſe ſponte omnia Dis agere expers.
Nam (prò ſancta Deûm tranquilla pectora pace,
Quæ placidum degunt æuum, vitámque ſerenam:)
Quis regere immenſi ſummam: quis habere profundi
Indu manu validas potis eſt moderanter habenas?
Quis paritet cælos omneis conuertere? & omneis
Ignibus ætheriis terras ſuffire feraceis?
Omnibus ínque locis eſſe omni tempore præſtò,
Nubibus vt tenebras faciat, cælique ſerena
Concutiat ſonitu? tùm fulmina mittat: & ædeis
Sæpe ſuas diſturbet, & in deſerta recedens,
Sæuiat exercens telum: quod ſæpe nocenteis
Præterit: exanimátque indignos, ínque merenteis?
Multáque poſt mundi tempus genitale, diémque
Primigenum maris, & terræ, ſolíſque coortum,
Addita corpora ſunt extrinſecus, addita circùm,
Semina: quæ magnum iaculando contulit omne:
Vnde mare, & terræ poſſent augeſcere: & vnde
Adpárer et ſpatium cæli domus, altáque tecta
Tolleret à terris procul, & conſurgeret aër.
Nam ſua quoique locis ex omnibus omnia plagis
Corpora diſtribuuntur, & ad ſua ſæcla recedunt,
Humor ad humorem, terreno corpore terra
Creſcit, & ignem ignes procudunt, ætheráque æther,
Donicum ad extremum creſcendi perfica finem
Omnia perduxit rerum natura creatrix.
Vt fit, vbi nihilo iam plus eſt, quod datur intra
Vitaleis venas, quàm quod fluit, atque recedit:
Omnibus his ætas debet conſiſtere rebus:
His natura ſuis refrenat viribus auctum.

DOMINIS PRIVATA SVP.) *Dis.* DIS AGERE EXPERS) *dis expers, id eſt deorum expers. ſic loquitur & Catull. de coma Beren. Quicum ego, dum virgo quondam fuit omnibus expers, &c. quamquam hunc verſum ſic cum proximo legunt quidam, Quicum ego, dum virgo quondam fuit, omnibus expreſſa Vnguentis vnà millia multa bibi. Sed ſi nos hîc deficit Catullus: Plautum teſtem citemus. ſic igitur, Amphitr. Eo more expertem te factam aduenien ſoffendi domi. Idem Aſinar. princip. Dono te ob iſtuc dictum, vt expers ſis metu. Idem Perſa. eares me domo expertem facit.* NAM (PRO SANCTA, &c) *Iterum exclamat non ſine ſtomacho, quaſi fieri non poſſit, vt vlla vis, vlláue prouidentia hanc mundi fabricam regat. Sed errat Epicurus, & cum Epicuro Lucretius.*

QVÆ PLACIDVM, &c) *sic lib.* 5. *Nam bene qui didicere deos securum agere æuum, & cet.*

QVIS REGERE IMMENSI SVMMAM, &c.) *sic Velleius apud M. Tull. lib.* 1. *de natura deorum. Quibus enim oculis intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi à Deo, atque ædificari mundum facit? quæ molitio, quæ ferramenta, qui vectes, quæ machinæ, qui ministri tanti muneris fuerunt? & c. ibid. Siue enim ipse mundus, deus est, quid potest esse minus quietum, quàm nullo puncto temporis intermisso versari circum axem cæli admirabili celeritate? nisi quietum autem, nihil beatum est: siue in ipso mundo Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes temporum, rerum vicißitudines, ordinésque conseruet, terras, & maria contemplans, hominum commoda, vitásque tueatur: næ ille est implicatus molestis negotiis & operosis. Ad priorem illum Ciceronis locum pertinent illa Lactantij, seu Lutatij Firm. ex lib.* 2. *de origine erroris. At idem quoties Epicureus est, & non vult à Deo factum esse mundum, quærere solet, quibus manibus, quibus machinis, quibus vectibus, qua molitione hoc tantum opus fecerit. Cum hoc autem Lucretij loco congruit illud eiusdem ex primo libro. Quippe ita formido mortaleis continet omneis, &c. & illud ex eod. Nam certè neque consilio primordia rerum, &c. & illud ex hoc lib. sup. At quidam contra hæc ignari, &c. hac eadem de re sic Laërtius.* Καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν καὶ τροπὴν καὶ ἔκλειψιν, καὶ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις, μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν χρῆναι δεῖσθαι, μήτε διατάττοντος, ἢ διατάξαντος καὶ ἅμα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετ᾽ ἀφθαρσίας. οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματίαι, καὶ φροντίδες, καὶ ὀργαὶ, καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλὰ ἀσθενείᾳ, καὶ φόβῳ, καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον. *id est, Atqui, in iis, quæ sublimia, & superna, siue supera dicuntur, motum ex loco ad locum, solstitia, defectus solis & lunæ, ortum, occasum, & his similia, non esse existimandum quoquam administratore egere, neque gubernatore, aut aliquo, qui ea ordine digerat, aut digeßisset, qui idẽ omnem beatitudinem cum immortalitate obtineret. Non enim congruunt molestiæ, & curæ, & iræ, & gratiæ cum beatitudine: sed cum imbecillitate potius, & metu, & indigentia opis alienæ.*

INDV MANV) *id est in manu. sic sup. lib.* 1. *viámque Indugredi sceleris. & sup. hoc lib. At non esse tamen perplexis indupedita. & lib.* 4. *Indugredi porrò pariter simulacra, pedémq; Ponere, &c. ibid. Quippe vbi prima perit, alióq; est altera nata Indu statu. & lib.* 5. *Nec iácere Indu manus, via quà munita fidéi Proxima & lib.* 6. *Quod genus indu mari spirat fons dulcis aquaĩ. Licet tamẽ etiam, endo manus, legere, & endo gredi, & endopedita, & endo manus, & endo mari: vt nonnulli volunt. neque tamen in hoc eis assentior, quod negant, veteribus vsurpatum esse, indu, pro in. Refellit enim eos & grammaticorum veterum auctoritas, in his Probi: & librorum veterum consensus.*

SVFFIRE) *vaporare, suffumigare. Item lib.* 4 *Et miseram tetris se suffit odoribus ipsa. & Virg. Georg* 4. *Et suffire thymo, terrásque recidere inaneis.*

SÆVIAT EXERCENS TELVM, QVOD SÆPE, &c.) *sic lib.* 6. *Quòd si Iupiter, atque alij fulgentia Diui Terrifico quatiunt sonitu cælestia templa, Et iaciunt igneis, quò cuique est cumque voluntas: Cur, quibus incautũ scelus auersabile cumque est, Non faciunt icti flammas vt fulminis halent, Pectore perfixo, documen mortalibus acre? &c totus enim ille locus mirè cum hoc congruit. sic & M. Tull. lib. de cõsulatu. Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo, Ipse suas arceis,*

*atque inclyta templa petiuit,*Et Capitolinis *iniecit sedibus igneis.*

INDIGNOS) *indignos, qui exanimentur, vt explicat ipse, immerenteis.* Sic *loquitur* Horat. *sat. 2. lib. 2.* Cur *eget indignus quisquam, te diuite?* M. Tullius. Tuscul. 4. *misericordiam datam esse dicunt ad opem ferendam, & calamitates hominum indignorum subleuandas.*

MVLTAQVE POST M.) *redit ad institutum.*

ADDITA CORP. SVNT, &c.) *id est & multa post ortum mundi corpora addita sunt alia extrinsecus, alia circùm. hic versus, qui deinceps sequitur in omnibus libris,* Semina, *quæ magn. & c. sine dubio non est* Lucretij: *sed ab aliquo nimium sibi arrogante pro Lucretiano interpositus est, quasi aliquid deesset. itaque eũ delẽdũ cẽseo.* VNDE) *quibus corporibus additis extrinsecus, & additis circùm.*

APPARERET SPATIVM) *libri scripti alij habent,* Appariret, *alij, apparet, alij aperiret: quod postremum, in prima editione probaueram, existimans ita à* Lucret. *scriptum: vt intelligamus, versum initium capere ab anapæsto,* Aperiret *spatium. aperire spatium autem, id est explicare: & tamen lectionem vulgatam,* Aptaret *spatium, secutus eram. in secunda editione verò, & item in hac,* Appáreret *magis probaui,* Turnebo *nostro assentiens.* Appáreret, *autem, verbum est iunctum ex ad, & pário: & valet, acquireret, sibi adderet, seu sibi compararet, spatium, id est amplitudinem: atque hoc totum appáreret spatium, id est amplius & spatiosius fieret, augesceret, amplificaretur.*

ET AD SVA SÆCLA RECED.) *nonnulli libri, vt* Flor. *habent: & ad sua semina cedunt: quam scripturam non probo. quomodo enim corpora prima, ad sua corpora prima cedant? nisi dicamus, corpora prima confluere ad corpora prima sibi cognata & similia. cod.* Vatic. *habet: ad sua sæde recedunt. plane mendosè. Atque illud sæde factum esse puto ex sæcla. nam sæpe reperimus in libris manuscriptis scriptum d. pro cl. & cl. pro d. propter similitudinem. ita cum ex sæcla factum esset sæda, facile iam librarius imperitus scripsit sæde.* Sed *quidam non indoctus putabat hîc legendum, ad sua fœdera cedunt, ex illa scriptura* Vaticana *faciens coniecturam. addebat ille, quo suam coniecturam confirmaret, verbum, recedunt huic loco non conuenire, quia cùm significet* Lucretius, *corpora prima ad sui generis principia conuenire & confluere, recedere autem sit retro cedere, & discedere, verbo ab eo, quod sentiret, alieno vteretur. ad sua fœdera autem interpretabatur, ad ea corpora, ad quæ per fœdera, & leges naturæ, concedere & confluere deberent. ego respondebam, verbum, recedunt, mihi videri ad hũc locum maxime accommodatum.* Nam *cùm dicat* Lucretius, *corpora prima per plagas ad sua sæcla recedere: motus autem, qui fit per plagam, non sit naturalis, neque ad lineam, sed contrarius: propriè, & significanter ea dixisse recedere ad sua sæcula: quod est plagis seu ictibus repulsa cedere.* Sed *de his hactenus. ego scripturam vulgatam, & receptam, & trium antiquorum testimonio comprobatam retineo. hoc tantùm. cetera iudicio lectoris permitto.* PROCVDVNT) *sic habent quattuor libri manuscripti, vtriq;* Aldini, Vicetini, & Lugdunenses.

DONICVM AD EXTREMVM CRESCENDI PERFICA F.) *sic legendum, & ita habent quattuor lib. manuscr. nisi quòd in duobus pro perfica, legitur perfice, quemadmodum & apud* Nonium Marcellum, *plane mendosè.* Nam *quòd ad* Nonium *attinet, apud quem ita scriptum est,* Perfice *perficeris.* Lucretius *lib. 2.* Donicum *ad extremum crescẽdi perfice finem, & c. sic est corrigẽdus.* Perfica,

perficiens:

*perficiens:*Lucret.*lib.* 2. Donicum *ad extremum crescendi persica finem,* &c. Donicum *autem idem valet, quod donec, eodémque modo interpretatur auctor vocabularij* Latinogræci, *mihi à* Cl. Puteano, *iuuene ingeniosiss.* & *eruditiss. commodati. sic enim ille, donicum, (inquit.)* ἄχρι τοῦ, ἕως. Plautus Vidul. *neutrum reddibo, donicum res diiudicata sit, ex* Prisciano. Idem Plaut. Trucul. *vsque adeò, donicum foras eduxit.* Sosipater Carisius. Donicum *pro donec. ita vsurpat* Liuius Andron. *Ibi manens sedeto, donicum videbis me carpento vehentem domum venisse.* Plautus *quoque.* Inimicus *esto, donicum ego reuenero. sed* & Cato. *Cùm otiosus ambulas, qui apud regem fuisti, donicum ille tibi interdixit rem capitalem.* Hactenus Caris. Cato de re rustica. Donicum *solutum erit, aut ita satis datum erit: quæ in fundo illata erunt, pigneri sunto.* Lucret. *inf. ead. pag.* Donicum *olescendi summum tetigere cacumem:* & *item sæpe. ordo autem* & *sententia verborum est,* Donicum, *seu donec natura rerũ creatrix, omnia ad extremum crescendi finem persica, id est perficiendo, seu perficiens, seu perfectrix, perduxit.* Cùm *hæc scripsissem anno* CIC IC LXIII *prodijt in lucem biennio post* Nonius *à quodam aliquot locis emendatus. vbi hic locus ad oram libri sic ab illo emendatur, dissimulante, vnde sumserit.* Vtitur *autem eodem nomine* & Arnob. *lib* 4. *aduersus genteis.* Etiámne *persica vna est è populo numinum, quæ obscænas illas,* & *luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere?* Ex *quibus* Arnobij *verbis intelligere licet,* Persicã, *deam apud illos* Romanos *fuisse, quæ res* Venereas *ad exitum perducere crederetur.* De Thrasone *autem illo, qui hunc quoque locum,* σφετερίζει, *piget queri.* Vsquequaque *licet hîc illud vsurpare,* καὶ τόδε Φωκυλίδου.

VT FIT, VBI) *hæc referuntur ad superiora:* & *est argumentum à simili. quidam tamen legi volunt,* Id *fit, vbi,* &c.

HIS NATVRA SVIS REFR.) *cùm in quattuor libris manuscriptis scriptum reperissem.* Hic *natura suis,* &c. *reposui,* His *natura, vt sit* παλιλλογία. Omnibus *his rebus ætas consistit, quæ ad extremum finem à natura, creatrice rerum, perducta sunt: his, inquam, rebus natura desinit suis viribus incrementum dare.*

Nam, quæcunque vides hilaro grandescere adauctu,
Paullatimque gradus ætatis scandere adultæ,
Plura sibi adsumunt, quàm de se corpora mittunt,
Dum facile in venas cibus omnis diditur: & dum
Non ita sunt latè dispersa, vt multa remittant:
Et plus dispendi faciant, quàm vescitur ætas.
Nam certe fluere, atque recedere corpora rebus
Multa, manus dandum'st: sed plura accedere debent,
Donicum olescendi summum tetigere cacumen.
Inde minutatim vireis, & robor adultum
Frangit, & in partem peiorem liquitur ætas.
Quippe etenim quanto est res amplior, augmine demto,
Et quo latior est: in cunctas vndique parteis
Pluria eo dispergit, & à se corpora mittit.
Nec facilè in venas cibus omnis diditur eij:

'Nec ſitis eſt,quæ per largos exæſtuat æſtus, '
Vnde queat tantum ſuboriri,ac ſuppeditare,
Quantum opus eſt,& quod ſatis eſt,natura nouare.
Iure igitur pereunt,cùm rarefacta fluendo
Sunt:& cùm externis ſuccumbunt omnia plagis:
Quandoquidem grandi cibus æuo denique deſit:
Nec tuditantia rem ceſſant extrinſecus vllam
Corpora conficere,& plagis infeſta domare:
Sic igitur magni quoque circùm mœnia mundi
Expugnata dabunt labem,putreíſque ruinas.
Omnia debet enim cibus integrare nouando:
'Et fulcire cibis,ac omnia ſuſtentare, '
Nequicquam,quoniam nec venæ perpetiuntur,
Quod ſatis eſt:neque,quantum opus eſt,natura miniſtrat.
Iámque adeò fracta'ſt ætas,affectáque tellus:
Vix animalia parua creat,quæ cuncta creauit
Sæcla,deditque ferarum ingentia corpora partu.
Haud(vt opinor)enim mortalia ſæcla ſupernè
Aurea de cælo demiſit funis in arua:
Nec mare,nec fluctus plangentes ſaxa crearunt:
Sed genuit tellus eadem,quæ nunc alit ex ſe.
Præterea nitidas fruges,vinetáque lęta
Sponte ſua primùm mortalibus ipſa creauit:
Ipſa dedit dulceis fętus,& pabula lęta:
Quæ nunc vix noſtro grandeſcunt aucta labore:
Conterimúſque boues:& vireis agricolarum.
'Conficimus ferrum,vix aruis ſuppeditati.
Vſqueadeò pereunt fętus,augéntqne labores.'
Iámque caput quaſſans grandis ſuſpirat arator,
Crebrius in caſſum magnum cecidiſſe laborem:
Et cùm tempora temporibus pręſentia confert
Pręteritis,laudat fortunas ſępe parentis.
'Triſtis item vetulę vitis ſator æqua fatigat:
Temporis incuſat nomen,ſęclúmque fatigat,'
Et crepat,antiquum genus vt pietate repletum
Perfacilè anguſtis tolerarit finibus æuum,
Quom minor eſſet agri multo modus antè viritim:
Nec tenet,omnia paullatim tabeſcere:& ire
Ad ſcopulum,ſpatio ætatis defeſſa vetuſto.

HILARO GRANDESCERE ADAVCTV) *læto, & alacri augescere incremento. mendosè autem legitur in lib. vulgatis, hilarem grand. ad auctum. licet etiam legere, hilari grand. adauctu: & ita scriptum est in codice* Bertiniano.

DIDITVR) *id est distribuitur, nō, vt vulgus putat, diuiditur. nam dido, verbum est integrum, compositū ex di, & do, das: non deminutum à verbo, diuido.* Vtitur *eodem verbo hic idem scriptor pluribus locis. vt lib.* 3. Sensiferos *motus quæ didit prima per artus. & lib.* 4. Inde *quod exprimimus, per caulas omne palati* Diditur. *& lib.* 5. *princip.* Ex *quo nunc etiam per magnas didita genteis* Dulcia *permulcent animos solatia vitæ.* Virgil. *lib.* 7. Æneid. Diditur *hic subitò* Troiana *per agmina rumor. &* 8. Cognatíque *patres, tua terris didita fama.*

ET PLVS DISPENDI) *plus damni, detrimenti, sumtus.*

QVAM VESCITVR ÆTAS) *quidam vir doctus, amicus meus, legēdum censet, quàm pascitur ætas. ego nihil muto.*

MANVS DANDVM EST) *concedendum est. dandum est autem, pro dare oportet,* δοτέον. *vt suprà iterum atque iterum.* Alij *quidam legum,* Multa *modis multis, dandum est. ego sic scriptum reperi, vt edidi, in quattuor libris manuscr.*

DONICVM OLESCENDI SVMMVM) *id est donec ad summum crescendi cacumen peruenerunt. non est autem dubium, quin ita legendum sit.* Nam *quòd apud* Nonium Marcellum *in verbo, adolescere, ita legitur hic versus,* Dúmque *adolescendi summum, &c. corruptus est eo loco* Nonius. *atque ita corrigendus:* Adolescere, *crescere, vnde olescēdi dicit* Lucret. *lib.* 2. Donicum *olescendi summum tetigere cacumen.* Errant *autem qui alescendi legunt, vt diximus. nam verbum alesco non est* Latinum, *sed in eius locum substituendum est, olesco, ex quo sunt hæc composita, adolesco, inolesco, subolesco, exolesco.* Præterea *coalitum, vt dixi, non est vox* Latina, *quamuis reperiatur in codicibus* Auli Gell. *&* Arnob. *& aliorum auctorum.* Nam, *vbicumq; reperitur, coolitum reponendum est. neque ita dico, hoc mihi videri, aut hoc me opinari, sed me scire.*

ROBOR ADVLTVM) *sic habent libri manuscripti, & plerique typis excusi.* LIQVITVR) *tabescit,* τήκεται.

AVGMINE DEMTO) *sic cod.* Vaticanus. *augmine demto autem, id est detracto: quod fit cum desinit crescere, & augeri. ordo est, quanto res aliqua amplior, & quo latior est, eo plura in omneis vndique parteis corpora dispergit, augmine demto.*

PLVRIA EO DISPERGIT) *eo pluria dispergit. sic autem legendum, non, vt in vulgatis, & quibusdam scriptis,* Plura *modo. pluria autem dixisse veteres testantur* Aulus Gellius *lib.* 5. *cap.* 21. *&* Carisius *lib.* 1. *& ita* Terentius *in* Phorm. *noua hîc compluria. & idem* Lucretius *lib.* 4. Vnáque *res hæc est, cuius quàm pluria habemus,* Tam *magis ardescit, &c.*

NEC SITIS EST, QVÆ PER) *versus adulterinus, neque* Lucretianus *germanus: qui ita variè legitur, vt pigeat me referre. in scriptis quidem libris tribus sic reperi scriptum,* Nec *satis est pro qua largos exæstuat artus: in* Bertin. Nec *satis est proquam largus, &c. in* Aldinis *antiq.* Nec *satis est cum prælatos, &c.* Atq; *vt magis credas esse adulterinum, versus, qui est ab hoc tertius, cuius initium est:* Quātum *opus est, &c. non reperitur in libris scriptis: cùm librarij hunc ineptū versum scripsissent,* Lucretianum *omisissent.* Credibile *est autem, adiectum esse ab aliquo confidente, qui cùm videret à* Lucretio *de cibo sermonem haberi, nullū de potu*

verbum fieri, putarit aliquid deesse. quòd si quis versus hìc desideraretur, & locum vacuum explere nobis liceret, talem versum substituerẽ. Nec potus proquàm *sitis artus arida torret.* VNDE) *ex quo cibo.*

SVBORIRI) *in locum eorum, quæ amissa & consumta sunt, oriri. sic suprà lib.* I. Quare etiam atque etiam suboriri multa necesse est.

QVANTVM OPVS EST, ET QVOD SATIS EST) *ordo est: vnde, seu ex quo cibo, tantum, quãtum opus est, suboriri, ac suppeditari queat, & vnde natura id nouare queat, quod satis est. quidam vir doctus legendum putat, & quoad satis est nat. nou.* TVDITANTIA) *id est tundentia. & ita* Festus, *qui hunc locum citat.* Paullus *apud eundem.* Tuditantes rem, *significat negotium tundentes: id est agentes.* Tudites, *mallei à tundendo dicti. inde & cuidam cognomen* Tuditano *fuit, quod caput malleo simile habuerit.* Idem Lucr. *infrà lib.* 3. Et quàm interuallis tantis tuditantia poßint Concursare, &c.

DABVNT LABEM) *collabentur, & corruent.*

CIRCVM) ἐν κύκλῳ, *aduerbium. nam mœnia recti casus est, nec coniungi debet cum voce,* Omnia, *quæ sequitur tertio versu, vt vulgata interpunctio ostendit.*

OMNIA) *res omneis. nam vox,* omnia, *est casus accusandi. regitur enim ab infinitiuo integrare: neque pertinet ad duos superiores versus.*

ET FVLCIRE SITIS, AC OMNIA, &c.) *quis non videt, hunc versum esse* παρεμβεβλημένον, *& ab eadem incude atque officina, ex qua superiores aliquot, profectum. siue legamus,* Et fulcire cibis, *siue,* Et fulcire cibus, *siue,* Et fulcire artus, *siue, vt quidam malunt,* Et fulcire sitis?

IAMQVE ADEO FRACTA EST ÆTAS, EFFÆTAQ. &c.) *sic mihi videtur legendũ, & ita scriptũ ferè est in omnib. lib. manuscr. nam libri quidem* Faërni, *&* Tettij, *habent,* Iámq; adeò facta est ætas, affectáq; tellus. Bertin. *autẽ* Iámque adeò facta est ætas, effatáque tellus: Memm. *sine vlla varietate,* Iámq; adeò fracta est ætas, effætáque tell. *Quòd si quis malit ita legi,* Iámque adeò fracta est ætas, affectáque tellus, *equidem libenter ei assentiar.* Videtur *enim tellus affecta quidem esse, sed nondum effæta* Ne *hæc quidem reiicienda est,* Iámque adeò affecta est ætas, affectáque tellus. *quid sit autem affecta ætas, affectum bellum, & similia, sciunt, qui* Latinè *sciunt.* AVREA DE CÆLO) *hunc versum profert* Nonius *in voce, funis, &* A. Gell *lib.* 13. *cap.* 19. *notans, funis, dictum esse à* Lucret. *genere fæmineo, vt versus esset grandiore sono.* Animalia (inquit) non sunt è cælo delapsa, aut per funẽ illum aureũ demissa, sed à terris initiò edita. *Alludit ad catenam illam auream, quam commemorat* Hom. ἰλ. Θ. Εἰ δ' ἄγε, πειρήσασθε θεοὶ, ἵνα εἴδετε πάντες, Σειρὴν χρυσείην ἐξ οὐρανόθεν κρεμάσαντες Πάντες δ' ἐξάπτεσθε θεοὶ, πᾶσαί τε θέαιναι, &c. Plato *in* Theæt. *per hanc catenam, solem significari arbitratur. sic ille,* Ὡς οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν ἥλιον Ὅμηρος λέγει, καὶ δηλοῖ, χρυσῆν σειρὰν, ὅτι ἕως μὲν ἂν ἡ περιφορὰ ᾖ κινουμένη, καὶ ὁ ἥλιος, πάντα ἔστι καὶ σώζεται τὰ ἐν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις. Εἰ δὲ σταίη τοῦτο, ὥσπερ δεθὲν, πάντα χρήματα ἂν διαφθαρείη, &c. *id est,* Namque nihil aliud Homerus, quàm solem dicit, & ostẽdit esse, auream catenam: quia dum sol mundum suo cursu ambit ac lustrat, omnia salua sunt, & conseruantur, tùm quæ apud Deos sunt, tùm quæ apud homines: Si verò stet, & quiescat tanquam vinctus, res omnes interierint. *At* Macrobius *lib.* I. *in somnium* Scipionis, *catenam illam* Homericam *vult esse à summo Deo ad vltimam rerum fæcem, connexionem vnam mutuis se vinculis religantem, & nusquam interruptam.*

NEC MARE) *solent poëtæ, quem significare volunt inhumano, atque immiti ingenio esse præditum, è mari eum dicere esse natum.* Homerus ἰλ. π. γλαυκὴ δέ σ' ἔτικτε θάλασσα.

PLANGENTES) *verberantes.*

NITIDAS FR.) *nitidas, id est plenas, & opimas. sic item sæpe alibi.* Sic Horatius *epist. ad* Albium Tib. *de seipso. Me pinguem & nitidum, benè curata cute, &c.* Vide *suprà eodem lib.* Tum *porrò nitidas fruges, arbustáque læta, &c.*

ET VIREIS AGRICOLARVM) *sic habent libri manuscripti, aut, ne mentiar, viris: quod indocti non intelligentes, corruperunt, & subdiderunt, viribus: eadémque opera addiderunt duos versus, qui deinceps sequuntur:* Conficimus *ferrum vix aruis supp. vel, vt alibi legitur,* Conficimus *seris, &c. deinde alterum:* V*sque adeò pereunt fætus, vel, vt alibi legitur, pariunt fætus: vel, vt alij libri habent, parcunt, &c quos ego delendos censeo.*

IAMQVE CAPVT QVASSANS) *quassare, seu mouere caput, gestus est irascentis, aut minantis, aut lamentantis.* Virgil. *lib.* 7 *Æneid. de* Iunone. Tum *quassans caput, hæc effudit pectore dicta.* O *stirpem inuisam, &c. idem* 12. Illa *caput quassans, non me tua feruida terrent* Dicta *ferox, &c.* Hom. ὀδυσσ. ε. Κινήσας δὲ κάρη προτὶ ὃν μυθήσατο θυμόν. Plautus Trinum. *quid quassas caput?* Ch. *cruciatur cor mihi, & metuo.* LAVDAT FORTVNAS SÆPE PAR.) *sic habent quattuor lib. manuscript. vulgati, parentum.*

TRISTIS ITEM VETVLÆ, &c.) Vide, *sodes, lector, nugatoris illius, qui hos duos versus affinxit, impudentiam cum pari stultitia, atque inscitia coniunctam. quemadmodum suprà versui, in quo nescio quid de cibo dicebatur, subiunxit versum de potu, seu potius de siti: ita hîc, quia* Lucretius *aratorem dixerat suspirare, & lamentari, se toties frustrà laborasse: tum præsentia tempora cum præteritis conferentem parentis sui fortunas præ suis laudare: quasi aliquid deesset, addidit de suo quiddam de vinitore.* Hunc *igitur versum,* Tristis *item vetulæ, &c. & alterum ei proximũ,* Temporis *incusat nomen, &c. ille sibi habeto: nos hinc deleamus.*

ET CREPAT) *& crebrò habet in ore, crebris vsurpat sermonibus: vt,* ὡς, *id est quàm, vel quomodo antiquum genus pietatis plenum, facilè, id est, sine magno labore,* καὶ μετ' ῥᾳστώνης, *tolerarit æuum, egerit ætatem, vitam traduxerit, aut sustentarit angustis agrorum limitibus, ac terminis. id est paruo agello. hunc versum profert* Nonius *in verbo, crepare, cum illo* Horatiano: Quis *post vina grauem militiam crepat?* NEC TENET) *nec intelligit. sic lib.* 3. Nec *tenet, amissam læuam cum tegmine sæpe, &c.* Plautus, Pœnulo. Tenetis *rem.* Respondent Aduocati, *risu quæsito ex ioco præter exspectationem suboscæno:* Vix *quidem hercle: ita pauxilla est, digitis primoribus. qui iocus, si cui nondum etiam planus est, eum suo loco, cùm* Plautum *commentariis illustratum edemus, declarabimus.*

TABESCERE) *minui, liquescere,* τήκεσθαι, φθίνεσθαι. Plautus Sticho *in extr.* Postea *accumbam, quia sensim extabescit dies.*

AD SCOPVLVM) *ad interitum. translatum à naui, quæ infligitur scopulo.*

DIONYS. LAMBINVS, GERMANO VALENTI, PIMPVNTIO, VIRO DOCTISS. in tribunali supremo Parisiensi, iudici, & consiliario Regio, S. D.

CVM multis, ac magnis de rebus philosophos illos veteres quæsiuisse, atque inter se dissensisse non ignoras, Germane Valens: tùm de animorum origine, sede, & natura: hoc est vnde orti, in qua parte corporis locati sint, quid sint, vtrùm sint mortales, an immortales, tam variæ sunt inter eos, tâmque discrepãtes sententiæ, vt, cùm eas collegeris, & sub vnum quasi aspectum posueris, non illi veri inueniendi, sed contrà dicendi studio hac de re inter se concertasse videantur. Atque eorum tamen tolerabilior esset siue peruicacia, siue temeritas, siue confidentia, si in eo saltẽ consensissent, vt, quamuis in ceteris de animo quæstionibus cæcutirent: animorum immortalitatem tamen suis rationibus confirmarẽt. Nunc autem cùm plerique eorum (quo in numero sunt ij, qui animum vel sanguinem, vel cerebrum, vel aliquã aliam corporis partem, vel flatum, ac ventum, vel ignem, vel harmoniam, vel aurã tenuißimam cum vapore, & aëre, & quarta quadam nominis experte natura confusam, & permistam esse censent:) animos, quasi capitis damnatos, mortaleis esse statuant: pauci, in quibus sunt Plato, & Xenophon, à morte, & interitu vindicare conentur: non immeritò nos & illorum insipientem insipiẽtiam aspernari, & nobis ipsis gratulari debemus: qui ab IESV CHRISTO, vnico Dei optimi maximi filio, seruatore, & liberatore nostro eruditi, atque instituti, nullis rationibus humanis, nullisque argumentis, quantumuis licet aptè conclusis, ne Platonicis quidem, adducti, atque coacti, animos nostros, immortaleis esse persuasum habemus, atq; ita persuasum habemus, vt nullæ nos rationes contrariæ, quantumuis acutæ, atque argutæ: quantumuis probabiles, ac verisimiles: quantumuis firmæ ac validæ, nedũ Lucretianæ, quæ sunt perquàm leues atque infirmæ, de hac sententia demouere poßint. Quod eo dico, ne qui maleuoli homines, qui ex suo ingenio ceteros fingere consueuerunt: quòd ego cùm optimorum Græci & Latini sermonis auctorum, tùm T. Lucretij Cari lectione valde delector, propterea me aut de animorum immortalitate, aut vlla alia de re, quæ ad pietatem pertinet, aliter, quàm hominẽ Christiana religione imbutum oporteat, sentire suspicetur. Nam, vt omittam, quòd totius meæ vitæ anteactæ testimonio, siqua talis esset commota in me suspicio, falsa scilicet, refelli posset: quid aut me, aut quemquam sanum ac pium moueãt collecta à Lucretio aduersus animorum immortalitatem argumenta, cùm ea omnia valeant in parteis, seu potestates animæ turbidas, & rationis experteis, non in eam, quæ omni motu à ratione auerso vacat, quæque ex ætheris illis, & diuinis ignibus decerpta, & quasi delibrata est? Quid quòd tanta vis est veritatis, vt Lucretius ipse libro superiore animos esse immortaleis, iisque in cælum, vnde profecti sunt, reditum patẽre imprudens, atque adeò inuitus fateatur? Quid enim illa sibi aliud volunt?

Cedit item retro, de terra quod fuit antè,
In terras: & quod missum'st ex ætheris oris,
Id rursum cæli rellatum templa receptant.

Cur igitur & hunc tertium librum, in quo immortalitas animorum acerrimè oppu-

gnatur, & ceteros, in quibus multa & à nostris moribus aliena, & cum vera religione pugnantia dicuntur, non inuiti legimus? quia versus sunt optimi, atque ornatissimi: quia vocabula rerum alia maximè propria, lectissima, significantissima: alia venustissimè facta, aptissimè nouata, illustrissimè translata sunt: quia sermonis genus est purissimum, nitidissimum, politissimum, vsque adeò, vt (quod tu, qui huius scriptoris nitorem, atque elegantiam cum primis admiraris, crebrò dicere soles) si fingamus aliquem & iisdem temporibus, & in eadem, atque Lucretium, vrbe natum, Epicuri sententias ac rationes oratione soluta persequi, atque explicare conari: credibile non sit, eum Lucretij maximè dilucidum scribendi genus, limatissimam subtilitatem, summam vbertatem, amplissimam verborum maiestatem, diuinam deniq; illam (vt ita dicam) grandiloquentiam, ne longo quidem interuallo assecuturum. Accedit huc, quòd non omnia sunt in Lucretio respuenda ac reiicienda: quin longè plurima reperiuntur lectione dignissima: qualia sunt ea, quæ ab eo de continentia, ac frugalitate, de morte contemnenda, de amore fugiendo, de speculorum ratione, de morborum causis, de imbribus, grandinibus, fulminibus, & similibus, de magnete, de dissimilibus & variis fontium naturis, & sexcentis aliis rebus cognitu periucundis, disputantur. Hunc igitur tertium librum, Germane Pimpunti, centum quinquaginta, & eo amplius, locis à me ex auctoritate codicum calamo exaratorum emendatum, & scholiis fortasse non inutilibus explanatum, tibi dono, mei quidem amoris, meæq; erga te obseruantiæ pignus certissimum: nostræ autem mutuæ amicitiæ monumentum, vt spero & opto, immortale, ac sempiternum futurum. Vale.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA, LIBER III.

Tenebris tantis tam clarum extollere lumẽ
Qui primus potuisti, inlustrãs cõmoda vitæ,
Te sequor, ô Graiæ gentis decus, ínque tuis nunc
Fixa pedum pono pressis vestigia signis,
Non ita certandi cupidus, quàm propter amorem,
Quòd te imitari aueo. quid enim contendat hirundo
Cycnis? aut quídnam tremulis facere artubus hædi
Consimile in cursu possint, ac fortis equi vis?
Tu pater, & rerum inuentor: tu patria nobis
Suppeditas præcepta, tuísq; ex inclute chartis,
Floriferis vt apes in saltibus omnia limant:
Omnia nos itidem depascimur aurea dicta:

Aurea, perpetua semper dignissima vita.
Nam simulac ratio tua cœpit vociferari,
Naturam rerum haud diuina mente coortam:
Diffugiunt animi terrores: mœnia mundi
Discedunt: totum video per inane geri res.
Apparet diuûm numen, sedésque quietę:
Quas neque concutiunt venti, neque nubila nimbis
Adspergunt, neque nix acri concreta pruina
Cana cadens violat: sempérque innubilus æther
Integit: & largè diffuso lumine ridet.
Omnia suppeditat porrò natura, neque vlla
Res animi pacem delibrat tempore in vllo.
At contrà nusquam appárent Acherusia templa:
Nec tellus obstat, quin omnia dispiciantur,
Sub pedibus quæcunque infrà per inane geruntur.
His tibi me rebus quædam diuina voluptas
Percipit, atque horror, quòd sic natura tua vi
Tam manifesta patet ex omni parte retecta.

E' TENEBRIS TANTIS) *Epicurum affatur, eúmque, vt harum rerum inuentorem, & vitæ beatæ parentem, laudat.* SIC L. *Torquatus lib.* I. *de finib.* de *Epicuro.* Q*uem ego arbitror vnum vidisse verum, maximísque erroribus, al. terroribus, hominum animos liberasse, & omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene, beatéque viuendum. è tenebris tantis: id est ex tanta rerum & causarum ignoratione.*

TAM CLARVM EXTOLL.) *tantam rerum obscurißimarum cognitionem expromere, támque facilem & procliuem beatè viuendi viam demonstrare. metaphora, seu allegoria est ab iis, qui nauigantibus. sublatis facibus, lumen prælucent, & vbi sint, quóque cursum flectere debeant, ex aliqua specula significăt.* φρυκτωρεῖν, & πυρσεύειν *dicunt Græci.*

FIXA PEDVM) *libri scripti habent, ficta, mendosè. quod ideò notaui, vt admoneam lectorem, librarios illos veteres scribere solitos esse c & s. pro x. vt ficsa, pro fixa, connecsa, pro connexa. ita factum est, ficta.*

NON ITA CERT. CVP. QVAM PR.) *non ita certandi cupidus, quàm &c. pro, non tam certandi cupidus, quàm &c. sic suprà lib.* 2. N*ulli, vt opinor, ita hæc species miranda fuisset,* Q*uàm tibi, &c. sic enim vulgò legitur. sed, vt ad eum locum notaui, malim omnino legi,* N*il, vt opinor. ita hæc species miranda fuisset.* Q*uam tibi iam nemo, fessus satiate videndi,* S*uspicere in cæli dign. luc. t. vt sit hæc sententia.* N*il, vt opinor: videlicet poterat his rebus mirabilius dici, aut nil, quod gentes minus auderent credere futurum: sequitur iam* ἐπιφώνημα. *ita hæc species, &c. id est, vsque adeò hæc species, id est, hæc facies. seu, hæc forma, videlicet cæli, & errantium siderum, &c. mirabilis fuisset. sequitur nunc,* Q*uam speciem nunc nemo videndi satietate defessus, id est, cuius formæ videndæ satietate defessus nemo tibi dignatur suspicere in cælum. tibi, datiuus casus est, venustatis causa positus.*

sic videtur

Sic videtur hic locus potius & legendus, & intelligendus, quàm quo modo impressus est. QVID ENIM CONTENDAT HIR. CYC.) Sic Theocrit. εἰδ. ζ. βάτραχος δὲ ποτ' ἀκρίδας ὥς τις ἐρίσδω. Sic Virgil. Pharmac. Certent & cycnis vlulæ. verbum, contendat, coniunxit cum dandi casu, vt Horatius epist. ad Loll. lib. 1. mihi contendere noli. FORTIS EQVI VIS) id est fortis equus: περίφρασις. Ennius. Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo Vicit Olympia, &c. profert autem hunc versum Nonius: &, fortis, interpretatur, celeris.

TV PATER ET RERVM) sic legendum, non, Tu pater es.

PATRIA) paterna, seu patrita. tu patrias nobis præceptiones, seu tu patria nobis documēta præbes. TVISQVE EX INCLVTE CHARTIS) & ex tuis chartis. sic lib. 4. validis ex apta lacertis. & lib. 3. quibus è sumus vniter apti. & itē sæpe alibi. inclute autem habēt lib. scripti: quos secutus sum. Sic lib. 5. princip. petens placidam Romanis; incluta, pacem.

LIMANT) sic habent lib. manuscr. tralatio autem est ab iis, qui ferrum limant. limant autem, id est deterunt, decerpunt, depascuntur. alij, libant. non probo. neque me mouet illud Virg. lib. 4. Georg. & flumina libant Summa leues. Virgilius enim, libari flumina, dixit: Lucretius non flumina, sed flores omneis, qui sunt in saltibus floriferis. Itaque idem Virg. eodem versu flores ab apibus non dicit libari, sed meti, quod tantundem ferè valet, aut etiam ὑπερβολικώτερον est, quàm Lucretianum verbum, limari. Sic Virg. Illæ continuò saltus, siluásque peragrant, Purpureósque metunt flores. VOCIFERARI) βοᾶν. Horat. epist. 17. lib. 1. clamat, victum date. iterum Lucretius suprà lib. 1. Carmina quin etiam diuini pectoris eius Vociferantur, & exponunt præclara reperta.

NATVRAM RERVM HAVD DIVINA) sustulerant negationem Christiani homines, non ferentes scilicet sententiam falsam & impiam. rectè. sed Lucretium aliud fecerāt loquentem, quàm sentiat. Lucretius enim & Epicurei omnes volunt, hanc rerum naturā non à mente, aut prouidentia diuina esse creatā: sed ex fortuito atomorum concursu natam, negandi igitur particulam restituimus ex codice Donati Iannocti Florentini, typis impresso quidem illo, sed ad manuscriptum emendato: ad cuius oram ipsius manu hæc negatio erat adscripta. Sed quid si legamus, eadem sententia, diuûm sine mente coortam, vt suspicemur, ex diuûm sine, factum esse, diuina? COORTAM) tres libri veteres habēt, coartam: vnde possit quis coniicere, legendum, coactam. quod si placebit, coactam interpretabor, concretam, collectam. in nonnullis aliis libris reperi, creatam.

DISCEDVNT) dissipantur & disparantur: vel diuiduntur & hiant, vt apud M. T. Off. 3. cùm terra discessisset magnis quibusdam imbribus. & Virg. lib. 9. Æn. video medium discedere cælum.

GERI RES) à natura rerum. sed fortasse, geni, etiam hîc legendum. geni autem valet gigni, vt sæpe diximus. Verùm tamen, geri, hoc loco videtur esse ferendum, atque adeò retinendum.

QVAS NEQVE CONCVTIVNT) Adrianus Turnebus, collega meus, vir doctissimus, indicauit mihi, hos quattuor versus, qui deinceps sequuntur, ex Homero esse expressos. versus autem Homeri sunt ὀδυσ. ζ. non longè à principio, Οὔλυμπόνδ', ὅθι φασὶ θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ Ἔμμεναι· οὔτ' ἀνέμοισι τινάσσεται, οὔτε ποτ' ὄμβρῳ Δεύεται, οὔτε χιὼν ἐπιπίλναται· ἀλλὰ μάλ' αἴθρη Πέπταται ἀνέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη. quos profert Arist. lib. de mundo, cap. VI,

SEMPERQVE INNVBILVS ÆTHER) *sic habent omnes ferè vulgati: quibuscum consentiunt manuscr.* Bertin. *&* Memm. *alij*, Semper sine nubibus æther. *Homer.* ἀνέφελος.

INTEGIT) *sic legendum, non, integer. & ita habent lib. manuscr. vtitur eodē verbo suprà lib.* 1. Naribus inueniunt intectas frunde quietes. *&* Catull. *ad* Lesbiā. gemina integuntur Lumina nocte. *vbi tamen vulgò legitur, gemina teguntur: vt gemina cohæreat cum voce, nocte.*

DELIBRAT) *sic videtur legendum, repugnantibus libris omnibus. adiuuant hanc scripturam libri veteres aliquot, qui habent, deliberare. delibrare autem valet decorticare, & per translationem, extenuare, ac deminuere. vtitúrque eodem verbo infrà, eodem lib. extr.* Nec prorsum vitam ducendo demimus hilum Tempore de mortis, nec delibrare valemus, *&c. & lib.* 6. Delibrata Deûm per te tibi nomina sancta Sæpe aderunt. *sic enim legunt docti quidam, non,* Delibata.

QVIN OMNIA DISPICIANTVR) *sic habent lib. manuscr. non despiciantur.* PER INANE GERVNTVR) *à natura rerum administrantur, atque aguntur. sed si legamus, genuntur, interpretabimur, vt antè, gignuntur, creātur ab eadem natura, rerum creatrice, & perfectrice.* Omnino, geruntur, *ferri hoc loco potest.* HIS TIBI ME REBVS) *sic legendum, & ita habet cod.* Florent. *tibi, autem venustatis gratia positum est, vt apud* M. Tull. *lib.* 2. Offic. Ecce tibi qui rex populi Romani esse concupierit. *& apud* Terent. Phorm. Qui mihi vbi ad vxores ventum est, tum fiunt senes. *& iterum apud* Lucret. *hoc eod. lib.* Is tibi nunc animus quali sit corpore, *&c.* Idem *lib.* 2. Quam tibi iam nemo fessus satiate videndi, Suspicere in cæli dign. luc. templa.

PERCIPIT) *occupat, peruadit. sic loquitur* Plautus Amphitr. nam mihi horror membra misero percipit dictis tuis. *Iterum* Lucretius *infrà non longè,* vitæ Percipit humanos odium, *&c. ad quem locum plura.*

HORROR) κατάπληξις, *ingens admiratio,* θάμβος: *vel dic propriè,* φρίκη, τρόμος, *tremor.* RETECTA) *sic legendum, non, retecta es.* Epicurum *enim alloquitur: præterea, patet, reposui. neque quemquam mouere debet syllaba posterior breuis, vt sæpe ostendimus.* Non displicet tamen mihi scriptura illa, Tam manifesta patens ex omni parte retecta est. Sed hæc, meo iudicio, vera est, & germana. sic lib. 2. Nec domus argento fulget, auróque renidet, &c. *transit iam ad disputationem de animæ, atque animi natura.*

Et quoniam docui, cunctarum exordia rerum
Qualia sint, & quàm variis distantia formis
Sponte sua volitent alterno percita motu:
Quóque modo possint res ex his quæque creari:
Hasce secundum res, animi natura videtur,
Atque animæ, claranda meis iam versibus esse:
Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus
Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo,
Omnia suffundens mortis nigrore: neque vllam
Esse voluptatem liquidam, purámque relinquit.
Nam, quòd sæpe homines morbos magis esse timendos,

Infamémque ferunt vitam, quàm tartara leti,
Et se scire animi naturam, sanguinis esse,
Nec prorsum quicquam nostræ rationis egere:
Hinc licet aduertas animum, magis omnia laudis,
Aut etiam venti (si fert ita forte voluntas)
Iactari causa, quàm quòd res ipsa probetur.
Extorres iidem patria, longéque fugati
Conspectu ex hominum, fœdati crimine turpi,
Omnibus ærumnis adfecti denique viuunt,
Et, quocunque tamen miseri venêre, parentant,
Et nigras mactant pecudes, & manibu' diuis
Inferias mittunt, multóque in rebus acerbis
Acrius aduertunt animos ad relligionem.

ALTERNO PERCITA MOTV) *ἀλληλοτυπίαν nominat Epicurus: id est mutuam plagam, seu alternam, & mutuam verberationem. quidam tamen hoc loco legunt, æterno percita motu. quo modo suprà lib. 2. non longe ab extr. Multimodis volitent, æterno percita motu. al. aiterno: quod idem valet. ai, enim diphthongus fuit antiqua, pro æ, vt suprà diximus ad lib. 1. ex qua, musaï, aulaï, terraï, & simil. pro, musæ, aulæ, terræ, &c.*

ACHERVNTIS) *sic habent lib. manuscr. & metus inferorum (inquit) ex animo eiiciendus est funditus.* VENTI) *inanis gloriæ & ostentationis causa. mendosè legitur in quibusdam libris, vetiti: quod quidam secuti sunt: iidémque (quod non risu, sed flagris dignum est) pro, si fert ita forte voluntas, aut, vt alij libri habent, voluptas, scripserunt, si fert ita fera voluntas. quid huic homini facias?*

VOLVNTAS) *in aliis libris nonnullis scriptum & impressum est, voluptas.*

QVAM QVOD RES) *quàm quòd ita sentiant. Ab his non admodum abhorrent, quæ sunt apud Aristot. lib. 1. Elench.* οὐ γὰρ ταὐτὰ βούλονταί τε καὶ φασίν. ἀλλὰ λέγουσι μὲν τοὺς εὐσχημονεστάτους τῶν λόγων, βούλονται δὲ τὰ φαινόμενα λυσιτελεῖν. οἷον τεθνάναι καλῶς μᾶλλον, ἢ ζῆν ἡδέως φασὶ δεῖν· καὶ πένεσθαι δικαίως μᾶλλον, ἢ πλουτεῖν αἰσχρῶς. βούλονται δὲ τἀναντία. *id est non enim eadem & volunt, & dicunt homines: sed loquuntur verba quidem honestissima & speciosissima: volunt autem ea, quæ expedire videntur. exempli causa: honestè mori potius, quàm iucundè viuere dicunt oportere: & paupertatẽ iustã diuitiis turpiter partis dicunt esse anteponendam: sed contraria volũt.*

EXTORRES) *exsules.* OMNIBVS ÆRVMNIS ADFECTI) *quidam libri habent, adflicti. quam scripturam probo.*

PARENTANT) *iusta persoluunt parentibus mortuis, aut aliis, quos æquè caros habent. Auctor vocabularij Latinogræci, parentat, inquit,* ἀποκάει, *seu* ἀποκαίει νεκροῖς τεκοῦσι. ET NIGRAS MACTANT) *mactant, id est, immolant. Sic Nonius. nigras autem pecudes Diis manibus, & mortuis immolabant antiqui. Virgil. lib. 6. Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.*

ET MANIBV' DIVIS, &c.) *sic legendum, & ita Nonius. cum quo faciunt libri manuscripti. nam vulgati habent, quas manibu'. Manes autem, vt scriptum est in vocabulario Latinogræco,* δαίμονες χθόνιοι, *hoc est, dij terrestres, seu dij inferi.*

INFERIAS) *inferiæ, ſacrificia, quæ diis manibus inferebant, inquit Feſt. Auctor vocabularij Latinogræci, inferiæ, inquit, χοαί. χοαὶ autem, id eſt libamina.*

MVLTOQVE IN REBVS ACERB. ACR. *&c.) hoc ex T. Liuio multis locis intelligere licet.*

Quo magis in dubiis hominem ſpectare periclis
Conuenit, aduerſiſque in rebus noſcere, qui ſit.
Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
Eiiciuntur, & eripitur perſona, manet res.
Denique auarities, & honorum cæca cupido,
Quæ miſeros homines cogunt tranſcendere fineis
Iuris: & interdum ſocios ſcelerum, atque miniſtros
Nocteis, atque dies niti præſtante labore
Ad ſummas emergere opes: hæc volnera vitæ
Non minimam partem mortis formidine aluntur.
Turpis enim fama, & contemtus, & acris egeſtas,
Semota ab dulci vita, ſtabilíque videntur:
Et quaſi iam leti portas cunctarier ante.
Vnde homines, dum ſe falſo terrore coacti
Reffugiſſe volunt longè, longéque receſſe:
Sanguine ciuili rem conflant: diuitiáſque
Conduplicant auidi, cædem cædi accumulantes.
Crudeles gaudenr in triſti funere fratris:
Et conſanguineûm menſas odere, timéntque.
Conſimili ratione ab eodem ſæpe timore
Macerat inuidia, ante oculos illum eſſe potentem,
Illum adſpectari, clarus qui incedit honore:
Ipſi ſe in tenebris volui, cœnóque queruntur.
Intereunt partim ſtatuarum, & nominis ergô:
Et ſæpe vſqueadeò mortis formidine, vitæ
Percipit humanos odium, lucíſque videndæ:
Vt ſibi conciſcant mærenti pectore letum,
Oblîti fontem curarum hunc eſſe timorem:
Hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiaï
Rumpere: & in ſumma pietatem euertere fundo.
Nam iam ſæpe homines patriam, caróſque parenteis
Prodiderunt, vitare Acheruſia templa petentes.
Nam veluti pueri trepidant: atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: ſic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ ſunt metuenda magis, quàm,

Quæ pueri in tenebris pauitant, fingúntque futura.
Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque, neceſſe'ſt
Non radij ſolis, neque lucida tela diei
Diſcutiant, ſed naturæ ſpecies, ratióque.

HOMINEM SPECTARE) *Sic habent libri manuſcripti: quos nunc ſe- quor. nam vulgati habent, homines, & ſequ. verſu, qui ſint.*

EIICIVNTVR) *eliciuntur, habẽt omnes libri manuſcr. & vulg. quod ſi pro- bemus, interpretabimur, exprimuntur. Sed exiſtimant tamen docti legendum, eii- ciuntur, vt intelligamus, homines ipſos in rebus aduerſis veras voces eiicere: id eſt mittere: & ita amicus meus putat legendum in oratione pro M. Cælio, nónne ipſam domum metuet, ne quam vocem eiiciat? vbi vulgò legitur, eliciat? cui propemodum nunc aſſentior, quanuis olim diſſenſerim. Sed ſi mutatio conſilij, non eſt inconſtãtia, vt non eſt: & ſi in toto vitæ ſtatu licet interdum, temporibus poſtulantibus, ſententiã mutare, quanto magis in iis, quæ ad ſtudia litterarum pertinent? ego igitur & in hac tertia editione, eijciuntur, edendum curaui, & item in ſecunda, cùm in prima, eli- ciuntur, editum eſſet: neque hîc me mouent libri veteres. Scio enim, in eis ſæpenume- ro. i. pro. l. & . l. pro. i ſcriptum reperiri.*

TRANSCENDERE FINEIS, &c.) ὑπερβαίνειν τοὺς ὅρους τοῦ δικαίου.

ET INTERDVM SOCIOS, &c.) *& cogunt eos præbenteis ſe ſocios, ac miniſtros, ſeu adiutores ſcelerum, niti ſummo labore emergere, id eſt ex humili loco, & rebus anguſtis euadere, & peruenire ad magnas opes.*

PRÆSTANTE LABORE) *in quibuſdã libris ſcriptum eſt, perſtãte: quod ſi probabimus, perſtantem laborẽ interpretabimur, aſsiduum, & improbũ, & per- tinacem. ego nihil mutaui.*

NON MINIMAM PARTEM,) *id eſt non minima ex parte. ſic enim lo- quuntur alij boni ſcriptores. Cæſ. lib. 4. de bello Gallico: Neque multum frumento, ſed maximam partem lacte, atq; pecore viuunt. M. Tull. oratore perf. magnam partẽ ex iambis noſtra conſtat oratio. Idem offic. lib. 1. Maximam autem partem ad iniu- riam faciendam aggrediuntur nonnulli, vt adipiſcantur ea, quæ concupiuerunt. ite- rum ſic Lucret. lib. 6. Inde bonam partem in lectum mærore dabantur. al. in letum.*

TVRPIS ENIM FAMA, ET CONTEMTVS, ET ACR. EG.) *ſecutus ſum in hoc verſu codices vulgatos potius, quàm manuſcriptos. nam cùm ita habeant manuſcripti: Turpis enim fermè contemtus, &c. vulgati autem ſic: Turpis enim famæ contemtus, &c. hanc vulgatam leuiter immutaui, & ex famæ, feci fa- ma, &c. cuius lectionis hæc ſententia eſt: Turpis enim fama: id eſt infamia, ſeu igno- minia, & contemtus, id eſt ὀλιγωρία, vel καταφρόνησις, & acris egeſtas, hæc vidẽtur eſſe à dulci vita remota. turpis fama, & contemtus pro vno vidẽtur eſſe poſita. Nã quamquam inter ſe differant: in eo tamen certè ſimilia ſunt, quòd honori opponun- tur. ſcripturam autem, quæ reperitur in libris calamo exaratis. vt probarem, à me impetrare non potui: quamuis ſciam, eam ita explanari poſſe. Turpis contemtus: id eſt vita obſcura, & honoris expers, atque adeò infamis: & acris egeſtas, fermè, id eſt propemodum, videntur eſſe remota à vita beata, & mortis inſtar. Nam illud, fer- mè, non mihi videtur aptè hoc loco poſitum. itaque vulgatorum codicum lectionẽ, manuſcriptorum ſcripturæ antepoſui. reperitur & hæc alia ſcriptura: Turpis enim*

formæ, seu forme contemtus, &c. quam etiam mendosam arbitror: ex qua quidam faciunt: Turpis enim forma, & contemtus, &c. Verùm neque hæc lectio mihi probatur. Turpis fama autem ita dictum à Lucretio est, vt turpis existimatio à M. Tullio, orat. pro Cæcina. Iam verò etiam hoc Epicuri præceptum fuit: ἀδοξίας ἐπὶ τοσοῦτον προνοεῖσθαι, ἐφ' ὅσον μὴ καταφρονεῖσθαι: id est bonæ famæ vsque eò curam esse habendam, quoad non contemnaris. Si quis tamen scripturam antiquam huic anteponet, non reclamabo: multominus pugnabo.

SEMOTA AB DVLCI) Sic loquitur lib. I. non longè à princip. Semota ab nostris rebus, seiunctáque longe. & item lib. 2. princip. nisi quòd præpositionem nõ addidit: mente fruatur Iucundo sensu, cura semota, metúque. dixit enim, semota cura, pro semota à cura, &c.

ET QVASI IAM LETI PORTAS) & videntur quasi iam ante mortis portas residêre. seu exspectare, seu morari.

REFFVGISSE VOLVNT LONGE, LONGEQVE R.) sic legendum, non effugisse: sed manebat scrupulus, quod refugisse hoc loco est verbum absolutum: remouisse autem, quod reperitur in libris omnibus, pro eo, quod edendum curaui, recesse, agens: qui eximetur, si recesse legamus. Quare sic planè puto esse legendum, & ita à Lucretio scriptum: quod cùm minus esset intellectum à sciolis, esse deprauatum, & remossè suppositum. recesse autem dictum est, pro recessisse: quemadmodum promisse, extinxem, & simil. pro promisisse, & extinxissem, &c. atque ita hac tertia editione excudendum curaui. Quòd autem bascanus quidam vult legi, longéque remasse, pro remeasse: ferri hîc non potest, neque vllo pacto cõuenit. nam remeare, est reuerti: At qui reuertitur: ad eum locum, vnde prius abijt, ex eo, quò posterius venit, redire intelligitur: quod hîc quadrare non potest.

CÆDEM CÆDI ACCVMVLANTES) sic ferè loquitur M. Tull. Catilin. I. Nónne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? MACERAT INVIDIA) Horat. epist. 2. lib. I. Inuidus alterius macrescit rebus opimis.

CLARVS QVI INCEDIT HONORE) duo libri manuscrip. habent: claro qui incendit honore: ex qua scriptura feci, clarus qui incedit honore. nam claro, factum ex claros. claros autem pro clarus positum. quo modo sæpe veteres loquebantur. Ex eadem scriptura olim feceram, claróque incendit honore: vt esset hæc sententia: illum esse potentem, illum digito monstrari, atque adspectari, macerat alios homines inuidia: & honore, id est propter illius honorem, homines inuidos incendit, vrit, & cruciat. Sic Horatius epist. ad August. Vrit enim fulgore suo qui prægrauat arteis Infra se positas, &c. vel dic, & honore, id est honoris studio, & cupiditate homines illos inflammat. sic Horat. sat. 9. lib. I. accendis quare cupiam magis illi Proximus esse. Nunc autem malo sic, clarus qui incedit honore: vel sic, clarúmque incedere honore.

STATVARVM ET NOMINIS ERGO) ergo, correptum (inquit Festus) idem significat, quod apud Græcos, οὖν: productum, idem, quod χάριν, hoc est gratia, cùm scilicet, gratia, intelligitur pro causa. vide cetera apud eundem. Virgilius Æneidos 6. illius ergô Venimus. Præterea admonendus est lector, in quibusdam libris veteribus scriptum esse, statuaï & nominis ergô.

VITÆ PERCIPIT HVM. OD.) sic loquuntur & alij boni scriptores. Terentius Eun. Tunc sicubi eum satietas hominum, aut negoti si quando odium ceperit. ibid. Neque agri, neque vrbis odium me vmquam percipit. Idem Hecyra.

Iampridem equidem audiui cepisse odium tui Philumenam. Plautus Truculento, Si bene facere incœpit, eius eum citò odium percipit. Idem Sticho. Quid ego, quoi misero medullam ventris percepit fames? sic idem Lucr. sup. eodem lib. His tibi me rebus quædam diuina voluptas Percipit.

LVCISQVE VIDENDÆ) *id est vitæ colendæ. Virg. lib. Æneid. 4. quàm primùm abrumpere lucem. & lib. 6. lucémque perosi. Cicero pro Mil. lucem intueri. Græci poëtæ, ὁρᾶν φάος ἠελίοιο.* PIETATEM EVERT. FVNDO) *Sic hunc locum, in omnibus libris sine dubio deprauatum, restitui, à veteribus quidem codicibus adiutus, sed magna ex parte coniectura ductus, cùm ex, fundet, fecissem, fundo. quam coniecturam neminem litteris mediocriter tinctum, iudicióque non impolitissimo præditum, improbaturum arbitror. suadet, autem, quod est in omnibus libris vulgatis, reieci. sic Virgil. locutus est lib. 10. Nósne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo Conamur? vertere fundo: id est funditus perdere. Thráso quidã mauult scribi, vertere funditus, vt sit dactylus in extremo versu, mẽdosissimè, & planè ridiculè.*

NAM VELVTI PVERI, &c.) *positi iam sunt hi versus sup. initio lib. 2. & tertiùm legentur non longè à principio sexti.*

Primùm animum dico, mentem quam sæpe vocamus,
In quo consilium vitæ, regiménque locatum'st,
Esse hominis partem nihilo minus, ac manus, & pes,
Atque oculi, partes animantis totius exstant.
Quamuis multa quidem sapientum turba putarunt,
Sensum animi certa non esse in parte locatum:
Verùm habitum quendam vitalem corporis esse:
Harmoniam Graij quam dicunt, quòd faciat nos
Viuere cum sensu, nulla cùm in parte siet mens.
Vt bona sæpe valetudo cùm dicitur esse
Corporis, & non est tamen hæc pars vlla valentis:
Sic animi sensum non certa parte reponunt.
Magnopere in quo mi diuersi errare videntur.
Sæpe vtique in promtu corpus, quod cernitur, ægrit,
Cùm tamen ex alia lætamur parte latenti.
Et retrò fit, vti contrà sit sæpe vicissim:
Quom miser ex animo, lætatur corpore toto:
Non alio pacto, quàm si, pes quom dolet ægri,
In nullo caput interea sit fortè dolore.
Præthereà molli cùm somno dedita membra,
Effusúmque iacet sine sensu corpus onustum:
Est aliud tamen in nobis, quod tempore in illo
Multi'modis agitatur: & omneis accipit in se
Lætitiæ motus, & curas cordis inaneis.

PRIMVM ANIMVM D.) *Liber hic tertius, quo animi immortalitas à Lucretio oppugnatur, à Christiano homine cautè est legendus: neque eius argumenta, quantumuis probabilia, cùm sint infirma, falsa, fallacia, & captiosa, vllo modo vel audienda, vel in pectoris sedem recipienda: sed animo iam præparato, instructo, atque armato, ne, quasi venenata tela in eum penetrent, in eóque inhæreant, ad huius libri lectionẽ veniendum. Omnino nulla tutior armatura adhiberi potest, quàm pietas, & religio nostra: quæ non sinet nos in hac de anima disputatione titubare, aut errare: verùm tamen licet etiam ex scriptoribus Christianis arma quædam huius quæstionis propria sumere. Iuuabit autem non parum Tertulliani libros de testimonio animæ, de substantia animæ, de anima denique, peruolutare, & perlegere: quibus libris vir ille totam quæstionem de anima non solùm maximè piè, & Christianè, sed & pereruditè tractauit.*

MENTEM QVEM SÆPE VOCAMVS) *Sic habent quattuor lib. manuscripti, & antiqui Veneti: quam scripturam non video quamobrem mutare debuerim. hic enim ordo verborum est. Primùm igitur dico, animum, quem sæpe mentem vocamus, esse hominis partem, &c. vulgati autem habent, mentem quam: quã lectionem tamen non damno, cùm præsertim sic referat Caris. lib. 2. Primùm. Lucr. Primùm animum dico, mentẽ quam, &c. vbi Velius Longus, Primùm (inquit) aduerbialiter audiendũ est.* ESSE HOMINIS PARTEM NIHILOMINVS, &c.) *immo multo magis. nam hominis quidem pars est animus: sed pes, & manus, corporis humani partes sunt potius, quàm hominis.*

SENSVM ANIMI CERTA, &c.) *inf. eod. lib. Et quoniam mens est hominis pars vna, locóque Fixa manet certo, velut aures, atque oculi sunt, Atque alij sensus, &c.* HARMONIAM GRAII) *Sic Plato in Phædone.* Καὶ γὰρ οὖν ὦ Σώκρατες, οἶμαι ἔγωγε καὶ αὐτόν σε τοῦτο ἐντεθυμῆσθαι, ὅτι τοιοῦτό τι μάλιστα ὑπολαμβάνομεν τὴν ψυχὴν εἶναι, ὥσπερ ἐντεταμένου τοῦ σώματος ἡμῶν, καὶ συνεχομένου ὑπὸ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ, καὶ ξηροῦ, καὶ ὑγροῦ, τοιούτων τινῶν κρᾶσιν εἶναι, καὶ ἁρμονίαν αὐτῶν τούτων, καὶ ψυχὴν ἡμῶν, ἐπειδὰν ταῦτα καλῶς, καὶ μετρίως κραθῇ πρὸς ἄλληλα. *lege cetera, quæ sequuntur apud Platonem. valde enim ad hunc locum pertinent: hæc autem sic interpretor. Namque equidem arbitror, Socrates, te quoque hoc aliquando tecum considerasse, tale quiddam nos existimare animum esse, veluti intento corpore nostro, & constante ex calido & frigido, sicco, & humido, & quibusdam aliis huius generis, temperationem, & harmoniam harum ipsarum rerum esse animum nostrum, cùm hæ res rectè, & moderatè inter se fuerint temperatæ. Hanc veterum opinionẽ refert & Aristoteles lib. 1. de animo, eámque refellit, his verbis:* καὶ ἄλλη δέ τις δόξα παραδέδοται περὶ ψυχῆς, πιθανὴ μὲν πολλοῖς, καὶ οὐδεμιᾶς ἧττον τῶν λεγομένων· λόγους δὲ, ὥσπερ εὐθύνας, δεδωκυῖα καὶ τοῖς ἐν κοινῷ λεγομένοις λόγοις. ἁρμονίαν γάρ τινα αὐτὴν τινες λέγουσι. καὶ γὰρ τὴν ἁρμονίαν, κρᾶσιν καὶ σύνθεσιν τινα ἐναντίων εἶναι. *&c. id est, Alia quoque opinio de animo tradita est, probabilis quidem illa multis, nulláque earum, quæ sermonibus hominum vsurpantur, inferior, sed quæ fuit communibus philosophorum disputationibus agitata, ac veluti iudicium rationum referendarum subiit. harmoniam enim quandam eum quidam esse dicunt. quippe harmoniam, temperationem, & compositionem esse quandam cõtrariorum, &c. & M. Tull. Tuscul. 1. Proximè autem Aristoxenus musicus, idémque philosophus, intentionem ipsius corporis quandam, velut in cantu & fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura & figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit,*

non receßit, & tamen dixit aliquid, quod ipſum quale eſſet, erat multo antè & dictum, & explanatum à Platone. QVOD FACIAT NOS VIV. CVM S.) Sic ſæpe loquuntur boni ſcriptores, Plautus, Virgilius, ipſe Lucretius. vno Virgilij exemplo nunc contenti erimus. lib. 2. Æneid. nati me cernere letum Feciſti, & patrios fœdaſti funere vultus. & aliquot ex Lucretio infrà eod. lib. Quæ faciunt tremulum membris exſiſtere motum. Idem lib. 6. Flumina abundare vt facerent, campóſque natare. Idem ib. Hæc faciunt primùm paruas conſiſtere nubeis. Idem eod. lib. Vrget, & è ſupero premit, & facit effluere imbreis. Idem lib. 5. Quæ faciunt igneis interſtingui, atque perire?

NON CERTA PARTE REPONVNT) eum ſtatim dicet eſſe in media pectoris regione repoſitum, ibi: Idque ſitum media regione in pectoris hæret.

SÆPE ITAQVE IN PROMTV) ſic legendum, & ita habent lib. manuſcrip. & impreßi Pariſ. & Veneti antiq. Nam vulgati habent ferè, Sæpe vtique in promtu, &c. ÆGRIT) Cùm in aliquot libris vulgatis legatur, ægrum eſt, in manuſcriptis verò, ægrum, ſine verbo ſubſtantiuo: ego in prima & ſecunda editione, ægrum eſt, vt eſt in lib. vulgatis, probaram. Nunc verò commotus ab antiqua ſcriptura, & commonitus, (non enim temerè omnes libri antiqui habent, ægrum) ex hoc, ægrum, quod deprauatum eſſe arbitror, feci, ægrit. quo verbo vtitur iterum infrà eodem lib. Præter enim quàm quòd morbis tum corporis ægrit, &c.

PARTE LATENTI) nempe animo. ſic autem habent libri quattuor manuſcripti, & aliquot typis impreßi. alij enim habent, parte valenti.

ET RETRO FIT VTI CONTRA SIT S. V.) ſic eſt legendum, & ita habent codices fide digni, niſi quòd in omnibus, vbi, ſcriptum eſt, pro, vti, planè mendoſè. PRÆTEREA MOLLI C. S.) de ſomno, & ſomniis lege lib. 4. ibi. Nunc quibus ille modis ſomnus per membra quietem Inriget, &c.

MOLLI) Sic Poëtæ Græci μαλακῷ ὕπνῳ. Virgil. lib. 2. Georgic. mollé ſque ſub arbore ſomni. ONVSTVM) cibo, & potu. lib. 4. Deinde cibũ ſequitur ſomnus.

Nunc animam quoque vt in membris cognoſcere poſſis
Eſſe, neque harmoniam corpus retinere ſolere:
Principiò fit, vti detracto corpore multo,
Sæpe tamen nobis in membris vita moretur.
Atque eadem rurſus cùm corpora pauca caloris
Diffugêre, foráſque per os eſt editus aër:
Deſerit extemplo venas, atque oſſa relinquit:
Noſcere vt hinc poſſis, non æquas omnia parteis
Corpora habere, neque ex æquo fulcire ſalutem:
Sed magis hæc, venti quæ ſunt, calidíque vaporis
Semina, curare, in membris vt vita moretur.
Eſt igitur calor, ac ventus vitalis in ipſo
Corpore: qui nobis moribundos deſerit artus.
Quapropter, quoniam eſt animi natura reperta,
Atque animæ, quaſi pars hominis: redde harmoniaï
Nomen, ab organico ſaltu delatum Heliconis,

Siue aliunde ipsi porrò traxere:& in illam
Transtulerunt,proprio quæ tum res nomine egebat.
Quidquid id est,habeant:tu cetera percipe dicta.

NVNC ANIMAM QVOQVE) *Ab hoc loco refellere conatur eorum sententiam, qui animum, seu animam, harmoniam esse volunt, eadémque opera probare, esse in numero partium corporis humani.* IN MEMBRIS) *in numero membrorum. nam statim docebit, animam corporea natura esse præditam.*

DETRACTO CORPORE MVLTO) *detracta magna corporis parte, seu detractis multis corporis partibus: vt detracta, & amputata tibia, reciso brachio, & similib.* CORPORA PAVCA CALORIS) *infrà docebit, animum constare ex aura, vapore, seu calore, aëre, & quarta natura, nominis experte.*

PER OS) *nam ægri moribundi dicuntur agere animam.*

EXTEMPLO) *continuò.* NOSCERE VT HINC POSSIS, &c.) *id est, ita, vt facile hinc intelligere possis, non omnia corpora prima parteis æqualeis animæ obtinere, & ex æquo vitam ac salutem tueri, ac sustentare: sed semina quædam venti, & caloris efficere, vt in membris vita maneat. ad hunc locum pertinent illa, quæ dicuntur à Cebete apud Platon. in Phædone.* Ὦ Σώκρατες, τὰ μὲν ἄλλα δοκεῖ ἔμοιγε καλῶς λέγεσθαι, τὰ δὲ περὶ τῆς ψυχῆς πολλὴν ἀπιστίαν παρέχει τοῖς ἀνθρώποις, μή, ἐπειδὰν ἀπαλλαγῇ τοῦ σώματος, οὐδαμοῦ ἔτι ᾖ, ἀλλ' ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ διαφθείρηταί τε καὶ ἀπολλύηται, ᾗ ἂν ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, εὐθὺς ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος, καὶ ἐκβαίνουσα, ὥσπερ πνεῦμα, ἢ καπνὸς, διασκεδασθεῖσα οἴχηται διαπταμένη, καὶ οὐδὲν ἔτι οὐδαμοῦ ᾖ: *id est cetera quidem, Socrates, præclarè mihi dici videntur: sed quæ de animo dicuntur, valde sunt omnibus incredibilia, vt verendum sit, ne, cùm ex corpore excesserit, nusquam iam sit: sed illo ipso die, quo die homo interierit, intereat, ac perimatur continuò ex corpore decedens, egrediénsque, tanquam ventus, aut fumus, dispersus diffugiat, atque in diuersas parteis euolet, & nusquam iam quicquam sit amplius.*

CVRARE) *id est efficere. translatio est à rebus animatis. Sic lib. 4. Quod ne miremur, sopor atque obliuia curant. ibid. Efficit vt videamus, & internoscere curat. & lib. 6. Curat item, vt vasis integris vina repente Diffugiant.*

MORIBVNDOS) *morienteis, seu iamiam morituros.*

REDDE HARM. NOM. AB ORG.) *redde (inquit) nomen harmoniæ, delatum ex mõte Musarum organico: id est ab iis sumtum, qui ex fidibus & neruis suaueis eliciunt sonos.* ET IN ILLAM) *rem, quæ res, &c.*

Nunc animum, atque animam dico coniuncta teneri
Inter se, atque vnam naturam conficere ex se:
Sed caput esse quasi, & dominari in corpore toto
Consilium, quod nos animum, mentémque vocamus:
Idq; situm media regione in pectoris hæret.
Hîc exsultat enim pauor, ac metus: hæc loca circum
Lætitiæ mulcent: hîc ergo mens, animúsque est.
Cetera pars animæ per totum dissita corpus
Pâret: & ad numen mentis, moménque mouetur:
Idq; sibi solum per se sapit, & sibi gaudet:

Cùm neque res animam, neque corpus commouet vlla.
Et quasi, cùm caput, aut oculus, tentante dolore,
Læditur in nobis, non omni concruciamur
Corpore: sic animus nonnumquam læditur ipse,
Lætitiáque viget, cùm cetera pars animaï
Per membra, atque artus nulla nouitate cietur.
Verùm vbi vehementi magis est commota metu mens:
Consentire animam totam per membra videmus:
Sudores itaque, & pallorem exsistere toto
Corpore, & infringi linguam, vocémque aboriri:
Caligare oculos, sónere aureis, succidere artus:
Denique concidere ex animi terrore videmus
Sæpe homines, facilè vt quiuis hinc noscere possit,
Esse animam cum animo coniunctam: quæ cùm animi vi
Percussa'st, exin corpus propellit, & icit.
Hæc eadem ratio naturam animi, atque animaï
Corpoream docet esse. vbi enim propellere membra,
Corripere ex somno corpus, mutaréque voltum:
Atque hominem totum regere ac versare videtur:
(Quorum nil fieri sine tactu posse videmus,
Nec tactum porrò sine corpore) nónne fatendum'st,
Corporea natura animum constare, animámque?
Præterea pariter fungi cum corpore, & vnà
Consentire animum nobis in corpore cernis.
Si minus offendit vitam vis horrida leti,
Ossibus ac neruis disclusis intus adacta:
Attamen insequitur languor, terræq; petitus
Suauis, & in terra mentis qui gignitur æstus,
Interdúmque quasi exsurgendi incerta voluntas.
Ergo corpoream naturam animi esse necesse'st,
Corporeis quoniam telis, ictúque laborat.

NVNC ANIMVM, ATQVE ANIMAM, &c.) *nunc docere incipit, inter animum, & animam quid intersit. vult autem, animum esse mentem, & consilium, & rationem, eiúsque domicilium esse in medio pectore: animam autem per totum corpus esse fusam. sed non dissimulabo, in cod. Vatic. scriptum esse, conuincta teneri.* SED CAPVT ESSE QVASI) *Sed consilium, esse quasi caput,* ὥσπερ κεφαλὴν ἔχειν, *vel* εἶναι. *instar capitis esse.*

IDQVE SITVM MED. REG.) Diog. Laërt. τὸ δὲ λογικὸν ἐν θώρακι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν φόβων καὶ τῆς χαρᾶς. *id est consilium, seu rationem in thorace, id est, vt interpretatur* Tertullianus *lib. de anima, in lorica pectoris esse, vt appâret ex timo-*

ribus, & lætitia. Idem Lucret. infrà lib. V. via qua munita fidéi Proxima fert humanum in pectus, templáque mentis. Idem suprà lib. 2. Iámne vides igitur, quamq. vis extima multos Pellit, & inuitos cogit proced. sæpe, Præc. q; rapit, tamen esse in pectore nostro Quiddam, quod cõtrà pugnare, obst. q, poßit? ibid. Tum vacuum pectus linquunt, curáque solutum. ad quem locum plura.

HIC EXSVLT. ENIM) hoc Lucret. argumentum valde est imbecillum. in pectore versantur & exsultant animi motus atque affectus: ergo in pectore animus locatus est. Idem inf. ex eo, quòd animus perturbetur affectibus: curis, luctu, metu contabescat: ira exardescat: lætitia exsultet: colligit esse mortalem. Sed hoc refellitur à M. Tull. lib. I. Tuscul. vt suo loco dicemus.

AD NVMEN MENT. MOMENQVE) ad nutum, & momentum, seu motum, & quasi ῥοπὴν mentis.

ET QVASI CVM CAPVT) id est, Et quemadmodum, &c.

VERVM VBI VEHEM.) idem de quauis alia magna perturbatione sentiendum, vt de amore, de ira, de mærore, atque angore. in nomine, vehementi, duæ syllabæ, prima & secunda, pro vna habētur: aut anapæstus est pro spondéo, seu dactylo: aut legendum, vementi, vt sæpe alibi.

SVDORES ITAQVE ET PALL.) sic restitui, secutus cod. manuscript. nam vulgati habent, Sudores que ita, pallores, ordine peruerso.

INFRINGI LING.) debilitari, titubare. ABORIRI) intercludi, intermori. locum habet propriè in fœminis. Arnob. lib. III. aduersus genteis. Et quoniam quædam sunt fœminarum generis propria, sequitur, vt eas quoque credamus circumactus persoluere suas mensib. leges: fastidiosos ducere atque habere conceptus: aboriri, perferre, & præpropero partu septimanas edere aliquando fœturas.

SONERE) tinnire. Sónere antiquum à sono, is, it. Nonius, à sonit, sonere. Lucr. lib. 3. Caligare oculos, sonere aureis, succidere artus. Accius Neopt. Atque adeò valuas sónere sensi regias. lege cetera apud Non. vtitur eodem verbo idem Lucret. infrà, eod. lib. Scire licet non sincerum sónere, atque subesse Cæcum aliquem cordi stimulum. lege & Priscianum lib. 9. vbi hunc versum Ennij profert, ex XI. ann. Tum clypei resonunt & ferri stridit acumen.

SVCCID. ART.) Plaut. Curcul. tenebræ oboriuntur, genua súccidunt.

EX ANIMI TERRORE) ex terrore animi. non est enim legendum exanimi coniunctim. PERCVSSA EST) sic habent libri manuscripti, & pleriq; typis impreßi, quos sequor, quanuis apud Noniũ in verbo, icit, legatur, Perculsa est.

EXIN CORPVS PROPELLIT, ET ICIT.) sic reperi scriptum in libr. manuscr. quibuscum consentiunt vulgati Parisiens. & Veneti antiquiores. atque hanc scripturam agnoscit Priscian. lib. 10. apud Nonium autem legitur: exinde propellit corpus & icit. icit autem, id est verberat, & percutit. in nonnullis libris legitur, extrà corpus prop. &c.

CORPOREAM DOCET ESSE) sic Epic. apud Laërt. ὥστε οἱ λέγοντες ἀσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν, ματαιάζουσιν. οὐδὲν γὰρ ἐδύνατο ποιεῖν, οὐδὲ πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη τις. i. Quare qui animum incorporeum esse dicunt, inanes sunt. nihil enim neque facere, neque pati posset, si talis esset. Sed Epicurus ipse inanis est: meliúsque & verius, qui animum incorporeum esse putarunt, vt Plato. Itaque cùm antiquiores Philosophi omnes, vt testatur Aristoteles lib. I. de animo, ψυχὴν finierint ac terminarint ferè tribus, κινήσει, αἰσθήσει, ἀσωμάτῳ, id est motu, sensu, incorporeo: immeritò illi quidem re-

prehenduntur,qui animum mouere,ſeu mouendi vim habere dixerunt:meritiſsimo autem,qui eum moueri,aut agitationem eſſe,& qui eum ex quattuor elementis cōſtare putauerunt,vt res omneis ſentire poſsit. Verùm quod ait Lucret. ex vehementi animi metu totam animam in corpore pari motu affici: ex quo exſiſtere in corpore pallorem,ſudorem,linguæ hæſitantiam,& ſimilia:metus,ira,libido, & huius generis motus non ſunt animi,ſeu mentis,ſed earum animi partium,quæ ſunt illæ quidem rationis & conſilij expertes, ratione autem & conſilio regi poſſunt: qualia ſunt. τὸ ἐπιθυμητικὸν, καὶ ὀργιστικόν.

VBI ENIM PROPELLERE) *ſic argumentatur Lucretius: animus & anima corpus propellere,atque immutare vultum poſſunt. at impulſio non fit ſine tactu,neq; tactus ſine corpore: ergo animus & anima corporea natura ſunt prædita.*

NEC TACTVM PORRO) *ſup lib.I. Tangere enim & tangi, niſi corpus,nulla poteſt res.* FVNGI) *pati,vt ſup.lib I. At facere,& fungi,niſi corpus, nulla poteſt res.* CONSENTIRE) *συμπάσχειν,vt ſuprà.*

SI MINVS OFFENDIT,&c.) *hic verſus,& quattuor deinceps ſequētes vereor ne non ſint τοῦ ποιητοῦ: ſed eius,qui putauerit aliquid deeſſe,cùm re vera, ſi diligenter attendas,nihil deſideretur,his quinq; verſibus ſublatis. Hoc enim dicit Lucretius: Praeterea vides,animum nobis pariter,cum corpore perpeti,& ſentire, ſi quid corpori acciderit. Ergo corporea animi eſt natura,quandoquidem malorū corporeorum eſt particeps. Adde quòd hic primus verſus nō ſatis aptè connectitur cum ſuperiore. adde quòd elocutio non ſincerum ſonat, neque olet lucernam Lucretianam. Poſtremò illud,intus adacta, non videtur Latine dictum. intro enim adigere Latine diceremus,non intus: quamquam Lucretius,intus,pro,intro,interdum vſurpare videatur.* INTVS ADACTA) *ſi legeremus,ſubter adacta,effugeremus genus loquendi minus vſitatum.*

TERRÆQVE PETITVS SVAVIS) *dum ij,quibus ægrè eſt,terram cupidè petunt,id eſt in terra decumbere cupiunt. non poſſunt enim ij, quibus aliqua valetudinis perturbatio deſubito accidit, recti ſtare, ſed coguntur decumbere, & iacere. ſic Virgil. Æn 3. Submiſsi petimus terram,& vox fertur ad aureis. & Lucret. ſup. lib. I. Muta metu terram genibus ſubmiſſa petebat.*

ET IN TERRA MENTIS) *ſic habent quattuor libri manuſcr. Florentini autem,& in terra mitis. omnino horum verborum,cuiuſcunque ſint,ſententia obſcura eſt,niſi forte hæc ſit. & inſequitur ſuauis terræ petitus,& mentis æſtus, id eſt conturbatio,quæ fit in terra, ægro illo in terram ſenſim collapſo. quòd ſi quis malit legi,mitis,mitem æſtum intelligemus,non letalem,neque peſtiferum.*

ET INTERDVM EXSVRG.) *id eſt & interdum deliberatio,ſeu dubitatio vtrùm exſurgat,an etiam iaceat. ſed non eſt quòd in his verſib. explicādis tantam operam ponamus. nam ſi nothi ſunt, inanem operam ſumimus: ſin germani, ſatis explicati ſunt.*

Is tibi nunc animus quali ſit corpore,& vnde
Conſtiterit,pergam rationem reddere dictis.
Principiò eſſe aio perſubtilem,atque minutis
Perquàm corporibus factum conſtare. id ita eſſe
Hinc licet aduertas animum,vt pernoſcere poſſis.
Nil adeò fieri celeri ratione videtur,

Quàm si mens fieri proponit, & inchoat ipsa.
Ocyus ergo animus, quàm res se perciet vlla,
Ante oculos quarum in promtu natura videtur.
At, quod mobile tantopere'st, constare rotundis
Perquàm seminibus debet, perquámque minutis,
Momine vti paruo possint impulsa moueri.
Namque mouetur aqua, & tantillo momine flutat:
Quippe volubilibus, paruísque creata figuris.
At contrà mellis constantior est natura,
Et pigri latices magis, & cunctantior actus:
Hæret enim inter se magis omnis materiaï
Copia: nimirum quia non tam læuibus exstat
Corporibus, neque tam subtilibus, atque rotundis.
Namque papauerum, aura potest suspensa, leuísque
Cogere, vt ab summo tibi diffluat altus aceruus.
At contrà lapidum coniectum, spiclorúmque,
Nenu potest. igitur paruissima corpora quanto,
Et læuissima sunt, ita mobilitata feruntur.
At contrà, quo quæque magis cum pondere magno,
Asperáque inueniuntur, eo stabilita magis sunt.
Nunc igitur, quoniam est animi natura reperta
Mobilis egregiè: perquàm constare necesse'st
Corporibus paruis, & læuibus, atque rotundis.
Quæ tibi cognita res, in multis, ô bone, rebus
Vtilis inuenietur, & opportuna cluebit.

IS TIBI NVNC) *Nunc docere incipit, cùm animus sit corporeus, quali sit corpore præditus, & qualibus, aut quantulis corpusculis constet. Et probat, ex minutißimis & subtilißimis, & rotundißimis principiis, seu corpusculis esse conflatũ, & concretum.* ET VNDE) *& ex quibus primordiis.*

PERSVBTILEM) *sic Epicurus.* ἡ ψυχὴ λεπτομερὲς σῶμα, καὶ λεπτομερεστάτοις σώμασι συγκεῖ) *id est animus, corpus est tenuium partium, & ex tenuißimarum partium corporibus conflatum. Idem,* ἡ ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερὲς παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον: *id est anima, corpus est tenuibus partibus præditum, per totam animantis massam diffusum.* OCYVS ERGO ANIMVS) *vult Lucretius, cum Epicuro, animum esse mobilißimum quiddam, atq; à se moueri: quod autem ita mobile est, necessariò constare ex primordiis minutißimis, læuißimis, & rotundißimis. Etiam Plato dicebat, animum à se moueri, & esse mobilißimum: & Pythagoréi sic animum definiebant, numerum seipsum mouentem. Sed Aristoteles lib. I. de animo eos refellit, qui animum à se moueri volunt, negátque omnino animum moueri: ex quo efficitur, neque à seipso moueri: docétq; non esse necessàrium, si anima sit principium motus, eam quoque moueri: sed contrà ipsam quidem esse immobilem, cur autem corpus moueatur, esse causam.*

ANTE OCVLOS QVARVM) *sic legendum, non, quorum, vt est in lib. vulgatis. nam hæc est verborum structura. animus ocyus se perciet, id est permouet, quàm res vlla earum rerum, quæ cernuntur.*

CONSTARE ROTVNDIS, &c.) *sic* Epicur. Καὶ ἐξ ἀτόμων αὐτὴν συγκεῖσθαι λειοτάτων, καὶ στρογγυλωτάτων, πολλῷ τινὶ διαφερουσῶν τῶν τοῦ πυρός: *id est & eam ex atomis constare læuißimis & rotundißimis, & ignis atomos rotunditate longe superātibus.* MOMINE VTI PARVO) *vt paruo momento impulsa moueri possint.* TANTILLO) *minimo,* δεικτικῶς.

FLVTAT) *sic habent libri manuscripti, quibuscum consentiunt* Parisienses, *& vtrique* Aldini. *flutat autem positum puto pro, fluitat. alij habēt, fluctat. quod si cui probabitur, fluctat, erit positum pro, fluctuat, quod postremum nōnulli probant, atque adeò aliis scripturis reiectis, solum tuentur, & retinent.*

ET CVNCTANTIOR ACTVS) *& tardior cursus, seu fluxus. tralatio est ab iis, quæ aguntur.*

NAMQVE PAPAVERVM AVRA P.) *non video, cur antiquam scripturam vel* Marullus *immutare debuerit, si verum est ab eo esse immutatam & corruptam, vel ego sequi non debuerim. Quamuis enim ea, quam habent libri* Florentiæ *impreßi, sit speciosa. Nam pappos minima aura potest, &c. antiqua tamen, quæ reperitur etiam in aliis impreßis, sentētiam continet non absurdam, siue papaueris legatur, siue papauerum. est autem hic ordo verborum. namque aura parua, & leuis, cogere potest, vt altus papauerum, seu papaueris aceruus tibi ex imo diffluat. pappi autē, si quis forte scripturam* Florentinam *malit, cui nullo modo assentiar, sunt carduorū flores: qua voce vtitur infrà* Lucr. Sed *cùm in lib. manuscrip. plane scriptum sit partim,* Namq; papaueris, *partim,* Namque papauerum, *eorum sequamur potius auctoritatem. atque harum duarum scripturarum, posteriorem magis probemus.*

SVSPENSA) *aura suspensa, id est placida, lenis, silens: & ita* Nonius Marcell. Terent. Phorm. *hæc vbi ego audiui, ad foreis suspenso gradu ire perrexi.*

LAPID. CONIECTVM) *id est aceruum lapidum: lapides in vnum locum coniectos. quidam viri docti, in his* Muretus, *legunt, lapidum conlectum. ego, cùm in omnibus libris scriptum reperissem, coniectum, nihil ausus fui mutare: ne nunc quidem quicquam mutaui:* Sed *tamen conlectum magis probo.*

SPICLORVMQVE) *& spiculorum, telorum. libri veteres tamen habent, spicarúmq;: vnde legendum suspicor, spicorúmque, id est, & spicarum.* Nam *veteres dixisse spicum, in genere masculino, pro spicam, testatur* Pompeius Festus.

NENV POTEST) *id est non potest. sic autem habent lib. manuscripti: neque dubium est, quin hæc scriptura recta sit.* Nenu *enim dixerunt veteres pro non, vt notat* Nonius: *citátque testem* Lucillium *lib. 30.* Sed tamen hoc dicas, quid id est, nisi nenu molestum est. *&* Varronem, *epist. ad* Fufium. Si hodie nenu venis, cras quidē venies, *&c.* Idem Lucr. *lib. 4* Nenu queunt rapidi contrà constare leones.

ITA MOBILITATA) *aduerte animum ad hoc loquendi genus, quanto paruißima & leuißima sunt, ita mobilitate fruuntur, seu ita mobilitata feruntur: quæ posterior scriptura ex cod.* Vatic. *& lib.* Memmij *expressa est: in quibus legitur mobilitate feruntur. quanto, ita: pro quanto, tantum. sic suprà lib. 2* Et quàm quicque magis, *&c.* Atque potestates, ita pluria, seu plurima, *&c.* Sed *non dißimulabo, me scriptum reperisse in cod.* Bert. *paruißima corpora perquàm. in* Vaticano, *proquàm. quæ fortasse recta scriptura est.* Non *est autem, quòd quemquam offendat.*

participium mobilitata.eſt enim natum à verbo mobilitor:quod vſurpat infrà eod. libro non longè idem Lucretius, Accipit*:inde aër:inde omnia mobilitantur.vſurpat & Cæcilius actiuum.*Itaque *quòd lætitia me mobilitat,mæror molitur metu.*

AT CONTRA QVO QVÆQVE MAGIS) *ſic legendum, non,quæcunque magis,vt eſt in vulgatis.*

Hæc quoque res etiam naturam deliquat eius,
Quàm tenui conſtet textura:quámque loco ſe
Contineat paruo,ſi poſſit conglomerari,
Quòd ſimul atque hominem leti ſecura quies eſt
Indepta:atque animi natura,animæque receſſit:
Nil ibi limatum de toto corpore cernas
Ad ſpeciem,nihil ad pondus:mors omnia præſtat,
Vitalem præter ſenſum,calidúmque vaporem.
Ergo animam totam perparuis eſſe neceſſe'ſt
Seminibus nexam,per venas,viſcera,neruos:
Quatinus omnis vbi è toto iam corpore ceſſit:
Extima membrorum circum cæſura tamen ſe
Incolumem præſtat:nec deſit ponderis hilum.
Quod genus eſt,Bacchi cùm flos euanuit,aut cùm
Spiritus vnguenti ſuauis diffugit in auras:
Aut aliquo cùm iam ſuccus de corpore ceſſit:
Nil oculis tamen eſſe minor res ipſa videtur
Propterea,neque detractum de pondere quidquam:
Nimirum,quia multa,minutáque ſemina ſuccos
Efficiunt,& odorem in toto corpore rerum.
Quare etiam atque etiam mentis naturam,animæq;
Scire licet perquàm pauxillis eſſe creatam
Seminibus,quoniam fugiens nil ponderis aufert.

DELIQVAT) *declarat,vt ſup. lib.*I. *plus in ſe corporum ineſſe* Deliquat. *Eſt autem,quod ſuprà me lectori ſignificare fūgit,hoc quoque vnum ex ducentis vocabulis* Latinis,*quæ aliis eſſe ignota,ſibi vni nota,verè gloriabatur* Gulielmus Pelliſſerius,*Epiſc.*Monſpeſſ. Præterea *auctor vocabularij* Latinogræci, *mihi à* Cl. Puteano *commodati,ſic interpretatur hoc verbum,deliquat,* διηθεῖ,διυλίζει:*quæ verba Latine rurſum reddita,ſonant,tranſcolat,defæcat.* Quis *igitur non videt,deliquare,& hoc loco,& aliis,idem valere quod declarare,tralatione ducta à vino,& ſimilib. defæcatis,& liquidioribus effectis?*

SI POSSET CONGLOMERARI) *cum duo libri veteres haberent,ſe poßit,ſuſpicatus ſum,librarium tranſpoſuiſſe vocaleis e. & i. & ſcripſiſſe,ſe poßit, pro,ſi poſſet.quam puto veram eſſe ſcripturã. ſi poſſet conglomerari autem, hoc eſt, ſi poſſet in vnam maſſam,in vnam molem,& in vnum quaſi glomum cogi,& cõduci.* INDEPTA) *indipiſcor verbum compoſitum ex ſimplici apiſcor, & præ-*

poſitionẽ

positione in. interponitur d. quo vtitur & Plautus non vno loco. Vel lege endepta, à verbo endipiscor ex præpositione endo, & apiscor Ego tamen, indepta, retineo.

NIL IBI LIMATVM) *nihil demtum, nihil detractum, detritum, deminutum. sic autem videtur legendum potius, quàm, vt vulgò, libatum. M. Tull. epistol. lib. 3. Etsi de tua prolixa, beneficáque natura, limabit aliquid posterior annus: limabit, id est deminuet, detrahet, decerpet: vbi tamen nonnulli libri veteres habent, limitabit, vt & vulgati aliquot, ab eod. verbo. Si quis tamen legi malet, libratum, vt assumta præpositione de, fiat delibratum, non pugnabo: quin magnopere probabo.*

MORS OMNIA PRÆSTAT,) *id est mors omnia relinquit integra.*

QVATINVS) *quoniã. sic & alibi.* EXTIMA MEMBROR. CIRC. CÆS.) *extrema circum cæsura, id est extremitas, ἐπιφάνεια, summus cortex. deniq; circum cæsura est περικοπή. hunc versum profert Priscian. lib. si bene memini. 3. idem Lucret. lib. 4. Vt sunt dißimiles extrinsecus, & generatim Extima membrorum circumcæsura coërcet.* QVOD GENVS EST) *id est quale est, vel cuius generis est: vt sup. lib. 2. Quod genus è nostro cùm missus corpore sanguis, &c. & infrà non longè. Quod genus, in quouis animantum viscere volgò Est odor, &c. Malim autem sic legi, Quod genus, aut Bacchi cùm flos euanuit, &c. Ostendit à simili, animum minutis admodum primordiis constare, quia, quemadmodum cùm odor vini, aut vnguenti euanuit, vinum aut vnguentum nihilo minus est ad speciem, atque ad aspectũ: ita postquàm animus excesit è corpore, ipsa extrema corporis cæsura nulla ex parte videtur deminuta.*

BACCHI CVM FLOS) *per florem Bacchi fortasse vuam labruscæ significat: quam œnanthen appellant Græci: de qua sic Plin. lib. 20. cap. 11. odor idem ei, qui germinantibus vuis, atque inde nomen. idem lib. 12. cap. vlt. eodem & œnãthe pertinet. Est autem vitis labruscæ vua. colligitur cum floret, id est cum optime olet. Alij simpliciter de odore vini dictum volunt. Sic Plautus Curcul. Flos veteris vini meis naribus obiectus est. Idem Casina. nisi hæc meraclo Se vspiã percußit flore Libyco. Idem Cistell Quiáque adeò me compleui flore liberi. Fortaßis autem Plautus & Lucretius per florem Bacchi, seu vini, significant ἀνθοσμίαν. id est vinum, cuius non solùm sapor, palato & linguæ, verùm etiam odor, naribus gratus est.*

Nec tamen hæc simplex nobis natura putanda'st.
Tenuis enim quædam moribundos deserit aura,
Mista vapore: vapor porrò trahit aëra secum:
Nec calor est quisquam, quoi non sit mistus & aër.
Rara quòd eius enim constat natura, necesse'st
Aëris inter eum primordia multa cieri.
Iam triplex animi'st igitur natura reperta.
Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum:
Nil horum quoniam recipit mens, posse creare
Sensiferos motus, quædam qui mente volutent.
Quarta quoque his igitur quædam natura necesse'st
Attribuatur. ea'st omnino nominis expers:
Qua neque mobilius quicquam, neque tenuius exstat:

Nec magis è paruis, aut læuibus ex elementis,
Sensiferos motus quæ didit prima per artus.
Prima cietur enim paruis perfecta figuris:
Inde calor motus, & venti cæca potestas
Accipit: inde aër: inde omnia mobilitantur:
Tum quatitur sanguis: tum viscera persentiscunt
Omnia: postremis datur ossibus, atque medullis,
Siue voluptas est, siue'st contrarius ardor.
Nec temere huc dolor vsque potest penetrare, neque acre
Permanare malum, quin omnia perturbentur,
Vsqueadeò, vt vitæ desit locus, atque animaï
Diffugiant partes per caulas corporis omneis.
Sed plerumque fit in summo quasi corpore finis
Motibus: hanc ob rem vitam retinere valemus.

TENVIS ENIM QVÆDAM) *Primus pes huius versus est proceleumaticus pro dactylo, vt apud* Virgil.*lib.5.* Æneid. *Genua labant: nisi dicamus, u, esse hoc loco consonantem. sic iterum apud* Lucret.*lib.4 in extr.* Tenue, *locis quia non potis est affigere adhæsum. & hoc libro.* Nec *nebulam noctu, nec aranei tenuia fila: & sæpe alibi.* Incipit *nunc docere, animum constare ex vento tenui, vapore, aëre, & natura quadam nominis experte, qua nihil quicquam subtilius, nihil tenuius excogitari potest.*

MVLTA CIERI) *sic coniecit legendum esse* Adrian. Turnebus, *cùm scriptum reperisset in cod.* Bertiniano, *multáque ri. quam coniecturam magnopere probo. nam ex, cieri, factum ceri, ex, ceri, queri.*

NIL HORVM QVONIAM, &c.) Id *est, quoniam mens, seu ratio animi, non recipit, seu non approbat, quicquam horũ trium posse sensiferos motus creare: qui motus res aliquas cogitare, & volutare queãt. reperitur autem hæc scriptura in cod.* Florentinis *duntaxat.*

MENTE VOLVTENT.) *sic* Lucill. Hæc *tu me insimulas? non antè in corde volutas? &* Virg.*lib.4.* Sic *adeò insistit, secúmque ita corde volutat. & lib.6.* Atque *hæc ipse suo tristi cum corde volutat. &* Plautus Captiuis. Quanto *in pectore hanc rem meo magis voluto, tanto mihi ægritudo auctior est in animo.*

QVARTA QVOQVE HIS IGITVR) *quoniam tria illa superiora sensiferos motus creare non possunt, qui quædam cogitent, quarta eis quædam natura addatur necesse est: qua addita, suis iam sit omnibus partibus animi natura absoluta, atque perfecta.* Sic M. Tull.*lib.1.* Tuscul *quæst. de* Aristot. Quintum *genus adhibet vacans nomine, & sic ipsum animum* ἐντελέχειαν *appellat, nouo nomine, quasi quandam continuatam motionem, & peremnem. quo tamen loco reprehenditur* M. Tull. *à doctis, qui putarit,* ἐντελέχειαν *esse motionem, cùm &* ἐντελέχεια *significet perfectionem quandam, siue functionem, siue actum, &* Aristoteles *perspicue dicat, animum mouere quidem, sed non moueri.*

INDE CALOR MOTVS) *sume verbum, accipit, vt sit, inde, id est ab hac quarta natura, calor motus accipit. nam motus est numeri multitudinis, accusandi*

casus. CONTRARIVS ARD.) *ardor hîc dolorẽ significat, si locus emẽdatus est. sed quibusdam videtur legendum, ægror, seu angor. ego nihil muto. Nam sic fere vsurpauit Catullus nomen ardoris, in secũdo carmine, Credo dum grauis acquiescat ardor.* TVM QVATITVR SANGVIS, TVM VISC. PERS.) *secutus eram initio codices duos manusc. Sed cùm postea reperissem in aliis libris item manuscriptis, Concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt, ex, Cõcutitur, feci, Tum quatitur, suspicatus, ex, Tum quatitur, factum esse, cum quatitur, deinde cõcutitur, & ita hunc versum esse deprauatum. Nam omnino scriptura recepta, Concutitur tum sanguis, viscera persentiscunt, cùm sit inepta, tum ne ferri quidem potest.*

VSQVE ADEO, VT VITÆ DESIT LOC.) *cùm reperissem scriptum in libris manuscriptis, desit, non, defit, diffugiant, non, diffugiunt, scripturam veterem adiuui, reposita particula, vt, post vocem, adeò. Nam vulgati libri sic habent. Vsque adeò vitæ defit locus, atque animaï. Diffugiunt partes per c. & cet. vt sit epiphonema. quam scripturam, vt mendosam, & suppositam, reieci. Licet tamen vetere scriptura seruata, sine particula, vt, sententiam ex ea optimam elicere.*

SED PLERVMQVE) *sed plerumq; (inquit) motus sensiferi, & vitales, interrumpuntur non in ossibus, & medullis, sed in summo quasi corpore: quod cùm fit, tum non moritur animans, sed breui tempore, aut certe aliquando, cõualescit.*

Nunc ea quo pacto inter sese mista, quibúsque
Comta modis vigeant, rationem reddere auentem,
Abstrahit inuitum patrij sermonis egestas.
Sed tamen, vt potero summatim attingere, tangam.
Inter enim cursant primordia principiorum
Motibus inter se, nihil vt secernier vnum
Possit, nec spatio fieri diuisa potestas:
Sed quasi multæ vis vnius corporis exstant.
Quod genus in quouis animantum viscere volgò
Est odor, & quidam calor, & sapor: & tamen ex his
Omnibus est vnum perfectum corporis augmen:
Sic calor, atque aër, & venti cæca potestas
Mista creant vnam naturam, & mobilis illa
Vis, initum motus ab se quæ diuidit ollis:
Sensifer vnde oritur primùm per viscera motus.
Nam penitus prorsum latet hæc natura, subéstque:
‛ Nec magis hac infrà quidquam est in corpore nostro:’
Atque anima'st animæ proporro totius ipsa.
Quod genus in nostris membris, & corpore toto
Mista latens animi vis est, animæque potestas,
Corporibus quia de paruis, paucísque creata'st.
Sic tibi nominis hæc expers vis, facta minutis
Corporibus, latet: atque animaï totius ipsa

Proporro'st anima, & dominatur corpore toto.
Consimili ratione necesse'st ventus, & aër,
Et calor inter se vigeant commista per artus:
Atque aliis aliud subsit magis, emineátque,
Vt quiddam fieri videatur de omnibus vnum:
Ne calor, ac ventus seorsum, seorsúmque potestas
Aëris interimant sensum, diductáque soluant.

NVNC EA QVO PACTO) *Nunc docere meditatur quo pacto quattuor illa inter se mista sint.* QVIBVSQVE COMTA MODIS) *quidam legendum putant,* Iuncta modis. *& item lib.4. vbi legitur,* Et quibus è rebus cum corpore comta vigeret. *ego nihil mutandum censeo.*

REDDERE AVENTEM) *reddere cupientem. libri manuscr. habent, reddere habētem. quod iccircò notaui, vt meminerit lector, quod eum iam antè admonui, b. pro u. & cōtrà u, pro b. à scriptoribus illis librariis peruersè esse scribi solitū.* Treis *nunc ex vno, eodémque scriptore exempli causa, præter eos, quos aliàs collegi, afferā locos: ex* Arnobio, *inquam, aduersus genteis: quorum primus erit ex lib.1. vbi sic legitur in libris vulg. atque à nobis procul, procul, inquam, aberruncetur amentia. legendum, auerruncetur. alterum ex lib.3. in extr. adestote dij penates: tu* Apollo, *túque* Neptune, *omniáque hæc mala, quibus vror, terreor, vexor, vestri numinis aberruncate clementia. legendum, auerruncate. tertium ex lib. 7.* Satis, *vt opinor, ostendimus frustra diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoueri, quòd neque alantur his, neque percipiant voluptatem, neque iras, aut animos ponant, neque vt res tribuant faustas, neque vt abigant, aberruncéntque contrarias. legendum, auerruncéntque. auerruncare autem, est auertere.*

ABSTRAHIT INVITVM PATRII) *sic sup. lib. 1.* Propter egestatem linguæ & rerum nouitatem. INTER ENIM CVRSANT) *id est primordia, ex quibus constat animus, inter se intercursant mutuis motibus, ita vt nullum ab altero distingui, aut secerni poßit, neque vllo interuallo separari.*

SED QVASI MVLTÆ VIS) *sed sunt veluti multæ potestates in vnum corpus coactæ & coagmentatæ, &c. secutus sum autem in hoc loco restituendo codicum manuscrip. auctoritatem. sic sup. vsus est nomine, vis, numero multitudinis lib.2.* Et quàm quicque magis multas vis poßidet in se, &c.

QVOD GENVS) *quemadmodum, cuius generis,* οἷον.

QVIDAM CALOR) *aliàs, quidam color.* MOBILIS ILLA VIS) *quarta illa natura, nominis expers.* INITVM MOTVS QVÆ) *quæ tribuit, & impertit ceteris partibus motus initium, seu introitum. in nonnullis libris legitur, initium: quod si cui magis placeat, i, & u, coëunt in vnam syllabam.*

NEC MAGIS HAC INFRA) *si hic versus* Lucretianus *est, sententia eius hæc videtur esse: nec quicquam interius est hac natura in corpore nostro: nihil magis abstrusum: nihil magis reconditum. itaque, vt hæc ipsa sententia magis exprimatur, quidam legi volunt, intrà. quos nonnulli codices adiuuant. sed videtur plane versus alienus, & suppositus. Quòd si secus videatur doctis, & acutis, à quibus dissentire difficile est, licet hanc lectionem defendere, ac tueri, & sic explicare, nec quicquā est magis hac (anima) infrà, (id est infra sensus nostros) in corpore*

nostro: vt hoc dici à Lucretio intelligamus, nihil esse, quod tam fugiat sensus nostros, quódque minus cadat sub sensus nostros, quàm animam. Hanc lectionem, eiúsque interpretationem cõfirmat versus ille, lib. 4. non longè admodum à princip. & in primis quoniam primordia tantum Sunt infra sensus nostros, tantóque minora, Quàm quæ primùm oculi cœptant non posse tueri, &c.

ATQVE ANIMA EST ANIMÆ) *ita hæc quarta natura ceteris præstat tenuitate, subtilitate, mobilitate, & similibus, vt sit quodammodo animæ totius anima.* PROPORRO) *id est, productè, longe.*

ATQVE ANIMAI TOTIVS IPSA, &c.) *sic restitui ex auctoritate codicum manuscript. adhibita tamen facili, & illustri coniectura. nam cùm in aliis duobus reperissem scriptum: atque animæ quasi totius ipsa Proporro est anima: in aliis: atque animæ totius, sine voce, quasi, suspicatus sum à Lucretio scriptum esse, animaï, deinde cum ex, animaï, factum esset, animæ, culpa librariorum, ab aliquo studioso adiectum, quasi, vt versum perficeret. Vulgata lectio autem talis est, atque animus quasi totius ipsa, &c.* SVBSIT MAGIS, EMINEATQVE) *aliud magis subsit aliis, aliúdque magis emineat aliis. subesse & eminere dixit Latino sermone, quod Græci* ὑφίστασθαι, καὶ ἐπιπολάζειν.

DE OMNIBVS) *sic legendum potius, quàm, ab omnibus.*

NE CALOR AC VENTVS) *libri manuscripti habent, ni calor: quam scripturam si recipimus, accipiendum, ni, pro, ne.*

Est etiam calor ille animo, quem sumit in ira:
Quom feruiscit, & ex oculis micat acribus ardor.
Est & frigida multa comes formidinis aura:
Quæ ciet horrorem in membris, & concitat artus.
Est etiam quoque pacati status aëris ille,
Pectore tranquillo qui fit, voltúque sereno.
Sed calidi plus est ollis, quibus acria corda,
Iracundáque mens facile efferuiscit in ira:
Quo genere in primis vis est violenta leonum:
Pectora qui fremitu rumpunt plerumque gementes:
Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.
At ventosa magis ceruorum frigida mens est:
Et gelidas citius per viscera concitat auras:
Quæ tremulum faciunt membris exsistere motum.
At natura boum placido magis aëre viuit:
Nec nimis irai fax vmquam subdita percit
Fumida suffundens cæcæ caliginis vmbras:
Nec gelidi torpet telis perfixa pauoris:
Inter vtrosque sita'st, ceruos, sæuósque leones.
Sic hominum genus est. quamuis doctrina politos
Constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
Naturæ quoiusque animi vestigia prima,

Nec radicitus euelli mala posse putandum'st,
Quin procliuius hic iras decurrat ad acreis:
Ille metu citius paullo tentetur: at ille
Tertius accipiat quædam clementius æquo.
Inq; aliis rebus multis differre necesse'st
Naturas hominum varias, moresque sequaceis.
Quorum ego nunc nequeo cæcas exponere causas:
Nec reperire figurarum tot nomina, quot sunt
Principiis: vnde hæc oritur variantia rerum.
Illud in his rebus video firmare potesse,
Vsqueadeò naturarum vestigia linqui
Paruola, quæ nequeat ratio depellere doctis,
Vt nihil impediat dignam diis degere vitam.
Hæc igitur natura tenetur corpore ab omni:
Ipsáque corporis est custos, & causa salutis.
Nam communibus inter se radicibus hærent:
Nec sine pernicie diuelli posse videntur.
Quod genus, è turis glebis euellere odorem
Haud facile'st, quin intereat natura quoque eius:
Sic animi, atque animæ naturam corpore toto
Extrahere haud facile'st, quin omnia dissoluantur:
Implexis ita principiis ab origine prima
Inter se fiunt consorti prædita vita:
Nec sine vi quicquam alterius sibi posse videtur
Corporis, atque animi seorsum sentire potestas:
Sed communibus inter eos conflatur vtrinque
Motibus accensus nobis per viscera sensus.

ET EX OCVLIS MICAT) *ardor oculorum iram significat.* Hom. ἰλ. α. μένεος δὲ μέγα φρένες ἀμφὶ μέλαιναι Πίμπλαντ', ὄσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόωντι ἐΐκτην.

ACRIBVS) *sic necessario legendum est. atque hunc locum imitatus est* Virgil. *lib.* 12. *Æneid. vt me admonuit* Passeratius. *Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ardor.* Sic *&* M. Tull. *loquitur lib.* 1. *Tusc. quæst.* Nec *verò quisquā de hoc dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitātibus, quod iis sæpe vsu venit, qui acribus oculis deficientem solem intuentur, vt adspectum omnino amitterent, &c.* SED CALIDI PLVS EST) *Sic* Plutarchus *libello,* περὶ ἠθικῆς ἀρετῆς, *non admodum longè ab extremo:* οὐ γὰρ ὀρθότητι δοξῶν, οὐδὲ φαυλότητι δήπου τοῖς μὲν ἀλκαὶ καὶ ὁρμαὶ πρὸς τὰ φαινόμενα δεινὰ παρίστανται, τοῖς δὲ ἀμήχανοι πτοιαὶ καὶ φόβοι τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ αἱ περὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ σῶμα δυνάμεις, τὰς τῶν παθῶν διαφορὰς ποιοῦσιν, ὥσπερ ἐκ ῥίζης τοῦ παθητικοῦ τῆς σαρκός, ἀναβλαστάνοντος, καὶ συναναφέροντος τὴν ποιότητα, καὶ τὴν κρίσιν. *id est,* Non *enim propterea quòd rectas, aut prauas opiniones habeant, bestiis aliis excitantur vires & impetus aduersus ea, quæ his vi-*

dentur mala, & incommoda: aliis vero pauores, & motus animæ, sed quæ circa sanguinem, & spiritum, & corpus sunt potestates, affectuum differentias, & dissimilitudines efficiunt: ea animæ particula, quæ affectibus æstuat, ex carne, tanquam radice, pullulante, & vnà qualitatem & iudicium efferente.

IRARVM FLVCT.) *Sic Catull. carmine de Pelei & Thet. nupt. Prospicit & magnis curarum fluctuat vndis. Virgil. Æneid. 4. magnóq; irarum fluctuat æstu. De leonibus lege Plinium lib. 8. cap. 16. & Aristot. lib. 9. de historia animalium. & Eustathium ad hunc Homeri locũ. Ιλ. υ,* Πηλείδης δ' ἑτέρωθεν ἐναντίον ὦρτο, λέων ὣς Σίντης, ὅντε καὶ ἄνδρες ἀποκτάμεναι μεμάασιν Ἀχρόμενοι, πᾶς δῆμος, *&c. Lucr. infrà eod. lib. Denique cur acris violentia triste leonum Seminium sequitur?*

AT VENTOSAM CERVOR.) *De ceruis Plinius lib. 8. cap. 32. Homerus* ἰλιάδ. α. κυνὸς ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλάφοιο. *Verba sunt Achillis in Agamemnonẽ, impudentiam, & timiditatem ei obijcientis.*

AT NATVRA BOVM) *de bobus, seu bubus, Plinius legendus lib. eodem cap. 45.* PERCIT) *perciet, permouet: subintell. boum naturam.*

SVBDITA) *subiecta. Sic Virgil. lib. 3. Georgic. Continuóque auidis vbi subdita flamma medullis. Sic M. Tullius pro Milone, dixit, subijcere faceis inuidiæ. Ciceronis verba sunt hæc. Quin hoc tempore ipso, cùm omnes à tuis inimicis faces inuidiæ mihi subijciuntur, &c.*

PERFIXA) *tralatio ab ijs, qui telis perfixi sunt. suprà lib. 2. desiderio perfixa iuuenci.* SIC HOMINVM GENVS EST) *significat, naturæ vitia non posse doctrina funditus exstirpari: ita tamen doctrina, studio & diligentia minui, & leuari posse, vt nihil vetet, quo minus sapiens beate viuat, & homo inter homines Deus quidam esse videatur.* MORESQVE SEQVACEIS.) *sequaceis, id est, ad sequendum facileis, & flexibileis:* μιμητικούς, ἀκολουθητικούς.

CÆCAS) *obscuras.* VARIANTIA) *differentia.*

NATVRARVM) *docti quidam legi volunt, naturaï.*

DEPELLERE DOCTIS) *secutus fueram initio libros vulgatos. Nam manuscripti habent, depellere noctes. vnde suspicabar legendum, ratio depellere docta. nunc, doctis, magis placet, vt sit hæc sentẽtia, quæ vestigia naturarum ratio nequeat à doctis depellere. Ne cui autem mira sit, aut absurda videatur hæc locutio, sic & M. Tullius locutus est in oratione pro Milone paullo ante cõfirmationem. Sin hoc & ratio doctis, & necessitas barbaris, & mos gentibus, & feris natura ipsa præscripsit, vt omnem semper vim, &c.*

DIGNAM DIIS) *beatam. sic Epicurus,* ζήσῃ δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις. οὐδὲν γὰρ ἔοικε θνητῷ ζῴῳ ἄνθρωπος ἐν ἀθανάτοις ἀγαθοῖς: *id est viues autem vt Deus inter homines. nulla enim re, mortali similis est homo in bonis immortalibus vitam agens.*

HÆC IGITVR NATVRA) *animus ex quattuor illis naturis conflatus.*

NAM COMMVN. INTER SE) *significat, animum & corpus animantis ita inter se esse coniuncta, & colligata, vt alterum ab altero seiunctum viuere, aut esse non possit.* QVOD GENVS) *quemadmodum. Probat à simili neque animam à corpore animantis seiunctam, neque corpus ab animo semotũ esse posse.*

QVIN OMNIA DISSOLVANTVR) *alij legunt ita, dissoluantur, vt sit quinque syllabarum, fiátque* διαίρεσις: *alij dissoluantur sine diæresi, vt sit versus spondiacus. ego súsque déque habeo.* IMPLEXIS) *implicatis. implexum cõpositum à præpositione in: quæ vim augendi habeat, nõ negandi: vt in his, incuruus,*

incanus, & simil. & plexum. Plexa autem (vt docet Festus) colligata significat ex Græco: cui nos etiam præpositionem adiicimus, cùm dicimus, perplexa.

NEC SIBI QVÆQVE SINE ALTERIVS VI P. V.) *sic legitur hic versus in lib. vulgatis. præter Parisiens. & Vicet. & Venetos antiquos. Nec sine vi quicquam alterius sibi posse videtur, &c. in manuscriptis autem, Nec sibi quæque sine alterius vi posse videtur, &c. quos secutus sum. quamuis alteram scripturam, quam olim secutus eram, non damnem.*

ACCENSVS NOBIS PER VISCERA SENSVS) *sic sup. lib. 2. quibu' conuenienter Accensi sensus animantem quamque tuentur. Vel, vt legendum potius, quibus omnituentes, &c.*

Præterea corpus per se nec gignitur vmquam,
Nec crescit, nec post mortem durare videtur.
Non enim, vt humor aquæ dimittit sæpe vaporem,
Qui datus est, neque ab hac causa conuellitur ipse,
Sed manet incolumis, non, inquam, sic animaï
Discidium possunt artus perferre relicti:
Sed penitus pereunt conuolsi, cónque putrescunt
Ex ineunte æuo sic corporis, atque animaï
Mutua vitaleis discunt contagia motus,
Maternis etiam in membris, aluóque reposta,
Discidium vt nequeat fieri sine peste, malóque:
Vt videas, quoniam coniuncta'st causa salutis,
Coniunctam quoque naturam consistere eorum.
Quod superest: si quis corpus sentire renutat,
Atque animam credit permistam corpore toto
Suscipere hunc motum, quem sensum nominitamus:
Vel manifestas res contra, verásque repugnat.
Quid sit enim corpus sentire quis afferet vmquam,
Si non ipsa palàm quod res dedit, ac docuit nos?
At dimissa anima corpus caret vndique sensu.
Perdit enim quod non proprium fuit eius in æuo:
Multáque præterea perdit cùm expellitur æuo.

CORPVS) *corpus hominis, seu cuiuslibet animalis.*

NON ENIM VT HVM.) *Argumentum à disparibus, seu dissimilib. Non, (inquit) vt aqua calefacta, amisso calore, manet incolumis, neque perimitur: sic corpus humanum efflata anima saluum & incolume manere potest: sed penitus corrumpitur, computrescit, atque interit.*

DIMITTIT SÆPE VAPOREM) *sic libri manuscr. & item nonnulli typis excusi. Florentini & Lugdunenses, & Veneti recentiores, saporē. ego illam scripturam probo, & vaporem interpretor calorem, seu halitum calidum.*

DISCIDIVM) *id est discissionem, ac diuulsionem, à verbo discindo.*

CONQVE PVTRESCVNT) *& computrescunt. tmesis.*

SIC CORPORIS, ATQVE ANIMAI MVTVA, &c.) *ordo est: sic mutua corporis, atq; animæ contagia vitaleis motus discunt etiam in membris maternis reposita, & recondita.*

QVOD SVPEREST) *Probare conatur, eos errare, qui omnem sensum attribuunt animæ: corpus autem nihil sentire opinantur. Quod superest autē, id est quod reliquum est.* RENVTAT) *sic legendum, non refutat. nam refutare (inquit Festus) redarguere est. compositum à fando, versa a littera in u. renutat autem, id est negat, renuit, non vult, vt lib. 4. Incolumis transire potest, simulacra renutant. Horat. epist. ad Quinctium. renuit, negat atque Sabellus.*

SI NON IPSA PALAM QVOD RES) *codices quidem & manuscripti, & typis impressi sic habent: sed contendunt doctissimi quidam viri, sic esse legendum: Si non ipse, palàm qui res dedit, ac docuit nos? ipse autem, nempe sensus. ego nihil muto.*

AT DIMISSA ANIMA CORPVS &c. ἀντιφορά, *quam statim soluit. At corpus, inquit (dicet aliquis) dimissa anima, sensu caret: ergo corpus non sentit, sed anima.* MVLTAQVE PRÆTEREA, &c.) *solutio obiectionis. quid mirum (inquit) corpus carere sensu? vel quid tum postea, si corpus caret sensu post animæ discessum? Multa etiam alia præterea amittit cùm expellitur æuo: id est cùm desinit ætatem agere, & viuere. hæc mihi videtur huius loci & recta scriptura, & vera sententia. Itaque versum superiorem, vt adulterinum, delendum censeo. mouet me codex Vaticanus: à quo abest hic versus: Multáque præterea, &c. animaduerti enim hoc sæpe vsuuenire, vt, cùm adiectus esset huic poëtæ versus aliquis alienus, scriptor librarius, qui postea illud exemplum sequeretur, versum adiectum, & alienum scriberet, verum & germanum prætermitteret. Atque, vt magis credas, lector erudite, hunc locum esse corruptum, docti quidam existimant hîc aliquot versus deesse, dubitántque, vtrùm versus is, quem dico, sit τοῦ ποιητοῦ, nécne. sed non attendunt, quandocunque duo versus inter se proximi in eandem vocem desinunt, magno id argumento esse, alterum eorū essè alienum. Cùm igitur necessariò alter ex his duobus versibus foris irrepserit in alienum locum, locutionis similitudo, & sententiæ consecutio facilè indicant, versum, Multáque præterea, &c. esse germanum Lucretianum: illum autem superiorem, spurium, atque adulterinum.*

Dicere porrò, oculos nullam rem cernere posse:
Sed per eos animum, vt foribus spectare reclusis,
Desipere est, contrà quom sensus dicat eorum:
Sensus enim trahit, atque acies detrudit ad ipsas,
Fulgida præsertim cùm cernere sæpe nequimus,
Lumina luminibus quia nobis præpediuntur:
Quod foribus non fit. neque enim, quà cernimus ipsi,
Ostia suscipiunt vllum reclusa laborem.
Præterea si pro foribus sunt lumina nostra:
Iam magis exemtis oculis debere videtur
Cernere res animus sublatis postibus ipsis.
Illud in his rebus nequaquam sumere possis,

Democriti quod ſancta viri ſententia ponit,
Corporis, atque animi primordia ſingula primis
Adpoſita, alternis variare, ac nectere membra.
Nam cùm multo ſunt animaï elementa minora,
Quàm quibus è corpus nobis, & viſcera conſtant,
Tùm numero quoque concedunt, & rara per artus
Diſſita ſunt, duntaxat vt hoc promittere poſſis,
Quantula prima queant nobis iniecta ciere
Corpora ſenſiferos motus in corpore, tanta
Interualla tenere exordia prima animaï.
Nam neque pulueris interdum ſentimus adhæſum
Corpore, nec membris incuſſam inſidere cretam,
Nec nebulam noctu, neque aranei tenuia fila,
Obuia ſentimus, quando obretimur euntes:
Nec ſupra caput eiuſdem cecidiſſe vietam
Veſtem, nec plumas auium, pappóſque volanteis,
Qui nimia leuitate cadunt plerumque grauatim.
Nec repentis itum quoiuſuis cumque animantis
Sentimus, nec priua pedum veſtigia quæque,
Corpore quæ in noſtro culices, & cetera ponunt.
Vſqueadeò prius eſt in nobis multa ciundum
Semina, corporibus noſtris immiſta per artus,
Quàm primordia ſentiſcant concuſſa animaï,
Et quàm interuallis tantis tuditantia poſſint
Concurſare, coïre, & diſſultare viciſſim.

DICERE PORRO, OCVLOS, *&c.) refellit eorum ſententiam, qui dicebant, mentem videre, mentem audire, & c. notũ illud* Heracliti, νοῦς ὁρῇ, νοῦς ἀκούει. *mens videt, mens audit. quod adſcribit* Tertullianus Epicharmo *libro de anima. ſic enim ille.* Meminerat *ſcilicet &* Epicharmi comici. Animus *cernit, animus audit: reliqua ſurda & cæca ſunt. idem videtur ſenſiſſe* M. Tull. *ſic enim ille lib.* 1. Tuſcul. *Nos enim ne nunc quidem cernimus ea, quæ videmus.* Neque *enim vllus ſenſus eſt in corpore. ſed, vt non ſolùm phyſici docent, verùm etiam medici, qui iſta aperta, & patefacta viderunt: viæ quaſi ſunt ad oculos, ad aureis, ad nareis à ſede animi perforatæ, &c.* Eodem *pertinent illa, quæ ſunt lib. 3. de nat. deorum.* Cur *contuereris autem altero oculo, cauſa non eſſet, cùm idem obtutus eſſet amborum, & cùm rerum natura, quam tu ſapientem eſſè vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluiſſet.*

DESIPERE EST) *ſic iam edendum curaui in ſecunda editione: cùm vulgò legeretur,* Difficile *eſt. hanc emendationem* Thraſo *ſibi arrogauit.*

CONTRA CVM SENSVS DICAT) *ſic legendum vel codicibus omnibus reclamantibus: in quibus vel ſcriptum, vel impreſſum eſt: cõtrà cum ſenſus du-*

cat. quam scripturam quid est quòd accuratius refellere coner, cùm id sentiat Lucretius, quod Epicurus Græcè dicere solebat, ἀντιμαρτυρεῖν, seu ἀντιμάχεσθαι; præterea Latinè dicimus contrà dicere: contrà ducere, non item. SENSVS ENIM TRAHIT, &c.) hunc versum delendum censeo. nam primùm superuacaneus est, eóque sublato, de sententia nihil deperit: immò planior, atque illustrior est, vt statim ostendam: deinde falsum est, quod per eum significatur, & ab Epicureis decretis abhorret: postremò loquendi genus, inelegans atque adeò inquinatum est.

LVMINA LVMINIBVS, &c.) quia oculi nobis præpediũtur, obiecto lumine, & splendore, præsertim acriore: cuius rei causam explicat lib. 4. ibi. Splendida porrò oculi fugitant, &c.

QVOD FORIBVS NON FIT) hoc sentit hoc loco Lucretius. res splendidas intueri nequimus, proptereà quia oculi nobis præpediuntur à lumine externo acriore, quàm vt ferre poßint: quod non fieret, si solus animus cerneret, & oculi essent tanquam fores, aut fenestræ, per quas cerneret: cùm experiamur, si per fenestrã, aut ianuam aliquam apertam & patentem aspiciamus, nihil eam laborare.

QVA) hoc est, per quæ ostia. aduerbium motus per locum.

POSTIBVS) i. foribus. sic lib. 4. Primus enim, citra posteis qui cernitur aër. & Virg. lib. 2. Æn. postésque relicti A tergo, (infelix quà se, dũ regna manebant, &c.

ILLVD IN HIS REBVS, &c.) docet errare Democritum, qui singula animi primordia, singulis corporis seminibus apposita esse dicat.

DEMOCRITI QVOD SANCTA VIRI) Democriti sententia, periphrasis: id est Democritus. sic Horat. saty. 2. lib. 1. macte Virtute esto, inquit sententia dia Catonis, id est Cato. cuius circumlocutionis, si plura exempla quæris, petito ex commentariis nostris in Horat. Porrò autem hic Lucretij versus iteratur lib. 5.

QVAM QVIBVS) id est quàm ea elementa, ex quibus corpus nostrũ constat. Sic autem edendum curaui, Quàm quibus è, nonnullis codicibus antiq. approbantib. aliis reclamantib. qui habent, Quàm quibus & corp. &c.

NVMERO QVOQ. CONC.) numero cedũt, quod valet, inferiora sunt: i. pauciora sunt. PROMITTERE) id est affirmare. Horat saty. 4. lib. I. quod vitium procul afore chartis, Atque animo prius, vt, si quid promittere de me Possum aliud, verè promitto. QVANTVLA PRIMA QVEANT, &c.) hoc dicit. vt duntaxat affirmare poßis, prima corpora animæ tantùm spatij occupare, & tam latè in corpore esse dissemnata, quanto spatio, quantóque numero prima illa corpora nobis iniecta poßint in nostro corpore motus sensiferos excitare. legendum fortasse est, Quantis prima queant, &c. quantis autem nempe interuallis. Verùm nihil mutare ausim. NAM NEQVE PVLVERIS) hoc argumento probat, singula animi primordia non esse singulis primordiis corporis annexa, quia si ita esset, sentiremus puluerem exiguum corpori adhærentem, cretam insidentem, nebulam, araneæ telam, & similia: hoc non fit: ergo, &c.

ADHÆSVM) adhæsum pulueris, id est puluerem adhærentem. profert hunc versum Nonius in voce, adhæsus. vsurpat Lucret. eandem vocem lib. 4 locis quia nõ potis est adfigere adhæsum: & lib. 6. Suspensæ cùm cõcipiunt humoris adhæsum. crebrò autem vtitur huiusmodi nominibus verbalibus desinentibus in us, conciliatus, cõmutatus, offensus, cõiectus, iniectus, adiectus, itus, initus, adauctus, & simil.

INSIDERE) libri fere omnes & vulgati, & manuscr. habent, sidere, à verbo sido, is. Sed volũt quidam legi hîc, insidere, in composito. quibuscum nolo pugnare.

NEC NEBVLAM NOCTV) *docti quidam legi volũt, Nec nebulã noctis.* SVPERA) *ſupra.* VIETAM) *languidam. vietus (inquit Feſtus) languidus, ſine vi, & naturalibus viribus priuatus.* Et Donatus *ad illum* Terentij *locum* Eunu. *hic eſt vetus, vietus, veternoſus, ſenex:* Vietus *(inquit) mollis, flaccidus, & flexibili corpore. vnde & vimina, & vimenta, & vites, & vietores dicuntur, & viere religare dicitur, quia virgis vietis magis religare quidlibet poſſumus.* Lucretius *araneæ dixit vietam veſtem: id eſt putri mollitia præditam.*

PAPPOSQVE VOLANTEIS) *profert hunc verſum* Feſtus *in voce pappi, & docet, pappos eſſe carduorum flores.*

GRAVATIM) *id eſt grauatè, ob nimiam leuitatem grauatè cadunt: id eſt ægrè, & vix cadere poſſunt.*

ITVM) *inceſſum. vtitur hac voce &* Arnob. *lib. 6.* An *habent itus liberos, cùm libuerit abire quocumque, & ab ſuis ſedibus, ſimulacriſque diſcedere?*

PRIVA) *priuata, propria, ſeu ſingula.* Nam *(vt docet* Feſtus*) priuos, priuáſque antiqui dicebant pro ſingulis. ob quam cauſam & priuata dicuntur, quæ vniuſcuiuſque ſunt.* VSQVE ADEO PRIVS EST, &c.) *ſcripturam antiquã reſtitui, corruptam ab ijs, quorum nominibus parco, propter ingenij gloriam: qua etiam mortui & viuunt, & viuent. ſed illi nimiùm licentiæ ſibi permittentes, quæ in bonis ſcriptoribus non intelligebant, ſuo arbitratu mutabant, & deprauabant, vt, cùm hunc verſum ita ſcriptum reperiſſent,* Vſque adeò prius eſt in nobis multa ciundoZ, &c. *ſic mutarunt:* Vſque adeò prius in nobis ſunt multa cienda, &c. *præclarè & eadem ſententia manente, fateor.* Sed *cuius confidentiæ atque impudentiæ eſt, homines non aliunde, quàm à* Lucretio, Catullo, M. Tullio, *& ſimilibus ſcriptoribus,* Latini *ſermonis ſcientiam conſecutos, eos ipſos, à quibus didicerunt,* Latinè *loqui docere conari?* Sic *igitur* Lucretius *locutus eſt.* Vſque adeò prius eſt in nobis multa ciendum Semina: Illi *hoc genus loquendi non probarunt ſcilicet, & ſic repoſuerunt,* Vſque adeo prius in nobis ſunt, &c. Atqui *illo potius modo* Lucretius *loqui ſolet, vt aliàs admonui, & ita primo libro.* Æternas quoniã pœnas in morte timendũ: *ad quem locũ plura exẽpla collegimus. iam quòd nonnulli libri ſcripti habent, ciendo: hoc ciendo, factum eſt ex ciendos: ciendos, ex ciendoZ. ciendoZ autem idem valebat quod ciendom. ſcriptores enim illi imperiti Z pro m ſcribebant in extremis nominibus. ciendom porrò, ſeu ciundom, pro ciendum, ſeu ciundum, accipiendum eſt o pro u: quod etiam ſuprà admonuimus.* ET QVAM INTERV. TANT.) Sic *legendum eſt, non, vt quidam volunt, & nonnulli libri comprobant,* Et quantis interuallis tuditantia, &c. *vel ſic, quod magis probo, quia vox tantis abeſt à veteribus codicibus.* Et quàm ſis interuallis tuditantia poſsint. *ſis autem, id eſt ſuis.*

TVDITANTIA,) *id eſt tundẽtia, vt ſuprà lib. 2.* Nec tuditantia rem ceſſant, &c. Sententia *autem huius loci hæc eſt. vſque adeò multa in nobis corpora prima moueri debent, quæ ſunt corporibus noſtris immiſta, quàm primordia animæ concuſſa ſentiant, ſeu ſentire incipiant: & prius quàm primordia animæ, pellendo, & crebrò tundendo, vtpote tam magnis interuallis diſpoſita, poſsint concurſare, & conuenire, & ita ſenſum gignere, &c.* Suprà, *& rara per artus,* Diſsita ſunt, duntaxat, vt hoc promittere poſsis, Quantula prima queant nobis iniecta ciere Corpora ſenſiferos motus in corpore, tanta Interualla, &c.

Et magis eſt animus vitaï clauſtra coërcens,

Et dominantior ad vitam, quàm vis animaï.
Nam ſine mente, animóque nequit reſidêre per artus
Temporis exiguam partem pars vlla animaï:
Sed comes inſequitur facilè, & diſcedit in auras:
Et gelidos artus in leti frigore linquit.
At manet in vita, quoi mens, animúſque remanſit,
Quamuis eſt circùm cæſis lacer vndique membris:
Truncus, ademta anima circùm, membríſque remotis,
Viuit: & ætherias vitaleis ſuccipit auras:
Si non omni'modis, at magna parte animaï
Priuatus, tamen in vita cunctatur, & hæret.
Vt lacerato oculo circùm ſi pupula manſit
Incolumis, ſtat cernendi viuata poteſtas,
Dummodo ne totum corrumpas luminis orbem:
Sed circumcidas aciem, ſolámque relinquas:
Id quoque enim ſine pernicie confiet eorum.
At ſi tantula pars oculi media illa pereſa'ſt:
Incolumis quamuis alioqui ſplendidus orbis:
Occidit extemplò lumen, tenebræque ſequuntur.
Hoc anima, atque animus vincti ſunt fœdere ſemper.

ET MAGIS EST ANIMVS, *&c.) videtur aliter ſentire* Nonius, *cùm ita docet animus, quo ſapimus: anima, qua viuimus. ſed non pugnant hæc inter ſe.*

NAM SINE MENTE) *videtur hoc eſſe falſum: idque adeò appâret ex furioſis: qui ſine animo & mente: id eſt ſine ea parte, qua ſapimus, viuunt: ſine anima autem neque furioſi, neque quiſquam omnino viuere poteſt.* Sed dicendum, Lucretium *non ita accipere animum.*

SED COMES INSEQ.) *libri ſcripti habent, cumes, mendoſe. u pro o. vt epiſtula, & aduleſcens, pro epiſtola, & adoleſcens: de quibus aliàs.*

OMNI'MODIS) *omnibus modis.* VT LACERATO OCVLO) *probat à ſimili, animum vitæ eſſe dominum, atque auctorem magis, quàm animam, hoc modo.* Quemadmodum *oculo læſo, ac lacerato, ſi modò pupula illæſa, & integra manſit, manet videndi poteſtas, ſiue facultas: ita, cui ademta anima eſt, animo incolumi remanente, is manet in vita.*

DVMMODO NE TOTVM CORR) *explicat id, quod dixerat obſcurius, lacerato oculo.* Poterat *enim tardiuſculus aliquis ſic accipere, toto oculo lacerato, videndi ſenſum incolumem manere.* Huic *igitur occurrens,* Dummodo, *inquit, ne totum oculum corrumpas, ſed aciem, ſeu pupulam integram relinquas, eámque ita circumcidas, vt intacta, & ſalua maneat.* Nam *id quoque, id eſt ea talis aciei circumciſio, vt ſalua remaneat, & ſola intacta relinquatur, fiet ſine oculorum pernicie. ſequitur deinceps.* At ſi, *&c.*

LVMINIS ORBEM) *orbem oculorum.* Sic Sophocles *in* Oedipo Tyranno. Ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων, *id eſt ſublata manu, vel ſublatis fibulis, quas manu tenebat, orbeis oculorum ſuorum percuſſit, vel artus orbium ſuorum percuſſit.*

CIRCVM) πέριξ. PVPVLA) ἡ κόρη, τὸ ἐν μέσῳ μέλαν: *acies, qua cernimus: quæ etiam pupilla appellatur. Est autem hæc oculi pars crystallina, seu glacialis. vitreus humor autem proxime sequitur glacialem introrsum: contraria ex parte extrorsum, aqueus. vitreum humorē complectitur tunica, quæ appellatur* ἀμφιβληστροῦν, *id est rete circundans: hanc tunica excipit ea, quæ dicitur vuea: quam ambit cornea membrana.* VIVATA POTESTAS) *viuatus & viuidus à vi magna dicuntur (inquit Festus.)* ACIEM) *pupulam.*

ID QVOQVE ENIM SINE PERNICIE CONFIET EORVM) *circumcidere aciē, quod est, detracta ea parte, quæ appellatur à Græcis* κερατοειδής, *id est cornea, solam aciem incolumem relinquere, fiet sine pernicie oculorum. confiet autem reposui, cum in omnibus libris, non fiet, legeretur: ab ipsa sententia ad veram scripturam veluti manu ductus. Quòd autem Thraso vulgatam lectionem, non fiet, tuetur in indice, cùm in contextu improbet: pro, Sed circumcidas, autem, legit, Et circumcidas, hoc sensu, Dummodo ne totum oculū corrumpas, & nihil, præter aciē relinquas: Nam si hoc fieret, non sine pernicie oculorum fieret: ea verò scriptura ferri non potest. Nam si ita esset: hoc est, si ita diceret Lucretius, Id quoque enim sine pernicie non fiet eorum, non aptè subijceretur, At si tantula pars, &c. Nunc autem cùm dixerit, Id quoque enim sine pernicie confiet eorum, aptè quadrat & conuenit, At si tantula pars, &c. Præterea, si legeretur, non fiet: copulatio quoque esset superuacanea. At superuacanea non est. & profectò declarat non posse legi, non fiet.*

TENEBRÆQVE) *& cæcitas.* VINCTI) *sic habent libri scripti. nam vulgati minus rectè, iuncti.*

Nunc age, natiuos animantibus, & mortaleis
Esse animos, animásque leueis, vt noscere possis:
Conquisita diu, dulcíque reperta labore
Digna tua pergam disponere carmina vita.
Tu fac vtrumque vno subiungas nomen eorum:
Atque animam, verbi causa, cùm dicere pergam,
Mortalem esse docens: animum quoque dicere credas:
Quatinus est vnum inter se, coniunctáque res est.
Principiò, quoniam tenuem constare minutis
Corporibus docui, multóque minoribus esse
Principiis factam, quàm liquidus humor aquai'st,
Aut nebula, aut fumus (nam longè mobilitate
Præstat, & à tenui causa magis icta mouetur:
Quippe vbi imaginibus fumi, nebulæque mouetur:
Quod genus, in somnis sopiti vbi cernimus alta
Exhalare vapore altaria, ferréque fumum:
Nam procul hæc dubio nobis simulacra genuntur)
Nunc igitur quoniam quassatis vndique vasis
Diffluere humorem, & laticem discedere cernis:
Et nebula ac fumus quoniam discedit in auras:

Crede animam quoque diffundi, multóque perire
Ocyus, & citius dissolui corpora prima,
Cùm semel ex hominis membris ablata recessit.
Quippe etenim, corpus, quod vas quasi constitit eius,
Cùm cohibere nequit conquassatum ex aliqua re,
Ac rarefactum detracto sanguine venis,
Aëre quî credás posse hanc cohiberier vllo,
Corpore qui nostro rarus magis am cohibessit?

NVNC AGE NATIVOS, &c.) *Nunc aggreditur ad probandum animos, seu animas (iam enim alterutrum pro eodem vsurpatur) esse natiuos: & ita, mortaleis. Quidquid enim ortum est, necessariò aliquando interibit. ex quo illud Xenophanis, æquè impios esse, qui deos natos esse dicerent, atque qui interituros. Sunt autem argumenta, quibus vtitur, admodum infirma, & leuia: neq; tamen possunt vlla afferri firmiora. Quòd si essent firmissima: nihil apud nos valerēt tamen, religione Christiana imbutos. Vetat enim pietas cùm in plerisque aliis, tùm in hoc maximè, audire Epicurum.* DISPONERE) *sup. lib. 1. studio disposta fideli.*

TV FAC VTRVMQVE) *sic habent lib. manuscripti, non, Tu face. iam quod sequitur, vno subiungas: si scriptura emendata est, positum pro sub vno iungas, vel, vno, dictum pro, vni, vel legendum, vni.*

PRINCIPIO QVONIAM) *hoc primum argumentum est, quo ostendere conatur, animam esse mortalem. anima constat ex primis corporibus longè subtilioribus, & minoribus, quàm aqua, aut nebula, aut fumus. at aqua, vase fracto, diffugit, ac diffluit: fumus, & nebula quà patet exitus, discedunt in auras: Ergo multo magis anima cum excessit è corpore, diffunditur, ac dissipatur.*

QVIPPE VBI IMAGINIBVS FVMI, &c.) *Epicurus enim neque cerni quidquam, neque cogitari, neque somniari putabat sine imaginibus. Quippe vbi autem, id est, quippe quia. seu quippe cùm.*

VBI CERNIMVS) *cernimus in somnis: id est, cernere videmur.*

GENVNTVR) *id est, gignuntur. sic autem legendum, non, geruntur, reclamantibus libris omnibus. sic enim loquitur infrà lib. 4. Nunc ea quàm facili & celeri ratione genantur, &c. & iterum eod. lib. citrà, Sunt etiam quæ sponte sua gignuntur, & ipsa Constituuntur in hoc cælo, qui dicitur aër.*

NVNC IGITVR QVONIAM) *superius illud, Principio quoniam, non habet, ἀνταπόδοσιν: & quia multa sunt interposita, sumit alterum orationis principium, Nunc igitur quoniam, cui respondet id, quod sequitur: Crede animam, &c.*

CVM SEMEL EX HOMINIS MEMBRIS) *in duobus libris manuscriptis reperi scriptum, Cum semel ex hominis membris. quos nunc sequor. Nam olim secutus eram vulgatam & receptam scripturam, quam alij veteres confirmāt, Cùm semel omnibus è membris, &c. quam tamen ne nunc quidem damno. Thraso autem ridiculè vult legi, Cùm semel ex omnibus membris. Nam omnino vel sic, vt nunc edidi, vel sic, vt olim, legendum.* QVIPPE ETENIM, &c.) *cùm anima (inquit) corpore cohiberi non possit, vbi id aliquo casu tanquam vas, conquassatum, & rarefactum est: quanto minus vllo aëre contineri poterit?*

CVM COHIB. NEQ.) *quidā libri habent, Quam cohibere nequit, &c.*

quam lectionem probo: vt sit hic ordo verb. Quippe etenim, quî credas animã vllo aëre cohiberi posse, quam corpus, quod quasi vas eius fuit, nõ potuit cohibere, &c. nonnulli, Quom cohibere, &c. quam non improbo.

CORPORE QVI NOSTRO RAR. MAG. AM COHIBESSIT?) *hunc locum ita feliciter restitui, vt omneis eruditos, & politos homines mihi gratulaturos confidam. Nam libri vulgati, in quibus scriptum est, rarus magis incohibescit, planè mendosi sunt, neque verbum, incohibescit, Latinum est: neque probabilis ex ea lectione sententia elici potest. Hæc autem scriptura, quam restitui, facilis & plana est. qui aër (inquit) nostro corpore rarior, am, id est eam, cohibessit, id est cohibuerit. am dicebant antiqui pro eam, im, & em, pro eum, vt testantur grammatici veteres. Iam, cohibessit, pro, cohibuerit, etiam antiquũ: cuiusmodi sunt illa apud Plaut. seruassim, supplicassis, negassim, prohibessis, &c. pro seruauerim, supplicaris, negauerim, prohibueris, &c. Cùm hæc scripsissem, & ita edidissem, nisi quòd em pro am aliud agens edideram, Thraso, cohibessit, quidem probauit, sed pro em cohibessit, quod olim edideramus, am cohibessit, scribere se velle dixit, quasi huius emendationis inuentor. Specta lector hominis ingenuitatẽ & candorẽ.*

Præterea gigni pariter cum corpore, & vnà
Crescere sentimus, paritérque senescere mentem.
Nam velut infirmo pueri, teneróque vagantur
Corpore: sic animi sequitur sententia tenuis.
Inde, vbi robustis adoleuit viribus ætas:
Consilium quoque maius, & auctior est animi vis.
Pòst, vbi iam validis quassatum'st viribus æui
Corpus, & obtusis ceciderunt viribus artus:
Claudicat ingenium, delirat linguáque, ménsque:
Omnia deficiunt, atque vno tempore desunt.
Ergo dissolui quoque cónuenit omnem animaï
Naturam, ceu fumus in altas aëris auras:
Quandoquidem gigni pariter, paritérque videmus
Crescere, & (vt docui) simul æuo fessa fatiscit.
Huc accedit, vti videamus, corpus vt ipsum
Suscipere immaneis morbos, durúmque dolorem:
Sic animum curas acreis, luctúmque, metúmque.
Quare participem leti quoque cónuenit esse.
Quinetiam morbis in corporis auius errat
Sæpe animus. dementit enim, deliráque fatur:
Interdúmque graui lethargo fertur in altum,
Aeternúmque soporem, oculis, nutúque cadenti.
Vnde neque exaudit voces: neque noscere voltus
Illorum potis est, ad vitam qui reuocantes
Circumstant, lacrymis rorantes ora, genásque.

Quare animum quoque dissolui fateare necesse'st:
Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.
Nam dolor, ac morbus, leti fabricator vterque'st:
Multorum exitio perdocti quod sumus antè.

PRÆTEREA GIGNI) *secundum argumentum. mens vnà cum corpore gignitur, crescit, senescit: ergo & cum corpore moritur. Lactantius, seu, vt alij appellari volunt, Lutatius Firmianus, ducto hinc initio, omnia ferè Lucretij argumenta aduersus animorum immortalitatem diluit ac refellit 12. cap. lib. 7. de diuino præmio. Verùm quòd ad hanc sententiam attinet, etiam Aristoteles, & M. Tullius præclarè has easdem rationes dissoluunt (vt mox ostendemus.) Antipater quoque clarus medicus, vt refert Eustath. ad illum locum Hom.* ἰλ. λ. ἀπαλόν τέ σφ' ἦτορ ἀπηῦρα, *ex eo ratiocinabatur, & cõcludebat, animum vnà cum corpore affici, quòd vnà cum eo crescat & minuatur: cùm tenerum corpus est, animum quoque esse tenerum: cùm adultum, animum quoque esse adultum & perfectũ: & ita vnà cum corpore intereunte, interire. Crebrò autem vsurpat,* ἦτορ ἀπαλὸν, & ἀπαλαὶ φρένες, *Homerus: id est tener animus, & tenera mens: de animalibus nondum adultis loquens. Sic Lucretius infrà eodem lib. Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem Non fugient: quod si iam fit, fateare necesse est, Mortalem esse animam.*

LINGVAQVE, MENSQVE) *in quibusdam libris legitur, lingua, animúsque. ego tamen nihil mutandum censeo. delirat lingua, autem, id est delira, aut deliris conuenientia loquitur.* CEV FVMVS IN ALTAS) *subintell. dissoluitur. aut legendum, ceu fumum.*

PARITERQVE VIDEMVS) *sic iam bis edidi, neque nunc factum muto. Sed non displicet mihi tamen altera scriptura, paritérque videtur Crescere, & (vt docui) simul æuo fessa fatisci.* FESSA FATISCIT) *sic habent omnes ferè lib. vulgati, & tres calamo scripti. vnus fatisci. quod si recipiemus, legendum erit in versu superiore, paritérque videtur. fatiscor, autem dixisse veteres, pro, fatisco, notat Nonius: eóque vtitur Lucret. lib. 5. Non delubra Deûm, simulacráque fessa fatisci? Iam quòd dicit hic Lucretius, animam, seu animum cum corpore senescere, negat hoc Aristot. lib. 1. de Animo: docétque, quemadmodum si senex, iuuenis oculum sumeret, fore vt æquè acutè cernat, atque iuuenis: ita, si instrumentum, aut vas animæ detur seni integrum, & recens, fore vt contempletur, cogitet, intelligat proinde ac si iuuenis esset. non esse igitur animi vitium, si senes delirent, aut desipiant, sed corporis: neque senectutem esse in animo, sed in instrumentis, & sedibus animi. animum enim esse morbi, & senectutis expertem, & diuinum quiddam.*

HVC ACCEDIT, VTI VID. CORP. VT IPS.) *sic habent lib. manuscrip. non vt vulgati, id ipsum. sic autẽ Arnob. lib. 2 aduers. gent. Quicquid enim causa ingruente nõnulla, ita mutatur, vt integritatem suã retinere non possit, id necesse est iudicari esse passiuũ. Quod autem est promtũ atq; expositũ passioni, corruptibile esse, ipsa passibilitate interueniẽte, denũtiatur. Hoc argumentũ refellit etiam M. Tull. lib. 1. Tuscul. quæst. his verbis. Alterã affert rationẽ Panætius (aduersus animorum immortalitatem scilicet) nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturũ: dolere autem animos: ergo etiam interire: Hæc refelli possunt. sunt enim ignorantis, cùm de æternitate animorum dicantur, de mente dici: quæ omni turbido motu semper vacet: non de partibus*

iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinésque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas à mente, & disclusas putat. DVRVMQVE DOLOREM,) sic habent libri manuscripti. vulgati autem, durúmque laborem.

QVINETIAM.) quartum argumentũ. animus interdũ est particeps morborũ corporis: id est morborũ corporis sensus & cõtagio ad animũ penetrat, ac permanat; ergo æque, vt corpus, interit. Huc pertinet illud Arnobij ex lib. 2. Ipse denique animus, qui immortalis à vobis, & deus esse narratur, cur in ægris æger sit, in infantibus stolidus, in senectute defessus. DEMENTIT ENIM, DEL.) quidam libri habent: dementia enim, deliráque fatur. Ego scripturam receptam retineo, dementit enim: quamquam, dementia enim, reperitur etiam in nonnullis libris vulg. Parisiensibus, Germanicis, Italicis. Omnino verbũ, dementire, mihi suspectum est, vt à nemine alio, quod sciam, vsurpatum, nisi fortè à Lactantio Firmiano, lib. 4. vbi fortasse pro dementire, dementare legendum est. Vsitatius enim est, dementare: eóque vtuntur Apuleius, & Tertullianus.

LETHARGO) veterno. ex quo veternosus, qui graui premitur somno.

NVTVQVE CADENTI) ita habent tres libri scripti, & aliquot impressi: Florentini autem & Lugdun. vultúque cadenti. quam posteriorem scripturam non improbo. Sic enim ferè Virgil. lib. 7. Æneid. Sed frons læta parum, & deiecto lumina vultu. verumtamen hanc, quam secutus sum, magis probo. Nam hoc, nutu cadenti, illis simile est, quæ suprà collegi ad illum locum, sonitu distare sonanti, lib. 2. quibus adde & illud ex eodem Lucret. lib. 4. ludóque iocanti. Nam per nutum nihil aliud significari videtur, quàm capitis deiectio, seu demissio: vel caput demissum, & quasi cadens. Sic Plautus Asin. Atque hercle ipsum adeò contuor, capite casanti. Ita enim lego apud Plautum, non vt vulgò, capite quassanti. Atque hæc est vna ex sexcentis emendationibus nostris, quibus Plautus à nobis in integrum restitutus propediem in manus hominum, Deo opt. max. approbante, perueniet.

AD VITAM QVI REVOCANTES) solebant veteres aqua calida mortuos abluere, & per interualla conclamare, quòd plerumque solet spiritus extremus efflatus esse putari, & homines fallere. Donatus ad illum Terentij locum in Eunucho, iam conclamatum est, hæc annotat: id est, transactum, ac finitum est, vt, conclamata corpora nihil reliqui iam habent ad vitæ officia. Virgil. Æneid. 3. animámque sepulcro Condimus, & magna supremùm voce ciemus. Ne illud quidem ab hoc alienum est, quòd illi iidem veteres, eorũ, qui in terris longinquis, & alienis, aut in prœlio mortui essent, animas ter vocare solebant. Homer. ὀδυσ. ι. οὐδ' ἄρα μοι προτέρω νῆες κίον ἀμφιέλισσαι, Πρίν τινα τῶν δειλῶν ἑτάρων τρὶς ἕκαστον ἀῦσαι, Οἳ θάνον ἐν πεδίῳ κικόνων ὑπὸ δῃωθέντες: id est, Neque verò mihi prius, seu vlterius naues vtrinque incuruæ cucurrerunt, quàm vnumquemque infelicium sociorum, qui in campo Ciconum ferro interemti erant, ter vocassemus. Et Virgil. lib. 2. mæstúsque Creusam Nequicquam ingeminans, iterúmque, iterúmque vocaui. Idem lib. 6. Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem Constitui, & magna maneis ter voce vocaui. LACRYMIS RORANTES) ex quo, verbum, complorare.

QVANDOQVIDEM PENETR.) profert hunc versum Nonius in voce, contagiũ. LETI FABR.) mortis causa efficiẽs, seu mortis effector. tralatio est.

MVLTOR. EXITIO PERD.) post hunc versum inculcant quidam duos versus, Præterea mentẽ sanari, & c. Et pariter flecti, & c. nõ rectè. qui suo loco infrà non longè ponentur. hic locus eis alienus est, neq, huc recipi nec debent, nec possunt.

Denique cur hominem, cùm vini vis penetrauit
Acris, & in venas discessit diditus ardor,
Consequitur grauitas membrorum? præpediuntur
Crura vacillanti? tardescit lingua? madet mens?
Nant oculi? clamor, singultus, iurgia gliscunt?
Et iam cetera de genere hoc, quæcunque sequuntur,
Cur ea sunt, nisi quòd vehemens violentia vini
Conturbare animam consueuit corpore in ipso?
At, quæcunque queunt conturbari, ínque pediri,
Significant, paullo si durior insinuarit
Causa, fore vt pereant æuo priuata futuro.
Quinetiam subita vi morbi sæpe coactus
Ante oculos aliquis nostros, vt fulminis ictu
Cóncidit: & spumas agit, ingemit, & tremit artus:
Desipit, extentat neruos, torquetur, anhelat:
Inconstanter & in iactando membra fatigat:
Nimirum, quia vis morbi distracta per artus
Turbat agens animam, spumantes æquore salso
Ventorum vt validis feruiscunt viribus vndæ.
Exprimitur porrò gemitus, quia membra dolore
Adficiuntur: & omnino quòd semina vocis
Eiiciuntur, & ore foras glomerata feruntur.
Qua quasi consuerunt, & sunt munita viaï.
Desipientia fit, quia vis animi, atque animaï
Conturbatur: & (vt docui) diuisa seorsum
Disiectatur eodem illo distracta veneno.
Inde, vbi iam morbi se flexit causa, redítque
In latebras ater corrupti corporis humor:
Tum quasi talipedans primùm consurgit: & omneis
Paullatim redit in sensus, animámque receptat.
Hæc igitur tantis vbi morbis corpore in ipso
Iactetur, miserísque modis distracta laboret:
Cur eandem credis sine corpore in aëre aperto
Cum validis ventis ætatem degere posse?

DENIQVE CVR HOMINEM) *quintum argumentum, quod est item valde imbecillum. & tangit* Aristot. *lib. 1. de animo. est enim non intelligentis, hæc omnia fieri & accidere vitio corporis, non animi.*

PRÆPEDIVNTVR CRVRA VACILL.) *sic* Chremes *ille* Terentianus *in* Eunuch. Atat, *data hercle verba mihi sunt. vicit vinum, quod bibi.* At *dum accubabam, quàm videbar mihi pulchrè sobrius?* Postquàm *surrexi, neque pes, neque*

mens ſatis ſuum officium facit. ſic Pſeudolus ille Plautinus. Quid hoc? Siccine hoc fit? pedes, ſtatin', an non? an id voltis, vt me hîc iacentem aliquis tollat? Nam hercle ſi cecidero, veſtrum erit flagitium. Pergitin' pergere? ah. ſæuiendum mihi Hodie eſt, magnum hoc vitium vino eſt. Pedes captat primùm: luctator doloſus eſt.

CONTVRBARE ANIMAM, &c.) atqui non animam conturbat vini violentia, ſed corpus: quo conturbato, minus expeditè ſuo munere animus fungi poteſt. INSINVARIT) intrarit, ſubierit.

QVIN ETIAM SVBITO) ſextum: cuius eadem ratio eſt; atque ſuperioris: & coniungit vtrunque Ariſtoteles, his verbis, καθάπερ ἐν μέθαις καὶ νόσοις, id eſt quemadmodum in ebrietatibus & morbis, &c.

VT FVLMINIS ICTV CONCIDIT) fortaſſe ſignificat morbum comitialem. coniunge autem verba ſic. ſubitò cóncidit ante ocul. noſtr. vi morbi coactus, ſi legas, Quinetiam ſubitò; &c. nam alibi legitur, ſubita vi morbi.

AGENS ANIMAM) id eſt pellens animam.

SPVMANTES ÆQVORE) quia inter ſe non conſentiunt hoc loco libri calamo exarati, ſecutus ſum vulgatos. proponam tamen ſcripturæ veteris varietatem. alij habent, ſpumans in æquore ſalſo Ventorum val. ferueſcunt virib. vndæ. alij: ſpumans velut æquore ſalſo, &c. vt ſup. ex quibus ſcripturis vel ſic legendum puto. ſpumans vt in æquore ſalſo Ventorum validis feruiſcit viribus vnda: vel ſic, ſpumans velut æquore ſalſo Ventorum, &c. vt ſup. ſpumantem vndam etiam Virgil. dixit Georg. 4. Quáque dedit, ſpumantem vndam ſub vertice torſit.

EIICIVNTVR) id eſt emittuntur. ſic doctiſsimi viri legi volunt: quibus aſſentior. nam libri omnes habent, Eliciuntur. ſic ſup. eod. libro. Nam veræ voces tum demum pectore ab imo Eiiciuntur, &c. vbi tamen libri omnes habent, Eliciuntur.

QVA QVASI CONSVERVNT, &c.) hunc verſum me auctore deleto, vt ſpurium. quem qui dicunt eſſe elegantiſsimum, ipſi ſunt omnis elegantiæ expertes, & imperiti: & cæci iudicant de coloribus. Eodem iudicio paullo antè ſic legendum putauerunt, ſpumantes vt in æquore ſalſo Ventorum validis feruiſcunt, &c. vt litteram. s. (inquiunt) in, ſpumantes, intelligamus eſſe extritam. O elegantiam, & venuſtatem inauditam, & vel ipſa Venere venuſtiorem, ſi diis placet.

EODEM ILLO DISTR. VENENO) diuulſa & diſparata illo eodem veneno, nempe atra bili. TVM QVASI TALIPEDANS) ſic hunc verſum reſtitui, haud dubia coniectura ductus. cuius mei facti nomine ſpero politos omneis his litteris homines mihi gratiam habituros. Nam vulgata quidem ſcriptura, quæ & in manuſcriptis, & in vulgatis libris reperitur, ſine dubio mendoſa eſt: nec poteſt nomen, vacillans, in hoc loco, ſaluis metri legibus, manere: nec verbum, vacillo, primam habuit vmquam ancipitem: nec Lucretius voluit verſum facere vacillantem: nec ſcribendum eſt, vaccillans gemino cc. Denique legendum, talipedans, vt ego edendum curaui: quantumuis licet reclament Thraſones, & ſycophantæ. meæ autem coniecturæ ratio hæc eſt. Scriptum erat in emendatis membranis, Tum quaſi talipedans, &c. ſtudioſus aliquis lector ad oram libri ſui in quo ſic erat ſcriptum, adſcripſerat, vacillãs, vt vocem obſcuriorem hac notiore declararet. Scriptor librarius, qui poſtea ex eo exemplo librum deſcripſit, omiſſo vero nomine, ſuppoſuit alterum interpretationis cauſa adſcriptum: nempe pro, talipedans, vacillans. In quo genere ſæpe peccabant ſcriptores illi, quemadmodum ſuprà admonuimus in, audeas, pro auſis, & in, re vera tamen haud ſit, pro, re non ſit tamen apſe. & hoc

lib. in extr. inuitus adhæret, & angit, pro, ingratis hæret, & angit. Sic apud Catull. carmine in Egnatium, ſcripſerant, atque ruſſam defricare gingiuam, pro ruſſam pumicare gingiuam: quod ex Apuleio in Apolog. notauit Adr. Turnebus. Sic nuper apud Demoſth. in oratione κατ' μειδίου, non longe ab extr. repoſui ἐκλώζετε ex Harpocr. pro ἐκεκράγατε: quod eodem librariorum errore in codices Demoſthenis irrepſerat. Sic in oratione pro Milone, in proœmio, vulgò legitur, priſtinum morem iudiciorum minime vident, cùm libri manuſcripti habeant, & à Quintiliano referatur, priſtinũ morem iudic. requirunt quo modo ſe Fr. Fabricius Marcoduranus, Germanus, homo doctiß. & vir optimus, in libris manuſcr. reperiſſe ad me ſcripſit. Talipedare autem (inquit Feſtus) antiqui dicebant, pro vacillare pedibus laßitudine, quaſi quis trahat pedes, & talis videatur inſiſtere, aut identidem pedes tollere.

HÆC IGITVR) *hæc, nempe animus, & anima, vbi iactentur, & laborent, &c. vel dic hoc modo, hæc videlicet anima, vbi tantis morbis in corpore ipſo, iactetur, miseríſque modis diſtracta laboret, Cur eandem credis, &c. & ita, eandem erit diſſyllabum, quod non eſt nouum. Si in ipſo corpore (inquit) incluſa anima, in quo ab omni iniuria tutior & munitior eſſe debebat, quàm in aëre, tam grauibus tamen morbis afficitur, & tot malis conflictatur: quãto credibilius eſt, eam conturbatum atque agitatum iri extra corpus in aëre aperto à ventis iactatam?*

CVR EANDEM) *ſic malo legi, vt iam dixi, & ſuprà, iactetur, laboret, vt referantur ad animã. atq; ita in voce, eandem, e & an cooleſcent in vnam ſyllabã, vt ſæpe alibi. Quòd ſi quis malet legi, eadem: tum legendum erit, iactentur, laborẽt.*

Et quoniam mentem ſanari, corpus vt ægrum,
Cernimus, & flecti medicina poſſe videmus:
Id quoque præſagit mortalem viuere mentem.
Addere enim parteis, aut ordine traiicere æquum'ſt,
Aut aliquid prorſum de ſumma detrahere illum,
Commutare animum quicunque adorîtur, & infit:
Aut aliam quamuis naturam flectere quærit.
At neque transferri ſibi parteis, nec tribui volt,
Immortale quod eſt quicquam, neque defluere hilum.
Nam quodcunque ſuis mutatum finibus exit,
Continuò hoc mors eſt illius, quod fuit antè.
Ergo animus ſiue ægriſcit, mortalia ſigna
Mittit (vti docui) ſeu flectitur à medicina.
Vſqueadeò falſæ rationi vera videtur
Res occurrere, & effugium præcludere eunti,
Ancipitique refutatu conuincere falſum.
Denique ſæpe hominem paullatim cernimus ire,
Et membratim vitalem deperdere ſenſum:
In pedibus primùm digitos liueſcere, & vngueis,
Inde pedes & crura mori: pòſt inde per artus
Ire alios tractim gelidi veſtigia leti.

Scinditur atqui animæ quoniam natura, nec vno
Tempore sincera exsistit: mortalis habenda'st.
Quòd si fortè putas ipsam se posse per artus
Introrsum trahere, & parteis conducere in vnum,
Atque ideò cunctis sensum deducere membris:
At locus ille tamen, quò copia tanta animaï
Cogitur, in sensu debet maiore videri.
Qui quoniam nusquam'st: nimirum (vt diximus antè)
Dilaniata foras dispergitur: interit ergo.
Quin etiam, si iam libeat concedere falsum,
Et dare, posse animam glomerari in corpore eorum,
Lumina qui linquunt moribundi particulatim:
Mortalem tamen esse animam fateare necesse'st.
Nec réfert, vtrùm pereat dispersa per auras,
An contractis in se partibus obbrutescat.
Quando hominem totum magis, ac magis vndique sensus
Deficit, & vitæ minus, & minus vndique restat.

ET QVONIAM MENTEM, *&c) sextum argumentum. animum ægrum sanari videmus, vt corpus. sanari autem nihil potest, quin ei vel addatur aliquid, vel detrahatur, vel traiiciatur. quod autem immortale est, ei nihil neque addi, neq; detrahi potest: ergo animus est mortalis.* PRÆSAGIT) *præsignificat.*

ADORITVR, ET INFIT.) *aggreditur, & incipit. sic idem lib. 5. Illa quoque expergefactum caput erigere infit. sic & Virg. lib. 10. Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas, Infit. & lib. XI. Et Venulus dicto parens ita farier infit. Plautus Aulul. Infit ibi postulare plorans, eiulans, Vt sibi liceret miluium vadarier. Festus, infit, incipit. ne quis autem de hac scriptura dubitet, sic habent tres libri manuscr. vbi vulgati, adoritur & ipsum, planè vitiosè. mendosè autem apud Priscian. in verbo, adoriri, hic versus adscribitur Lucilio.*

NEQVE DEFLVERE HILVM) *ita scriptum reperi in tribus libris manuscript. & in antiquis Venetis. nam vulgati habent, diffluere. defluere autem, id est decedere. tralatio.* NAM QVODCVNQVE SVIS, *&c.) hic versus, & proximus, positi iam sunt sup. lib. 1.*

ERGO ANIMVS) *siue igitur (inquit) fateamur animum incidere in morbũ, & ægrum esse: siue adhibita medicina sanari, vtrouis pacto immortalitatis suæ signa dat.* FALSÆ RATIONI) *eorum scilicet, qui dicunt, animum esse immortalem: vt vult Lucretius.*

ET EFFVGIVM PRÆCL.) *sic locutus est lib. 1. Quorum vtrunque tibi effugium præcludit, & omne Cogit vt exemta concedas fine patere.*

AMCIPITIQVE REFVTATV) *id est refutatione duplici, & in vtrãq; partem valente, siue hoc, siue illud dicas. tralatio ducta est ab ense amcipiti.*

DENIQVE SÆPE HOMINEM) *septimum argumentum. partes hominis singillatim moriuntur, id est homo membratim interit: & ita scinditur anima: quod si fit, mortalis habenda est.*

PAVLLATIM CERNIMVS IRE) *ſic habent quattuor libri manuſcripti: quibuſcum conſentiunt impreßi Pariſienſ. & Veneti antiquiores. ire autem valet interdum idem, quod οἴχεσθαι, nempe interire. nam & abiiſſe dixiſſe veteres pro obiiſſe, teſtatur Feſtus, vt ſuprà diximus.*

DEPERDERE SENSVM) *quidam libri veteres habent, diſperdere, ex quo putant nonnulli legendum, diſpergere, Vt infrà proxime, Dilaniata foras diſpergitur, &c.* INDE PEDES ET CRVRA) *Sic apud Platonem in Phædone extremo, Socrati, hauſto iam pharmaco, cùm aliquantiſper ambulaſſet, & mox ſupinus recubuiſſet, pedes & crura primùm frigore correpta ſunt: deinde tibiæ: poſtremò ſenſim vis pharmaci peſtiferi ad cor peruênit, & ita ille animam efflauit.*

QVOD SI FORTE PVTAS) *occupatio, ſeu ἀνθυποφορά. Quòd ſi forte arbitraris (inquit) animam ſe poſſe in vnum contrahere, & introrſum recipere, tótamque vim ſuam è membris omnibus deducere: hoc poſito & conceſſo, ſequetur neceſſariò eum locum, in quem ſeſe receperit, & contraxerit, egregiè ſentire, ac ſapere. atqui id non fit: ergo diſpergitur, ac dißipatur, & ita interit.*

CONDVCERE IN VNVM) *conducere, συνάγειν, contrahere.*

GLOMERARI) *in vnum cogi, & contrahi.*

AN CONTRACTIS IN SE PARTIBVS OBBRVTESCAT) *ſic legitur hic verſus apud Nonium Marcell. in nomine brutum. brutum (inquit) dicitur hebes & obtuſum. Lucretius, &c. Feſtus. obbrutuit, obſtupuit, à bruto: quod antiqui pro graui: interdum pro ſtupido dixerunt. Affranius. non poſſum verbum facere: obbrutui. Nihil refert (inquit) vtrùm anima diſperſa & diſcerpta intereat, an contractis & conductis in ſe partibus obſtupeſcat, & ſenſus ſuos amittat: quod fieri videmus in homine moribundo.*

Et quoniam mens eſt hominis pars vna, locóque
Fixa manet certo, velut aures, atque oculi ſunt,
Atque alij ſenſus, qui vitam cumque gubernant:
Et veluti manus, atque oculus, naréſue, ſeorſum
Secreta à nobis, nequeant ſentire, neque eſſe:
'Sed tamen in paruo linquuntur tempore tali,'
Sic animus per ſe non quit ſine corpore, & ipſo
Eſſe homine, illius quaſi quod vas eſſe videtur,
Siue aliud quiduis potiſes coniunctius eij
Fingere, quandoquidem connexus corpori adhæret.
Denique corporis, atque animi viuata poteſtas
Inter ſe coniuncta valent, vitáque fruuntur.
Nec ſine corpore enim vitaleis edere motus
Sola poteſt animi per ſe natura: nec autem
Caſſum anima corpus durare, & ſenſibus vti.
Scilicet, auolſus radicitus vt nequit vllam
Diſpicere ipſe oculus rem ſeorſum corpore toto:
Sic anima, atque animus per ſe nil poſſe videntur:

Nimirum, quia per venas & viſcera miſtim,
Per neruos atque oſſa tenentur corpore ab omni:
Nec magnis interuallis primordia poſſunt
Libera diſſultare: ideò concluſa mouentur
Senſiferos motus, quos extra corpus in auras
Aëris haud poſſunt poſt mortem eiecta moueri:
Propterea quia non ſimili ratione tenentur.
Corpus enim, atque animans erit aër, ſi cohibere
Seſe anima, atque in eos poterit concludere motus,
Quos antè in neruis, & in ipſo corpore agebat.
Quare etiam atque etiam reſoluto corporis omni
Tegmine, & eiectis extrà vitalibus auris,
Diſſolui ſenſus animi fateare neceſſe'ſt,
Atque animam, quoniam coniuncta eſt cauſa duobus.

ET QVONIAM MENS EST) *argumentum octauum. mens, hominis pars eſt, vt manus, oculus, &c, at pars à toto homine ſeparata, nec ſentire, nec eſſe poteſt. ergo animus ſine corpore conſtare non poteſt. docuit autem ſuprà, animum eſſe hominis partem, vt caput, aurem, manum, &c. ibi. Primùm animum dico, mentem quem ſæpe vocamus, In quo conſilium, &c. Eſſe hominis partem nihilominus ac manus, ac pes, &cet.* ET VELVTI MANVS, ATQVE OCVLVS) *pars enim à toto ſeparata, pars eſſe deſinit, & habetur tanquam pictum quiddam: verbi gratia, manus picta, pictus oculus. qua de re ſuprà. Cùm his autē Lucretianis congruunt illa Arnobij lib. 3 neque enim partes hoc ipſum eſſe, quod totum eſt, aliqua in re poſſunt: aut ſibi ſapere, ſibi ſentire, quod ſine totius animantis aſſenſu nullis proprius afficiantur motibus. Idem lib. 6. neque enim manus à capite ſeparata, aut pes diuiſus à corpore ſummam poſſunt præſtare totius, &c.*

NEQVEANT SENTIRE) *ſic habent duo lib. manuſcripti. alij nequeunt.*

SED TAMEN IN PARVO, &c.) *hunc verſum non puto eſſe Lucretianum: itaque delendum cenſeo. quidam doctus eum ita legendum putat. Sed tamen in paruo liquuntur tempore tali.*

ILLIVS QVASI QVOD VAS) *Plato in Timæo σῶμα, hoc eſt corpus, ait eſſe ψυχῆς ὄχημα, id eſt animæ vehiculum: in Cratylo σῆμα, id eſt ſepulcrum. Xenocrates, ſeu, vt alij volunt, & teſtatur Harpocratio, Æſchines Socraticus, in Axiocho, σκῆνος, id eſt tabernaculum, & domicilium. M. Tull. lib 1. Tuſcul. Noſce animū tuum. nam corpus quidem quaſi vas eſt, aut aliquod animi receptaculum.*

SIVE ALIVD QVIDVIS POTISES) *ſic legendum, non, potius: vt eſt in lib. vulgatis. potis es autem, valet potes. quidam legunt, poſſis.*

CONIVNCTIVS EII) *quidam libri veteres habent, connectius. ex qua ſcriptura videtur legendum, connexius eij.* CONNEXVS CORP. ADH.) *cùm reperiſſē in duobus lib. manuſ. cōnexus corpor adhæret, repoſui, corpori, addita vocali, i. quæ lectio perſpicue eſt recta. licet etiam legere, connexus corpore adhæret, id eſt nexus cum corpore adhæret. quamquam minus probo. alij legunt, connexus corpus adhæret. quam lectionē æquè improbo.* C ASSVM) *inane, vacans. Virg.*

Æneid. II.

Æn. 11. *Nullum cum victis certamen & æthere cassis.* Horat. *saty.* 5. *lib.* 2. *Contemtū cassa nuce pauperet.* SCILICET AVOLSVS RADICITVS) *sic iam edendū curaui in secunda editione, longe melius, quàm vulgò legitur, Scilicet auolsis radicibus, &c.* CONCLVSA MOVENTVR SENSIF. MOTVS) *primordia animi (inquit) in corpore inclusa, non possunt magnis interuallis euagari, atque dissultare: sed mouentur motus sensiferos, & vitaleis: mortuo autem homine, non iam continentur vinculis, sed soluta, & libera diffugiunt, & dissultant maioribus interuallis. mouentur autem reposui, cum antea legeretur, mouebunt, secutus quattuor lib. manuscriptos. atque ita loquuntur non solùm* Latini, *verùm etiā Græci.* Aristot. *lib* 1. *de anima:* ἣν κίνησιν τὸ σῶμα κινεῖται, ταύτην καὶ ἡ ψυχή. *id est quem motum corpus mouetur, hunc motum mouetur & animus.* Thucyd. *lib.* 1. κειμένην θέσιν, *id est sita situm.* EIECTA MOVERI) *sic legendum, non mouere, vt est in vulgatis. coniunge autem hæc, eiecta in auras.*

CORPVS ENIM, ATQVE) *si animi primordia, seu animi ipsi, simili ratione extra corpus sese cohibere, & in eosdem motus concludere poterunt, atque in corpore: aër, corpus, & animans erit. at hoc absurdum: ergo, &c. lectionem vulgatam non sum secutus hoc loco: quæ talis est.* Corpus enim æquè animis erit aër, &c. *Nam cum manuscripti sic habeant,* Corpus enim atque animam ferit aër: *ex hac aliquantum corrupta scriptura, rectam & emendatam feci,* Corpus enim atque animans erit aër, &c. *quam scripturam taciti probant* Thrasones.

QVOS ANTE IN NERVIS) *libri veteres plerique habent, in venis: quod magis probo. quamquā non admodum refert vtro modo legas.* ATQVE ANIMAM) *quidam legunt,* Atque animæ. *quod non improbo.*

Denique cùm corpus nequeat perferre animaï
Discidium, quin id tætro tabescat odore:
Quid dubitas, quin ex imo, penitúsque coorta
Emanarit, vti fumus, diffusa animæ vis?
Atque ideò tanta mutatum putre ruina
Conciderit corpus penitus, quia mota loco sunt
Fundamenta foras animæ, manántque per artus,
Pérque viarum omneis flexus, in corpore qui sunt,
Atque foramina? multi modis vt noscere possis
Dispertitam animæ naturam exisse per artus,
Et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
Quàm prolapsa foras enaret in aëris auras.
Quinetiam fineis dum vitæ vertitur intra,
Sæpe aliqua tamen è causa labefacta videtur
Ire anima, & toto solui de corpore membra:
' Et quasi supremo languescere tempore voltus: '
Quod genus, esse animo malè factum cùm perhibetur,
Aut animam liquisse, vbi iam trepidatur, & omnes
Extremum cupiunt vires reprendere vinclum.
Conquassatur enim tum mens, animæque potestas

Omnis,& hæc ipſo cum corpore conlabeſiunt:
Vt grauior paullo poſſit diſſoluere cauſa.
Quid dubitas,tandem quin extra prodita corpus
Imbecilla foras,in aperto,tegmine demto,
Non modò non omnem poſſit durare per æuum,
Sed minimum quoduis nequeat conſiſtere tempus?
Nec ſibi enim quiſquam moriens ſentire videtur
Ire foras animam incolumem de corpore toto,
Nec prius ad iugulum,& ſuperas ſuccedere fauceis:
Verùm deficere in certa regione locatam:
Vt ſenſus alios in parti quemque ſua ſcit
Diſſolui.quòd ſi immortalis noſtra foret mens:
Non iam ſe moriens diſſolui conquereretur:
Sed magis ire foras,veſtémque relinquere,vt anguis,
Gauderet,prælonga ſenex aut cornua ceruus.

DISCIDIVM) *ſic legendum,& ita ſcriptum eſt in membranis calamo exaratis.de qua voce iam ſæpe aliàs.*

QVIN ID) *id, nempe corpus.* PENITVSQVE) *& ex intimis, atque abditis hominis partibus,& quod proximè dixit,ex imo.*

VTI FVMVS, DIFFVSA) *ſic Epicurus*· Καὶ μὴν καὶ λυομένου τοῦ ὅλου ἀθροίσματος, ἡ ψυχὴ διασπείρεται. *id eſt Atqui vbi diſſòluitur tota ſumma,id eſt totum animal, diſpergitur anima.* ATQVE IDEO) *al.Atque adeò.*

QVINETIAM FINEIS) *aliud argumentum. Quinetiam (inquit) anima interdũ in ipſo etiã corpore incluſa, & intra fineis vitæ cõſiſtẽs, labefactata videtur interire,& mẽbra omnia diſſòlui:ergo multo magis, cũ erit extra corpus, interibit.* LABEFACTA VIDETVR IRE ANIMA,&c.) *ire,id eſt abire, & interire,vt alibi diximus.ſecutus ſum autem codices manuſcr. nam vulgati ſic habent, labefacta videtur, Molliáque exſangui cadere omnia corpore membra, Et quaſi ſupremo,&c. atque hic proximus verſus, quamuis eum retinuerim, non videtur mihi Lucretianus.* ANIMO MALEFACTVM) *genus loquendi vſitatum veteribus, cùm ſignificare volebant* λειποψυχίαν, *ſeu animi defectionẽ. Plaut. milite glor. Poſtquàm abs te abiit,animo malefactũ eſt huic repente miſeræ. & alicui malefactum dicebant,cui aliquid incommodi eueniſſet. vt idem ibidem. Neſcio quid malefactum noſtræ huic familiæ eſt.cõtrà bene factum. & melius factum. M. Tull. Tuſcul. lib. I. Præterea Pompeio noſtro familiari, cum grauiter ægrotaret Neapoli,melius eſt factum. Terent. Andr. factum benè.metui à Chryſide. legendum autem,vt edendum curaui, Quod genus, eſſe animo malef. cùm perh. non vt anteà, Quod genus eſt,animo,&c. Quod genus enim,ſolet per ſe poni,& valet, quale eſt, cuius generis eſt,&c.quod alibi à nobis obſeruatum,& notatum eſt,*

ATQVE ANIMAM LIQVISSE) λειποψυχίαν *nominant Græci:id eſt animi defectionẽ. Ariſtot.* περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως. ἀδυναμία τῶν αἰσθήσεων ἡ λειποψυχία: *id eſt,animæ defectio,eſt ſenſuum debilitas,ſiue impotẽtia.ſic apud Homerum Hector ab Aiace lapide percuſſus,animo,& corpore concidit* ἰλ. ξ.

CONLABEFIVNT) *sic legendum, non, vt quidam indoctißimi, iidémque arrogantiß. homines volunt, conlabascunt: quod verbum non potest hîc locum habere, propterea quòd eius syllaba secunda, breuis est.*

PRODITA) *id est foras edita, & prolata, vt sup. lib. 2. Aut aliquo tamquam parto, quod proditur extra. Sic Arnobius loquitur lib. 4. Per humani generis iura, atque ipsius mortalitatis consortia, cùm auditis & legitis, ex illo, atque ex illa deus ille est proditus: nónne animi vestri sensus tangit, humanum nescio quid dici, & ex terreni generis humilitate proficiscens? profert hunc versum Festus in voce, prodita.*

TEGMINE DEMTO) *corpore detracto, quod animæ est tegmen.*

NON MODO NON OMNEM POSSIT DVR.) *hunc versum sic olim excudi iusseram. Non modò nō omne incolumis, &c. ex lib. 5. princip. Nec posse incolumis magnum durare per æuum. Nam in libris omnibus sic legitur, Non modò nō omnem poßit durare per æuum. quæ lectio ferri potest, vt intelligamus, æuum vsurpatum esse à veteribus, etiam in masculino genere.*

ET SVPERAS SVCCEDERE FAVCEIS) *sic habent libri manuscripti. succedere autem, id est sursum cedere, & ascendere, vt sup. lib. 2. per auras Aëris expressæ sursum succedere. & lib. 5. Nunc iacet æs, aurum in summum succeßit honorem.* IN PARTI) *in parte, vt sæpe aliàs.*

QVOD SI IMMORTALIS) *hanc huius versus partem, cum duobus deinceps sequentibus, & principio quarti profert Lactantius Firmianus lib. 7. de diuino præmio.*

VT ANGVIS, GAVDERET) *Virgil. Georg. 3. Cùm positis nouus exuuiis, nitidúsque iuuenta Voluitur.*

Denique cur animi numquam mens, consiliúmque
Gignitur in capite, aut pedibus, manibúsve: sed vnis
Sedibus, & certis regionibus omnis inhæret:
Si non certa loca ad nascendum reddita quoique
Sunt: & vbi quicquid possit durare creatum?
'Atque ita multi modis pro totis artubus esse,'
'Membrorum vt numquam exsistat præposterus ordo.'
Vsqueadeò sequitur res rem, neque flamma creari in
Fluminibus solita'st, neque in igni gignier algor.
Præterea, si immortalis natura animaï'st,
Et sentire potest secreta à corpore nostro:
Quinque (vt opinor) eam faciundum'st sensibus auctam:
Nec ratione alia nosmet proponere nobis
Possumus infernas animas Acherunte vagare.
Pictores itaque, & scriptorum sæcla priora
Sic animas introduxerunt sensibus auctas.
At neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa
Esse potest anima: neque seorsum lingua, neque aures
Absque anima per se possunt sentire, nec esse.

Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt
Naribus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque
Lingua: nec per se possunt sentire, nec esse.

DENIQVE CVR ANIMI) *Etiam ex hoc loco intelligere licet, ex* Epicuri, *& Lucretij sententia, animi sedem esse in pectore seu in præcordiis, non in capite: & iccirco eos errare, qui suprà lib. 1. legunt, Tum vacuum tempus linquunt, curáque solutum, pro, Tum vacuum pectus.*

ANIMI NVMQVAM MENS) *lib. 4. Mens animi vigilat.*

ET VBI QVICQVID) *sic legendum, non, vt in vulgatis, quicquam. quicquid, autẽ, id est, quicque, vt sæpe aliàs, tùm apud hunc scriptorẽ, tùm apud alios.*

OMNIS INHÆRET) *sic restitui: vbi vulgò legebatur, omnibus hæret.*

ATQVE ITA MVLTIMODIS, &c.) *hunc versum & proximum delendos censeo, vt spurios, & à nescio quo temere inculcatos. non pigebit me tamen admonere lectorem, hunc priorem versum non vno modo legi: sed in quibusdam scriptis sic: Atque ita multi'modis in totis artubus esse. in vno, Atque ita multi'modis par totis, &c. in aliis: Atq; ita multi'modis per totis, &c. in vulgatis nonnullis, Atq; ita multi'modis pro totis: in Parisiensib. Atque ita multimodis de totis, &c. Omnino his versibus deletis sententia manebit integra, eritque planißima.*

CREARI IN FLVMINIBVS) *sic legendum, non, vt in vulgatis, creari Fluminibus, sine præpositione.* ALGOR) *frigus. vtitur & eodem nomine in quarta declinatione infrà eod. lib. Sollicitæ volitant morbis, algúque, faméque.*

PRÆTEREA SI IMMORTALIS, &c.) *aliud argumentum. Si anima à corpore seiuncta, sentire potest: ergo erit quinque sensibus prædita. at neque oculi, neque nares, neque manus, neque lingua, neque aures, sine anima esse possunt: neque sensus sine oculis, naribus, lingua, auribus: ergo anima à corpore semota non sentit: ergo non est immortalis. Hoc argumentum refelli potest ex iis, quæ sunt apud M. Tull. lib. 1. Tuscul. animos per se viuenteis non poterant mente complecti: formã aliquam, figurámque quærebant. sequitur paucis interpositis. has tamen imagines loqui volebant: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterũ, pulmonum vi, & figura potest. nihil enim animo videre poterãt: ad oculos omnia referebant. Magni autem ingenij est reuocare mentem à sensibus, & cogitationem à consuetudine abducere.* QVINQVE, VT OPIN.) *sic habent libri veteres, quibus vsi sumus, & omnes vulgati, paucis exceptis, in quibus impressum est, Quando, vt opinor, &c. plane mendosè. Quòd autem quidam, Certè, vt opinor, &c. legi volunt, nugas agunt.*

EAM FACIVNDVM EST) *id est, eam facere oportet:* ποιητέον. *suprà notauimus hoc loquendi genus, admonuimúsque esse huic scriptori familiare.*

NEC RATIONE ALIA, &c.) *immò verò possemus, si cogitationẽ à consuetudine abducere possemus, vt scribit M. Tullius: & si mẽte complecteremur animos aliam vitam solos, & per se, viuenteis, quàm cùm in corporibus inclusi sunt.*

ACHERVNTE VAGARE) *vt videre licet apud* Homerum, *&* Virgil. *Acherunte autem, excudendum curaui, quemadmodum scriptum est in membranis calamo exaratis. dicebãt enim veteres, Acheruns, Acheruntis. Plautus Amphitr. Verbero, etiam quis ego sim, me rogitas, vlmorum Acheruns? Tum, vagare, excudi volui, cùm in duobus manuscrip. ita scriptum reperissem, in totidẽ, vacare. vagare,*

autem idem valet, quod, vagari: eóq; verbo vtitur & Plaut. Mil. glor. te alloquor, vitij, probrique plena, quæ circum vicinos vages. quidam reposuerunt, vocari: quæ scriptura quamquam reperitur etiam in vno atque altero cod. scripto, non probatur mihi tamen. SENSIBVS AVCTAS) *i. præditas. sic Catull. carm. de Manl. & Iul. nupt. quæ nullus sensibus auctæ Nec missas audire queũt, nec reddere voces.* AT NEQVE SEORSVM) *in voce, seorsum, e, & o. coëunt in vnam syllabam. quod non est nouum, præsertim huic poëtæ. Nam quòd P. Victorius. sorsum, legendum censet, testificans ita legi in quibusdam libris veteribus, ego quinque lib. manuscriptos data opera hoc loco iterũ consului, cùm anteà eos accuratè cum vulgatis contulissem: Sed liquidò iurare possum, in eis sine vlla varietate scriptum esse, seorsum.* IPSA ESSE POTEST ANIMA) *sic legendum, non, vt quidam putant, animæ. cohæret enim cum voce, seorsum, vt sit, seorsum ipsa anima, id est seorsum ab ipsa anima.* ABSQVE ANIMA PER SE POSS.) *sic legendum: non vt in quibusdã manuscr. & omnibus vulgatis, Auditum per se, &c. nam sentire communiter pertinet ad oculos, nareis, manum, linguam, aureis, non ad aureis tantum. At si legeremus, auditum sentire, ad aureis tantum pertineret: vt taceam, quòd Latinè dici non potest, sentire auditũ, pro audire. Docti complures existimant inter hunc versum, & eum, qui proximè sequitur, cuius initiũ est, Et quoniam toto, &c. aliquot versus deesse. Et verò ita videtur, si quis attentè consideret Lucretij sensum & argumentum. Alia ratione (inquit) nobis proponere non possũmus animas apud inferos vagari, quàm si quinque sensibus præditas faciamus. At neque oculi, neque nares, neque manus, neque lingua, neque aures sine anima per se possunt sentire, nec esse: nec pariter sensus suo munere fungi, aut esse possũnt sine oculis, auribus, manibus, lingua, naribus: ergo fieri non potest, vt animæ sint sensibus præditæ, cùm oculis, auribus, &c. careant. Videntur igitur tales quidam tres versus deesse: quos ascribam, non vt pro Lucretianis habeantur: non ita insanio: sed vt lector veluti oculis cernat, ita esse, vt docti viri suspicantur, nempe taleis quosdam versus desiderari. Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt Naribus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque Lingua, nec per se possunt sentire, nec esse. fieri autem potuit, vt, cùm versus Lucretianus hoc loco ita desineret, vt ille, qui est suprà, sentire, nec esse, librarius scriptor superiore illo versu scripto, deceptus extremorum similitudine, treis versus præterierit, & ita ad versum, Et quoniam, &c. transilierit. Cùm hæc scripsissem, quidam simius, idémque sycophanta, ausus est hoc loquendi genus reprehendere, seorsum, absque anima, per se sentire: quasi verò non ita soleant loqui boni scriptores Græci, & Latini, ad maiorem vim exprimendam, & κατὰ σχῆμα ἐκ παραλλήλου.*

Et quoniam toto sentimus corpore inesse
Vitalem sensum: & totum esse animale videmus:
Si subitò medium celeri præciderit ictu
Vis aliqua, vt seorsum partem secernat vtramque:
Dispertita procul dubio quoque vis animaï,
Et discissa simul cum corpore disiicietur.
At quod scinditur, & parteis discedit in vllas,
Scilicet æternam sibi naturam abnuit esse.

Falciferos memorant currus abſcindere membra
Sæpe ita deſubitò, permiſta cæde calenteis,
Vt tremere in terra videatur ab artubus id, quod
Decidit abſciſſum: cùm mens tamen, atque hominis vis
Mobilitate mali non quit ſentire dolorem:
Et ſimul, in pugnæ ſtudio quòd dedita mens eſt,
Corpore cùm reliquo pugnam, cædeíſque petiſſit:
Nec tenet, amiſſam læuam cum tegmine ſæpe
Inter equos abſtraxe rotas, falceíſque rapaceis:
Nec cecidiſſe alius dextram, cùm ſcandit, & inſtat.
Inde alius conatur ademto ſurgere crure,
Cùm digitos agitat propter moribundus humi pes:
Et caput abſciſſum calido, viuentéque trunco,
Seruat humi voltum vitalem, oculóſque patenteis:
Donec relliquias animaï reddidit omneis.
Quin etiam tibi ſi lingua vibrante minantis
Serpentis caudam procero corpore, vtrinque
Sit libitum in multas parteis diſcindere ferro:
Omnia iam ſeorſum cernes amciſa recenti
Volnere tortari, & terram conſpergere tabo:
Ipſam ſéque retro partem petere ore priorem,
Volneris ardenti vt morſu premat, icta dolore.
Omnibus eſſe igitur totas dicemus in illis
Particulis animas? at ea ratione ſequetur,
Vnam animantem animas habuiſſe in corpore multas.
Ergo diuiſa'ſt ea, quæ fuit vna ſimul cum
Corpore. quapropter mortale vtrumque putandum'ſt,
In multas quoniam parteis diſcinditur æquè.

ET QVONIAM TOTO SENTIMVS, &c.) *Cùm totum hominis corpus ſit animale: id eſt, cùm tota anima per totum corpus pertineat & permânet, ſequitur, vt corpore humano diuiſo, ipſa quoque diuidatur. At quod diuiditur, mortale eſt: ergo &c. nemo eſt, qui non videat, hoc argumentum eſſe valde infirmum. Quòd autem animam in toto corpore hominis ineſſe, & per totum hominis corpus eſſe fuſam dicit Lucretius, neque quiſquam negat, (loquor de ſenſu animali, ſeu de anima vitali) hoc non eſt verum in ceteris omnibus animalibus. Nam Plinius lib. 32. cap. 2. ait certum eſſe, animam murænæ in cauda eſſe, eáque icta celeriter exanimari, at capitis ictu difficulter.* ET TOTVM ESSE ANIMALE VID.) *totum corpus ſcilicet. Animaduerte hîc, animale, eſſe adiectiuũ: vt lib. I. Vnde animale genus generatim in lumina vitæ Redducit Venus, &c. ad quem locum lege quæ notauimus.* ABNVIT) *negat.*

FALCIFEROS MEMORANT CVRRVS) ἅρματα δρεπανηφόρα: *quæ*

ſic deſcribuntur à Xenophonte lib.6. Cyri inſtitution. πολεμιστήρια κατεσκεύασεν ἅρματα τροχοῖς τε ἰσχυροῖς, ὡς μὴ ῥαδίως συντρίβηται, ἄξοσί τε μακροῖς· ἧττον γὰρ ἀνατρέπεται πάντα τὰ πλατέα. τὸν δὲ δίφρον τοῖς ἡνιόχοις ἐποίησεν, ὥσπερ πύργον ἰσχυρῶν ξύλων. ὕψος δὲ τούτων ἐπὶ μέχρι τῶν ἀγκώνων, ὡς δύνωνται ἡνιοχεῖσθαι οἱ ἵπποι ὑπὲρ τῶν δίφρων. τοὺς δ' ἡνιόχους ἐθωράκισε πάντας πλὴν τῶν ὀφθαλμῶν. προσέθηκε δὲ καὶ δρέπανα σιδήρεα, ὡς διπήχεα, πρὸς τοὺς ἄξονας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν τροχῶν· καὶ ἄλλα κάτω ὑπὸ τῷ ἄξονι εἰς γῆν βλέποντα, ὡς ἐμβαλούντων εἰς τοὺς ἐναντίους τοῖς ἅρμασιν· *id eſt, Currus bellicos fabricandos curauit ex rotis validis, ne facile comminuerentur, & axibus longis. minus enim euertuntur omnia, quæ lata ſunt. ſellam autem aurigis fecit tanquam turrim ex lignis validis conſtructam. altitudo porrò earum eſt vſque ad cubitos, vt poßint equi ſupra ſellas aurigari. Aurigas verò armauit totos, præter oculos. addidit autem etiam axibus falceis ferreas circiter duorum cubitorum ex vtraque parte rotarum: & item alias infrà ſub axe in terrã verſas, tanquã ipſe cũ ſuis in hoſteis cũ curribus impetum facturi. Idem Lucret. lib.5. Et biiugo prius eſt, quàm bis coniungere binos, Et quàm falciferos inuentum aſcendere currus. & Veget. lib.3. de re milit. cap.24. Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerũt. Quæ vt primùm magnum in acie intulere terrorem, ita poſtmodum fuere deriſui.*

PERMISTA CÆDE CALENTEIS) *ſic legendum, & ita habent libri veteres, non, cadenteis, aut, cadentum. & ita lib.5. Nequicquam: quoniam permiſta cæde calentes Turbabant ſæui nullo diſcrimine turmas.*

IN PVGNÆ STVDIO QVOD DEDITA) *in ſtudio dedita, genus loquendi notandum, quo vtebantur veteres. ſic lib.4. Præterquam quibus eſt in rebus deditus ipſe? & Catull. in Iul. & Manl. nuptias. in mala Deditus vir adultera.*

CÆDEISQVE PETISSIT) *partim ſic habent libri manuſcripti, partim, peteßit. vtitur eodem verbo M. Tullius Tuſcul.2. qui hanc laudem petiſſunt, nullum fugiunt dolorem. Idem 2. de conſulatu. Mentéque diuina cælum, terráſque petißit. Feſtus. Peteſſere, ſeu petiſſere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua ſunt laceſſere, & inceſſere: ſed, vt mihi videtur, tum eo ſignificabant ſæpius petere: vt peteſſant, ſæpius petant. nonnulli petißit, dici volunt, non peteßit. quos nunc ſequor.* NEC TENET, AMISSAM, &c.) *ordo verborum eſt. nec tenet: id eſt & neſcit, vel nec meminit, vel nec intelligit, ſæpe rotas, & falceis rapaceis inter equos abſtraxiſſe manum læuam vnà cum tegmine: id eſt clypeo, aut ſcuto. abſtraxe poſitum pro abſtraxiſſe: qualia ſunt illa, promiſſe apud Catull. diuiſſe, apud Horat. produxe, apud Terent. & ſimilia. Nec tenet autem, pro, nec ſcit. etiam ſuprà vſurpauit lib.2 in extr. Nec tenet, omnia paullatim tabeſcere, & ire Ad ſcopulũ, &c.*

NEC CECIDISSE ALIVS DEXTRAM) *ſic apud Virgil. lib.10. Te deciſa tuum Laride dextera quærit, Semianiméſque micant digiti, ferrúmque retractant. quod Virg. ex Ennio expreßit, vt admonet Seruius. Oſcitat in campis caput à ceruice repulſum, Semianiméſque micant oculi, ferrúmque retractant.*

CVM SCANDIT) *cùm aſcẽdit vel in muros, vel in equũ, vel in currũ, vel in nauem hoſtilem: vt Cynægirus: cui, (vt refert Herod. in Eratone) puppim læua manu apprehendenti, ea ipſa manus bipenni abſciſſa eſt. quo facto, dextram puppĩ admouit. qua ſimiliter amputata cóncidit.*

QVINETIAM TIBI SI) *dilemma. ſiquis ſerpentis caudam in plureis partes diuidat: ſingulas parteis videmus moueri, & circumagi. alterum igitur è duobus verum eſt, vel in ſingulis partibus ſingulas ineſſe animas totas, atque inte-*

gras: vel animam esse dissectam & discissam. si illud dices, falsum dices: sin alterum, ergo animam mortalem esse fatendum est. quicquid enim diuiditur, mortale est. Huius rei exstat exemplum apud Virg. lib. 5. Æneid. Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens, Ærea quem obliquum rota transiit, aut grauis ictu Seminecem liquit saxo, lacerúmque viator.

LINGVA VIBRANTE) *id est emicante, & coruscante. Virgil. Æneid. 2. Sibila lambebant linguis vibrantibus ora. Interdum tamen vibrare est ἐνεργητικόν, vt sicas vibrare apud M. Tull. Catil. 2. & spicula vibrant apud Virgil. XI. Æneid. &, vibrare cæsariem apud Arnob. lib. 2.*

MINANIIS SERPENTIS CAVDAM PROC. CORP.) *sic reperi scriptum in membranis calamo exaratis, quibuscum conspirant exempla Parisiensia, typis impressa. caudam autem procero corpore: id est caudam proceram.*

VTRIMQVE) *sic legendum videtur potius, quàm, vtrunque.*

AMCISA) *sic habent duo codices manuscr. Vaticanus, & Bertinianus: quos secutus sum. amcisa autem, valet circumcisa. an enim, seu, am, potius, in compositione valet circum, vt aliàs notauimus. alij habent, incisa. Præterea quidam libri habent, cernas, pro cernes.*

OMNIBVS ESSE IGITVR, &c.) *lege interrogando.*

AT EA RATIONE) *at ea ratione: id est si quis dicat, omnibus in partibus serpentis totas & integras esse animas, sequetur, vnum animal plureis animas habuisse: quod falsum est. vna est enim vnius animalis anima.*

ERGO DIVISA'ST) *altera pars dilemmatis. Ergo (inquit) discissa, & diuisa est anima. At quod diuidi potest, etiam interire potest. ergo anima est mortalis.*

Præterea si immortalis natura animaï
Constat, & in corpus nascentibus insinuatur:
Cur super anteactam ætatem meminisse nequimus?
Nec vestigia gestarum rerum vlla tenemus?
Nam si tantopere'st animi mutata potestas,
Omnis vt actarum exciderit retinentia rerum:
Non (vt opinor) ea ab leto iam longiter errat.
Quapropter fateare necesse'st, quæ fuit antè,
Interiisse: & quæ nunc est, nunc esse creatam.
Præterea si iam perfecto corpore nobis
Inferri solita'st animi viuata potestas,
Tum quom gignimur, & vitæ quom limen inimus:
Haud ita conueniebat, vti cum corpore, & vnà
Cum membris videatur in ipso sanguine cresse:
Sed velut in cauea per se sibi viuere solam.
Conuenit, vt sensu corpus tamen adfluat omne.'
Quare etiam atque etiam nec originis esse putandum'st
Experteis animas, nec leti lege solutas.
Nam neque tantopere adnecti potuisse putandum'st

Corporibus

Corporibus nostris extrinsecus insinuatas,
Quod fieri totum contrà manifesta docet res.
(Namque ita connexa'st per venas, viscera, neruos,
Ossáque, vti dentes quoque sensu participentur,
Morbus vt indicat, & gelidaï stringor aquaï,
Et lapis oppressus subitis è frugibus asper:)
Nec tam contextæ quom sint, exire videntur
Incolumes posse, & saluas exsoluere sese
Omnibus è neruis, atque ossibus, articulísque.

ET IN CORPVS) *quod volebant Pythagoréi: & quidem quamlibet animam, in quoduis corpus introire. quod non probatur Aristoteli. sic enim ille lib. I. de anima.* περὶ δὲ τοῦ δεξομένου σώματος οὐδὲν ἔτι προσδιορίζουσιν, ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς πυθαγορικοὺς μύθους, τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα. δοκεῖ γὰρ ἕκαστον ἴδιον ἔχειν εἶδος καὶ μορφήν· *id est de corpore autem animam recepturo nihil prætereà definiunt: quasi fieri poßit iuxta fabulas Pythagoricas, vt quælibet anima in quoduis corpus ingrediatur. Videtur enim vnumquicque propriã speciem & formã habere.*

INSINVATVR) *Sic loquitur Ennius. Inde venit pullis diuinitus insinuans se Ipsa anima.* CVR SVPER ANTEACTAM) *inter hunc versum, & eum, qui deinceps sequitur, inculcatus erat hic versus alieno loco, Interiisse, & quæ nũc est, &c. quem ego deleui, & suo loco reseruaui, nempe post sextum ab hinc versum.*

MVTATA POTESTAS,) *codex Bertinian. & nonnulli codices impreßi, habent, vitiata potestas. ego nihil muto.*

OMNIS VT ACTARVM) *libri manuscripti hoc loco inter se non consentiunt. alij enim habent: Omnis vt actarum, quemadmodum excudendũ curauimus: alij, Omnium, &c. quæ posterior scriptura, fortasse probabilior est. Omnino vtraque ferri potest.*

RETINENTIA) *nomen Lucretianum, & aliis, quod sciam, inusitatum: quod significat, opinor,* ἀνάμνησιν, *siue* μνήμην, *id est recordationem, seu memoriam rerum præteritarum: vel (vt quidam malunt) continuationem quandam partium, ex quibus constamus, permanentem. Ego per retinentiam, illam, quam alibi repetentiam nominat, (qua voce Arnobius vtitur lib. 2. in eadem propemodum disputatione) significari malo. Sic autem Arnob. Sed ego cùm audio nescio quid præstans, animam dici, Deo vicinum, & proximum, scientem omnia, huc aduentare superioribus de sæculis: nolo illam discere: sed docere: nec ex docta, vt dicitur, elementariam fieri: sed retinentem res suas corporibus semet circumligare terrenis. nisi enim sese habuerit res ita: discerni quî poterit, vtrúmne illud, quod audit, reminiscatur, an discat, cùm multo sit facilius credere, discere illam quod nesciat, quàm oblitã, quod paullò antè sciebat, & oppositu corporis amitti repetentiam priorum?*

NON, VT OPINOR, EA) *ea, nẽpe animi potestas.* LONGITER ERRAT) *sic reposui ex Carisio: qui hunc versum proferẽs lib. 2 instit. gramm. ita legit. Longiter. Lucre. lib. 3. Non, vt opinor, ea à leto iam longiter errat. Quod autem idem versus in voce, longiter, apud Nonium sic legitur, Non, vt opinor, id à lecto iam longiter rati: & adscribitur Lucilio, primùm mendosè legitur, & mẽdosus est hoc loco Nonius: neque est emendatus ab iis, qui se gloriantur eũ emẽdasse: deinde hãc emen-*

dationem nostram confirmat, quòd ad aduerbium, longiter, attinet.

PRÆTEREA SI IAM PERFECTO) *præterea (inquit) si anima ingreditur in corpus iam perfectum, cùm viuere incipimus: non conueniebat eam ita viuere in corpore, quasi vnà cum corpore nata esse, & creuisse videatur: sed potius erat consentaneum, eam ita, vt auem in cauea, viuere sibi, & solam, hoc est à corpore separatam: quemadmodum auis in cauea inclusa, à cauea separata est.*

VITÆ CVM LIMEN) *sic legendum est, non, lumen.* Nam *primùm sic habet codices veteres optimi,* Vaticanus, Memmian. Præterea *illustris tralatio est, vitæ limen inire, pro; vitam, seu in vitam ingredi.* Postremò *quemadmodum hîc dixit, limen vitæ, sic sup. lib. 2, leti iam limine ab ipso* Ad *vitam poßint conlecta mente reuerti. &* Catull. ad Manl. *& à mortis limine restituam.*

HAVD ITA CONVENIEB.) *sume infinitiuũ, viuere, scilicet in corpore.*

CONVENIT VT SENSV, &c.) *hunc versum quis non videt non esse* Lucretij, *sed alicuius indocti, aliquid deesse existimantis?*

NAM NEQVE TANTOPERE, &c.) *cum hoc versu copulatur ille alter, qui est ab hoc octauus, cuius principium est:* Nec tam contextæ cùm sint, &c. *vt sit hæc huius loci sententia:* Nam *neque putandum est, animas tantopere potuisse cũ corporibus connecti, si extrinsecus in corpora intrassent: quas tamen videmus magnopere esse connexas: nec, cùm sint ita cum corporibus connexæ, & contextæ, credibile est è corporibus exire incolumeis posse.*

SENSV PARTICIPENTVR) *id est sensus participes sint.*

MORBVS) *dentium scilicet. quidam tamen ad morbum totius corporis, & febrem referunt: quia interdum dolorem ex morbo natum sequitur dentium stridor, & crepitus.* STRINGOR AQVAI) *frigus aquæ, quo dentes perstringuntur.*

SVBITIS E FRVGIBVS) *omnes quidem codices, quos vidi, sic habent,* Et *lapis oppreßus subitis è frugibus asper: sed quibusdã placet legi, subitò de frugibus, &c. aliis, sub dente è frugibus asper. quam postremam scripturam valde probarem, si eam codices veteres adiuuarent.* NEC TAM CONTEXTÆ CVM SINT) *contextæ, id est connexæ, vt suprà.*

Quòd si fortè putas, extrinsecus insinuatam
Permanare animam nobis per membra solere:
Tanto quæque magis cum corpore fusa peribit.
Quod permanat enim, dissoluitur: interit ergo.
Dispertitur enim per caulas corporis omneis:
Vt cibus, in membra, atque artus cùm diditur omneis,
Disperit, atque aliam naturam sufficit ex se:
Sic anima, atque animus, quamuis integra recens in
Corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur:
Dum quasi per caulas omneis diduntur in artus
Particulæ, quibus hæc animi natura creatur:
Quæ nunc in nostro dominatur corpore, nata
Ex illa, quæ tunc peritat partita per artus.
Quapropter neque natali priuata videtur

Esse die natura animæ, neque funeris expers.
Semina præterea linquuntur, nécne, animaï
Corpore in exanimo? quòd si linquuntur, & insunt:
Haud erit, vt meritò immortalis possit haberi,
Partibus amissis quoniam libata recessit.
Sin ita sinceris membris ablata profûgit,
Vt nullas parteis in corpore liquerit ex se:
Vnde cadauera rancenti iam viscere vermeis
Exspirant? atque vnde animantum copia tanta
Exos, & exsanguis tumidos perfluctuat artus?

QVOD SI FORTE) ἀνθυποφορά. *dicet aliquis, animam ita insinuari in corpus, vt per omnia mēbra permânet. At si hoc dabimus, (inquit) tanto magis anima, homine mortuo, diffusa interibit. nam quicquid permanat, facile dissoluitur.*

DIDITVR) *distribuitur, dimanat, diffunditur: non, vt vulgus, diuiditur.*

PER CAVLAS) *per inania, per foramina, & meatus.*

DISPERIT, ATQVE ALIAM, &c.) *cùm cibū oporteat esse similem ei, quod alitur, si futurum est, vt alat: tum deniq; autem sit similis, cùm concoctus fuerit: antè quàm autem concoquatur, contrarius sit ei, quod alendum est: necessariò cibus in aliam naturam commutari debet prius quàm alere posit, quoniam, nisi commutetur, concoqui non potest.* SVFFICIT) *suppeditat, subministrat, præbet,* πορίζει.

QVÆ TVNC PERITAT PARTITA) *quæ tunc corrumpitur, cùm est didita, & distributa per artus: quemadmodum diximus cibum disperire, & commutari antè quàm alere posit animantem. Cùm libri omnes manuscripti habeant: quæ tunc peritat partita, &c. ego hac tertia editione sic edendum curaui, in prima editione cod. vulgatos secutus, cùm satis habuissem lectorem de scriptura vetere admonere.* SEMINA PRÆTEREA LINQVVNTVR) *aliud argumentum, quod constat dilemmate, hoc modo. cùm anima excedit è corpore: aliquáne sui semina relinquit in corpore, an tota abit, nullis relictis sui in corpore reliquiis? si eam aliqua sui semina relinquere dices: ergo non abit incolumis, neque integra: sin nulla prorsus: vnde nascuntur vermes in cadaueribus?*

HAVD ERIT VT MERITO) οὐκ ἔσται ὅπως. *non poterit cōtingere, vt, &c. sic lib. I. Nō erit, vt distent.* QVONIAM LIBATA) *libata: id est deminuta. tralatio est à libaminibus, in quibus de vino, quod libatur, id est funditur, aliquid detrahitur. quidam tamen legunt, limata, vt sit tralatio à lima. alij, librata, legi malunt. librata autem interpretantur, delibrata, id est extenuata, & deminuta, vt infrà in extr. nec delibrare valemus Tempore de mortis.*

VNDE CADAVERA RANCENTI, &c.) *secutus sum codicem Vaticanum & Bertinianū, & Memmian. & plerosq; impressos. nā in Faërn. & Tettiano, & nōnullis impreßis legitur, Vnde cadauere, rancēti iam viscere, vermes Exspirāt? huius autem scripturæ, quā secutus sum, videtur mihi probabilior ratio reddi posse, quàm alterius. Si anima (inquit) è corpore ita sincera, & integra excesßit, vt nullā sui partem in eo reliquerit: vnde cadauera è viscere rancenti vermeis edunt? atque ita, vermeis, erit legendum in quarto casu: &, exspirant significabit actionem quādam, vt lib. 2. Sanguinis exspirans calidū de pectore flumē. & lib. 4. ræterea quæ-*

cunque suo de corpore odorem Exspirant acrem. ibid. Tum flammam tætro spirantei ore Chimæras Pascere naturam, &c. & exhalat, apud eundem lib. 5. Pulueris exhalat nebulam. Si quis tamen alteram scripturam probabit magis, non repugnabo. Quòd autem ad vermium, qui in corpore exanimo, nascuntur, rationem pertinet: partim in visceribus nascũtur ex putrore, & reliquo animalis recens mortui spiritu: vt docet Aristoteles lib. 5. de historia animal. cap. 19. partim à muscis ingenerãtur: quod & Homerus indicauit illis versibus, qui sunt ἰλ. τ. vbi Achilles, acceptis à Thetide matre armis Vulcaniis, antè quàm eis accinctus, atque instructus in certamen prodeat, orat Thetidem, det operam, ne corpus Patrocli mortui à vermibus deformetur, atque inquinetur, quos muscæ vulnera subeũtes generarint. Sic Homerus: ἀλλὰ μάλ' αἰνῶς δείδω, μή μοι τόφρα Μενοιτίου ἄλκιμον υἱὸν Μυῖαι καδδῦσαι κτ' χαλκοτύπους ὠτειλὰς Εὐλὰς ἐγγείνωνται, ἀεικίσσωσι δὲ νεκρόν, &c.

EXOS ET EXSANGVIS, &c.) *Arnobius lib. 4 si omnino non essent apes vllæ in terris, aut si exos humanum genus, velut quidam vermiculi, nasceremur, dea Mellonia non esset: aut Oßilago solidatrix oßium, nomen proprium non haberet? Nonius hunc versum profert in nomine, exos.*

EXSANGVIS.) *Si insecta omnia, exsanguia sunt, vt docet Aristoteles lib. 1. cap. 6. de historia anim. & item alibi: multo magis vermes: ex quibus magnam partem insecta nascuntur.*

TVMIDOS PERFL.) *id est pertumidos artus fluctuat. eiusdem generis est illud Horatianum epist. 1. lib. 1. Est mihi purgatam crebrò qui personet aurem, &c.*

Quòd si fortè animas extrinsecus insinuari
Vermibus, & priuas in corpora posse venire
Credis, nec reputas, cur millia multa animarum
Conueniant, vnde vna recesserit: hoc tamen est, vt
Quærendum videatur, & in discrimen agendum:
Vtrùm tandem animæ venentur semina quæque
Vermiculorum, ipsæque sibi fabricentur, vbi sint:
An iam corporibus perfectis insinuentur.
At neque, cur faciant ipsæ, quaré ve laborent,
Dicere suppeditat. neque enim, sine corpore cùm sunt,
Sollicitæ volitant morbis, algúque, faméque.
Corpus enim magis his vitiis adfine laborat,
Et mala multa animus contagi fungitur eius.
Sed tamen his esto quamuis facere vtile corpus,
Quom subeant: at quà poßint, via nulla videtur.
Haud igitur faciunt animæ sibi corpora & artus.
Nec tamen est, vt iam perfectis insinuentur
Corporibus. neque enim poterunt subtiliter esse
Connexæ: neque consensu contagia fient.

QVOD SI FORTE ANIMAS) *ἀνθυποφορά. At dices (inquit) fortasse animas extrinsecus in vermeis insinuari. primùm absurdum est dicere tot millia animarum eò conuenire, vnde vnica anima decesserit: deinde quærendum & in*

controuersiam vocandum est, vtrùm animæ captent & exquirant primordia vermiculorum, & ex ijs ipsæ sibi corpora fabricentur, an in corpora vermiculorum iam perfecta ingrediantur. dilemma est. Hunc autem versum, & eum, qui proximè sequitur, profert Nonius Marcell. in voce, priua: & docet, antiquos, priua, dixisse pro singulis. ET IN DISCRIMEN AGENDVM,) id est & in controuersiam vocandùm, ἀμφισβητητέον.

IPSÆQVE SIBI FABRICENTVR, VBI SINT) & ipsæ sibi domicilia fabricentur, in quibus habitēt. AN IAM CORP. PERF.) sic legēdum, vt vestigia scripturæ veteris indicant, nō, vt vulgò, An quasi corp. perf. insin.

AT NEQVE CVR FACIANT) prior pars dilemmatis. at neque licet dicere, cur ipsæ sibi domos fabricentur. suppeditat, id est suppeditatur, aut suppetit, licet. NEQVE ENIM, SINE CORP.) ratio quare animæ ipsæ sibi domos non fabricentur: quia (inquit) sine corporibus non ægrotant, non algent, non esuriunt. his enim incommodis corpus quidem afficitur, animus autem liber est.

ALGVQVE) Priscianus lib. 5. aut vetus nescio quis apud eum grammaticus in extr. docet vsurpari à Latinis, algor, is, in tertia inflexione, & algus, us, in quarta, vt minime dubitandum sit, quin ita legendum sit, non, algóque. nam quamuis sic habeant libri manuscripti, nihil hoc me mouet, cùm sciam, librarios illos sæpe o pro u: & u pro o scribere solitos esse. adde quòd Sosipater Carisius lib. I. notat, algu, dictum esse à Latinis, profértque locum ex Plauto in Rudente, tu vel suda, vel peri algu. Idem ille grammaticus apud Priscianum citat alium locum Plauti in Vidularia, Inopiam, luctum, mærorem, paupertatem, algum, famem. obstat his Nonius, qui hunc locum proferens, legit, algóque, faméque: docétque, algo pro algore vsurpatum esse à veteribus. ego hoc tantum respondere possum, vel Nonium vsum esse corruptis libris, vel ipsum Nonium esse mendosum, atque apud eum legēdum algu pro algore, & locos omneis, qui ab eo proferuntur, sic esse restituendos.

FAMEQVE) fame, hoc loco quintæ inflexionis est, non tertiæ: vt apud Virgil. lib. 6. Obijcit, ille fame rabida tria guttura pandens.

HIS VITIIS ADFINE LAB.) Cùm semper antea hic locus, vt est in libris omnibus scriptus, & impressus, in quibus ita legitur, vitiis ac fine laborat, me offendisset: (alieno enim loco, & tempore de fine, id est morte, sermo à Lucretio habebatur, quia de incommodis tantum, quæ animus perpeti cogitur, dum est in corpore, hîc agitur) in secunda editione libros veteres, quos etiam tunc penes me habebā, consului: quos non habebam, eorum scripturas in vno meo libro impressò repræsentatas, relegi, maxime ad hunc locum. in quibus cùm varietatis, aut dißimilitudinis nihil reperissem, nisi quòd in Bertiniano scriptum reperi, his vitiis at fine laborat: ego primò non animaduerti, neque attendi, quid hæc scriptura significaret, quid ve boni contineret. aliquot pòst mensib. cùm animi relaxandi causa Arnobium relegerem, & ad eum locum peruenissem, vbi animarū incommoda enumerat, quæ, quādiu corporibus inclusæ, atq; irretitæ tenentur, perferunt: libuit mihi hanc ipsam disputationem Lucret. de animab. seu animis cum Arnobiana cōparare. quo facto, cōtinuò conieci hîc, adfine, esse legendū, facili mutatione ex t. in d. & sententia plana, & genere loquēdi Latinis vsitato, atq; eleganti. Quod cùm, editione secunda iam absoluta, euenisset, neque res iam integra esset: nō ita multo pòst cognoui, hoc idem cuidā homini peßimè de me merito, eidémq; tamē nulla vmquā iniuria à me lacessito, vt quē ne natū quidē esse sciebam, in mentē venisse: aut certè, illum, cùm alteri

fortaßis in mentē venisset, sibi arrogasse, atq; adscripsisse. (hoc enim factitare cōsueuit, vt ab iis accepi, qui eum bene norūt.) propter causam suprà à me cōmemoratā, hanc huius loci emēdationē, mea sententia, certam & dubitationis expertē, pro mea venditare nolui: sed suo auctori, qui princeps eā excogitauit, quisquis sit, reddendā existimaui. Dictū autē est perelegāter, *affinis vitiis, pro particeps vitiorū, vel alligatus & obnoxius vitiis.* Sic Terēt. in Heautont. *earū rerum affineis, quas fert adolescentia:* sic M. Tull. *affinis facinori & turpitudini:* sic Liuius, *noxæ affinis.* Iungitur *enim cum generādi, vel cum dādi casu,* ἀδιαφόρως. Sic autē dictum, *vitiis adfine laborat, vt illud lib.* I. *motu priuata carerēt.* ET MALA MVLTA ANIM. CONT. &c.) *i. & animus fungitur, seu fert, & patitur multa incōmoda, cōtagione corporis.* Sic autē restitui hunc versum, cùm mendosus esset in vulgatis, in quibus ita *legitur,* Et mala m. a. contagia fung. eius: cúmque reperissem in quattuor manuscriptis, cōtage. Nam contagi pro contage in sexto aut septimo casu eadē ratione dictum est, qua, parti, colli, voci, & similia, pro parte, colle, voce, &c. Iam contages idē valet, quod cōtagiū, ij. seu cōtagio, nis. vtitur eod. nomine lib. 4. Quæ cōtage sua palloribus omnia pingunt. Vtitur & Arnob lib. 7. tēporibus quondam ciuitatis & reip. duris, vel quæ lues infesta faciebat cōtinua populum cōtage cōficiēs: vel quæ, &c. Constat tamen, contagiū, & contagio esse vsitatiora: idē Lucret. sup. eod. lib. Quandoquidē penetrant in eum cōtagia morbi. Virgil. Tityro. Nec mala vicini pecoris cōtagia lædent. & Georg. 3. Dira per incautū serpant cōtagia vulgus. de contagione, Festus scribit, contagio dicendū potius, quàm cōtagium. itaque illo potius, quàm hoc vtuntur oratores. FVNGITVR) *patitur, vt sup. lib.* I. At facere & fungi, nisi corpus, nulla potest res. & infrà eod. lib. Quod manet intactū, neq; ab ictu fungitur hilum. SED TAMEN HIS ESTO, &c.) *sed tamen demus, quantumuis esse his vtile corpus sibi fabricari eo ipso tēpore, quo in corpus introire debēt. at nulla via patêre videtur, vel nullus modus appâret, quo modo id poßint. conceßio est eius rei, quæ facultatem non habet, & quæ est* ἀδυνάτος. AT QVA POSS. &c.) *at via nulla videtur, qua via poßint sibi corpus fabricari.* NEC TAMEN EST VT IAM PERF.) *sic restitui, ab antiquis, & manuscriptis codicibus ad verā, nisi fallor, scripturā quasi manu ductus.* Nā sic habēt codices Faërn. & Tettian. Nec tamen est, vt qui eā: Vaticanus autē sic: Nec tamen vt qui eā. Bertinianus, Nec tamen vt qui cum perf. ins. quas scripturas omneis nemo non videt esse deprauatas, ita tamen, vt redoleāt quædam germanæ scripturæ vestigia. Nam cùm ita à Lucretio scriptū esset, Nec tamen est, vt iam perf. &c. vel sic, Nec tamen est, qui iam perfectis, &c. Primò sic fortasse hæc scriptura deprauata fuit: Nec tamen est, vt eam: deinde sic. Nec tamē est, qui eam: deinde, Nec tamen est, qui cum: postremò, Nec tamen est quasi iam, &c. cum singula capita eorum, qui sibi aliquid intelligere viderentur, singulas mutationes, & varietates excogitarent. Ego, nequis dicat, me, quod in aliis peccatum reprehendo, id ipsum peccare, primùm antiquorum librorum scripturas oculis lectorum subijcio: deinde ex iis scripturis vnam elicio, quæ & ad illas proxime accedat, & elocutionem Lucretianam oleat, &, quod caput est, sententiam cum iis & quæ antecedunt, & quæ sequuntur, consentaneam exprimat. Quod igitur ad elocutionem attinet, sæpenumero admonuimus ita & Lucretium, & Horatiū, & alios scriptores Latinos, loqui solere, est vt: &, non est vt, pro fieri potest vt: &, non potest fieri vt, quod Græci dicunt, ἔστιν ὅπως· & οὐκ ἔστιν ὅπως. Est autem hæc altera pars dilemmatis.

NEQVE ENIM POTERVNT) *ratio, quare non ſit verisimile, animas ingredi in corpora iam perfecta. quia (inquit) ſi ita eſſet: animæ non eſſent ſubtiliter, & examuſsim cum corporibus connexæ, neque fierent cõtagia ex conſenſu corporis & animi.* NEQVE CONSENSV CONT.) *neque per conſenſum fient contagia:* οὐδὲ τοῖς σώμασι συμπείσονται αἱ ψυχαὶ, οὐδὲ ταῖς ψυχαῖς τὰ σώματα: *id eſt, neq; cum corporibus afficientur animi, neq; cũ animis corpora. quod fieri videmus.*

Denique cur acris violentia triſte leonum
Seminium ſequitur? dolu' volpibus, & fuga ceruis
A patribus datur? & patrius pauor incitat artus?
Et iam cetera de genere hoc, cur omnia membris
Ex ineunte æuo ingeneraſcunt, ínque genuntur,
Si non certa ſuo quia ſemine, ſeminióque
Vis animi pariter creſcit cum corpore toto?
Quòd ſi immortalis foret, & mutare ſoleret
Corpora: permiſtis animantes moribus eſſent:
Effugeret canis Hyrcano de ſemine ſæpe
Cornigeri incurſum cerui: tremerétque per auras
Aëris accipiter fugiens, veniente columba:
Deſiperent homines, ſaperent fera ſæcla ferarum.
Illud enim falſa fertur ratione, quod aiunt
Immortalem animam mutato corpore flecti.
Quod mutatur enim, diſſoluitur: interit ergo.
Traiiciuntur enim partes, atque ordine migrant.
Quare diſſolui quoque debent poſſe per artus,
Denique vt intereant vnà cum corpore cunctæ.
Sin animas hominum dicent in corpora ſemper
Ire humana: tamen quæram, cur è ſapienti
Stulta queat fieri: nec prudens ſit puer vllus:
Nec tam doctus equæ pullus, quàm fortis equi vis,
Si non certa ſuo quia ſemine, ſeminióque
Vis animi pariter creſcit cum corpore toto.
Scilicet in tenero teneraſcere corpore mentem
Non fugient. quod ſi iam fit: fateare neceſſe'ſt,
Mortalem eſſe animam: quoniam mutata per artus
Tantopere amittit vitam, ſenſúmque priorem.

DENIQVE CVR ACRIS VIOL.) *Huius argumẽti hæc vis eſt. ſi animi eſſent immortales, & ex aliis corporibus in alia corpora migrarent: non eſſent animantiũ cuiuſque generis propria quædã ingenia, propriiq; mores: ſed eſſent permiſtis & cõfuſis moribus. Atqui videmus, leones eſſe iracundos & violẽtos natura: vulpeis doloſas: ceruos timidos, & fugaceis, & ita de ceteris ſentiẽdũ: ergo &c.*

DOLV' VOLPIBVS) *sic reperi scriptum in duobus cod. manuscrip. atque ita melius currit oratio & sententia. Nam alij libri habēt, vulpeis dolus? Hanc scripturā, quā secutus sum, simia illa se in suis libr. reperisse iactat, quasi eius restitutor.*

ET FVGA CERVIS A PATRIB. DATVR) *secutus sum vulgatam scripturam. nam manuscripti sic habent: & fuga ceruos. vnde doctus quidam suspicabatur, hunc versum: A patribus datur, & patrius p. inc. artus: esse interiectū, & alienū, non poëtæ. nam eo sublato, & seruata ea scriptura, quæ reperitur in lib. manuscriptis, præterquàm quòd legēdum esset, vulpeis dolus, vt est in vulgatis, & nonnullis calamo exaratis: sententia cōstaret: vt totus hic locus sic legatur, cur acris violentia triste leonum Seminium sequitur, vulpeis dolus, & fuga ceruos? Et iam cetera de gen. &c. Verùm tamen iudicet lector eruditus. Nā quòd ad me attinet, sic puto legendū, vt excudendum curaui: neque tamen alteram lectionem damno. Est enim valde cōcinna & venusta. Sed hæc quoq; est perelegans, & Lucretio digna.*

ET IAM CETERA DE GENERE HOC) *crebrò ita loquitur, & sæpenumero hoc versus principium reperitur: Cetera de genere hoc: vt suprà hoc eodē lib. Et iam cetera de genere hoc, quæcumque sequuntur. & lib 5. Cetera de genere hoc monstra, & portenta loquuntur: & lib. 6. Cetera de genere hoc qua vi facere omnia poßint, &c. quod imitatus est Horatius saty. 1. lib. 1. Cetera de genere hoc, adeò sunt multa, loquacem Delassare valent Fabium.*

CVR OMNIA MEMBRIS) *cur omnia in membris.*

EX INEVNTE ÆVO INGENERASCVNT) *à, genero, as, fit, generasco, vt à labo, as, labasco, ab integro, as, integrasco. quidam tamen hoc loco legunt, grandescunt, id est crescunt. à quibus dissentio.*

INQVE GENVNTVR) *& in membris ingenuntur, seu ingignuntur. sic autem restitui, coniectura ductus. nam vulgata, & recepta scriptura, ingenióque, ferri non potest. Hoc enim quærit Lucretius, Quamobrem sui cuiusque corporis sunt mores, & sua ingenia, & sui habitus, & suæ affectiones animorū? cur leones sunt iracundi, vulpes dolosæ, cerui fugaces & timidi? cur ceteri similes animorum affectus, & habitus omnes, ex ineunte ætate ingenerātur in membris & corporibus, nisi quia certa vis animi, certáque affectio nascitur in certo corpore, & certis principiis, ex quibus corpus concretum & conflatum est? Nónne igitur nunc inepte loquatur Lucretius, si ita postea quærat, cur certa ingenia, & certi mores in certis ingeniis gignuntur? quod volunt isti hebetes. Non enim ex ingenio cuiusque ingeneratur dolor, aut pauor in animalibus, sed contrà mores & ingenium, & affectus: id est, vel dolus, vel pauor, vel iracundia, & simil. in membris animalium ab ineunte æuo ex seminibus, & primis corpusculis cuiusque propriis innascuntur, & ingenerantur.* CVM CORPORE TOTO) *sic habēt lib. manuscripti. vulgati autē, cum corpore quoque. quamquam infrà non longè ab hoc loco, vbi & hic versus, & superior iterantur, scriptura codicū veterum nihil à vulgata discrepat.*

PERMISTIS ANIMANTES MORIBVS ESSENT) *hoc illud est, opinor, quod dicit Aristoteles eo, quem suprà protulimus, loco, suam cuiusque rei esse formam: quo significat, suam cuiusque corporis esse animam. qui autem aliter sentiunt (inquit ille) simile quiddam dicunt, ac si dicerent, artem fabricandi in tibias intrare posse. oportet enim, vt artem suis ac propriis instrumētis: ita animam suo vti corpore.* HYRCANO DE SEMINE) *canis (inquit) ex semine tigris Hyrcanæ conceptus atq; editus, ceruum fugeret: nedū persequeretur. Virg lib. 4. Æneid.*

Hyrcanæque admorunt vbera tigres. DESIPERENT HOMINES) homines, mentis & rationis expertes essent. FLECTI) mutari.

QVOD MVTATVR ENIM) sic sup. Nam quodcumque suis mutatum finibus exit, Continuò hoc mors est illius, quod fuit antè.

DENIQVE VT INTEREANT) id est, ita vt tandem intereant.

TAMEN QVÆRAM) sic habent tres libri manuscripti. vulgati, quæres, minus rectè. CVR E' SAPIENTI, &c.) videmus enim, ætates alias aliis esse prudentiores, vt senectutem adolescentia: homines etiam alios aliis esse sapientiores. homo homini quid præstat? inquit ille. Cicero in Catone. Temeritas est videlicet florentis ætatis, prudentia senectutis.

NEC PRVDENS SIT PVER VLLVS) Cùm prudentia versetur in rebus singularibus: res singulares autem vsu cognoscantur: puer autem non possit esse vsu peritus, sed numerus annorum, & longitudo temporis vsum afferat: puer, prudens esse nullo modo potest. Aristot. lib. 6 de morib. ad Nicom.

QVA'M FORTIS EQVI VIS) sic loquitur sup. Consimile in cursu possint, ac fortis equi vis. fortis equi vis: id est fortis equus, περίφρασις.

TENERASCERE) teneram esse. sic enim interpretatur Nonius Marcellus: atque hunc versum profert. & Diomedes lib. 3. Sic autem Homerus de pueri ingenio & mente, ἁπαλαὶ φρένες, vt suprà retulimus.

NON FVGIENT) Cùm libri omnes veteres, & recentiores haberent, Confugient, præter admodum paucos: atque ex hac scriptura docti quidam fecissent, confingent: quo modo habent & nonnulli libri vulgati: ego ad veram lectionem, quasi manu ductus, reposui, Non fugient: quemadmodum suprà non minus probabili, atque adeò certa coniectura, ex, non fiet, quod erat corruptum, feci, confiet, ibi, Id quoque enim sine pernicie confiet eorum. non fugient autem, interpretor, non poterunt negare, neque refutare, vt suprà tum præterea quod fugimus antè, &c. sic autem necessariò legendum est, non, vt vulgò, confingent. Hoc enim significat Lucretius, Non poterunt negare, mentem esse teneram in tenero corpore, verbi causa, mentem pueri bimuli, aut trimuli, nō poterunt negare esse teneram, & imbecillam. Quod si iam fit, id est, si verum est mentem esse teneram in corpore tenero, ergò mortalis est. At si legatur, confingent, aut, confugient, vide, obsecro te, lector, quid dicatur, Confugient eò scilicet, vt dicant, mentem tenerascere in corpore tenero. Quare huc confugerent aduersarij, cùm hoc maximè negare debeant, cúmque hoc vnum Lucretius hoc loco probare & vincere velit, mentem vnà cum corpore crescere, & decrescere, quo probato sequatur animum esse mortalem? suprà eodem lib. Præterea gigni pariter cum corpore, & vnà Crescere sentimus, &c. Nihilo magis, confingēt, ferri potest. vterētur enim eo ipso argumēto, quo Lucretius eos oppugnat. Mirum est, quosdam homines ita infeliciter esse natos, vt non solùm cæci sint in luce clara, verùm etiam, cùm tales sint, ita se gerant, itáque se venditent, atque ostentēt, quasi sint Lyncei. QVOD SI IAM FIT) si mens in corpore tenero tenera est, in valido autem fit valida: ergo anima mutatur: si mutatur, ergo mortalis est.

Quóve modo poterit pariter cum corpore quoque
Confirmata cupitum ætatis tangere florem
Vis animi, nisi erit consors in origine prima?
Quídve foras sibi vult membris exire senectis?

An metuit conclusa manere in corpore putri?
Et domus ætatis spatio ne fessa vetusto
Obruat? at non sunt iam immortali vlla pericla.
Denique connubia ad Veneris, partúsque ferarum,
Esse animas præstò, deridiculum esse videtur:
Et spectare immortaleis mortalia membra,
Innumero numero, certaréque præproperanter
Inter se, quæ prima, potissimáque insinuetur:
Si non fortè ita sunt animarum fœdera pacta,
Vt, quæ prima volans aduenerit, insinuetur
Prima, neque inter se contendant viribus hilum.
Denique in æthere non arbor, non æquore in alto
Nubes esse queunt, nec pisces viuere in aruis:
Nec cruor in lignis, nec saxis succus inesse.
Certum ac dispositum'st, vbi quicquid crescat & insit.
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque à neruis, & sanguine longius esse.
Hoc si posset enim, multo prius ipsa animi vis
In capite, aut humeris, aut imis calcibus esse
Posset, & innasci quauis in parte soleret:
Tandem in eodem homine, atque in eodem vase maneret.
Quod quoniam in nostro quoque constat corpore certum:
Dispositúmque videtur, vbi esse, & crescere possit
Seorsum anima, atque animus: tanto magis infitiandum,
Totum posse extra corpus durare, geníque.
Quare, corpus vbi interiit: periisse necesse'st
Confiteare animam, distractam in corpore toto.
Quippe etenim mortale æterno iungere, & vnà
Consentire putare, & fungi mutua posse,
Desipere'st. quid enim diuersius esse putandum'st,
Aut magis inter se disiunctum, discrepitánsque,
Quàm, mortale quod est, immortali, atque peremni
Iunctum, in concilio sæuas tolerare procellas?

FLOREM) *ἀκμὴν. sic sup. lib. I. quibus poßint æui contingere florem.*

QVIDVE FORAS SIBI) *id est, aut quid sibi vult, quòd anima exit è corpore senectute confecta?* SENECTIS?) *senio confectis, aut certè affectis. Plautus Aulul. quem senecta ætate ludos facias. Lucret. lib. 5. Post vbi equum validæ vires ætate senecta, Membráque deficiunt &c. & item sæpe. Sallust. historiar. 4. Omnes, quibus ætas senecto corpore, animus militaris erat. ex Prisciano lib. 9 sub extr. & 10. non admodum longe à princip.*

AT NON SVNT IAM IMMORTALI) *at, si anima est immortalis (inquit) non debet metuere, ne aut ruina domus obruatur, aut quouis alio incommodo afficiatur. non celabo lectorem, ita scriptum esse in codice Bertin. at non sunt iam mortali: vnde suspicatus sum esse legendum, at non sunt iam immortali, &c. id est, at iam, si anima immortalis est, nulla ei pericula imminent. quæ lectio longè concinnior est. Hæc cùm in prima editione scripsissem, Thrasones arripuerũt, suúmque fecerunt. ego igitur quod meum est, meo iure repeto, ac recupero. Itaque sic nunc edendum curaui, cùm in libris vulgatis legatur, at non sunt immortali, &c.*

DENIQVE CONNVBIA AD VENERIS) *quidã libri habent, Si non concubia ad Veneris.* SI NON FORTE) *εἰρωνεία est. ridiculum est, inquit, animas, cùm sint immortales, ad concubitus, partúsque animantium præstò adesse, & certare inter se, quæ prima earum in corpus recens, & modò natũ introeat: nisi fortè hæc inter se fœdera inierunt, vt corpora quæque sint primarum aduenientium, atque ita deinde occupantium: quemadmodum vulgò dicere solemus, qui prior sit tempore, eum priorem esse iure.* DENIQVE IN ÆTHERE) *hic versus cum duodecim deinceps sequentibus, iteratur lib. 5. non longè à principio.*

NON ÆQVORE IN ALTO) *aliàs, non æquore salso. vt lib. 5.*

VBI QVIDQVID CRESCAT) *sic legendum, quidquid, autem, valet, quidque, vt sæpe alibi.* ET SANGVINE LONGIVS ESSE) *quidam docti legunt etiam hoc loco, longiter esse, vt suprà, Non (vt opinor) ea ab leto iam longiter errat.* QVOD QVONIAM IN NOSTRO &c.) *post vocem, corpore, tolle distinctionem, & lege coniunctim; constat certum, id est, certum est.*

GENIQVE) *Priscianus lib. 10. gigno, genui: pro quo vetustissimi geno protulerunt. Varro Anabata. Sed quòd hæc loca aliquid genũt, &c. cuius infinitiuum passiuum Lucretius in 3. protulit, geni, &c.*

CONSENTIRE) *συμπαθεῖν.* ET FVNGI MVTVA) *& mutuò pati.*

QVID ENIM DIVERSIVS, &c.) *sic Aristot. lib. 1. de anima.* ἐπίπονον δὲ καὶ τὸ μεμίχθαι τῷ σώματι μὴ δυνάμενον ἀπολυθῆναι, καὶ προσέτι φευκτόν, εἴπερ βέλτιον τῷ νῷ μὴ μετὰ σώματος εἶναι, καθάπερ εἴωθέ τε λέγεσθαι, καὶ πολλοῖς συνδοκεῖ. *id est, Cùm graue autem & laboriosum est cum corpore animam commistam esse, neque ab eo dissolui posse: tùm fugiendum est, siquidem melius est animo non esse cum corpore copulatum, quemadmodum & dici solet, & multis videtur. Sic Arnobius lib. 2. aduersus genteis. idque multis verbis: quæ idcirco prætereo. sed locum mox indicabo.*

IN CONCILIO) *in cœtu.* SÆVAS TOLERARE PROCELLAS) *sexcentis casibus aduersis iactari. translatio ducta à mari. lege Arnobium aduersus genteis lib. 2. de miseriis, atque ærumnis, quas perferunt animæ in corporibus humanis inclusæ. ibi. Nisi forte rex mundi idcircò ex se genitas huc animas misit, vt, quæ fuerant apud se Deæ, &c.*

Præterea, quæcumque manent æterna, necesse'st
Aut quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat artas
Dissociare intus parteis, vt materiaï
Corpora sunt: quorum naturam ostendimus antè:
Aut ideò durare ætatem posse per omnem,

Plagarum quia ſunt expertia, ſicut inane'ſt:
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
Aut ideò, quia nulla loci ſit copia circùm,
Quò quaſi res poſſint diſcedere, diſſoluíque:
Sicut ſummarum ſumma eſt æterna: neque extrà
Quis locus eſt, quò diffugiat: neque corpora ſunt, quæ
Poſſint incidere, & valida diſſoluere plaga.
At neque (vti docui) ſolido cum corpore mentis
Natura'ſt: quoniam admiſtum'ſt in rebus inane.
(Nec tamen eſt vt inane) neque autem corpora deſunt,
Ex infinito quæ poſſint fortè coorta
Proruere hanc mentis violento turbine molem,
Aut aliam quamuis cladem importare pericli.
Nec porrò natura loci, ſpatiúmque profundi
Deficit, exſpergi quò poſſit vis animaï:
Aut alia quauis poſſit vi pulſa perire.
Haud igitur leti præcluſa'ſt ianua menti.

PRÆTEREA QVÆCVMQVE) *vtitur eodem fere argumento, & verò iiſdem verſibus lib. 5. ad probandum mundi interitum. Eſt autem argumentum ab enumeratione partium, hoc modo. Quicquid æternum eſt, aut eò æternum eſt, quia cùm ſolido corpore conſtet, non poſsit ab iniuria externa frangi, aut diſſolui, ictúſq; omneis contemnat, ac repellat: cuiuſmodi ſunt corpuſcula prima: aut quia ſit intactum, neque ictus vllos in ſe recipiat: cuiuſmodi eſt inane: aut quia nullus ſit locus circùm, quò res poſsit diſsipari, ac diſſolui: qualis eſt ſumma ſummarum, & rerum vniuerſitas. At animus neque ita ſolidus eſt, vt frangi non poſsit: quia rebus omnibus genitis admiſtum eſt inane: neque corpora deſunt, quæ vim ſuam in animi naturam expromere, eámque conficere poſsint, cùm ſit corporea: neque locus deeſt, quò diſpergatur. ergo animus non eſt immortalis.*

NEQVE AB ICTV FVNGITVR HILVM) *neque quicquam ab ictu patitur. ſic autem reſtitui, manuſcriptorum codicum auctoritatem ſecutus, cùm in vulgatis legatur, frangitur: in quibuſdam etiam, figitur: quod vtrunque mendoſum eſt, & ab indoctis deprauatum, qui, quid ſibi vellet hoc, fungitur, neſcirent.* Hoc ſe*cuti ſunt* Thraſones, *&, vt ſuum, ediderunt: aut, ne mentiar, taciti probarunt. quod in aliis ſexcentis fecerunt.* DIFFVGIAT) *diffugiat, nempe ſumma ſummarum. al. diffugiant, & ita vulgò. diffugiant autem, res ſubint.*

QVÆ POSSINT INCIDERE) *quæ poſsint incidere in ſummam rerum. vtitur eodem verbo ſup. lib. 2.* Incidere è ſupero leuioribus.

AT NEQVE (VTI DOCVI)) *remouet nũc & refellit tria illa, quorũ vno aliquo poſito poſſet eſſe anima immortalis: quo facto ſequitur eam eſſe mortalem.*

PRORVERE HANC) *fateor equidem in libris manuſcriptis legi,* Corruere, *quemadmodum & in vulgatis.* Veruntamen *repoſui,* Proruere. Nam, *corruere, verbum eſt abſolutum, niſi quòd à* Plauto *videtur vſurpari* ἐνεργητικῶς *in* Rudente: Ibi, *me corruere poſſe aiebas diuitias. & item alibi.* Verùm *non ſignificat in illis locis*

euertere, aut percellere, quam verbi ſignificationẽ hic locus poſtulat; ſed vnà eruere, & colligere, ſeu συναθροίζειν*: vt & apud* Varr. *lib. 4. de ling.* Lat. Corbes *ab eo, quòd ſpicas, aliúdve quid conruebant.* Apud Catullum *autem in carmine ad* Manlium, *vbi vulgò legitur, corruerit, legendum, torruerit.* Nam *mihi quam dederit duplex* Amathuntia *curam,* Scitus, *& in quo me torruerit genere. quod mihi indicauit non ita pridem* Adr. Turnebus, *cùm antea ſuſpicatus eſſem legendum, exercuerit.* Proruere *igitur hoc loco repoſui,* Lucretij *ſententiam ſecutus: quod ſignificat longè, latéque percellere, & peruertere, vt apud* Horat. *oda 35. lib. 1.* Iniurioſo *ne pede proruas* Stantem *columnam.* EXSPERGI) *foras diſpergi, & diſsipari.*

HAVD IGITVR LETI, &c.) *id eſt non igitur mens immortalis eſt.* Arnobius *lib. 2. aduerſus genteis. omnis enim paſsio, leti atque interitus ianua eſt, ad mortem ducens via, & ineuitabilem rebus afferens functionem.* Idem *eod. lib.* Rurſus *verò ſi animæ leti adeũt ianuas (*Epicuri *vt ſententia definitur) nec ſic cauſa eſt competens, cur expeti philoſophia debeat.*

Quòd ſi forte ideò magis immortalis habenda'ſt,
Quòd letalibus ab rebus munita tenetur:
Aut quia non veniunt omnino aliena ſalutis:
Aut quia, quæ veniunt, aliqua ratione recedunt,
Pulſa prius, quàm, quid noceant, ſentire queamus:
Scilicet à vera longè ratione remotum'ſt.
Præter enim quàm quòd morbis tum corporis ægrit,
Aduenit id, quod eam de rebus ſæpe futuris
Macerat, inque metu malè habet, curíſque fatigat:
Præteritíſque admiſſa annis peccata remordent.
Adde furorem animi proprium, atque obliuia rerum:
Adde quòd in nigras lethargi mergitur vndas.
Nil igitur mors eſt, ad nos neque pertinet hilum,
Quandoquidem natura animi mortalis habetur:
Et velut anteacto nil tempore ſenſimus ægri,
Ad confligendum venientibus vndique Pœnis,
Omnia cùm belli trepido concuſſa tumultu
Horrida contremuere ſub altis ætheris auris:
In dubióque fuit, ſub vtrorum regna cadendum
Omnibus humanis eſſet, terráque, maríque:
Sic, vbi non erimus: cùm corporis, atque animaï
Diſcidium fuerit, quibus è ſumus vniter apti:
Scilicet haud nobis quidquam, qui non erimus tum,
Accidere omnino poterit, ſenſúmque mouere:
Non, ſi terra mari miſcebitur, & mare cælo.
Et, ſi iam noſtro ſentit de corpore, poſtquàm
Diſtracta'ſt animi natura, animæque poteſtas:

Nil tamen hoc ad nos, qui cœtu, coniugióque
Corporis, atque animæ consistimus vniter apti.
Nec, si materiam nostram conlegerit ætas
Post obitum, rursúmque redegerit, vt sita nunc est:
Atque iterum nobis fuerint data lumina vitæ,
Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum,
Interrupta semel quom sit repetentia nostra.
Et nunc nil ad nos de nobis attinet, antè
Qui fuimus: nec iam de illis nos afficit angor,
Quos de materia nostra noua proferet ætas.

QVOD SI FORTE IDEO M.) *ἀνθυποφορά ἐστι: qua occupat, quod dici poterat pro animæ immortalitate, nempe eam à rebus letalibus, & mortiferis esse tutam, vel quia incommoda illa non sint prorsus à salute aliena, vel quia quæ ei eueniunt incommoda & noxia, prius repellantur, quàm, quid noceant, sentire posit. Id igitur totum vna, eadémque opera remouet, ac refellit, probátque esse falsum, cùm à morbis corporis, quibus ipsa quoque laborat, tùm ex ipsius animi propriis, dum & futurorum metu cruciatur, & præteritorum dolore, ac mærore, & ceteris affectibus contabescit. legendum autem est ita, vt excudendum curaui: letalibus ab rebus munita: id est tuta ab ea parte, qua res letales eam lædere & perimere possent: non, vt vulgò, vitalibus ab rebus. Sic enim loquuntur Latini, à periculo tutus, à frigore, ab iniuria cæli, & similibus munitus.*

AVT QVIA NON VENIVNT, &c.) *hic versus cum duobus deinceps sequentibus, fuerant turpiter, & fœdè suo ordine, & loco moti. eos autem in suum ordinem & locum restitui, à codicibus manuscr. adiutus: nempe post versum, Quòd letalibus &c. & ante versum, Scilicet à vera lōgè, &c. hoc enim ordine, & sic legebātur in omnibus libris, Quod vitalibus, &c. Scilicet à vera longe &c. Aut quia non veniunt &c. Aut quia quæ veniunt &c. Pulsa prius &c. Præter enim quàm &c. Ego tamen velim versum, Aut quia non veniunt &c. legi post hos duos, Aut quia quæ veniunt, &c. Pulsa prius &c. Hæc omnia dissimularunt βάσκανοι homines. Refellit autem (vt dixi) negátq; duas illas rationes, quæ possent valere ad confirmandam animi immortalitatem: quarum hæc prima est: ea, quæ animo letalia sunt, non accidere animo prorsus aliena à salute. altera est: ea, quæ letalia ei eueniunt, prius ab eo repulsa recedere, quàm damnum sentiatur.*

ALIENA SALVTIS) *vel sic legendum: nam ita scriptum reperi in duobus libr. calamo exaratis: vel aliena salute. alienum salutis autem, vsitatum loquendi genus est Latinis, & alienum salute, & alienum à salute. Legitur autem mendosè in vulgatis, plena salutis.* PRÆTER ENIM QVAM QVOD MORBIS TVM CORPORIS ÆGRIT,) *hunc versum misere laceratum in libris vulgatis, restitui ex vestigiis antiquorum codicum: quorum in aliis legitur, cum corporis ægrit: in aliis, cum corpore ægrè st. quod autem ad principium versus attinet, cùm in vulgatis quidem, & duobus manuscript. ita legatur: Præter enim quàm quod morbi est, (quæ scriptura sine dubio mendosa est:) in aliis autem duobus partim ita: Præter enim quàm tam: partim ita, Præter enim quod quàm morbi st: neque hoc sine litura: ego sic reposui, Præter enim quàm quod morbis tum corporis ægrit id est, præ-*

terquàm enim quòd tum morbis corporis ægra est seu ægrotat. Ex hoc, ægrit, scilicet, quod non intellexerunt arrogantissimi Thrasones, declaratum postea à docto quodam viro, factum est, ægrotat. Sic autem edidi iam tum cùm prodijt editio secunda. nam in prima sic scripseram. Præter enim quod tum morbi'st, cùm corpori ægre'st. eámque scripturam paullum immutatã simius ille sibi adscripsit, & secutus est, vt suam. quam semel iam à me in secunda editione repudiatã, ac reiectam, iterum hîc improbo: & alteram illam, Præter enim, quàm quòd morbis tum corporis ægrit, amplector, præsertim ab Adrian. Turnebo eodem tempore approbatam: cum ei idem, quod mihi, paucis antè mensibus, quàm è vita decederet, venisset in mentem. Non dissimulabo tamen, Zoilum istam hanc secundam scripturam in animaduersis probasse à Turnebo, & à me in secunda editione admonitum.

PRÆTERITISQVE ADMISSA ANNIS P. R.) Cum in duobus codicibus manuscriptis, Præteritísque admissa manis, scriptum reperissem: lectio autem vulgata, Præteritísque admissa malis peccata, &c. non dico mihi, sed viris doctissimis, non ferenda videretur: ego coniectura ductus, & scripturæ veteris vestigia secutus, sic restitui: Præteritísque admissa annis peccata remordent. quæ lectio sine dubio recta, & germana Lucretiana est. Nam quòd alij libri manuscripti habẽt, Præteritísque malè admissis peccata, &c. hæc quoque deprauata est. Cùm hæc ita edenda curassem in duabus iam editionibus, Zoilus meus, sibi hoc totum vindicauit, hoc tantum immutans à mea emendatione, quòd anis, pro annis posuit, quasi verò ignorarem, veteres dixisse, anus & anellus, pro ijs, quæ hodie vsurpamus, annus, & annellus. Sic solent fures.

NIL IGITVR MORS EST, AD NOS NEQVE, &c.) concludit nunc ex eo, quòd anima sit mortalis, quod probare conatus est, mortem nihil esse, nihílque ad nos pertinere: qua de re sic Epicurus apud Laërtium. συνέθιζε δὲ ἑαυτὸν ἐν τῷ νομίζειν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον· ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει. στέρησις δὲ ἐστιν αἰσθήσεως ὁ θάνατος· ὅθεν γνῶσις ὀρθὴ μηδὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸν θάνατον. Ἀπολαυστὸν γὰρ ποιεῖ τὸ τῆς ζωῆς θνητὸν, οὐκ ἄπειρον προστιθεῖσα χρόνον, ἀλλὰ τὸν ἀθανασίας ἀφελομένη πόθον, &c. id est assuefac teipsum ei cogitationi, vt putes mortem nihil ad nos pertinere. Nam omne bonum & malum in sensu est. Mors autem, sensus priuatio est: ex quo recta opinio, & notitia nascitur, mortem nihil ad nos pertinere. Dat enim eius mortalitatis, quæ vitæ est particeps, fruendæ facultatem, non infinitum tempus adijciẽs, sed immortalitatis desiderium auferens. Idem apud Plutarch. libro, ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον. βέλτιόν τι τῶν ἐν τῷ βίῳ μετὰ τὸν βίον ἐπινοεῖς; ἐξηπάτησαι. τὸ γὰρ λυθὲν ἀναισθητεῖ· τὸ δ' ἀναισθητοῦν, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. id est, Tú ne melius quippiam iis, quæ sunt in vita. post vitam tibi cogitatione depingis? magnopere falleris. Nam quod dissolutum est, sensu caret. quod autem sensu caret, nihil ad nos. Ad eandem sententiã pertinet Græcum illud epigramma. Τὸν θάνατον τί φοβεῖσθε, τὸν ἡσυχίας γενετῆρα, Τὸν παύοντα νόσους, καὶ πενίης ὀδύνας; Μοῦνος ἅπαξ θνητοῖς παραγίνεται, οὐδέποτ' αὐτὸν Εἶδέν τις θνητῶν δεύτερον ἐρχόμενον. Αἱ δὲ νόσοι πολλαὶ, καὶ ποικίλαι ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλον Ἐρχόμεναι θνητῶν, καὶ μεταβαλλόμεναι. id est, (vt quidem ego ludibundus verti) Quid mortem horretis, causam, matrémque quietis? Pellentem morbos, pauperiémque grauem? Sola ad mortaleis semel aduenit illa, neque vmquam Aduenientem iterum cernere quis potuit. At multi & varij hinc illinc inuadere pergunt Nunc hunc, illum nunc morbi alij, atque alij.

ET VELVT ANTEACTO) Ad hunc locum illustrandum pertinent illa

M.Tull.lib.1.Tuscul. Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo & corpore consumto, totóque animante deleto, & facto interitu vniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil: is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, & regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere M. Camillum hoc ciuile bellum, quàm illo viuo ego fecerim Romam captam, &c. Idem ibidem paucis pòst versibus. Natura verò sic se habet, vt, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors: quæ, vt nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. in quo quid potest esse mali, cùm mors nec ad viuos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit.

OMNIA CVM BELLI TR. CONC. TVM. HORR. CONTR.) sic Arnobius lib. 7 Hannibalem illum Pœnum, hostem potētem ac validum, sub quo anceps & dubia res Rom. contremuit, & magnitudo trepidauit, &c.

IN DVBIOQVE FVIT, SVB VTRORVM REGNA) nihil ferè discrepabāt hoc loco libri manuscripti à vulgatis: qui sine dubio corrupti sunt, cùm sic habeant, In dubióque fuêre vtrorum ad regna cadendum, &c. itaque meum institutum, ne quid mutarem, nisi ex auctoritate veterū codicum, tenere hîc non potui: sed sic excudendum curaui, In dubióque fuit, sub vtrorum regna cadendum Omnibus, &c. id est & dubium seu incertum fuit, sub vtrorum imperium casuri essent omnes homines, Karthaginiensiúm ne, an Romanorum. hæc enim scriptura multo facilior, & planior est. nam primùm ita alibi loquitur: In dubio fuit, pro dubium fuit, infrà eodem libro, in extremo, Posteráque, in dubio est, fortunam quam vehat ætas. deinde Plaut. Trinum. In ambiguo'st etiam nunc quid de hac re fiat: Deinde cadere sub imperium, regnum, & leges, & similia, vsitatiora sunt, quàm ad imperium, &c. vt idem libro quinto, quo magis ipsum sponte sua cecidit sub leges, arctáque iura. M. Tull. oratione pro Fonteio, multóque eius sudore sub populi. Rom. imperiū, ditionémque ceciderunt. Arnobius lib. 7. auctos imperij fineis, innumerás q; prouincias sub leges vestri cecidisse dominatus. Iterum M. Tull. accus. lib. 5. numquam te sub legum, & iudiciorum potestatem casurum esse putasti? Recepta autem & vulgata scriptura durior, & quæ non videtur aliter explicari posse, quàm si verbum, fuêre, referatur ad illud, quod antecedit, omnia, hoc modo. & cum omnia fuere in dubio ad vtrorum regna cadendum esset omnibus hominibus terra, & mari, id est in vtrorum, seu sub vtrorum regna omnes homines necessariò casuri essent. Nam cadere ad regna, loquendi genus est insolens & inusitatū. Quod sequuntur tamen & probant Thrasones. Sed hoc malo, quàm eos rectam scripturā, quam reperi, sibi assumere, vt consueuerunt. Neque hoc eis fuit satis. Sed versum ineptissimum finxerunt, Lucretióque affinxerunt: In dubióque fueret, vtrorum ad regna cadendum. Nónne hoc portentum est, non versus?

SIC, VBI NON ERIMVS) sic, vbi non erimus, id est cùm animus à corpore seiunctus erit, ex quibus constamus, & vnum quiddam effecti sumus: Scilicet haud nobis quicquam, &c.

QVIBVS E SVMVS VNITER APTI) id est ex quibus conflati & coagmentati sumus. corrupti erant hoc loco vulgati codices, in quibus legitur: quibus hæsimus, pro, quibus è sumus: quæ scriptura sine vlla litura reperitur in libris manuscr. VNITER) agnoscit hoc aduerbium Carisius.

SCILICET HAVD NOBIS, &c.) hic versus pertinet ad illa superiora: Sic, vbi non erimus, & cùm animus à corpore discissus ac diuulsus fuerit, ex quibus sumus

sumus

sumus vnum quiddam facti: scilicet haud nobis quicquam accidere omnino poterit neque commodi, neque incommodi. versum autem illum, Nam si materiam, &c. qui alieno loco fuerat inculcatus, neque hîc reperitur in libris manuscript. sustuli.

QVI NON ERIMVS) *sic habent libri manuscrip. non, vt vulgati, cùm nõ erimus. nam particula, tum, refertur ad partic. vbi, suprà: Sic vbi, &c.*

NON SI TERRA) *non poterit (inquam) nobis quicquam accidere, ne si terra quidem mari misceatur, & mare cælo. hunc versum imitatus, atq; adeò mutuatus est Iuuenalis saty. 2. Quis cælum terræ non misceat, & mare cælo?*

QVI COETV, CONIVGIOQVE) *Sic habent aliquot lib. manuscripti: alij, qui comtu, alij, qui coitu. cœtus autem idem valet, quod coitus, mutato i. in e.*

ET SI IAM NOSTRO) *id est & si iam demus, animam, postea quàm distracta & diuulsa est à corpore, sentire de nostro corpore: id est ex eo corpore, cum quo iuncta fuit, sensum quendam contraxisse: tamen nihil hoc ad nos pertinet: qui constamus ex animo & corpore.*

NEC SI MATERIAM, &c.) *hoc dicit. nec, si post obitum nostrum, ex eadem materia, ex qua cõstamus, alius homo nascatur, ita vt videamur quodammodo reuixisse: non (inquam) hoc factum quicquam ad nos pertineat, cùm semel repetentia nostra fuerit interrupta.* MATERIAM NOSTRAM) *quidam lib. habent, nostri.* PERTINEAT) *sume copulationem negantem, nec. vt sit hic Lucretij sensus, & si hoc fiat, non pertineat quicquam ad nos id factum.*

REPETENTIA NOSTRA) *sic curaui excudendum, fretus auctoritate lib. manuscr. nam vulgati, alij habent repentia nostra, alij repentia nobis, alij retinẽtia nostra. repetentiam autem interpretor* ἀνάμνησιν, *& recordationem, & retinentiam quandam, vt suprà lib. eodem. Omnis vt actarum exciderit retinentia rerum. Nota autem est vtriusq; nominis origo. Nam vt à retinendo, retinentia: sic à repetẽdo repetentia dicta est. Iam repetere memoria, & retinere, Latinis sunt vsitata. voce, repetẽtia, vtitur lib. 2. Arnob. Cùm multo facilius sit credere, discere illam quod nesciat, quàm oblitam quod paullo antè sciebat: & oppositu corporis amitti repetentiam priorũ. quem locum suprà retulimus. Idem aliquãto pòst. Quòd enim rebus ingressus priorum repetentiam detrahit, id intra se gesta irrecordabili debet oblitteratione deperdere. Quòd si quis malet legi, repentia, vt habent etiam nonnulli scripti manu, interpretabor tacitam quandam & sensim progredientem viuendi assiduitatem, vel simpliciter, itionem, siue ingreßionem siue incessum, siue cursum vitæ, vt sit translatio à reptilibus. licet etiam legere, retinentia nostri, eodem sensu. Omnino repetentia mihi magis placet, quàm repentia. atque hanc scripturum confirmat versus ab hoc nonus, infrà. Nec memori tamen id quimus reprendere mente: & auctor vocabularij Latinogræci, in quo scriptum est, repetentia,* ἐπανάληψις. *Verumtamen iudicet lector.* ET NVNC NIL AD NOS, &c.) *id est & neque nunc de iis solliciti sumus, qui fuerunt iidem ipsi, qui nunc sumus: neque rursus de iis laboramus, aut eorum incommodis angimur, qui de materia nostra creabuntur.* ANTE QVI FVIMVS) *qui fuimus anteà alij nos, verbi gratia, finge, me abhinc mille annos fuiße & vixisse. illius temporis nullus ad me sensus peruenit, qui nunc viuo: neque rursum, si casus ita ferat, vt post sexcentos annos alius Lambinus ex mea materia nascatur, id ad me quicquam nunc pertinet, aut me vlla voluptate, vel molestia afficit, si Lambino illi futuro fortuna propitia, & benigna, vel sæua, & maligna futura est.*

Nam quom respicias immensi temporis omne
Præteritum spatium, tùm motus materiaï
Multimodi quàm sint: facilè hoc adcredere possis,
Semina sæpe in eodem, vt nunc sunt, ordine posta:
Nec memori tamen id quimus reprendere mente.
Inter enim iecta'st vitaï pausa, vagéque
Deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.
Debet enim, miserè quoi fortè, ægréque futurum est,
Ipse quoque esse in eo tum tempore, quom malè possit
Accidere. at quoniam mors eximit im, prohibétque,
Illum, quoi possint incommoda conciliari
Hæc eadem, in quibus & nunc nos sumus, antè fuisse:
Scire licet, nobis nihil esse in morte timendum:
Nec miserum fieri, qui non est, posse: neque hilum
Differre, an nullo fuerit iam tempore natus,
Mortalem vitam mors quoi immortalis ademit.
Proinde vbi se videas hominem indignarier ipsum,
Post mortem fore, vt aut putrescat corpore posto,
Aut flammis interfiat, malísve ferarum:
Scire licet, non sincerum sonere: atque subesse
Cæcum aliquem cordi stimulum: quamuis neget ipse
Credere se quemquam sibi sensum in morte futurum.
Non (vt opinor) enim dat, quod promittit, abunde:
Nec radicitus è vita se tollit, & eicit:
Sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
Viuus enim sibi quom proponit quisque, futurum,
Corpus vti volucres lacerent in morte, feræq;:
Ipse sui miseret: neque enim se vindicat hilum,
Nec remouet satis à proiecto corpore: & illud
Se fingit, sensúque suo contaminat adstans.
Hinc indignatur se mortalem esse creatum:
Nec videt, in vera nullum fore morte alium se,
Qui possit viuus sibi se lugere peremtum,
Stánsque iacentem: nec lacerari, vríve dolere.
Nam si in morte malum'st, malis, morsúque ferarum
Tractari: non inuenio quî non sit acerbum,
Ignibus impositum calidis torrescere flammis:
Aut in melle situm suffocari, atque rigere
Frigore, cùm in summo gelidi cubat æquore saxi:

Vrgerí ve supernè obtritum pondere terræ.

NAM CVM RESPICIAS) ἀνθυποφορά est. poterat enim quispiam ita dicere: quî fieri potest, vt alius ego vel multis antè sæculis fuerit, vel multis pòst sæculis nascatur ex eadem materia? huic igitur respondet, non esse incredibile, si retro spectemus præteriti temporis spatium immensum, & si consideremus materiæ motus varios, & multipliceis, primordia rerum, ex quibus constat hodie homo aliquis singularis, eodem ordine & olim posita fuisse, quo nūc sunt ordine collocata: & posthac eodem collocatum iri. negabit tamen infrà, etiam si hoc detur, eundem, qui nunc sit, aut olim fuisse, aut posthac futurum: quia scilicet vitæ interruptio facta sit per mortem. REPRENDERE MENTE) sic habent lib. manuscrip. vulgati autem deprehendere mente vitiose.

INTER ENIM IECTA'ST VITAI) id est vitæ interruptio facta est. pausa, id est quies, & cessatio quædam. vtitur eodem verbo infrà hoc libro, Frigida quem semel est vitai pausa secuta. & sup lib. 2. nec dare pausam Principiis, &c.

DEERRARVNT) vtitur eodem verbo Virgil. Melibæo. Vir gregis ipse caper deerrauerat. & auctor ad Herenn. si non deerrabimus ab eo, quod cœpimus exponere. & Plautus Menæch. Inter homines me deerrare, atque inde auehi.

DEBET ENIM, MISERE QVOI FORTE, &c.) sic habet liber Vaticanus, neque admodum ab hac scriptura ceteri discrepant, nisi quòd Bertinianus, & Mēmianus habent, Debet enim misere cùm forte, ægréque futurū est. Est autē hæc sententia, Is, cui forte miserè, ægréque futurum est: id est is, qui forte miser, & æger est futurus, debet eo esse tempore, quo tempore ei male accidere posit. alioqui non poterit esse miser. At homo mortuus, desiit esse: ergo nullo modo miser esse potest, nullaque in eum miseria cadit. hæc eadem disputantur, & demonstrantur à M. Tullio libro 1. quæst. Tuscul.

AT QVONIAM MORS EXIMIT IM,) id est at quoniā mors eripit & liberat eum, ne posit miser esse, &c. im pro eum dictū esse à veteribus testantur Pomp. Festus, & Carisius, & ceteri. Quòd autem libri manuscripti habent, esse, illud esse factum est, ex em, vel im: quod vtrunque idem valet, quod eum. nam cum à librario scriptum esset IZ. pro im, factū est postea, is. deinde ab eo, qui corrigere gestiret, repositum est, esse: atque ita hic locus deprauatus est ignoratione linguæ Latinæ antiquæ. sic autem vsurpat verbum eximendi Plaut. Epidico. Ita non omnes poterunt ex cruciatu eximere Epidicum.

PROHIBETQVE, ILLVM, QVOI POSSINT, &c.) id est, & quia mors prohibet, ne ille, cui hæc eadem incommoda, quibus nos conflictamur, vel in quibus versamur, euenire poßint, id est qui viuat: antè fuerit, Scire licet, &c. Videtur hic locus pugnare cum iis, quæ suprà dixit, ex materia alicuius hominis alium hominem multis pòst sæculis nasci posse, qui sit quodam modo idem alter. respondeo, hoc quidem suprà dictum esse: sed non ea mente, eáve gratia, vt asseueraret, eum, qui ex materia mei, verbi gratia, multis pòst vel sæculis, vel annis nasceretur, fore alterū me: sed vt ostenderet, etiā si id fieret, nihil hoc tamē neq; ad eū, qui antè vixisset, eius, qui postea ex eadē materia exstitus esset, casus: neq; ad eū, qui postea ex eadē materia cōflatus, victurus esset, eius, qui antè vixisset, incōmoda pertinere.

IN QVIBVS ET NVNC NOS SVMVS) secutus olim fueram hoc loco libros vulgatos, in eo quòd habent vocem, ægri: in eo quòd habent nunc, antè

verbum, sumus, manuscriptos: in quibus partim ita scriptum est, quibus & nũc nos sumus, partim ita, quibus è nunc nos sumus. atque ita edideram, quibu' nunc ægri sumus, antè f. sententia aperta. nunc minus longè à scriptura antiqua discedens, à qua abest vox ægri, sic edendum curaui, Hæc eadem, in quibus & nunc nos sumus, ante f. sententia non minus perspicua: neque sermone minus vsitato. Sic enim loquuntur Latini, esse, seu versari in incommodis, in malis, & simil. Si cui autem magis placet primæ editionis scriptura: hæc eius ratio est. Pronomen, nos, adiectum esse putabam ab iis, qui versum perficere voluerint, mutilatum, voce, ægri, lacerata, & corrupta. Licere tamen existimabam etiam sic legere. quibus ægri nos sumus, vel sic, quibu' nos ægri sumus. Quòd autem quidam retinent scripturam antiquam, quibus è nunc nos sumus, eámque interpretantur hoc modo: è quibus nos nunc sumus, id est constamus, valde falluntur. quomodo enim cõstare possumus ex incommodis? Nam relatiuum, quibus, refert vocem, incommoda, quæ antecedit.

MORTALEM VITAM MORS QVOI) mortem immortalem dixit, quia ex veterum illorum sententia, qui mortuus est, reuiuiscit numquam. Sic quidã apud Athenæum: θάνατος ἀθάνατος. & Catull. Soles occidere, & redire possunt: Nobis, cùm semel óccidit breuis lux, Nox est perpetua vna dormiẽda. & ita Horat. od. 7. lib. 4. Damna tamẽ celeres reparãt cælestia lunæ. Nos, vbi decidimus, &c. deinde sequitur, Cùm semel occideris, & de te splendida Minos Fecerit arbitria, &c.

PROINDE VBI SE VIDEAS HOMINEM INDIGNARIER IPSVM, &c.) Hũc versum cum eo, qui deinceps sequitur, sic explico: proinde vbi videas hominem indignari, seu indignè ferre, quòd futurum sit post mortem, vt aut putrescat, &c. Sed, miserarier, legendum arbitror, non, indignarier, ídque ex vestigiis obscuris scripturæ veteris. duriusculum enim videtur ita loqui: hominẽ seipsum indignarier, fore, vt &c. miserari verò seipsum, probatum loquendi genus, pro seipsum miserum queri, & dicere.

CORPORE POSTO) corpore humato, & in fossa cóndito.

AVT FLAMMIS INTERFIAT) interfiat, pro interficiatur: id est conficiatur, absumatur, nempe in rogum impositus. Sic suprà eodem libro, confiet, posuit, pro conficietur. Id quoque enim sine pernicie confiet eorum.

MALIS'VE FERARVM) aut malis ferarum laceretur: videlicet proiectus inhumatus, atque insepultus huc pertinet illud Diogenis, qui cùm se proiici iussisset inhumatum, tum amici, volucribúsne & feris? Minimè verò (inquit) sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote. Quî poteris? inquiunt illi: non enim senties. Quid igitur (inquit ille) mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentienti?

NON SINCERVM SONERE) sónere, antiquũ pro sonare. notat Nonius, producítq; testem versum illum, qui est suprà, Caligare oculos, sonere aureis, &c.

ABVNDE) libri nonnulli manuscripti pro, abundè, quod est in vulg. habent, & vnde. alij, & inde. de quibus scripturis nondum dubitare desij. Quidam docti, & vnde, probant, & interpretantur hoc modo, non dat quod promittit, & vnde promittit, id est, non dat ex animo. ET EICIT) eicit, pro eiicit. eicit, autem dissyllabum est, vt reice apud Virgil. Menalca, Tityre pascenteis à flumine reice capellás. & iterum eicit apud Lucret. lib. 4. Eicit enim sulci recta regione, viáque vomerem. Verumtamen alij volunt esse proceleumaticum pro dactylo, vt Genua labant. Quemadmodum autem in verbis, eicit, & reice, alterum i sublatum est: item fit in voce reiculæ, qua voce vtũtur Cato, & Varro de re pecuaria, Súntq; reiculæ oues,

quas pastor reiicit ac remouet de toto grege. SED FACIT ESSE, &c.) *coniunge verbũ, esse, cum præpositione, super, vt sit, esse super, pro, superesse. Quidam legunt: Sed facit ipse sui quiddam super inscius esse: quæ scriptura esset facilior quidem illa, verumtamen nihil mutandum censeo.*

CORPVS VTI VOLVCRES, &c.) *vt, qui iacent insepulti: quales illi apud Homer.* αὐτοὺς δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν, Οἰωνοῖσί τε πᾶσι.

IPSE SVI MISERET) *nihil mutare ausus sum: quamuis legendum existimem: Ipse sui miseretur, nec se diuidit hilum, vel sic potius, Ipse sui miseretur, nec se vindicat hilum, &c. Testantur enim Festus & Priscianus antiquos vsurpasse, misereo, res, pro, misereor, ris. & quidem ita Plautus in Trinũmo: caue tui alius misereat. ne hoc quidem lectorem celabo, cùm in Italia essem, incidisse in manus meas librum typis impressum, qui fuerat Iouiani Pontani: in quo erat emendatum, aut certè adscriptum ipsius manu: Ipse sibi miser est.*

NEQVE ENIM SE VINDICAT HILVM) *sequi volueram initio libros vulgatos, qui habent, se diuidit hilum. Sed cùm animaduertissem, in manuscriptis aliis ita legi, neque enim se vidit hilum: in aliis, vidit illum, planè mendosè, sed vnde tamen vera scriptura elici & restitui posset: sic existimaui esse reponendum, neque enim se vindicat hilum, seu potius, nec se vindicat hilum, &c. vt prior pars vers. sic legatur, Ipse sui miseretur. Quidam tamen, vindicit, legi malunt, antiquè pro, vindicat: quod vsurpatum est à X. viris in duodecim tab.*

ET ILLVD SE FINGIT) *& fingit se esse illud corpus, quod iacet mortuum & insepultum.* SENSVQVE SVO) *& corpus exsangue & inanimũ, & sensus expers, sensu contaminat, se adstantem faciens. cõtaminare autem videtur corpus suum sensu, quia dum ei tribuit sensum, sui miseretur, & horret ferarum atque auium morsus: quod non faceret, si corpus exanimum omni sensu carere sibi persuasum haberet.* NEC VIDET, IN VERA) *nec videt, exempli gratia, Dionysius Lambinus, qui indignatur se mortalem esse natum, suámque conditionem deplorat, non videt (inquam) in vera morte nullum alium fore Dionysium Lambinum qui viuus & stans poßit se mortuum, & iacentem lugere, &c.*

QVI POSSIT VIVVS, &c.) *ordo & sententia verborum est. qui viuus poßit sibi lugere se esse peremtum, nec qui poßit dolere se à feris, aut auibus lacerari, aut flãmis cremari. sibi, dandi casus est, ornatus causa positus: vt ibi, suo sibi hunc iugulo gladio Sic autem legendum, vt edidi, non, vt in aliis libris omnibus scriptum & impressum est, nec lacerari, vríve dolore.* NAM SI IN MORTE, &c.) *Hæc ad id pertinent, quod proxime addidit, vríve. poterat enim aliquis dicere: lacerari à feris malum est: sed comburi rogo impositum, non est æquè acerbum, aut omnino non est acerbũ. ad hoc sic respondet, dixi lacerari, vríve, quasi sint similia. Nam si malum est in morte maxillis ferarum diripi, & dilacerari: non video quomodo non sit etiam molestum & asperum, in rogum impositum flammis torreri, aut aliis sepulturæ generibus, quæ summo studio ab hominibus procurantur & expetuntur affici.* IGNIB. IMPOS. CAL. TORR. FL.) *comburi. Quo more vsi sunt Romani, & ante eos Græci, atque etiam Barbari. Homer.* ἰλ. Α. αἰεὶ δὲ πυραὶ νεκύων καίοντο θαμειαί. *id est, semper autem crebri mortuorum rogi, seu acerui comburebantur. Ad quem locũ notat Eustathius, hac cõsuetudine vsos esse veteres, vt ostenderent, partem hominis diuinam, igni, tamquam vehiculo, sublatam, locum cælestem petere: terrestrem verò in terra manere, partim consumtam, & in cineres*

versam, partim in ossibus reliquam. Alij dicunt, inquit ille, idcirco mortuorum corpora comburere solitos esse, quòd eis cadauer videretur non purum: ignem autem purgandi vim habere existimarent. Si quis porrò de barbaris dubitat, etiam Hectoris corpus apud Homer. ἰλιάδ. Ω. comburitur.

AVT IN MELLE SITVM) Hoc quoque fuit sepulturæ genus à veteribus vsurpatum, aut certè ratio seruandorum corporum: quam commemorat Xenophon lib. 5. Ἑλληνικῶν, vbi narrat, Agesipolin Lacedæmonium graui morbo affectum, eóque ipso morbo die septimo consumtum, in melle positum, & Lacedæmonem reuectum, regia sepultura fuisse decoratum. verba Xenoph. sunt hæc: καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐν μέλιτι τεθεὶς, καὶ κομισθεὶς οἴκαδε, ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς. Varro περὶ ταφῆς apud Nonium in nomine, vulgus. Quare Heraclides Ponticus plus sapit, qui præcepit, vt comburerent, quàm Democritus, qui vt in melle seruarent: quem si vulgus secutus esset, peream si centum denariis calicem mulsi emere possimus.

ÆQVORE SAXI) in æqualitate saxi: id est, in saxo æquabili, aut exæquato, & polito. PONDERE TERRÆ) secutus sum omnes libros vulgatos, quibuscum consentiunt nonnulli manuscripti. Nam alij habent, pondere cratis: quam scripturam nonnulli probant, fortasse non malè, vt referamus ad morem Karthaginiensium: qui hoc genere supplicij vtebantur: vt vel ex Plauto intelligere licet: Pœnulo. ibi: Sub cratim vti iubeas sese supponi, atque eo Lapides imponi multos, vt sese neces. Sed cùm hîc loquatur Lucretius de sepulturæ generibus, non de supplicijs, malim vulgatam, & receptam scripturam tueri.

At iam non domus accipiet te læta, neque vxor
Optima, nec dulces occurrent oscula nati
Præripere, & tacita pectus dulcedine tangent.
Non poteris factis tibi fortibus esse, tuísque
Præsidio: miser ô miser, aiunt: omnia ademit
Vna dies infesta tibi tot præmia vitæ.
Illud in his rebus non addunt, nec tibi earum
Iam desiderium rerum super insidet vnà.
Quod bene si videant animo, dictísque sequantur:
Dissoluant animi magno se angore, metúque.
Tu quidem, vt es leto sopitus, sic eris æui
Quod superest, cunctis priuatu' doloribus ægris.
At nos horrifico cinefactum te propè busto
Insatiabiliter deflebimus, æternúmque
Nulla dies nobis mærorem è pectore demet.
Illud ab hoc igitur quærendum est, quid sit amari
Tantopere, ad somnum si res redit, atque quietem:
Cur quisquam æterno possit tabescere luctu.
Hoc etiam faciunt, vbi discubuêre, tenéntque
Pocula sæpe homines, & inumbrant ora coronis,
Ex animo vt dicant, breuis hic est fructus homillis.

Iam fuerit, neque pòst vmquam reuocare licebit.
Tanquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
Quòd sitis exurat miseros, atque arida terra:
Aut aliæ quoius desiderium insideat res.
Nec sibi enim quisquam tum se, vitámque requirit,
Cùm pariter mens, & corpus sopita quiescunt.
Nam licet æternum per nos sic esse soporem,
Nec desiderium nostri nos adtigit vllum:
Et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
Longè ab sensiferis primordia motibus errant:
Quin conreptus homo ex somno se conligit ipse.
Multo igitur mortem minus ad nos esse putandum,
Si minus esse potest, quàm quod nihil esse videmus.
Maior enim turbæ disiectus materiaï
Consequitur leto, nec quisquam expergitus exstat,
Frigida quem semel est vitaï pausa secuta.

AT IAM NON DOMVS, &c.) *μίμησις stultarum lamētationum, quibus vti solent qui mortuum lugent.* NEC DVLCES OCCVRR. OSC. N. PRÆR.) *Videtur imitatus esse illud* Homericum. ἰλ. ε. Νήπιος, οὐδὲ τὸ οἶδε κατὰ φρένα Τυδέος υἱὸς, Ὅττι μάλ' οὐ δηναιὸς, ὃς ἀθανάτοισι μάχοιτο. Οὐδέ τι μιν παῖδες ποτὶ γούνασι παππάζουσιν Ἐλθόντ' ἐκ πολέμοιο, &c. *i.* Stultus *est* Diomedes, *neq; hoc intelligit, aut animo comprehendit* Tydei *filius, eum, non admodum esse diuturnum, id est non valde diu viuere, qui cum immortalib. pugnet: neque eum filij sui è prælio reuersum, ad genua ore balbo patrem salutant. fortasse etiam præficarum consuetudinem significare atque exprimere voluit: quæ huiusmodi vocibus lacrymas & ploratus excitabant.* NON POTERIS FACTIS TIBI FORTIBVS ESSE.) *sic restitui, ad hanc scripturam ab vno libro manuscripto, quasi manu ductus. in qua cùm reperissem ita scriptum,* Non *poteris facti ti foretibus, sempérque anteà hic locus mihi suspectus fuisset, non dubitaui, quin hæc esset vera, & germana* Lucretiana *scriptura.* Nam *vulgata planè inepta est.* Non *poteris factus florentib. esse, tuísque, &c. non dissimulabo tamen, me in* Vaticano *ita scriptum reperisse,* Non *poteris factis florentibus esse cuiquam* Præsidio, *&c. de qua scriptura iudicet lector.* Ego, *vt dicam, quod sentio, alteram malo.* Iam *fortia facta, & fortibus factis, & simil. loquendi genus, est bonis scriptoribus* Latinis *vsitatum.* Cæsar *lib. 3. de bello* Gall. *atq; eo magis, quòd in conspectu* Cæsaris, *atque omnis exercitus res gerebatur, vt nullum paullo fortius factum latere posset.* M. Tullius *lib. 4. epist. ad* Atticum. *epistola, cuius initium est,* Non *dubito, &c. non mihi satis idonei sunt auctores ij, qui à te probantur. quod enim eorum in rep. forte factum exstitit?* Virgilius *lib.* X. Æneid. *Quò fugitis socij? per vos, & fortia facta, &c.* Idem *lib.* IX. *me nulla dies tam fortibus ausis, &c.* Postremò *in vocabulario* Latinogræco Cl. Puteani, *manuscripto, ita scriptum legi: fortia facta,* ἀριστεῖαι. *qua interpretatione nihil excogitari potest aptius.* Nam *vt* ἀριστεὺς *dicitur* Græcè, *qui fortiter facit, aut fecit: ita* ἀριστεία, *nihil aliud est, quàm forte factum.* Quod *autem* Zoilus *quærit, quid sibi velit hoc, tibi, cùm sit is mor-*

tuus, quem alloquitur: Ridiculum, & stolidum hominem: qui non intelligat, hoc ipsum fingi esse miserabile, eum, qui olim viuus solebat esse sibi, suísque præsidio, nunc mortuum esse, neque posthac fore neque sibi, neque suis vtilem, aut salutarem. Sed quid cum talibus belluis disputo? valeant cum suis versibus Diphiliis. Nam, si diis placet, hunc versum Diphilium in locum germani Lucretiani substituit grauis auctor. Non poteris factis florentibus esse tuis. Quis non admiretur hominis acumen? Ne hoc quidem loquendi genus, esse sibi, aut alicui alteri præsidio, ei nouum, aut inauditum est, qui bonos scriptores manib. terit, oculisque legit. vsurpauit iterum Lucretius suprà lib. 2 ibi. Præsidióque parent, decorique parentibus esse.

MISERO MISER) quattuor libri manuscr. habent, misero misere, quam scripturam si recipimus, hæc verba erunt coniungenda cum sequentib. hoc modo, Vna dies infesta tibi misero omnia miserè ademit tot præmia vitæ.

NEC TIBI EARVM, &c.) qui non desiderat autem, non videtur carere. Sed videtur ita loqui debuisse, nec tibi earum Iam rerum desiderium super insidebit vnà, si versus pateretur. Itaque docti quidam ita legendum existimant, nec tibi earum Iam rerum desiderium super incidet vnà. alij sic, Iam rerum desiderium insidet super vnà: vt sit à verbo, insido. Verum tamen nihil mutare ausim.

TV QVIDEM, VT ES LETO SOPITVS,) sic habent libri manuscripti, & ita legi debet, non, vt est in vulgatis, lecto. leto sopitus autem, id est, mortuus. CINEFACTVM) id est in cinerem versum, & dissolutum. sic Nonius, qui hunc versum profert. hoc autem dixit homo Romanus ex consuetudine Romanorum: qui mortuos comburebant. M. Tull. epistol. lib. XV. Nos hic D. Syllam patrem mortuum habebamus. alij à latronibus, alij cruditate dicebant. populus non curabat. combustum esse constabat. Atq; hanc tamen consuetudinem, à Græcis, aut Barbaris sumserant, vt ex iis, quæ suprà diximus, non longè, intelligere licet.

BVSTO) bustum (inquit Festus) proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus, & sepultus, &c. Idem ibid. sed modò busta, sepulcra vocamus.

DEFLEBIMVS) libri manuscripti habent, defleuimus, quod eò annotaui, vt sæpe admoneam lectorem u. pro b. & contra b, pro u. in membranis calamo exaratis interdum scriptum reperiri.

ET INVMBRANT ORA CORONIS) & capitibus imponunt coronas è floribus: quod erat vsitatum veteribus illis Græcis, & Latinis, vt & ex vtrisque scriptoribus intelligere licet, & nos in comment. Horatianis, aliquot exemplis collectis, ostendimus. BREVIS EST HIC FRVCTVS HOM. IAM FVERIT) μίμησις eorum, quæ dicere solent homines in poculis. sic Apollonides lib. 2. Epigramm. Græc. Εσσεθ᾽ ὅτ᾽ οὐ πιόμεσθα, πολὺς χρόνος. ἀλλάγ᾽ ἐπείγου, Η πολιὴ κροτάφων ἅπτεται ἡμετέρων. id est Tempus erit longum, quo non potabimus: eia Corripit en nobis tempora canities. Plaut. Bacchid. Non tibi venit in mentem, amabo: si, dum viuas, tibi bene facias, Iam pol id quidem esse haud perlonginquom? neque si hoc hodie amiseris, pòst in morte id euenturum vmquam? homillis autem excudendum curaui, non homullis, vt habent libri vulgati. nam diminutiuum nomen ab, homine, est homulus: deinde ab homulo, homululus, & homillus.

ATQVE ARIDA TERRA) sic habent duo cod. manuscr. Faërn. & Tertianus. reliqui duo: arida terrat: nonnulli vulgati, arida torrat: mendosè. Nam omnino legendum, arida terra, vt edidi: non, torrat, neque torreat.

AVT ALIÆ, QVOIVS DESIDERIVM INSIDEAT RES) duo cod. ma-

cod. manuscr. habent, Aut aliæ c. d. in res. quo modo olim excudendum curaui: neque nunc muto factum. Memmianus autem, Vaticanus, & Bertinian. rei, non male. Licet etiã legere, re. Aliæ autẽ, patrius casus est antiquus, vt notant Diomedes, Sosipater, Priscianus, & ceteri grammatici. de quo suprà plura, ad illum locum, lib. I. neque vllæ Præterea rēi, quæ corpora mitt. poß. &c. Iam patrius casus quintæ declinationis fuit veteribus es, e, ei, & ij: vt dies, genit. dies, vel die, vel diei, vel dij. Ennius 16. ann. Postremæ lõginqua dies confecerit ætas. M. Tull. pro P. Sextio. Equites verò daturos illius dies pœnas. Virgil. Georg. lib. I. Libra dij, somnique pares vbi fecerit horas. Licet igitur legere hoc loco vel, re, vel, res, vel, rei, vt sit disyllabum. quoius autem positum pro alicuius, vt sit hæc sententia, aut tanquam aliæ cuiuspiã rei desiderium insideat, ac remaneat.

CVM PARITER MENS ET CORP.) cùm dormimus altum & placidum somnum. NAM LICET ÆTERN. PER NOS) Nam licet per nos, & c. id est non recusamus, vel non obstamus, quo minus ita sit æternus sopor. sic locutus est, vt cùm dicimus, per me stertas licet. per me trahantur pedibus omnes rei. id est non impedio, quo minus stertas: non recuso, quin omnes rei pedibus trahantur.

NEC DESIDERIVM NOSTRI NOS ADTIGIT VLLVM) sic reposui, cùm vulgatorum alij habeant, attigit, alij, indigit. manuscripti autem, adigit: quod deprauatum est ex, adtigit. adtigit autem præsentis temporis est, pro, attingit, à verbo tago, quo vtebantur antiqui pro, tango. Vide Festum in verbo, tagit. & voce, tagax: sic Plautus in Epid. ne attigas. & itẽ alibi. mendosè alij, aut qui, adigit, aut qui, adlicit. scribi volunt.

ET TAMEN HAVD QVAQVAM) cùm dormimus (inquit) nosmetipsos non requirimus, neque vitam nostram: neque vllo nostri desiderio afficimur: & tamen corpora prima, ex quibus animus noster constat, non longè tum aberrant à motibus sensiferis, neque tota anima foras eiecta est: quin ex somno excitamur, & expergiscimur. Quanto minus mortem ad nos pertinere existimandum est, in qua nullus sensus remanet?

HAVDQVAQVAM NOSTR. TVNC ILLA P. ART. LONGE A B) nam si nimis longè aberrarent, & si omnis anima esset foras eiecta: tũ mortuus esset homo, túmque iacéret Æterno corpus perfusum frigore leti, vt ait lib. 4.

SI MINVS ESSE POTEST, &c.) si potest esse aliquid minus eo, quod nihil est: quod certè non potest. DISIECTVS) disiectio, dißipatio.

CONSEQVITVR LETO) quidam docti legunt, letum. libri autem omnes habent, leto. quod interpretor, in leto, seu in morte, vel per letum.

EXPERGITVS) expergitus (inquit Festus,) ab alio excitatus: quem solemus dicere expergefactum. Lucill. E somno pueros cùm manè expergitu' clamas. Diomedes: expergiscor, experrectus: expergor expergitus. Arnobius lib. V. aduersus genteis, princip. expergitósque illos statim perdocuisse regem, quibus ad terras malis Iupiter posset sacrificiis elici, &c. FRIGIDA QVEM, &c.) frigida vitæ pausa: id est mors, quæ est vitæ interruptio & cessatio. Itaque rectè dixit, frigidam, vt suprà eod. lib. gelidi vestigia leti. & lib. 4 Æterno corpus perfusum frigore leti. sic Virgil. lib. 4. Æneid. Et cùm frigida mors anima seduxerit artus, &c.

Denique si vocem rerum natura repente
Mittat, & hoc aliquoi nostrûm sic increpet ipsa:

Quid tibi tantopere'st mortalis, quòd nimis ægris
Luctibus indulges? quid mortem congemis, ac fles?
Nam si grata fuit tibi vita anteacta, priórque,
Et non omnia pertusum congesta quasi in vas
Commoda perfluxere, atque ingrata interiere:
Cur non, vt plenus vitæ conuiua, recedis?
AEquo animóque capis securam stulte quietem?
Sin ea, quæ fructus cumque es, periere profusa:
Vitáque in offensu'st: cur amplius addere quæris,
Rursum quod pereat malè, & ingratum óccidat omne:
Nec potius vitæ finem facis, atque laboris?
Nam tibi præterea quod machiner, inueniámque
Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.
Si tibi non annis corpus iam marcet, & artus
Confecti languent: eadem tamen omnia restant,
Omnia si pergas viuendo vincere sæcla:
Atque etiam potius, si numquam sis moriturus.
Quid respondeamus, nisi iustam intendere litem
Naturam? & veram verbis exponere causam?
At, qui obitum lamentetur miser amplius æquo:
Non meritò inclamet magis, & voce increpet acri?
Aufer ab hinc lacrymas barathro, & compesce querelas.
Grandior hic verò si iam, seniórque queratur:
Omnia perfructus vitaï præmia, marces:
Sed quia semper aues, quod abest, præsentia temnis:
Imperfecta tibi elapsa'st, ingratáque vita,
Et nec opinanti mors ad caput adstitit antè,
Quàm satur, ac plenus possis discedere rerum.
Nunc aliena tua tamen ætate omnia mitte:
AEquo animóque, agedum, iam aliis concede: necesse'st.
Iure (vt opinor) agat, iure increpet, incilétque.
Cedit enim rerum nouitate extrusa vetustas
Semper, & ex aliis aliud reparare necesse'st:
Nec quidquam in barathrum, nec tartara décidit atra.
Materies opus est, vt crescant postera sæcla:
Quæ tamen omnia te, vita perfuncta, sequentur.
Nec minus ergo antè hæc, quàm nunc, cecidêre, cadéntque.
Sic alid ex alio numquam desistet oriri:
Vitáque mancupio nulli datur, omnibus vsu.

QVID TIBI TANTOPERE) προσωποποιΐα *naturæ: id est oratio, in qua* Lucretius *facit naturam cum homine nimiùm vitæ cupido, mortémque horrente, loquentem, grauißimáque, atq; acerrima obiurgatione vtentem.* Sic M. Tull. in Catil. I. *patriam facit loquentem. sic* Plato *leges, in* Apologia.

PERTVSVM CONGESTA QVASI IN VAS) *quod nihil continet, quódque nunquam expletur. infrà: laticem pertusum congerere in vas, &c.*

ATQVE INGRATA INTER.) *& si non ingrata interiere.*

CVR NON, VT PLENVS) *imitatus est hunc locum* Horat. *saty.* I. *lib.* I. *Inde fit, vt rarò, qui se vixisse beatum Dicat, & exacto contentus tempore vitæ Cedat, vti conuiua satur, reperire queamus.* Marius *(vt refert* Plutarchus *in* Mario*) cùm annos duos & septuaginta vixisset: septies consul primus omnium renuntiatus, ac declaratus fuisset: suam fortunam deplorabat, quasi à morte occupatus antè quàm ea, quæ cupiebat, assecutus esset, quæque cogitabat, perfecisset, è vita excederet: tam inexplebilis vitæ cupiditas homines tenet.* Melius Plato*, qui moriens Genium suum, fortunámq; suam laudabat, primùm quòd homo, non fera: deinde quòd* Græcus, *non barbarus: postremò quòd ætate* Socratis *natus esset.* Quod *tamen reprehendit* Lactantius *lib.* III. *de falsa sapientia. cap.* XIX.

SIN EA, QVÆ FRVCTVS CVMQVE ES) *id est, sin ea omnia commoda, quæ in vita percepisti, tibi è memoria effluxerunt, vel te non expleuerũt, & viuẽdo in aliquas offensiones incurristi: cur amplius addere quæris? cur vitam producere & prolatare cupis? fructus autem, excudendum curaui, secutus auctoritatẽ librorum manuscriptorum, cùm in vulgatis legatur, functus, mendosè. fructus sum enim, præteritum est à verbo fruor.* M. Tull. in Hortensio. *& humanitate summa perfructus est.* VITAQVE IN OFF.) *& si vita est in offensu, id est in offensione, vel, vt quidam legendum censent, in offensa, id est si in vita offendisti, & incurristi in aliquas difficultates, & res aduersas. in offensu, autem reposui, cùm in omnibus fere libr. offenso, reperissem, memor peruersæ librariorum illorum consuetudinis: qui o pro u: & u pro o scribere solebant.* Quòd *si legimus, in offensa'st, offensa, accipiendum erit pro offendiculo. alij, in offenso, retinent, minus rectè, meo quidem iudicio.* NAM TIBI PRÆTEREA QVOD MACHINER) *nam quod tibi præterea excogitem, aut fabricer, aut comminiscar, quod tibi placeat, nihil est. machinari dixit* Latinè, *pro eo, quod* Græci μηχανᾶσθαι *dicunt.* Plato *in* Gorgia, ἐὰν δὲ ἔλθῃ, μηχανητέον ὅπως ἂν διαφύγῃ, καὶ μὴ δῷ δίκην ὁ ἐχθρός *id est si autem venerit in iudicium, omnis ineunda ratio, omnisque machina adhibenda est, vt effugiat, & vt ne det pœnas.* Idem Apolog. Socr. *in extr.* Οὔτε γὰρ ἐν δίκῃ, οὔτ᾽ ἐν πολέμῳ, οὔτ᾽ ἐμὲ, οὔτ᾽ ἄλλον οὐδένα δεῖ τοῦτο μηχανᾶσθαι, ὅπως ἀποφεύξεται, πᾶν ποιῶν, θάνατον, *id est,* Neque *enim in iudicio, neque in bello, neque me, neq; vllum alium hoc oportet machinari, vt omnem rationem expertus mortem effugiat.* Xenoph. κύρου παιδ. ε. ἢν δέ τις ἄρα καὶ βελτίων αὐτοῦ φανῇ, θάρρει, ἔφη, ὦ Κῦρε, οὐδέν σε δεήσει τῷ ἀγαθῷ ἀνδρὶ μάχεσθαι, ἀλλ᾽ ἐκεῖνος ἀρκέσει τοῦτο μηχανώμενος, ὡς ἀπολέσῃ τὸν αὐτοῦ βελτίονα. *id est,* Si *quis autem eo melior exsistat, bono animo es,* Cyre: *nõ erit tibi necesse cũ viro bono & forti pugnare: sed ille vnus huic rei satis erit, omnem ad hanc rem machinam adhibens, vt virum se meliorem de medio tollat.* Sic Plaut Captiuis: *neque iam seruare salus, Si volt, me potest: nec copia'st, nisi si ali quam corde machinor* Astutiam. *quam, malum? quid machiner? quid comminiscar miser?* Polyb. *lib.* I. οὔτε ἄλλην οὐδεμίαν εὑρέσθαι πρὸς τοῦτο μηχανὴν δυνατόν. *id est neq; vllam aliam ad hoc machinam reperire potẽ.*

Lucret. lib. 4. Nec reperire, malum id possunt quæ machina vincat.

EADEM SVNT OMNIA SEMPER) facetißimus exstat apud Lucian. Menippi & Chironis dialogus: in quo Chiron interrogatus à Menippo, quamobrem, cùm ei immortali esse liceret, mori maluerit, respondet, perpetuum rerum tenorem, & similia omnia suo tempore vicißim recurrentia, vitæ satietatem sibi peperisse.

QVID RESPONDEAMVS) omnes quidem libri tum manuscripti, tum typis excusi habent, respondemus: sed videtur legẽdum vel, Quid respõdeamus, vt e, & a coolescant in vnam syllabam, vel, Quid responderimus, in præterito coniunctiui. Sic suprà lib. 2. Conciliantur ita, vt debeant animalia gigni.

AT QVI OBITVM LAMENT. MIS.) id est, At, qui, cùm sit valde miser, mortem tamen lamentetur, nónne magis eum increpet, atque obiurget, qui mortẽ, miseriæ suæ portũ, fugiat? AVFER ABHINC LACRYM. BARATHRO) barathro: id est homo insatiabilißime, atque auidißime. senẽ enim (vt quidam volunt) alloquitur. itaque versus, cuius initium est, Grãdior, debet collocari ante versum, Aufer abhinc lacrymas, &c. vt illi censent. à quibus dissentio: & barathro, seu barathre, interpretor, homo barathro digne. Reperio enim in Thomæ magistri lexico, βάραθρος ἀρσενικῶς ὁ βαράθρου ἄξιος ἄνθρωπος· id est barathrus in genere masculino, homo barathro dignus. Secutus sum autem hîc libros manuscriptos, qui partim habent, barathre, partim barathro: quibuscum consentiunt nõnulli typis excusi. vulgati autem habent, barde. Iam bardus idem valet, quod stultus, & ingenio tardus, vt docent Festus, & Nonius. & auctor vocabularij Latinograeci, mihi à Cl. Puteano commodati, bardus, inquit, id est, ἀναίσθητος, βραδὺς, ἄφρων. quæ nomina Latine reddita, valent, sensus expers, tardus, amens. Sed ego hoc loco barathro, aut barathre, legendum puto. Et fortaßis apud Horat. legendum, Mẽdici, mimæ, barathrones, hoc genus omne. Sed nihil mutandum est apud Horatium. Nam balathrones dicti sunt à barathrone, aut barathro propter affinitatem liquidarum l, & r. vt contrà parma à palma dicta est. Atque hæc est Turnebi nostri sententia: cui assentior. In hoc loco autem, vt ad Lucretium redeam, barde, nullo modo probo, natúmque puto ex voce, barathre, aut, barathro, non intellecta. GRANDIOR HIC VERO, &c.) si quis verò natu grandior queratur, quòd sibi sit moriẽdum: sic eum increpabit natura. Omnia perfructus vitaï præmia, marces: i. omnibus vitæ præmiis perceptis, atque in vita degenda abunde gustatis, iam ætate cõfectus es. quare moriendũ tibi æquo animo est. perfructus autem legendum, non perfunctus, à verbo perfruor, vt sup. diximus. Cum his congruunt illa Eurip. in Alcest. Μάτην ἄρ' οἱ γέροντες εὔχονται θανεῖν, Γῆρας ψέγοντες, καὶ μακρὸν χρόνον βίου. Ἢν δ' ἐγγὺς ἔλθῃ θάνατος, οὐδεὶς βούλεται Θνήσκειν, τὸ γῆρας δ' οὐκ ἔτ' ἔστ' αὐτοῖς βαρύ. i. frustrà igitur senes optant mori, Senectutẽ vituperantes, & longum tempus vitæ: Quòd si propè accedat mors, nemo vult mori: senectus autem non amplius est eis grauis. QVOD ABEST) videlicet futurũ.

INGRATAQVE VITA) & non grata, neque tibi satisfaciens.

ANTE, QVAM SATVR.) Horat. satyra, quam suprà memorauimus. Cedat vti conuiua satur. NVNC ALIENA TAMEN) sic Horat. epist. 2. lib. 2 in extrem. Viuere si rectè nescis, decede peritis. Lusisti satis, edisti satis, atque bibisti: Tẽpus abire tibi est, &c. Attende autẽ, eum iunxisse hîc vocem, aliena, cum auferendi casu: qua de re suprà, ibi, aliena salutis. IVRE (VT OPINOR) AGAT) iure tecum sic loquatur: vel iure tibi hãc litem intẽdat. INCILETQVE) incilare est increpare, vel improbare, atq; incusare, inquit Festus. Attius Meleagro. Quiq; nõ

me ſpernens, incilãs probris, ſermone indécorans, turpi fama differret. Pacuuius Dulorestè. Si quis hac me oratione incilet, quid reſpondeã? Lucillius. Nunc Caï quoniam incilãs nos ledi vicißim. CEDIT ENIM RER. NOVIT.) ſic Horat. epiſt. ad Piſon. Vt ſiluæ foliis pronos mutatur in annos, &c. ad quem locũ lege, ſi vacas, quæ annotauimus. NEC QVICQVAM) i. nec quicquã in nihilum interit, vt docuit lib. I ſed omnia reſoluũtur, & reuertũtur in corpora prima. Huc accedit vti quæque in ſua corpora rurſum Diſſoluat natura, neque ad nihilum interimat res.

DECIDIT ATRA) ad oram libri Bertin. adſcriptũ erat à neſcio quo emẽdatore, décidit. in ipſo cõtextu ſcriptum, dedit: in vno alio manuſcripto integrum ineſt decidit: in vulgatis, deditur. quod vt nõ damno, ita decidit magis probo.

MATERIES OPVS EST) ſic ſup. lib. 2. locutus eſt. Scire licet nil principiis opus eſſe colores. M. Tull. epiſt. ad Curion. lib. 2. dux nobis & auctor opus eſt, & eorum ventorũ, quos propoſui moderator quidã, & quaſi gubernator. Sic lib. 4. Nec motus opu' ſunt noſtris vxoribus hilum: & itẽ alibi. QVÆ TAMEN OMNIA, &c.) quæ tamen omnia vbi vita defuncta fuerint, te ſequẽtur, & morientur, vt tu. NEC MINVS ERGO ANTE HÆC, QVAM NVNC,) hic verſus variè reperitur & ſcriptus & impreſſus in codicibus. alij enim habẽt, quàm nunc cecidere, vt excudendũ curaui: alij, quàm tu: alij, quàm tunc: alij, quàm cecidere: ita, vt facilè appareat, mendũ ſubeſſe in particula tunc, aut nunc. ego, tunc, nõ probo. tu, aut nũc, legendũ cenſeo, ita tamen vt, ſi legamus, quàm nunc, videatur legendũ antehac: ſi, quàm tu, antè hæc: quorum vtrũ ſit melius, iudicet lector. ſentẽtia quidẽ vtriuſque lectionis plana eſt. & codices tres manuſcripti habẽt, quàm tu: reliqui duo, & aliquot vulgati omniũ emendatißimi, quàm nunc: quos nunc ſequor: cuius mei facti hanc rationem afferre. ſimúlque huius lectionis ſententiã ſic explicare poſſum. Nec minus hæc, è quibus tu nunc cõſtas, antea cecidere, nempe cùm id, quod erat ex his cõcretum, interijt: nec minus cadent poſthac, cùm ſcilicet id, quod ex iiſdem conflatum erit, interibit: quàm nunc cadunt, cùm moreris. Horat. hũc locũ mutuatus eſt epiſt. ad Piſones. Multa renaſcentur, quæ nũc cecidere, cadéntq;, Quæ nunc ſunt in honore vocabula, ſi volet vſus. Cùm in prima editione lectionem alterã ſecutus eſſem, quàm tu cecidere: ſuperioráque illa omnia fere ita ſcripſiſſem, hoc excepto: Thraſo legendũ cẽſuit magno ſupercilio: Nec minus ergo antè hæc, quàm cecidére. Et verò hæc notãs: in, ergo (inquit) o, nõ eliditur. O, quem te appellem, neſcio. non enim vllum nomen tuo ſtupore, tuáq; confidẽtia dignum reperio. Non te talium portentorũ pudet, homo omnium mortalium impudentißime? SIC ALID) alid pro aliud, ab antiquo nominatiuo alis. de quo ſup. ad illũ verſum lib. I. Quãdo alid ex alio reficit natura, nec vllã, &c. DESISTET) ſic habẽt libri manuſcrip. & aliquot typis impreßi. VITAQVE MANCVPIO NVLLI D.) i. nulli datur vitæ proprietas, ſed vſus, aut vſuſfructus tãtùm. mãcipiũ ſeu mãcupiũ, idẽ ſignificabat apud veteres, quod à poſterioribus iuriſcõſultis dominiũ appellatũ eſt: dictúmq; eſt à manu capiẽdo. Itaq; mancipio ea accepiſſe dicimur, quorũ dominiũ nobis quæſitũ eſt, ſeu quorum domini ſumus per abalienationem aliquam, videlicet per emtionẽ, lege mãcipi ſeruata, aut per donationẽ, aut per in iure ceßionem: & res mãcipi dicũtur, quarũ dominiũ ab alio in alium trãſferri poteſt, quæq; alienari poſſunt: & mãcipio dare, eſt rẽ mãcipi, puta, fundũ, domũ, equũ, ſeruũ alienare per traditionẽ, ita vt præſtare debeas emtori: aut per in iure ceßionem. M. Tull. Topic. Finge mãcipio aliquẽ dediſſe id, quod mancipio dari non poteſt: num iccircò id eius factũ

est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se vlla re obligauit? M. *Curius ad* Cic. *lib. 7. epist.* Sum enim χρήσει μὲν *(id est vsu quidem) tuus:* κτήσει δὲ *(id est possesione & mancipio)* Attici nostri. Ergo *fructus est tuus: mancipium verò illius.* M. Tull. *ad* Cur. *eod.. lib.* Attici *quando proprium te esse dicis mancipio, & nexu, meum autem vsu & fructu, contentus isto sum.* Id *enim cuiusque proprium est, quo quisque fruitur, atque vtitur.* Plautus Curculione. *Quis tibi hanc dedit mancupio? aut vnde emisti? fac sciam.* Arnobius *lib. 2. quam si sentiunt animæ, & tactui eius, atque incursionibus cedunt, vsu & fructu illis est vita, non mancipio tradita.* Cum *his congrunt illa* M. Tullij, *lib. 1.* Tuscul. *quæst.* At *ea quidem, (natura) dedit vsuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die.*

Respice item quàm nil ad nos anteacta vetustas
Temporis æterni fuerit, quàm nascimur, antè.
Hoc igitur speculum nobis natura futuri
Temporis exponit. post morrem denique nostram.
Num quid ibi horribile appâret? num triste videtur
Quicquam? nónne omni somno securius exstat?
Atque ea nimirum, quæcunque Acherunte profundo
Prodita sunt esse, in vita sunt omnia nobis.
Nec miser impendens magnum timet aëre saxum
Tantalus (vt fama'st) cassa formidine torpens:
Sed magis in vita diuûm metus vrget inanis
Mortaleis, casúmque timent, quemcumque ferat fors.
Nec Tityon volucres ineunt Acherunte iacentem:
Nec, quod sub magno scrutentur pectore, quidquam
Perpetuam ætatem poterunt reperire profectò,
Quàm libet immani proiectu corporis exstet,
Qui non sola nouem dispensis iugera membris
Obtineat, sed qui terraï totius orbem:
Non tamen æternum poterit perferre dolorem:
Nec præbere cibum proprio de corpore semper.
Sed Tityos nobis hic est, in amore iacentem
Quem volucres lacerant, atque exest anxius angor:
Aut alia quauis scindunt cuppedine curæ.
Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est,
Qui petere à populo fasceis, sæuásque secureis
Imbibit: & semper victus, tristísque recedit.
Nam petere imperium, quod inane'st, nec datur vmquam:
Atque in eo semper durum sufferre laborem:
Hoc est aduerso nixantem trudere monte
Saxum, quod tamen à summo iam vertice rursum
Voluitur, & plani raptim petit æquora campi.

RESPICE) *retrò aspice tempus præteritum.* QVAM NASCIMVR ANTE) *antè quàm nascimur.* HOC IGITVR SPECVLVM) *vt, quemadmodum præteritum tempus, quo non fuimus, nihil ad nos pertinet, ita neque futurum, quo non erimus, quicquam nos attingat.* EXPONIT) *proponit, foris ponit, & expromit.* POST MORTEM DENIQVE) *hæc coniunctè lego cum superioribus.* NVM QVID IBI, &c.) *ibi, nempe in tempore præterito, quo non fuimus.* ATQVE EA NIMIRVM) *hic versus erat depravatus in omnibus libris impreßis, in quibus ita legitur, Atqui animarum etiam, quæcumque Acherunte prof. integer & incorruptus in tribus codicibus manuscriptis, quos secuti sumus. accedit Priscianus, qui lib. I. hunc versum ita legit: Atque ea nimirum quæcumque Acherunte profundo, vbi docet, Acherunte, legēdum per u, non Acheronte per o. idq; more veterum. Nunc Lucretij sententiam explicemus. Atque ea (inquit Lucret.) omnia, quæ poëtæ prodiderunt esse apud inferos, Tantali, Tityi, Sisyphi, Danaidū pœnæ, Cerberus, Furiæ, Tartarus & c. sunt nobis in vita, nósque viuos exercent, lacerant, excruciant, exterrent, fodicant. Ad hunc locum pertinent, quæ scribit Seruius ad illum versum, Cernere erat, per tota nouem, &c. lib. 6. Æneid. his verbis. Sanè de his omnibus rebus mire reddidit rationem Lucretius, & confirmat, in nostra esse vita omnia, quæ finguntur de inferis. dicit enim, Tityon amorem esse, hoc est libidinem: quæ secundum physicos & medicos in iecore est, vt risus in splene, iracundia in felle, &c.* NEC MISER IMPENDENS) *Eurip. Oreste.* Κορυφῆς ὑπερτέλλοντα δειμαίνων πέτρον Ἀέρι ποτᾶται, καὶ τίνει ταύτην δίκην. *Sed apud Homer. alia pœna Tantalus afficitur: quam Horatius attigit saty. I. lib. I. Tantalus à labris sitiens fugientia captat Flumina. M. Tull. Tuscul. quæst. lib. I. ex vetere aliquo poëta. mento summam aquam attingens, siti enectus Tantalus.*

CASSA FORMIDINE) *inani metu.*

QVEMCVMQVE FERAT FORS.) *ita legi debet: & ita scriptum est in libris antiquis. nam vulgati mendosè habent, quem cuique ferat fors.*

NEC TITYON VOLVCRES) *Horat. od. 4 lib. 3. Incontinentis nec Tityi iecur Relinquit ales nequitiæ additus Custos.* IACENTEM) *porrectum. proiectum.* NEC QVOD SVB MAGNO) *nec certe possent, aut possint perpetuò reperire quicquam, quod sub Tityi pectore scrutentur, & pascantur. quoi, autem, quod vult Zoilus, ferri non potest.*

QVAMLIBET IMMANI, &c.) *i. quantumuis magnū terræ spatium suo corpore occupet. de quo sic Virgil. 6. per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur: rostróque immanis vultur adunco Immortale iecur tondens, fæcundáq; pœnis Viscera, &c.* DISPENSIS) *hoc est, dispansis, & distentis, à verbo, dispando. sic autem legendum censet Turnebus, cùm libri vulgati habeant, dispersis.*

SED TITYVS NOBIS) *amator (inquit) Tityus est. lege Macrob. lib. I. cap. 10. in somn. Scip. de inferorum pœnis.*

ANX. ANG.) *anxius angor, sic dictum, atque illud, sonitu sonanti, lib. I.*

CVPPEDINE CVRÆ) *codex Vatic. Memm. & Bertin. habent, cuppedine curæ. quos secutus sum. alij, & pleriq; vulgati, torpedine curæ. Quòd autē Thrasones quidā audent dicere, Marullū ex hoc loco, torpedine pro cuppedine supposuisse, lib. 5. & lib. 6. hoc ego cum puto, vt multa alia, in virum doctißimum, & clarißimum ementiri.* SISYPHVS) *ambitiosus (inquit) in hac vita Sisyphus est.*

QVI PETERE A POP. FASCEIS) *qui petere à populo honores, &c.*

IMBIBIT) *imbibit petere, id est, induxit in animum petere: hoc sibi persuasit, honores esse petendos. certum ac deliberatum ei est honores petere. sic loquitur lib. 6. vt ex ira pœnas petere imbibat acreis. & ita* M. Tull. *orat. pro* Quinctio. *Quòd si facere nolit, atque imbiberit eiusmodi rationibus illum ad suas condiciones perducere: sese nihil precari, &c. sic enim hic locus legendus, & ita impressum est in libris* Manutianis. *Atque hoc de verbo lege cap. 5. lib. 1.* Variar. *lectionum* M. Antonij *Mureti. Verumtamen* Io. Auratus, *imbitat, legendum existimat. imbitat, autē, vult esse verbum ab in, & ito, as, at.* Ego *imbibit, in hanc significationem, non ausim ex omnibus libris, & pæne dicam, ex tota lingua* Latina *exterminare.* Quin *tutatur hanc scripturam, & hanc huius verbi significationem illud ex* Arnobij *lib. 5. aduersus genteis. qui sub specie cultionis plus in eos ingeratis maledictionum, & criminum, quàm si apertè hoc facere cōfeßis maledictionibus combibissetis. nam apud* Arnobium, *combibissetis, interpretor, constitutum, & fixum in animis haberetis.*

ET SEMPER VICT. TRISTISQVE RECEDIT) *sic* Horat. *epist. ad* Quinct. *lib. 1. pone meum est: pono, tristísque recedo.*

ATQVE IN EO SEMPER D. S.) *cod.* Vaticanus *habet,* Atque ideo *semper, &c.* Iccirco *autē* Epicurus *negabat, sapientē ad remp. accessurū.* Horatius *in ea, quam modo commemoraui epistola, pulchrè ostēdit, populareis honores esse admodum incertos, fluxos, & caducos.* Pausanias *in* Atticis *hoc amplius, grauiter asseuerat, nondum cuiquam, qui sese effusè ad remp. gerendam contulerit, seséq; auræ populari crediderit, optabilem exitum contigisse. verba eius sunt hæc:* Εὖ δέ μοι λέγεσθαι δοκεῖ, ἄνδρα ἀφειδῶς ἐπεσόντα ἐς πολιτείαν, καὶ πιστὰ ἡγησάμενον τὰ τοῦ δήμου, μήπω καλῶς τελευτῆσαι.

HOC EST ADVERSO, &c.) *hoc facere (inquit) est nixantem aduerso monte, saxum trudere. sic de* Sisypho *vetus quidam poëta, apud* M. Tull. *quod* Sisyphu' *versat* Saxum *sudans nitendo, neque proficit hilum.*

ÆQVORA CAMPI) *planitiem campi.*

Deinde animi ingratam naturam pascere semper:
Atque explere bonis rebus, satiaréque numquam:
Quod faciunt nobis annorum tempora, circùm
Cùm redeunt: fætúsque ferunt, varióſque lepôres,
Nec tamen explemur vitaï fructibus vmquam:
Hoc (vt opinor) id est, æuo florente puellas
Quod memorant, laticem pertusum congerere in vas:
Quod tamen expleri nulla ratione potestur.
Cerberus & Furiæ iam verò, & lucis egenus
Tartarus, horriferos eructans faucibus æstus,
Hæc neque sunt vsquam, neque possunt esse profectò.
Sed metus in vita pœnarum pro malefactis
Est insignibus insignis, scelerísque luela,
Carcer, & horribilis de saxo iactu' deorsum,
Verbera, carnifices, robur, pix, lamina, tædæ:
Quæ tamen & si absunt: at mens sibi conscia facti
Præmetuens, adhibet stimulos, torrétque flagellis:

Nec videt interea, qui terminus esse malorum
Possit, nec quæ sit pœnarum denique finis:
Atque eadem metuit magis hæc ne in morte grauescant:
Hinc Acherusia fit stultorum denique vita.

DEINDE ANIMI INGR. NAT. P.) *deinde (inquit) animum pascere semper bonis rebus, & numquam iis rebus explere, neque satiare, quod fit cùm, redeuntibus annis, tanta rerum, quas terra parit, copia fruentes, numquam explemur tamen: hoc est aquam in dolium pertusum congerere: quod de* Danai *puellis fabulantur poëtæ.* Nonius Marcellus *hos versus profert in verbis, explere & satiare: atque ita interpretatur, explere quidem animum bonis rebus, sed numquam satiare: quasi explere sit minus, quàm satiare. sed errat, mea quidem sententia.* Virgil. *Æneid.* I. Expleri *mentem nequit, ardescitque tuendo* Phœnissa, *&c.* Idem *lib.*3. Nam *simul expletus dapib. vinóque sepultus, &c.* Quis *non videt, hîc, expleri, & expletus, idem valere, quod satiari, & satiatus? sic iterum* Lucret. *infrà non longè,* Nec *tamen explemur vitaï fructibus vmquam.*

ATQVE EXPLERE BONIS R. S.) *ordo. atque explere numquam, numquámq; satiare bonis rebus. hũc versum profert* Nonius *(vt dixi) duobus locis.* Taleis *autẽ describit lenas* Argyrippus *ille apud* Plaut. *Asin. qualeis hîc* Lucretius *homines nimium vitæ cupidos, & infinita viuendi cupiditate ardẽteis.* Qui *modu'st dandi? nam numquam tu quidem expleri potes.* Modò *cûm accepisti, haud multo pòst aliquid, quod poscas, paras.* CIRCVM CVM REDEVNT) *cum reuoluuntur,* ὅτι περιέρχονται. *ex quo appellantur* ἐνιαυτοὶ, *quasi in se redeuntes, & anni* περιπλόμενοι *ab* Homero *dicti, quasi* περιπολούμενοι.

LATICEM PERTVSVM CONG. IN VAS) Horat. *od.* II. *lib.*3. Audiat Lyde *scelus, atque notas* Virginum *pœnas, & inane lymphæ* Dolium, *fundo pereuntis imo,* Seráque *fata. ad quem locum plura.*

POTESTVR) *ita loquebantur veteres, cùm iungebatur huic verbo infinitiuus paßiuus.* Quadrigarius *annal.*3. Adeò *memorari non potestur.* Cælius *lib.* I. *annal.* Cum *iure sine periculo bellum geri poteratur.* Virg. *Æneid.* 8. Quod *fieri ferro, liquidóve potestur electro. sic enim legunt* Nonius, *&* Priscianus, *reclamante* Politiano, *qui legendum contendit, potest electro.* Vide *quæ notauimus supra ad illum locum lib.* I. Dum *veniant aliæ, ac suppleri summa queatur.*

SCELERISQVE LVELA) *& carcer,* κατ' σύνθετον, *sceleris expiatio, & pœna.* Sic *ego hunc locum explico.* Sed *nonnulli codices typis excusi, in quibus sunt* Aldini *antiq. & quidam manuscripti, habent, scelerisque numella.* Est *autem numella (vt docet* Nonius*) machinæ genus ligneum ad discruciandos noxios comparatum, quò & collũ, & pedes immittunt.* Festus *autem scribit, genus esse vinculi, quo quadrupedes deligantur.* Plaut. *Asin.* Neruos, *catenas, carcerẽ, numellas, pedicas, boias.* Ego *quid sibi velint hæc, scelerísq; numella, non video. quare vulgatam & receptã scripturã probo.* ET HORRIBILIS DE SAXO IACTV' DEORS.) *sic restitui facili coniectura ductus.* Nam *cùm reperissem in quodam cod. peruetusto, iactus deorum: sæpéq; in hoc loco hæsissem, neque viderem quò pertineret vox, eorum, quæ est in vulgatis, & plerisque manuscriptis, facilè adductus sum, vt reponerem, deorsum. neque est quòd quemquam moueat, quòd hoc loco sit trisyllabum: cùm in* I. *lib. sit disyllabum, ibi,* Nam *per aquas quæcumque cadũt, atque aëra deor-*

ſum, & item alibi. fit enim hoc idem in aliis vocibus, vt in, ſueuit, ſuadet, ſeorſum: nempe, vt modò ſint diſyllabæ, modò triſyllabæ, vt hoc lib. ſup. Conturbatur, *& (vt docui) diuiſa ſeorſum,* Diſiectatur eodem illo, *&c. lib. 4.* Aër, id quod nos vmbram perhibere ſuemus. *& lib. 2.* Quin vacuum per inane deorſum cuncta ferantur. *deiiciebantur autem olim de ſaxo* Tarpeio, *qui falſum teſtimonium dixiſſe conuicti erant, vt refert* A. Gellius *lib. 20. cap. 1. in extr. & perduellionis rei, idque iuſſu tribuni plebis.* Horat. *ſaty. 6. lib. 1.* audes Deiicere è ſaxo ciueis, & tradere Cadmo? *Quidam putant legi poſſe, deoſſum, antiquè, pro, deorſum.*

ROBVR) *robus (vt docet* Feſtus) *dicitur is locus, quò præcipitatur maleficorũ genus, quòd antè arcis robuſteis includebatur.* Ex quibus Feſti *verbis putabam hîc legendum, robus.* Sed *fortaſſe tutius eſt per, robur, intelligere equuleum ex robore, in quo ſontes inſidentes cruciabãtur: vel lignum, & fuſtem ex robore, quo tundebantur.* Auctor *vocabularij* Latinogræci *manuſcr. robor (inquit)* εἶδος ξύλου μέγαν δρυΐνου.

PIX) *pice feruente infuſa olim quorundam maleficorum hominũ corpora vrebantur.* Plautus Capt. *Atra pix te agitet apud carnificem, ac tuo capiti illuceat.*

LAMINA) *lamina candens.* Horat. *epiſt. ad* Vaalam. Scilicet, *vt vẽtres lamna candente nepotum* Diceret *vrendos.* M. Tullius Verr. *de ſuppliciis.* Quid *cùm ignes, candentéſque laminæ, ceteríque cruciatus admouebantur?*

TÆDÆ) *faces ardẽtes, quæ oculis, aliíſq; ſontium partibus admotæ, eos miſerum in modum cruciabant. quod ſupplicij genus cõmemorat &* Plato Gorgia. Καὶ ἀδικῶν ἄνθρωπος ληφθῇ τυραννίδι ἐπιβουλεύων, καὶ ληφθεὶς στρεβλῶται καὶ ἐκτέμνηται, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκάηται, *&c. id eſt, & ſi quis, qui iniuſtè faciat, & tyrannidi inſidietur, captus ſit, & captus torqueatur, & exſecetur, & ſi ei oculi deurantur, &c.*

PRÆMETVENS) *antè quàm ſit damnatus, aut accuſatus, metuẽs.* HINC ACHERVSIA) *ex hoc (inquit) ſtultorũ vita fit anxia, ſollicita, ærumnoſa, omnib. deniq; pœnis & cruciatib. referta, ita vt videantur viui eas pœnas perferre, quibus* Tantalus, & Siſyphus, & Tityus, & Danaides *&c. affici apud inferos putantur.*

Hoc etiam tibi tute interdum dicere poſſis:
Lumina ſis oculis etiam bonus Ancu' reliquit,
Qui melior multis, quàm tu, fuit, improbe, rebus.
Inde alij multi reges, rerúmque potentes
Occiderunt, magnis qui gentibus imperitarunt.
Ille quoque ipſe, viam qui quondam per mare magnum
Strauit, itérque dedit legionibus ire per altum,
Ac pedibus ſalſas docuit ſuperire lacunas:
Et contemſit, aquis inſultans, murmura ponti,
Lumine ademto, animam moribundo corpore fudit.
Scipiades, belli fulmen, Karthaginis horror,
Oſſa dedit terræ, proinde ac famul infimus eſſet.
Adde repertores doctrinarum, atque lepôrum:
Adde Heliconiadum comites: quorum vnus Homerus
Sceptra potitus, eadem aliis ſopitu' quiete'ſt.
Denique Democritum poſtquàm matura vetuſtas

Admonuit memorem motus languescere mentis,
Sponte sua leto caput obuius obtulit ipse.
Ipse Epicurus obît decurso lumine vitæ,
Qui genus humanum ingenio superauit, & omneis
Præstinxit, stellas exortus vti ætherius sol.
Tu verò dubitabis, & indignabere obire,
Mortua quoi vita est propè iam viuo, atque videnti?
Qui somno partem maiorem conteris æui?
Et vigilans stertis, nec somnia cernere cessas,
Sollicitámque geris cassa formidine mentem?
Nec reperire potes, quid sit tibi sæpe mali, cùm
Ebrius vrgeris multis miser vndique curis,
Atque animi incerto fluitans errore vagaris?

HOC ETIAM TIBI TVTE) *Præscribit hîc quædam, quæ magnopere valent ad mortem æquo animo ferendam, cùm recordemur, viros præstantißimos, potentißimos, & clarißimos eadem condicione vsos esse.*

LVMINA SIS OCVLIS ETIAM) *sic restitui ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum. sis autem, antiquum pro suis: quemadmodum, sum, pro eum posuit Ennius lib.* I. *Alte non, vt sum, summam seruare decet rem: & lib.* 2. *At sese sum quæ dederat in luminis oras. &, sos, pro eos antiqui dicebãt. Idem Ennius. Constitit inde loci propter sos diua dearum. & interdum pro suos, vt cum per datiuum casum idem Ennius effert. sis, pro, suis: Postquam lumina sis oculis bonus Ancus reliquit. Hæc ferè ad verbum Festus. vnde perspicuum est, Lucretium hunc versum ab Ennio mutuatum esse.* MAGNIS QVI GENTIBVS IMPER.) *imitatus est hunc versum Horat. saty.* 6. *lib.* I. *qui magnis legionibus imperitarint.*

ILLE QVOQVE IPSE) *Xerxes, qui Hellesponto iuncto, Athone perfosso, maria ambulauit, terrámque nauigauit, vt narrat Herod. Polyhymn. refert M. Tullius lib.* 2. *de finib. his verbis: vt si, cùm Xerxes tantis claßibus, tantísque equestribus & pedestribus copiis, Hellesponto iuncto, Athone perfosso, maria ambulasset, terrámque nauigasset, &c. & Dion Chrysost. oratione de regno, tertia.* ἢ οὐκ ἀκήκοας, ὅτι Ξέρξης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς τὴν μὲν γῆν ἐποίησε θάλασσαν, διελὼν τὸ μέγιστον τῶν ὀρῶν, καὶ διαστήσας ἀπὸ τῆς ἠπείρου τὸν ἄθω. διὰ δὲ τῆς θαλάττης τὸν πεζὸν στρατὸν ἄγων ἤλαυνεν ἐφ᾽ ἅρματος, *&c. id est, an non audisti, Xerxem, Persarum regem, terram quidem reddidisse mare, diuiso maximo monte, & Athone à terra continente separato: per mare autem pedestreis copias traiecit in curru, vt Neptunum, &c. Et Æschines* κατὰ κτησιφ. οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεὺς ὁ τὸν ἄθω διορύξας, ὁ τὸν ἑλλήσποντον ζεύξας, *&c. id est, Nónne rex Persarum, qui mõtem Athonem perfôdit, qui Hellespontum iunxit, &c. Quibus adde, quæ refert Plutarchus lib.* περὶ ἀοργησίας, *eadem de re, sed maxime de monte Athone. Ne Arnobius quidem lib.* I. *aduersus genteis, hoc loco prætereundus est: cuius hæc sunt verba. Vt ille immanis Xerxes mare terris immitteret, & greßib. maria transiret, nostri nominis effectum est iniuria?*

DOCVIT) *tralatio. sic loquitur Horat. epist. ad Villicum: Addit opus pigro riuus, si décidit imber, Multa mole docendus aprico parcere campo. idem epist. ad*

Pison. Seu cursum mutauit iniquum frugibus amnis Doctus iter melius.

SVPERIRE) sic habēt quattuor libri manuscripti: & ita legēdū, nō, vt vulgò, superare. ET CONTEMSIT, AQVIS IMSVLT. MVRM.) & insultās aquis, i. pōto, seu mari, subintell. equorū, & hominū pedib. cōtemsit murmura ponti. videtur enim legēdū, aquis, nō equis, siue intelligas, dici Xerxē equitauisse in mari, siue illā historiā spectes, quæ est apud Herodotū, Polyhymn. vbi narrat ille, Xerxem indignatum, quòd audisset, pontē in Hellespōto factum, coorta sæua tempestate esse disturbatū, & contritum, iussisse trecentas plagas fluctibus infligi, & mare verberari, & compedibus constringi, cùm quidem ij, quibus hoc negotij datum esset, talia quædam loquerentur obiurgātes, ὦ πικρὸν ὕδωρ, καὶ ἁλμυρὸν, δεσπότης τοι δίκην ἐπιτιθεῖ τήνδε, ὅτι μιν ἠδίκησας, οὐδὲν πρὸς ἐκείνου ἄδικον παθών· καὶ βασιλεὺς μὲν Ξέρξης διαβήσεταί σε, ἤν τε σύ γε βούλῃ, ἤν τε μή. σοὶ δὲ κατὰ δίκην ἄρα ὡς οὐδεὶς ἀνθρώπων θύει, ὡς ἐόντι δολερῷ τε καὶ ἁλμυρῷ ποταμῷ· id est, ô aqua amara & salsa, dominus has de te pœnas sumit, quia eum iniustè læsisti, nulla ab eo accepta iniuria: & rex quidem Xerxes te traiiciet velis nolis: meritò autem tibi nemo homo sacrificat, vtpote qui sis fluuius dolosus & salsus. Eodem pertinent illa Plutarchi, libello περὶ ἀοργησίας, eo loco, quē suprà commemoraui. Iam insultare est contumeliose quippiam in alterum aut dicere, aut facere. Virgil. Æneid. 8. neque finitimus Mezentius vmquam Huic capiti insultans tot ferro sæua dedisset Funera. Quòd si dicas, hoc tātùm à Lucretio significari, Xerxem equorum pedibus mare pulsasse, aut verberasse, respondeo, primùm satis intelligi Xerxem equorum pedibus Hellespōto insultasse, cùm dicitur insultasse: deinde non solùm equorum pedibus Xerxes mari insultauit, verùm etiam multorum hominum peditum pedibus: deinde insultare aquis venustè dicunt Latini, vt Virgilius, insultare solo, & Varius, insultare campis, & Horatius, insultare busto, quorum poëtarum testimonia mox proferemus. Præterea si legamus, equis, subintelligendum erit necessariò, mari, aut aquis, aut aliquid simile. at mollius, & tolerabilius est subintelligi, equis, seu equorum pedibus, quàm, aquis, aut, mari. Præterea si alio verbo vsus esset, quàm insultandi, verbi causa, verbo pulsandi, aut verberandi, meritò addidisset, equis, vt Horat. oda XVI. epod. & vrbem Eques sonante verberabit vngula. & Virgil. Culice. Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum. Nunc autem, vt supra diximus, verbum, insultare, satis per se insultationem eam, quæ fit equorū, siue hominū, siue vtrorumque pedibus, significat. Nunc proferamus locupletium auctorum testimonia. sic igitur Varius de morte, apud Macrob. lib. VI. cap. 2. Quem nō ille sinit lentæ moderator habenæ, Quà velit, ire, sed angusto prius ore coërcens, Insultare docet campis, fingitq; morando. & Virgil. Georg. III. Frena Pelethronij Lapithæ, gyrósque dedere Impositi dorso, atq; equitē docuere sub armis Insultare solo, & gressus glomerare superbos. vbi notat A. Gell. lib. XVIII. cap. V. equitem pro equo accipiendū esse. Horat. oda. 3. lib. 3. dum Priami, Paridisq; busto Insultet armentum &c. Idem valet & inequitare: quo verbo vtitur Arnobius.

ANIMAM MORIB. CORP. F.) Xerxes ab Artabano interfectus est, cùm annos amplius XX. Persarū regnū obtinuisset, vt scribit Diod. Siculus lib. XI.

SCIPIADES) Scipio. sic Horat. saty. I. lib. 2. Virtus Scipiadæ, & mitis sapientia Læli. Lucretius sup. lib. I. Memmiadæ nostro.

BELLI FVLM.) Virgil. Æneid. 6. duo fulmina belli, Scipiadas.

PROINDE AC) tanquam, proinde ac si.

FAMVL INFIMVS) famul, famulus (inquit) Nonius. Ennius mortalem for-

vna repente Reddidit è summo regno vt famul infimus esset. sic autem emendaui Ennij versum, qui corruptus est apud Nonium. Famuli origo (inquit Festus) ab Oscis dependet, apud quos seruus famul nominabatur: vnde & familia vocata.

ADDE HELICONIADVM) Adde (inquit Lucret.) Musarũ comites, nempe poëtas. profert hunc versum Nonius, cum eo, qui deinceps sequitur, in verbo, potior, docens, hoc verbum interdum iungi cum quarto casu, vt hîc: & ita Terent. Adelph. Ille autem sine labore patria potitur commoda.

QVORVM VNVS HOM. SC. P.) id est, quorũ vnus Homerus primus, & principatum obtinens. EADEM ALIIS SOP.) Græcorum more locutus est. τῇ αὐτῇ τοῖς ἄλλοις. id est eadem atque alij. sic lib. 2. Atque animalibu' sunt mortalibus vna, eadémque. & lib. 4. Nempe eadem facit, & scimus facere omnia turpi. & Horat. Inuitum qui seruat, idem facit occidenti.

DENIQVE DEMOCR. POSTQ. MAT. VET.) Democritum, cùm centum & nouem annos vixisset, primò mortem propinquam dies aliquot nidore panum retardasse: deinde sponte sua mortem oppetisse, traditum est.

ADMONVIT MEMOREM) sic emendaui, reclamantibus codicibus omnibus, in quibus scriptum, aut impressum est, memores. quin autem ita sit legẽdum, nemo doctus dubitabit. notum prouerbium, memorem mones, seu admones. Plaut. Sticho. capti consilij memorem mones. Quòd autem Zoilus, scripturam vulg. defendens, ait, Lucretium per memores motus mentis, mentem significare: dico, per motus mentis, sine epitheto, memores, satis hoc idem significari. memores mentis motus autem, memoriam potius, quàm mentem significarent. At Lucretius non vult, Democritum sensisse, solam memoriam in se languescere, sed totam mentem. neque verum est, quod idem dicit, mentis quidem motus, à Lucretio memores appellari: corporis verò, sensiferos. Quin neque motus corporis, sensiferi esse possunt sine anima, aut mente: neq; anima, aut mens sine motibus sensiferis, constare potest, ex sententia Lucretij. Quare nugatur, atque adeò insanit Zoilus. Et solet, cùm ei aliquid à me excogitatum, & emendatum, non probatur, adscribere, mendosè, malè, pessimè. Ain' tu, omnium mortalium petulantissime, atque impudentissime? Immo verò quæ ex tua officina prodierunt, quæque aliis non suffuratus es, sunt pessima.

IPSE EPICVRVS) Ipse, κατ' ἐξοχὼ dictum, & ἐμφατικῶς. illud autem alterum, ipse, quod antecedit, idem valet, quod vltrò. Non enim Democritus diem mortis exspectauit, sed anteuertit, & caput ei vltro obtulit: nisi quis dicat, legendũ, obtulit ipsi, vt, ipsi, cohæreat cum voce, leto, manente eadem sententia.

DECVRSO LVMINE VITÆ) duæ tralationes dissimiles concurrentes, & confusæ. nã decurrere spatiũ vitæ, seu decurrere ætatẽ, tralatio est à cursoribus. Terent. Adelph. Nã ego vitã durã, quã vixi vsq; adhuc, propè iam decurso spatio, mitto. Plaut. Sticho. Quid mihi opus est decurso spatio cum eis gerere bellũ? M. Tull. pro Quinctio: propè acta iam ætate, decursáque. Iam lumen vitæ, altera tralatio est: Ita, decurrere lumẽ vitæ, duas continet tralationes permistas. simile quiddam notat M. Anton. Muretus apud Catull. ad illum locum, Loquẽte sæpe sibilum edidit coma. ad faselum. Non dissimulabo tamen, legi in aliquibus libris, decurso limite vitæ.

ET OMNEIS PRÆSTINXIT, STELLAS) hîc codices manuscripti, neque cum impressis, neq; ipsi inter se consentiunt: sed alij habent, Restinxit, alij, Restrinxit, alij, Exstinxit. Ego autem partim his scripturis consideratis, atque inter se comparatis, partim sententia Lucretij exquisita, non dubitaui reponere, Præstinxit,

vt sit præteritum à verbo, Præstinguo: quod verbum librariorum culpa pænè è tota lingua Latina deletum esset, nisi ego à Nonio Marcello commonitus restituissem. Nam vbicunque apud M. Tull. Plautum, & ceteros legitur, præstringere, &, præstrinxit oculorum aciem, legendum est, præstinguere, &, præstinxit. est enim verbũ compositum à præ & stinguo: quo verbo vtitur Lucretius lib. 2. & 4. Præstinguere autem (vt docet Nonius) valet obtenebrare. quamquam apud Nonium legitur, præstringere: mendose: fortasse ipso etiam Nonio errãte: vt in multis aliis solet: quod aliàs ostendam. Sine dubio enim apud Plautum is locus, quem profert ille ex Milite glor. sic legendus est: præstinguat oculorum aciem in acie hostibus: non, vt vulgò impressum est, præstingere. Neque verò me mouent aut simioli, aut Zoili vel maleuolentia, liuoréque suffusi, vel ignorantia occæcati. Quantumuis enim reclament, atque adeò dirumpantur licet: plus potest apud me ratio & veritas, quàm rumusculi talium barbarorum. Sed, vt ad Plautum redeam, eundem locum profert Asconius ad illud Ciceronis Diuinat. in Cæcil. præstinguat aciem, vbi hæc notat, vel à præstigiatoribus transtulit verbum, vel à tironibus, qui ignari & rudes pugnæ, etiã vano armorum sonitu terrentur præstinctis luminibus. Apud Asconium igitur quis non videt legendum, præstinctis, non, præstrictis? quónam modo enim à præstringẽdo dici poßit præstigiarum, aut præstigiatorum nomen? Cùm igitur hoc loco Lucretius innuat & significet, Epicurum aliorum omnium philosophorum nominis splendorem, & gloriam obscurasse, atque (vt ita dicam) obtenebrasse, quemadmodum sol exoriens stellarum fulgorem obscurat: dubitari non potest, quin legendum sit, præstinxit, non, restinxit, aut, exstinxit. non enim sol exoriens stellarum splendorem exstinguit, sed duntaxat præstinguit. restinguit autem multo minus. nam restinguere de ardore, aut calore dicitur, non de lumine, aut fulgore. Præstinxit, igitur hîc legendum. Ac sententiam meam adiuuat M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. Sol dictus vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus, vel quia cùm est exortus, obscuratis omnibus, solus apparet. non dixit, exstinctis, sed, obscuratis, id est obtenebratis, ac præstinctis. à quo verbo dictæ sunt præstigiæ, & à præstigiis præstigiatores, vt videtur subindicare Asconius. Eadem opera etiã Minucium emendabo, in Octauio, circiter medium. Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, & publicè colere? dum opinio & mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore præstringitur, argenti nitore & candore eboris hebetatur? legendum, præstinguitur. quod qui non videat, cæcum se in litteris, & lingua Latina fateatur. præstinxit igitur hîc apud Lucretium interpretor, obscurauit: vt apud Minucium perspicuè idem valet, præstinguitur, quod obscuratur, & amittit facultatẽ recte fungendi muneris sui, id est recte opinandi, rectéque intelligendi. Quoniam autem satis multa iam de hoc verbo & hîc, & in notis Ciceronianis, & in commentar. Horatianis verba feci, nihil amplius addam, præter hoc vnum, quod à viro docto fide digno accepi, cùm de litteris vnà loqueremur: hoc vocabulum, vnum fuisse ex ducentis vocabulis Latinis, quod Gul. Pellisserius episcopus Monpeß. homo linguæ Latinæ omnium, qui hodie viuunt, scientißimus, se solum tenere prædicare verè solebat. Hos versus proferens Lactantius, siue Lutat. lib. 3. de falsa sapient. Quos equidem versus (inquit) nunquam sine risu legere possum. Non enim de Socrate, aut Platone hoc saltem dicebat, qui velut reges habentur philosophorum: sed de homine, quo sano & vigente nullus æger ineptius delirauit. OMNEIS) *omneis philosophos, & sapientes: vel omneis homines. & ita adscribe notam distinctionis verbo, præstinxit.*

PROPE IAM VIVO ATQVE VIDENTI) ζῶντι καὶ ὁρῶντι, prouerbium olet. sic idem Lucret. lib. 5. Viua videns viuo sepeliri viscera busto. Tacit. Terent. Eunuc. viuus, vidénsque pereo. M. Tull. pro Quinctio. huic acerbissimum viuo, videntíque funus ducitur. Idem pro P. Sextio. viuus (vt aiunt) est, & videns cũ victu, ac vestitu suo publicatus. Plautus Mõstell. Ludos ego hodie viuo, præsenti hîc seni faciã, quod credo mortuo numquam fore. Antiphon, oratione secunda ex accusatione eius, qui iuuenis senem interfecit. ἡμᾶς τε τοὺς τιμωροῦντας αὐτῷ, ζῶν τε καὶ βλέπων φονέας αὐτοῦ φησὶν εἶναι. id est, & nos, qui ei opitulamur, viuus & videns sui interfectores esse dicit. Æschines κατὰ Κτησιφ. τὰ δέκα τάλαντα ὁρώντων, φρονούντων, βλεπόντων ὑμῶν ἔλαθον ὑφελόμενοι: id est decem talenta, videntibus, sentientibus, aspicientibus vobis furtim substraxerunt.

ET VIGILANS STERTIS) sic Amphitryo ille in comœd. sui nominis apud Plautum. vix apud me sum. Vigilans prope dormio: vigilans somnio: viuus & sanus intereo. ex quo dormitator ab eodem pro deliro, & stolido ponitur.

CASSA FORMIDINE) inani timore. EBRIVS) μεθύων. tralatio. sic Demosthenes Philippum dicit esse ebrium rebus secundis: & Horatius Cleopatram fortuna dulci ebriam: & Theocritus quendam ictibus ebrium.

ATQVE ANIMI INCERTO FL. ERR.) ordo, fluitans incerto animi errore vagaris. error animi, & error mentis quid significent apud scriptores, non obscurum est. M. Tull. lib. 3. epist. ad Attic. Nam quòd scribis, te audire, me etiam mẽtis errore ex dolore affici, mihi verò mens integra est. Idem lib. 5. epist. ad familiar. Hoc in sermone cùm à me exponeretur, quæ mea exspectatio fuisset orationis tuæ, quantóque in errore versatus essem, &c. Horat. epist. 2 lib. 2. pol me occidistis amici, Non seruastis, ait, cui sic extorta voluptas, Et demtus per vim mentis gratissimus error. ad quem locum plura exempla collegi. ita neque de veritate huius scripturæ dubitandum est, & vulgata illa, Atque animo incerto, &c. reijcienda est. Veruntamen doctus quidam, idémque mihi amicissimus, putabat legendum, Atque animi incerti fluitans errore vagaris: à quo dissentio. Zoilus hanc scripturam tacitus probat, vt alias innumerabileis.

Si possent homines, proinde ac sentire videntur
Pondus inesse animo, quod se grauitate fatiget,
Et quibus id fiat causis cognoscere, & vnde
Tanta mali tanquam moles in pectore constet:
Haud ita vitam agerent, vt nunc plerumque videmus,
Quid sibi quisque velit, nescire, & quærere semper,
Commutare locum, quasi onus deponere possit.
Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille,
Esse domi quem pertæsum'st, subitóque reuertit:
Quippe foris nihilo melius qui sentiat esse.
Currit agens mannos ad villam hic præcipitanter,
Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
Oscitat extemplo, tetigit cùm limina villæ:
Aut abit in somnum grauis, atque obliuia quærit:

Aut etiam properans vrbem petit, atque reuisit.
Hoc se quisque modo fugit: at, quem scilicet, vt fit,
Effugere haud potis est, ingratis hæret, & angit,
Propterea, morbi quia causam non tenet æger:
Quam bene si videat: iam, rebus quisque relictis,
Naturam primùm studeat cognoscere rerum,
Temporis æterni quoniam, non vnius horæ,
Ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
AEtas post mortem, quæ restat cumque, manenda.
Denique tantopere in dubiis trepidare periclis
Quæ mala nos subigit vitaï tanta cupido?
Certa quidem finis vitæ mortalibus adstat,
Nec deuitari letum pote, quin obeamus.
Præterea versamur ibidem, atque insumus vsque:
Nec noua viuendo proculditur vlla voluptas.
Sed dum abest, quod auemus, id exsuperare videtur
Cetera: pòst aliud, cùm contigit illud, auemus:
Et sitis æqua tenet vitaï semper hianteis:
Posteráque, in dubio'st, fortunam quam vehat ætas,
Quídve ferat nobis casus, quíve exitus instet.
Nec prorsum, vitam ducendo, demimus hilum
Tempore de mortis, nec delibrare valemus,
Quo minus esse diu possimus morte peremti.
Proinde licet quot vis viuendo condere sæcla,
Mors æterna tamen nihilo minus illa manebit:
Nec minus ille diu iam non erit, ex hodierno
Lumine qui finem vitaï fecit, & ille,
Mensibus, atque annis qui multis óccidit antè.

ET QVIBVS ID FIAT) *si ita possent homines etiam ægritudinum, & molestiarum suarum causas cognoscere, vt sentiunt molestiarum aculeos, & grauitatem: non ita viuerent, vt magna ex parte eos viuere videmus. Videtur legẽdum, Et quibus id fiat causis cagnosc. &c. & ita habent cod. Parisienses, codex Bertinianus manuscript. quos nunc sequor. nam alij habent, E quibus id fiat causis quoque noscere, &c.* MALI TAMQVAM MOLES) *εἰκών. quod si dixisset, mali moles, non addito, tamquam, fuisset translatio. sic lib. 1. de orat. ad Q. Fratr. princip. in eo maximæ molestiarum moles, & turbulentißimæ tempestates exstiterunt. Idẽ. lib. 3. Tuscul. Aut semper aliquam molem meditabar mali.*

QVID SIBI QVISQVE) *sic legendum, & ita habent lib. manusc. & nonnulli impreßi.* EXIT SÆPE FORAS MAGN. EX ÆDIB) *talis describitur Charinus ille Plautinus in Mercat. Súmne ego miser, qui nusquã bene queo quiescere? Si domi sum, foris est animus: sin foris sum, animus domi est: Ita mihi in pectore,*

ctore, atque in corde facit amor incendium. Talis ille, qui otio nescit vti: de quo En-
nius, his versib. Otio qui nescit vti, plus negotij habet, Quàm cùm est negotium in
negotio. Nam cui quod agat, institutum est, nullo negotio Id agit: studet ibi: mentem,
atque animum delectat suum. Otioso initiò animus nescit quid velit. Hoc idem est.
neque domi nunc nos, nec militiæ sumus. Imus huc, hinc illuc. cùm illuc ventum
est, ire illinc lubet. Incertè errat animus. præter, propter vita viuitur. Exstant autem
hi versus apud Aul. Gell. lib. 19. cap. 10. His adde hunc Horatianum, ex lib. 1. episto-
lar. epist. ad Celsum. Romæ Tibur amem ventosus, Tibure Romam.

MANNOS) equos breueis & paruos. Horat. epist. ad Mæcen. lib. 1. Impositus
mannis, aruum, cælúmque Sabinum Non cessat laudare.

AVXILIVM TECTIS QVASI FERRE) significat summam festi-
nationem. OSCITAT EXTEMPLO) oscitatio, hominis est aliud agentis,
& præsentibus non contenti: &, quæ adsunt, fastidientis, & quæ absunt, desiderã-
tis Gellius lib. 4. cap. 20. Deliberatúmque est de nota eius, qui ad CENS. ab amico
aduocatus est, & in iure stans, clarè nimis ac sonorè oscitauit, atque inibi propè vt
plecteretur, fuit: tamquam illud indicium vagi animi foret, & halucinantis, &
fluxæ, atque apertæ securitatis, &c.

ATQVE OBLIVIA QVÆRIT) quærit quomodo ea obliuiscatur, quæ
sibi molesta sunt. sic Horat. saty. 6. lib. 2. O rus: quãdo ego te adspiciam? quandóque
licebit, Nunc veterum libris, nunc somno, & inertibus horis Ducere sollicitæ iucũ-
da obliuia vitæ? HOC SE QVISQVE MODO) Horat. saty. 7. lib. 2.
adde quòd idem Non horam tecum esse potes: non otia recte Ponere: téque ipsum
vitas fugitiuus, vt erro, Iam vino quærens, iam somno fallere curã, Frustra: nam co-
mes atra premit, sequitúrque fugacem. nemo igitur se fugere potest, ne ij quidem, qui
relicta patria alias terras petunt. Quid igitur (inquit idem Horat. od. 16. lib. 2.) ter-
ras alio calenteis Sole mutamus? patriæ quis exsul Se quoque fugit?

AT, QVEM SCILICET, VT FIT, &c.) secutus fueram initiò codices
vulgatos: sed tamen adscripseram, me suspicari hoc in loco inesse aliquid vlceris:
quòd manuscrip. haberent, ad quem scilicet, &c. vt fortasse, inquam, legendum sit,
at, quem scilicet, vt fit, &c. cuius lectionis hæc esset sententia. at is, quem non potest
effugere: nempe ipsemet, (nemo enim se effugere potest) ingratiis hæret: vel sume ἀπὸ
κοινοῦ, vocem, morbus, hoc modo, at morbus, quem effugere non potest, ingratiis hæ-
ret, & angit, quia ipsius morbi causam ignorat. Zoilus, cùm hæc essent à me anno-
tata, ea arripuit, sibiq; vendicauit suo more. verùm infinitum sit singula eius furta
enumerare. INGRATIS) ingratiis, aut ingratis pro ingratiis, vel aduerbium
est, quod significat inuitè, & præter voluntatem, & non sponte: quod Græci dicũt
ἀκουσίως: vel potius nomen compositum ex in, & gratiis: quo modo iniussu ex in, &
iussu: incultus apud Sallust. ex in, & cultus: intactus ex in, & tactus: de quib. suprà
lib. 1. Tactus corporibus cunctis, intactus inani. in quibus omnibus, in, præpositum
nominib. substantiuis, negationem significat. quod fit vsitatius in adiectiuis, vt im-
probus, indoctus, impius, &c. gratiis, autem nomen esse, casus ablat. à recto, gratiæ,
numeri multitudinis, quid est quamobrem quisquam neget? Plaut. Amphitr. Sos. Non
ædepol volo profectò. M. at pol profectò ingratiis. Idem Curcul. Tamen est eundum,
quò imperauit, ingratiis. idem Cistell. Nunc mihi bonæ necessu'st esse ingratiis. Terẽt.
Eunuc. Opus faciam, vt defatiger vsque, ingratiis vt dormiam. Idem Heautont. ea
coacta, ingratiis Post illa cœpit victum vulgò quærere. Velim autẽ non ignorare le-

ctorem, quosdam libros vulgatos, in quibus sunt Parisienses, habere hoc loco, inuitus adhæret, pro vera scriptura, ingratiis hæret. quod iccircò notaui, vt meminerit quod suprà pluribus verbis egi, ad illum locum, Tum quasi talipedans, &c. hanc vocem inuitus, seu inuito, fuisse annotationem: deinde ab imperito, & stulto librario in texturam verborum Lucretij transcriptam esse.

IAM REBVS QVISQVE RELICTIS) rebus relictis, vsitatum genus loquendi veteribus, quod idem valet, atq;, rebus aliis omnibus relictis. Plaut. Epid. Ego relictis rebus Epidicum operā quærēdo dabo Idem Trinum. Probus est amator, qui, relictis rebus, rem perdit suā. Terent. Andr. Herus me, relictis rebus, iussit Pamphilum Hodie obseruare. Idem Heautont. Mihi nunc, relictis rebus, inueniendus est Aliquis, labore inuenta meo cui dem bona. vbi tamen vulgati libri habent, relictis omnibus, cum sit legendum, relictis rebus, itáque scriptum sit in libris manuscrip.

TEMPORIS ÆTERN. QVON. N. VN. H. AMB) quoniā nō est controuersia, vel non certatur de statu vnius horæ, sed de statu temporis æterni, atque infiniti, quod est post mortem, ambigitur: id est in controuersiam vocatur, ἀμφισβητεῖται. MANENDA) sic legendum, non, vt in lib. vulgatis, manēdo. ordo autem & sententia est: in quo statu temporis æterni, omnis ætas, quæcumque post mortem restat, mortalibus est manēda: id est perduranda: in quo statu temporis æterni, homines omnem ætatem, quæcumque post mortem restat, necessariò permanebunt, & perdurabunt: neque vmquam de integro hanc lucem intuebuntur, etiamsi eandem materiam, ex qua constabant viui, temporis longinquitas denuo colligat, & in eundem ordinem, atque in eandem posituram redigat.

IN DVBIIS TREP. PERICLIS) pericula dubia diuntur, quia incertū est vtrùm quis ex iis saluus euadere possit, nécne. sic dicimus, in dubiis rebus. Plaut. Mōstell. Qui homo timidus erit in dubiis rebus, is nauci non erit. sic, dubia tempora, & dubij casus apud Horatium. Quid est (inquit) quòd tantopere trepidemus in rebus aduersis, & periculosis? nam quamtumuis diligenter, & accuratè vitæ, & saluti nostræ consulamus, moriendum tamen est aliquando.

NEC DEVITARI LETVM POTE) pote, id est δυνατὸν, quod possibile diceremus, si liceret.

SED DVM ABEST) hîc m. non eliditur. qua de re suprà diximus ad illum locum, Corporum augebit numerum, lib. I. nunquam (inquit) fruimur bonis præsentibus, sed futuris semper inhiamus: quæ vbi adepti sumus, alia item, quæ absunt, desideramus. rectè igitur præcipiunt, qui suadent, vt in diem viuamus, vt Horat. od. 29. lib. 3. ille potēs sui, Lætúsque deget, cui licet, in diem, Dixisse, vixi, cras vel atra Nube polum pater occupato.

VEHAT) sic Horat. od. 29. lib. I. Quod fugiens semel hora vexit. & Virgilius Georg. I. Denique quid vesper serus vehat.

VITAM DVCENDO) vitam producendo, & diutius viuendo.

DEMIMVS) detrahimus, deminuimus.

NEC DELIBRARE VALEMVS) nec possumus quicquam deripere, seu demere, seu detrahere de tempore mortis. delibrare valet, librum, seu corticem de ligno detrahere: quo verbo vtitur & Cæsar lib. 7. de bello Gall. firmis ramis abscisis, atque horum delibratis, ac præacutis cacuminibus. vnde per translationem deminuere significat, vt sup. diximus. delibrare autem habent duo cod. manuscripti, quibuscum congruunt Parisienses: alij, deliberare, quibuscum consentiunt Aldini anti-

quiores: quod quidem factũ est ex delibrare, cùm indocti siue librarij, siue lectores, quid sibi vellet delibrare, non intelligerent sententia autem huius loci hæc est. non possumus quicquam detrahere, seu demere de tempore mortis, quo minus diu mortui simus: id est, etiam si aliquot annis, atque adeò sæculis tardius moriamur, nõ ideò tamen minus diu mortui erimus. Zoilus, cùm hæc legisset, omnia mendosè (inquit) Censorem aliquem loqui putes, cùm hoc homine nihil sit stolidius, nihil pinguius, nihil contemtius. Itáne tandem bellua? omnia mendosè? Tu verò omnia mendosè: quæ modò aliis non suffuratus es.

MORTE PEREMTI) mortui. Virgil. Æneid. 6. indigna morte peremti. idem 9. & primis vna tot cæde peremtis. non celabo lectorem, me scriptũ reperisse in libr. manuscriptis, morte perenti, n, ante t. quod eò notandum duxi, vt intelligãt tandem omnes litterarum studiosi, veteres scripsisse peremtum, ademtum, emtum, comtum, & similia per m, sine p, ante t: posteaquàm autem Italiam barbaries oppreßit, alios scripsisse perentum, & similia per n, ante t. alios per m, interposito p, inter m, & t, existimanteis m, ante t, sine p, nec scribi debere, nec pronuntiari posse: quorum errorem coarguimus, & conuicimus in epistola ad lectorem, quam præposuimus commentariis Horatianis. Quòd autem doctus quidam Italus, nulla alia ratione adductus, quàm quòd libri manuscripti sic habent, etiam hodie scribit, dampnare, & temptare: satis eius inscitiam, ac stuporem mirari non possum. quasi verò libri veteres sint vsquequaque sequendi, & non cum iudicio tractãdi ac legendi: verbi gratia in eis ferè semper scriptum reperias, dampnare, antempna, sompnum, solempne, & similia quamplurima: quam scripturam tamen nemo est mediocriter eruditus, qui non respuat: aut quasi tentandi verbum non oriatur à verbi teneo supino, tentũ, seu tentu: quæ vel cum m. & p. scribenda sunt, temptum, temptu: quod si quis dicat, delirus iudicetur: vel ne in tento quidem his litteris m, & p, locus esse potest, vt scribatur tempto. CONDERE SÆCLA) condere sæcla, dictum est vel vt dicimus condere frumenta, & fructus, vel vt condere mortuum, vel vt condere lustrum. quoquomodo dictum sit, tralatio esse videtur. Sic fortasse Horat. od. 5. lib. 4. Condit quisque diem collibus in suis. condere enim diem videtur, qui ad vesperum peruenit, & cui dies totus consumtus est. condere igitur tempora, sæcula, annos dici posse videtur, cui tempora, sæcula, anni consumti & præteriti sunt.

MORS ÆTERNA) θάνατος ἀθάνατος. vt suprà. Mortalem vitam mors cùm immortalis ademit.

NEC MINVS ILLE DIV, &c.) id est, & æque diu mortuus erit ille, qui ex hodierno die viuendi finem fecit, atque ille, qui multis antè annis interiit. nam cùm tempus futurum, sit infinitum, vterque post mortem tempus æquè infinitum mortuus manebit.

EX HODIERNO LVM.) ex hodierno die.

DIONYS. LAMBINVS, M. ANTONIO MVRETO, S. D.

SI quis est ex iis, quibuscũ aliqua mihi necessitudo intercedit, cui vnus aliquis è sex T. Lucretij Cari de natura rerum libris à me ex auctoritate codicũ manuscriptorum emẽdatis, & explanatis, debeatur: tu profectò Marce Antoni, non in postremis dignus es, qui tuam quoq; huius munusculi iustam partem cõsequare. Nam cùm hos libros sex, hominibus mihi amicissimis donare constituissem: plureis autem, quàm quot essent libri, cùm multorũ causa, eadem, aut certe pæne par, ac similis esset, donare non possem: si te, vt hominem summa mecum necessitudine coniunctum, omníq; doctrina liberali præstantẽ, præteriissem: tu neque tibi vllam iniuriã fieri, neque à me ius amicitię lædi fortasse meritò queri posses. Multos enim viros licet mihi commemorare tibi notissimos, atq; adeò communeis amicos, eosdémque perquàm eruditos: in his P. Paschaliũ, virũ eloquẽtiss. historicum Regiũ: I. A. Baïffium: I. Maludanum: I. Passeratiũ, à me necessariò, cùm hæ meæ facultates iam exhaustæ, & consumtæ essent, neque hæc nostra perangusta benignitas ad plureis, quàm ad sex, dimanare posset, huius muneris experteis, indonatos, atque adeò insalutatos relictos. Si igitur amicitiæ, aut eruditionis causam duntaxat spectare vellem, cùm sit hoc hominum ferè ingenium, vt, quod quisque se scire profitetur, in eo ceteris vel antecellere, vel certè æqualis videri velit: & te talem virum, ac mihi tam carum præterirem: nihilo tu fortasse iustiorem, quàm multi alij, de me querendi causam haberes. Nunc autẽ cùm ad eas causas, quæ tibi cum aliis nõnullis possunt esse cõmunes, accedant quædã propriè, ac præcipuè tuæ: grauissimè me peccaturum, & dedecus admissurũ esse existimarem, si te siue imprudens, siue consultò præterirem, neque tibi vnum ex mei Lucretij libris librum impertirem. Tu enim mihi, cùm Romæ essem, princeps acerrimos ad hoc negotium suscipiendum, ac perficiendũ stimulos admouisti, mihíq; vulgata Lucretij exempla cum exemplaribus antiquis, ac manuscriptis conferenti assiduã operam dedisti. neque hoc tantùm fecisti, verùm etiam, cùm in scripturam aliquam à vulgata discrepantem ac diuersam incideremus, atque in ea hæreremus:

tu ſæpe ex obſcuris, & propemodum oblitteratis veteris ſcri-
pturæ veſtigiis veram lectionē (quo ingenio, quóque acumine
es) ſagaciſſimè odorabaris. Præterea cùm anno ſuperiore vnà
cum clariſſimo viro Hippolyto Eſtenſi, Cardinali Ferrarienſi,
Pij IIII. Pōtificis Romani legato, in Galliam noſtram longo
interuallo veniſſes, audiréſq;, me ſingulos T. Lucretij Cari li-
bros ſingulis amicis dicare in animo habere: videres autē mihi
per ciuileis diſcordias, & Reip. calamitatē, huius politiſſimi ſcri-
ptoris editionem maturare non licere: neque tamē dubitares,
quin, vbi à tot, tantíſque malis Gallia conquieuiſſet, aut certe
reſpiraſſet, id ſtatim párerē, quod iamdiu parturiſſem: paucis
antè quàm Galliam, patriam tuam, tua voluntate iterū relin-
queres, Romámque repeteres, diebus, certum quendā ex mei
Lucretij libris, librum à me ſtipulatus es: non quòd rem ipſam
tanti faciendam putares, quamquam tu ſoles noſtras non mi-
nimi æſtimare nugas: ſed vt hoc apud omneis mortaleis, & qui
hodie viuunt, & qui pòſt aliis erunt in annis, amicitiæ noſtræ
monumētum exſtaret ſempiternum. Quod igitur tibi tot no-
minibus debeo, mi Murete: ſerò quidem, quippe temporibus,
quominus hoc æs alienum ad diem repræſentarē, impeditus:
ſed aliquando tamen, bona fide, libentérque perſoluo. Tibi au-
tem hoc munuſculum meum eo gratius fore confido, quòd
cùm tibi à me poteſtas, optióque eligendi facta fuiſſet, hunc
ipſum librum elegiſti. neque verò tibi in eligendo iudiciū de-
fuit. Totam enim hic liber ſimulacrorum, ſeu imaginum Epi-
curearum, quibus ille ad oculos noſtros affluētibus, viſum la-
ceſſi: ad animum autem accurrentibus, eúmque ferientibus,
cogitādi vim, & διανοητικὰς φαντασίας excitari putabat, explicatio-
nem complectitur: idem ſpeculorum rationem, rem varietatis
plenam, & cognitione dignisſimam: idem acerrimā ſenſuum
defenſionem aduerſus nouos Academicos, qui ſenſus eſſe in-
certos ac fallaceis, & nihil ſciri poſſe contendebant: idem ple-
niſsimam atque vberrimam de quinque ſenſibus, de cogitādi
ratione, de ingreſſu, de fame & ſiti, & de earum rerum cauſis,
de ſomno, & ſomniis, de libidine, & amore, multáque alia vti-
liſsima, ac iucundiſsima continet. Hunc igitur librum tibi pro-
miſſum, & debitum, ac pæne dicam tuum, tibi non dono, ſed
optima fide reddo. Vale. Lutetiæ, anno à ſalute generi hu-
mano data CIƆ. IƆ. LXIII. pridie idus Septemb.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA, LIBER IIII.

AVia Pieridum peragro loca, nullius antè
Trita solo: iuuat integros accedere fonteis,
Atq; haurire: iuuátq; nouos decerpere flores,
Insignémq; meo capiti petere inde coronã,
Vnde prius nulli velarint tempora Musæ:
Primùm q; magnis doceo de rebus, & arctis
Relligionum animum nodis exsoluere pergo:
Deinde, quòd obscura de re tam lucida pango
Carmina, musæo contingens cuncta lepôre.
Id quoque enim non ab nulla ratione videtur.
Nam veluti, pueris absinthia tætra medentes
Cùm dare conantur, prius oras pocula circum
Contingunt mellis dulci, flauóque liquore,
Vt puerorum ætas improuida ludificetur
Labrorum tenus: interea perpotet amarum
Absinthi laticem, deceptáque non capiatur:
Sed potius tali tactu recreata valescat:
Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata, retróque
Volgus abhorret ab hac: volüi tibi suauiloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi musæo dulci contingere melle,
Si tibi fortè animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem, dum percipis omnem
Naturam rerum: ac præsentis vtilitatem.
Sed quoniam docui, cunctarum exordia rerum
Qualia sint, & quàm variis distantia formis
Sponte sua volitent æterno percita motu:
Quóque modo possint res ex his quæque creari:
Atque, animi quoniam docui natura quid esset,
Et quibus è rebus cum corpore comta vigeret,
Quóve modo distracta rediret in ordia prima:
Nunc agere incipiam tibi, quod vehementer ad has res
Attinet, esse ea, quæ rerum simulacra vocamus:
Quæ quasi membranæ summo de corpore rerum

Dereptæ volitant vltro, citróque per auras:
Atque eadem nobis vigilantibus obuia menteis
Terrificant, atque in somnis, cùm sæpe figuras
Contuimur miras, simulacráque luce carentum:
Quæ nos horrificè langueneis sæpe sopore
Excierunt: ne forte animas Acherunte reamur
Effugere, aut vmbras inter viuos volitare:
Néve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
Cùm corpus simul, atque animi natura peremta,
In sua discessum dederint primordia quæque.

AVIA PIERIDVM) *hi 17. versus iam sup. lib. I. & à Lucretio positi sunt,*
& à nobis explicati. Quare illinc pete, si quid requiris. Atque iis, quæ ibi diximus
de solo, hoc adde. Denique, sólum, idem valere interdum, quod soleam, licet vel ex
his verbis Plautinis intelligere, in Bacchidib. etiam rogas, qui soccis habeat auro sup-
pacto solum? CONTINGENS CVNCTA LEPORE) *duo codic. manu-*
scripti habēt, cōtingēs cuncta liquore. nō probo. Quòd autē Thraso scribit, contin-
guens, quasi à verbo, tinguo: suo more insanit. est enim à verbo, tango. Nam signifi-
cat Lucretius leuem quendam contactum, non tincturam ad imas parteis perma-
nantem: ídque declarat idem verbum paullo pòst positum. Contingunt mellis dulci,
& c. & verbale, tactu, pro quo mendosè scribitur in quibusdam libris vulg. facto.
mendosissime autem Zoilus, tractu, legendum putat. Sic Arnobius lib. III. dixit.
Quisquámne est hominum, rationis alicuius sapore contactus, qui pilos, & lanugi-
nes credat in deorum corporibus nasci? PRÆSENTIS) *id est antè sentis. sic au-*
tem habent quinque lib. manuscr. & nonnulli typis excusi. alij persentis.
CVM CORPORE COMTA) *sic suprà lib. 3. quibúsque Comta modis*
vigeant. vtrobique tamen quidam legi volunt, iuncta.
ORDIA PRIMA) *primordia.* NVNC AGERE INCIPIAM, &c.)
Nunc de simulacris, seu imaginibus disputare meditatur, quæ εἴδωλα *&* τύποι *nomi-*
nantur ab Epicuro. Diog Laërt. Καὶ μὴν καὶ τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις εἰσί, λε-
πτότησιν ἀπέχοντες μακρὰν τῶν φαινομένων. *&c.* τούτους δὲ τοὺς τύπους εἴδωλα προσαγορεύομεν.
id est, atqui & formæ sunt simili figura præditæ, atque ipsa solida corpora, subtili-
tate, & tenuitate longè distantes ab iis, quæ oculis cernuntur, & c. has autem for-
mas, idola, id est simulacra, seu imagines appellamus.
SVMMO DE CORPORE RERVM) *id est de summa, & extrema re-*
rum circumcæsura, de extremis lineamentis rerum.
DEREPTÆ) *id est detractæ. sic autem legendum est, & ita scriptum reperi in*
libris manuscriptis. de quo verbo alibi diximus.
VLTRO, CITROQVE) *libri manuscr. habēt. vltróq; citróq;. quos nō sequor.*
SIMVLACRAQVE LVCE CARENTVM) *Virgil. Georg. 4. tùm corpora*
luce carentum Exportant tectis. ibid. Vmbræ ibant tenues, simulacráq; luce carētū.
NE FORTE ANIMAS) *hoc dico, esse simulacra quædam, & c. ne forte pu-*
temus, animas, & c. AVT VMBRAS INTER V. VOL.) *Virgil. lib. 10. Æneid.*
Morte obita qualeis fama est volitare figuras, Aut quæ sopitos deludūt somnia sen-
sus. NEVE ALIQ. NOSTRI POST MORT.) *Hæc erat Epicuri sententia.*

mortem nihil ad nos pertinere. Nam *quidquid bonum, & malum est, inquit, in sensu est.* At *mors, priuatio sensus est.* Ex *quo fit, vt hæc cognitio, & perceptio, nihil ad nos mortem pertinere, fructum vitæ dulcem, ac iucundum nobis reddat, non addẽs tempus infinitum, sed immortalitatis cupiditatem demens.* Nihil *enim est in vita mali ei, qui cognouerit, & penitus comprehenderit, nihil esse in non viuendo mali. Itaque inanis est is, qui dicit, se mortem extimescere non eò quòd dolore afficiet, cùm aderit, sed eò quòd dolorem afferat impendens, & futura.* Nam *quod adest, dolore non afficit: quod exspectatur, in cassum afficit.* Quod *igitur malorum omnium horribilißimum est, mors, nihil ad nos, quoniam cum quidem sumus, tunc nõ adest: cum verò mors adest, tunc non sumus.* Neque *igitur ad viuos, neque ad mortuos pertinet, quoniam illos quidem non attingit: hi autem esse desierunt.*

PEREMTA) *Festus, peremta, & interemta, pro interfectis poni solet à poëtis.* Lucret. *Cum corpus simul atque animi natura peremta est.*

IN SVA DISCESS. DED. PRIM.) *id est, in sua primordia resoluta sint, & discesserint. quod docuit lib* I. *idémque approbat* Eurip, ἱκετίσ. ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμ' ἀφίκετο, Ἐνταῦθ' ἀπελθεῖν· πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα, Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν. οὔτι γὰρ κεκτήμεθα Ἡμέτερον αὐτὸ, πλὴν ἐνοικῆσαι βίον· Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν. *id est, vnde autem vnumquicque in corpus peruênit, eò discesit, spiritus ad æthera, seu cælum, corpus ad terram. nihil enim nostrum ipsorum poßidemus, nisi vt vitam incolamus, tanquam inquilini.* Deinde *terram, quæ aluit, corpus capere oportet.*

Dico igitur, rerum effigias, tenueísque figuras
Mittier ab rebus summo de corpore earum:
Quæ quasi membrana, vel cortex nominitanda'st:
Quòd speciem, ac formam similem gerit eius imago,
Quoiuscumque cluet de corpore fusa vagari.
Id licet hinc quamuis hebeti cognoscere corde.
Principiò, quoniam mittunt in rebus apertis
Corpora res multæ, partim diffusa solutè,
Robora ceu fumum mittunt, ignésque vaporem:
Et partim contexta magis, condensáque, vt olim
Cùm veteres ponunt tunicas æstate cicadæ,
Et vituli cùm membranas de corpore summo
Nascentes mittunt, & item cùm lubrica serpens
Exuit in spinis vestem. (nam sæpe videmus
Illorum spoliis vepreis volitantibus auctas:)
Hæc quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
Ab rebus mitti summo de corpore earum.
Nam, cur illa cadant magis, ab rebúsque recedant,
Quàm quæ tenuia sunt, hiscendi'st nulla potestas.
Præsertim cùm sint in summis corpora rebus
Multa minuta, iaci quæ possint ordine eodem,
Quo fuerint, veterem & formæ seruare figuram:

Et multo

Et multo citiùs, quanto minus indupediri
Pauca queunt, & ſunt in prima fronte locata.
Nam certè iaci, atque emergere multa videmus
Non ſolùm ex alto, penitúſque, vt diximus antè,
Verùm de ſummis ipſum quoque ſæpe colorem.
Et vulgò faciunt id lutea, ruſſáque vela,
Et ferrugina, cùm magnis intenta theatris
Per malos volgata, trabeíſque trementia flutant.
Namque ibi conſeſſum caueaï ſubter, & omnem
Scenaï ſpeciem patrum, matrúmque, Deorúmque
Inficiunt, cogúntque ſuo fluitare colore.
Et quanto circùm mage ſunt incluſa theatri
Mœnia, tam magis hæc intus perfuſa lepôre
Omnia conrident, conrepta luce diei.
Ergo lintea de ſummo cùm corpore fucum
Mittunt, effigias quoque debent mittere tenueis
Res quæque: ex ſummo quoniam iaculantur vtræque.
Sunt igitur iam formarum veſtigia certa,
Quæ volgò volitant, ſubtili prædita filo:
Nec ſingillatim poſſunt ſecreta videri.
Præterea omnis odos, fumus, vapor, atque aliæ res
Conſimiles, ideò diffuſæ è rebus abundant,
Ex alto quia dum veniunt intrinſecus ortæ,
Scinduntur per iter flexum, nec recta viarum
Oſtia ſunt, quà contendunt exire coortæ.
At contrà tenuis ſummi membrana coloris
Quom iacitur, nihil eſt, quod eam diſcerpere poſſit,
In promtu, quoniam'ſt in prima fronte locata.
Poſtremò in ſpeculis, in aqua, ſplendoréque in omni
Quæcunque appárent nobis ſimulacra, neceſſe'ſt,
Quandoquidem ſimili ſpecie ſunt prædita rerum,
Eſſe in imaginibus miſſis conſiſtere eorum.
Nam, cur illa cadant magis, ab rebúſque recedant
Corpora, res multæ quæ mittunt corpore aperto,
Quàm quæ tenuia ſunt, hiſcendi'ſt nulla poteſtas.
Sunt igitur tenues formarum, conſimiléſque
Effigiæ, ſingillatim quas cernere nemo
Cùm poſſit: tamen adſiduo, crebróque repulſu
Reiectæ, reddunt ſpeculorum ex æquore viſum:

Nec ratione alia seruari posse videntur
Tantopere, vt similes reddantur quoique figuræ.

EFFIGIAS) *sic habent lib. manuscripti, Plaut. Rud. Proh dij immortales, Veneris effigia hæc quidem est.*

SVMMO DE CORPORE EARVM) *secutus sum cod. Vaticanum. nam ceteri habent, summo de cortice: quam scripturam reieci, quia ferri non potest. eam tamen tuetur Zoilus, ne sit sui dissimilis. Atqui se ipsa refellit. Nam quid ineptius, quàm ita loqui, effigias tenueis ab reb. mitti, de summo earum cortice: quæ effigiæ, sunt nominandæ membrana, aut cortex? Adde quòd, summo de corpore, idem valet, quod, ἀπὸ τῆς σωμάτων ἐπιπολῆς, quibus verbis vtebatur Epicurus, quæ Latinè reddita, significant, de extremo corporum libramento, seu de corporum extremitate, siue, vt vulgus loquitur, de superficie.*

QVÆ QVASI MEMBRANA, VEL COR.) *Profert hunc versum Nonius Marcellus, vbi docet, nomen, cortex, interdum reperiri generis fæminei: & præterea illum Virgilianum in Sileno. Tum Phaëtontiadas musco circundat amaræ Corticis. membrana autem, legitur apud Nonium, non membranæ: neque nos mouere debet syllaba vltima, na, breuis.*

ID LICET HINC) *hinc, id est ex iis, quæ deinceps dicturus sum.*

PRINCIPIO QVONIAM) *primum argumentum, quo probat esse rerum imagines, est à simili. multæ res (inquit) mittunt ex se corpora quædam partim diffusa, & tenuia, & rara, vt lignum in ignem coniectum mittit fumum: ignis vaporem, seu calorem: partim magis contexta, & spissa, vt cicadæ tunicas tenueis æstate ponunt: sic & imagines à rebus fluunt.*

IN REBVS APERTIS) *manifestis, & quæ sunt in promtu.*

OLIM) *aliquando, ποτέ.* CVM VETERES) *al. Cùm teretes.*

ILLORVM SPOLIIS, &c.) *profert hunc versum Nonius in voce, vepres, docens, esse & masculini generis, vt apud Virgil. lib. 8. sparsi rorabant sanguine vepres: & fæminini, vt hîc: profert & in voce, spolia. Sed quæri potest, cur, cùm dixerit, lubricam serpentem exuere vestem in spinis: subiungat, Illorum spoliis. videbatur enim dicere debuisse, Illius spoliis, aut certè mutato duntaxat numero, quod sæpe fieri solet, Illarum, nempe serpentium lubricarum: nisi ita dicamus, illorum, nempe cicadarum, vitulorum, & serpentium.*

HISCENDI'ST NVLLA POT.) *magnã profectò gratiã debemus codici Bertiniano, & Memmiano: quorũ beneficio hic locus restitutus est. nam ceteri libri scripti nihil me iuuerũt, nisi quòd in eis legitur, partim, ostendi'st, partim hostẽdi'st. vulgati autem, in quibus legitur, partim ostendit, partim ostendi'st, multo sunt deprauatiores. Hæc igitur est recta scriptura, & germana Lucretiana, hiscendi'st nulla potestas. quæ hoc significat, nihil posse dici, nullámve causam afferri, quare illa, quæ cernuntur, nempe membranæ de vitulis nascentibus: tunicæ de serpentibus, & cicadis: fumus de ligno, & simil. magis cadant & defluãt de rebus, quàm quæ sunt pertenuia, & persubtilia, vt imagines. ne hiscere quidem licet: hyperbole. Sic Plato lib. α. de legib. ἀφασία ἡμᾶς λαμβάνει: loquendi impotentia nos corripit: hiscere non possumus. Hæc Zoilus non probauit. quid mirum? palato corrupto etiam quæ dulcia sunt, amara videntur. Est autem hiscere, os aperire, hiare. Cicer. Philipp. 3. respõdebísne ad hæc, aut omnino hiscere audebis? Arnob. lib. 1. aduers. Gent. Ipsa denique*

si animantia muta hiscere potuissent, &c. Idem lib. 4. experiri volumus, & cupimus scire, an mutire, an hiscere deorum in mentione positis, an concipere eos mente, quos in animis vestris nullius scripti informauerit notio. Ouidius metam. XIII. Nec Telamoniades etiam nunc hiscere quicquam Audet.

VETEREM ET FORMÆ SERV. FIG.) videtur hæc quidem scriptura integra & plana: sed tamē libri scripti alij habent, Quo fuerint, & cum formæ seru. fig. alij, veterē formæ, &c. lacuna interiecta inter duas voces, veterem & formæ. Vaticanus neque habet vocem, veterē, neque solitam, quæ reperitur in vulgatis. Memmian. sic. Quo fuerint & cum forma seruare figuram. Vnde mihi suspicio iniecta est, hunc locum mendo non vacare, & vocem, solitam, esse adiectam, vt fortasse sit ita legendum. Quo fuerint & conformem, seu potius, consimilem seruare figuram. Hîc Zoilus ab ingenio suo non discedit. commemorat enim, quod à me est editum. quæ in scholiis notata sunt, tacet, βασκαίνου πρᾶγμα ποιῶν. legendum tādem censet, conformæ seru. fig. ineptissimè, ac mendosissimè.

NAM CERTE IACI, ATQVE EMERGERE MVLTA) Cùm reperissem in codicibus manuscriptis hūc versum mire deprauatum, sed ita, vt obscura quædam apparérent scripturæ veteris vestigia, sic excudendum curaui. sic autem habent cod. Bertinian. & Memmian. Nam certè iacere, ac mergiri, &c. alij, Nam certe iacere ac cergiri, &c. (vulgati autem, Nam certe iacere & iaculari, &c.) ex quibus scripturis hanc feci: Nam certè iaci, atque emergere. Quòd si quis malet ita reponi, Nam iacier certè, atque emergere (seu emergi) multa videmus, non pugnabo. satis est mihi lectori ingenioso scripturam veterem exposuisse, vt ex ea verā eliciat. Cùm hæc iam scripsissem, Adr. Turnebus, Aduersariorum lib. 7. cap. XII. scripsit, sibi videri legendum, Nam certe iácere, ac tergeri multa videmus &c. cui in eo, quòd tergeri, restituit, assensus sum in secunda editione. iácere, autem non probaui. est enim verbum actiuum, nec cum, tergeri, aut cum, emergere, coherere potest. tergeri, autem interpretor, eradi, excerpi. emergere tamen, non est fortasse reijciendum, neque à scriptura antiqua admodum abhorret. Iudicet lector. Licet etiam fortassè legere. Nam detergeri, atque emergere, siue, atque emergi multa videmus, &c. Omnino enim, ne quid dissimulem, aduerbium, certè, hîc me suboffendit. Quòd autē Zoilus noster vult legi, Nam certe iacier ac tergeri, &c. dij male faciant isti belluæ, qui taleis numeros, ac taleis versus adscribat huic politissimo poëtæ.

EX ALTO) ex intimis, & penetralibus partibus, vt declarat vox penitus.

DE SVMMIS) de partibus extremis.

ET VOLGO FACIVNT) hoc est vnum de multis mathematicis postulatis, lucem per res quaslibet coloratas permanantem, colorari. quod demonstrari potest similitudine liquidorum: quæ colorem contrahunt ex iis locis, per quæ fluunt.

LVTEA) lutei coloris, id est rubicundi, aut crocei. Virgil. Alex. Mollia luteolâ pingit vaccinia caltha. & apud eundem, Aurora lutea, & in Pollione: croceo luto, pro, croco luteo, vt vult Seruius. & apud Horat. epod. oda 10. Tibiq; pallor luteus. nam, lutum, priore longa est color luteus, quali colore est ouorum vitellus.

RVSSAQVE) sic legendum, & ita habent codices manuscripti. russus color autem rubro finitimus est: à quo russata factio nominata. & fortassè idem, qui rutilus.

ET FERRVGINA) ferruginea. ferrugo autem purpura est obscurior, & propemodum nigra, Hispana, vt docet Seruius ad illum locum Virgil. Georg. 1. Cùm

caput obscura nigrum ferrugine texit. Cui simile est illud T. Petronij Arbitri. namque ore cruēto, *Deformis Titan vultus caligine texit.* Sic autem legendū esse vidit Ioan. Passeratius. nam vulgò sic legitur. *Deformis titubans,* &c. Idem Virgil. Georg. 4. & *ferrugineos hyacinthos.* idem Æneid. 11. *Ille peregrina ferrugine clarus, & ostro.* Plaut. Mil. glor. *Facito, vt venias ornatu huc nauclerico, causiam Habeas ferrugineam, culcitam ad oculos laneam: Palliolū habeas ferrugineum.* nam is color thalaßicū' st. Festus porro, *Ferrugineum, colorem (inquit) ferri similem esse volunt.* Verè autem ferrugineus color, cæruleus est. Cum Festo cōgruit auctor vocabularij manuscripti Latinogræci: in quo ita scriptum est, Ferrugineum. γλαῦκον, κυάνεον.

TREMENTIA FLVTANT.) Cùm olim secutus essem lectionē vulgatam, *trementia pendent:* hæc annotarā. non dubium est, quin in verbo, pendent, mendū subsit. nam librorum manuscriptorum alij habent, trementia fluctus, alij trementia circum, alij trementia, deinde lacunam: in qua nihil est præterea scriptum, neque pendent, neque circum, neque fluctus. codices Florēt. autem, trabeísque tenentia circum. de hoc igitur loco iudicet lector. nam mihi quidem aqua hæret. Nunc Turnebi coniectura, vt in malis, mihi non videtur reijcienda, vt flutant positum intelligamus pro fluitant, atque ita edidi.

CAVEAI) cauea hoc loco significat totum illum locum, in quo sedent spectatores. M. Tull. Catone. *Vt Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea spectat: delectatur tamen etiam, qui in vltima.*

SCENAI SPECIEM) sic reposui cùm reperissem in lib. manusc. Scenali speciem. nam vulg habent, Scenalem sp. INFICIVNT) quasi tingunt suo colore.

ET QVANTO CIRCVM MAGE SVNT INCLVSA) ita vt nullus luci pateat aditus à lateribus.

CONRIDENT) tralatio vsitata scriptoribus, omnia simul renidēt, & lætitia diffundunt spectatorem: vel hilaritatē eiusmodi præ se ferūt, vt ridere videātur.

CONREPTA LVCE DIEI) celeriter & raptim cōcepta, videlicet à parte superna. sic autem habent lib. manuscr. non, vt vulgati, concepta.

ERGO LINTEA DE SVMMO CVM CORPORE,) id est, Ergo cùm lintea de summo corpore: id est, de sua extremitate, fucū, id est colorem, mittāt, non debet mirum videri, si res quæque etiam imagines tenueis ex se mittant.

EFFIGIAS QVOQVE DEBENT) sic habent lib. manuscr. non, vt vulgati, effigies. TENVEIS) anapæstus pro spondéo in sexta sede: vel tenueis hîc disyllabum est. VESTIGIA CERTA) sic lib. manuscripti, & nonnulli vulgati. quidam item vulgati, vt Paris. vestigia cæca.

SVBTILI PRÆD. FILO) subtili textura. tralatio est à tela, seu lino, aut lana, quæ digitis carpitur ac deducitur. Filum interdum est res quæque ad tenuitatem ducta: de qua voce suprà.

PRÆTEREA OMNIS ODOS.) Sic legit Nonius Marcellus, & ita habent nonnulli libri vet. vulgati verò, odor.

IDEO DIFFVSÆ E REBVS ABVND.) ideò hæ res dispersæ effluunt è rebus, quia dum ex intimis rerum partibus oriuntur, scinduntur per vias flexas, seu flexuosas, & tortuosas: colores autem & imagines, quæ ex summis rerum corporibus fluunt, rectis viis egrediuntur, nec quicquam est, quod illa discerpere queat.

IN SPECVLIS) de speculis infrà copiosè explicabit.

ESSE IN IMAGINIB.) miserabilem in modum hic versus laceratus, &

corruptus est in omnibus libris. Nam *in manuscriptis quidem ita legitur,* Ex *imaginibus missis cons. eorum: planè mendosè. nam quòd* Zoilus *hanc scripturam tuetur, cùm dicat esse choréum pro spondeo,* ἐρρέτω ἐς κόρακας *cum suis disconuenientibus ac distortis pedibus, homo ingenio distorto, prauóque. in vtrisque* Aldinis, Parisien*sib. &* Lugdun. Esse *in imaginibus missis consistere eorum. in* Florent. Esse *& imaginibus, &c.* Iouianus Pontanus *sic legebat:* Hæc *ab imaginibus, &c.* Ego *in tanta varietate mihi licere putaui, quod mihi potissimùm videretur, probare.* Ita *secutus sum codices* Venetos: *cuius mei facti hanc rationem reddere possum, quòd ex hac scriptura, probabilissima &* Epicuri *opinioni maxime consentanea sententia elici posse mihi videtur, nempe hæc, esse, seu* τὸ εἶναι, καὶ τὴν οὐσίαν: *id est essentiam eorum simulacrorum, quæ nobis in aqua, & speculis, & ceteris corporibus læuibus apparent, consistere in imaginibus missis, id est, in iis imaginibus, quas dicimus è summo corpore rerum mitti: per quas cernimus, atque adeò cogitamus.* Verùm *hanc* Epicuri *opinionem non sequuntur mathematici. dicunt enim illi, cùm ex omni lumine radij quidam rectis lineis & directò ad res oppositas producantur, tùm ex oculis nostris, qui lumina quædam sunt, etiam radios quosdam ad eas res, quæ cernuntur, profluere: atque hanc esse causam visus.* Quòd *autem ad loquendi genus attinet, sic infrà eodem libro,* Præterea *meminisse iacet, languétque sopore.* Perspicue *ibi positum est, meminisse, pro memoria, vt* Græci *dicunt,* τὸ μεμνῆσθαι, *pro nomine* μνήμη. *sic* Plautus *Bacchidib. hic vereri perdidit. vereri, id est, verecũdiam, seu pudorem.* Idem *in* Cur*culione, non longè à principio,* Ita *tuum conferto amare semper, si sapis,* Ne *id, quod ames, populus si sciat, tibi sit probro. tuum amare, id est, tuum amorem.*

RES MVLTÆ) *sic legendum, non res multas.* Est *enim hic ordo.* Nam *cur ea corpora potius cadant, atque ab rebus recedant, quæ corpora multæ res abs se mittunt corpore aperto prædita, quàm corpora tenuia, dici non potest. sed non dissimulabo, hunc versum,* Corpora *res multæ, &c. abesse à codice* Bertiniano. Quem *versum postea non delendum censuit* Zoilus, *sed planè deleuit, cùm tamen eius sententia non sit absurda, sed cùm* Lucretij *sensu, & totius loci sententia consentanea.* Si*quem autem ego versum ineptum, &* Lucretio *indignum, delendum censeo, dirumpitur, conuiciatur, obgannit, atque oblatrat.* Tantum *sibi licentiæ sumit barbarus.*

TENVES FORMARVM, CONSIMILESQVE) *sic legendum, non dissimilésque. atque hanc meam coniecturam* Zoilus *secutus est, tacitus & dissimulans, suo more.*

ADSIDVO, CREBROQVE REPVLSV REIECTÆ) *singulæ enim imagines, quæ in speculis cernuntur, ex sententia* Epicuri, *non sunt vnæ: sed multæ, perpetuo repulsu multarum imaginum à nobis in specula breui tempore defluentium ita continuatæ, vt, quæ sunt plures, vna videantur.*

SPECVLORVM EX ÆQVORE) *ex æquabilitate, & læuore speculorum.*

Nunc age, quàm tenui natura constet imago,
Percipe: & in primis quoniam primordia tantùm
Sunt infra nostros sensus, tantóque minora,
Quàm quæ primùm oculi cœptant non posse tueri.
Nunc tamen id quoque vti confirmem, exordia rerum

Cunctarum quàm sint subtilia, percipe paucis.
Primùm animalia sunt iam partim tantula, eorum
Tertia pars nulla vt possit ratione videri.
Horum intestinum quoduis quale esse putandum'st?
Quid? cordis globus aut oculi: quid? membra: quid? artus:
Quantula sunt? quid? præterea primordia quæque,
Vnde anima, atque animi constet natura necessum'st,
Nónne vides, quàm sint subtilia, quámque minuta?
Præterea, quæcumque suo de corpore odorem
Exspirant acrem, panaces, absinthia tætra,
Abrotoníque graues, & tristia centauréa:
Horum vnumquoduis leuiter si fortè ciebis,
Quamprimùm noscas rerum simulacra vagare
Multa modis multis, nulla vi, cassáque sensu.
Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo'st
Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.
Sed ne forte putes ea demum sola vagare,
Quæcumque ab rebus rerum simulacra recedunt:
Sunt etiam, quæ sponte sua gignuntur, & ipsa
Constituuntur in hoc cælo, qui dicitur aër:
Quæ multis formata modis sublime feruntur,
Nec speciem mutare suam liquentia cessant:
Et quoiusquemodi formarum vertere in ora.
Vt nubeis facile interdum concrescere in alto
Cernimus, & mundi speciem violare serenam,
Aëra mulcenteis motu. nam sæpe gigantum
Ora volare videntur, & vmbram ducere latè:
Interdum magni montes, auolsáque saxa
Montibus anteire, & solem succedere præter:
Inde alios trahere, atque inducere bellua nimbos.

NVNC AGE QVAM TENVI) *nunc incipit docere, imagines esse tenuißima natura præditas, ídque à similitudine primorum corporum. Sic Laërtius.* ἔπειθ' ὅτι τὰ εἴδωλα ταῖς λεπτότησιν ἀνυπερβλήτοις κέχρηται, οὐδὲν ἀντιμαρτυρεῖ τῶν φαινομένων, *id est, Deinde imagines tenuitatibus inexsuperabilibus constare, nihil eorum, quæ sunt in promtu refellit.* TANTVM SVNT INFRA SENS. N) *id est, tanto sunt à nostris sensibus remotiora, &c. vel, vt postea videtur ipse interpretari, tanto sunt minora, &c. Vide quæ adnotauimus ad illum versum lib. 3. Nec magis hac infrà quicquam est in corpore nostro.*

QVID? PRÆTEREA.) *Aliud argumentum, à simili, quo docet, imagines esse tenuißima natura præditas, & subtilißimo, vt ita dicam, filo contextas. Est antè*

tale. Quid? primordia, ex quibus constat anima, sunt subtilißima, longéque subtiliora, quàm ea, ex quibus corpus humanum conflatum est, vt expositum est lib. 3. Non debet igitur cuiquam esse incredibile, fluere à rebus omnibus imagines, quas dicamus esse natura tenuißima, & subtilißima praeditas.

HORVM INTESTINVM QVODVIS, &c.) hunc versum profert Nonius in voce, intestinum, sed mendosè. adde quòd veteres codices dissentiunt à vulgatis. Sic enim in illis legitur: Harum intestinum quo quis volet esse putandum. quam iccirco proposui, vt consideret lector, ecquid ex ea boni trahi poßit. Dicam nihilominus quod sentio. scriptura recepta mihi videtur integra. nã illud, quo quis, quod est apud Nonium, deprauatum est, ex recto, quoduis: & p. illud est d. inuersum. volet, quoque corruptum est, & peruersum ex, quale.

ODOREM EXSPIRANT) sic sæpe loquitur, vt verbo exspirandi, quartum casum tribuat, suprà lib. 3. Vnde cadauera rancenti iam viscere vermeis Exspirant? ABSINTHIA TÆTRA) suprà lib. 1. Sed veluti pueris absinthia tætra medentes Cùm dare conantur, &c. PANACES) panaceam vocat Virgil. lib. 12. Æneid. Ambrosiæ succos, & odoriferam panacéam. à nonnullis Heracléum nominari scribit Dioscorides lib. 3. cap. 55. ipso nomine omnium morborum remedium promittit, inquit Plin. lib. 25. c. 4.

LEVITER SI FORTE CIEBIS) cùm in quinque libr. manuscriptis reperissem scriptum, si forte duobus: quia ciebis, propius abesse ab antiqua scriptura mihi videbatur, quàm, mouebis, quod est in vulgatis, ita excudendum curaui.

SVBLIME FERVNTVR) vltima syllaba vocis, sublimè, semper corripitur à bonis scriptoribus. Iam verò ordinem horum decem versuum fœdè perturbatum, restitui. AERA MVLCENTEIS MOTV: NAM, &c.) sic restitui ex auctoritate duorum librorum manuscriptorum: quibuscum cõsentit Memmianus: alij duo habent, Aëra mulcẽtes motum. quam scripturam non damno. Vulgati autem, Aëra mulcenteis, magnorum sæpe gigãtum, &c. quam lectionem reieci. Porrò autem fortasse etiam legere licet, Aëra mulcantes motu. quod Simeoni Bosio videbatur, hac maxime ratione, quòd paullo antè dixerit, & mundi speciem violare serenam. mulcare autẽ, verberare, & pæne mutilare est, vt ostendimus in commentariis ad Æmilium Probum, seu Cornelium Nepotem, de vita clarorum Græciæ imperatorum, indicauítque huius verbi vsum prior Petr. Victorius, in notis ad Cic. epistolas. reperi etiam in vocabulario Latinogræco huic verbo hanc interpretationem Græcam subiunctam, mulcauit, ᾐκίσατο. αἰκίζειν autem siue αἰκίζεσθαι est indecoris verberibus afficere, fœdè verberare, fœdare.

INTERDVM MAGNI MONTES) sic habent quattuor lib. manuscripti: Memm. autem, Interdum montes magni ordo est: interdum magni montes, & saxa montibus auulsa videntur anteire, & præter solem succedere: id est sursum ire & subire vltra solem, vel potius ante solem, & è regione solis. præter, enim, interdum idem valet, quod, antè. sic orat. in Verr. frumentar. Apronius interea pocula & cenam poscebat. serui autem eius, qui & moribus iisdem essent, quibus dominus, & eodem genere ac loco nati, præter oculos Lollij hæc omnia ferebant. præter oculos Lollij, id est ante oculos Lollij, inquit Non. sic & Varro Eumen. præter matris Deûm ædem exaudio cymbalorum sonitum. Quòd autem Zoilus legit, montes magni, auolsaque saxa, quia (inquit) Lucretio placet hiatus, consideret lector hominis confidentiam singularem pari stultitia, & ignorantia coniunctam.

INDE ALIOS TRAH. ATQVE IND. BELL. NIMBOS) *sic habent quinque lib. manuscripti, ne quis forte contendat legendum, nubila, vt est in vulgatis. Et videtur, inquit, bellua trahere, & inducere alios nimbos. quidam tamen hanc scripturam modicè emendantes, legunt, Inde aliàs trahere, &c.*

Nunc ea quàm facili, & celeri ratione genantur,
Perpetuóque fluant ab rebus, lapsáque cedant.
Semper enim summum quidquid de rebus abundat,
Quod iaculentur: & hoc alias cùm péruenit in res,
Transit, vt in primis vestem: sed in aspera saxa,
Aut in materiem vt ligni peruênit: ibi iam
Scinditur, vt nullum simulacrum reddere possit.
At cùm, splendida quæ constant, opposta fuerunt,
Densáque, vt in primis, speculum'st: nihil áccidit horum.
Nam neque vti vestem, possunt transire, neque antè
Scindi, quàm meminit læuor præstare salutem.
Quapropter fit, vt hinc nobis simulacra genantur.
Et quamuis subitò, quouis in tempore, quamque
Rem contra speculum ponas, appâret imago:
Perpetuò fluere vt noscas è corpore summo
Texturas rerum tenueis, tenueísque figuras.
Ergo multa breui spatio simulacra genuntur,
Vt meritò celer his rebus dicatur origo.
Et quasi multa breui spatio summittere debet
Lumina sol, vt perpetuò sint omnia plena:
Sic à rebus item simili ratione necesse'st
Temporis in puncto rerum simulacra ferantûr
Multa modis multis in cunctas vndique parteis.
Quandoquidem speculum queiscumque obuertimus oris,
Res ibi respondent simili forma, atque colore.
Præterea modò quom fuerit liquidissima cæli
Tempestas, perquàm subitò fit turbida fœdè
Vndique, vti tenebras omneis Acherunta rearis
Liquisse, & magnas cæli complesse cauernas.
Vsqueadeò tætra nimborum nocte coorta,
Impendent atræ formidinis ora supernè.
Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo'st,
Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.

NVNC EA QVAM FACILI, ET CEL. RAT. GENANTVR) *Nunc incipit docere, quàm facile & celeriter gignãtur imagines: quà de re sic apud Laërtium.*

Laërtium. ἡ γένεσις τῶν εἰδώλων ἅμα τῷ νοήματι συμβαίνει. καὶ γὰρ ῥεῦσις ἀπὸ τῆς σωμάτων ἐπιπολῆς συνεχὴς, ἡ μείωσις διὰ τὴν ἀνταπλήρωσιν σώζουσα τὴν ἐπὶ τοῦ στερεμνίου, θέσιν, καὶ τάξιν τῶν ἀτόμων ἐπὶ πολὺν χρόνον, εἰ καὶ ἐνίοτε συγχεομένη, ὑπάρχει. id est; ortus imaginū celeritate cogitationem æquat. Fluxus est enim ab extremitate corporum, continuatione, aut diminutione per suppletionem diu conseruans situm, & ordinem corpusculorum primorū in solido, &c. GENANTVR) gignantur. sic sine dubio hîc legendum, reclamantibus omnibus codicibus. gerantur autem, quod retinet homo βάσκαιος, ferri non potest neque hîc, neque infrà aliquot locis. sic suprà paullo antè locutus est. Sunt etiam, quæ sponte sua gignuntur, &c. & verba Laërtij meam sententiam confirmant, ἡ γένεσις τῶν εἰδώλων, &c. & alter Lucretij versus infrà, celer his rebus dicatur origo. nam origo quid aliud est, quàm γένεσις? Desinant igitur oblatrare barbari, & priusquàm reprehendant, discant, neque se plumis alienis ornent. SVMMVM QVIDQVID) id est summum quidque, vt sæpe aliàs.

DE REBVS ABVNDAT) de rebus fluit.

ALIAS CVM PERVENIT IN RES) hoc dicit: cùm simulacrum peruenit in res nullo splendore, nullóque læuore præditas: aut eæ res sunt tenues, aut densæ: si tenues, transit: sin densæ, scinditur.

VESTEM) vestem aliquam tenuißimam intellige, vt Coam.

AT CVM SPLENDIDA) duo sunt omnium fere consensu necessaria ad speculorum naturam, nempe corporis læuitas, seu læuor, qui numquā est sine splendore: alterum est, densitas nam si corpus sit læue quidem & splendidum, sed ita tenue, vt simulacrum à re fluens transeat: non erit speculum, neque reddet imagines. Quo magis miror, Platonem in Timæo, vbi de speculis disputat, & causas imaginum, quæ à speculis redduntur, affert, densitatem omisisse, cùm splendorem, & læuitatem posuisset. sic enim ille: τὸ δὲ περὶ τὴν τῶν κατόπτρων εἰδωλοποιΐαν, καὶ πάντα, ὅσα ἐμφανῆ, καὶ λεῖα, κατιδεῖν οὐδὲν ἔτι χαλεπόν. Ἐκ γὰρ τῆς ἐκτὸς, ἐντός τε τοῦ πυρὸς ἑκατέρου κοινωνίας ἀλλήλοις, ἑνός τε αὖ περὶ τὴν λειότητα ἑκάστοτε γιγνομένου, καὶ πολλαχῇ μεταῤῥυθμισθέντος, πάντα τὰ τοιαῦτα ἐξ ἀνάγκης ἐμφαίνεται, τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον, τῷ περὶ τὴν ὄψιν πυρὶ περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν συμπαγοῦς γιγνομένου: id est, Quamobrem autem specula, & quæ sunt splendida, læuiáque adspectu, reddāt imagines, non est difficile etiam cognoscere. Nam ex ignis externi, & interni inter se communicatione, qui aßidue, & continenter in læuore fit vnus, & sæpenumero ad eum applicatur, atque accommodatur, tales imagines necessariò repræsentantur, cùm is ignis, qui ori & faciei circundatus est, sese cum eo igne, qui oculis offusus est, in corpore splēdido & læui coniunxit, & confudit. Cùm sint autem duæ de ratione speculorum, id est, quamobrem specula reddant, & repræsentent imagines, sentētiæ: (alij enim dicunt corporum, quæ speculo opposita sunt, imagines, cerni in speculo, non quòd ipsæ imagines, quæ cernūtur, sint in speculo, sed quòd ipsa oculorum acies in speculum per rectam lineam proiecta, in seipsam à speculo per aliam rectam lineam reflectatur: alij simulacra ipsa cerni putant à nostris corporibus missa & profusa in corpus læue, & splendidum, & densum:) horum sententiam sequitur Epicurus: Pythagorei & mathematici alteram probant. NIHIL ACCIDIT HORVM) neque imago scinditur, neque transit. quidam libri tamen habent, nihil óccidit horum.

VT HINC SIMVLACRA GENANTVR) i. gignātur. In quibusdam libris & manuscriptis & impreßis legitur, redundent. in nonnullis, resultent. quæ verba puto esse subdita ab iis, qui videbant verbum, gerantur, huic loco conuenire

non posse. ET QVAMVIS SVBITO) *& quantumuis subitò.*

PERPETVO FLVERE VT NOSCAS) *quamcumque rem speculo opposueris, eius rei quantumuis subitò imago appâret. ex quo intelligere licet, tenueis rerum quasi membranas, & texturas è summis rerum corporibus perpetuò & continenter, & indesinenter fluere. Vnde efficitur quod antè dixi, & Plato probat, imaginem, quæ in speculo cernitur, non esse vnum quiddam stabile & certum, & idem: sed alias, atque alias esse imagines alteram in alterius locum deinceps, & sine vlla interruptione succedenteis: quod probat & Lucretius à similitudine luminum & radiorũ solis.* VT MERITO' CELER HIS) *nomen, celer, hîc fæminini generis est, vt sit, hic, & hæc, & hoc celer. sic autẽ legitur in lib. manuscriptis: & ita legebat Auancius.* HIS REBVS) *his texturis rerum, id est imaginibus.* ORIGO) φύσις. *Itaque rectè, & meritò dicuntur gigni imagines, seu geni, non geri, vt volunt Thrasones.* ET QVASI) *Cùm lib. manuscripti haberent, Et quasi multa, &c. idque lectori indicare olim satis habuissem: vulgati autem, Et ceu: ego coniectura ductus, quòd, quasi, pro quemadmodum, videretur esse minus vsitatum, in prima editione reposueram, Atque vt: in secunda verò mutaui factum, & libros veteres secutus, excudendum curaui, Et quasi. quod item & nunc teneo. Et quasi, autem, id est, Et quemadmodũ. Sic lib. 3. Et quasi cùm caput, atque oculus, tentante dolore, Læditur in nobis, &c.*

QVEISCVMQVE OBVERTIMVS ORIS, RES IBI) *cùm in duobus cod. manuscr. Bertin. & Memm. scriptũ reperissem: quocumq; obuertimus oris, curaui excudẽdum, quiscũq; obuertimus oris: id est, quibuscũq; regionibus obuertimus. Vaticanus porro habet, quocũq; obuertimus, illuc Res tibi respondent, &c. nẽpe, speculum. Adr. Turnebus hanc scripturam antiquã: quocumque obuertimus oris, paullùm immutatam, tuetur, nempe ex ea faciens, quoicumq; obuertimus æris: eámque sic explicat, cuicumque æru, id est, cuicũque speculi parti obuertimus, &c. non placet. Alij scripturã cod. Vaticani retinent. ego, si quid sit mutandũ, sic malim legi, quoicũque obuertimus oræ, vel quãcumq; obuertimus orã: pro, ob quãcumq; vertimus orã.* PRÆTEREA) *aliud simile.* TEMPESTAS) *tẽpestas, nomen est μέσον, id est medium. sic enim loquuntur Latini, tẽpestas liquida, idonea, bona, egregia: & contrà, turbida, aduersa, mala. Varro lib. 6. de ling. Lat. in XII. tabulis. solis occasus, diei suprema tempestas esto.* ACHERVNTA REARIS) *sic habet codex Vatic. Bertin. & Memm. alij, reamur: nonnulli, Acherunte relicto, planè mendosè. Iteratur autem hic versus cum tribus deinceps sequentib. lib. 6.*

CÆLI COMPLESSE CAVERNAS) *sic Varro Marcipore, apud Nonium. Nubes aquai frigido velo leues Cæli cauernas aureas subduxerant. & M. Tull. in Arato. Dicitur & latè cæli lustrare cauernas. Ennius, cæli ingentes fornices.*

QVORVM QVANTVLA) *quidam docti existimant, hunc versum cum eo, qui deinceps sequitur, alieno loco esse inculcatos, cùm suprà suo positi fuerint. ego eos scriptos reperi in quattuor codicib. manuscrip. & excusis omnibus. neque continuò, si suprà positi sunt, hinc sunt expungendi.* DICERE N. 'ST. QVI POSS.) *Idem dicit, quod suprà, hiscendi'st nulla potestas.*

Nunc age, quàm celeri motu simulacra ferantur,
Et quæ mobilitas ollis tranantibus auras
Reddita sit, longo vt spatio breuis hora teratur,

In quemcumque locum diuerso numine tendunt,
Suauidicis potius, quàm multis versibus edam:
Paruus vt est cycni melior canor, ille gruum quàm
Clamor, in ætheriis dispersus nubibus Austri.
Principiò persæpe leueis res, atque minutis
Corporibus factas, celereis licet esse videre.
In quo iam genere'st solis lux, & vapor eius,
Propterea quia sunt è primis facta minutis:
Quæ quasi truduntur, pérque aëris interuallum
Non dubitant transire, sequenti cóncita plaga.
Suppeditatur enim confestim lumine lumen,
Et quasi protelo stimulatur fulgure fulgur.
Quapropter simulacra pari ratione necesse'st
Immemorabile per spatium transcurrere posse
Temporis in puncto: primùm quòd paruola causa
Est, procul à tergo quæ prouehat, atque propellat:
Deinde, quòd vsqueadeò textura prædita rara
Mittuntur, facilè vt quasuis penetrare queant res,
Et quasi permanare per aëris interuallum.
Præterea, si, quæ penitus corpuscula rerum
Ex alto in terras mittuntur, solis vti lux,
Ac vapor, hæc puncto cernuntur lapsa diei
Per totum cæli spatium diffundere sese:
Pérque volare mare, ac terras, cælúmque rigare,
Quod superà'st: vbi tam volucri hæc leuitate feruntur:
Quid? quæ sunt igitur iam prima in fronte parata,
Cùm iaciuntur, & emissum res nulla moratur,
Nónne vides citius debere, & longius ire:
Multipléxque loci spatium transcurrere eodem
Tempore, quo solis peruolgant lumina cælum?

NVNC AGE QVA'M CELERI) *nunc de motus imaginum celeritate incipit explicare. Qua de re & Diog. Laërtius pluribus verbis. Sed de multis hæc pauca adscribam.* Καὶ μὴν καὶ ἡ διὰ τοῦ κενοῦ φορὰ κατὰ μηδεμίαν ἀπάντησιν τῶν ἀντικο-ψάντων γινομένη, πᾶν μῆκος περιληπτὸν ἐν ἀπερινοήτῳ χρόνῳ συντελεῖ, *id est,* Porrò autem *motus (imaginum) qui fit per inane, nulla re, quæ earum, dum feruntur, impetum remoretur, ac retardet, occurrente, longitudinem omnem, quæ comprehendi potest, in tempore, quod cogitatione comprehendi non potest, peragrat.* Animaduertat au-*tem lector, hoc loco* Lucretium *vti verbo, feruntur, vbi de motu, & celeritate ima-ginum sermo habetur. suprà autem, vbi de ortu earumdẽ loquitur, verbũ gignendi, & genendi, vsurpasse: ibique verbum gerendi, quod* Zoilus *pro ferendi, verbo positum esse contendit, nullo modo conuenire posse.*

REDDITA SIT) *id est, attributa sit, vt suprà iam non semel. & multis verbis, multísque exemplis docuimus.*

VT BREVIS HORA TERATVR) *sic legendum censeo, secutus tamen nonnullos libros typis excusos. significat autem* Lucretius, *simulacra esse mobilißima, & celerrime ferri, quia breuißimo tempore longum spatium peragrant. hoc enim significant hæc verba, longo vt spatio breuis hora teratur: vt breue spatium temporis, longo loci spatio conteratur.* Et verò Aristoteles *lib. 4. physic. celere sic definit, quod breui tempore, longum spatium percurrit: tardum, quod longo tempore breue spatium permetitur.*

IN QVEMCVMQVE LOCVM DIV. NVMINE TENDVNT) *sic habet cod.* Vaticanus, *nisi quòd habet, tendit: planè mendosè: tendunt enim legendum, cùm subintelligatur vox numeri multitudinis, simulacra.* Præterea *codex* Bertinianus, & Memm. *habent:* In quem quæque locum. *diuerso numine, autem, id est diuerso nutu. quidam tamen legi volunt, diuerso momine, vt habent nonnulli libri vulgati: id est diuerso motu.* PARVVS VT EST CYCNI MELIOR) *sic suprà initio libri 3. dicit non esse, quòd hirundo contendat cum cycnis.* Sed *cum hoc loco maxime congruit illud* Antipatri *in* Erinnam *lib. 3. epigrām.* Λωΐτερος κύκνου μικρὸς θρόος, ἢ ε κολοιῶν Κρωγμὸς, ἐν εἰαριναῖς κιδνάμενος νεφέλαις: *id est* Paruus *cycnorum melior cantus, strepitus quàm* Graccorum *nebulis sparsus in ætheriis.*

ÆTHERIIS) *quidam libri habent, ætherij.*

SOLIS LVX) *Nam etiam mathematici docent, lumen non impeditum, per totum id spatium, quod ei ex proportione respondeat, puncto temporis, & tempore, quod sensum éffugit, diffundi.* ET VAPOR EIVS) *& calor eius.*

E PRIMIS) *è primordiis, seu principiis. sic lib. 2.* Nec quicquam commutari *sine conciliatu* Primorum. *vbi tamen legendum videtur potius, sine conciliatu* Principiûm, *& propius accedit ad scripturam receptam: vide quæ ad illum locum adnotauimus.* QVÆ QVASI TRVDVNTVR) *sic habet cod.* Scipionis Tettij, *& item cod.* Faërni. *ceteri,* Quæ quasi cuduntur.

NON DVBITANT) *sic locutus est lib. 6.* A pedibúsque minutatim succedere frigus Non dubitabat. PROTELO) *impulsu producto, perpetuo, & continuo, vt sup. diximus.* FVLGVRE FVLGVR) *id est fulgore fulgor.* Fulgor *enim & fulgur pro eodem vsurpantur à* Lucretio, *& nonnullis aliis.*

IMMEMORABILE) *ἀδιήγητον, καὶ ἀμύθητον, & ita, immensum.*

QVOD PARVOLA CAVSA EST, PROCVL A TERGO) *sic edi iusseram iam in prima editione: quod intelligere licet ex annotatione iam olim adscripta ad locū illum, vbi tam volucri, infrà.* Neque *est quòd quemquam secunda editio, quæ hoc loco cum prima congruit, moueat.* Nam *sæpe, & multis locis me inscio, & imprudente typographus primam secutus est, cùm iußissem mutari.*

PRÆTEREA, SI, QVÆ PENITVS, &c.) Præterea, *si ea, quæ ex alto, & ex intimis rerum partibus mittuntur, puncto temporis per immensum spatium sese diffundunt, tantáque leuitate feruntur: quanto celerius moueri, quantóq; longius interuallum transcurrere credibile est ea, quæ è summis corporibus mittuntur, & quæ sunt in prima fronte, atque in promtu posita, nempe imagines?*

QVOD SVPERA'ST) *cælum, quod est suprà.*

VBI TAM VOLVCRI) *propterea quòd multa interposuerat, ab illo loco, si quæ penitus, &c. vt succurrat memoriæ lectoris, subiungit quasi de integro,*

vbi hæc, id eſt quãdoquidem hæc, &c. non diſsimulabo tamen hunc verſum abeſſe hoc loco à quibuſdam lib. manuſcr. & poſitum eſſe ſuprà poſt verſum, Eſt, procul à tergo, &c. *Ex quo ſuſpicatus aliquando ſum, eum non eſſe Lucretianum.*

QVID? QVÆ SVNT IGITVR IAM PRIMA IN FR.) *ſic habebant aliquot libri veteres, & recentiores. alij, tam prima fr. alij, in prima fr. Ego ſic legendum puto,* Quid quæ ſunt igitur iam prima infr. loc.

ET EMISSVM) *Mutat numerum. Debuerat enim dicere, ſi numerum priorem ſequi vellet, & emiſſa. nempe illa, quæ ſunt prima in fronte locata, &c.*

MVLTIPLEXQVE LOCI SPAT.) *nihil muto, quamuis Vaticanus codex habeat,* Multipliciſque loci ſpat. *& item Bertinianus: quamuis eos, qui alteram lectionem probant, non reprehendam.*

Hoc etiam in primis ſpecimen verum eſſe videtur,
Quàm celeri motu rerum ſimulacra ferantur,
Quòd ſimul ac primùm ſub diuo ſplendor aquai
Ponitur: extemplò, cælo ſtellante, ſerena
Sidera reſpondent in aqua radiantia mundi.
Iámne vides igitur, quàm puncto tempore imago
AEtheris ex oris ad terrarum áccidat oras?
Quare etiam atque etiam mitti hæc fateare neceſſe'ſt
Corpora, quæ feriant oculos, viſúmque laceſſant:
Perpetuóque fluunt certis ab rebus odores:
Frigus vt à fluuiis, calor à ſole, æſtus ab vndis
AEquoris, exeſor mœrorum litora circum.
Nec variæ ceſſant voces volitare per auras:
Denique in os ſalſi venit humor ſæpe ſaporis,
Cùm mare verſamur propter: dilutáque contrà
Cùm tuimur miſceri abſinthia, tangit amaror.
Vſqueadeò omnibus ab rebus res quæque fluenter
Fertur: & in cunctas dimittitur vndique parteis.
Nec mora, nec requies inter datur vlla fluendi:
Perpetuò quoniam ſentimus, & omnia ſemper
Cernere, odorari licet, & ſentire ſonorem.

SPECIMEN VERVM) *indicium, & quaſi argumentum certum. ſic autem legitur in quattuor libr. manuſcriptis, quo modo & in pleriſque vulg. in vno manuſcr. & item in impreſſo Pariſ.* ſpecimen veri. *de qua ſcriptura iudicet lector.*

QVOD SIMVL AC PRIMVM) *hoc ſpecimen & argumentum eſt, quàm celeriter ferantur imagines.*

QVAM PVNCTO TEMPORE) *id eſt quàm breui tempore.*

AD TERRARVM ACCIDAT ORAS?) *Sic habent quinque libri manuſcr. niſi quòd Vaticanus habet,* accidit: *& itẽ Pariſienſes. ceteri vulgati,* incidat. *ego puto legendum,* accidat. *& ita paucis pòſt verſibus hic idem ſcriptor loquitur.*

QVARE ETIAM ATQVE ETIAM MITTI) *ſic reſtitui coniectu-*

ra ductus, cùm in codicibus manuscript. reperissem scriptum, mira: in aliis, minima: quod vtrunque scilicet deprauatum est ex antiqua & vera scriptura, mitti. nam ex mitti, factum est, mini: deinde nunc, minima, nunc, mira. Meam coniecturã adiuuat versus ille, qui est lib 6. Perpetuo fluere, ac mitti, spargique necesse est Corpora, &c.

PERPETVOQVE FL. CERT. AB R. ODORES) secutus eram initiò codices Florent. typis excusos, qui habent, certis ab rebus obortis. nam ceteri omnes & manuscr. & typis impreßi habent, certis ab rebus odores. idque olim indicaram in commentariis: sed hanc scripturam mendosam esse existimaram, Marullum secutus, qui hoc, obortu, substituerat. Nunc sententia mutata, odores, probo. sed primùm, fluunt, lego, non, fluant: deinde existimo, totum hunc locum hoc ordine esse legendum, visúmque lacessant. Frigus vt à fluu. &c. Æquoris, exesor mœrorũ, &c. Perpetuóque flu. cert. ab reb. odores. Nec variæ ceß. &c. Si quis autem lectionem Florentinam forte probabit, certis ab rebus obortu: quam & Donatus Ianotius Florentinus amplectebatur, ego autem nunc minus probo: vox, obortu, coniungẽda erit cum adiect. Perpetuo, vt sit, Perpetuóque obortu, id est, & perpetua agnatione, atq; acceßione. oboriri enim idem valet, quod adnasci, vt docet Festus. nam præpositionem, ob, solitam esse vsurpari pro, ad, testis est hic versus (inquit ille) Tantum gaudium oboriri ex tumultu maximo: & hic Ennianus, Ob Romam noctu legiones ducere cœpit. superior autem versus cum duodecim deinceps sequentibus iterantur lib. 6. ÆSTVS) commotio, vel impetus maris. & ita Nonius, qui hunc versum profert. aliàs apud hunc eundem scriptorem, calorem significat, vt lib. I. At neque quo pacto persederit humor aquaï Visum'st, nec rursum quo pacto fugerit æstu.

EXESOR MOERORVM) sic legi debet, & ita scriptum est in quinque libris manuscript. nisi quòd in Vaticano est, mœororum: in Faërn. maurorum. Parisiẽses plane habent, mœrorum. dictum autem, mœrorum, pro, murorum, antiquè, vt notat Seruius ad illum locum Virg. lib. 10. Aggeribus mœrorum, his verbis: nam veteres pleraque eorum, quæ nos per u dicimus, per diphthongum œ pronuntiabãt: hinc est mœrorum pro murorum: & contrà punio pro pœnio: quod verbum à pœna venit: quod Græcum est vocabulũ ποινή. hinc est, Punica regna vides, cùm Pœnos vbique legerimus. & apud Varron. lib. 5 de ling. Lat. cùm circum mœros mittitur, & cùm contio aduocatur. Exesor autem dictus ab exedendo.

PER AVRAS) Turnebus mauult legi, per aureis.

TANG. AMAROR.) hunc versum integrum cum duobus superioribus profert A. Gellius lib. I. capite XXI. eundem respexit Seruius ad illum Virgilij locum Georg. 2. & ora Tristia tentantum sensu torquebit amaror.

NEC MORA, NEC REQVIES) hoc imitatus, atque adeò mutuatus est Virg. Georg 3. & Æneid 6. SENTIRE SONOREM) Olim coniectura ductus edendum curaram, exaudire sonorem, pro eo, quod est in libris omnibus vulg. & plerisque manuscr. sentire sonorem. neque hoc temere mihi fecisse videbar. nam cùm ita scriptum in vno cod. reperissem, ec santire sonorem. ex c, feceram s. ex n, u. ex t, d ita ex illis corruptis ecsantire, feceram, exaudire. quam emendandi rationem omnibus politi iudicij hominibus probatum iri sperabã. Nunc vulgatam lectionem magis probo: aut certe tutiorem arbitror. Nam sentire, commune est omnium sensuũ. exempli causa infr. eod. lib. non lõgè, pro, videre vsurpauit. ibi. Et facit, vt prius hũc omnem sentire queamus, &c. eod. lib. infr. Et seorsum varios rerum sentire colores.

Præterea quoniam manibus tractata figura

In tenebris quædam, cognoſcitur eſſe eadem, quæ
Cernitur in luce, & claro candore: neceſſe'ſt
Conſimili cauſa tactum, viſúmque moueri.
Nunc igitur, ſi quadratum tentamus, & id nos
Commouet in tenebris: in luci quæ poterit res
Accidere ad ſpeciem, quadrata niſi eius imago?
Eſſe in imaginibus quapropter cauſa videtur
Cernendi, neque poſſe ſine his res vlla videri.
Nunc ea, quæ dico, rerum ſimulacra, feruntur
Vndique: & in cunctas iaciuntur didita parteis.
Verùm, nos oculis quia ſolis cernere quimus,
Propterea fit, vti, ſpeciem quò vertimus, omnes
Res ibi eam contrà feriant forma, atque colore.
Et quantùm quæque à nobis res abſit, imago
Efficit, vt videamus, & internoſcere curat.
Nam cùm mittitur, extemplo protrudit, agítque
Aëra, qui inter ſe cumque'ſt, oculóſque locatus.
Isque ita per noſtras acies perlabitur omneis:
Et quaſi perterget pupillas, atque ita tranſit.
Propterea fit, vti videamus quàm procul abſit
Res quæque: & quanto plus aëris antè agitatur,
Et noſtros oculos perterget longior aura,
Tam procul eſſe magis res quæque remota videtur.
Scilicet hæc ſummè celeri ratione geruntur,
Quale ſit vt videamus: & vnà quàm procul abſit.

PRÆTEREA QVONIAM) *hoc argumentũ tale eſt. Figura (inquit) aliqua in tenebris, & noctu, manibus tractata, eadẽ eſſe cognoſcitur, atq; ea, quæ luce cernitur. At figura non poteſt cognoſci in tenebris, niſi per ſpeciem & imaginẽ. ergo neque in luce cerni. Sed hæc facile refelli poſſunt ab iis, qui Ariſtotelis ſcholam ſectantur. ſunt enim quædam ſingulis ſenſibus propriè ſubiecta, vt color, videndi ſenſui, ſonus, auditui, &c. quædam plurium ſenſuum communia: vt figura & magnitudo communiter aſpectui, & tactui ſubiecta eſt: motus & quies, omnibus, præterquàm guſtatui, &c.* IN LVCE, ET CLARO C.) *Quid ſi dicamus ſcriptum eſſe à Lucretio: in luci claro, & candore? luce claro enim dixiſſe veteres teſtatur Nonius Marcellus. Verumtamen nihil mutandum puto. Attendat autem lector, ſimilitudinem, atque affinitatem lucis & candoris vel hoc verſu declarari. Itaque non temere, vt lux tenebris opponitur, quæ nigræ ſunt: ita lux cãdida dici ſolet à poëtis.*

SI QVADRATVM TENTAMVS) *legendum fortaſſe eſt, tractamus. Immo verò tentamus retinendum. tentat enim quis figuram in tenebris, qui eam tractat ea gratia, vt ſciat qualis ſit: tractat autem etiam is, qui, qualis ſit figura, ſcire nõ laborat.* IN LVCI) *luci pro luce.*

ESSE IN IMAGINIBVS QVAPROPTER) *ex imaginibus rerũ perpetuò effluẽtibus, & in oculos nostros aduolantibus, atq; incurrentibus fit visus, ex sententia Epicuri. Platoni ex coniunctione, & cognatione duorum ignium, seu luminum, alterius ex oculis nostris exeuntis: alterius à sole manantis, efficitur visus. Mathematici aiunt, radios quosdam ex oculis nostris effluenteis, & ad rem, quæ cernitur, accidenteis, videndi causas esse. Aristot. lib. 2. de anima, docet, non ex emißione radiorum ab oculis, visum effici: sed ex functione, & actu rerum, quæ sub aspectum cadunt, in oculos crebrò ventitante. Arnobius lib. 2. aduers. gẽt. nihil horum sciri posse putat, quorum hîc & deinceps causas explicat Lucretius, quibus causis mergamur in somnos, quibus euigilemus, quibus modis fiant insomnia, quibus visa, &c. sequitur mox. radiorum & luminis intentione videamus, an rerum imagines aduolent, & nostris in pupulis sidant: vtrùm sapor in rebus sit, an palati contagionibus fiat, &c.* DIDITA) *distributa, dißipata, dispersa. nonnulli libri scripti habent, dedita. ego, didita, retineo.*

PROPTEREA FIT VTI, &c.) *propterea (inquit) quòd solis oculis cernimus, ideò fit, vt, tametsi imagines ex omnibus rebus in omneis parteis affluant, ea parte tamen duntaxat rem cernamus, in quam os, & faciem vertimus.*

SPECIEM) *os, faciem, ὄψιν, adspectũ. Quamuis autem sic habeant omnes libri, quos quidem viderim, malim tamen legi, faciem.*

ET QVANTVM QVÆ QVE) *id est, & cuiusque rei distantiam cognoscimus, seu internoscimus per imagines.* CVRAT) *tralatio. sic infrà eod. lib. Quód ne miremur, sopor atque obliuia curant.* PROTRVDIT. AGITQVE) *sic reposui fretus auctoritate trium librorum manuscriptorũ. alij procudit legi malunt.*

PERTERGET) *permulcet.* SVMME CELERI) *valde celeri.*

QVALE SIT VT VIDEAMVS) *vt eodem tempore videamus, & qualis res sit, & quàm longè distet. Fortasse legendum, Quali sit vt vid. id est, Qualis res sit. alioqui dicemus, eum mutasse genus.*

Illud in his rebus minimè mirabile habendum'st,
Cur ea, quæ feriant oculos simulacra, videri
Singula cùm nequeant, res ipsæ perspiciantur.
Ventus enim quoque paullatim cùm verberat, & cùm
Acre ferit frigus, non primam quamque solemus
Particulam venti sentire, & frigoris eius:
Sed magis vnuersum: fieríque perinde videmus
Corpore tum plagas in nostro, tamquam aliquæ res
Verberet, atque sui det sensum corporis extrà.
Præterea lapidem digito cùm tundimus, ipsum
Tangimus extremum saxi, summúmque colorem:
Nec sentimus eum tactu, verùm magis ipsam
Duritiem penitus saxi sentimus in alto.

ILLVD IN HIS REBVS) *non debet (inquit) mirum videri, quamobrẽ, cùm simulacra singula non cadant sub adspectum: res ipsæ per simulacra cernãtur: & ita ipsa vniuersa simulacra quodammodo videantur.*

NON PRIMAM QVAMQVE) *sic legendum, & ita habent non solùm omnes,*

omnes, quos vidi, vulgati cod. verumetiam manuscrip. Qui autem, priuam quamque, legi volunt, falluntur, meo quidem iudicio. quisque enim, significat ἕκαστον, seu, si dicere licet, singulum: deinde, priuum, significaret etiam ἕκαστον. Quid igitur hoc sibi vellet, singulam singulam? Nunc autem, primus quisque homo, prima quæque particula, & similia, Latinè luculentè dicitur. Adiuuat tamen scripturam, priuam quamque, versus ille, in lib. III. Sentimus, nec priua pedum vestigia quæque.

VENTVS ENIM QVOQVE) *id probat non esse mirandum, à simili. Cuius hæc sententia est. Quemadmodũ cùm à vento pellimur, & verberamur, cúmque acri frigore vrgemur: nõ sentimus singulas venti, & frigoris particulas, sed vniuersum ventum, & vniuersum frigus: ita cùm rem aliquam cernimus, (quam sine imaginibus cernere scilicet nequimus,) singulas imagines, quarum adiumento, & interuentu rem cernimus, videre non possumus, sed rem ipsam totam.*

TAMQVAM ALIQVÆ RES) *sic habet codex Bertinianus: quæ scriptura si recta est, aliquæ res, dictum intelligetur, pro, aliqua res. alij, aliqua res, legẽdum putant, aiúntque a, vltimam vocalem esse longam, etiam si sit recti casus. quidam docti legendum censent, tamquam aliqua re, in septimo casu. verberet autem, nempe ventus. ego aliquæ res legendum arbitror. aliqua res, reijcio.*

IPSVM TANGIMVS EXTR.) *negaret Aristoteles, tangi colorem. color enim non tangitur, sed cernitur: nisi quis dicat, extremum colorem saxi hîc accipiẽdum pro ipsa saxi extremitate, quam superficiem vulgus appellat. Præterea statim Lucretius, quasi se ipse reprimens & corrigens, negat nos sentire tactu colorem, sed potius ipsam duritiem.* PENITVS SENTIMVS IN ALTO.) *in alto, & penitus, idem valent. ita fit* σχῆμα ἐκ παραλλήλου.

Nunc age, cur vltra speculum videatur imago,
Percipe. nam certe penitus remmota videtur.
Quod genus illa, foris quæ verè transpiciuntur,
Ianua cùm per se transpectum præbet apertum,
Multa facítque foris ex ædibus vt videantur.
Is quoque enim duplici, geminóque fit aëre visus.
Primus enim'st, citra posteis qui cernitur aër.
Inde fores ipsæ dextra, læuáque sequuntur.
Pòst extraria lux oculos perterget, & aër
Alter, & illa, foris quæ verè transpiciuntur.
Sic vbi se primùm speculi proiecit imago,
Dum venit ad nostras acies, protrudit, agítque
Aëra, qui inter se cumque'st, oculósque locatus:
Et facit, vt prius hunc omnem sentire queamus,
Quàm speculum sed vbi speculum quoque sensimus ipsum:
Continuò à nobis in id hæc, quæ fertur, imago,
Péruenit, & nostros oculos reiecta reuisit:
Atque alium præ se propellens aëra voluit,
Et facit, vt prius hunc, quàm se, videamus: eóque

s

Distare à speculo tantùm remmota videtur.
Quare etiam atque etiam minimè mirarier est par,
Illis, quæ reddunt speculorum ex æquore visum,
Aëribus binis, quoniam res confit vtroque.

NVNC AGE CVR VLTRA SPECVLVM) *imago, quã reddit speculũ, non appâret in summo speculo, sed vltra speculũ.* Nunc igitur quãobrẽ id fiat, rationem affert, eámque illustrat à simili. REMMOTA VIDETVR) *sic habet codex Bertinianus. Memmianus, remota, vulg. semota. remmota autẽ eadẽ ratione dictum pro remota, qua repperit pro reperit, rettulit pro retulit, reccidere, refferre, & similia, pro recidere, referre.* QVOD GENVS) *cuius generis: quemadmodũ.*

PRIMVS ENIM'ST, CITRA POSTEIS QVI CERNITVR AER) *sic reposui, secutus partim libros vulgatos, partim manuscriptos. Sic enim habet codex Bertinianus: citra post æstum cernitur aër. Memmianus autem & Vatic. habent postes cur cernitur aër. Paris. postes cõcernitur. Veneti & Lugdun. Primus enim, citra postes qui cernitur aër. Quidam, tum cernitur, probant: & tum, referunt ad illũ versum, qui antecedit, Ianua cum per se transp. &c.* CITRA POSTEIS,) *id est citra ostium, seu foreis, seu ianuam. sic sup. lib. 3. pag. 223. Iam magis exemtis oculis debere videtur Cernere res animus, sublatis postibus ipsis. postibus ipsis sublatis, i. ianua ipsa sublata. atque ita Adr. Turneb. explicat. Idem locum illũ apud Varron. lib. 4. de ling. Lat. responsum est, Deum manium postuleonẽ postulare, &c. sic restituendũ putat: respõsum est Deum, manium posti leonẽ postulare. maniũ posti (inquit ille,) id est, ianuæ, seu ostio inferorum, leonem, id est virum fortem.*

SPECVLI PROIECIT IMAGO) *speculi imaginẽ accipe, nõ eam imaginẽ, quam reddit, & repræsentat speculum, sed eam, quæ ex speculo mittitur, & iacitur, quemadmodum docuit suprà, ex omnibus rebus summis fluere imagines.*

PROTRVDIT, AGITQVE AERA) *hic est primus aër, nempe is, quem imago à speculo missa & proiecta, dum ad oculos nostros péruenit, protrudit, ac propellit: qui quidem aër est inter oculos, & speculum interiectus.*

ATQVE ALIVM PRÆ SE) *hic est secundus aër: nempe is, quem imago à nobis fluens, & in speculum adiecta, atque inde in oculos nostros reiecta, præ se pellit: quem quia prius cernimus, quàm imaginẽ nostri, iccirco fit, vt imago à speculo remota videatur.* CONTINVO A NOBIS IN ID HÆC, &c.) *sic mihi nunc legendũ videtur: non, vt in vulgatis, à nobis in eũ, & cet. neque vt olim, Continuò hæc in id, à nobis, quæ fertur imago. nimis enim lõgè aberat à recepta scriptura, Et tamẽ eam secutus est Zoilus, tacitus, vt suam, non vt à nobis acceptã suum institutum tenens, suóque ingenio indulgens. Sententia autem horum verborum hæc est. continuò (inquit) imago, quæ à nobis fertur, ad speculum peruenit: & à speculo reiecta, nostros oculos reuisit.* QVARE ETIAM, ATQVE ETIAM, &c.) *hunc versum cum duobus sequentibus delendos censeo, vt spurios. eos tamen excudendos curaui, vt leguntur in codicibus manuscriptis. Cùm hæc scripsissem, Zoilus, grauis auctor, sic de his versibus pronuntiauit, me perperam eos delendos censuisse, cùm sit eorum sententia optima, (inquit.) Vellem ostendisset, ὅτος πρὸς λύραν. Præterea ego non deleui: quod ille me fecisse scribit, impudentissime mentiens. Delet hos versus Lambinus, inquit ille. Mentiris nebulo. aliud enim est delere, aliud delendos censere. addit deinde, perperam. Ain' tu, omnium mortalium audacissi-*

me, atque impudentißime? itáne? perperam? Vnde tibi iſta de quoquam, ne dicam de me, ſic pronuntiandi auctoritas, ſycophanta nequißime?

Nunc ea, quæ nobis membrorum dextera pars eſt,
In ſpeculis fit vt in læua videantur, eò quòd
Planitiem ad ſpeculi veniens cùm offendit imago,
Non conuertitur incolumis: ſed recta retrorſum
Sic eliditur, vt ſiquis prius, arida quàm ſit
Cretea perſona, adlidat pilæ've, trabíve:
Atque ea continuò rectam ſi fronte figuram
Seruet, & eliſam retrò ſeſe exprimat ipſa:
Fiet, vt, antè oculus fuerit qui dexter, hic idem
Nunc ſit læuus, & è læuo ſit mutua dexter.
Fit quoque, de ſpeculo in ſpeculum vt tradatur imago:
Quinque etiam, ſéxve vt fieri ſimulacra ſuerint.
Nam quæcumque retro parte interiore latebunt:
Inde tamen, quamuis tortè, penitúſque remota,
Omnia per flexos aditus educta licebit
Pluribus hæc ſpeculis videantur in ædibus eſſe.
Vſqueadeò è ſpeculo in ſpeculum tralucet imago:
Et cùm læua data'ſt, fit rurſum, vt dextera fiat:
Inde retrorſum reddit ſe, & conuertit eôdem.
Quinetiam, quæcumque latuſcula ſunt ſpeculorum
Adſimili lateris flexura prædita noſtri:
Dextera ea propter nobis ſimulacra remittunt:
Aut quia de ſpeculo in ſpeculum tranfertur imago:
Inde ad nos eliſa bis aduolat: aut etiam quòd
Circumagitur, quom vênit imago, propterea quòd
Flexa figura docet ſpeculi conuertier ad nos.

NVNC EA, QVÆ NOBIS, *&c.) Cùm ex hoc loco, tùm ex aliis multis intelligere licet, quod traditũ eſt,* Epicurum *neque mathematicis artibus, neque vllis aliis diſciplinis, quibus qui inſtructi ſunt, eruditi dicũtur, politum fuiſſe. Affert enim rationem admodum ineptam, & infirmam, & popularem, quare quæ nobis dextra ſint, in ſpeculis læua videantur, & cõtrà: nempe quia imago à nobis in ſpeculum iacta, & in id offendens, non reuertatur ad nos incolumis, ſed retrorſum elidatur, quemadmodum ſi quis perſonam aliquã è creta etiam nũc humidam, & madidã, allidat ad columnam, aut trabem: & ea retro conuertatur expreſſa, ita vt ſeruet priorẽ figuram. tum enim fiet, vt, qui antea dexter erat oculus, nunc ſit læuus, & cõtrà* Sic igitur Epicurus, *ſeu* Lucretius At Mathematici *longè aliter, quemadmodam, & quamobrem hoc fiat, demonſtrãt: exſtátque huius rei cognitio, & perceptio (ſeu* θεώρημα*) ordine 19. apud* Euclidem. *docẽt igitur illi, reflexiõnis angulum, ei angulo, quem facit linea à puncto rei viſæ in ſpeculum incidens, æqualẽ eſſe.* Itaq; *ſemper*

fit reflexio in partem oppositam ei parti speculi, in quam incidit linea à puncto rei visæ producta. Præterea imagines, quæ in speculo cernuntur, qualecumque sit speculum, quàm breuissimis fieri potest, lineis continentur. Cùm igitur pars dextera rei visæ, lineæ reflexionis sinistræ respondeat ac subiaceat, potius quàm dexteræ, & contrà pars læua rei visæ, dexteræ reflexionis lineæ subiecta sit potius, quàm læuæ: fit vt linea reflexionis, quæ magis dextera sit, sub dexterã imaginis partẽ cadat: & quæ sit magis læua, læuam imaginis partẽ tangat. Quare læua rei visæ pars, dextræ imaginis parti opponitur: & contrà dextera rei visæ pars, læuæ imaginis parti respondet. Denique rei visæ imago, & res visa sic se habent inter se, vt duo gladiatores, qui frontibus aduersis inter se certant. hîc enim alterius oculus læuus, alterius oculo dextro opponitur, & contrà. Plato denique in Timæo paucis verbis hanc rationem affert, ὅτι τοῖς ἐναντίοις μέρεσι τῆς ὄψεως περὶ τὰ ἐναντία μέρη γίνεται ἐπαφὴ κατὰ τὸ καθεστὼς ἔθος τῆς προσβολῆς: id est, quia contrariis partibus aspectus contrariæ partes speculi attinguntur, pro consuetudine adiectionis, seu commissuræ. Sciendum est autem hoc fieri dumtaxat in speculis planis, & conuexis. nam in concauis, respondent dextra dextris, & læua læuis, cuius rei rationem disces etiam ex Platone & Euclide. IN SPECVLIS FIT VT IN LÆVA) sic quidem habẽt libri omnes & manuscripti, & typis excusi, nisi quòd in codice Tettiano non est præpositio, in: in eóq; ita scriptum est, fit, vt læua videatur. ex qua scriptura Muretus suspicabatur esse legendum, vti læua videatur, cùm diceret ille, non esse quòd quẽquam moueat, ua syllaba breuis: sæpe enim poni tribrachũ pro dactylo, & choréum pro spondéo. Cùm hæc scripsissem, Zoilus hanc Mureti coniecturam tacitus arripuit: & damnauit eam, quam secuti sumus, non solùm iniustè, verùm etiam imperitè. nam genus hoc loquendi fit, vt, quæ pars nobis membrorum dextera est, ea in læua speculi parte videatur (hoc est cernatur) non est barbarũ, meo quidem iudicio. Mureti coniecturã tamen neque olim damnauimus, neq; nunc improbamus: quam ille non debuit præreptã sibi vindicare. PLANITIEM AD SPEC.) Planitiẽ speculi hîc dicit, quam aliàs, æquor speculi, & lib. I. glaciẽ æris. CRETEA PERS.) sic mihi legendũ videtur: & ita scriptũ est in cod. Bertin. & Memm. In Vaticano autẽ, cetera, litteris transpositis. Quòd autem in nõnullis impressis legitur, Cerea persona, ferri non potest. nam neq; quod hîc dicit Lucretius, ex cerea persona fieri potest, neq; cera arescit, sed durescit potius. quidam putãt legendũ, Terrea quod minus probo. malim tamen legi, Cressam persònam. Liceat etiam, Creteam, legere, vt e, & a, per συνίζησιν coëant in vnam syllabã. RECTAM SI FRONTE FIGVRAM) quidam legendum censent, rectam si forte figuram. MVTVA) mutuò.

FIT QVOQVE DE SPECVLO) fit etiam (inquit) vt de speculo in speculum transferatur imago, adeò vt quinque, aut sex eiusdem rei simulacra reddantur, dum è speculo in speculum trãslucent. Nam si qua sunt in ædibus quantumuis remota, atque abstrusa, & retro cóndita, ea, pluribus speculis adhibitis, per flexos quosdam aditus, in ædibus esse videbuntur. Immò verò pluribus speculis certo modo sitis, & compositis, fieri potest, vt tergum tuũ cernas. Exempli gratia: sumito duo specula plana: eorúmque alterum à tergo ita collocato, vt sit resupinatum, id est, neque prorsus rectum, neque prorsus supinum: alterum sublime & suspensum supra caput teneto, ita vt ob oculos tuos obuersum sit, prono, & procliui situ. sine dubio tergum tuum in speculo illo sublimi, & tuis oculis superne opposito cernes, tui videlicet tergi imagine à posteriore & resupinato speculo, in alterum translata. Erat autem ordo versuum hoc loco in libris vulgatis mirum in modũ perturbatus: quem

ego inuita inuidia princeps restitui. QVINQVE ETIAM, SEXVE VT FIERI) *codex* Bertinianus *non habet disiunctiuam, ue. sic enim in eo scriptum est:* Quinque etiam sex vt. *atque ita fortasse legi debet. sic* Horat. *epist.* I. *lib.* I. Si quadringentis sex septem millia desunt. *quem versum tamen aliter, quàm vulgò intelligi solet, explicaui in secunda editione* Horatiana. Zoilus *superiorem hanc annotationem arripuit, & secutus est, ab ingenio suo non discedens.*

INDE RETRORSVM REDDIT SE, ET CONVERTIT EODEM) *cùm in codicibus quattuor manuscriptis,* Inde retrorsum redit, *scriptum reperissem, sine copulatione, que, continuò iudicaui ab aliis ita esse repositum, vt habent libri vulgati,* Indéq; retrorsum redit: *ab aliis,* Inde retrorsum etiam redit, &c. *vt habent tres manuscripti.* Nam Bertinianus *neque habet copulationem, que, neque, etiam.* Itaque *sic restitui:* Inde retrorsum reddit se, & conuertit eôdem. *sententia autem hæc mihi videtur esse.* Inde: *id est ex primo speculo, vel ex parte dextra, imago reddit se retrorsum, id est in læuam partem, in secundo speculo scilicet, & conuertit se eôdem, nempe in læuam.* Cùm *hæc scripsissem,* Zoilus *exortus, legendum dixit,* Inde retrorsum reddit, & conuertit eodem: *vt sit choréus pro spondéo, & reddit, & conuertit, sint absoluta: quod fieri non potest: neque reperietur in tota lingua* Latina. Adde *quòd versus erit inconcinnus. cuiusmodi versus ipse facit: non cuiusmodi sunt* Lucretiani. QVIN ETIAM QVÆCVMQVE) *significantur, opinor, multa specula coniuncta, columnæ figura conuexa.* Numerantur *autem à mathematicis septem speculorum genera, ex quibus fiat vsitata, & rata reflexio. speculum planum: speculum columnare, conuexum: speculum columnare, concauum: speculum pyramidis in morem conformatum, conuexum: huic similiter conformatum, concauum: speculum globosum, seu sphæricum, conuexum: globosum, concauum.* DEXTERA) *id est, quorum dextræ partes nostris dextris respondent.* FLEXA FIGVRA) *teres speculi figura, instar columnæ.* CONVERTIER) *videlicet imaginem.*

Indugredi porrò pariter simulacra, pedémque
Ponere nobiscum credas, gestúmque imitari,
Propterea quia, de speculi qua parte recedas,
Continuò nequeunt illinc simulacra reuerti.
Omnia quandoquidem cogit natura referri,
Ac resilire ab rebus ad æquos reddita flexus.
Splendida porrò oculi fugitant, vitántque tueri:
Sol etiam cæcat, contrà si tendere pergas,
Propterea quia vis magna'st ipsius: & altè
Aëra per purum grauiter simulacra feruntur,
Et feriunt oculos turbantia compositur as.
Præterea splendor, quicumqu'est acer, adurit
Sæpe oculos, ideò quòd semina possidet ignis
Multa, dolorem oculis quæ gignunt insinuando.
Lurida præterea fiunt quæcumque tuentur
Arquati, quia luroris de corpore eorum

Semina multa fluunt simulacris obuia rerum,
Multáque sunt oculis in eorum denique mista,
Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.

INDVGREDI PORRO PARITER) *Hæc etiam ad speculorum considerationem pertinet. idcircò hos sex proximos versus hoc loco excudendos curaui, eóque magis, quod hoc ordine leguntur in cod. Bertiniano. Siue, Indugredi, autem, siue, Endogredi, legatur, nihil réfert. Nam vtroque vsos esse veteres, endo, & indu, pro in, & veteres grammatici testantur, & multorum antiquorum scriptorũ testimonia probant. Adde quòd libri veteres sic habent hoc loco. Postremò vocabulariũ Latinogræcum mihi à Cl. Puteano commodatũ, sic habet, Induperat, ἐπιτάσσει. & indu, εἰς, ἐν, ἔνδον, ἐντός. Et Lucil. apud Nonium. in verbo, concelebrare. Multis indu locis sermonibu' concebrarunt. sic enim legendum: non, vt vulgò, inductis: neque, vt habent libri vet. inde locis.* PROPTEREA QVIA, DE SPECVLI) *hæc ratio est admodum arguta, facilis, atque illustris. simulacra (inquit) videntur nobiscum ingredi in speculo, quia, qua de parte speculi recedas, statim ex ea parte non possint simulacra reuerti. huius rationis ratio est, quia quæcumque ab rebus simulacra mittuntur, ea ad æquos & pares angulos referuntur. Mathematici autem docent, idcircò imaginem rei visæ in speculo moueri videri, quia cùm omnia pũcta rei visæ ab aliis, atque aliis identidem punctis reflectantur, noua totius rei visæ efficitur imago. vnde per motum rei visæ puncta, à quibus facta est reflexio, permutantur. ita forma moueri videtur, cùm re vera non moueatur, sed potius noua imago, situ rei visæ mutato, gignatur. id autem áccidit propter continuationem punctorum reflexionis, quæ fit in extrema cæsura speculi.*

SPLENDIDA PORRO OCVLI) *Absoluta de speculis disputatione, & eorum ratione, docet quamobrem splendida oculos offendant, maximè si nimiùm sint splendida: cuius rei hanc etiam causam afferri posse puto. Quæ sub sensum videndi cadunt, actionem quandam in eum explicant, ita vt videndi sensus à rebus, quæ cernuntur, patiatur. Cùm igitur actio & perpessio sunt intra modum, & altera alteri ex proportione respondet, iuuatur videndi sensus à re, quæ cernitur potius, quàm offenditur: & probe suo munere fungitur: Cùm verò perpessio actionem superat: id est, cùm id, quod cernitur, plus æquo acre, & validum est: oculum, & videndi sensum offendit. ex quo fit, vt ingens & immoderatus sonitus, audiendi sensum corrumpat: & nimius splendor, videndi sensum exstinguat: de qua re mox dicemus. Huc tamen antè adscribam Laberij versus de Democrito, & quodã sene, quos profert Gell. lib. 10. cap. 17. quòd ad hunc locum mihi maximè pertinere videantur, & eo magis, quòd mendosè & perturbatè apud Gellium legantur. Democritus Abderites physicus philosophus Clypeũ constituit cõtra exortum Hyperionis, Oculos effodere vt posset splendore æreo: Radiis solis sibi aciẽ effodit luminis, Malis bene esse ne videret ciuibus: Sic ego splendore fulgentis pecuniæ Volo elucificare exitum ætatis meæ, Ne in re bona videam esse nequam filium.* SOL ETIAM CÆCAT, &c.) *Sic M. Tull. lib. 6. de rep. Hic verò tantus est totius mundi incitatissima conuersione sonitus, vt eum aures hominum capere non possint: sicut in terris intueri solem nequitis aduersum, eiúsque radiis acies vestra, sensúsque vincitur. Aristot. lib. 3. de anima, tradit hoc esse commune omnium sensuum, vt ea, quæ sub eos cadunt, si modum superent, corrumpant sensus, aut certe sensuum instrumenta.*

verbi gratia, sonitus nimius, & modum superans, exsurdat: nimius splendor, oculorum aciem præstinguit, atque adeò exstinguit: & ita de ceteris sentiendum. cuius rei hanc rationem affert, quòd sensus, ratio quædam est: omnis autem ratio corrumpitur ab eo, quod est nimium, & ab eo, quod est parum. quemadmodum symphonia corrumpitur, si chordæ vehementius, quàm par sit, pulsentur: aut si vel nimis remissæ, vel nimis contentæ fuerint. CONTRA SI TENDERE) *sic habent nostri omnes libri veteres, & item vulgati. In, tendere, autem subintelligendum, oculos. Sic autem loquuntur boni scriptores, tendere, & contendere oculos. Sic sup. lib. I. Primùm Graius homo mortaleis tendere contrà Est oculos ausus. neque est quòd quisquam mihi dicat, vocem, oculi, aut nimis longè abesse, aut nusquam hîc esse positam. Est enim in superiore versu proximo. sic in hoc eodem dixit, Sol etiam cæcat, nempe oculos. Quòd si in his verbis, Sol etiam cæcat, rectè subintelligitur, oculos: cur non & in, contrà tendere? Sic enim procedit sententia. Sol cæcat oculos, si pergas oculos contrà tendere. Zoilus autem legit, cernere, non rectè, & contra omnium librorum auctoritatem.* COMPOSITVRAS) τὰς ἁρμογὰς, τὰς συναφάς.

LVRIDA PRÆTEREA FIVNT) *Luridi (inquit Festus) supra modum pallidi. Luridum autem dictum à lura, id est corio. Auctor vocabularij Latinogræci, luridus, inquit, ὠχρός, πέλιος, ἰκτερικός. In quibusdam libris vulgatis tamẽ impressum est, lutea. Lutea autem, id est crocei coloris, seu, qualis est color ouorum vitellis. Varro. Sed Cynicis inuolucrum, & pallium luteum non est. Sed quærat aliquis, cur hoc fiat. propter oculi vitium scilicet. nam cùm visus fiat per aduentum formarum aspectabilium, in oculos: quicquid autem recipit, debeat esse omnis qualitatis expers, si futurum est, vt formas probè recipiat, quemadmodum materia debet esse omnium formarum expers, & informis, vt sit formarum capax: meritò oculis arquatorum, cùm sint lurore infecti, quæ non sunt lurida, lurida videntur.*

ARQVATI) *qui morbo regio laborãt. Arquatus morbus (inquit Nonius) dictus (qui & regius appellatur,) quòd arquo seu arco: id est iridi, sit concolor virore: vel quòd ita stringat corpora, vt in arcum ducat. Varro Eumenid. Nam, vt arquatis, & veternosis, quæ lutea non sunt, æquè vt quæ sunt, lutea videntur: sic insanis ac furiosis, sani, & insani videntur esse insani. Profert iterum eadem verba, in voce, Luteus, sed vtrobique mendosè, vt intelliget qui attentius considerabit. Ego, quomodocumque potui, emendaui: sed non omni ex parte. nam manet mendum in voce, veternosis, cui quomodo hîc locus esse possit, non video. fortasse delenda.*

CONTAGE) *contagione, vt suprà.*

E tenebris autem quæ sunt in luce, tuemur,
Propterea, quia cùm propior caliginis aër
Ater inît oculos prior, & possedit apertos:
Insequitur candens confestim lucidus aër,
Qui quasi purgat eos, ac nigras discutit vmbras
Aëris illius. nam multis partibus hic est
Mobilior, multísque minutior, & mage pollens.
Qui simul atque vias oculorum luce repleuit:
Atque patefecit, quas antè obsederat ater:
Continuò rerum simulacra adaperta sequuntur:

Quæ ſita ſunt in luce, laceſſúntque, vt videamus.
Quod contra facere in tenebris à luce nequimus,
Propterea, quia poſterior caliginis aër
Craſſior inſequitur, qui cuncta foramina complet:
Obſidítque vias oculorum, ne ſimulacra
Poſſint vllarum rerum contecta moueri.

E TENEBRIS AVTEM) *Quamobrem è tenebris ea, quæ ſunt in luce, cernamus, non cõtrà, per longas ambageis hoc loco rationem exponit. Sed ex Ariſtotelis & mathematicorum ſententia, multo breuior ratio reddi poteſt, hoc modo. nihil per ſe videtur præter lucem & colorem. Itaque quicquid cernitur, opera, & beneficio coloris, à luce illuſtrati, cernatur neceſſe eſt. At videndi ſenſus fit per contactũ quendam, nempe forma rei, quæ cernitur, ad oculos perueniente, & ſuam vim in videndi ſenſum explicante. Ita fit, vt è tenebris ea, quæ ſunt in luce poſita, cernamus.*

ATER INIT OCVLOS) *nit ocu- tribrachus pro ſpondéo, ſeu dactylo: niſi dicamus, inît, dictum pro, iniit: proptereáque, nît, eſſe longũ: quod malo: vt ſuprà lib. 1. Inritât animi virtutem. itaque ſequitur, poſſedit, eiuſdem temporis. Quòd ſi quis, init, in præſenti legere malet, quod probari poteſt, neq; eſt inuſitatum, poßidit, erit legendum, in præſenti à verbo poßido, dis. vt iam dicam. Sed omnino malo legi, poſſedit: &, inît, ſic accipi vt ſit præteritum.*

ET POSSEDIT.) *quidam legunt, poßidit: à verbo, ſido, dis: vt infrà: Obſidítque vias oculorum. & lib. 1. poßidat inane. & alibi, perſidit, &, reſidit. ego nihil muto.* LVCIDVS AER) *Ariſtoteles diceret, ad oculum peruenire* ἐνέργειαν, *id eſt actionem coloris luce perfuſi.* E LVCE) *ſic habent libri manuſcripti duo, in quibus eſt Memmianus: non, vt alij, à luce. ſic ſuprà dixit: E tenebris autem.*

CONTECTA MOVERI) *omnes fere libri manuſcripti habent, contecta: vnde olim ſuſpicabar legendum, coniecta, aut conlecta. nam apud hũc ſcriptorem, coniectus, idem valet interdum, quod, collectus, &, congregatus. niſi dicamus vbique legendum, conlectus. Sed placet nunc retineri ſcripturã veterem, contecta: quod opponitur illi, quod ſuprà poſitũ eſt, adaperta. Verumtamen iudicet lector eruditus.*

Quadratáſque procul turreis cùm cernimus vrbis,
Propterea fit, vti videantur ſæpe rotundæ,
Angulus obtuſus quia longè cernitur omnis,
Siue etiam potius non cernitur, ac perit eius
Plaga, nec ad noſtras acies perlabitur ictus,
Aëra per multum quia dum ſimulacra feruntur,
Cogit hebeſcere eum crebris offenſibus aër.
Hinc, vbi ſuffugit ſenſum ſimul angulus omnis
Fit, quaſi tornata vt ſaxorum ſtructa tuantur:
Non tamen vt coram quæ ſunt, veréque rotunda,
Sed quaſi adumbratim paullùm ſimulata videntur.
Vmbra videtur item nobis in ſole moueri,
Et veſtigia noſtra ſequi, geſtúmque imitari,

Aëra

Aëra si credas priuatum lumine, posse
Indugredi, motus hominum, gestúsque sequentem.
Nam nihil esse potest aliud nisi lumine cassus
Aër, id, quod nos vmbram perhibere süemus.
Nimirum, quia terra locis ex ordine certis
Lumine priuatur solis, quacumque meantes
Officimus: repletur item, quod liquimus eius.
Propterea fit, vti videatur, quæ fuit vmbra
Corporis, è regione eadem nos vsque secuta.
Semper enim noua se radiorum lumina fundunt,
Primáque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
Propterea facile & spoliatur lumine terra:
Et repletur item, nigrásque sibi abluit vmbras.

QVADRATASQVE PROCVL TVRREIS) *Nunc nonnullas visus fallacias, seu captiones proponit: quas tamen negat esse fallacias sensus, sed animi opinationes, qua de re legendus* Q. Septimius Florens Tertullianus *lib. de anima, vbi de quinq; sensibus disputat. cuius sententia neque sensus mentitur, neq; opinio. ita partim assentitur* Epicuro, *partim dissentit.* Satis *autẽ probabilẽ, & acutam rationem reddit, quare quadrata figura procul rotunda videatur: quoniã scilicet omnis angulus, si longius distet, obtusius videtur, seu potius non videtur: cuius rationis causa est, quòd, dum simulacra rei, quæ cernitur, per multum aëra feruntur, ab eo aëre anguli ictus, siue ipse angulus, obtunditur: & ita videndi sensum effugit. quo fit, vt, quæ sunt quadrata, tamquam rotunda videantur.* Mathematici, *& optici hoc sic demonstrarẽt. quicquid cernitur, definitam habet loci distantiam, vltra quam non potest cerni. finge igitur, magnitudinem aliquam in vltima distantia cerni. cernetur igitur sub quàmminimo fieri potest angulo. remoueatur nũc hæc magnitudo longius ab oculo. proculdubio non cernetur. alioqui sub minore angulo cerneretur, quàm qui est minimus. quod fieri non potest. magnitudo autem angulis prædita circa suos angulos minor est, quàm circa quaslibet alias suas parteis.* Ita *fiet, vt oculus, corporis quadrati longißime distantis angulũ, quamuis sibi propinquiorẽ, minus cernere poßit, quàm reliquas illius corporis parteis ex quo efficietur, vt quadratũ, rotundũ videatur.* Huc *pertinent illa* Alexandri Aprodis. *lib. 1. problem. 37.* Διὰ τί τὰ τετράγωνα πόῤῥωθεν, στρογγύλα νομίζονται. ἢ τῷ τὴν ὄψιν μὴ φθάνουσαν μακρόθεν ὁρᾶν τὰς γωνίας, ὡς ὀξείας, μὴ βλέπειν αὐτὰς ὡς γωνίας· τούτων δ᾽ ὑπεξαιρουμένων, κατ᾽ ἀπάτην τῆς ὄψεως τὸ λοιπὸν σῶμα στρογγύλον φαίνεσθαι; *id est,* Quamobrem *quadrata è longinquo loco rotunda putantur? an quòd visus cùm angulos procul cernere nequeat, vt acutos, non cernat eos, vt angulos? his autem detractis fallacia oculorum reliquum corpus rotundum videtur?* NEQVE AD NOSTRAS ACIES PERLABITVR) *sic nunc reposui.* Olim *autem cùm ex libris vulgatis alij haberent, illabitur, alij, delabitur: ex manuscriptis autem alij, delabitur, cum vulgatis aliquot consentientes, alij, deriabitur: cuius scripturæ rationem exputare non poterã: adlabitur, ediderã: pro quo vulgati fere omnes habent, delabitur.* Placet *igitur nũc mihi, perlabitur: quod ego ex, deriabitur, corrupto elicio: ex, der, scilicet, per ex, i. l. omnia facile & sine vi, & vsitato more. nam d. est p. inuersum.* HEBESCERE EVM) *obtundi angulũ, siue anguli ictũ.*

QVASI TORNATA VT SAX.) *ordo est. fit ut structa saxorum: id est, saxa, quæ structa sunt, tuantur, id est videantur, quasi tornata,* τετορνευμένα, *id est rotundata, & torno facta. structa saxorum autem, sic dictum, ut, septa, & clausa domorum, apud eundem: strata viarum, apud* Virgil. *& apud hunc eundem: ficta rerum, amara curarum, apud* Horat. *& similia, quæ in commentariis* Horatianis *notauimus. Cùm hæc scripsissem,* Adr. Turnebus *lectionem receptam, fit quasi ut ad tornum saxorum, &c. defendere conatus est in libris* Aduers. *sed frustrà.* Ferri *enim non potest. hoc autem, ad tornum, natum ex interpretatione est, quæ postea in contextum irruit. ad vocem enim, tornata, adscripsit aliquis, ad tornum facta.* Hinc *nata huius loci, deprauatio est. tornare autem idem interdum valere, quod teres, aut rotundum efficere, declarãt illa* Ciceronis *in* Timæo: *ídque ita tornauit, ut nihil effici poßit rotundius.* ADVMBRATIM) τυπωδῶς, *non adamußim, non exquisitè rotunda.* SIMVLATA) *id est similata.*

VMBRA VIDETVR ITEM) *Cùm corpus inter solem & locum à sole illustratum, interpositum, umbram efficiat, eo quòd locũ illum, qui à solis radiis percussus, erat luminosus, sua interpositione, lumine priuet (nihil enim aliud est umbra, quàm aër à lumine vacuus,) cúmque, quocumque in loco, in sole ambulantes, soli officimus, is locus lumine priuetur: non est mirum, si unà cum corpore nostro umbra moueri videatur.* Quòd *si quis quærat, quamobrem umbra, nigra videatur: ratio est in promtu. umbra omnis lumini contraria est, ut priuatio habitui. at lumen omne, clarum est. ergo umbra obscura. at quod obscurum est, quodammodo nigrũ est.* Potest *& hoc dici.* Omne *lumen candidũ est. umbra priuatio luminis est. umbra igitur lumini contraria, meritò nigra est.* LVMINE CASSVS) *à lumine vacuus, lumine priuatus.* OFFICIMVS) *obstamus soli.* SEMPER ENIM NOVA) *numquam manet idem lumen, sed primum quodque perit, & aliud atq; aliud continuè à sole fluit. idem de flamma sentiendum. qua de re pluribus versibus dissferet lib. 5. eo loco, ubi probare conatur, hunc mundum esse interiturum. ibi.* Largus *item liquidi fons luminis ætherius sol, &c.* PRIMAQVE DISPEREVNT QVASI IN IGNEM) *illustri & luculenta similitudine demõstrat, prima quæque lumina disperire, & semper recens suboriri: nempe, quemadmodum si lana in ignem, aut flammam aliquam traheretur: quicquid lanæ in ignem incideret, absumeretur: ita & de lumine sentiendum. videtur non longè abludere à prouerbio,* εἰς πῦρ ξαίνειν: *quod est, in ignem, seu in igni nere. quod usurpat* Plato *lib.* VI. *de legibus. cuius verba adscribam.* τὸ δ᾽ ἑξῆς τούτῳ πεφυκός τε ὀρθῶς ἂν γίγνεσθαι, γιγνόμενον, νῦν τε οὐδαμῆ γιγνόμενον, ὀλίγου τε ποιοῦν τὸν νομοθέτην τὸ τῶν παιζόντων, εἰς πῦρ ξαίνειν, καὶ μυρία ἕτερα τοιαῦτα ἀνήνυτα ποιοῦντα δρᾶν, οὐ ῥάδιον οὔτ᾽ εἰπεῖν, οὔτ᾽ εἰπόντα ἀποτελεῖν: *id est,* De*inceps autem, quod & rectè fieri potest, si fiat: & nunc nulla ratione fit, & propemodum facit, ut scriptor legis in igne lanam trahat, & similia sexcẽta inania faciẽs agat, non est facile neque dicere, neque cùm dixeris, perficere.* Trahere *lanam autem pro nere dixerunt veteres.* Varro Γέροντι διδασκ. Sed *simul manibus trahere lanam, necnon oculis obseruare ollam pultis ne aduratur.* Ex *quo, tractum genus dicendi, id est perpetuum, & uno tenore, tractúque procedens.* Hunc *locum autem sic reperi scriptũ in duobus lib. manuscr.* Bertiniano, *&* Mẽmiano, *ut excudendũ curaui, cùm in vulgatis miserabilẽ in modũ sit deprauatus. alij enim habent, quasi imagine, alij, qua margine, alij, quasi margine.* NIGRASQ. SIBI ABL. VMB.) *cur umbræ nigræ dicantur, suprà probabileis rationes attulimus. abluit umbras autẽ, translatè dictũ,*

Nec tamen hîc oculos falli concedimus hilum.
Nam, quocumque loco sit lux, atque vmbra, tueri
Illorum est. eadem verò sint lumina, nécne:
Vmbráque, quæ fuit hîc, eadem num transeat illuc:
An potius fiat, paullo quod diximus antè:
Hoc animi demum ratio discernere debet:
Nec possunt oculi naturam noscere rerum.
Proinde animi vitium hoc oculis adfingere noli.
Qua vehimur naui, fertur, cùm stare videtur:
Quæ manet in statione, ea præter creditur ire:
Et fugere ad puppim colles, campíque videntur,
Quos agimus præter nauim, velísque volamus.
Sidera cessare ætheriis adfixa cauernis
Cuncta videntur: at adsiduo in sunt omnia motu:
Quandoquidem longos obitus exorta reuisunt,
Cùm permensa suo sunt cælum corpore claro:
Sólque pari ratione manere, & luna videtur
In statione, ea quæ ferri res indicat ipsa.
Exstantésque procul medio de gurgite montes,
Classibus inter quos liber patet exitus: iidem
Appárent: & longè diuolsi licet, ingens
Insula coniunctis tamen ex his vna videtur.
Atria versari, & circumcursare columnæ
Vsqueadeò fit vti pueris videantur, vbi ipsi
Desierunt verti, vix vt iam credere possint,
Non supra sese ruere omnia tecta minari.

PAVLLO QVOD DIX.) *nempe noua se radiorum lumina identidem fundere, & prima quæque disperire.* PROINDE ANIMI VITIVM) *si quid fallimur (inquit) in rebus cernendis, animi vitium est, non oculorum. quare noli hãc culpam oculis adscribere. Pergit multa exempla commemorare, ex quibus & sensus oculorum, & alij, falsi videntur: quod negat ita esse. Volebat enim Epicurus, sensus esse certos, ac veros: qua de re lege M. Tullium in Lucullo, & in I. de natura deor. nos item nonnihil ex Epicuro ipso infrà referemus.*

QVA VEHIMVR NAVI) *M. Tullius in Lucullo, Vidésne (inquit) nauem illã? stare nobis videtur. at iis, qui in naui sunt, moueri hæc villa. Mathematici docent, ac demonstrãt, ex immoderato, atque intemperato habitu octo circunstantiarum, in motu, & quiete cernenda, errorem obiici potestati, seu virtuti ad res distinguendas valenti. in octo autem circunstãtiis illis numeratur nimia distãtia. itaq; per immoderatam rei, quæ cernitur, distantiam, fit vt & eo, qui cernit, quiescente, res, quæ cernitur, cùm mouetur, quiescere: & eo, qui cernit, locum mutante, res, quæ cernitur, cùm quiescit, & fixa manet, moueri videatur. Itaq; qui nauigãt, si è portu*

soluunt & in altum prouehuntur, iis vrbes recedere videntur: contrà si ex alto portui appropinquant, vrbes ad eos accedere. Ex hac opinione dixit Virgil. Æneid. lib. 3. Prouehimur portu: terræque, vrbésque recedunt. ibidem. & angusti rarescēt summa Pelori. Ibid. Quarto terra die primùm se attollere tandem Visa, aperire procul monteis ac voluere fumum. Ibid. Mox & Leucatæ nimbosa cacumina montis, Et formidatus nautis aperitur Apollo.

QVOS AGIMVS PRÆTER NAVIM,) *id est, præter quos agimus & impellimus nauim.* ÆTHERIIS ADFIXA CAVERNIS) *sic suprà eodem libro, cæli complesse cauernas.*

AT ADSIDVO IN SVNT OMNIA MOTV) *cod. Bertin. habet, omnia mota. ego hanc scripturā, quam secutus sum, sic declaro: & omnia sunt in aßiduo motu: illam autem Bertinianam, sic paullùm immutatam adiuuarē, & aßiduè sunt omnia mota. Fortasse etiam, at, pro, &, legendum est: vt hoc totum sic legatur: at aßiduo in sunt omnia motu. id est, at in aßiduo sunt omnia motu. quo modo edi iußi.*

IIDEM APPARENT,) *id est, coniuncti & continentes apparent: vnum montem efficere videntur: seu, cùm duo montes sint, vnus mons videntur esse, seu vna insula. Sed non celabo lectorem, hoc totum, iÿdem Apparent, & longè diuulsi licet, abesse à tribus lib. manuscriptis, in eísque ita legi: patet exitus, ingens Insula, &c. de qua scriptura iudicet lector eruditus. ego quidem probo: atque eam confirmant codices Paris. & Veneti antiquiores. Quare delendum hoc totum, quod veruculis confossum est.*

ATRIA VERSARI, ET CIRCVMCVRSARE) *atria (inquit), vbi pueri circumcursarunt, & circumacti fuerunt, videntur ipsa pueris circumuolui, & circumagi, vbi illi se circumagere desierunt. huius animi opinationis hæc causa est, quòd spiritus ad visum pertinentes, intus concußi, ex motu totius corporis, huc & illuc oberrant, & circumaguntur, neque, mouendi corporis fine facto, & quiescente corpore externo, spiritus interni quiescunt. Nam cùm multo sint leuiores corpore concreto, multo etiam sunt mobiliores, & minor animæ potestas eos commouet: illi autem commoti, formas & imagines rerum commotas atque agitatas, potestati, seu virtuti res distinguenti atque internoscenti, obijciunt ac repræsentant. ea enim omnia, quorum formæ commotis spiritibus animæ potestati obijciuntur, etiam quiescente eo, qui cernit, moueri videntur: quemadmodum rota ab aliquo impulsa diu mouetur, postquàm manus, à qua impulsa est, moueri desita est.*

Iámque rubrum tremulis iubar ignibus erigere altè
Cùm cœptat natura: supráque extollere monteis:
Quos tibi tum supra sol monteis esse videtur,
Comminus ipse suo contingens feruidus igni:
Vix absunt nobis missus bis mille sagittæ:
Vix etiam cursus quingentos sæpe veruti.
Inter eos, solémque iacent immania ponti
Æquora, substrata ætheriis ingentibus oris:
Interiectáque sunt terrarum millia multa:
Quæ variæ retinent gentes, & sæcla ferarum.
At conlectus aquę digitum non altior vnum,

Qui lapides inter sistit per strata viarum,
Despectum præbet sub terras impete tanto,
A terris quantum cæli patet altus hiatus:
Nubila despicere, & cælum vt videare videre, &
Corpora mirando sub terras abdita cælo.
Denique, vbi in medio nobis equus acer obhæsit
Flumine, & in rapidas amnis despeximus vndas:
Stantis equi corpus transuersum ferre videtur
Vis, & in aduersum flumen contrudere raptim.
Et, quocumque oculos traiecimus, omnia ferri,
Et fluere adsimili nobis ratione videntur.
Porticus æquali quamuis est denique ductu,
Stánsque in perpetuum paribus suffulta columnis:
Longa tamen parte ab summa cùm tota videtur,
Paullatim trahit angusti fastigia coni,
Tecta solo iungens, atque omnia dextera læuis:
Donicum in obscurum coni conduxit acumen.
In pelago nautis ex vndis ortus, in vndis
Sol fit vti videatur obire, & condere lumen:
Quippe vbi nil aliud nisi aquam, cælúmque tuentur,
Ne leuiter credas labefactari vndique sensus.

IAMQVE RVBRVM TREM. IVBAR) *stella ante solem ortum vocatur iubar, quòd sit iubata, inquit* Varro *de lingua Latina lib.5. Sic item &* Festus. *iubar stella, quam* Græci φωσφόρον, *id est, luciferum appellant, quòd splendor eius diffunditur in modum iubæ leonis. quidam tamen putant hîc à* Lucretio *positum esse iubar pro splendore & lumine solis orientis: à quibus dissentio. accedat ad* Varronis *&* Festi *auctoritatem,* Seruij *sententia, qui notat ad illum locum* Virgil. 4 Æn. *It portis iubare exorto delecta iuuentus, &c. iubare exorto: id est, orto* Lucifero. *nã propriè* Lucifer *iubar dicitur, quòd iubar lucis effundat.*

QVOS TIBI TVM SVPRA, &c.) *ordo est. ij montes, supra quos monteis sol tibi esse videtur, è propinquo loco eos suo igni contingens, vix absunt nobis, id est nostro iudicio, vel vix à nobis abesse videntur bis mille missus sagittæ, atque adeò quingentos teli cursus, seu iactus, cùm tamen inter eos & solem, immania: id est, ingentia atque immensa maria interposita sint, &c. tres lib. manuscripti habent, Quos vbi tum, &c.* VERVTI) Nonius: *veruina, seu, vt alij scribunt, à quibus dissentio, verbina. genus teli longi, quod nonnulli verutum nominant.*

RETINENT) *colunt, inhabitant.*

AT CONLECTVS AQVÆ) *sic reposui, secutus trium librorum manuscriptorum obscura quædam vestigia. conlectum aquæ autem interpretor collectionem aquæ, seu aquam collectam.* Horat. *epist. ad* Vahalam, *Collectósne bibant imbreis, puteósne peremneis. Quòd si quis malet legi, coniectus, vt habent nõnulli libri manuscripti, & quidam typis excusi, non pugnabo: vt coniectũ aquæ intelligamus,*

aquam coniectam, & quæ ex pluribus locis in vnum confluxit. in quibusdam libris vulgatis, vt in Parisiensib. impressum est, commictus: quæ scriptura fortasse deprauata est ex ea, quæ reperitur in Memmiano codice, commixtus. commixtus autem, seu commistus, idem valet, opinor, quod commixtio, confusio, & colluuies.

QVI LAPIDES INTER S.) qui inter lapides sistit, siue stat. ἀποσυρροφή.

PER STRATA VIAR.) per vias lapidibus stratas, vel per viæ parteis, quæ sunt lapidibus stratæ. sup. lib. 2. Stratáque iam volgi pedibus detrita viarum.

DESPECTVM PRÆBET) despectum, id est, adspectum è loco superiore. Cæs. lib. 2. quod cùm ex omnibus in circuitu partibus altißimas rupeis, despectúsque haberet, &c. idem lib. 3. & loca superiora, vnde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur. IMPETE TANTO,) id est tanta altitudine.

TERRIS QVANT. CÆLI.) Sic Virgil. lib. 6. Bis patet in præceps tantum, tendítque sub vmbras, Quantus ad ætherium cæli suspectus Olympum.

CORPORA MIRANDO SVB TERR.) si scripturam vulgatam retinebimus, vt non sequatur copula verbum, videre, in versu superiore: & (quod primum est) si hunc versum Lucretianum esse iudicabimus, mirando, interpretabimur, dum miraris, scilicet corpora, &c. sin addemus copulationem: mirando, cohærebit cum voce, cælo: vt intelligamus, id cælũ esse mirabile, quod sub pedibus nostris cernatur. sed libri scripti reclamant, in quibus partim scriptum est, mirãdæ, partim mirandè: cuius lectionis rationem explicare nequeo. nam mirandè aduerbium inauditum, & insolens. Ego sic putabam reponendum. cælum vt videare videre, & Corpora mirari sub terras abdita cælo. vel sic, Corpora mirandi sub terras abdita cæli. Omnino si hic versus tollatur, nihil de sententia huius loci depereat. Veruntamen iudicet lector. EQVVS ACER OBHÆSIT) sic habent duo cod. manuscripti, Bertin. & Memmianus. Cùm hæsit equus (inquit) in medio flumine, despicientibus nobis in aquas celeriter labenteis, equus videtur rapi in aduersam, & superiorem partem fluminis: & flumen scilicet stare.

RAPTIM) celeriter, & rapientis in morem. sic suprà lib. 1. nil ab se quod poßit mittere raptim. PAVLLATIM TRAHIT ANGVSTI) porticus (inquit) quæ est tùm æqualibus columnis in perpetuum suffulta, & ita, æquali omni ex parte constat altitudine: tùm parietibus æqualiter inter se perpetuò distantibus, atque ita æquali perpetua constat latitudine: si eam spectes à summa parte, videbitur tibi paullatim supernè, atque infernè, à dextra & læua contrahi, & coarctari, & coni similitudinem præ se ferre. est autem conus vertex rotundus atque obtusus cuiuscumque pyramidis siue rotundæ, siue quadratæ, & lateribus præditæ. Causam autem, cur ita videatur, afferunt mathematici pluribus quidem verbis, sed ego in pauca conferam. Parallelarum linearum partes ab adspectu remotiores ad extremũ fere concurrere videntur: quod sic demonstratur. Primùm lineæ parallelæ plures, eandem necessariò soli, seu planitiei extremitatem occupant. fingamus igitur, duas lineas parallelas esse centum pedes longas, atque inter se distare pedes decem. ducãtur lineæ decem transuersæ ab altera illarum duarum parallelarum in alteram. hæ singulæ scilicet erunt inter se æquales, & denos pedes longæ. esto igitur oculus in summa parte huius planitiei, in qua parte ducta est prima linea transuersa. dico, secundam lineam, quæ est oculo proxima, (nam primam non numero, quæ oculũ tangit) ei, qui cernit, longiorem videri tertia, & tertiam quarta, & quartam quinta, & ita deinceps, adeò, vt vltima linea transuersa & decima, quæ ab oculo remo-

tißima est, breuißima videatur: cuius rei ratio est, quòd, quo quæque magnitudo à nobis longius abest, eo angulum, qui sub oculum cadit, efficit minorem: & contrà, quo quæque magnitudo à nobis propius abest, eo angulum, qui sub oculum cadit, habet maiorem. ex quo sequitur, magnitudinem tanto nobis videri maiorē, quanto à nobis propius abest: & contrà, tanto videri minorem, quanto remotior est. Sic fit, vt extrema, & remotißima pars tectorum porticus, solum propè tangere: & dexter paries læuo confusus esse videatur. CONDVXIT) *συνήγαγε.*

CONDERE) *abscondere, occultare.*

NE LEVITER CREDAS) *sic legendum, & ita scriptum est in libr. manuscriptis: non, vt in vulgatis, nec leuiter. pendet autem hic versus à superiore, & ne, idem valet, quod, vt ne, vel, vt non, proinde ac si ita dicat: nō est mirum, si nautis sol in vndis obire, & occidere videatur, quippe cùm præter cælum & aquam nihil cernant, ne forte leuiter ac temere credas sensus vndique labefactari.*

At maris ignaris, in portu clauda videntur
Nauigia, aplustris fractis, obnitier vndis.
Nam quæcumque supra rorem salis edita pars est
Remorum, recta'st: & recta superne guberna,
Quæ demersa liquore obeunt, refracta videntur
Omnia conuerti, sursúmque supina reuerti:
Et reflexa propè in summo fluitare liquore.
Raráque per cælum cùm venti nubila portant
Tempore nocturno: tum splendida signa videntur
Labier aduersum nubeis, atque ire supernè
Longè aliam in partem, quàm quò ratione feruntur.
At si forte oculo manus vni subdita subter
Pressit eum: quodam sensu fit, vti videantur
Omnia, quæ tuimur, fieri tum bina tuendo,
Bina lucernarum florentia lumina flammis,
Bináque per totas ædeis geminare supellex:
Et duplices hominum facies, & corpora bina.
Denique cùm suaui deuinxit membra sopore
Somnus, & in summa corpus iacet omne quiete:
Tum vigilare tamen nobis, & membra mouere
Nostra videmur, & in noctis caligine cæca
Cernere censemus solem, luménque diurnum:
Conclusóque loco cælum, mare, flumina, monteis
Mutare, & campos pedibus transire videmur:
Et sonitus audire, seuera silentia noctis
Vndique cùm constent, & reddere dicta tacentes.
Cetera de genere hoc mirando multa videmus:
Quæ violare fidem quasi sensibus omnia quærunt:

Nequicquam, quoniam pars horum maxima fallit
Propter opinatus animi, quos addimus ipsi,
Pro visis vt sint, quæ non sunt sensibu' visa.
Nam nihil egregius, quàm res secernere apertas
A' dubiis, animus quas ab se protinus abdit.'

AT MARIS IGNARIS, &c.) *In omni re cernẽda aut radij ab oculis incidunt duntaxat in rem visam, quamuis tales radij non sint causa visus: & hic visus fit rectà per vnum corpus diaphanes, seu pellucidum: aut radij, qui ab oculis in rem visam inciderunt, reflectuntur in oculos: aut iidem illi radij franguntur. Incidunt duntaxat in rem visam, cùm verbi gratia, equum, aut corpus aliquod, aut colorem in corpore non læui, aut si læui, non tamen denso, cernimus. reflectuntur radij cùm speculum, id est, corpus aliquod politum & densum cernimus: frãguntur cùm rem aliquam per plura corpora pellucida, verbi gratia, per aërem, & vitrum, aut aquam cernimus. Quod igitur dicit hîc Lucret. maris ignaris nauigia in portu, clauda, & eam remorum partem, quæ in mari mersa est, fractam & curuam videri: is error oculorum nascitur ex tertio cernendi modo, qui fit per duo corpora διαφανῆ, quorum alterum sit magis pellucidum, quàm alterum: vt aër magis pellucidus est, quàm aqua: aqua densior est aëre. Nam cùm, verbi gratia, remum, seu potius remi partem sub aqua cernimus, eam remi partem non rectè, sed obliquè cernimus, neque ipsa remi pars re vera cernitur in eo corpore pellucido, quod est densius aëre, sed imago, & similitudo duntaxat, quia linea à re visa non reflectitur rectà ad oculum, sed in extremitate secũdi corporis pellucidi, nempe aquæ, refringitur. Quo fit, vt oculus rem non suo loco cernat, sed alio: immo non rem ipsam, quippe quæ recta sit, sed vmbram quandam rei incuruam ac refractam, videat: & cùm remi partes continuæ directè apparere non possint, appareant continuatæ indirectè.*

APLVSTRIS FRACTIS) *quid sint aplustra diximus suprà lib. 2. ad illum locum fluitantia aplustra.* NAM QVÆCVMQVE) *quæcumque (inquit) remorum pars exstat supra rorem salis: id est, aquã maris, recta est: quæ mersa est, refracta videtur. M. Tull. Lucullo Neque verò hoc loco exspectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. Plutarchus, πρὸς κολώτην, eo loco, vbi disputat aduersus sensus, ostendens, eos non semper esse veros, aut veri nuntios, ait, rei quidem, quæ sub aqua est, imaginem, à qua imagine visus afficitur, atque (vt ita dicam) patitur, esse fractam, remum autem, ex quo fluit imago, non esse fractum.* τὸ γὰρ εἴδωλον ὑφ' οὗ πέπονθεν ἡ ὄψις, κεκλασμένον ἐστὶν: ἡ κώπη δὲ, ἀφ' ἧς τὸ εἴδωλον, οὐκ ἔστι κεκλασμένη. *huc pertinent ea, quæ scribit Seneca natur. quæst. lib. 1. cap. 3. Nihil acie nostra fallacius, non tantùm in his, à quibus subtiliter peruidendis illam colorum diuersitas submouet, sed etiam in his quoque, quæ ad manum cernit. Remus integer in tenui aqua fracti speciem reddit: Poma per vitrũ aspicientibus multo maiora sunt: Columnarum interualla porticus longiores iungunt. Sed quæret aliquis* φιλομαθής, *hoc Senecæ loco, quem modò protuli, lecto, de pomis per vitrum adspectis, quamobrem maiora videantur. hãc rationem affert Alexander Aphrod. lib. 1. problem. 36. nisi fallor. quia (inquit) aqua pomo, aut alij corpori merso circumdata, colorẽ corporum illorum in se recipit, & sensum videndi fallit, quasi illa sint maiora, quàm re vera sunt. Hac enim ratione etiam sol, & luna, & stellæ errantes cùm in finiente, seu horizonte orientali, aut occidentali (liceat mihi his nominibus*

vti) versantur, maiores, quàm alio in loco, putantur, eò quòd aër, qui corpora illa complectitur, cuiusdammodi ab illis fiat. Hactenus ille. Quæ ratio autem in aqua locum habet, eadē in vitro valet. ET RECTA SVPERNE GVBERNA) *sic legendum, & ita habent libri quinque manuscripti. Nonius autem docet, guberna, positum esse ab antiquis, pro gubernacula, vt à Lucill. lib. 20. saty. Proras despoliate, & detondete guberna. Auctor vocabularij Latinogræci, gubernum, inquit, κυβέρνιον. sup. lib. 2. Disiectare solet magnum mare transtra, guberna. Iuuabit Tertullianū legere lib. de anima, cap. de quinque sensibus, de his omnibus sensuum fallaciis disputantem. Cuius hæc pauca verba adscribam, loci duntaxat indicandi gratia. Itaque mēdacium, inquit, obiicitur: quòd remos in aqua inflexos, vel infractos adseuerat aduersus conscientiam integritatis: quòd turrem quadrangulatam de longinquo rotundam persuadeat: quòd æqualißimam porticum angustiorem in vltimo infamet: quòd cælum tanta sublimitate suspensum mari iungat. Perinde auditus fallaciæ reus: vt cùm cæleste murmur putamus: & plaustrum est, &c.*

RARAQVE PER CÆLVM CVM) *tempore nocturno (inquit) cælo sereno, cùm ventus nubila rara: id est nubeis inaneis, & pellucidas portat, stellæ videntur aduersum nubila moueri, & nubila stare.*

SPLENDIDA SIGNA) *stellæ.* ADVERSVM NVBEIS) *sic legendum, reclamantibus libris omnibus, qui habent, aduersum nimbos. rara enim nubila, nimbi dici posse non videntur.* AT SI FORTE OCVLO) *Quamobrem hoc fiat, rationem afferens Aristot. problem. sect. 3. idem accidit (inquit) si quis infernè oculum premat, quod ebriis, nempe, vt vnum cernētibus, duo videantur. motum est enim principium aspectus, ita, vt oculus alter cōuenire in vnum non poßit. hoc tantum interest, quòd hic motus fit extrinsecus: ille autem, qui fit à vino, intrinsecus. hactenus Arist. licet & hanc causam afferre. Tum oculus directè videt, cùm radij à re visa in pupillam cadunt ad perpendiculum, & recta ad principium visus, coniunctionémque neruorum ad visum conferentium feruntur. At cùm oculus alter manu premitur, curuatur aspectus, & nerui sursum ac deorsum mouentur: & huc & illuc distrahuntur. ita fit, vt vnum plura videantur.*

PRESSIT EVM) *Sic habent codices manuscripti, Memm. & Bertin. Hoc eò dico, quòd Thraso asseuerat, qua audacia, & confidentia est, in omnibus libris manuscriptis esse scriptum, Preßit, cum quodam sensu, &c. Marullum autem ex, cum, fecisse eum. Atqui certe scio Marullum hos duos libr. manuscrip. numquā attigisse, aut vidisse.* BINA LVCERNARVM FLORENTIA LVM.) *sic habent quattuor libri manuscripti, quibuscum congruūt libri Parisiens. & Veneti antiquiores. ceteri vulgati habent, flagrantia. quidam vir doctus putabat legendum, flammantia, vt apud Virg. lib. 3 Georg. Exsilit in siccum, & flammātia lumina torquens Sæuit agris: à quo dissentio, malóque legi, vel, vt est in nonnullis vulgatis, flagrantia. quod tamen minus probo, & suppositum puto: vel, vt in manuscriptis, florentia, vt sit metaphora ducta ab arborum, aut aliarū rerum floribus. Atque hanc scripturam amplector sic suprà, Donec fulserunt flammaï flore coorto.*

DENIQVE CVM SVAVI) *de somniis disputabit pluribus verbis infrà eod. lib. sub extrem.* CENSEMVS) *putamus: & ita sæpe vsurpat Plautus.*

CONCLVSOQVE LOCO) *lib. Vatic. & Faërn. habent, Conclusiq; loco. verumtamen nihil muto.* SEVERA SILENTIA) *cur seuera? an quia tristia? vt lib. 5. princip. pelagéque seuera. an quia seueros decent, & σπουδαίοις? an*

quia sacra? an legendum sonora? Vsu enim didicimus, nocte silente maximè sonitus audiri etiam leuißimos. an serena? sic enim supr. libr. I. nocteis vigilare serenas. Sic ferè tamen, vt hîc, lib. 5. Luna, dies, & nox, & noctis signa seuera.

QVONIAM PARS HORVM MAX. FALL. PROPT.) *hoc tenebat mordicus Epicurus (vt suprà diximus) sensus esse veros: & si quid erroris nobis obiiciatur in videndo, aut audiendo, &c. eum errorem nasci ex opinione, non ex sensibus dicebat. quod propemodũ probat Arist. cùm alibi, tum lib. 3. de Animo.* ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις τῶν ἰδίων, ἀεὶ ἀληθής, *&c. id est, sensus propriorum semper verus est. ibidem.* ἡ αἴσθησις τῶν μὲν ἰδίων ἀληθής ἐστιν, ἢ ὅτι ὀλίγιστον ἔχουσα τὸ ψεῦδος, *id est, sensus quidem propriorum subiectorum semper verus est: aut quàm minimùm mentitur. Hac autem de re sic M. Tull. in Lucullo. Itaque Timagoras Epicureus negat sibi vmquam, cùm oculos torsisset, duas ex lucerna flammulas esse visas: opinionis enim esse mendacium, non oculorum. ibidem suprà. Eò enim rem demittit Epicurus, si vnus sensus semel in vita mentitus sit, nulli vmquam esse credendum. Idem lib. I. de Finibus. iudicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne iudicum veri & falsi putat.*

OPINATVS) *opinationes. vtitur eodem nomine Arnobius lib. I. explorata fidei veritate, an rumoris caßi opinatione sit creditus.*

NAM NIHIL EGREG.) *secutus sum libr. vulgatos. nam manuscripti tres habent, Nam nihil ægrius est. Memmianus: Nam nihil gregius est. Bertinianus. Nam nihil ægrius est, quàm res cernere apertas, versu syllaba vna claudicante. ex qua scriptura videri poßit legendum; Nam nihil ægriu' fit, quàm res secernere apertas, &c. quidam legendum censent. Nam nihil egregiu'st. id est egregium est. Paucis complectar quod sentio. hic versus cum proximo nõ videtur mihi* τοῦ ποιητοῦ, *non quòd comparatiuum, egregius, me offendat (quamquam offendit.) Nam à Catone dictum est, industriorem, itèr arduius, innoxiiorem: à Lucillio, strenuior: à Plauto, industrior: à Pacuuio, egregiißima forma, &c. quæ refert Prisc. lib. 3. sed quia hi duo versus sententiam continent perplexam, & absonam, & ineptam. quis enim interrogatus quamobrem non fallantur sensus, sed opinionum sit mendacium, & fallacia, respondeat, quia nihil egregius est, quàm res apertas à dubiis distinguere, ac secernere? Præterea quid sibi volunt illa, animus quas ab se protinus abdit? Nam si hoc significant, animum statim res dubias à se repellere, atque à perspicuis & apertis distinguere, quia has intelligat, illas comprehendere non poßit: falsum est nihil esse magis egregium, quàm res apertas à dubiis secernere. Omnino in hoc loco mihi aqua hæret, neque quidquam aliud dicere poßum, quàm quod modò dixi, mihi hos versus non videri Lucretianos.*

Denique, nil sciri siquis putat, id quoque nescit,
An sciri possit, quo se nil scire fatetur.
Hunc igitur contra mittam contendere causam,
Qui capite ipse suo instituit vestigia retro.
Et tamen hoc quoque vti concedam scire, at id ipsum
Quæram, quom in rebus veri nil viderit antè:
Vnde sciat, quid sit scire, & nescire vicissim:
Notitiam veri quæ res, falsiq; crearit:

Et dubium certo quæ res differre probarit.
Inuenies primis ab ſenſibus eſſe creatam
Notitiam veri, neque ſenſus poſſe refelli.
Nam maiore fide debet reperirier illud,
Sponte ſua veris quod poſſit vincere falſa.
Quid maiore fide porrò, quàm ſenſus haberi
Debet? an ab ſenſu falſo ratio orta, valebit
Dicere eos contra, quæ tota ab ſenſibus orta'ſt?
Qui niſi ſint veri, ratio quoque falſa fit omnis.
An poterunt oculos aures reprehendere? an aureis
Tactus? an hunc porrò tactum ſapor arguet oris?
An confutabunt nares, oculive reuincent?
Non (vt opinor) ita'ſt. nam ſeorſum quoique poteſtas
Diuiſa'ſt: ſua vis quoique'ſt. ideóque neceſſe'ſt,
Quod molle, aut durum eſt: gelidum, feruénſve: ſeorſum
Id molle, aut durum: gelidum, feruénſve videri:
Et ſeorſum varios rerum ſentire colores,
Et quæcumque coloribu' ſunt coniuncta, neceſſe'ſt.
Seorſus item ſapor oris habet vim, ſeorſus odores
Naſcuntur, ſeorſum ſonitus: ideóque neceſſe'ſt,
Non poſſint alios alij conuincere ſenſus.
Nec porrò poterunt ipſi reprendere ſeſe:
AEqua fides quoniam debebit ſemper haberi.
Proinde, quod in quoque'ſt his viſum tempore, verum'ſt.
Et, ſi non poterit ratio diſſoluere cauſam,
Cur ea, quæ fuerint iuxtim quadrata, procul ſint
Viſa rotunda: tamen præſtat rationis egentem
Reddere mendoſè cauſas vtriuſque figuræ,
Quàm manibus manifeſta ſuis emittere quæquam:
Et violare fidem primam, & conuellere tota
Fundamenta, quibus nixatur vita, ſalúſque.
Non modò enim ratio ruat omnis: vita quoque ipſa
Cóncidat extemplò, niſi credere ſenſibus auſis,
Præcipiteíſque locos vitare, & cetera, quæ ſint
In genere hoc fugienda: ſequi, contraria quæ ſint.
Illa tibi eſt igitur verborum copia caſſa
Omnis: quæ contra ſenſus inſtructa, parata'ſt.
Denique vt in fabrica, ſi praua'ſt regula prima:
Normáque ſi fallax rectis regionibus exit:

Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum:
Omnia mendosè fieri, atque obstipa necessum'est,
Praua, cubantia, prona, supina, atque absona tecta,
Iam ruere vt quædam videantur velle, ruántque,
Prodita iudiciis fallacibus omnia primis:
Sic igitur ratio tibi rerum, praua necesse'st,
Falsáque sit, falsis quæcumque ab sensibus orta'st.

DENIQVE NIL SCIRI) *Hæc, quæ sequuntur, dicuntur in* Academicos: *qui nihil sciri, nihil comprehendi posse, sensus esse fallaceis, ac mendaceis contendunt.* Sic Metrodorus Chius, *vt refert* M. Tull. *in* Lucullo. Nego *scire nos, sciamúsne aliquid, an nihil sciamus: ne id ipsum quidem nescire, aut scire nos: nec omnino sítne aliquid, an nihil sit.* Idem ibid. Parmenides, Xenophanes *minus bonis quamquā versibus, sed tamen illis versibus, increpant eorum arrogantiam, quasi irati, qui, cum sciri nihil poßit, audeant se scire dicere. ibidem. dubitari non potest, quin* Socrati *nihil sit visum sciri posse. excepit vnū tantum scire se, nihil se scire: nihil amplius. quid dicā de* Platone? *qui certe tam multis libris hæc persecutus nō esset, nisi probauisset.*

QVO SE NIL SCIRE FAT.) *libri scripti tres habēt, quoniam nil scire fatetur. ego malim legi: quòd se nihil scire fatetur. vel, quom se nil scire fatetur. quāquam scriptura illa antiqua probari potest, vt subintelligamus, se.* Hæc *autem omnia disputantur, & dicuntur aduersus nouos* Academicos, *quorum fuit princeps* Arcesilas. Hic (*vt scribit* Lactantius, *seu* Lutatius Firm. *lib. 3. de falsa sapientia) introduxit genus philosòphiæ* ἀσύστατον: *id est instabile, seu inconstans.* Vt *enim nihil sciri possè sciendum sit, aliquid sciri necesse est.* Nam *si omnino nihil scias, idipsum nihil sciri posse tolletur.* Ita *si nihil sciri potest, necesse est id ipsum sciri, nihil sciri.* Si *autem scitur, nihil possè sciri: falsum est ergo quod dicitur, nihil posse sciri.* Hæc *ille.*

HVNC IGITVR) *hos versus, vt vulgò leguntur, edidi, eósque primùm explicabo, meo arbitratu: deinde quid de iis sentiam, & quomodo scripti sint in libris manuscriptis, lectori indicabo.* Hunc igitur contra: *id est contra hunc igitur.* ἀναστροφή. Sed *quidam legi volunt,* Hanc igitur. MITTAM) *omittam.*

CONTENDERE CAVSAM) *sic loquitur* M. Tull. Catil. *si causas contendere velimus.* Sed *si legamus,* Hanc igitur: *contendere erit verbum absolutum.*

QVI CAPITE IPSE SVO) *id est, qui capite suo retro graditur. significat, opinor, eos præpostero & peruerso esse iudicio, qui ita sentiunt.* Sed *primùm quorsum hæc? contra hunc igitur disputare desinam, qui capite suo retrograditur. cùm præsertim continuò subiiciat,* Et tamen hos quoque, &c. Deinde *si horum versuum sententia illa est, nónne videtur parùm planè expressa?* Omnino *versus mihi suspecti sunt. augent suspicionem codices aliquot manuscripti, in quibus legitur partim, mittuam, partim, mittnam, pro, mittam: deinde pro, causam, partim, cusem, partim, causa. deinde pro, retro, sèsè.* Omnino *si hi duo versus tollantur, nihil de sententia depereat.* Verumtamen *quoniam reperiuntur in libris omnibus manuscr. (tametsi cognouimus iam, versus non* Lucretianos *etiam in veteribus libris esse sæpe inculcatos) videamus ecquid ex antiquæ scripturæ vestig is boni trahere poßimus.* Quid *igitur si ex, mittam, faciamus, quidnam? ex, cusem. curem, & sic legamus?* Hunc igitur contra quid'nam contendere curem, Qui capite ipse suo instituit vestigia retro?

INVENIES PRIMIS AB SENS.) de hoc consentiunt inter se omnes philosophi, præter Academicos, scientiam oriri à sensibus. Sed, quod dicebat Epicurus, κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις, οὐδ' εἶναι τὸ δυνάμενον αὐτὰς διελέγξαι, id est iudiciū veritatis penes sensus esse, neque esse quicquam, quod eos refellere queat: id negabant etiam veteres Academici, & multi alij. Mentem enim volebant esse rerum arbitram, atque iudicem: sensus autem omneis, hebetes & tardos, nec vllo modo res eas percipere, quæ sibi subiectæ viderētur: vt pote quæ essent aut ita tenues & paruæ, vt sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles, & celeres, vt nihil vnquam vnum & idem esset, quia omnia continenter fluerent, & laberentur.

NEQVE SENSVS) sic legendum est: & ita scriptū est in libris omnibus. Denique, vt ita legatur, sententia postulat, neq; vlla opus est coniectura: & Zoilus, qui, neque sensibus, vult legi, nihil aliud, quàm stuporem suum indicat, ac declarat.

QVI NISI SINT VERI) si sensus non sint veri (inquit) ne ratio quidem ipsa vera sit, cùm sit orta à sensibus. sic Epicurus, πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἤρτηται. πᾶσα δὲ αἴσθησις ἄλογός ἐστιν· id est, omnis enim ratio à sensibus pendet: sensus autem omnis rationis expers est. M. Tullius lib. I. de natura deor. Timuit Epicurus, ne, si vnum visum esset falsum, nullum esset verū. omneis sensus veri nuntios dixit esse.

AN POTERVNT OCVLOS) sic Epicurus, οὔτε ἡ ὁμοιογενὴς αἴσθησις τὴν ὁμοιογενῆ διελέγξαι δύναται διὰ τὴν ἰσοσθένειαν· οὔτε ἡ ἀνομοιογενὴς τὴν ἀνομοιογενῆ. οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν κριτικαί. id est, neque enim sensus similis generis, eiusdem generis sensum refellere potest, propter virium, & potestatis æqualitatem: neque qui dissimilis generis est, eum, qui dissimili genere est, propterea quòd dissimilis generis sensus de iisdem iudicandi facultatem non habent.

QVOD MOLLE, AVT DVRVM EST: GEL. FERV. SEORS.) Quis non videt, hunc versum deesse, librariorum negligentia prætermissum? hoc enim sentit Lucretius. suum cuiusque sensus munus est, sua cuique vis & potestas data est. ideò necesse est, seorsum id videri molle, aut durum: gelidum, aut feruens, quod sit molle, aut durum, gelidum, aut feruens: nempe hæc tactu solo iudicari: & seorsum colores, eáque, quæ sunt coloribus coniuncta, sentire necesse est, videlicet oculis, & videndi sensu, & ita de ceteris. deorsum, autē, & seorsum, interdū esse disyllaba, interdū trisyllaba, suprà ostendimus. ibi, lib. 3 & (vt docui) diuisa seorsum.

NEC PORRO POTERVNT) διὰ τὴν ἰσοσθένειαν: id est propter æqualitatem potestatis. non poterit (inquit) visus visum refellere, nec auditus auditum, nec gustatus gustatum, propter æqualem vtriusque potestatem, fidem, atque auctoritatem. quidam libri habent, Nec porrò possunt. ego nihil muto.

MENDOSE) perperam, malè. QVAM MAN. MANIF. SVIS EMITTERE QVÆQVAM) quàm emittere, seu amittere res manifestas de suis manibus. amittere, autem legendum videtur, non, emittere. amittere, enim valet idem, quod apud Græcos, ἀποβάλλειν, ἀφιέναι, ἢ προΐεσθαι. quoquam autem olim excudendum curaui, quemadmodum habent aliquot libri manuscripti, & omnes vulgati, præter Florentin. qui habent, quenquam, & Parisiens. in quibus est, quæquam. quibuscum consentiunt nonnulli etiam veteres. atque hāc postremam lectionem nunc magis probo: & , quæquam, interpretor, vlla, seu, aliqua. licet tamē etiam legere, quemquam: id est aliquem.

NISI CRED. SENSIB. AVSIS,) id est si diffidas, & fidem deroges sensibus: si dicas, sensus esse fallaceis, & incertos.

SEQVI, CONTRARIA QVÆ SINT) *sequi quæ sint contraria fugiendis, id est quæ sint expetenda.* ET VIOLARE FIDEM PRIMAM) *eam scilicet, quæ debetur sensibus. M. Tull. in Lucullo ait, Chrysippum, dum studiosè omnia conquisierit contra sensus, & perspicuitatem, contra omnium consuetudinē, contráque rationēm, ipsum sibi respondentem, se inferiorem fuisse. Itaque ab eo armatum esse Carneadem Academicum contra sensus disputantem.*

NON MODO ENIM) *Sic Q. Sept. Fl. Tertullianus lib. de anima, cap. de quinque sensib. Quid agis Academice procacißime? totum vitæ statum euertis: omnem naturæ ordinem turbas: ipsius dei prouidentiam excæcas: qui cunctis operibus suis intelligendis, incolendis, dispensandis, fruendísque fallaceis & mendaceis dominos præfecerit sensus.* CASSA) *vana, inanis.*

OMNIS, QVÆ CONTRA SENS. INSTR. PARATA'ST) *Hunc versum habent codex Vaticanus, Tettianus, & Memmianus: & eius sententia est non inconcinna, meo quidem iudicio. Thraso autē non delendum iudicauit, sed funditus deleuit. Si quos versus negamus esse Lucretij, tragœdias excitat: clamat, indignum facinus. Cur tam indulgens in se ipse, in alios tam seuerus est?*

DENIQVE VT IN FABRICA) *vult, sensus esse tamquam omnium rerum normas, ac regulas. Quemadmodum igitur si fabri regulis, normis, libellis fallacibus vtantur, ædificia, quæ struunt, praua, & distorta sint: Ita si sensus nostri sint fallaces, actiones omnes nostræ, ratio quoque ipsa, quæ sensibus nititur, incerta, absurda, praua, peruersa sit. Licet etiā hoc modo sensus defendere. Scientiæ certæ sunt. principia scientiarum oriuntur à sensibus. nam inductiones constant ex singularibus. singularia autem in sensibus posita sunt. At syllogismi, qui sunt principia & causæ scientiarum, confirmantur, & probātur inductionibus. Ergo sensus certi sunt, miniméque fallaces. alioqui scientiæ, quæ oriuntur à sensibus, essent ipsæ quoque fallaces, atque incertæ. Regula, lignum est rectum, oblongum, & latum, quo fabri vtuntur ad rectitudines exigendas, & parietes ædificiorum dirigēdos. fiunt etiam è ferro regulæ. regulā Græci κανόνα appellant. Norma autē ex duabus regulis constat inæqualibus, ita coniunctis, vt angulū rectū efficiant: γνώμονα Græci: squadrā fabri nostri nominant.* ET LIBELLA) *libella constat regulis duabus æqualibus, ita iunctis inter se alteris duobus capitibus, & diuaricatis duobus alteris, vt rectum angulum efficiant. additur tertia regula, & ab vtroq; suo extremo cū ceteris duabus per medias circiter parteis compingitur. pendet præterea è filo ab angulo, quem efficiunt duæ maiores regulæ, plumbea paruula massa turbinata. collocatur iam libella hoc modo, vt duarum regularum longiorum extremis nitatur, & illæ regulæ pronæ altera in alteram incumbant: ab angulo autem plumbum deorsum demissum ita filum ad transuersam regulam adplicet, vt eam mediam tangat, & æqualiter à ceteris duabus regulis distet.* ALIQVA SI EX PARTI) *id est si aliqua ex parte. parti, pro, parte, vt suprà, contagi, pro, contage, & simil.* ATQVE OBSTIPA) *i. curuata, obliqua, inflexa. Ennius lib. 18. Montibus obstipis, obstantibus, vnde oritur nox. M. Tull. Arato. Obstipum caput, & tereti ceruice reflexum. Horat. saty. 5. lib. 2. Dauus sis comicus, atq; Stes capite obstipo, multùm similis metuēti. Persius saty. 3 ærumnosiq; Solones, Obstipo capite, & figentes lumine terram. Ne quis autem dubitet de hac scriptura, sic reperi scriptum in quinque libris manuscriptis. quod eo testatus sum, quòd apud Festum legitur, obstitum, non, obstipum: fortasse mendosè: nisi dicamus aliud esse, obstipum, quàm, obstitum: qua de re iudicet lector.*

Nunc alij ſenſus quo pacto quiſque ſuam rem
Sentiat, haud quaquàm ratio ſcrupoſa relicta'ſt.
Principiò auditur ſonus, & vox omnis, in aureis
Inſinuata ſuo pepulere vbi corpore ſenſum.
Corpoream quoque enim vocem conſtare fatendum'ſt,
Et ſonitum, quoniam poſſunt impellere ſenſus.
Præterradit enim vox fauceis ſæpe: facitque
Aſperiora foras gradiens arteria clamor.
Quippe, per anguſtum turba maiore coorta
Ire foras vbi cœperunt primordia vocum:
Scilicet expletis quoque ianua raditur oris.
Rauca ſuis, & iter lædit, qua vox it in auras.
Haud igitur dubium eſt, quin voces, verbáque conſtent
Corporeis è principiis, vt lædere poſſint.
Nec te fallit item, quid corporis auferat, & quid
Detrahat ex hominum neruis, ac viribus ipſis
Perpetuus ſermo nigraï noctis ad vmbram,
Auroræ perductus ab exoriente nitore,
Præſertim ſi cum ſummo'ſt clamore profuſus.
Ergo corpoream vocem conſtare neceſſe'ſt,
Multa loquens quoniam amittit de corpore partem.

NVNC ALII SENSVS) *Nunc docebit quo pacto rem ſibi ſubiectam quiſque ſenſus ſentiat: atque initium ducet ab auditu.*

SCRVPOSA) *difficilis, aſpera. tralatio à viis. Scrupi autem dicuntur ſaxa aſpera: ex quo ſcrupoſam rem dicimus, quæ aliquid habet in ſe aſperitatis. Proprie dixit Plautus in Capt. ſcrupoſam viam, id eſt, aſperam, & ſaxis impeditam, quamuis totus ille ſermo ſit allegoria tectus. Sic igitur Plautus, I modò, venare léporem: nunc irim tenes. Non meus ſcrupoſam victus commeat viam.*

INSINVATA.) *Ordo eſt, vox & ſonus inſinuata in aureis.*

CORPOREAM QVOQVE ENIM) *quia dixerat, pepulere: pellère autẽ quicquã nulla res poteſt, niſi corpus (Tangere enim & tangi niſi corpus, nulla poteſt res) iccirco ſubiunxit, Corpoream quoque enim, &c. Plato (vt ſcribit Gell. lib. 5. cap. 15.) non putat vocem corpus eſſe: quia non percuſſus aër, ſed plaga ipſa, atque percuſſio, vox eſt. Neque verò quæuis aëris plaga, vox eſt: aërem enim verberat etiam digitus motus, neque tamen vocem efficit: ſed acris, & valida plaga: tanta denique vt aureis feriat, auditúmque laceſſat. quo loco videtur φωνῆς, id eſt vocis, nomen pro ſono poſuiſſe. Oportet enim vocem ab aëre per aureis & cerebrum, & ſanguinem ad animum peruenire. alioqui plaga aëris, ſonus erit, non vox. Stoici autem vocem, corpus eſſe volunt. quicquid enim facit, aut patitur, corpus eſſe: vocem facere & pati: facere quidem cùm aureis & aërem, qui eſt in capite, verberat, cúmque ab ea imprimitur auditus, tamquam cera ab annulo: pati autem, cùm ea incidens in loca leuia, & ſolida refringitur, ac repellitur. Plato in Timæo ſic vocem definit,* [illegible]

ὤτων ἀπ' ἀέρος, ἐγκεφάλου τε, καὶ αἵματος μέχρι ψυχῆς πληγὴν διαδιδομένην, id eſt plagam, quæ ab aëre per aureis, cerebrum, & ſanguinem vſque ad animum diditur. Ariſtot. autem lib 2. de animo, ſic. φωνή ἐστι πληγὴ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος ὑπὸ τῆς ἐν τούτοις τοῖς μορίοις ψυχῆς πρὸς τὴν καλουμένην ἀρτηρίαν, *id eſt, vox, eſt plaga aëris, qui reſpiratur ab anima, quæ eſt in his particulis, ad eam, arteria quæ appellatur. hunc verſum cùm tribus deinceps ſequentibus profert A. Gellius lib. 10. cap. 26.*

ARTERIA) *arteria vſurpauit in neutro genere, numero multitudinis, cùm ſit vſitatius in fœminino. M. Tull de nat. Deor. lib. 2. Primùm enim à pulmonibus arteria vſque ad os intimum pertinet: per quam vox principium à mente ducens, percipitur & funditur. lege apud eundem eod. libro præclara de auditu, & auribus.*

SCILICET EXPLETIS Q. IAN. RADITVR ORIS) *ſic excudendum curaui, ſecutus quinque librorum manuſcriptorum auctoritatem. verſum autem, qui proxime ſequitur in vulgatis libris, Rauca ſuis, & iter lædit, quà vox it in auras, vel, vt eſt in aliis, Rauca ſuis, & iter reddit, qua vox, &c. vel vt in aliis, Rauca viis, & iter lædit, &c. ego veruto confodi iuſſi, quia eum non reperi in libris manuſcriptis. oris autem expletis, ſunt ablatiui caſus abſolutè poſiti oris enim nõ eſt ab os, ris, ſed ab ora, æ. Cùm hæc ſcripſiſſem, Zoilus, grauis auctor, ſcripſit, ſe hunc verſum non admiſiſſe. dicere voluit, non recepiſſe: quaſi verò ei primo hoc venerit in mentem. Sed non eſt hoc in hac bellua nouum.*

NIGRAI N. AD VMBR.) *vſque ad noctem perductus.*

AVRORÆ PERD. AB EX. N) *ab aurora, ſeu à matutino tempore.*

Aſperitas autem vocis fit ab aſperitate
Principiorum, & item læuor læuore creatur.
Nec ſimili penetrant aureis primordia forma,
Quom tuba depreſſo grauiter ſub murmure mugit,
Aut reboant raucum retro cita cornua bombum:
Vallibus & cycni gelidis orti ex Heliconis
Cùm liquidam tollunt lugubri voce querelam.
Haſce igitur penitus voces cùm corpore noſtro
Exprimimus, rectóque foras emittimus ore:
Mobilis articulat verborum dædala lingua,
Formaturáque labrorum pro parte figurat.
Atque vbi non longum ſpatium'ſt, vnde illa profecta
Perueniat vox quæque: neceſſe'ſt verba quoque ipſa
Planè exaudiri, diſcernique articulatim.
Seruat enim formaturam, ſeruátque figuram.
At ſi interpoſitum ſpatium ſit longius æquo:
Aëra per multum confundi verba neceſſe'ſt,
Et conturbari vocem, dum tranſoluat auras.
Ergo fit, ſonitum vt poſſis audire, neque hilum
Internoſcere, verborum ſententia quæ ſit,
Vſqueadeò confuſa venit vox, inque pedita.

ASPERITAS AVTEM VOC.) Docet vnde nascatur vocis asperitas, & læuor, seu læuitas: Et ostendit, creari vocis asperitatem à principiis asperis: læuorem, læuibus. Ordo autẽ horum versuum perturbatus erat in libris vulgatis, & in nonnullis manuscriptis, quem restitui, ab aliis libris, & ratione ipsa admonitus. Præterea cùm libri vulgati sic haberent, læuis læuore creatur: manuscripti, partim læuor lætiore, partim lætio lætiore, partim læuor læuore: hanc postremam, vt rectam, amplexus sum. Est enim hæc, vt dixi, sententia: læuor vocis, læuore principiorum creatur. NEC SIMILI PENETRANT AVREIS, &c.) id est, nec simili forma prædita primordia vocum, aureis penetrant, cùm tuba graui cum murmure mugitum edit, atque cùm cycni moribũdi canunt: hoc est, alius est tubæ sonitus, aliterque aureis afficit, quàm cycni cantus, & diuersæ sunt primordiorum vtriusque sonitus figuræ.

ET REBOANT RAVCVM RETRO CITA CORN. B) hunc versum olim ὠβέλισα, tanquã spurium, & interiectum, quamuis eum repererim in libr. manuscrip. non tamen vno modo scriptum. in nonnullis enim ita scriptus est, Et reuocat raucũ retro cita barbara bombum: in Memmiano verò sic, Et reboat raucum retrocita cornua bomb. in Tettiano, Aut reboant raucum retro cita cornua bombum: quam scripturam secutus sum in secunda editione, vt longè omnium optimam. eãdémque nunc retineo. Parisienses autem, cum quibus cõgruunt Aldini antiquiores, in eius locum habent, Et reflexa retrò dant cornua barbara bombum. Ego neque hunc, neque illos, Lucretianos esse arbitror. suspicor autem, quisquis hos versus affinxerit, eum Catullianos illos spectasse in carmine de nupt. Pelei. & Thet. Multáq; raucisonos efflabãt cornua bombos, Barbaráque horribili stridebant cornua cantu.

VALLIBVS ET CYCNI GELIDIS ORTI EX HELICONIS) sic restitui, partim codices manuscriptos, & nonnullos impressos secutus, partim cõiectura ductus. nam cùm in manuscrip. sic scriptũ reperissem, Vallibus & validis ne tortis ex Heliconis: in Parisiens. autẽ, Vallibus, & cycni nece detorti ex Heliconis: in aliis ferè omnib. vulg. Et gelida cycni nece torti ex antro Heliconis: ego veteris scripturæ, tametsi mẽdosæ, vestigia sagaciter (absit verbo inuidia) odorãs, & cum vulgata comparans, hanc esse putaui veram & rectam scripturã, aut certe veræ proximam, non pugnaturus, si quis vel ingeniosior coniecturam afferat meliorem, vel emendatiores codices nactus, scripturam veriorem. ordo autem & sentẽtia est: Nec primordia simili formæ prædita aureis penetrant, cùm tuba grauiter mugit sub murmure graui & demisso, atque cùm cycni ex vallibus gelidis Heliconis orti liquidam querelam voce lugubri tollunt. De cycnorum cantu suprà diximus ad illum locum: Paruus vt est cycni melior canor, &c. Cùm hæc olim scripsissem, Zoilus hanc scripturam verbo damnauit, & hanc substituit: Vallibus & cygni nece torti ex Heliconis. re magnam partem approbauit. Atque vbi probauit, non peccauit: vbi sibi indulsit, fœdè lapsus est. Nam primùm versus ab eo substitutus, numeris & verbis ineptus est: deinde sententia absurda est. quid enim sibi vult, cycni nece torti? nam cycnos morte torqueri, dici Latine potest: nece torqueri, si sine vi moriantur, non potest. præterea quid sibi vult hoc totum, cycni torti nece ex vallibus Heliconis? neminem esse puto in his litteris mediocriter exercitatum, & indicio aliquo, sensúque communi præditum, qui non intelligat, versum esse & suo auctore dignum, & Lucretio indignum.

VERBORVM DÆDALA LINGVA,) *id est, verborum opifex, formatrix, fictrix, figuratrix.* M. Tull. *de natura* Deorum. *lib.* 2. *deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. ea vocem immoderate profusam fingit & terminat, sonósque vocis distinctos, & pressos efficit, cũ & ad dēteis, & ad alias parteis pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum denteis, nareis cornibus iis, quæ ad neruos resonant in cantibus.*

NEQVE HILVM INTERNOSCERE) *sic restitui, probabilißima cōiectura ductus, cùm in libris esset partim, illa, partim, illam.* Hunc *porrò versum profert* Nonius *in nomine, sententia: quam interpretatur hoc loco sensibilitatem: in quo eum falli puto.*

Præterea edictum sæpe vnum perciet aureis
Omnibus in populo, missum præconis ab ore.
In multas igitur voces vox vna repentè
Diffugit, in priuas quoniam se diuidit aureis,
Obsignans formam verbis, clarúmque sonorem.
At, quæ pars vocum non aureis áccidit ipsas,
Præterlata perit frustra diffusa per auras:
Pars solidis adlisa locis, reiecta sonorem
Reddit: & interdum frustratur imagine verbi.
Quæ bene cùm videas, rationem reddere possis
Tute tibi, atque aliis, quo pacto per loca sola
Saxa pareis formas verborum ex ordine reddant,
Palanteis comites cùm monteis inter opacos
Quærimus, & magna dispersos voce ciemus.
Sex etiam, aut septem loca vidi reddere voces,
Vnam cùm iáceres: ita colles collibus ipsis
Verba repulsantes iterabant dicta referre.
Hæc loca capripedes satyros, Nympháſque tenere
Finitimi fingunt, & Faunos esse loquuntur:
Quorum noctiuago strepitu, ludóque iocanti
Adfirmant volgò taciturna silentia rumpi,
Chordarúmque sonos fieri, dulceísque querelas,
Tibia quas fundit, digitis pulsata canentum:
Et genus agricolûm latè sentiscere, cùm Pan
Pinea semiferi capitis velamina quassans,
Vnco sæpe labro calamos percurrit hianteis,
Fistula siluestrem ne cesset fundere musam.
Cetera de genere hoc monstra, ac portenta loquuntur,
Ne loca deserta ab diuis quoque fortè putentur
Sola tenere: ideò iactant miracula dictis,

Aut aliqua ratione alia ducuntur, vt omne
Humanum genus est auidum nimis auricularum.

PRÆTEREA EDICTVM) *aliquot libri manuscripti habent, Præterea verbum.*

PERCIET AVR.) *permouet aureis omnibus in populo ad contionem vocato: ad omnium aureis peruenit, & ab omnibus exauditur.*

PRÆCONIS AB ORE.) *Præconum munus erat, præter cetera, contionē aduocare, silentium indicere: causam, & sententiam dicturos citare. Itaque contione aduocata, attētionē cōparabāt, audiētiamq; faciebāt & sibi, & alijs dicturis: hoc modo, εὐφημεῖτε, id est, fauete linguis: ἀκούετε λαοὶ, id est audite ciues, seu populi. sed in sacris, potius illo vtebātur, & iubebant εὐφημεῖν: in edictis, altero, ἀκούετε λαοί. in contione verò, in qua de bello, aut pace, & similibus rebus consultabatur, ita prædicabant, τίς ἀγορεύειν βούλεται; id est, quis vult dicere?*

PRIVAS) *proprias, aut singulas. lege Nonium, Gellium, Festum.*

NON AVREIS ACCIDIT IPSAS) *sic reposui, à Plauto, & ceteris Latini sermonis auctoribus admonitus, qui ita loqui solent. Plautus Rudēte, certò enim mihi paternæ vocis sonitus aureis accidit. si quis tamen malet legi, non auribus accidit ipsis, nō repugnabo. incidit, quod erat in omnibus libris, reieci. solet enim coniungere hoc verbum cum dandi casu, vt lib. I. Incidere è supero leuioribus.*

PARS SOLIDIS ADLISA LOCIS) *hæc est ea, quæ à Græcis Echo nominatur, id est, vocis imago, seu redditio, reiectio, & repulsio: Resonam appellant Latini, vt docet auctor vocabularij Latinogræci: quæ fit in locis læuibus, tortuosis, & concauis, vt vallibus, & antris, & parietibus, & muris, & ædificijs cameratis, maxime vetustis. Ex quo Virgil. Georg. 4. aut vbi concaua pulsu Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago. ἠχὼ γίνεται (inquit Aristotel. lib 2. de anima) ὅταν ἀπὸ τοῦ ἀέρος ἑνὸς γενομένου διὰ τὸ ἀγγεῖον τὸ διορίσαν καὶ κωλῦσαν θρυφθῆναι, πάλιν ὁ ἀὴρ ἀπωσθῇ, ὥσπερ σφαῖρα· id est, Echo fit cùm ab aëre, qui vnus efficiatur, propter vas definiens & prohibens ne frangatur, aër repulsus sit, vt globus. Sed non dissimulabo, in quibusdam libris veteribus scriptum esse, pars solis, pro, pars solidis: & lopis, pro, locis. Et verò sic habet codex Bertinianus. Solis, quid sit, in promtu est. quin fortasse ferri potest, vt per sola loca, deserta significari intelligamus, vt infrà non longè. Lopis quid valeat, non video. mihi quidem corruptum videtur.*

PER LOCA SOLA) *per loca deserta. Terent. Phorm. Nónne hoc publicitus scelus hinc deportarier in solas terras? Catullus carm. de Pelei & Thet. nupt. Desertam in sola miseram se cernit arena. Plautus Rudente. Neque quā quæram, consultum est, neque quem rogem, quemquam interea Inuenio: neque magis solæ terræ sunt, quàm hæc loca, Atque hæ regiones.*

ET MAGNA DISPERSOS) *lectorem non me pigebit admonere de re leui quidem illa, sed tamen non negligenda, in codice Bertiniano scriptum esse, magna dispersus, mendosè, u, pro o.*

SEX ETIAM, AVT SEPTEM) *Plutarchus refert περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσ. βιβ δ. in Ægypti pyramidibus vocem vnam intus editam quattuor & quinque reddere. Idem lib. περὶ ἀδολεσχ. in princip commemorat porticum quandam, quæ Olympiæ fuit, ἑπτάφωνον appellatā, quia scilicet vocē septies iteraret. Pausanias Corinth. narrat ad dextram templi Chthoniæ Cereris, porticum esse, quam incolæ*

Echonis porticum nominant: cuius ea natura ſit, vt imaginem vocis triplicet. Nos in vico Lutetiæ admodum propinquo, (diſtat enim ab vrbe non multo amplius, quàm tria millia paſſuum,) cui nomen eſt Charento, Echonem audiuimus voces ſepties iterantem. Sed quid mirum ter, quater, quinquies, ſexies & ſepties imaginem vocis iterari, ac multiplicari, cùm Ticini in aula magna Baſilicæ ter & decies referatur? Eadem autem propemodum ratio eſt vocis imaginis ſæpius redditæ, atque imaginum à ſpeculis in ſpecula tranſlatarum. Iam Echonis exquiſitæ, & perfectæ hæc propria ſunt, vt citò reſpondeat, vt longam verborum ſeriem connectat, vt aliquoties, & iterum atque iterum vocem articulatam referat.

CAPRIPEDES) *τραγόποδας. vtitur eadem voce Horat. odarum lib. 2. od. 19. Nympháſque diſcenteis, & aureis Capripedum ſatyrorum acutas.*

SILENTIA RVMPI) *id eſt, vocem mitti. Virgil 10. Æneid. quid me alta ſilentia cogis Rumpere? pro eodem fere dicimus, rumpere vocem, quod Græci dicunt ῥῆξαι φωνὴν, vt notauimus in comment. Horatianis.*

AGRICOLVM) *agricolarum.* CVM PAN PINEA SEMIFERI) *Pan pineam coronam in capite gerit, cornutúſque fingitur. cornua autem, radiorum ſolis, & cornuum Lunæ ſimilitudinem quandam præbēt. Fiſtulam ſeptem calamis compactam altera manu tenet, altera pedum, id eſt, baculum inflexum, & incuruum. pedibus caprinis præditus eſt. adde quòd ſolitudine delectatur, & maxime loca maritima colit. ideóq; ἁλίπλαγκτος à Græcis appellatur, & Echonem amare exiſtimatur. mare autem πολύηχον eſt, id eſt ſonorum, vocale, & clamoſum.*

CALAMOS PERCVRR. HIANT) *lib. 5. Et ſupera calamos vnco percurrere labro. ex ſeptem calamis imparibus ordine iunctis cōſtat fiſtula. Virg. Alex. Eſt mihi diſparibus ſeptem compacta cicutis Fiſtula. Pan autē fiſtulæ inuentor. Idem Virgil. ibidem. Pan primus calamos cera coniungere plureis Inſtituit.*

VT O. H. G. EST AVID. NIMIS AVRICVL.) *vt omnes homines ſunt immodicè cupidi auditorū. quia autē homines ſunt auditorū auidi, idcircò res admirabileis & portēti ſimileis confingūt, quibus alliciant & retineant auditores.*

Quod ſupereſt, non eſt mirandum, qua ratione
Quæ loca per nequeunt oculi res cernere apertas,
Hæc loca per voces veniant, aureíſque laceſſant.
Conloquimur clauſibus foribus: quod ſæpe videmus.
Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolumis tranſire poteſt, ſimulacra renutant.
Perſcinduntur enim, niſi recta foramina tranant:
Qualia ſunt vitri, ſpecies quæ trauolat omnis.
Præterea parteis in cunctas diuiditur vox:
Ex aliis aliæ quoniam gignuntur, vbi vna
Diſſiluit ſemel in multas exorta, quaſi ignis
Sæpe ſolet ſcintilla ſuos ſe ſpargere in igneis.
Ergo replentur loca vocibus, abdita retrò
Omnia quæ circùm fuerint, ſonitúque cientur.
At ſimulacra viis directis omnia tendunt,

Vt sunt missa semel. quapropter cernere nemo
Se supra potis est: at voces accipere extrà.
Et tamen ipsa quoque hæc, dum transit clausa viarum
Vox, obtunditur, atque aureis confusa penetrat:
Et sonitum potius, quàm verba, audire videmur.

QVÆ LOCA PER) *ἀναστροφή. quæ loca per, pro, per quæ loca, vt proximo versu, hæc loca per, pro, per hæc loca.* Nunc *docebit, quamobrem acies oculorũ, seu vis & potestas videndi eò penetrare non posit, quò vox, & sonus permanant.* In*terposito enim inter nos, qui audimus, & eos, qui loquuntur, pariete, audire eorum sermonem possumus: faciem, aliámve corporis partem cernere non possumus.* Nam *& M.* Tull. *scribit in* Topicis, Stalenum *quendam ea locutum esse bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in iudiciúmq; prolatis, rei capitalis damnatus est: &* Thucydides *lib.* I. *simile quiddam de* Pausania *tradidit.*

CONLOQVIMVR CLAVS. FORIB.) *sic excudendũ curaui, non ita longè discedens à vulgata scriptura: quæ talis est:* Cùm *loquimur, &c.* Nam Berti*nianus, &* Memm. *&* Tettian. *codex, & item vulgati* Parisienses *habent,* Conlo*quium cl. forib. hoc differt* Mẽmianus *ab illis, quòd habet, quod sæpe videmus: alij, vt vulgati omnes, quoque sæpe videmus. nonnulli etiam, tenemus, pro videmus. in*dicet *lector emunctæ naris.* Mihi *quidẽ, vt dicam quod sentio, versus suspectus est, siue legamus,* Conloquimur *&c. vt edidi: siue,* Cùm *loquimur, &c. vt habent vulgati cod. siue,* Conloquium *cl. for. quoque sæpe videmus: seu, tenemus.* Nam *& sententia inepta est, neq; id dicitur, quod sentit* Lucret. Natum *autem puto esse ex annotatione ad orã libri posita, è regione huius loci, hoc modo, vt cum loquimur clausis foribus. quæ verba librarius aliquis coniecit in contextum, & seriem versuum: alius nescio quis, suppleuit quod versui deerat. hæc mea coniectura est,* Omnino *hoc versu detracto, nihil de sententia huius loci demitur.* Superuacaneus *igitur videtur esse: & idcircò delendus.* RENVTANT) *renuunt, nolunt.*

QVALIA SVNT VITRI) *foramina, ἀπὸ κοινοῦ. intelligẽdum est hoc esse verum in vitro simplici, & nudo, & ita pellucido. nam si esset à postica parte plũbo, aut alio metallo inductũ, & ita densum factum, imago per vitrum non permanaret, cũ vitri foramina non patérent: sed à vitro reiecta redderetur. qua de re sup.*

SPECIES QVÆ TRAVOLAT OMNIS) *nihil ego quidem mutaui, verùm tamen non celabo lectorẽ, in aliquot lib. manuscriptis legi, species quà trãsuolat omnis. in aliis, species quæ trauiat omnis: in vno, species quæ tramat omnis. vnde quidam faciunt, trameat, non malè: & fortasse hæc scriptura recta, & germana* Lucretiana *est. transuolat, tamen, aut, trauolat, non est reiiciendũ.* Licet *etiã legere, species quà trameat omnis.* PRÆTEREA PARTEIS IN CVNCTAS) *aliam rationem affert magis (meo quidem iudicio) philosophicã, videlicet quia vox missa sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, in multas parteis dissecatur. ita fit, vt loca etiam abdita vocibus compleantur, & aër etiam remotus, atq; interclusus, per consensum verberetur, ipséque verberatus, sonitũ, aut vocem ad aureis perferat. auditus enim semper patet, vt sonos omni ex parte editos accipere posfit. quod eo fit facilius, quòd aër natura sua continuum & continens quiddã est. ita quauis parte aëris à sonitu impulsa, non longo pòst tempore alia eius pars longè remota siue suprà, siue infrà, siue à frõte, siue à tergo, siue ad dextram, siue ad læuam*

partem, eiusdē motus sit particeps, eodémq; tempore aërem in auribus nostris inclusum, cui cognatus ipse est, verberat, & lacessit. At *visus fit è regione, & per rectas lineas à re, quæ cernitur, ad oculos, aut certè, vt mathematicus aliquis dicere possit, per directam quandam pyramidem, cuius basis sit in re, quæ cernitur: angulus in oculo: qui angulus quo minor est, eo res, quæ videtur, minor videtur: quo maior, eo res maior apparet. Quare ea quidem cernimus, à quibus ad oculos rectæ lineæ produci possunt, ita tamē, vt angulus, qui in oculos cadit, non sit minor, quàm esse debeat. quod fit cùm res ita à nobis remota est, vt videndi sensum effugiat: audimus autem etiam ea, quæ sunt ab auribus nostris disclusa, & disparata, parietibus ac muris interpositis.* VBI VNA DISSILVIT) *sic restitui, cùm in libris manuscriptis reperissem scriptum partim, vbi nam, partim, vbina partim, vbínu.*

CLAVSA VIARVM) *sic legendum, & ita scriptum est in codicibus manuscriptis pro quo libri vulgati habent, claustra viarum. mendosè. Sic dicta sunt illa, strata viarum, aperta domorum, amara curarum, vilia rerum, &c. de quib. alibi.*

Hæc, queis sentimus succum, lingua atque palatum,
Plusculum habent in se rationis, plúsque operaï.
Principiò succum sentimus in ore, cibum cùm
Mandendo exprimimus: ceu plenam spongiam aquaï
Si quis fortè manu premere, exsiccaréque cœpit.
Inde, quod exprimimus, per caulas omne palati
Diditur, & raræ per plexa foramina linguæ.
Hæc vbi læuia sunt manantis corpora succi:
Suauiter attingunt, & suauiter omnia tractant
Humida linguaï circùm sudantia templa.
At contrà pungunt sensum, lacerántque coorta,
Quanto quæque magis sunt asperitate repleta.
Deinde voluptas est è succo in fine palati.
Cùm verò deorsúm per fauceis præcipitauit:
Nulla voluptas est, dum diditur omnis in artus.
Nec rèfert quicquàm, quo victu corpus alatur,
Dummodo, quod capias, concoctum didère possis
Artubus, & stomachi humectum seruare tenorem.

HÆC, QVEIS SENTIMVS SVCC.) *Nunc de gustatu, de lingua ac palato, quibus succum sentimus, disputare incipit. ait autem paullo plus inesse rationis in disputatione de gustatu, plúsque operæ, ac laboris, quàm in superioribus. secutus sum porrò libros Parisienseis, & nonnullos alios typis excusos. nam manuscripti quidem habent,* Hoc, *qui sentimus: excusi autem fere alij omnes,* Nec *qui sentimus, planè, opinor, mendosè.*

EXSICCAREQVE COEPIT) *cùm ex libris manuscriptis alij haberent, exsiccaréque cœpit, & ita nonnulli vulgati, alij, ac siccare cepit, ceteri vulgati, ac siccare recepit: exsiccaréque cœpit, excudendum curaui, non improbaturus, si quis malit, ac siccare recepit. recepit autem, interpretabor* ἀνεδέξατο.

PER CAVLAS) *per cauernas, & cauitates, seu meatus, & (vt Græci nomi-*

nant)poros: suprà lib 3. Dispertitur enim per caulas corporis omneis. & lib. 2. Dispersámque foras per caulas eiicit omneis. & lib.VI. Vndique quandoquidem per caulas ætheris omneis,&c. eod. lib. Dispergunt animas per caulas corporis omneis.

DIDITVR) *dispergitur,seu dißipatur seu differtur.*

PER PLEXA FORAMINA) *siue legas,perplexa, vno nomine: siue,per plexa, separatim, & duabus vocibus, parum refert. in Bertiniano quidem codice, & Memmiano scriptum est,perplexa,coniunctim: in Faërn. neque,perplexa,neque, per plexa,sed,per flexa.* MANANTIS CORPORA SVCCI) *corpora prima,ex quibus succus aliquis constat.* SVAVITER OMNIA TRACTANT) *suauiter permulcent,& delectant linguam.*

DEINDE VOLVPTAS EST) *quæ ex cibis & succis percipitur volupt as(inquit) ea tota palati & linguæ finibus & regionibus continetur, ac terminatur. Vbi enim cibus in ventriculum præceps actus est,nulla iam reliqua est voluptas. Itaque non immeritò Nigrinus ille eos irridebat, qui plus nimio studij in cenarum apparatu,& succorum varietate, & ciborum condimentis adhiberent. Nam hos breuis voluptatis amore captos multum negotij, molestiæque suscipere. ostendebat enim,quattuor digitorum causa totum hunc ab iis laborem perferri. quam longitudinem longißimum hominis guttur non superat. Nam neque antè quàm comessent, ex obsoniis magno pretio emtis fructum capere, neq; obsoniis illis iam in stomachum primùm,deinde in ventriculum linguæ motu depulsis,ac detrusis, satietatem ex cibus carioribus profectam,suauiorem esse. Ita illos eam voluptatem, quæ fit in transmißione,& quasi traiectu gutturis,tanta pecunia parare. Hæc ex Luciano in Nigrino: quæ nostro arbitratu vertimus.* HVMECTVM SERV. TEN.) *codex Bertin. habet, humidum seruare tenorem: planè mendosè: sed tamen ne hoc quidē lectorem celare volui,vt intelligat,credibile esse,hoc,humidum, natum esse ex annotatione,&,vera scriptura eiecta,in contextum irruisse.*

Nunc aliis alius cur sit cibus,vt videamus,
Expediam: quaréve,aliis quod triste,& amarum'st,
Hoc tamen esse aliis possit prædulce videri.
Tantáque in his rebus distantia,differitásque'st,
Vt quod aliis cibus est,aliis fuat acre venenum.
Est vtique: vt serpens hominis contacta saliuis
Disperit,ac sese mandendo conficit ipsa.
Præterea nobis veratrum est acre venenum:
At capris adipes,& coturnicibus auget.
Vt,quibus id fiat rebus,cognoscere possis,
Principiò meminisse decet,quæ diximus antè,
Semina multi'modis in rebus mista teneri.
Porrò omnes,quæcumque cibum capiunt animantes,
Vt sunt dissimiles extrinsecus,& generatim
Extima membrorum circum cæsura coërcet,
Proinde & seminibus distant,variántque figura.

Semina cùm porrò distent, differre necesse'st
Interualla, viásque, foramina quæ perhibemus,
Omnibus in membris, & in ore, ipsóque palato.
Esse minora igitur quædam, maioráque debent,
Esse triquetra aliis, aliis quadrata necesse'st:
Multa rotunda, modis multis multangula quædam.
Namque figurarum vt ratio, motúsque reposcunt,
Proinde foraminibus debent differre figuræ:
Et variare viæ proinde ac textura coërcet.
Ergo vbi quod suaue'st aliis, aliis fit amarum:
Illis, queis suaue'st, læuissima corpora debent
Contrectabiliter caulas intrare palati.
At contrà, quibus est eadem res intus acerba:
Aspera nimirum penetrant, hamatáque fauceis.
Nunc facile ex his est rebus cognoscere quæque.
Quippe, vbi quoi febris bili superante coorta'st,
Aut alia ratione aliqua'st vis excita morbi:
Perturbatur ibi totum iam corpus, & omnes
Commutantur ibi positurae principiorum:
Fit, prius ad sensum vt quæ corpora conueniebant,
Nunc non conueniant, & cetera sint magis apta,
Quæ penetrata queunt sensum progignere acerbum.
Vtraque enim sunt in mellis commista sapore,
Id quod iam superà tibi sæpe ostendimus antè.

NVNC ALIIS ALIVS CVR SIT CIBVS) *hac eadem de re pauca quædam perstringit etiã lib.5 ibi. Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta* Barbigeras pecudes, *&c. & lib 6. ibi,* Barbigeras *oleaster eò iuuat vsque capellas, &c.*

TANTAQVE IN HIS REBVS) *profert hunc versum* Nonius *in voce, differitas. differitas autẽ, id est differentia. Vtitur hac voce &* Arnobius *lib.2. aduers. genteis.* Vultis *fauore deposito, cogitationibus tacitus peruidere, animantia nos esse aut consimilia ceteris, aut non plurima differitate distantia?* Idem *lib.7. Quid ergo cessatis cuiuslibet arboris viscum sine vlla paßim differitate comburere?*

VT QVOD ALIIS CIB. EST, AL. FVAT) *citat & hunc idem* Nonius *in verbo, fuat: docétque, positum esse ab antiquis pro, sit.* Virgil. *Æneid.10.* Tros, *Rutulúsue fuat, nullo discrimine habebo.* Terent. Hecyra. Fors *fuat pol. vbi* Donatus. *fuat, sit, significat.* Iterum Lucret. *lib.5. Quanta hæc cumque fuat, tanta hinc videatur in alto.* Plautus Amphitr. Nec *quisquam tam audax nũc fuat homo, qui obuiam obsistat mihi.* Idem Aulul. Neutrubi *habeam stabile stabulum, si quid diuortij fuat.*

EST VTIQVE VT SERP. H. CONTACTA) *sic restitui, probabili coniectura, ad hanc scripturam, tanquam manu, ductus.* Adiuuit *me* Plinius, *cuius hæc verba sunt lib.7. cap.2.* Et *tamen omnibus hominibus contra serpẽteis inest venenũ:*

ferúntque

ferûntque, eas ictum saliuæ, tamquam aquæ feruentis contactum fugere. Recepta autem scriptura, Est vtique, vt serpens, hominis quæ tacta saliuis, & c. ferri non potest. Nã si ita eã explicemus, Est vtique, id est, id, nẽpe quod dico, profectò verũ est: id, quod sequitur, vt serpens, h. quæ & c. non cohærebit. Quin hoc ipsum, Est vtiq;, vt serpens, non admodum mihi probatur. Itaq; sic olim edideram, fortasse non male, nisi quòd nimis longe à veterib. libris, Sæpe etenim serpens hominis contacta saliuis, & c. Neque verò me offendit participium, tacta, pro, contacta. sæpe enim tangere, pro, contingere, &, tactum, pro cõtactu vsurpat, vt aliàs indicauimus: sed hoc maximè, vt serpens, quòd nihil sit, quò referatur, quó ve pertineat, si legatur, quæ tacta, & non, contacta, vt edidi. PRÆTEREA NOBIS VERATRVM) veratrum, elleborum Græci appellant. Arnobius lib. 1. aduersus genteis. Veratrum, venenum est hominibus. numquid ob hanc causam non debuit nasci?

COTVRNICIBVS AVGET) Plin. lib. 10. cap. 23. Coturnicibus veratri semen, gratissimus cibus. GENERATIM) per singula animantium genera.

CIRCVM CÆSVRA) expreßit vocem Græcam, περικοπήν, id est περιγραφήν, extremitatem cuiuslibet rei, & extremum lineamentum, extremámque descriptionem. libri nonnulli tamen habent, circum textura. suprà lib. 3. Quàm tenui constet textura. & hoc eodẽ libro paucis pòst, proinde ac textura coërcet. Ego circum cæsura probo. qua voce vtitur & Arnobius lib. 3. Deos filo atterminatus humano: &, quod indignius multo est, terrenorum corporum circum cæsura finitis.

PROINDE ET SEMINIBVS) ita ex seminibus dißimilibus, variísque figuris constant. TRIQVETRA) triangula, τρίγωνα.

MVLTANGVLA) expreßit Græcum nomen πολύγωνα.

ERGO VBI QVOD SVAVE'ST) id est, ergo cùm id, quod aliis suaue est, aliis amarum sit, credibile est, atque adeò necessariò verum est, corpora primæ politißima, & læuißima, quæ sunt in eo cibo, aut potu, qui linguã & palatum dulcedine & voluptate afficit, linguæ & palati meatus inter penetrandum permulcere. Nam omnibus in rebus genitis omnia & omnis figuræ insunt primordia, vt suprà docuit, & mox admonendi causa repetet: sed cuius figuræ plura conuenerunt ad quanque rem gignendam principia, ab eius figuræ pluribus principiis res & est, & appellatur. alij legunt, Hinc vbi, & c. non male.

FEBRIS) sic lib. 6. At cùm membra hominis percepit feruida febris, Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar. QVÆ PENETR.) quæ penetrata: id est quæ vbi penetrauerunt, & c. nam videtur significare actionem,

VTRAQVE ENIM) vtraque, & amara, & dulcia: sed plura sunt primordia, quæ dulcedinem in melle creant, quàm quæ amarorẽ: & hæc ab illis ita numero superantur, vt illa maximè excellant, sensumq; moueãt, hæc ne sentiantur quidem.

ID QVOD IAM SVPERA) lib. 2.

Nunc age, quo pacto nareis adiectus odoris
Tangat, agam. primùm res multas esse necesse'st,
Vnde fluens voluat varius se fluctus odorum.
Nam fluere, & mitti volgò, spargíque putandum'st.
Verùm aliis alius magis est animantibus aptus,
Dissimileis propter formas. ideóque per auras

Mellis apes quamuis longè ducuntur odore:
Volturiíque cadaueribus:tum fissa ferarum
Vngula quò tulerit gressum,promissa canum vis
Ducit:& humanum longè præsentit odorem
Romulidarum arcis seruator,candidus anser.
Sic aliis alius nidor datus,ad sua quemque
Pabula ducit,& à tætro resilire veneno
Cogit:eóque modo seruantur sæcla ferarum.
Hic odor ipse igitur,nareis quicumque lacessit,
Est alio vt possit permitti longius alter.
Sed tamen haud quisquam tam longè fertur eorum,
Quàm sonitus,quàm vox,mitto iam dicere,quàm res,
Quæ feriunt oculorum acies,visúmque lacessunt.
Errabundus enim tardè venit,ac perit antè
Paullatim facilis distractus in aëris auras:
Ex alto primùm quia vix emittitur ex re.
Nam penitus fluere,atque recedere rebus odores,
Significat,quòd fracta magis redolere videntur
Omnia,quòd contrita,quòd igni conlabefacta.
Deinde videre licet maioribus esse creatum
Principiis voci:quoniam per saxea sæpta
Non penetrat,quà vox volgò,sonitúsque feruntur.
Quare etiam quod olet,non tam facile esse videbis
Inuestigare,in qua sit regione locatum.
Refrigescit enim cunctando plaga per auras:
Nec calida ad sensum decurrit nuntia rerum.
Errant sæpe canes itaque,& vestigia quærunt.

NVNC AGE) *Nunc de odoratu, & odoribus disputare incipit.*

ADIECTVS) *id est appulsus, seu appulsio odoris. Vide quæ annotata sunt suprà lib. I. ad illum locum: & nostros adiectu tangere tactus.*

VNDE FLVENS VOLVAT) *cod. Memmian. & Bertinian. habent, vnde fluens soluat, &c.*

QVAMVIS LONGE DVCVNTVR) *secutus sum quattuor codic. manuscriptos, & treis typis impressos, Paris. & vtrosque Venetos antiquos, & recentiores. ceteri habent, quamuis longo. quamuis longe autē, i. quantūuis longe. & cōiunge vocem odore, cum voce, Mellis, hoc modo, Apes quantumuis longè ducuntur odore mellis. licet tamen & ita verba struere. Mellis apes, quātumuis longè ducuntur odore, sibi grato, & iucundo scilicet.* VOLTVRIIQ. CAD.) *Plin. lib. X. cap. VI. narrat, vultures, seu vulturios triduo antè, aut biduo, eò volare, vbi cadauera futura sunt, quasi præsentiant multo antè cadauerum odorem, quod est mirabilius, quàm magno locorum interuallo interiecto sentire.*

FISSA FERAR. VNG.) σχιζόποδας, pro eo, quod est, eæ feræ, quarum vngulæ fissæ sunt, vt cerui.

PROMISSA CANVM VIS) id est canes odoratu valentes, & sagaces, promißi. promissa, enim legẽdum videtur potius, quàm, præmissa, vt, promissa, idẽ valere intelligamus, quod longè & porrotenus missa, vel è longinquo loco odores sentiens. quod mihi nunc magis probatur. nam olim, præmissa, edideram. quod tamen non est fortaßè damnandum. ROMVLIDARVM ARCIS, &c.) id est Romanorum arcis, &c. nota historia est, Capitolium, vrbe à Gallis capta, seruatum esse anserum voce. Plin. lib. 10. Est & anseri vigil cura Capitolio testata defenso, per id temporis canum silentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anserum Censores in primis locant. M. Tull. pro Roscio Amerino. Anseribus cibaria publicè locantur. Liuius lib. 5. annal. Galli nocte sublustri tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solùm fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal, ad nocturnos strepitus, excitarent: anseres non fefellere, &c.

EST, ALIO VT POSSIT, &c.) ordo est, Est igitur vt, id est contingere potest vt hic odor, quicumque nareis laceßit, alius longius alio ad nareis perueniat. permitti, id est ita mitti, vt perueniat quò mittitur. Sic Hircius lib. 8. de bell. Gall. Quo tutior altitudine esset, longiúsque tela permitteret. Qui hîc, promitti, legũt, delirant.

MITTO IAM DICERE QVAM RES, QVÆ, &c.) nullus odor tam longe fertur, quàm vox & sonitus, nedum quàm imagines: ratio est, quia odor tarde fertur, & prius perit interdum, quàm ad sensum peruenire poßit: cuius rationis ratio est, quia odores ex alto & penitus manant, cùm imagines ex summis rerum cæsuris fluant. Plato in Timæo ait, odores omneis esse aut fumum, aut nubem, seu nebulam: Atque horum quidem id, quod ex aëre in aquam mutatur, esse nebulam: quod autem ex aqua in aërem, fumum: Ex quo tenuiores quidem aqua esse odores: aëre autem craßiores: Cui rei argumento esse, quòd si quis nareis obturet, aërem quidem trahet vnà cum spiritu ducto: odorem autem nullum intromittet. Aristoteles lib. 2. de animo, & lib. de sensu, & iis, quæ sub sensum cadunt, odoris vim in calido, ac sicco sitam esse dicit: iccirco non esse mirum, si congelatio, & frigus odores obtundant. odores nihil conferre ad alendum, neq; ea, quæ benè olent, edendi, aut bibendi cupiditatem excitare, immò potius nauseam mouere: suaueis odores valetudinẽ adiuuare eò, quòd cerebrum tùm sua natura, tùm propter exhalationes alimenti humidum, suo calore temperent atque exsiccent: præterea nullas animanteis, quæ respirant, odorari, nisi respirent. Cùm igitur respirando, eum aërem, qui nobis est proximus, ducamus, non absque ratione odores & non ita longinquo ex loco sentiuntur, & tardius ad nareis nostras perueniunt. Quòd si dicas, aërem esse continuum, & iccircò per consensum fieri debere, vt etiam ex longinquo loco odores à nobis sentiantur, respondebo, quominus id fiat, crassam odorum naturam impedimento esse.

NAM PENITVS FLVERE, ATQVE RECED. REB. ODORES) secutus sum libros manuscr. Nam vulgati habent: ac procedere rebus odorem. Ego tamen malim legi, ac decedere rebus, seu, atque excedere rebus odores. verumtamen nihil mutare ausim. sæpe enim alibi ita loquitur.

QVOD CONTRITA, QVOD IGNI CONLABEFACTA) sic habent tres codices manuscripti, & totidem typis excusi. nonnulli, concalefacta. ego conlabefacta, magis probo. sic enim suprà locutus est lib. 1. Conlabefactatus rigor

auri soluitur æstu. & Virgil. Æneid. 8. notúsque medullas Intrauit calor, & labefacta per ossa cucurrit. si quis tamen malet legi, cõcalefacta, non pugnabo. quamquam videtur esse πλεονασμὸς, concalefacta igni. cur enim igni potius, quàm sole? Huius autem totius loci hæc sententia est. quòd fracta omnia magis redolere videntur, quàm non fracta: quòd contrita, quòd igni victa: hæc significant, atque declarant, odores à rebus penitus manare.

MAIORIBVS ESSE CR. PRINC. VOCI) *voci, id est voce, seu, quàm vocem. videre (inquit) licet, odorem creatum esse ex maioribus atomis, voce. Quòd autem in vulgatis lib. & manuscriptis legitur, quàm vox, culpa librariorum scriptorum est, qui cùm ad oram librorum adscriptum reperissent, è regione nominis, voci, quàm vocem, hoc ipsum in texturam verborum Lucret. cõiecerũt: deinde, cùm ij, ad quos libri illi peruenerant, hunc versum propter syllabam in tertio pede superantem, esse mendosum sentirent, substituerunt, quàm vox. Ita Lucretium vitiosè & mẽdosè sua lingua loquentẽ fecerũt. Nã cùm coniunctio quàm, vt ceteræ, copulet simileis casus, Latine dici nõ potest, videre licet odorẽ maioribus principiis constare, quàm vox.* QVARE ETIAM QVOD OLET) *Quare (inquit) videbis non esse tam facile vestigiis exquirere, vbi fit id, quod olet, id est, quod odorem mittit, quàm facile est cognoscere & reperire vnde mittatur vox.*

NEC CAL. AD SENS. DEC. NVNTIA RERVM) *sic restitui, secutus obscura veteris scripturæ vestigia, ipsámque adeò veritatem. nuntia enim numeri singularis est hoc loco, generis fæminini, & cohæret cum nomine plaga, vt sit hic ordo, hæcque sententia verborum, nec plaga decurrit ad sensus calida nuntia, id est recens nuntiatrix rerum. Sic eod. lib. infrà. Nuntia præclari voltus, pulchríque coloris. & lib. 6. Nec de corpore quæ sancto simulacra feruntur In menteis hominũ diuinæ nuntia formæ, &c. Sic M. Tull. lib. 1 de orat. ad Q. Frat. Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis. Errant igitur, qui ex his locis probare conantur, nuntium, substantiuum neutrius generis vsitatum esse. nam in his plaga nuntia, &, simulacra nuntia, perspicuè vox, nuntia, est ad nomen adiuncta, seu adiectiua: illic quidem fæminini generis, numeri singul. hîc verò neutr. numeri multitud.*

Nec tamen hoc solis in odoribus, atque saporum
In genere est: sed item species rerum, atque colores
Non ita conueniunt ad sensus omnibus omnes,
Vt non sint aliis quædam magis acria visu.
Quinetiam gallum, noctem explaudentibus alis
Auroram clara consuetum voce vocare,
Nenu queunt rapidi contrà constare leones,
Inque tueri: ita continuò meminere fugaï:
Nimirum, quia sunt gallorum in corpore quædam
Semina: quę, cùm sunt oculis immissa leonum,
Pupillas interfodiunt, acrémque dolorem
Præbent, vt nequeant contrà durare feroces:
Cùm tamen hæc nostras acies nil lædere possint:

Aut quia non penetrant, aut quòd penetrantibus illis,
Exitus ex oculis liber datur, in remeando
Lædere ne possint ex vlla lumina parte.

NEC TAMEN HOC SOLIS IN OD.) *id est, Nec tamen hoc ita se habet in odoribus, & saporib. vt sint inter se dissimiles, & dissimilib. primordiis constent, verùm etiam colores ipsi inter se sunt dispares ac diuersi: & quidem sunt alij alijs visu acriores: & nonnullæ species aliis sunt adspectu gratæ, & iucundæ: alijs ingratæ, atque iniucundæ.* QVINETIAM GALL. NOCTEM EXPLAVD.) *sic legēdum, & ita scriptum est in quattuor cod. manuscriptis, Vaticano, Bertiniano, Memm. Tettiano, non, vt est in vulgatis, nocte. noctem autem explaudentibus alis, interpretor, alis noctē cum sonitu, & veluti plausu excutientibus, atque exturbantibus. Videntur enim vel gallorum alæ suo complosu, vel galli ipsi suarum alarum ad latera appulsu, noctē exigere, & expellere. Plin lib. 10. cap. 22. Proximè gloriam sentiunt & hi nostri vigiles nocturni: quos excitandis in opera mortalibus, rumpendóque somno natura genuit. Norunt sidera, & ternas distingunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartáque castrensi vigilia ad curas, laborémque reuocant. Nec solis ortum incautis patiuntur obrepere, diémque venientem nuntiant cantu: ipsum verò cantum pulsu laterum. Huc pertinet illud Demosthenis ex oratione κτ' κόνωνος αἰκίας.* ἦδε γὰρ, τοὺς ἀλεκτρυόνας μιμούμενος τοὺς νενικηκότας. οἱ δὲ κροτεῖν τοῖς ἀγκῶσιν αὐτὸν ἠξίουν ἀντὶ πτερύγων τὰς πλευράς, *id est. canebat enim, gallos imitans, qui vicerunt. illi autem dicebant eum debere cubitis pro alis latera verberare. Mēdosè autem apud Demosth. vulgò legitur,* κραλεῖν, *pro* κροτεῖν. *Totius autem huius loci hæc sententia, atque hic verborum ordo est: Quinetiam rapidi leones non queunt cōstare contra gallum, consuetū, id est qui consueuit, aurorā clara voce vocare, ídq; alis noctē explodentibus, siue explaudentibus, id est suo complosu excutiētibus, atq; expellentibus: & gallū nequeunt intueri: ita continuò, &c. vt infra.*

CONSVETVM VOCE VOC.) *consuetū vocare, id est solitum vocare. sæpe vtitur hoc participio Lucret.* ἐνεργητικῶς *addito infinitiuo, vt infrà hoc eodem lib. Vitai causa valido consueta bidenti Ingemere, & lib. 6. Floris odore hominem tætro consueta necare, & item alibi.* NENV QVEVNT R. C.) *sic restitui, secutus codicē Bertinianū, & Memmianū, & Tettianum. nenu autē valet nō, vt sup. lib. 3. At contra lapidū coniectum, spiclorúmque Nenu potest. Plin. lib. 8. cap. 16. de leonib. Atque hoc tale, tam sæuū animal, rotarū orbes circumacti, currúsq; inanes, & gallinaceorū cristæ, cātúsque etiā magis terrent. Lege eundem lib. 10. cap. 21. de gallis gallinaceis.* INQVE TVERI) *& nō queunt intueri.*

ITA CONTIN. MEMINERE FVGAI) *epiphonema. Ita continuò, inquit, memores sunt fugæ potius, quàm pugnæ. meminere fugæ, pro eo, quod est, sese in fugam conijciunt, figuratū est loquēdi genus. neq; fortasse lōgè abest ab illo Homerico, quod est* ιλ. τ. νῦν δὲ μνησώμεθα χάρμης, *id est nunc autem meminerimus pugnæ: neq; ab illo, quod est in eodē lib* Μεμνῆσθαι πόσιος καὶ ἐδητύος, *id est meminisse potionis & cibi: neque ab illo, quod nō semel, sed sæpius vsurpatur,* μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς. PVPILLAS INTERFODIVNT) *pupillas leonum pungunt, & stimulant.* FEROCES) *quantumuis feroces, & virtute freti.* IN REMEANDO) *in redeundo, dum redeunt illa semina, si forte in nostras acies penetrarunt.*

Nunc age, quæ moueant animum res, accipe, & vnde,

Quæ veniunt, veniant in mentem, percipe paucis.
Principiò hoc dico, rerum ſimulacra vagari
Multa modis multis in cunctas vndique parteis
Tenuia, quæ facilè inter ſe iunguntur in auris,
Obuia cum veniunt, vt aranea, bracteáque auri.
Quippe etenim multo magis hæc ſunt tenuia textu,
Quàm quæ percipiunt oculos, viſúmque laceſſunt:
Corporis hæc quoniam penetrant per rara: ciéntque
Tenuem animi naturam intus, ſenſúmque laceſſunt.
Centauros itaque, & Scyllarum membra videmus,
Cerbereáſque canum facies, ſimulacráque eorum,
Quorum morte obita tellus amplectitur oſſa:
Omne genus quoniam paſſim ſimulacra feruntur,
Partim ſponte ſua quæ fiunt aëre in ipſo:
Partim quæ variis ab rebus cumque recedunt:
Et quæ conſiſtunt ex horum facta figuris.
Nam certè ex viuo Centauri non fit imago:
Nulla fuit quoniam talis natura animalis.
Verùm vbi equi, atque hominis caſu conuênit imago:
Hæreſcit facilè extemplò, quod diximus antè,
Propter ſubtilem naturam, & tenuia texta.
Cetera de genere hoc eâdem ratione creantur.
Quæ cùm mobiliter ſumma leuitate feruntur,
Vt prius oſtendi: facilè vno commouet ictu
Quælibet vna animum nobis ſubtilis imago.
Tenuis enim mens eſt, & mirè mobilis ipſa.

NVNC AGE QVÆ MOVEANT.) *Nunc docet, animum tenuiſſimis, & celerrimis imaginibus moueri.* Epicurus *enim exiſtimabat, non ſolùm videndi ſenſum, verùm etiam* διανοητικὰς φαντασίας: *id eſt viſiones ad cogitandum, intelligendúmq; valẽteis, ſimulacris & imaginibus excitari, & quemadmodum ſine imaginibus cernere non poſſimus, ita ſine imaginibus cogitari non poſſe. qua de re ſic* M. Tull. *lib.* I *de natura* Deorum. Sic *enim dicebas, ſpeciem* Dei *percipi cogitatione, non ſenſu: nec eſſe in ea vllam ſoliditatem, neque eãdem ad numerum permanere: eámque eſſe eius viſionem, vt ſimilitudine, & tranſitione cernatur, neque deficiat vmquam ex infinitis corporibus ſimulacrorum acceſſio, &c. ſequitur paullo pòſt.* Hoc, *per ipſos deos, de quibus loquimur, quale tandem eſt?* Nam *ſi tantummodo ad cogitationem valent, nec vllam habent ſoliditatem, nec eminẽtiam: quid intereſt vtrum de hippocentauro, an de deo cogitemus?* Omnem *enim talem cõformationem animi ceteri philoſophi motum inanem vocant: nos autem aduẽtum in animos, & introitum imaginum.* Vt *igitur* Ti. Graccum *cùm videor cõtionantẽ in* Capitolio *videre:* M. Octauiũ *deferentem ſitellam: tum eum motum animi dico eſſe inanem: tu autem*

& Graeci, & Octauij imagines remanere, quae in Capitolium cùm peruenerint, tum ad animum meum referantur: hoc item fieri in Deo, cuius crebra facie pellãtur animi: ex quo beati, atque aeterni intelligantur. Fac imagines esse, quibus pulsentur animi: species duntaxat obiicitur quaedam, &c. sequitur paucis pòst. Nam quid est, quod minus probari poßit, quàm omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numae, Pythagorae, Platonis: nec ea forma, qua illi fuerunt? &c. Eodem pertinẽt illa ex epist eiusd. ad C. Caßium, epistolarum ad famil. lib. 15. Fit enim nescio quomodo, vt, quasi coràm adessè videar, cùm scribo aliquid ad te, neque id κατ' εἰδώλων φαντασίας, vt dicunt tui amici noui, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari, &c. nam satis est mihi locum indicassè: & alibi hunc eundem locum fortasse proferemus.

BRACTEAQVE AVRI) & tenuißima auri veluti membrana.

PERCIPIVNT OCVLOS) sic habent quinque libri manuscripti, & omnes typis impreßi, praeter Aldinos antiquiores: in quibus legitur, percipiunt oculi, mendosè. nam percipere, hîc ponitur pro occupare, seu afficere, seu perfundere. Sic lib. 5. Est etiam quoque vti non magno solis ab igni Aëra percipiat calidis feruoribus ardor. eadem ratione dicuntur illa, percipit me odium, horror, fames, &c.

CORPORIS H. Q. PEN. PER RARA) rara corporis dixit, corporis (vt ita dicam) raritates, quas alibi, inania, cauernas, & caulas, appellat.

VIDEMVS) videre videmur, nempe somniantes: vel videmus animo, & cogitamus vigilantes. vel dic Centauros, id est, Centaurorum imagines, &c. Centauri autem, Scyllae, Cerberi non fuerunt, vt statim dicet, cùm tamen eorum imagines ad animos nostros perueniant. Ad hunc locum pertinent illa Ciceronis ex lib. 1 de nat. deorum. Quid quòd eiusdem hominis imagines aliae in meum animum incurrunt, aliae in tuum? quid quòd earum, quae numquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, vt Scyllae, & Chimaerae, &c. Ibid. Quis enim Hippocentaurum fuissè, aut Chimaeram putat? sic Virgil. lib. 6. cõiunctè posuit Centauros & Scyllas, vt res inaneis. Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque bifórmes. Iterum M. Tull. libro. 1. Tuscul. quaest. Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo & corpore consumto, totóque animante deleto, & facto interitu vniuerso, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil: is planè perspiciet, inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, & regem Agamemnonẽ, nihil interesse. Sed hac de re infrà plura fortasse dicẽtur.

QVORVM MORTE OBITA) sic sup. lib. 1. Cernere vti videamur eos, audiréq; corã, Morte obita quorũ tellus amplectitur ossa. PARTIM SPONTE SVA) vt Cerberorũ, Scyllarũ, & similium rerũ, quae scilicet numquam fuerunt.

PARTIM QVAE VAR. AB R. CVMQVE) quaecumque, tmesis.

ET QVAE CONSISTVNT) sic legi debet, non, vt in vulgatis, conficiũt, nisi quis malit legere, confiunt, vt habent nonnulli lib. scripti, (quod tamen vix probem, propterea quòd inconcinnum videatur ita loqui, confiunt facta:) vel, vt quidam doctus putat, conueniunt. Videtur Lucretius tertium simulacrorum genus hoc versu fecisse, vt tria genera ab eo facta esse intelligamus: Primum genus eorum, quae sponte fiunt, id est per se, vt quae non fluunt ab vlla re, quae sit in rerum natura, verbi gratia, simulacra Scyllae, Cerberi, & simil. Secundum genus eorum, quaecumque ex rebus, quae sunt, fluunt, vt simulacra hominis, equi, lecti, & simil. Tertium eorum, quae composita & constituta sunt ex pluribus earum rerum, quae partim sunt, partim nõ sunt, figuris, vt sunt Centaurus, seu Hippocentaurus, Chimaera, tragelaphus.

nã hippocẽtaur⁹ fit ex homine, & equo: chimæra, à prima parte, ex leone: à media, ex capra: à postrema, ex dracone: tragelaph⁹, ex altera parte hircus est, ex altera ceruus. Itaq; fortassè ita legendũ est potius, Partim quæ cõstant ex harũ facta figuris. alioqui secundũ genus simulacrorũ continebit & simulacra rerum, quæ sunt, & simulacra rerum, quæ non sunt. NAT. ANIMALIS) *sic restitui ex cod. Bertiniano, in quo memini scriptum esse, animais. nam animaï quod est in libris vulgatis, ferri non potest.* CONVENIT IM.) *sic habent nostri omnes libri veteres: neque hîc, mea quidem sententia, quicquam mutandum. quamquam nonnulli legi volunt, concurrit.* HÆRESCIT FACILE) *sic habent tres libri manuscripti. quibũscum cõsentiunt omnes typis excusi, quos quidem viderim: duo reliqui manuscripti, Accrescit facile, &c. quos non sequor. puto enim scriptum esse à librario, aerescit, sine aspirationis nota, deinde postea ab alio librario factum, accrescit, ex, aerescit. Si quis tamen, accrescit, probabit: non pũgnabo.*

Hæc fieri (vt memoro) facilè hinc cognoscere possis,
Quatinus hoc simile est oculis, quod mente videmus,
Atque oculis simili fieri ratione necesse'st:
Nunc igitur quoniam docui me forte leones
Cernere per simulacra, oculos quæcumque lacessunt:
Scire licet mentem simili ratione moueri
Per simulacra leonum cetera, quæ videt æquè,
Nec minus, atque oculi: nisi quòd mage tenuia cernit.
Nec ratione alia, cùm somnus membra profudit,
Mens animi vigilat, nisi quòd simulacra lacessunt
Hæc eadem nostros animos, quæ, quom vigilamus:
Vsqueadeò, certè vt videamur cernere eum, quem
Reddita vitaï iam mors, & terra potita'st.
Hoc ideò fieri cogit natura, quòd omnes
Corporis affecti sensus per membra quiescunt,
Nec possunt falsum veris conuincere rebus.
Præterea meminisse iacet, languétque sopore,
Nec dissentit, eum mortis, letíque potitum
Iampridem, quem mens viuum se cernere credit.

HÆC FIERI (VT MEMORO) FACILE) *probat, animi rationem & cogitationem, imaginum accursũ cõmoueri, à similitudine videndi. hoc ita fieri (inquit) vt dico, ex hoc intelligere possis, quatinus, id est, quoniã, seu quia, hoc, quod mente videmus simile est oculis, id est simile est, atque illud, quod oculis cernimus. Sic autem restitui iam ab initio, cùm in omnibus libris vulgatis impressum, neque aliter scriptum esset in plerisque veteribus, quatinus hoc simile est illi. quam emendationem Thrasones secuti sunt, dissimulantes, & taciti, more suo, quasi in libris vulgatis repertam.* ATQVE OCVLIS SIMILI) *id est, & necesse est nos cernere mente atque animo similiter oculis, id est, similiter, vt oculis videmus.* FORTE LEONES) *adiecit aduerbium, forte, quia leones posuit potius, quàm*

quàm aliud animal. quasi ita dicat. finge, me aliquo casu leones videre. hos igitur leones, quos forte video, non nisi per simulacra à leonibus in aciem oculorum meorum affluentia, cernere queo. at cogitatio ita fit, vt visus. ergo leones cogitare non possum sine imaginibus leonum ad animum meum accurrentibus. non celabo lectorem, legi in cod. manuscrip. me forte leonum, mendosè opinor.

PER SIMVLACRA LEONVM CETERA) copulationem, &, quæ erat post vocem, leonum, sustuli, secutus auctoritatem codicis Bertiniani. tollendam autem esse etiam ratio peruincit. Nam hoc sentit Lucret. quoniam docui, me leones, & alias res cernere per leonum, & aliarum rerum simulacra, quæ oculos lacessunt: positum autem & concessum est, cogitationem simili ratione, atque visum, fieri: sequitur, mentem similiter per alia simulacra magis tenuia moueri, & me leones cogitare per ea simulacra. quæ mens ita cernit, vt oculi ea, quæ sunt maiora, cernunt.

NEC RATIONE ALIA CVM SOMNVS) de somno cognoscemus hoc eodem libro, non multis pòst versibus.

MENS ANIMI) ita sæpe hæc duo coniunguntur, vt lib. 5. animi vix mente videtur. & libro 6. Perturbata animi mens in mærore, metúque. & sup. lib. 3. Denique cur animi numquam mens, consiliúmque Gignitur in capite? sic & Plautus Cistell. Nullam mentem animi habeo: vbi sum, ibi non sum: vbi non sum, ibi est animus. sed de hoc genere plura ad illum locum Horat. epist. ad Villic. lib. I. tamen istuc mens, animúsque Fert. REDDITA VITAI) mors vitæ reddita, hoc est (vt opinor) mors cum vita commutata.

TERRA POTITA'ST) quem terra potita est: id est, quem terra humatum tenet. De hoc verbo, & id cum accusandi casu interdum iungi, suprà notatum. lib. 3. quorum vnus Homerus Sceptra potitus, & cet.

QVOD OMNES CORP. AFFECTI) quidam libri scripti habent, offecti: alij, effeti: alij, affecti: nonnulli typis excusi, effecti. ego, offecti, non improbo: quod interpretor, obstructi, & somno, quasi obice quodam, impediti. sup. lib. I. extrà Officiuntur, vti cogantur tardius ire. ne, affecti, quidem est reiiciendum. de quo suprà lib. 2. in extr. Vsqueadeò fracta'st ætas, affectáque tellus.

PRÆTEREA MEMINISSE IACET) meminisse, id est memoria, seu vis & potestas animi, qua res præteritas meminimus. τὸ μεμνῆσθαι. sic loquitur Ennius. Aut occasus vbi, tempúsve audere repreßit. audere, id est audaciam, τὸ τολμᾶν. Plautus Bacchid. hic vereri perdidit. τὸ αἰδεῖσθαι, id est, τὴν αἰδῶ, seu pudorē. Idem Lucret. sup eod. lib. Esse in imaginibus mißis consistere eorum. esse, id est, τὸ εἶναι. & eod. libr. infr. Nec fuit ante videre oculorum lumina nata. videre, id est, τὸ ὁρᾶν. & M. Tull. lib. 2. de Finib. Id primùm videamus beatè viuere vestrum quale sit. meminisse, autem, legendum esse, non (vt est in quibusdam vulgatis) mens ipsa, testantur quinque libri manuscripti. MORTIS, LETIQVE POTITVM) qui dormit (inquit) quia vis memoriæ sopita est, non dissentit, neque negat, eum esse mortuum, quem sibi viuum cernere videtur. potitum, autem, mortis, dixit, pro eo, quod est, in potestatem mortis redactum. sic Plautus, potitus hostium. Captiuis. Nam postquàm meus rex est potitus hostium, & c. id est, in hostium potestatem peruenit. Itémque alibi non semel. Sic & Iulianus iurisconsultus digestis, titulo de Captiuis & postlim. reuersis. cap. 22. Apparet ergo eadem omnia pertinere ad heredē eius, quæ ipse, qui hostium potitus est, habiturus esset, si postliminio reuertisset. Et Triphonius eod. tit. cap. 12. Cetera, quæ in iure sunt, posteaquàm postliminio rediit, pro

eo habentur, ac si numquam hostium potitus esset. Et Vlpian. *titulo, ex quibus cauſ. maiores.* Ego autē etiam nomine eius, qui hostiū potitus est, si curator, vt plerumq; fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo. Idem titulo, de testamento milit. cap. 10. Facere testamentum miles hostium potitus, nec iure militari potest.

Quod superest, non est mirum, simulacra moueri,
Brachiáque in numerum iactare, & cetera membra.
Nam fit, vt in somnis facere hoc videatur imago.
Quippe, vbi prima perit, alióque est altera nata
Endo statu, prior hæc gestum mutasse videtur,
Scilicet id fieri celeri ratione putandum'st.
'Tanta est mobilitas, & rerum copia tanta,
'Tantáque sensibili quouis est tempore in vno
'Copia particularum, vt possit suppeditare.'
Multáque in his rebus quæruntur, multáque nobis
Clarandum'st, planè si res exponere auemus.

QVOD SVPEREST) *docet non esse mirum imagines moueri, & saltare, & similia facere: aut certe facere videri. Quod superest, id est, quod reliquum est.*
IN NVMERVM) *aptè, compositè, numerosè. sic lib. 2.* Armati in numerū pulsarent æribus æra. Virg. Georg. 4. de cyclopib. *Illi inter sese magna vi brachia tollunt In numerum, versántq; tenaci forcipe ferrum. cuius contrarium est, extra numerū.* Idem Lucret. lib 5. *Atq; extra numerum procedere membra mouenteis Duriter, & duro terram pede pellere matrem.* Horat. epist. ad Loll. 2. lib. 1. *Quamuis nil extra numerum fecisse, modúmque Curas. ad quem locum plura à nobis annotata sunt.*
ENDO STATV) *sic reposui, cùm legatur in libris omnibus, Inde statu, planè mendosè. legendū enim, Endo, quamquam fateor me olim reposuisse, Indu, quod item reperitur in omnibus fere libris pro, endo. sed malo, endo. ídque rectum puto. quod valet, in. sententia autem est hæc. Videtur (inquit) imago in somnis membra mouere & gesticulari in numerum, quia postea quàm prima imago periit, secundáque continuò in alio statu, quàm erat prima, nata est: videtur hæc prima statū, gestúmque mutasse. quod longè aliter est. nam imago imagini succedit, & vno, eodémque tempore, aliæ, atque aliæ imagines creātur: quemadmodum non est vnum lumen, quod à corpore luminoso, quale est corpus solis, fluit: sed aliud, atque aliud, quod per successionem quandam non interruptam cōtinuatur, ac perpetuatur. qua de re suprà.* TANTA'ST MOBILITAS) *ἐπιφώνημα, vt supr. lib. 1.* Tantum relligio potuit suadere malorum. *Sed hic versus hinc auferendus est, vt alieno loco positus. Nam infrà suo loco ponitur, ibíque duntaxat legendus.*
TANTAQVE SENSIBILI, &c.) *neque hic versus, neque qui deinceps sequitur, Lucretianus est. nam primùm non est eorum pura, immo ne Latina quidem oratio: deinde sententia ex eis nulla probabilis, aut huic loco cōsentanea elici potest.*
COPIA PARTIC. VT P. SVPP.) *suppeditare, id est, suppetere, ἐπαρκεῖν. Verùm, vt dixi, non puto, hunc versum esse poëtæ, sed spuriū. Itaq; sublatis duobus his versib. vt spuriis, sublato & illo, qui hos proximè antecedit, quia frustrà, & nō suo loco locatus est, sic censeo hunc locum esse legendum.* Scilicet id fieri celeri ra-

tione putandū est: Multáq; in his rebus quæruntur, &c. sed non celabo lectorē, scriptum esse in quibusdā vulg. cod. quærendum. CLARANDVM EST) *clarare oportet,* δηλωπίον. *sic sup. lib. I. Æternas quoniam pœnas in morte timendum.*

Quæritur in primis, quare, quod quoique libido
Venerit, extemplò mens cogitet eius idipsum.
An'ne voluntatem nostram simulacra tuentur?
Et simulac volumus, nobis occurrit imago?
Si mare, si terram cordi'st, si denique cælum,
Conuentus hominum, pompam, conuiuia, pugnas,
Omnia sub verbóne creat natura, parátque?
Quom præsertim aliis eâdem in regione, locóque
Longè dissimileis animus res cogitet omnis?
Quid porrò, in numerum procedere quom simulacra
Cernimus in somnis, & mollia membra mouere,
Mollia mobiliter quom alternis brachia mittunt?
Et repetunt oculis gestum pede conuenienti?
Scilicet arte madent simulacra, & docta vagantur,
Nocturno facere vt possint in tempore ludos?
An magis illud erit verum, quia tempore in vno
Cum sentimus id: vt cùm vox emittitur vna:
Tempora multa latent, ratio quæ comperit esse:
Propterea fit, vti quouis in tempore quæque
Præstò sint simulacra locis in queisque parata?
Tanta est mobilitas, & eorum copia tanta.
Et quia tenuia sunt, nisi se contendit, acutè
Cernere non potis est animus. proinde omnia, quæ sunt
Præterea, pereunt, nisi sic sese ipse parauit.
Ipse parat sese porrò, sperátque futurum,
Vt videat, quod consequitur rem quamque. fit ergo.
Nónne vides, oculos etiam, quom, tenuia quæ sint,
Cernere cœperunt, contendere se, atque parare:
Nec sine eo fieri posse, vt cernamus acutè?
Et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
Si non aduertas animum, proinde esse, quasi omni
Tempore semotæ fuerint, longéque remotæ.
Cur igitur mirum est, animus si cetera perdit,
Præter quàm quibus est in rebus deditus ipse?
Deinde adopinamur de signis maxima paruis:
Ac nos in fraudem induimus, frustramur & ipsi.

QVÆRITVR IN PRIMIS, QV. QV. QVOIQ. L. V. EXT. M. C.) Sic M. Tull. oratione pro Milone. Fingite animis. Liberæ enim sunt cogitationes nostræ: & quæ volũt, sic intuentur, vt ea cernimus, quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem huius condicionis meæ. Idem lib. I. de nat. deorum. Chrysippus, qui Stoicorum somniorum vaferrimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum deorum, atque ita ignotorum, vt eos ne coniectura quidem informare possimus, cùm mens nostra quiduis videatur cogitatione posse depingere. Hæc quæstio, quare quod cuique libuerit, id cogitet, cùm cogitatio simulacris excitetur, pendet ex superiore, quamobrem simulacra moueri videantur. Itaque vtriq; quæstioni eadem opera respondet: sed Peripateticorum atque Academicorum veterum more, qui ad propositam quæstionem, & ad interrogatum pluribus modis, quasi dubitantes, & sibi diffidentes, respondebant: & tamen postremo loco, quam sententiam, & rationem magis probabant, ponebant. sic igitur Lucretius hoc loco. Quæritur (inquit) quare, quod cuique libuerit, idipsum continuò mens eius cogitet. An quia simulacra nostro arbitratu ad nos accurrunt, nobísque obtemperant, cùm de re aliqua cogitare volumus? an potius quia in vno tempore multa delitescunt tempora, quæ non nisi ratione esse intelliguntur? Atque iccircò fit, vt quouis tempore, & quibusuis in locis simulacra præstò sint, atque ad nutum nostrum parata nobis assistant? Hanc de imaginibus, & de cogitandi per imaginum appulsum ratione, Epicuri sententiam irridet, & improbat M. Tull. epist quadam ad Cassium lib. 15. epist. his verbis. Fit enim nescio quomodo, vt quasi coràm adesse videare, cùm scribo aliquid ad te: neque id κατ' εἰδώλων φαντασίας, vt dicunt tui amici noui: qui putant etiã διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari. (Nam, ne te fugiat, Catius Insuber Epicureus, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargettius, etiam antè Democritus, εἴδωλα, hic spectra nominat) His autem spectris etiam si oculi possent feriri, quòd, cùm velimus, ipsa accurrunt, animus quî possit, ego non video. doceas tu me oportebit, cùm saluus veneris, in meáne potestate sit spectrum tuum, vt simulatque mihi collibitum sit de te cogitare, illud accurrat: neq; solùm de te, qui mihi hæres in medullis, sed si insulam Britanniã cœpero cogitare, eius εἴδωλον mihi aduolet ad pectus. Idem lib. I. de nat. deor. Quid quòd simul ac mihi collibitum est, præstò est imago? quid quòd etiam ad dormientem veniunt inuocatæ? Tota res Vellei nugatoria est. Eodem pertinent illa eiusdem lib. 2. de diuinatione. Igitur me imago Marij in campum Atinatem persequebatur. Nulla enim species cogitari potest, nisi appulsu imaginũ. Quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, vt, simulatque velimus, accurrant? etiámne earum rerum, quæ nullæ sunt? &c.

OCCVRRIT IMAGO) sic quidem habent libri omnes, & manuscripti, & typis excusi, quibus vsus sum: sed videtur potius legendum, accurrit, vt declarant ea, quæ paullo antè ex Marco Tullio protulimus, ibi: cùm velimus, ipsa accurrunt, &c: & ibi. eius εἴδωλον mihi ad pectus aduolet, &c. nisi dicamus, occurrit, positũ esse pro, accurrit, antiquè, quod altàs notauimus. lege Festum in præpositione, Ob.

OMNIA SVB VERBONE CREAT) omniáne simulacra sub verbo gignit natura? Vel ex hoc locò perspicuum est, vbicunq; legitur in codicibus siue manuscriptis, siue impressis, simulacra geruntur, legendum, genuntur, id est, gignuntur.

QVID PORRO, IN NVMERVM) videtur reuerti ad priorem quæstionem, quamobrem simulacra in numerum moueri videantur: eámque vna opera dissoluere.

ET REPETVNT OCVLIS, &c.) puto hunc esse verborum ordinem: Et repetunt gestum pede oculis conuenienti: ποσὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἁρμόζοντι: vel legēdum, Et repetunt manibus gestum pede conuenienti.

SCILICET ARTE MADENT) Sic habent libri manuscripti, Scilicet arte madent, &c. inquam, quod ego olim quidem lectori indicaram: neque satis probaram, tantúmque lectoris iudicio rem totam permiseram: nunc autem, reiecta vulgata lectione, Scilicet arte valent, &c. quæ est supposita, antiquam amplector.

AN MAGIS ILLVD) id est an potius illud erit verum, quia in vno tempore multa inclusa sunt tempora: quibus singulis temporibus, singulæ nobis paratæ præstò sint imagines?

CVM SENTIMVS, &c.) hunc versum delendum puto, vt spurium: Nam & corrumpit sententiam huius loci, & nullam ipse probabilem sententiam continet, nisi quis dicat, hoc modo retineri & interpretari posse. An magis illud erit verum, tum cùm id sentimus: id est cùm videntur nobis imagines in numerum brachia iactare, & saltare, in vno tempore, multa inclusa latêre tempora, vt cùm vox vna vno tempore missa, plura tempora metitur? Omnino in hoc loco, atque in hoc versu mihi aqua hæret. Adde quòd in quattuor libris manuscriptis, ita eum scriptum reperi, Consentimus, id est, cùm vox emittitur vna: cuius scripturæ quæ sententia, aut quæ ratio sit, non satis dispicio. Putaui aliquando sic legendum, Cùm sentimus item, vt, cùm vox emittitur vna: vel sic, Cùm sentimus idem, vt cùm vox emittitur vna, sed quorsum hæc, cùm mihi delendus esse videatur?

LOCIS IN QVEISQVE PARATA) sic habent quattuor libri manuscripti, Vatic. Scipionis, Faërni, Bertinianus: & ita legendum est. cum his congruunt illa Marci Tullij lib. 1. de nat. Deor. quem paullo antè protuli: fluentium frequenter transitio fit visionum, vt è multis vna videatur.

TANTA HIS MOBILITAS, ET EOR.) hoc loco duntaxat & scribi, & legi debet hic versus. Iam duos versus, qui deinceps in omnibus libris leguntur, sustuli, vt alieno loco inculcatos, & frustra repetitos, & minime ad hunc locū quadranteis. leguntur enim suprà suo loco post versum, Nam fit vt in somnis facere hoc videatur imago. aptè enim sequitur, Quippe vbi prima perit, &c. prima autem, imago scilicet. At hîc non licet ita dicere, quia nō antecedit nomen, imago, sed vox, simulacra, quæ est numeri multitudinis.

ET QVIA TENVIA SVNT) quærere aliquis poterat: sed si mens cogitare nō potest, nisi per occursum, seu accursum simulacrorum, &, si, quod cuique libuerit, id cuiusque mens facile cogitare potest, quia quouis tempore, & quouis in loco parata sunt, & præstò sunt simulacra: quî fit, vt, cùm infinita & omnis generis simulacra ei præstò sint, non æquè videat eodem tempore ea, quæ non vult, atq; ea, quæ vult? respondet Lucretius, ea simulacra, quibus mens mouetur, & quæ videt, esse tenuissima, & longè tenuiora scilicet, quàm quæ oculis cernimus. Quapropter animus non nisi se contendit, acutè ea cernere potest: ea igitur, quæ accuratè, & contentè cernit, cernit acutè: quæ verò leuiter, & (vt ita dicam) aliud agens cernit, ea dilabuntur, & pereunt. Idque ex similitudine oculorum intelligere licet, qui cùm rem aliquam cernere cœperunt (quod sine simulacris facere non possunt) eam rem acutè cernere non possunt, nisi simulacra illa contenta acie cernant.

NISI SE CONTENDIT, ACVTE CERN.) sic restitui, reclamantibus omnibus codicibus, admonitus ab eo loco, qui est infrà septimo abhinc versu.

in quo ita loquitur: contendere se, atque parare. Contendere autem his locis agendi vim habet, vt cùm dicimus, contendere neruos, contendere aciem oculorum, cõtendere vireis. Idem Lucret. infr. eod. lib. Et quasi de palma summas contendere vireis. idem lib. I. Primùm Graius homo mortaleis tendere contrà Est oculos ausus. ad quem locum plura. OMNIA QVÆ SVNT PRÆTEREA) id est omnia simulacra, quæ sunt præter illa, ad quæ cernenda animus sese contẽdit, & parat, pereũt.

NISI SIC SESE IPSE PAR.) id est nisi sese contendit, vt ea cernere queat, nempe dum rerum consecutionem, & seriem considerat.

IPSE PARAT P.) porrò (inquit) ipse animus sese componit, & parat ad cernendum, sperátque fore, vt videat id, quod quamque rem consequitur, id est quod cuique rei est consequens. NONNE VIDES) hoc ostendit à simili.

NEC SINE EO) id est nisi se contendant, & parent ad cernendum. Etiam mathematici docent, primùm adspectus alios fieri per lineas à punctis rerum adspectabilium ad perpẽdiculum in oculum, seu in visum incidẽteis: & hi adspectus distincti appellantur: alios per lineas, quæ à rebus aspectabilibus nõ cadunt in visum ad perpendiculum: & hi indistincti nominãtur: deinde omnem adspectum fieri vel inspectione simplici, & subita oculi adiectione ad rem aliquam: vel cõtuitione accurata, & intenta. Vt igitur rem aliquam acutè cernam, & planè ac perfectè inspiciendo cognoscam, duo concurrere oportet: vnum, vt res, quæ cernitur, oculo sit ad perpendiculum opposita, lineæque à re, quæ cernitur, in oculum ad perpendiculum incidentes, pyramidem efficiant, cuius vertex sit in puncto medio oculi, basis verò in extremitate, seu summa cæsura rei, quæ cernitur: alterum, vt rei contuitio sit diligens & accurata, & tam diuturna, quantùm satis sit.

ET TAMEN IN REBVS) licet (inquit) intelligere, etiam in rebus apertis, ac manifestis, nisi animam attendas, dum eas cernis, & si aliud agas, aut si peregrinetur animus, proinde esse, quasi eæ ipsæ res omni tempore abs te fuerint remotissimæ, tibique obscurissimæ. sic M. Tull. lib. I. Tuscul. Itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris oculis, & auribus, nec videmus, nec audimus. SEMOTÆ FVERINT, LONGÆQVE REMOTÆ) sic legendum vel inuitis omnibus codicibus, in quibus legitur, semotum fuerit, longéque remotum. &, vt ita legatur, sententia ipsa flagitat.

PRÆTERQVAM QVIBVS EST IN R.) secutus sum cod. Parisiens. Venetos antiq. Florent. etiam Bertin. & Memm. manuscriptos. hoc tamen interest inter Venetos & Florent. quòd in Florent. legitur, queis est in rebus, & ita in Bertiniano: in Venetis, quibus est in rebus, & ita in Paris. Iam hoc loquendi genus, deditus in rebus, deditus in studio, vsitatum fuit antiquis. Catull. in nuptias Iuliæ & Manlij. Non tuus leuis in mala Deditus vir adultera. Iterum Lucret. suprà lib. 3. Et simul in pugnæ studio quòd dedita mens est. Cato. poëticæ arti honos non erat. si quis in ea re studebat, aut sese ad conuiuia applicabat, grassator vocabatur.

AC NOS IN FRAVDEM INDVIMVS) eleganter & venustè dictum, induere se in fraudẽ. sic M. Tull Verr. de iure dicundo. Hîc videte in quot laqueos se induerit. Idem in Lucullo: Philo autem dum noua quædam cõmouet, quòd ea sustinere vix poterat, quæ cõtra Academicorum pertinaciã dicebantur: & apertè mentitur, vt est reprensus à patre Catullo, &, vt docuit Antiochus, in idipsum se induit, quod timebat. Idem de diuin lib. 2. cur vos induitis in eas captiones, quas nũquam explicetis? Plaut. Casina. Mea præda est illa: proin tu te in laqueum ne induas.

FRVSTRAMVR ET IPSI) *cùm in codicibus quibusd. manuscriptis reperissem scriptum, Frustraminipsis, idque cum litura: in aliis, frustramur id ipsi, & ita in Paris. & Venetis antiq. ego frustramur & ipsi, reposui: quæ scriptura perspicuè vera est. Iam verò etiam Aristot. lib. de insomniis, scribit, nos facilè decipi, ac falli circa sensus, maxime cùm perturbati aliquo animi motu sumus, vt amantes videntur ex parua similitudine eam, quam amant, cernere: timidi & ignaui, hostium cõspectum sibi fingunt, &c. cuius rei exstat exemplum apud Cæs. lib. I. de bello Gall. vbi narrat, Considium quendam, alioqui rei militaris peritißimum, cùm exploratum, quid hostes agerent, missus esset, metu perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renuntiasse.*

Fit quoque, vt interdum non suppeditetur imago
Eiusdem generis: sed fæmina quæ fuit antè,
In manibus vir tum factus videatur adesse:
Aut alia ex alia facies, ætásque sequatur:
Quód ne miremur, sopor, atque obliuia curant.
Istud in his rebus vitium vehementer, & istum
Effugere errorem, vitaréque præmeditator,
Lumina ne facias oculorum clara creata,
Prospicere vt possimus: &, vt proferre viaï
Proceros passus, ideò fastigia posse
Surarum, ac feminum pedibus fundata plicari:
Brachia tùm porrò validis ex apta lacertis
Esse, manúsque datas vtraque à parte ministras,
Vt facere ad vitam possimus, quæ foret vsus.
Cetera de genere hoc inter quæcumque pretantur:
Omnia peruersa præpostera sunt ratione.
Nil ideò quoniam natum'st in corpore, vt vti
Possemus: sed quod natum'st, id procreat vsum.
Nec fuit ante videre oculorum lumina nata:
Nec dictis orare prius, quàm lingua creata'st:
Sed potius longè linguæ præcessit origo
Sermonem: multóque creatæ sunt prius aures,
Quàm sonus est auditus: & omnia denique membra
Antè fuere, (vt opinor) eorum quàm foret vsus.
Haud igitur potuere vtendi crescere causa.
At contrà conferre manu certamina pugnæ,
Et lacerare artus, fœdaréque membra cruore,
Antè fuit multo, quàm lucida tela volarent.
Et volnus vitare prius natura coëgit,
Quàm daret obiectum parmaï læua per artem,

Scilicet & fessum corpus mandare quieti,
Multo antiquius est, quàm lecti mollia strata.
Et sedare sitim prius est, quàm pocula, natum.
Hæc igitur possunt vtendi cognita causa
Credier, ex vsu quæ sunt, vitáque reperta.
Illa quidem seorsum sunt omnia, quæ prius ipsa
Nata, dedere suæ pòst notitiam vtilitatis.
Quo genere in primis sensus, & membra videmus.
Quare etiam atque etiam procul est, vt credere possis,
Vtilitatis ob officium potuisse creari.

SOPOR, ATQVE OBLI. CVR.) *hoc significat. non miramur, dum dormimus, quæ antè fæmina nobis visa sit, eam nũc virum esse factam, propterea quòd tum meminisse iacet, languétque sopore, vt suprà dixit. sopor & obliuia curant, id est efficiunt, ne hoc miremur. tralatio est. sic loquitur lib. 3. calidíque vaporis Semina curare, in membris vt vita moretur. & lib. 5. Ignis enim curauit, vt alsia corpora frigus Non ita iam possent cæli sub tegmine ferre.*

ILLVD IN HIS REB. VIT. VEH. ET ISTVM EFF. ERR. VITAREQVE PRÆMEDITATOR) *hos duos versus indignis modis corruptos, ego vestigia scripturæ veteris odoratus, & Lucretij sententiam ipsis cubilibus persecutus, non infeliciter, mea quidem sentẽtia, restitui. Sed proponam primùm scripturarum dissimilitudines: deinde eius scripturæ, quam probaui, sententiam explicabo. Sic igitur scriptum est in cod. Vatic. Illud in his rebus vitium vehementer inesse Effug. errore, multaréque præmetuentor: in Tett. & Faërn. Effugere errores, multásque præmetuentur. in Bertin. Effugere errorem, vitaréque præmetuenter. in Memm. Effugere errore, vitaréque præmetuenter. cod. typis impressi, Paris. & Venet. antiq. Effugere errorem, vitaréque præmeditemur. ceteri vulgati ita corrupti sunt, vt pigeat me referre. Sic igitur repono. Illud in his rebus vitium vehementer, & istũ Effugere errorem, vitaréque præmeditator, &c. id est, multò antè meditator in his rebus illud vitium, istúmque errorem effugere, ac vitare, ne scilicet facias, néve existimes, oculos eius rei gratia esse creatos, vt cernamus: suras & pedes, vt ambulemus: brachia & manus ad ea facienda, quæ ad vitam sint vtilia, &c. Non enim membra, aut quicquam omnino in corporibus nostris natum est, vt eo vtamur: sed ex eo, quod natum est, proficiscitur vsus. Neque enim viderunt homines, antè quàm oculos à natura habuerũt, neq; antè orationes habuerunt, aut omnino locuti sunt, quàm lingua creata est: sed contrà & oculi prius creati sunt, quàm quicquam cernerent, & lingua prius nata est, quàm loqui posset. Quòd si id verum esset, quod quidam arbitrantur, membra esse creata, vt eis cerneremus, audiremus, fabricaremur, ambularemus, &c. sequeretur ex eo, nos & prius, quàm oculos haberemus, cernere, & sine manibus fingere, aut pingere, & sine pedibus ambulare potuisse. Nam quicquid alicuius rei fit gratia, id ea re, cuius rei causa comparatur, posterius est tempore: vt lectus dormiendi & quiscendi causa factus est: poculum bibendi causa comparatum est: parma tegendi corporis & vitãdæ plagæ gratia reperta est. at prius quàm lecti, pocula, parmæ essent: & quiescebant, & bibebant, & plagam*

vitabant

vitabant homines. Cùm igitur neque antè quàm oculi essent creati, cernere, neque
ante pedum originem, passus proferre, neque ante manus factas, quicquam contre-
ctare potuerint homines: falsum est & oculos, cernēdi, & pedes, ambulādi, & ma-
nus, contrectandi causa esse factas. Aliter sentiebant Stoici, vt refert M. Tull. lib. 3. de
Finib. Iam membrorum, id est partium corporis alia videntur propter eorum vsum
à natura esse donata, vt manus, crura, pedes, & ea, quæ sunt intus in corpore, quorū
vtilitas quanta sit à medicis disputatur: alia autem nullam ob vtilitatem, quasi ad
quendā ornatū, vt cauda pauoni, plumæ versicolores columbis, viris māmæ atque
barba. Hanc autem Epicuri opinionem refellit & Lutatius, siue Lactantius lib. de
opificio dei, his verbis. Dixit enim neque oculos ad videndum esse natos, neque au-
reis ad audiendum, neque pedes ad ambulandum: quoniam membra hæc prius na-
ta sunt, quàm esset vsus videndi, & audiendi, & ambulandi: sed horum omnia
officia ex natis exstitisse. Vereórne huiusmodi portenta, & ridicula refutare non
minus ineptum esse videatur. Sed libet ineptire, quoniam cum inepto agimus, ne se
ille nimis argutum putet. Quid ais Epicure? Non sunt ad videndum oculi nati? &c.
Cùm hæc scripsissem, Zoilus hac mea emendatione improbata, sic emendandū cen-
suit, Illud in his rebus vitium vehementer inesto Effugere, illorúmque errorem præ-
meditemur, Lumina qui faciunt, &c. non solùm contra omnium librorum manu-
script. auctoritatem, verùm etiam præter rationem, & sine vlla sententia. Sed om-
nino malo mea ab istis Zoilis improbari, quàm compilari, & harpagari. Simeo Bo-
sius, homo acerrimi iudicij, cùm hæc iam scripsissem, & ita excudi curassem, dixit
mihi, sibi videri, ita posse legi, Illud in his rebus vitium vehementer vise Effugere,
errorem vitaréque præmetuenter, &c. vise effugere, inquit, id est, vide vt effu-
gias: præmetuenter, inquit, id est, præcautè, προπεφυλαγμένως.
QVÆ FORET VS.) id est, quæ foret opus. quidā tamē legūt, quæ ferat vsus.
INTER QVÆCVMQVE PRETANTVR) quæcumque interpretan-
tur. tmesis. NEC FVIT ANTE VIDERE) ordo est: nec videre fuit ante
oculorum lumina nata. videre autem interpretor, τὸ ὁρᾶν, ἢ ὅρασις, vt suprà. Præ-
terea meminisse iacet. nisi quis malit dicere, nec fuit, id est, nec licuit, videre, &c.
PRÆCESSIT) sic legendum, & ita scriptum est in lib. manuscrip. quibuscum
consentiunt Parisiens & Veneti antiq. alij enim vulgati habēt, præcedit, non rectè.
OBIECTVM) πρόβλημα. obiectum autem parmæ daret, dixit pro eo, quod
est, parmam obiiceret. Iam verò parmam, esse Θρᾳκικὸν ὅπλον, docet auctor vocabu-
larij Latinogræci: Festus autem, scutum breue.
HÆC IGITVR POSSVNT) hæc, nempe tela, parma, lectus, pocula.

Illud item non est mirandum, corporis ipsa
Quòd natura cibum quærit quoiusque animantis.
Quippe etenim fluere, atque recedere corpora rebus
Multa modis multis docui: sed plurima debent
Ex animalibus iis, quæ sunt exercita motu:
Multáque per sudorem ex alto pressa feruntur:
Multa per os exhalantur, quom languida anhelant.
His igitur rebus rarescit corpus: & omnis
Subruitur natura: dolor quam consequitur rem.

Propterea capitur cibus, vt suffulciat artus:
Et recreet vireis interdatus, atque patentem
Per membra ac venas vt amorem obturet edendi.
Humor item discedit in omnia, quæ loca cumque
Poscunt humorem: glomeratáque multa vaporis
Corpora, quæ stomacho præbent incendia nostro,
Dissupat adueniens liquor: ac restinguit, vt ignem:
Vrere ne possit calor amplius aridus artus.
Sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
Abluitur, sic expletur ieiuna cupido.

ILLVD ITEM NON EST) *Nunc cur esuriant, & sitiant animantes, rationem affert.* QVIPPE ETENIM) *Aiunt medici, cibum & potum ab animante propter magnitudinem caloris natiui desiderari: qui nisi cibo & potu restingueretur, membra depasceretur atque absumeret. nunc autem, alimento sicco & humido refrenatus, & vireis imminutas reficit, & quæ depereunt, reparat ac resarcit.*

DOCVI) *suprà hoc libro, non longè à princip.* ATQVE RECEDERE) *fortasse legendum, ac decedere, vt suprà lib 2 Nam certe fluere, ac decedere corpora rebus Multa, manus dandum st. Cùm multa (inquit) corpora fluunt è rebus, & corporibus nostris, tùm longè plurima ex iis animantibus, quæ plurimum exercêtur, atque agitantur.* EXERCITA) *fatigata.*

INTERDATVS) *interea datus: vt & alibi.*

VT AMOREM OBTVRET EDENDI) *sic legendum est, tametsi hoc loco mendosi sint codices manuscripti, præter Bertinianum qui perspicuè habet, obturet, vulgati aute, obduret. Sic Homer. idque non semel.* Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο *cui prope par est hic versu Virgil. Postquam exemta fames epulis, mensæq; remotæ. Cùm hæc scripsissem, & iam sic bis edidissem: homo* ἀναιδής *meā emendationem sequens & probans, ita lego, inquit, ex veterib. libris. Talis est vsquequaque istius,* βδελυροῦ ἀναισχυντία, καὶ ἀδικία.

HVMOR ITEM DISCEDIT) *Atqui cibus & potus in ventriculo commiscentur atque vnà concoquuntur. quibus concoctis, succus ex illis expressus, atq; ab alienis secretus, permanat ad iecur, ibique in sanguinem vertitur.*

VAPORIS) *caloris.* DISSVPAT) *discutit.*

SIC IGITVR TIBI ANHELA SITIS &c.) *id est sic sedatur sitis, sic expletur fames.* IEIVNA CVPIDO) *id est, esuries, seu fames.*

Nunc quî fiat, vti passus proferre queamus,
Cùm volumus, variéque datum sit membra mouere:
Et quæ res tantùm hoc oneris protrudere nostri
Corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.
Dico, animo nostro primùm simulacra meandi
Accidere, atque animum pulsare, vt diximus antè.
Inde voluntas fit. neque enim facere incipit vllam
Rem quisquam, quàm mens prouidit, quid velit, antè.

At, quod prouidet, illius rei constat imago.
Ergo animus cùm sese ita commouet, vt velit ire,
Inque gredi: ferit extemplò, quæ in corpore toto
Per membra, atque artus, animaï dissita vis est.
Et facile'st factu, quoniam coniuncta tenetur.
Inde ea proporrò corpus ferit: atque ita tota
Paullatim moles protruditur, atque mouetur.
Præterea tum rarescit quoque corpus: & aër,
Scilicet vt debet, qui semper mobilis exstat,
Per patefacta venit, penetrátque foramina largus:
Et dispergitur ad parteis ita quasque minutas
Corporis. hinc igitur rebus fit vtrinque duabus,
Corpus vti, vt nauis velis, ventóque, feratur.
Nec tamen illud in his rebus mirabile constat,
Tantula quòd tantum corpus corpuscula possint
Contorquere, & onus totum conuertere nostrum.
Quippe etenim ventus subtili corpore tenuis
Trudit agens magnam magno molimine nauim:
Et manus vna regit quantouis impete euntem:
Atque gubernaclum contorquet quolibet vnum.
Multáque per trochleas, & tympana pondere magno
Commouet, atque leui sustollit machina nisu.

Causam motus ad locũ vult esse simulacra quædã ad
NVNC QVI FIAT) *voluntatẽ mouendi è loco ad locũ*
meandũ apta, mentẽ, seu animum pulsantia, & planius, voluntatẽ vult esse prin-
corporis efficientia. idẽ lib. secundo simplicius, sic enim illo loco. Nam dubio procul
cipiũ motus, & à corde initiũ motus exsistere. hinc motus per mẽbra vagãtur, seu
his rebus sua cuique volũtas Principium dat: & c. Aristoteles duas huius
genuntur ibid. Vt videas initum motus à corde creari, id est appetitum & mentem.
motus causas esse vult lib. 3. de animo. ὄρεξιν, καὶ νοῦν*, ut fortasse legendum sit, honeris*
ONERIS) *quidam libri scripti habent, honoris: Varro lib. 4. de*
cum aspirationis nota honorem enim ab honere dictum esse docet
ling. Latin. INSVERIT) *insueuerit, solita sit. quidam tamen insuerit, positũ esse*
volunt pro insuefecerit. ACCIDERE) *accidere animo nostro, id est, accidere*
ad animum nostrum, vt sup. locutus est eod. lib. in luci quæ poterit res Accidere ad
speciem, & c. & sup. eod. ad terrarum accidat oras.
REM QVISQVAM QVAM MENS) *ordo est. neque enim quisquam*
vllam rem facere incipit antè quàm mens prouidit, quid velit.
AT QVOD PROVIDET) *At id, quod mens prouidet, seu præuidet (in-*
quit) illius rei, quam quisque facere instituit, est imago. licet autem hunc versum di-
metiri duobus modis, vel vt pronominis illius, secunda syllaba longa sit: rei, vnius sit
syllabæ: vel vt, illius, secunda syllaba sit breuis, & sic absumatur: rei sit disyllabum.

IN'QVE GREDI) & ingredi: tmesis. FERIT EXTEMPLO) animus ferit animam per totum corpus fusam & permanantem.

QVONIAM CONIVNCTA) quoniam anima cum animo coniuncta est. sic lib.5. Nónne vides etiam quàm magno pondere nobis Sustineat corpus tenuissima vis animaï, Propterea quia tam coniuncta, atque vniter apta'st?

PRÆTEREA TVM RAR.) altera causa motum adiuuans.

CORPVS VTI, VT NAVIS) sic reposui, paullùm discedens à scriptura vulgata, quæ est: Corpus vt ac nauis, &c. Inusitatum autẽ, & insolens loquendi genus, ac nauis, pro, proinde ac nauis, vel, ita vt nauis. Adde quòd libri scripti à vul
gatis dissentiunt, & ipsi inter se dissident In aliis enim scriptum est, Corporis, vt de
nauis: in aliis, Corporis, vt ac nauis. ex qua scriptura Muretus suspicabatur legendũ
esse, Corporis vt nauis, velis, &c. vt per nauim corporis, corpus ipsum intelligamus.
Cùm ita bis edidissem, Zoilus coniecturam Mureti arripuit, neque tamen eam integram seruauit: sed corrupit. Sic enim vult legi, Corporis, vt hæc nauis, &c. quã scripturã quis mediocriter doctus non videt ferri non posse? nam quòd ait in voce, corporis, s. absumi, hoc non solet fieri, nisi ante consonantem. ita iacet istius βασκαίου
acumen. Omnino corpus nostrum, quod ad eius motum attinet, cum naui comparat
hoc modo: Quemadmodum nauis velis, ventóque agitur: ita corpus nostrum impellitur, & mouetur ab animæ potestate, & ab aëre multo, corpus rarefactũ penetrãte.

QVIPPE ETENIM VENTVS) Aristoteles μηχανικῶν, cap. 7. rationem
affert, quamobrem, quãto antemna sit altius elata, tanto citius nauis feratur, eodem
velo, eodémque vento. quæ ratio intelligi non potest, nisi ab eo, qui, quare vectis tan-
tam vim habeat mouendorum grauissimorum onerum, causam cognorit. (est autem
vectis palus ligneus, seu ferreus lingulatus, seu rostratus, μοχλὸν Græci appellant.)
Nam (vt scribit Vitruuius lib. 10. cap. 8.) quod onus manuum multitudo mouere
non potest, supposita, veluti centro, & porrecta pressione (quod Græci ὑπομόχλιον
appellant) & vectis lingua oneri subdita, eiusdem vectis caput, vnius hominis viribus depressum, id onus extollit. Causa igitur huius rei est (vt docet ibidẽ Vitruu.)
quia prior pars vectis breuior ab ea pressione, quæ est loco cẽtri, subit onus: & quia
caput eius longius ab eo centro, id est, à pressione distans, cùm per id ducitur, faciendo motus circinationem, cogit pressionem paucis manibus oneris maximi pondus examinare. Semper enim, quanto posterior pars, id est ea, quæ est à centro, seu à
pressione ad vectis caput, quod à motore premitur, fuerit lõgior priore, id est ea parte, quæ à centro ad lingulam, seu rostrum pertinet, tanto faciliùs onus mouebitur.
His igitur cognitis, & præpositis, quamobrem velum vento inflatum, maximè si antemna non procul absit à cacumine mali, celerrimè nauẽ moueat, facile intelligere
licet. Malus enim rationem vectis obtinet: mali sedes, seu mali calx, est loco hypomochlij, id est pressionis: ventus, qui velum implet, est veluti motor. Itaque si antemna longissime absit à sede mali (ἑδώλιον nominat Aristoteles) quæ quidem mali sedes centri rationem obtinet, nauis citissime feretur. Linea autem quo longius
abest à centro, eo maiorem circulum describit. At, vt maximus quisque circulus
est, ita celerrime & concitatissime mouetur. eodem enim temporis spatio, quo circulus minor, nempe is, qui propius abest à centro, certi loci spatium metitur & conficit, circulus maior ampliorem locum percurrit.

ET MANVS VNA REGIT) Vitruuius eodem, quem commemoraui, libro, Quemadmodum etiam (inquit) nauis onerariæ maximæ gubernator ansam

gubernaculi tenens: quod οἴαξ à Græcis appellatur, vna manu momento per cen-
tri rationem preßionibus artis agitans, verſat eam amplißimis & immanibus mer-
cis & venus ponderibus oneratam, &c. Ariſtoteles cap. 6. μηχανικῶν, huius rei cau-
ſam hanc affert, quòd gubernaculum vectis locum obtineat, nauis oneris, guberna-
tor motoris, cardines, in quibus vertitur gubernaculum, hypomochlij.

VNVM) *nempe gubernaculum. alij legunt, vna, vt ſubintelligatur manus: à*
quibus diſſentio. non dißimulabo tamen, in nonnullis libris legi, vnus: quam ſcri-
pturam nihilo magis probo. Omnino hæc mihi huius loci ſententia videtur eſſe.
Atque vnum gubernaculum, non plura, nauem quolibet torquet.

MVLTAQVE PER TROCHLEAS) *trochlea, machina eſt tractorij ge-*
neris, cum æreo, aut ligneo orbiculo, qui per axiculum verſatur, traiecto fune du-
ctario. ea vtimur etiam in haurienda è puteis aqua. fit autem trochlea, auctore Iſi-
doro Etymolog. lib. 19. cap. 2. ad ſimilitudinem Θ. litteræ Græcæ octauæ, dicta à tro-
chis, id eſt rotis. TYMPANA) *tympanum, quod Græci γέρανον appellant, ge-*
nus rotæ eſt, magno circuitu præditæ, cuius axis fune obuoluitur, interea dum eam
circumagunt homines, regulas pro gradibus affixas quaſi aſcendentes.

SVSTOLLIT) *ſurſum tollit. vtitur eodem verbo Plaut. Ciſtell. amiculum hoc*
ſuſtolle ſaltem. & item alibi. & Catull. de nupt. Pelei & Thet. Dulcia nec mæſto
ſuſtollens ſigna parenti. & Cicero Arato: Iſtius in Boream quod ſe ſuſtollit acumen.
vtitur & Arnob. non ſemel. vno exemplo nunc contentus ero. ſic ille lib. 1. qui pe-
cudes vos eſſe, qui fugitiuos, qui exſules prædicant, & inſanos: admirantes, plau-
dentes, ad cæli ſuſtollitis ſidera.

Nunc quibus ille modis ſomnus per membra quietem
Inriget, atque animi curas è pectore ſoluat:
Suauidicis potius, quàm multis verſibus, edam,
Paruus vt eſt cycni melior canor, ille gruum quàm
Clamor, in ætheriis diſperſus nubibus Auſtri.
Tu mihi da tenueis aureis, animúmque ſagacem:
Ne fieri negites, quæ dicam, poſſe: retróque
Vera repulſanti diſcedas pectore dicta:
Tutemet in culpa quom ſis, ne cernere poſſis.
Principiò ſomnus fit, vbi eſt diſtracta per artus
Vis animæ, partímque foras eiecta receſſit:
Et partim contruſa magis conceſsit in altum.
Diſſoluuntur enim tum demum membra, fluúntque.
Nam dubium non eſt, animaï quin opera ſit
Senſus hic in nobis: quem cùm ſopor impedit eſſe:
Tum nobis animam perturbatam eſſe putandum'ſt,
Eiectámque foras, non omnem: namque iacêret
AEterno corpus perfuſum frigore leti:
Quippe vbi nulla latens animaï pars remaneret
In membris, cinere vt multa latet obrutus ignis:

Vnde reconflari sensus per membra repentè
Posit, vt ex igni cæco consurgere flamma.
Sed quibus hæc rebus nouitas confletur, & vnde
Perturbari anima, & corpus languescere posit,
Expediam: tu fac ne ventis verba profundam.

NVNC QVIBVS ILLE MODIS) *Nunc de somno disputare incipit.*

PER MEMBRA Q. INR) *Sic Virgil. Æneid. I placidā per mēbra quietem Irrigat. Furius Bibac. mitémque rigat per pectora somnum.*

CVRAS E' PECTORE SOLVAT) *vtroque modo loquimur, & animi curas soluere, & animum curis soluere sic Catull. ad Sirm. penins. O, quid solutis est beatius curis?* SVAVIDICIS POTIVS) *hi versus suprà leguntur hoc eod. lib. non longè à princip.* NE FIERI NEGITES) *ne fieri, iterum atque iterum neges: hoc est sæpius neges. quamquam verba frequentatiua sæpe vsurpantur pro primitiuis. ídque apud Plautum maximè cernere licet.*

RETROQVE VERA REP. DISCEDAS) *non putaui quinq; librorū manuscr. in quibus legitur, discedas, non, vt in plerisque vulgatis, discedant, auctoritatem mihi esse reiiciendam: quam adiuuant cod. typis impreßi, Veneti antiq. & Paris. Si quis tamen pluris faciet vulgatam scripturam, discedant, non repugnabo.*

NE CERNERE POSSIS) *aliquot lib. manuscr. habēt, neq; cernere poßis.*

PRINCIPIO SOMNVS FIT) *sic somni causam inuestigat somno sensus impediuntur: (quod est cōsentaneum cum iis, quæ docet Aristot. somniū esse ἀδυναμίαν id est, impotentiā animi potestatis, quæ vt sentiamus efficit, ex alimenti halitu profectā) at sensus, qui est in nobis fit opera animæ. Itaq; necesse est, cùm dormit animal, partim foras eiecta anima recesserit, partim in penetraleis corporis sedes cōcesserit, partim sit per membra dißipata.* PARTIMQVE FORAS EIECTA) *sic infrà non longè. Eiectámq; foras. & itē inferius. vt pars inde animai Eiiciatur, & inferius Fit ratione eadem cōiectus porro animai Altior, atque foras eiectus largior eius.* ET PARTIM CONTRVSA) *sic fere Aristot. lib. de somno & experrectione, vbi ὕπνον dicit esse σύνοδον τινα τοῦ θερμοῦ εἴσω, καὶ ἀντιπερίστασιν φυσικὴν διὰ τὸ ἀπωθεῖσθαι τὸ θερμὸν κάτω ὑπὸ τοῦ ψυχροῦ τῆς ἀναθυμιάσεως πάλιν αὐτῆς ἐφορτος: id est somnum esse coitionem calidi in intimis partibus, & eius naturalem ab aduerso frigore circumfuso contractionem, & compreßionem, quia calidum ab humore exhalationis reuertētis, ad inferiora repellatur, ac detrudatur. Sic Plin. lib. II. cap. vlt. ait, somnum esse animi in sese medium recessum.*

NAM DVB. N. E. ANIM.) *nam dubium non est, inquit, quin hic sensus, qui est in nobis, ab anima oriatur, vel gignatur.* NON OMNEM: NAMQVE) *nam si tota anima eiecta foras esset, iacēret corpus exanimum.*

CINERE VT MVLTA) *sic habent quattuor libri manuscr. & tres typis excusi, Parisienses, & vtrique Veneti. Nonius quidem testatur, apud Cæsarem, Catull. Caluum, cinis, esse fœminini generis. Caluus: Cùm iam fulua cinis fueris. idem. Forsitan hoc etiam gaudeat ipsa cinis. quæ proferuntur etiam à Sosipatro Catull. ad Manlium: Troia virûm, & virtutum omnium acerba cinis. Optime autem conseruatur ignis, si cinere tegatur. Nam ita fit, vt & cinis igni impositus, eius calorem contineat, & ignis tamen per cinerem rarum quasi respiret, ac viuat. ignem enim dicimus viuere, & mori: viuere, dum calorem naturalem continet: mortuū esse, vbi*

exstinctus est. Lucret lib 1. extr. & viuat labentes ætheris igneis. idē infrà eod. lib. Quod cupido adfixum cordi viuescit, vt ignis. Ad hunc autem locum pertinet illud Virgil lib. 8. Æneid. Impositum cinerem, & sopitos suscitat igneis. & illud Horat. od 1 lib. 2. & incedis per igneis Suppositos cineri doloso.

VT EX IGNI CÆCO) *sic reposui. secutus auctoritatem librorum manuscriptorum. nam vulgati habent, tecto, quæ erat interpretatio nominis, cæco.*

SED QVIBVS HÆC) *Nunc docere incipit, quî fiat, vt anima partim foras eiici, partim in altum coniici & contrudi, partim per membra dispergi, ac dissipari possit.* NE VENTIS VERBA PROF) *id est tu fac, vt verba mea ad aureis tuas perueniant, & in animo tuo penitus insideant, non abs te negligantur, aut etiam respuantur sic Catull. carm. de Pelei & Thet. nupt. Quæ cuncta aërij discerpunt irrita venti. ibidem. Irrita ventosæ linquens promissa procellæ. plura exempla si desideras, lege quæ annotauimus ad illum locū Horat. Tradam proteruis in mare Creticum Portare ventis: od 36. lib. 1.*

Principiò externa corpus de parte necessum'st,
Aëriis quoniam vicinum tangitur auris,
Tundier, atque eius crebro pulsarier ictu.
Proptereàque ferè res omnes, aut corio sunt,
Aut seta, aut conchis, aut callo, aut cortice tectæ.
Interiorem etiam partem spirantibus aër
Verberat hic idem cùm ducitur, atque reflatur.
Quare vtrinque secus quom corpus vapulet: & quom
Perueniant plagæ per parua foramina nobis
Corporis ad primas parteis, elementáque prima:
Fit quasi paullatim nobis per membra ruina.
Conturbantur enim positurae principiorum
Corporis, atque animi, sic, vt pars inde animaï
Eiciatur, & introrsum pars abdita cedat:
Pars etiam distracta per artus, non queat esse
Coniuncta inter se, nec motu mutua fungi.
Inter enim sæpit aditus natura, viásque.
Ergo sensus abit mutatis motibus altè.
Et quoniam non est, quasi quod suffulciat artus,
Debile fit corpus, languescunt omnia membra:
Brachia, palpebræque cadunt, poplitésque procumbunt.
Sæpe etiam summittuntur, vireísque resoluunt.
Deinde cibum sequitur somnus, quia quæ facit aër,
Hæc eadem cibus, in venas dum diditur omneis,
Efficit: & multo sopor ille grauissimus exstat,
Quem satur, aut lassus capias, quia plurima tum se
Corpora conturbant magno contusa labore.

Fit ratione eâdem coniectus porrò animaï
Altior, atque foras eiectus largior eius,
Et diuisior inter se, ac distractior intus.

PRINCIPIO EXTERNA) *primùm (inquit) corpus extrinsecus ab aëre externo verberatur: deinde hic idem aër cùm ducitur, & cùm reflatur, corpus pulsat. quæ plagæ vbi per foramina, & meatus corporis peruenerunt ad primordia corporis: quodammodo sensuum in nobis fit ruina, &c.*

PROPTEREAQVE FERE RES OMNES) *& propterea, id est, vt res sint ab iniuria aëris externi tutiores, ac munitiores, aut corio, aut seta, &c. tectæ sunt. Vberius hanc rem persequitur* M. Tull. *lib. 2. de nat. deorum.* Animantium *aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas: alias cornibus armatas: alias habere effugia pennarum. sic* Plin. *lib. 7. procem.* Ante *omnia vnum animantium cunctorum alienis velat opibus: ceteris varia tegumẽta tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumam, pennas, squammas, vellera.* AVT SETA, AVT CONCHIS) *sic restitui partim coniectura ductus, partim auctoritate codicum calamo exaratorum fretus: in quibus ita reperi scriptum:* Aut *etiam, aut conchis, &c.* Nam *vulgati, mendosissimi sunt, in quibus legitur,* Aut *cute conclusæ.* INTERIOREM ETIAM PARTEM) Sic M. Tull. *eodem lib.* Cùm *aspera arteria ad pulmones vsque pertineat, excipiátque animam eam, quæ ducta sit spiritu, eandémque à pulmonibus respiret, & reddat, &c,* CVM DVCITVR, ATQVE REFLATVR) *id est cùm attrahitur, & cùm respiratur, seu redditur.* εἰσπνεόμενος, καὶ ἐκπνεόμενος.

EIICIATVR) *sic reposui. suprà enim ita locutus est:* Eiectámque *foras, &c.*

MVTVA) *mutuò, vt sup. lib. 2. & inter se mortales mutua viuunt.*

INTER ENIM SÆPIT ADITVS) *sic restitui, & ita legendum, non vt in nonnullis vulgatis, sæpit septus, neque vt in quibusdã manuscriptis, sæpe cœtus, neque vt in aliis, sæpit coïtus.* Errati *causam puto præbuisse librariis, aut librariorum operis posteriorem syllabam verbi, sæpit, breuem, exceptam à vocali, cùm existimarent necessariò dactylum hoc loco esse debere.* Ita *factum est, vt hunc locũ corruperint, & modò supposuerint, sæpit cœtus, modò, sæpit septus. sed sciunt docti, tribrachum pro dactylo interdum poni solere, non solùm in tertia sede, verùm etiam in secunda.* Virgil. *4.* Æneid. Pectoribus *inhians. sic sup.* Lucret. *eod. lib.* Ater *init oculos. quamquam, init, illo loco præteriti temporis esse potest, vt sit, inît, pro iniit. &* Horat. *od. 3. lib. 1.* Perrupit *Acherunta* Herculeus *labor.* Idem *saty. 3. lib. 2.* Exclusus *qui distat, agit vbi secum, eat, an non?* Cùm *hæc edidissem,* Zoilus *censuit legendũ, sæpit coitus, quod ferri non potest, neque coïtus aditum significat: quæ vox hîc desideratur. neque coïtus porrò neque coëtus hîc locum habere possunt, quæ voces congressum, & conuentum significant.* Et *tamen audet ille* κυνώπης *ita pronuntiare de me. malè ergo* Lambinus. Ain *tu omnium mortalium profligatissimè, & flagitiosissimè?* Immo *verò tu planè fœdissimè.*

BRACHIA, PALP.) *sic* Aristot. *de somno.* καὶ διὰ ψύξιν καταπίπτει τὰ βλέφαρα. *id est, & propter refrigerationem décidunt palpebræ. ibid. sup.* καὶ ἀδυνατοῦσιν αἴρειν τὴν κεφαλὴν, καὶ τὰ βλέφαρα. *id est & non possunt attollere caput & palpebras. profert hunc versum* Nonius. *mendosè, vt & mendosè legitur in libris omnibus etiã manuscriptis: in quorum duobus cùm scriptum reperissem, poplitésque procubanti,*

re cum

re cum Adriano Turnebo communicata, procumbunt, reposui: quamuis ille legendum censeat, cubant pro. quod probare non potui. neque est quòd quemquam moueat prima syllaba, quæ apud Virg semper producitur. Nam præpositionem, pro, in cõpositione, & in talibus verbis, propello, protrudo, procudo, & simil. nunc corripiebãt, nunc producebãt veteres. Quòd si cui tamen placebit legi, cubãt pro, quod mauult vir ille doctiß. pro eo, quod est, procubant, seu procumbunt, non pugnabo. Iam versum, qui deinceps sequitur, Sæpe etiam summittuntur, vireisque resoluunt, delendum censeo, vt spurium. fuit enim additus hoc versu corrupto. Hæc cùm edidissem, Zoilus scripsit, se hũc versum deleuisse, vt ineptum, ac nothum: nihil ab ingenio, aut more suo discedens: in versu superiore autem, Brachia, palpebræque, &c. nescio quibus furiis agitatus, procubant, legendum censet non procumbunt, vt nos, neque, cubant pro, vt Turnebus, vt sit (inquit) versus luxatus, optimè congruens luxatis poplitibus. Atqui non sunt ei continuò luxata genua, cui genua summa procumbunt: neq; si essent, tali versu luxatio genuum esset exprimẽda. seruet igitur sibi tam inelegantem & inuenustum versum, neque Lucretio tam polito poëtæ suas sordeis allinat. DEINDE CIBVM SEQVITVR) *Idem tradit Aristot. lib. de somno & experrectione: nempe cibi & potus halitus humidos sursum ferri: qui vbi in supernum locum peruenerint, tunc, quia sunt graues & corporei, deorsum referuntur & recidunt, & vnà secum calorem vitalem & natiuum, qui sua sponte sursum fertur, rapiunt, & ad interiora detrudunt. quo facto creatur somnus. Itaque à cibo somnus altißimus & grauißimus esse solet: itémque à labore. labor enim liquefacit, & quasi tabefacit. quicquid antè ex corpore liquescente deteritur, est veluti cibus non coctus, & crudus.*

ET MVLTO SOPOR ILLE GRAVISS) *Sic Aristot. eod. loco,* μετὰ σιτία ἰσχυρότατος ὁ ὕπνος γίνεται. *id est post cibos validißimus fit somnus.*

MAGNO CONTVSA LABORE) *codex Vatic. habet, concusa: vnde suspicatur Muretus legendum, concussa. ceteri scripti, in his Bertinianus, cum vulgatis consentiunt, qui habent, contusa.*

CONIECTVS PORRO ANIMAI ALTIOR) *id est anima in altiores & interiores parteis cogitur, & colligitur, seu contruditur. altior, id est abstrusior, reconditior. nonnulli libri tamen habent, Arctior, seu, Artior.*

Et quoi quisque ferè studio deuinctus adhæret:
Aut quibus in rebus multùm sumus antè morati:
Atque in qua ratione fuit contenta magis mens:
In somnis eadem plerumque videmur obire:
Causidici causas agere, & componere leges:
Induperatores pugnare, ac prœlia obire:
Nautæ contractum cum ventis cernere bellum:
Nos agere hoc autem: & naturam quærere rerum
Semper, & inuentam patriis exponere chartis.
Cetera sic studia, atque artes plerumque videntur
In somnis animos hominum frustrata tenere.
Et, quicumque dies multos ex ordine ludis

Adſiduas dederunt operas:plerumque videmus,
Quom iam deſtiterint ea ſenſibus vſurpare,
Relliqüas tamen eſſe vias in mente patenteis,
Quà poſſint eadem rerum ſimulacra venire.
Permultos itaque illa dies eadem obuerſantur
Ante oculos,etiam vigilantes vt videantur
Cernere ſaltanteis,& mollia membra mouenteis:
Et citharæ liquidum carmen,chordáſque loquenteis,
Auribus accipere,& conſeſſum cernere eundem,
Scenaïq; ſimul varios ſplendere decóres.
Vſqueadeò magni réfert ſtudium,atque voluntas,
Et quibus in rebus conſuerint eſſe operati
Non homines ſolùm,ſed verò animalia cuncta.
Quippe videbis,equos forteis,cùm membra iacebunt,
In ſomnis ſudare tamen , ſpiraréque ſæpe,
Et quaſi de palma ſummas contendere vireis:
Tunc quaſi carceribus patefactis ſæpe quiete:
Venantúmque canes in molli ſæpe quiete
Iactant crura tamen ſubitò,vocéſque repentè
Mittunt,& crebras redducunt naribus auras,
Vt veſtigia ſi teneant inuenta ferarum.
Expergefactique ſequuntur inania ſæpe
Ceruorum ſimulacra,fugæ quaſi dedita cernant:
Donec diſcuſſis redeant erroribus ad ſe.
At conſueta domi catulorum blanda propago
Degere,ſæpe leuem ex oculis,volucrémque ſoporem
Diſcutere,& corpus de terra conripere inſtant,
Proinde quaſi ignotas facies,atque ora tuantur.
Et quàm quæque magis ſunt aſpera ſemina eorum:
Tam magis in ſomnis eadem ſæuire neceſſum'ſt.
At variæ fugiunt volucres,penníſque repentè
Sollicitant diuûm nocturno tempore lucos,
Accipitres ſomno in leni ſi prœlia,pugnáſque
Edere ſunt perſectantes,viſæq; volantes.

FT QVOI QVISQVE F. ST. DEVINCTVS ADH.) *Sic reſtitui ex auctoritate quinque librorum manuſcr.* Nam *libri vulgati mendosè habent,* Et *quoquiſque ferè ſtudio defunctus adhæret, &c.* Incipit *ab hoc loco de ſomniis diſputare: quæ inania arbitrabatur* Epicurus, *& prorſus diuinitatis expertia: nec mirũ, qui diuinationem omnem tollebat.* Cùm *ſomnia ſint (vt ait* Ariſtot.) *reliquiæ earum rerum, quas vigilantes ſenſu percipimus: vel (vt idem* Ariſtoteles *definit) viſa ex mo-*

tionibus rerum à vigilantibus sensu perceptarum, animantibus inter dormiendum obiecta, quà dormiunt: cúmque ea, quæ à vigilantibus sensu percepta sunt, non statim vt sensus afficere desierunt, euanescant, sed aliquantisper maneant: quemadmodum, si rem aliquam mobilem agitaueris, non continuò, simulatque eam mouere desieris, & manum continueris, ea quoque conquiescit: non est mirum dormientibus nobis eorum imagines obiici, quæ vigilantes aut egimus, aut locuti sumus, aut cogitauimus. Cum his Lucretianis congruunt illa Claudiani. Omnia, quæ sensu voluuntur vota diurno, Pectore sopito reddit amica quies. Venator defessa toro cùm membra reponit, Mens tamen ad siluas, & sua lustra redit. Iudicibus lites: aurigæ somnia currus, Vanáque nocturnis meta cauetur equis. Sic fere & Ennius. Quæ in vita vsurpant homines, cogitant, curant, vident, Quæque agunt vigilantes, agitántque, ea si cui in somno áccidunt, Minus mirum est. De somniis legēdus Tertullianus libro de anima. CONTENTA) attenta, defixa. sup. nisi se contendit, acute Cernere non potis est animus. CERNERE BELLVM) quidam libri scripti habent, degere velum: quidam, degerere velum. nonnulli, gerere bellum, vt vulgati fere omnes. sunt & qui habeant, gerrere bellum. nos certißima, & inexpugnabili coniectura ducti, cernere bellum, reposuimus iam in secunda editione: à qua in hoc quidē loco, nō discedimus. sic autem loquitur & lib. V. Tantum spirantes æquo certamine bellum Magnis de rebus inter se cernere certant. sic Plautus, Nunc specimen specitur, nunc certamen cernitur.

NOS AGERE HOC) nos autem hoc agere, nempe naturam rerum quærere.

ET QVICVMQVE DIES) Et quicumque (inquit) dies aliquot, tragœdos, aut comœdos spectauerunt, eósque recitanteis audierunt, vbi desierunt spectare & audire, sibi tamen eosdem spectare, & cantores, fidicines, ac tibicines audire videntur. dederunt, autem, &, destiterunt, habet codex Memmianus & Bertinianus.

SENSIBVS VSVRPARE) oculis, & auribus percipere. sic Plaut. Trinum. quas ego neque oculis, neque pedibus vmquam vsurpaui. Lucretius lib. I. nec frigora quimus Vsurpare oculis. RELLIQVAS) cod. Bertin. & Memm. habent, Relliquas tamen esse vias. Vatican. Relliquias tamen esse viaï in mente patenteis. ego priorem scripturam hac editione secutus sum, ceteris omnibus reiectis, ex quibus olim vulgatam, At reliquas tamen esse vias, &c. secutus eram. & tamen hanc antiquam, meo more lectori indicaram in prima & secunda editione.

SALTANTEIS) chorum, vel eos, ex quibus constabat chorus. Saltabat enim chorus, & cantabat.

CHORDASQVE LOQVENTEIS) tralatio est. Catullus ad arborem vento agitatam transtulit carm. ad Faselum: Loquente sæpe sibilum edidit coma.

DECORES) pulchritudines, species decoras, & venustas.

VSQVE ADEO MAGNI REFERT) vsque adeò magnum momentum affert cuiusque studium, ac voluntas: vel vsque adeò interest quo quisque studio teneatur, quaque voluntate sit. OPERATI) occupati, in opere versati.

SPIRAREQVE SÆPE) libri manuscripti tres habent, spiraréque semper. ego nihil muto. ET QVASI DE PALMA) id est de victoria. sic restitui cum in tribus libris manuscriptis reperissem scriptum, palmas.

TVM QVASI CARCERIBVS) versus hic iam olim mihi visus est tollendus, vt spurius. Atque vt magis intelligas, eum esse inculcatum, is, qui deinceps sequitur, qui est germanus Lucretianus, aberat à Bertiniano. licet tamen eum retinere,

& ita legere: Tum quasi carceribus patefactis tempore puncto, vt lib. 2. Nónne vides etiam patefactis tempore puncto Carceribus, &c. ex quo loco fortasse in hunc locum alienum delatus est. Sed Simeo Bosius homo perquàm eruditus, & perquàm ingeniosus, putabat retineri posse, & sic esse emendandum: Tum quasi carceribus patefactus exequitet quis.

VENANTVMQVE CANES) prouerb. κύων ἄγρας ὀνειρώττων: id est, canis prædam somnians.

ET CREBRAS REDDVCVNT NARIBVS AVRAS) & crebrò respirant. crebrò attrahunt aërem quasi odorantes ferarum vestigia. cod. Bertinianus habet, & crebrò redducunt naribus auras.

ERRORIBVS) sic restituit Adrianus Turnebus, cum in libris omnibus legatur, terroribus. cui assentior. nam canes feras insequentes non terrentur, neque vigilantes, neque in somnis: sed si in somnis insequantur, seu videantur sibi insequi: tum errant. Non probat hæc Zoilus. Quid mirum? potést ne quicquam homini barbaro placere, & probari, quod Adriano Turnebo (non enim dicam mihi) placuerit?

AT CONS. DOMI CAT.) locutus est de canibus venaticis: nūc de iis, qui domui custodiendæ præponuntur, & de domesticis.

DEGERE, SÆPE LEVEM EX OC. VOL. QVE SOP.) hūc versum restitui, qui hoc loco desiderabatur, vt videbunt, qui superiora cum iis, quæ sequuntur, conferēt, & sensum Lucretij considerabunt. Iam verbum, discutere, perspicue non habebat nomen, cum quo cohæreret, vt somnum, aut simile. nam neque corpus discutere, neque discutere sine nomine aliquo accusandi casus, constare potest. Præterea vox, consueta, sola, & sine infinitiuo, illepidè & inusitatè iacebat, cùm tamen numquam, ne ab ipso quidem Lucretio sine verbo infinitiuo vsurpetur. quod ostendam exemplis aliquot collectis (neque plura tamen reperiri possunt) vbi hoc participio vsus sit. sic igitur hoc eodem libro suprà. Auroram clara consuetum voce vocare. & lib. 5. ni vis humana resistat, Vitai causa valido consueta bidenti Ingemere. & lib. 6. Floris odore hominem tætro consueta necare. ibid. Interdum fugere atque sequi consueta vicissim. Accedat Arnobius, cuius hæc sunt lib. 1. Tyndaridæ. Castores, equos vnus domitare consuetus, alter pugillator bonus, &c. Idem eodem lib. neque alia sectātur aucupia verborum, quibus capi consueti sunt audiētes.

CONRIPERE) vt hîc Lucretius, corpus corripere è terra, dixit: sic Virg. Æn. 3. Corripio è stratis corpus. Iterum Lucret. lib. 3. Conripere ex somno corpus, mutaréq; voltum. ibid. Quin conreptus homo ex somno, &c.

PROINDE QVASI IGN.) rectè dixit, ignotas facies. nam canibus ignoti omnes etiam ij, qui nunquàm læserunt, hostiū sunt loco, vt scribit Plato lib. 2. de rep.

ET QVAM QVÆQVE MAGIS) sic reposui, etiam repugnantibus libris omnibus. sic enim legi debet, vt docui in scholiis ad lib. 1.

SEMINA EORVM) libri quinque manusc. habēt, seminiorum, vt fortasse legendum sit, seminia horum. eorum autem, siue horum, nempe canum.

PENNISQVE REPENTE) libri scripti habent, pinnísque.

SOLLICITANT DIVVM NOCT.) timore & pauore lucos complent, somniantes sibi à tergo instare accipitres insectantes.

ACCIPITRES SOMNO IN LENI) profert hunc versum Nonius, vt probet, nomen, accipitres, vsurpari interdum in gen. fæmin.

Porrò hominum mentes magnis quæ motibus edunt
Magna etenim sæpe in somnis, faciúntque, gerúntque.
Reges expugnant, capiuntur, prœlia miscent:
Tollunt clamores, quasi si iugulentur ibidem.
Multi depugnant, gemitúsque doloribus edunt:
Et quasi pantheræ morsu, sæuíve leonis
Mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
Multi de magnis per somnum rebu' loquuntur:
Indicióque sui facti persæpe fuere.
Multi mortem obeunt: multi de montibus altis
Se quasi præcipitent ad terram corpore toto,
Exterrentur, & ex somno, quasi mentibu' capti,
Vix ad se redeunt permoti corporis æstu.
Flumen item sitiens, aut fontem propter amœnum
Adsidet, & totum propè faucibus occupat amnem.
Pusi sæpe lacum propter, se, ac dolia curta,
Somno deuincti credunt extollere vestem,
Totius humorem saccatum vt corpori' fundant:
Cùm Babylonica magnifico splendore rigantur.
Tum, quibus ætatis freta primitus insinuantur,
Semen vbi ipsa dies membris matura creauit:
Conueniunt simulacra foris è corpore quoque,
Nuntia præclari voltus, pulchríque coloris:
Qui ciet inritans loca turgida semine multo:
Vt, quasi transactis sæpe omnibu' rebu' profundant
Fluminis ingenteis fluctus, vestémque cruentent.

PORRO HOMINVM MENTES) *redit ad hominum somnia.*

TOLLVNT CLAMORES *sic loqnuntur boni scriptores.* M. Tull. *lib.* 4. *acc*us. *clamor à vigilibus, fanique custodibus tollitur.* Virgil. *lib* 2. Æneid. *Clamores simul horrendos ad sidera tollit.* Idem *lib* 9. *vndique clamor Tollitur.*

DOLORIBVS) *ob dolores: seu præ doloribus.*

INDICIOQVE SVI FACTI,) *id est, & sæpe suum factum indicauerunt.* M. Tull. Topic. *& per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt.* Lucret. *lib.* 5. *Quippe vbi se multi per somnia sæpe loquẽtes, Aut morbo delirantes procraxe ferãtur.* PVSI SÆPE LACVM PR.) *cùm in libris scriptis reperissem scriptũ, Puri, scirémq;, veteribus pueros, pusos, & pusiones, & pupos, esse dictos, vt etiam* Isidorus *docet, in voce, pupus: sic à* Lucretio *esse scriptũ putaui, vt excudendũ curaui.* Pusum *autẽ, & pusam: puerũ & puellã significare, intelligere licet etiam ex illo epigrãmatio* Põponij *in* Cascã *adolescentẽ: quod exstat apud* Varr. *lib.* 6. *de ling.* Lat. *Ridiculũ est quod te* Cascum *tua dicit amica* Filia Petroni *sesquisenex puerũ. vel, vt vulgò legitur:* Casca *philetonis ipsa senex puerũ.* Dic *tu illam pusam: sic fiet*

mutua muli: Nam verè pusus tu, tua amica senex'st. licet etiam hoc loco legere, pupl. fuit enim facilis lapsus à P littera in R. licet & legere, Pueri, vt sit tribrachus pro spondéo, aut dactylo. Ne Turnebi quidem sententia mihi displicet, existimãtis, nihil esse mutandũ, & Puri, legendum. dixerũt enim (vt ait ille) veteres puri pro pueri. vnde pulli. Pueri igitur (inquit) sæpe putant se in somnis prope lacũ, ac dolia vestem attollere, vt meiant, cùm interea vesteis stragulas & lectum lotio madefaciunt, & cõmeiunt. Fuisse Romæ, cùm aliis in vrbis locis, tùm in angiportis dolia quædã breuia, & amphoras, & similia vasa meiendi causa comparata, ac disposita, declarãt illa verba ex oratione C. Titij apud Macrob lib. 3. cap. 17. Dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam non impleant: quippe qui vesicam plenam vini habeant.

TOTIVS HVMOREM SACCATVM, &c.) sic esse legendum indicauit mihi Adr. Turneb. cõiectura facta ex cod. Bertiniani scriptura, saccutum. lotium autem significat Lucretius per humorẽ totius corporis saccatum. Lotium enim nihil aliud est, quàm humor corporis saccatus, id est, per totum corpus quasi per saccũ percolatus. Atque hoc eodẽ nomine lotium appellat Arnob. lib. 2. aduersus Genteis, de animab. loquens: Corporibus inuolutæ inter pituitas & sanguinẽ degerẽt: inter stercoris hos vtres, & saccati obscœnissimas serias. Saccatum autem participiũ est pass. à verbo saccor, aris. quo vtitur Martialis lib. 2. epigr. ad Tongilium. Cæcuba saccentur, quæque annus coxit Opimi: Condantur parco fusca Falerna vitro.

BABYLONICA) Babylonica, vestes stragulæ auectæ ex Babylonia, diuersis coloribus intextis pictæ. In vocabulario Latinogræco manusc. sic explicatur. babylonicum, πολύμιτος. id est, vestis filis versicoloribus contexta. Plaut. Sticho. Tum Babylonica peristromata, consutáque tapetia. Plin. lib. 8. cap. 48. Colores diuersos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen imposuit. Martialis. Babylonia picta superbe Texta, Semiramia quæ variantur acu.

RIGANTVR) lotio consperguntur à pueris somniantibus.

TVM, QVIBVS ÆTATIS FRETA) Tum adolescentes (inquit) quibus freta: id est æstus, & feruores ætatis primùm insinuantur, &c. id est, qui incipiunt rebus Venereis idonei esse. Fretum (inquit Varro) à similitudine feruẽtis aquæ, quòd in fretum sæpe concurrat æstus, atque efferuescat. NVNTIA PRÆCLARI VOLTVS) i. quæ nuntium formæ alicuius eximiæ ad eorum animos in somnis perferunt. nuntia, id est, nuntiantia: adiectiuum est, nuntius, a, um.

QVI CIET) qui vultus eximius, quíque color pulcher commouet irritando loca, in quibus inest semen virile. Nam per loca hoc loco sedeis eas virileis, in quas semen virile iam concoctum, & ad gignendum aptum confluxit, significat. Aliàs per loca magis propriè membra muliebria significantur. infrà eodem lib. quia sic loca sumere possunt Pectoribus positis. eod. lib. atque locis auertit seminis ictum.

TVRGIDA) seminis & spiritus plena. Horat. satyr. 7. lib. 2. turgentis verbera caudæ. VT QVASI TRANSACTIS) adeò vt, quasi re Venerea transacta, & ad extremũ perducta, profundãt semen. Persica autẽ dicta est ea dea, quæ rẽ Venereã perficit: vt sup. diximus. Ἐξονειρωγμὸν porrò, i. seminis profusionẽ nocturnã, & in somnis factã significat tectis verbis: quam describit Horat. simplicius saty. 5. lib. 1. somnus tamen aufert Intentum Veneri. tum immundo somnia visu Nocturnam vestẽ maculant, ventrémq; supinũ. FLVM. INGENT. FLVCT.) i. magnã copiã seminis fluentis. quidam tamen legendũ censent, Seminis ingenteis fluctus. Atque hoc quidem modo in secunda editione edendũ curaui. Nunc verò veterem scripturã

ram, & receptam retineo, Fluminis, existimans, dictum à Lucretio fluctus fluminis ὑπερβολικῶς, pro multo semine fluente. Sic ferè lib. 2. Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen. CRVENTENT) *id est polluant, inquinent, & maculent. semen enim virile, sanguis est. sanguis autem cruentat, id est contaminat, & inquinat: ex quo cruentum pro impuro vsurpatur etiam à Lucretio, lib. 6.*

Sollicitatur id in nobis, quod diximus antè,
Semen, adulta ætas cùm primùm roborat artus.
Namque alias aliud res commouet, atque lacessit:
Ex homine humanum semen ciet vna hominis vis.
Quod simulatque suis eiectum sedibus exit:
Per membra, atque artus decedit corpore toto
In loca conueniens neruorum certa, ciétque
Continuò parteis genitaleis corporis ipsas.
Inritata tument loca semine, fitq; voluntas
Eiicere id, quò se contendit dira libido:
'Incitat inritans loca turgida semine multo,'
Idq; petit corpus mens, vnde'st saucia amore.
'Namque omnes plerumque cadunt in volnus, & illam
'Emicat in partem sanguis, vnde icimur ictu,
'Et si comminus est, hostem ruber occupat humor.'
Sic igitur, Veneris qui telis accipit ictum,
Siue puer membris muliebribus hunc iaculatur,
Seu mulier toto iactans è corpore amorem,
Vnde feritur, eò tendit, gestítque coire,
Et iácere humorem in corpus de corpore ductum.
Namque voluptatem præsagit multa cupido.
Hæc Venus est nobis: hinc autem'st nomen amoris:
Hinc illæ primùm Veneris dulcedinis in cor
Stillauit gutta, & successit frigida cura.
Nam si abest, quod ames: prestò simulacra tamen sunt
Illius, & nomen dulce obuersatur ad aureis.

SOLLICITATVR) *commouetur, concitatur,* ἀναστεύεται. *Sic enim interpretatur auctor vocabularij manuscripti, Latinograeci. Festus autem, sollicitare, inquit, solo citare, id est, ex suo loco mouere: quod & alibi retulimus.*

ADVLTA ÆTAS CVM PRIM. ROB.) *Statim ineunte iuuenta, seu initio ætatis adultæ & corroboratæ.* INRITATA TVMENT) *hic versus, & is, qui proxime sequitur, mihi suspecti sunt. Nam de tertio, cuius initium est, Incitat inritans, &c. non dubito quin sit adulterinus, & spurius. tument autem, id est,* ὀργῶσι. FITQVE VOLVNTAS) *sic habēt quinque lib. manuscr. quibuscum consentiunt omnes typis excusi, præter Florent. qui habent fitque voluptas.* INCITAT INRITANS, &c.) *hūc versum ex illo, qui paullo antè positus est, Quæ ciet inritās, &c. inepte à nescio quo, alieno loco repetitum, delendum censeo.*

NAMQVE OMNES PLERVMQVE) *hunc versum & duos deinceps sequenteis, vt spurios, delendos censeo. fuerunt enim adiecti ab aliquo inepto, qui putaret aliquid deesse ante versum illum: Sic igitur, &c. quasi* Lucretius *vti voluisset similitudine hominis ab altero vulnerati, cuius sanguis continuò in percussorem propinquum redundaret. sed neque* Lucretius *vti voluit illa similitudine, nisi quòd dixit, mentem id corpus petere, vnde est saucia amore: neque hi versus satis significant, quod voluit eorum auctor.* Præterea *illud, omnes plerumque cadunt, ineptè dictum est. sic potius dictũ oportuit, omnes plerique.* Terent. Andr. *quod plerique omnes faciunt adolescentuli.* Cæsar *lib. 2. de bello* Gall. Nam *plerisque omnibus* Gallis *præ magnitudine corporum suorum breuitas nostra contemtui est. præterea illud, icimur ictu, impropriè, & inusitatè dictum est.* Tùm *hoc totũ, Etsi comminus est, hostem, siue, vt habent alij lib. os tum, ruber, &c. neque satis* Latinè *dictum est, & obscurum est.* Denique *tota elocutio, & sententia horum versuum, frigida, & inconcinna est.* Cùm *hæc scripsissem atque edidissem:* Thraso *scripsit, me hos versus treis* ὀβελίζειν *peßimè. immo verò tu sycophanta eos peßimè, & indoctißimè retines. & si aliquid saperes, ista non scripsisses: si os haberes, aut nisi esses* κωτώπης, *isto modo nõ scripsisses.* VENERIS QVI TELIS ACC. ICTVM) *qui amat: qui amore saucius est.* Virgil. *lib. 4.* Æneid. At *regina graui iamdudum saucia cura* Vulnus *alit venis.* SIVE PVER MEMBR. MVL.) *siue hic pueri amore captus est, vt eius flore ætatis abutatur ad rem veneream, &c.*

MEMBRIS MVLIEBRIBVS) *membris mollibus, qualia sunt muliebria: vel parte postica.* τῷ πρωκτῷ. IACVLATVR) *tamquam iaculo ferit. translatio. propriè* Horatius *posuit od. 2. lib. 1. sacras iaculatus arceis.*

NAMQVE VOLVPT. PRÆSAGIT) *duo libri manuscrip. habent:* Iamque *voluptatem præsagit muta cupido.* Sentẽtia *autem hæc est. nam vehemens, & acris cupido, siue libido voluptatem quasi auguratur, & sibi antè promittit. sic infrà non longè: cùm iam præsagit gaudia corpus.*

HINC AVTEM 'ST NOMEN) *cod.* Vatic. & Faërn. *habent, hinc mite est nomen amoris.* HINC ILLÆ PRIMVM VEN.) *secutus sum libros quattuor manuscriptos, qui partim sic habent,* Hinc *illa primum* Veneris, *&c. partim sic:* Hinc *illam & primùm, &c. illa enim, & illam &, deprauata sunt ex, illæ. illæ autem, pro illius positum, vt paullò pòst: rabies vnde illæ germ. surgunt.* Huius *autem loci hæc sententia est.* Hinc, *nempe ex cupiditate, seu ex amore, primùm gutta dulcedinis, quæ inest in* Venere, *stillauit in animum: deinde consecuta est cura, animum grauiter angens, & sollicitans: vel dic, hinc primùm: id est, ex simulacris & imaginibus: quod magis probo.* Longum *sit autem ad singula lectorem admonere, has omneis emendationes sic sequi, & probare* Thrasonem, *vt suas.*

FRIGIDA CVRA) *liber* Memmian. *habet, feruida cura. ego nihil muto. sic enim* Horat. *epist. ad* Iul. Florum, *lib. 1.* Frigida *curarum mome͂ta relinquere posses.*

NAM SI ABEST,) *in particula, si, i, non eliditur, & corripitur, sequente vocali sic lib 5.* Nam *si, vt ipsa petit maiestas cognita rerum. & lib. 2.* Viuam *progeniem qui in oras luminis edant.* Quòd *autem ad sententiam attinet, expreßit amoris affectum, & amantium consuetudinem, quæ talis est, vt absentium desiderio tabescant, & præsentiam concupiscant, atque expetant.* Quod & Aristot. *significauit lib 9 de morib. ad* Nicomachum, *his verbis:* μὴ γὰρ προησθεὶς τῇ ἰδέᾳ οὐδεὶς ἐρᾷ· ὁ δὲ χαίρων τῷ εἴδει οὐδὲν μᾶλλον ἐρᾷ· ἀλλ᾽ ὅταν καὶ ἀπόντα ποθῇ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμῇ. *id est.*

id eſt. Nemo enim amore capitur, qui non fuerit antè forma, ſpeciéque delectatus.
nec tamen is, qui ſpecie delectatur, continuò amat, ſed tum, cùm & abſentem deſi-
derat, & præſentiam concupiſcit. Conſentanea his ſunt illa Terentiana in Eunu-
cho, quæ Thaidi dicuntur à Phædria. Egóne quid velim? Cum milite iſto præſens,
abſens vt ſies: Dies, noctéiſque me ames: me deſideres, Me ſomnies, me exſpectes, de
me cogites, Me ſperes, me te oblectes, mecum tota ſis, &c.

Sed fugitare decet ſimulacra, & pabula amoris
Abſterrêre ſibi, atque aliò conuertere mentem:
Et iácere humorem conlectum in corpora quæque:
Nec retinere ſemel conuerſum vnius amore:
Et ſeruare ſibi curam, certúmque dolorem.
Vlcus enim viueſcit, & inueteraſcit alendo,
Inq; dies gliſcit furor, atque ærumna graueſcit,
Si non prima nouis conturbes volnera plagis,
Volgiuagáque vagus Venere antè recentia cures,
Aut aliò poſſis animi traducere motus.
Nec Veneris fructu caret is, qui vitat amorem:
Sed potius, quæ ſunt ſine pœna, commoda ſumit.
Nam certa, & pura eſt ſanis magis inde voluptas,
Quàm miſeris. etenim potiundi tempore in ipſo
Fluctuat incertis erroribus ardor amantum:
Nec conſtat quid primum oculis, manibúſque fruantur.
Quod petiere, premunt arctè, faciúntque dolorem
Corporis, & denteis inlidunt ſæpe labellis,
Oſculáque adfigunt, quia non eſt pura voluptas:
Et ſtimuli ſubſunt, qui inſtigant lædere idipſum,
Quodcumque eſt, rabies vnde illæ germina ſurgunt.
Sed leuiter pœnas frangit Venus inter amorem,
Blandáque refrenat morſus admiſta voluptas.
Namque in eo ſpes eſt, vnde'ſt ardoris origo,
Reſtingui quoque poſſe ab eodem corpore flammam.
Quod fieri contrà coràm natura repugnat:
Vnáque res hæc eſt, quoius quàm pluria habemus,
Tam magis ardeſcit dira cuppedine pectus.
Nam cibus, atque humor membris adſumitur intus:
Quæ quoniam certas poſſunt obſidere parteis,
Hoc facilè expletur laticum, frugúmque cupido:
Ex hominis verò facie, pulchróque colore,
Nil datur in corpus præter ſimulacra fruendum:
Tenuia, quæ vento ſpes raptat ſæpe miſella.

Vt bibere in ſomnis ſitiens quom quærit,& humor
Non datur,ardorem in membris qui ſtinguere poſſit:
Sed laticum ſimulacra petit,fruſtráque laborat:
In medióque ſitit torrenti flumine potans.
Sic in amore Venus ſimulacris ludit amanteis:
Nec ſatiare queunt ſpectando corpora coràm:
Nec manibus quidquam teneris abradere membris
Poſſunt,errantes incerti corpore toto.
Denique quom membris conlatis flore fruuntur
AEtatis:quom iam præſagit gaudia corpus,
Atque in eo eſt Venus,vt muliebria conſerat arua:
Adfigunt auidè corpus,iungúntque ſaliuas
Oris:& inſpirant preſſantes dentibus ora:
Nequicquam,quoniam nihil inde abradere poſſunt,
Nec penetrare,& abire in corpus corpore toto.
Nam facere interdum id velle,& certare videntur:
Vſqueadeò cupidè Veneris compagibus hærent,
Membra voluptatis dum vi labefacta liqueſcunt.
Tandem vbi ſe erupit neruis conlecta cupido:
Parua fit ardoris violenti pauſa parumper.
Inde redit rabies eadem,& furor ille reuiſit:
Quom ſibi,quod cupiant ipſi,contingere quærunt:
Nec reperire,malum id poſſunt quæ machina vincat:
Vſqueadeò incerti tabeſcunt volnere cæco.

SED FVGITARE DECET) *Quàm pulchris verſibus, quàm grauibus ſententiis deterret nos ab amore Lucretius? quàm apertè, & luculentè amantium furorem,inſaniámque ob oculos proponit? quàm doctè, & peritè amoris incommoda, & moleſtias enumerat? quàm meritò & verè eiuſdem voluptates extenuat, eleuat, ac deprimit? quàm perſpicuè amantium in re ipſa venerea tranſigenda, atque in ipſo corporum complexu rabiem deſcribit? Digni verſus, qui accuratè legantur,atque ediſcantur: digna præcepta,quæ & iuuenes, & viri his leuitatibus amatoriis dediti penitus in animo recõdant. proderit etiam legere, quæ ſcripta ſunt in amorem à M.Tull.lib.4.Tuſcul.* ABSTERRERE SIBI) *ſic quidem habent libri omnes, & manuſcripti, & vulgati. ſed videtur mihi legendum eſſe, Abſtergêre ſibi. hoc enim loquendi genus eſt inſolens, & prope abſonum, abſterrere ſibi pabula amoris,pro eo,quod eſt,à ſe depellere: alterum autem, abſtergêre ſibi amorem, & abſtergêre amoris pabula, ita conſonum,atque vſitatum, vt,abſtergêre moleſtiam,dolorem,metum,luctum. dixit tamen infrà,eod.lib.in extr. Nec diuina ſatum genitalem numina cuiquam Abſterrent, &c. ſi cui forte illud huic ſimile videatur. Cùm hæc ſcripſiſſem olim: Zoilus meam coniecturam arripuit, & ſe ita in ſuis libr. veteribus ſcriptum reperiſſe teſtatus eſt: cui non credo. Sed tamen cùm me*

laudarit imprudens, atque adeò inuitus, in eo, quòd meam coniecturam auctoritate libr. manuscript. comprobatam significarit: tum suo ingenio indulsit in eo, quòd hãc emendationem siue vera sit, siue secus, sibi adscripsit. ET IACERE HVMOREM CONLECTVM) secutus sum duos cod. manuscr. mihi tamen non displicet amici cuiusdam mei coniectura, qui putat legendũ, congestum: quam adiuuat codex Memm. ceteri libri manuscr. & item vulg. habent, cõiectum. quæ scriptura tamen non est repudianda. NEC RETINERE SEMEL CONVERSVM) Olim edideram, conceptum vn. am. quòd sic haberet cod. manuscr. Memm. & typis excusi Florent. nunc, conuersum, vt habent ceteri, mihi magis probatur. ne hoc quidem dissimulabo, ad oram libri Memm. annotatas esse has varias lectiones, congestum, conceptum, concertũ. ex quo postremo licet facere, consertum.

VNIVS AMORE) sic habent tres lib. manuscr. & nonnulli vulg. alij, amorẽ.

ATQVE ÆRVMNA GRAVESCIT) verbum aptissimum nomini, ærumnæ, adiunxit. SI NON PRIMA NOVIS) id est, si non veterem amorem nouo amore deleas ex animo. sic M. Tull. lib. 4. Tuscul. etiam nouo quodam amore veterem amorem, tanquam clauo clauum, eiiciendum putant.

VOLGIVAGAQ.) expressit Græcam vocem, πάνδημον.

NAM CERTA, ET PVRA'ST) Nihil muto, tametsi tres libri manuscr. habeant: Nam certe pura'st. nam etiam hæc scriptura, Nam certa, & pura est, reperitur in libr. manuscriptis, in Bertiniano, & Memmiano. ne quis dicat eam à Marullo excogitatam, & confictam, quod scripsit κωνώπης: cùm certum sit, hos libros à Marullo numquam esse visos. Præterea ipsum loquendi genus, Nam certè pura est, &c. non est satis nitidum. Postremò certam voluptatem eorum, qui hoc amoris cruciatu vacant, opponit incertæ alterorum voluptati. sequitur enim, etenim potiundi tempore in ipso Fluctuat incertis erroribus, &c.

ETENIM POTIVNDI TEMPORE) quàm sit miserum amare, vel hoc vnum satis arguit ac declarat, quòd eo ipso tempore, quo voluptate tantopere expetita, atque exoptata potiuntur amantes, ac fruuntur, eo (inquam) ipso tempore se mutuò mordent, vellicant, & cruentant. ET DENTEIS INLIDVNT SÆPE LAB.) Horat. od. 13. lib. 1 siue puer furens Impressit memorem dente labris notam. Plaut. Curculione. Pariter hos perire amãdo video. vterque insaniunt. Viden' vt misere moriuntur? neque queunt complecti satis? Idem Mil. glor. labra labellis ferruminauit. Idem Pseudolo. Nam vbi amans complexu'st amãtem: vbi ad labra labella adiungit, &c. interdum etiam linguam linguæ admouent, duplices vt linguas habeant, quemadmodum idem Plautus loquitur Asin.

QVODCVMQVE EST, RABIES VNDE ILLÆ GERMINA SVRGVNT) sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscript. à quibus non admodum dissentiunt codices vulgati Paris. & Veneti antiq. nam ceteri habent partim, rabies vnde illa hæc germinat vrgens: partim, rabies vnde illa hæc germina surgunt. rabies autem, positum accipio pro rabiei. præterea, illæ, generandi casus est, fæmin. generis, antiquus: de quo sup. lib. 2 ibi, vnæque figuræ: vt sit hæc totius huius loci sententia. Et stimuli subsunt (inquit) qui amanteis incitant, atque impellunt, vt id ipsum lædant, vnde rabiei illius germina oriuntur, atque augescũt, quodcumq; illud tandẽ sit, siue color, siue facies, siue pars alia aliqua corporis. nomina autẽ quintæ sic inflectebant antiqui, vt alibi diximus: rabies, in casu recto: rabies, & rabie, & rabiei, & rabij, in patrio. Cùm hæc edidissem, Thraso, vt aliquid

ſapere videretur, hæc omnia approbauit, & ſecutus eſt, præter quàm, quòd edi voluit, illæ hæc germina ſurgunt: ineptè. nam, hæc, natum eſt ex diphthōgo, quæ erat in prouocabulo illæ. Quòd autem quidam doctus, idémque amicus meus, legi poſſe putat, rabies vnde illhæc germ. ſurg. non multo magis placet. Nam pronomen demonſtratiuum, quod cohæreat cum voce, rabies, neceſſariò debet intereſſe, meo quidem iudicio. quod non eſſet, ſi, illhæc, ſeu, illæc legeretur. Verumtamen iudicent eruditi. Omnino non negauerim, multo tolerabilius ferri poſſe hanc lectionem, rabies vnde illhæc germina ſurgunt, quàm illam, rabies vnde illæ hæc germ. ſurg.

SED LEVITER POENAS) *id eſt ſed Venus, ſeu res Venerea, pœnarum, & doloris ſenſum aufert, aut certe minuit.*

QVOIVS QVAM PLVRIA HABEMVS, TAM MAGIS) *ſic reſtitui, tres libros manuſcriptos ſecutus. ex vulgatis enim alij habent, cuius quo pluria: alij, cuius quàm plurima: alij, iíque deterrimi, cuius quo plurima.*

NAM CIBVS ATQVE HVM.) *Oſtendit diſsimilitudinem eius voluptatis, quæ percipitur ex cibo & potu, ab ea, quæ proficiſcitur è re Venerea, hoc modo: cibus & potus (inquit) in corpus eius, qui eſt, & bibit, aſſumuntur: & in ventrem intromiſsi, certas corporis ſedes occupant: quo fit vt fames & ſitis expleantur cibo & potu: & ita deſinat animans eſurire, & ſitire. At, qui amat, nihil ex ore, & grato colore eius, quam amat, detrahere, ac demere poteſt, præter inania quædam ſimulacra: quæ nullum locum occupant. quare amantem ſatiare atque explere non poſſunt.* ADSVMITVR INTVS) *fortaſſe legendum, intro.*

PRÆTER SIMVLACRA FRVENDVM) *ſecutus ſum codices quatuor manuſcriptos, & omneis vulgatos. nam Vaticanus habet, feruendum. ex qua ſcriptura ſuſpicatur doctus quidam legendum, ferendum. ferendum autem, interpretatur, auferendum, vt ibi apud Horat. epiſt. ad Iul. Florum. Prima feres ederæ victricis præmia. & epiſt. 2. lib. 2. non temere à me Quiuis ferret idem. & Virg. lib. 5. magnum dat ferre talentum. quæ lectio mihi non diſplicet, videtúrque non inuenuſta. ſed receptam damnare non poſſum.* TENVIA) *proceleumaticus pro dactylo, aut ſpondéo, vt ſæpe aliàs: vel dicendum u, hîc eſſe conſonantem.*

QVÆ VENTO SPES RAPTAT SÆPE) *ſi hæc ſcriptura emendata eſt, aut verò ſi hic verſus Lucretianus eſt, ſic videtur explicandus: quæ ſimulacra tenuia ſpes miſella ſæpe raptat vento: id eſt in ventum, ſeu cum vento. quæ tamen ſententia abſurda eſt. videtur enim ita potius dicere debuiſſe Lucretius: quæ ſimulacra vnà cum ſpe ventus ſæpe rapit, & diſsipat. quidam amicus meus putabat tolerabiliorem fore ſcripturam, ſi ita legatur: quæ in ventos ſpes raptat ſæpe miſella, ſed etiam in hac lectione hoc ineſt vitij, quòd ſpes amantium non raptat ſimulacra in ventos: ſed ipſa ſpes ſæpe vnà cum ſimulacris videtur quaſi à ventis raptari. ego malim hoc modo legi: quæ ventus ſpes raptat ſæpe miſellæ: ventus ſpes autem: id eſt ventus ſpei, vt per ventum ſpei, ſpem leuem, & incertam, & fallacem intelligamus. Omnino locus hic mihi valdè ſuſpectus eſt, neque puto hunc verſum eſſe Lucretianum: eóque ſublato planiſsima ſententia eſt.*

STINGVERE) *reſtinguere. eodem verbo alibi iterum atque iterum vtitur, vt lib. 2. Euaneſcere paullatim, ſtinguíque colorem.*

TORRENTI FLVMINE) *codex Bertinianus habet, torrentis, mendosè.*

ABRADSRE) *auferre, detrahere.* FLORE FRVVNTVR ÆTATIS) *florem ætatis appellat, quem Græci ὥραν & ὀπώραν dicunt. Horat. od. 5. lib. 3.*

iam tibi liuidos Distinguet auctumnus racemos Purpureo varius colore. Sed nō dissimulabo, in cod. Bertiniano legi, tuuntur: in Memmiano, luuntur: quarum lectionū rationem nondum cogitando explicare potui. Thraso cùm hæc edidissem, scribendum curauit, flore vtuntur. Quid isto homine facias, qui videtur ea gratia esse natus, vt aliis risus præbeat, aliis stomachum faciat? ita mera versuum portenta ex immani, & barbaro pectore depromta elegantißimo scriptori assuit. At suo capiti malum suat potius: sed redeo ad hunc locum, & has scripturas veteres: quas iam olim proposui, tuuntur, luuntur. ex his igitur ego nunc coniectura ductus facio, iuuantur. nam siue ex t, siue ex l. faciamus i. mutatio facilis est, vt norunt huius artis periti. cetera iam æquè facilia sunt. iuuantur autem, interpretor, delectantur. quod statim agnoscet lector ingeniosus & Latinè doctus. Dicat mihi nunc κυνώπης, vtra probabilior sit coniectura, mea, an sua. vtrumcumque faciet, siue suam retinens, stuporis simul & impudentiæ se alligabit: siue meam magis probans, dirumpetur, æquo animo feram. IAM CVM PRÆSAGIT) cùm in quibusdam codicib. manuscr. reperissem partim, dum iam, partim, iam dum: reposui, iam cum: quæ scriptura perspicuè vera est. nam sententia adhuc pendet. iam dum autem, non quadrat. dum enim, significat perpetuitatem & continuationem quandam, & spatium temporis. cùm autem, punctum, & articulum temporis, quo aliquid fit, aut agitur. cùm iam (inquit) corpus præsagit, id est præsentit, & præcognoscit voluptatem rei venereæ propinquam. ATQVE IN EO'ST VEN. VT MVL. CONS.) Verecundè rem obscenam circumlocutus est. significat enim tempus, quo vir inibi est, vt semen in loca muliebria profundat.

ARVA) sic Virgil. Georg. 3. obtusior vsus Sit genitali aruo. Sic infrà eodem lib. Eicit enim sulci recta regione, viáque Vomerem, &c.

NAM FACERE INTERDVM) nam videntur (inquit) interdum hoc facere velle, nempe alter in corpus alterius corpore toto penetrare & introire.

LIQVESCVNT) sic habent aliquot libri manuscr. & typis excusi. quam scripturam si quis probabit, versus, Vsque adeò cupidè, legetur ἐπιφωνηματικῶς hoc sensu, tam cupidè inter se cohærent Veneris vinculis adstricti: idq; tandiu dum membra vi voluptatis labefacta liquescunt, & quasi in humorem resoluuntur. in alius libris scriptum est, liquescant: quam lectionem sic explico, vt cōiungam hoc totum, vsque adeò dum, cum verbo, liquescant, hoc modo: vsque adeò dum, id est vsque eò, seu vsque ad id tempus, dum: id est donec membra liquescant, &c.

TANDEM VBI SE ERVPIT NERVIS) sic libri quidem ferè omnes habent: sed tamen amicus quidam meus legendum putat, se eripuit. atque hæc lectio à Petro Candido in codicibus Florent. in calce libri annotata est. quale est illud, se duxit foras, apud Terent. & illud, quò nunc se proripit ille? apud Virg. & illa vsitatißima, contulit se domum, in vrbem, rus, &c. ego tamen nihil mutandum censeo.

CONLECTA CVPIDO) alij libri habent, coniecta cupido, quod idē valet. conlecta tamen malo. PAVSA) intermißio, requies, ἀνάπαυσις, vt sup. lib. 2. nec dare pausam Conciliis. QVÆ MACHINA) quæ ratio, quod inuentum, quæ ars, ἢ ς μηχανὴ. sup. lib. 3. Nam tibi præterea quod machiner, inueniámque, &c.

Adde quòd absumunt vireis, pereúntque labore.
Adde quòd alterius sub nutu degitur ætas.
Labitur interea res, & vadimonia fiunt.

Languent officia, atque ægrotat fama vacillans:
Vnguenta, & pulchra in pedibus Sicyonia rident:
Scilicet & grandes viridi cum luce smaragdi
Auro includuntur, teritúrque Thalassina vestis
Assiduè, & Veneris sudorem exercita potat:
Et bene parta patrum fiunt anademata, mitræ:
Interdum in pallam, ac Melitensia, Céaq; vertunt.
Eximia veste, & victu conuiuia, ludi,
Pocula crebra, vnguenta, coronæ, serta parantur:
Nequicquam, quoniam medio de fonte lepôrum
Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat:
Aut quòd conscius ipse animus se forte remordet,
Desidiosè agere ætatem, lustrísque perire:
Aut quòd in ambiguo verbum iaculata reliquit:
Quod cupido adfixum cordi viuescit, vt ignis:
Aut nimiùm iactare oculos, aliúmve tueri
Quòd putat, in voltúque videt vestigia risus.
Atque in amore mala hæc proprio, summéque secundo
Inueniuntur: in aduerso verò, atque inopi sunt,
Prendere quæ possis oculorum lumine aperto,
Innumerabilia: vt melius vigilare sit antè,
Qua docui ratione, cauereque, ne inlaqueeris.
Nam vitare, plagas in amoris ne laciamur,
Non ita difficile est, quàm captum retibus ipsis
Exire: & validos Veneris perrumpere nodos.

ADDE QVOD ABSVMVNT) *sic lib. 5. Et Venus imminuit vireis. sic Epicurus.* ἡ συνουσία ὤνησε μὲν οὐδέποτε, ἀγαπητὸν δὲ εἰ καὶ μὴ ἔβλαψε, *id est, concubitus, & vsus rei Venereæ profuit numquam: bene agatur cum homine, si non etiam nocuerit.*

ALTERIVS SVB NVTV) *sub alterius arbitratu: sub alterius imperio, & dominatu. nam seruiũt amãtes.* LABITVR INTEREA RES) *res familiaris dilabitur, dissipatur, perit. sic Plautus Trin. Quàm extemplo sæuis sagittis percussus est, illico res foras labitur, liquitur. da mihi hoc mel meum, si me amas, si audis. Ibi ille cucullus, ocelle mi, fiat, & si amplius vis dari, Dabitur.*

ET VADIMONIA FIVNT) *amantes contracto ære alieno vocantur in ius: & datis vadibus promittunt se iudicij diem obituros, atque in iudicio staturos: vel vades dati promittunt se prodigum illum amatorem, ad extremam iam egestatem redactum, & à creditoribus in ius vocatum, in iudicio stituros. Horat. saty. 1. lib. 1. Ille, datis vadibus qui rure extractus in vrbem est, &c. Auctor vocabularij Latinogræci manu scripti, vadimonium, inquit,* ἐγγύη, ἱκανοδοσία.

ÆGROTAT FAMA VACILLANS) *ægrotat,* νοσεῖ. *tralatio est à corpore. quo verbo sæpe vtitur Demosthenes pro dissidiis & seditionibus laborare. sic Varro*

lib.1.de vita populi Rom.apud Non.in verbo,distrahere. Distractione ciuium elanguescit bonum proprium ciuitatis,atque ægrotare incipit,& consenescere. sic Plautus in Trinummo, loquens de bonis moribus. Sed dum illi ægrotant, interim mores mali, Quasi herba irrigua,succreuerunt vberrime. Idem ibidem paucis pòst. Nam si in te ægrotant artes antiquæ tuæ, Siue immutare vis ingenium moribus,&c. Sed nõ celabo lectorem,in vno libro manuscr. versum, Labitur interea res,&c.ordine conuerso legi post hunc, Languent officia,&c. Ostendit autem Lucretius, amanteis neque rei, neque famæ parcere,sed vtriusque iacturam facere:quod item pluribus versibus docet Horat.lib.1.saty.2. Vt quondam Marsæus amator Originis,ille, Qui patrium mimæ donat fundúmque, Larémque, Nil fuerit mi(inquit)cum vxoribus vmquam alienis: Verùm est cum mimis,est cum meretricibus, vnde Fama malum grauius,quàm res trahit,&c. SICYONIA) calcei Sicyonij. M. Tull. de orat. lib.1. Sed vt si mihi calceos Sicyonios attulisses, non vterer, quãuis essent habiles, & apti ad pedem,quia non essent viriles : sic illam orationem disertam sibi, & oratoriam videri:fortem & virilem non videri. Lucill. & pedibus Sicyonia demit honesta.

RIDENT) renident,pulchra sunt. tralatio est. suprà lib.1. princip. tibi ridens æquora ponti. SMARAGDI) codices duo manuscr. habent, zmaragdi.

THALASSINA VESTIS) vestis cærulei coloris.

ET BENE PARTA PATRVM) & patrimonia, seu bona à patribus relicta, bene parta, dantur scortis, vt anademata, & mitras, & simil. cómparent. Plaut. Epid. quid istuc mirabile est? Quasi non fundis exornatæ multæ incedant per vias. Horat saty. 2. lib.1. Qui patrium mimæ donat fundúmque, larémque. quem versum paullo antè protulimus.

ANADEMATA) fasciæ, corollæ, redimicula. Sic enim auctor vocabularij Latinogræci, manuscr. redimicula, inquit, ἀναδήματα. quamquam Festus docet, redimicula à mulieribus vocari catellas, quibus vtuntur ornatus causa. quidam legi volunt, anademata mitræ, continenter, & sine distinctione, & interpretantur vincula, quibus mitra vincitur, capitíque religatur, vt mitræ sit numeri singular. patrij casus: quibus propemodum assentior. adiuuat enim eorum opinionem Virgilij versus lib.9 Æneid. Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ. verumtamen licet etiam legere disiunctim, vt anademata, & mitras, capitis esse ornamenta intelligamus. INTERDVM IN PALLAM AC MELITENSIA, CEAQVE VERTVNT.) sic restituit Adrianus Turnebus, seu potius Gulielm. Pellisserius, episcopus Mompessulanus, secutus vestigia veterum codicum. Sic enim habent Vaticanus, Tettianus, Faërn. Interdum in pallam, atque allidens iacchiáque vertunt: quibuscum congruunt Veneti antiq Bertin. sic: Interdum in pallam alidensia chiáque vertunt. Memmianus: Interdum in pallã, atque alidensia chiáque vertunt. Vulgati autem variè deprauati sunt. alij enim habent: Interdum in pallam & qualos, & ianthina vertunt, vt Lugdunẽses: alij, Interd. in pall. & qualos & iacchia vertunt, vt Florent. & Venet. recentiores: alij, Interdum in pallas & aclides, & iatria vertunt, vt Parisiẽses: quæ scriptura à Baptista Pio, homine nullius iudicij excogitata est. exstat & hæc, Interdum in pallam, & stlitas, & iantina vertunt: cuius neque rationem, neque sententiam video. Sic igitur, vt excudendum curaui, cum Gulielmo Pellisserio, & Adriano Turnebo legendum puto. Et tamen veterum codicum scripturas proposui, vt siquis ingeniosior veriorem lectionem excogitare poterit, habeat paratum, vnde adiuuari possit. Iam vesteis Melitenseis, & Céas in-

prætio fuiſſe ſciunt vel mediocriter docti. M. Tull. Verr. 4. de iure dicundo. Iam non quæro vnde cccc. amphoras mellis habueris, vnde tantum Melitenſium, &c. ibid. ſed tantúmne Melitenſium? quaſi etiam amicorum vxores ornaturus eſſes, &c. ita enim vtrobique legendum eſt, vt Melitenſium ſit à recto caſu Melitenſia, numero multitud. quamquam ſcio in editione Ciceronis Pariſienſi anni CIↃ IↃ LXV. impreſſum eſſe, tantam Melitenſem veſtem, culpa operarum, qui quod erat ſumendum, reliquerunt: quod relinquendum, ſecuti ſunt. Plin. lib. 4. de Ceo inſula. Ex hac (inquit) profectam delicatiorem fœminis veſtem auctor eſt Varro.

EXIMIA VESTE, ET VICTV) ſi hic verſus mendo caret, videtur eſſe hæc totius loci ſententia: rem veſtiariam, & facultates ad victum neceſſarias inſumunt in conuiuia, & opſonia: in ludos, in pocula, vnguenta, coronas, ſerta.

MEDIO DE FONTE LEP. SVRG. AM.) ex quo γλυκύπικρον illud amoris, à Græcis dictum: id eſt, dulce cum amaro coniunctũ. ſic Plaut. Mõſtell. Namque ecaſtor amor & melle, & felle eſt fœcundiſsimus. Guſtu dat dulce: amarum ad ſatietatem vſque aggerit. IN IPSIS FLORIBVS) ἐν τῷ τῆς ἡδονῆς ἀκμαῖς, id eſt tum maximè, cùm amor ſuas delicias, ſuúmque nectar amantibus propinat.

AVT QVOD CONSCIVS) ſic iam edendum curaui in ſecunda editione. In prima autem tantùm timidè & pudenter poſueram videri poſſe legi, Aut quòd, cum libri veteres haberent partim, Aut cùm, vt vulgati, partim, Aut quom. Melius autem quadrat, Aut quòd, quàm, Aut cùm, &c. ſequitur enim, Aut quòd in ambiguo, &c. LVSTRISQVE PERIRE) in luſtris & ganeis vitam conterere, & corporis vireis abſumere, & rem familiarem perdere. Feſtus. Luſtra ſignificant lamas lutoſas, quæ ſunt in ſiluis, aprorum cubilia. à qua ſimilitudine ij, qui in locis abditis, & ſordidis ventri, & deſidiæ operam dant, dicuntur in luſtris vitam agere. Plaut. Aſin. Cano capite te cucullum vxor ex luſtris rapit.

AVT QVOD IN AMBIG.) id eſt, aut quòd ea, quæ amatur, aliquid ambiguè locuta eſt. VIVESCIT, VT IGN.) ſuprà lib. 1. & viuant labentes ætheris ignes, &c. infrà lib. 5. Et tamen inter vtroſque ita ſunt, vt corpora viua Verſent, &c. AVT NIMIVM IACTARE, &c.) ordo eſt. Aut quòd amator putat illam oculos nimium iactare, atque huc & illuc torquere, aliúmque virum intueri. ATQVE IN AMORE M. H. PROP.) argumentum eſt à minori. Atqui (inquit) in amore ſecundo, & in quo omnia ex animi ſententia procedunt, hæc mala inueniuntur. quanto igitur plura & grauiora ineſſe credibile eſt in aduerſo? Atque, poſitum videtur pro, Atqui: vt ſæpe alibi, & apud alios probatos ſcriptores. INOPI) ἀμηχανίῳ, ſeu in eo, in quo amator amica non potitur: quæ ſumma miſeria eſt.

PRENDERE QVÆ POSSIS OC. LVM.) id eſt, quæ oculis cernere queas: quæ ſunt in promtu poſita, & manifeſta.

CAVEREQVE NE INLAQVEERIS) ſic nunc edendum curaui, pro inliciaris, quod olim probaram ſecutus codices vulgatos. Ad hanc autem coniecturam me duxit codex Bertinianus, & Memmianus, qui habent partim, inliquaris, partim, inliqueris. Atque hoc modo ſine dubio legendum. & ne Zoilum quidẽ hanc lectionem improbaturum puto. niſi forte ea gratia non probabit, ne deſinat eſſe κωφὸς, aut hebes, aut ἀναίσθητος, aut Zoilus. Vſurpauit hoc verbum Arnob. lib. 2. illaqueare, decipere dolis atque inſidiis neſcios. & M. Tull. eius participium oratione de Haruſp. reſp. illaqueatus iam omnium legum periculis.

NE LA-

NE LACIAMVR) *sic reposui, ratione & veritate fretus. Lacio enim verbũ est antiquum, teste Festo. sic enim ille, lacit (inquit) in fraudẽ inducit, inde est allicere, lactat, delectat, oblectat. Idem, lacit, decipiendo inducit. lax enim fraus est. Iterum Lucretius infrà eodem libro. Quæ lacere in fraudem possent, vinctósq; tenere.*

NON ITA DIFF. EST, QVAM) *ita, quàm: non ita, quàm, genus loquẽdi rarum quidem, sed tamen non inusitatum veteribus. sic sup. lib. 2. extr. Nulli, vt opinor, ita hæc species miranda fuisset, Quàm tibi. quamquam nonnulli legendum censent, Non tam difficile est. sed errant. Alij autem sic. Nil, vt opinor, ita hæc species miranda fuisset, Quam tibi iam memo, &c. quib. assentior.*

Et tamen implicitus quoque possis, ínque peditus
Effugere infestum, nisi tute tibi obuius obstes:
Et prætermittas animi vitia omnia primùm:
Tùm quæ corpori' sunt eius, quam percupis, ac vis.
Nam hoc faciunt homines plerumque, cupidine cæci:
Et tribuunt ea, quæ non sunt his commoda verè.
Multi'modis igitur prauas, turpeísque videmus
Esse in deliciis, summóque in honore vigere.
Atque alios alij inrident, Venerémque suadent
Vt plácent, quoniam fœdo adflictantur amore:
Nec sua respiciunt miseri mala maxima sæpe.
Nigra μελίχροος est: immunda & fœtida, ἄκοσμος:
Cæsia, παλλάδιον: neruosa, & lignea, δορκάς:
Paruola, pumilio, χαρίτων ἴα, tota merum sal:
Magna, atque immanis, κατάπληξις, plenáque honoris:
Balba, loqui non quit, τραυλίζει: muta, pudens est.
At flagrans, odiosa, loquacula, λαμπάδιον fit.
Ἰσχνὸν ἐρωμένιον tum fit, quom viuere non quit
Præ macie. ῥαδινὴ verò est, iam mortua tussi.
At gemina, & mammosa, Ceres est ipsa ab Iaccho.
Simula, σιληνὴ, ac satyra'st: labiosa, φίλημα.
Cetera de genere hoc longum'st si dicere coner.
Sed tamen esto iam quantouis oris honore,
Quoi Veneris membris vis omnibus exoriatur:
Nempe aliæ quoque sunt: nempe hac sine viximus antè:
Nempe eadem facit, & scimus facere omnia turpi:
Et miseram tætris se suffit odoribus ipsa:
Quam famulæ longè fugitant, furtímque cachinnant.
At lacrymans exclusus amator limina sæpe
Floribus & sertis operit, posteísque superbos
Vnguit amaracino, & foribus miser oscula figit.

Quem si iam admissum, venientem offenderit aura,
Vna modò, causas abeundi quærat honestas:
Et meditata diu cadat altè sumta querela:
Stultitiæque ibi se damnet, tribuisse quòd illi
Plus videat, quàm mortali concedere par est.
Nec Veneres nostras hoc fallit. quo magis ipsæ
Omnia summopere hos vitæ postscenia celant,
Quos retinere volunt, adstrictósque esse in amore:
Nequicquam, quoniam tu animo tamen omnia possis
Protrahere in lucem, atque omneis anquirere nisus.
Et si bello animo'st, & non odiosa vicissim,
Prætermittet te humanis concedere rebus.

ET TAMEN IMPLICITVS,) *id est, & tamen etiam amore captus, & illaqueatus, & irretitus, explicare, & exsoluere te possis, nisi tute tibi obsis.*

ET PRÆTERMITTAS) *est ἐπεξήγησις, hoc modo. Et nisi prætermittas eius, quam amas & animi, & corporis vitia, id est, nisi velis omnia illius & animi & corporis vitia dissimulare. Reperitur autem hæc scriptura in quinque libris manuscriptis. Nam vulgati habent, Vt præterea.*

QVAM PERCVPIS, AC VIS) *cùm in libris manuscriptis reperissem partim, præpetis, partim, præcipis, partim, præceptis, partim percis, ego percupis, reposui. quòd si quis malet perpetis, vt habent nonnulli vulgati, aut præpetis, vt quidã scripti, non pugnabo.* NAM HOC FACIVNT) *prætermittunt amicarum suarum corporis atque animi vitia sic hunc versum explico referens ad superiora: alioqui lege, Vt tribuant ea, &c. proximo versu.*

ET TRIBVVNT EA, QVÆ) *sic habent quinque libri manuscripti. Sed si superiorem versum ad hunc referamus, videbitur legendum, Vt tribuant ea, quæ non sunt, &c.* SVMMOQVE IN HON. VIG.) *legendum fortassis est, summóque vel honore vigere.*

ATQVE ALIOS ALII INRIDENT) *si hunc versum cum duobus proximè sequentibus deleamus, tanquam spurios, non solùm nihil de sententia decedet, verùm etiam magis erunt media cum primis, & extrema cum mediis contexta, & consentanea. Nunc autem hi tres versus antecedentia ab iis, quæ sequuntur, disiungunt, & insignem faciunt huius loci interruptionem. Nam posteaquàm dixit, nos videre, prauas, & deformeis multis modis in deliciis, atque in pretio esse, debet cõtinuò subsequi, Nigra μελίχροος est, &c. nihilque interponi. quare videtur delendi. quòd autem Zoilus eos retinet, manum non verterim. ille iudicio suo vtitur, ego meo.* NIGRA ΜΕΛΙΧΡΟΟΣ) *sic habẽt nõnulli libri manuscrpti. alij, vt Bertinianus, melchrus: quod deprauatum est ex melichrous. Aldinus antiquior, μελάγχροις: id est, nigro colore prædita. quidam autem typis excusi, μελίχλωρος, deleto, est, id est, pallore subuiridi, qualis est mellis color. quo nomine vtitur Theocritus. ἐργάτιν, Βομβύκα χαρίεσσα, σύραν καλέοντί τυ πάντες, ἰσχνὰν, ἁλιόκαυστον· ἐγὼ δὲ μόνος μελίχλωρον. Nonnulli autem μελάγχλωρος legi volunt: id est, nigro, & viridi colore. quo nomine vtitur Plato lib. 5. de repub. vbi hunc amantium errorem pluribus verbis*

persequitur. Ego μελίχροος probo magis, quàm μελάγχροος. μελίχροος enim valet, mellei coloris: μελάγχροος, nigri. itaque si μελάγχροος legeretur, idem diceretur: nisi quis dicat, idem vitium ab homine Romano, Græco nomine appellatum, leuius quodammodo videri, atque extenuari: quemadmodum apparet ex toto hoc loco, vbi nomina, & verba fere omnia extenuantia, Græca sunt. Denique Plutarchus lib. περὶ τοῦ ἀκούειν, locum illum Platonis, quem paullo antè commemoraui, proferens, legit, μελίχρουν: Cum his autem Lucretianis confer illa Horatiana, in quibus optat Horatius, vt amicorum nostrorum vitia ita dissimulemus, atque eleuemus, vt & amantes amicarum suarum corporum vitiis propemodum delectantur: & parentes filiorum vitia leuioribus nominibus extenuant, satyra 5. lib. I. & præterea locum illum Platonis lib. 5. de repub. Non celabo autem lectorem, omnia vocabula Græca in libris antiquis scripta esse litteris Latinis. ego tamen de quorundam doctorum virorum sententia Græcis excudenda curaui, non reclamaturus, si quis ea litteris Latinis scribat: immò verò probaturus.

ET FOETIDA) fortasse legendum, sordida.

ΑΚΟΣΜΟΣ,) id est, inornata. ΠΑΛΛΑΔΙΟΝ,) id est, parua Pallas, quæ ab Homero describitur, & appellatur γλαυκῶπις, id est, cæsiis, & glaucis oculis: quamquam scio etiam aliter grammaticos Græcos hoc nomen interpretari.

NERVOSA) sic habent libri quinq; manuscripti, & aliquot typis excusi: nō, vt vulgati, næuosa.

ET LIGNEA) ἀπόξυλος. Theocr. ἁ καλαμῖτις, id est, arida, & exsucca.

ΔΟΡΚΑΣ,) id est, capra fera, caprea.

PARVOLA, PVMILIO, ΧΑΡΙΤΩΝ ΙΑ, &c.) sic nunc restituo, auctoritate veterum codicum fretus, à quibus non discrepant vulgati. Sed in vtrisque corruptam vocem, χαειτωνία, & vnam ex duabus factam, diuido, & rursum ex vna duas facio, χαείτων ἴα. ἴα autem valet, μία. Homerus ἰλιαδ. Ἠμῖν ἀμφοτέροισιν ὁ μὲν γένος, ἠδ' ἴα πάτρη. & alibi. Ἐν δ' ἰῇ τιμῇ ἠμὲν κακὸς, ἠδὲ καὶ ἐσθλός. & ἰλ. Σ. ἰῇ δ' ἐν νυκτὶ γένοντο. qui posterior versus profertur ab Aristotel. πολ. β. Paruula (inquit) his nominibus appellatur ab amante, pumilio, id est, nana, & humilis staturæ, χαείτων ἴα, id est, vna Gratiarum, &c. atque hic locus multo iam antè à Gulielmo Pellisserio fuerat ita restitutus, χαείτων μία. Sed tutius est legere ita, vt dixi, χαείτων ἴα. Nam sic minus, immo nihil fere receditur ab antiqua scriptura & recepta, χαειτωνία, cùm præsertim ἴα, idem planè valeat quod μία. Itaque hoc modo potius arbitror esse legendum, & in omnibus libris reponendum. per vnam Gratiarum autem significat lepidam, politulam.

TOTA MERVM SAL.) sic est distinguendum. illa (inquit) quæ paruula est, vocatur etiam tota merum sal, id est, tota salsa, & faceta, & elegans.

ΚΑΤΑΠΛΗΞΙΣ) stupefactio, terror, id est, ipso aspectu terrorem & stuporem incutiens. Κατάπληξιν definiunt philosophi, φόβον ἐκ μεγάλης φαντασίας: id est, metum ex magna aliqua specie, seu visione animo obiecta.

ΤΡΑΥΛΙΖΕΙ) balbutit. MVTA, PVDENS EST) si qua puella sit muta, & elinguis, aut infans, ait amans, eam ingenuo pudore, quo minus loquatur, impediri nam pudor obest locuturo. Horat saty. 6. lib. I. Infans namque pudor prohibebat plura profari. ad quem locum annotata sunt à nobis nonnulla.

ΛΑΜΠΑΔΙΟΝ) parua lampas, seu parua fax.

ΙΣΧΝΟΝ ΕΡΩΜΕΝΙΟΝ TVM FIT) id est, cùm ita macilenta est,

vt viuere nequeat, appellatur ἰσχνὸν ἐρωμύδριον: *id eſt, amicula gracilis.* ἐρωμύδη, *amica, puella, quæ amatur: ex quo* ὑποκοριστικὸν *nomen* ἐρωμύδριον, *vt à* γλυκέα γλυκέριον: φοινίκη φοινίκιον, *&c.* ῬΑΔΙΝΗ' VERO EST) *puella (inquit) iam tußi mortua, & tabida, amanti* ῥαδινὴ *eſt: id eſt gracilis.* Theocr. εἰδ. ἐργάται. Μοῦσαι Πιερίδες συναείσατε τὰν ῥαδινάν μοι παῖδα.

AT GEMINA ET MAMMOSA, CERES EST IPSA AB IACCHO) *ſic reſtitui, ſcripturæ veteris veſtigia ſecutus.* Nam *cùm ita ſcriptum reperiſſem in libris veteribus:* At iamina *& mammo ſacer eſt ipſa ab* Iaccho: *primùm non dubitaui reponere, mãmoſa* Ceres *eſt, &c. deinde cùm hærerem in illo, iamina, in cuius locum nonnulli cod. habebant,* Lamina, Adr. Turnebus *me expediuit: qui ſtatim mihi dixit, ſibi videri, gemina, pro, iamina, parua immutatione facta, eſſe legendum. geminã autem, interpretabatur ille, opimã, amplã, & obeſam.* Idem *mihi indicauit* Arnobij *locum plurimùm ad huius loci intelligentiam conferentem lib. 3. ſic autem ille,* Auet *animus, atque ardet in* Chalcidicis *illis magnis, atque in palatiis cæli* Deos, Deáſque *conſpicere intectis corporibus, atque nudis: ab* Iaccho Cererem (Muſa *vt prædicàt* Lucretij) *mammoſam,* Helleſpõtiacum Priapum *inter deas virgines, atque matres circumferentem res illas, prœliorum ſemper in expeditione paratas.* Idem *lib. 5.* Ceres *mammis cum grãdibus. eod lib. paucis pòſt, mãmæ promtæ.* Iam Ceres *ab* Iaccho: *id eſt* Ceres *illa, quam* Iacchus *amat: vel* Ceres *amica* Iacchi. *ipſa autem, poſitum eſt ad ſignificãdam ſimilitudinem huius puellæ mammoſæ &* Cereris. *poſtremo, geminum, idem interdum valere, quod amplum, vel illud ſatis probat, quod* Horatius *od. 14. lib. 2.* Geryonen *ter amplum, dicit, quem, tergeminũ,* Lucretius, Virg. *& alij appellant.* Itaque *tergeminos honores in oda 1. lib. 1. poſuit* Horatius *pro ampliſsimis honoribus, vt ego in ſecũda editione* Horatiana *indicaui, &* Turnebus *probat. quamquam alij ad numerum honorum & magiſtratuum referunt, fortaſſè minus rectè.* Et *quoniam illius odæ primæ mentio facta eſt: libet hîc mihi horum verſuum explicationem retractare,* Hunc *ſi mobilium turba* Quiritium Certat *tergeminis, &c. vſque ad illum,* Numquam *demoueas, vt trabe* Cypria, *&c.* Nam *hunc locum vulgò ſic explicãt, & me cum vulgo ſic memini eum explicare,* Numquam *demoueas, ſeu dimoueas etiam ampliſsimis condicionibus de ſuo vitæ degendæ genere, hunc, nempe ambitioſum aliquẽ, ſi populus* Romanus *eum ſtudeat ampliſsimis honoribus ornare.* Illum, *numquam demoueas, ſi ſit diues arator, & magnam vim frumenti ex agris ſuis percepti, & collecti in horreis ſuis condiderit: illum (inquam) gaudentem agros patrios ſarculo findere, &c. numquam igitur his perſuadeas, vt nauigare inducant animum.* Sed *hæc explicatio quadrare non poteſt, neque hanc probãt docti viri: in his* Ioan. Auratus, Petr. Angelius Bargæus, *quibus aſſentior.* Quamobrem *autem non ſit probanda, hæc cauſa eſt.* Quid *enim mirum ſit, hominem, cui ſit condicio, & ſpes explorata obtinendorum ſummorum magiſtratuum, & eum, qui habeat in horreis ſuis cónditum maximum frumenti numerum, nauigandi periculum adire nolle?* Sic *igitur potius hic locus explicandus ac diſtinguendus eſt.* Sunt *quos victoria certaminum* Olympicorũ *euehit ad deos, hoc eſt, diis proximos & beatiſsimos efficit. adſcribe ad vocem, deos, comma, hoc modo:* Hũc, *nempe ambitioſum aliquem, euehit ad deos, ſi eum populus* Romanus *certat afficere ſummis honoribus, vt hoc totum,* Si *mobilium turba* Quiritium *certat hunc tergeminis tollere honoribus, ſit loco ſuppoſiti, vt* Grammatici *loquuntur, proinde quaſi ita dicat* Horatius, *alium facit ſibi beatiſsimum videri, ſtudium & vo-*

luntas populi Romani in eum conferendorum amplißimorum honorum, aura popularis denique. sequitur deinde: Illum si proprio, &c. quæ similiter explicanda sunt, repetito ἀπὸ κοινοῦ, verbo, euehit, hoc modo. illum euehit ad deos horreum frumenti plenum, quantum est in Africa, & intellige, hunc non esse aratorem: sed hominem alioqui locupletem & copiosum, qui habet horrea sua maxima frumenti copia referta. Iam post vocem, areis, scribe punctum, seu interpunctionis notam. Nam quæ sequuntur, diuidenda ac separanda sunt à superioribus, hoc modo, Gaudentem patrios, &c. id est, alium autem, qui delectatur agris suis, sibique à patre relictis, eósque sua manu libenter arat, numquam vel amplißimis condicionibus à suo instituto demoneas, & adducas, vt nauiget.

SIMVLA ΣΙΛΗΝΗ, AC SATYRA'ST) si qua puella simis est naribus, silena, & satyra ab amante nominatur. sileni enim, & satyri, simi & pinguntur & finguntur. LABIOSA, ΦΙΛΗΜΑ) quæ est labris prominentibus, ea (inquit) φίλημα dicitur: id est osculum, seu os ad oscula factum, & compositum. Nam & suauius viros osculantur puellæ labiosæ, quàm quæ sunt breuibus labris: & labiosas osculari viris dulcißimum est. labiosa autem. seu, labeosa, legendum, vt habent libri manuscripti. Et verò interest inter, labia, &, labra, vt vult Verrius Flaccus, teste Sosipatro Carisio. sic enim ille lib. I. labra & labia indistinctè dicũtur &c. Verrius autem Flaccus sic distinguit, modica esse labra, labia immodica, & inde Labiones dici. Nam & Terent. Eunucho, labiis demißis gemens. & Plaut. Labiis dum ductant eum. Nonius Marcellus docet, etiam labias dici genere fæminino, & profert locum illum Plaut. Sticho. Age tibicen, quando bibisti, refer ad labias tibias. Cùm hæc iam bis edidißem, Zoilus κυνώπης, meam totius huius loci restitutionẽ vsquequaque probauit, præterquam in, gemina, pro quo Lamia posuit: neq; professus est, quem secutus sit, aut vnde sumserit, sed omnia sibi more suo, id est impudentißime, atque iniustißime arrogauit. Nam totus hic locus (vt ceteros taceam) ante meã editionem miserabilem in modum corruptus, ac deprauatus erat.

CETERA DE GENERE HOC) hoc hemistichium aliquoties ab eodem vsurpatur, vt suprà admonuimus: idque mutuatus est Horatius saty. I. lib. I. Cetera de genere hoc, adeò sunt multa, loquacem Delassare valent Fabium.

SED TAMEN ESTO IAM) id est, sed tamen demus, eam esse eximia forma, demus esse venustißimam, atque adeò ipsi Veneri parem. at aliæ sunt item formosæ: at sine hac anteà viximus. libri veteres tres habent, estolam. quod lectori indicandum esse duxi, vt meminerit, in libris manuscrip. sæpe l, pro i, & i, pro l, scriptum reperiri. NEMPE EADEM FACIT, ET SCIM. FAC. O TVRPI) eadem turpi, Græcorum more dixit, ταὐτὰ τῇ αἰσχρᾷ, id est, eadem facit, atque ea, quæ turpis est. sic lib. 3. eadem aliis sopitu' quiete'st.

SVFFIT) imbuit. sed magis proprio verbo vsus est. quo & suprà.

AT LACRYMANS EXCLVS.) sic Tibull. lib. 2. Iuraui quoties rediturum ad limina numquam? Cùm bene iuraui, pes tamen ipse venit. sic ille apud Terent. Eunuch. Quid igitur faciã? non eam, ne nunc quidem, cum arcessor vltro? &c. vide quæ annotauimus ad illum locum epod. od. II. Ad non amicos (heu) mihi posteis, &c. POSTEISQVE SVP.) id est, & foreis superbas. superbas autem hoc est, superbæ puellæ, vt apud Horat. od. 14. lib. 2. & mero Tinguet pauimentum superbum, id est, domini superbi. VNGVIT AMARACINO) vnguit olea, seu potius vnguento ex amaraco. vnguit autem, legendum est, & ita habẽt lib. vet.

QVEM SI IAM ADMISSVM) ostendit inconstantiam, & mobilitatē amantium, qui cùm exclusi fuerunt, desiderio puellæ contabescunt: vbi verò intromissi sunt, leuissima re offensi discedere volunt: & tum resipiscunt, túmque se stultitiæ condemnant, quòd mulierculam tanti fecerint. Fortasse autem significat, vtile, atque adeò salutare esse amantibus, amicarum suarum ingenia, & mores, & victus consuetudinem, & vitia nosse, quoniam his cognitis, quātopere desipuerint, qui talem amarint, intelligunt. cuius rei exemplum est notissimum apud Terent. sic enim Parmeno. Id verò est, quod mihi puto palmariū. Me reperisse, quomodo adolescentulus Meretricum ingenia, & mores posset noscere: Mature vt cùm cognorit, perpetuò oderit: Quæ dum foris sunt, nihil videtur mūdius, Nec magis compositum quidquam, nec magis elegans. Quæ cùm amatore suo cum cenant, ligurriunt. Harum videre ingluuiem (al. inluuiem) sordeis, inopiam &c. Nosse omnia hæc, salus est adolescentulis. VENIENTEM) omnes quidem libri vulgati habent, veniens: itaque olim in prima editione scripseram, secutus libros illos vulgatos. Nunc autem, vt iam in editione secunda scripsi, venientem, malo, quomodo habent cod. Bertin. & Memm. & Tett. Hæc enim lectio vera & recta est, vt sit hæc sententia, amantem iam admissum, & modò venientem, si eum vna duntaxat aura offenderit, causas abeundi quærere speciosas: tanta inconstantia est. admissum, venientem, autem ἀσυνδέτως posita sunt, vt infrà statim, subat, ardet.

NEC VENERES NOSTRAS HOC FALLIT) id est, nec hoc ignorant nostræ puellæ. nam quos volunt in amore retinere, eos omnia vitæ suæ postscenia celāt: id est, non admittunt eos in eam familiaritatem, vt eis suas sordeis domesticas, suæque vitæ inhonestam rationem aperiant. fallit, id est, latet, λανθάνει.

VITÆ POSTSCENIA CEL.) Cùm in libris manuscrip. reperissem partim, postcenia, partim, postcænia, ego, postscænia, siue, postscenia, littera, s. addita, restitui. Erat autem, postscenium, seu, postscæniū, locus post scenam, vbi multa fiebāt, quæ à spectatoribus audiebantur tantùm, non autem cernebantur: quale erat βροντεῖον apud Græcos: in quo, vt scribit Iulius Pollux, calculis compluribus in vtres con iectis, & illis vtribus per aëra versatis, atque agitatis, tonitru similitudo referebatur. Proscenium autem (vt docet Diomedes) est pulpitum & locus ante scenam, in quod pulpitum prodibant actores. Itaque, proscænia vitæ, hîc non cōuenit. Nam per, postscænia vitæ (vt diximus) significat Lucretius absconditam, & intimam puellarum, seu meretricum viuendi consuetudinem, & omnia, quæ domi faciunt, cùm solæ sunt: quæ suis amantibus occulta esse volunt. proscænia autē vitæ contrà, significarent quidquid puellæ impudicæ, & huiusmodi mulieres, corā amatoribus suis, & loquuntur, & faciunt: quod totum est fictum & simulatū, & ad illiciēdos amanteis comparatum: nihílque in eo verum, nihil simplex, nihil genuinum. At hæ mulieres fucum, munditiem, luxum, splendorem, risum, blanditias, & reliquum apparatum meretricium habent in promtu positum, & suis amantibus ostentant. sordeis autem suas, inopiam, ingluuiem, illuuiem, immunditiem, maculas corporis, rugas, crineis emtos, & similia, occultant. sic Ouid. lib. 3. de arte amandi. Multa viros nescire decet: pars maxima rerum Offendet, si non interiora tegas. Idem ibidem: Quæ male crinita est, custodē in limine ponat, Ornetúrque Bonæ semper in ore deæ.

ANQVIRERE NISVS) secutus olim fueram codices vulgatos, anquirere in vsus, nisi quòd illi habent, inquirere. anquirere, autem, seu, inquirere in omneis vsus, sic interpretabar, inquirere omnia meretricum facta, scilicet, in vsus tuos. Plæ.

nè duriusculè. Itaque admonueram lectorem, libros scriptos habere, omneis anquirere, seu, inquirere risus. Per, risus, autem si hæc lectio recta esset, significaret Lucretius, fallacias meretricũ, quibus illudunt suos amatores: sententia huic loco conueniente: sed quæ non satis ex verbis posse elici videatur. Nam per, risus, significarentur potius derisiones, & ludibria. Quare harum lectionum nunc mihi neutra placet. Venit posteà mihi in mentem hæc tertia, omneis inquirere lusus: vt per lusus, meretricum fallacias, quibus suos auctores illudunt, intelligamus. Sed ne hæc quidem mihi satis postea probata est, quia & aliquanto remotior sit à scriptura vel recepta, vel antiqua: & minus cum antecedentibus, aut consequentibus cohærere videatur. Cùm me tandem in omneis parteis cogitando vertissèm, existimaui, aptißimè legi posse, omneis anquirere nisus: vt per nisus significet Lucretius studia, quæ adhibent puellæ illæ ad arteis ac fallacias suas occultandas, ceteráque sua vitia tegenda. Quæ sententia cohæret aptißimè & cum illis superioribus, Omnia summopere hos vitæ postscenia celant, &c. & cum iis, quæ sequuntur, Prætermittet te hum. conced. reb. id est non admodũ studebit, aut nitetur te sua mala, & vitia celare. Cùm hæc paullo post secundam editionem excogitassem, cuius rei testes sunt mihi viri doctißimi & amplißimi: cognoui, idem cuidam male de me merito venisse in mentem: si credibile est hoc euenisse, & non ab altero excogitatum, istum sibi assumsisse. Vsus est eodem nomine & lib. V. Trans maria alta pedum nisus vt ponere possèt.

PRÆTERMITTET TE H. CONC.) *id est sinet te ignoscere incommodis humanis. id est non admodum in eo laborabit, vt te celet sua incommoda, ac mala: sed ea te sinet cernere, sperans fore, vt ea æquo animo feras, tanquam humana, & hominibus vsitata. Hic versus, & eius explicatio, declarant, suprà legendum esse, anquirere nisus.*

Nec mulier sempet ficto suspirat amore:
Quæ complexa viri corpus cum corpore iungit,
Et tenet adsuctis humectans oscula labris.
Nam facit ex animo sæpe: & communia quærens
Gaudia, sollicitat spatium decurrere amoris.
Nec ratione alia volucres, armenta, feræque,
Et pecudes, & equæ maribus subsidere possent,
Si non, ipsa quòd illorum subat, ardet abundans
Natura, & Venerem salientum læta retractat.
Nónne vides etiam, quos mutua sæpe voluptas
Vinxit, vt in vinclis communibus excrucientur?
In triuiis non sæpe canes discedere auentes,
Diuorsi cupidè summis ex viribu' tendunt,
Cùm interea validis Veneris compagibus hærent?
Quod facerent numquam, nisi mutua gaudia nossent:
Quæ lacere in fraudem possent, vinctósque tenere.
Quare etiam, atque etiam (vt dico) est communi' voluptas.

NEC MVLIER SEMPER) *Neque verò mulier (inquit) semper se amare*

simulat, sed interdum ipsa quoque amat ex animo. Cuius rei exemplum capere licet ex Silenio puella Plautina, quæ ex animo Alcesimarchum amat. Sic autem de ea altera meretrix, Gymnasium, hocsis vide, vt petiuit suspirium altè? & pallidula es, & cet. quæ petito ex auctore, in Cistellaria, non longè à principio.

ADSVCTIS HVMECTANS OSCVLA LABRIS) sic legendum, non assuetis, vt est in libris vulgatis. Est autem, adsuctis, participium à verbo, adsugo. Mirè verò expreßit amantium osculantium nequitias improbulas: qui labra labris affigentes alter ex alterius labris humorem sugunt, quasíque animas alter alterius hauriunt. hæc autem oscula dicuntur à poëtis humida: alia verò sicca. Hic locus ita in duabus superioribus meis editionibus restitutus est: eámque restitutionem secutus est Zoilus, quasi suam, instituto suo.

NAM FACIT EX AN. S.) id est, nam sæpe facit illa omnia, quæ dixi, ex animo, nihilque simulans: vel dic, facit ex animo, id est, amat ex animo.

COMMVN. QVÆR. GAVD.) & quærens cum viro voluptatem, studet rem Venereã perficere. SPATIVM DECVRR. AM.) eleganti, & honesta trãslatione significauit, mulierem interdum etiam amare ex animo, & corpus suum cum viri corpore cõmiscẽtem ipsam quoq; cõmunia ex re venerea gaudia percipere properare. est autẽ tralatio ducta à stadiis, in quib. curritur, vt notauimus suprà ad illum locum, decurso lumine vitæ lib. 3. vbi tamen legendũ fortaßè est, limite vitæ.

SVBSIDERE) succumbere. SVBAT, ARDET ABVNDANS) sic reperi scriptum in libris manuscript. pro quo vulgati habent, subitò ardet. mendosè. dicuntur autem, subare, quadrupedes fœminæ cum libidine flagrantes marem appetunt, & maximè sues. Festus. Suillum genus inuisum Veneri prodiderunt poëtæ, ob interfectum ab apro Adonim, quem dea illa diligebat: quidam autem quòd immundißimi sint ex omni mansueto pecore, & ardentißimæ libidinis, ita vt opprobrium mulieribus inde tractum sit, cum subare & subire dicuntur. Auctor vocabularij Latinogræci manuscr. subat, inquit, ὀργᾷ. ὀργᾶν autem, est complexum maris, aut fœminæ appetere. vtitur hoc verbo Horat. epod. 12. iámque subando Tecta, cubilia, tentáque rumpis. quòd si cui peruicaci magis placebit scriptura vulgata, subitò ardet, equidem cum eo non pugnabo. Sed quamobrem antiquam reiiciamus, causam non video. dictum est autem, subat, ardet, ἀσυνδέτως. quale illud apud Hom. ἰλ. Λ. σπεύδουσ', ἱδρώουσα: id est, properans, sudans. & alia sexcenta.

ET VENEREM SALIENTVM LÆTA RETR.) si legemus, retractant, subintelligetur pronomen, illa, nempe animalia, hoc modo, & animalia illa de genere fœminarum, Venerem marium salientium atque irruentium, læta, vicißim, & pro sua parte tractant, id est maribus in Venerem ruentibus pariter & mutuò respondent: vnà cum maribus voluptatem rei venereæ tractant. sin, retractat, quo modo hîc edi ìußi, subintelligemus, natura illorum animalium. vtitur autem eodem loquendi genere infrà eod. lib. extr. Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet. VT IN VINCLIS) fortaßè legendum, vti vinclis, & c.

IN TRIVIIS NON S. C.) secutus sum olim lib. vulgatos, in quibus est, quin sæpe c. Nam in manuscr. scriptum est, In triuiis cùm s. c. & c. in quibusdam, In triuiis con sæpe: vnde nunc facio, non sæpe canes, & c. hac sententia: Nónne sæpe canes in triuiis discedere cupientes, diuersi, hoc est in diuersas parteis, summis viribus contendunt? quæ scriptura recta est. nam &, quin, quod habent libri vulgati reiiciendum: &, cùm, seu, quom, propter alterum, cùm, quod proximè sequitur, ferri non

ri non potest. Iam quòd ad huius loci emendandi rationem attinet: sæpe iam admonui, con, ex, non: & contrà, non, ex, con, à librariis illis factum esse.

QVÆ LACERE) sic reposui, sola veritate fretus. sic suprà. Nam vitare plagas in amoris ne laciamur, &c. huius quoque loci restitutionem dissimulans sequitur Zoilus, ita vt sit hoc perpetuũ in isto, καὶ τόδε Φωκυλίδου. COMPAGIBVS) vinculis, nodis, copulis.

Et commiscendo cùm semen fortè virile
Fæmina commulxit subita vi, conripuítque:
Tum similes matrum materno semine fiunt:
Vt patribus patrio. sed quos vtriusque figuræ
Esse vides iuxtim, miscenteis volta parentum:
Corpore de patrio, & materno sanguine crescunt,
Semina quom Veneris stimulis excîta per artus
Obuia conflixit conspirans mutuus ardor:
Et neque vtrum superauit eorum, nec superatum'st.
Fit quoque, vt interdum similes exsistere auorum
Possint, & referant proauorum sæpe figuras,
Propterea, quia multa modis primordia multis
Mista suo celant in corpore sæpe parentes,
Quæ patribus patres tradunt à stirpe profecta.
Inde Venus varia producit sorte figuras:
Maiorúmque refert voltus, vocésque, comásque.
Quandoquidem nihilo minus hæc de semine certo
Fiunt, quàm facies, & corpora, membráque nobis.
Et muliebre oritur patrio de semine sæclum:
Maternóque mares exsistunt corpore creti.
Semper enim partus duplici de semine constat:
Atque, vtri simile est magis id, quodcumque creatur,
Eius habet plus parte æqua, quod cernere possis:
Siue virûm suboles, siue'st muliebris origo.

ET COMMISCENDO CVM SEMEN) nunc quærere incipit, quamobrem filij patribus, ac matribus similes sint, aut dissimiles. commiscendo autem, id est, inter commiscendum, seu in commistione viri & fæminæ. qua de re plura Lactantius libro de opif. dei.

FÆMINA COMMVLXIT SVBITA VI, CONR.) cùm secutus essem initiò, hoc est in prima editione, omni ex parte libros vulgatos, nisi quòd mulxit, non, vt illi habent, mulsit, excudendum curaram, in hoc vno scripturæ veteris auctoritatem non aspernatus, (quæ scriptura talis est, Et commiscendo cum semine forte virile Fæmina vi mulcit subita vi, &c.) quòd ex mulcit, fecerã mulxit (nam mulcit scriptum putabam, & etiam nunc puto, pro mulcsit c s. enim sæpe scribebatur à librariis illis pro x.) in ceteris autem scripturam veterem, vt deprauatam, reiecissem: de toto hoc loco ita senserã, itáq; scripseram, & verò his ipsis verbis vsus. Si

quis tamen veteris scripturæ rationem habendam putabit, quemadmodũ mihi maximè videtur: sic aliqua poterit haberi, vt hoc modo legamus. Et commiscendo cùm semen forte virile Fæmina commulxit subita vi, conripuitq;. vel hoc modo: Et commiscendo cùm semen forte virile Fæminei mulxit subitò vis, conripuitque, &c. quæ lectio omnium planissima est, & fortasse vera. Adr. Turnebus autẽ multò seuerius, ac religiosius veterem scripturam retinet, hoc modo: Et commiscendo cum semine, forte virile Fæmina vi mulxit subita, vi conripuitque. Venio nunc ad receptam, eam dico, quam secutus sum, quamuis nõ admodum probem: quæ talis est, Et cõmiscẽdo cùm semen forte virile Fæmineum mulxit subita vi, corripuitque, &c. quam sic explico. Cùm in commiscendo, atque in concubitu, seu complexu maris & fæminæ, semen fæminæ vi quadam subita mulxit, id est attraxit, & corripuit semen virile (quod non semper accidit: iccircò addidit fortè. nam sæpe semen virile effluit ex locis muliebribus, neque mulgetur, aut rapitur à matrice:) tum igitur ex materno quidem semine fiunt filij matrum similes: ex paterno autem, patrum. Hæc mihi videtur esse huius loci sententia. ego tamẽ malim legi, Fæminei mulxit subitò vis, &c. vt sit, vis fæminei seminis. Hæc igitur tum mea fuit sententia, seu potius opinio quædam probabilis, talisque huius loci explicatio. In secunda editione, sic scripsi, vt fere est in veterib. lib. Fæmina cõmulxit subita vi, conripuitque: eandémque hîc quoq; retineo: cuius sententia ita aperta est, vt declaratione non egeat. Sed quòd Lucretius hîc maternũ semen appellat, Aristot. lib. I. de ortu animalium, negat fæminas in re Venerea semen vllum mittere, cuius sententiam improbant, ac refellunt medici. Iam quòd ad similitudinem ac dissimilitudinem filiorũ attinet, medici item aiunt, si semen parternũ sit potentius ac dominãtius & semine materno, & sanguine menstruo, tum filios & animo & corpore patri essè simileis: sin ab vtroque superetur, tũ eos & ingenio, & figura corporis ad matrum similitudinem propius accedere.

VT PATRIBVS PATRIO) sic omnes quidem habent libri tum manuscripti, tum excusi: sed videtur legendum, Vt patrum patrio. nam consuetudo Latini sermonis postulat, vt verba sic construantur: tum similes matrum filij fiunt, semine materno scilicet dominante, vel materiæ locum obtinente, vt fiunt similes patrum, patrio semine. nam particulæ copulantes, & disiungentes copulant, & disiungunt simileis casus. ESSE VIDES IVXTIM) sic legi debet, & ita habent quinque libri manuscr. iuxtim autem, pro, iuxtà, id est similiter, æqualiter, pariter. Salust. bello Iugurth. hiemem, atq; æstatem iuxtà pati. Plautus Aulul. dixi tibi mater. iuxtà mecum rem tenes. Idem Trin. Iuxtáque eam curo cum mea.

MISCENTEIS VOLTA PARENTVM) sic habẽt libri manusc. atque hanc scripturam agnoscit Nonius in voce, vultus, vbi hunc versum profert cum superiore, vt probet, vsitatum esse veteribus, vultus, us. &, vultum, i. miscenteis vulta autem, seu vultus parentum, id est similitudinem vtriusque parentis promiscuè, & æqualiter referenteis. ET MATERNO SANGVINE) ex hoc loco possit videri, Lucretio nihil interesse inter sanguinem menstruum, & semen maternũ (quod nullum esse negat Arist.) cùm tamen hæc plurimùm inter se differant. sed dicamus, maternum sanguinem hîc intelligendum semen. nihil enim aliud est semen hominis, quàm sanguis optimus, & concoctus, & ad gignendum aptus. σπέρμα nominant Græci. sanguinem menstruum autem, καταμήνια iidem appellant.

CONFLIXIT) ἐνεργητικῶς accipiendum, quasi commisit, collisit. ET NEQVE VTRVM) sic habẽt libri scripti: vulgati autem, Et neutrũ. sed nihil refert.

PROPTEREA QVIA MVLTA MODIS) *sic legendũ, nõ, multimodis.* QVÆ PATRIBVS PATRES TRADVNT) *quæ patres tradunt filiis suis, qui susceptis liberis patres sunt.* INDE VENVS VAR. PROD. SORTE FIG.) *secutus sum cod. Bertin. cum quo congruunt Parisiens. & Veneti antiq. & Lugdunenses alteri. Nam Vaticanus habet, Inde Venus variè producit sæpe figuras, cum quo congruunt Florentini. alij partim, Inde Venus variè producit forte figuras, partim, Inde Venus variè producit sorte figuras. fortasse legendum: varias producit sæpe figuras. neque tamen eam scripturam, quam secutus sum, reiiciendam censeo.* QVANDOQVIDEM NIHILO MINVS) *hoc referendum est ad illud, quod proximè dixerat, Venerem sæpe referre non solùm vultus, verùm etiam voces, & comas maiorum. quod quia mirum alicui videri poterat, subiiciens rationem, quandoquidem (inquit) hæc, nempe comæ, & voces, nihilo minus constant de semine certo, quàm oris forma, & totius corporis habitus, & figura. quin sit autem legendum, nihilominus, etiam reclamãtibus libris omnibus, neminem puto dubitaturum. Nam si nihilo magis legeretur, diceret Lucretius, res aliquas incerto semine nasci: quod pugnat vel cum Epicuri decretis, si semen pro primis corporibus accipiamus: vel cum ipsius Lucretij verbis, si semen patrium, & maternum intelligamus. Nibilo magis enim, vim habet negandi: vt nihilominus, affirmandi.*

SÆCLVM) *genus.* SEMPER ENIM PARTVS D. D.) *duplici de semine, nempe patrio, & materno. partum vsurpauit, pro eo, quod paritur, vt lib. 2.*

PLVS PARTE ÆQVA) *plus æquali parte: id est habet plus eius, cui magis similis est, quàm eius, cui minus similis est.*

QVOD CERNERE POSSIS) *alij libri habent: Quæ cernere poßis: quam lectionem non probo.* SIVE VIRVM SVBOLES, &c.) *sic legendum, & ita habent libri manuscr. & ita scriptum reperi in vocabulario manuscr. Claudij Puteani, hac interpretatione subiecta. suboles, ἐπιγονή, φυτά, γονή. denique hanc scripturam agnoscit Festus in voce, suboles, his verbis. Suboles ab olescendo: id est crescendo, vt adolescentes quoque & adulti, & indoles dicitur. Lucret. lib. 4. Siue virûm suboles, &c. Virg. Cara deûm suboles magnum Iouis incrementum: Qui autem dicunt, contra rationem, & veterum grammaticorum, librorúmque manuscr. auctoritatem, receptam consuetudinem huius vocis scribendæ per, o, in prima syllaba, esse retinendam, & hoc vsui dandum: aut videant, ne, dum in hac voce corruptæ consuetudini indulgent, idem facere cogantur in multis aliis: aut mihi, cur tam inconstãter in aliis vocabulis vitiosam scribẽdi cõsuetudinẽ, quantũuis receptã, damnent, & corrigãt, in vno atq; altero ferẽdã censeãt, causam, nisi eis molestũ est, afferãt, rationémq; exponãt. Etiã huius loci restitutionẽ dißimulãter secutus est Zoilus, cùm ego princeps ita restituerim in Lucretio et Horatio, vbi antea legebatur, soboles.*

Nec diuina satum genitalem numina quoiquam
Absterrent, pater à natis ne dulcibus vmquam
Appelletur, & vt sterili Venere exigat æuum:
Quod plerique putant: & multo sanguine mæsti
Conspergunt aras: adoléntque altaria donis,
Vt grauidas reddant vxores semine largo.
Nequicquam diuûm numen, sorteísque fatigant.

Nam steriles nimiùm crasso sunt semine partim:
Et liquido præter iustum, tenuíque vicissim.
Tenue, locis quia non potis est adfigere adhæsum,
Liquitur extemplò, & reuocatum cedit ab ortu.
Crassius hoc porrò, quoniam concretius æquo
Mittitur: aut non tam prolixo prouolat ictu:
Aut penetrare locos æquè nequit: aut penetratum,
Aegrè admiscetur muliebri semine semen,
Nam multùm harmoniæ Veneris differre videntur.
Atque alias alij complent magis, ex aliísque
Suscipiunt aliæ pondus magis, inque grauescunt.
Et multæ steriles Hymenæis antè fuerunt
Pluribus: & nactæ pòst sunt tamen, vnde puellos
Suscipere, & partu possent ditescere dulci.
Et, quibus antè domi fæcundæ sæpe nequissent
Vxores párere, inuenta'st illis quoque compar
Natura, vt possent natis munire senectam.
Vsqueadeò magni réfert, vt semina possint
Seminibus commisceri genitaliter apta,
Crassáque conueniant liquidis, & liquida crassis,
Quæ quoi iuncta viro sit fæmina per Veneris res.
Atque adeò réfert, quo victu vita colatur.
Namque aliis rebus concrescunt semina membris,
Atque aliis extenuantur, tabéntque vicissim.
Et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
Id quoque permagni réfert. nam more ferarum,
Quadrupedúmque magis ritu, plerumque putantur
Concipere vxores, quia sic loca sumere possunt
Pectoribus positis, sublatis semina lumbis.
Nec molles opu' sunt motus vxoribus hilum.
Nam mulier prohibet se concipere, atque repugnat,
Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet:
Atque exossato ciet omni pectore fluctus.
Eicit enim sulci recta regione, viáque
Vomerem, atque locis auertit seminis ictum.
Idq; sua causa consuerunt scorta moueri,
Ne complerentur crebrò, grauidæq; iacérent,
Et simul ipsa viris Venus vt concinnior esset:
Coniugibus quod nil nostris opus esse videtur.

Nec diuinitus interdum, Veneríſque ſagittis,
Deteriore fit vt forma muliercula ametur.
Nam facit ipſa ſuis interdum fæmina factis,
Morigeriſque modis, & mundo corpori' cultu,
Vt facilè inſueſcat ſecum vir degere vitam.
Quod ſupereſt, conſuetudo concinnat amorem.
Nam leuiter quamuis, quod crebro tunditur ictu,
Vincitur in longo ſpatio tamen, atque labaſcit.
Nónne vides, etiam guttas in ſaxa cadenteis
Humoris, longo in ſpatio pertundere ſaxa?

NEC DIVINA SATVM) *Conſtat ſibi Lucretius. Nam hominis erat de natura rerum ſe dicturum, ſeu ſcripturum profitentis, maxime eius, qui Epicurum ſequeretur, omnium rerum cauſas afferre atque explicare, nihílque ad Deos referre.*

ADOLENTQVE ALT. DON.) *adolent, id eſt augent, honorant, & ita Nonius. Virgil. Æneid. lib. 7. Præterea caſtis adolet dum altaria tedis. aliàs adolere eſt vrere κατ' εὐφημισμὸν. Virg. pharmac. Verbenáſque adole pingueis, & maſcula tura.* FATIGANT) *fatigant Deos precibus & hoſtiis ſcilicet. ſic Horat. od. 3. lib. 1. prece qua fatigent Virgines ſanctæ minus audientem Carmina Veſtam? fatigãt ſorteis, conſulentes oracula. Virg. lib. 4. Æne. Italiam Lyciæ iuſſere capeſſere ſortes.*

NAM STERILES NIMIVM) *duas cauſas affert ſterilitatis, vnam quòd ſemen nimis craſſum ſit: alteram quòd nimis tenue.*

PRÆTER IVSTVM) *ſuprà modum: ſupra quàm ſatis ſit.*

VICISSIM) *partim.* TENVE) *vel proceleumaticus eſt, vel tenue diſyllabum eſt.* LOCIS) *vaſis muliebribus.*

ADFIGERE ADHÆSVM) *adhærere. profert & hunc verſum Nonius Marcell. in voce, adhæſus, & item alterum, qui eſt lib. 3. Nam neque pulueris interdum ſentimus adhæſum. Sed videtur duriuſculè dictum. adfigere adhæſum, pro adhærere. quid ſi legamus, adfigi adhæſim?*

AB ORTV) *ſic legendum ſeparatim, non abortu coniunctè, & ita habent libri manuſcripti.* AVT PENETRATVM) *In prima editione ſcripſeram, penetratis, reiecta ſcriptura vulg. penetratũ, admonitus à cod. Vatic. in quo ſcriptum erat, penetrati. deinde hæc adieceram in ſcholiis. Et verò, vt penetratis legatur, ratio & veritas poſtulant. penetratis ſubintell. locis. niſi quis dicat, penetratũ ſignificationem habere ἐνεργητικὴν, & poſitum pro eo, quod eſt, cùm penetrauit: cuius modi participia ſunt iuratus, pranſus, cenatus, &c. & ita ſup. Quæ penetrata queunt ſenſum progignere acerbum. Itaque in ſecunda editione, mutata ſententia, penetratum, (quod tamen in prima non planè damnaram, vt intelligere licet ex iis, quæ ſuprà cõmemorata ſunt,) repoſui. Idem etiam hîc ſequor: vt intelligamus, eſſe ἐνεργητικόν.*

NAM MVLTVM HARMONIÆ VEN.) *Docet, alios viros aliis fæminis ad procreationem liberorum cõuenire. Itaque multum intereſſe qui vir cum qua muliere matrimonio copuletur, & nuptias contrahat. harmoniæ: id eſt, conuenientiæ.* HYMENÆIS ANTE FVER. PLVR.) *multæ pluribus hymenæis, id eſt, pluribus nuptiis anteà ſteriles fuerunt, neque ex viris pluribus liberos ſuſcipere potuerunt, &c.*

ET NACTÆ POST SVNT TAMEN.) id est, & tamen posteà alias nuptias nactæ, & alij viro iunctæ sunt, vnde liberos suscipere, & fœcundæ esse possent. hunc locum (absit verbo inuidia) sanè εὐστόχως restitui, modicè à veteribus codicibus adiutus, cùm anteà in hoc loco semper hæsissem partim propterea quòd participium, nactæ, insolenter mihi per se positum videbatur, partim propter ineptã repetitionem verbi possunt. Cum igitur reperissem scriptũ in aliis codicibus veterib. & nactæ possunt, &c. in aliis, & natæ possunt tamen vnde puellos Suscipere, & partu possent ditescere dulci. sic restitui, quemadmodũ excudẽdũ curaui, & nactæ pòst sunt tamen, vnde, &c. quæ lectio perspicuè vera & recta est. nã vulgati habẽt, possunt tamẽ inde, &c. PVELLOS) in hac ipsa voce, puellos, profert hunc versum Nonius: & præterea Ennianum illum. Ipse suos Diuis mos sacrificare puellos: & Lucillij: Cúmque hic tam formosũ tibi, ac te dignũ puellus: & illud Varronis, Testamento: Sic ille puellus Veneris repente vado cecidit cruentus olim.

ET QVIBVS ANTE DOMI FÆC.) legendum mihi videbatur olim, infœcundæ, & ita primò edideram, cùm in omnibus libris legatur, fœcundæ. mihi enim hoc sentire videbatur Lucret. Et ij, qui habuissent domi vxores sibi infœcundas & sterileis, inuenerunt tandem comparem, & fœcundam, ex qua liberos susciperent. Sic suprà sterileis appellauit mulieres, non quòd tales essent natura, cùm ex alio viro postea liberos susceperint, sed quòd ab illo viro grauidæ non fierent. Sed Turnebus putat scriptura recepta seruata incolumi, hunc locum ita explicari posse, vt eadem sit sententia, atque si infœcundæ legeretur, hoc modo, & iis, quibus anteà fuissent vxores fœcundæ quidem illæ, sed quæ ex his viris concipere non potuissent, inuenta est vxor aliqua compar, & temperatione respondens, ex qua liberos suscipere possent. Omnino mihi nunc videtur fœcundæ rectè huic loco quadrare posse, nihilque esse immutandum. videtur enim mihi Lucretius hoc ostendere velle, quod suprà posuit, Veneris harmonias differre, & alios viros aliis fœminis esse aptiores, & contrà alias fœminas aliis viris. Multæ fœminæ, inquit, certis viris nuptæ, steriles fuerunt, neque concipere potuerunt. pòst alium virum nactæ sunt, ex quo liberos susceperunt. Rursus plures viri reperti sunt, qui cum certis mulieribus, quantumuis fœcundis matrimonio copulati, ex iis liberos procreare non potuerunt: ijdem aliam vxorem nacti, ex ea liberos susceperunt.

INVENTA EST ILLIS QVOQVE COMPAR NATVRA.) illis viris inuenta est vxor compar natura, τῇ φύσει. natura, accipio vt sit septimi casus. potest tamen etiam esse recti casus, & cohærere cum voce compar, vt alij malunt, vt per naturam comparem, vxorem comparis naturæ intelligamus.

NATIS MVNIRE SENECTAM.) nam hanc gratiam debent parentibus liberi, vt non solùm eos alant, verùm etiam tutos ab iniuria præstent, quantum in eis situm sit. Hesiodus de liberis, θρεπτήρια δοῖεν. Sic Catullus epithalam. Iuliæ & Manlij. Nulla quit sine te domus Liberos dare, nec parens Stirpe nitier.

VSQVE ADEO MAGNI REFERT, &c.) vel legendum necessariò, Vsq; adeò magni hoc refert, videlicet, quæ mulier cũ quo viro iungatur, & misceatur, ad id, vt semina seminibus cõmisceri poßint genitaliter apta. i. accõmodata ad gignẽdum, &c. vel dicendũ, post versum, Craßáq; cõueniant, &c. versum talem, & qui talem sententiam contineat, desiderari, Quæ cum quo cupidè iungatur per Veneris res: id est vsque adeò magni refert, quæ fœmina cum quo viro corpus suum commisceat. quo versu addito, integer & planus erit hic locus: alioqui lacer, muti-

lus, & obscurus. Cùm hæc superiora scripsissem, missum est ad me ab Io. Colombino, viro docto, populari meo, exemplum Lucretianum olim Lutetiæ typis excusum, ad cuius oram è regione huius loci adscriptus erat hic versus cum hac inscriptione, & quasi commendatione: versus restitutus ex V. C. Quæ cui iuncta viro sit fœmina per Veneris res. qui quidem versus ita mihi videtur Lucretio dignus, vt non dubitem, quin sit Lucretianus. Cùm hæc edidissem, Zoilus, quia non poterat negare, coniecturam meam esse veram, noluit versum illum ita scribere, Vsque adeò magni hoc réfert, &c. quomodo legendum censueram, si versus, Quæ quoi iuncta viro, &c. non addatur, post hunc, Craßáque &c. sed ita, Vsque adeò magni id réfert, &c. sic solent fures formas rerum furtiuarum immutant, ne agnoscantur. quamquam hîc non potuit formam immutare. tantum pro, hoc, quod erat meum, id, substituit: quod reddit versum κακόφωνον, ob concursum duarum vocalium iteratarum i, i, in, magni id. Vide quid os suum faciat, & plumæ alienæ.

ATQVE ADEO REFERT, &c.) réfert verò etiam quo victu vir & fœmina vtantur. ALIIS REBVS) alio cibo, alióque victu.

CONCR. SEM. MEMB.) semina cum membris, vel in membris crescunt.

ATQVE ALIIS EXTENVANTVR) nihil muto, tametsi duo codices scripti, Faërni, & Tettij, habeant, Atque aliis tenuantur item: impreßi autē Florent. extenuantur itémque aliis: quas lectiones suspicor esse ab iis excogitatas, qui putarent, hunc versum esse vitiosum propter verbum, extenuantur: quod constat quinque syllabis, prima longa, deinde duabus breuibus, deinde quarta longa, & postrema breui. Sed fugit illos, aut hîc esse anapæstum pro dactylo, aut spondeo, aut verbum, extenuantur, hîc ita pronuntiandum esse, vt sit quattuor syllabarum duntaxat, & u, sit consonans. quorum alterutrum sæpe fieri in voce, tenuis, antè docuimus. TABENTQVE) id est, & minuuntur.

MORE FERARVM) hoc Veneris genus describit Naso lib. 3. de arte amandi. Quæ facie præsignis erit, resupina iaceto: Spectetur tergo, cui sua terga placent.

QVIA SIC LOCA) loca muliebria, ἡ μήτρα. Varro lib. 4. de lingua Lat. Loci muliebres, vbi nascendi initia consistunt. M. Tull. lib. 2 de nat. Deor. Cum autem in locis semen insedit, rapit omnem fere cibum ad sese, eóque sæptum fingit animal. Inde Lucret. infr. atque locis auertit seminis ictum. ordo autem est: quia sic positis pectoribus: id est, muliere prona & auersa iacēte, & lumbis sublatis, loca possunt sumere semina virilia. NEC MOLLES OPV' SVNT) sic legendum, & ita habent libri veteres. sic loquitur in extremo. Coniugibus quod nil nostris opus esse videtur, & sup. item sæpe. mendosi igitur sunt libri vulg. qui habent, Nec molles prosunt. CLVNIBVS IPSA VIRI, &c.) si clunium motu ipsa læta Venerem, id est, voluptatem viri retractet: id est, iterum atque iterum tractet, & viro cluneis agitanti pariter respondeat. sic suprà, & Venerem salientum læta retractat. RETRACTET) libri veteres, retractat.

ATQVE EXOSSATO CIET O. P.) id est, omni pectore, seu corpore exossato, id est, ita inflexo, & incuruato, vt exosse videatur, fluctus cōmouet. Apul. lib. I. de asino aur. Inque flexibus tortuosis eneruam, & exossem saltationem explicat cum omnium, qui aderant, admiratione. sic Io. Auratus homo acerrimi ingenij, doctrinaque singularis, versum illum Hesiodi in lib. ἔργα, καὶ ἡμέρ. Ἤματι χειμερίῳ, ὅτ᾽ ἀνόστεος ὃν πόδα τένδει: qui vulgò de polypo pedem suum rodente intelligitur, interpretatur de homine ignauo, & inerti: qui nullo in hiemē æstate præterita præ-

sidio parato, nulláque re ad vitam tolerandam prouisa, corpore contracto domi residet, frigore rigens, faméque tabescens. In nonnullis libris legitur, exossatim: quod si cui probabitur magis, eadem tamen erit sententia, eadémque interpretatio quadrabit. Praeterea ne illud quidem lectorem celabo, cuidam docto viro, legendum videri, ciet omneis pectore fluctus.

EICIT ENIM SVLCI RECT. REG. VIA'QVE VOM. &c.) hunc locum, approbãte, atque adeò adiuuante M. Antonio Mureto, felicissime (mea quidem sententia) restitui. est autem totus hic sermo ἀλληγορικός, per quem significat Lucretius, mulierem clunium agitatione conceptionem seminis virilis prohibere, quia vomerem, id est, membrum virile, tali corporis motu eiicit è recta via, ac regione sulci sui genitalis, id est, partus suae pudendae, & à locis, id est, à sedibus illis muliebribus auertit seminis virilis ictum. significat id, quod vno verbo Graeci dicunt, semen ἐκ δι' ἐυθυβολεῖσθαι. id est, non recta via in loca iaci. sic fere Virgil. locutus est Georg. 3. vbi de equis scribit. Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior vsus Sit genitali aruo, & sulcos oblimet inerteis. Sic autem Arnobius partem illam faeminae inhonestam, & aruum genitale, scrobem appellat lib. 4. Etiámne Pertunda, quae in cubiculis praestò est virginalem scrobem effodientibus maritis? Sic Sophocles in Oedipo tyr Oedipum ipsum de se loquentẽ facit. τὴν πατοῦσαν ἤροσεν, Ὁ θεν περ αὐτὸς ἐσπάρη, id est, matrem suam arauit, ex qua ipse satus est. sic Plautus Asinar. de quodam marito, qui scortabatur. Fundum alienũ arat, incultũ familiarẽ deserit. Eodẽ pertinet facetissimi poëtae Martialis epigrãma: quod eò libentius huc adscribam, quòd non reperitur in libris vulgatis: ego autem in membranis calamo exaratis, cùm in Italia essem, repertum in meo codice typis impresso, suo loco, id est, libro septimo, reposui, ac restitui. quamquam non dissimulabo, ab alio quodam, eóque docto viro, ex alio item exemplari manuscripto protractum, ac prolatum esse. Sic igitur Martialis. Millo domi non est. peregrè at Milone profecto, Arua vacant. vxor non minus inde parit. Cur sit ager sterilis: cur vxor fertilis, edam. Quo fodiatur, ager non habet: vxor habet. Iam, eicit, disyllabum est, vt antè diximus. Praeterea non est, quòd quemquam moueat tertia syllaba vocis, vomerem, in qua m. non eliditur. hoc enim non inusitatum fuisse veteribus, etiam suprà docuimus. Hanc huius loci restitutionẽ Adriano Turnebo viro doctissimo, & humanissimo cùm ostendissem, probauit ille quidem, sed cùm videret, in omnibus libris manuscriptis legi, Vomeris, videndum esse dixit, possítne vetus scriptura, nulla immutatione facta, retineri. Itaque re aliquãtisper considerata, dixit mihi, fortassè seruata voce, Vomeris, hunc locum ita legi & explicari posse. Eicit enim, subintell. venerem, vel seminis ictum, recta sulci regione, & recta via vomeris. sic quidem vir ille doctissimus: sed, recta via vomeris, quid sibi velit, non est facile expedire.

IDQVE SVA CAVSA) quidam, Idque, dictum putant pro, ideóque, seu ob idque. duo libri manuscripti hoc totum, Idque, habent demersum in litura, vt fortasse legendum sit, Itque, pro, Itaque. codex Vaticanus habet, Ipsáque. Quid si legamus, Sicque? quid si, Atque? NE COMPLERENTVR, &c.) disciplina enim est scortis, curare ne grauidae fiant. partus enim de mulieris forma multum detrahit. adde quòd non facile completur faemina, nisi se vni dediderit, quod est alienum à re meretricia. Ratio autem quamobrem mulier, quae cum pluribus rem habet, non facilè semen concipiat, haec est: multorum virorum concubitus, & multi seminis complurium virorum iactus, loca muliebria plus nimio lubrica reddit.

reddit. ex eo fit, vt semen virile non facilè continere posint.

VENERI'SQVE SAGITTIS) id est, Cupidinis sagittis, qui filius Veneris est. alterum pro altero posuit, vt Virgil. Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus. cum Cyllarus equus fuerit Castoris, Castórque eques fuerit, Pollux autem pugil. MODIS) moribus, ἤθεσι. morigeris autem, id est, obsequentibus, & commodis. vel dic modis morigeris, id est, morem gerendo viro.

ET MVNDO CORPORI' CVLTV) cum in aliquot libris manuscriptis reperissem scriptum, culto, sæpéque antea hic locus mihi suspectus fuisset, propterea quòd hoc totum, &, mundo corpore culta, vt habent libri vulgati, non satis aptè cohærebat cum iis, quæ antecedunt: coniectura ductus sic reposui, & mundo corpori' cultu: quæ scriptura sine controuersia, recta & germana Lucretiana est: altera autem, inepta, inconcinna, & propemodum non Latina. Iam quòd ad huius loci sententiam attinet, ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς, id est, in rebus amatoriis, alienant amanteis immundæ, vt scribit M. Tull. epistolarum ad Attic. lib. 9. epist. 9.

CONCINNAT) concinnare (inquit Nonius) à cinno, potionis genere ex multis liquoribus confecto. M. Tull. orat. perf. Est autem quidam interiectus inter hos medius, & quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine vtens superiorum, vt cinnus amborum, neutro excellens, vtriusque particeps, vel vtriusque, si verum quærimus, expers. quo loco in libris vulgatis legitur, vicinus amborum. Concinnare igitur est conficere, componere, & quasi cinnum efficere.

NONNE VIDES ETIAM GVTTAS, &c.) sic supr. lib. I. Stillicidi casus lapidem cauat. & Cherilus. Πέτραν κοιλαίνει ῥανὶς ὕδατος ἐνδελεχείη. id est, Lymphæ gutta cauat lapidem persæpe cadendo. & Propertius, nisi fallor. (nō enim satis memini: & nunc aliò properans, quærere non pótui.) Quid magis est durum saxo? quid mollius vnda? Dura tamen molli saxa cauantur aqua. Et Tibull. Eleg. 4. lib. I. Longa dies molli saxa peredit aqua. Et Plutarch. lib. περὶ παίδων ἀγωγῆς, σταγόνες γὰρ ὑδάτων πέτρας κοιλαίνουσι. σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς ταῖς ἐπαφαῖς τῶν χειρῶν ἐκτρίβεται, &c. id est, guttæ enim aquarum saxa cauant: ferrum & æs contactu manuum deteruntur.

DIONYSIVS LAMBINVS,

ADR. TVRNEBO S. D.

Ex T. Lucretij Cari libris sex, Adriane Turnebe, quattuor iam sunt consumti, magnisq; & claris viris donati. restant duo, quintus & sextus, iampridem tibi, & Io. Aurato, collegis meis, viris doctissimis, nostræque Galliæ ornamentis, & præter collegij ipsius necessitudinem, mihi amicissimis, desponsi, ac destinati. Ac de Io. Aurato quidē, homine ingenio, & doctrina tui simillimo, & pæne gemino, dicentur ea fortasse, quæ illo digna sunt, si modò consequi potero, cùm ad librum sextum, qui ei debetur, ventum fuerit. nunc autem cùm ad te de te scribere instituo, & doctrinam tuam singularem considero, planè obstupesco. Nam si quando eos, qui vel nostra, vel patrum nostrorum ætate, ingenij, & doctrinæ gloria claruerunt, memoria repeto: video singulos in singulis disciplinis, atque artibus vel præstare, vel præstitisse: hunc in mathematicis, illum in physicis: alium in philosophia Peripatetica, alium in Platonica: illum in iure ciuili, hunc in medicina: hunc in poëtica, illum in arte dicendi: hunc in lingua Latina, illum in Græca. Te verò quibus doctrinis eruditum, quibus disciplinis institutum, quibus litteris expolitum dicam? Nam si te in arithmeticis, geometricis, astrologicis, musicis valde exercitatum esse prædicabo: verissimū quidem tuæ laudis testimonium tibi dabo: sed reliquarum artium, ac disciplinarum, quibus non minus excultus, atq; ornatus es, laudes tibi adimere videbor. Si te præstantissimum nostræ ætatis philosophum esse contendam: nemo quidem erit mortalium, qui me refellere queat: sed, dum tibi vnum ex multis, quæ propriè & verè tua sunt, reddo: cetera, quæ æquè sunt tua, tibi detrahere existimabor. Si te Romanæ antiquitatis esse scientissimum: si ad litterarum Latinarum recessus intimos, abditósque ac penetraleis focos intrasse confirmabo: nemo mihi verum dicenti non assentietur: sed aliquis fortasse sententiæ meæ ignarus, dum hoc ita tibi seorsum ab aliis, quæ non minus sunt tua, tribuo: existimabit te à me per summam iniuriam aliis tuis infinitis laudibus, atque ornamentis spoliari. Si te linguam Græcam ita callere, ac tenere testificabor, vt si & iis temporibus, & in iis locis, in quibus hæc lingua maxime florebat, natus esses: nemo me, vt mentientem, redarguere poterit: sed mihi verendum est, ne dum tibi huius vnius laudis verus testis, & buccinator sum, ceteras, quæ sunt in te multò plures, & fortassè maiores, existimer de industria reticere. Atqui cùm de geometricis, & geographicis sermonem habes: totum orbem terrarum videris decempedis quibusdam dimensus esse, radióque propemodum descripsisse: Cùm de astris loqueris: cælum cōminus spectasse, & stellas ipsas dinumerasse: Cum Aristotelem interpretaris: Alexandros, Themistios, Simplicios, atque adeò Aristotelē ipsum ab inferis excitare: Cùm Platonem, Theophrastum, Plutarchum, qui videntur interdum à nobis intelligi nolle, suscipis explicandos: facis vt, quæ de industria obscurius esse locuti videbantur, planissimè, atque apertissimè dixisse videantur: Cum Homerum, Sophoclem, Euripidem, Pindarum, Aristophanem, & ceteros poëtas interpretaris: totam ætatem in poëtis legendis consumsisse existimaris: Cum Herodotum, Thucydidem, Polybium, & alios historicos tractas: facis, vt nullos præterea scriptores per omnem vitam peruolutasse videaris: Cum Demosthenem, Æschinem, Lysiam, ceteros Græcos rhetores in manus sumis: Atheniensis hominis iisdē temporibus nati, & in eadem Repub. versati speciem præbes: Cum M. Tullij, siue

orationes, siue libros philosophicos, siue epistolarum volumina in manibus habes: eos, qui te audiunt, in eam opinionem adducis, vt M. Tullij animam in corpus tuum immigrasse putent: ita omneis illius admirabilis, & pœne dicam, diuini scriptoris locos & implicatos explicas, & obscuros illustras, & corruptos, vel scripturæ veteris vestigia secutus, vel coniectura ductus, restituis, atque emendas. Idem de poëtis Latinis liquidò cõfirmare possum. Quid dicam de tua incredibili memoria? quæ tanta est, vt nihil vmquam legeris, quod non tibi in animo penitus insederit. quid de studio ac diligentia? quæ tanta sunt, vt, si ingenio esses tardißimo, qui contrà acumine, & sollertia vincis omneis, tantos te in omni disciplinarum genere progressus fecisse, seu potius omneis scientiæ, doctrinæque numeros expleuisse minus debeat esse mirandum. Sed finem faciam, ne quis, cui sis ignotus: (quanquam quis eorum, qui litteras vel summis digitis attigerunt, te ignorat?) verumtamen desinam, ne cui videar initio tuas laudes hac epistola prædicare voluisse, (cùm longè alia mens, longè aliud consilium meum fuerit) neque id præstare, aut consequi potuisse. quis enim poßit? Nam, ne ego hæc fingere assentandi causa videar, non vereor, cùm & ij, qui tua scripta legerunt, & ij, qui te aliquando audiuerunt, de te sciant, & sentiant, iis, quæ quisquam eorum, qui hodie viuunt, dicendo consequi poßit, nedum ego, multo & maiora, & ampliora. Hunc igitur librum pulcherrimarum (vt scis) disputationum plenum, tibi iam promissum, ac desponsum, vel vltro dono, vel optima fide persoluo. Vale. Lutetiæ Parisiorum, anno CIↃ. IↃ. LXIII. pridie Kalend. Nouembr.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA, LIBER V.

Vis potis est dignum pollenti pectore carmen
Cõdere, pro rerum maiestate, hísq; repertis?
Quísve valet verbis tantũ, qui fundere laudes
Pro meritis eius possit, qui talia nobis
Pectore parta suo, quæsitáque præmia liquit?
Nemo (vt opinor) erit mortali corpore cretus.
Nam si, vt ipsa petit maiestas cognita rerum,
Dicendum'st: deus ille fuit, deus, inclute Memmi,
Qui princeps vitæ rationem inuênit eam, quæ
Nunc appellatur sapientia: quíque per artem
Fluctibus è tantis vitam, tantísque tenebris,
In tam tranquillo, & tam clara luce locauit.
Confer enim diuina aliorum antiqua reperta.
Namque Ceres fertur fruges, Libérque liquoris
Vitigeni laticem mortalibus instituisse:
Cùm tamen his posset sine rebus vita manere:

Vt fàma'ſt, aliquas etiam nunc viuere genteis.
At benè non poterat ſine puro pectore viui.
Quo magis hic meritò nobis deus eſſe videtur:
Ex quo nunc etiam per magnas didita genteis
Dulcia permulcent animos ſolatia vitæ.
Herculis antiſtare autem ſi facta putabis:
Longius à vera multo ratione ferêre.
Quid Nemeæus enim nobis nunc magnus hiatus
Ille leonis obeſſet, & horrens Arcadius ſus?
Denique quid Cretæ taurus, Lernæáque peſtis
Hydra venenatis poſſet vallata colubris?
Quídve tripectora tergemini vis Geryonaï?
Et Diomedis equi ſpirantes naribus ignem,
Thracen, Biſtoniáſque plagas, atque Iſmara propter,
Tantopere officerent nobis? vncisque timendæ
Vnguibus Arcadiæ volucres Stymphâla colentes?
Aureáque Heſperidum ſeruans fulgentia mâla
Aſper, acerba tuens, immani corpore ſerpens,
Arboris amplexus ſtirpem, quid denique obeſſet,
Propter Atlantæum litus, pelagéque ſeuera,
Quò neque noſter adit quiſquam, neque Barbarus audet?
Cetera de genere hoc quæ ſunt portenta peremta,
Si non victa forent, quid tandem viua nocerent?
Nil, vt opinor. ita ad ſatiatem terra ferarum
Nunc etiam ſcatit, & trepido terrore repleta'ſt
Per nemora ac monteis magnos, ſiluáſque profundas:
Quæ loca vitandi plerumque eſt noſtra poteſtas.
At niſi purgatum'ſt pectus, quæ prœlia nobis,
Atque pericula tunc ingratis inſinuandum?
Quantæ conſcindunt hominem cuppedinis acres
Sollicitum curæ? quantiq; perinde timores?
Quid've ſuperbia, ſpurcities, petulantia, quantas
Efficiunt cladeis? quid luxus, deſidiéſque?

POLLENTI) *codex Bert. habet, palanti: alius, patanti. vnde quid ſi quis faciat, præſtanti?* PRO RERVM MAIESTATE, HISQVE REPERTIS?) *cùm in libris vulgatis omnibus impreſſum eſſet, maieſtatíſq; repertis, in manuſcriptis autem partim ita ſcriptum reperiſſem, maieſtate, híſque repertis, partim ita: maieſtate, atque repertis: ego illo potius modo excudendum curaui, non repugnaturus, ſi quis altero modo: maieſtate, atque repertis, reponat.*

QVI FVNDERE LAVDES) *libri aliquot manuſcripti habēt, quis fingere,*

aut, quis findere: nõnulli, quis figere: vulgati, partim, quis fundere, partim, qui fundere. quæ scripturæ omnes deprauatæ videtur, nisi forte, qui fundere, retinendũ est. Nam primùm illud. Quis ve valet verbis tantùm, per se positum, nouum & inusitatum est. debet enim subsequi aliquid tale, vt eius laudes describere posit, aut quippiam aliud simile: deinde hoc totum, quis fingere laudes, &c. non sincerum sonat. significat enim, veras laudes non futuras. At nónne ridiculum est profiteri se aliquẽ falsis laudibus ornare velle? Hæc cùm mecum ipse considerarem, existimabam sic aptisimè, & commodisimè posse legi, Quis've valet verbis tantùm, vt depingere laudes, &c. Vel, vt describere laudes, &c. Sed cùm hæ coniecturæ nimiùm longè distarent à scriptura & vulgata, & antiqua, neutram earum sum ausus recipere, maluíque vnam ex vulgatis tueri, ac retinere, qui fundere laudes, &c. vt fundere laudes, intelligamus esse trãslatè dictum, quo modo illud lib. I. suaueis ex ore loquelas Funde: & infrà non longè, fundere fata: à Cicerone, & Terentio, & aliis, fundere verba, versus, orationem, voces, &c. Licet etiam per me sic legere, Quis've valet tantùm verbis, vt fundere laudes, &c.

MORT. CORP. CRETVS) *cretus, id est creatus. hunc locum grauiter, atque acriter exagitat Lactant. lib. 3 de falsa sapientia.*

NAM SI, VT IPSA) *nam si vt, dactylus est, neque i. vocalis eliditur: quod sæpe aliàs fieri admonuimus. sic inf. eod. lib. terrarum qui in orbi sancta tuetur Fana, &c.* DEVS ILLE FVIT) *libri manuscr. habent, Deus ipse fuit,*

PRINCEPS) *primus. sic lib. I. Quòd patrio princeps donarat nomine regem. Nonnulli vel ex hoc loco colligunt, nõ significari Epicurum, sed alium antiquiorem, siue Pythagoram, siue Socratem, siue vnum aliquem è septem, siue ipsum Thaletem. Firmianus lib. 3. de falsa sapientia, cap. 14. Vnde apparet, eum (inquit) aut Pythagoram laudare, qui se primus, (vt dixi) philosophum nominauit: aut Milesium Thaletem, qui de rerum natura primus traditur disputasse.*

NVNC APPELL. SAPIENTIA.) *sic Ennius lib. 7. ex Festo: Nec quisquam sophiam, sapientia quæ perhibetur, In somnis vidit priu' quàm sam discere cœpit. Sic enim primum versum emendaui. in secundo autem versu, sam, idem valet, quod eam. Sed quod ad huius loci sententiam attinet, eam maxime illustrant ea, quæ loquitur Torquatus apud M. Tull. lib. I. de finib. his verbis. Nam cùm ignoratione rerum bonarum, & malarum maxime hominum vita vexetur, ob eúmque errorem & voluptatibus maximis sæpe priuentur, & prauisimis animi doloribus torqueantur, sapientia est adhibenda, quæ & terroribus, cupiditatibúsque detractis, & omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certisimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem. Sapientia enim est vna, quæ mæstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat: qua præceptrice in tranquillitate viui potest, omnium cupiditatum ardore restincto.*

IN TAM TRANQVILLO, ET T. CL. LVCE LOC.) *vide vt paria paribus reddiderit: è fluctibus in tranquillo, è tenebris in luce vitam locauit. Errant autem, qui legendum censent, in tam tranquilla, quasi cohærere debeat cum voce, luce. sic enim dicimus, esse in tranquillo, & referri in tranquillum. Lucill. Quódque te in tranquillum ex sæuis transfert tempestatibus. Ex Nonio, in nomine, sæuus. M. Tull. de offic. lib. I. Quare in tranquillo tempestatem aduersam optare dementis est: subuenire autem tempestati quauis ratione, sapientis.*

NAMQVE CERES) *Cùm multa de Cerere tradita sint à veterib. tũ hoc vnũ*

non videtur hoc loco prætermittendum, quod ſcriptum reliquit Diod. Siculus lib. 5. Οὐκ ἄξιον δὲ παραλιπεῖν τῆς θεοῦ ταύτης τὴν ὑπερβολὴν τῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους εὐεργεσίας. χωρὶς γὰρ τῆς εὑρέσεως τοῦ σίτου, τήν τε κατεργασίαν αὐτοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδαξε, καὶ νόμους εἰσηγήσατο, καθ' οὓς δικαιοπραγεῖν εἰθίσθησαν. δι' ἣν αἰτίαν φασὶν αὐτὴν θεσμοφόρον ἐπονομασθῆναι. τούτων δὲ τῶν εὑρημάτων οὐκ ἄν τις ἑτέραν εὐεργεσίαν εὕροι μείζονα. καὶ γὰρ τὸ ζῆν, καὶ τὸ καλῶς ζῆν περιέχουσι. id eſt, non eſt autem prætereundum huius Deæ (Cereris) immenſum in homines beneficium. Nam præter quàm quòd frumentum inuênit, etiam eius ſubigendi rationem docuit, & leges dedit, quibus iuſtitiam colere didicerunt. Atque ob hanc cauſam dicunt eam legiferam eſſe nominatam. His autem beneficiis nullum maius reperiri poteſt. Nam & viuendi, & benè viuendi rationem continent. Virgil. Æneid. 4. mactant lectas de more bidenteis Legiferæ Cereri, Phœbóq;, patrique Lyæo. Idem lib. 1. Georg. Prima Ceres ferro mortaleis vertere terram Inſtituit, cum iam glandeis Dodona negaret. Et Orpheus. Γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα: id eſt Tellus omniparens, largitrix diuitiarum alma Ceres. Sic ferè Arnobius lib. 1. aduerſ. Genteis. Si enim vos Liberum, quòd vſum reperit vini, ſi quòd panis, Cererem: ſi Æſculapium, quòd herbarum: ſi Mineruam, quòd oleæ: ſi Triptolemum, quòd aratri: ſi denique Herculem, quòd feras, quòd fures, quòd multiplicium capitum ſuperauit, compeſcuitque natrices, diuorum retuliſtis in cœtum: honoribus quantis afficiendus eſt nobis, qui ab erroribus nos magnis, inſinuata veritate, reduxit? qui velut cæcos, paßim, ac ſine vllo rectore gradiēteis ab deruptis, ab deuiis, locis, planioribus reddidit? LIBERQVE LIQV. VIT. L.) liquoris vitigeni laticem: id eſt vinum. Virgil. lib. 1. Georg. Liber & alma Ceres veſtro ſi munere tellus Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta: Poculáque inuentis Acheloïa miſcuit vuis. de Baccho cùm multa Diodorus Siculus, lib. 1. tùm ibidem eundem Oſirin atque Bacchum fuiſſe narrat: multa ſimiliter & lib. 2. 3. 4.

VT FAMA EST, ALIQVAS) lege Diodorum Siculum lib. 3 de iis populis, qui oram ſinus Arabici, & Troglodyticam regionē, & Æthiopiam Auſtralem, ac meridionalem incolunt: quorum alij piſcibus, alij teſtudinibus, alij radicibus, alij frondibus, & ſeminibus, & fructibus arborum, & gramine, alij locuſtis veſcuntur, neque vſum, aut naturam frugum nouerunt.

AT BENE NON POT. SINE P.) quia, Sincerum eſt niſi vas, quodcumque infundis aceſcit, vt ait Horatius noſter. & idem, valeat (inquit) poſſeſſor oportet, Si comportatis rebus bene cogitat vti. DIDITA) diſperſa.

SOLATIA VITÆ) ſic lib. VI. princip. Et primæ dederūt ſolatia dulcia vitæ.

ANTISTARE) anteire, antecellere. Vſus eſt eodem verbo & Catullus. Ad Verannium. Veranni, omnibus è meis amicis Antiſtans mihi millibus trecentis. ſic enim legunt nonnulli, cùm vulgò legatur, Antiſtes mihi millib. tr.

FERERE) ſic habent duo libri manuſcripti, & ita vulgati. alij, ferêris. nihil réfert. QVID NEMEÆVS) perſequitur aliquot Herculis labores: quorum primus fuit Leo Nemeæus, magnitudine inuſitata, neque ferro, neque ære, neque ſaxo vulnerabilis, ſed ſola vi manuum violabilis. Leonis autem hiatus περιφερῆ χάσματα, id eſt, leo. Sic apud Plautū in Perſa, ſtatim ab initio, Toxilus ille ait, eum, qui amans egens princeps ingreſſus eſt in amoris vias, ſuperaſſe ærumnis ſuis ærumnas Herculis. deinde aliquot Herculis labores enumerans, Nam cum leone, & cum excetra, cum ceruo, cum apro Ætolico, cum auibus Stymphalicis, cum Antæo deluctari mauelim, Quàm cum amore, &c.

ET HORRENS ARCADIVS SVS) *aper Erimanthius: qui tertius labor fuit. non enim ordinem ſeruat Lucretius. Sic autem Virgilius, ſuem horridum dixit lib. 4. Georg. Fiet enim ſubitò ſus horridus.*

CRETÆ TAVRVS) *quem Paſiphaë adamauit, ex quo natus eſt Minotaurus. quam de Paſiphaë fabulam tractat Virgilius in Sileno. ibi, Paſiphaën niuei ſolatur amore iuuenci. Ah virgo infelix, quæ te dementia cepit? &c. hic autem labor fuit ſeptimus.* LERN. Q. P. HYDRA) *cuius erant ceruices centum, totidémque ſerpentium capita: quorum vno abſciſſo, duo renaſcebantur.*

VALLATA) *cincta tanquam vallo.* QVIDVE TRIP. TERG.) *Geryo, ſeu Geryones, Chryſaoris Iberiæ regis, filius, tergeminus, & ter amplus, & triceps, & tricorpor ideò à poëtis dictus, quia tres fratres erant, viribus corporis præſtantes. Virgil. lib. 8. Tergemini nece Geryonis, ſpoliíſque ſuperbus. Horat. od. 14. lib. 1. qui ter amplum Geryonen, Tityónque triſti Compeſcit vnda. de hoc lege Pauſan. Attic. & Eliac. & Diod. Sicul. lib. 4. fuit autem hic decimus labor.*

ET DIOMEDIS EQVI) *hic fuit octauus. Diomedis ſiue equi, ſiue equæ* χαλκᾶς φάτνας εἶχον διὰ τὴν ἀγριότητα, *&c. (inquit Diodor. Sic.) id eſt, ærea præſepia habebant propter immanitatem, ac feritatem, catenis ferreis propter roboris præſtantiam vinciebantur: alebantur autem non hordeo, aut auena, aut alio cibo è terra nato, ſed corporibus humanis membratim diſcerptis, ac dilaceratis. Virgilius lib. 10. Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis? Sed Diomedes ille, alius eſt ab hoc.*

THRACEN,) *propter Thracen, id eſt, prope Thraciam. erat enim hic Diomedes, Thrax, ſeu Threx.* BISTONIASQVE) *Thracias à Biſtonia vrbe, vel à ſtagno Biſtone. ex quo Biſtonides. Horat. od. 19. lib. 2. Biſtonidum ſine fraude crines.*

ARCAD. VOLVC. STYMPH. COL.) *hic fuit quintus. Stymphalus, vrbis, & montis nomen in Arcadia, & Stymphalis palus: vnde Stymphalides aues, quæ magnitudine gruibus pares erant (vt tradit Pauſan. Arcad.) figura ibibus ſimiles: roſtra habebant ita ſolida & dura, vt arma penetrarent: ſuberi autem ſoli cedebant. Stymphalia mõſtra appellat Catull. carm. ad Manlium. Tempore, quo certa Stymphalia monſtra ſagitta Perculit imperio deterioris heri. eas aueis ſagittis ſuis cõfixit Hercules, vt declarant verſus Catulli, & tradit Pauſan. Arcad. Sed Diodorus Siculus ſcribit libro quarto, eum conſtructo æneo crepitaculo, & ingenti per id ſonitu excitato illas abegiſſe.* AVREAQVE HESPERIDVM.) *Duodecimus hic fuit Herculi labor iniunctus ab Euryſtheo, vt ex hortis Heſperidum mâla aurea, ſeu oueis aureas aſportaret. (nam* μῆλον *apud Græcos vtrumque ſignificat.) quorum cuſtos erat draco peruigil. de hoc autem dracone, & de Heſperidibus lege Diodorum Sic. lib. 4. Virgil. Æneid. 4. monſtrata ſacerdos, Heſperidum templi cuſtos, epuláſque draconi Quæ dabat, & ſacros ſeruabat in arbore ramos. Ordo autem eſt hic, & hæc ſententia: Et ſerpens ille, ſiue draco, ſeruans aurea mala Heſperidum, aſper, horribili adſpectu, immani corpore, arborem amplexus, quid tandẽ obeſſet, iuxta litus Atlantæum, id eſt, maris Atlantici, ad quod neque quiſquam Romanus adit, neque quiſquam barbarus audet adire?*

ACERBA TVENS,) *acerbo adſpectu, acerbè intuens. imitatus eſt Virgilius Georg. 3. Aſper, acerba ſonans.* STIRPEM) *truncum. Virgil. Æneid. 12. lentóq; in ſtirpe moratus. ibidem, Cùm ſemel in ſiluis imo de ſtirpe reciſum Matre caret.*

PROPTER ATLANTÆVM LITVS) *cùm in omnibus libris manuſcriptis, quos quidem viderim, Vaticano, Tett. Faërn. Bertin. Memm. ſcriptũ reperiſſem,*

Propter Atianeum litus, in vulgatis autem, Oceani propter litus, déq; hac scripturæ dißimilitudine cum Adr. Turnebo communicaßem, meámque suspicionem & coniecturam ei aperuißem, quam faciebam ex antiqua scriptura, cùm dicerem, in voce, Atianeum inesse aliquid vlceris: & fortasse maris Atlantici litus significari: ille meam suspicionem comprobans, sic legendum esse iudicauit, Propter Atlantæum litus: atque ita excudendum curaui, leui immutatione facta scripturæ veteris, nempe mutato i. in l. & ex e. vocali, facta diphthongo æ. & addito t. quæ emendatio minimè violenta est. Quòd autem in secunda editione, vulgata lectio retenta est, huius facti culpam typographus sustinere debet.

PELAGEQVE SEVERA) sic habent libri quinque manuscripti. per pelage seuera autem, intellige non nauigabilia, & quæ non præbent se nauigantibus placata, aut facilia, sed infesta, & inimica. Sic Plautus in Trinummo, Neptunum seuerũ dicit. Sic enim ille. Namque te omnes sæuúmque, seuerúmque, atque auidis morib. commemorant: sic Virgil. lib. 3. Georg. non longè à princip. Inuidia infelix Furias, amnémque seuerum Cocyti metuet. Iterum Plautus Cistell. Hau, voluisti istuc seuerum facere? quo loco, Melænis meretrix Alcesimarchum adolescentem alloquitur, qui se, ferrum tenens, interficere voluerat. Licet tamen fortasse legere, sonora, vt habent libri vulgati nonnulli. qua de re iudicent eruditi: ego interea nihil muto. Vide suprà lib. 4. seuera silentia noctis Vndique cùm constant, &c. pelage autem Græcũ est, πελάγη, vt μέλη mele. sic lib. 6. At pelage multa, & latè substrata videmus.

NAM AD SATIATEM) nam etiam hodie ab satietatem, πρὸς κόρον: id est valde, repleta est terra ferarum. de hac voce alibi.

SCATIT) sic legendum, & ita habent libri aliquot manuscripti, non scatet. sic infrà, Largifluum fontem scátere, atque erumpere flumen. sic apud hunc, fulgit, feruit, &c. codex Bertinianus tamen, & Memm. habent. Nunc etiam sonet. vnde quidam faciũt, senet. quo verbo vtitur & Catullus, carm. ad Faselũ. nunc recõdita Senet quiete. QVÆ PROELIA, NOB. ATQVE PER. TVNC INGRAT. INSINVANDVM,) id est, quæ tunc prælia inire, quæque pericula adire nos oportet vel inuitos? insinuãdum: subintellige, est: id est, insinuare, & subire nos oportet. ingratiis: id est velimus, nolimus. sic suprà lib. 3. extr. at, quod scilicet, (vt fit) Effugere haud potis est, ingratiis hæret, & angit. ad quem versum notauimus, ingratiis, nomen esse potius, quàm aduerbium. quod si cui adhuc minus probatum, aut persuasum sit: fidem fecerit, opinor, illud Plautinum, Mercatore, tuis ingratiis. in scena, cuius principium est, Pentheum diripuisse, &c. Cum in libris omnibus legeretur: Atque pericula sunt ingr. &c. ego, Atque pericula tunc, reposui: quæ scriptura sine controuersia recta est: altera autem, deprauata. Hunc locum Zoilus, ab ingenio & instituto suo non discedens, secutus est tacitus, & dißimulans, tamquam integrum in aliis libris repertum, & non à me emendatum.

CVPPEDINIS,) id est, cupiditatis. idem lib. 6. princip. Et finem statuit cuppedinis, atque timoris. & sup. lib. 4. Tam magis ardescit illa cuppedine pectus: & itẽ sæpe. Cupiditates (inquit M. Tull. de Finib.) sunt insatiabiles, quæ non modò singulos homines, sed vniuersas familias euertunt: totam etiam labefactant sæpe remp. Ex cupiditatibus, odia, dißidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur. Ibidem sub persona Torquati dicit, Epicurum tria genera cupiditatum posuisse: vnum earum, quæ essent & naturales, & necessariæ: alterum earum, quæ naturales essent, nec tamen necessariæ: tertium earum, quæ nec naturales essent, nec necessariæ, &c.

PERINDE) *similiter.* SPVRCITIES, PET.) *quidã libri habent, spurcities, petulantia, &c.* ἀσυνδέτως. *quos sequor. Nam in aliis est, spurcitia, ac petulantia, &c. minus rectè.*

Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animóque
Expulerit dictis, non armis: nónne decebit,
Hunc hominem numero diuûm dignarier esse?
Cùm bene præsertim multa, ac diuinitus ipsis
Immortalibu' de diuis dare dicta suërit:
Atque omnem rerum naturam pandere dictis.
Quoius ego ingressus vestigia, nunc rationes
Persequor: ac doceo dictis, quo quæque creata
Fœdere sint, in eo quàm sit durare necessum:
Nec validas æui valeant rescindere leges.
Quo genere in primis animi natura reperta'st,
Natiuo primùm consistere corpore creta:
Nec posse incolumis magnum durare per æuum:
Sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
Cernere cùm videamur eum, quem vita reliquit.
Quod superest, nunc me huc rationis detulit ordo,
Vt mihi, mortali consistere corpore mundum,
Natiuúmque simul, ratio reddunda sit, esse:
Et quibus ille modis congressus materiai
Fundarit terram, cælum, mare, sidera, solem,
Lunaïq; globum: tum quæ tellure animantes
Exstiterint: & quæ nullo sint tempore natæ:
Quóve modo genus humanum variante loquela
Cœperit inter se vesci per nomina rerum:
Et quibus ille modis diuûm metus insinuarit
Pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur
Fana, lacus, lucos, aras, simulacráque diuûm.
Præterea solis cursus, lunæque meatus
Expediam, qua vi flectat natura gubernans:
Ne fortè hîc inter cælum, terrámque reamur
Libera sponte sua cursus lustrare peremneis,
Morigera ad fruges augendas, atque animanteis:
Néve aliqua diuûm volui ratione putemus.
Nam, bene qui didicere deos securum agere æuum,
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,

Quæ supera caput ætheriis cernuntur in oris:
Rursus in antiquas referuntur relligiones,
Et dominos acreis adsciscunt, omnia posse
Quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
Quid nequeat: finita potestas denique quoique
Quánam sit ratione, atque altè terminus hærens.

SVBEGERIT) *Horat. lib. 2. epist. 1. Notáque fatali portenta labore subegit.*
DICTIS NON ARMIS,) *id est, verbis & rationibus, non ferro, neque telis, neque corporis viribus, vt Hercules. Sic M. Tull. lib. 1. de natura deorũ, non longè ab extr. At quomodo in his loquitur? vt Coruncanium, aut Scæuulam põtifices maximos te audire dicas, non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem: nec manibus, vt Xerxes, sed rationibus, deorum immortalium templa & aras euerterit. Quamquam Herculem illum Gallicum Galli illi existimabant plura confecisse lingua, ratione, & consilio, quàm viribus, lacertis, & ferro.*
HVNC HOMINEM) *siue Pythagoram, siue Thaletem, vt vult Firmianus.*
NVMERO DIVVM DIGN.) *profectò decebit. Nam cùm animi ratio nobis sit cum diis communis, corporis vires verò cum bestiis: is, qui viribus & lacertis, & armis vrbeis expugnat, & res magnas gerit, parum differt à bellua. Qui verò ratione & consilio, & oratione rerum potitur, & res magnas administrat, is hominis proprio munere fungitur. Quare laudandi sunt Lacedæmonij, qui cùm alioqui essent militares, & bellicosi, legibúsque fere omnibus vterentur ad rem militarem comparatis, tamen ei, qui rem aliquam præclaram, & laudabilem consilio & ratione administrasset, ac perfecisset, maiorem laudem, quàm ei, qui viribus & armis, tribuebant. Itaque re bene gesta hic gallum: ille bouem immolabat. testis Plutarchus in Marcello.* IMMORTALIBV' DE DIVIS) *sic restitui, vsum, & consuetudinem Latini sermonis secutus. Nam sic loquuntur Latini: sermo de diuis: dicta, seu verba de diuis.*
PANDERE DICTIS) *sic lib. 1. & rerum naturam pandere dictis.*
QVOIVS EGO INGRESSVS VEST. NVNC R.) *Olim in prima editione, cùm scripturam receptam, &, quæ in omnibus ferè libris vulgatis reperitur, secutus essem: Cuius ego ingressus vest. dum rat. pers. secutus essem: scripseram, hunc versum pertinere, & referẽdum esse ad versum abhinc decimum: cuius principium est, Quod superest, nunc huc rat. det. Et esse* ἀνακόλουθον *propter longũ hyperbaton. Sic enim videri Lucretium loqui debuisse: Cuius me ingressum vestigia, dum rationes Persequor, &c. Quod superest nũc huc ration. detul. ordo, &c. Alioqui quomodo illud, Cuius ego ingressus vestigia, aptè cohærere posit cum his, Quod superest nunc huc, &c. non facilè expediri posse. Itaque sic putaueram esse scribẽdũ: & verò sic à Lucretio esse scriptum: Cuius me ingressum vestigia. Postea, re attentius considerata, & libris omnibus de integro consultis: cùm in vno, atque altero lib. manuscripto, & in aliquot vulgatis, ita reperissem: Cuius ego ingressus vestigia, nunc rationes Persequor: hanc esse veram & rectam scripturam iudicaui. qua probata, nihil iam erit* ἀνακόλουθον. *nullum hyperbaton. sequetur enim decem pòst versibus. Quod superest, nunc huc, &c. per se, & separatim legendum atque accipiendum, neque, vt ab hoc loco pendens, intelligendum.*

QVO GENERE IN PR.) *lib.3.* NEC POSSE INCOLVMIS) *sic lib.3.* Non modò non omne incolumis durare per æuum, Sed minimum quoduis neq. cons. temp. *vel, vt in omnibus libri legitur,* Non modo non omnẽ poßit dur. per æuum, &c. *Quod autem hîc nõnulli libri vulgati habẽt,* Nec posse incolumem, &c. *mendosi sunt: & legendum,* Nec posse incolumis, &c. *quo modo edendũ curaui. Nam præterquàm quòd veteres codices aliquot hanc lectionem confirmãt, etiam ratio adiuuat. Hic enim est ordo verborum.* Et reperta est anima non modò nõ posse incolumis o. d. p. æu. Sed simulacra in somnis mentem fallere reperta sunt.

CERNERE VTI VID.) *Cùm in codice Vaticano scriptũ reperissem,* Cernere vt videamur, &c. *ego sic reposui,* Cernere vti vid. *Nam vulgati codices habent,* Cernere cùm videamur, &c.

QVOD SVPEREST) *Nunc instituit docere, mundum esse natum, & interiturum. Scripseram autẽ olim, hunc versum pendêre ab illo versu, qui est sup.* Cuius ego ingressus vestigia, dum rationes Persequor, &c. *vt vulgo legitur. hócque addideram. fortassè sic essè legendum,* Cuius me ingressum vestigia, dum rat. Pers. &c. *Nunc autem nihil opus est immutare, si ita legatur, vt edidimus,* Cuius ego ingressus vestigia, nunc rationes Persequor, &c. *neq; hac lectione probata, hic versus,* Quod superest, &c. *ab illo pendebit: sed per se legetur, vt diximus. Porrò quòd ad huius loci sententiam attinet, Plato mundum natum quidem facit, non tamen interiturum: non quòd natura sua sit sempiternus, aut quòd neget, id omne, quod oritur, interire: sed propter bonitatem opificis dei, qui nolit opus tam præclarum, ac perfectum dissolui. Aristoteles putat neque esse natum, neque interiturum. Epicurus & natum, & interiturum. quicquid enim natum sit, etiam interire. sic Arnobius lib. 2.* Mundũ quidam ex sapientibus existimant neque esse natum, neque vllo tempore peritur ũ: immortalem nonnulli, quamuis eum conscribant esse natum & genitum. Tertiis collibitum dicere est, & esse natum, & genitum & ordinaria necessitate periturum. *Quomodo autẽ mũdus ex corporibus primis cõflatus & cõcretus sit, docebit infrà eodem lib ibi.* Sed quibus ille modis congressus materiaï Fundarit cælum, &c.

CONGRESSVS MATERIAI) *concilium primorum corporum, coitus, & cœtus primordiorum.*

COEPERIT INTER SE VESCI) *sic restitui, partim secutus fidem codicum manuscriptorum: partim Nonij Marcelli testimonio adductus, qui sic legit hunc versum, & vesci, interpretatur, vti.* Vesci *(inquit ille) etiam significat vti. Virgil. Æneid. 1.* Quem si fata virum seruant, si vescitur aura Ætheria. *Lucret. lib 5.* Quóve modo, &c. *Pacuuius.* fugimus, qui arte hac vescimur. *Idem arm. iudicio.* Qui viget, vescatur armis, & percipiat præmium. *Etiam huius loci emendationem sequitur, & tacitus probat Zoilus, eam præteriens, tãquam lectionem vulgatam, & in omnibus libris repertam: cùm libri vulgati habeant,* inter se nosci, & cet.

TERRARVM QVI IN ORBI) *in prouocabulo, qui, i vocalis non eliditur, & corripitur: quod non esse nouum sæpe admonuimus.* qui deorum metus *(inquit) tuetur deorum fana, lacus, lucos, aras, simulacra: id est facit, vt homines fana, &c. quæ suprà diximus, diis immortalibus consecrent.*

NATVRA GVBERNANS) *sic infrà paucis pôst versibus.* Quod procul à nobis flectat fortuna gubernans: *vel, vt aliis in libris legitur,* natura gubernans. *Sed nonne hæc pugnant inter se, deos facere otiosos, aut negare, eos curam habere*

rerum humanarum, & ponere naturam gubernantem? Non pugnant. Vult enim Epicurus, deos esse beatos: beatos autem esse non posse existimat, nisi sint ab omnibus negotiis vacui ac soluti: multo igitur minus, si mundum regant, & curis rerum humanarum implicentur. naturam autem ponere gubernantem, non pugnat cum illa opinione, deos omni cura, & negotio esse vacuos ac solutos. Hoc enim significat, nullum alium esse huius mundi gubernatorem, quàm naturam. Sic Minucius in Oct. Etiam Epicurus ille, qui deos otiosos fingit, naturam tamen superponit.

NE FORTE HÆC) *sic habent libri manuscrip. quinque. hæc, antem, nempe solem, & lunam. vulgati porrò habent, Ne forte hîc.*

MORIGERA) *obsequentia, sese accommodantia.*

NE'VE ALIQVA DIVVM) Diogen. Laërt. Καὶ ἡ θεία δύναμις πρὸς ταῦτα μὴ προσαγέσθω· ἀλλὰ ἀλειτούργητος διατηρείσθω, καὶ ἐν τῇ πάσῃ μακαριότητι. ὡς εἰ μὴ τοῦτο πραχθήσεται, ἅπασα περὶ τῶν μετεώρων αἰτιολογία ματαία ἔσται. *id est:* Et *diuina potestas ad hæc ne adhibeatur: sed administrationis, & functionis omnis expers seruetur. Nam si hoc non fiet, tota, quæ de rebus superis redditur ratio, inanis erit.*

NAM BENE QVI DID. DEOS SEC.) *hic versus, & nouem deinceps subsequentes, iterantur non longè à principio libri sexti.*

SECVRVM AGERE ÆVVM) *securè viuere. ex hoc illud Horatianum sumtum est saty. 5. lib. 1. namque deos didici securum agere æuum. sic sup. lib. 1. & 2. Omnis enim per se diuûm natura necesse'st Immortali æuo summa cũ pace fruatur, &c.* ET DOMINOS ACREIS ADSCISCVNT) *nempe deos: quos, dominos superbos appellat lib. 2. non admodum longe ab extremo. Quæ bene cognita si teneas, natura videtur Libera continuò dominis priuata superbis, &c. sic M. Tullius lib. 1. de natura deorum, Itaque imposuistis ceruicibus nostris sempiternum dominũ: quem dies & noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia prouidentem, & cogitantem, & animaduertentem, & omnia ad se pertinere putantem, curiosum, & plenum negotij deum?*

QVÆQVE GERI) *id est, à natura gubernante administrari. licet etiam legere, geni, id est, gigni. sed nihil muto.* QVANAM SIT RATIONE) *hic versus cum superiore iteratur lib. 1. & lib. 6.*

Quod superest, ne te in promissis plura moremur,
Principiò, maria ac terras, cælúmque tuêre:
Horum naturam triplicem, tria corpora, Memmi,
Treis species tam dissimileis, tria talia texta,
Vna dies dabit exitio: multósque per annos
Sustentata ruet moles, & machina mundi.
Nec me animi fallit, quàm res noua, miráque menti
Accidat, exitium cæli, terræq; futurum:
Et quàm difficile id mihi sit peruincere dictis:
Vt fit, vbi insolitam rem adportes auribus antè,
Nec tamen hanc possis oculorum subdere visu,
Nec iácere indu manus, via quà munita fideij
Proxima fert humanum in pectus, templáque mentis.

Sed tamen effabor: dictis dabit ipsa fidem res.
Forsitan, & grauiter terrarum motibus orbis
Omnia conquassari in paruo tempore cernes:
Quod procul à nobis flectat fortuna gubernans:
Et ratio potius, quàm res persuadeat ipsa,
Succidere horrisono posse omnia victa fragore.

NE TE IN PROMISSIS PL. M.) *quidam viri docti censent delendam præpositionem, in.* TVERE) *intuere, aspice.*

HORVM NATVRAM, *&c.*) *sic necessariò legendum. nam in vulgatis legitur, Quorum naturam, &c. Hanc etiam meam coniecturam comprobat Zoilus re tantum, non etiam verbo.* TREIS SPECIES, *&c.*) *hunc versum profert Nonius in voce, textus.* VNA DIES DABIT) *Idem lib. 2. extr. Sic igitur magni quoque circum mœnia mundi Expugnata dabunt labem, putreísque ruinas. Idem infr. eod. lib. At non multa virûm sub signis millia ducta Vna dies dabat exitio, &c. hoc æmulatus est Ouidius his versibus: Carmina sublimis tunc sunt moritura Lucreti, Exitio terras cùm dabit vna dies. Quòd autem ad huius mundi interitum attinet, tum id fore nonnulli tradiderunt, cùm septem errantia sidera in vnum ex XII. animalibus, quæ sunt in circulo signifero (Græci ζωδιακὸν nominãt) coierint, & conuenerint: ídque per deorum pugnam, quæ descripta est ab Hom. lib. iliad. Y. significari volunt. in ea enim concurrunt Apollo, Diana, Venus, Mars, Mercurius, eiúsque pugnæ spectator Iupiter fingitur. Iam per Apollinem, solem: per Dianam, lunam significari, nemo est, qui nesciat. Neq; quemquam mouere debet, quòd Saturnus abest ab ea pugna. Saturnus enim κρόνος à Græcis dicitur, & per eum tẽpus significatur, quod Græci versa tenui in aspiratam, χρόνον vocant. Saturni igitur absentia significat tum tempus esse desiturum, cùm id euenerit. Nam planè tempus sine siderum, & cæli conuersione, cõstare non potest. Negat autem hoc Aristot. 1. lib. de cælo: negat & Plato in Timæo. sed hoc interest inter Platonem, & Aristot. quòd Plato mundum à Deo creatum esse ait, interiturum negat, non quòd sua natura non sit mortalis, sed quòd non sit consentaneum bonitati opificis Dei, quod opus tanto consilio, tantáque sapientia fabricatus sit, id opus aut dissoluere, aut aliqua vi dissolui sinere, vt paullo antè retulimus. Aristot. autẽ quidquid natum sit, vult etiam interire posse, atque adeò interiturum. Cælum autem neque natum esse, neque vmquam interiturum.* SVSTENTATA RVET MOL.) *Hunc versum profert Probus grammaticus.* NEC ME ANIMI FALLIT) *genus loquendi vsitatum Latinis, & maxime poëtis, vt huic ipsi: quod alibi notauimus.*

OCVLORVM SVBDERE VISV) *oculis subiicere. visu, id est, visui.*

INDV MANVS) *in manus. endo, & indu, præpositiones antiquæ, quæ valẽt, in: iácere autem in manus, id est, manibus contrectandam dare.*

QVA') *per quam partem, nempe per sensum tangendi, & sensum videndi.*

PROXIMA) *via maximè propinqua. ea enim maximè credimus, quæ cernimus, & tangimus.* TEMPLAQVE MENTIS) *mentem, vel potius mentis sedem, nempe præcordia, seu pectus, ex sententia Epicuri: vt suprà diximus, lib. 3. ibi. Idq́; situm media regione in pectoris hæret. & lib. 2. princip. Tum vacuũ pectus linquunt, curáq; solutũ.* DICTIS DABIT IPSA FID. RES FORS.)

id est.forsan res ipsa,nempe mundi interitus,fidem conciliabit meis verbis,te viuo, & vidente:cùm omnem hunc mundum conquassari,& cõcidere, & dissolui cernes,tum mihi credes. FLECTAT) *auertat.* FORTVNA GVBERN.) *nonnulli lib.habent,natura gubernans,vt suprà non longè.ego nihil muto. Nam si, vt ille apud Minutiũ,in Octau. disputat, vel fortuna certa, vel incerta natura est, neq; Deus curam habet rerum humanarum,(quod dictu quidem nefarium,& impium est,sed tamen Epicureorum rationi consentaneum)rectè dicitur à Lucr.& hîc fortuna gubernans,& illic natura.* SVCCIDERE) *subter cadere.*

Qua prius aggrediar quàm de re fundere fata
Sanctius,& multo certa ratione magis,quàm,
Pythia quæ tripode è Phœbi,lauróque profatur:
Multa tibi expediam doctis solatia dictis:
Relligione refrenatus ne fortè rearis,
Terras,& solem,& cælum,mare,sidera,lunam,
Corpore diuino debere æterna manere:
Proptereáque putes,ritu par esse gigantum,
Péndere eos pœnas immani pro scelere omneis,
Qui ratione sua disturbent mœnia mundi,
Præclarúmque velint cæli restinguere solem,
Immortalia mortali sermone notantes:
Quæ procul vsqueadeò diuino ab numine distent,
Inq; deûm numero sic sint indigna videri,
Notitiam potius præbere vt posse putentur,
Quid sit vitali motu,sensúque remotum.
Quippe etenim non est,cum quouis corpore vt esse
Posse animi natura putetur,consiliúmque.
Sicut in æthere non arbor,nec in æquore salso
Nubes esse queunt,neque pisces viuere in aruis:
Nec cruor in lignis,nec saxis succus inesse.
Certum,ac dispositum'st,vbi quicquid crescat,& insit:
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola,neque à neruis,& sanguine longiter esse.
Hoc si posset enim:multo prius ipsa animi vis
In capite,aut humeris,aut imis calcibus esse
Posset,& innasci quauis in parte soleret:
Tandem in eodem homine,atque in eodem vase maneret.
Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum,
Dispositúmque videtur,vbi esse,& crescere possit
Seorsum anima,atque animus:tanto magis infitiandum,
Totum posse extra corpus,formámque animalem

Putribus in glebis terrarum, aut solis in igni,
Aut in aqua durare, aut altis ætheris oris.
Haud igitur constant diuino prædita sensu,
Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.

FVNDERE) *tralatio est. sic suprà, fundere laudes.*

SANCTIVS, ET MVLTO, &c.) *hic versus, & qui proximè sequitur, iam suprà positus exstat lib.1.* DOCTIS. DICTIS) *sic Plautus Asinar. an tu tibi Verba blanda aurum rere? dicta docta pro datis? Idem in Trinummo. Multa ego possum docta dicta, & quamuis facūde loqui, &c. Sic idem dixit in Mil. Glor. doctis dolis: & in Pseud doctos dolos. Sic iterum Lucret. suprà lib.2. Et sapere, & doctis rationem reddere dictis.* RELLIGIONE REFREN.) *superstitione, & inani deorum metu repressus.* MANERE) *quidam libri vet. habent, manere, in his Bertinianus: quos nunc sequor: alij, meare: quos si quis sequi malet, meare, interpretabor, moueri, labi. vt lib.1. solis, lunæque meatus Qua fiant ratione, &c.*

PROPTEREAQVE PVTES, &c.) *id est & idcirco putes æquum esse eos omneis dare pœnas, pro sua impietate, vt Gigantes impios, qui suis rationibus mundum interiturum esse probare conantur.* IMMORTALIA) *cælum. solem, lunam, &c. mortali sermone notantes, id est, mortalia esse dicentes.*

QVÆ PROCVL VSQVE ADEO) *hæc nūc dicūtur ex persona Lucretij.*

QVIPPE ETENIM NON EST) *id est non enim fieri potest (inquit) vt animus, & consilium cum quouis corpore sit. Quare sol, luna, cælum, terra, mare, &c. quibuscum animus iungi non potest, inquit, immortalia non sunt. sic lib.3. Denique in æthere nō arbor, non æquore in alto Nubes esse queunt, &c. ibi enim duodecim versus & amplius, huius loci, iam positi sunt.* NEC IN ÆQVORE SALSO) *lib.3. eo, quem indicaui, loco, legitur: non æquore in alto.*

VBI QVICQVID CRESCAT) *id est vbi quicque crescat.*

CONSTAT CORPORE CERTVM) *constat certum, id est, certum est.*

DISPOSITVMQ. VID.) *& quoniam in nostro corpore locus animo & animæ certus, ac dispositus est, in quo sint: nempe animi sedes, pectus est: anima autem per totum corpus fusa est: quoniámque animus alibi esse, quàm in certo corporis humani loco non potest: tanto magis negandum est, animum extra corpus humanū, in terrarum glebis, aut in ardore solis, aut in aqua, aut in æthere permanere.*

Illud item non est, vt possis credere, sedes
Esse Deûm sanctas in mundi partibus vllis.
Tenuis enim natura Deûm, longéque remota
Sensibus à nostris, animi vix mente videtur.
Quæ quoniam manuum tactum suffugit, & ictum:
Tactile nil nobis quod sit, contingere debet.
Tangere enim non quit, quod tangi non licet ipsum.
Quare etiam sedes quoque nostris sedibus esse
Dissimiles debent, tenues de corpore eorum.
Quæ tibi posterius largo sermone probabo.

NON EST VT) *non potest fieri vt, οὐκ ἔστιν ὅπως.*

SEDES ESSE DEVM) *negat Lucretius, vllam mundi partem deorum sedem esse, cùm Homerus, & plerique philosophi consentiant, cælum deorum esse domicilium. idem testatur & vita communis (inquit Aristoteles lib. de mundo.) Nam manus ad cælum porrigimus, atque attollimus cùm vota facimus, ac precamur. Sed vbi volebat deos habitare Epicurus, si nullis in partib. mundi sedem habent? in intermundiis, id est duorum, aut plurium mundorum spatiis. M. Tullius de diuinatione lib. 2. Deos enim ipsos iocandi causa induxit Epicurus, perlucidos, & perflabileis, & habitanteis, tanquam inter duos lucos, sic inter duos mundos, propter metũ ruinarum: eósque habere putat eadem membra, quæ nos, &c. Idem lib. 1. de natura deor. Tum Velleius fidenter sanè, vt solent isti, nihil tam verens, quàm ne dubitare aliqua de re videretur, tanquam modò ex deorum concilio, & ex Epicuri intermũdiis descendisset: Audite, inquit, non commentitias &c.*

TENVIS ENIM NAT.) *sic argumẽtatur Lucr. Deorum natura tenuissima est, atq; à sensib. nostris remotissima. at quod est huiusmodi, neque quicquã tangere, quod nobis sit tactile, neque à nobis tangi potest. omnes autẽ mundi partes sub sensus nostros cadunt. ergo nullæ mũdi partes deorum sedes esse possunt. Quòd autem dicit hîc Lucr. deorum naturam esse tenuem, longéq; à nostris sensib. remotam, animiq; vix mente videri, id ipsum est, quod significabat Epicurus, cùm λόγῳ θεωρητούς, seu vna voce, λογοθεωρήτους, id est ratione spectabileis, seu qui ratione intelliguntur, & μονογράμμους appellabat: & M. Tullius lib. 2. de diuin. perlucidos, & perflabileis. Vocis autem huius, λογοθεώρητος, facta mentio, me admonet, vt explicem iocum illum Ciceronis in Caninium Rebilium, quem refert Macrob. lib. 2. Saturn. propterea quòd video à quibusdam non solùm non intelligi, verùm etiam, quod miserabile est, deprauari, & pro λογοθεώρητος, ὀλιγωρητέος substitui. Primùm igitur sciendum est, hũc Caninium, cùm in locum Q. Maximi consulis, qui pridie Kal. Ianuarias mortuus erat, suffectus esset, vnum diem duntaxat consulatum obtinuisse, nempe vsque ad Kal. Ianuarias, quæ postridie fuerunt. quo die creati sunt alij consules. de quo sic idẽ M. Tullius scribit ad Curionem lib. 7. epistol. Ita Caninio consule scito neminẽ prandisse. nihil tamen eo consule mali factum est. fuit enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit. Quod totum etiam vrbanè & facete in Caninij consulatum tam breuem à M. Cicerone dictum est. Hoc posito, & cognito, aperta est iam superioris illius ioci sentẽtia. significat enim M. Tullius, Caninium consulem, tanquam Epicuri deos, intelligentia tantùm, & ratione cerni posse, qui tam breue tempus consul fuerit. Videlicet quomodo, quæ res ita paruæ, & minutæ sunt, vt effugiãt sensum oculorum, eæ res ratione tantùm intelligũtur, non oculis sentiuntur, ideóq; à Græcis λογοθεώρητα nominantur: sic M. Tullius Caninij consulatum tam breuem, & vix vnius diei, peruenustè, ac perfacetè λογοθεώρητον dixit: non, vt illi volunt, ὀλιγωρητέον, id est contemnendum: quo nihil alienius, aut absurdius fingi potest. Venit nunc mihi in mentem vnius præterea loci apud M. Tullium Ciceronem, in oratione in Pisonem, quem locum similiter vir longè omnium doctissimus, idémque, dum vixit, mihi carissimus, & aliquot annos meus collega, Adr. Turnebus corruptum existimans, emendare conatus est, cùm sit integer, & incorruptus, nulláque emendatione egeat. Verba Ciceronis hæc sunt. Quòd si reprehendis, quòd cupidi gloriæ fuerunt, cùm bella aut parua, aut nulla gessissent: tu tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minimè fructum laborum tuorum, præmia periculorum, insignia*

signia virtutis contemnere debuisti. Neq; verò contemsisti, licet sis Themista sapientior: sed os tuum ferreũ senatus conuicio verberari noluisti. Hactenus Cicero. Putauit ille vir, hæc verba, licet sis Themista sapientior, esse mendosa, & sic emendanda, licet sis tu in isto sapientior. Sed, vt dixi, nullius emendatoris operam requirunt. Fuit enim Themista mulier philosophiæ Epicureæ dedita, Leontei, seu Leontis vxor, ad quem scripsit epistolas Epicurus, vt testatur Diogenes Laërtius, qui eam sæpenumerò commemorat. Ideóque longum sit locos omneis hîc referre. vno atque altero contenti erimus. sic igitur Laërtius. Πρὸς Θεμίσταν τὴν Λέοντος γυναῖκα γεγραφὼς, οἷός τε, φησιν, εἰμὶ, ἐὰν μὴ ὑμεῖς πρός με ἀφίκησθε, αὐτὸς τρικύλιστος, ὅπου ἂν ὑμεῖς καὶ Θεμίστα παρακαλῆτε, ὠθεῖσθαι, id est Ad Themistam, Leontis vxorem, (scribẽs, subintell.) Possum, inquit si vos ad me non veneritis, ipse ter volubilis, quocumque vos, & Themista me inuitaueritis, tanquã pulsu aliquo externo incitatus, ferri. Idem. Λεοντεύς τε Λαμψακηνὸς ὁμοίως, καὶ ἡ τούτου γυνὴ, Θεμίστα, πρὸς ἣν γέγραφεν Ἐπίκουρος: id est, Et Leonteus Lampsacenus similiter, eiúsque vxor Themista, ad quam scripsit Epicurus. Commemorat hãc Themistam idem Laërt. duobus, aut etiam, opinor, tribus aliis locis. Commemorat & Lactantius Firmianus lib. III. qui de falsa sapiẽtia inscribitur, his verbis. Denique nullas vmquam mulieres philosophari docuerunt (Epicurei subintell.) præter vnam ex omni memoria Themistam: neque seruos, præter vnum Phædonem, & cet. Satis nunc existimo perspicuum esse in nomine, Themista, nullũ subesse mendum: quod vir ille, alioqui doctiss. suspicatus est: eadémque opera in promtu esse verborum M. Tullij sententiam. Nam cùm Pisonem compellet, hominem (vt vult ipse Cic.) Epicuréum, Epicurus autem gloriã, & triumphos contemneret, quòd nihil sit in eis, quod ad voluptatem referri poßit: more suo iocans Cicero dicit, eum non contemsisse triumphum, quamuis sit Themista, muliere præceptis Epicuri polita, atque erudita, sapientior. Non necesse habeo aliorum cõiecturas refellere, si qui post Turnebum ausi sunt huic Ciceronis loco, tanquam sanæ corporis parti, scalpellum admouere. Spero enim, eos, his lectis, nisi erunt valde peruicaces, & nisi se, & suas coniecturas nimis amabunt, veritati cõcessuros, ac manum daturos. Turnebũ quidem, quo ingenio, quáque animi æquitate, & facilitate eum cognoui, si reuiuiscat, non dubito, quin suæ coniecturæ, suæque emendationis vehemẽter pœniteat. Redeo ad deos Epicuri, quorum dicebat esse quasi corpus, non corpus: quasi sanguinem, non sanguinem, vt refert M. Tullius lib. I. de nat. deor. his verbis. Idem facit in natura deorum. dum indiuiduorum corporum concretionem fugit, ne interitus, & dißipatio consequatur, negat esse corpus deorum, sed tanquam corpus, nec sanguinem, sed tanquam sanguinem, &c. sequitur aliquot versib. pòst. Illud video pugnare te, species vt quædam sit deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil expreßi, nihil eminentis: sitque pura, læuis, pellucida. Dicemus ergo idem, quòd in Venere Coa. corpus illud non est: sed simile corpori: nec ille fusus, & candore mixtus rubor, sanguis est, sed similitudo sanguinis quædam. Sic in Epicuréo deo non res, sed similitudines rerum esse, &c. ANIMI VIX MENTE V.) vix cogitatione, & intelligentia comprehenditur. sup. lib. 4. Mens animi vigilat.

QVOD TANG. NON LICET IPS.) quidam legendum putant: quod tangi non queat ipsum.

TENVES DE CORP.) id est, tenues, quasi de corpusculis, & primordiis, ex quibus dij constant factæ. sed omnino malim legi, tenues pro corpore eorum.

CONTINGERE DEBET) contingere, id est attingere, tangere.

Dicere porrò, hominum causa voluisse parare
Præclaram mundi naturam, proptereáque
Id laudabile opus diuûm laudare decere,
Æternúmque putare, atque immortale futurum,
Nec fas esse, Deûm quod sit ratione vetusta
Gentibus humanis fundatum perpetuo æuo,
Sollicitare suis vllum de sedibus vmquam,
Nec verbis vexare, & ab imo euertere summam:
Cetera de genere hoc adfingere, & addere, Memmi,
Desipere'st. quid enim immortalibus, atque beatis
Gratia nostra queat largirier emolumenti,
Vt nostra quidquam causa gerere aggrediantur?
Quídve noui potuit tanto pòst antè quietos
Inlicere, vt cuperent vitam mutare priorem?
Nam gaudere nouis rebus debere videtur,
Quoi veteres obsunt: sed quoi nil áccidit ægri,
Tempore in anteacto cùm pulchrè degeret æuum:
Quid potuit nouitatis amorem accendere tali?
An, credo, in tenebris vita, ac mærore iacebat,
Donec diluxit rerum genitalis origo?
Quídve mali fuerat nobis non esse creatis?
Natus enim debet quicumqu'est, velle manere
In vita, donec retinebit blanda voluptas.
Qui numquam verò vitæ gustauit amorem,
Nec fuit in numero: quid obest non esse creatum?
Exemplum porrò gignundis rebus, & ipsa
Notities hominum diuis vnde insita primùm,
Quid vellent facere vt scirent, animóque viderent?
Quóve modo est vmquam vis cognita principiorum,
Quídnam inter sese permutato ordine possent,
Si non ipsa dedit specimen natura creandi?
Namque ita multimodis, multis primordia rerum
Ex infinito iam tempore percita plagis,
Ponderibúsque suis consuerunt cóncita ferri,
Omni'modísque coire, atque omnia pertentare,
Quæcumque inter se possint congressa creare:
Vt non sit mirum, si in taleis dispositurás
Deciderunt quoque, & in taleis venêre meatus,
Qualibus hæc rerum genitur nunc summa nouando.

DICERE PORRO) *negat, mundum hominum causa esse à Deo creatum. hos autem versus profert & Lactantius Firmian.*

NEC FAS ESSE, DEVM QVOD) *ordo & sententia est: nec fas esse, quemquam, id, quod sit ratione, & consilio deorum, hominum causa cónditum, id est, mundum, verbis & argumentis suo loco mouere, aut labefactare conari, &c.*

SOLLICITARE) *propriè. Nam sollicitare (inquit Festus) est solo citare, id est ex suo loco mouere. solum autem quin significet locum (inquit idem) quis dubitet, cùm exsules quoque dicantur loco patriæ suæ pulsi?* ET AB IMO EVERTERE SVMMAM) *sic quidem habet codex Vaticanus. Verumtamen ego legendum puto, euertere fundo, hac ratione ductus, quòd, cùm in quattuor libris manuscriptis, & in omnibus impreßis repererim, euertere summa, in vno Vaticano, euertere summam: quæ sola scriptura videtur tolerabilis, & speciosa: existimem omnia exemplaria esse corrupta, deprauata, ac detorta à scriptura recta, fundo, & summam, esse emendatum ab eo, qui facilè viderit, summa, esse mendosum. omnino, euertere summam, mihi non admodum probatur, quia hæc tria verba, sollicitare, vexare, euertere, referantur ad illud, quod est suprà, nempe, quod sit deorum ratione vetusta Gentibus humanis fundatū perpetuo æuo: quod nihil est aliud, quàm mundus. Iam sic suprà locutus est lib. 3. non longe à principio, Hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiaï Rumpere, & in summa pietatem euertere fundo: vbi vulgò legitur, euertere suadet. neque tamen ignoro ita Latine dici posse, euertere ab imo, simpliciter. sic enim Virgil est locutus lib. 2. & ex imo verti Neptunia Troia.*

QVID ENIM IMMORT. ATQVE B.) *totius huius loci sententiā persecutus est M. Tull. primo libro de nat. deor. his verbis. Quid autem erat, quòd concupisceret Deus mundum signis & luminibus, tanquam ædilis ornare? si, vt Deus ipse melius habitaret: antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitauerat. pòst autem varietaténe eum delectari putamus, qua cælum, & terras exornatas videmus? Quæ ista potest esse oblectatio deo? quæ si esset, non ea tandiu carere potuisset. An hæc, vt ferè dicitis, hominum causa à deo cōstituta sunt? sapientúmne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio. an stultorum? at primùm causa non fuit, cur de improbis benè mereretur, &c.* QVID POTVIT NOVITATIS AMOREM ACCEND.) *sic restitui, trium librorum manuscriptorum fidem secutus. Nam vulgati sic habent, nouitatis amore accedere tali? mendosè. Porrò autem, nouitatis amorem accēdere alicui, est, aliquem impellere, aut adducere, vt rebus nouis studeat, seu vt res nouet.* AN, CREDO, IN TEN.) *an scilicet deorū vita iacebat in tenebris, & mærore, donec mūdus creatus est? an habitabant dij tanquā in gurgustio? quod est absurdū dictu.* QVIDVE MALI) *hunc versum, qui fuerat alieno loco positus, in suū locū restitui. debet enim legi post versum, Donec diluxit, & c. quod probauit Zoilus re & facto. neq; tamen, quo auctore fecerit, indicat, aut ingenuè fatetur.* QVID OB. NON ESSE CR?) *in quibusdā libris legitur, nō esse creato?* EXEMPLVM) *τὸ παράδειγμα. exēplū, quod sequerētur, & ad cuius similitudinē mundū crearēt. vel exemplū: id est ἰδέα,* NOTITIES HOMINVM) *ἡ ἔννοια, ipsa idea. τὸ εἶδος. huius loci hæc sententia est. Nihil creari, nihil fingi potest sine idea. seu specie, seu exemplo: nec sine eius rei, quæ creanda est, notitia, & cognitione informata. At vnde primùm diis immortalibus insitæ sunt ideæ rerum creandarū? vnde nacti sunt illarum notitias, per quas scirent, animóque cernerent, quid facere instituerent? Platonici responderent*

ideas esse æternas, & in mente diuina ab infinito tempore vnà cum deo insitas.

QVOVE MODO EST VMQVAM) *sic restitui, secutus codices* Faërn. Tett. *nam vulgati habent, inquam.* Vaticanus *autem habebat, numquam: vtrumque mendosè.*

SI NON IPSA DEDIT SPECIMEN NAT. CREANDI?) *primùm, specimen, non, speciem, vt est in vulgatis, legendum est. specimen enim nunc dicit, opinor, quod suprà exemplum, id est, παράδειγμα appellauit: seu potius specimen posuit pro eo, quod arguit, & significat, qualis quæque res sit, id est, pro indicio, & nota rei, δεῖγμα nominant* Græci: *quo modo & auctor vocabularij* Latinogræci, *mihi à* Claudio Puteano *commodati, interpretatur. sic enim dicimus, specimen innocentiæ* Rutilium *fuisse: specimen suæ virtutis aliquem dare: senatum omni vitio carere, & ceteris ordinibus specimen esse debere: deinde, creãdo, legi malim, vt habent codices* Florentini, *quàm creandi: vt sit hæc totius huius loci sententia: nullo alio modo principiorum vim & potestatem cognosci potuisse, quid illa valerent, ordine & situ, & ceteris mutatis, nisi quia natura creando & gignendo specimen dedit: id est, ostendit quæ esset vis principiorum.* Verumtamen *in hac voce, non sum ausus à libris manuscriptis discedere, qui omnes ad vnum habent, creandi.*

QVALIBVS HÆC GENITVR,) *id est, gignitur. mendosè autem hîc legitur, geritur, neque vllo modo ferri potest nam summa non geritur, sed genitur, seu gignitur, & creatur quotidie nouando.* Zoili *autem sententiam, contra me latam, non minus inanem, quàm inane rerum, flocci non facio.*

NOVANDO) *nouando ea, quæ ætate sunt confecta, & consumta.*

Quòd si iam, rerum ignorem primordia quæ sint,
Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim
Confirmare, aliísque ex rebus reddere multis,
Nequaquam nobis diuinitus esse paratam
Naturam rerum: tanta stat prædita culpa.
Principiò, quantum cæli tegit impetus ingens,
Inde auidam partem montes, siluæq; ferarum
Possedêre, tenent rupes, vastæq; paludes,
Et mare, quod latè terrarum distinet oras.
Inde duas porrò propè parteis feruidus ardor,
Assiduúsque geli casus mortalibus aufert.
Quod superest arui, tamen id natura sua vi
Sentibus obducat, ni vis humana resistat,
Vitaï causa valido consueta bidenti
Ingemere: & terram pressis proscindere aratris.
Si non fæcundas vertentes vomere glebas;
Terraïque solum subigentes cimus ad ortus:
Sponte sua nequeant liquidas exsistere in auras.
Et tamen interdum magno quæsita labore,
Cùm iam per terras frondent, atque omnia florent:

Aut nimiis torret feruoribus ætherius ſol,
Aut ſubiti perimunt imbres, gelidæque pruinæ:
Flabráque ventorum violento turbine vexant.
Præterea genus horriferum natura ferarum,
Humanæ genti infeſtum, terráque, maríque,
Cur alit, atque auget? cur anni tempora morbos
Apportant? quare mors immatura vagatur?
Tùm porrò puer, vt ſæuis proiectus ab vndis
Nauita, nudus humi iacet, infans, indigus omni
Vitaï auxilio, cùm primùm in luminis oras
Nixibus ex aluo matris natura profudit:
Vagitúque locum lugubri complet, vt æquum'ſt,
Quoi tantum in vita reſtet tranſire malorum.
At variæ creſcunt pecudes, armenta, feræq́;:
Nec crepitacula eis opu' ſunt, nec quoiquam adhibenda'ſt
Almæ nutricis blanda, atque infracta loquela:
Nec varias quærunt veſteis pro tempore cæli.
Denique non armis opus eſt, non mœnibus altis,
Queis ſua tutentur, quando omnibus omnia largè
Tellus ipſa parit, naturáque dædala rerum.

QVOD SI IAM, RERVM &c.) *id eſt, quòd ſi concedam, me ignorare, quæ ſint principia rerum, &c.* Hi *verſus quattuor, qui deinceps ſequuntur, iam ſuprà poſiti ſunt lib. 2. non longè à princip. paucis immutatis, ibi:* Nam *quamuis rerum ignorem prim. q. ſint:* Hoc *tamen ex ipſis c. r. auſ.* Confirmare *tibi, &c.*

PARATAM) *in libro 2. creatam.*

TANTA STAT,) *id eſt adeò multa inſunt peccata, multáque, quæ reprehendi poſſint: vel multa non rectè, neque ordine facta, in natura rerum, & in hoc mundo. epiphonema.* Sed *in lib 2. aliter, quæ tanta'ſt prædita culpa.*

QVANTVM) *non dixit, quantum terræ, ſed quantum, ſimpliciter. non enim quicquid cælum complectitur & tegit, terra eſt, ſed partim terra habitabilis, partim mare, partim fluuij & lacus, & paludes, partim ſiluæ & nemora, partim terra propter ardorem, aut frigus inhabitabilis.*

IMPETVS INGENS) *cæli impetum dixit, cæli ambitum celerrimum, & volubiliſſimum. ſic* M. Tull *lib. 2. de natura* Deorum. Cùm *autem impetum cæli admirabili cum celeritate moueri, vertíque videamus, conſtantiſſiméque conficientem viciſſitudines anniuerſarias, &c.*

AVIDAM PARTEM,) *id eſt, magnam partem, vaſtam, & ingentem, quaſi auidè occupatam, per hypallagen. ſic poſuit* Horat. *od. 14. lib. 2. pauimentum ſuperbum, pro pauimento ſuperbi domini.*

FERVIDVS ARDOR) *ſub Zona torrida.*

ASSIDVVSQVE GELI CASVS) *ſub duabus zonis extremis nimio frigore rigentibus. gelus autem etiam maſculino genere vſitatum fuiſſe veteribus te-*

ſtatur Nonius Marc. profértque hæc verba ex Afranio. Quis tu es ventoſo in loco ſoleatus, intempeſta noctu, ſub diuo, aperto capite, ſilicem cùm findat gelus?

SENTIBVS OBDVC.) ſpinis operiat. ſentes à ſentiendo dictæ ſunt, quòd ſint aſperæ tactu. ex quo iocus Plautinus, Captiuis. Heg. Aſper meus victus ſanè eſt. Erg. ſenteîs ne eſitas?

NI VIS HVM. RESISTAT) arando, fodiendo, ſarriendo, paſtinando, colendo denique, vt ſtatim dicet.

INGEMERE) ſic Virgil. Georg. lib. 1. Depreſſo incipiat iam tum mihi taurus aratro Ingemere. Animaduertat lector, participium, cõſueta, iungi hîc cum infinitiuo, quemadmodum ſuprà obſeruauimus ad illum locum, At conſueta domi catulorum blanda propago Degere, &c. lib. 4.

PROSCINDERE) Idem Virg. lib. 2. Georg. Et validis terrã proſcinde iuuẽcis.

SI NON FÆCVNDAS VERTENTES, &c.) hic verſus cum duobus, qui ſequuntur, iam antè poſiti ſunt lib. 1.

ET TAMEN INTERDVM MAGNO, &c.) Virg. lib. 1. Georg. Nec tamen, hæc cùm ſint hominúmque, boúmque labores, Verſando terram, experti, nihil improbus anſer, &c. ibidem. Quid tempeſtates auctumni, & ſidera dicam, &c, quæ cum his Lucretianis conferre non parum iuuabit.

APPORTANT) quidam legi volunt, Important, quod magis probarẽ, ſi quo in codice ſcriptum reperiſſem. ſic quidem eſt locutus infrà eodem lib. Aut aliam quamuis cladem importare pericli.

TVM PORRO PVER) lege ad hunc locum Plinium lib. 7. de imbecillitate naturæ humanæ, & Lactantium lib. de opificio dei, cap. 3.

PROIECTVS) longè iactus.

VITAI AVXILIO) Vitali habent quidem omnes libri: malim tamen legi, Vitaï auxilio, vt cenſet Muretus: itáque nunc edendum curaui.

CVM PRIMVM IN LVM. OR. NIXIBVS, &c.) id eſt, cùm primùm eum natura ex aluo matris enixæ, longè, ſeu in conſpectum effudit, atque in lucem extulit. quod proinde eſt, vt ſi dixiſſet: cùm primùm natus ſeu editus eſt: vel cùm primum manibus nutricis exceptus eſt: vel, vt Homerus, cùm primum inter pedes matris cécidit. ſic Homerus ἰλ. τ. Ὅς κεν ἐπ' ἤματι τῷδε πέσῃ μετὰ ποσσὶ γυναικὸς, &c. Sic Papinianus lib. 1. Siluarum, tellure cadentem Excepi, fouíque ſinu.

VAGITVQVE LOCVM) ſic Plin. eo, quem dixi, loco. Hominem tantùm nudum, & in nuda humo natali die abijcit ad vagitus ſtatim & ploratus, nullúmque tot animalium pronius ad lacrymas, atque has protinus vitæ principio.

CVI TANTVM IN VITA R. TR. M.) Profert hunc verſum Lactantius Firmianus lib. ſuprà proximè à nobis commemorato, cap. 3. his verbis. Itaque naturam non matrẽ eſſe humani generis, ſed nouercam: quæ cum mutis tã liberaliter ſe geſſerit, hominem verò ſic effuderit, vt inops, & infirmus, & omnis auxilij indigens nihil aliud poſſit, quàm fragilitatis ſuæ condicionem ploratu ac fletibus ominari, ſcilicet, Cui tantum in vita reſtet tranſire malorum. Quæ cùm dicũt, vehementer ſapere creduntur, propterea quòd vnuſquiſque inconſideratè ſuæ condicioni ingratus eſt. Ego verò illos numquam magis deſipere contendo, quàm cùm hæc loquuntur, &c.

CREPITACVLA,) id eſt, crepundia. cùm in quibuſdam libris manuſcriptis ſcriptum reperiſſem, Nec crepitacula eis opus eſt, non dubitaui, quin

ea ſcriptura à recta & vera, Nec crepitacula eis opu' ſunt, eſſet deprauata. nam quod in omnibus libris vulgatis legitur, Nec crepitacillis opus eſt, & ita in Bertin. non dubito, quin hæc ſcriptura ſubdita ſit ab eo, qui, Nec crepitacula eis opus eſt: ferri non poſſe animaduerteret, nec veram excogitare poſſet.

INFRACTA) *fracta, & decurtata. Solent enim patres & matres verbis vti curtatis ad pueros infanteis, non integris. Sic Arnobius lib. 4. de Ioue loquens. Atque vt fletum poneret ineptiſsimè tractum, crepitaculis obticuit auditis: & ad ſomnos inductus eſt in molliſsimis cunis iacens, & vocibus delinitus eſt infractis?*

DÆDALA) *artifex, opifex. lege quæ annotata ſunt ad illum locum lib. I. dædala tellus.*

Principiò quoniam terraï corpus, & humor,
Aurarúmque leues animæ, calidique vapores,
E quibus hæc rerum conſiſtere ſumma videtur:
Omnia natiuo, ac mortali corpore conſtant:
Debet tota eadem mundi natura putari.
Quippe etenim quorum parteis, & membra videmus
Corpore natiuo, & mortalibus eſſe figuris:
Hæc eadem fermè mortalia cernimus eſſe,
Et natiua ſimul. quapropter maxima mundi
Cùm videam membra, ac parteis conſumta regigni:
Scire licet, cæli quoque idem, terræque fuiſſe
Principiale aliquod tempus, cladémque futuram.
Illud in his rebus ne me arripuiſſe rearis
Memmi, quòd terram, atque ignem mortalia ſumſi
Eſſe: neque humorem dubitaui, auráſque perire:
Atque eadem gigni, rurſúſque augeſcere dixi:

PRINCIPIO QVON.) *oſtendit mundi parteis interire: ex quo vult effici, mundum quoque ipſum interiturum.*

LEVES ANIMÆ) *venti. profert hũc verſum Nonius. Sic Horat. od. 12. lib. 4. Impellunt animæ lintea Thraciæ.*

DEBET TOTA EADEM) *ſic reſtitui, coniectura ductus, cùm in duobus libris manuſcript. reperiſſem, Debet omnia eadem. omnia enim factum eſt ex, õia: õia, ex, ota: ota, ex, tota. t, autem omiſſum à librario propter alterum t. quod antecedit Hanc emendationem non probauit Thraſo. Videamus ecquam afferat meliorem. ſic ait legendum eſſe. Debet eodem omnis mundi, &c. Atqui hæc lectio reperitur etiam in libris Pariſienſibus. ex qua facta eſt illa mẽdoſior, Debet eadem omnis, quæ eſt in omnibus fere aliis impreſsis. Præterea perſpicuè argumentum eſt à partibus ad totum, hoc modo. partes mundi ſunt mortali corpore præditæ, id eſt, mortales: ergo & totus mundus eſt idẽ, hoc eſt, mortalis eſt. Præterea ſi forte dicat, omnis, idem hîc valere, quod, tota: hæc locutio, Debet tota eadem, &c. longè, opinor, concinnior, & elegantior eſt, quàm altera, quamuis, omnis, interdum vſurpetur pro toto, quemadmodum & πᾶς apud Græcos. Poſtremo hîc nihil ferè ſubintelligẽdum*

est: aut si quid est, id fit molliter, & facilè: illic multa: eáque duriter, & laboriosè. Sic enim explicare necesse est. Debet omnis mundi natura putari constare eodem corpore, hoc est natiuo, & mortali. FVISSE PRINCIPIALE ALIQVOD TEMPVS, CL.) *id est, fuisse tempus, quo cælum & terra principiũ, & originem habuerint, & fore cum intereant. Putant item Stoici fore aliquando, vt hic mundus ardore deflagret: & nos Christiani credimus. principiale autem, vox est nata à nomine, principium, non à, princeps: vt alibi diximus.*

ILLVD IN HIS REBVS NE ME ARRIP.) *sic restitui, non leui coniectura ductus. nam cùm in duobus libris manuscriptis reperissem ita scriptum, ne arripuisse reraris, facile adductus sum, vt existimarem, me, pronomen: quod necessariò desideratur, & sine quo neque versus, neque sententia constare potest, esse omissum à librario scriptore propter similitudinem particulæ, ne: deinde ex, arripuisse, factum esse, corripuisse, ab aliquo semidocto, qui facile quidem sentiret versum claudicare: sed quid sententiæ deesset, non videret. ne me arripuisse reraris, autem, id est, ne forte me existimes per vim, & temere, & sine ratione assumsisse, quasi abs te datum & concessum, id quod sumsi, & posui, nempe parteis mundi interituras, &c. Cùm hæc scripsissem, Zoilus, arripuisse, pro, corripuisse, probauit, sed, me, additum improbauit, eóque nomine me male hoc modo edidisse pronuntiauit. Atqui primùm Latini sermonis consuetudo, & ratio non ferunt, vt hic locus ita legatur sine prouocabulo, me. Deinde hiatus Ennianus, quem iste iactitat, hoc loco à Lucretio, quæsitus non est: neque Lucretius taleis vmquã versus faceret, quales iste ructatur. Arripere autem pro assumere non datum ab altero, etiam vsurpauit M. Tullius lib. I. de nat. deorum. Primum igitur quidque cõsideras quale sit? Arripere enim mihi videmini, quasi vestro iure, rem nullo modò probabilem.*

Principiò pars terraï nonnulla perusta
Solibus adsiduis, multa pulsata pedum vi,
Pulueris exhalat nebulam, nubeísque volanteis,
Quas validi toto dispergunt aëre venti.
Pars etiam glebarum ad diluuiem reuocatur
Imbribus, & ripas radentia flumina rodunt.
Præterea, pro parte sua quodcumque alit, auget,
Roditur: & quoniam dubio procul esse videtur
Omniparens, eadem rerum commune sepulcrum:
Ergo terra tibi limatur, & aucta recrescit.
Quod superest, humore nouo mare, flumina, fonteis
Semper abundare, & latices manare peremneis,
Nil opus est verbis, magnus decursus aquarum
Vndique declarat: sed primum quidquid aquaï
Tollitur, in summáque fit, vt nil humor abundet,
Partim quòd validi verrentes æquora venti
Diminuunt, radiísque retexens ætherius sol:
Partim quòd subter per terras diditur omneis.

Percolatur

Percolatur enim virus, retróque remanat
Materies humoris, & ad caput amnibus omnis
Cónuenit: inde ſuper terras fluit agmine dulci,
Quà via ſecta ſemel liquido pede detulit vndas.

PRINCIPIO PARS) *ad hunc locum vſq; ab illo verſu, Illud in reb. ſententia pendet: hinc autẽ incipit probare id, quod ſumſit, ne quis dicat, eum pro ſuo iure, & quaſi per vim arripuiſſe, vt dixit, non aſſumſiſſe.* EXHALAT NEBVLAM) *verbo, exhalat, ſubiũxit caſum accuſandi, vt Virgil. lib. 2. Georgic. qui videtur hũc locũ imitatus eſſe. Quæ tamen exhalat nebulam, fumóſq; volucreis. Idem libro 7. ſæuámq; exhalat opaca Mephitin. Iterum Lucret. infr. eod. libr. Exhalántque lacus nebulam, fluuiíque peremnes. etiam verbo exſpirandi, vt ſup. libr. 2. Sanguinis exſpirans calidum de pectore flumen. & verbo, efflandi, vt infr. eod. lib. atque ſuos efflauit languidus igneis.* PARS ETIAM GLEB. AD DIL.) *profert hunc verſum Nonius in voce, diluuies.*

PRÆTEREA QVODCVMQVE) *Præterea (inquit) quidquid pro parte ſua aliud alit, atque auget, id roditur. Olim edideram, quodcumque alid auget. alid, autem, id eſt, aliud, vt ſæpe aliàs. mendoſe autem putabam in vulgatis legi, alit, per t. ex verſu, qui ſequitur paullo pòſt. Nam quodcumque alias ex ſe res auget, alítque, Deminui debet, &c. Nunc receptam ſcripturam retineo, vt intelligamus, alit, auget, poſita eſſe ἀσυνδέτως, vt illa, ſubat, ardet, lib. 4. & ſubintelligamus, aliud, ſeu alias res.* RODITVR) *id eſt, diminuitur. tralatio: quod ſtatim dicit, limari, alia tralatione.*

OMNIPARENS) *Virgil. lib. 6. Æneid. terræ omniparentis alumnum.*

COMMVNE SEPVLCR.) *Sic Catullus de Troia ad Manlium, Troia nefas, commune ſepulcrum Europæ, Aſiæque, Troia virûm, & virtutum omnium acerba cinis.* ERGO TERRA TIBI LIMATVR) *ergo terra minuitur, ac deteritur. limatur, autem, legendum, non libatur. tibi, venuſtatis & concinnitatis cauſa poſitum, vt apud Horat. epiſt. 3. lib. 1. Quid mihi Celſus agit? Neque verò me mouet cimex Zoilus, qui hanc emendationem damnat. ſatis eſt mihi eam probari XII. viris totius Galliæ doctiſſimis, vt taceam non pauciores Italos, Germanos, Hiſpanos, Britannos mihi aſſentienteis.*

MAGNVS DECVRSVS AQVARVM VND.) *id eſt, magnæ aquæ vndique decurrentes: ſiue fluuij in mare delabentes. Lucret. ſupr. libr. 1. Efficit, vt largis auidum mare fluminis vndis Integrent amnes, &c. cùm fluuij ex fontibus originem trahant: fontes ex aquis, ſubter per terras diditis, & quaſi percolatis.*

PRIMVM QVIDQVID) *primum quidque, vt ſæpe aliàs. & quidem paucis pòſt verſibus: Nam primum quidquid fulgoris deperit eij.*

VERRENTES ÆQVORA VENTI) *ſic infrà. Nequidquam, quoniam verrentes æquora venti Deminuunt, &c. & libr. 1. Sunt igitur venti nimirum corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cæli Verrunt.*

RADIISQVE RETEXENS ÆTHER.) *qui, cum ſuis ignibus, alitur terræ halitibus humidis, & aquis marinis, ſiue extenuatis, & lõgo interuallo quaſi percolatis, & dulcibus redditis, ſiue manentibus etiam ſalſis: qua de re alibi dictũ eſt. Ex humoribus autem, quos ſol non conſumſit, naſcuntur imbres, & pluuiæ: qui rurſum terram irrigant, & madefaciunt, maréque & fluuios redintegrant. Et hic*

ille est Oceanus, quem Homerus facit circum terram fluere, vt vult Aristot. Iterantur autem hæc eadem infrà eodem libro non longè: ibi, quoniam verrentes æquora venti Deminuunt, radiísque retexens ætherius sol.

PERCOLATVR ENIM VIRVS, RETR.) fuit hæc quorundam antiquorum philosophorum opinio, quam commemorat Aristot. lib. 2. μετεωρ. fluuios ex mari nasci, quemadmodum in idem relabuntur: quia aqua salsa percolata, fit dulcis, & ad bibendum vtilis. sic Aristot. διηθούμενον γὰρ γίνεται τὸ ἁλμυρὸν, πότιμον. suprà lib. 2. Et, quo mista putes magis aspera læuibus esse Principiis, vnde est Neptuni corpus acerbum, Est ratio secernundi, seorsúmque videndi, &c.

VIRVS) humor, seu liquor naturalis. supr. lib. 1. Ionium glaucis adspergit virus ab vndis. ET AD CAPVT) id est, & ad fonteis. iteratur autem hic versus cum tribus deinceps sequentibus, libro 6.

INDE SVP. TERR. FL.) id est, ex fontibus fiũt fluuij: qui rursum in mare relabuntur, illúdque integrant: vt paullo antè dictum est, ad illum locum, magnus decursus aquarum, Vndique declarat, &c. Sic idẽ Lucr. supr. lib. 1. Efficit, vt largis auidum mare fluminis vndis, &c. adde & illa eiusdem ex libr. 2. Principio tellus habet in se corpora prima, Vnde mare immensum voluentes flumina fontes Assiduè renouent, &c. Ad hanc rationem referendum est illud Plautinum in Pœnulo, Viam qui nescit, qua deueniat ad mare, eum oportet amnẽ quærere comitẽ sibi, &c. Eodem pertinet illud Homericum ἰλ. ῥαψῳδ. φ. vbi Achilles Lycaonem à se interfectum, pede prehensum, in Scamandrum fluuium iacit. quo facto hæc in eum gloriabundus loquitur. Ἐνταυθοῖ νῦν κεῖσο μετ' ἰχθύσι, οἵ σ' ὠτειλῆς Αἷμ' ἀπολιχμήσοντ' ἀκηδέες, οὐδέ σε μήτηρ Ἐνθεμένη λεχέεσσι γοήσεται, ἀλλὰ Σκάμανδρος Οἴσει δινήεις εἴσω ἁλὸς εὐρέα πόντον. id est: Hîc nunc iaceto inter pisceis, qui tibi ex vulnere sanguinem lingent sine cura, neque te mater lecto, aut feretro impositum lugebit: sed Scamander vorticosus in latum maris sinum deferet. AGMINE DVLCI) Virg. lib. 2. Æneid. leni fluit agmine Tibris. sic Ennius lib. 5. Quod per amœnã vrbem leni fluit agmine flumen. agmen pro actu, & ductu, inquit Macrob. lib. 6. Saturn.

QVA' VIA SECTA SEMEL) ita leuiter, & mobiliter fluit hic versus, vt Lucretius fluuium per alueum suum currentem, ac labentem nostris oculis subiicere videatur. repetitur & lib. 6. Lege, si vacas, quæ notauimus ad illum locum Horatij odæ 16. epod. Leuis crepante lympha desilit pede.

Aëra nunc igitur dicam, qui corpore toto
Innumerabiliter priuas mutatur in horas.
Semper enim quodcumque fluit de rebus, id omne
Aëris in magnum fertur mare: qui nisi contrà
Corpora retribuat rebus, recreétque fluenteis:
Omnia iam resoluta forent, & in aëra versa.
Haud igitur cessat gigni de rebus, & in res
Reccidere adsiduè, quoniam fluere omnia constat.
Largus item liquidi fons luminis ætherius sol
Inrigat assiduè cælum candore recenti,
Suppeditátque nouo confestim lumine lumen.

Nam primum quidquid fulgoris disperiit eij,
Quocumque accidit. id licet hinc cognoscere possis,
Quòd simulac primùm nubes succedere soli
Cœpere, & radios inter quasi rumpere lucis:
Extemplò inferior pars horum disperit omnis,
Terráque inumbratur, qua nimbi cumque feruntur,
Vt noscas splendore nouo res semper egere:
Et primum iactum fulgoris quemque perire:
Nec ratione alia res posse in sole videri,
Perpetuò ni suppeditet lucis caput ipsum.
Quin etiam nocturna tibi, terrestria quæ sunt,
Lumina, pendentes lychni, claræque coruscis
Fulguribus pingues multa caligine tædæ,
Consimili properant ratione, ardore ministro,
Suppeditare nouum lumen, tremere ignibus instant:
Instant, nec loca lux inter quasi rupta relinquit:
Vsqueadeò properanter ab omnibus ignibus eius
Exitium celeri toleratur origine flammæ.
Sic igitur, solem, lunam, stellásque putandum
Ex alio, atque alio lucem iactare subortu:
Et primum quidquid flammaï perdere semper:
Inuiolabilia hæc ne credas fortè vigere.

Nunc de aëre differere incipit. Probat autem, omnia, quæ de
AERA NVNC) *rebus fluunt, in aërem confluere: aërem autem certa corpora rebus tabescentibus re-*
tribuere, ne rerum omnium interitus consequatur. PRIVAS) *singulas, vel*
proprias. sed si singulas interpretemur, videbitur legendum: priuas mutatur in ho-
ras: sin proprias, ferri poterit scriptura recepta, priuas mutatur in oras: vt per, oras
proprias, intelligamus extremitates ignis, aquæ, & terræ. ego tamen, priuas muta-
tur in horas, legi malo. sup. libr. 4. In multas igitur voces vox vna repentè Diffugit,
in priuas quoniam se diuidit aureis. Probauit hanc emendationem Thraso. hoc mi-
rum: illud non mirum, quòd probauit, vt eius auctor, aut repertor.
ID OMNE AERIS IN MAGN. F. M.) *Semper (inquit Lucr.) quid-*
quid è rebus fluit, in aërem longè latéq; vsque ab æthere ad terras diffusum fertur.
aëris mare, tralatio est: quæ hîc non solùm ad ornandum, verùm etiam ad signifi-
candum, ac declarãdum adhibita est. significatur enim hac tralatione, natura aëris,
mollis & humida: quã idcirco poëtæ effæminarunt, & Iunonis nomine appellarũt.
RECCIDERE) *sic legendum, & ita habet codex Bertinianus, & codex*
Memmianus. in vtrisque Aldinis autem legitur, Recidere, per vnicum c. mendosè.
Reccidere enim, dictum, vt, rettulit, refferre, redducere, remmota, & simil. apud
Virgil. Horat. & apud hunc eundem. QVONIAM FLVERE) *sic su-*
prà lib. 4 Nec mora, nec requies inter datur vlla fluendi.
LARGVS ITEM LIQ. FONS) *infr. eodem lib. Nam licet hinc fontem*

scátere, atque erumpere flumen Ex omni mundo, &c. SVPPEDITATQVE NOVO CONF.) *sic sup. lib. 4. Semper enim noua se radiorum lumina fundunt: Primáque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur, &c. & infrà eodem lib. Quæ faciunt solis noua semper lumina gigni. ad quem versum plura.*

NAM PRIMVM QVIDQVID FVLG.) *id est primum quicque fulgoris ei disperit.* SVCCEDERE SOLI) *id est subire solem, seu succedere sub solem. sic enim loquitur Cæsar lib. 1. ipsi confertißima acie, reiecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt. Idem lib. 2. testudine facta portis succedunt, murum subruunt: & Virgil. Georg. 3. Aut tecto assuetus coluber succedere, & vmbræ. Idem lib. 4. atque alto succedere cælo.*

QVA NIMBI) *legendum arbitror, qua nubes cumque feruntur.*

NI SVPPEDITET) *nisi suppetat. absolutè enim accipiendum.*

QVIN ETIAM NOCTVRNA TIBI) *negat Aristoteles lib. 2. μετεωρ. simile esse lumen solis, ceteris luminibus, & flammis, quæ humido, aut pingui aluntur, si aluntur. nam cetera lumina (inquit) continenter mutantur, neque vmquam sunt eadem. at solis lumen semper est vnum & idem. quòd si verum esset, solem humoribus ali: non solùm quotidie nouus sol oriretur, sed semper & aßiduè nouus esset: quod falsum atque absurdum est.* PENDDENTES LYCHNI) *Virgil. lib. 1. Æneid. dependent lychni laquearibus aureis.*

FVLGVRIBVS) *id est fulgoribus, vt sæpe aliàs.*

SVPPEDITARE) *nunc ὑπηρετεῖν, subministrare, præbere, παρέχειν.*

INSTANT: INSTANT) *epanaphora.*

TOLERATVR) *sustentatur. sic Cæsar dixit lib. 1. domi nihil erat, quo famem tolerarent. in cod. Memmiano tamen legitur, celeratur. & ita in Florentinis: omnino mendosè.* SVBORTV) *sic legendum, subortu, vno vocabulo, à verbo suborior: quod est in alterius locum orior. Lucret. lib. 1. Quare etiam, atque etiam suboriri multa necesse est: & lib. 2. in extr. Vnde queat tantùm suboriri, ac suppeditare, &c.* ET PRIMVM QVIDQVID) *id est, & primum quicque.*

FLAMMAI) *cod. Memm. habet, flāmarū. & ita Florent. ego tamen nihil muto.*

Denique non lapides quoque vinci cernis ab æuo?
Non altas turreis ruere, & putrescere saxa?
Non delubra Deûm, simulacráque fessa fatisci?
Nec sanctum numen fati protollere fineis
Posse? neque aduersus naturæ fœdera niti?
Denique non monumenta virûm dilapsa videmus?
Cedere proporrò, subitóque senescere casu?
Quærere proporro, subitóque senescere credas?
Non ruere auolsos silices à montibus altis?
Nec validas æui vireis perferre, patíque
Finiti? neque enim caderent auolsa repentè,
Ex infinito quæ tempore pertolerassent
Omnia tormenta ætatis, priuata fragore.
Denique iam túere hoc circùm, superáque: quod omnem

Continet amplexu terram: quod procreat ex se
Omnia (quod quidam memorant) recipitque peremta:
Totum natiuum mortali corpore constat.
Nam, quodcumque alias ex se res auget, alitque,
Deminui debet, recreari cùm recipit res.
Præterea si nulla fuit genitalis origo
Terraï, & cæli: sempérque æterna fuere:
Cur supera bellum Thebanum, & funera Troiæ,
Non alias alij quoque res cecinere poëtæ?
Quò tot facta virûm toties cecidere? neque vsquam
AEternis famæ monumentis insita florent?
Verùm (vt opinor) habet nouitatem summa, recénsque
Natura'st mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur:
Nunc etiam augescunt: nunc addita nauigiis sunt
Multa: modò organici melicos peperere sonores.
Denique natura hæc rerum, ratióque reperta'st
Nuper, & hanc primus cum primis ipse repertus
Nunc ego sum, in patrias qui possim vertere voces.
Quòd si fortè fuisse antehac eadem omnia credis:
Sed periisse hominum torrenti sæcla vapore:
Aut cecidisse vrbeis magno vexamine mundi:
Aut ex imbribus adsiduis exisse rapaceis
Per terras amneis, atque oppida cooperuisse:
Tanto quippe magis victus fateare necesse'st,
Exitium quoque terraï, cælique futurum.
Nam cùm res tantis morbis, tantisq; periclis
Tentarentur: ibi si tristior incubuisset
Causa, darent latè cladem, magnásque ruinas.
Nec ratione alia mortales esse videmur
Inter nos: nisi quòd morbis ægriscimus isdem,
Atque illi, quos à vita natura remouit.
Præterea, quæcumque manent æterna, necesse'st
Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat artas
Dissociare intus parteis, vt materiaï
Corpora sunt, quorum naturam ostendimus antè:
Aut ideò durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia, sicut inane'st,

Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
Aut etiam, quia nulla loci sit copia circùm,
Quò quasi res possint discedere, dissoluíque,
Sicut summarum summa'st æterna, neque extrà
Quis locus est, quò dissiliant: neque corpora sunt, quæ
Possint incidere, & valida dissoluere plaga.
At neque (vti docui) solido cum corpore mundi
Natura'st, quoniam admistum'st in rebus inane:
Nec tamen est vt inane, neque autem corpora desunt,
Ex infinito quæ possint fortè coorta
Proruere hanc rerum violento turbine summam,
Aut aliam quamuis cladem importare pericli.
Nec porrò natura loci, spatiúmque profundi
Deficit, exspergi quò possint mœnia mundi,
Aut alia quauis possint vi pulsa perire.
Haud igitur leti præclusa'st ianua cælo,
Nec soli, terræ'que, nec altis æquoris vndis:
Sed patet immani, & vasto respectat hiatu.
Quare etiam natiua necessum'st confiteare
Hæc eadem. neque enim mortali corpore quæ sunt,
Ex infinito iam tempore adhuc potuissent
Immensi validas æui contemnere vireis.

AB ÆVO) *à tempore, à temporis longinquitate.* FATISCI?) *defetisci? Attius. Tamen haud fatiscar, quin tuam opem implorem. Idem. vereor, si vmquam fatiscar facere quicquid quibo boni. Idem valet, fatisco. Lucret. sup. lib. 3. & (vt docui) simul æuo fessa fatiscit.* FATI PROTOLLERE FINEIS) *secutus eram initio codicem Bertin. & Vatic. & vulgatos ferè omneis, Paris. vtrosque Venetos, Lugdunenseis: in quibus est, procellere. Nunc ex aliis veteribus libris, qui, vt olim lectori indicaui, habent partim, protellere, partim, prætollere, protollere, edendum curaui: quod tamen non dißimulabo, homini cuidam de me male merito, qui me læsit nulla iniuria laceßitus, in mentem venisse, ne, quod in altero reprehendo, in eo ipse peccare reperiar. Protollere autem fineis fati, dictum, pro, diem mortis proferre. Vsus est hoc eodem verbo & Plautus non semel, neque vno loco. Sed vno, atq; altero exemplo contenti erimus. sic Casina. Protollo mortem mihi. Ibidem. quia si sèdes vxorem Olympioni, neque tuam, neque suam, neque viri vitam sinet in crastinum protolli.* CEDERE PROPORRO) *nihil mutaui in hoc versu. veruntamen nõ celabo lectorem, in codicibus quattuor manuscr. Vatic. Tett. Faërn. Memmian. ita legi, Quærere proporro sibicunque senescere credas? cuius scripturæ rationem exputare non possum. docti quidam in voce proporro, mendum subesse suspicantur, & legendũ, proretrò cẽsent. Ego nunc vtrumque versum & eum, qui in codicibus antiquis reperitur, & eum, qui in vulgatis & recẽtioribus, spuriũ, & sup-*

positum esse arbitror. NON RVERE AVOLSOS) *hunc versum profert Nonius in voce. silices.* TORMENTA ÆTATIS) *tralatio est vel à tormentis bellicis, vel à quæstionibus.*

PRIVATA) *refer ad vocem, saxa, non tormenta.*

DENIQVE IAM TVERE) *túere, aspice, à verbo tuor. Deniq; aspice hoc cælum, (inquit) sic Ennius, Aspice hoc sublime candens, quem inuocant omnes Iouē.*

AMPLEXV) *ambitu. M. Tull. ex Eurip. Qui tenero terram circumactu amplectitur.* QVOD PROCREAT EX SE) *tamquam pater.*

DEMINVI DEBET) *sic habent codices manuscripti. Vaticanus, Tettian. Faërn. Memm. Bertin. typis impreßi verò, Diminui debet.*

GENITALIS) *principialis seu potius gignens, aut ad gignendum pertinens. de qua voce suprà satis multa libro primo.*

SVPERA BELLVM THEB.) *supera, id est, supra. de quo aliàs diximus. Fuit autem bellum Thebanum antiquius Troiano. lege Macrob. lib. secundo comm. in sómn. Scip. vbi eadem fere argumenta leges aduersus mundi æternitatem.*

SVMMA) *mundus.* NVNC ETIAM AVGESCVNT) *cod. Vatic. habet, Nunc autem augescunt. sic Demosth. Philipp. nona, quæ vulgò tertia inscribitur, ait, cùm alia multa sua ætate immutata, & meliora facta esse, & creuisse, tùm ea maxime, quæ ad rem militarem pertinent,* ἐγὼ δὲ ἁπάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πολλῶν εἰληφότων ἐπίδοσιν, καὶ οὐδὲν ὁμοίων ὄντων τῶν νῦν τοῖς πρότερον, οὐδὲν ἡγοῦμαι πλέον, ἢ τὰ τοῦ πολέμου κεκινῆσθαι καὶ ἐπιδεδωκέναι. *& Aristoteles lib. de rep. 7. cap. 11. vbi quærit, vtrùm vrbes muris esse munitas, an, vt Spartā, nullis mœnibus septas oporteat, ait, suis iam temporibus multa & telorum, & tormentorum genera ad vrbium expugnationes exquisitißima, ac perfectißima esse reperta, quæ antiquioribus fuerint ignota.* ORGANICI) *vt tibicines, fidicines, citharœdi. sup. lib. 2. Ac musæa mele, per chordas organici quæ Mobilibus digitis expergefacta figurant.*

DENIQVE NATVRA HÆC) *lege Lactantium Firmian. lib. 3. de falsa sapient. cap. 16. vbi hunc locum profert.*

ET HANC PRIMVS) *Quocirca non immeritò illud de se prædicauit, quod est initio lib. 4. & in primo lib. non lōgè ab extr. Auia Pieridum peragro loca, nullius antè Trita solo, &c.* IN PATRIAS QVI POSS. VERT.) *qui poßim conuertere in Latinum sermonem. Fuit enim Lucretius, Romanus.*

QVOD SI FORTE FVISSE ANTEHAC, &c.) *huc pertinent ea, quæ sunt apud Platon. in Timæo non longè à princip. vbi senex ille Ægyptius sacerdos cum Solone loquens, ait, Græcos semper esse pueros, neque quicquam antiquum nosse, propterea quòd multis non vno tempore in Græciam vel ab ignibus, vel ab aquarum diluuionibus, cladibus importatis, non potuerit à maioribus ad posteros rerum præteritarum cognitio quasi per manus tradita peruenire. Nonnulli autem legunt hîc: Quòd si forte fuisse antè hæc eadem omnia credis, & c.*

VAPORE) *calore.* COOPERVISSE) *in verbo, cooperuisse, duæ vocales oo, coolescunt in vnam syllabam: vt suprà lib. 2. Tandem coolueriut ea, quæ coniecta repente, Magnarum, &c.* TENTARENTVR) *pulchrè dictum, tentari morbo, periculo, incommodo sic lib. 1. Quæ nondum clucant vllo tentata periclo. & 2. nullo primordia posse dolore Tentari.*

IBI SI TRISTIOR INCVB. CAVSA) *hoc negat metuendum esse Aristot. lib. de mundo cap. 5. Quinetiam ait diluuiones aquarum, & incendia, de-*

flagrationésque terrarum ad salutem vniuersi valere, his verbis, ἥ τε γῆ φυτοῖς κομῶσα παντοδαποῖς, &c. τὴν ἀγήρω φύσιν ὁμοίως τηρεῖ, καίτοι καὶ σεισμοῖς τινασσομένη, καὶ πλημμυρίσιν ἐπικλυζομένη πυρκαϊαῖς τε κατὰ μέρος φλογιζομένη. ταῦτα δὲ πάντα ἔοικεν αὐτῇ πρὸς ἀγαθοῦ γινόμενα, τὴν δι' αἰῶνος σωτηρίαν παρέχειν. Σειομένης τε γὰρ διεξάττουσιν αἱ τῶν πνευμάτων παρεμπτώσεις κατὰ τὰ ῥήγματα τὰς ἀναπνοὰς ἴσχουσαι, καθὼς ἄνω λέλεκται, καθαιρομένη τε ὄμβροις, ἀποκλύζεται πάντα τὰ νοσώδη· περιπνεομένη δὲ αὔραις, τά τε ὑφ' αὐτὴν, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτὴν εἰλικρινεῖται: καὶ μὴν καὶ αἱ φλόγες μὲν τὸ παγετῶδες πιαίνουσιν. οἱ πάγοι δὲ τὰς φλόγας ἀνιᾶσι. καὶ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ μὲν γίνεται, τὰ δ' ἀκμάζει, τὰ δὲ φθείρεται: id est, & terra stirpibus & plantis variis ornata, ac vestita, &c. naturam senectutis expertem pariter retinet, cum tamen & motibus concutiatur, & ab aquis inundantibus obruatur, & incẽdiis non tota quidem, sed quibusdam suis partibus deflagret. Hæc autem omnia videntur ei boni gratia euenientia æternam salutem afferre. Nam & cùm concutitur, dissiliunt, ac difflantur interiecti spiritus, respirandi viam per terræ parteis effractas reperientes, quemadmodum suprà dictum est: & cùm imbribus purgatur, rebus omnibus insalubribus & morbosis abluendo leuaur: cùm autem à ventis perflatur, & quæ sub ea sunt, & quæ suprà, pura redduntur. Iam verò flammæ quidem id quod glaciei natura præditum est, densant: conglaciationes autem flammas remittunt: & rerum singularium aliæ oriuntur, aliæ florent, aliæ intereunt.

PRÆTEREA QVÆCVMQVE) hoc eodem argumento, atq; adeò iisdem versibus suprà lib. 3. vsus est, vbi probare conatur, animum esse mortalẽ. Quare quæ ad locum illum notauimus, inde repetat lector, si quid requiret.

HAVD IGITVR LETI) sic lib. 3. de anima. Haud igitur leti præclusa est ianua menti. SED PATET) sed ianua leti valde latè, & vastè retrorsum patefacta est. CONTEMNERE VIREIS) in duobus manuscript. codicibus scriptum erat contempnere: quod eò notaui. vt intelligat lector, eodem errore ductos esse eos, qui contempsi, contemptum, sumpsi, sumptum, & similia scribunt cum p. atque eos, qui contempno, dampno, tempto, & similia.

Denique, tantopere inter se cùm maxima mundi
Pugnent membra, pio nequaquàm cóncita bello:
Nónne vides, aliquam longi certaminis ollis
Posse dari finem? vel quom sol, & vapor omnis,
Omnibus epotis humoribus, exsuperarint:
Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur:
Tantum suppeditant amnes, vltróque minantur
Omnia diluuiare ex alto gurgite ponti:
Nequicquam, quoniam verrentes æquora venti
Deminuunt, radiísque retexens ætherius sol:
Et siccare prius confidunt omnia posse,
Quàm liquor incepti possit contingere finem.
Tantum spirantes æquo certamine bellum
Magnis de rebus inter se cernere certant,
Cùm semel in terra fuerit superantior ignis:
Et semel (vt fama'st) humor regnarit in aruis.

Ignis enim ſuperauit,& ambens multa peruſſit,
Auia quom Phaëthonta rapax vis ſolis equorum
AEthere raptauit toto,terráſque per omneis.
At pater omnipotens,ira tum percitus acri,
Magnanimum Phaëthonta repenti fulminis ictu
Deturbauit equis in terram:ſólque cadenti
Obuius æternam ſuccepit lampada mundi:
Diſiectóſque redegit equos,iunxítque trementeis:
Inde ſuum per iter recreauit cuncta gubernans,
Scilicet vt veteres Graiûm cecinere poëtæ:
Quod procul à vera nimis eſt ratione repulſum.
Ignis enim ſuperare poteſt,vbi materiaï
Ex infinito ſunt corpora plura coorta:
Inde cadunt vires aliqua ratione reuictæ:
Aut pereunt res exuſtæ torrentibus auris.
Humor item quondam cœpit ſuperare coortus,
Vt fama'ſt hominum,multas quando obruit vrbeis.
Inde vbi vis aliqua ratione auerſa receſſit,
Ex infinito fuerat quæcumque coorta:
Conſtiterunt imbres,& flumina vim minuerunt.

CVM MAXIMA MVNDI PVGN. MEMB. PIO NEQVAQ. CONC. BEL.) *Cùm maximæ mundi partes inter ſe pugnẽt,impio bello cõcitatæ, quale eſt bellum ciuile & inteſtinum. Hæc eſt illa fortaſſe pugna,quam finxit* Hom. *lib.* ιλ.υ. *qui inſcribitur,* θεῶν μάχη, *inter* Apollinem & Neptunum. *per* Apollinẽ *enim ſol ſignificatur:per* Neptunum *mare,& aquarum natura.* Hi *igitur poſteaquam ſatis diu inter ſe decertarunt, cedunt ad extremum inter ſe, quia par erat,& id,quod ab altero alitur,cum ſuo pabulo non diutius pugnare: & alterius pabulum, ab eo, cuius pabulum eſt,non ſuperari,neque ad nihilum redigi.* Quod *ſignificat* Homerus *eo,quem dixi,libro.* Apollo *enim,per quem ſol, & ardor ſignificatur, pugnans cum* Neptuno,*per quẽ humor,& mare,ſinit ad extremum ſe vinci.* Nam *ſi ſol omnẽ humorem ebiberet,atque exhauriret,hic pulcherrimus mundi ornatus ardore conflagraret.* ET VAPOR) *& calor.* OMNIBVS EPOTIS HVMORIB.) Omnibus *exhauſtis humoribus:quod cùm fiet,vt nos* Chriſtiani *futurum credimus, tum non ſolùm totus orbis terrarum,ſed etiam mundus hic vniuerſus,flammis conſumtus,interibit.* EXSVPERARINT) *ſuperiores fuerint.*

CONATA) *ſic* Accius *apud* Nonium. *ego incipio.conata exſequar. &* Cornel. Nepos *in* Dione. *verens, ne prius cõſilium aperiretur ſuum,quàm conata perfeciſſet.*

TANTVM SVPPEDITANT) *vel accipe* ἐνεργητικῶς, *tantum humoris ſuppeditant,vel abſolutè,vſque adeò ſuppetunt,* ἀρκοῦσι.

DILVVIARE) *diluuie obruere.*

SPIRANTES) πνέοντες. M. Tullius *lib* 3. *ad* Quintum Fratrem, *in primíſque* Ἄρη πνέων Q. Scæuula. CERNERE) *decernere,& controuerſiam diiudicare,*

ac finire. sic Pacuuius. Et æquum, & rectum est, quod postulas, iurati cernãt. sic dicimus, vitam cernere. Ennius. Ferro, non auro, vitam cernamus vtrique. Idem. Ter sub armis malim vitam cernere, quàm semel modò párere. Iterum Lucretius suprà lib. 4. Nautæ cum ventis contractum cernere bellum.

SVPERANTIOR) *ἐγκρατέστερος, κρείττων, potentior, validior.*

AMBENS) *participium est vel à verbo ámbedo, vel à verbo ambio, vt sit positum ambens pro ambiens.*

AVIA CVM PHAETHONTA) *nota est fabula Phaëthontis, & eã persequitur Ouid. Metamorph. lib. secundo, initio. Plato in Timæo, quid hæc fabula significet, docet, vt mox dicemus.*

AT PATER OMNIPOTENS) *Ouid. lib. 2. Metamorph. At pater omnipotens superos testatus & ipsum, Qui dederat currus, &c. Virgil. lib. 6. Æneid. At pater omnipotens densa inter nubila telum, &c.*

DETVRBAVIT EQVIS IN TERRAM) *sed excepit eum Eridanus, fumantiáque abluit ora, (inquit Ouidius.) Aristotel. autem, περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. scribit, Electridas insulas in latebris, & recessu Adriæ, ab Eridano fluuio quondam fuisse exaggeratas: & etiam nunc videre licere paludem ei fluuio propinquam, cuius aqua calida est, ex quáque odor exspiratur teterrimus: huius autem loci incolas dicere, Phaëthontem fulmine percussum, in hanc paludem decidisse.*

QVOD PROCVL A VERA NIMIS EST RATIONE REPVLSVM.) *Idem & Platoni videtur in Timæo, cuius hæc verba sunt.* τὸ γὰρ οὖν καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον, ὥς ποτε Φαέθων ἡλίου παῖς τὸ τοῦ πατρὸς ἅρμα ζεύξας διὰ τὸ μὴ δυνατὸς εἶναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁδὸν ἐλαύνειν, τά τ' ἐπὶ γῆς ξυνέκαυσε, καὶ αὐτὸς κεραυνωθεὶς διεφθάρη, τοῦτο μὲν μύθου σχῆμα ἔχον λέγεται· τὸ δὲ ἀληθές ἐστι τῶν περὶ γῆν, καὶ κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλαξις, καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γιγνομένη τῶν ἐπὶ γῆς πυρὶ πολλῷ φθορά. *id est, Nam quod etiã apud nos dicitur, Phaëthontẽ solis filium, olim patris curru iuncto, propterea quòd non potuerit patria via aurigari, & ea, quæ sunt in terra exußisse, & ipsum fulmine percussum periisse: hoc quidem dicitur per fabulæ figuram: re vera autem significatur & eorum, quæ sunt in terra, eorúmque, quæ in cælo & cum cælo mouentur, immutatio, tum iis, qui fit longo interuallo interposito, rerum, quæ in terra sunt, multis ignibus grassantibus, interitus. Aristoteles item Phaëthontis fabulam refert ad incendia, & flammas ex cælo profectas, quæ parteis mundi ad orientem spectanteis exusserunt. sic enim ille libro quarto de mundo, in extremo.* πυρκαϊαί τε, καὶ φλόγες αἱ μὲν ἐξ οὐρανοῦ γενόμεναι πρότερον, ὥσπερ φασὶν ἐπὶ Φαέθοντος, τὰ πρὸς Ἕω μέρη κατέφλεξαν, *&c. i. incendia & flammæ eæ quidẽ, quæ ex cælo antea exortæ, quẽadmodum ferunt Phaëthontis ætate parteis Orientaleis exusserunt, &c. Ita autem restituit hũc versum Adrian. Turneb. vulgo enim legitur, à vera est animi rat. rep.*

ALIQVA RATIONE REVICTÆ,) *i. aliqua ratione vicißim victæ.*

VT FAMA EST HOMINVM) *sic est distinguendum: quod loquendi genus agnoscent Latinè docti. M. Tull. pro Cluentio. non timuisse si minus vim deorum, hominúmque famam, &c. Idem pro Sylla. At si tibi nos peregrini videmur, quorum iam & nomen, & honos inueterauit & huic vrbi, & hominum famæ, ac sermonibus, &c. Idem de Harusp. resp. mitto illam veterem ab ipsis diis immortalibus, vt hominum fama est, Hetruriæ datam disciplinam.*

MVLTAS QVANDO OBRVIT VRB.) *cùm reperissem scriptum in cod. Vatican. multas quando obruit ũdis, reposui, vrbeis. nam sæpe obseruaui, in li-*

bris veteribus lineam paruam suprà duci pro r. vt coõta pro coorta, tũba pro turba, õdine pro ordine. Præterea sine vlla varietate sic habet liber Florentiæ impressus. Non *probauit hanc emendationem* Zoilus. *quid mirum? quæ dulcia sunt, amara videntur ei, qui febrem habet, aut cui alioqui palatum corruptum est.* At*qui satis ostendi, hoc genus loquendi, vt fama est hominum, bonis scriptoribus esse vsitatum.* Iam *verò hoc, multas obruit vrbeis, homines, qui aliquid videant in his litteris, agnoscent, & probabunt: illud contrà, hominum multos obruit vndis, non item: vt taceam, quòd, cùm* Lucretius *significare velit insignem diluuiem: non satis eam his verbis exprimeret, multos hominum, siue multos homines obruit vndis. quid est enim, multos homines vndis esse obrutos? si centum, si quinquaginta obruti sunt, multi obruti sunt.* At *nunc ex hac mea lectione multæ vrbes obrutæ sunt. quæ verborum sententia cum* Lucretij *sensu consentanea est.* Con*firmat denique hanc lectionem historia, nuntia vetustatis, & testis temporum præteritorum.* Qua *de re sic* Arnob. *lib.* I. *Terrarum validissimis motibus tremefactæ nutant vsque ad periculum ciuitates.* Quid? *hiatibus maximis interceptas vrbeis cum gentibus superiora tempora non viderunt? aut ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas? His adde quæ de vrbibus terræ motu absumtis canit ipse* Lucretius *lib.* 5. *ibi.* In Ty*ria* Sidone *quod áccidit, &c.* Di*srumpatur igitur* Zoilus.

CONSTITERVNT) *repressi, & cohibiti sunt: vel se cohibuerunt.*

Sed quibus ille modis coniectus materiaï
Fundarit cælum, ac terram, pontíque profunda,
Solis, lunaï cursus, ex ordine ponam.
Nam certè neque consilio primordia rerum
Se ordine quæque suo, atque sagaci mente, locarunt:
Nec, quos quæque darent motus, pepigere profectò:
Sed quia multa modis multis primordia rerum
Ex infinito iam tempore percita plagis,
Ponderibúsque suis consuerunt cóncita ferri,
Omnimodísque coïre, atque omnia pertentare,
Quæcumque inter se possent congressa creare:
Propterea fit, vti magnum volgata per æuum,
Omnigenos cœtus, & motus experiundo,
Tandem ea conueniant, quæ vt conuenere, repentè
Magnarum rerum fiant exordia sæpe,
Terraï, maris, & cæli, generísque animantum.
Hîc neque tum solis rota cerni lumine largo
Altiuolans poterat, neque magni sidera mundi,
Nec mare, nec cælum, nec denique terra, neque aër,
Nec similis nostris rebus res vlla videri:
Sed noua tempestas quædam, molésque coorta.
Diffugere inde loci partes cœpere, parésque

Cum paribus iungi res,& diſcludere mundum,
Membráque diuidere,& magnas diſponere parteis
Omnigenis è principiis:diſcordia quorum,
Interualla, vias,connexus,pondera,plagas,
Concurſus,motus turbabat,prœlia miſcens,
Propter diſsimileis formas,variáſque figuras,
Quòd non omnia ſic poterant coniuncta manere,
Nec motus inter ſeſe dare conuenienteis:
Hoc eſt à terris altum ſecernere cælum,
Et ſeorſum mare vti ſecreto humore pateret,
Seorſus item puri,ſecretíque ætheris ignes.

SED QVIBVS ILLE MODIS) *Nunc aggreditur ad explicandū,quo pacto ex corporibus primis,quæ neque conſilio,neque certo fœdere inito mouentur, factus ſit mundus.* Totus *autem hic locus de mundi, & partium mundi concretione, videtur propè ad verbum expreſſus, (niſi quòd vberius à* Lucretio *tractatur) ex iis,quæ exponuntur à* Plutarcho *lib.* I. περὶ τῶν ἀρεσκο. *quæ ſuis locis membratim & particulatim referam : nunc autem vniuerſa* Latine *reddā,quòd exiſtimē, ea magnam lucem huic loco allatura.* Sic *igitur* Plutarchus, *vt quidem* Latine *vertimus:*Mundus *in globoſam figuram conformatus,hoc modo concreuit.* Cùm *prima corpora ſine conſilio,& fortuitu mouerentur, aßiduóque ac celerrimo motu agitarentur,in idem multa cōuenerunt, & coierunt,& propterea,varietate figurarum, & magnitudinum prædita.* His *autem in eodē loco coactis, & coaceruatis,ea quidem,quæ maiora erāt,& grauißima,omnino ſubſidebant:quæ parua verò,& rotunda,& læuia,& lubrica,hæc etiam exprimebantur in primorū corporum concurſu,& in altum ferebantur.* Vbi *igitur ad verberādum apta poteſtas defecit, ea, inquam,quæ in altum extollebat neq; iam plaga in ſublime tollebat, in inferiorem verò locum hæc ferri prohibebātur:ad ea loca,quæ recipere poterant, vrgebantur: hæc autem erāt illa loca,quæ ſunt in extremis oris mundū ambientibus : & ad hæc corpuſculorū multitudo reflectebatur.* Implicata *autē inter ſe & impedita ex reflexione, mundū genuerunt.* Porrò *hac eadem natura prædita corpuſcula, cùm eſſent varia,vt diximus,in altum ſublata,aſtrorum naturam perfecerunt.multitudo autem corporum,quæ ſurſum ſubuehebantur,aëra verberabat, & hunc exprimebat.* Impletus *autē aër ſpiritu,atque inflatus ex agitatione,& motu & aſtra vnà comprehendens,ea vnà circumagebat, & eorum cōuerſionem ſublimem ſeruabat.* Deinde *ex iis, quæ ſubſederunt, terra genita eſt : ex iis verò, quæ ſublimè ferebantur, cælum, ignis,æther. multa autem etiam materia in terra, reſtante,eáq; condenſata & ſtipata,& flatuum verberibus, & aurarum ex aſtris exſiſtētium ictibus,comprimebatur huius figuratio ex partibus minutis conſtās,& humidam naturam genuit.* Cùm *eſſet autem hæc fluida,& diffuſilis,in caua terræ loca,& ad capiendū, continendúmque idonea deferebatur : aut aqua,cùm per ſe ſubſediſſet, loca ſubiecta excauabat.* Præcipuæ *igitur mundi partes ad hunc modum genitæ ſunt.*

CONIECTVS) *congreſſus, aceruus,coïtus, ſeu cætus primorum corporum. quidam legunt,conlectus:alij,congeſtus.ego nihil muto.quamquam,conlectus,non improbo.* PONTIQVE PROFVNDA) *ſic dictum,ponti profunda,*

vt, vera viaï, vltima naturaï, &c. SOLIS, LVNAI) *secutus sum codic. Tettian. & Faërn. in quibus ita sine vlla litura legitur: in codice Vatic. autem. Solis, lunæ cursus, vt facile appareat, copulationes, que, &, quæ reperiuntur in libris vulgatis, posterius esse ab aliquo adiectas. Sic enim in eis legitur, Solísque & lunæ, &c.* NAM CERTE NEQVE CONSILIO) *hic versus cum duobus deinceps sequentibus iam suprà positi sunt lib. 1.* QVÆ VT CONVENERE) *cùm in omnibus libris manuscriptis scriptum reperissem: quæ conuenêre, non, vt est in quibusdam vulgatis, ea quæ conuenta, sic reposui, quæ vt conuenêre: id est, ea principia, quæ cùm conuenerunt, & congressa sunt, &c. Licet tamen hunc locum emendare ex illo, qui est huic simillimus, & planè geminus, lib. 2. Tandem coöluerint ea, quæ coniecta, (vel, vt alij legi volunt) conlecta repente, &c. licet etiam legere, ea, quæ coniuncta rep. vt infrà. poterant coniuncta manere. Harum emendationum Zoilus postremam arripuit, vt suam.*

ALTIVOLANS) *sic legendum, & ita habent duo lib. manuscrip. & aliquot impressi. ita denique legit Macrob. lib. 6. Saturn. vulgati enim mendosè habēt, Alta volans. Talia sunt illa, claricitat, infrà eod lib. & altitonans, ibid.*

INDE LOCI) *id est, ab illo loco, seu potius ab illo tempore. sic Ennius apud Festum, Inde loci lituus sonitus effudit acutos. & iterum Lucret. infrà eodem libro, inde loci mortalia sæcla creauit, &c.*

DISCLVDERE) *Virgil. in Sileno. Tum durare solum, & discludere Nerea ponto Cœperit. Nam Macrobius lib. 6. Saturn. cap. 4 hæc Lucretiana cum illis Virgilianis comparat. discludere autem, id est, discernere, distinguere, disparare.*

HOC EST A TERRIS) *non poterant principia (inquit) inter se dare motus conuenienteis, hoc est, non poterant à terris cælum separare, &c.*

Quippe etenim primùm terraï corpora quæque,
Propterea, quòd erant grauia, & perplexa, coïbant
In medio, atque imas capiebant omnia sedes.
Quæ quanto magis inter se perplexa, coïbant,
Tam magis expressere ea, quæ mare, sidera, solem,
Lunámque efficerent, & magni mœnia mundi.
Omnia enim magis hæc è læuibus, atque rotundis
Seminibus, multóque minoribu' sunt elementis,
Quàm tellus. ideò per rara foramina terræ
Partibus erumpens primus se sustulit æther
Signifer, & multos secum leuis abstulit igneis,
Non alia longè ratione, ac sæpe videmus,
Aurea cùm primùm gemmanteis rore per herbas
Matutina rubent radiati lumina solis,
Exhalántque lacus nebulam, fluuiíque perennes:
Ipsa quoque interdum tellus fumare videtur:
Omnia quæ sursum cùm conciliantur in alto:
Corpore concreto subtexunt nubila cælum.

Sic igitur tum se leuis, ac diffusilis æther
Corpore concreto circumdatus vndique sæpsit:
Et latè diffusus in omneis vndique parteis,
Omnia sic auido complexu cetera sæpsit.

PERPLEXA) *implicata, & connexa.* COIBANT IN MEDIO, ATQVE IMAS CAP.) *id est, coibant, & subsidebant in medio, qui locus est infimus, Sic autem emendauit Adr. Turnebus. Nam vulgò legitur, coibāt, In medióque imas cap. omn. sedes. sic Epicurus.* Κἄπειτα ἐκ τῶν ὑποκαθιζόντων ἐγεννήθη ἡ γῆ, *&c. id est, deinde ex iis corpusculis, quæ subsidebant, facta est terra.*

TAM MAGIS EXPRESS.) *Epicurus.* Ἐκ δὲ τῶν μετεωριζομένων, οὐρανὸς, πῦρ, ἀήρ. *id est, ex corpusculis autem, quæ sublime ferebantur, factum est cælum, ignis, aër. Idem apertius.* περιπλεκόμενα δ' ἀλλήλοις κατὰ τὴν περίκλασιν, τὸν οὐρανὸν ἐγεννήσαν: *id est, implicata autem inter se, & perplexa, cælum fecerunt. Sequitur deinceps:* τῆς δ' αὐτῆς ἐχόμεναι φύσεως αἱ ἄτομοι, ποικίλαι οὖσαι, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὸ μετέωρον ἐξωθούμεναι, τὴν τῶν ἀστέρων φύσιν ἀπετέλουν. *id est, Ea vera corpuscula, quæ eandem naturam erant adepta, cùm essent varia, quemadmodum dictum est, in sublime expressa, atque extrusa, astrorum naturam perficiebant. expressere igitur, id est, quod Græci dicunt, & Epicurus vsurpabat,* ἐξέθλιψαν, *per expreßionem, seu exprimendo emisere.* OMNIA ENIM MAGIS HÆC) *nempe, mare, sidera, sol, luna: vel aër, sidera, sol, luna. Nam sic quidam legunt suprà: expressere ea, quæ aëra, sidera, solem, &c.* ÆTHER SIGNIFER) *sic habent omnes lib. & manuscripti, & typis excusi. nonnulli tamen legunt, Ignifer. & ita infrà paucis pòst versibus. inde æther ignifer ipse. sed lib. 6. perspicuè, & sine cōtrouersia signiferum dicit æthera. Vrget enim quoque signiferi super ætheris æstus. Aristot. quidem lib. de mundo, & lib. 1. de cælo, negat, æthera esse igneum, idémque ait dictū esse* ἀπὸ τοῦ ἀεὶ θεῖν, *non* ἀπὸ τοῦ αἴθεσθαι: *id est ab eo, quod semper currat, & moueatur, nō ab ardendo.* GEMMANTEIS) *sic supr. lib. 2. Inuitant herbæ gemmantes rore recenti.* EXHALANTQVE) *& exhalant nebulam,* ἀσυνδετικῶς. *de quo sup.* CONCILIANTVR) *congregantur.* SIC IGITVR TVM SE) *sic legendum tum, autem: id est, cum mundus nasci cœpit.*

DIFFVSILIS) *qui facile diffunditur.* ῥευστικῶς διακείμενον. *Nam quamquam hoc Epicurus de aqua dixit, idem tamen in aëra quadrat, quippe qui humidior sit, quam aqua, vt vult Aristoteles.* AVIDO) *vasto, & ingenti, vt sup. Inde auidam partem montes, siluæque ferarum, &c.*

Hunc exordia sunt solis, lunæque secuta:
'Inter vtrosque globi quorum vertuntur in auris:'
Quæ neque terra sibi asciuit, neque maximus æther:
Quòd nec tam fuerint grauia, vt depressa sederent:
Nec leuia, vt possent per summas labier oras.
Et tamen inter vtrosque ita sunt, vt corpora viua
Versent, & partes vt mundi totius exstent.
Quod genus, in nobis quædam licet in statione
Membra manere, tamen cùm sint ea, quæ moueantur.

His igitur rebus retractis, terra repentè,
Maxima quà nunc se ponti plaga cærula tendit,
Súccidit, & salso suffudit gurgite fossas.
Inque dies quanto circum magis ætheris æstus,
Et radij solis cogebant vndique terram
Verberibus crebris extrema ad limina apertam,
In medio vt propulsa suo condensa coïret:
Tam magis expressus salsus de corpore sudor
Augebat mare manando, campósque natanteis:
Et tanto magis illa foras elapsa volabant
Corpora multa vaporis, & aëris, altàque cæli
Densebant procul à terris fulgentia templa.
Sidebant campi, crescebant montibus altis
Adscensus: neque enim poterant subsidere saxa,
Nec pariter tantundem omnes succumbere partes.
Sic igitur terræ concreto corpore pondus
Constitit, atque omnis mundi quasi limus in imum
Confluxit grauis, & subsedit funditus, vt fæx.
Inde mare, inde aër, inde æther ignifer ipse,
Corporibus liquidis sunt omnia pura relicta,
Et leuiora aliis alia, & liquidissimus æther,
Atque leuissimus aërias super influit auras,
Nec liquidum corpus turbantibus aëris auris
Commiscet: sinit hæc violentis omnia verti
Turbinibus: sinit incertis turbare procellis:
Ipse suos igneis certo fert impete labens.
Nam modicè fluere, atque vno posse æthera nisu,
Significat Ponti mare, certo quod fluit æstu,
Vnum labendi conseruans vsque tenorem.

HVNC) *nempe æthera, exordia solis & lunæ sunt subsecuta, id est post æthera, creari cœpti sunt sol, & luna. exordia autem pro primordiis videtur vsurpasse.*

INTER VTROSQVE, &c.) *hic versus delendus, vt spurius, miniméque Lucretianus.* QVÆ) *solis & lunæ exordia: id est primordia, ex quibus sol & luna creati sunt.* QVOD NEQVE TAM. FVERINT) *aliquot libri manuscripti habent, fúerunt. quæ scriptura non est reiicienda.*

PER SVMM. LAB. ORAS) *sic habent librï manuscripti. quidam tamen legi volunt, auras. ego nihil mutandum censeo, & summas oras interpretor, extremitates mundi, quas æther occupauit.* ET TAMEN INTER VTROSQVE) *inter æthera, & terram. mendosè enim legitur vulgò, inter vtrasque.*

VT CORPORA VIVA) *Legendum olim putabam, corpora bina, vel recla-*

mantibus libris omnibus, non, corpora viua. nam si hanc vulgatam scripturam probaremus, sequeretur, solem & lunam esse animatos: quos paullo antè negauit vitali motu, sensúque esse præditos. Itaque secum ipse pugnaret. Ac ne quis miretur, hoc mendum in omneis libros etiam veteres irrepsisse, redeat in memoriam eorum, quæ aliàs dixi, solitos esse librarios illos scriptores scribere interdum u. pro b. & contrà, b. pro u. vt suprà in versu illo, Vitai causa valido consueta bidenti Ingemere, libri manuscripti habent, consueta videnti: & sexcenta similia reperiuntur. Ita cùm à librario scriptore scriptum esset, vina, pro bina: existimabam semidoctum aliquem ex voce, vina, fecisse, viua: atque ex vno errato, duo fecisse, vt solent facile propagari, & multiplicari mala. Nunc tamen non sum ausus hac tertia editione scripturam receptam mutare, satis esse putãs, quid aliquando senserim, & quid suspicatus sim, lectori indicasse. Præterea video, huius scripturæ probabilem esse rationem. Potest enim aliquis dicere, sic esse dicta corpora viua, solis & lunæ corpora, quomodo dicuntur, viui lacus, & saxum viuum, à Virgilio: sæpes viua, & aqua viua ab aliis, vel quòd suapte natura, & sine arte, aut opera diuina moueantur, vel quòd assiduè. Postremò licet dicere, viua corpora dici, solem & lunam, vel tanquã igneis, quemadmodum suprà lib. I. & viuant labentes ætheris ignes. & lib. 4. Quod cupido adfixum cordi viuescit, vt ignis. & Plautus Aulul. Nam si viuet ignis, tu exstinguere extempulo. vel tanquam lumina. vt apud Horat. od. 21. lib. 3. viuæq; producent lucernæ, Dum rediens, &c. QVOD GENVS) *cuius generis, qualia.*

CVM SINT EA, QVÆ MOVEANTVR) *sic habent quattuor lib. manuscripti, in quibus est Memmianus. nam vulgati habent, quæ moueant nos. planè mendosè. Hanc emendationem arripuit Thraso suo more.*

PONTI PLAGA CÆRVLA) *mare. Virgil. maria, cærula appellauit simpliciter. Æneid. 3. Annixi torquent spumas, & cærula verrunt. qui versus iteratur lib. 4. sic & M. Tull. lib. 5. de finib. Nam nemo est vmquam hæc transuectus cærula cursu, &c. Lucretius autem lib. I. in extr. cæli cærula dixit. Et cæli flammã per cæli cærula pasci. & infrà hoc lib. 5. magni per cærula mundi. & lib. 6. Principiò tonitru quatiuntur cærula cæli. & eod. lib. cærula, simpliciter, pro cælis, seu cælo, Et quasi densendo subtexit cærula nimbis.*

ET SALSO SVFFVDIT) *cod. Memm. habet, & salso soffudit. ex qua scriptura coniiciebamus ego, & Muretus legendum, suffudit. Nam libri vulgati habent, suffodit, fortasse mendosè, nisi quis dicat, suffodit fossas, esse atticismum, neque aliud hîc dici à Lucretio, quàm quod dictum est ab Epicuro, vt refert Plutarchus,* ἐκοίλανε τοῖς ὑποκειμένοις τόποις. *id est excauauit subiecta loca. Verumtamen suffudit, malim. suffudit autem, interpretor, subtus perfudit, & compleuit.*

COGEBANT) *compellebant.*

EXTREMA AD LIMINA APERTAM) *huius loci restitutio Adr. Turnebo debetur: qui cùm videret vnà mecum, ita legi in omnibus libris tùm excusis, tùm manuscriptis, Verberibus crebris extrema ad limina partem:* ὑπογύπτατα *sic, vt excudendum curaui, emẽdandum coniecit. Verberib. crebr. extr. ad limina apertã, quam scripturam sic explico. Et radij solis cogebant terram, apertam, id est nudam, nondum arboribus consitam, nondum frugibus, herbísque vestitam, cogebant, inquam, verberibus crebris ad extremas oras, vt propulsa in medio suo coiret. Licet etiam apertam coniungere cum verberib. crebris: & ita interpretari, expositam verberib. crebris. Sed illo modo malo.*

CAM-

CAMPOSQVE NATANTEIS) *i. & æquora maris, ſeu mare ipſum. ſic lib. 6. quid vndas Arguit, & liquidam molem, campóſque natanteis? ſic Virgil. 3. Georg. tum ſegetes altæ, campíque natantes Lenibus horreſcunt flabris.*

SIDEBANT) *ſubſidebant.* DENSEBANT) *id eſt denſabāt, vt ſæpe aliàs.*

SVBSIDERE) *id eſt ita ſidere, vt planitiem efficerent.*

INDE ÆTHER IGNIFER) *ſic habent omnes libri & manuſcr. & typis excuſi. adiuuat autem hanc ſcripturam Epicuri & Lucretij ſententia, qui volūt æthera eſſe igneum, & ex ignibus liquidiſsimis conſtare: quod item putabat Zeno, & Anaxagoras: quanquam negat, & refellit Ariſtoteles. Volebant iidem illi, (Anaxagoram, Zenonem, & Epicurum dico) ſtellas igneis eſſe. quod item negat Ariſtot. vt ſuprà diximus. Ex Stoicorum ſententia ſunt illa M. Tullij lib. 2. de nat. Deor. hunc aëra rurſus amplectitur immenſus æther: qui conſtat ex altiſsimis ignibus, &c. ſequitur deinceps, Ex æthere igitur innumerabiles flammæ ſiderum exſiſtunt, quorum eſt princeps ſol omnia clariſsima luce colluſtrans, &c. ſic Virgil. lib. 2 Æneid. Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas: Vos, æterni ignes, & non violabile veſtrum Teſtor numen, ait.* SVOS IGNEIS) *ſua aſtra: ex quibus, cùm ſint ignes, dicitur ignifer: & rurſum, quia ſunt ſigna quædam, ſignifer.*

IMPETE) *impetu. ſup. lib. 2. Tranſmittunt valido quatientes impete campos. & lib. 4. Deſpectum præbet ſub terras impete tanto. & item alibi ſæpe.*

MODICE) *id eſt moderatè.* ATQVE VNO P. ÆTH. NISV) *atque vno, & eodem impetu, ſeu tenore, &c.* SIGNIF. PONTI MARE) *In prima editione cùm me offenderet vulgata & recepta ſcriptura, à qua non diſcrepat antiquiſsima, ponto mare, ſcripſeram, tantum mare. ad quem locum hæc, quæ ſequuntur ſine vlla varietate adſcripſeram, ordo eſt: tantum & tam latum mare, quod certo æſtu fluit, & refluit, & quod vnum, & eundem fluendi tenorem retinet, ſignificat, & arguit, æthera vno & eodem modo circumagi. Omnibus autem libris reclamantibus excudendum curaui, Significat tantum mare, &c. cùm habeant, ponto mare. quæ ſcriptura quid ſibi velit, neſcio, niſi dicamus, intelligendum Pontum, aut Helleſpontum. quod ſi placeat, legendum eſſet, Ponti mare. Hæc igitur olim ſcripſeram: quæ cùm apud me legiſſet Zoilus: quod poſtremo loco poſui, quódque erat optimum, arripuit, ſibíque vendicauit. illud alterum, tantum mare, quod iccirco ſcripſeram, quia, Ponto mare, corruptum iudicarā, vellicauit, & adſcripſit, ſe mirari, quid ſibi Lambinus velit, qui, tantum, repoſuerit. Quid eſt aliud eſſe βάσκανον & ſycophantam? Nunc igitur quod meum eſt, meo iure repeto, atque aſſero liberali cauſa manu.*

Motibus aſtrorum nunc quæ ſit cauſa canamus.
Principiò magnus cæli ſi vertitur orbis:
Ex vtraque polum parti premere aëra nobis
Dicendum'ſt: extráque tenere, & claudere vtrinque:
Inde alium ſuprà fluere, atque intendere eodem,
Quò voluenda micant æterni ſidera mundi:
Aſt alium ſubter, contrà qui ſubuehat orbem:
Vt fluuios verſare rotas, atque hauſtra videmus.
Eſt etiam quoque, vti poſſit cælum omne manere
In ſtatione, tamen quom lucida ſigna ferantur:

Siue quòd inclusi rapidi sunt ætheris æstus:
Quærentésque viam, circumuersantur: & ignes
Passim per cæli voluunt se immania templa:
Siue aliunde fluens alicunde extrinsecus aër,
Versat agens igneis: siue ipsi serpere possunt,
Quò quoiusque cibus vocat, atque inuitat eunteis,
Flammea per cælum pascenteis corpora passim.
Nam quid in hoc mundo sit eorum, ponere certum,
Difficile'st: sed quid possit, fiátque per omne
In variis mundis varia ratione creatis,
Id doceo: plureísque sequor disponere causás
Motibus astrorum: quæ possint esse per omne.
E quibus vna tamen sit & hæc quoque causa necesse'st:
Quæ vegeat motum signis: sed quæ sit earum,
Præcipere, haudquaquam'st pedetentim progredientis.

MOTIBVS ASTRORVM) *Nunc de motibus astrorum differere meditatur, atque incipit. qua de re sic Laërtius.* τάς τε κινήσεις αὐτῶν οὐκ ἀδύνατον γίνεσθαι κατὰ τὴν τοῦ ὅλου οὐρανοῦ δίνην, ἢ τοῦ οὐρανοῦ ἠρεμοῦντος, τούτων δίνην γίνεσθαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου ἀνάγκην ἀπογεννηθεῖσαν ἐπ' ἀνατολῇ· εἶτα τῇ θερμασίᾳ τοῦ πυρὸς ἀεὶ ἐπὶ τοὺς ἑξῆς τόποις ἰόντος, *id est, astrorum autem motus nihil obstat quo minus fiant ex cæli totius vertigine: aut, eo stante, & quiescente, horum vertigo fiat ex ea, quæ ab initio in origine mundi ei attributa & imposita est ad ortum solis, necessitate: deinde ex eo, quòd calor ignis semper ad loca cōiuncta confluxerit.* SI VERTITVR) *ve certe vertitur. Sed Epicurus de cælo, & de iis, quæ ad cæli motū, & naturā pertinēt, & de iis, quæ* μετέωρα *Græci appellant, disputat Academicorum more, nihilq; certò affirmat, neque vnam harum rerum causam affert, sed plureis.* EX VTRAQ. POLVM PARTI) *id est ex vtraq; parte. vtrumq; enim dicebant veteres, parte, & parti, voce, & voci, contage, & contagi, & similia, in sexto & septimo casu.*

EXTRAQVE TENERE) *cùm in libris quattuor manuscriptis reperissem scriptum, ex vtraque, in Memmiano autem planè, extráque, & in vulgatis Florentinis, non sum veritus hanc scripturam sequi. Adde quòd sententia postulare videtur, vt vel ita legamus, vt ego excudendum curaui, parua immutatione facta ab antiqua scriptura, vel hoc modo. Dicendum est, & vtrinque, &c. Hæc enim totius huius loci sententia videtur esse. Si cælum vertitur (quod quidem credibilius est) dicendum est nobis, aëra ex vtraque parte, id est à dextra & læua premere, atq; vrgere polum, & ab vtraq; parte extrinsecus eū tenere, & includere: alium præterea esse aëra, qui supra cælum, & supra verticem nostrum extrinsecus labatur, eodémque intendat, quò vnà cum cælo sidera feruntur: alium postremò esse sub cælo & sub pedibus nostris, qui cælum extrinsecus subuehat, & sustollat, quemadmodum videmus à fluuiis rotas, & haustra subleuari, & circumuersari. Omnino propiùs accedamus ad scripturam antiquam, si, & vtrinque tenere, legamus. licet etiam legere, & vtraq; tenere, & claudere vtrinque. Sunt autem haustra, rotarum cadi, ab hauriendo nominati, vt docet Nonius.* VT FLVVIOS VERS. R. AT-

QVE H.) profert hunc versum Nonius in voce, haustrum.
EST ETIAM QVOQVE) fieri etiam potest (inquit) vt cælum stet, sidera
autem moueantur, siue quòd ætheris ignes inclusi, dum exitum quærunt, circũuer-
santur, & passim se per cælum circumagunt, & circumuoluunt, siue quòd aër ex-
trinsecus fluens, igneis ætheris impellit, ac versat. siue quòd iidem ignes eò feruntur,
quò quemque cibus inuitat. qua de re plura dicemus inf. eodem lib. ad illum locum:
Brumaleis vsque ad flexus &c. Fuerunt autem & alij philosophi, qui cælum stare,
& quiescere: terram moueri, & versari dixerunt, quod videtur etiam Plato proba-
re in Timæo, sed obscurius, vt ait M. Tullius. Hoc autem, Est etiam quoque, dictum
est ἐκ παραλλήλου. IMMANIA TEMPLA) sic habent aliquot libri manu-
scripti. immania autem, id est, ingentia, & immensa. alij, inania. quæ scriptura illa
quidem non est reiicienda: sed, immania, magis probo. Arnob. lib. VI. Templa enim
hæc quid sunt? Si humanam infirmitatem roges, nescio quid immane, atque amplũ.
si deorum potentiam metiaris, &c. Virgil. lib. VI. in princ. Redditus his primùm ter-
ris tibi, Phœbe, sacrauit Remigium alarum, posuítque immania templa. templum
Varro lib. 6. de lingua Latina, docet tribus modis dici, à natura, vt, templa cæli: in
Hecuba. O magna templa cæli commixta stellis splendidis: ab auspicio, in terra: vt
in Peribœa, Scrupea saxa Bacchi templa prope aggreditur. à similitudine, sub terra:
vt in Andromacha: Acherusia templa alta Orci saluete infera. Idem ibidem paullo
antè profert hunc versum nescio cuius, nisi fortè sit Ennij, Vnus erit, quem tu tolles in
cærula celi Templa. QVO QVOIVSQVE CIBVS VOCAT) negat Ari-
stot. stellas, & sidera humoribus pasci. sed hac de re dicemus ad illũ, quẽ dixi, locũ,
Brumaleis vsque &c. NAM QVID IN HOC) Ita loqui solebat Epicurus,
cùm ageret de rebus incertis, & obscuris, & à natura inuolutis, οὐδὲν γὰρ τῶν φαινομένων
τούτοις ἀντιμαρτυρεῖ. id est nihil eorum, quæ sunt in promtu posita, contra hæc testimo-
nium dicit. & ταῦτα οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις, id est, hæc non pugnant cum iis, quæ
sunt in promtu posita: & οἱ τὸ ἓν λαμβάνοντες τοῖς τε φαινομένοις μάχονται, καὶ τοῦ, εἰ δυ-
νατὸν ἀνθρώπῳ, θεωρῆσαι διαπεπτώκασιν· id est, qui vnum principium rerum omniũ su-
munt, & iis, quæ sunt in promtu, repugnant, & facultate cognoscendi, sit'ne in ho-
minis potestate positum, exciderunt. PLVREISQ. SEQ. DISP. CAVS.)
Sic Epicurus apud Diogen. Laërt. Διὸ δὴ καὶ πλείους αἰτίας εὑρίσκομεν τροπῶν καὶ δύσεων,
καὶ ἀνατολῶν, καὶ ἐκλείψεων, καὶ τῶν τοιουτοτρόπων, &c. id est, Quocirca & plureis causas
reperimus conuersionum, & occasuum, & ortuum, & defectuum, & huiusmodi
rerum, &c. OMNE) τὸ πᾶν. sic Plato Tim. τὸ γὰρ δὴ πᾶν τόδε τὸ μὲν αὐτὸς ὁ θεὸς [πο-
ρευόμενον ξυμποδηγεῖ, καὶ συγκυκλεῖ, &c. id est, hoc igitur omne deus ipse dirigit, & ver-
sat, &c. Sed Platoni, omne, & mundus, idem valent: non item Epicuro, vt & alibi
diximus. IN VAR. MVND.) supra enim docuit, innumerabileis esse mũdos.
QVÆ VEGEAT MOTVM SIGNIS) Olim cùm reperissem in omnib. fere
libris ita scriptũ, Quæ vigeat motum signis, sic reposuerã, Quæ vigeat motu in signis.
sententia autẽ, quæ ex hac scriptura elicitur, hæc est: Lucretium plureis afferre causas
motionis astrorũ, ex quibus hæc etiã vna sit, quæ valeat ad mouenda signa: sed quæ
sit earũ, &c. Nũc cõiecturã probo hominis eius, qui me iniustè, & cõtumeliosè læsit,
nulla à me iniuria lacessitus, si modò eius est, & nõ aliena: Quæ vegeat motũ signis.
Vegere autẽ, vt docet Nonius, interdũ est vegetare, vegetũ reddere, agitare, excita-
re. Pomponius, animos Venus veget voluptatibus. HAVD Q. EST PED. PROGR.
sic inf. eod. lib. in extr. simul experiẽtia mẽtis Paullatim docuit, pedetẽtim ꝓgrediẽtis.

Terráque vt in media mundi regione quiescat,
Euanescere paullatim, & decrescere pondus
Cónuenit: atque aliam naturam subter habere
Ex ineunte æuo coniunctam, atque vniter aptam
Partibus aëriis mundi: quibus insita sidit.
Propterea non est oneri: neque deprimit auras:
Vt sua quoique homini nullo sunt pondere membra:
Nec caput est oneri collo, nec denique totum
Corporis in pedibus pondus sentimus inesse.
At, quæcumque foris veniunt, impostáque nobis
Pondera sunt, lædunt permulto sæpe minora:
Vsqueadeò magni réfert, quoi quæ adiaceat res.
Sic igitur tellus non est aliena repente
Adlata, atque auris aliunde obiecta alienis:
Sed pariter prima concepta ab origine mundi,
Certáque pars eius, quasi nobis membra, videtur.
Præterea grandi tonitru concussa repente
Terra, suprà quæ se sunt, concutit omnia motu:
Quod facere haud vlla posset ratione, nisi esset
Partibus aëriis mundi, cælóque reuincta.
Nam communibus inter se radicibus hærent
Ex ineunte æuo coniuncta, atque vniter apta.
Nónne vides etiam, quàm magno pondere nobis
Sustineat corpus tenuissima vis animaï,
Propterea quia tam coniuncta, atque vniter apta'st?
Denique iam saltu pernici tollere corpus
Quis potis est, nisi vis animæ, quæ membra gubernat?
Iámne vides, quantum tenuis natura valere
Possit, vbi est coniuncta graui cum corpore, vt aër
Coniunctus terris, & nobis est animi vis?

TERRAQVE VT IN MEDIO) *Nunc quî fiat, vt terra in medio quiescat, docet. Epicurus, τὴν γῆν τῷ ἀέρι ἐποχεῖσθαι, ὡς συγγενῆ, id est, terram in aëre vehi, vt cognatam, dicebat. Aristoteles ideò terram in medio loco consistere docet, quia grauia omnia medium locum petunt, terra autem elementorum omnium grauißima est. Plato in Phædone, ἰσορροπίαν ipsius terræ, id est, ponderis & momenti æquabilitatem vult esse huius rei causam. sic Ouid. princip. lib. I. metamorph. Nec circumfuso pendebat in aëre tellus Ponderibus librata suis.*

QVIBVS INSITA SIDIT.) *Secutus olim codices vulgatos, & manuscriptos, edideram, Quibus insita viuit: atque hæc, quæ sequuntur, his iisdem verbis annotaram. non dicit terram viuere, vt quæ sit omnium elementorum maxime brutæ,*

& stolida: sed, viuit, hoc loco accipiendum est pro eo, quod est, statum suum conseruat. sic lib. I & viuant labentes ætheris ignes. quamquam longe maiore ratione dicuntur ignes, quàm terra, viuere, vt aliàs notauimus. Hæc olim annotaram. Nunc ex antiquæ scripturæ, quæ reperitur in codice Bertin. vestigiis, venit mihi in mentem rectißime legi posse, insita sidit. quamquam, viuit, quod reperitur in omnibus ferè libris, ferri potest, si interpretemur, firmiter hæret: stabilis manet. Lege quæ notauimus ad illud, suprà eodem libro, vt corpora viua versent, & partes vt mundi totius exstent. VT SVA QVOIQ. HOMINI) Probat à simili, terram non esse aëri oneri, neque in hanc vel illam partem propendere, quia pars est mundi, & vnà cum ceteris mundi partib. nata est: hoc modo, Quemadmobum sua cuique homini membra non sunt oneri, neque pedes in toto corporis pondere sustinendo laborant: sic terra non est oneri mundo, aut alicui eius parti.

VSQVE ADEO MAGNI REF. QVOI Q. ADIAC. R.) sic restitui, coniectura ductus, cùm ita scriptum reperissem in duobus libris manuscriptis, quid quæ adaqueat res. quæ restitutio, facilis & procliuis est. adaqueat enim scriptũ fuit pro adiaceat: quid pro quoi, seu cui. Hanc quoque emendationem paullulum à se immutatam, & verò deprauatam, arripuit Zoilus, nihil à suo ingenio alienum faciens. cùm enim in libris vulgatis legatur, quid quæque queat res, in manuscriptis, quid quæ adaqueat res: egóque ex hac scriptura fecerim, quoi quæ adiaceat res, ille scripsit, quid quæ adiaceat res, vt aliquid, immò vt hoc totũ inuenisse videretur. sic solent fures, & κακοήθεις. SIC IGITVR TELLVS, &c.) vult, terram aëri non esse oneri, propterea quia vnà cum aëre nata est, & quia ei iungitur, vt neque à se alieno, neque ipsa ab illo aliena, sed suis partibus, quibus eum contingit, ad eius parteis accommodatis. OBIECTA) quidam legunt, adiecta: quod tametsi non improbem, nihil tamen muto. PRÆTETEA GRANDI TON.) Alio argumẽto probat terram esse partibus mundi, & ipsi mundo cognatam, nempe quia terra grandi tonitru commota, ea quoque, quæ sunt in aëre commouet: quod non faceret, si non esset cum aëre colligata, & connexa.

NONNE VIDES ETIAM) Aliud argumentum, ab animæ vi, quæ totum corpus sustinet, & gubernat: nempe quia cum toto corpore coniuncta est, & ipsius hominis pars est, vt manus, & pes, quemadmodum docuit lib. 3. ibi, Primùm animum dico, mentem quem sæpe vocamus, In quo, &c. Esse hominis partem, &c. Ad hæc pertinent & illa, quæ sunt lib. 4. ibi. Ergo animus cùm sese ita commonet, vt velit ire, Inque gredi ferit extemplo, &c.

Nec nimio solis maior rota, nec minor ardor
Esse potest, nostris quàm sensibus esse videtur.
Nam, quibus è spatiis cumque ignes lumina possunt
Adiicere, & calidum membris adflare vaporem,
Illa ipsa interualla nihil de corpore librant
Flammarum, nihilo ad speciem'st contractior ignis.
Proinde calor quoniam solis, luménque profusum
Perueniunt nostros ad sensus, & loca tingunt:
Forma quoque hinc solis debet, filúmque videri,
Nil adeò vt possis plus, aut minus addere verè.

Lunáque siue notho fertur loca lumine lustrans,
Siue suam proprio iactat de corpore lucem,
Quicquid id est, nihilo fertur maiore figura,
Quàm, nostris oculis quam cernimus, esse videtur.
Nam prius omnia, quæ longè remmota tuemur
Aëra per multum, specie confusa videntur,
Quàm minimum filum. quapropter luna necesse'st,
Quandoquidem claram speciem, certámque figuram
Præbet, vt est oris extremis cumque notata,
Quanta hæc cumque fuat, tanta hinc videatur in alto.
Postremò, quoscumque vides hinc ætheris igneis,
(Quandoquidem, quoscumque in terris cernimus igneis,
Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum,
Perpetuum quiddam interdum mutare videntur
Alterutram in partem filum, cùm longius absint,)
Scire licet, perquàm pauxillo posse minores
Esse, vel exigua maiores parte, breuíque.

NEC NIMIO SOLIS) *Hæc etiam erat cum primis stolida, atque insulsa Epicuri opinio, solem, lunam, stellas ea magnitudine esse, qua nobis videntur. Qua de re sic M. Tull. Acad. lib. 2. Quid potest esse sole maius? quem mathematici amplius duodeuiginti partibus confirmant maiorem esse, quàm terram. quantulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quàm videatur, sed non multo. ne maiorem quidem multo putat esse: vel tantum, quantus videatur, vt oculi aut nihil, aut non multùm mentiantur. Idem de finib. lib. 1. Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriáque perfecto. huic bipedalis fortasse. tantum enim censet, quãtus videtur, vel paullo aut maiorem, aut minorem. sic Laërt.* τὸ δὲ μέγεθος ἡλίου τε, καὶ τῶν λοιπῶν ἄστρων κατὰ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς, τηλικοῦτον ἐστὶν, ἡλίκον φαίνεται. εἰ γὰρ τὸ μέγεθος διὰ διάστημα ἀπεβεβλήκει, πολλῷ ἂν μᾶλλον τὴν χρόαν, &c. κατὰ δὲ τὸ κατ᾽ αὐτὸν, ἤτοι μεῖζον τοῦ ὁρωμένου, ἢ ἔλαττον μικρῷ, ἢ τηλικοῦτον ἐστίν. οὕτω γὰρ καὶ τὰ παρ᾽ ἡμῖν πυρὰ ἐξ ἀποσήματος θεωρούμενα, κατὰ τὴν αἴσθησιν θεωρεῖται: *id est, solis autem, & reliquorum astrorum magnitudo, quòd ad nos attinet, tanta est, quanta videtur. Si enim suam iustam magnitudinem propter interuallum amitterẽt, multo magis colorem, &c. quòd ad ipsum verò attinet, aut maior est sol, quàm videtur, aut paullo minor, aut tantus, quãtus videtur. Sic enim & quæ apud nos sunt ignea, si ex interuallo cernantur, prout est sensus, cernuntur. Sed valde pingue est (inquit Aristoteles primo Meteor.) vnumquidque eorum, quæ mouentur in cælo, existimare paruum esse, quia nobis hinc cernentibus paruum videatur. Idem lib. de insomniis, ait in hoc falli sensus. Huc pertinet illud Arnobij ex lib. 2. aduers. genteis, Quid est (inquit) vobis vestigare, &c. orbe sit sol amplior, an pedis vnius latitudine metiatur: alieno ex lumine, an propriis luceat fulgoribus luna? Heraclitus denique, vt refert Plutarchus* περὶ τῶν ἀρεσκόντ. *dicebat, solem esse latitudine pedis humani.* εὖρος ποδὸς ἀνθρωπίου. *Hanc autem Epicuri opinionem acriter insectatur, & multis verbis, firmísque argumentis refellit Cleomedes lib. 2.* κυκλ. θεωρίας, *sic ille*

ſtatim initio libri, Ἐπίκουρος δὲ, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως, τηλικοῦτον εἶναι τὸν ἥλιον ἀπεφήναντο, ἡλίκος φαίνεται, αὐτῇ τῇ διὰ τῆς ὄψεως φαντασίᾳ κατακολουθήσαντες, καὶ ταύτην τοῦ μεγέθους αὐτοῦ κριτήριον ποιησάμενοι, & c. id eſt, Epicurus, & reliqui, qui hanc ſectam ſequuntur, tantum ſolem eſſe pronuntiarunt, quantus videtur, ipſam, quæ fit per videndi ſenſum, viſionẽ, ſecuti, & huic iudicium magnitudinis eius tribuentes, & c. ſatis eſt enim mihi locum quaſi digito demonſtraſſe.

NAM QVIBVS E' SPAT.) id eſt, nam quibuſcumque è ſpatiis ignes ad aliquem locum lumen iacere, & calorem afflare poſſunt, ea ipſa ſpatia, ſeu interualla nihil de ipſo ignium corpore, ſeu magnitudine detrahunt, neque deminuunt: neque ignes illi ad ſpeciem ſunt vlla re minores. hæc totius huius loci ſententia eſt, vſque ad verſum, Proinde calor, & c. adiicere autem, reſtituimus, cùm vulgò legatur, adlicere, plane mendoſè. adiicere enim lumen, & calorem, tranſlatè dictum, vt iacere & mittere telum. vnde Lucretius radios, & lumina ſolis, tela diei, non ſemel appellat. ſic ſup. lib. 1. Æſtifer ignis vti lumen iacit, atque vaporem. adiicere telum, autem, eſt ita telum iacere, vt ad locum, quem petis, perueniat. Cæſar libr. 3. neque propter altitudinem facile telum adiiciebatur. ex quo, adiectus. Lucret. libr. 1. quæ mittere corpora poſsit Senſibus, & noſtros adiectu tangere tactus. ad quem locum lege, quæ ſunt à nobis annotata. ordo autem verborum hic eſt, quibuſcumque è ſpatiis ignes poſſunt adiicere membris lumina, & afflare vaporem, id eſt calorem, illa ipſa interualla nihil de ignium corpore detrahunt.

ILLA IPSA INTERVALLA NIHIL DE CORP. LIBRANT) hunc locum partim coniectura, partim ex auctoritate veterum codicũ reſtitui. ſententia eſt plana. librant autem de corpore, id eſt, delibrant de corpore, quod valet, detrahunt, ac deterunt, ſeu deminuunt. quòd ſi quis legi malet, limant, non pugnabo. libant, nullo modo probo. omnino libri duo veteres, & aliquot vulgati, habent, librant. delibrare autem, ductum à libro, qui corticem ſignificat, eſt corticem detrahere, & ita deterere, & minuere, χαλεπίζειν, λέπειν. Nonius. delibratum, id eſt decorticatum. Quòd ad principium autem verſus attinet, Illa ipſa interualla, & c. hanc item emendationem initio probauit Zoilus totam: deinde, ſententia mutata, ſic legendum exiſtimauit, Nil viſus interualla de corpore libant. planè ineptè, & inſcitè, atque adeò inſcienter. CONTRACTIOR) minor.

ET LOCA TINGVNT) refer hoc ad lumen, quo loca tinguntur, quamuis dixerit numero multitudinis, & loca tingunt. calor enim peruenit ad noſtros ſenſus, id eſt, ad tactum: lumen ſuo fulgore loca tingit. ſic lib. 6. Hoc etiam pacto volucri loca lumine tingunt. infrà eodem, Dimidia ex parti candenti lumine tinctus. Hanc emendationem initio Zoilus probauit, pòſt reiecit, & vulgatam, quæ ferri nullo modo poteſt, & loca fulgent, reſtituit.

DEBET, FILVMQVE VIDERI) cùm magna eſſet hoc loco ſcripturæ varietas, aliique codices haberent, debet, illincque videre: alij, luménque videri: alij, lunæque videri: alij, illúmque: alij, ilúmque videri: ego olim, ſublime, repoſueram. hanc enim ſententiam Lucretij eſſe exiſtimabã, atque ita hanc lectionem tuebar: quoniam calor ſolis ad ſenſum noſtrum peruenit, luménque ſuo candore loca complet, atque illuſtrat: ſequitur, ex his formam etiam ſolis non imminutam in cælo ex terra à nobis videri. ſublime autem, id eſt in alto, ſeu in ſublimi: neque eſt quòd quiſquã de vltima ſyllaba dubitet. corripitur enim cùm apud hunc, tùm apud Virgilium. Lucret. lib. 2. Nocturnáſque faceis cæli ſublime volanteis. Virgil. Georgic. 3.

Iámque humiles, iámque elati sublime videntur Aëra per vacuum ferri. Pòst in secunda editione, Turnebi coniecturam secutus sum, si non in contextu ipso verborũ, at in variis lectionibus, seorsum positis. Nunc igitur hanc lectionem planè rectam esse arbitror, omnibus aliis reiectis. filum autem, id est, lineamentum, & quasi ductus extremus totius corporis solis. vtitur eodem nomine tum alibi, vt ostendimus, tum infrà eodem libr. non longè, Quàm minimum filum. & Arnobius lib. 3. filo etiã deos atterminatis humano. Quòd autem Zoilus vult legi, sententia mutata, illincque videri, ferri non potest. non enim dubitatur, aut quæritur, quantus sol illinc videatur, sed quantus hinc, id est, ex loco, vbi sumus. Sed piget me hanc ineptissimam lectionem refellere, sua sponte confossam, & iacentem.

ADDERE VERE) duo libri manuscripti habent, addere veris.

LVNAQVE, SIVE NOTHO F. L.) notho lumine, id est, luce nõ sua, sed aliena: quæ est opinio probabilior, & ab omnibus ferè recepta. Et Festus in voce, mulus, duas causas afferens, quamobrem mulus vehiculo lunæ adhibeatur, hanc ponit secundam, quòd muli non ex suo genere, sed ex equis oriantur. Catull. carm. Sæcul. Tu potens Triuia, & notho es Dicta lumine luna. Virgil. lib. 1. Georgic. Nec fratris radiis obnoxia surgere luna. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. Luna autem, quæ est, vt ostendunt mathematici, maior, quàm dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tùm congrediens cum sole, tum digrediens, & eam lucem, quam à sole accipit, mittit in terras, & varias ipsa mutationes lucis habet. Sic Parmenides, Νυκτὶ φάος περὶ γαῖαν ἀλώμενον, ἀλλότριον φῶς: id est, Nocte vagans lumen circum terram, idque alienum. Quem versum profert Plutarchus lib. περὶ κολώτου. Apuleius lib. de deo Socratis. Nec modò ista præcipua, solem diei opificem, lunámque solis æmulam, noctis decus, seu corniculata, seu diuidua, seu prætumida, seu plena sit, varia ignium face, quanto longius facessat à sole, tanto longius collustrata, pari incremento itineris ac luminis mensem suis actibus, ac disparibus dispendiis terminans, seu illa proprio ac perpeti candore, vt Chaldæi arbitrantur, parte luminis compos, parte altera cassa fulgoris pro circumuersione oris, oris discoloris, multiuaga, palàs, speciem sui variat, seu tota proprij candoris expers: alienæ lucis indiga, denso corpore, seu læui, ceu quodam speculo radius solis obsistit aduersi, &, vt verbis Lucretij vtar, notham iactat de corpore lucem, &c. infr. eod. libr. Lucretius. Luna potest solis radiis percussa nitere, &c. QVAM CERNIMVS) scripturam vulgatam seruaui, quæ etiam in nonnullis veteribus libris reperitur: cuius hæc ratio, ac sententia est: luna (inquit) nihilo maiore figura fertur, aut mouetur, quàm esse videtur ea figura, quam oculis nostris cernimus. quidam docti legi volunt, cum cernimus. in nonnullis libris legitur, qua cernimus: quæ lectio ferri non potest.

NAM PRIVS OMNIA, QVÆ LONGE REMMOTA, &c.) huius loci hæc sententia est. Nam omnia (inquit) quæ longè remota cernimus, prius cernimus confusa, id est, non subtiliter distincta, neque definita, sed indistincta, specie ipsa, ipsóque adspectu, prius (inquam) ea confusa cernimus, quàm minimum eorum filum, id est, minimum lineamentum, & ductum oculis vsurpare possimus. Verbi gratia, Si Socratem è loco longinquo cernamus, primùm ex adspectu corpus, deinde animal, deinde hominem esse cognoscam tantùm, neque eum à ceteris hominibus distinguere potero. non enim mihi licebit per loci distantiam proprias quasdam Socratis notas, quibus figura Socratis, à ceterorum hominum figuris differt, inspicere: deinde, vbi ad eum propius accessero, tum proprias illas notas, & propria

quædam

quædam oris lineamenta, tum nareis simas, tum oculos Socratis prominenteis cernā.

QVAPROPTER LVNA NECESS.) quoniam igitur (inquit) certa & clara lunæ figura, certáque lineamēta, & oræ extremæ certæ & claræ à nobis cernuntur, necesse est etiam, vt, quantacumque est, tanta hinc nobis in cælo videatur.

QVANTA HÆC CVMQVE FVAT, &c.) Cùm reperissem scriptum in duobus libr. manuscr. Quanta quoque hæc fuat, &c. variè autem hic versus legeretur in vulgatis, assensus sum Mureto, ita legendum cēsenti. fuam, autem, valet sim, vel fuerim. Afranius. Caue ne pendeas, si fuas in quæstione. Virg. Æn. 10. Tros, Rutulúsve fuat, nullo discrimine habebo. Lucret. sup. lib. 4. Vt, quod aliis cibus est, aliis fuat acre venenum. Piget ex Plauto, & aliis exempla colligere.

MVTARE VIDENTVR) ordo est, ignes perparuum quiddam mutare videntur filum in alterutram partem, id est, in plus, vel minus.

FILVM) id est, lineamentum, ductum, extremitatem.

CVM LONGIVS ABSINT) secutus sum codices vulgatos omneis, præter paucos, in quibus legitur: quo longius absit. nam in manuscriptis scriptum reperi, quoque longius absit: vt credibile sit, legendum esse, quo longius absint. absint autem legendum videtur potius, quàm, absit, vt referatur ad, ignes: quòd si quis contendet legendum, absit, cohærebit cum voce, filum.

Illud item non est mirandum, qua ratione
Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
Quod maria, ac terras omneis, cælúmque rigando
Compleat, & calido perfundat cuncta vapore.
Nam licet hinc mundi patefactum totius vnum
Largifluum fontem scátere, atque erumpere flumen
Ex omni mundo, quò sic elementa vaporis
Vndique conueniunt, & sic coniectus eorum
Confluit, ex vno capite hic vt profluat ardor.
Nónne vides etiam, quàm latè paruus aquaï
Prata riget fons interdum, campísque redundet?
Est etiam quoque, vti non magno solis ab igni
Aëra percipiat calidis feruoribus ardor:
Opportunus ita'st si fortè, & idoneus aër,
Vt queat accendi paruis ardoribus ictus.
Quod genus, interdum segetes, stipulámque videmus
Accipere ex vna scintilla incendia passim.
Forsitan & rosea sol altè lampade lucens
Possideat multum cæcis feruoribus ignem
Circum se, nullo qui sit fulgore notatus,
AEstiferum vt tantum radiorum exaugeat ictum.

ILLVD ITEM NON EST) Nunc docet, quamobrem sol, cùm sit tam parua figura præditus, tantum lumen mittere, ac profundere queat.

TANTVLVS) *tam paruus: non maior, quàm videtur, aut non multo, fortasse etiam minor, vt paullo antè dictum est, & vt volebat Epicurus. tantulus autem sol, tantum lumen,* ἀντίθεσις. NAM LICET HINC) *fieri potest (inquit) vt sol sit fons quidam omnium ignium, ac luminũ: ad quem confluant omnes ignes, omniáque lumina, & vnde tantum lumen, tantúsque calor emanẽt, quæ totum orbem terrarum compleant.* LARGIFLVVM FONTEM) *vult, solem esse fontem quendam omnium luminum, quemadmodum fontes aquarum dicuntur propriè, vnde & scatent aquæ, & oriuntur flumina.*

SCATERE) *à verbo scato, is, tertiæ inflexionis. sic supr. eod. lib. Et partim plano scatere, atque erumpere campo. & lib. 6. spirat fons dulcis aquai, Qui scatit, & salsas circum se dimouet vndas. ibid. Et scatere illa foras in stuppam semina, &c.*

ATQVE ERVMP. FLVMEN) *sic ferè omnes habent nostri vet. codices, quibuscum consentiunt aliquot vulgati. Alij tamen, lumen. quod quamuis non damnem: flumen tamen, nihilo magis reiicio. est enim illustris tralatio cum superiore continuata, & consentanea, largifluum fontem. Nam sic suprà libr. 4. semen hominis large profusum flumen, dixit: quemadmodum hîc luminis copiam, flumen.*

EX OMNI MVNDO, QVO SIC) *ordo est, quò, id est, ad quem solem, sic elementa vaporis ex omni mundo vndique cõueniunt, & sic coniectus, seu conlectus, seu congestus & aceruus eorum confluit, vt tantus calor ex vno capite profluat. Est autem hoc loco memoria repetendum, atque attendẽdum, quod dicit Aristot. Meteor. lib. 1. non esse vnum certum aquarum locum, aut alueum, aut receptaculum inexhaustum, vnde perpetuò manent aquæ, vndéque scateant fontes, & erumpant flumina. nam ne tanta quidem concauitas, quantus est orbis terrarum, tantam vim aquarum suppeditare posset, quanta quotidie effluit: sed esse quædam aquarum capita, ad quæ ex locis editioribus confluunt paullatim, & penè dicam guttatim aquæ. hæc capita, fonteis, seu fontium origines, & scaturigines aquarum appellamus. ex his manant aquæ per riuos initiò paruos, atque angustos: qui longius fluentes ac labentes, aliis riuis additi, magnos posteà fluuios gignunt.*

ELEMENTA VAPORIS) *sic reposui, cùm in aliquot libr. manuscriptis, vapores, scriptum reperissem. vaporis autem, id est, caloris. Sed negat Aristot. ætheris, & cæli, & astrorum naturam esse calidam, aut igneam, vt suprà diximus.*

CONIECTVS) *nihil muto, quamuis nonnulli legendum putent, conlectus. coniectum autem, interpretor, congestum, confluxum, congressum. neq; tamen, conlectus, reiicio. quod & suprà indicaui.*

EST ETIAM QVOQVE VTI) *fieri etiam potest (inquit) vt, cùm solis ignis non sit admodum magnus, neque acer, magnis tamen feruoribus aër exardescat, quia sit idoneus ad incendium accipiendum. Sed negat Aristoteles, vt dixi, solem esse igneum, aut calidum. Etiam quoque, autem, σχῆμα est ἐκ παραλλήλου, vt suprà.* PERCIPIAT) *occupet, comprehendat, vt supr. libr. 4. Quàm, quæ percipiunt oculos, visúmque lacessunt.* QVOD GENVS) *cuius generis, quemadmodum.* ACCIPERE EX VNA SCINT.) *secutus sum hoc loco cod. Florentinos, vt omnium hoc loco emendatissimos. nam ceteri vulgati habent vel, accendi, vel, accendere, planè mendosè. manuscripti autem partim, accendere, partim, accedere: quod postremum deprauatum est ex vero, accipere. nam ex, accipere, factũ est primùm, accidere, p. inuerso: deinde, accedere: deinde ex, accedere, accendere, & accendi. Iam, præterquàm quòd veritas & ratio hanc scri-*

pturam confirmat, etiam exemplo adiuuatur. sic enim idem loquitur lib. 6. Aridior porrò si nubes accipit ignem. eadem ratione ab eodem dictum est, concipere ignis semina, & concipere ignem, lib. eod. Quippe enim solis de lumine multa necessè est Concipere. multa, subint. ἀπὸ κοινοῦ, semina. Idem ibid. cùm multa rigoris Corpora dimittens ignem concepit in auris. ex hac re autem similitudinem duxit Virgil. lib. 2. Æneid. In segetē veluti cùm flamma furentibus Austris Incidit, &c. Zoilus hanc scripturam non probauit, non aliam, opinor, ob causam, quàm quòd scripseram, eam in codicibus Florentinis reperiri: eámque à Marullo dixit esse excogitatam, & substitutam. Ego siue hoc sit verum, siue non sit, aio nec posse, nec debere aliter legi. nam primùm, accendere incendia, dici Latine non potest: deinde versus verbum, Accendere, hoc loco recipere non potest, quidquid blateret nebulo, qui extra numerum de numeris disputat, quíque numeros innumeros, & versus inuersos, & modos immoderatos & ipse facit, & Lucretio poëtæ optimo affingit. quos cùm audio, aut lego, soleo illud Aristophanis continuò vsurpare, ὥστε μοι λεκανιῶ: tantam mihi nauseam mouent, nec mihi solùm, (ne quis me dicat esse fastidiosum) sed omnibus hominibus humanitate politis, & eruditis.

FORSITAN ET ROSEA) tertia ratio. solebat enim Epicurus earum rerum, quæ à philosophis in controuersiam vocantur, & de quibus sensus non facile iudicare potest, plureis afferre rationes. quod testatur Laërt. his verbis. τὸ δὲ μίαν αἰτίαν τούτων ἀποδιδόναι τῶν πλεοναχῶς φαινομένων, μανικὸν, καὶ οὐ καθηκόντως πραττόμενον ὑπὸ τῶν τὴν ματαίαν ἀστρολογίαν ἐζηλωκότων, καὶ εἰς τὸ κενὸν αἰτίας τινῶν ἀποδιδόντων, &c. id est, vnam autem harum rerum afferre causam, quæ multis modis videntur disputari posse, furiosum est, neque rectè fit ab iis, qui inanem astrologiam studiose consectantur, & qui temere quarundam rerum rationes reddunt.

POSSIDEAT) est, vt possideat: fieri potest, vt possideat.

CÆCIS) obscuris, & oculorum sensum fugientibus. NVLLO QVI SIT FVLG. NOT.) qui non fulgeat, & idcirco non cernatur à nobis.

EXAVGEAT) id est, valde augeat. sic autem habent libri manuscripti, & nonnulli typis excusi. vtitur eodem verbo Terent. Heaut. concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exaugeant: id est, quæ me magis adducant ad credendum illam esse corruptam. & Plaut. Sticho. Heræ subueni: benefacta maiorum tuorum exauge. vulgati autem mendosè habent, exaudiat.

Nec ratio solis simplex, nec certa patescit,
Quo pacto æstiuis è partibus ægocerotis
Brumaleis adeat flexus, atque inde reuertens
Canceris vt vertat metas se ad solstitialeis:
Lunáque mensibus id spatium videatur obire,
Annua sol in quo consumit tempora cursu:
Non, inquam, simplex his rebus reddita causa'st.
Nam fieri vel cum primis id posse videtur,
Democriti quod sancta viri sententia ponit:
Quanto quæque magis sint terram sidera propter:
Tanto posse minus cum cæli turbine ferri.
Euanescere enim rapidas illius, & acreis

Imminui subter vireis, ideóque relinqui
Paullatim solem cum posterioribu' signis,
Inferior multo quòd sit, quàm feruida signa:
Et magis hoc lunam: & quanto demissior eius
Cursus abest procul à cælo, terrísque propinquat,
Tanto posse minus cum signis tendere cursum.
Flaccidiore etiam quanto iam turbine fertur
Inferior, quàm sol, tanto magis omnia signa
Hanc adipiscuntur, circùm, prætérque feruntur.
Propterea fit, vt hæc ad signum quodque reuerti
Mobilius videatur, ad hanc quia signa reuisunt.
Fit quoque, vt è mundi transuersis partibus aër
Alternis certo fluere alter tempore possit,
Qui queat æstiuis solem detrudere signis
Brumaleis vsque ad flexus, gelidúmque rigorem:
Et qui reiiciat gelidis à frigoris vmbris,
AEstiferas vsque in parteis, & feruida signa.
Et ratione pari lunam, stellásque putandum'st,
Quæ voluunt magnos in magnis orbibus annos,
Aëribus posse alternis à partibus ire.
Nónne vides etiam diuersis nubila ventis
Diuersas ire in parteis, inferna supernis?
Quî minus illa queant per magnos ætheris orbeis
AEstibus inter se diuersis sidera ferri?

NEC RATIO SIMPLEX) *Nunc de Solis & Lunæ conuersionib. quas τροπὰς Græci vocant: earúmque, vt & aliarum rerum superarum, & naturalium, plureis causas affert, vt solebat Epicurus. nõ est (inquit) vna ratio, neque certa, quo modo ex partibus æstiuis, id est ex orbe solstitiali, atque à cancro, transeat ad ægocerota, seu capricornum: id est, ad orbem brumalem. Hac de re sic Laërtius.* τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης, ἐνδέχεται μὲν γίνεσθαι κατὰ λόξωσιν οὐρανοῦ, οὕτω τοῖς χρόνοις κατηναγκασμένου· ὁμοίως δὲ καὶ κατ' ἀέρος ἀντέξωσιν, ἢ καὶ ὕλης ἀεὶ ἐπιτηδείως ἐχομένης, τῆς μὲν ἐμπιπλαμένης, τῆς δὲ καταλιπούσης, ἢ καὶ τὸ ἐξ ἀρχῆς τοιαύτην δίνην τοῖς ἄστροις τούτοις κατειλῆφθαι, ὥστε οἷά τε εἶναι ἕλικα κινεῖσθαι. *id est, fieri potest, vt solis & lunæ conuersiones fiant ex obliquatione cæli, temporibus ita coacti: similiter autẽ etiam ex aduersa vi aëris, qui solem modò à signis æstiuis ad brumam, modò à bruma ad æstiuam regionem detrudere queat: aut etiam materia semper idonea, atque opportuna cum partim contingente, partim deserente: aut etiam eò, quòd talis vertigo his astris sit attributa, atque impressa, vt possint per aliquos flexus moueri.*

BRVMALEIS ADEAT FLEXVS) *tralatio est à certaminibus Olympicis, & similibus curulibus. significat autẽ id, quod vulgus solstitium brumale appellat.*

VERTAT METAS SE AD SOLSTITIALEIS) *id est, (vt vulgus*

loquitur) ad solstitium æstiuum se vertat. Nam apud probatos Latinitatis auctores solstitij nomen, solstitium æstiuum duntaxat significat, vel quia (vt scribit Varro lib. 5. de lingua Latina) sol eo die sistere videtur, vel quòd sole ad nos verso, proximum est solstitium. DEMOCRITI QVOD SANCTA &c.) hic versus suprà iam positus est lib. 3.

QVANTO QVÆQVE MAGIS) id est, quanto sint nobis propinquiora, atque ita à cælo remotiora. terram propter autem, id est, propter, seu prope terram.

CÆLI TVRBINE) turbinem cæli dixit, pro cælo, quod turbinis in morem, hoc est ῥόμβου δίκην circumagitur, & circumuoluitur: vel pro rotunditate cæli volubili, vt Virgilius saxi turbinem, lib. XII. Æneid. Sic Virgil. Præcipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi Excutit. Sic Catullus, fusi turbinē, carm. de Pelei & Thetid. nupt. Libratum tereti versabat turbine fusum. ILLIVS) cæli turbinis.

RELINQVI PAVLL. SOLEM) ἀπολείπεσθαι: celeritate superari.

ET MAGIS HOC) & magis lunam relinqui sole, seu quàm solem.

ET QVANTO) sic legendum, vt sit hic Lucretij sensus: & quanto Lunæ cursus, demissior, id est humilior, & inferior cùm sit, longius abest à cælo, &c. tāto posse minus, &c.

TENDERE CVRS.) tendere posuit ἐνεργητικῶς, vt sæpe aliàs, pro celerare. idem valet contendere cursum. sic dixit lib. 1. tendere oculos.

FLACCIDIORE) languidiore, & tardiore.

TANTO MAGIS, &c.) quanto etiam (inquit) luna cùm sit sole inferior, languidiore, & tardiore impetu, & circuitu fertur, quàm sol, tanto magis cetera signa superiora eam assequuntur, atque adeò prætereunt, & superant.

AD HANC QVIA SIGNA REVIS.) nihil mutandum censeo, quamuis quidā legi velint, recurrūt, aut, recursant. nam cùm ita, vt excudendum curaui, habeant omnes libri manuscripti, & vulgati, tum vsitatum est Latinis genus loquendi, visere, & reuisere ad hoc, aut illud. Lucret. lib 6. Nam, quicumque suos fugitabant visere ad ægros, & cet. ad quem locum plura.

FIT QVOQVE, VT E' M.) alia ratio.

ÆSTIVIS SIGN.) à cancro.

BRVM. VSQVE AD FLE.) ad capricornum, & ad brumam. tralatio est à ludis Circensib. in quibus cùm ad metas quadrigæ peruenerint, flectendus cursus est, & metæ feruidis sunt euitandæ rotis, vt loquitur Flaccus noster. ex quo flexus appellātur à Latinis, καμπτῆρες à Græcis. Itaque statim eadem translatione solstitium, & brumam, solis metas appellabit, ibi, Distinet æquato solis discrimine metas. Fuerunt autem nonnulli, qui humidum, quod è terra, & mari sursum tollitur, causam esse solstitij, & brumæ putarunt, quasi sol pabulum sequatur. quam opinionem refellit, & reiicit Aristoteles lib. 2. Meteor. his verbis. διὸ καὶ γελοῖοι πάντες, ὅσοι τῶν πρότερον ὑπέλαβον τὸν ἥλιον τρέφεσθαι τῷ ὑγρῷ· καὶ διὰ τοῦτ' ἔνιοι καὶ φασὶ ποιεῖσθαι τὰς τροπὰς αὐτόν· οὐ γὰρ ἀεὶ τοὺς αὐτοὺς δύνασθαι τόπους παρασκευάζειν αὐτῷ τροφήν. ἀναγκαῖον δ' εἶναι τοῦτο συμβαίνειν περὶ αὐτόν, ἢ φθείρεσθαι· καὶ γὰρ τὸ φανερὸν πῦρ, ἕως ἂν ἔχῃ τροφήν, μέχρι τούτου ζῆν, & cet. id est, Quocirca ridiculi etiam sunt omnes, quicumque è veteribus solem ali humido existimarunt, & iccirco nonnulli aiunt solem suas ad solstitium, & brumam conuersiones facere. Non enim eadem semper loca posse ei cibum præbere. Necesse autem esse hoc ei accidere, aut interire, nam & ignem ante oculos, atque in promtu positum, quo ad pabulum habeat,

eò vsque viuere. humidum autem tantùm igni cibum esse, quasi humidi pars ea, quæ sit extenuata, quæque subuehatur, ad solem perueniat, aut quasi hic humidi ascensus, talis sit, qualis qui flammæ orienti & viuenti contingit. ex qua argumento probabili sumto, sic & de sole existimarunt. Sed hoc non est simile. Flamma enim fit ex continuo humido, & sicco variantibus, neque alitur. Non enim manet eadem vllo tempore ferè. Soli autem fieri nullo modo potest vt hoc accidat. Nam si eodem modo, quo modo illi dicunt, alatur: perspicuum est, euenturum, vt sol non solùm, quemadmodum censet Heraclitus, quotidie nouus sit, sed semper & continenter nouus. M. Tullius opinionem illam Cleanthi adscribit lib. 3. de nat. deor. his verbis. Quid enim? non eisdem vobis placet omnem ignem pastu indigere, nec permanere vllo modo posse, nisi alatur? Ali autem solem, lunam, reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? Eámque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itémque brumali, ne longius discedat à cibo? Sic Minucius in Oct. sub persona Octauij: Fontium dulci aqua, maris ve mundum nutriri: in vim ignis abiturum, Stoicis constans opinio est, quòd consumto humore mundus hic omnis ignescat: & Epicureis de elementorum conflagratione & mundi ruina eadem ipsa sententia est.

At nox obruit ingenti caligine terras,
Aut vbi de longo cursu sol vltima cæli
Impulit, atque suos efflauit languidus igneis
Concussos itere, & labefactos aëre multo:
Aut quia sub terras cursum conuertere cogit
Vis eadem, supera quæ terras pertulit orbem.
Tempore item certo roseam Matuta per oras
AEtheris auroram defert, & lumina pandit:
Aut quia sol idem sub terras ille reuertens
Anticipat cælum radiis accendere tentans:
Aut quia conueniunt ignes, & semina multa
Confluere ardoris consuerunt tempore certo,
Quæ faciunt solis noua semper lumina gigni.
Quod genus, Idæis fama est è montibus altis
Dispersos igneis orienti lumine cerni:
Inde coire globum quasi in vnum, & conficere orbem.
Nec tamen illud in his rebus mirabile debet
Esse, quòd hæc ignis tam certo tempore possint
Semina confluere, & solis reparare nitorem.
Multa videmus enim, certo quæ tempore fiunt
Omnibus in rebus. florescunt tempore certo
Arbusta, & certo dimittunt tempore florem.
Nec minus in certo dentes cadere imperat ætas
Tempore, & impubem molli pubescere veste,

Et pariter mollem malis demittere barbam.
Fulmina postremò, nix, imbres, nubila, venti,
Non nimis incertis fiunt in partibus anni.
Namque vbi sic fuerunt causarum exordia prima,
Atque vti res mundi cecidêre ab origine prima,
Conseq*u*a natura est iam rerum ex ordine certo.

AT NOX OBRVIT) *Nunc incipit diei, & noctis causas explicare.*

VLTIMA CÆLI.) *Alij libri habent, extima cæli, quod interpretor, extimas perteis cæli. alij, vltima cæli, & ita legi volebat Adr. Turnebus: cui assentior.*

SVOS EFFLAVIT LANGVIDVS IGN.) *efflauit suos igneis, id est, exstinctus est. fuit etiam hæc valdè pinguis, stolida, atque anilis Epicuri opinio, astra orientia accendi: occidentia, exstingui: quam & Cleomedes libro secundo commemorat ac refellit his verbis.* Καίτοι πρὸς ἅπασι τοῖς εἰρημένοις ἀτοπωτάτοις οὖσιν, ἔτι καὶ τὰ ἄστρα ἀπεφήνατο, ἀνατέλλοντα μὲν, ἐξάπτεσθαι· δυόμενα δὲ, σβέννυσθαι. ὅπερ ὁμοιότατόν ἐστιν, ὡς εἴ τις ὁρωμένους μὲν ἀνθρώπους, ζῆν λέγοι· μὴ ὁρωμένους δὲ, ἀποθνήσκειν. καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων, ὅσα ἐστὶν ὁρατὰ, τὸν ὅμοιον λόγον ποιεῖται. οὕτω δὴ ἄρα συνετὸς καὶ δαιμόνιος ἀνήρ ἐστιν, ὥστ᾽ οὐδ᾽ ἐπῄει αὐτῷ ἐκεῖνο, ὅτι τῆς γῆς σφαιρικῷ σχήματι κεχρημένης, ἄλλοτε παρ᾽ ἄλλοις ἕκαστα αὐτῶν καὶ δύεται, καὶ ἀνατέλλει· καὶ τούτου ἕνεκα δεήσει ἅμα καὶ σβέννυσθαι αὐτὰ, καὶ ἐξάπτεσθαι, καὶ κατὰ πάσας τὰς τῶν ὁριζόντων μεταπτώσεις ἐν παραπλησίοις ἀναλογίαις γίνεσθαι ἀπλέτους φθορὰς φθειρομένων τε καὶ πάλιν ἐξαπτομένων κατὰ πᾶσαν μετάπτωσιν ὁρίζοντος, τούτου συμβαίνοντος, &c. *id est. Atqui ad illa omnia, quæ sunt absurdißima, præterea etiam pronũtiauit (Epicurus) astra orientia quidem, accendi: occidentia verò, exstingui. quod simillimum est, vt si quis homines, qui cernantur, viuere dicat: qui non cernantur verò, mori. Et in aliis rebus, quæ sub sensum videndi cadunt, similem sermonem habet. Ita autem scilicet intelligens, & diuinus vir est, vt ne illud quidem ei in mentẽ venerit, quòd, cùm terra sit globosa figura prædita, aliàs apud alios singula astra & occidunt, & oriuntur: atque ob hanc causam necesse erit ea simul & exstingui, & accendi, tum pro omnibus finientium, seu horizontum, mutationibus, paribus proportionibus interitus innumerabileis fieri & morientium, & rursum reuiuiscentiũ ignium, cùm hoc contingat pro omni finientis mutatione, &c. Idem aliquot versibus pòst.* ἢ πῶς αὐτὸς ὁ ἥλιος σβεννύμενος, πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν παραγίνεται; ἀλλὰ γὰρ μυθαρίῳ γραώδει πιστεύσας, ὡς τῶν Ἰβήρων ἱστορούντων, ἐμπίπτοντα τὸν ἥλιον τῷ ὠκεανῷ, ψόφον ἐμποιεῖν σβεννύμενον, ὡς διάπυρον σίδηρον ἐν ὕδατι, ἐπὶ ταύτην ἦλθε τὴν δόξαν, ὁ μόνος καὶ πρῶτος ἀνθρώπων τὴν ἀλήθειαν ἐξευρών. καὶ οὐδ᾽ ἐκεῖνο νενόηκε, ὅτι πᾶν μέρος τοῦ οὐρανοῦ τὸ ἴσον ἀπέχει τῆς γῆς, ἀλλ᾽ εἰς τὴν θάλασσαν αὐτὸν καταδύεσθαι ὑπέλαβε, καὶ πάλιν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς θαλάσσης ἀνατέλλειν. καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ἀνατολικοῦ ὕδατος ἐξάπτεσθαι, ἀπὸ δὲ τοῦ πρὸς δύσει, σβέννυσθαι. *id est, aut quomodo sol ipse exstinctus, rursus ad eam cæli partem, ex qua oriri solet, peruenit? At enim cùm fabellæ cuidam anili fidem habuisset, quæ ab Hispanis tradita est, solem in Oceanum incidentem, strepitum in eo mittere, tamquam suos igneis efflantem, & marcescentem, quemadmodum ferrum candens dum in aqua exstinguitur: hanc opinionem mente sua comprehendit is, qui solus & primus veritatem inuenit: & ne illud quidem intellexit partẽ omnem cæli æqualiter à terra distare, sed eum in mare demergi existimauit, & rursus ex orientali mari exoriri: & ab aqua quidem orientali accendi, ab occidentali verò, exstingui. Iam*

quod ad loquendi genus attinet, attēdat lector, quod anteà admonuimus, hæc verba, exhalare, exspirare, efflare, quasi actiua, iungi cum accusandi casu, vt hîc, efflauit igneis, & lib. 3. Vnde cadauera, rancēti iam viscere, vermeis Exspirant? ad quē locum hac de re plura. CONCVSSOS ITERE,) conquassatos, & fractos labore itineris. itere pro itinere. sic enim inflectebant veteres, iter iteris, & itiner itineris, teste Nonio. Næuius Lycurgo. ignoti iteris sumus: tute scis. Attius Oenomao. Præsto etiam adsum: exprome. quid fers? nam te longo itere cerno vadere. Idem Telepho. studiúmque iteris reprime.

AVT QVIA S. TERRAS CVRS.) fuerunt etiā nonnulli philosophi, qui solem non sub terris moueri, sed circum terras dixerunt: iccircò autem ex oculis nostris euanescere, & noctem fieri, quia terra vrsæ subiecta, alta, & edita est. ex quo fieri, vt solis luminibus officiat. Aristot. lib. 2. μετεωρ. cap. 1. in extr.

SVPERA QVÆ T. P. ORBEM) ordo est: quæ vis pertulit orbem, videlicet solis, supera, seu supra terras. quidam tamen legunt: supera terræ quæ pertulit orbē, vt subintelligatur, solē. MATVTA) M. Tull. lib. 3. de nat. deor. Quid deinde? Ino dea dicetur, quæ Leucothea à Græcis, à nobis Matuta dicitur, cū sit Cadmi filia?

AVRORAM) auroram roseam, ῥοδοδάκτυλον.

TEMPORE ITEM CERTO) cur tempore certo aurora exsistat.

AVT QVIA CONVENIVNT IGN.) Minutius in Octauio, sic congregatis ignium seminibus, soles alios, atque alios semper splendere: sic exhalatis terræ vaporibus nebulas semper adolescere, &c.

QVÆ FACIVNT SOLIS N. S. L.) Aliter Aristoteles μετεωρολ. β. cap. 2. quo loco negat, solem ali humido, quem paullo antè protulimus. Volens enim veterum quorundam opinionem refellere, qui arbitrantur, solem ali humido, docet, hoc absurdi ex eo euenturum, vt sol non solùm alio atque alio die nouus sit, verùm etiā semper, & assiduè nouus. ex quibus verbis intelligere licet, falsum illi visum esse, noua semper gigni solis lumina.

QVOD GENVS) cuius generis, vel quemadmodum.

IDÆIS FAM.) De Ida monte, omnium, qui sunt in Hellesponto, altissimo, sic Diodorus Siculus lib. 17. ἴδιον δέ τι καὶ παράδοξον συμβαίνει γίνεσθαι περὶ τοῦτο τὸ ὄρος. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ κυνὸς ἐπιτολὴν ἐπ' ἄκρας τῆς κορυφῆς διὰ τὴν νηνεμίαν τοῦ περιέχοντος ἀέρος ὑπερπετῆ γίνεσθαι τὴν ἄκραν τῆς τῶν ἀνέμων πνοῆς· ὁρᾶσθαι δὲ τὸν ἥλιον ἔτι τῆς νυκτὸς οὔσης ἀνατέλλοντα τὰς ἀκτῖνας, οὐκ ἐν κυκλοτερεῖ σχήματι περιγεγραμμένον, ἀλλὰ τὴν φλόγα κατὰ πολλοὺς τόπους ἔχοντα διεσπαρμένην, ὥστε δοκεῖν πυρὰ πλείω θιγγάνειν τοῦ τῆς γῆς ὁρίζοντος: id est, proprium autem, & admirabile quiddam in hoc monte fieri solet. Nam sub Canis ortum, qui fit in summo montis vertice, propter aëris circumfusi quietem, ab omni motu, ventóque vacuam, hunc verticem à ventorum flatu immunem, atque intactum esse. Cerni autem solem, cùm etiam nox est, radios suos expromentem, non in figuram rotundam conuersum, & conformatum, sed flammas in diuersas parteis dispergentem, vt complures ignes extremum terræ terminum, quem finientem appellant, attingere videantur. simile quiddam narrat idem Diodorus libro tertio, accidere in Arabia fortunata, quod ad solis ortum attinet, his verbis. ἐκ μέσου δὲ τοῦ πελάγους φασὶν ἀναφαινόμενον αὐτὸν (ἥλιον) ὁρᾶσθαι μὲν ἄνθρακι παραπλήσιον τῷ πυρωδεστάτῳ, σπινθῆρας δὲ ἀφ' ἑαυτοῦ μεγάλους ἀπορρίπτειν. id est, ex medio autem mari aiunt solem exorientem cerni prunæ candentissimæ similem: scintillas autem ex se magnas iácere, &c. ET CERTO DIMITTVNT) sic habent aliquot libri manuscripti,

scripti, & non pauci vulgati, melius, opinor, quàm, demittunt.

NEC MINVS IN CERTO) *sic legendum, in certo, diuisim, non, incerto, coniunctim. atque illo modo scriptum est in tribus lib. manuscrip. & in Florentinis.*

IMPERAT) *tralatio. sic sup. libr. I. Viteis auctumno fundi suadente videmus.*

VESTE) *lanugine. & ita Nonius. vnde inuestes, impuberes. sic Virgilius Æneidos 8. Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis. Lucretius infrà eodem libro, iuuentas Occipit, & molli vestit lanugine malas.* NON NIMIS INCERTIS) *sic habent tres libri manuscripti, & Florent. & sanè vt ita legatur, ratio postulat, nisi quis dicat, legendum item vt supra, diuisa voce, in certis, & retinendam vulgatã scripturam, minus. Cum hoc loco congruit is, qui est lib. 6. Autumnôque magis stellis fulgentibus alta Concutitur cæli domus vndique, totáque tellus.*

NAMQVE VBI SIC FVERVNT, &c.) *Alterutrum horum versuum, vel hunc, vel deinceps sequentem, puto ab aliquo esse interpositum, nec esse Lucretianum. Malim tamen hunc delere, & alterum retinere, vel ita, vt in omnibus libris legitur, vel paullùm immutatum, nempe hoc modo. Namque vti res mundi, &c.*

CONSEQVA) *consequens.*

Crescere itémque dies licet, & tabescere nocteis:
Et luces minui, cùm sumant augmina noctes,
Aut quia sol idem sub terras, atque supernè,
Imparibus currens amfractibus, ætheris oras
Partit: & in parteis non æquas diuidit orbem:
Et, quod ab alterutra detraxit parte, reponit
Eius in aduersa tanto plus parte, relatus,
Donicum ad id signum cæli peruênit, vbi anni
Nodus nocturnas exæquat lucibus vmbras.
Nam medio cursu flatus Aquilonis, & Austri,
Distinet æquato cælum discrimine metas,
Propter signiferi posituram totius orbis,
Annua sol in quo contundit tempora serpens,
Obliquo terras, & cælum lumine lustrans:
Vt ratio declarat eorum, qui loca cæli
Omnia dispositis signis ornata notarunt.
Propterea fit, vti videantut dicere verum.
Aut, quia crassior est certis in partibus aër,
Sub terris ideò tremulum iubar hæsitat ignis:
Nec penetrare potest facilè, atque emergere ad ortus.
Propterea noctes hiberno tempore longæ
Cessant, dum veniat radiatum insigne diei:
Aut etiam, quia sic alternis partibus anni
Tardius & citius consuerunt confluere ignes,
Qui faciant solem certa de surgere parte.

CRESCERE ITEMQVE) *Nunc quamobrem dies & noctes augeantur, & minuantur.* TABESCERE) *minui. tralatio eſt. ſic lib. 2. extr.* Nec tenet, *omnia paullatim tabeſcere, &c.*

CVM SVMANT AVGMINA) *cum augeſcant. ſic locutus eſt lib. 2.* Surſus enim verſus gignuntur, & augmina ſumunt. *Quòd autem quidam hoc ordine hunc verſum legi volunt,* cùm noctes augmina ſumant, *incidunt in* κακόφατον *&* αἰσχρολογίαν, *cùm no. quod vitandum cenſet* Cicero *in oratore perf.*

IMPARIBVS CVRR. AME.) *dum impariter, & inæqualiter circumagitur. hac de re ſic* Laërt. μήκη νυκτῶν, καὶ ἡμερῶν παραλλάττοντα καὶ παρὰ ταχείας ἡλίου κινήσεις γίνεσθαι, καὶ πάλιν παρὰ βραδείας, ὑπὲρ γῆν, *id eſt, dicebat* Epicurus, *noctium & dierum longitudines ex celeribus, & contrà ex tardis ſolis motibus ſupra terram fieri.* AMFRACTIBVS) *curſibus, & itineribus flexuoſis.* Cæſ. *lib. 7. de* Bello Gall. *oppidi murus à planitie, atque initio adſcēſus, recta regione (ſi nullus amfráctus intercederet)* CIↃ CC *paſſus aberat.*

AD ID SIGNVM) *ad* ἰσημερίαν, *id eſt, vt* Latini *appellant, æquinoctium.*

NAM MEDIO CVRSV, &c.) *id eſt, inter* Aquilonem *&* Auſtrum: *ſeu ſolſtitium & brumam.* vox, flatus, *autem patrij caſus eſt.*

CÆLVM) *cælum accipio, vt ſit recti caſus, numeri ſingularis.* Hæc *quantumuis licet leuia, notauit* Zoilus, *vt ſua.*

METAS) *ſolſtitium, & brumam: ſeu circulum* Canceri, *& circulum* Capricorni. *ſunt enim veluti metæ ſolis: ad quas cùm peruênit, iter, curſúmque ſuum flectit.*

PROPTER SIGNIF. POS. TOT.) *propter ſitum Zodiaci obliquum.* M. Tull. *de diuin. lib. 2.* Vim quandam eſſe aiunt ſignifero in orbe, qui Græcè ζωδιακὸς dicitur. CONTVNDIT) *conterit, conſumit, vt ſuprà.* Annua ſol in quo conſumit tempora curſu.

EORVM) *aſtrologorum, & eorum, qui ſcripſerunt phænomena.*

PROPTEREA FIT) *hūc verſum, ſecutus aliquot cod. manuſcriptos, hoc loco poſui: qui tamē mox iteratur.* AVT QVIA CRASSIOR EST) *alia ratio.*

PROPTEREA NOCTES HIBERNO) Virgil. *lib. 2.* Georg. Quid tantùm Oceano properent ſe tinguere ſoles Hiberni, vel quæ tardis mora noctib. obſtet.

TREM. IVBAR H. IGN.) *ſol.* AVT ETIAM) *tertia ratio.*

CONFLVERE IGNES) *ex quibus noua ſemper ſolis lumina gignuntur, vt ſuprà dixit, ibi,* Aut quia conueniunt ignes, & ſemina multa Confluere ardoris conſuerunt tempore certo, &c. CERTA DE SVRGERE PARTE.) ἀναστροφή, *de certa parte ſurgere.*

Luna poteſt ſolis radiis percuſſa nitêre,
Inque dies maius lumen conuertere nobis
Ad ſpeciem, quantum ſolis ſecedit ab orbe,
Donicum eum contra pleno bene lumine fulſit:
Atque oriens obitus eius ſuper edita vidit.
Inde minutatim retrò quaſi condere lumen
Debet item, quanto propius iam ſolis ad ignem
Labitur ex alia ſignorum parte per orbem:
Vt faciunt, lunam qui fingunt eſſe pilai

Consimilem, cursúsque viam sub sole tenere.
Propterea fit, vti videantur dicere verum.
Est etiam quoque, vti proprio cum lumine possit
Voluier, & varias splendoris reddere formas.
Corpus enim licet esse aliud, quod fertur, & vnà
Labitur omni'modis occursans, officiénsque:
Nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
Versaríque potest, globus vt, si fortè, pilaï,
Dimidia ex parti candenti lumine tinctus,
Versandóque globum varianteis edere formas,
Donicum eam partem, quæcumque est ignibus aucta,
Ad speciem vertit nobis, oculósque patenteis.
Inde minutatim retrò contorquet, & aufert
Luciferam partem glomeraminis, atque pilaï:
Vt Babylonica Chaldæam doctrina refutans
Astrologorum artem contrà conuincere tendit:
Proinde quasi fieri nequeat, quod pugnat vterque,
Aut minus hoc illo sit cur amplectier ausis.
Denique, cur nequeat semper noua luna creari
Ordine formarum certo, certísque figuris:
Inq; dies priuos abolescere quæque creata,
Atque alia illius reparari in parte, locóque,
Difficile est ratione docere, & vincere verbis:
Ordine cùm videas tam certo multa creari.
It ver, & Venus, & Veneris prænuntius antè
Pinnatus graditur Zephyrus vestigia propter:
Flora quibus mater præspergens antè viaï
Cuncta coloribus egregiis, & odoribus opplet.
Inde loci sequitur Calor aridus, & comes vnà
Puluerulenta Ceres, & Etesia flabra Aquilonum.
Inde Auctumnus adit: graditur simul Euius Euan:
Inde aliæ tempestates, ventíque sequuntur,
Altitonans Volturnus, & Auster fulmine pollens.
Tandem bruma niueis affert, pigrúmque rigorem
Reddit. Hiems sequitur, crepitans ac dentibus Algus.
Quo minus est mirum, si certo tempore luna
Gignitur, & certo deletur tempore rursus,
Quom fieri possint tam certo tempore multa.

LVNA POTEST SOLIS.) *Cur lunæ figura varietur, & modò plena fit,*

modò dimidiata, modò bicornis, modò nulla. PERCVSSA) *sic legendum, & ita habent libri aliquot manuscripti: vulgati autem, perculsa, mendosè. percussa radiis solis, id est, icta lumine solis. sic locutus est sup. lib. 2. Recta, aut obliqua percussus luce refulget. ibidem inf. quodam gignuntur luminis ictu. & hoc eodem lib. sup. Vt queat accendi paruis ardoribus ictus. Vnde verbera radiorum dicuntur tum solis, tum lunæ. sup. eod. lib. Et radij solis cogebant vndique terram Verberibus crebris, &c. Sed de hac variatione lunæ luminis, & figuræ sic Epic. apud Laërt.* Ἔτι δὲ ἐνδέχεται τὴν σελήνην ἐξ ἑαυτῆς ἔχειν τὸ φῶς· ἐνδέχεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν θεωρεῖται πολλὰ μὲν ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντα, πολλὰ δὲ ἀφ' ἑτέρων. καὶ οὐδὲν ἐμποδοστατεῖ τῶν ἐν τοῖς μετεώροις φαινομένων, *&c. sequitur,* ἡ δὲ ἔμφασις τοῦ προσώπου ἐν αὐτῇ δύναται μὲν γίνεσθαι καὶ κατ' παραλλαγὴν μερῶν, καὶ κατ' προχώρησιν, ἢ ἀναχώρησιν, ἢ καὶ ἐπιπρόσθησιν, καὶ καθ' ὅσον ἂν τρόπον θεωροῖτο τὸ σύμφωνον τοῖς φαινομένοις. *id est, Præterea fieri potest, vt luna à seipsa lumen habeat: contingere etiam potest, vt à sole. Nam etiam apud nos multa cernere licet, quæ id, quod habent, ex seipsis habeant: multa, quæ ab aliis: neque quidquam eorũ, quæ in aëre appárent, obstat, quominus ita sit, &c. vultus autem eius varius & multiplex, qui sese nobis expromit, atque ostendit, potest nasci & ex immutatione partium, & ex accessione eius ad solem, aut recessione, aut ex obstructione, seu offectione, & ex alia causa, in qua spectetur id, quod consentaneum est iis, quæ sunt in promtu.* DONICVM EVM CONTRA, &c.) *id est, Donec contra eum, nempe solem, id est, donec ei opposita, &c.*

ATQVE ORIENS, &c.) *id est, & tunc orta est, cùm sol occidit.*

CONDERE LVMEN) *abscondere lumen, obscurari. sic dictum, condere lumen à Lucretio, vt ab Horat. condere diem, od. 5. lib. 4. Condit quisque diem collibus in suis: nisi quòd apud Horat. cōdere diem dicitur, in collibus suis, qui in collibus suis, vsque ad occasum solis manet: hîc autem apud Lucretium luna condere lumen dicitur, cùm obscuratur, ob solis propinquitatem. sic idem supr. hoc eod. libr. de sole. Sol fit vti videatur obire, & condere lumen, &c. Idem non multo secus lib. 3. Proinde licet quotuis viuendo condere sæcla, &c.*

EST ETIAM QVOQVE VTI) *quod dixerunt Anaximander, & Antiphon.* CORPVS ENIM LICET ESSE ALIVD,) *id est, Nam fieri potest, vt sit corpus aliquod aliud, quàm luna, quod vnà cum ea feratur, & labatur, eique occursando, atque officiendo, faciat, vt luna varias formas reddat.*

VERSARIQVE POTEST) *nempe luna. alia est ratio, quare luna varias figuras reddat.* CHALDÆAM) *Chaldæos astrologiæ fuisse peritißimos, & Diodorus Siculus testatur libro 2. his verbis:* τοῦτο μέντοιγε διαβεβαιώσαιτο ἄν τις προσηκόντως, ὅτι Χαλδαῖοι μεγίστην ἕξιν ἐν ἀστρολογίᾳ τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων ἔχουσι, καὶ διότι πλείστην ἐπιμέλειαν ἐποιήσαντο ταύτης τῆς θεωρίας, *id est, hoc quidem certe liquidò quispiam confirmare poßit, omnium hominum maximum vsum in astrologia Chaldæos habere, plurimúmq; studij, atque operæ in hanc cognitionem contulisse. & M. Tull. lib. 1. de diuin. Chaldæi in Syria cognitione astrorum, sollertiáque ingeniorum antecelluerunt. Babylonios quoque multorum annorum obseruationes siderum coctilibus laterculis inscriptas habuisse refert Plinius lib. 7. cap. 56. Zoilus, homo acumine ingenij præstans scilicet, legendum censet, Chaldæûm, pro Chaldæorum, non, vt omnes habent libri, Chaldæam. quasi verò, Chaldæam, non sit vsitatè positum pro Chaldaïcam: quẽadmodum Horat. dixit, Mauris iaculis, Sulpiciis horreis, & simil.*

PROINDE QVASI, &c.) *En vide, vt Epicurus probabilia sequatur in*

his, quæ supra terram gignuntur, nihil vnum egregie præter cetera affirmet.

DENIQVE CVR NEQVEAT, &c.) quod item de sole nonnulli existimarunt, vt supr. dictum est. INQVE DIES PRIVOS) & in dies singulos. sic eodem libr. supr. Innumerabiliter priuas mutatur in horas.

ABOLESCERE) cùm in libris manuscriptis reperissem scriptum, aboriscíq; suspicatus sum eos fuisse corruptos ab iis, qui ex, abolescere, aboriri, fecissent: quod tantundem fere valet. aboriri, quidem, impressum est in cod. Venetis antiq. & Parisiensib. eóque verbo vsus est etiam lib. 3. & infringi linguam, vocémque aboriri. quod si quis malet, non improbabo. abolescere autem, valet decrescere: quod huic loco maxime conuenit. VINCERE VERBIS) pulchre dictum. sic libr. 2. Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo. & supr. hoc eod libr. Et quam difficile id mihi sit peruincere verbis. & lib. 6. primùm iam semina aquai Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis. sic & Horat. satyr. 3. lib. 1. Nec vincet ratio, tantundem vt peccet, idémque, &c. PRÆNVNTIVS) πρόδρομος, præcursor. Prænuntium autem Veneris dixit Zephyrum, quia Venus tempore verno gaudet. Sic Horat. oda 4. lib. 1. Iam Cytheréa choros ducit Venus imminente luna.

FLORA) Arnobius lib. 3. aduersus gent. Flora illa genitrix, & sancta, obscenitate ludorum bene curat, vt arua florescant, &c. Minucius in Oct. sanè & Acca Laurentia, & Flora meretrices propudiosæ inter morbos Romanorum, & Deos computandæ. Lactãt. Firmianus lib. 1. de falsa religione. Flora cùm magnas opes ex arte meretricia quæsiuisset, populum Romanum scripsit heredem, certam pecuniam reliquit: cuius ex annuo fænore suus natalis dies celebraretur editione ludorum, quos appellarent Floralia, &c. lege & Ouid. libr. Fast.

ETESIA FLAB. AQVIL.) Etesiæ: qui item sunt Aquilones: id est, venti à septentrionib. flantes. hoc tantum interest, quòd Etesiæ certo anni tempore, nempe post solstitium spirant: Aquilones quouis anni tempore. EVIVS EVAN.) Bacchus, à voce Bacchantium εὐοῖ, Euius appellatus. Euan autem Ithoniæ mons ab eadem voce dictus. Pausanias Mess. VOLTVRNVS) Euronotus.

CREPITANS AC DENTIBVS ALGVS) Cùm tres libri manuscripti, & vulgati Florentini, Veneti recentiores, vtrique Lugdunenses, haberent, crepitans accentibus algi: nonnulli, crepitans acdentibus algit, planè ineptè, idque olim lectori indicassem: &, crepitans accentibus algi, vt plerique libri habent, edidissem: venit mihi postea in mentem, verba illa Plauti in Rudente legenti, CH. Quid si aliquò ad ludos me pro manduco locem? LA. Quapropter? CH. quia pol clarè crepito dentibus. facillimè, & commodissimè, & aptissimè ex hac scriptura, crepitans, ac dentibus algit, fieri posse, crepitans ac dentibus Algus. Perspicua enim hîc est προσωποποιΐα: & Hiemi, Algo, Volturno, Austro, corpora affinguntur, poëtico more. Idcirco, Algus, scribendum curaui, littera prima maiore. Venustè autem, & conuenienter, & probabiliter Algum dentibus crepitantem facit, quia eos, qui algent, dentiũ crepitus comitari solet, vt & totius corporis tremor, & horror, & rigor, & simil. quod indicat Plauti locus, quem modò protulimus. Iam algus, seu algum, frigus significat: atque eadem voce vsus est etiam libr. 3. Cùm hoc mihi statim post secundam editionem venisset in mentem, cuius rei mihi testes sunt viri optimi, & ornatiss. reperi non multo pòst, idem ab aliquo nescio quo excogitatum esse, idque Zoilum pro suo produxisse: nisi quòd, algor, ab eo scriptum est, quod minus probo, quia longius æquo à scriptura recepta remotum est.

CVM FIERI POSSINT) *in duobus libris manuſcriptis ſcriptum eſt,* Cùm *florere queant.*

Solis item quoque defectus, lunæque latebras,
Pluribus è cauſis fieri tibi poſſe putandum'ſt.
Nam cur luna queat terram ſecludere ſolis
Lumine, & à terris altum caput obſtruere eij,
Obiiciens cæcum radiis ardentibus orbem:
Tempore eodem aliud facere id non poſſe putetur
Corpus, quod caſſum labatur lumine ſemper?
Sólque ſuos etiam dimittere languidus igneis
Tempore cur certo nequeat, recreare'que lumen,
Cùm loca præteriit flammis infeſta per auras,
Quæ faciunt igneis interſtingui, atque perire?
Et cur terra queat lunam ſpoliare viciſſim
Lumine, & oppreſſum ſolem ſuper ipſa tenere,
Menſtrua dum rigidas coni perlabitur vmbras?
Tempore eodem aliud nequeat ſuccurrere lunæ
Corpus, vel ſupera ſolis perlabier orbem,
Quod radios interrumpat, luménque profuſum?
Et tamen ipſa ſuo ſi fulgit luna nitore,
Cur nequeat certa mundi langueſcere parte,
Dum loca luminibus propriis inimica pererrat?
Menſtrua dum rigidas coni perlabitur vmbras?

SOLIS ITEM QVOQVE) *nunc de defectibus ſolis & lunæ: & priore loco de defectu ſolis. de quibus ſic* Diog. Laërtius, Ἔκλειψις δὲ ἡλίου, καὶ σελήνης δύναται μὲν γίνεσθαι καὶ κατὰ σβέσιν, καθάπερ καὶ παρ' ἡμῖν τοῦτο θεωρεῖται γινόμενον, καὶ δὴ κατ' ἐπιπρόσθησιν ἄλλων τινῶν, ἢ γῆς, ἢ οὐρανοῦ, ἤ τινος ἑτέρου τοιούτου, *&c. id eſt, ſolis autem & lunæ defectus poteſt quidem fieri etiam per exſtinctionem, quemadmodum & apud nos hoc fieri videmus, & verò per offectionem aliarum quarundam rerum, aut terræ, aut cæli, aut cuiuſpiam alîus talis rei, &c.* Idem *paucis verbis pòſt:* Ἐν δὲ τῇ δυοκαιδεκάτῃ περὶ φύσεως ταῦτα λέγει. καὶ τὸν ἥλιον ἐκλείπειν σελήνης ἐπισκοτούσης. σελήνην δὲ ἐκ τοῦ τῆς γῆς σκιάσματος: ἔτι δὲ καὶ κατ' ἀναχώρησιν. *id eſt,* Et *ſolem deficere, luna inumbrante: lunam verò ex vmbra terræ: præterea verò & ex receſſu à ſole.* SECLVDERE SOLIS LVMINE) *terram ſeparare à ſolis lumine, & ita priuare, ac ſpoliare.* EII) *ſoli.*

OBIICIENS CÆC. RAD. ARD.) *obiiciens ſuum orbem obſcurum radiis ſolis.* Lunæ *enim corpus, ſuapte natura opacum & obſcurum eſt.*

TEMPORE EODEM, *&c.) cur (inquit) luna poſſit terram lumine ſolis priuare, ſui orbis obiectu: eodem tempore aliud corpus, quàm luna, quod ſemper nobis ſit obſcurum, non debeat putari idem efficere poſſe? proinde quaſi dicat: non poteſt afferri ratio, quamobrem aliud corpus, quàm luna, idem efficere non queat,*

quod lunam efficere plerique dicunt. Primus autem Thales dixit, solem deficere eò, quòd luna, quæ est terrena & opaca natura, cum subeat ad perpendiculum: id est interponatur inter solem & terram. SOLQVE SVOS) hæc fuit Xenophanis opinio. Putauit idem ille, nouos quotidie soles & occidere, & oriri.

FLAMMIS INFESTA) non ita dico. flammis infesta, id est flammis inimica, vt frigida: sed flammis immoderatis oppleta, atque occupata, & quodammodo infestata, ac vexata. sic lib. 2. Hinc flammis, illinc rigidus infesta pruinis: vt quidem legendum putant nonnulli: quib. assentior. nam alij quidam legi volunt, rigidis infessa pruinis. INTERSTINGVI) interea exstingui, interéaque perire.

ET CVR TERRA QVEAT) nunc de lunæ defectu.

ET OPPRESSVM SOLEM SVPER IPSA T.) sic quidem habent omnes libri, & manuscr. & vulgati: quæ lectio, si cui probetur, sic explicari potest: & ipsa, scilicet luna, super, id est, cùm sit super, solem oppressum tenere. Sed ego, inuitis libris omnibus, olim sic legẽdum esse putabam: & oppressum subter solem ipsa tenere. hoc enim sentire mihi Lucretius videbatur. Cur terra inter solem & lunam intercedens (nam ex huiusmodi interpositione, defectum lunæ nasci volunt ferè omnes) lunam lumine spoliare, solémque quodammodo ipsa subter se oppressum tenere possit, dum luna in vmbram terræ incidit: eodem tempore aliud corpus, quàm terra, lunæ succedere & subiici, vel supra solis orbem ferri non queat? mendum autem existimabam esse natum ex voce, supter, scripta per p. vnde postea factum esse, super. postremò cùm syllabæ prioris breuitas versum corrumperet, mutatum ordinem verborum, & ita scriptum, vt videmus. Verumtamen neque quicquam anteà mutaui, neque nunc mutandum censeo. Ad hunc locum pertinent illa M. Tull. lib. 2. de nat. deor. atque etiam tum subiecta, atq; opposita soli, radios eius, & lumen obscurat, tum ipsa incidens in vmbram terræ, cùm est è regione solis, interpositu, interiectúque terræ repente deficit.

MENSTRVA DVM RIGIDAS, &c.) id est dum luna spatio menstruo cursum suum conficiens, perlabitur vltimam vmbrarum terræ partem. quidam per conum terram significari volunt, quasi sit κωνοειδὴς, cùm Aristoteles lib. 2. μετεωρ. dicat esse tympani figura, & lineas ab eius centro ductas duos conos efficere.

SVCCVRRERE) succedere, vel subter, aut sursum ire. RADIOS) solis.

CVR NEQVEAT CERTA) sic habet cod. Vatic. & vulgati Florent.

PERERRAT) sic emendaui. nam vulgata lectio, perexit, mendosa & corrupta est. alij legunt, peragrat. MENSTRVA DVM RIG.) frustra hic versus alieno loco iteratur.

Quod superest, quoniam magni per cærula mundi
Qua fieri quicquid posset ratione, resolui:
Solis vti varios cursus, lunæq; meatus
Noscere possemus: quæ vis, & causa cieret:
Quóve modo soleant offecto lumine obire,
Et neque opinanteis tenebris obducere terras,
Quom quasi conniuent: & aperto lumine rursum
Omnia conuisunt clara loca candida luce:
Nunc redeo ad mundi nouitatem, & mollia terræ

Arua, nouo fœtu quid primum in luminis oras
Tollere, & incertis tentarit credere ventis.
Principiò genus herbarum, viridémque nitorem
Terra dedit circum colleis: campósque per omneis
Florida fulserunt viridanti prata colore.
Arboribúsque datum'st variis exinde per auras
Crescendi magnum immissis certamen habenis.
Vt pluma, atque pili primùm, setæq; creantur
Quadrupedum in membris, & corpore pennipotentum,
Sic noua tum tellus herbas, virgultáque primùm
Sustulit: inde loci mortalia sæcla creauit
Multa modis multis varia ratione coorta.
Nam neque de cælo cecidisse animalia possunt:
Nec terrestria de salsis exisse lacunis.
Linquitur, vt meritò maternum nomen adepta
Terra sit, è terra quoniam sunt cuncta creata.
Multáque nunc etiam exsistunt animalia terris,
Imbribus, & calido solis concreta vapore.
Quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta,
Et maiora, noua tellure, atque æthere adulta.

QVOD SVPEREST, QVONIAM) *breuis ἀνακεφαλαίωσις eorum, quæ hactenus explicauit: post quam redit ad initium mundi, & docet, quid primùm in mundo recenti natum sit.* OFFECTO LVMINE) *sic restitui, tres codices manuscriptos secutus, in quibus planè, & sine litura ita scriptum est: in duobus aliis autem, offeto, &, offæto, cùm vulgati habeant, effeto, vel, effæto. offecto autem interpretor, obducto, & obstructo, & per alicuius corporis interpositionem, ad tempus excluso. idem lib. 2. & extrà Officiuntur, vti cogantur tardius ire.*

CONNIVENT) *συμμύουσι, lumen suum claudunt. tralatio esset, nisi addidisset, quasi. nunc autem est εἰκών.*

ET INCERTIS TENTARIT CREDERE VENTIS) *sic restitui, partim coniectura ductus, partim à veteribus libris adiutus, partim à sententia ipsa admonitus. Nam cùm reperissem in aliis libris manuscript. tendant committere, in aliis, credunt committere: in vulgatis item modò hoc, modò illud, modò, tendat, numero singulari: viderem autem, sententiam postulare verbum numeri singul. præteriti temporis, optatiui modi, ego ex, tendant, feci, tentarit, ex, credunt, credere, suspicatus, vulgatum, cõmittere, fuisse explicationẽ verbi, credere, ad oram libri adscriptam, quæ postea in contextum verborum trãslata sit, eiecto vero, & germano verbo, credere.* IMMISSIS CERT. HABEN.) *id est laxatis. Virg. lib. 6. Æneid. Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas. Sententia autem huius loci hæc est. arboribusque datum est, à natura scilicet, vt certatim, & hilariter, & sine vlla mora, vllóve impedimento crescerent. allegoria est, ducta ab equis, quibus habenæ ab aurigis inter currendum laxantur. Virgilius propius transtulit ad classem.*

INDE LOCI) *id est ab illo tempore. sic sup.* Diffúgere inde loci partes cœpere, paréſq; Cum paribus iungi. NAM NEQVE DE CÆLO) *sic sup. lib. 2. extr.* Haud (ut opinor) enim mortalia ſæcla ſupernè Aurea de cælo demiſit funis in arua.

LINQVITVR, VT MERITO) *sic lib. 2.* Quare magna Deûm mater, matérque ferarum, Et noſtri genitrix hæc dicta eſt corporis vna. & *infrà ſtatim,* Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta Terra tenet meritò, &c.

MVLTAQVE NVNC ETIAM EXSISTVNT) *à ſimili probat, animalia omnia principiò è terra humida, ſolis calore calefacta, exſtitiſſe.*

ATQVE ÆTH. ADVLTA) *Quidam legi volunt, adulto. Sed ſcriptura recepta ſeruari poteſt, vt ſubintelligatur* ἀπὸ κοινοῦ, *nouo.*

Principiò genus alituum, variæque volucres
Oua relinquebant excluſæ tempore verno:
Folliculos vt nunc teretes æſtate cicadæ
Linquunt, ſponte ſua victum, vitámque petentes.
Tum tibi terra dedit primùm mortalia ſæcla.
Multus enim calor, atque humor ſuperabat in aruis.
Hinc, vbi quæque loci regio opportuna dabatur,
Creſcebant vteri terræ radicibus apti:
Quos vbi tempore maturo patefecerat ætas
Infantum, fugiens humorem, auráſque petiſſens:
Conuertebat ibi natura foramina terræ,
Et ſuccum venis cogebat fundere apertis,
Conſimilem lactis, ſicut nunc fæmina quæque
Quom peperit, dulci repletur lacte, quòd omnis
Impetus in mammas conuertitur ille alimenti.
Terra cibum pueris, veſtem vapor, herba cubile
Præbebat, multa & molli lanugine abundans.
At nouitas mundi nec frigora dura ciebat,
Nec nimios æſtus, nec magnis viribus auras.
Omnia enim pariter creſcunt, & robora ſumunt.
Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
Terra tenet meritò, quoniam genus ipſa creauit
Humanum, atque animal propè certo tempore fudit
Omne, quod in magnis bacchatur montibu' paſſim,
Aëriáſque ſimul volucreis variantibu' formis.
Sed quia finem aliquam pariendi debet habere:
Deſtitit, vt mulier ſpatio defeſſa vetuſto.
Mutat enim mundi naturam totius ætas,
Ex alióque alius ſtatus excipere omnia debet,
Nec manet vlla ſui ſimilis res: omnia migrant:
Omnia commutat natura, & vertere cogit.

Nanque aliud putrescit, & æuo debile languet:
Porrò aliud concrescit, & è contemtibus exit.
Sic igitur mundi naturam totius ætas
Mutat, & ex alio terram status excipit alter.
Quod potuit, nequeat: possit quod non tulit antè.

PRINCIPIO GENVS ALITVVM) *Rationem primæ originis animantium explicat ex sententia Anaximandri, & aliorum quorundam veterum philosophorum: quam pluribus verbis persequitur Diod. Siculus lib. 1. non longè à principio: quæ, quia hunc locum non mediocriter mihi videntur illustratura, adscribere non pigebit.* Ταύτην δὲ (γῆν) τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. ὅπερ ἐν τοῖς ἕλεσι, καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης· τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. τὸ δ' ἔσχατον τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιρραγέντων, ἀναφυῆναι, ἢ στανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων. τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μετεώρους ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως, ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι· τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτά, *&c. id est, Hanc autem (terram) primùm quidem cùm ignis soli circumfusus eam collustrasset, concreuisse: deinde, cùm propterea quòd concaluerat, extremæ eius oræ veluti fermentarentur, multis locis humida quædam intumuisse, & in eis putrores quosdam tenuibus membranis circundatos exstitisse: quod in paludibus, & in stagnantibus locis etiam nunc fieri cernere licet, cùm ea loci regione frigida facta, aër repente exarserit, neque sensim fuerit immutatus: Humida autem illa eo, quo diximus, modo calore animata, noctu quidem ex nebula superne cadente cibum cepisse: interdiu autem ab æstu solidata esse: postremò iis, quæ in vteris terræ inoleuissent, iustum incrementum consecutis, membranísque perustis, ac perfractis, exstitisse, atque exortas esse omnis generis animalium formas: Horum autem ea quidem, quæ plurimùm caloris nacta fuissent, ad superna loca abiisse, volatilia facta: ea autem, quæ terrenam retinuissent soliditatem, in reptilium, & aliorum terrestrium ordine esse numerata: quæ verò naturam humidam maxime haberent, ad locum eiusdem generis concurrisse, natatilia nominata. Idem ibidē quosdam Euripidis versus ex Menalippa profert ab hac sententia non discrepanteis:* Ὡς οὐρανός τε, γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία· Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα, Τίκτουσι πάντα, κἀνέδωκαν ἐς φάος, Δένδρη, πετεινά, θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει, Γένος τε θνητῶν. *id est, Nam terra, cælúmque vna forma erant simul: Sed alterum postquàm seorsum ab altero Iunctum est, peperere cuncta, & edidere in luminis Oras, vt arbores, feras, atque alites, Et quas alit mare, & genus mortalium.*

EXCLVSÆ.) *propriè, & vsitatè dixit: Gallinæ enim, & ceteræ aues pullos ex ouis excludere dicuntur.*

FOLLICVLOS VT NVNC) *tunicas appellauit suprà lib. 4. non longè à principio, vt olim Quom veteres ponunt tunicas æstate cicadæ.*

TVM TIBI TERRA) *sic habent aliquot libri vulgati: quibuscum consentiunt tres manuscripti. alij, Tunc ibi.* HINC, VBI QVÆQVE) *sic restitui in secunda iam editione, cùm in lib. manuscriptis scriptum reperissem partim,* Hoe *vbi, partim,* Ecce *vbi, partim,* Actibi, *partim,* Heccubi. *In prima autem reposueram,* Atque *vbi, non malè.* CRESCEBANT VTERI) *profert hunc versum Firmianus lib. 2. de orig. erroris, cap. 12. totámque hanc de prima animalium origine sententiam refellit his verbis. Aiunt certis conuersionibus cæli, & astrorum motibus maturitatem quandam exstitisse animalium serendorum: itaque terram nouam semen genitale retinentem, folliculos ex se quosdam in vterorum similitudinem protulisse, de quibus Lucret. lib. 5. Crescebant vteri, &c. eósque cùm maturassent, natura cogente, ruptos, animalia tenera profudisse: deinde terram ipsam humore quodam, qui esset lacti similis, exuberasse, eóque alimento animâteis esse nutritos: &c. nam satis est mihi locum indicasse. eodem pertinet illud M. Tull. lib. 1. de legib. Nam cùm de natura omni quæritur, disputari solent nimirum ista, sicut disputantur: perpetuis cursibus, & conuersionibus cælestibus exstitisse quãdam maturitatem generis humani, quod sparsum in terras, atque satum, diuino auctum sit animorum munere. Ad hunc eundem locum pertinent illa, quæ dicuntur à Dione Chrysost. Oratione Olymp. aut de prima dei notitia.* τροφὴν μὲν τὴν πρώτην οἱ πρῶτοι καὶ αὐτόχθονες γενόμενοι τὴν γεώδη, μαλακῆς ἔτι καὶ πίονος τῆς ἰλύος τότε οὔσης, ὥσπερ ἀπὸ μητρὸς τῆς γῆς λιχμώμενοι, καθάπερ τὰ φυτὰ νῦν ἕλκουσιν ἐξ αὐτῆς ἰκμάδα, *&c. id est, Ac primi quidem homines, & ex ipsa terra nati, primum alimentum carpentes terrestre, cùm mollis etiã tunc, & pinguis limus esset, tanquam à matre terra lambentes, ac sugentes, quemadmodum stirpes & plantæ nunc ex ea humorem trahunt, &c.*

TERRÆ RADIC. APTI) *id est, inhærentes, & affixi terræ radicibus.*

FVGIENS HVMOREM) *Existimaram olim legendum, sugens humorem, verbis Firmiani & similibus locis adductus. Nunc autẽ lectionem receptam tueor, fugiens humorem. Sunt enim hæc quasi consequentia, fugiens humorem, auráśque petissens.* AVRASQVE PETISSENS) *sic habent tres libri manuscripti. dictum autem petisso, seu petesso, vt capesso, lacesso, arcesso: malim autem reponi, petissens. Sic enim Festus. Petissere antiqui pro petere dicebant, ea forma verbi, qua sunt, lacessere, & incessere. Sed (vt mihi videtur) eo significabant sæpius petere, vt petissant, sæpius petant. Hactenus Festus. vtitur hoc verbo & M. Tull. lib. secundo de Consulatu. Mentéque diuina cælum, terrásque petissit.*

CONVERTEBAT IBI) *sic quidem habent omnes libri & manuscripti, & vulgati: Verum tamen, ibus, legendum putabam, vt intelligamus, naturam conuertisse foramina terræ ad infanteis, seu potius ad vteros illos tempore maturo patefactos. ibus, autem, antiquum pro, iis, teste Nonio. Plautus Milite. ibus denumerem stipendium. Pomponius. Nunc quando voluisti facere, fac voluptati sies ibus. Verũtamen nihil mutare ausim.*

AT NOVITAS MVNDI) *hoc pertinet ad id, quod quis obiicere poterat, neque omisit Firmianus. sic enim ille eo, quem paullo antè indicaui, loco. Quomodo autem vim frigoris, aut caloris ferre, aut vitare potuerunt, aut omnino nasci, cùm sol exureret, frigus astringeret? Non erant (inquiunt) à principio mundi hiems, & æstas, sed perpetua temperies, & ver æquabile. Cur ergo nihil horum fieri etiam nunc videmus? &c.* QVARE ETIAM ATQVE ETIAM) *sic supra paullo antè. Linquitur vt meritò, &c.*

MATERN. NOM. ADEPTA TERRA T.) *adepta tenet, ſic dictum, vt illa, quæ annotaui ad illum verſum lib. 1. Amplexi quod habent peruerſe prima viaï.* QVOD IN MAGNIS BACCHATVR M. P.) *id eſt, quod paſſim per monteis, bacchantium in morem, vagatur.*

OMNIA MIGR.) πάντα μεταβαίνει. *omnia mutantur, & demigrant ex ſuo ſtatu, aut ex ſua forma.*

ET VERTERE COGIT.) *vertere, abſolutè poſitũ eſt, & veluti pro verti.*

DESTITIT, VT MVLIER) *ſic ſuprà lib. 2. in extremo. Iámque adeò fracta eſt ætas, affectáque tellus: Vix animalia parua creat, &c.*

EXCIPERE OMNIA) *ſubſequi omnia,* ὑποδέχεσθαι. *ſuccedere omnibus.*

NAMQVE ALIVD PVTRESCIT, &c.) *ſic ſuprà, lib. 2. princip. ſic rerum ſumma nouatur Semper, & inter ſe mortales mutua viuunt: Augeſcunt aliæ gentes, aliæ minuuntur, &c. edem libro, miſcetur funere vagor, Quem pueri tollunt, viſentes luminis oras, &c.* ÆVO DEBILE) *ætate, atque annis debilitatum & confectum.*

Multáque tum tellus etiam portenta creare
Conata'ſt, mira facie, membríſque coorta.
"Androgynum, neutrum, inter vtrumq;, ab vtroq; remotum."
Orba pedum partim, manuum viduata viciſſim:
Multa ſine ore etiam, ſine voltu cæca reperta,
Vinctáque membrorum per totum corpus adhæſu,
Nec facere vt poſſent quicquam, nec cedere quoquam,
Nec vitare malum, nec ſumere quod foret vſus.
Cetera de genere hoc monſtra, ac portenta creabat:
Nequicquam, quoniam natura abſterruit auctum,
Nec potuêre cupitum ætatis tangere florem,
Nec reperire cibum, nec iungi per Veneris res.
Multa videmus enim rebus concurrere debere,
Vt propagando poſſint procudere ſæcla:
Pabula primùm vt ſint, genitalia deinde per artus
Semina quà poſſint membris manare remiſſis:
Fœmináque vt maribus coniungi poſſit, habere,
Mutua queis nectant inter ſe gaudia vtrique.
Multáque tum interiiſſe animantum ſæcla neceſſe'ſt,
Nec potuiſſe propagando procudere prolem.
Nam, quæcumque vides veſci vitalibus auris,
Aut dolus, aut virtus, aut denique mobilitas eſt
Ex ineunte æuo genus id tutata reſeruans.
Multáque ſunt, nobis ex vtilitate ſua quæ
Commendata manent tutelæ tradita noſtræ.
Principiò genus acre leonum, ſæuáque ſæcla,

Tutata'st virtus, vulpeis dolus, & fuga ceruos.
At leuisomna canum fido cum pectore corda,
Et genus omne, quod est veterino semine partum,
Lanigeræque simul pecudes, & bucera sæcla,
Omnia sunt hominum tutelæ tradita, Memmi.
Nam cupidè fugêre feras, pacémque secutæ
Sunt, & larga suo sine pabula parta labore:
Quæ damus vtilitatis eorum præmia causa.
At queis nil horum tribuit natura, nec ipsa
Sponte sua possent vt viuere, nec dare nobis
Vtilitatem aliquam, quare pateremur eorum,
Præsidio nostro, pasci genus, esséque tutum?
Scilicet hæc aliis prædæ, lucróque iacebant,
Indupedita suis fatalibus omnia vinclis:
Donicum ad interitum genus id natura redegit.

MVLTAQVE TVM TELL.) *Ratione primi animantium ortus explicata, docet, terram, tamquam rudem scilicet, & imperitam, non statim perfecta, & omnibus suis partibus ac numeris absoluta animalia creasse, sed initiò multa portenta, alia sine capite, alia sine ore, alia sine manibus, &c. edidisse: sed frustrà, quòd ea neque adolescere, neque iustum incrementum sumere, neque cibum capere, neque inter se commisceri procreandi causa potuerint. Eo consilio autem, hæc ab* Epi*curo excogitata sunt, vt ostenderet nullam esse prouidentiam, & homines, ceteráque animalia, non diuinitus, sed fortuitò esse nata. Quam sententiam refellit* Lactā*tius lib. de opificio dei, cap 6 his verbis.* Non possum hoc loco teneri, quo minus Epi*curi stultitiam rursum coarguam. Illius enim sunt omnia, quæ delirat* Lucretius. *qui vt ostenderet, animalia non artificio aliquo diuinæ mentis, sed, vt solet, fortuitò esse nata, dixit, in principio mundi alias quasdam innumerabileis animanteis miranda specie & magnitudine fuisse natas, sed eas permanere non potuisse, quòd illas aut sumendi cibi facultas, aut coëundi generandíque ratio defecisset, &c.*

ANDROGYNVM, NEVTRVM, &c.) *hunc versum delendum censeo, vt spurium: hoc primùm. deinde cùm variè legatur in codicibus & manuscrip. & vulgatis, eam potißimùm lectionem secutus sum, quæ mihi minus inepta visa est.* Omnino *ego arbitror hunc versum ab aliquo nugatore esse iuculcatum.* Androgyni *autem sunt, qui vtroque sexu præditi sunt, plane monstra naturæ, sed non qualia hîc describit* Lucretius: *qui de iis loquitur, quæ adolescere, aut omnino ætatem agere nequiuerint.* At *androgyni, qui sunt ijdem hermaphroditi, & viuunt, & adolescunt, & senescunt.* Itaque *quærit* Vlpianus *lib.* 1. *ad* Sabinum, *vtrius sexus habendus sit hermaphroditus: &* Lucilius *lib.* 30. *imberbos appellat, quasi mulieribus, quàm viris similiores, apud* Nonium, *in voce, imberbi, hoc versu corrupto, in verbo androgyni, barbati mœchocinædi. qui sic est emendandus,* Imberbi, *seu* Im*berbi, androgyni barbati mœchocinædi.*

ORBA PEDVM, &c. *vel ex hoc versu appâret versum,* Androgynum, &c. *esse alienum.* MVLTA SINE ORE) *quidam lib. habent:* Muta *sine ore. non*

probo. Quamquam etiam hæc scriptura videtur ferri posse, atque adeò esse probabilis: vt sit antithesis, Muta sine ore, sine vultu. iudicent eruditi. Omnino aptior esset antithesis, si esset, Muta sine ore, etiam sine visu cæca.

ADHÆSV) *vsus est hac voce suprà lib. 3. Nam neque pulueris interdum sentimus adhæsum, & item alibi. Ordo autem, & sententia horum verborum est, Et multa portenta conata est creare natura, vincta, & constricta membrorum colligatione, & adhæsione, eáque per totum corpus.*

QVOD FORET VSVS) *Sic reposui, coniectura ductus, cùm reperissem in vno codice manuscrip. quod fouet vsus.*

ABSTERRVIT) *sic habent omnes libri & manuscrip. & vulgati: hoc primum: deinde sententia est optima: postremò verbum absterrere est elegantißimum, vsitatiß. significantißimum. Et tamen Zoilus, in eius locum substituere voluit, verbũ abstergere, idque musis omnibus, & veneribus inuitis, ac plorantibus. Nam (si diis placet) vt huic verbo hîc locus esset, nouus iste grammaticus ex genere, opinor, Aristarchorum, aut Priscianorũ, nouum præteritum finxit, absterguit. quod in tota lingua Latina non reperitur. habet enim, abstersit: idque notum est vel pueris septennibus. Et tu audes, bellua, manibus tuis inquinatißimis bonos scriptores attingere? ἐς κόρακας cum tuo fœdißimo præterito, absterguit.* NEC POT. CVP. ÆT. T. FLOR.) *i. nec potuere ad iustum ætatis robur, & vigorem peruenire. lib. 1. summum ætatis peruadere florem. ibid. paullo pòst. Stare, quibus poßint æui contingere florem.* MVLTA VID. ENIM) *versus est hypermeter. sententia autem est hæc: multa concurrere debere, vt animantes genus suum propagare poßint, primùm vt sint pabula: deinde vt viæ quædam sint, per quas semina vim gignendi habentia manare poßint, membris per rem veneream laxatis & remißis: postremò, vt mas & fæmina membra habeant, quibus ambo inter se per rem veneream iungi, & cõmunem inter se voluptatem capere poßint.* SEMINA QVA POSSINT) *sic legendum potius, quàm, quæ poßint. nam hic ordo est, deinde vt sit via, quà genitalia semina per artus, membris relaxatis, manare poßint.* HABERE, MVTVA QVEIS, &c.) *secutus hîc eram initio cod. Florentinos, & nonnullos alios vulg. in quibus impressum est, habendũ, Mutua queis nectant inter se gaudia, vtrisque, cùm altera scriptura, quæ reperitur in aliis libris, habere, Mutua queis nectant inter se gaudia vtrique, &c. mihi, propterea quòd erat repetẽdum, aut sumendũ foris verbum, debẽt, vel debere, ægrè defendi posse videretur. Illam autẽ sic explicabã, Et vt fæmina cum maribus iungi poßit, habendum est vtrisque: id est, vtrosq;, scilicet mares & fæminas, habere oportet membra, quibus mutua gaudia inter se nectant. Nũc magis probo receptam: & subintelligo, debent, nempe vtrique mares & fæminæ.*

VESCI VITALIBVS AVRIS) *Virgil. lib. 1. Æneid. Quem si fata virum seruant: si vescitur aura Ætheria, &c. idem lib. 4. Quid puer Ascanius? superátne, & vescitur aura?* AVT DOLVS, AVT VIRTVS, AVT DEN. &c.) *quæcumque (inquit) animalia vides viuere, ea aut dolo, aut virtute, aut celeritate salutem suã tutata sunt. sic Tyrius Max.* διαλ. περὶ τῆς Σωκρ. ἐρωτικῆς. ὥσπερ γὰρ ἄλλο ἄλλῳ ζώῳ ἀλέξημα ἥκει παρὰ τῆς φύσεως εἰς τὸν αὐτοῦ βίον, ὑφ' οὗ σώζεται, λέουσιν ἀλκὴ, ἐλάφοις δρόμοι, θῆραι κυσί· καὶ τῷ μὲν ὑγρῷ γένει αἱ νήξεις, τῷ δὲ μεταρσίῳ αἱ πτήσεις, τῷ δὲ ἰλυσπωμένῳ οἱ φωλεοί, *&c. id est, quemadmodũ enim aliud alij animali à natura vitæ præsidium, & munimentum datur, à quo seruatur: leonibus robur, ceruis cursus, canibus venatio: & generi aquatili natationes, volatili volatus, reptili latebræ, &c.*

MVLTAQ. SVNT EX N. VTIL.) *vt boues, oues, capræ, equi, muli, &c. quæ animantes partim ad vescendum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda nobis sunt vtiles.* SÆVAQVE SÆCLA) *& genera animantium iracunda.* AT LEVISOMNA) *sic habent codices aliquot vulgati: in his Veneti, & Florentini, & Germanici, Basileæ impreßi. & ita legendum. non, Et leuisomna. nam hic versus refertur, & pertinet ad ea, quæ sequuntur. leuisomnos autem canes appellat, quasi leuem somnum dormienteis, & qui facile è somno excitentur. vigiles ab Horatio dicuntur, oda 16. lib. 3. & vigilum canum Tristes excubiæ. Hoc etiam probauit Zoilus, vt suum.*

QVOD EST VETERINO) *veterina (inquit Nonius) animalia dicuntur omnia, quæ vehere quid possunt. Lucret. Et genus omne, quod est vet. sem. p. & Festus. veterinam bestiam (inquit) iumentum Cato appellauit à vehendo. Opilius veterinam dici putat, quasi venterinam, vel vterinam, quòd onus ad ventrem religatum gerat.* ET BVCERA SÆCLA) *bucerũ pecus de bubus dicimus, inquit Festus. idem Lucret. lib. 2. Buceriæque greges, & equorum duellica proles.*

QVARE) *id est, propter quam rem, seu propter quam vtilitatem. nam, quare, hîc non interrogat, sed enuntiando referendi vim habet.*

SCILICET HÆC) *refert ad illa superiora: quibus nihil horum tribuit natura, ita vt nec ipsa sponte sua viuere, nec vtilitatem aliquam nobis dare possent, & cet.* DONICVM) *donec, vt sæpe aliàs.*

Sed neque Centauri fuerunt, neque tempore in vllo
Esse queat duplici natura, & corpore bino
Ex alienigenis membris compacta potestas,
Hinc illinc par vis vt non sic esse potis sit.
Id licet hinc quamuis hebeti cognoscere corde.
Principiò circùm tribus actis impiger annis
Floret equus: puer haudquaquam. quin sæpe etiamnum
Vbera mammarum in somnis lactantia quærit.
Pòst, vbi equum validæ vires ætate senecta,
Membráque deficiunt fugienti languida vita:
Tum demum pueris, æuo florente, iuuentas
Occipit, & molli vestit lanugine malas:
Ne fortè ex homine, & veterino semine equorum
Confieri credas Centauros posse, neque esse:
Aut rapidis canibus succinctas semimarinis
Corporibus Scyllas, & cetera de genere horum,
Inter se quorum discordia membra videmus:
Quæ neque florescunt pariter, neque robora sumunt
Corporibus, neque proiiciunt ætate senecta:
Nec simili Venere ardescunt, nec moribus vnis
Conueniunt, neque sunt eadem iucunda per artus.
Quippe videre licet, pinguescere sæpe cicuta

Barbigeras pecudes, homini quæ'st acre venenum.
Flamma quidem verò quom corpora fulua leonum
Tam soleat torrere, atque vrere, quàm genus omne
Visceris in terris quodcumque, & sanguinis exstet:
Quî fieri potuit, triplici cum corpore vt vna
Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimæra
Ore foras acrem efflaret de corpore flammam?
Quare etiam tellure noua, cælóque recenti
Talia qui fingit potuisse animalia gigni,
Nixus in hoc vno nouitatis nomine inani:
Multa licet simili ratione effutiat ore:
Aurea tum dicat per terras flumina volgò
Fluxisse, & gemmis florere arbusta suësse:
Aut homnem tanto membrorum esse impete natum,
Trans maria alta pedum nisus vt ponere posset:
Et manibus totum circum se vertere cælum.
Nam quòd multa fuere in terris semina rerum,
Tempore quo primùm tellus animalia fudit:
Nil tamen est signi, mistas potuisse creari
Inter se pecudes, compactáque membra animantum,
Propterea, quia quæ de terris nunc quoque abundant
Herbarum genera, ac fruges, arbustáque læta,
Non tamen inter se possunt complexa creari.
Res sic quæque suo ritu procedit: & omnes
Fœdere naturæ certo discrimina seruant.

SED NEQVE CENTAVRI FVERVNT) *Centauri, animantes ex homine & equo compacti. sic supr. lib. 4.* Nam certè ex viuo Centauri non fit imago, Nulla fuit quoniam talis natura animalis. Verùm vbi equi, atque hominis casu conuênit imago, Hærescit facilè extemplo, quod diximus antè. *Virgil. lib. 6. Æneid. facit Centauros & Scyllas in vestibulo inferorum stabulare cum somniis.* quam sedem somnia vulgò Vana tenere ferunt, foliísque sub omnibus hærent: Multáq; præterea variarum monstra ferarum, Centauri in foribus stabulant, Scyllæq; biformes.

DVPLICI NATVRA) *humana, & equina.* POTESTAS) *δύναμις, potentia.* HINC ILLINC PAR VIS VT NON SIC) *si huius versus varias scripturas lectori proponere vellem, totam paginam implerem. satis erit mihi eas referre, quæ reperiuntur in lib. manuscriptis, vt videat lector, me ita hunc locum olim restituisse, vt tamen ab iis non longè discesserim. sic igitur habet Vaticanus,* Hinc illinc par vis vt non sint pars esse potis sit: *Scipionis & Faërni, sic:* Hinc illinc paribus vt non sit pars esse potis sit. *Bertinianus & Mēmianus, sic:* Hinc illinc par vis vt non sit par esse potis sit. *quæ scripturæ cùm sint vitiosæ, ego sic reposueram,* Hinc illinc par vis vt non pari esse potis sit. *Atque hæc quidem scriptura ferè*

in Venetis recentioribus, & Lugdunensibus reperitur. sic enim in eis legitur, Hinc illinc par vis vt non par esse potis sit. Sententia autem huius scripturæ, si cui forte obscurior videatur, hæc est. Non potest esse natura, seu potestas aliqua ex alienigenis membris, vt humanis & equinis, compacta, & conflata, ita alienigenis (inquã) vt ex vtraque parte, equi scilicet & hominis, aut aliorum animalium inter se compactorum, vis par pari esse, id est, par pari respondere non poßit. de versus autem ratione non est quòd quisquam dubitet, propter vocem, pari, in qua voce syllaba, ri, non eliditur, & corripitur. nam hoc esse Lucretio vsitatum alibi ostendimus. Licet etiam sic legere, vt Adr. Turnebo placebat, Hinc illinc par vis, vt non sic esse potis sit, eadẽ fere sententia: vt ex hac & illa parte non poßit esse par vis, sic, id est, compactis inter se diuersis animalibus. Atque hanc lectionem nunc sequi malui. Licet etiam sic legere, Hinc illinc par vis pari vti non esse potis sit.

ID LICET) id, nempe in Centauro nõ posse hinc illinc parem pari vim esse.

CIRCVM) circiter, vel dic potius, circumactis, vt sit tmesis.

FLORET) ἀκμάζει, viget. hoc modo ostendit, Centauros esse non posse. non potest vnum animal ex inæqualibus, disparibus, disconuenientibus potestatibus, & membris esse conflatum. Nam ita pars altera erit imbecilla, altera firma: hæc diuturna, & viuax: altera vitæ breuis, & ad mortem præceps: &, quo tempore altera erit ætate corroborata atque adulta, vt equus, qui tribus annis exactis, viget: altera vix dum ab vbere matris erit depulsa, vt puer: & cõtrà, quo tempore pars humana erit valida, ac robusta, tum equina erit senectute confecta. Postremò non iisdem voluptatibus ducuntur, neque iisdẽ molestiis afficiũtur homo & equus. Idem de Scylla canibus succinctã, sentiendũ: de qua etiã mox dicet. QVIN SÆPE ETIAMNVM) id est, quippe etiam cùm treis annos natus est, &c. videtur legendũ: quin sæpe etiam tunc, vel etiamnũ. quo modo edidi, non, vt vulgò, quin sæpe etiam nunc.

LACTANTIA) lac suppeditantia. FVGIENTI LANGV. VITA) sic dixit vitam fugientem, vt Latini dicunt, venenum fugiens, &, litteras fugienteis. Præterea quam hîc fugientem vitam appellauit, eam labentem nominauit infrà eod. lib. ibi. Dulcia linquebant labentis lumina vitæ. sic Horatius annos fugaceis appellat od. 14. lib. 2. Eheu, fugaces, Postume, Postume, Labũtur anni. PVERIS) aliàs, puerili. ego tamen malo, pueris. Etiam hanc lectionem probauit Zoilus.

IVVENTAS) iuuentutis dea, & ipsa iuuenta. ἥβην appellant Græci.

ET MOLLI VESTIT LANVG.) sic supr. eodem libr. mollem vestem dixit, pro molli pilo, & lanugine. & impubem molli pubescere veste.

NE FORTE EX HOMINE) hunc versum profert Nonius. ne forte autem, id est, hæc dixi, vt ne forte credas, &c. CONFIERI) id est, confici. vtitur eod. verbo supr. lib. 3. Id quoque enim sine pernicie confiet eorum. & sæpe virgil. vt lib. 4. Æneid. nunc qua ratione quod instat, Confieri poßit, &c. & Cæs. lib. 7. de bello Gall. postquàm id difficilius confieri animaduertit, &c.

AVT RAPIDIS CAN. SVCC.) Scyllam sic describit Homer. ὀδυσ. μ. Ἔνθα δ' ἐνὶ Σκύλλη ναίει, δεινὸν λελακυῖα: Τῆς ἤτοι φωνὴ μὲν ὅση σκύλακος νεογιλῆς Γίνεται, αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸν, οὐδέ κέ τίς μιν Γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν, &c. id est, Hîc autem Scylla habitat, horribiliter latrans. Cui vox est tanta, quanta catuli recens nati: ipsa autem monstrum est malum: neque quisquam ea visa lætatus fuerit, ne si Deus quidem ei occurrat. M. Tull. verr. de suppliciis: hoc infestior nautis Verres, quàm Scylla, quòd multo se pluribus, & maioribus canibus succinxerat.

NEQVE PROIICIVNT) *sic iam edendum curaui in secunda editione, Adr. Turnebo assensus. proiicere autem, & sumere opponuntur. neque pariter, inquit, robora sumunt, id est, corroborantur: neque pariter proiiciunt, id est, amittunt, quod valet, neque pariter adolescunt, neque senescunt, aut ætate conficiuntur.*

QVIPPE VIDERE LICET P. S. CIC.) *sic lib. 4. de veratro. Præterea nobis veratrum est acre venenum: At capris adipes, & coturnicibus auget.*

FLAMMA QVIDEM VERO) *Probat, numquam fuisse Chimæram, etiā hoc argumento, quòd, cùm poëtæ fabulentur, eam flammas ore efflare solitam, constet autem Chimæra ex leone, dracone, capra, seu ipsa chimæra: leones proinde vt ceteræ animantes, à flammis lædantur, & torreātur. Sed non dissimulabo, nonnullos libros habere, Ignea flamma quidem.* PRIMA LEO, POSTR. DR.) *Ex Hom. ἰλ. ζ. & Hesiod. Theogon. Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα. Profert & M. Tullius lib. 2. epist. ad Attic. Quòd de Q. Fratris epistola scribis, ad me quoque fuit πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ, quid dicam, nescio.*

ORE FORAS ACREM EFFLARET DE CORP. FL.) *hanc potissimùm scripturam secutus sum, vt & maximè probabilem, & maximè cum libris antiquis consentaneam. sic fere loquitur lib. 6. Spiritus ore foras tætrum voluebat odorem.* EFFVTIAT) *Nonius docet, effutire, idem valere, quod cum mendacio dicere, & profert hunc locum. animaduerti autem hoc verbum in quibusdam libris scribi duplici tt.* AVT HOMINEM TANTO M.) *quamobrem hoc non potuerit initio efficere natura, causam affert lib. 1. Denique cur homines tantos natura parare Non potuit, pedibus qui pontum per vada possent Transire, & magnos manibus diuellere monteis, Multáque viuendo vitalia vincere sæcla, Si non, materies quia rebus reddita certa est Gignundis? &c.*

RES SIC QVÆQVE SVO, &c.) *cùm in omnibus libris & manuscriptis, & impressis, præterquàm in Florent. sic reperissem scriptum: Sed sic quæque suo ritu procedit, & omnes Fœdere naturæ certo discrimina seruant: à me impetrare non potui, vt in quattuor vocibus, quæque, &, omnes, seruant, mendum subesse existimarem, sed in aliqua alia potius. Itaque Florentinam lectionem reieci, quæ talis est. Sed sic quodque suo ritu procedit, vt omnia Fœdere naturæ certo discrimine seruent. suspicatus autem primam vocem versus esse deprauatam, sic reposui, Res sic quæque suo ritu procedit, & omnes, &c. Zoilus initiò probauit hanc emendationem: deinde è vestigio improbauit, & ita reponendum grauis auctor censuit. Sed sic quidque suo ritu procedit, & omnia, &c.*

Et genus humanum multo fuit illud in aruis
Durius, vt decuit, tellus quod dura creasset:
Et maioribus, & solidis magis ossibus intus
Fundatum, & validis aptum per viscera neruis:
Nec facilè ex æstu, nec frigore quod caperetur:
Nec nouitate cibi, nec labi corporis vlla.
Multáque per cælum solis voluentia lustra
Volgiuago vitam tractabant more ferarum.
Nec robustus erat curui moderator aratri
Quisquam: nec scibat ferro molirier arua,

Nec noua defodere in terram virgulta, neque altis
Arboribus veteres decidere falcibu' ramos.
Quod sol, atque imbres dederant, quod terra crearat
Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque, &, quæ nunc hiberno tempore cernis
Arbuta pœniceo fieri matura colore,
Plurima tum tellus etiam maiora ferebat.
Multáque præterea nouitas tum florida mundi
Pabula dia tulit, miseris mortalibus ampla.
At sedare sitim fluuij, fontésque vocabant:
Vt nunc montibus è magnis decursus aquaï
Claricitat latè sitientia sæcla ferarum.
Denique noctiuagi siluestria templa tenebant
Nympharum, quibus exibant humore fluenta
Lubrica, proluuie larga láuere humida saxa:
Humida saxa super viridi stillantia musco:
Et partim plano scátere, atque erumpere campo.
Nec dum res igni scibant tractare, neque vti
Pellibus, & spoliis corpus vestire ferarum:
Sed nemora, atque cauos monteis, siluásque colebant,
Et frutices inter condebant squalida membra,
Verbera ventorum vitare, imbreísque coacti.
Nec commune bonum poterant spectare, neque vllis
Moribus inter se scibant, neque legibus vti.
Quod quoique obtulerat prædæ fortuna, ferebat,
Sponte sua, sibi quisque valere, & viuere doctus.
Et Venus in siluis iungebat corpora amantum.
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque impensa libido,
Vel pretium glandes, atque arbuta, vel pira lecta.

ET GENVS HVMANVM, *&c.)* *Nunc de primis hominibus verba facere incipit.* DVRIVS, VT DECVIT, TELL. Q. D. C.) *sic ferè* Virgil. Georgic. I. *Vnde homines nati, durum genus.* NEC LABI) *id est, nec labe, vt alibi, parti, contagi, voci, & multa alia, pro parte, contage, voce, &c.*

VITAM TRACTABANT) *id est, vitam trahebant, seu traducebant. quidam tamen legendum putant, tolerabant: quibus propemodum assentior. Verumtamen nihil mutare ausim.* MOLIRIER) *moliri dicimur quidquid cum labore facimus, aut agimus. moliri igitur arua hoc loco positum est pro eo, quod est, agros colere, seu ex campis, & locis inaratis, agros cultos magno labore efficere: vel*

agros laboriosa cultura meliores reddere. Neque *verò me fallit, legi in quibusdam libris vulgatis, mollirier arua, gemino ll. sed, molirier, vnico l, magis probo.*

NEC NOVA DEFODERE IN T. V.) *sic infra eod. lib. extr. Vnde etiã libitum est stirpeis committere ramis,* Et *noua defodere in terram virgulta, &c.*

QVOD TERRA CREARAT SP. S.) *ad hunc locum illustrandũ pertinent illa* Tyrij Maximi, περὶ ἔρωτος. Ἦσαν δέ που κατὰ τὸν Ἐπικούρου, φασὶ, βίον, αἱ τροφαὶ τοῖς ἀνθρώποις φηγοὶ, καὶ ὄχναι. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπεφημίσθη φέρειν ἡ γῆ τοὺς καρποὺς αὐτομάτους, ὅτι αὐτοῖς οὐδὲν ἔδει γεωπονίας ἐξ αὐτοφυοῦς βιοτεύουσιν. *id est,* Viuebãt *autem scilicet (qualem victum adamabat, vt aiunt,* Epicurus) *primi homines glandibus, & piris agrestibus.* Atque *iccirco fama est, tum terram fructus tulisse sponte sua venienteis: quia nihil eis opus erat agricultura, aut labore rustico, cùm victu vterentur sponte sua nato.* Eodem *pertinent & illa* Platonis, πολιτικῷ. Τὸ δ' οὖν τῶν ἀνθρώπων λεχθὲν αὐτομάτου περὶ βίου, διὰ τὸ τοιόνδε εἴρηται. Θεὸς ἔνεμεν αὐτοὺς αὐτὸς ἐπιστατῶν· καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῶον ὂν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. νέμοντος δὲ ἐκείνου, πολιτεῖαί τε οὐκ ἦσαν, οὐδὲ κτήσεις γυναικῶν καὶ παίδων· ἐκ γῆς γὰρ ἀνεβιώσκοντο πάντες, οὐδὲν μεμνημένοι τῶν πρόσθεν· ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἀπῆν πάντα· καρποὺς δ' ἀφθόνους εἶχον ἀπό τε δρυῶν καὶ πολλῆς ὕλης ἄλλης, οὐχ ὑπὸ γεωργίας φυομένους, ἀλλ' αὐτομάτης ἀναδιδούσης τῆς γῆς, γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο· τὸ γὰρ τῶν ὡρῶν αὐτοῖς ἄλυπον ἐκέκρατο· μαλακὰς δ' εὐνὰς εἶχον ἀναφυομένης ἐκ γῆς πόας ἀφθόνου, *&c.* Quod *igitur de hominum victu sponte sua suppeditante propter talem causam dictum est.* Deus *pascebat eos, cùm ipse eis praeesset: quemadmodum nunc homines, animal alterum diuinius, alia genera se deteriora pascunt, & curant.* Illo *autem pascente non erant reip. administrandae rationes, neque vxorum & liberorum possessiones.* Ex *terra enim reuiuiscebant omnes, res praeteritas memoria non repetentes.* Atque *haec quidem talia omnia aberant.* Fructus *autem vberes, & copiosos habebant, tum ex quercubus, tum ex alia silua, non ex agricultura nascenteis, quos terra sponte sua gerebat.* Nudi *autem & sine stragulis magnam partem foris & sub dio vitam colebant.* Nam *anni tempora cùm essent temperata, nullam eis molestiam exhibebant. cubilia autem mollia habebant, multa herba ex terra succrescente, &c.* GLANDIF. INT. PON. CORP. Q.) *Hoc eò dicit, quòd glans, & primus, & primorũ hominũ victus fuit. ex quo idẽ sic inf. eod. lib.* Sic *odiũ cepit glãdis, &c.* ARBVTA) *rubra poma siluarũ: quae* Plin. *vnedones appellat.* Virg. Georg. *I. atq; arbuta sacrae* Deficerẽt *siluae.*

POENICEO) *sic habent libri manuscripti, non, vt vulgati, puniceo.* Veteres *enim in multis nominibus oe pro u. vsurpabant. ita, moenera, & poenire, dicebãt, pro, munera, &, punire, vt suprà admonuimus ad illum locum lib. I. fera moenera militiai. & ad illum lib. 3.* Purpura, *poeniceúsque color, clarißimũ multo, &c. vbi etiam malim legi, poeniceúsque color, vt est in lib. manusc.* Talia *sunt illa apud* M. Tullium *in libris de legibus. coera, oesus, &c. pro, cura, vsus, &c.*

PABVLA DIA TVLIT MIS. MORT. A.) *si legimus, vt habent nonnulli libri vulgati,* Pabula *dura tulit, &c. sic explicabo: pabula tulit dura quidem illa, & agrestia, sed tamen primis illis hominibus ampla, id est,* ἀρκοῦντα καὶ ἱκανά *id est, quibus illi erant contenti, vel quae illis satis erant:* Sin, *vt habent tres libri manuscripti, & docti viri magis probãt:* Pabula *dia tulit, &c. dia pabula, interpretabor, sua sponte, & sine labore, & quasi diuinitus venientia, ac nascentia.*

FONTE'SQVE VOCABANT) *sic habẽt omnes libri & manuscr. & typis excusi, praeter* Florent. *in quibus legitur, fontésq; docebant. ego, vocabant, probo, &*

interpretor, inuitabant. DECVRSVS AQVAI) *id est, aqua decurrens, quod est ex loco decliui fluẽs. sic sup. eod. lib. nõ longè à princip. magnus decursus aquarũ Vndique declarat.* CLARICITAT LATE SITIENTIA) *Cùm initio secutus essem libros vulgatos, Clarior accitat sitientia, &c. & tamen lectori scripturæ varietatem indicassem: hæc, quæ deinceps sequũtur, annotaram, his ipsis verbis. clarior aqua, quàm aliis in locis, accitat, id est inuitat sitienteis feras. sed nõ celabo lectorem, in quibusdam libris manuscr. ita scriptum esse, Claricitate sitientia, &c. in al. claricitatiate, quæ scripturæ sine dubio mendosæ sunt. veruntamen consideret eas lector ingeniosus. Hactenus hoc de loco olim scripseram. Posteà scripturã veterem repetitam, ac retractatã, hoc modo supplebam, Claricitare solet sitiẽtia sæcla fer. atque hanc emendationem arbitrabar esse rectam. Sic autem dictum, claricitare, pro, clarè, aut clara voce citare, vt, altitonans, pro, alte tonans: altiuolans, pro alte volans. beniuolens, blandiloquẽs, & simil. pro, benè volens, & blandè loquẽs. Nunc Simeoni Bosio assentior, qui in eo meam cõiecturam tuetur, quòd verbũ compositum, claricito, retinet: in eo autẽ ab ea discedit, quòd pro, solet, facit ex antiquæ scripturæ vestigiis, latè, totúmque versum sic legendum censet, Claricitat latè sitientia sæcla fer. Latè autem, id est lato, magno, & dẽso agmine. Quòd verò Zoilus reponit, Clare citat ad se sitientia, &c. ferri non potest.*

SILVESTRIA TEMPLA) *id est antra, & Nympharum domos.*

QVIBVS EXIBANT) *ex quibus ibãt: ex quibus manabant.* HVM. FL. LVBR.) *ordo est, fluenta, humore lubrica, id est fluenta humida, & liquida.*

LAVERE) *lubrica lauere, id est lubrica ad lauandum, vel vt lauarent. licet etiam coniungere cum verbo, exibant, vt sit, exibãt lauere, id est, vt lauerent, quemadmodum loquebantur veteres.* ET PARTIM) *partim, hîc solùm positum, quemadmodum & alibi. referendum est autem ad versum illum superiorem: Lubrica proluuie larga lauere, &c.* SCATERE) *scatere, à verbo scato, is, it. tertiæ inflexionis. sic lib. 6. Quod genus endo mari spirat fons dulcis aquaï, Qui scatit. ibid. Et scatere illa foras in stuppam semina.*

NECDVM RES IGNI SCIB. TR.) *Casis enim, & pellibus repertis, certis matrimoniis institutis, & receptis, ignis vsu cognito, tum ingenium hominũ mollius esse cœpit, vt dicet non ita multis pòst versib.* PELLIBVS) *quæ inuentori ipsi, eique, qui primus gessit, inuidiosæ, & pestiferæ fuerunt, vt dicet infrà eod. lib. extr. ibi. Pellis item cecidit, &c.*

NEC COMM. BON. POT. SP.) *hac de re inf. eod. lib. ibi. Condere cœperunt vrbeis, &c. Aliquot versuum, qui deinceps sequuntur, ordinem nescio quorum hominum culpa perturbatum, restitui.* ET VENVS IN SILVIS IVNGEBAT, &c.) *in quibusdam libris manuscr. reperi scriptum: Et Venus in siluis lucebat. ex qua vitiosa scriptura putabam legendum: Et Venus in siluis laciebat. Verumtamen receptam lectionem probo.* IMPENSA LIB.) *hoc est magna libido. sic Cæsar, impenso pretio dixit, pro magno.*

Et manuum mira freti virtute, pedúmque,
Consectabantur siluestria sæcla ferarum
Missilibus saxis, & magno pondere clauæ:
Multáque vincebant, vitabant pauca latebris:
Setigerísque pares suibus siluestria membra

Nuda dabant terræ nocturno tempore capti,
Circùm se foliis ac frundibus inuoluentes.
Nec plangore diem magno, solémque per agros
Quærebant pauidi, palantes noctis in vmbris:
Sed taciti respectabant, somnóque sepulti,
Dum rosea face sol inferret lumina cælo.
A paruis quòd enim consuerant cernere semper
Alterno tenebras, & lucem tempore gigni,
Non erat, vt fieri posset, mirarier vmquam,
Nec diffidere, ne terras æterna teneret
Nox in perpetuum, detracto lumine solis:
Sed magis illud erat curæ, quòd sæcla ferarum
Infestam miseris faciebant sæpe quietem:
Eiectíque domo fugiebant saxea tecta
Spumigeri suis aduentu, validíque leonis:
Atque intempesta cedebant nocte pauentes
Hospitibus sæuis instrata cubilia frunde.
Nec nimio tum plus, quàm nunc, mortalia sæcla
Dulcia linquebant labentis lumina vitæ.
Vnus enim tum quisque magis deprensus eorum
Pabula viua feris præbebat dentibus haustus:
Et nemora ac monteis gemitu, siluásque replebat,
Viua videns viuo sepeliri viscera busto.
At, quos effugium seruarat: corpore adeso
Posterius tremulas super vlcera tætra tenentes
Palmas, horriferis accibant vocibus Orcum:
Donicum eos vita priuarant vermina sæua
Experteis opis, ignaros quid volnera vellent.
At non multa virûm sub signis millia ducta
Vna dies dabat exitio: nec turbida ponti
AEquora lædebant naueis ad saxa, viròsque.
Sed temerè, in cassum mare, fluctibu' sæpe coortis,
Sæuibat, leuitérque minas ponebat inaneis.
Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti
Subdola pellicere in fraudem ridentibus vndis.
Improba nauigij ratio tum cæca iacebat.
Tum penuria deinde cibi, languentia leto
Membra dabat: contrà nunc rerum copia mersat.
Illi imprudentes ipsi sibi sæpe venenum

Vergebant: nunc dant aliis sollertius ipsi.

MVLTAQVE VINCEBANT) *multa viribus corporis obtinebant: raro fugiebant, raroque metu perterriti latebras quærebant, & latebrarum præsidio periculum vitabant.* NVDA DABANT) *Sic legendum, non, vt vulgo, Nudabāt terræ. Licet etiam legere, Mandabant terræ, si quis forte malit.*

A PARVIS) *quidā libri habent, A pueris.* NON ERAT, VT FIERI, &c.) *ordo est, non erat eis curæ mirari, quomodo id fieri posset: nec curabant diffidere: id est, non veniebat eis in mentem diffidere, ne terra tenebris sempiternis obsessa permaneret: sed magis illud erat curæ, quod, &c.*

INFESTAM M. F.) *infestam faciebant: id est, vt M. Tull. loquitur, infestam habebant: atque, vt planius dicam, infestabant. sic sup. eod. Cum loca præterijt flammis infesta, &c.* SAXEA TECTA) *antra, saxeas domos. sup. siluestria tēpla.*

HOSPITIB. SÆVIS) *suibus siluestribus, leonibus, lupis, vrsis, & simil. feris: à quibus sæpe vorabātur, vt mox dicturus est, ibi, Vnus enim tum quisque magis deprensus eorū, Pabula viua feris, &c. Quæ videntur sumta è Plat. in politico.* Τῆς γὰρ τοῦ κεκτημένου, καὶ νέμοντος ἡμᾶς δαίμονος ἀπερημωθέντες ἐπιμελείας, τῶν πολλῶν αὖ θηρίων ὅσα χαλεπὰ τὰς φύσεις ἦν, ἀπαγριωθέντων, αὐτοί τε ἀσθενεῖς ἄνθρωποι καὶ ἀφύλακτοι γεγονότες, διηρπάζοντο ὑπ' αὐτῶν, *&c. id est, nam ab eius, qui nos possidet, & gubernat, Genij procuratione deserti, multis feris, quarum naturæ erant sæuæ atque asperæ, efferatis, cum ipsi essent imbecilli, & sine custodibus, ab iis diripiebantur, &c.*

ATQVE INTEMPESTA) Intempestam noctem Ælius dicebat, (vt refert Varro lib. 5. de lingua Latina) cum tempus agendi est nullum: quod alij concubium appellarunt, quod fere omnes tum cubarent: alij vero ab eo, quod sileretur, silentium noctis. quod idem tempus Plautus conticinium dicit.

NEC NIMIO TVM PLVS) *quamuis homines tum sæpe à feris dilacerabantur, ac deuorabantur: non tamen tunc multo magis, quàm nunc, moriebantur.*

DVLCIA LINQ. LABENTIS LVMINA) *libri quidem omnes & manuscrip. & typis excusi habent, lamentis. Sed placet mihi M. Antonij Mureti coniectura: qui legendum putat, labentis lumina vitæ. Nam quod ita quidam declarāt, vitam relinquebant lamentis: id est, cum lamentis: sententiam quidem afferunt probabilem, & huic loco consentaneam: sed inusitato loquēdi genere expressam. Cum hæc olim ita scripsissem, nisi quod in contextu Lucretianorum versuum non posueram, labentis, in prima editione, sed in secunda demum: Zoilus hanc coniecturā vel meam, vel Mureti, arripuit, sibique, vt suam, vindicauit. Quis plagiarius furacior, quis impudentior, quis iniustior fingi, aut excogitari potest? Non dignus est, quem omnes, qui litteras colunt, notis inurant insignibus ad ignominiam sempiternam? Confirmant autem hanc lectionem illud, quod est supra eodem libro, Membraque deficiunt fugienti languida vita. Nam labentis vitæ, & fugientis vitæ, eadem ratio, & sententia est.* MAGIS) *quàm nunc.*

VIVA VIDENS VIVO) *non temere harum syllabarum complosionem quæsiuit, Viua vi. viuo. Quod autem ad huius loci sententiam attinet, cum eo congruit illud Ennianum: Vulturis in siluis miserum mandebat homonem. Heu, quàm crudeli condebat membra sepulcro! Ad hunc eundem locum pertinet & ille ex lib. 3. Mortua quoi prope iam vita est viuo, atque videnti.*

HORR. ACC. V. ORC.) *horribilibus vocibus mortem vocabant, dolore*

cruciati. DONICVM EOS,) id est, donec eos, &c. sic autem habent duo libri manuscrip. reliqui, Denique, & item quidam vulgati: quod deprauatum est ex recto, Donicum. VERMINA) dolores ex vermibus membra corrodentibus, ac depascentibus. consule Festum.

QVID VOLN. VELLENT,) id est, quid vulnera postularent: seu quæ remedia vulneribus sanandis essent adhibenda.

AT NON MVLTA VIRVM) At non multa virorum millia vno die in prœlio cadebant. Dicæarchus libro de interitu hominum (vt refert M. Tull. lib. 2. de Offic.) collectis ceteris caussis eluuionis, pestilentiæ, vastitatis, belluarum etiam repentinæ multitudinis, earum impetu docet quædam hominum genera esse consumta: deinde comparat, quanto plures deleti sint homines impetu, id est, bellis, aut seditionibus, quàm omni reliqua calamitate.

NEC TVRBIDA PONTI) nec mare ventis turbatum, & concitatum naueis ad scopulos allidebat, & ita frangebat.

SED TEMERE, IN CASSVM MARE FLVCTIBV' S. C.) id est, sed mare fluctibus coortis, & tempestate commota, temere & frustra sæuiebat, seu irascebatur, nempe quia nemo tum nauigabat. mendosè in quibusdã lib. vulgatis legitur, Nec temere in cursu, &c. Licet autem etiam ita legere: Sed temere in cassum frustra mare sæpe coortum, &c. vt habent libri Parisienses, & Veneti vtrique, & Basilienses. LEVITERQVE MINAS PONEBAT) si legemus, miscebat, vt habent quidam libri, sic videtur hic locus explicandus, & leuiter: id est, sine periculo mortalium, minas inaneis miscebat, id est, frustra minabatur fluctibus. Sin, vt in quibusdam vulgatis, à quibus non discrepant nonnulli manuscripti, legitur, minas ponebat inaneis: quam lectionem nunc magis probo: sic interpretabor: ponebat leuiter minas, &c. id est, facile & cito desinebat minari.

PELLACIA,) id est, fallacia, & fallax æquoris tranquillitas, quæ postea in magnos, & horribileis fluctus interdum verti solet. suprà lib. 2. Subdola cùm ridet placidi pellacia ponti. iynx appellatur à Græcis talis maris fallacia, & quasi illecebra: videlicet summa tranquillitas, quæ ad nauigandum homines inuitat. Atque hic locus me admonet, vt locum apud M. Tullium in epistolis ad Atticum, deprauatum, emendem: qui est in epistola 12. lib. 5. Sic autem in nonnullis libris vulgatis legitur. Itaque erat in animo nihil festinare, nec me Delo mouere, nisi omnia ἀκρατηρέων iura vidissem: quo modo in nostris libris veteribus scriptum reperi: in nonnullis aliis, nisi omnia ἀκρατηρέων tuta vidissem. Malaspina sic putauit legendum: nisi omnia ἀκρωτηρίων iura vidissem: quam lectionem, quòd mihi speciosa videbatur, in mea editione secutus sum. Sed tantum abest, vt hæc sit emendata, vt corruptior sit, quàm recepta. Ne diutius igitur lectorẽ suspensum teneam, ex voce, ἀκρατηρέων, duæ faciendæ sunt, ἄκρα τηρέων, & ex, iura, ἴυγγα. sententia nunc huius loci plana est. hoc enim sentit Cicero. Propter difficultatem nauigandi, quam superioribus diebus experti sumus, & quia nauiculæ Rhodiorum fluctum ferre non possunt: decretum erat mihi nihil festinare, nec me Delo cõmouere, nisi omnia ἄκρα τηρῶν, siue τηρέων, id est, promuntoria obseruans, ἴυγγα, id est, tranquillitatem maris ad nauigandum allicientem atque inuitantem, vidissem. Hæc igitur est illa maris tranquillitas, quam Lucretius pellaciam appellat & hoc, & secundo libro: quámque M. Tullius se exspectaturum dicit, diligẽter obseruata ventorum, qui ex promuntoriis exsistunt, ratione. Fuit autem vox, ἴυγγα deprauata à scriptore librario, cùm eam scripsisset litte-

Latinis, hoc modo, Iurra: vnde postea factum est, iura. Verùm, ne quid dissimulẽ, huius coniecturæ, & emendationis laus, Simeoni Bosio, viro doctissimo, atque ingeniosissimo debetur. Et quoniam idem in quodam Moschi carmine, quo talis maris illecebra describitur, mendum ab aliis non modò non sublatum, sed ne animaduersum quidem, diuina coniectura fretus sustulit, Moschi versus, præsertim cùm ad hunc locum illustrandum valde pertineãt, non me pigebit huc adscribere. Sic igitur Moschus. Τὰν ἅλα τὰν γλαυκὰν, ὅταν ὤνεμος ἀτρέμα βάλλοι, Τὰν φρένα τὰν δειλὰν ἐρεθίζομαι, οὐδ' ἔτι μυῖσα Ἐντὶ φίλα, ποτάγει δὲ πολὺ πλέον ἄμμε γαλάνα. Ἀλλ' ὅταν ἀχήσῃ πολιὸς βυθὸς, ἁ δὲ θάλασσα Κυρτὸν ἐπαφρίζῃ, τὰ δὲ κύματα πυκνὰ μεμήνῃ, Ἐς χθόνα παπταίνω, καὶ δένδρεα, τὰν δ' ἅλα φεύγω, Γᾶ δέ μοι ἁ πιστὰ, τάχα δ' εὔσκιος εὔαδεν ὕλα, &c. id est, vt nos quidem vertimus, Cùm mare cæruleum lenis pauit aura, leuísque, Tum mihi titillant mentem læuam, atque misellam Æquora, nec mihi terra placet, sed me magi' multo Pellicit æqua maris facies ridentibus vndis. Ast vbi cana sonant ponti freta tristibus Euris: Cùm spumant vndæ, & fluctus maris æquora turbant: Terram oculis circumspicio, ramósque virenteis, Et fugio mare ventosum, fluctúsque sonoros: Terra mihi fida est cordi, siluæq; salubres, &c. Ex interpretatione mea Latina facilè iam cuiuis intelligere licet, secundum versum esse mendosum, & pro μοῖσα, legendum, duabus vocibus, μοι γᾶ. Quod idem ille Bosius, vnus & princeps vidit, mihíque nuper, cùm esset domi meæ, indicauit: ego autem continuò ei assensus sum. PELLICERE IN FRAVDEM) suis blanditiis in fraudem allicere. sup. lib. 4. Quæ lacere in fraudem possent, vinctósque tenere.

RIDENTIBVS VNDIS) placidis, & lenibus. nam γέλως θαλάσσης, id est, risus maris, pro tranquillitate maris ponitur à poëtis.

CÆCA) cur cæcam nauigiorum rationem appellat? an quòd tunc erat ignota? an quòd ab hominibus cæcis, id est, imprudentibus atque inconsideratis, postea excogitata & inuenta est? ILLI IMPRVDENTES) quia ignorabant vireis, seu potestates, & naturas stirpium, herbarum, animantium, ceterarúmq; rerum.

VERGEBANT) infundebant. Plautus Curculione. Ipsum expeto tangere: Inuergere in me liquores tuos Sino ductim. Iterum Lucret. supr. lib. 2. In terras igitur quoque solis vergitur ardor. vergendi verbo vtebantur in sacrificiis.

SOLLERTIVS) ingeniosius. ex quo venefici appellati sunt.

Inde casas postquàm, ac pelleis, ignémque paratur:
Et mulier coniuncta viro concessit in vnum:
Castáque priuatæ Veneris connubia læta
Cognita sunt, prolémque ex se videre creatam:
Tum genus humanum primùm mollescere cœpit.
Ignis enim curauit, vt alsia corpora frigus
Non ita iam possent cæli sub tegmine ferre:
Et Venus imminuit vireis, puerique parentum
Blanditiis facilè ingenium fregere superbum.
Tunc & amicitiam cœperunt iungere habentes
Finitima inter se, nec lædere, nec violare.
Et pueros commendarunt, muliebréque sæclum
Vocibus, & gestu, cùm balbè significarent,

Imbecillorum esse æquum misererier omnium.
Non tamen omnimodis poterat concordia gigni:
Sed bona, magnáque pars seruabant fœdera casti:
Aut genus humanum iam tum foret omne peremtum:
Nec potuisset adhuc perducere sæcla propago.

AC PELLEIS) *primùm enim pellibus corpora texerunt homines: deinde elegantiorem, atque operosiorem vestitum repererunt. Itaque Hercules pelle amictus fingitur ac pingitur, vt homines antiquum vestiendi corporis morem memoria repetant. Quod confirmat Diodori Siculi auctoritas, lib. 1. his verbis.* Ὁμοίως δὲ τό, τε ῥόπαλον, καὶ τὴν λεοντὴν τῷ παλαιῷ πρέπειν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ, κατ᾽ ἐκείνους τοὺς χρόνους, μήπω τῶν ὅπλων εὑρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιταττομένους, ταῖς δὲ δοραῖς τῶν θηρίων σκεπαστηρίοις χρῆσθαι: *id est, similiter autem clauam, & pellem leoninam antiquo Herculi conuenire, propterea quòd temporibus illis homines, nondum armorum vsu reperto, vim aduersariorum suorum lignis propulsabant, pellibus autem corpora tegebant.* CVRAVIT) *effecit. tralatio est. sic lib. 3. calidíque vaporis Semina curare, in membris vt vita moretur. & lib. 4. Quod ne miremur, sopor, atque obliuia curant. & infrà eodem libro, Suscipiendáque curarit sollemnia sacra.* ALSIA CORPORA) *sic legi debet, & ita habent libri manuscripti, vulgati verò algida, mendosè. sunt autem alsij, & alsiosi, qui frigus ferre non possunt. Varro lib. 2. de re rustica cap. 3. de capris. stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quòd est alsiosum. Hãc quoque emendationem probauit & secutus est Zoilus, tamquam eius auctor.*

CÆLI SVB TEGMINE) *sub diuo.* HABENTES FINITIMA) *id est, finitimi, seu finitimos agros habentes,* ὅμοροι. *non est autem quòd quemquam moueat duorum manuscriptorum librorum scriptura, auentes. erratum enim est librariorum, qui sæpe scribebant u, pro b. & contrà b, pro u. & item sæpe aspirationis notam omittebant.* BALBE) *balbutientes. Balbutit, inquit auctor vocabularij Latinogræci,* νηπίῳ προσπαίζων τραυλίζει.

MISERERIER OMNIVM) *sic habent omnes ferè libri vulgati. manuscripti autem, omni. ex quo suspicantur nonnulli legendum, omnis, seu omneis. Omnino scriptura vulgata, tolerabilis, & probabilis est. Nam in voce, omniũ, fit* συνίζησις. *seu* συμφώνησις, *vt apud Virgil. lib. 1. Æneid. depẽdent lychni laquearibus aureis. & apud Catull. carm. de nuptiis Pelei & Thet. Qualis adest Thetidi, qualis cõcordia Peleo.* SED BONA, MAGNAQVE PARS) *si non omnibus modis poterat concordia gigni: at bona, & magna pars fœdera seruabat.*

ADHVC) *vsque ad hoc tempus.* SÆCLA) *genera animantium.*

At varios linguæ sonitus natura subegit
Mittere: & vtilitas expressit nomina rerum,
Non alia longè ratione, atque ipsa videtur
Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ,
Cùm facit, vt digito, quæ sint præsentia, monstrent.
Sentit enim vim quisque suam, quam possit abuti.
Cornua nata prius vitulo quàm frontibus exstent,

Illis iratus petit, atque infensus inurget.
At catuli pantherarum, scymníque leonum
Vnguibus, ac pedibus iam tum, morsúque repugnant,
Vix dum etiam cùm sunt dentes, vnguésque creati.
Alituum porrò genus, alis omne videmus
Fidere, & à pennis tremulum petere auxiliatum.
Proinde putare aliquem tum nomina distribuisse
Rebus: & inde homines didicisse vocabula prima,
Desipere'st. nam cur hic posset cuncta notare
Vocibus, & varios sonitus emittere linguæ:
Tempore eodem alij facere id non quisse putentur?
Præterea, si non alij quoque vocibus vsi
Inter se fuerant: vnde insita notities est
Vtilitatis? & vnde data'st huic prima potestas,
Quid vellet, facere, vt scirent, animóque viderent?
Cogere item plureis vnus, victósque domare
Non poterat, rerum vt perdiscere nomina vellent:
Nec ratione docere vlla, suaderéque surdis,
Quid facto esset opus. neque enim faciles paterentur:
Nec ratione vlla sibi ferrent amplius aureis
Vocis inauditos sonitus obtundere frustrà.

AT VARIOS LINGVÆ SONITVS) *Nunc de principio & origine sermonis humani.* De quo sic Laërtius: Ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα ἐξ ἀρχῆς μὴ θέσει γενέσθαι, ἀλλ' αὐτὰς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων καθ' ἕκαστα ἔθνη ἴδια πασχούσας πάθη, καὶ ἴδια λαμβανούσας φαντάσματα, ἰδίως εἰς τὸν ἀέρα φωνὴν ἐκπέμπειν, στελλομένην ὑφ' ἑκάστων τῶν παθῶν, καὶ τῶν φαντασμάτων, &c. *id est,* Ex quo *& nomina. seu vocabula rerum ab initio non ex instituto, & consilio esse nata, sed ipsas hominum naturas in singulis gẽtibus, propriis affectibus tactas, & propriis visionibus pulsas, propriè vocem in aërem emißisse, ab vnoquoque affectu, & viso contractam, vt aliquando esset etiam ex gentium locis differentia.* Posterius *autem in singulis gentibus priuata nomina fuisse rebus imposita, vt declarationes cogitationum essent inter se minus ambiguæ, & breuiores, & dilucidiores.* Cùm *autem ij, qui apud alios sui animi sensa exprimere vellent, res illis ignotas, miniméque in promtu positas proponerẽt: nouos quosdam sonitus edere coactos esse: illos autem ratiocinatione & coniectura maxima ex parte ductos, quid hi sibi vellent, cognouisse, & eorum sententiam interpretatos esse.* Hactenus Laërtius. *lege etiã hac de re* Diod. Sicul. *initio lib.* 1. *sed maximè* Platonem *in* Cratylo. INFANTIA LINGVÆ.) ἀφασία.

SENTIT ENIM VIM Q. S. QVAM P.) *cùm in omnibus ferè lib. vulgatis legeretur, quod poßit abuti, ego, quoad, reposueram, vt esset hæc sententia: sentit quisque vim suam, quousque ea vi abuti poßit. nam, quoad, vnius syllabæ est per syniZesin, vt suprà lib.* 2. *Quoad licet, ac potis es reperire inolentis oliui, &c.* Sed *cùm in vno, atque altero lib. manuscripto reperissem, quam poßit abuti, hanc*

scripturam secutus sum, vt longè omnium optimam. vtor enim, & abutor, etiam cum quarto casu iungebant veteres. Quòd autem ad huius loci sententiam attinet, cum eo congruunt illa ex Minucio in Octauio, Quídue animantium loquar aduersus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus septas, & fundatas vngulis, & spicatas aculeis, aut pedũ celeritate liberas, aut elatione pinnarũ?

AT CATVLI PANTH. SCYMNIQVE) *profert hunc versũm Nonius in voce, catuli. Iam scymni, Græca vox est, idémque valet, quod Latina, catuli.*

VIX DVM ETIAM CVM SVNT) *Cùm olim secutus essem omneis fere libros vulgatos, hæc annotaram: In quibusdam libris manuscriptis desideratur vox, ipsis, vt fortasse legendum sit, Vix dum etiam cùm sunt dentes, vnguésque creati. Codices quidem Florentini sic habent: Vix etiam cum sunt, &c. Nunc igitur sic legendum censeo, Vix dum etiam cùm sunt, &c. non, vt vulgò, Vix dum cum ipsis sunt, &c. Licet etiam sic legere: Vix dum eis, cùm sunt dentes, vnguésque creati.* ALITVVM PORRO GENVS) *profert hunc versũm Nonius, cum eo, qui proxime sequitur, in voce, auxiliatus. alituum autem, pro, alitum, positum. Sic Virgil. lib. 8. Æneid. Alituum, pecudúmque genus sopor altus habebat. & Lucretius paullo pòst. Postremò genus alituum, &c.*

PROINDE PVTARE ALIQVEM) *Hæc contra Pythagoram dicuntur, cui summæ sapientiæ visum est, rebus omnibus nomina imposuisse: & item contrà Platonem, qui in Cratylo docet, nomina consultò rebus esse imposita, eúmque, qui primus nomina fabricatus sit, ὀνοματουργὸν, id est, nominum opificem, & ὀνοματοθέτην, id est, nominum impositorem, seu conditorem nominat.*

TEMPORE EODEM ALII &c.) *proinde ac si dicat. si quis vnus potuit nomina rebus imponere, & res vocabulis notare: idem & alius eodem tempore facere potuit.* PRÆTEREA SI NON ALII QVOQVE) *huius loci hæc sentẽtia est. Præterea si non etiam alij homines inter se oratione vsi fuerant: vnde huic vni nata est cognitio vtilitatis, quæ ex sermone percipitur? & vnde ei data est potestas faciendi, vt alij scirent, atque intelligerent, quid sibi vellet? Hic enim ordo verborum est: vnde huic data est potestas facere, id est, potestas faciendi, vt scirent, animóque viderent, quid vellet?*

QVID FACTO ESSET OPVS) *Sic necessariò legendum esset, quamuis codices omnes reclamarent. Verùm tamen adiuuant & confirmant hanc scripturam duo codices veteres, cum quibus consentiunt quidam vulg. qui habent, Quid facto sit opus.* SVADEREQVE SVRDIS) *id est, suadere non intelligentibus, seu iis, qui intelligere non curarent.*

Postremò quid in hac mirabile tantopere'st re,
Si genus humanum, quoi vox, & lingua vigeret:
Pro vario sensu varias res voce notaret,
Quom pecudes mutæ, quom denique sæcla ferarum
Dissimileis soleant voces, variásque ciere,
Quom metus, aut dolor est, & quom iam gaudia gliscunt?
Quippe etenim id licet è rebus cognoscere apertis.
Inritata canum quom primùm magna Molossũm
Mollia ricta fremunt, duros nudantia denteis:

Longè alio sonitu rabie districta minantur:
Et quom iam latrant, & vocibus omnia complent.
At catulos blandè quom lingua lambere tentant:
Aut vbi eos iactant pedibus, morsúque petentes,
Suspensis teneros imitantur dentibus haustus:
Longè alio pacto gannitu vocis adulant,
Ac quom deserti baubantur in ædibus, aut quom
Plorantes fugiunt summisso corpore plagas.
Denique non hinnitus item differre videtur,
Inter equas vbi equus florenti ætate iuuencus
Pinnigeri sæuit calcaribus ictus amoris,
Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma:
Ac quom sis aliàs concussis artubus hinnit?
Postremò genus alituum, variæque volucres,
Accipitres, atque ossifragæ, mergíque, marinis
Fluctibus in salsis victum, vitámque petentes,
Longè aliàs alio iaciunt in tempore voces:
Et quom de victu certant, prædáque repugnant,
Et partim mutant cum tempestatibus vnà
Raucisonos cantus: cornicum vt sæcla vetusta,
Coruorúmque greges, vbi aquam dicuntur, & imbreis
Poscere, & interdum ventos, aurásque vocare.
Ergo si varij sensus animalia cogunt,
Muta tamen quom sint, varias emittere voces:
Quanto mortaleis magis æquum'st tum potuisse
Dissimileis alia, atque alia res voce notare?

POSTREMO QVID IN H.) *postremò (inquit) quid mirum est, homines, quibus natura præcipuè vocem, & linguam dedit, potuisse suo cuiusque arbitratu, ac pro suo cuiusque sensu, qui est varius, & multiplex, singulas res notare, cùm muta animalia suos affectus, qui sunt admodum pauci, dissimilibus tamen vocibus notare possint, ac soleant? Nam animantes rationis expertes dolorem duntaxat, & voluptatem, & ceteros affectus, qui his duobus subiiciuntur, voce inarticulata quidem illa, sed tamen dissimili, significant.*

GAVDIA GLISCVNT) *sic loquitur* Pacuuius: *sed nescio quidnam sit animi. horrescit, & gliscit gaudium. gliscere (inquit* Nonius*) est congelascere, & colligi, vel crescere, vel ignescere. suprà lib. 1.* Ignis Alexandri Phrygio *sub pectore gliscens. & lib. 3.* Nant oculi? clamor, *singultus, iurgia gliscunt?*

INRITATA CANVM QVOM PR.) *ordo & sententia horum verborum hæc est. Cùm primùm ricta magna, & mollia canum* Molossorum *: id est, ex* Epiro, *irritata, duros nudantia denteis, tremunt, seu fremunt: id est, cùm primùm canes magni* Epirotici *rictu diducto, & dentibus nudatis irritati tremunt præ ira, sen-*

fremunt: longè alio sonitu rictibus ira districtis minantur, atque cùm iam latrant, & omnia vocibus complent. tremunt autem, initio reposuerā, Nonium secutus, qui in voce, rictus, proferens hunc locum, ita videtur legisse, nisi corruptus est. Sed docti quidam, quibus assentior, malunt legi, fremunt, vt est impressum in codicib. Parisiensib. & antiquis Aldinis: quanquam, tremunt, non reiicio Præterea, districta, excudendum curaui, adductus auctoritate librorum veterum, cùm in vulgatis legatur, distracta. rictus, us, autem, & rictum, i. pro eodem vsurparunt veteres, teste Nonio. Lucret. lib. 6. inhorrebat rictum, frons tenta minebat. Quòd autem Zoilus edidit, premunt, ferri non potest. AT CATVLOS) sic legendum: & ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis, & in antiquis Venetis. Nam alij vulg. habent, Aut catulos. & item nonnulli manuscripti, mendosè.

AVT VBI EOS) secutus sum codices antiqu. Aldinos: in quibus ita legitur. nam ceteri sunt mendosi, in quibus scriptum est, At vbi.

IACTANT) sic legendū, non, lactant. significat enim tempus illud, quo tempore canes ludibundæ suos catulos, aut pedibus iactant, aut morsiunculis appetentes, non valide impreßis dentibus, sed sustentatis, & suspensis, & faucibus tenerè admotis, eos quodammodo haurire velle videntur, ita tamen vt illas suis catulis nocere nolle, facile appareat. Zoilus hanc emendationem non probat, vel stupore mentis, vel maleuolentia, vel vtroque (quod credibilius est) impeditus.

SVSPENSIS) non grauiter impreßis, sed subleuatis. suprà lib. 2. Namque papauerum, aura potest suspensa, leuísque, Cogere, vt ab summo tibi diffluat altus aceruus. Idem lib. 6. Aut etiam suspensa manet vis aëre in ipso. Virgil. lib. 7. de Camilla. vel mare per medium fluctu suspensa tumenti Ferret iter, celereis nec tingueret æquore plantas. Idem lib. I. Georgic. At si non fuerit tellus fæcunda, sub ipsum Arcturum tenui sat erit suspendere sulco. suspendere, subintell. tellurem.

LONGE ALIO PACTO) hunc vers. profert Nonius, quanquā corruptū.

ADVLANT) adulantur. adulationem propriè canum esse docet Nonius, in voce, adulatio. M. Tull. de nat. Deor. lib. 2. canum tam amans dominorū adulatio.

BAVBANTVR) latrant. verbum factum à canum voce (inquit Nonius) in verbo, baubari. Et auctor vocabularij Latinogræci, baubari, inquit, ὑλακτεῖν.

PINNIGERI) alibi, pennigeri. cur Cupido fingatur pennatus, consule Propertium lib. 2. eleg. 12. ET CVM SIS ALIAS, &c.) sic restitui, cùm in libris omnibus legeretur, Et cùm sic aliàs. Nam quid valet hoc loco, sic? Plane otiosum, & ineptum est. sis autem, id est, suis, vt sup. libr. 3. Lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit. AD ARMA) quænam arma? Martiáne, an venerea?

POSTREMO GENVS ALITVVM, &c.) sup. Principiò genus alituum, variæque volucres. OSSIFRAGÆ) oßifraga, aquilæ genus: de quo lege Plin. lib. 10. cap. 2. ET CVM DE VICTV, &c.) proinde ac si ita loquatur, Et mutant cantus partim cùm de victu certant, prædáque repugnant, partim cùm tempora mutantur. CORNICVM VT SÆCLA VETVSTA, CORV.) Virgil. Georgic. I Tum Cornix plena pluuiam vocat improba voce, Et sola in sicca secum spatiatur arena. Idem ibid. Tum liquidas corui presso ter gutture voces, Aut quater ingeminant, & sæpe cubilibus altis Nescio qua præter solitum dulcedine læti Inter se foliis strepitant.

SÆCLA VETVSTA) Cornicem nouem hominum ætates viuere testatur Hesiodus: hoc est, annos fere trecentos. sic ille. Ἐννέα τοι ζώει γενεὰς λακέρυζα κορώνη

id est nouem ætates viuit garrula cornix. Horat. *oda* 17.*lib*.3. *Annosa cornix.* & *oda* 13.*lib*.4.*Cornicis vetulæ.*

Illud in his rebus tacitus ne fortè requiras:
Fulmen detulit in terras mortalibus ignem
Primitus: inde omnis flammarum diditur ardor.
Multa videmus enim cælestibus incita flammis
Fúlgere, quom cæli donauit plaga vapores.
Et ramosa tamen quom ventis pulsa vacillans
AEstuat in ramos incumbens arboris arbor,
Exprimitur validis extritus viribus ignis:
Et micat interdum flammaï feruidus ardor,
Mutua dum inter se rami, stirpésque teruntur.
Quorum vtrumque dedisse potest mortalibus ignem.
Inde cibum coquere, ac flammæ mollire vapore
Sol docuit, quoniam mitescere multa videbant
Verberibus radiorum, atque æstu victa per agros:
Inque dies magis hi victum, vitámque priorem
Commutare nouis monstrabant rebus, & igni,
Ingenio qui præstabant, & corde vigebant.
Condere cœperunt vrbeis, arcémque locare,
Præsidium, reges ipsi sibi, perfugiúmque.
Et pecudes, & agros diuisere, atque dedere
Pro facie quoiusque, & viribus, ingenióque.
Nam facies multùm valuit, virésque vigebant.
Posterius res inuenta'st, aurúmque repertum:
Quod facilè & validis, & pulchris demsit honorem.
Diuitioris enim sectam plerumque sequuntur
Quamlibet & fortes, & pulchro corpore creti.
Quòd siquis vera vitam ratione gubernet:
Diuitiæ grandes homini sunt, viuere parcè
AEquo animo. neque enim'st vmquàm pænuria parui.
At claros se homines voluêre esse, atque potenteis,
Vt fundamento stabili fortuna maneret,
Et placidam possent opulenti degere vitam:
Nequicquam, quoniam ad summum succedere honorem
Certantes, iter infestum fecere viaï.
Et tamen è summo quasi fulmen deiicit ictos
Inuidia interdum contemtim in tartara tætra:
Vt satius multo iam sit parêre quietum,

Quàm regere imperio res velle, & regna tenere.
Proinde sine in cassum defessi sanguine sudent,
Angustum per iter luctantes ambitionis:
Inuidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant
Plerumque, & quæ sunt aliis magis edita cumque:
Quandoquidem sapiunt alieno ex ore: petúntque
Res ex auditis potius, quàm sensibus ipsis.
Nec magis id nunc est, neque erit mox, quàm fuit antè.

ILLVD IN HIS REBVS, &c.) *Nunc ostẽdit, vnde ignis in terras delatus sit. profert hunc locum* Seruius *lib.* I. *Georg. ibi:* Et *silicis venis abstrusum excuderet ignem.* FVLMEN DET. IN TERR. M. IGN.) *Hoc idem significant poëtæ, cùm faciunt* Vulcanum *eò, quòd claudus esset, à* Iunone *in terras deiectum: à* Thetide *autem &* Eurynoma *receptum, ac seruatum.* Nam *per* Vulcanum *claudum, significatur ignis noster, qui sine materia constare non potest: per* Iunonem Vulcani *matrem, aër, in quo fulmen, & cetera* μετέωρα *gignuntur, & vnde nascuntur: per* Thetidem *verò, situs terræ: per* Eurynomam, *ignis distributio & communicatio, & vsus.* Nam *hæc duo, terræ situs, & ab hominibus cognita ignis vtilitas, inter ipsos distributa, & communicata, ignem conseruarunt.* Fabula *autem est apud* Hom. ἰλ. Σ. *ibi.* Ἦ ῥά νύ μοι δεινή τε καὶ αἰδοίη θεὸς ἔνδον, Ἥ μ' ἐσάωσ', ὅτε μ' ἄλγος ἀφίκετο τῆλε πεσόντα, Μητρὸς ἐμῆς ἰότητι κυνώπιδος, ἥ μ' ἐθέλεσκε Κρύψαι, χωλὸν ἐόντα. τότ' ἂν πάθον ἄλγεα θυμῷ, Εἰ μή μ' Εὐρυνόμη τε, Θέτις θ' ὑπεδέξατο κόλπῳ, *&c. id est,* Profectò *veneranda, & verenda dea mihi domi est: quæ me seruauit, cùm me dolor tetigit, graui casu debilitatum, matris meæ impudentis consilio & voluntate: quæ me volebat à conspectu suo & deorum remouere, & de medio tollere, quòd claudus essem.* Tunc *equidem graueis animo dolores pertulissem, nisi me* Eurynome, & Thetus *suo sinu excepissent.* MVLTA VID. ENIM) *profert hunc versum cum eo, qui deinceps sequitur,* Nonius Marc. *in verbo, fúlgere, penultima correpta.* Idem Lucret. *lib.* 6. Fulgit *item, nubes ignis cùm lumina multa* Excussere.

ET RAMOSA TAMEN CVM V.) *significat, etiam probabile esse, primum ignem ex duabus arboribus inter se collisis & cõflictis expressum fuisse: quod fieri solere dictum est sup. lib.* I. At *sæpe in magnis fit mõtibus (inquis) vt altis* Arboribus *vicina cacumina summa terantur, &c.*

EMICAT, &c.) *Seruius hunc locum proferens eodem, quem sup. indicauimus, loco, legit,* Emicat: *itáque legitur in quibusdam lib. manuscr. quos nunc sequor. nam vulgati habent,* Et micat. MVTVA DVM) *mutua, id est mutuò: vt sup. lib.* 2. *crebra reuisit. ibid. & inter se mortales mutua viuunt.*

VERBERIBVS RADIORVM) *tralatio. sic sup. hoc lib.* Et *radij solis cogebant vndique terram* Verberibus *crebris extrema ad limina apertam, &c.*

ET CORDE VIGEBANT) *id est, & cordati erant: consilio & mente præstabant. cor pro animo posuerunt veteres: ex quo cordati, & excordes.* Ennius, Egregiè *cordatus homo, catus* Ælius Sextus. Horat. *epist.* 2. *lib.* 1. *fuisset turpis & excors.* Ausonius, Qui *reminisco putat se dicere posse* Latinè, Hic: *vbi co scriptum est, faceret cor, si cor haberet.* Arnobius *lib.* VI. Vsque *adeóne mortales sæculi illius, ac temporis, corde fuerant vacui? &c.*

FACIES)

FACIES) species, εἶδος. Etiam Aristoteles lib. I. de rep. scribit, si qui reperiantur ea pulchritudine corporis præditi, quæ in deorum statuis cernitur, nemini dubium futurum, quin ij aliis imperare debeant. Xenophon præterea in symposio ait pulchritudinem esse quiddam regium natura. Eodem pertinet hoc Euripidis, quod est apud Stobæum in iis, quæ collegit de pulchritudine. Ἰδοίμισι δ' αὐτῶν ἔκγον' ἄρρεν' ἀρρένων, Πρῶτον μὲν εἶδος ἀξίους τυραννίδος. Πλείστη γὰρ ἀρετὴ τοῦθ' ὑπάρχον ἐν βίῳ Τὴν ἀξίωσιν τῶν καλῶν τὸ σῶμ' ἔχειν. id est videam eorum filios mares ex maribus prognatos, primùm quidem forma & specie ipsa regno dignos. Maxima enim virtus est in hac vita, si cui corpus contigerit dignitate quadam honesta præditum. M. Tullius partitionib. Posteà de corporis bonis (dicendum) in quibus quidem, quæ virtutem maximè significat, facillimè forma laudatur. VIRESQVE VIGEB.) id est, & qui viribus præstabant, erant in pretio, & aliis imperabant. Sic Varro Margop. Qui pote plus, vrget, pisceis vt sæpe minutos Magnu' comest: vt aueis enecat accipiter.

POSTERIVS RES INVENTA'ST) res, id est pecunia, bona fortunæ. Horat. saty. 5. lib. 2. Et genus & virtus, nisi cum te vilior alga est.

QVOD FACILE ET VAL. ET P.) Horat. saty. 3. lib. 2. omnis enim res, Virtus, fama, decus, diuina, humanáque pulchris Diuitiis parent.

DIVITIORIS) id est, ditioris. sic Terent. Phorm. semper aliquid addant diuitioribus. & M. Tull. 3. de Orat. diuitior dithyrambus. & offic. II. Mamerco homini diuitißimo. Et Æmilius Probus, seu Cornel. Nepos, in Alcib. Socerum habuit Hipponicum, omnium Græcorum diuitißimum. sic enim edidimus, & ita legendum, non, vt vulgò disertißimum. Idem in Phocione, Fuit enim perpetuò pauper, cùm diuitißimus esse posset, propter frequenteis delatos honores, potestatésque summas, &c.

CRETI) creati. DIVITIÆ GRANDES HOM.) Cùm sæpe habebat in ore Epicurus parsimoniam, continentiam, tenuitatem victus, animi deniq; æquitatem, tùm id, quod verbis laudabat, aiunt eum perpetua vitæ constantia comprobasse. Verba autem eius hæc sunt apud Laërtium. Καὶ τὴν αὐτάρκειαν δὲ ἀγαθὸν μέγα νομίζομεν, οὐχ ἵνα πάντως τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, ἀλλ' ὅπως, ἐὰν μὴ ἔχωμεν τὰ πολλά, τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, πεπεισμένοι γνησίως, ὅτι ἥδιστα πολυτελείας ἀπολαύουσιν, οἱ ἥκιστα ταύτης δεόμενοι. id est, & animi æquitatem nihil externi desiderantem, magnum bonum esse arbitramur, non vt prorsus paucis vtamur, sed vt, si non habeamus multa, paucis vtamur, verè persuasum habentes, eos iucundißimè sumtuoso apparatu, victúque perfrui, qui eum minime desiderant. de eiusdē continentia sic M. Tull. lib. 3. Tuscul. Negat Epicurus iucundè posse viui, nisi cum virtute viuatur: negat, vllam in sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum antefert copioso. His adde, quæ præterea à nobis dicuntur infrà, proœmio lib. VI. ibi. Nam cùm vidit hic, ad vitam quæ flagitat vsus, Omnia iam fermè mortalibus esse parata, & cet.

οὐκ ἔστιν ἡδέως ἄνευ τοῦ καλῶς καὶ δικαίως ζῆν.

NEQVE EN. ST VMQ. PÆN. P.) id est, neque enim vnquam hominibus desunt pauca, seu parua. Ita fit, vt sapiens numquam egeat, immo verò vt sit diues. Quod ita colligi, & concludi potest. Homines non egent rebus paruis, neque paucis. Sapiens paruis & paucis contentus est. Ergo sapiens numquam re vlla eget. At qui numquam re vlla eget, diues est. Ergo sapiens semper diues est.

DEGERE VITAM) sic habent quattuor libri manuscripti. vulgati, ducere vitam. CONTEMTIM) duo libri manuscripti habent, contemtus, planè mendosè. sed tamen de hac scriptura lectorem celatum nolui. PROINDE SINE IN CASSVM) secutus sum scripturam vulgatam. nam nonnulli scripti

habent, Proinde fidei incassum, planè mendosè, nisi fallor. SANGVINE SVDENT) *sine valde laborent. sudor sanguinis, ingentem corporis laborem, grauémque animi molestiam significat. sanguine sudent autem, translatè dictum, vt, Sudent humore, &c. lib. VI. Idem ibidem. Sudabat etiam fauces intrinsecus atro Sanguine. Sic fere Plautus in Pseudolo dixit, flere drachmis argenteis, non longè admodum à principio. totum locum adscribam. Vt litterarum ego harum sermonem audio, Nisi tu illi drachmis fleueris argenteis, Quòd tu istis lacrymis te probare postulas, Non pluris réfert, quàm si imbrem in cribrum ingeras.* INVIDIA QVON.) *Flaccus oda X. lib. 2. feriúntque summos Fulgura, al. (Fulmina) monteis.*

VAPORANT) *calent, ardent, flagrant.* QVÆ SVNT ALIIS M.) *idest, quæcumque alius sunt editiora, atque altiora. Sic est autem legendum, non, vt vulgò, quæ sunt altis m. ed. c.* EX AVDITIS) *id est, ex iis, quæ audierunt, & acceperunt ab aliis, non quæ ipsi suis oculis viderunt, aut vsu experti sunt. sic loquitur Plautus Bacchid. Quin ego quom peribat, vidi, non ego ex audito arguo.*

Ergo regibus occisis, sub uersa iacebat
Pristina maiestas soliorum, & scepcra superba:
Et capitis summi præclarum insigne, cruentum
Sub pedibus volgi magnum lugebat honorem.
Nam cupidè conculcatur nimis antè metutum.
Res itaque ad summam fæcem, turbásque redibat,
Imperium sibi quom, ac summatum quisque petebat.
Inde magistratum partim docuere creare:
Iuráque constituêre, vt vellent legibus vti.
Nam genus humanum defessum vi colere æuum,
Ex inimicitiis languebat: quo magis ipsum
Sponte sua cécidit sub leges, artáque iura.
Acrius ex ira quòd enim se quisque parabat
Vlcisci, quàm nunc concessum'st legibus æquis:
Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere æuum:
Vnde metus maculat pœnarum præmia vitæ.
Circumretit enim vis, atque iniuria quemque:
Atque, vnde exorta'st, ad eum plerumque reuertit:
Nec facilè est placidam, ac pacatam degere vitam,
Qui violat factis communia fœdera pacis.
Et si fallit enim diuûm genus, humanúmque:
Perpetuò tamen id fore clàm diffidere debet.
Quippe vbi se multi per somnia sæpe loquentes,
Aut morbo delirantes procraxe ferantur:
Et celata diu in medium peccata dedisse.

SOLIORVM) *sellarum regiarũ.* INSIGNE) *diadema.* CRVENTVM) *regibus occisis, vt suprà dixit.* NAM CVPIDE CONCVLC.) *scentẽtia hæc*

est. quod homines anteà nimis metuerunt, ab eis cupidè pedibus teritur, & conculcatur. Sic fere M. Tull. Off. 2. Qui verò in libera ciuitate ita se instruunt, vt metuantur, his nihil potest esse dementius. quamuis enim sint demersæ leges alicuius opib. quamuis timefacta libertas: emergit tamen hæc aliquando aut iudiciis tacitis, aut occultis de honore suffragiis. acriores autẽ morsus sunt intermissæ libertatis, quàm retentæ. NIMIS ANTE METVTVM) id est, quod homines nimis antè metuerunt. participium paßiuum veteribus vsitatum, posterioribus obsoletum. notat Priscianus lib. X. AD SVMMAM FÆCEM) ad infimam plebem, atque ad vulgus hominum. quod genus reip. administrandæ, ὀχλοκρατία appellatur à Græcis. SVMMATVM) principatum, summum gradum, supremos honores.

QVO MAGIS IPSVM SPONTE S. CEC. SVB L.) id est, quapropter tanto magis se subiecit legibus, & iuribus. significat Lucretius, leges esse ab hominibus acceptas, vt eis sine vi, sinéque iniuriæ metu viuere liceret. sic fere Horat. saty. 3. lib. 1. Iura inuenta metu iniusti fateare necesse est, Tempora si, fastósque voles euoluere mundi: sic apud Herod lib. 2. Deioces quidã, magna de se opinione iustitiæ apud Medos excitata, cùm de eorum controuersiis vltro ad se delatis magna cum æquitate sententiam ferret, tyrannidem libentibus illis occupauit.

ARTAQVE IVRA) codex Memmianus habet, artque lusa: ex qua scriptura P. Paschalius, vir eloquentißimus, historicus Regius, idémq; mihi amicißimus, suspicatur legendum, artaque iussa. cui propemodum assentior. Nam apud M. Tull. crebrò reperitur hæc vox, vt iussa populorum, scita ac iussa nostra. Hoc quoq; arripuit Zoilus, quamuis alicui leue videri poßit: & homo ieiunus, idémq; iniustißimus, hãc non meam, sed Paschalij coniecturam, inuncauit. VNDE) ex legibus. nonnulli libri habent, Inde. PRÆMIA VITÆ) dulcedinem vitæ: seu fructum, qui ex vita percipi debet. CIRCVMRETIT ENIM) quia qui vim, & iniuriam infert alteri, legibus irretitus dat continuò, aut certè aliquãdo, pœnas. NEC FACILE EST PLACIDAM, &c.) quia, vt ait M. Tull. sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat. ET SI FALLIT) id est, & si latet. sic Horat. epist. ad Quinctiũ lib. 1. Da mihi fallere: da iustũ, sanctúmq; videri: Noctem peccatis, & fraudibus obiice nubẽ. Atqui deos nemo fallere potest. Hac de re autem exstat apud Gelliũ Peregrini philosophi grauis oratio, lib. 12. cap. 11. Iam verò totius huius loci sentẽtia ab illo versu, Circumretit enim vis, atq; iniuria, &c. ad illa, quæ refert Diog. Laërtius in Epicuro, pertinet. ἡ ἀδικία, οὐ καθ' ἑαυτὴν κακόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑποψίαν φόβῳ, εἰ μὴ λήσει ὑπὸ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολαστάς· οὐκ ἔστι γὰρ τὸν λάθρα τι ποιοῦντα ὧν συνέθεντο πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ μὴ βλάπτειν, καὶ βλάπτεσθαι, πιστεύειν, ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόντος λανθάνῃ· μέχρι γὰρ καταστροφῆς, ἄδηλον, εἰ λήσει. i. iniustitia non est per se malum: sed eò, quòd metu afficiatur ex suspicione, si nõ fallet, aut latebit eos, qui præsunt talibus facinoribus vindicãdis. Non potest enim fieri, vt, qui clam violat aliquid eorũ, quæ inter homines conuenerunt, & pacta sunt, ne cui damnũ inferant, néve ab aliquo detrimẽtum accipiãt, credat fore, vt ignoretur, & fallat, etiã si millies in præsenti tempore ignoretur. Nã perpetuò, & vsq; ad exitũ vitæ fore clam diffidere debet. PERPETVO T. ID F. CL.) sic M. Tull. lib. 1. de Finib. cuius in mẽte cõsedit temeritas, hoc ipso, quòd adest, turbulẽta nõ potest nõ fieri: & si verò molita quippiã est, quãuis occultè fecerit, numquã tamẽ confidet id fore semper occultũ. Plerumq; improborũ facta primò suspicio insequitur, deinde sermo, atq; fama, tùm accusator, tum index: multi etiam, vt te consule, ipsi se indicauerũt.

FORE CLAM) *Sic Terent. Adelph. si sperat fore clam, rursus ad ingeniũ redit.*

QVIPPE VBI SE M. P. SOMN.) *sic supra lib. 4. Multi de magnis per somnum rebu' loquuntur: Indicióque sui facti persæpe fuere.*

PROCRAXE,) *id est, palàm aperuisse, atque indicasse, & quasi in publico garriisse. Verbum est è Græco detortum, κράζω, seu κράγω, quod ipsum à præterito, κέκραγα factũ est. valet autẽ κράζω idẽ quod κλάζω, id est, clamo, & vociferor. cuius præteritũ, κέκραγα: hinc verbũ procrago, procraxi, procraxisse, & κτ' συγκοπὴν, procraxe, vt sup. lib. 3. abstraxe pro abstraxisse, & similia. quamquam hoc loco quidã malunt legi, protraxe, vt habent plerique libri vulgati: à quibus equidem inuitus dissentio. sed cum procraxe reperiatur in aliquot libris manuscriptis, & in antiquis Venetis, & probetur Hermolao Barbaro, & (quod caput est) longe significantius sit, quàm protraxe, illud potius, quàm hoc excudẽdum curaui. Licet etiam legere prograxe.* ET CEL. D. IN MED. PECC. DED.) *id est, & diu occultata peccata sua in medium protulisse, & vulgasse.*

Nunc quæ causa, deûm per magnas numina genteis
Peruolgarit, & ararum compleuerit vrbeis,
Suscipiendáque curarit sollemnia sacra,
Quæ nunc in magnis florent sacra rebu', locísque:
Vnde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
Qui delubra deûm noua toto suscitat orbi
Terrarum, & in festis cogit celebrare diebus:
Non ita difficilè est rationem reddere verbis.
Quippe etenim iam tum diuûm mortalia sæcla
Egregias animo facies vigilante videbant,
Et magis in somnis mirando corporis auctu.
His igitur sensum tribuebant propterea, quòd
Membra mouere videbantur, vocésque superbas
Mittere pro facie præclara, & viribus amplis.
AEternámque dabant vitam, quia semper eorum
Suppeditabatur facies, & forma manebat:
(Et manet omnino) & quòd tantis viribus auctos
Non temere vlla vi conuinci posse putabant.
Fortunísque ideò longè præstare putabant,
Quòd mortis timor haud quemquam vexaret eorum:
Et simul in somnis quia multa, & mira videbant
Efficere: & nullum capere ipsos inde laborem.
Præterea cæli rationes, ordine certo,
Et varia annorum cernebant tempora verti:
Nec poterant quibus id fieret cognoscere causis.
Ergo perfugium sibi habebant, omnia diuis
Tradere, & illorum nutu facere omnia flecti.

In cæloque Deûm sedes, & templa locarunt,
Per cælum volui quia sol, & luna videtur:
Luna, dies, & nox, & noctis signa seuera,
Noctiuagæq; faces cæli, flammæq; volantes,
Nubila, ros, imbres, nix, venti, fulmina, grando,
Et rapidi fremitus, & murmura magna minarum.

NVNC QVÆ CAVSA) *Nunc docet, quæ res opinionem deorum in animis hominum inseuerit, & vnde nata sit religio.*

CVRARIT) *tralatio sic sup. eod. lib.* Ignis *enim curauit, vt alsia corpora, &c.*

QVÆ N. IN M. FL. S. R.) *eam scripturam secutus sum, quæ reperitur in tribus libris manuscriptis, & in totidem vulgatis. neque est quòd quemquam offendat vox, sacra, iterata.* Nam *hæc* ἐπαναφορὰ *valet ad ornatum ac venustatem.* Si *quis tamen alteram lectionem malet, non pugnabo: quæ talis est.* Quæ *nunc in magnis florent rebúsque, locísque. in magnis rebus autem, verbi gratia in iis, quæ ad bellum, aut ad pacem pertinent, vbi vota pro rep. nuncupantur, & cùm res magnæ suscipiuntur. quidam tamen hunc versum existimant non esse* Lucretianum, *sed inculcatum.* CELEBRARE) *colere, & celebria reddere.*

ANIMO FAC. VIG. VID.) *id est, animo depingebant, & informabant vigilantes:* ὕπαρ ἐφαντάζοντο. IN SOMNIS) ὄναρ.

MIRANDO CORPORIS AVCTV) *mira corporis magnitudine: miro augmento, seu augmine. in quibusdã libris scriptum reperi, auctus: vnde quis suspicari posit legendum, mirandos corporis auctus, vt sit hæc sententia, & videbant magis in somnis, quàm vigilantes, magnos corporis auctus: id est, ingentia corpora. hanc coniecturam meam, molli & leui brachio, &* ἐν παρόδῳ, *à me propositam,* Zoilus, *quasi suam, refert,* Vt *puerum sæuo credas dictata magistro* Reddere.

ÆTERNAMQVE DABANT VIT.) *id est, & tribuebant ingentibus illis corporibus deorum immortalitatem: pulchra & valida illa deorum corpora, immortalia faciebant.* QVIA SEMPER EOR. SVPPED. F.) *nempe* ἐκ συνεχοῦς ἐπιρρύσεως τῶν ὁμοίων εἰδώλων ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἀποτετελεσμένων, *id est, ex aßiduo & continente similium imaginum, in idem finitarum affluxione.*

(ET MANET OMNINO,) *ex voce, tamen, quæ erat corrupta, totidem litteris verbũ, manet, feci: quod huic loco prorsus cõuenit.* Nam *huius loci hæc sententia est. diis tribuebant immortalitatem, quia semper eorum facies suppetebat, & forma permanebat: & planè permanet: & quia tantis, &c.*

FORTVNISQVE IDEO LONGE PR.) *id est, & eò fortunatißimos & beatißimos deos esse putabant, quòd metu mortis vacarent.*

PRÆTEREA CÆLI) *altera causa quamobrem homines deos esse crediderint ex* Epicuri *sententia.* Præterea *(inquit) cælum eadem semper ratione moueri, & varia annorum tempora immutabili, & rato ordine verti cernebant. cæli rationes, id est, cæli motus ratos.* At Stoici *hoc maxime argumento prouidentiam probari posse putabant, quòd essent certi cæli motus, rati astrorum ordines, & ab omni æternitate immutabiles cursus.* Sed *quid si dicamus, legendum,* Præterea *cæli regiones, ordine certo, &c. vt ita explicemus, atque interpretemur,* Præterea *cernebant oras cæli, &c. certo ordine moueri, ac versari.*

ERGO PERFVGIVM, *&c.) ergo cùm rerum causas ignorarent, hoc perfugium habebant, vt omnia deorum arbitrio, & prouidentiæ mandarent.*

IN CÆLOQVE DEVM SEDES) *Quod verũ esse negauit suprà lib. eod. non longè à princip. ibi, Illud item non est vt possis credere, sedes Esse deûm, &c.*

ET NOCTIS SIGNA SEV.) *sic habent omnes, quos vidi, libri. nonnulli tamen legi volunt, serena. in quibus ego me principem profiteri non dubitem. Vide quæ notauimus ad illum versum lib. 4. Et sonitus audire, seuera silentia noctis Vndique cùm constent.*

ET MVRMVRA M. MIN.) *id est, & tonitrua, per quæ dij videntur hominibus minari, & terrorem inferre.*

O genus infelix humanum, talia diuis
Quom tribuit facta, atque iras adiunxit acerbas:
Quantos tum gemitus ipsi sibi, quantáque nobis
Volnera? quas lacrymas peperere minoribu' nostris?
Nec pietas vlla'st, velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omneis accedere ad aras:
Nec procumbere humi prostratum, & pandere palmas
Ante Deûm delubra, nec aras sanguine multo
Spargere quadrupedum, nec votis nectere vota:
Sed mage pacata posse omnia mente tueri.
Nam cùm suspicimus magni cælestia mundi
Templa super, stellísque micantibus æthera fixum:
Et venit in mentem solis, lunæque viarum:
Tunc aliis oppressa malis in pectore cura
Illa quoque experfefactum caput erigere infit,
Ecquæ fortè Deûm nobis immensa potestas
Sit, vario motu quæ candida sidera verset.
Tentat enim dubiam mentem rationis egestas,
Ecquæ'nam fuerit mundi genitalis origo:
Et simul ecquæ sit finis, quoad mœnia mundi,
Et tanti motus possint hunc ferre laborem:
An diuinitus æterna donata salute,
Perpetuo possint æui labentia tractu,
Immensi validas æui contemnere vireis.
Præterea quoi non animus formidine diuûm
Contrahitur? quoi non conrepunt membra pauore:
Fulminis horribili quom plaga torrida tellus
Contremit, & magnum percurrunt murmura cælum?
Non populi, gentésque tremunt? regésque superbi
Conripiunt, diuûm perculsi membra timore,

Ne quod ob admissum fœdè, dictúmve superbè,
Pœnarum graue sit soluendi tempus adactum?
Summa etiam quom vis violenti per mare venti
Induperatorem classis super æquora verrit
Cum validis pariter legionibus, atque elephantis:
Non diuûm pacem votis adit, ac prece quæsit
Ventorum pauidus paces, animásque secundas?
Nequicquam, quoniam violento turbine sæpe
Conreptus, nihilo fertur minus ad vada leti:
Vsqueadeò res humanas vis abdita quædam
Obterit, & pulchros fasceis, sæuásque secureis
Proculcare, ac ludibrio sibi habere videtur.
Denique sub pedibus tellus quom tota vacillat:
Concussæque cadunt vrbes, dubiæque minantur:
Quid mirum si se temnunt mortalia sæcla?
Atque potestates magnas, mirásque relinquunt
In rebus vireis diuûm, quæ cuncta gubernent?

O GENVS INF. HVM.) *ἐκφώνημα. sic sup. libr. 2. princip. O miseras hominum menteis, ô pectora cæca.* ATQVE IRAS ADIVNXIT AC.) *quod Epicurus dicebat alienum esse à præstantia naturæ diuinæ. sup. lib. 2. Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur, neque tangitur ira.*

MINORIBV' NOSTRIS) *posteris nostris.*

NAM PIETAS NVLLA'ST, &c.) *hũc versum cũ quattuor deinceps sequẽtibus, profert Firmianus lib. 2. de origine erroris. Non admodũ autẽ dissimile est his Lucretianis illud Arnobij lib. 4. Cultus verus in pectore est, atq; opinatio de diis digna: nec quidquam prodest illatio sanguinis & cruoris, nisi credis de his ea, quæ non modò sint longè ab eorum diuina, præstantique natura, verùm etiam labis & turpitudinis aliquid, & maiestati eorum concilient, & decóri.*

VELATVM) *qui deos venerabantur, operto erãt capite. cuius ritus rationem multis verbis reddit Plutarch. ῥωμαϊκοῖς. Plaut. Amphitr. Inuocat Deos immortaleis, vt sibi auxilium ferant, Manibus puris, capite operto. Præterea velati dicebantur, quorum caput licio laneo circundatum erat: quod vsurpabant legati, qui res repetebant, & supplices. T. Liuius lib. 1. legatus vbi ad fineis eorum venit, vnde res repetuntur, capite velato, audi Iupiter, inquit, audite fines, &c. Virgil. lib. 3. Exorat pacem diuûm, vittásque resoluit Sacrati capitis. Idem libr. 7. Præferimus manibus vittas, & verba precantum. Idem lib. 12. Velati lino, & verbenis tempora vincti. Plautus Amphitr. velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.*

VERTIER AD LAPIDEM) *id est, circumagi ad statuam lapideam. Ad hunc locum intelligendum opus est Plutarcho aduocato. Sic igitur ille in Marcello. verba autem Græca non referemus, sed ea nostro arbitratu vertemus, ab illo loco, ἤδη δέ πως εἰς ἐμβολὴν ἐπιφέροντος, &c. id est, cùm autem is ad conflictum se conuerteret, áccidit, vt equus, hostium ferocia territus, auerteret se ab acie, & Marcellum inuitum in diuersam partem ferret. Ille autem veritus, ne trepidationem ex*

religione Romanis incuteret, equo celeriter in læuam partem, qua parte habenam tenebat, retracto, & circumacto aduersus hosteis, ipse solem demisso capite adorauit, quasi non fortuitò, sed huius rei gratia, circumactione illa vsus esset. Est enim hoc in more positum Romanis deos venerari dextrorsum circumacto & versato corpore. Plautus Curculione. Quò me vertam, nescio. PA. Si deos salutas, dextrovorsum censeo. ad quem locum plura.

PANDERE PALMAS) tendere manus. quod item faciunt qui deos orant. Virgil. Æneid. 1. Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas, &c.

PACATA P. O. MENTE) pacata mente: id est, ἀταράχως. Laudabat autem, & crebrò habebat in ore Epicurus ἀταραξίαν illam: id est, vacuitatem ab omni motu turbido, mentísque æquabilitatem, & trãquillitatem. Cum hoc loco congruit versus ille lib. 6. non longè à princip. Nec, de corpore quæ sancto, &c. Suscipere hæc animi tranquilla pace valebis. CAPVT ERIGERE) caput attollere. sic supr. de relligione, lib. 1. Quæ caput à cæli regionibus ostendebat Horribili super adspectu mortalibus instans. INFIT.) incipit, vt sup. lib. 3. Commutare animum quicumque adoritur, & infit. ECQVÆ FORTE, &c.) pendent hæc ex iis, quæ antecedunt. illa cura (inquit) caput erigere, id est, animos hominum sollicitare incipit, num forte aliqua sit Deorum potestas immensa, quæ mundum gubernet. RATIONIS EGESTAS) ignoratio rationis, & causæ.

ECQVÆNAM) num aliqua: vt lib. 2. Nunc age. summaï ecquænam sit finis eorum, &c. QVOAD) vsque ad quem finem.

ET TANTI MOTVS, &c.) sic legendum potius. & ita habent codices quattuor manuscripti, quibuscum consentiunt Parisienses, Vicetini, Germanici. in aliis est, Et taciti motus.

CONREPVNT) contrahuntur, & in vnum coguntur. tralatio est mirabilis, & audax. Idcirco docti quidam legendũ censent, horrescunt, vt infr. lib. 6. In terra quoque vt horrescant, ac tecta requirant. ego nihil mutandum censeo.

CONRIPIVNT) celeriter contrahunt, vt lib. 4. conrepta luce diei.

PERCVLSI) quidam libri scripti habent, percussi. vtrumuis ferri potest. percussi, id est, permoti. perculsi, de statu moti, & prostrati.

NE QVOD OB ADMISSVM, &c.) ordo est. ne ob aliquod facinus fœdè admissum, aut ob dictum superbum, graue tempus adactum sit, ad eos, subaudi: id est, tempus eis aduenerit, soluendi pœnarum, id est, soluendi pœnas, aut soluendarum pœnarum. Sic loquitur Terentius prologo Heautont. Date crescendi copiam, Nouarum qui spectandi faciunt copiam sine vitiis. sic & Plautus Capt. Nominandi istorum tibi erit magis, quàm adeundi copia. & M. Tull. de inuent. rhet. lib. 2. princip. nobis omnium, quicumque fuerunt, ab vltimo principio huius præceptionis vsque ad hoc tempus expositis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit. Idem Accus. lib. 4. earum autem rerum nullam sibi iste neque infitiandi rationem, neque defendendi facultatem reliquit. Idem Philipp. 5. Agitur, vtrùm M. Antonio facultas detur opprimendæ reip. cædis faciendæ bonorum, diripiendæ vrbis, agrorum suis latronibus condonandi, populi Rom seruitute opprimendi, an nihil horum ei facere liceat. sic & Sueton. in Octauiano Augusto, sub extr. Iisdem etiam epulum in conspectu suo præbuit, permissa, immò exacta iocandi licentia, diripiendíque pomorum, & obsoniorum, rerúmque missilium.

VERRIT) impellit, iactat, agitat. tralatio est, qua vsus est & aliàs, vt libr. 1.

Sunt

Sunt igitur venti nimirum corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cæli Verrunt. NAM DIVVM PACEM) sic Plautus, Amphitr. in extr. Abi domum. iube vasa pura actutum adornari mihi, vt Iouis supremi multis hostiis pacem expetam. Idem Curcul. Hoc animum aduorte. pacem ab Æsculapio petas. Idem Rud. Qui sunt, qui à patrona paces mea expetissunt? vbi vulgò legitur, preces, mendosè. QVÆSIT) orat, vel quærit. Festus. Quæso, significat idem, quod rogo. quæsere tamen Ennius pro quærere posuit.

ANIMASQVE SECVNDAS) id est, & ventos secundos. sic Horat. od. 12. libr. 4. Impellunt animæ lintea Thraciæ. PVLCHROS FASC. SÆVA'SQVE SEC.) per insignia magistratuum, & honorum, honores ipsos significat, vt supr. libr. 3. Qui petere à populo fasceis, sæuásque secureis Imbibit. & Horat. epist. ad Quinctium lib. 1. vt si Detuleris fasceis indigno, & cet.

DENIQVE SVB PED. T. QV. T. V.) terræ motū significat, ac describit.

SI SE TEMNVNT) si sibi diffidunt, & ad deos confugiunt, suæ imbecillitati diffidentes. MORTALIA SÆCLA) homines, genera humana.

Quod superest, æs atque aurum, ferrûmque repertum'st,
Et simul argenti pondus, plumbíque potestas,
Ignis vbi ingenteis siluas ardore cremarat
Montibus in magnis: seu cæli fulmine misso:
Siue quòd inter se bellum siluestre gerentes,
Hostibus intulerant ignem formidinis ergô:
Siue quòd inducti terræ bonitate, volebant
Pandere agros pingueis, & pascua reddere rura:
Siue feras interficere, & ditescere præda.
Nam fouea, atque igni prius est venarier ortum,
Quàm sæpire plagis saltum, canibúsque ciere.
Quidquid id est, quacunque è causa flammeus ardor
Horribili sonitu siluas exederat altas
Ab radicibus, & terram percoxerat igni:
Manabat venis feruentibus in loca terræ
Concaua conueniens argenti riuus, & auri:
AEris item, & plumbi: quæ cùm concreta videbant
Posterius claro in terris splendere colore:
Tollebant nitido capti, læuíque lepôre,
Et simili formata videbant esse figura,
Atque lacunarum fuerant vestigia quoique.
Tum penetrabat eos, posse hæc liquefacta calore,
Quamlibet in formam, & faciem decurrere rerum:
Et prorsum quamuis in acuta, ac tenuia posse
Mucronum duci fastigia procudendo,
Vt sibi tela parent, siluásque excidere possint,

Materiem læuare, dolare, & radere tigna,
Et terebrare etiam, ac pertundere, pérque forare.
Nec minus argento facere hæc, auróque parabant,
Quàm validi primùm violentis viribus æris:
Nequicquam, quoniam cedebat victa potestas:
Nec poterat pariter durum sufferre laborem.
Nam fuit in pretio magis æs, aurúmque iacebat
Propter inutilitatem, hebeti mucrone retusum.
Nunc iacet æs, aurum in summum successit honorem.
Sic voluenda ætas commutat tempora rerum.
Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore:
Porrò aliud succedit, & è contemtibus exit:
Inque dies magis appetitur: florétque repertum
Laudibus: & miro'st mortaleis inter honore.

QVOD SVPEREST, ÆS, &c.) *Nunc docet, quomodo aurum, argentum, æs, & cetera metalla, reperta sint.* IGNIS VBI INGENTEIS) *Vult metalla esse primùm reperta incendio siluarum. hanc sentẽtiam confirmat id, quod scribit Aristot.* περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. *his verbis:* Ἐν τῇ ἰβηρείᾳ λέγουσι τῶν δρυμῶν ἐμπρησθέντων ὑπό τινων ποιμένων, καὶ τῆς γῆς διαθερμανθείσης ὑπὸ τῆς ὕλης, φανερῶς ἀργύρῳ ῥεῦσαι τὴν χώραν, καὶ μετὰ χρόνον σεισμῶν ἐπιγενομένων, καὶ τῶν τόπων ἐρραγέντων, παμπληθὲς συναχθῆναι ἀργύριον: ὃ δὴ καὶ Μασσαλιώταις πρόσοδον ἐποίησεν οὐ τὴν τυχοῦσαν. *id est, Aiunt, in Hispania siluis incensis à quibusdam pastoribus, & terra à materia concalefacta, perspicuè argentum in ea regione fluxisse, & aliquanto pòst tempore terræmotu subsecuto, & locis discissis, ingentem vim argenti coactam esse. quæ res etiam Massiliensibus vectigalia peperit non parua. Sed de metallorum primis inuentoribus lege Georg. Agricolam lib. 1. de metallis.*

FORMIDINIS ERGO) *id est, terroris inferendi causa. ergô productum valet idem, quod* χάριν, *vt docet Festus.*

SIVE QVOD INDVCTI) *Virgil. lib. 1. Georgic. Sæpe etiam sterileis incendere profuit agros: Atque leuem stipulam crepitantibus vrere flammis.*

SILV. EXED. ALTAS) *sic habẽt tres lib. manuscr. Vatic. Tettian. Memm. & vulgati veneti, Parisiens. alij, altis, vt cohæreat cum voce, radicibus.*

TVM PENETRABAT EOS) *tum veniebat eis in mentem: vel tum sibi persuadebant, vel, vt Arnobius loquitur lib. 1. tum cogitatio eos subibat.*

ET PRORSVM QVAMVIS IN AC.) *ordo est, & penetrabat eos, hæc prorsum posse duci procudendo in fastigia mucronum, quamuis, id est, quantumuis, acuta & tenuia.* VT SIBI TELA PARENT) *tela, id est, instrumenta apta ad dolandum, læuandum, radendum, perforandum, &c. sic infrà eodem lib. Textile post ferru'st, quia ferro tela parãtur. Sic enim docti viri hunc versum legunt, non, vt vulgò, tela paratur.*

SILVASQ. EXCID. POSS.) *legendum fortasse est, siluas quibu' cædere possint.* MATERIEM LÆVARE, DOLARE, &c.) *cùm ego ita scriptum reperissem in quattuor cod. manuscr. Materiémque dolare, læuare, & radere*

tigna, conuerso ordine verborum sic restitui, Materiem læuare, dolare, & rad. tig. Quanquam P. Paschalius censet legendũ, Materiem læuare, & læuia radere tigna. Iam vulgata scriptura, quæ reperitur in vtrisque cod. Venetis, Florent. Parisiensib. Lugdunens. Materiámque dolare, & læuia radere tigna, mihi non probatur, nisi quis eam ita leuiter immutet, & læuia reddere tigna: quæ immutatio cùm longius absit, & ab antiqua, & à vulgata scriptura, proponenda illa quidem, sed non recipienda mihi visa est. Cùm hæc edidissem: Zoilus, non probata hac lectione, hanc opposuit, Materiámq; dolere, læuare, & radere tigna: vt sit anapæstus, scilicet pro spondéo. Vult etiam hoc modo legi posse, Materiámque dolare, læuare, & rad. tigna, vt sit creticus, inquit. Valeat nebulo cum suis lutulentis versibus.

DOLARE) vnde dolabra dicitur.

ET TEREBRARE) vnde terebrum, & terebellum.

PERQVE FORARE) & perforare: tmesis. vt sup. disque supatis, inque pediri, cónque globari, & similia sexcenta. POTESTAS) auri, & argenti.

NAM FVIT IN PR. M. ÆS) propterea quòd solidius, & durius est auro.

PROPTER INVTILITATEM) quia aurum mollius est ære, & ferro.

AVRVM IN SVMMVM SVCC. H.) aurũ meritò ceteris omnibus metallis anteponitur, propter eximium nitorem, & naturam ab igni & flamma, præterquàm quòd liquescit, vndique tutam, atque inuictam. hoc etiam auri maxime proprium est, quòd, cùm sit ære, ferro, atque adeò argento mollius, malleo tamen omnium metallorum latißimè ducitur, vt ex aureo leuißimi ponderis nummo complures aureæ bracteæ fieri poßint. VOLVENDA ÆTAS) volubilis. sic Virg. princip. lib. 9. Turne, quod optanti diuûm promittere nemo Auderet, voluẽda dies en attulit vltrò. Idẽ lib. 1. Triginta magnos voluẽdis mẽsib. orbeis Imperio explebit.

PORRO ALIVD SVCCED. ET E CONTEMTIB. EXIT) sic suprà eodem libro, Nec manet vlla sui similis res: omnia migrant: Omnia commutat natura, & vertere cogit. Namque aliud putrescit, & è contemtibus exit. & lib. 2. sic rerum summa nouatur Semper: & inter se mortales mutua viuunt. Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur: Inque breui spatio mutantur sæcla animantum, & cet. ad quos versus plura diximus de mutatione rerum, animalium, & ipsorum hominum: quibus consentanea ferè sunt his illa Epicharmi: Οὐ γὰρ ὧδε νῦν ὁρῇ, καὶ χθὲς τοὺς ἀνθρώπους. ὁ μὲν γὰρ αὔξεται, ὁ δὲ μὰν φθίνει: ἐν μεταλλαγᾷ δὲ πάντες ἐντὶ πάντα τὸν χρόνον· ὁ δὲ μεταλλάσσει κατὰ φύσιν, καὶ οὔποκ' ἐν ταὐτῷ μένει, & cet. id est, Non enim sic nunc, atque heri, videt (sol) homines. hic enim augetur, & crescit: ille minuitur, atque interit: in mutatione autem versantur omnes omni tempore. Iam verò mutatur ipse homo natura, & numquam in eodem statu manet, &c.

Nunc tibi quo pacto ferri natura reperta
Sit, facile est ipsi per te cognoscere, Memmi.
Arma antiqua, manus, vngues, dentésque fuerunt,
Et lapides, & item, siluarum fragmina, rami:
Et flammæ, atque ignes, postquam sunt cognita primùm
Posterius ferri vis est, ærísque reperta:
Et prior æris erat, quàm ferri, cognitus vsus:
Quo facilis magis est natura, & copia maior.

AEre ſolum terræ tractabant, æréque belli
Miſcebant fluctus, & volnera vaſta ſerebant:
Et pecus, atque agros adimebant. nam facilè ollis
Omnia cedebant armatis nuda, & inerma.
Inde minutatim proceſſit ferreus enſis,
Verſáque in opprobrium ſpecies eſt falcis ahenæ:
Et ferro cœpere ſolum proſcindere terræ,
Exæquatáque ſunt creperi certamina belli.
Et prius eſt reppertum in equi conſcendere coſtas,
Et moderarier hunc frenis, dextráque vigere,
Quàm biiugo curru belli tentare pericla.
Et biiugo prius eſt, quàm bis coniungere binos,
Et quàm falciferos inuentum adſcendere currus.
Inde boues lucas turrito corpore, tætros
Anguimanos, belli docuerunt volnera Pœni
Sufferre, & magnas Martis turbare cateruas.
Sic alid ex alio peperit diſcordia triſtis,
Horribile humanis quod gentibus eſſet in armis:
Inque dies belli terroribus addidit augmen.

NVNC TIBI, QVO PACTO) *Nunc docet, quomodo aurum repertum ſit.* POSTQVAM SVNT) *non enim ignis vnà cum hominibus natus cognitus eſt, vt ſup. Nec dum res igni ſcibant tractare, neque vti Pellibus, &c.*

ET PRIVS ÆRIS ERAT, &c.) *ſic Ouid. 4. Faſt. Æs erat in pretio, chalybis iam maſſa placebat. Eheu, perpetuò debuit illa tegi. Apud Homerum appellatione æris, quod Græci* χαλκὸν *appellant, ferrum intelligitur, propterea quòd veteres ære vtebantur pro ferro, vt notat Euſtathius ad illum locum* ἰλιάδ. Α. περὶ γάρ ῥά ἑ χαλκὸς ἔλεψε φύλλα τε καὶ φλοιόν *quod item teſtatur Heſiodus hoc verſu,* Χαλκῷ εἰργάζοντο, μέλας δ' ὐκ ἔσκε σίδηρος. VOLNERA VASTA SEREBANT) *ſic habent omnes libri, quos quidem viderim. quidam tamen, ferebant, legendum putant, vt ferebant, pro inferebant poſitũ eſſe intelligamus. ego nihil muto. Eſt enim tralatio.*

VERSAQVE IN OPPROBR.) *ſic Virgil. lib 1. Georg. in extr. Et curuæ rigidum falces conflantur in enſem.* PROSCINDERE) *ſic ſup. bidenti Ingemere, & terram preſſis proſcindere aratris. & Lucil. Túne iugo iungas me autem, & ſuccedere aratro Inuitum, & glebas ſubigas proſcindere ferro?*

CREPERI) *profert hunc verſum Nonius, &, creperum, interpretatur anceps, dubium. Præterea Feſtus, creperum, dubium, (inquit) vnde increpitare: quia maledicta ferè incerta, & dubia ſunt. Poſtremò Varro lib. 5. de lingua Lat. Crepuſculum ſignificat dubium. ab eo res dubiæ, dictæ creperæ, quòd crepuſculum, dies etiamnũ ſit, an iam nox, multis dubium eſt. Attius. Nunc tu in re crepera quid captas conſilij?*

ET PRIVS EST REPPERTVM IN EQVI) *ſic habẽt duo lib. manuſcr. & ita legendum videtur. alij, Et prius eſt armatum in equi. &c. quæ lectio ferri etiam poteſt, vt repetamus infernè verbum, inuentum.*

DEXTRAQVE VIGERE) sic legendum: & sic habent omnes libri & manuscr. & vulgati. Quòd autem Thrasones, vegere, legi volunt, de equite intelligentes, qui equum regat: cui hoc probabitur, cùm eques equum regat læua, non dextra? Quid igitur sibi vult, dextra vigere? hoc, opinor: dextra pugnare, dextra aduersarium valide & acriter oppugnare. BIIVGO CVRRV) curru à duobus equis tracto: bigis. cuius moris exempla exstãt apud Homerũ innumerabilia. ET BIIVGO PRIVS EST, &c.) id est & prius est inuentum curru biiugo belli pericula tentare, quàm quadrigis vti. FALCIFEROS) de falciferis curribus lege sup. ad illum locum lib. 3. Falciferos memorant currus abscindere membra, &c.

INDE BOVES LVCAS) id est elefantos. Varro lib. 6. de lingna Lat. opinionem refellit & eorum, qui putant boues Lucos, siue boues Lucas à Lucanis dictas ab eo quòd Romani, cùm maximam quadrupedem, quam ipsi haberent, vocarent bouem, in Lucania Pyrrhi bello primùm elefantos apud hosteis vidissent: & eorum, qui à Libycis dictas volunt. ad extremum autem ait, se arbitrari, boues lucas ab luce potius dictas esse, quòd longè relucebãt, propter inauratos regios clypeos, quibus eorum turres erant ornatæ. Plinius tamen lib. 8. prioribus illis assentiens, sic scribit. Elefantos Italia primùm vidit Pyrrhi regis bello: & boues Lucas appellauit in Lucanis visos anno vrbis CCCCLXXII. Ennius. Atque prius pariet locusta lucam bouem. Ausonius epist. ad Tetrad. Cur me propinquum Santonorum mœnibus Declinas, vt Lucas boues Olim resumto præferoceis prœlio Fugit iuuentus Romula?

TVRRITO CORPORE) Plin. lib. 8 cap. 9. de elefantis loquens, turreis armatorum in hosteis ferunt. Plutarchus in Eumene. καὶ (ὡς) τῶν θηρίων τοὺς πύργους ἄνω, καὶ τὰς πορφύρας εἶδον, ὅσπερ ἦν αὐτοῖς κόσμος ἐς μάχην ἀγομένοις, &c. id est, Et vbi ferarum, id est elefantorum, turreis sursum, & purpuras viderunt, quod erat eorum ornamentum, cùm ad prœlium ducebantur, & cet.

TÆTROS ANGVIMANOS) elefantos: quibus proboscis flexilis, volubilis, & plicabilis, loco manus est: atque adeò manus appellatur à Latinis. M. Tull. lib. 3. de natura Deor. Manus etiam data elefantis, quia propter magnitudinem corporis difficileis aditus habebant ad pastum. Anguimani igitur dicuntur quia manum habent anguis instar, volubilem. Hos (vt scribit Vegetius lib. 3.) contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit: postea Annibal in Africa. Iterum Lucretius lib. 2. Sicuti quadrupedum cum primis esse videmus In genere anguimanos elefantos, & cet.

ALID) aliud, à masculino, alis, quo vsus est Catullus. lege quæ annotata sunt suprà lib. 1. Quando alid ex alio reficit natura, nec vllam, &c.

INQ. DIES BELLI TERR. & cet.) id est & in dies belli terrores auxit.

Tentarunt etiam tauros in mœnere belli:
Expertíque sues sæuos sunt mittere in hosteis:
Et validos Parthi præ se misêre leones
Cum ductoribus armatis, sæuísque magistris:
Qui moderarier his possent, vinclísque tenere:
Nequicquam, quoniam permista cæde calentes
Turbabant sæui nullo discrimine turmas,
Terrificas capitum quatientes vndique cristas:

Nec poterant equites fremitu perterrita equorum
Pectora mulcere, & frenis conuertere in hosteis.
Inritata leæ iaciebant corpora saltu
Vndique, & aduorsum venientibus ora petebant:
Et nec opinanteis à tergo diripiebant:
Deplexæque dabant in terram volnere vinctos,
Morsibus adfixæ validis, atque vnguibus vncis.
Iactabántque sues tauri, pedibúsque terebant,
Et latera, ac ventres hauribant subter equorum,
Cornibus, ad terrámque minanti mente ruebant.
At validis socios cædebant dentibus apri,
'Tela infracta suo tinguentes sanguine sæui:
'In se fracta suo tinguentes sanguine tela.'
Permistásque dabant equitum, peditúmque ruinas.
Nam transuersa feros exibant dentis adactus
Iumenta: aut pedibus ventos erecta petebant,
Nequicquam: quoniam à neruis succisa videres
Concidere, atque graui terram consternere casu.
Sic, quos antè domi domitos satis esse putabant,
Efferuiscere cernebant in rebus agundis,
Volneribus, clamore, fuga, terrore, tumultu:
Nec poterant vllam partem redducere eorum.
Diffugiebat enim varium genus omne ferarum:
Vt nunc sæpe boues Lucæ, ferro male mactæ,
Diffugiunt, fera facta suis cùm multa dedere.
Sic fuit, vt facerent. sed vix adducor, vt antè
Non quierint animo præsentire, atque videre,
Quàm commune malum fuerat, fœdúmque futurum.
Et magis id possis factum contendere in omni,
In variis mundis, varia ratione creatis,
Quàm certo, atque vno terrarum quolibet orbi.
Sed facere id non tam vincendi spe voluerunt,
Quàm dare quod gemerent hostes, ipsiq; perire,
Qui numero diffidebant, armísque vacabant.

IN MOENERE BELLI) *sic habent tres libri manuscripti, Vaticanus, Bertinianus, Memmianus: & typis excusi, Veneti antiquiores. alij, in munera belli. quæ scriptura tamen non est reiicienda.* PARTHI) *sic habent tres libri manuscripti, & totidem vulgati. alij vulgati, partim.* CVM DVCTORIBVS ARMATIS) *nihil muto, tametsi negare non possim, eam scripturam, quæ in duobus libris manuscriptis reperitur, Cum doctoribus armatis, ferri posse. Hæc omnia Zoilus*

assentitur, & probat, atque adeò excipit, & iterat, vt dictata.

QVI MODERARIER HIS) hanc lectionem probo, quamuis nonnulli libri habeant, Qui moderarier hos possent.

PERMISTA CÆDE CALENTES) sic suprà lib. 3. Sæpe ita desubitò permista cæde calentes, &c. TERRIFICAS CAPITVM, &c.) sic sup. lib. 2. Terrificas capitum quatientes numine cristas.

PECTORA) leonum pectora, equorum hinnitu, & fremitu perterrita.

LEÆ) leonum fæminæ. ORA PETEBANT) sic legendum, non, patebãt. Est enim hic ordo verborum, & leæ hominibus etiam suis, aduersum venientibus, ora & faciem appetebant. DEPLEXÆQVE) sic habent omnes libri & manuscripti, & typis excusi. quæ scriptura si recta, & vera est, deplexæ, hoc est, deligatæ, & solutæ. sed quidã legi volũt, depexæ, id est, horridæ, seu laceræ, κατ' ἀντίφρασιν: vt apud Terent. Heaut. adeò exornatum dabo, Adeò depexum, vt, dum viuat, meminerit semper mei. Nam depexus comtum, & cultum significat. nonnulli, deuexæ: id est pronæ & deorsum ruentes, DABANT IN TERRAM) id est, ad terram affligebant. VOLNERE VINCTOS) sic legi debere, & duo libri manuscripti declarant, & ratio euincit. sic sup. lib. 1. æterno diuinctus volnere amoris. RVEBANT) proruebant.

IN SE FRACTA S. TINGV. SANG. TELA) ante hũc versum scriptus est in lib. manuscriptis versus alter eiusdem ferè sententiæ. Tela infracta suo tinguentes sanguine sæui: qui reperitur etiam in lib. Parisiensib. & nonnullis aliis impreßis. ego (vt dicam, quod sentio) neque hunc, neque alterum, Lucretianum esse puto. hunc tamen illo tolerabiliorem esse arbitror. Cùm hæc scripsissem, Zoilus ausus est, (quid enim non audeat sycophanta?) mandare litteris, me hunc versum veruto confodisse: Marullum, alterum. Atqui aut vtrumque damnaui, aut neutrum.

EXIBANT DENTIS ADACTVS) id est, effugiebant, declinabant, euadebant. sic lib. 6. Aut procul absiliebat, vt acrem exiret odorem. ibid. citrà, Profluuiũ porrò qui tætri sanguinis acre Exierat, &c. Videtur esse à gladiatoribus tractũ, & translatum. Sic loquuntur & Græci: exempli causa, Demosth. κατ' ἀνδροτίωνος. εἰσφέρων δ' ἐκ τῶν ἰδίων, οὐδένα κίνδυνον ὑπὲρ δόξης ἐξέδυ. id est, conferens autem de re sua familiari in rempublicam, nullum periculum exijt, seu, (quod idem valet) euasit, id est, effugit. Sic & κατὰ τιμοκράτους, & quidem iisdem planè verbis. Sic M. Tull. Catil. 1. Quot ego tuas petitiones ita coniectas, vt vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione, vt aiunt, corporis euasi? vbi vulgò legitur, parua quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore effugi: malè, & mendose, opinor. Quam scripturam tamen in mea Ciceronis editione secutus sum, nondum animaduersa antiqua, quam postea reperi ferè expressam in vno exemplari manuscripto, peruetusto, nisi quòd, duæ voces, corporis, & euasi, delitescunt in litura: neque satis liquidæ, aut integræ sunt, propterea quòd emendator aliquis, seu fortasse corruptor potius, conatus est in locum antiquæ scripturæ, corporis, & euasi, substituere, corpore & effugi. Quod eò dico, quia homo male de me meritus, approbata mea emendatione, in illo versu, qui est lib. 6. Aut procul absiliebat, vt acrem exiret odorem, pro quo libri omnes habent, Aut procul absiliebat, vt acrem exciret odorem, commemorans verba illa Ciceronis in Catilinaria prima, ait se ita emendasse, Quot ego tuas petitiones, ita coniectas, vt vitari posse non viderentur, parua quadam declinatione, &, vt aiunt, corpore excessi? quam scripturam, quamuis non damnem, præsertim cùm à recepta in hoc vno

discrepet, quòd, excesi, reponatur, pro, effugi: recepta autem lectio in voce, corpore, non posit damnari, quòd eam Virgilius confirmet in versu illo, qui est lib. 5. Corpore tela modò, atque oculis vigilantibus exit: mouet me tamen litura, quæ est in codice manuscripto. Præterea illud, declinatione corporis, valde mihi videtur vsitatè dictum, & significanter. Præterea illud, excesi, pro, euasi, vt puto legendum ex antiquæ scripturæ vestigiis, aut, effugi, vt habent libri vulgati, & nonnulli veteres, duriusculum est apud Ciceronem: neque id facile receperim, nisi vetus codex comprobet. Nam si ita scriptum est in vet. codice, nihil causæ dico, quin, omnibus aliis scripturis, & coniecturis reiectis, ita sit legendum. Mihi enim curior est veritas, & antiqua scriptura, præsertim probabilis, quàm meæ omnes cõiecturæ, & cogitationes.

SIC, QVOS) *Olim secutus libros omneis, edideră, Si quos. sed hoc annotaram: fortasse legendum, Sic, quos. At Zoilus tribus annis pòst quid facit? quod homo iniustißimus, & impudentißimus faciat. adscribit, se reposuisse, Sic, coniectura ductum. Ex quo istum hominum genere censeas? non ex Autolicorum, aut Eurybatarum, aut talium societatis humanæ pestium?*

DOMI DOMITOS) *domi, domi, compositio, & complosio binarum syllabarum.* EFFERVISCERE) *quidam libri habent, Efferuiscere. quod magis probo, quàm Efferuescere. & vbique malim ita legi, feruiscit, & feruiscere.*

VT NVNC SÆPE BOVES LVCÆ) *sic habent omnes libri veteres, quibus ego vsus sum, si bene memini. neque video, quamobrem quicquam mutari debeat. Confert enim tauros, apros, leones, quibus vsi sunt in prœliis primi homines, cum elefantis, quibus sunt vsi posteriores. Nonnulli tamen legi volunt. Vt nunc sæpe boues templis ferro malè cæsæ Diffugiunt, &c. seu, Effugiunt. Ego, si quid sit mutandum, malim legi, Vt nũc sæpe boues lectæ ferro male mactæ, vt intelligamus per boues lectas, maiores hostias, seu victimas, quæ solebant ex toto armento eligi: lectæ, ad immolandũ scilicet. Probabilius autem est ex, lectæ, factum esse, Lucæ, propter versum illum, qui est suprà, Inde boues Lucas, &c. quàm ex templis: quam vocem nullo in codice neque manuscripto. neque vulg. reperi.*

FERRO MALE MACTÆ) *sic legendum, & ita habent quattuor libri manuscripti, & aliquot typis excusi: mactus autem (vt docet Festus) idem valet, quod magis auctus. ex quo mactare. Iam malè mactus: id est, non auctus, læsus: vel mactæ ferro, sic dictum, vt mactare infortunio, cruce, cruciatu apud Plautum: vel male mactæ, id est, male mactatæ.* DIFFVGIVNT) *sic habent omnes ferè libri manuscripti, & aliquot impreßi: alij, Effugiunt.*

FERA FACTA) *sic habent omnes libri, quos quidem viderim. quidam tamẽ legi volunt, fera fata.* SIC FVIT, VT,) *id est, sic fieri potuit, vt facerent: contingere potuit, vt ita facerent.* ATQVE VIDERE) *atque præuidere. nam præpositio, præ, repetenda est.* QVAM COMM. MAL. FVERAT) *quàm valde sibi cum aduersariis hoc malum fuerat commune futurum: vel quàm æqualiter & peræquè hæ animantes fuerant sibi & aduersariis exitio futuræ.*

DARE QVOD GEMERENT) *dare propter quod gemerent: dare ploratus hostibus:* δοῦναι οἰμωγάς. *sic Terentius Phormion. Vin' primum hodie facere, quod ego gaudeam, Nausistrata, Et quod tuo viro oculi doleant?*

IPSIQVE PERIRE) *nonnulli libri habent, ipsique perirent.*

Nexilis ante fuit vestis, quàm textile tegmen:

Textile

Textile post ferrum'st: quia ferro tela parantur.
Nec ratione alia possunt tam læuia gigni
Insilia, ac fusi, & radij, scapíque sonantes.
Et facere antè viros lanam natura coëgit,
Quàm muliebre genus. nam longè præstat in arte,
Et sollertius est multo genus omne virile:
Agricolæ donec vitio vertêre seueri,
Vt muliebribus id manibus concedere vellent:
Atque ipsi potius durum sufferre laborem:
Atque opere in duro durarent membra, manúsque.

QVIA FERRO TELA PARANTVR) *textile (inquit) fuit post vsum ferri repertum, quia tela, seu instrumenta textoria, quibus textilis vestis conficitur, ferro parantur, & componuntur. hunc locum sic restituit* Adr. Turnebus. *Nam in omnibus fere libris legitur, tela paratur. quasi tela sit numeri singularis fæminini generis: quod est falsum. est enim numeri multitudinis, tela, orum.* Cùm *hæc scripsissem, & edidissem,* Zoilus, *tamquam scarabæus aliquis, exortus, rescidit meum, age mitto meum: sed infirmauit,* Turnebi *iudicium.* Vide, *obsecro te, lector, os hominis: si quid oris habere potest* κίναδος ἀναισχυντότατον.

NEC RAT. AL.) *quàm ferro.* INSILIA) *insubula olim legendum esse putaram ex* Isidoro, *qui docet, insubula esse textoris instrumenta, dicta quòd infrà & suprà sint, vel quia insubulantur.* Nam *insilia quid sint, me fugit.*

FVSI) κλωστῆρες. Catull. *de* Pelei & Thet. *nuptiis.* Libratum *tereti versabat pollice fusum.* ET RADII) κερκίδες. Virg. 9. Æneid. Excußi *manibus radij, reuolutáque pensa.* SCAPIQVE) σπάθαι, *instrumenta textoris, quorum pulsu tela coarctatur, & condensatur.*

ATQVE IPSI POTIVS D. S. L.) *repete* ἀπὸ κοινοῦ, *vellent. sic autem legendum est, non, vt vulgò,* Atque *ipsi pariter.* Hoc *enim sentit toto hoc loco* Lucret. *viros, antè quàm mulieres, lanam carpere, & texere, & nere natura docuit:* Viri *enim sunt mulieribus sollertiores: donec hoc ita turpe habitum est, vt lanificium mulieribus concederent: ipsi autem agrum colerent potius, atque in opere rustico faciẽdo manus durarent.* Etiam *hanc emendationem secutus est* zoilus, *vt scripturam receptam, & vulgatam.* OPERE IN DVRO) *in opere rustico faciendo, in agro colendo.* DVRARENT) *dura & callosa redderent. sic habent tres libri manuscripti, &* Veneti *antiquiores.* Vulgati *autem, durarunt.*

At specimen sationis, & insitionis origo,
Ipsa fuit rerum primùm natura creatrix:
Arboribus quoniam bacæ, glandésque caducæ
Tempestiua dabant pullorum examina subter:
Vnde etiam libitum'st stirpeis committere ramis:
Et noua defodere in terram virgulta per agros.
Inde aliam, atque aliam culturam dulcis agelli

Tentabant, fructúsque feros mansuescere terra
Cernebant indulgendo, blandéque colendo.
Inq; dies magis in montem succedere siluas
Cogebant, infráque locum concedere cultis:
Prata, lacus, riuos, segetes, vinetáque læta
Collibus, & campis vt haberent: atque olearum
Cærula distinguens inter plaga currere posset
Per tumulos, & conualleis, campósque profusa:
Vt nunc esse vides vario distincta lepôre
Omnia, quæ pomis intersita dulcibus ornant:
Arbustísque tenent felicibus obsita circùm.

AT SPECIMEN SATIONIS) *Nunc docet, vnde didicerint homines serere, atque inserere. & ait, specimen, id est, exemplum, seu documentum sationis naturam dedisse, cùm sub arboribus virgulta quædam tenera, & pulli arborum ex earũ fructibus in terram delapsis nascerentur. Specimen auctor vocabularij manuscripti, Latinogræci, interpretatur, δῖγμα.*

CADVCÆ) *cadentes ex arboribus.* PVLLORVM EXAMINA) *fætus arborum pullulantium. examina propriè de apibus dicuntur.*

STIRPEIS COMMITTERE RAMIS) *quod vnum est ex pluribus insitionis generibus: de quo* Virg. *lib.* 2. Georg. Aut rursum enodes trunci resecãtur, & altè Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces Plantæ immittuntur, &c.

ET NOVA DEFODERE, &c.) *sup. eod. lib.* Nec noua defõdere in terrã virgulta, &c. INDVLGENDO) *tralatio* Sic Virg Georg. 2 Indulge ordinib.

IN MONTEM SVCCEDERE) *succedere, id est, sursum cedere.*

INFRAQVE LOCVM) *& locum, qui infrà esset, seu locum inferiorem. talia sunt illa nuper notitia apud* Terent. Heaut. V*bi tamen quidam legunt, nupera notitia. & antè malorum apud* Virg. *lib.* I. Æneid *& semper amicitia apud* Propert. *in quibusdam libris tamen legitur hîc, infráque situm. id est, situm inferiorem.*

INTER PLAGA CVRRERE) *intercurrere. tmesis.*

DVLCIBVS) *mitibus.* Virgil. Tityro, *sunt nobis mitia poma.*

FELICIBVS) *quæ sint arbores felices, quæ infelices, cùm alij docuerunt, tum nos quoque admonuimus ad illum locum* Hor. oda. 2. Epod Inutileísque falce ramos amputans, Feliciores inserit. OBSITA) *circùm sata.* ἐν κύκλῳ φυτευθέντα. M. Tullius *accus. lib.* 3. Campus Leontinus, *cuius antea species hæc erat, vt, cùm eum obsitũ vidisses, annonæ caritatẽ non vererere. sic erat deformis, atq; horridus, &c.*

At liquidas auium voces imitarier ore
Antè fuit multo, quàm læuia carmina cantu
Concelebrare homines possent, aureísque iuuare.
Et Zephyri caua per calamorum sibila primùm
Agresteis docuere cauas inflare cicutas.
Inde minutatim dulceis didicere querelas:
Tibia quas fundit digitis pulsata canentum,

Auia per nemora, ac siluas, saltúsque reperta,
Per loca pastorum deserta, atque otia dia.
Sic vnumquicquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratióque in luminis eruit oras.
Hæc animos ollis mulcebant, atque iuuabant
Cum satiate cibi. nam tum sunt omnia cordi.
Sæpe itaque inter se prostrati in gramine molli
Propter aquæ riuum, sub ramis arboris altæ,
Non magnis opibus iucundè corpora habebant:
Præsertim quom tempestas ridebat: & anni
Tempora pingebant viridanteis floribus herbas.
Tum ioca, tum sermo, tum dulces esse cachinni
Consuerunt. agrestis enim tum musa vigebat.
Tum caput, atque humeros plexis redimêre coronis,
Floribus, & foliis lasciuia læta monebat:
Atque extra numerum procedere membra mouenteis
Duriter, & duro terram pede pellere matrem:
Vnde oriebantur risus, dulcésque cachinni:
Omnia quòd noua tum magis hæc, & mira vigebant:
Et vigilantibus hinc aderant solatia somni,
Ducere multi'modis voces, & flectere cantus:
Et superà calamos vnco percurrere labro.
Vnde etiam vigiles nunc hæc accepta tuentur:
Et numerûm seruare genus didicere: neque hilo
Maiorem interea capiunt dulcedini' fructum,
Quàm siluestre genus capiebat terrigenarum.
Nam, quod adest præstò, (nisi quid cognouimus antè
Suauius) in primis placet, & pollere videtur.
Posteriórque ferè melior res, illa reperta
Perdit, & immutat sensus ad pristina quæque.
Sic odium cepit glandis: sic illa relicta
Strata cubilia sunt, herbis, & frundibus aucta.
Pellis item cécidit, vestis contemta ferina'st:
Quam reor inuidia tali tunc esse repertam,
Vt letum insidiis, qui gessit primus, obiret:
Et tandem inter eos distractum, sanguine multo
Dispersisse, neque in fructum conuertere quisse.

AT LIQVIDAS) *Nunc de musicæ origine.* LÆVIA CARM.) *translatio est à rebus, quæ tactu sentiuntur, ad eas, quæ auditu percipiuntur.*

AVREISQVE IVVARE) & aureis delectare. ET ZEPHYRI CAVA) ordo est, Et primùm Zephyri docuerunt agresteis cauas cicutas inflare, per calamorum sibila caua: id est, & Fauonij docuerunt primùm rusticos cicutas inflare ex eo, quòd calami ab iis agitati sibilos edebant. Iam illud totum, caua per calamorum sibila, duplicem interpretationem recipere videtur, quæ tamen eodem reuoluitur. Nam vel, sibila, sic accipi potest, vt sit nomen substant. caua autem, adiect. vel contrà, caua, licet esset substant. sibila, adiectiuum. Et ita, caua calamorum, interpretabimur, cauitates calamorum: sibila autem, sibilos mittentia. Virgil. lib. 3. Georg. Tollentémque minas, & sibila colla tumentem. Idem Æneid. 5. Parte ferox, ardénsque oculis, & sibila colla Arduus attollens, & cet.

INFLARE CICVTAS) cicutas, id est, calamos, cannas. Virgil. Alex. Est mihi disparibus septem compacta cicutis Fistula. sup. lib. 4. Vnco sæpe labro calamos percurrit hianteis. qui versus statim iteratur. inflare autem propriè dictũ. Sic Virg. in Daphn. princ. Tu calamos inflare leueis, ego dicere versus. M. Tull. in Bruto, si tibiæ inflatæ non referunt sonũ, &c. VNVMQVICQVID) vnũquidque.

HÆC ANIMOS OLLIS, &c.) id est, hi rudes illi homines mulcebãtur, ac delectabãtur eo ipso tempore, quo epulabãtur, & satiabãtur: vel vna cum cibo, quo satiabantur, agresti musica animos suos oblectabant. satiate, id est, satietate.

NAM TVM SVNT OMN.) id est, nam tum omnia grata sunt. quidam legunt, nam tum hæc sunt omnia cordi. PROPTER AQVÆ R.) id est, prope aquæ riuum. profert hunc versum Donatus, ad illud Terentij, Adelphis, ibi, angiportum propter est. Expreßit hoc hemistichium Virgil. Pharmaceutr. Propter aquæ riuum viridi procumbit in herba.

CVM TEMPESTAS RIDEBAT) cùm per anni tempus licebat: cùm anni tempestas non erat turbida, aut frigida: sed serena, & tepida. Idem Lucret. libro 2. princip. Præsertim cùm tempestas arridet, & anni Tempora, &c.

ET ANNI TEMPORA) ver, & æstas. CORONIS) alij legunt, corollis. quod nullis in libris reperi. Omnino non est necesse quidquam hîc immutare. Nam vtrumque nomen à veteribus pro re eadem reperio esse vsurpatũ. Plautus Amphitr. Capiam coronam mi in caput. aßimulabo me esse ebrium. Sequitur paucis pòst versib. Ibo intro: capiam ornatum, qui potis decet. Sic enim restitui, vbi vulgò legitur, qui potius decet. Atque hæc est vna emendatio ex sexcentis, quibus Plautum meliorem factum, & propemodum redintegratum, & præterea breuib. commentariis illustratum, breui diuulgabo, Deo opt. max. approbante. Idem Pseud. SIMO. Quid video ego? PS. Cum corona ebrium Pseudolum tuũ. sequitur paucis pòst versib. Quæ isthæc audacia est? te sic interdius cum corolla ebrium incedere? En perspicuè corollam, & coronam pro re eadem vsurpauit. Flaccus sat. 3 lib. 2. potus vt ille Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas.

ATQVE EXTRA NVMERVM PROC.) non in numerum, vt sup. lib. 4. Quid porrò, in numerum procedere cùm simulacra Cernimus in somnis, & mollia membra mouere? DVRITER) antiquum, teste Carisio. Ennius Phœnißis. Quam tibi ex ore orationem duriter dictis dedit? Terent. Adelph. Ruri agere vitã, semper parcè, ac duriter sese habere. Idem Andr. Primùm hæc pudicè vitam, parcè, ac duriter agebat. Ad quem locum Donatus, duriter, inquit, id est, sine sensu doloris. durè autem, crudeliter. illud ad laborem: hoc ad sæuitiam relatum est.

ET DVRO TERR. P. PELL. M.) & saltare duriter, & quasi terram

χακτίζειν: id est, calcibus petere, atque insectari. sic Horat. od. 18. lib. 3. Gaudet inuisam pepulisse fossor Ter pede terram. Idem od. 17. lib. 1. Nunc est bibendum, nunc pede libero pulsanda tellus. Sic omnium princeps Homer. ἰλ. ε. τοὶ δὲ ῥήσσοντες ὁμαρτῇ Μολπῇ τ', ἰυγμῷ τε ποσὶ σκαίροντες ἕποντο. id est, illi autem terram pulsantes simul, cantum, & clamorem pedibus saltando sequebantur.

HINC) ex eo, quod sequitur, Ducere multimodis voces, & cet.

SOLATIA SOMNI) secutus sum codicem Vaticanum. nam alij libri habent, somno. significat autem eos, qui dormire nequirent, variis cantibus, & vocibus insomniam solatos esse. Cur igitur non dixit solatia insomniæ? vt infrà lib. 6. in princip. Dulcia permulcent animos solatia vitæ. & lib. eod. Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ. & Virgilius, duri solatia casus.

DVCERE MVLTIMODIS VOC.) hoc est, opinor, quod Græci dicunt, μινυρίζειν: quod est vocem variè fingere, & figurare: seu voce variè figurata cantillare. ducere autem, id est, producere. ET FLECTERE CANT.) hinc molles in cantu flexiones apud M. Tull. lib. 3 de orat. ad Qu. Fr.

ET SVPERA) id est, & suprà, seu in superiore parte calamorum. sic suprà lib. 4. Vnco sæpe labro calamos percurrit hianteis.

MAIOREM INTEREA) sic restitueram in secunda iam editione. Esse autem sic legendum & ratio, & trium cod. antiquorum auctoritas peruincunt. nam vulgata lectio, Maiore interea capiunt dulcedine fructum, ferri non potest. Hæc autem, quam restitui, hanc sententiam habet. neque ex hodierna musica, quamuis sit eruditior, & compositior, & cultior, homines huius ætatis maiorem voluptatem percipiunt, quàm olim primi illi, & rudes homines, ex sua incondita, rustica, atque agresti capiebant. TERRIGENARVM) id est, primorum illorum hominum, è terra natorum: γηγενῶν, terræ filiorum. sequitur paullo pòst. Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat Terrigenas. POSTERIORQVE FERE, &c.) id est, & ferè euenit, vt res posterior melior, priora reperta perdat, atque ex animo deleat: & immutet sensus ad pristina, id est, faciat, vt pristina non æquè sint grata, neque iucunda sensibus, atque anteà fuerant.

SIC ODIVM CEPIT GL) ex quo illud, ἅλις δρυός: satis quercus. & M. Tull orat. pers. Quæ est in hominibus tanta peruersitas, vt inuentis frugibus glande vescantur? Glandis, & δρυὸς, siue quercus facta mentio, mihi aurem vellit, méque admonet, vt locum in epistolar. Cicer. ad Attic. libro 4. epistola, cuius initium est, O exspectatas, &c. in mea editione: in editionibus aliis verò, epistola, quæ hinc initiũ capit, Occupationum, &c. ab omnibus eruditis, qui eum vsque ad hunc diem attigerunt, quique ei manus admouerunt, desperatum, ac pro insanabili derelictum, sanem atque emendem, de sententia amici mei Sim. Bosij, viri ingeniosiss. verba Ciceronis sunt hæc. Itaque dixit statim reus lege maiestatis, ΟΥ ΣΟΙ ΛΛΡΥΣ ΛΛΛΛΛ ΦΥΗ. sic legitur in veterib. cod. quæ litteræ, perspicuè sunt corruptæ. sic igitur legit ille: οὐ σοὶ ἁ δρῦς μᾶλα φύῃ. id est, non tibi hæc quercus mála, id est, glandes gignit. verba sunt liberti cuiusdam, qui videns se reum esse, & fortasse etiam damnatum iri, iocans in periculo ante oculos posito, & alludens ad quercum glandiferam, quæ cibum suppeditauit primis illis hominibus, fuitque eis quasi nutrix: & præterea pœnam lege constitutam respiciens, (fuste autem verberabantur liberti condemnati, interdum etiam extremo supplicio afficiebantur) hæc loquitur, non tibi hæc quercus glandeis procreat: id est, hæc accusatio, non tibi victum, sed

magnum malum datura est. Eadem *opera illud quoque alterum vulnus, quod est in eadem epistola, sanabo,* ΠΟΡΓΑ ΠΥΜΝΑ: *vbi quidam legunt,* περὶ ἐκ πορύμνα: *sed legendum censet ille,* ΓΟΡΓΙΑ ΓΥΜΝΑ. *id est, laruæ, seu personæ nudæ.* Sed de Cicerone *hactenus: nunc ad* Lucretium *redeamus.*

PELLIS ITEM) *quæ fuit inuenta à primis illis hominibus, vt sup.* Inde *casas postquàm, ac pelleis, ignémque pararunt, &c. cécidit autem pellis, & contemni cœpta est post vsum vestium è lana nexilium, aut textilium, aut sutilium repertum. Cùm toto autem hoc loco mire congruũt illa* Arnobij, *lib. 2. aduers. gent.* Quid *enim si hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis, atq; antiquißimis sæculis, quòd inuentis frugib. glandes spreuerint, & repudiauerint arbuta? quòd corticibus contegi, & ámici desierint pellibus, postquam vestis excogitata est textilis, vsu & commoditate succinctior? aut quòd structis domibus, & lautioribus succeßibus institutis, non antiquas adamauerint casulas, nec sub rupibus, & cauernis præoptauerint, vt belluæ, permanere?* Commune *est omnibus, & ab ipsis pæne incunabulis traditum, bona malis anteferre, inutilibus vtilia præponere, & quod esse constituerit pretiosius, lætius id consectari, & petere: in eóque defigere spem salutis, & salutarium commodorum.* QVAM REOR INV.) *id est, quam puto ita fuisse inuentori ipsi inuidiosam, vt is, qui primus eam geßit, per insidias ab aliis interfectus fuerit.* ET TANDEM INTER EOS DISTRACTVM SANG. M. DISPERSISSE) *secutus sum cod. manuscript. nam vulgati habent,* Disperiisse, *mendosè. huius igitur scripturæ hæc sententia est.* Et *reor, eum, qui primus geßit vestem ferinam, inter eos, à quibus per insidias interfectus est, distractum, dispersisse, id est, diuersis in partibus contaminasse sanguine multo, subintellige, vestem. licet etiam legas, distractam, vt habent lib. vulgati. distractam autem, vestem scilicet.* Hanc *quoque emendationem amplectitur* Zoilus *more suo.*

Tunc igitur pelles: nunc aurum, & purpura curis
Exercent hominum vitam, bellóque fatigant.
Quo magis in nobis (vt opinor) culpa residit.
Frigus enim nudos sine pellibus excruciabat
Terrigenas: at nos nil lædit veste carere
Purpurea, atque auro, signísque ingentibus apta:
Dum plebeia tamen sit, quæ defendere poßit.
Ergo hominum genus in cassum, frustráque laborat
Semper, & in curis consumit inanibus æuum:
Nimirum, quia non cognouit, quæ sit habendi
Finis, & omnino quoad crescat vera voluptas:
Idque minutatim vitam prouexit in altum:
Et belli magnos commouit funditus æstus.
At vigiles, mundi magnum & versatile templum,
Sol & luna, suo lustrantes lumine circùm,
Perdocuere homines annorum tempora verti:
Et certa ratione geri rem, atque ordine certo.

Iam validis sæpti degebant turribus æuum:
Et diuisa colebatur, discretáque tellus.
Tum mare veliuolum florebat nauibu' pandis:
Auxilia, & socios iam pacto fœdere habebant:
Carminibus cùm res gestas cœpere poëtæ
Tradere: nec multo priu' sunt elementa reperta.
Propterea, quid sit prius actum, respicere ætas
Nostra nequit, nisi quà ratio vestigia monstrat.
Nauigia, atque agri culturas, mœnia, leges,
Arma, vias, vesteis, & cetera de genere horum,
Præmia, delicias quoque vitæ funditus omneis,
Carmina, picturas, & dædala signa polire,
Vsus, & impigræ simul experientia mentis
Paullatim docuit, pedetentim progredientis.
Sic vnumquicquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratióque in luminis eruit oras.
Namque alid ex alio clarescere corde videbant
Artibus, ad summum donec venêre cacumen.

EXERCENT) *vexant, tranquillè viuere non sinunt.*

CVLPA RESIDIT) *sic legendum, à verbo, resido, dis: quo vtitur lib. 2. Et proiecta refrenatur, retróque residit? non resedit, à verbo, resideo.*

FRIGVS ENIM) *necessitas primò vestium vsum reperit. frigoris enim depellendi, & iniuriæ cæli arcendæ causa vestes repertæ sunt: deinde accessit luxus & voluptas, cùm vesteis purpureas, & auro insigneis, & acu pictas gerere voluerunt sic ferè* M. Tull. *lib* 3 *de oratore.* Nam *vt vestis frigoris depellẽdi causa reperta primò: pòst adhiberi cœpta est ad ornatum etiam corporis, & dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis.*

TERRIGENAS) *homines, ex terra natos, vt suprà, non longè,* Q*uàm siluestre genus capiebat terrigenarum.* Varro Eumenidib. E*mpedocles natos homines ex terra ait, vt blitum. ex* Nonio, *in voce, blitum.*

IN CASS. FRVSTRAQVE LAB.) *quia nõ est contentus paruo, aut modico, & quia cupiditates habet infinitas, miniméque necessarias, &, vt statim subiungit, quia non cognouit, quæ sit habendi finis: id est, quid sit homini satis: vel, si cognouit, eo non est contentus. sic* Lucill. *lib.* 5. Nam *siquod satis est homini, id satis esse potesset:* Hoc *sat erat: nunc, cùm hoc non est, qui credimu' porrò* Diuitias *vllas animum mi explere potesse?* Idem *lib.* 18 Denique *vti stulto nil sit satis, omnia cùm sint.*

AT VIGILES MVNDI) *dicit, homines ex solis & lunæ cursu didicisse annorum tempora circumagi, atque in orbem redire, & statos, ac ratos esse rerum ordines.* IAM VALIDIS SÆPTI) T*unc cœperunt homines in turribus, atq; in locis munitis habitare, vrbeis condere, agros limitibus distinguere, ac terminare, nauigare, &c.* DISCRETAQ. TELL.) *limitibus distincta, & finibus: alij legunt, discriptáque tellus.* NAVIBV' PANDIS) *nauibus curuis. nonnulli libri*

habent, florebat propter odores, sed, vt opinor, corruptè. Hoc totum enim, propter odores, natum puto ex annotatione, eáque pingui, & crassa. nam ad hæc verba, florebat nauibus, adscripsit aliquis minime malus, propter odores: significans merceis odoratas, quæ nauibus veherentur. quæ verba posteà coniecta sunt in contextum, detrusis rectis vocibus, nauibus pandis. quod factitari esse solitum, sæpe aliàs admonuimus. NEC MVLTO PRIV) quàm poëtæ res gestas carminibus persequi cœperunt. QVID SIT PRIVS ACTVM) prius, quàm elementa litterarum essent reperta.

RESPICERE) respicere dicimur præterita. nam quæ præterita sunt, retro esse dicuntur. Horat. od. 29 lib. 3. non tamen irritum Quodcunque retro est, efficiet: neque Diffinget, infectúmque reddet, Quod fugiens semel hora vexit.

NAVIGIA, ATQVE AGRICVLT.) Nauigiorum conficiendorum, & agrorum colendorum rationem, mœnia, leges, & cetera, quæ hîc enumerantur, vsus, & diligentia, & experientia paullatim progredientes, docuerunt, inquit. Sic ferè Arnobius lib. 2. aduersus genteis. Quid est enim in negotiis hominum, quod vel opera corporis, & manibus fiat, vel solius animi disciplina, & cognitione teneatur, quod non ex aliquo cœperit tempore, & in vsum exierit, experientiámque mortalium? Philosophia, musica, ceteræque omnes artes, quibus vita est exculta, & expolita communis, cum hominibus natæ sunt, & non potius nuper, quin immò pæne paullo antè agitari, intelligi, celebraríque cœperunt?

PEDETENTIM PROGREDIENTIS) sic locutus est sup. eod. lib. sed quæ sit earum, præcipere, haud quaquam'st pedetentim progredientis.

SIC VNVMQV. PAVLLAT. PR.) Quæ arte, & ratione constant, inquit, non fuerunt vno, eodémque tempore inuenta, & perfecta: sed primùm inuenta, eáque nondum satis polita: deinde temporis tractu perfecta, ac perpolita. Hac de re sic Laertius. Ἀλλὰ μὴν ὑποληπτέον καὶ τὴν φύσιν πολλὰ καὶ παντοῖα ὑπὸ αὐτῶν τῶν πραγμάτων διδαχθῆναί τε καὶ ἀναγκασθῆναι, τὸν δὲ λογισμὸν τὰ ὑπὸ ταύτης παρεγγυηθέντα, ὕστερον ἐπακριβοῦν, καὶ προσευρίσκειν, ἐν μὲν τισι θᾶττον, ἐν δὲ τισι βραδύτερον; & cet. id est, Porrò autem existimare oportet, naturam quoque multa & varia à rebus ipsis edoctam, & coactam esse: rationem verò ea, quæ ab illa sibi mandata, & tradita fuerunt, posterius accuratiora, & politiora reddidisse, & inuentis addidisse, in nonnullis citius, in aliis tardius, &c.

DIONYS.

DIONYSIVS LAMBINVS, IO. AVRATO S. D.

VEllem hoc natura rerum tulisset, Ioannes Aurate, vt, quemadmodum eorum, quibus superiores libros dicaui, neminem eruditione, & doctrina tibi antepono: ita pari omnium gradu, ordinéque seruato, tibi & illis suum cuique librum dicare potuissem. Nam neque alios aliis anteferendo, his iniuriam facere, ab illis inire gratiam voluisse visus essem: neque te, qui principem, aut certè proximum doctrinæ locum inter nostræ ætatis homines eruditos obtines, sexto loco locauissem. Nunc autem cùm mihi ordo librorum seruandus esset: ea autem numerorum sit natura, vt & quæ prima sunt, secundis, & quæ secunda, tertiis, & reliqua deinceps consequentibus ordine sint priora, prioréque loco ponenda: effugere non potui, quin, cùm singulos libros singulis hominibus donare constituissem, alios aliis anteferrem. Quamuis enim negare non possim, à me etiam hominum dignitatis habitam esse rationem: spectaui tamen vnà cum dignitate præcipuas quasdam, & peculiareis singularum personarum causas. Ne longius abeam: in eo, quòd Errico Memmio primum librum dicaui, præter hominis dignitatem, atque amplitudinem summa eruditione coniunctam, primùm spectata est à me duorum Memmiorum ὁμωνυμία, seu gentilitatis, & nominis communitas: deinde referendæ gratiæ obligatio, vtpote, qui in hoc negotio conficiẽdo plurimùm à libro illo manuscripto, quem is mihi commodatò dedisset, adiutus essem: deinde cetera, quæ in mea ad illum epistola à me sunt exposita. Secundum item librum vt Petro Ronsardo donarem, multæ, & magnæ me causæ impulerunt: quarum tu in primis conscius es. Quid dicam de Germano Pimpuntio Valente, homine doctissimo, & singulari humanitate prædito, & mihi amicissimo? Quid de Mureto? quid de Turnebo? Quæ sint horum omnium causæ, vides. Quinque igitur libris consumtis, atque exhaustis, restat sextus, non ab aliis derelictus, aut reiectus: sed, vt omnium pulcherrimus, ornatissimus, accuratissimus, tibi vni reseruatus. Totam enim de rebus superis, & sublimibus, quas μετεώρους appellant Græci, disputationem continet. ad quas accedunt iucundissimæ de Ætnæ ignibus, de Nili incrementi causis, de auernorum ratione, de variis fontium, & puteorum naturis, de magnete, de pestilentiæ origine, quæstiones: &, quæ libri clausula est, Atheniensis illius pestilentiæ funestissimæ descriptio, ex Thucydide pæne ad verbum expressa. Hunc igitur librum, Aurate, tibi excepi, ac reseruaui. Neq; enim mihi fas fuit te præterire, primùm collegam meum: deinde in ipsa collegij necessitudine easdem litteras docentem, ac profitentem: deinde, quod caput est, amicum. Et verò cùm de eximia, ac, pæne dicam, diuina tui ingenij præstantia, singularíque doctrina cogito, & cùm tua scripta vel relego, vel memoria repeto, videor mihi felicibus illis, & fertilibus nobilium poëtarum temporibus natus esse: iis dico vel quibus Græci illi, Simonides, Archilochus, Pindarus, Stesichorus, Alcæus, Mimnermus, Callimachus, Theocritus: vel quibus Latini, Catullus, Virgilius, Horatius, Tibullus, Propertius, Ouidius florebant. Ceteros enim homines admiramur, & in doctis viris numeramus, qui veterum illorum siue Græcorum, siue Latinorum sententias sæpe perobscuras, & ænigmatum simillimas explicare, atq; enodare possunt. Te autem quid dicam eam laudem esse consecutum, qui non solùm antiquorum scripta vel obscura sic illustras, vel

corrupta ſic corrigis, ac reſtituis, vt cum illis vixiſſe videaris: verùm etiam ſcribendi ſimilitudine proximè ad illos accedis? Cùm enim dithyrambos ſcribendos ſuſcipis: cum Pindaro ancipiti Marte certas. cùm verſus Lyricos ſcribis: cum eodem Pindaro, cum Simonide, Steſichoro, Alcæo, Sapphone non ſine vincendi ſpe contendere videris. Cùm elegos decantas: Mimnermum, Callimachum, Philetam ſi non ſuperas, at certe aſſequeris, breuiſsimo quàm proximus interuallo. Cùm bucolica ludibundus componis: Theocrito nihil concedis. Quid de tuis ſcriptis Latinis dicam? Cùm te ad epigrammata ſcribenda confers: Catullum ſpiras. Cùm verſus Lyricos canis, lyram videris tractare Horatianam. Cùm elegos amatorios ludis: Tibullum, & Propertium, & Ouidium exprimis. Deniq; veteres illos in ſingulis poëſeos generibus elaboraſſe, & præſtitiſſe videmus: te vnum, tanquam & epicum, & melicum, & lyricum, & elegorum, & bucolicorum, & epigrammatum ſcriptorem optimum, admiramur. Neque verò mihi verendum eſt, ne, dum ego de te hæc prædico, tibi videar ea gratificari voluiſſe: cùm hæc ſcribam iis viuis, qui me mentientem refellere, & coarguere poßint. Verumtamẽ finem facere ſatius eſt, ne in re nota, clara, & tot hominum conſcientia, ſermonéque teſtata, noſtræ quoque orationis teſtimonium minime neceſſarium adhibere voluiſſe videamur. Vale Lutetiæ, pridie idus Octobr. anno

CIƆ. IƆ. LXIII.

T. LVCRETII CARI DE RERVM NATVRA, LIBER VI.

PRimæ frugiferos fætus mortalibus ægris
Dididerũt quõdã pręclaro nomine Athenę:
Et recreauerunt vitam, legéſque rogarunt:
Et primæ dederunt ſolatia dulcia vitæ,
Cùm genuere virum tali cũ corde repertũ,
Omnia veridico qui quõdã ex ore profudit:
Quoius & exſtincti, propter diuina reperta,
Diuolgata vetus iam ad cælum gloria fertur.
Nam cùm vidit hic, ad victum quæ flagitat vſus,
Et, per quæ poſſent vitam conſiſtere tutam,
Omnia iam fermè mortalibus eſſe parata:
Diuitiis homines, & honore, & laude potenteis
Affluere, atque bona natorum excellere fama:
Nec minus eſſe domi quidquam tamen anxia corda,
Atque animum infeſtis cogi ſeruire querelis:
Intellexit, ibi vitium vas efficere ipſum,
Omniáque illius vitio corrumpier intus,
Quæ conlata foris, & commoda cumque venirent,

Partim quòd fluxum, pertusúmque esse videbat,
Vt nulla posset ratione explerier vmquam:
Partim quòd tætro quasi conspurcare sapore
Omnia cernebat, quæcumque receperat intus.
Veridicis igitur purgauit pectora dictis:
Et finem statuit cuppedinis, atque timoris:
Exposuitque bonum summum, quò tendimus omnes,
Quid foret, atque viam monstrauit tramite prono,
Quà possemus ad id recto contendere cursu:
Quidve mali foret in rebus mortalibu' passim,
Quod flueret natura vi, variéque volaret,
Seu casu, seu vi, quòd sic natura parasset:
Et quibus è portis occurri quoique deceret.
Et genus humanum frustra, plerumque probauit
Voluere curarum tristeis in pectore fluctus.
Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis
In tenebris metuunt: sic nos in luce timemus
Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quàm
Quæ pueri in tenebris pauitant, fingúntque futura.
Hunc igitur terrorem animi, tenebrásque necesse'st
Non radij solis, neque lucida tela diei
Discutiant, sed naturæ species, ratióque:
Quo magis inceptum pergam pertexere dictis.

PRIMÆ FRVGIFEROS) *sic M. Tull. orat. pro Flacco. Adsunt Athenienses, vnde humanitas, doctrina, religio, fruges, iura, leges ortæ, atque in omneis terras distributæ putantur. Et Isocrates Panegyr. & Aristides Smyrnæus in Panathen. quorum verba longum sit hîc referre. & Diodorus Siculus lib. 13. his verbis.* Καὶ γὰρ εἰ πάντων ἄλλων, Ἀθηναίων ἄξιόν ἐστιν ἐντραπῆναι μὲν τὸ τῆς πόλεως ἀξίωμα, χάριν δ' αὐτοῖς ἀπομνεῖσαι τὴν εἰς ἄνθρωπον εὐεργετημάτων. οὗτοι γάρ εἰσιν οἱ πρῶτοι τροφῆς ἡμέρου τοῖς Ἕλλησι μεταδόντες, ἣν ἰδίᾳ παρὰ θεῶν λαβόντες, τῇ χρείᾳ κοινὴν ἐποίησαν. οὗτοι νόμους εὗρον, δι' οὓς ὁ κοινὸς βίος ἐκ τῆς ἀγρίας καὶ ἀδίκου ζωῆς, εἰς ἥμερον καὶ δικαίαν ἐλήλυθε συμβίωσιν *id est, Etenim si quorum aliorum, Atheniensium ciuitatis dignitatem par est colere, & vereri, iisque beneficiorum, quæ in homines contulerunt, gratiam referre. hi enim sunt, qui primi victum mansuetum & ciuilem hominibus impertiuerumt, quem propriè & priuatim à Diis consecuti, vsu cum omnibus communicarunt. hi leges inuenerunt, quibus vita communis ex vitæ cultu agresti, atque iniusto, ad hunc humanum, ac iustũ conuictũ peruênit.* FRVGIFEROS) *quidam libri habent, frugiparos.*

MORTALIBVS ÆGRIS) *hanc versus clausulam mutuatus est pluribus locis Virgil. vt Georg. 1. duæ mortalibus ægris Munere concessæ Diuûm, & lib. 2. Æneid. Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris Incipit.*

DIDIDERVNT) *distribuerunt.* ROGARVNT) *tulerunt. Natum ex*

consuetudine Rom. *Nam qui legem aliquam nouam ferebant, populum rogabant, vellént ne eam legem, cuius auctores essent, valere.* QVOM GENVERE VIRVM) *Epicurum. erat enim Atheniensis, Neoclis & Chærestratæ filius,* ἐκ δήμου Γαργηττίου. TALI CVM CORDE.) *Tali sapientia præditum. tali, emphaticῶς.* OMNIA VERIDICO QVI QVONDAM) *sic suprà, proœmio lib.3. laudat Epicurum, E tenebris tantis tam clarum extollere lumen Qui primus potuisti, inlustrans commoda vitæ, Te sequor, ò Graiæ gentis decus, &c. Cùm haberet autem hoc Epicurus, quòd se vnum, verum vidisse, maximis erroribus animos hominum liberasse gloriaretur, ceteros cæcos fuisse, diceret: tum Epicurei vnum Epicurum laudabant, ceteros contemnebāt. Sed hāc Epicuri arrogantiā, ceterámq; eius inscitiā, atque inscientiā multis verbis, iísque aculeatißimis exagitat Cleomedes lib. 2.* κυκλικ. θεωρ. *quo loco de sole & eius magnitudine disserit, & Epicurum refellit, qui dicebat, solem pedali magnitudine cōstare, & eum occidētē, exstingui: orientē, iterum accendi. Sic igitur Cleomedes.* Ἀλλὰ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ὅλων ἀρχαῖς, καὶ τῷ περὶ τέλους λόγῳ, καὶ ἐν τοῖς ἠθικοῖς, τοιοῦτος, καὶ ἐν τοῖς ἀστρολογουμένοις, καὶ ἐν τῷ κατὰ τὰς φαντασίας τόπῳ, καὶ τὸ σύνολον ἐν παντὶ σκέμματι, κατὰ πολὺ ἀσπάλακος τυφλότερος. καὶ οὐδέν γε θαυμαστόν. οὐ γὰρ, μὰ Δία, φιληδόνων ἀνθρώπων ἐστὶν ἀνευρεῖν τὴν ἐν τοῖς οὖσιν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀνδρῶν πρὸς ἀρετὴν πεφυκότων, καὶ μηδὲν ταύτης ἐπίπροσθεν ποιουμένων, ἀλλ' οὐχὶ σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα ἀγαπώντων, καὶ τὸ περὶ ταύτην πιστὸν ἔλπισμα. οἱ μὲν οὖν παλαίτεροι ἐξεκήρυσσον ἐκ τῶν πόλεων καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν συγγραμμάτων, λύμην καὶ διαφθορὰν εἶναι ὑπολαμβάνοντες τὰ ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τυφλότητος καὶ ἀναιδείας ἥκοντα τῶν δογμάτων. Οἱ δὲ νῦν, ἅτε, οἶμαι, ὑπὸ τρυφῆς καὶ μαλακίας ἐκλελυμένοι, ἐπὶ τοσοῦτον ἐκπεπτώκασι τοὺς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως, καὶ αὐτὰ τὰ συγγράμματα, ὥστε κινδυνεύουσι μᾶλλον Ἐπίκουρον, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς αἱρέσεως, ἀληθῆ λέγειν βούλεσθαι, ἢ θεοὺς καὶ πρόνοιαν ἐν τοῖς ὅλοις εἶναι. καὶ ἔνιοί γε κἂν εὔξαιντο αὐτῶν μᾶλλον ἀπολέσθαι τὴν πρόνοιαν, ἢ Ἐπίκουρον λέγοντα ψευδῆ ἐλεγχθῆναι· οὕτως ἀθλίως διάκεινται, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἐξήρτηνται τῆς ἡδονῆς, ὡς καὶ τὸν συνήγορον αὐτῆς ὑπὲρ πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον μᾶλλον ἀσπάζεσθαι. *&c. Hæc autē mox Latine interpretabor. sequitur aliquot versibus pòst, nempe posteaquàm refutauit illam eius opinionē, solem exstingui, cùm óccidit: accendi, cùm exoritur:* Ταῦτα καὶ ἱερὰ Ἐπικούρου σοφία ἐξεῦρεν. ἀλλὰ, νὴ Δία, τῷ Ὁμηρικῷ Θερσίτῃ ἔπεισί μοι αὐτὸν ἀπεικάζειν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος, κάκιστος ἐν στρατεύματι τῶν Ἀχαιῶν γενόμενος (ὡς καὶ αὐτός φησιν ὁ ποιητὴς, καὶ τὸν Ὀδυσσέα λέγοντα πεποίηκεν, αὐτὸς μὲν εἰπὼν, Αἴσχιστος δὲ ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε, καὶ τὰ ἑξῆς· τὸν Ὀδυσσέα δὲ πεποίηκε λέγοντα πρὸς αὐτὸν. Οὐ γὰρ ἐγὼ σέο φημὶ χερειότερον βροτὸν ἄλλον Ἔμμεναι.) ἀλλ' ὅμως καὶ τοιοῦτος ὢν, οὐκ ἄγει τὴν ἡσυχίαν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τοῖς βασιλεῦσι διαπληκτίζεται ἀλαζονευόμενος, ὡς δὴ καὶ αὐτὸς σεμνός τις ὤν. ἔπειτα καὶ ἐν τοῖς ἀριστεῦσιν ἑαυτὸν κατατάσσειν τολμᾷ, λέγων, ἅς τοι Ἀχαιοὶ Πρωτίστῳ δίδομεν, εὖτ' ἂν πτολίεθρον ἕλωμεν, καὶ τὸ, Ὅν κεν ἐγὼ δήσας ἀγάγω, ἢ ἄλλος Ἀχαιῶν. οὕτω καὶ Ἐπίκουρος, ὡς δή τις ὢν, ἀλαζονεύεται, ἑαυτὸν ἐν τοῖς φιλοσόφοις καταριθμεῖσθαι ἀξιῶν. καὶ οὐ μόνον γε, ἀλλὰ καὶ τὰ πρωτεῖα φέρεσθαι διαβεβαιούμενος. καὶ ταύτῃ γε καὶ τοῦ Θερσίτου θρασύτερον ἑαυτὸν ἀποφαίνων. ἐκεῖνος μὲν γὰρ μόνον, ὡς ἀριστεὺς καὶ ἴσος τοῖς βασιλεῦσιν, ἀλαζονεύεται, οὐκέτι δὲ καὶ τὰ πρωτεῖα ἀπονέμει ἑαυτῷ. οὗτος δὲ ὑπὸ πολλῆς τῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης, μόνος εὑρηκέναι τὴν ἀλήθειαν διαβεβαιοῦται, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰ πρωτεῖα φέρεσθαι ἀξιοῖ. ὥστε πολὺ ἄν τις δικαιότερόν μοι δοκεῖ πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν, Θερσίτ' ἀκριτόμυθε, λιγύς περ ἐὼν ἀγορητὴς, Ἴσχεο. οὐδὲ γὰρ λίγυν ἔγωγε τοῦτον αὐτὸν Θερσίτην, καθάπερ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκεῖνον, εἴποιμι. *&c. sequitur, paucis interpositis, quæ ego prætermitto.* Ἀλλ' ὅμως τοιοῦτος καὶ ἐν τοῖς λόγοις, καὶ ἐν τοῖς δόγμασιν ὤν, οὐκ αἰσχύνεται ἑαυτὸν ἐντάσσειν εἰς τὴν τοῦ Πυθαγόρου, καὶ Ἡρακλείτου καὶ Σωκράτους χώραν, καὶ τὴν πρώτην ἐν αὐτοῖς τάξιν ἔχειν ἀξιοῦν. ὁ ὁμοιότατον, ὥς εἰ ἐν τοῖς ἱεροφάνταις καὶ ἀρχιερεῦσιν οἱ ἱερόσυλοι ἑαυτοὺς κατατάσσειν ἐπιχειροῖεν, τὴν πρώτην ἐν αὐτοῖς τάξιν ἔχειν ἀξιοῦντες ἢ εἴ τις σαρδανάπαλον ἐπινοήσειε περὶ καρτερίας τῷ Ἡρακλεῖ

συγκρίνεσθαι ἐπιχειροῦντα, καὶ ἐφαπτόμενον τοῦ ῥοπάλου καὶ τῆς λεοντῆς, καὶ λέγοντα πρὸς αὐτὸν, ὡς ἐγὼ τούτων ἀξιώτερος. οὐκ ἀποφθερῇ, κακὸν κάθαρμα, ἐπὶ τοὺς κροκωτοὺς καὶ τὰς παλλακίδας, μεθ' ὧν ἐπὶ ταῖς κλίναις διημερεύσεις, ποτὲ μὲν πορφύραν ξαίνων, δή ποτε δὲ στεφάνοις ἀναδούμενος, ἔστιν ὅτε καὶ τὰ ὄμματα ἐντριβόμενος, ἢ καὶ ἐν πολλῇ καὶ ἀσχήμονι μέθῃ καταυλούμενος. καὶ λοιπὸν καὶ τούτοις ἑπόμενα πράσσων, καθάπερ τις σκώληξ ἐν πάνυ πονηρῷ τε καὶ κοπρώδει βορβόρῳ κυλινδούμενος· οὐ καὶ σὺ σιωπῆς, ὦ θρασυτάτη καὶ ἀναισχυντοτάτη κεφαλὴ, ἐκ φιλοσοφίας ἀποφθαρεὶς οἰχήσῃ. ἐπὶ λεόντιον καὶ φιλαινίδα, καὶ τὰς ἄλλας ἑταίρας, καὶ τὰ ἱερὰ ἀνακραυγάσματα, μετὰ μινδυρίδου καὶ σαρδαναπάλου, καὶ μετὰ πάντων τῶν σαυτοῦ θιασωτῶν; οὐκ οἶσθα, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἡρακλέα καὶ ἄνδρας ἡρακλείους καλεῖ, οὐχὶ μὰ δία κιναίδους καὶ ἡδονικούς; &c. *Quae sic interpretor, ducto à primis initio. At enim in principiis summae summarum, & disputatione de finibus bonorum, & malorum, & in moralibus, talis est, & in iis, quae ad astrologiam pertinent, & in eo loco, vbi de visionibus disserit, & omnino in omni quaestione, & ratione, multo talpis caecior est. neque verò mirum. Non est enim profectò hominum voluptariorum veritatem in iis, quae sunt, reperire, sed virorum ad veritatem natura factorum, nihilque hac antiquius habentium, & non eorum, qui summum bonum firma corporis constitutione, eiúsque spe explorata definiri & cõtineri dicũt. Antiqui igitur edicto publico ex vrbibus exterminabãt eos, & qui hãc sectã sequerẽtur, & qui talia scripta probarẽt, ad pestẽ & interitũ valere existimãtes tantae caecitatis & impudẽtiae plena decreta. Qui autem hodie viuunt homines, vt pote, opinor, luxu & mollitia eneruati, huius sectae studiosos tanti faciũt, eorúmque scripta, vt videãtur malle, Epicurum, & qui eum sequũtur, vera dicere, quàm deos & prouidentiã in natura rerum esse. Et nonnullis sane optabilius est prouidentiam suam interire, quàm Epicurum mendacij conuinci: ita sunt infeliciter animati, & vsqueadeò à voluptate suspensas habẽt omneis vitae suae rationes, vt eius patronum omnibus rebus humanis habeant cariorem:* &c. καὶ τὰ καὶ ἱερὰ, &c. *id est. Haec & sacra Epicuri sapientia reperit. At videlicet mihi venit in mentẽ, eum cum Thersite Homerico comparare. Quemadmodum enim ille, cùm in exercitu Graecorũ deterrimus fuisset, (vt & ipse poëta dicit, & Vlyssem dicentẽ fecit: ipse quidẽ his verbis,* Graiorum venit Troiam turpißimus ille, *& quae deinceps sequuntur. Vlyssem verò haec ei dicentẽ fecit.* Namque alium quemquam mortalem deteriorem Te esse nego.) *verumtamen, quamuis talis sit, non quiescit, sed primùm quidem cum regibus rixatur & contendit, multa sibi arrogans, quasi ipse magnificus quidã vir sit: deinde inter optimateis se ipse collocare audet, cum dicit,* quas tibi Graij Primo donamus cùm aliquam expugnauimus vrbem. *& illud,* Quem aut ego captiuum vinctis abduxero palmis, Aut alius Graiorum aliquis. *Sic & Epicurus, tanquã aliquis sit, de se insolenter praedicat, seipsum in philosophis numerari postulans: neque hoc solùm, sed etiã primas parteis se ferre cõfirmans: atq; hac ratione seipse Thersita audaciorem declarans. Ille enim tantùm vt optimas, & regibus aequalis, nimium sibi arrogat, primas partes verò nequaquam iam etiam sibi ipse tribuit. At iste multa sapiẽtia & scientia fretus, se solum veritatẽ reperisse asseuerat, atque iccirco se principem locũ obtinere, & primas parteis ferre postulat, Quare multo iustius mihi videtur aliquis ei esse dicturus.* O, cuius, Thersita, modo, ordine, iudicióque Verba carent, quamuis Graiorum voce suaui, Et clara orator clueas, finem face. *Neque enim istum voce clara, & suaui praeditum dixerim, vt illum Thersiten,* &c.

Ἀλλ' ὅμως τοιοῦτος καὶ ἐν τοῖς λόγοις, &c. *id est, verumtamen cùm & in sermonibus, & in decretis talis sit, non pudet eum se in Pythagorae & Heracliti, & So-*

cratis ordine collocare, atque adeò primam ſedem inter eos obtinere poſtulare, quod ſimillimum eſt, atque ſi ſacrilegi inter ſacerdotes & ſacrificorum principes locum obtinere conentur, primam in eis ſedem ſibi vindicantes: aut ſi quis Sardanapalum animo complectatur de tolerantia laborũ cum Hercule contendere, & comparari conantẽ, & clauam, leoníſq; exuuium tractantẽ, eíque dicentẽ, ego his dignior ſum, quàm tu. Nõ ibis in malam rem, ô ſcelerate? ad crocótas, & ad concubinas, quibuscum in lectis totum diẽ conteres, modò lanã purpura tinctam trahens, modò corollis redimitus, nonnumquã etiam oculos habẽs fuligine, & nigro colore obductos, aut etiã in multa, & indecora ebrietate tibiarũ cantu delinitus: ceterùm quæ his ſunt cõſentanea, & cõſequentia agens, vt vermis quidã in valde ſpurco, & ſtercoris pleno cœno volutatus? non etiã tu, audaciſſimũ, & impudentiſſimũ caput, à philoſophia profugiens, ad Leontiũ, & Philænidẽ, & alias puellas impudicas ibis, & ad ſacros iſtos clamores, cum Mindurida, & Sardanapalo, & cum tuis omnibus eiuſdẽ ordinis & chori ſaltatoribus? neſcis, philoſophiã Herculẽ, & viros Herculéos ad ſe vocare, nõ mehercule cinædos, & voluptati deditos homines? Hactenus Cleomedes. Profert autem hunc Lucretij verſum Probus grammaticus in Inſtitutis.

ET, PER QVÆ POSSENT) hic verſus hoc loco poni debet, nempe deinceps poſt verſum, Nam cùm vidit hic, &c. ſi modo Lucretianus eſt. cõſiſtere autem, id eſt, ſtatuere, & ſtabilire. ſed quidam putant non eſſe Lucretianum, atque iccirco delẽdum cenſent: quibus planè aſſentior, nam primùm ſuperuacaneus eſt, præſertim quo ordine vulgò legitur: deinde illud, vitã cõſiſtere tutam, concoquere nõ poſſum: Quin hoc contẽdo, Latinè dici nõ poſſe, vitã tutam ſtabilire. Nã ſtabilire vitã, valet per ſe, vitã tutã reddere. Quòd ſi, vitam tutã ſtabilire, ſolœcũ eſt, ergo multo magis, vitã cõſiſtere tutã: in qua oratione, volũt iſti, conſiſtere, valere ſtabilire, & cõſtituere. quod ego tamen ante quẽquã eorũ ſic interpretatus ſum. poſtremò in lib. Florent. legitur cõciſcere. adde quòd in Mẽmiano ſcriptũ eſt, Et per quã vitã poſſent cõſiſtere tutam. OMNIA IAM FERME MORT.) Detracto ſuperiore illo verſu, Et per quæ poſſent, &c. ſententia huius loci, ab illo verſu, Nam cùm vidit hic, ad vitã quæ ſt. &c. vſque ad verſum, Veridicis igitur, &c. hæc eſt. Nam cùm vidit Epicurus, ea, quæ ad victum, cultúmque neceſſaria ſunt hominibus, eſſe in promtu poſita, & facilia: homines interdum diuitiis, & honore, & gloria, & filiis probis ac piis excellere, neque minus tamen domi anxios eſſe, & ipſós ſibi diſplicere, & cum fortuna expoſtulare: intellexit, hoc vitium, atque hanc culpam ab animo proficiſci, ægroto, & male ſano. Quemadmodum enim vas, ſi non eſt ſincerum, quidquid in id infunditur, corrumpit: ſi pertuſum eſt, nõ poteſt continere: ita ſi animus nõ eſt purgatus, & ſanus, nulla ſunt bona externa, quæ eũ explere, quæ've eum æquum reddere, & oblectare, poſſint. Iuuabit repetere quæ poſita ſunt lib. 2. princip. nónne videre, Nil aliud ſibi naturam latrare, niſi, vt, cùm Corpore ſeiunctus dolor abſit, mente fruatur Iucundo ſenſu, cura ſemota, metúque? Ergo corpoream ad naturam pauca videmus Eſſe opus omnino, quæ demant quemque dolorem. Delicias quoque vti nullas, &c. quibuſcum conſentanea ſunt illa eiuſdẽ Lucretij ex lib. 5. Quòd ſi quis vera vitam ratione gubernet: Diuitiæ grandes homini ſunt, viuere parcè Æquo animo. neque enim'ſt vnquam penuria parui. Poſtremò traditum eſt, Epicurum paruo fuiſſe contentum, plurimáque de tenui victu ſcripſiſſe, ſæpéque habuiſſe in ore, exiguam fortunam interuenire ſapiẽti: omneis denique cupiditates ſuperuacaneas, & neque naturaleis, neque neceſſarias, funditus ex animo ſapientis euelliſſe.

PARATA) *quasi in medio posita, & parabilia. natura enim res paratu difficileis, & sumtuosas non desiderat, sed parabilibus contenta est. Sic Laërtius,* καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐπιλελογισμένου τέλος, καὶ τὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν πέρας, ὡς ἔστιν εὐσυμπλήρωτόν τε, καὶ εὐπόριστον, διαλαμβάνοντος· τὸ δὲ τῶν κακῶν ὡς ἢ χρόνους, ἢ πόνους ἔχει. *id est, & qui naturæ finem animo, atque ratione comprehenderit, quique, dilectu habito, seu distinctione adhibita, intelligat bonorum quidem extremum facilè compleri, & paruo sumtu parari posse, malorum verò, longo tempore, & multo labore.*

NEC MINVS ESSE D. QVIDQVAM T.) *nec tamen quidquã, id est, vlla ex parte, minus esse domi anxia eorum corda, &c. Sic autem legendũ, non, vt vulgò, quoiquam, aut, cuiquam. Si quis tamen malet legi, quoquam, in sept. casu, non pugnabo, vt, nec quoquam minus, dictum intelligamus, pro & nihilo minus. quam sententiam ea quoque scriptura, quam secuti sumus, exprimit. nam, nec quidquam minus, idem est, atque id, quod Græci dicunt,* οὐδὲ τι ἧττον. *hoc est, & nihilo minus, vel, nec vlla re minus.* ATQVE ANIMVM INFESTIS COGI SERVIRE Q.) *hunc locum (absit verbo inuidia) perquàm* εὐστόχως *restitui. Cùm enim hîc ita in omnibus libris scriptum esset, Atq; animi ingratis vitam vexare querelis, Causam quæ infestis cogit seruire querelis, nisi quòd in nonnullis scriptis, proximus sic legitur, Pausa atque infestis, &c. in Florentin. autem, sic, Plurima, quæ infestis, &c. ego, qui animaduerterim (quod antea admonui) vbicumque duo versus, quorum alter alteri sit proximus, eodem nomine finirẽtur, alterum ferè esse alienum, & inculcatum: veram & rectam scripturam reposui. cuius sententiam, quamuis planißima sit, mox exponam.*

INTELLEXIT IBI VITIVM, &c.) ἀνταπόδοσις. *Nam hic versus pendet ab illo, qui est suprà. Nam cùm vidit hic, &c. vt sit hæc totius huius loci sententia. Nam cùm vidit Epicurus, ea ferè omnia, quæ vsus & neceßitas ad victum postulant, hominibus esse parata: homines, diuites, honoratos, potenteis esse, liberósque habere populi iudicio probatos: neque ideò minus tamen quemquam eorum anxiè viuere, animúmque ipsorum cogi seruire & opprimi querelis molestißimis, atque acerbißimis: tum intellexit, vas ipsum, hoc est, animum, vitij causam esse, & omnia bona, quæcumque extrinsecus & foris comportata, & congesta essent, illius vitio corrumpi.* CONLATA) *id est, comportata. sic enim Horat. epist. 2. lib. 1. valeat possessor oportet, Si comportatis rebus bene cogitat vti.*

PARTIM QVOD FLVX. PERT.) *quale esse dolium Danai filiarum ferunt. supr. libr. 3. Et non omnia pertusum congesta quasi in vas Commoda perfluxere, &c. Quæ exstant apud Festum de dolio pertuso, mutilata sunt. hæc tantùm sunt integra, Pertusum dolium dicitur, cùm ventrem significat.*

PARTIM QVOD TÆTRO) *ordo & sentẽtia est, partim, quòd cernebat, id vas suo tætro & immundo sapore ea omnia, quæ receperat, conspurcare, id est, spurca & immunda reddere. Sic Horat. epist. 2. lib. 1. Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis, acescit.* QVÆCVMQVE RECEPERAT) *post verbum, receperat, distinctionis nota videtur ponenda, vt aduerbium, intus, cohæreat cum infinitiuo, conspurcare. alioqui aut legẽdum esset receperat intrò, aut intus pro intro accipiendum quod huic scriptori non esse inusitatum, iam antè admonuimus.*

VERIDICIS IGITVR) *sic suprà non longe. Omnia veridico, qui quondam ex ore profudit. Hunc versum autem, & quattuor deinceps sequenteis, profert Lactantius Firmianus libro 7. diuin. inst.*

ET FINEM STATVIT CVPP.) *Epicurus cupiditates necessitate & natura terminabat. eas autem, quæ neque naturales essent, neque necessariæ, dicebat esse infinitas, & stultis conuenire.* ATQVE TIMORIS) *cùm sustulit omneis religiones, & immortalitatem animorum. Hæc enim docuit, deos nõ esse timendos, vt qui non irascantur: & mortuos omni sensu carere, quippe cùm homine mortuo sensus omnes exstinguantur: in quibus tamen valde dissentimus ab Epicuro.* TRAMITE PRONO) *itinere facili & procliui. secutus sum autem nonnullos libros manuscriptos. nam vulgatorum alij habent, tramite paruo, alij, limite paruo. quarum duarum lectionum eam, quæ posterior est, non improbo, ne alteram quidem damnare ausim.* RECTO CONT. CVRSV) κατ' εὐθεῖαν, κατ' εὐθυωρείαν, *non per ambages, mæandros, & flexiones.*

QVOD FLVERET NATVRÆ VI,) *cùm in cod. Vaticano, Bertiniano, & Memmiano, scriptum reperissem, Quod flueret naturali, variéque volaret: ego, naturæ vi, reposui: in ceteris, codices manuscriptos secutus sum. vulgati habent, Quod flueret naturali viro, atque veniret. Zoilus legit hoc modo, Quod flueret naturaï, variéque volaret. quæ lectio neque vllo modo ferri, neque à quoquam explicari potest, nisi ab eo, qui mentis stupore, Zoili sit simillimus.*

ET QVIBVS È PORTIS) *è quibus viis. tralatio est à re militari, id est, à portis vrbium, seu castrorum, ex quibus in hostem fit eruptio, quibúsque hosti obuiam itur.* VOLVERE CVRAR. TRIST.) *sic idẽ infr. Constitues magnos irarum voluere fluctus. quod mutuatus est Virgil. lib. 12. Æneid. Irarum tantos voluis sub pectore fluctus.* NAM VELVTI) *septem hi, qui deinceps sequuntur, versus, iam antè lib. 2. non longè à principio, positi sunt.*

HVNC IGITVR TERR.) *tres hi versus ordine sequentes, etiam libro I. vsurpati sunt, ferè in principio.*

Et quoniam docui, mundi mortalia templa
Esse, & natiuo consistere corpore cælum:
Et, quæcunque in eo fiunt, fiéntque, necesse
Esse ea dissolui: quæ restant percipe porrò:
‚ Quandoquidem semel insignem conscendere currum
‚ Vincendi exhortata'st spes, atque obuia cursu
‚ Quæ fuerant, sunt placato conuersa furore.'
Cetera quæ fieri in terris, cælóque tuentur
Mortales, pauidis quom pendent mentibu' sæpe,
Efficiunt animos humileis formidine diuûm:
Depressósque premunt ad terram, propterea quòd
Ignorantia causarum conferre Deorum
Cogit ad imperium res, & concedere regnum: &,
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, hæc fieri diuino numine rentur.
Nam, bene, qui didicere Deos securum agere æuum,
Si tamen interea mirantur, qua ratione

Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,
Quæ supra caput ætherius cernuntur in oris:
Rursus in antiquas referuntur relligiones:
Et dominos acreis asciscunt, omnia posse
Quos miseri credunt, ignari quid queat esse,
Quid nequeat: finita potestas denique quoique
Quánam sit ratione, atque altè terminus hærens:
Quo magis errantes tota regione feruntur.
Quæ nisi respuis ex animo, longéque remittis,
Diis indigna putando, alienáque pacis eorum:
Delibrata Deûm per te tibi numina sancta
Sæpe aderunt, non quò violari summa deûm vis
Possit, vt ex ira pœnas petere imbibat acreis:
Sed quia tute tibi placida cum pace quietos,
Constitues magnos irarum voluere fluctus:
Nec delubra deûm placido cum pectore adibis,
Nec, de corpore quæ sancto simulacra feruntur
In menteis hominum, diuinæ nuntia formæ,
Suscipere hæc animi tranquilla pace valebis.
Inde videre licet, qualis iam vita sequatur.
Quam quidem vt à nobis ratio verissima longè
Reiiciat, quamquam sunt à me multa profata:
Multa tamen restant, & sunt ornanda politis
Versibus: & ratio superûm, cælique tenenda:
Sunt tempestates, & fulmina clara canenda,
Quid faciant, & qua de causa cumque ferantur,
Ne trepides cæli diuisis partibus amens,
Vnde volans ignis peruenerit, aut in vtram se
Verterit hinc partem: quo pacto per loca sæpta
Insinuarit, & hinc dominatus vt extulerit se.
Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri diuino numine rentur.
Tu mihi, supremæ præscripta ad candida calcis
Currenti, spatium præmonstra callida Musa,
Calliope, requies hominum, diuûmque voluptas,
Te duce vt insigni capiam cum laude coronam.

ET QVONIAM DOCVI, *&c.) libro superiore.* PORRO) *porrotenus.* QVANDOQVIDEM SEMEL) *allegoria est ducta à certaminibus Circensibus.*

VINCENDI EXHORTATA'ST SPES) *cùm in lib. Scipionis scriptum reperissem, Ventorum, vt habent ferè omnes libri, cum litura: & ad oram libri adscriptum, Vincendi: in Memmiano autem, exsistat spes, sic reposui: Vincendi exhortata'st spes, ratione hanc scripturam flagitante. Nam primùm, ventorum, ab aliquo maleuolo, aut ineptè religioso substitutum est: deinde ex, ventorum, factum est, votorum: quod vtrumque à sententia alienum est, nisi quis dicat, per, spem votorum, significari spem potiendi re optata: quod loquendi genus non videtur mihi Lucretio dignum. Io. Auratus autem ex, ventorum, faciebat, ventosum, vt cohæreat cum voce, currum: quo epitheto etiam Horatius vsus est epist. ad August. Quem tulit ad scenam ventosò gloria curru: totúmque hunc locum sic legendum censebat. Quandoquidem semel haud segnis conscendere currum Ventosum spes hortata'st, atque obuia cursu Quæ fuerant, sunt placato cõuersa furore, &c. Ego autẽ, ne quid dissimulem, hos versus puto esse suppositos. Cõfer autem cum hoc loco versus, qui sunt īnfrà, non longo pòst interuallo. Tu mihi supremæ præscripta ad cãdida calcis Curenti, spatium præmonstra callida Musa, &c. Te duce, vt insigni capiam cum laude coronam.* ATQVE OBVIA CVRSV, &c.) *allegoria est. & quandoquidem, quæ mihi obstabant, sunt conuersa, furore sedato, ac propitiato, &c. vel, si legamus, vt habent libri fere omnes, sunt placato cõuersa fauore: id est, sunt conuersa & mutata in fauorem propitium. quidam vir doctus legendum putat, sunt conuerso placata fauore. obuia cursu, autem, id est, obuia cursui: quod sic Auratus emendauit. nam libri omnes habent, obuia rursum. Sic Virgil. lib. 6. Æneid. téque adspectu ne subtrahe nostro. idem Georg. 3. Quòd nec concubitu indulgent. & Lucilius. Quòd sumtum, atque epulas victu præponis honesto.*

EFFICIVNT ANIMOS) *hunc versum, & partem eius, qui deinceps sequitur, profert Firmianus aduersus eos, qui statuas colunt, & venerantur: libro 2. diuin. instit. efficiunt humileis, autem, id est, ταπεινοῦσι, ad terram abiiciunt.*

NAM, BENE QVI DIDICERE) *hic versus cum octo deinceps sequentibus, iam antè positi sunt lib. 5.* SECVRVM AGERE ÆVVM) *hunc versum paullùm immutatum mutuatus est Horat. lib. 1. serm. saty. 9. Non ego: namque deos didici securum agere æuum.* QVID NEQVEAT, &c.) *hic versus, & præterea is, qui proximè sequitur, lib. 1. positus est ferè in princip. & lib. 5. item in princip. Quoniam autem fugit me antea admonere lectorem, mihi aliquando visum esse, & etiamnum videri, hunc versum, in omnibus locis, sic quoque legi posse, Quánam sit ratione, & quàm altè terminus hærens. vel sic, Quánam sit ratione, vtque altè terminus hærens, id hoc loco præterire nolui. Nam quòd quidam sic legi volunt, Quánam sit ratione, vtque altè terminus hæreat, non probo.*

QVO MAG. ERR. TOTA REGIONE) *sic restitui: & ita sine dubio legendum. sic enim loquimur, errare toto cælo, tota via. iam, tota regione, &, tota via, idem valent. Sæpe autem animaduerti, à librariis in voce, ratione, peccatum esse, cùm, ratione, scriberent, pro, regione. si quis tamen malet legi, cæca ratione, vt habent nonnulli codices, vt non probabo, ita non pugnabo.*

LONGE'QVE REMITTIS) *& longè abs te reiicis, ac repellis. Io. Auratus vult legi, renutas, vt cohæreat cum infinitiuo, putare. hoc modo: longéque renutas diis indigna putare, &c.* DIIS INDIGNA PVTANDO) *sic legendum, non, vt vulgò, putare, siue legamus, remittis, vt habent omnes, quos vidi, libri: siue, renutas, vt vult Auratus: in quam lectionem propensior sum. nam, remittis, pro re-*

ctis, mihi videtur insolens. ALIENA'QVE PACIS) aliena iunxit cum patrio casu. sic lib. 3. Aut quia non veniunt omnino aliena salutis.

DELIBRATA) cùm in aliquot libris manuscriptis reperissem scriptum, deliberata, ego, delibrata, reposui. quod interpretor, deminuta, & violata, & quasi detrita. delibrare enim, valet corticem detrahere, vt suprà ex Festo diximus. lib. 3. in extr. Nec prorsum vitā ducendo demimus hilum Tempore de mortis, nec delibrare valemus: nisi quis malit legi & hîc, delimata: & illîc, nec delimare valemus. ne, delibata, quidem improbo, vt sit tralatio à vino libato, & delibato: quod libando deminutum esse intelligitur. VIOLARI) quod fieret, si dij irascerentur. ira enim iratorum & animos, & corpora immutat.

IMBIBAT) in animo habeat, vehementer cupiat. sic supr. libr. 3. Qui petere à populo fasceis, sæuásque secureis Imbibit. Sed Io. Auratus vult legi, imbitet, quod interpretatur, incipiat. vult enim imbito as at, verbum esse compositum ex in, & ito as, interposito b. vt ambigo, ex am, & ago: ambeo, ex an & eo. Itaque & supra lib. 3. legit, imbitat: & apud M. Tull. pro Quintio, imbitauerit. Ego imbitere, & præterbitere, & cetera composita à verbo, beto is it, quod valet, eo is it, agnosco. imbito as at, non item. MAGNOS IR. VOLV. FL.) sic locutus est paullo antè, Voluere curarum tristeis, &c. & T. Liuius lib. 35. de Philippo. nosse se spiritus eius, nosse animum: scire, ferarum modo, quæ claustris, aut vinculis teneantur, ingenteis iamdiu iras eum in pectore voluere.

DIVINÆ NVNTIA FORMÆ) id est, diuinæ formæ memoriam refricantia, vel potius diuinæ formæ imaginem perferentia. nuntia, hoc loco nomen est adiectum, seu adiectiuum. nuntius a um. vt sup. lib. 4 Nuntia præclari voltus, pulchríque coloris. SVSCIPERE HÆC) nec poteris (inquit) deorum simulacra & imagines, quæ proficiscuntur & fluunt ex eorum quasi corporibus, animo quieto concipere, seu in animum tranquillum recipere, id est, cogitatione, seu mente quieta & tranquilla complecti. non poteris de diis animo quieto & tranquillo cogitare: sed quoties ij tibi venient in mentem, tristibus curis sollicitabere, magnis timoribus terrebere. PROFATA) sic legendum censet Auratus. nam libri vulgati habent, profecta. ET RATIO SVPERVM, CÆLIQVE) Cum his congruunt illa lib. 1. Quapropter bene cùm superis de rebus habenda Nobis est ratio, &c. Sic autem restitui, secutus auctoritatem librorum manuscr. Atque vt magis credas vulgatam scripturam, ratio cæli, speciésque tenenda, esse corruptā, Memmianus sic habet: ratio, cælíque tenēda. ex qua scriptura appâret omissam esse à librario vocem, superûm: deinde, cùm perspicuè versus claudicaret, inculcatum esse nomen, species. per supera autem, μετέωρα significat. Iam Epicurus harum omnium rerum causas, naturaleis esse docebat, ne, si deos in eis rebus administrandis occupatos esse fateretur, eadem opera beatitudinem eis adimeret: simúlque nos metu deorum, quorum prouidentia mundus gubernaretur, conturbaremur: & ita vitam sollicitam, & anxiam, & turbulentam, miniméque tranquillam coleremus. In quo ille magnopere fallebatur. Sic autem Laërtius: Καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν, καὶ τροπὴν, καὶ ἔκλειψιν, καὶ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις, μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν δεῖ γίνεσθαι, μήτε διατάττοντος, ἢ διατάξαντος, &c. id est, Iam verò in rebus superis, motum, & conuersionem, & defectionem, & ortum, & occasum, & his similia, non oportet existimare cuiusquam gubernatoris munere necessario fungentis opera fieri, qui hæc in ordinem vel adducat, vel adduxerit, quique eodem

tempore omnem beatitudinem continent, & immortalitatem. Non enim consonãt, neque congruunt negotia, & curæ, & iræ, & gratiæ cum beatitudine, sed cum imbecillitate, & timore, & indigentia alterius. Vide suprà lib. 2. Quæ benè cognita si teneas, natura videtur Libera continuò dominis priuata superbis, Ipsa sua per se spõte omnia diis agere expers. Nam, prò sancta deûm tranquilla pectora pace, Quis regere immensi summam, &c.

CÆLI DIVISIS PARTIBVS) *hoc ad haruspicum, Etruscorúmque disciplinam pertinet, de qua sic M. Tull. lib. secundo de diuin cælum in xvj. parteis diuiserunt Etrusci. facile id quidem fuit: quattuor, quas nos habemus, duplicare: pòst idem iterum facere, vt ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset.*

VNDE VOLANS) *hic versus cum duobus deinceps sequentibus posterius iterantur.* IN VTRAM) *dextram, an sinistram. dextræ autem partes sunt octo ab occasu: sinistræ totidem ab ortu.* INSINVARIT) *insinuarit, hoc loco absolutè positum est, pro subierit, intrarit, introierit, penetrarit.*

QVORVM OPERVM CAVSAS) *hi duo versus paullo antè positi sunt. Quare fortasse huc temere inculcati sunt.*

PRÆSCRIPTA AD CAND. CAL.) *Cùm olim in prima editione edidissem, præscripta & candida calcis, ego hæc, quæ sequũtur, annotarã, id est calcem præscriptã, & candidã. calcem autem, id est metam. talia sunt illa, vera viaï, vltima naturaï, cærula cæli, & similia innumerabilia. quidam tamen legi volunt, præscripta ad candida calcis, & cet. vt sit hæc sententia. tu mihi, Musa, currenti spatiũ ad calcem præscriptam & candidã, præmonstra eam calcem, vel mihi currẽti præmonstra id spatiũ. Nũc igitur hanc posteriorem scripturã assero, præsertim cùm eam in secunda iàm editione comprobarim ac secutus sim, Adriano Turnebo suasore, & Seneca auctore, qui docet lib. 19. epistol. eam, quam nũc in Circo metam dicunt Latini, calcem antiquos appellasse, quia scilicet finis curriculi sæpe calce notaretur.*

Principiò tonitru quatiuntur cærula cæli
Propterea, quia concurrunt sublime volantes
Aetheriæ nubes contrà pugnantibu' ventis.
Nec fit enim sonitus cæli de parte serena;
Verùm, vbicunque magis denso sunt agmine nubes,
Tam magis hinc magno fremitus fit murmure sæpe.
Præterea neque tam condenso corpore nubes
Esse queunt, quàm sunt lapides, ac tigna: neque autem
Tam tenues, quàm sunt nebulæ, fumíque volantes.
Nam aut cadere abrupto deberent pondere pressæ,
Vt lapides: aut, vt fumus, constare nequirent,
Nec cohibere niueis gelidas, & grandinis imbreis.
Dant etiam sonitum patuli super æquora mundi,
Carbasus vt quondam magnis intenta theatris
Dat crepitum malos inter iactata, trabeísque.
Interdum perscissa furit petulantibus Euris,
Et fragileis sonitus chartarum commeditatur:

(Id quoque enim genus in tonitru cognoſcere poſſis)
Aut vti ſuſpenſam veſtem, chartáſve volanteis
Verberibus venti verſant, plangúntque per auras.
Fit quoque enim interdum, vt non tam concurrere nubes
Frontibus aduerſis poſſint, quàm de látere ire,
Diuerſo motu radentes corpori' tractum:
Aridus vnde aureis terget ſonus ille, diúque
Ducitur, exierit donec regionibus arctis.
Hoc etiam pacto tonitru concuſſa videntur
Omnia ſæpe graui tremere, & diuolſa repentè
Maxima diſſiluiſſe capacis mœnia mundi:
Cùm ſubitò validi venti conlecta procella
Nubibus intorſit ſeſe, concluſáque ibidem
Turbine verſanti magis ac magis vndique nubem
Cogit, vti fiat ſpiſſo caua corpore circùm.
Pòſt vbi commouit vis eius, & impetus acer:
Tum perterricrepo ſonitu dat miſſa fragorem.
Nec mirum, cùm plena anima veſicula parua
Sæpe ita dat pariter ſonitum diſploſa repentè.

PRINCIPIO TONITRV QVAT.) *Vult tonitru fieri ex nubium concurſu, ventis contrà pugnantibus. Qua de re ſic Laertius.* βροντὰς ἐνδέχεται γίνεσθαι κατὰ πνεύματος ἐν τοῖς κοιλώμασι τῶν νεφῶν ἀνείλησιν, καθάπερ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀγγείοις, παρὰ πυρὸς πεπνευματωμένοις βόμβος ἐν αὐτοῖς· καὶ κατὰ ῥήξεις δὲ νεφῶν, καὶ διαστάσεις, καὶ παρατρίψεσι καὶ κατάξεις, πῆξιν εἰληφότων κρυσταλλοειδῆ, *&c. id eſt Tonitrua fieri poſſunt ex ſpiritus in nubium cauitatibus compreßione, & conſtrictione, quemadmodum in vaſis noſtris fieri ſolet, quibus ab igni inflatis ſonitus editur: Tum etiam ex nubium ruptionibus, & diſtractionibus, & affrictionibus, & perfractionib. poſteaquam glacialem quandam concretionem adeptæ ſunt, &c. Ariſtot. lib 2.* μετεωρ. *ait tonitru eſſe ſonitum, aut crepitum plagæ, quam gignit calor per vim ruens & incidens in eas nubeis, quibus incluſus cõtinetur. Apuleius lib. de deo Socratis hos ſex verſus deinceps conſequenteis profert.*

CÆRVLA CÆLI) *id eſt cælum cæruleum.* SVBLIME VOLANTES) *ſic ſup. lib. 2. Nocturnáſque faceis cæli ſublime volanteis.*

NEC FIT ENIM SONITVS) *id eſt, non enim tonat ab ea parte cæli, quæ ſerena eſt. contrà Horat. od. 34 lib 1. nanque Dieſpiter Plerumque per purum tonanteis Egit equos, volucrémque currum. Idem Lucretius infrà negat, fulmina cælo ſereno, aut leuiter denſis nubibus, mitti, ibi: nam cælo nulla ſereno, Nec leuiter denſis mittuntur nubibus vmquam.* DENSO SVNT AGMINE) *denſo actu, & quaſi ductu. Idem lib. 5. inde ſuper terras fluit agmine dulci. Virgil. lib. 3 Georg. conſertóque agmine cerui Torpent mole noua. Idem lib. 2. Æneid. has ſeruant agmine denſo. Nonnulli tamen hîc legi volunt, denſo ſunt augmine. à quibus diſſentio.*

PRÆTEREA NEQ. T. COND.) *Sententia huius loci hæc eſt. Præterea*

(inquit) neque nubes tam solido, & denso corpore constant, quàm lapides, ac tigna: neque tā tenues, & raræ sunt, quàm fumi. nam si essent solidæ, vt lapides: sua grauitate, & suo pondere depressæ, cadere deberent: si tenues, vt nebulæ, ac fumus: nō possent constare, nec niueis, aut imbreis continere: sed dißiparentur.

NAM AVT CADERE ABRVPTO) sic reposui secutus & codices manuscr. & nonnullos vulgatos, in his Aldinos antiquiores, & Parisienseis, & Basilienseis. nam alij habent, Nam cadere aut bruto, mendosè. abrupto pondere, autem, sic dictum, vt illud Virgil. Æn. 3. abrupti nubibus ignes. sic Plin. lib. 2. cap. 48. Defert hic aliquid abruptum è nube gelida conuoluens, versánsque, &c. & ipse Lucretius lib. I. Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes. hanc emendationem secutus est iniustißimus, atque impudentißimus Zoilus: suísq; codicibus acceptam retulit, quasi ego eam duabus iam editionibus non restituissem ex nostris.

PATVLI SVPER ÆQ. M.) super mundi planitiem.

CARBASVS VT QVOND.) id est, quemadmodum interdum velum theatris intentum sonitum edere solet. quidam legunt, magnis intenta trachelis, existimantes, Lucretium hoc loco vela significare antemnis alligata: (trachelum enim media pars mali est) cùm ea vela significet potius, quæ solebant theatris prætendi, solis, aut imbris arcendi causa, vt appâret ex illis versibus, qui leguntur lib. 4. Et volgò faciunt id lutea, rußáque vela, Et ferrugina, cùm magnis intenta theatris, Per malos, &c. Namque ibi consessum, & cet.

DAT CREPITVM MVROS INTER) sic habent aliquot libri manuscr. & nonnulli vulgati: in his Veneti antiq. & Paris. Alij, malos inter.

PETVLANTIBVS EVRIS) aliàs, petulantibus auris.

COMMEDITATVR) tralatio. sic Horat. od. 14. lib. 4. horrendámque cultis Diluuiem meditatur agris, VERBERIBVS) sic sup. lib. V. Verbera ventorum vitare, imbreísque coacti. Etiam verbera soli tribuit eodem lib. V. ibi, Et (quāto magis subintell ἀπὸ κοινοῦ) radij solis cogebant vndique terram Verberibus crebris extrema ad limina apertam, &c. PLANGVNT) verberant.

RADENTES CORP. TRACT.) sui corporis agmen, seu ductum, & extremitatem radentes. Zoilus mauult legi, corporis tactum. ídque interpretatur, corpus. quod planè non placet. Sic autem dixit, corporis tractum, vt lib. 2. flammarum tractus: quod Virgil. lib. I. Georg. æmulatus est, Flammarum longos à tergo albescere tractus. Idem Lucret. lib. I. æui tractum, ibi. Quod neque clara suo percurrere flumina cursu, Perpetuo poßint æui labentia tractu. ARIDVS VNDE AVR.) profert hunc versum Nonius in voce, aridus. TERGET) radit, mulcet, tangit. tralatio est. EXIERIT DON. REG.) donec calor ille & ignis compressus, eruperit è nubibus. DISSILVISSE) discessisse, dissoluta esse, dirupta esse.

PROCELLA) καταιγὶς, vel ἐκνεφίας ἄνεμος, vel λαῖλαψ.

NVBIBVS INTORSIT SESE) in nubeis sese induit, atque insinuauit: sese nubibus inuoluit. COGIT, VTI FIAT SPISSO CAVA, &c.) id est vno verbo, inflat. PERTERRICR. SON.) id est, sonitu horribiliter crepante: vel sonitu terrorem inter crepandum incutiente.

DAT MISSA) procella emissa edit fragorem. NEC MIRVM, CVM PLENA) sic Varro Antanabatis. Anima vt conclusa in vesica quando est arctè ligata. si perculeris, aëra reddet. Horat. saty. 8 lib. I. Nam, displosa sonat quantum vesica, pepēdi Diffissa nate ficus. Et Epicurus apud Laërt. βροντὰς ἐνδέχεται γίνεσθαι κτ

πνεύματος ἐν τοῖς κοιλώμασι τῶν νεφῶν ἀνειλήσει, καθάπερ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀγγείοις, & c. id est, tonitru autem fieri potest ex spiritu in nubeis cauas inuoluto, atque intorto, quemadmodum in vasis nostris ab igni inflatis edi sonitum videmus. quæ verba paullo antè protulimus. DISPLOSA,) *id est, cum magno sonitu dirupta, & discissa. vsus est eadem voce* Horatius *cùm de eadem re loqueretur, in eo versu, quem proximè protuli: & idem* Lucretius *infrà. displosa repente Opprimere vt cæli videantur templa supernè.*

Est etiam ratio, quom venti nubila perflant,
Cur sonitus faciant. etenim ramosa videmus
Nubila sæpe modis multis, atque aspera ferri.
Scilicet vt crebram siluam quom flamina Cauri
Perflant, dant sonitum frundes, ramíque fragorem.
Fit quoque, vt interdum validi vis incita venti
Perscindat nubem, perfringens impete recto.
Nam quid possit ibi flatus, manifesta docet res:
Hîc, vbi lenior est, in terra quom tamen alta
Arbusta euoluens radicibus haurit ab imis.
Sunt etiam fluctus per nubila, qui quasi murmur
Dant infringendo grauiter: quod item fit in altis
Fluminibus, magnóque mari, quom frangitur æstu.
Fit quoque, vbi è nube in nubem vis íncidit ardens
Fulminis, hæc multo si fortè humore recepit
Ignem, continuò vt magno clamore trucidet:
Vt calidis candens ferrum è fornacibus olim
Stridit, vbi in gelidum properè demersimus imbrem.
Aridior porrò si nubes accipit ignem,
Vritur ingenti sonitu succensa repentè:
Lauricomos vt si per monteis flamma vagetur,
Turbine ventorum comburens impete magno.
Nec res vlla magis, quàm Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu flamma crepitante crematur.
Denique sæpe geli multùs fragor, atque ruina
Grandinis, in magnis sonitum dat nubibus altè.
Ventus enim quom confercit, franguntur in artum
Concreti montes nimborum, & grandine misti.

CVR SONITVS F.) *sic restitui, cùm lib. & manuscr. & typis excusi mendosi essent, neque inter se congruerēt. alij enim habent,* Vt *venti: alij,* Cur *venti: quos secutus sum.* Est *etiam ratio (inquit) quamobrem venti cùm nubeis perflant, sonitus edant. hoc demonstrat à simili.* RAMOSA,) *id est, quæ non sunt æquabilia, sed arborum ramosarum instar, partibus constāt eminentibus, & huc illuc proiectis.*

Tralatio eſt. ſic lib. 2. primordia nonnulla dixit eſſe quaſi ramoſa: ibi, Hæc magis hamatis inter ſeſe eſſe neceſſe eſt, Et quaſi ramoſis, altè cõpacta teneri. Propriè vſurpauit lib. 5. Et ramoſa tamen cùm ventis pulſa vacillans Æſtuat in ramos incumbẽs arboris arbor: Exprimit, &c. FLAMINA CAVRI) Caurus, ſeu Corus, ventus eſt ſpirans ab occaſu æſtiuo: quem Græci ἀργέστην appellãt. ſic ſuprà lib. 1. Sic igitur debent venti quoq; flamina ferri. & ſup. lib. proximo, Eteſia flabra Aquilonum.

VALIDI VIS INCITA V.) vis incita, vis incitata. ſic lib. 1. Principio venti vis verberat incita pontum. & lib. 5. Multa videmus enim cæleſtibus incita flammis Fúlgere. & hoc lib. infrà. Eſt etiam cùm vis extrinſecus incita venti, &c.

IMPETE) impetu, vt lib. 2. Tranſmittunt valido quatientes impete campos: itémque ſuprà & infrà complurib. locis. HIC VBI LENIOR EST, &c.) ordo eſt, Cùm tamen hìc, nempe in terra, vbi lenior eſt, quàm in regione aërea, & in partibus mũdi ſupernis, arbores altas radicitus euellat. cùm, iunxit cum indicatiuo: quod M. Tullio, & bonis ſcriptoribus vſitatum eſt: tametſi ſecus exiſtimet vulgus.

QVOD ITEM FIT) nam in fluminibus magnis magni ſæpe fluctus excitãtur. FIT QVOQVE, VBI E NVBE) ſic legendum: & ita habent libri omnes & manuſcripti, & vulg. Eò dico, quòd alij hunc locum deprauarũt, qui ediderunt, Fit quoque vti, &c. nam verſu ab hoc, tertio, particula, vt, quæ deſiderabatur, ſuo loco ponitur in codicibus emendatis, hoc modo, Ignem, continuò vt magno clamore trucidet. E NVBE) arida ſcilicet. IN NVBEM) Vuidam, & madidam. HÆC) nubes madida, & vuida

MAGNO CLAMORE TRVC.) tralatio eſt in voce; clamore: niſi forte legendum ſit, clangore: quod quibuſdam videtur. VT CALIDIS) à ſimili.

OLIM) aliquando. STRIDIT) Stridit, à ſtrido is. tertiæ. ſic apud Horatium ſat. vlt. lib. 2. Stridere ſecreta diuiſos aure ſuſurros. ACCIPIT IGNEM) ſic ſup. lib. 5. locutus eſt. Accipere ex vna ſcintilla incendia paßim. LAVRICOMOS) lauris veſtitos & coopertos. TVRBINE VENT.) συστροφῇ ἀνέμων. ſic enim interpretatur auctor vocabularij Latinogræci, ſæpe à me commemorati.

NEC RES VLLA MAGIS) Laurus (inquit Plin. lib. 15 cap. vlt.) manifeſtò abdicat igneis crepitu, & quadam deteſtatione interaneorum etiam vitia ligno torquente. Tiberiũ principẽ tonante cælo coronari ea ſolitũ ferũt cõtra fulminũ metus.

DELPHICA LAVRVS) Duo laurus genera tradidiſſe Catonem ſcribit eodem loco Plinius, Delphicam & Cypriam: Pompeium, Lenæam adieciſſe, quã muſtacem appellauit. ſed dici poteſt, laurum Delphicã à Lucretio appellari, quaſi Apollineam, quòd Apollini Delphico ſacra ſit. FLAMMA CREPIT.) ſic Virgil. Georg. lib. I. Atque leuẽ ſtipulã crepitantibus vrere flãmis. notat Macrob. Sat. lib. 6. cap. 4. GELI) gelus, li, & gelu, lu. (inquit Non.) ſic ſup. lib. 5 Aßiduúſq; geli caſus mortalibus aufert. & inf. Et vis magna geli, magnũ duramen aquarum. Poteſt fieri tamen, vt ſit hìc neutri generis, gelum, li, lo: quemadmodum & ſup. Aßiduúſq; geli caſus, &c. Et vis magna geli, &c. Sed ſi in his locis dubitationi locus eſt, nullus eſt in illo, inf. quaſi ſæpe gelum, quod continet in ſe, Mutat, & exſoluit glaciẽ, &c. Perſpicuè enim in eo verſu neutrum eſſe declarat relatiuum, quod.

CONFERCIT) complet, & condenſat nubeis.

Fulgit item, nubes ignis cùm ſemina multa
Excuſſere ſuo concurſu, ceu lapidem ſi

Percutiat

Percutiat lapis, aut ferrum. nam tum quoque lumen
Exsilit, & claras ſcintillas diſſupat ignis.
Sed, tonitrum fit vti pòſt auribus accipiamus,
Fúlgere quàm cernant oculi, quia ſemper ad aureis
Tardius adueniunt, quàm, viſum quæ moueant, res.
Id licet hinc etiam cognoſcere, cædere ſi quem
Ancipiti videas ferro procul arboris auctum:
Antè fit vt cernas ictum, quàm plaga per aureis
Det ſonitum: ſic fulgorem quoque cernimus antè,
Quàm tonitrum accipimus, pariter qui mittitur igni,
E ſimili cauſa, & concurſu natus eodem.
Hoc etiam pacto volucri loca lumine tingunt
Nubes, & tremulo tempeſtas impete fulgit,
Ventus vbi inuaſit nubem, & verſatus ibidem
Fecit vt antè cauam docui ſpiſſeſcere nubem:
Mobilitate ſua feruiſcit, vt omnia motu
Percalefacta vides ardeſcere: plumbea verò
Glans etiam longo curſu voluenda liqueſcit.
Ergo feruidus hic nubem quom perſcidit atram:
Diſſupat ardoris quaſi per vim expreſſa repentè
Semina, quæ faciunt nictantia fulgura flammæ:
Inde ſonus ſequitur, qui tardius adlicit aureis,
Quàm, quæ perueniunt oculos ad, lumina, noſtros.

FVLGIT ITEM) *Nunc de fulgure, quod ἀστραπὴν nominant Græci. De quo ſic Laërt.* καὶ ἀστραπὴν δὲ ὡσαύτως γίνεσθαι κατὰ πλείους τρόπους. καὶ γὰρ κατὰ παράτριψιν καὶ σύγκρουσιν νεφῶν, ὁ πυρὸς ἀποτελεστικὸς σχηματισμὸς ἐξολισθαίνων, ἀστραπὴν γεννᾷ. καὶ κατ᾽ ἐκριπισμὸν ἐκ τῶν νεφῶν, *&c. i. Et fulgura, ſeu fulgetra ſimiliter plurib. modis fiunt. Nam & ex affrictione, ac colliſione nubium, figuratio ea, quæ eſt ignis effectrix, lubricè elabens, fulgur gignit: & ex nubium ventilatione à flatibus, qui hunc fulgorem efficiūt: & per expreßionem compreßione nubium facta, vel ab ipſis inter ſe, vel à ventis, &c. Fulgit autem legendum, non fulget: & ita Nonius. ſic lib. 5. Multa videmus enim cæleſtibus incita flammis Fúlgere. idē infrà, Fulgit itē cùm rareſcunt quoq; nubila cæli.*

IGNIS CVM SEMINA) *Ariſtot. lib. 2.* μετεωρ. *fulgur vult eſſe ventum è nubibus expreſſum, tenui & inualido incendio inflammatum.*

CEV LAPIDEM SI PERCVT. LAP.) *ſup. lib. I. Cùm lapidi lapidem terimus, manare cruorem.*

SED TONITRVM FIT VTI, &c.) *Ariſtot. eod. lib* γίνεται δ᾽ ἐπὶ τὴν πληγὴν καὶ ὕστερον τῆς βροντῆς· ἀλλὰ φαίνεται πρότερον διὰ τὸ τὴν ὄψιν προτερεῖν τῆς ἀκοῆς: *id eſt, fit autem fulgur, ſeu fulgetrū poſt plagam, & poſterius quàm tonitru. ſed cernitur prius propterea quòd videndi ſenſus celerior & acrior eſt, quàm auditus.*

ADVENIVNT) *res, quæ auditu ſentiuntur.*

CÆDERE SI QVEM) *vtitur alio exemplo Aristot. illo eod. loco, nempe remigationis, his verbis.* δηλοῖ δ᾽ ἡ εἰρεσία τῶν τριήρων. ἤδη γὰρ ἀναφερόντων πάλιν τὰς κώπας ὁ πρῶτος ἀφικνεῖται ψόφος τῆς κωπηλασίας, *id est, declarat autem triremium remigatio. Nam tum demũ primus agitationis remorum sonitus ad aureis peruenit, cùm iam remiges iterum remos sublatos inferunt.* Epicurus *autem apud* Laërtium *sic huius rei causam multis verbis explicat.* προτερεῖ δὲ ἀστραπὴ τῆς βροντῆς ἐν τοιᾷδέ τινι περιστάσει τῶν νεφῶν, διὰ τὸ ἅμα τῷ τὸ πνεῦμα ἐμπίπτειν, ἐξωθεῖσθαι τὸν ἀστραπῆς ἀποτελεστικὸν σχηματισμόν, ὕστερον δὲ τὸ πνεῦμα ἀνειλούμενον, τὸν βόμβον ἀποτελεῖν τοῦτον, καὶ κατ᾽ ἔμπτωσιν δὲ ἀμφοτέρων, ἅμα τῷ τάχει συντονωτέρῳ κεχρῆσθαι πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀστραπήν, ὑστερεῖν δὲ τὴν βροντήν, καθάπερ ἐπ᾽ ἐνίων ἐξ ἀποστήματος θεωρουμένων, καὶ πληγάς τινας ποιουμένων: *id est,* Anteit *autem fulgur tonitru tali casu nubeis circumsistente, quia eodem tempore, quo flatus in nubem incidit, extrudatur ea, quæ fulgur creat figuratio, posterius verò flatus expressus hunc sonitum edat: & vtroque simul incidente, fulgur celeritate ad nos contentiore vtatur: tonitru autem tardiùs fit, quemadmodum euenit in quibusdam, quæ ex interuallo cernuntur, & ictus quosdam gignunt.* Plinius *eandem breuius, lib. 2. cap. 54. quoniam lux, inquit, sonitu est velocior.*

ARBORIS AVCTVM) *arboris augmen: arborem.* Sic *lib. 2.* E*sse infinito debebant corporis auctu. & 5. mirando corporis auctu.*

PER AVREIS) *alibi legitur per auras.*

FVLGOREM) *fulgur. nam (vt alibi diximus) alterum pro altero sumit* Lucr.

PARITER QVI MITTITVR) *pariter igni, id est, in eodem tempore, atque ignis. sic loquitur* Horat. *epist. 10. lib. 1.* Annuimus pariter vetulis, notisque columbis. HOC ETIAM PACTO) *aliam causam affert fulguris.*

VOLVCRI LOCA LVMINE TINGVNT) *nubes tingunt loca lumine: id est, illustrant, & quasi colorant. sic libro quinto.* P*erueniunt nostros ad sensus, & loca tingunt. al. & loca fulgent.*

FECIT, VT ANTE, CAVAM, DOCVI) *ordo est: fecit spissescere cauam nubem, vt antè docui.* Sermo *est implicatus: vt suprà lib. 1.* Q*uorum vtrumque quid à vero, iam, distet, habebas.* Hoc *autem docuit eod. lib paullo antè, ibi,* C*ùm subitò validi venti conlecta procella* N*ubibus intorsit sese, &c.*

PLVMBEA VERO GLANS ETIAM) *sic infrà.* Non *alia longè ratione, ac plumbea sæpe, &c.*

VOLVENDA) *volubilis, vel dum voluitur, vt suprà libro quinto.* Et *voluenda ætas commutat tempora rerum.*

NICTANTIA) Nictare *(inquit* Festus*) est oculorum & aliorum membrorũ nisu sæpe aliquid conari. vide cetera apud eundem, &* Paullum. Sed *hîc nictantia translatè positum videtur, pro micantia, seu vibrantia.*

ADLICIT AVREIS,) *lacessit & prouocat audiendi sensum. Sed quid si dicam legendum, adtigit aureis: vt intelligamus, adtigit, esse præsentis temporis à verbo tago, is, it. quo vtebantur veteres, pro tango? sic suprà lib 3.* Nec *desiderium nostri nos adtigit hilum.* V*erum tamen nihil mutare ausim.*

OCVLOS AD LVMINA NOSTROS.) *ordo est, quàm lumina, quæ ad oculos nostros perueniunt sic autem legi debet, vt ego excudendũ curaui, non, vt vulgò legitur, oculorum ad lumina nostra.* Hanc *etiam lectionem approbauit & secutus est* Zoilus, *vt à se repertam, aut excogitatam.*

Scilicet hoc densis fit nubibus, & simul altè
Exstructis aliis alias super impete miro.
Nec tibi sit fraudi, quòd nos infernè videmus,
Quàm sint lata magis, quàm, sursum exstructa quid exstent.
Contemplator enim, quom montibus adsimulata
Nubila portabunt venti transuersa per auras:
Aut vbi per magnos monteis cumulata videbis
Insuper esse aliis alia, atque vrgere, superna
In statione locata, sepultis vndique ventis:
Tum poteris magnas moleis cognoscere eorum:
Speluncásque velut saxis pendentibu' structas
Cernere, quas venti quom tempestate coorta
Complerunt, magno indignantur murmure clausi
Nubibus, in caueísque, ferarum more, minantur.
Nunc hinc, nunc illinc fremitus per nubila mittunt:
Quærentésque viam circumuersantur: & ignis
Semina conuoluunt è nubibus: atque ita cogunt
Multa, rotántque cauis flammam fornacibus intus,
Donec diuolsa fulserunt nube corusci.
Hac etiam fit vti de causa mobilis ille
Deuolet in terram liquidi color aureus ignis,
Semina quòd nubeis ipsas permulta necesse'st
Ignis habere. etenim cùm sunt humore sine vllo,
Flammeus est plerumque colos, & splendidus ollis.
Quippe etenim solis de lumine multa necesse'st
Concipere, vt meritò rubeant, igneísque profundant.
Hasce igitur quom ventus agens contrusit in vnum,
Compressitque locum cogens: expressa profundunt
Semina, quæ faciunt flammæ fulgêre colores.
Fulgit item, quom rarescunt quoque nubila cæli.
Nam quom ventus eas leuiter diducit eunteis,
Dissoluítque: cadant ingratiis illa necesse'st
Semina, quæ faciunt fulgorem. tum sine tætro
Terrore, & sonitu fulgit, nullóque tumultu.

ET SIMVL ALTE' EXSTRVCTIS) *id est, & simul altè exaggeratis, & coaceruatis. sic loquitur infrà* Fulmina gignier è crassis, altéque putandum est Nubibus exstructis. IMPETE MIRO) *id est, mira celeritate, seu miro impetu. sic lib. 4. de naui loquens,* Et manus vna regit, quantouis impete euntem. *& lib. 5. de æthere.* Ipse suos igneis certo fert impete labens. *& infrà non longe, de fluminib.* Nunc ea quo pacto gignantur, & impete tanto Fiant, *&c.*

NEC TIBI SIT FRAVDI, &c.) nec te decipiat, vel, & vide ne te inducat, quòd ex locis infernis magis cernimus, quàm latè pateat nubila, quàm quanta sint altitudine, & quàm in altum, & sursum versus exaggerata. inferne, id est, ex terra, ex loco infimo, seu inferno. neque verò est, quòd quequam moueat vltima syllaba correpta. est enim breuis. & ita de superne sentiendum: vt lib. 4. & recta supernè guberna. verumtamen non dissimulabo, in quibusdam lib. legi, inferna: quã lectionem si probabimus, paullo aliter hunc locum explicabimus.

QVAM SVRSVM, &c.) ordo est. quàm quid exstent sursum exstructa, id est, quàm quantum exstent sursum versus spissa & densa. quòd si quis malet legi, inferna, totum hunc locum sic declarabo. Et ne te decipiat, quòd nos magis videmus, quàm sint lata inferna, id est, infernæ nubiũ partes, quàm sursum exstructa, id est, eæ partes, quæ sunt sursum versus exstructæ, quid exstent, id est, quantum emineãt.

CONTEMPLATOR ENIM) sic sup. lib. 2. Contemplator enim cùm solis lumina cumque, &c. SEPVLTIS VND. VENT.) sedatis & stratis ventis. tralatio est. sic Græci dicunt, κοιμίζειν ἀνέμους, id est, sopire.

SPELVNCASQVE VELVT SAX. P. STR.) M. Tull. libro I. Tuscul. quæst. ex nescio quo poëta: per spelũcas saxis structas asperis, pendẽtibus, maximis.

TEMPESTATE COORTA) sic loquitur & Cæsar lib. 7. de bello Gall. quòd magna subitò erat coorta tempestas. Idem Lucret. lib. I. Aut ita diffugient, vt, tempestate coorta, &c idem infr. Vsque adeò, donec tempestas sæua coorta'st. Virg. lib. 10. Ac velut optata ventis æstate coortus, &c.

MAGNO INDIGN. MVRM. CL.) Sic Virg. lib. I. Æneid. Illi indignantes magno cum murmure, montis Circum claustra fremunt.

CONVOLVVNT) corradunt, colligunt. FVLSERVNT) fulgorem conceptum ediderunt. HAC ETIAM) alia causa fulguris, quia nubes multa in se ignis semina cõtineant. LIQVIDI) lucidi, vel puri, vel effusi & abundantis. Macrob. lib. 6 Saturn. cap. 5. PLERVMQVE COLOS) vtraq; sunt vsitata, color, honor, timor, labor, vapor, odor: & colos, honos, timos, labos, vapos. Nonius in voce, vapos, & odos. QVIPPE ETENIM SOLIS DE LVM.) hanc sententiam tangit, & refellit Aristot. lib. 2. μετεωρ. Καίτοι τινὲς λέγουσιν, ὡς ἐν τοῖς νέφεσιν ἐγγίνεται πῦρ. τοῦτο δ' Ἐμπεδοκλῆς μέν φησιν εἶναι τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον ἐκ τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων: Ἀναξαγόρας δὲ ἐκ τοῦ ἄνωθεν αἰθέρος, ὃ δὴ ἐκεῖνος καλεῖ πῦρ, κατενεχθὲν ἄνωθεν κάτω. id est, Atqui aiunt nonnulli in nubibus ignem innasci. hunc autem ignem Empedocles quidem dicit esse eum, qui comprehenditur & concipitur ex radiis solis: Anaxagoras autem ex supremo æthere (quem ille ignem appellat) supernè deorsum delatum, &c. HASCE IGITVR) sic habent libri ferè omnes manuscr. & nonnulli vulgati: alij, Has igitur. AGENS) impellens, incitans.

EXPRESSA) ἐκτεθλιμμένα. QVÆ FACIVNT FL. FVLG.) Quæ faciunt, vt flãma exsistat, & fulgor oriatur sic loquitur & alibi: vt sup. lib. prox. Quæ faciunt igneis interstingui, atque perire? & eod. lib. suprà. Quæ faciunt solis noua semper lumina gigni. & eod. libro. Qui faciunt solem certa de surgere parte. & hoc libro 6. paullo antè, Fecit, vt ante, cauam, docui, spissescere nubem. & lib. 3 Harmoniam Graij, quam dicunt, quòd faciat nos viuere cum sensu, &c. ad quẽ locum plura exempla congesta sunt. FVLGIT ITEM) Alia causa fulguris, non cuiuslibet, sed eius, quod fit sine terrore Hunc versum profert Nonius in verbo, fulget. DIDVCIT) distrahit, diuellit.

INGRATIIS) *aduerbium, quod valet inuitè, & velint, nolint: vel ablatiui casus, sine recto, compositi ex gratiis, & particula, negat. in. vt sup. lib. 3. in extr. ingratiis hæret & angit. est autem vtrobique trisyllabum. apud Terent. autem, Heaut. quattuor syllabarum, Proterruisti hinc. ea coacta ingratiis, &c.*

Quod superest, quali natura prædita constent
Fulmina, declarant ictus, & inusta vapore
Signa, notæque graueis halantes sulfuris auras.
Ignis enim sunt hæc, non venti signa, neque imbris.
Præterea per se accendunt quoque tecta domorum:
Et celeri flamma dominantur in ædibus ipsis.
Hunc tibi subtilem cum primis ignibus ignem
Constituit natura minutis, mobilibúsque
Corporibus, quoi nil omnino obsistere possit.
Transit enim validè fulmen per sæpta domorum:
Clamor vti, ac voces: transit per saxa, per æra:
Et liquidum puncto facit æs in tempore, & aurum.
Curat item, vt, vasis integris, vina repentè
Diffugiant: quia nimirum facilè omnia circùm
Conlaxat, raréque facit lateramina vasi
Adueniens calor eius, vt insinuatur in ipsum: &
Mobiliter soluens differt primordia vini:
Quod solis vapor ætatem non posse videtur
Efficere, vsqueadeò pollens feruore corusco:
Tanto mobilior vis, & dominantior hæc est.

QVOD SVPEREST, QVALI) *Nunc de fulminis natura, eiúsque mobilitate. Et ait, declarari fulmen natura esse ignea ex eo, quòd loca fulmine tacta odorem sulfuris mittant, & quòd atra sint, quasi calore inusta. hunc locum autem in integrum restitui partim offensus scriptura vulgata, quæ est, Quod superest quòd sic: partim ab vno codice manuscrip. admonitus, in quo scriptum reperi, Quod superest, quasi: ex quo feci, Quod superest, quali, &c. quæ lectio sine dubio recta & vera est. Etiam hãc emendationẽ Zoilus tacitus amplexus est, nulla varietatis mentione facta.* NOTÆQVE GRAVEIS HALANTES) *ordo. notæque halantes, id est, exhalãtes auras graueis & tætras, & sulfureas. vitiose autem habent quidam vulgati libri, halanteis.* QVOI NIL OMN. OBSIST. POSS.) *sic infrà non longè: Nec facile'st tali naturæ obsistere quidquam.*

TRANSIT ENIM VALIDE') *cod. Memm. habet, Transit enim validum fulm.* CLAMOR VTI, AC VOCES) *sic habent tres lib. manuscr. Vatic. Tettian. Memmian. & ita legi debet: tantùm apponendum est comma post nomen, voces, vt verbum, transit, cohæreat cum voce, fulmen, & sit ἐπαναφορὰ, hoc modo, fulmen transit per sæpta domorum, transit per saxa, per æra, quẽadmodum clamor, & voces. ad hunc locum pertinent illa lib. 1. Inter sæpta meant voces, & sæpta domorũ Transuolitãt. ibidẽ, Transit enim fulmen cæli per sæpta domorũ, Clamor vti,*

ac voces. Sed quæri potest, quamobrem tanta vis insit in fulmine, tantáque mobilitas. primùm ventus est. ventus autem mobilis est. deinde ventus est incensus. ignea autem omnia mobilia sunt. deinde è nubibus magno impetu exprimitur. at, quæ exprimuntur, quà erumpunt, celerrimè & validissimè euolāt, vt, quæ è tormentis missa ferri videmus: quod & Lucret. posterius testatur, ibi. Inde, vbi non potuit nubes capere impetis auctum: Exprimitur vis, atq; ideò volat impete miro, Vt, validis quæ de tormentis missa feruntur. motus autem calorē auget. Ita fit, vt ignis fulmineus sit & subtilissimus, & celerrimus, & validissimus: saxa discutiat, aut penetret: æs & aurum, & similia liquefaciat: solo denique contactu, atq; adeò afflatu animanteis interimat, & similia auditu mira faciat.

ET LIQVIDVM PVNC.) Et clypei æs, aut ferrum liquefacit: lignū nullo dāno afficit (inquit Aristot. lib. 3. μετεωρ.) propterea quòd natura ligni, rara & mollis est: hæc metalla autem, dura & solida sunt: fulmen autem per lignum & similia permanat ac permeat prius quàm in ea vim suam expromat: dura verò, & obstantia, & remorantia vel discutit ac disturbat, vel consumit, ac liquefacit. Plin. lib. 2. cap. 51. Aurum & æs, & argentum liquatur, intus sacculis ipsis nullo modo ambustis. Quidam libri habent, Et liquidum paruo facit æs, &c.

CVRAT ITEM) tralatio est. sic sup. lib. 3. calidique vaporis Semina curare, in membris vt vita moretur. VT VASIS INTEGRIS) sic & Plin. lib. eod. Tertium fulminis genus est, quod clarum vocant, mirificæ maximè naturæ, quo dolia exhauriuntur, intactis operimentis, nullóque alio vestigio relicto.

DIFFVGIANT) tralatio illustris, & tamen vsitata, pro eo, quod est, diffluant, & dilabantur. idem lib. 1. in extr. ad flammas transtulit. Ne volucrum ritu flammarum, mœnia mundi Diffugiant subitò, &c. in eodem lib. sup. ad fulmina, ad imbreis & ad ventos: Aut ita diffugient, vt, tempestate coorta, Fulmina diffugere, atque imbreis, ventósque videmus. sic Plautus Aulul. Tum aquam aufugisse dicito, si quis petet. LATERAMINA VASI) cùm animaduerterem, libros omneis manuscriptos habere, lateramina: vulgatos autem, latera omnia: diu, multúmque dubitaui, vtram lectionem probarem. ad extremum, lectionem veterem sequi malui, ídque tutius esse iudicaui. Accessit, quo facilius hanc scripturam probarem, quòd vasa vinaria, cùm sint fere rotunda, latera non habent: lateramina autem, id est lateres, habent, cùm sint fictilia, & ex terra constent. Vasi, autem, quod in superiorib. duobus editionibus prætermiseram, quia nullo in codice repereram, in hac editione tandem reposui, Capellæ auctoritatem secutus: quem homo contumeliosus, & de me malè meritus testem produxit. Nam libri omnes & vulgati & manuscripti habēt, vasis. Vas autem & vasum dixisse veteres, testatur & Carisius, nullo quidem scriptore teste producto: sed licet hoc auctoris locupletis, Fabij Pictoris, testimonio confirmare. sic igitur ille apud Nonium, in voce, polubrum. Aquam manibus, pedibúsque dato: polubrum sinistra manu teneto: dextra vasum cum aqua. & Plauti, in Trucul. Aut emta ancilla, aut aliquod vasum argenteum, &c. & Catonis apud A. Gell. lib. XIII. cap. 22. Neque mihi ædificatio, neque vasum, neque vestimentum vllum est in manu pretiosum: neque pretiosus seruus, neque ancilla.

VT INSINVATVR) id est vbi, vel cùm insinuatur.

ÆTATEM) longissimum tempus, diutissimè. sic Plautus Amphitr. eo modo, vt profectò viuas ætatem miser. idem Curculione. sed viues per me ætatem quidem. Idem Pseudulo. do Iouem testem tibi, te ætatem impune habiturum. Idem Pœnulo.

Bono si quid malefacias, ætatem expetit. Sic & Terent. Eun. an abiit à milite? C. Iandudum, ætatem. Idem Heautont. Quid? (malum) me ætatem censès velle id adsimularier? Vnus est dies, dum argentum eripio: pax, nihil amplius. vbi tamen vulgò legitur. Quid? malum, me tandem. idem Hecy. Nam neque ille hoc animo erit ætatem: neque pol tu eadem istac ætate.

VSQVE ADEO POLLENS) *sic restitui, à quinque libris manuscriptis admonitus, in quorum tribus scriptum est, tollens, in duobus, tellens. nisi quis dicat, legi possè, cellens, pro, excellens: vt sit simplex pro composito. quod minus probo. Vulgata lectio autem, candens, subdititia, & adulterina est.* ET DOMINANTIOR) *& potentior,* ἐγκρατέστερα, κρέττων, κυριώτερα. HÆC) *vis fulminis.*

Nunc, ea quo pacto gignantur, & impete tanto
Fiant, vt possint ictu discludere turreis,
Disturbare domos, auellere tigna, trabeísque,
Et monumenta virûm demoliri, atque ciere,
Exanimare homines, pecudes prosternere passim,
Cetera de genere hoc, qua vi facere omnia possint:
Expediam, neque te in promissis plura morabor.
Fulmina gignier è crassis, altéque putandum'st
Nubibus exstructis. nam cælo nulla sereno,
Nec leuiter densis mittuntur nubibus vmquam.
Nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res,
Quòd tunc per totum concrescunt aëra nubes
Vndique, vti tenebras omneis Acherunta reamur
Liquisse, & magnas cæli complesse cauernas:
Vsqueadeò, tætra nimborum nocte coorta,
Impendent atræ formidinis ora supernè,
Cùm commoliri tempestas fulmina cœptat.
Præterea persæpe niger quoque per mare nimbus,
Vt picis è cælo demissum flumen, in vndas
Sic cadit, & fertur tenebris procul, & trahit atram
Fulminibus grauidam tempestatem, atque procellis,
Ignibus, ac ventis cumprimis ipse repletus,
In terra quoque vt horrescant, ac tecta requirant.
Sic igitur supera nostrum caput esse putandum'st
Tempestatem altam. neque enim caligine tanta
Obruerent terras, nisi inædificata supernè
Multa forent multis exemto nubila sole:
Nec tanti possent venientes opprimere imbres,
Flumina abundare vt facerent, campósque natare,
Si non exstructis foret altè nubibus æther.

AVELLERE TIGNA,) ſic repoſui, ſecutus ſcripturæ veteris non obſcura veſtigia. nam libri vulgati habent, ligna. Etiam hanc emendationem diſsimulanter arripuit Zoilus. MONVMENTA) vt ſtatuas, ſepulcra, tropæa, porticus, theatra, templa, arcus triumphaleis, & ſimil. DEMOLIRI) quidam libri ſcripti habent, commoliri. ego ſcripturam vulgatam retineo. neque tamen antiquã damno.

NEQVE TE IN PROMISSIS PL. M.) ſic ſup. lib. 5. Quod ſupereſt, ne te in promiſsis plura moremur, &c. vbi admonuimus, à quibuſdam viris doctis legi, ne te promiſsis, &c. ſine præpoſitione, in. PLVRA) amplius.

ALTE'QVE PVT. NVB. EXSTRVCTIS) ſic legendum, non, vt in quibuſdam lib. extractis, neque vt in nonnullis, extruſis. altè exſtructis, autem, id eſt, altè exaggeratis, & denſis. ſic M. Tull dixit lib. 2 de leg. ſepulcrum altius exſtruere. idem 5. Tuſcul. tranſlatè, menſæ conquiſitiſsimis epulis exſtruebantur: & Horat. ſaty. 6. lib. 2. Quæ procul exſtructis inerant heſterna caniſtris. hîc quoque ſui ſimilis fuit Zoilus. NAM CÆLO N. S.) nam eadem eſt venti, terræ motus, tonitrus, & fulminis materia, & (vt ita dicam) eſſentia, nempe ſicca exhalatio, vt ſcribit Ariſtoteles lib. 2. meteor. in extr. ex hac enim ſuper terram quidem fit ventus: in terra autem, ſeu ſub terra, terræ motus: in nubibus verò vel imber, vel tonitrus, vel procella, vel fulmen. VNDIQVE VTI TENEB. OMN.) quattuor verſus, qui deinceps ſequuntur, ſuprà poſiti ſunt lib. 4 non longè à princip.

DEMISSVM FLVMEN) ſic legendum, non, demiſſum fulmen. nigrum enim nimbum expreſsit ſimilitudine fluminis picei è cælo demiſsi. Hîc quoque Zoilus fuit malignus, & βάσκανος, & κυνομυῖα. HORRESCANT) homines.

AC TECTA REQVIRANT) immò etiam ſpecus ſubeant. quod de Tiberio traditum eſt. INÆDIFICATA) exaggerata, & exſtructa. tralatio eſt. propriè vſurpauit Cæſar lib. 1. de bello ciuili. portas obſtruit: vicos, plateáſque inædificat, foſſas tranſuerſas in viis perducit. & M. Tull. orat. de haruſp. reſp. in domo tua eſt inædificatum ſacellum. quanquã hoc proximum exemplum aliquantum à ſuperiore diſcrepat. NEC TANTI POSS. VEN. OPPR. IMBR.) ſecutus olim fuerã codices vulgatos, qui ſic habent, Nec tanto poſſent hæc terras opprimere imbri. Et tamẽ antiquam ſcripturam lectori indicaram: quæ talis eſt: Nec tanto poſſent venientes opprimere imbri: vnde quoſdam ſuſpicari ſcripſeram, legendum, viuenteis, id eſt homines, ſeu animanteis. vulgatam autem illam ſic declarabam, & hæc, videlicet fulmina, non poſſent, &c. ne illud quidem omiſeram, quibuſdam videri legendum, & ſuprà, Obrueret terras, &c. vt ſubintelligatur vox, tempeſtas: & hîc, Nec tãto poſſet terras hæc oppr. imbri, &c. & verſu ſeq. Flum. abũd. vt faceret. Nunc verò antiquam ſic leuiter immuto, Nec tanti poſſent venientes opprimere imbres, Flumina, &c. ad, opprimere autẽ, ſubintelligo, nos, ſeu animanteis. Licet etiam ſic legere, non ita longè ab antiqua ſcriptura, Nec tanto poſſent viuenteis opprimere imbri, vt ſubintelligamus, nubila: &, viuenteis, ſit accuſandi caſus, & ſignificet, animanteis. Superiorem lectionem adiuuat verſus, qui eſt lib. 1. Nec validi poſſunt pontes venientis aquaï Vim ſubitam tolerare, &c. Viuentes autem pro hominibus & animantibus etiam Arnobius poſuit lib. 1. à quo (Chriſto) iamdudum tanta & accepimus dona viuentes, & exſpectamus, dies cùm venerit, ampliora?

CAMPO'SQVE NATARE) hoc eod. lib infrà, quid vndas Arguit, & liquidam molem, campóſque natanteis? & lib. 5 Augebat mare manando, campóſq; natanteis. facerent abundare flumina, autem, vſitatum loquendi genus Lucretio, & aliis

aliis bonis scriptoribus: de quo suprà non longè, ibi, quæ faciant flammæ fulgêre colores & item libro 3. ibi. quòd faciat nos viuere cum sensu, &c.

His igitur ventis, atque ignibus omnia plena
Sunt: ideò passim fremitus, & fulgura fiunt.
Quippe etenim superà docui, permulta vaporis
Semina habere cauas nubeis: & multa necesse'st
Concipere ex solis radiis, ardoréque eorum.
Hic vbi ventus eas idem, qui cogit in vnum
Fortè locum quemuis, expressit multa vaporis
Semina, séque simul cum eo commiscuit igni:
Insinuatus ibi vortex versatur in alto,
Et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
Nam duplici ratione accenditur. ipse suapte
Mobilitate calescit, & è contagibus ignis.
Inde, vbi percaluit vis venti, vel grauis ignis
Impetus incessit: maturum tum quasi fulmen
Perscindit subitò nubem, fertúrque coruscis
Omnia luminibus lustrans loca pércitus ardor.
Quem grauis insequitur sonitus, displosa repentè
Opprimere vt cæli videantur templa supernè.
Inde tremor terras grauiter pertentat, & altum
Murmura percurrunt cælum. nam tota ferè tum
Tempestas concussa tremit, fremitúsque mouentur.
Quo de concussu sequitur grauis imber, & vber,
Omnis vti videatur in imbrem vertier æther:
Atque ita præcipitans ad diluuiem reuocare:
Tantus discidio nubis, ventíque procella,
Mittitur ardenti sonitus cùm prouolat ictu.

HIS IGITVR VENT.) *id est talibus igitur ventis, atque ignibus omnia aëris loca, referta sunt: ideóque passim, i. per totam cæli regionẽ, & per omneis ætheris parteis, tonitrua, & fulgura gignuntur, & excitantur. Vocem plena iunxit cum auferendi casu, cùm M. Tullius soleat fere cum patrio coniungere.*

QVIPPE ETENIM SVPRA) *paucis antè versibus: ibi. Hac etiam fit vti de causa mobilis ille Deuolet in terram, &c.* HIC VBI VENTVS EAS IDEM) *ordo: Vbi igitur hic idem ventus, qui eas in vnum quemuis locum fortè cogit, expressit, &c.* VAPORIS) *caloris, vt sæpe alibi, & ferè semper.*

SE'QVE SIMVL CVM EO) *in præpositione, cum, m. non eliditur. quod neque huic scriptori, neque aliis nonnullis est inusitatum, vt aliàs admonuimus.*

INSINVATVS IBI V.) *id est, tum ventorum globus ingressus, vel intromissus, circumagitur in aëre, & fulmen veluti quibusdam calidis fornacibus intus fabricatur, parat, excudit, & exacuit.*

NAM DVPL. RAT. ACC.) *nam duobus modis vortex ille venti, ſeu ventus ille conglobatus, & conuolutus, ignem concipit, id eſt, fit fulmen.*

IPSE SVAPTE MOB.) *libri vulgati habent: ipſe ſua cum, &c. quidam legunt, ipſe ſuáq;. ego, ipſe ſuapte, hac editione repoſui: quamuis olim, ipſè ſua nam, ediderim: quam lectionem alij auidè ſunt ſecuti. Sunt autem hi duo modi, quibus vẽtus ille cõuolutus, & conglobatus, fit fulmen. ipſe, inquit, vortex & ex ſua ipſius mobilitate, hoc eſt, ſua celeritate, ſiue ſuo celerrimo motu, calorem contrahit, & è contactu ignis.* E CONTAGIBVS) *id eſt, è contactu. contagibus, à ſingulari, contages: quo vtitur ſup. lib. 3. Et mala multa animus contagi fungitur eius. & 4. Quæ contage ſua palloribus omnia pingunt. & infrà. contagibus ibant.*

INCESSIT) *inuaſit.* MATVRVM TVM QVASI) *ſi non addiſſet, quaſi, tralatio eſſet. nunc autem, eſt εἰκών. tum, inquit, fulmen, quaſi maturum, quippe vbi ventus percaluit vel ſuo motu, vel igne foris concepto, (fulmen enim nihil ferè aliud eſt, quàm ventus incenſus, vt ſuprà diximus) tum, inquam, perſcindit ſubitò nubem, &c.* DISPLOSA REP.) *ſup. eodem lib. Sæpe ita dat ſonitum pariter diſploſa repente.* DISPLOSA R. OPPRIM. VT CÆLI VID.) *id eſt vt cælum diſploſum, videatur iamiam caſurum, & ſua ruina mortaleis, terráſque omneis oppreſſurum.*

PERTENTAT) *percipit, peruadit, permouet. ſic Virg. lib. 3. Georg. Nónne vides, vt tota tremor pertentet equorum Corpora, &c. Idem lib. 7. Æn. Ac, dum prima lues vdo ſublapſa veneno Pertentat ſenſus, &c. Idem contrà, de gaudiis. lib. I. Æn. Latonæ tacitum pertentăt gaudia pectus. & lib. V. Hîc patris Anchiſæ ſuſpenſam blanda viciſſim Gaudia pertentant mentem.*

QVO DE CONC. SEQ. GR. IMB. ET VB.) *id eſt ex qua concuſſione, ſeu cõmotione, &c.* VBER) *multus, abũdãs.* PRÆCIPITANS) *præceps cadens. hunc verſum profert Priſcian. lib. 5.* DISCIDIO) *ſic habent lib. manuſcripti. diſcidium autem à verbo diſcindo natum eſt, de quo ſuprà diximus.*

Eſt etiam, quom vis extrinſecus incita venti
Incidit in validam maturo fulmine nubem:
Quam cùm pérſcidit, extemplò cadit igneus ille
Vortex, quod patrio vocitamus nomine fulmen.
Hoc fit item in parteis alias, quocumque tulit vis.
Fit quoque, vt interdum venti vis miſſa ſine igni,
Igneſcat tamen in ſpatio, longóque meatu,
Dum venit, amittens in curſu corpora quædam
Grandia, quæ nequeunt pariter penetrare per auras:
Atque alia ex ipſo conradens aëre portat
Paruola, quæ faciunt ignem commiſta volando:
Non alia longè ratione, ac plumbea ſæpe
Feruida fit glans in curſu, quom multa rigoris
Corpora dimittens, ignem concepit in auris.
Fit quoque, vt ipſius plagæ vis excitet ignem,
Frigida quom venti pepulit vis miſſa ſine igni:

Nimirum quia quom vehementi perculit ictu,
Confluere ex ipso possunt elementa vaporis:
Et simul ex illa, quæ tum res excipit ictum.
Vt, lapidem ferro quom cædimus, euolat ignis:
Nec, quòd frigida vis sit ferri, hoc secius illa
Semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum.
Sic igitur quoque res accendi fulmine debet,
Opportuna fuit si fortè, & idonea flammis.
Nec temerè omnino planè vis frigida venti
Esse potest, ex quo tanta vi immissa superne'st:
Quin, prius in cursu si non accenditur igni,
At tepefacta tamen veniat commista calore.

EST ETIAM, QVOM VIS) *est cùm, est quando, more Græcorum dictum, ἔστιν ὅτε: quod valet, aliquando, & interdum. hoc igitur dicit Lucretius. Interdum etiam vis venti extrinsecus incita: id est, incitata, &c.*

MATVRO FVLM.) *sic suprà, non longe, maturum tum quasi fulmen. hoc tantum interest, quòd illic est εἰκὼν, vt diximus: hîc mera translatio.*

PERSCIDIT) *perfregit. sic paullo antè, ibidem: quam cùm perscidit &c.*

IGNEVS ILLE VORTEX, QVOD P.) *non temerè additũ est, igneus. nam si esset vortex sine igne è nube perscissa abruptus, non esset fulmen, sed τυφών: id est, vibratus ἐκνεφίας, seu vibrata procella: cui rei testimonio est Plin. lib. 2. cap. 43. his verbis, Sin verò depresso sinu arctius rotati flatus nubem effregerint sine igne: id est, sine fulmine, vorticem faciunt, qui typhon vocatur, id est, vibratus ecnephias. neque ab his admodum discrepant quæ leguntur apud Arist. lib. 3. meteor. cap. 1.*

QVOD PATRIO VOCIT.) *cod. Memmianus habet, quod Latio vocitamus nom. fulm. Græci autem κεραυνὸν appellant.*

HOC FIT ITEM) *sic habent complures lib. manuscripti, & aliquot vulgati: in his Parisienses. alij habent, Hoc fit idem.*

IGNESCAT) *inflammetur, exardescat, ignem concipiat.*

CORPORA QVÆD. GR.) *Grandia, atq; ita ab ignea natura aliena. ignis enim constat ex corpusculis paruulis, & subtilibus, vt docuit lib. 2.*

CONRADENS) *colligens, sumens, conquirens, petens. sic infr. Vortex conradens ex aëre semina nubis. sup. lib. 1. translatè posuit, fidem dictis conradere nostris.*

NON ALIA LONGE R. AC PL.) *Sic sup. plumbea verò Glans etiam longo cursu voluenda liquescit.* RIGORIS,) *id est, frigoris, vt sup. lib. 5 Brumaleis vsque ad flexus, gelidúmque rigorem. & inf. Prima caloris enim pars, & postrema rigoris.* IPSIVS PLAGÆ) *ipsius ictus.* PERCVLIT) *nonnulli volunt legi, perpulit: alij, percutit, in præsenti.*

ELEMENTA VAPORIS) *principia caloris.*

ET SIM. EX ILLA, &c.) *Et simul ex illa re, quæ res tum plagam accipit, seu, quæ percutitur ac pulsatur.* VT LAPIDEM FERRO CVM CÆD.) *sup. eod. lib. ceu lapidem si Percutiat lapis, aut ferrum.* EVOLAT) *emicat, exsilit. tralatio est.* NEC, QVOD FRIG. VIS SIT,) *id est, nec, quia ferrum frigidum est, ideo minus illa caloris semina ad plagam concurrunt.*

OPPORTVNA FVIT SI F. &c) *si forte fuit apta ad ignē accipiendū.* NEG TEMERE OMNINO, &c.) *id est, nec omnino sine magna causa, aut ratione, ventus frigidus esse potest, ex quo tempore, seu ex quo loco, tanta vi immissus est: vt non, si in cursu, id est, interea dum fertur, non cōcipit ignem, neque accenditur, at saltem perueniat in loca inferiora, iam caloris particeps, & cum calore mistus.*

Mobilitas autem fit fulminis, & grauis ictus:
Et celeri fermè pergunt sic fulmina lapsu,
Nubibus ipsa quòd omnino prius incita se vis
Conligit, & magnum conamen sumit eundi.
Inde, vbi non potuit nubes capere impetis auctum:
Exprimitur vis: atque ideò volat impete miro:
Vt validis quæ de tormentis missa feruntur.
Adde quòd è paruis, ac læuibus est elementis:
Nec facile'st tali naturæ obsistere quicquam.
Inter enim fugit, ac penetrat per rara viarum.
Non igitur multis offensibus in remorando
Hæsitat. hanc ob rem celeri volat impete labens.
Deinde, quòd omnino natura pondera deorsum
Omnia nituntur: cùm plaga sit addita verò,
Mobilitas duplicatur, & impetus ille grauescit:
Vt vehementius, & citius, quæcumque morantur,
Obuia discutiat plagis, itinérque sequatur.
Denique, quòd longo venit impete, sumere debet
Mobilitatem, etiam atque etiam quæ crescit eundo,
Et validas auget vireis, & roborat ictum.
Nam facit, vt, quæ sint illius semina cumque,
E regione locum quasi in vnum cuncta ferantur,
Omnia coniiciens in eum voluentia cursum.
Forsan & ex ipso veniens trahat aëre quædam
Corpora, quæ plagis intendunt mobilitatem.
Incolumeísque venit per res, atque integra transit
Multa, foraminibus liquidis quia transuolat ignis.
Multáque perfringit, cùm corpora fulminis ipsa
Corporibus rerum inciderint, quà texta tenentur.
Dissoluit porrò facilè æs, aurúmque repentè
Conferuefacit, è paruis quia facta minutè
Corporibus vis est, & læuibus ex elementis,
Quæ facile insinuantur: & insinuata, repente
Dissoluunt nodos omneis, & vincla relaxant.

MOBILITAS) *Nunc mobilitatis, quæ est in fulmine, causas affert.*

INCITA SE VIS *sic legendum potius, quàm, insita, si libris manuscriptis fidem habemus.* CONAMEN SVMIT) *conatum sumit. sic loquitur & infrà, ibi. & partem in quamquam conamina sumsit.*

CAPERE) *χωρεῖν, recipere, tanquam vas.* IMPETIS AVCTVM,) *id est, impetus magnitudinem, seu incrementum.* EXPRIMITVR) *ἐκθλίβεται.*

VOLAT) *tralatio, ad significandum & illustrandum adhibita.*

VT VALIDIS, QVÆ DE TORM.) *alia illustratio, à simili.*

ADDE, QVOD E PARVIS, &c.) *sic sup lib. 2. Dicere enim possis, cælestem fulminis ignem, Subtilem magis è paruis constare figuris, &c.*

NEC FACILE'ST TALI N. O.) *sic paullo antè. quoi nil omnino obsistere possit.* INTER ENIM FVG.) *id est, nam fugit inter omneis res, in quas incidit, si modò sint raræ, & non solidæ.* PER RARA VIARVM) *sic habent omnes libri vulgati, præter Florentinos: quibuscum (vulgatos illos dico) congruunt quattuor libri manuscripti. neque video, quamobrem quicquam immutare debuerit Marullus: qui reposuit, per operta viarum. Nam significat (opinor) Lucretius, fulmen penetrare in corpora per raras vias, quæ scilicet insunt in corporibus non solidis, sed raris, quale est lignum. nam quæ sunt solida, & dura, vel discutit, & disturbat, vt saxa: vel liquefacit, vt aurum: vel comburit, vt ossa.*

NON IGITVR MVLT. OFF.) *id est, nõ igitur offendit in multas res, quæ id remorari, & retardare possint: vel, quibus retardatum hæsitet.*

DEINDE QVOD OMNINO, &c.) *alia ratio mobilitatis fulminis: quæ sumitur ex eo, quod suprà probauit lib. 2. omnia corpora deorsum ferri, nulla sursum: ibi, Nunc locus est (vt opinor) in his illud quoque rebus Confirmare tibi, nullam rem posse sua vi Corpoream sursum ferri, sursũmque meare.*

DISCVTIAT PLAG.) *disturbet, & diruat ictibus.*

ITINERQVE SEQ.) *profert hunc locum Nonius in voce, itiner: affértque testimonia aliorum antiquorum scriptorum, vt Turpil. in Thrasyl. age, age: ingredere: atque vtinam istuc perpetuum itiner sit tibi. & Pacuu. Atalanta: dolet, pigétque magis, magísque me, conatum hoc nequicquam itiner.*

DENIQVE QVOD LONGO) *Postrema ratio, quamquam subijcit ei & aliam, sed quasi dubitans. Denique (inquit) quia fulmen longo spatio, & longo tractu, atque impetu fertur, idcirco credibile est, id mobilius fieri, & mobilitatem adipisci: quæ intenditur eundo.* NAM FACIT) *mobilitas.*

VT, QVÆ SINT ILI. S. CVMQVE) *tmesis. quæcumque illius sint semina. illius, videlicet, fulminis.*

E REGIONE) *directò. tollenda autem distinctionis nona est post vocem, regione: & locanda post particulam, cumque.*

OMNIA CONIIC. IN EVM V. C.) *horum verborum ordo difficilis est. ego hunc esse puto. conijciens, ea (inquam) mobilitas, omnia semina voluentia, id est, volubilia, vt sit absolutũ, quemadmodum libro quinto, Multáque per cælum solis voluentia lustra: vel, se conuoluentia in eum cursum: vel sic: conijciens omnia semina voluentia cursum, in eum locum.*

FORSAN ET EX IPSO) *alia causa mobilitatis, nempe quia fulmen, dum fertur, quædam corpora ex aëre secum trahere potest, quæ augeant eius mobilitatem. At quæ alia ex aëre corpora trahere potest, quàm venti semina? Atqui*

Aristoteles lib.3.meteor.cap.1.in extremo, ait, semper vētum esse comitem fulminis, sempérque ei praeire. cuius rei hoc argumentum affert, quòd ea, quae à fulmine iam-iam tangenda sunt, prius quàm percutiantur, mouentur, vt pote vento prius in ea irruente. INTENDVNT) *amplificant, augent.*

INCOLVMEISQVE VENIT) *nunc rationem exponit, quamobrem per quasdam res integras & incolumeis transeat: quasdam perfringat, ac disturbet, aut liquefaciat ac dissoluat. vox, incolumeis, accusandi casus est, numeri multitudinis, vt & hoc totum, quod sequitur, multa integra. significat enim, fulmen transire res multas integras.* FORAM. LIQVIDIS) *quia (inquit) ignis per foramina rerum liquida, id est, patentia, & aperta transuolat: quod simile est, vt si diceret, ignem per res foraminosas, & raras transire, cuiusmodi sunt lignum, corium, vestis, & simil. Atque huius quidem scripturae, quae in omnibus ferè libris reperitur, haec sententia est sed in quodã exemplo Basileae impresso. anno* CIↃ. IↃ. XXXI, *sic legitur, foraminibus liquidus quia transuolat ignis. quae lectio si cui probabitur, haec erit eius sententia, ignem liquidum, id est, purum, & sincerum, transire per foramina rerum, seu per res foraminosas, & minime solidas. Praeterea non est celandus lector, omneis libros manuscriptos habere, partim, quia tranſuiat ignis, partim, quia trauiat ignis. Vnde mihi videbatur legendum, trameat, quod & homini cuidam iniustißimo, peßiméque de me insonte, merito, venit in mentem.*

MVLTAQVE PERFRINGIT, &c.) *i. multa etiam perfringit fulmen, saepe dura, & solida, & resistentia: qualia sunt saxa, cùm in talia corpora inciderit, qua parte texta cohaerescunt.* CORPORIBVS RER. INCID.) *in corpora rerum inciderint.* QVA TEXTA TENENTVR,) *id est, qua parte res sunt densißimae, solidißimae, & maxime contextae.*

NODOS) *copulas, compages, coniunctiones. συνδέσμους, composituras.*

DISSOLVIT PORRO FACILE AES) *ratio, quamobrem aes & aurũ à fulmine facile dissoluantur, & liquefiant.* VIS) *aeris, & auri.*

Auctumnóque magis stellis fulgentibus alta
Concutitur caeli domus vndique, totáque tellus:
Et quom tempora se Veris florentia pandunt.
Frigore enim desunt igneis, ventíque calore
Deficiunt, neque sunt tam denso corpore nubes.
Inter vtrumque igitur quom caeli tempora constant:
Tum variae causae concurrunt fulminis omnes.
Nam fretus ipse anni permiscet frigus, & aestum:
Quorum vtrumque opus est fabricanda ad fulmina nobis,
Vt discordia sit rerum, magnóque tumultu,
Ignibus, & ventis furibundus fluctuet aër.
Prima caloris enim pars, & postrema rigoris,
Tempus id est vernum. quare pugnare necesse'st
Dissimileis inter se res, turbaréque mistas.
Et calor extremus primo cum frigore mistus
Voluitur, auctumni quod fertur nomine tempus.

Hîc quoque confligunt hiemes æstatibus acres.
Propterea sunt hæc bella anni nominitanda.
Nec mirum'st, in eo si tempore plurima fiunt
Fulmina, tempestásque cietur turbida cælo:
Ancipiti quoniam bello turbatur vtrinque,
Hinc flammis, illinc ventis, humoréque misto.

AVCTVNNO'QVE MAGIS) Cur Auctunno & Vere crebriora sint to-
nitrua, & fulmina. ALTA CONCVTITVR CÆLI DOMVS) *sup.*
lib.2.in extr. Nubibus vt tenebras faciat, cælique serena Concutiat sonitu.
NAM FRETVS IPSE ANNI) *Hunc versum profert Nonius, vt probet,*
vtrumque esse vsitatum Latinis, fretum i. & fretus us. mascul. gen. profert ille &
hoc Varronis. Inter Italiam & Siciliam: qui est fretus inter Rhegium & Messanam.
testatur & Carisius, hic fretus, huius fretus, vsurpatum esse ab antiquis: profértque
aliquot exempla ex Porcio Licinio, Messala, & M. Tull. Idémque docet A. Gellius
lib.13. cap.19. Errat igitur & Priscianus, qui lib.1. fretu, positũ esse à Lucretio pro,
freto, scribit, quasi hic fretus, huius fretus, nõ sit in vsu, quod tamen idẽ fatetur lib.5.
& Marullus, qui eum secutus, legit hoc loco, Namque frit ipse anni. per fretum an-
ni autem, eas anni parteis, quæ sunt inter frigus & calorem interiectæ, significat
Lucretius, à similitudine maris angusti, inter duas terras, quod fretum propriè ap-
pellant Latini à feruendo: quia in talibus angustiis maximè mare efferuescit, atque
æstuat. idem Lucret. sup. lib.1. Angustóque fretu rapidum mare diuidit vndis.
QVORVM VTRVMQ. OPVS EST) *opus est, id est, requiritur, seu, vsui*
est, vt lib.2. Scire licet nil principiis opus esse colores: & lib.4. Nec motus opu' sunt
nostris vxoribus hilũ. & item sæpe. PRIMA CALORIS ENIM) *prima*
caloris pars, à quo æstas incipit, & postrema rigoris: id est, frigoris, in quod hiems
desinit, id ipsum tempus est vernum. legendum est autem, Tempus id est vernum,
quemadmodum habent libri manuscripti, & aliquot vulgati emendatiores, non,
Tempus adest vernum, vt vulgati mendosi. PRIMO CVM FRIG.) *hiemis.*
ET CALOR EXTR.) *æstatis.*
CONFLIGVNT) *pugnant inter se hiems, & æstas. tralatio est.*
NEC MIRVM'ST, IN EO SI TEMPORE) *sic habent quattuor li-*
bri manuscripti: & ita legendum est. vulgati autem inter se dissentiunt, omniúmq;
lectio videtur mendosa: qui habent partim, Nec mirum, si in eo iam tempore, &c.
partim, Nec mirum, si in eo tum tempore, &c. partim, Nec mirum, si in eo sic tempo-
re, &c. Harum tamen trium tolerabilissimæ sunt duæ priores. Postrema verò, quæ
reperitur etiam in cod. Tettiano, Nec mirum, si in eo sic, à recta paullùm detorta est.
nam si pro, 'st: sic pro, si, subditum est. Sentẽtia autem hæc est, Nec mirum est, si in Ve-
ris, & Auctumni tempore plurima exsistunt tonitrua, plurimáque cadunt fulmina,
plurimæ denique turbidæ tempestates in cælo cooriuntur: quoniam duæ qualitates
tum sunt inter se pares, & æquales, calor & frigus. Hinc autem bellum anceps o-
ritur. quod non fit æstate, aut bruma. tum enim quia calor, aut frigus superat, do-
minatur, ac præpollet, nullus est bello locus: quod idcirco duellum dictum est, quòd
duæ partes æquales de victoria contendant.

Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam

Perſpicere,& qua vi faciat rem quamque,videre:
Non Tyrrhena retro voluentem carmina fruſtrà,
Indicia occultæ diuûm perquirere mentis,
Vnde volans ignis peruenerit,aut in vtram ſe
Verterit hic partem:quo pacto per loca ſæpta
Inſinuarit,& hinc dominatus vt extulerit ſe:
Quídve nocere queat de cælo fulminis ictus.
Quòd ſi Iupiter,atque alij fulgentia diui
Terrifico quatiunt ſonitu cæleſtia templa,
Et iaciunt igneis,quo quoique eſt cumque voluntas:
Cur,quibus incautum ſcelus auerſabile cumque'ſt,
Non faciunt,icti flammas vt fulguris halent,
Pectore perfixo,documen mortalibus acre?
Et potius nullæ ſibi turpis conſciu' reij
Voluitur in flammis innoxius,ínque peditur,
Turbine cæleſti ſubito conreptus,& igni?
Cur etiam loca ſola petunt?fruſtráque laborant?
An con brachia ſuefaciunt,firmántque lacertos?
In terráque patris cur telum perpetiuntur
Obtundi?cur ipſe ſinit,neque parcit in hoſteis?
Denique,cur numquam cælo iacit vndique puro
Iupiter in terras fulmen,ſonitúſque profundit?
An ſimul ac nubes ſucceſſere,ipſe in eas tum
Deſcendit,propè vt hinc teli determinet ictus?
In mare qua porrò mittit ratione?quid vndas
Arguit,& liquidam molem,campóſque natanteis?
Præterea,ſi vult caueamus fulminis ictum:
Cur dubitat facere,vt poſſimus cernere miſſum?
Si nec opinanteis autem vult opprimere igni:
Cur tonat ex illa parte,vt vitare queamus?
Cur tenebras antè,& fremitus,& murmura concit?
Et ſimul in multas parteis quî credere poſſis
Mittere?an hoc auſis numquam contendere factum,
Vt fierent ictus vno ſub tempore plures?
At ſæpe'ſt numero factum,fieríque neceſſe'ſt,
Vt pluere in multis regionibus,& cadere imbreis,
Fulmina ſic vno fieri ſub tempore multa.
Poſtremò cur ſancta Deûm delubra,ſuáſque
Diſcutit infeſto præclaras fulmine ſedes?

Et bene-

Et benefacta Deûm frangit simulacra? suísque
Demit imaginibus violento volnere honorem?
Altáque cur plerumque petit loca? plurimáque huius
Montibus in summis vestigia cernimus ignis?

HOC EST IGNIFERI) ἐπιφώνημα. hoc est (inquit) naturā fulminis peruestigare, atque adeò cernere, & qua potestate, seu facultate quidque faciat, videre, non, reuoluentem, & replicantem Etruscorum, & haruspicum carmina, id est, libros Tageticos (qui omnem Etruscorum disciplinam continebant, à Tagete illo puero Etrusco ex agro Tarquiniensi, cùm terra araretur, edito: de quo lege M. Tull. lib. 2. de diuin.) non, inquam, Etruscorum libros consulentem, signa voluntatis deorum obscuræ, & incognitæ indagare: quod faciebant haruspices, diuiso in aliquot parteis cælo, vt suprà diximus, ibi, Ne trepides, cæli diuisis partibus, &c.

VNDE VOLANS, &c.) hi tres versus deinceps sequentes, iam antè positi sunt, statim post eum versum, quem modò protuli.

INDICIA OCCVLTÆ) sic habent tres libri manuscripti, & Veneti recentiores, & Lugdunenses, & Basilienses. duo manuscrip. & veneti antiq. & Parisiens. & Florent. Iudicia. quam scripturam reieci, vt mendosam, & corruptam. Nam constat, veteres illos, auspicia, auguria, omina, ostenta denique, & talium rerum obseruationes instituisse, atque vsurpasse, vt ex iis voluntatem deorum, quam his indicari, & significari putabant, cognoscerent.

QVOD SI IVPITER) vult probare, fulmina à diis non mitti, sed ex certis & naturalibus causis nasci. ALII FVLG. DIVI.) Plinius lib. 2. cap. 52. scribit, ex Thuscorū litteris nouē deos fulmina emittere. quod & Arnobius confirmat lib. 3. aduersus genteis, ex auctoritate Manilij, his verbis. Nouensileis, nouem deos ait esse Manilius, quibus solis Iupiter potestatē iaciendi sui permiserit fulminis.

QVO QVOIQVE EST CVMQVE VOLVNTAS) sic habēt quattuor libri manuscr. & aliquot vulgati. alij, quò cuique est cumque voluptas: alij, quò inducit quemque voluptas. SCELVS AVERSABILE) sic habēt tres lib. manuscr. quibuscum congruunt Florent. alij, aduersabile: mēdosè, opinor. auersabile, autem, scelus interpretor, horrendum, fugiendum, & quod omnes auersari debent. Itaq; totum hunc locum sic explico ac declaro. Cur dij non faciunt, vt, quicunque à scelere nefario, atque horrēdo sibi non cauerunt, id est, sese non abstinuerunt, ij percussi halent fulguris flammas, id est, flammis conflagrent, quo sint ceteris mortalibus documento, atque exemplo? & potius homines innocentes & nullius turpitudinis sibi conscij, fulmine icti exanimantur? sic Aristoph. Νεφελ. Εἴπερ βάλλει τοὺς ἐπιόρκους, πῶς δῆτ' οὐχὶ Σίμων' ἐνέπρησεν, Οὐδὲ κλεώνυμον, οὐδὲ θεόδωρον; καίτοι σφόδρ' εἴσ' ἐπίορκοι· Ἀλλὰ τὸν αὑτοῦ νεὼν βάλλει, καὶ Σούνιον, ἄκρον Ἀθηνῶν, Καὶ τὰς δρῦς τὰς μεγάλας. τί παθών; οὐ γὰρ δὴ δρῦς ἐπιορκεῖ: id est, si Iupiter fulmine periuros petit, qui fit, vt Simonem non inflammarit, neque Cleonymum, neque Theodorū? Atqui valde sunt periuri: sed templum suum petit, & Sunium, Athenarum promuntorium, & quercus magnas? quamobrem? non enim quercus peierat.

FLAMM. VT FVLGVRIS HALENT.) sic legendum: & ita habent libri omnes & manuscripti & vulgati. sic autem loquitur infr. Terráque cùm fumans humorem tota rehalat. Quare, edant, quod Zoilus substituit, hinc procul arceatur, vt profanum.

DOCVMEN MORT.) *esset acre mortalibus documentum, si improbi, & impij darẽt pœnas. nunc autem, quia hoc non fit, Iarbas ille apud Virg. lib. 4. Æn. sic eum Ioue expostulat. Adspicis hæc? an te, genitor, cùm fulmina torques, Nequicquã horremus? cæcíq; in nubibus ignes Terrificant animos, inania murmura miscẽt? & c.*

ET POTIVS NVLLÆ SIBI TVRPIS CONSCIV' REII) *sic restitui hũc versum, cõiectura quidẽ ductus, sed tamen à vetere scriptura admonitus, quæ talis est, nulla sibi turpi conscius re. ex hac enim suspicatus sum præpositionem in, esse inculcatam, & ita à Lucretio scriptum esse, vt excudendum curaui, præsertim veritate hanc lectionem flagitante sic enim Latini loquuntur, nullius rei turpis sibi conscius, non conscius in re turpi, quo modo est in libris vulgatis. Sic enim habent, Et potius nulla sibi turpi conscius in re, planè ineptè. nullæ autem, in patrio casu, antiquum, & antiquis vsitatum, vt apud Terent. Heautont. alteræ dum narrat. lege quæ annotata sunt suprà ad illum locum, lib. 4. vnæque figuræ. Hanc quoque emendationẽ sibi arrogauit Zoilus.* LOCA SOLA) *loca deserta, solitudines.*

CON BRACHIA SVEFACIVNT) *Sic propemodũ edendum curaui in secunda editione, nempe hoc modo, An tum brachia suefaciunt, & c. sed volucram edi, An con brachia suefaciunt, & c. vt intelligamus, esse tmesim, pro, consuefaciunt brachia. quo modo supr. non longè à princip. lib. 4. quidam de me malè meriti non malè reposuerunt, ordine eodem, Quo fuerint, & con formæ seruare figuram. Sic igitur nunc restituo hunc locum. nam, consuescunt, quod vulgò legitur, pro consuefaciunt, mihi probari non potest.* CVR IPSE) *cur pater Iupiter.*

NEQVE PARCIT IN H.) *& cur non parcit suo telo in hosteis, id est, ad hosteis suos perdendos?* DENIQVE CVR NVMQVAM CÆLO) *sic sup. eod. lib. nam cælo nulla sereno, Nec leuiter densis mittuntur nubibus vmquam. sic Aristot. lib. 2. meteor. cap. 9.* καὶ διὰ τί ποτε τοῦτο γίγνεται κατὰ τὸν οὐρανὸν, ὅταν ἐπινέφελον ᾖ μόνον, ἀλλ' οὐχὶ συνεχῶς οὕτως, αἰθρίας δ' οὔσης οὐ γίγνεται; *id est, & quamobrem hoc fit in cælo, cùm est nebulosum & concretum tantummodò, & non ita perpetuò: cælo autem puro & sereno non fit?*

IPSE IN EAS TVM) *cùm & in quinque libris manuscriptis, & in aliquot vulgatis reperissem ita scriptum, ipse in æstum, non, vt in aliis, ipsus in æstum, orta est continuò mihi mendi suspicio, præsertim iam anteà mea sponte hanc vulgatam fastidienti. quid enim sibi vult, descendere in æstum? primis igitur cum vltimis comparatis, & mediis cum extremis, venit mihi in mentem ita esse legendum, & ita à Lucretio esse scriptum, ipse in eas tum, & c. Primùm enim leuis admodum, & parua fit immutatio scripturæ vulgatæ: quippe ex voce, æstũ, fiunt duæ, eas tum, duarum vocalium ordine mutato: deinde sententia iam fit planissima, hoc modo, An simulac nubes sursum venerunt, tum ipse Iupiter è summo cæli, & ætheris vertice in eas descendit, vt in his nubibus, teli, id est, fulminis, ictus determinet? Descendere autem tum Iouem dicunt poëtæ, cùm iam iam futurum est, vt vel tonet, vel pluat, vel grãdinet, vel ninguat, quasi sine nubibus, & nisi è cælo in nubeis descendat, neque tonare, neque pluere, neq; grandinare, neq; ninguere possit. Ex hoc Virg. lib. 1. Georg. Ipse pater media nimborum in nocte corusca Fulmina molitur dextra. Idem Melib. Iupiter, & læto descendet plurimus imbri. idem Georgic. 2. Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther Coniugis in gremium lætæ descendit. & Horatius od. 13. epod. Horrida tempestas cælum contraxit, & imbreis, Niuésque deducunt Iouem, & cet.*

IN MARE QVA) cum hoc toto loco congruit ille apud M. Tull. lib. 2. de diuin. Quid enim proficit, cùm in medium mare fulmen iacit? quid cùm in altissimos monteis? quod plerumque fit. quid cùm in desertas solitudines? quid cùm in earum gentium oras, in quibus hæc ne obseruantur quidem?

CAMPOSQVE NATANTEIS) sup. Augebat mare manando, campósque natanteis. & infr. Aëra permensus multum, campósq; natanteis. Post hunc versum videtur locandus ille, si modò Lucretianus est, qui est ab hoc septuagesimus, Nã ratio cum sanguine abest humoribus omnis.

PRÆTEREA SI VOLT CAVEAM.) dilemma. Iupiter aut vult nobis antè denuntiare & præsignificare fulminis ictum, vt nobis ab eo caueamus: aut vult nos opprimere nec opinanteis, & imparatos. si vult nos præmonere: cur non facit, vt fulmen ab eo missum cernamus? sin vult nos opprimere imparatos: cur ex certa cæli parte tonat? ET SIMVL IN MVLTAS, &c.) huius loci & argumenti hæc mihi videtur sententia & vis esse. vel dices, Iouem vno, eodémque tempore fulmen in multas parteis mittere, vel negabis. si dices: quo pacto hoc cuiquam persuaderi potest, vnum siue hominem, siue deum multa tela in multas ac diuersas parteis vno tempore mittere? si negabis: res ipsa vincet, vt fatearis.

POSTREMO CVR SANCTA) cum hoc loco congruit ille, qui est lib. 2. in extr. tum fulmina mittat, & ædeis Sæpe suas disturbet, & in deserta recedens, Sæuiat exercens telum, quod sæpe nocenteis Præterit, exanimátque indignos, ínque merenteis & cum his Lucretianis consentiunt illa M. Tullij ex lib. 2. de consul. quæ posita sunt lib. 1. de diuin. Nam pater altitonans, &c. nam ea protulimus sup. lib. 2. in extr. & profert Firmianus lib. 3. diuin. instit. cap. 17.

ALTAQVE CVR PLERVMQVE) sic Horat. od. 10. lib. 2. feriúntq; summos Fulmina (al. Fulgura) monteis. PLVRIMAQVE HVIVS) sic restitui, & ita legi debet. Zoilus hanc coniecturam non probauit, cùm sit tamen rectissima, & verissima: scribitque esse versum, μείουρον. Primùm non vsurpat versus miuros Lucretius. quamobrem? quia nihil est necesse. deinde si darẽ, locum esse versibus miuris in hoc egregio poëmate, tamen sententia hîc ferre non potest, vt legatur plus. quod tu si Zoile vidisses, qui luce clara non vides, numquam ista tam incõsiderate scripsisses. Ες κόρακας igitur cum tuis putidissimis versibus.

Quod superest, facile'st ex his cognoscere rebus,
Πρηστῆρας Graij quos ab re nominitarunt,
In mare qua missi veniant ratione supernè.
Nam fit, vt interdum tanquam demissa columna
In mare de cælo descendat: quam freta circum
Feruiscunt grauiter spirantibus íncita flabris:
Et, quæcumque in eo tum sunt deprensa tumultu
Nauigia, in summum veniunt vexata periclum.
Hoc fit, vbi interdum non quit vis íncita venti
Rumpere, quam cœpit, nubem: sed deprimit, vt sit
In mare de cælo tanquam demissa columna
Paullatim, quasi quid pugno, brachiíque supernè

Coniectu trudatur, & extendatur in vndas:
Quam cùm discidit: hinc prorumpitur in mare venti
Vis, & feruorem mirum concinnat in vndis.
Versabundus enim turbo descendit: & illam
Deducit pariter lento cum corpore nubem.
Quam simulac grauidam detrusit ad æquora ponti:
Ille in aquam subitò totum se immittit, & omne
Excitat ingenti sonitu mare féruere cogens.
Fit quoque, vt inuoluat venti se nubibus ipse
Vortex, conradens ex aëre semina nubis,
Et quasi demissum cælo prestêra imitetur.
Hic vbi se in terras demisit, dissoluítque:
Turbinis immanem vim prouomit, atque procellæ.
Sed quia fit raò omnino, monteísque necesse'st
Officere in terris: appâret crebrius idem
Prospectu maris in magno, cælóque patenti.

QVOD SVPEREST, *&c.*) *Quod superest, (inquit) ex iis, quæ antè diximus, cognoscere facile est eorum fulminum, quæ* πρηστῆρες *à Græcis nominantur, naturas, causas, & motus. Nam alia quædam sunt fulmina, quæ præsteres non sunt, vt, quæ non sunt ignita: qualia sunt, quæ columnæ, procellæ, turbines, vortices appellantur. Atque, vt hanc totam de fulminibus disputationē facilius intelligere poßimus, sciendum est (quod & anteà attigimus) omnia & tonitrua, & fulgetra, & fulmina, flatus, seu anhelitus terræ esse: qui si minutatim & sparsim diffundantur, ac, cùm sint tenuiores, difflentur: tonitrua, & fulgura: sin densiores, & crebriores, minúsque tenues erumpant: procellam gignunt, quæ vocatur à Græcis ecnephias ventus. iccircò violētus est. eruptionis enim celeritas robur & vim efficit. Cùm verò flatus sine igne erumpens ex nube, in alterius nubis flatum incurrerit, quemadmodum ventus in portis, aut viis ex laxitate in angustias redactus, luctatur, & circumuersatur: tum fit vortex, qui typhon à Græcis appellatur, maxime si fragorem edat. nam si stridorem potius mittat, quàm fragorem, turbo est. Quòd si hic flatus posteà exardescat, præster est. Si verò non posteaquàm è nube erupit, ignem concipiat, sed cùm primùm à nube exprimitur: fulmen est, quod Græci* κεραυνὸν *vocant. Vbi autem non potest flatus nubem perfringere, neque ex ea erumpere, sed eam deorsum in terram, aut in mare deprimit, ita, vt videatur vnda quædam densa, & rigida oblonga decidere: tum est columna. De presteribus sic Laërtius.* Πρηστῆρας ἐνδέχεται γίνεσθαι, καὶ κατὰ θέσιν νέφους εἰς τοὺς κάτω τόπους στυλοειδῶς ὑπὸ πνεύματος ἀθρόου ὠσθέντος, καὶ διὰ τοῦ πνεύματος φερομένου, ἅμα καὶ τὸ νέφος εἰς τὸ πλησίον ὠθοῦντος τοῦ ἐκτὸς πνεύματος, καὶ κατὰ περίστασιν δὲ πνεύματος εἰς κύκλον ἀέρος τινὸς ἐπισυνωθουμένου ἄνωθεν, καὶ ῥύσεως πολλῆς πνεύματος γενομένης, καὶ οὐ δυναμένης εἰς τὰ πλάγια διαρρυῆναι διὰ τὴν πέριξ τοῦ ἀέρος πίλησιν. καὶ ἕως μὲν γῆς, τοῦ πρηστῆρος καθιεμένου, στρόβιλοι γίνονται, ὡς ἂν καὶ ἡ ἀποκύησις κατὰ τὴν κίνησιν τοῦ πνεύματος γίνηται· ἕως δὲ θαλάττης, δῖνοι ἀποτελοῦνται. *id est Presteres fieri possunt, & ex demißione nubis ad loca inferiora, dißimiliter à vento conferto pulsæ, & per*

ventum ruentis, simul externo flatu nubem in locum propinquum impellente, &
propter flatum circumstantem aëre nonnullo superne in eam vnà pulso, & multis
flatib. confluentibus, qui nō poßint in obliqua diffluere, propter aëris circumfusi con-
densationem. Et, vbi quidem prester vsque ad terram demittitur, turbines fiunt, vt
& generatio ex motione flatus exsistat: vbi verò vsque ad mare, vertices creantur.
BRACHIIQVE SVPERNE CONIECTV) *mendosè habent quidam*
lib. vulgati, brachiísque. CONCINNAT) *efficit,* κατασκευάζει. *sic sup. lib. 4.*
in extr. consuetudo concinnat amorem. & infrà. magnum concinnat hiatum. trala-
tio est, à cinno, quem Græci κυκεῶνα *appellant. Est autem potionis genus ex multis*
liquoribus confectum. vocem Græcam vsurpauit Homerus ιλ. Λ. *ibi.* Τοῖσι δὲ τεῦχε κυ-
κειῶ ἐυπλόκαμος Ἑκαμήδη *id est, His autem cinnum confecit pulchrè comta Hecame-*
de. Vsurpauit & Orpheus in iis versibus, quos refert Clemens Alexandr. προτρεπτ.
Ὣς εἰποῦσα, πέπλους ἀνεσύρετο· δεῖξε δὲ πάντα Σώματος, οὐδὲ πρέποντα τύπον. παῖς δ' ἦεν Ἴακ-
χος, χειρί τέ μιν ῥίπτασκε γελῶν, Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις. Ἡ δ' ἐπεὶ οὖν ἐνόησε θεὰ, μείδησ' ἐνὶ
θυμῷ· Δέξατο δ' αἴολον ἄγγος, ἐν ᾧ κυκεὼν ἐνέκειτο. *Hos autem versus eo libentius huc*
adscripsi, quòd cùm eos Latinis versibus reddiderit Arnobius lib. V. aduers. Genteis,
ij Latini versus non satis emendati sunt in vulgatis codicib. sic enim leguntur. Sic ef-
fata, simul vestem contraxit ab imo: Obiecítq; oculis formatas inguinibus res. Quas
caua succutiens Baubo manu, (nam puerilis Olli vultus erat,) plaudit, contrectat a-
micè. Tum dea defigens augusti luminis orbeis, Tristitias animi paullū mollita repo-
nit. Inde manu poclum sumit, risúque sequenti Perducit totū cyceonis læta liquorē.
In primo versu igitur, pro, simul, legendum arbitror, sinu. in tertio, pro, Baubo ma-
nu, recte coniecit Io. Auratus, legendum, Bacchi manu', vt manu', sic recti casus, nu-
meri singul. Habetur autem sermo de Cerere ob amissam Proserpinam filiam mæ-
rore confecta: quam Baubo nulla alia re ad hilaritatem ex luctu traducere potuit,
quàm parte illa sua muliebri inhonesta, nudata, & oculis eius subiecta. Si quis au-
tem fortè dubitet, quid sibi velit in vltimo versu, Perducit, &c. Perducit, hoc loco
valet, perbibit, seu perpotat. DETRVSIT) *sic legendum, non, detrudit.*
FIT QVOQVE) *Nunc de vortice: de quo sic Plin. lib. 2. Sin verò flatus repen-*
tini, depresso sinu, arctius rotati nubē effregerint, sine igne, hoc est sine fulmine: vor-
ticem faciunt. VT INVOLVAT VENTI SE NVBIBVS IPSE
VORTEX) *sic ex Aristotele, & Plinio hunc locum restitui, cùm antea legeretur,*
ventis è nubibus. venti autem vortex dicitur, quia vortex nihil aliud est, quàm fla-
tus circumactus, & circumuolutus. Hunc quoque locum sibi arrogauit Zoilus.
PRESTERA IMITETVR) *à prestere hoc tantùm differat, quòd non sit ac-*
census. PROSP. MAR. IN MAGNO) *id est in magno & lato mari: in*
quo maior est prospectus, quàm in terra.
CÆLOQ. PAT.) *idem significat. Nam in mari cælum latius, & longius pa-*
tet. propter maris æqualitatem, & planitiem, quàm in terra, propter monteis, qui
prospectum interrumpunt.

Nubila concrescunt, vbi corpora multa volando
Hoc super in cæli spatio coïere repentè
Asperiora, modis quæ possint endopedita
Exiguis, tamen inter se comprensa teneri.
Hæc faciunt primùm paruas consistere nubeis:

Inde ea comprendunt inter se, cónque gregantur,
Et coniungendo crescunt, ventísque feruntur
Vsqueadeò, donec tempestas sæua coorta'st.
Fit quoque, vti, montis vicina cacumina cælo
Quàm sint quæque magis, tanto magis edita fument
Assiduè fuluæ nubis caligine crassa,
Propterea, quia cùm consistunt nubila primùm,
Antè videre oculi quàm possint tenuia, venti
Portantes cogunt ad summa cacumina montis.
Hîc demum fit, vti, turba maiore coorta,
" Condensa, ac stipata simul cernantur, & vdo"
Vertice de montis videantur surgere in æthram.
" Nam loca declarat sursum ventosa patêre
" Res ipsa, & sensus, monteis cùm ascendimus altos."
Præterea permulta mari quoque tollere toto
Corpora naturam, declarant litore vestes
Suspensæ, cùm concipiunt humoris adhæsum.
Quo magis ad nubeis augendas multa videntur
Posse quoque è salso consurgere momine ponti.
" Nam ratio cum sanguine abest humoribus omnis."
Præterea fluuiis ex omnibus, & simul ipsa
Surgere de terra nebulas, æstúmque videmus:
Quæ velut halitus, hinc ita sursum expressa feruntur,
Suffundúntque sua cælum caligine, & altas
Sufficiunt nubeis, paullatim conueniundo.
Vrget enim quoque signiferi super ætheris æstus,
Et quasi densendo subtexit cærula nimbis.
Fit quoque, vt hunc veniant in cœtum extrinsecus illa
Corpora, quæ faciunt nubeis, nimbósque volanteis.
Innumerabilem enim numerum, summámque profundi
Esse infinitam docui: quantáque volarent
Corpora mobilitate, ostendi, quámque repentè
Immemorabile per spatium transire solerent.
Haud igitur mirum'st, si paruo tempore sæpe
Tam magnos monteis tempestas, atque tenebræ
Cooperiant maria, ac terras, impensa supernè:
Vndique quandoquidem per caulas ætheris omneis,
Et quasi per magni circum spiracula mundi,
Exitus, introitúsque elementis redditus exstat.

NVBILA CONCRESCVNT,) Quo pacto nubes & nubila concrescant, id est, cogantur. HOC SVPER IN C. SP.) malim legi, superà. Sic enim explico, suprà in hoc cæli spatio. MODIS ENDOPEDITA EXIG.) ordo & sententia est: quæ impedita, & implicata modis exiguis, id est, modice, nec nimis arctè, aut adstricte, poßint tamen complexa cohærere.

COMPRENSA) sic potius legendum videtur, vt habent quidã lib. manuscr. quàm vt est in aliis, compressa. atque hanc lectionem confirmat versus sequens, ab hoc tertius, Inde ea comprendunt inter se. dictum autem, comprendunt inter se, vt, amant inter se. QVAM SINT QVÆQVE) sic habent omnes libri, ne quis semidoctus putet legi debere, Quo sint quæque magis. de quo loquendi genere in scholiis lib. I. diximus, ad illum locum, Et quàm quæque magis cohibet res intus inane, Tam magis, &c. Sententia autem huius loci hæc est. fit quoque, vt, quo montis cacumina sunt altiora, & cælo propinquiora, eo magis nubes in eis caliginosæ cogantur, propterea quòd, quo primùm tempore nubes cõcrescunt, eæ etiamnum tenues, oculis cerni non poßunt: & prius ad summa montis cacumina à ventis portatæ conueniunt, & confluunt, quàm eas oculis vsurpare poßimus.

PROPTEREA, QVIA CVM CONSISTVNT N. P.) sic restitui, trium lib. manuscriptorum auctoritate fretus. nam alij habent, quia tum cons. coniũgẽdum est autem aduerbium, cùm, vnà cum aduerbio primùm, vt sit, cùm primùm.

ANTE VID. OC. Q. P. T.) ante quàm oculi ea videre poßint, vt pote tenuia, & tenueis halitus. CONDENSA, ET STIPATA SIMVL C. ET VDO) hunc versum sic emendatum reperi in margine vnius exempli Veneti ab Aldo impreßi, quod mihi commodatò dederat Io. Pupperius Lugdunensis. Sed neque eum, neq; duos, qui deinceps sequũtur à proximo, Lucretianos esse puto.

IN ÆTHRAM,) id est, in aëra lucidum. nomen est Græcum, quo sæpe vtuntur & Latini. Virgil Æneid. 6. Nam neque erãt astrorum ignes, neque lucidus æthra Siderea polus. Idem lib. 12. Namque volans rubra fuluus Iouis ales in æthra, &c. Hom. ιλ. ρ. Ποίησον δ' αἴθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι. ad quem locum Eustath. αἴθρην λέγει τὴν λάμψιν, τὴν εὐδίαν, τὴν αἰθρίαν: id est æthram dicit, aërem lucidum, serenitatem, & cælum purum. NAM LOCA DECLARAT) sic habent lib. quattuor manuscripti. loca sursum autem interpretor, loca superna. quamquam non probatur mihi hoc loquendi genus, neque hunc versum Lucretianum esse arbitror, neque huic proximum. RES IPSA, ET SENSVS) sic habent tres libri manuscripti, quibuscum consentiunt antiqui Veneti, & Parisienses. ordo autem verborum est. res ipsa & sensus declarat, loca superna patère ventosa, cùm, &cet. Alij habent, Res ipsa ad sensum. Verùm (vt iam dixi) neque hic versus, neque superior, neque ille, Condensa, & stipata, &c. videntur mihi Lucretiani: neque denique horum versuum sententia mihi placet. Quòd si operæpretium esset eos emendare, sic legendos putarem: Nam hoc loca declarant sursum ventosa, patétque Sensibu' res ipsis, monteis cùm ascendimus altos. Poßet etiam sic legi versus prior. Nam hoc loca declarant ventosa superne, patétque, &c.

PRÆTEREA PERM. MARI Q.) sententia horum versuum hæc est: Præterea naturam multa corpuscula è toto mari attollere declarant vestes in litore suspensæ, cùm humorem ex mari contrahunt. At multo credibilius est, multa corpuscula ex mari vnà exsistere posse, ad nubeis cogendas, & augendas. Quare si illud verum est, vt est: ergo & hoc.

DECLARANT LIT. VEST. SVSP.) *sic suprà lib.* 1. *Denique fluctifrago suspensæ in litore vestes Vuescunt.*

ADHÆSVM) *vtitur & alibi hoc nomine, vt lib.* 3. *Nam neque pulueris interdum sentiamus adhæsum Corpore.* MOMINE) *si hæc scriptura placet, quæ reperitur in tribus lib. manuscr. & in omnibus vulgatis, momẽ põti intelligemus agitationẽ, motum, & salum maris. sin cui suspecta est, videat, præstét ne legere, numine ponti. nam in Memmiano, scriptum est, nomine: quod quidam putant deprauatũ esse ex, numine. omnino magis probo, momine. verùm tamen iudicet lector.*

NAM RATIO CVM SANG. ABEST H.) *Auancius scriptũ reliquit, se, quid sibi hic versus velit, non videre. ego ex verbis sententiam aliquam elici posse puto, sed quorsum ponatur, aut quò pertineat, excogitare non possum. Omnino si Lucretianus est, videtur alieno loco esse inculcatus, & suprà potius post versum, Arguit & liquidam molem, campósque natanteis, esse collocandus: vt sit hic Lucretij sensus. quamobrem Iupiter in mare fulmen mittit? quid vndas arguit, & mare? nam ratio, & sanguis & sensus abest ab aquis. Licet igitur multi mortales in aquis intereant, non tamen iccirco aquæ in crimen vocandæ sunt, cùm sint rationis & consilij expertes: peccatum autem non sit sine consilio & volũtate nocendi. Sed non celabo lectorem, in cod Memmiano scriptum esse, Nam ratio consanguinea, se amoribus omnibus: in vulgatis autem Florentinis, Nam ratio tum segnis abest humoribus omnis: in Parisiensibus autem, Nam ratio cum sanguine adest hum. omnis.*

SVFFICIVNT) *suppeditant.* ÆTHERIS ÆSTVS) *calor ætheris signiferi. tam æthera signiferũ etiã suprà dixit lib.* 5. *primus se sustulit æther Signifer,* DENSENDO.) *id est densando, vt sup. lib.* 1. *Denseri poterunt ignes, rarique relinqui.* INNVMERABILEM ENIM, &c.) *lib.* 1. *Omne, quod est igitur, nulla regione viarum Finitum'st, &c.*

QVANTAQVE VOLARENT CORP.) *lib.* 2. *ibi, Nũc quæ mobilitas sit reddita materiæ Corporibus, &c.* IMPENSA SVPERNE) *tempestas & tenebræ, duo illa, impensa, id est, effusa, cooperiant maria ac terras è supera regione. impensa, à verbo impendor, eris: id est, profusa, effusa, magna.*

PER CAVLAS) *per inania, & cauitates, vt sup. lib.* 2. *Dispersámque foras per caulas eijcit omneis.* SPIRACVLA) *aditus, fauceis. Virgil. lib.* 7. *Æn. Hîc specus horrendum, & sæui spiracula mundi Monstrantur.*

Nunc age, quo pacto pluuius concrescat in altis
Nubibus humor, & in terras, demissus vt imber,
Décidat, expediam. primùm iam semina aquaï
Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis,
Omnibus ex rebus, paritérque ita crescere vtrumque,
Et nubeis, & aquam, quæcumque in nubibus exstat:
Vt pariter nobis corpus cum sanguine crescit:
Sudor item, atque humor quicumq; est denique membris.
Concipiunt etiam multum quoque sæpe marinum
Humorem, veluti pendentia vellera lanæ,
Cùm supera magnum venti mare nubila portant.

Consimili ratione ex omnibus amnibus humor
Tollitur in nubeis: quò cùm bene semina aquarum
Multa modis multis conuenere vndique adaucta:
Confertæ nubes vi venti mittere certant
Dupliciter. nam vis venti contrudit, & ipsa
Copia nimborum, turba maiore coorta,
Vrget, & è supero premit, ac facit effluere imbreis.
Præterea, cùm rarescunt quoque nubila ventis,
Aut dissoluuntur solis super icta calore:
Mittunt humorem pluuium: stillántque, quasi igni
Cera super calido tabescens multa liquescat.
Sed vehemens imber fit, vbi vehementer vtroque
Nubila vi cumulata premuntur, & impete venti.
At retinere diu pluuiæ, longúmque morari
Consuerunt, vbi multa fuerunt semina aquarum:
Atque aliis aliæ nubes, nimbíque rigantes,
Insuper, atque omni volgò de parte feruntur:
Terráque cùm fumans humorem tota rehalat.
Hinc vbi sol radiis tempestatem inter opacam
Aduersa fulsit nimborum aspergine contrà;
Tum color in nigris exsistit nubibus arqui.
Cetera quæ sursum crescunt, sursúmque creantur,
Et quæ concrescunt in nubibus omnia, prorsum
Omnia, nix, venti, grando, gelidæque pruinæ,
Et vis magna geli, magnum duramen aquarum,
Et mora, quæ fluuios passim refrenat eunteis:
Perfacile'st tamen hæc reperire, animóque videre
Omnia quo pacto fiant, quaréve creentur,
Quom bene cognoris, elementis reddita quæ sint.

NVNC AGE, Q. P.) *Nunc de aqua plunia, & imbribus.* DEMISSVS.) *Sic malo legi, quàm dimissus.* VINCAM) *firmißimis argumentis probabo. sic lib. 2. Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo. sic Horat. saty. 3. lib. 2. Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.*

VT PARITER NOBIS CORPVS) *Malim sic legi, si libri patiantur, Vt pariter nobis sanguis cum corpore crescit.*

SVDOR ITEM, ATQVE HVMOR) *hunc versum, vt spurium, delendum censeo.* CONCIPIVNT) *alibi scribitur, Consugunt. alibi, Conciliant.*

VELLERA LANÆ) *vellus à vellendo dictum esse docet Varro libro quarto de lingua Latina, sic vtrumque coniungit Horat. od. 13. epod. Muricibus Tyriis iteratæ vellera lanæ Cui properabantur?*

MITTERE) *aquas conceptas, & collectas.* TVRBA MAIORE COORTA) *sic legendum esse vincit versus, qui paullo antè positus est, Hîc demũ fit vti, turba maiore coorta, &c.* FACIT EFFLVERE) *sic loquitur sup. lib. 5. Qui faciant solem certa de surgere parte. & hoc eodem lib. suprà, Hæc faciunt primùm vacuas consistere nubeis. & item alibi.*

STILLANTQVE) *sic restitui, cùm in omnibus libris tum manuscriptis, tum vulgatis, (præter Florent. qui habent, stillando) legatur, stillante, planè mẽdosè. Arbitror autem à Lucretio scriptum esse, stillántque: deinde à scriptore librario descriptum multis post sæculis, stillántce. c pro qu. vt aca, pro aqua : postremò à nonnullis factum, stillante, detracto c. quòd eam litteram inanem, & superuacaneam putarint. Hæc Zoilus non probat: reditque ad suos vomitus: versus volui dicere, vt censeat legendum, stillantia quasi igni.*

AT RETINERE) *Nũc, cur interdũ lõgæ & diuturnæ sint pluuiæ. Sed cur nõ dixit, At durare diu pluuiæ, &c. Respõdeo. pluuiæ, quæ durant, homines morãtur, & retinent. Itaq; ex effectis, hoc est, ex eo, quòd pluuiæ retinẽt, durare intelligũtur.*

REHALAT) *humorem è cælo delapsum iterum, atque iterum sursum halat.*

HINC, VBI SOL RADIIS) *Nũc de arcu, seu arquo, seu arco cælesti, qui Iris à Græcis appellatur. Nonnulli libri habent, Hîc vbi, &c.*

ADVERSA FVLSIT) *nam semper fit ex aduersa soli parte. Atque ex hoc probant, iridem, seu arcum pluuiũ nihil esse aliud, quàm adspectus nostri refractionem, ad solem: quam Græci* ἀνάκλασιν *appellant.* ἔστιν οὖν τὸ τῆς ἴριδος πάθος τοιοῦτον, *inquit Plutarchus lib. 3.* περὶ τῶν ἀρεσκ. δεῖ γὰρ ἐπινοῆσαι τὴν ὑγρὰν ἀναθυμίασιν εἰς νέφος μεταβάλλουσαν, εἶτα ἐκ τοῦ κατὰ βραχὺ εἰς μικρὰς ῥανίδας νοτίζουσαν. ὅταν οὖν ὁ ἥλιος κλίνηται εἰς δυσμὰς, ἀνάγκη πᾶσαν ἶριν ἀντικρὺς ἡλίου φαίνεσθαι, ὅτι ἡ ὄψις προσπεσοῦσα ταῖς ῥανίσιν, ἀνακλᾶται, ὥστε γίνεσθαι τὴν ἶριν. *id est. Est igitur Iris affectus talis. Oportet enim exhalationem humidam cogitare, quæ in nubem mutetur: deinde paullatim in paruas guttas liquescat. Cùm igitur sol in occasu fuerit, necesse est omnem arcum cælestem è regione solis videri, quia cùm adspectus noster in guttas illas incidit, refringitur, ita vt fiat Iris. De Iride legendus Aristoteles lib.* μετεωρ. γ. *vt & de alijs omnibus rebus superis, suo vnaquaque loco.*

TVM COLOR IN) *hunc versum profert Nonius in voce, arcus, legitque hoc loco arqui, non arci, docens, arquum, dici Irim : arcum, suspensum fornicem. Priscianus verò libro sexto probat ex Cicerone libro tertio de natura Deorum, arcum arci in secunda quoque declinatione vsurpari pro arcu cælesti. Sic Cic. Cur autem arci species non in numero deorum reponatur? Exsistunt porrò, aut certè appárent tres colores in iride: puniceus, viridis, purpureus.*

NIX.) *Nix fit cùm tenuis aqua è nubibus fusa, sensim décidens concrescit non longè à terra, sed longè à nubibus, è quibus effusa est, ita vt, propter magnum interuallum, guttæ rotunditatem suam conseruare non potuerint, sed distractæ iam, ac diuulsæ, ad locum, vbi frigore concreuerunt, peruenerint.*

GRANDO) *Grando fit, cùm guttæ è nubibus effluentes, statim vt ex illis exstiterunt, frigore concrescunt. guttæ autem omnes rotũdæ sunt natura, quod sensus docet, ac indicat. Ita fit, vt guttæ illæ, quæ natura rotundæ sunt, antè quàm longius à nubibus recedunt, frigore, quod ibi est acerrimum, & intentissimum propter antiperistasin, concretæ, fiant id, quod dicuntur, ex aqua, grandines. Ex quo niues fiunt hieme maximè: at grandines Vere, atque Auctumno.*

GELIDÆ Q. PRVINÆ) *Pruina, ros eſt congelatus, & frigore concretus. Itaque ros fit æſtate maximè, interdum etiam vere, & in locis tepidis, & calidis: pruina verò, quam πάχνην nominant Græci, hieme, & in locis frigidis.*

MAGNVM DVRAMEN) *aquæ duratæ, ſeu vis ea, quæ durat aquas, ſeu glacies, κρύσταλλος: ex cuius ſimilitudine ſuprà lib. 1. glaciem æris dixit, tenuem æris laminam, ſeu bracteam, quæ glaciei inſtar, ſit læuis, & rigida. ibi. Tum glacies æris flamma deuicta liqueſcit: vbi vulgò legebatur, Tum glacies acri fl. d. &c.*

ET MORA, QVÆ FL.) *idem dicit. glaciem enim ſignificat, quæ fluuios moratur. ſic Virgil. lib. 4. Georg. & glacie curſus frenaret aquarum. & Horat. epiſt. ad Iul. florum. Thracáne vos, Ebrúſque, niuali compede vinctus, &c.*

EVNTEIS) *quidam libri habent, aquanteis: in his Florentini.*

REPERIRE) *quidam legendum putant, te per te, animóque videre.*

ANIMOQVE VID.) *ſic ſuprà lib. 5. & corde vigebant.*

Nunc age, quæ ratio terraï motibus exſtet,
Percipe, & in primis terram fac vt eſſe rearis
Subter item, vt ſupera'ſt, ventis, atque vndique plenam
Speluncis, multóſque lacus, multáſque lacunas
In gremio gerere, & rupeis, deruptáque ſaxa:
Multáque ſub tergo terraï flumina tecta
Voluere vi fluctus, ſubmerſáque ſaxa, putandum'ſt.
Vndique enim ſimilem eſſe ſui, res poſtulat ipſa.
His igitur rebus ſubiunctis, ſuppoſitíſque,
Terra ſuperne tremit magnis concuſſa ruinis
Subter, vbi ingenteis ſpeluncas ſubruit ætas.
Quippe cadunt toti montes, magnóque repentè
Concuſſu latè diſſerpunt inde tremores:
Et meritò, quoniam plauſtris concuſſa tremiſcunt
Tecta viam propter non magno pondere tota.
Nec minus exſultant, vbi currus fortis equûm vis
Ferratos vtrimque rotarum ſuccutit orbeis.
Fit quoque, vbi magnas in aquæ, vaſtáſque lacunas
Gleba vetuſtate è terra prouoluitur ingens,
Vt iactetur aqua, & fluctu quoque terra vacillet:
Vt vas in terra non quit conſtare, niſi humor
Deſtitit in dubio fluctu iactarier intus.
Præterea ventus cùm per loca ſubcaua terræ
Conlectus parti ex vna procumbit, & vrget
Obnixus magnis ſpeluncas viribus altas:
Incumbit tellus, quò venti prona premit vis.
Tum, ſupera terram quæ ſunt exſtructa domorum,

Ad cælúmque magis quanto sunt edita quæque,
Inclinata minent in eandem prodita partem,
Protractæque trabes impendent ire paratæ.
Et metuunt magni naturam credere mundi
Exitiale aliquod tempus, cladémque manere,
Cùm videant tantam terrarum incumbere molem.
Quòd nisi respirent venti: non vlla refrenet
Res, neque ab exitio possit reprendere euntem.
Nunc, quia respirant alternis, ínque grauescunt,
Et quasi conlecti redeunt, cedúntque repulsi:
Sæpius hanc ob rem minitatur terra ruinas,
Quàm facit. inclinatur enim, retróque recellit,
Et recipit prolapsa suas se in pondere sedes.
Hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
Summa magis mediis, media imis, ima perhilum.

NVNC AGE, QVÆ RATIO) *Nunc de terræ motibus, de quorum variis generibus lege* Aristot. *lib. de mundo. cap. 4. &* μετεωρολ. β. *cap. 7. &* 8.

ET IN PRIMIS TERRAM F. VT) *hæc sententia fuit* Democriti, *vt scribit* Aristot. *lib. 2. de reb. superis.* Δημόκριτος δέ φησι πλήρη τὴν γῆν ὕδατος οὖσαν, καὶ πολὺ δεχομένην ἕτερον ὄμβριον ὕδωρ, ὑπὸ τούτου κινεῖσθαι. πλείονός τε γὰρ γινομένου, διὰ τὸ μὴ δέχεσθαι τὰς κοιλίας, ἀποβιαζόμενον ποιεῖν τὸν σεισμόν, καὶ ξηραινομένην καὶ ἕλκουσαν εἰς τοὺς κενοὺς τόπους ἐκ τῶν πληρεστέρων, τὸ μεταβάλλον ἐμπῖπτον κινεῖν. *id est,* Democritus *autẽ ait, terram, cùm sit aquæ plena, multámque aliam aquam pluuiam recipiat, ab hac moueri. Nam & cùm hæc augetur, crescitque, propterea quòd lacunæ totam non recipiunt, eam vi irrumpentem, terræ motum efficere: & terram arescentem, atque in parteis inaneis è locis plenioribus attrahentem, ab aqua locum mutante & illabẽte moueri. Sic ferè* Plutarchus *lib. 3.* περὶ τῶν ἀρεσκ. *ex sententia* Epic. Ἐπίκουρος φησὶν ἐνδέχεσθαι μὲν ὑπὸ τοῦ πάχους ἀέρος τοῦ ὑποκειμένου, ὑδατώδους ὄντος, ἀνακρουομένην αὐτὴν, καὶ οἷ ὑποτυπτομένην, κινεῖσθαι. *id est,* Epicurus *ait euenire posse, vt terra à crasso aëre subiecto, qui sit aquosus, repulsa, & veluti subtus verberata, moueatur.*

MVLTAQVE SVB TERGO) *id est, & multa flumina sub terra latentia fluctuare, & saxa vnà secum rapere è locis plenioribus.*

SIMILEM ESSE SVI) *terram. cod.* Vatic. *habet, simile esse & par, res postulat ipsa.* HIS IGITVR REB. SVBIVNCT. SVPP.) τούτων δὴ ὑποκειμένων, καὶ ὑποτεθέντων. TERRA SVPERNE TREMIT) *millies iam dixi, vltimam syllabam aduerbij, supernè, breuem esse: itaque eos errare, qui hoc loco & similibus legi volunt, superna, præsertim reclamantibus omnibus libr. & manuscriptis, & vulgatis, præter* Venetos *antiq. &* Parisiens.

DISSERPVNT) *sic legendum, non, discerpunt. disserpunt, autem, id est, in diuersas parteis serpunt, & dimanant, & diuagantur.*

QVONIAM NON MAGNO) *argumentum à minori.*

VIAM PROPTER) ἀναστροφή: *propter viam, id est, prope viam, vt propter viam facere. de quo* Festus, *&* Macrob.

NEC MINVS EXSVLT. VBI CVRR. FORTIS EQVVM VIS) secutus eram initio codices Florent. Lugdun. Venetos, Basilienseis, in quibus sic legitur, Nec minus exsultant vbi currus cumque equitum vi. nam alij vulgati habent, Nec minus exultantia sunt, fortis quàm vbi equûm vis. Memmianus autem manuscript. Nec minus exultantes dupuiscumque vim. ex quibus scripturis vitiatis, & corruptis, nunc hanc elicio. Nec minus exsultant, vbi currus, fortis equûm vis, &c. vt sit hic ordo verborum, hæcque sententia, Nec minus exsultãt, (tecta subint.) vbi fortis equûm vis, hoc est, fortes equi, succutit, (succutiunt) vtrimque ferratos orbeis rotarum currus. currus enim, est patrij casus.

FIT QVOQVE, VBI MAGNAS IN AQVÆ,) sic restitui, scripturæ veteris vestigia secutus. Sic enim habent quattuor libri manuscripti, Fit quoque, vbi in magnas aquæ. vulgati autẽ fœdè corrupti sunt, in quibus ita legitur, Fit quoque, vbi in magnas æque. Venetos antiq. & Parisiens. & Vicetinos excipio: in quibus est, Fit quoque, vbi magnas in aquas, &c. quam lectionẽ non damno, sed illam magis probo. Verùm non probat eam Zoilus, sed quãdam perrecõnditam, talem scilicet: Fit quoque vbi in magnas aquæ, &c. aqua interdum (inquit) habet primam longam, vt docet Beda libro de metris. Primùm Beda non dicit hoc esse perpetuum: deinde Beda non profert hunc locum, sed alium, qui est infrà, Quæ calidum faciunt aqüæ tactum, atque saporem. in quo tamen ostendã, Bedam falli, neq; eius me mouet auctoritas. Sic igitur hunc locũ esse legendũ aio, vt olim edidi, quidquid dicant Zoili, & sycophantæ. Licebit tamen legere, vt illi volunt, modò aqüæ sit trisyllab.

VT IACTETVR AQVA ET FLVCTV Q. T. VACILL.) Cùm olim hanc scripturam codicum Parisiensium secutus essem, Vt iactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans: hæc annotaram, his ipsis verbis. secutus sum codices Parisienseis. nam alij vulgati partim habent, Vt iactetur, aquæ fluctu quoque terra vacillet: partim, Vt iactentur aquæ, fluctu quoque terra vacillet. manuscripti autem etiam inter se dissentiunt, & alij cum his, alij cum illis vulgatis congruunt. Memmianus porrò in eo quòd habet, vacillans, etiam cum Parisiensibus consentit. legendum fortasse est, Vt iactetur aqua, & fluctu quoque terra vacillet. Hanc igitur scripturam nunc magis probo, ídque pro meo iure: ab iísque, qui eam mihi palàm ademerunt, recuperatorio iudicio repeto.

VT VAS IN TERRA, &c.) id docet à simili, hoc modo. Quemadmodum (inquit) si aqua, quæ est in vase, moueatur, mouetur & vas, neque prius moueri desinit, quàm aqua moueri desita sit.

IACTARIER) in codice Vaticano scriptum est, versarier.

PRÆTEREA VENTVS) aliam rationem affert terræ motus.

EXSTRVCTA DOMORVM) talia sunt illa, strata viarum, structa saxorum, &c. AD CÆLVM) & quanto quæque sunt editiora, & à terra remotiora edificia, tanto magis, tantóque latius mouentur.

MINENT) sic reposui, cùm libri omnes & manuscripti, & vulgati, habeant partim, micant, partim, minant, partim, manent, partim hoc ipsum, minent. minent autem, verbum est simplex pro composito positum, imminent. atque ita habent codices veneti anno CIↃ CCCCLXXXXV. impressi.

PRODITA) sic habent omnes libri tum manuscr. tum vulgati, quos quidem viderim. quidam tamen in nõnullis scriptum dicunt esse, percita: ex qua putat quidam amicus meus legendum, procita. ego nil mutãdum censeo. sic enim paullo pòst

loquitur. rerúmque ſequatur prodita ſumma. ET METVVNT M. N. CR.) *& homines metuunt vſque adeò, vt credant exitium aliquod, cladémque mundo imminere. metuunt credere, more Græcorum dictum eſſe puto, φοβοῦνται πιστεύειν, ὥστε πιστεύειν.* QVOD NISI RESP. VENTI: NON VLLA R.) *i. ſi autem non reſpirarent venti: nulla res terram refrenaret, aut reprimeret, nulláque eam euntem, & pereuntem, ab interitu retinere poſſet.*

REPRENDERE EVNTEM) *ſic habẽt aliquot lib. manuſc. euntes autẽ, quod eſt in vulg. factũ ex, euntez, per z. Z, autem ſcribebant librarij illi ſcriptores pro m.*

RETROQVE RECELLIT) *id eſt, reclinat. & ita Feſtus.*

ET RECIPIT PROL. SVAS SE IN POND. S.) *ordo eſt. Et prolapſa ſe in ſuas ſedes, pondere, id eſt, per ſuum pondus, recipit.*

PERHILVM) *perpaullum.*

Eſt hæc eiuſdem quoque magni cauſa tremoris,
Ventus vbi, atque animæ ſubitò vis maxima quædam,
Aut extrinſecus, aut ipſa à tellure coorta,
In loca ſe caua terraï coniecit, ibíque
Speluncas inter magnas fremit antè tumultu:
Verſabundáque portatur pòſt íncita quom vis:
Exagitata foras erumpitur, & ſimul altam
Diffindens terram, magnum concinnat hiatum:
In Tyria Sidone quod áccidit, & fuit AEgis
In Peloponneſo. quas exitus hic animaï
Diſturbât vrbeis, & terræmotus obortus?
Multáque prætereа ceciderunt mœnia magnis
Motibus in terris, & multæ per mare peſſum
Subſedere ſuis pariter cum ciuibus vrbes.
Quòd niſi prorumpit, tamen impetus ipſe animaï,
Et fera vis venti, per crebra foramina terræ
Diſpertitur, vt horror: & incutit inde tremorem:
Frigus vti noſtros penitus cùm vênit in artus:
Concutit inuitos cogens tremere, atque moueri.
Ancipiti trepidant igitur terrore per vrbeis:
Tecta ſuperne timent, metuunt inferne, cauernas
Terraï ne diſſoluat natura repente:
Neu diſtracta ſuum latè diſpandat hiatum:
Idque ſuis confuſa velit complere ruinis.
Proinde licet quamuis cælum, terrámque reantur
Incorrupta fore, æternæ mandata ſaluti:
Attamen interdum præſens vis ipſa pericli
Subditat hunc ſtimulum, quadam de parte, timoris,
Ne pedibus raptim tellus ſubtracta feratur

In barathrum, rerúmque sequatur prodita summa
Funditus, & fiat mundi confusa ruina.

EST HÆC EIVSDEM) *alia causa terræ motus, quæ etiam à Plutarcho exponitur eodem loco, his verbis:* ἐνδέχεσθαι δὲ καὶ σπηλαιώδη τοῖς κατωτέρω μέρεσι καταστῶσαν, ὑπὸ τοῦ διασπειρομένου πνεύματος εἰς τὰς ἀντροειδεῖς κοιλότητας ἐμπίπτοντος σαλεύεσθαι. *id est fieri posse autem, vt terra, quæ sit in inferiorib. partibus cauernosa, à vento dispersó, & in cauitates antrorum simileis incitato, quatiatur.*

ANIMÆ SVB. VIS) *vis animæ, id est vis flatus, vt sæpe aliàs.*

AVT IPSA A TELLVRE) *sic legendum est, vel, vt habent nonnulli alij lib. veteres, ab tellure: quibuscum consentiunt cod. Florentini. nam alij libri vulgati non habent præpositionem.* CONCINNAT) *efficit, vt sæpe aliàs.*

IN TYRIA SIDONE QVOD ACC.) *Iustinus lib. 18. Tyriorum gens cóndita à Phœnicibus fuit, qui terræ motu vexati, relicto patriæ solo, Assyrium stagnum primò, mox mari proximum litus incoluerunt, cóndita ibi vrbe, quam à piscium vbertate, Sidona appellauerunt. Nam piscem Phœnices sidon vocant. Hæc idcirco notaui, quòd omnes fere libri vulg. habent, in Syria Sidone, mendosè. atq; hanc meam emendationem Zoilus sibi adscripsit more suo.*

ET FVIT ÆGIS IN PELOP.) *Ægis Achaïcis. hunc terræ motum fortasse significat Arist. lib. 2. meteor. cap. 8. ibi,* ἐγένετο δὲ καὶ περὶ Ἀχαΐαν, *&c. nam satis est mihi locum indicassè.* DISTVRBAT VRBEIS) *secutus sum codices manuscriptos. neque verò est quòd quenquam moueat vltima syllaba verbi, disturbât. est enim longa, pro præterito, disturbauit, posita, vt sup. lib. 1. Virtutem inritât animi, pro irritauit. Mendosi igitur sunt omnes libri vulgati, quorum alij habent, Disturbauit res, vt Florent. alij, Disturbátq; vrbeis, vt Veneti antiq. alij, Disturbans vrbeis: vt Veneti recentiores, & Lugd. & Basil. Hanc quoque emendationem compilauit Zoilus: & profectò piget me singillatim huius sycophantæ furta apertissima, atque impudentissima indicare.* MVLTAQVE PRÆT.) *lege Plin. lib. 2. cap. 80.* PESSVM) *deorsum, & quasi sub pedes. nōnulli tamē lib. habent, passim.*

DISPERTITVR, VT HORROR, &c.) *sic ferè Aristot. lib. β. μετεωρ.* δεῖ γὰρ νοεῖν, ὅτι, ὥσπερ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, καὶ τρόμων, καὶ σφυγμῶν αἴτιόν ἐστιν ἡ τοῦ πνεύματος ἀπολαμβανομένη δύναμις, οὕτω καὶ ἐν τῇ γῇ τὸ πνεῦμα παραπλήσια ποιεῖ, καὶ τὸν μὲν τῶν σεισμῶν, οἷον τρόμον εἶναι, τὸν δ' οἷον σφυγμόν. *id est intelligere enim oportet, quemadmodum in corpore nostro, tremorum, & pulsuum causa est efficiens vis animæ, seu flatus, qui intercipitur, ita & in terra flatum simile quiddam efficere, & terræ motus alios esse veluti tremores, alios pulsibus consimileis.*

TECTA SVPERNE TIM. METVVNT INFERNE) *sic legendum, & ita scriptum est in codice Vaticano, Tettiano, & Memmiano. quibuscum congruunt codices Florentini, & Veneti recentiores. alij autem, in quibus suppositum est, superna, & interna, mendosi sunt, quippe corrupti ab iis, qui putarent, in illis aduerbiis vltimam syllabā longam esse. quod falsum est, vt sæpe iam diximus. subintellige autem in, timent, metuunt, homines, hoc modo, timent homines à superiore parte, ne tecta corruant, scilicet: inferne, id est ab inferiore parte, metuunt, ne terræ cauernas repente natura dissoluat.* NEV DISTRACTA SVVM L. D.) *id est, neve terra diuulsa, suum hiatū latè in diuersas parteis aperiat. Mirè autē terræ motum descripsit, eiúsque magnitudinem terroris plenam auxit, & amplificauit: vi-*

detúrque cum Homero *certasse, qui non dissimili ratione terræ motum excitatum à* Neptuno *tùm, cùm* Achilles *placatus* Græcis, *prælium longo interuallo iniit, exaggerauit: nisi quòd* Lucr. *noster non est ausus tanta sermonis vti superlatione, quãta* Homerus. *Sed præstat* Homeri *versus adscribere. Sic igitur ille* ιλ. *libro* Υ. αὐτὰρ ἔνερθε Ποσειδάων ἐτίναξε Γαῖαν ἀπειρεσίην, ὀρέων τ' αἰπεινὰ κάρηνα. Πάντες δ' ἐσσείοντο πόδες πολυπιδάκου Ἴδης, Καὶ κορυφαί, Τρώων τε πόλις, καὶ νῆες Ἀχαιῶν. Ἔδδεισεν δ' ὑπένερθεν ἄναξ ἐνέρων Ἀϊδωνεύς, Δείσας δ', ἐκ θρόνου ἆλτο, καὶ ἴαχε, μή οἱ ὕπερθε Γαῖαν ἀναρρήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων, Οἰκία δὲ θνητοῖσι, καὶ ἀθανάτοισι φανείη Σμερδαλέ', εὐρώεντα, τά τε στυγέουσι θεοί περ *&c. id est, Neptunus autem infernè terram immensam, montiúmq; alta cacumina concußit: omnes Idæ radices, seu pedes vacillabant, & vertices: tum vrbs* Troianorum, *&* Græcorum *naues commotæ sunt. Timuit autem inferne rex inferorum* Pluto, *& timore affectus è sede sua exsiluit, & vociferatus est, ne subtus sibi terram perfringeret* Neptunus, *ædes autem suæ terribiles, & situ sentæ, quas etiam dij horrent atque oderunt, mortalibus, & immortalib. paterent. Tantus sonitus excitatus est, diis ad pugnandum congreßis.*

SVBDITAT H. STIM.) *hunc stimulum timoris subter admouet.*

NE PEDIBVS RAPTIM, &c.) *sic lib.* I. *extr.* Terráque *se pedibus raptim subducat, &c.* PROINDE LICET QVAMVIS) *id est proinde, quantumuis licet homines putent mundum esse immortalem, numquámque interiturum: ipsa tamen periculi magnitudo interdum eos timere cogit, ne terra sese eorum pedibus subtrahat, atque in barathrum præceps cadat.*

Nunc ratio reddunda, augmen cur nesciat æquor.
Principiò mare mirantur non reddere maius
Naturam, quò tantu' fuat decursus aquarum:
Omnia quò veniant ex omni flumina parte.
Adde vagos imbreis, tempestatésque volanteis:
Omnia quæ maria, ac terras spargúntque, rigántque:
Adde suos fonteis: tamen ad maris omnia summam,
Guttaï vix instar erunt vnius ad augmen:
Quo minus est mirum, mare non augescere magnum.
Præterea magnam sol partem detrahit æstu.
Quippe videmus enim, vesteis humore madenteis
Exsiccare suis radiis ardentibu' solem.
At pelage multa, & latè substrata videmus.
Proinde licet quamuis ex vno quoque loco sol
Humoris paruam delibet ab æquore partem:
Largiter in tanto spatio tamen auferet vndis.
Tum porrò venti magnam quoque tollere partem
Humoris possunt, verrentes æquora ponti:
Vna nocte vias quoniam persæpe videmus
Siccari, mollísque luti concrescere crustas.
Præterea docui, multum quoque tollere nubeis

Humorem,

Humorem, magno conceptum ex æquore ponti:
Et passim toto terrarum spargere in orbe,
Cùm pluit in terris, & venti nubila portant.
Postremò, quoniam raro cum corpore tellus
Est, & coniunctas oras maris vndique cingit:
Debet, vt in mare de terris venit humor aquaï,
In terras itidem manare ex æquore salso.
Percolatur enim virus, retróque remanat
Materies humoris, & ad caput amnibus omnis
Confluit: inde super terras redit agmine dulci:
Quà via secta semel liquido pede detulit vndas.

NVNC RATIO REDD.) *Cur tot fluuiis in more decurrentibus, mare tamen nihilo maius fiat, quæsitum est ab antiquis, teste Aristot. lib. 2.* μετεωρ. *cuius hæc verba sunt.* τὸ δὲ ζητεῖν τὴν ἀρχαίαν ἀπορίαν, διὰ τί τοσοῦτον πλῆθος ὕδατος οὐδαμοῦ φαίνεται (καθ' ἑκάστην γὰρ ἡμέραν ποταμῶν ῥεόντων ἀναριθμήτων, καὶ τὸ μέγεθος ἀπλέτων, οὐδὲν ἡ θάλαττα γίνεται πλείων) τοῦτο οὐδὲν μὲν ἄτοπον ἀπορῆσαί τινας, οὐ μὴν ἀποβλέψαντί γε, χαλεπὸν ἰδεῖν. τὸ γὰρ αὐτὸ πλῆθος ὕδατος εἰς πλάτος τε διαταθὲν, καὶ ἀθρόον, οὐκ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἀναξηραίνεται, ἀλλὰ διαφέρει τοσοῦτον, ὥστε τὸ μὲν διαμεῖναι ἂν ὅλην τὴν ἡμέραν, τὸ δ' ὥσπερ εἴ τις ἐπὶ τράπεζαν μεγάλην περιχέειεν ὕδατος κύαθον, ἅμα διανοουμένοις ἂν ἀφανισθείη πᾶν. ὃ δὴ καὶ περὶ τοὺς ποταμοὺς συμβαίνει. συνεχῶς μὲν γὰρ ῥεόντων ἀθρόων, ἀεὶ τὸ ἀφικνούμενον εἰς ἀχανῆ καὶ πλατὺν τόπον ἀναξηραίνεται ταχὺ καὶ ἀδήλως. *id est, Quærere autem id, de quo ab antiquis dubitatum est, quamobrem tanta aquæ multitudo nusquam appareat: (innumerabilibus enim & immensis fluminibus quotidie in mare influentibus, id nihilo fit maius) hoc quidem non est absurdum, si nonnulli dubitēt: non est tamen, si quis attendat, rationem videre difficile. Nam eadem aquæ magnitudo in latitudinem confertim effusa, non æquali tempore arescit: sed hoc differt, quòd pars quidem totum diem permanere possit, pars autem puncto temporis euanescat, proinde ac si quis aquæ cyathum in magnam mensam profuderit, ac dilatarit. quod & hîc accidit. Assiduè enim & continenter, & confertim influentibus in mare fluminibus, semper id, quod delabitur in locum vastum, & latum, citò, & obscurè arescit. hactenus Aristot. Idem ibidem refellit sententiam Platonis in Phædone de Tartaro, quem ille putat principium & fontem esse omnium aquarum.*

QVO TANTV' FVAT DECVRS. AQVAR.) *sic nunc restitui. Nam vulgò legitur, quò fit tantus dec. aq. alij legunt, quò fiat tantus decurs. aq. quod ferri non potest.* DECVRSVS AQVARVM) *translatè, & tamen vsitatè dictum est. sic lib. 1. Montibus ex altis magnus decursus aquaï, &c.*

OMNIA QVO VENIANT EX O. FL.) *suprà lib. 1. Efficit, vt largis auidum mare fluminis vndis Integrent amnes, &c. Sic Plautus in Trucul. Nam hoc assimile est, quasi de fluuio qui aquam deriuat sibi. Nisi deriuetur, tamen omnis ea aqua abeat in mare. Nam in mare abit, miseréque perit sine omni bona gratia. sequitur paucis pòst verbis. Meretricem ego item esse reor, mare vt est. quod des, deuorat, nec vnquam Abundat. at hoc saltem seruatum tibi æstuat. id apparet. huic des Quamtumuis, nusquam apparet, neque datori, neque acceptrici.* AD MARIS OMN. SVMM.) *id est, si cum maris summa omnia comparentur.*

AD AVGMEN) *ad augendum mare.* PRÆTEREA MAGNAM SOL P.) *alia ratio, quamobrem mare non augeatur, tot fluuiis in id influentibus.*

AT PELAGE MVLTA) *Cùm & in aliquot lib. manuscriptis reperissem scriptum, At pelagi multa, & viderem, scripturam vulgatam, pelago, ferri non posse, sic reposui, præsertim cùm viderem codices Florent. sic habere, scirémque Marullum hanc lectionem probauisse. pelage autem, id est maria, quarti casus est, πελάγη. quo vtitur sup. lib. 5. princip. Propter Atlantéum litus, pelagéque seuera. vtitur & Catull. in Galliambo. Rapidum salum tulistis, truculentáque pelage: quamquam non pugnem cum iis, qui apud Catull. lectionem vulg. malint, pelagi, in patrio casu.*

DELIBET) *degustet, & ita detrahat, & deminuat. quidam tamen legendum etiam hoc loco putant, delibret: nonnulli, delimet.* TVM PORRO) *alia ratio.*

VERRENTES) *sic sup. lib. 5. Partim quòd validi verrētes æquora venti Deminuunt, radiísque retexens ætherius sol.*

MOLLISQ. L. CONCR.) *& lutum, quod erat molle, durescere.*

PRÆTEREA DOCVI) *alia ratio.* CONCEPTVM) *contractū, haustū.*

POSTREMO QVONIAM) *postrema ratio, quæ est huiusmodi. quoniam (inquit) terra raro corpore est, & oras maris extremas & proximas omni ex parte cingit: quemadmodum aqua è terris in mare, ita è mari in terrā manare debet. libri quidem omnes habent, & coniuncta' st oras maris vndique cingens. sed putaui legendum, & coniunctas oras maris vndique cingit. Verumtamen illam non damno.*

PERCOLATVR ENIM) *hic versus, & tres deinceps sequentes, iam suprà positi sunt lib. 5.* QVA VIA SECTA) *Hunc quidem versum cum tribus, qui proximè antecedunt, profert Lucretius libro 5. sed quia fugit me, suprà lectorem admonere, secare viam, & via secta, Virgilium quoque dixisse, hîc, serius quidem, sed non alieno loco tamē, admonebo, & versus indicabo. Sic igitur Virgil. Georg. 1. Has inter, mediámq; duæ mortalib. ægris Munere concessæ diuûm: & via secta per ambas: &c. Idem lib. VI. in extr. Ille viā secat ad naueis, &c. Idem lib. XII. Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt.*

Nunc ratio quæ sit, per fauceis montis vt AEtnæ
Exspirent ignes interdum turbine tanto,
Expediam. neque enim media de clade coorta
Flammæ tempestas, Siculûm dominata per agros,
Finitimis ad se conuertit gentibus ora,
Fumida quom cæli scintillare omnia templa
Cernentes, pauida complebant pectora cura,
Quid moliretur rerum natura nouarum.
Hisce tibi in rebus late'st, altéque videndum,
Et longè cunctas in parteis dispiciendum,
Vt reminiscaris, summam rerum esse profundam,
Et videas, cælum summaï totius vnum,
Quàm sit paruola pars, & quàm multesima constet:
Et quota pars homo sit terraï totius vnus.
Quod bene propositum si planè contueare,

Ac videas: planè mirari multa relinquas.
Num quis enim nostrûm miratur, si quis in artus
Accepit calido febrim feruore coortam,
Aut alium quemuis morbi per membra dolorem?
Obturgescit enim subitò: pes, arripit acer
Sæpe dolor denteis: oculos inuadit in ipsos:
Exsistit sacer ignis, & vrit corpore serpens,
Quamcunque arripuit partem, repítque per artus,
Nimirum, quia sunt multarum semina rerum,
Et satis hæc tellus nobis, cælúmque mali fert,
Vnde queat vis immensi procrescere morbi.
Sic igitur toti cælo, terræque putandum'st,
Ex infinito satis omnia suppeditare,
Vnde repentè queat tellus concussa moueri,
Pérque mare, & terras rapidus percurrere turbo,
Ignis abundare AEtnæus, flammescere cælum.
Id quoque enim fit, & ardescunt cælestia templa:
Vt tempestates pluuiæ, grauiore coortu
Sunt, vbi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
At nimis est ingens incendij turbidus ardor.
Scilicet & fluuius, qui non est, maximus eii'st,
Qui non antè aliquem maiorem vidit: & ingens
Arbor, homóque videtur: & omnia de genere omni,
Maxima quę vidit quisque, hęc ingentia fingit:
Quom tamen omnia cum cęlo, terráque, maríque,
Nil sint ad summam summaï totius omnem.

NVNC RATIO QVÆ SIT) *Nunc de Ætna, Siciliæ monte, & de eius ignibus disputare parat.* PER FAVCEIS MONTIS VT ÆTNÆ, *&c.) fauceis appellat; quas Græci* κρατῆρας *nominant, vt idem dicit paullo pòst, ibi. In summo sunt ventigeni crateres, vt ipsi Nominitant, nos quas fauceis perhibemus, & ora.* EXSPIRENT) *exspirent, absolutè positum, & sine casu accusatiuo subsequente: quo modo aliàs poni solet. vt lib. 2. Sanguinis exspirans calido de pectore flumen.* NEQVE ENIM MEDIA DE CL.) *huius loci hæc mihi videtur esse sententia. non enim ex aliqua clade media coorta flamma, per Siculorũ agros diuagata, genteis admiratione affecit, quo tempore illæ omneis cæli parteis scintillare cernentes, magnopere erant sollicitæ, atque anxiæ, dubitantes quidnam rerum nouarũ natura meditaretur: sed ex monte Ætna. Ad hunc locum pertinẽt illa M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. Nos autẽ tenebras cogitemus tantas, quantæ quondã eruptione Ætnæorũ igniũ finitimas regiones obscurauisse dicũtur, vt per biduum nemo hominẽ homo agnosceret: cùm autẽ tertio die sol illuxisset, tũ vt reuixisse viderẽtur.* HISCE TIBI IN REB.) *nunc demum incipit rationẽ horũ igniũ exquirere,*

VT REMINISCARIS) *lib.1.Omne, quod est, igitur nulla regione viarum Finitu'st. namque extremum debebat habere, & c. & lib.2. Et quo iactari magis omnia materiai Corpora peruideas: reminiscere, totius imum Nil esse in summa, neque habere vbi corpora prima Consistant, quoniam spatium sine fine, modóque est, & c.*

ET QVAM MVLTESIMA CONSTET) *& quàm sit pars multesima, id est, & quàm sit parua pars, si cum toto comparetur. multesima pars est ea, cui multæ debēt esse pares, aut similes ad constituendum totum:* πολλοστὸν μέρος *appellāt Græci. profert autem hunc versum Nonius in voce, multesima.*

ET QVOTA PARS HOMO SIT TERRAI TOT. V.) *Cùm in omnibus libris manuscriptis scriptum reperissem, partim, Nec quota, partim, Hæc tota, partim, Et quota, sic reposui. huius autem scripturæ, quæ perspicuè vera, & recta est, hæc sententia est: Et, vt videas quota, id est, quàm multesima & parua sit pars totius terræ homo vnus, & c. Hîc quoque suum institutum tenuit, suóque ingenio indulsit Zoilus.* OBTVRGESCIT) *sic habent omnes libri & vulgati, & manuscripti, quos quidem viderim. Sed Auancius Veronensis legebat, Obbrutescit, id est, obstupescit. quo verbo vsus est lib.3. An contractis in se partibus obbrutescat.*

SACER IGNIS) *Virgil. lib.3. Georg. nec longo deinde moranti Tempore contactos artus sacer ignis edebat. sacer ignis (inquit Corn. Celsus lib.5.) malis vlceribus annumerari debet. Auctor vocabularij Latinogræci, manuscripti. sacer ignis, inquit,* ἐρυσιπέλας: *al.* ἕρπης *Quid sit porrò erysipelas, & herpes, & quid inter hæc duo intersit, & quæ sint eorum causæ, consulendi sunt medici. ego aliò propero. Non me pigebit tamen lectorem admonere, Cornelio Celso aliud esse* ἐρυσιπέλας, *aliud, sacrū ignē, lib. suprà cōmemorato, cap. 28. ibi. sacer quoq; ignis malis vlcerib. & c. Eius duæ species sunt, & c.* ET SATIS HÆC TELLVS NOBIS, CÆL.) *secutus sum codices Florent. nam ceteri vulgati, quibuscum manuscripti congruūt, habent, Et satis hæc tellus morbi, cæl: quæ lectio nullo modo ferri potest. hanc tamen tuetur Zoilus. tale est hominis palatum.* SVPPEDITARE) *sic habent quattuor lib. manuscripti, & vulgati Veneti antiq. quod probo. est enim absolutè accipiēdū.*

FLAMMESCERE) *fulgere. seu flammā comprehendere, & cōcipere, seu flāmis collucere.* VT TEMPESTATES PL.) *sic legendum, non, vt vulgò, Et tempestates pl.* GRAVIORE COORTV SVNT,) *id est, maiores & grauiores sunt, seu maiore copia cadunt.* TETVLERVNT) *secutus sum cod. Parisienseis, Florentinos, Basilienseis, Venetos vtrosque, Lugdunenseis maiores. nam minores mendosè habent, retulerunt. manuscripti autem etiam corruptè, detulerunt. iam tetuli pro tuli, antiquum, quo & Terent. vtitur Andria. Nam pol si scissem, nūquam huc tetulissem pedem. & Plaut. Mostell. Quia septem menses sunt, cùm in hasce ædeis pedem Nemo intro tetulit, semel vt emigrauimus.*

AT NIMIS EST INGENS, & c.) *occupatio est obiectionis.*

INCENDII) *aliàs incendi, aliàs incendij: quod tamen intelligendum est pro trisyllabo, incendi, positum.* SCILICET ET FLVVIVS) *solutio obiectionis à simili, hoc modo. scilicet & fluuius, qui non est maximus, ei videtur maximus, id est, eius iudicio, & sententia est maximus, qui aliquem antè maiorem non vidit: & item homo, & arbor non maximi, ei videtur maximi, qui nullos anteà maiores vidit. hūc locum in omnibus fere libris corruptum, qui sic habent, Scilicet & fluuius, qui visus maximus ei, Qui non antè aliq. sic restitui iam in prima editione, planè, (præfiscini præfatus dicam) diuinè. Quam emendationem etiam Zoilus probauit*

tacitus. ET INGENS, *&c.) & ingens videtur arbor, homóque ei, qui maiorem arborem, maiorémque hominem non vidit.* MAXIMA,) *id est, quibus maiora numquam anteà vidit.*

Nunc tamen illa modis quibus inritata repentè
Flamma foras vastis AEtnæ fornacibus efflet,
Expediam. primùm totius subcaua montis
Est natura, ferè silicum subfulta cauernis.
Omnibus est porrò in speluncis ventus, & aër.
Ventus enim fit, vbi est agitando percitus aër.
Hic vbi percaluit, calefecítque omnia circùm
Saxa furens quâ contingit, terrámque: & ab ollis
Excussit calidum flammis velocibus ignem:
Tollit se, ac rectis ita faucibus eiicit altè,
Fundítque ardorem longè, longéque fauillam
Differt, & crassa voluit caligine fumum,
Extrudítque simul mirando pondere saxa:
Ne dubites, quin hæc animaï turbida sit vis.
Præterea magna ex parti mare montis ad eius
Radices frangit fluctus, æstúmque resorbet.
Ex hoc vsque mari speluncæ montis ad altas
Perueniunt subter fauceis. hàc ire fatendum'st,
'Et penetrare mari penitus res cogit aperto,'
'Et penetrare mare, & penitus se cogier arcto,'
Atque efflare foras: ideóque extollere flammas:
Saxáque subiectare, & arenæ tollere nimbos.
In summo sunt ventigeni crateres, vt ipsi
Nominitant, nos quas fauceis perhibemus, & ora.
Sunt aliquot quoque res, quarum vnam dicere causam
Non satis est, verùm plureis, vnde vna tamen sit.
Corpus vt exanimum siquod procul ipse iacêre
Conspicias hominis: fit vt omneis dicere causas
Conueniat leti, dicatur vt illius vna.
Nam neque eum ferro, neque frigore vincere possis
Interiisse: neque à morbo, neque fortè veneno:
Verùm aliquid genere esse ex hoc, quod contio dicat,
Scimus: item in multis hoc rebus dicere habemus.

NVNC TAMEN ILLA) *Redit ad institutam disputationem de Ætnæorum igniũ ratione: de quibus sic Virgilius Æneidos tertio, sed horrificis iuxtà tonat Ætna ruinis: Interdúmque atram prorumpit ad æthera nubem, Turbine fumantem piceo, & cãdente fauilla, Attollítque globos flammarum & sidera lambit: Interdũ scopulos, auulsáq; viscera montis Erigit eructãs, liquefactáque saxa sub auras Cùm*

gemitu glomerat. De ijsdem sic Aristot. lib. de mundo. Ἐμπεριέχει δὲ καὶ πολλὰς ἡ γῆ ἐν αὑτῇ καθάπερ ὕδατος, οὕτω καὶ πνεύματος, καὶ πυρὸς πηγάς. τούτων δὲ αἱ μὲν ὑπὸ γῆν εἰσὶν ἀόρατοι, πολλαὶ δὲ ἀναπνοὰς ἔχουσι, καὶ ἀναφυσήσεις, ὥσπερ Λιπάρα τε, καὶ Αἴτνη, καὶ τὰ ἐν Αἰόλου νήσοις. αἳ δὴ καὶ ῥέουσι πολλάκις ποταμῶν δίκην, καὶ μύδρους ἀναρρίπτουσι διαπύρους. *id est,* Continet *autem terra & multos in se, vt aquæ, ita & flatus, & ignis fonteis. Horum porrò alij quidem sub terra sunt occulti, & obscuri, alij autem respirationes & quasi reflationes habent, vt* Lipara, *&* Ætna, *& loca in Æoli insulis. qui sæpenumero & fluuiorum modo fluunt, & flammas, ac massas candenteis prouomunt. de ijsdem idem lib.* περὶ θαυμασίων ἀκουσμ.

PRIMVM TOTIVS) *sic ferè* Trogus *lib. 4. vt est apud* Seruium *in tertium Æneid.* Sicilia *terra est cauernosa & fistulosa: quo fit, vt ventorum flatibus pateat, vnde ignis concipitur. intrinsecus sulphur habet, & bitumen: in quæ vbi ventus per spiramenta cauernarum incubuit, diu luctatus ignem concipit.* Sic *Ætnæ durat incendium. motus ergo ventorum, causa incendij est.*

VENTVS ENIM FIT, VBI EST AGITANDO) *Itaque quidam dicunt, ventum nihil aliud esse, quàm agitatum aëra.*

QVA CONTINGIT,) *qua parte saxa tangit.*

TERRAMQVE) *& vbi terram calefecit, quà eam tangit.*

DIFFERT) *in diuersas parteis fert.* ANIMAI) *flatus, spiritus, venti,* πνεύματος. PRÆTEREA MAGNA) *alia ratio horum ignium.*

PARTI) *parte, vt sæpe aliàs.* HAC) *per has speluncas fatendum est mare penetrare.* ET PENETR. M. PENIT. RES COG. APERTO) *secutus olim lectionē vulgatam,* Et penetrare mare, & penitus se cogier arcto: *ad eam hæc annotaram, eámque sic declararam: & fatendum est, mare hac, nempe per has speluncas, penetrare, & penitus in angustum cogi à seipso coarctato. sed non dissimulabo, in aliquot lib. manuscript. ita scriptum esse,* Et penetrare mari penitus res cogit aperto. *quibuscum consentiunt cod.* Parisienses, *&* Veneti *antiq.* Hanc *igitur scripturam antiquam, quam olim lectori proposui, & indicaui, nunc in contextum restituo.* Dicā *tamen, quod sentio, neque hic versus, neque is, qui reperitur in libris vulg. lucernam olet* Lucretianam. *& eo detracto, nihil de sententia decedet.*

SVBIECTARE) *sursum iactare.* VENTIGENI) *sic emendandum existimat* Adr. Turnebus *lib. 22. aduersar. cap. 18.* Nam *vulgò legitur,* In summo sunt vertice item, &c. Ventigeni *autem: id est ventos gignentes: vel à ventis geniti.* Ventus *enim crateres, seu fauceis illas efficit.* Sed *videtur hic locus explicari non posse, immo ne aptè quidem cū aliis cohærere, nisi legamus,* In summa, *hoc est,* Ad summā, ὅλως. *vel* in summo *interpretemur, in summo monte:* Vel *dicamus, hos duos versus alieno loco esse positos.* SVNT ALIQVOT QVOQ.) *ne quis miretur, me multas horum ignium rationes afferre, quasi dubium atque incertum, sunt aliquot etiam res, quarum vnam causam afferre non est satis, sed plures afferendæ sunt, ex quibus tamen vnica causa sit. idque ostendit à simili.*

DICATVR VT ILLIVS VNA,) *id est, vt causa illius leti, quo homo ille interiit, quæ vna est, dici possit. doctus quidam legendum putat,* dicatur vt illius vera. VERVM ALIQVID GENERE ESSE EX HOC Q. C. DICAT) *secutus eram initio cod. aliquot vulgatos, qui habēt,* Verum esse ex genere hoc aliquid, quod contio credat: *idémque indicaram ingenioso lectori scripturā, quæ reperitur in quatuor manuscr. cum quibus consentiunt vulg.* Veneti *antiq. &*

Parisiens. Verum aliquid genere esse ex hoc, quod contio dicat. hanc igitur nunc sequor. Idem admonueram, codicem Memmianum manuscript. sic habere, Verùm genere aliquid esse ex hoc contioito. quæ scriptura quid sibi velit, non video. Omnino in hoc loco mendum subesse suspicor.

CONTIO) *turba, quæ circùm stat, & quæ ad audiendum conuênit.*

Nilus in æstati crescit: campísque redundat
Vnicus in terris AEgypti totius amnis:
Is rigat AEgyptum, medium per sæpe calorem:
Aut quia sunt æstate Aquilones ostia contra,
Anni tempore eo, quo Etesia flabra feruntur:
Et contra fluuium flantes remorantur, & vndas
Cogentes sursus, replent, cogúntque manere.
Nam dubio procul hæc aduerso flabra feruntur
Flumine, quæ gelidis à stellis axis aguntur.
Ille ex æstifera parti venit amnis ab Austro,
Inter nigra virûm, percoctáque sæcla calore,
Exoriens penitus media ab regione diei.
Est quoque, vti possit magnus congestus arenæ
Fluctibus aduersis oppilare ostia contra,
Cùm mare permotum ventis ruit intus arenam.
Quo fit vti pacto lîber minus exitus amni,
Et procliuus item fiat minus impetus vndis.
Fit quoque, vti pluuiæ forsan magis ad caput eius,
Tempore eo fiant, quo Etesia flabra Aquilonum
Nubila coniiciunt in eas tunc omnia parteis.
Scilicet ad mediam regionem eiecta diei
Cùm conuenerunt, ibi ad altos denique monteis
Contrusæ nubes coguntur, vîque premuntur.
Forsit & AEthiopum penitus de montibus altis
Crescat, vbi in campos albas descendere ningueis
Tabificis subigit radiis sol omnia lustrans.

NILVS IN ÆSTATI.) *Nunc cur nilus in æstate crescat: qua de re sæpe quæsitum est ab antiquis: & Herodotus treis antiquorum opiniones refert, easque refellit: quarum prima est ea, quæ in Etesias causam confert: secunda, quæ in Oceanum: tertia, quæ in niueis liquefactas: quartam affert suam, qua solem vult esse causam efficientem huius incrementi, nempe quia sol brumæ tempore in Libyæ partibus cursum suum conficiens, multum ad se humorem è Nilo attrahat: atq; iccirco Nilus hoc tempore præter naturam suam minor fiat: æstate autem aduentante, atque appropinquante sol discedens ad Septentriones, Græciæ fluuios siccet & minuat. idcirco Nilum videri æstate crescere, cùm re vera hoc non fiat, sed potius hieme decrescat. sed hanc sententiam reprehendit Diod. Siculus lib. I. quem legito, si plura hac*

ſcere cognoſcere cupis: & Herod. Euterpe: & Plin. lib. 5. cap. 9. & Melam lib. 1. cap. 9. & Solinũ cap. 45. Non arbitror hoc loco mihi eſſe prætereũdum, quod retulit Antigonus inter eas, quas collegit, hiſtorias admirabileis, puteis, qui ſunt Mythopoli, ſimile quiddam, atq; Nilo, accidere. Æſtate enim, ſupra labra plenos eſſe: hieme verò, ita decreſcere, atque adeò exareſcere, vt ne tinguere quidem aliquid ex eo facile ſit. Græca verba ſunt hæc. Λέγει δὲ τὸν Εὔδοξον καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ μυθοπόλει φρεάτων, ὅτι παραπλήσιόν τι τῷ Νείλῳ πάσχουσι. τοῦ μὲν γὰρ θέρους ὑπὲρ τὰ χείλη πληροῦσθαι. τοῦ δὲ χειμῶνος οὕτως ἐκλείπειν, ὥστε μηδὲ βάψαι ῥάδιον εἶναι. IN ÆSTATI) in æſtate.

IS RIGAT ÆGYPT.) ſic Virgil. Georg. 4. Et viridem Ægyptum nigra fæcundat arena. & M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. Ægyptum Nilus irrigat, & cùm tota æſtate obrutam, oppletámque tenuerit, tum recedit, mollitóſque & oblimatos agros ad ſerendum relinquit. AVT QVIA SVNT ÆST. AQ.) hanc rationem aiunt fuiſſe Thaletis, idque teſtatur & Diodorus Siculus lib. 1. his verbis, Θαλῆς μὲν οὖν εἷς τῶν ἑπτὰ σοφῶν ὀνομαζόμενος, φησὶ τοὺς ἐτησίας ἀντιπνέοντας ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ ποταμοῦ, κωλύειν εἰς θάλασσαν προχεῖσθαι τὸ ῥεῦμα, &c. id eſt, Thales vnus è ſeptem ſapientibus ait Eteſias Nili oſtiis reflãteis, prohibere, ne in mare profundatur. Eteſiæ autem iidem ſunt, atque Aquilones flant enim à ſeptentrionibus. hoc intereſt, quòd Aquilones qualibet anni parte potius, quàm æſtate, & incertis anni temporibus ſpirant: Eteſiæ autem ſola æſtate, nempe ſub ſolſtitium ſpirant. Itaque Eteſiæ dicti ſunt παρὰ τὸ ἔτος: quæ vox annum ſignificat, quia certo anni tempore flant. de quibus ſic Ariſtot. lib. 2. de reb. ſuperis. Οἱ δὲ ἐτησίαι πνέουσι μετὰ τροπὰς, καὶ κυνὸς ἐπιτολὴν, &c. id eſt, Eteſiæ autem flant poſt ſolſtitium, & canis ortum.

QVO ETESIA FLABRA FERVNTVR) hanc eſſe puto veram, & rectam ſcripturam, non quòd reperiatur in lib. manuſcriptis expreſſà, ſed quòd propius abſit ab antiqua. ſic enim omnes fere libri veteres habẽt, quæ Eteſia flare feruntur: Memmianus autem: quo Eteſia efflare feruntur: cũ quo conſentiunt aliquot vulgati: in his Pariſienſes, & Veneti antiquiores. COGENTES SVRSVS) quidam libri habent, cogentes rurſus replent, quod fortaſſe probabilius eſt, vt, rurſus, cohæreat cum verbo, replent. ego tamen alteram, vt tolerabilem, & receptam, ſecutus ſum. QVÆ GELIDIS A ST.) quæ flabra flant à ſeptentrionibus.

AB AVSTRO) à meridie, & ab axe illi oppoſito.

PERCOCTAQVE SÆCLA CALORE) ſic legi debet, & ita legitur infrà non longe ab extremo, ibi, Vſque ad nigra virûm, percoctáque ſæcla calore. adde quòd Vaticanus codex habet, calore, non, vt vulgati, colore. ſignificat autem Æthiopas, & taleis nationes, quæ calore ſolis peruſtæ ſunt.

EST QVOQVE VTI POSS. MAGNVS) hanc rationem commemorat Pomponius Mela. CONGESTVS) cumulus.

OPPILARE) obſtare tanquam multæ pilæ, ſeu columnæ confertim oppoſitæ. verbum eſt abſolutè poſitum hoc loco. ſed M. Tullius vſus eſt participio patiente, ſecunda Philipp. negotiúmque tranſegiſſes, niſi ille ſe ſub ſcalas tabernæ librariæ conieciſſet, hiſque oppilatis, impetum tuum compreſſiſſet.

RVIT) ruit, poſitum eſt ἐνεργητικῶς, vt apud Virgil. Georg. 1. cumulóſque ruit malè pinguis arenæ. & 1. Æneid. ſpumas ſalis ære ruebant. & Lucret. ſup. lib. 1. Quamlibet in partem trudunt res antè, ruúntque Impetibus crebris.

ET PROCLIVVS) ſic habent tres libri manuſcr. & aliquot vulgati. alij, proclinis. FIT QVOQVE VTI PL.) alia ratio, quã cõmemorat Plin. lib. 5. cap. 9.

Cauſas

Causas huius incrementi varias prodidere, sed maximè probabileis, Etesiarum, eo tempore ex aduerso flantium, repercussum, vltro in ora acto mari: aut imbreis Æthiopiæ æstiuos, iisdem Etesiis nubila illò ferentibus è reliquo orbe.

AD CAPVT EIVS) *etiam de capite, & origine Nili valde dubitarũt veteres. exstat apud Herodotum in Euterpe hac de re longißima disputatio, & item apud Diod. Siculum lib.1. quos cùm legeris, nihilo certiora de Nili fontibus cognoueris. Quin & Plinius eadem de re scribens lib.5. cap.9. nos æquè ferè incertos dimittit. sic autem ille. Nilus (inquit) incertis ortus fontibus, it per deserta & ardentia: & immenso longitudinis spatio ambulans, famáque tantùm quæsitus, sine bellis, quæ ceteras omneis terras inuenere, originem (vt Iuba rex potuit exquirere) in monte inferioris Mauritaniæ non procul Oceano habet, lacu protinus stagnante, quam vocant Nilidem. sic ferè & Solinus. Tum porrò poëtæ ferè omnes Nili originem faciunt ignotam, vt Horat. od.14. lib.4. Te fontium qui celat originem Nilus. & Tibull. lib.1. Nile pater, quánam possum te dicere causa, Aut quibus in terris occuluisse caput? & Lucanus lib.10. Arcanum natura caput non prodidit vlli: Nec licuit populis paruum te Nile videre: Amouítque sinus, & genteis maluit ortus Mirari, quàm nosse tuos.* AD MEDIAM REG. E. D.) *ad meridiem, &c.*

FORSIT ET ÆTHIOPVM) *cum in duobus cod. manuscript. scriptum reperissem, Forsit at Æthiopum, Forsit &, reposui. forsit autem, idem valet, quod forsan, & forsitan. quo vsus est Horat. satyr.6. lib.1. & Virg. Æneid. XI. Postrema autem ratio est, quamobrem Nilus æstate crescat: nempe quia tum niues in Æthiopiæ montibus liquescant, & liquefactæ Nilum augeant.*

CRESCAT) *sic lib. Vaticanus, & vulgati Florentini: atque ita legendum, non, vt vulgò, Crescit. est enim hæc sententia. Forsitan etiam Nilus crescere poßit de montibus Æthiopum. Fuit autem hæc opinio Anaxagoræ, & Euripidis, quem illius discipulum fuisse ferunt: quam hoc vno argumento refellit Diodorus Siculus, quòd fieri non potest, propter immoderatos calores, vt in Æthiopia niues exsistant.*

DESCENDERE NINGVEIS) *ninguis, is, antiquum, pro nix, niuis. descendere autem, legendum esse, non, decedere, res ipsa loquitur.*

TABIFICIS) *liquefacientibus, seu vim liquefaciendi habentibus. Tabescere enim valet,* τήκεσθαι, *hoc est, liquescere, vt supr. lib.2. in extr. Nec tenet, omnia paullatim tabescere, & ire Ad scopulum, &c.* SVBIGIT) *cogit, vt Virg. lib.6. Æneid. Castigátque, audítque dolos, subigítque fateri. & Lucil. lib.30. Túne iugo iungas me autem, & succedere aratro Inuitũ, & glebas subigas proscindere ferro?*

Nunc age, auerna tibi quæ sint loca cumque, lacúsque,
Expediam, quali natura prædita constent.
Principiò, quòd auerna vocantur, nomen id ab re
Impositum'st, quia sunt auibus contraria cunctis,
E regione ea quòd loca cùm aduenere volantes,
Remigij oblitæ pennarum vela remittunt,
Præcipitésque cadunt, molli ceruice profusæ
In terram, si fortè ita fert natura locorum:
Aut in aquam, si fortè lacus substratus auerno'st.
Qualis apud Cumas est ocris vipera montis,

Pompeij calidis vbi fumant fontibus aucti.
Est & Athenæis in mœnibus, arcis in ipso
Vertice, Palladis ad templum Tritonidos almæ,
Quò numquam pennis appellunt corpora raucæ
Cornices, non quom fumant altaria donis:
Vsqueadeò fugitant non iras Palladis acreis,
Peruigilij causa, Graiûm vt cecinere poëtæ:
Sed natura loci hoc opus efficit ipsa sua vi.
In Syria quoque fertur item locus esse, videri,
Quadrupedes quoque quò simulac vestigia primùm
Intulerint, grauiter vis cogat concidere ipsa,
Manibus vt si sint diuis mactata repentè.
Omnia quæ naturali ratione geruntur,
Et, quibus è causis fiant, appâret origo:
Ianua ne his Orci potius regionibus esse
Credatur posta: hinc animas Acheruntis in oras
Ducere fortè Deos maneis inferne reamur,
Naribus alipedes vt cerui sæpe putantur
Ducere de latebris serpentia sæcla ferarum.
Quod procul à vera quàm sit ratione repulsum,
Percipe. namque ipsa de re nunc dicere conor.

NVNC AGE, AVERNA) *Nunc de auernis disserere incipit. dicta autem sunt auerna, quasi* ἄορνα, *id est, sine auibus, quia (vt ipse* Lucret. *statim dicet) sunt auibus contraria cunctis. de* Auerna *palude interiecta inter* Misenum *&* Dicæarchiam, *id est,* Puteolos, *lege* Diod. Siculum *lib. 4. Nam hoc loco* Lucretius *de genere ipso auernorum, non de vno auerno loquitur.* Arist. *lib.* περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. *quandam auernam paludem describit non longè ab insulis* Electridibus, *fluuióque* Eridano: *cuius paludis aquæ sint calidæ: odor ab ea exhalet grauis, & tæter: ex ea nullum animal bibat: supra eam nulla auis volet: quòd si forte volare conata sit, continuò in eam decidat, & intereat.* Idem *aliam non multis pòst versibus auernã paludem,* Cumæ *vicinam commemorat his verbis:* περὶ τὴν Κύμην, τὴν περὶ Ἰταλίαν, λίμνη ἐστὶν ἡ προσαγορευομένη ἄορνος, *&c. id est,* Ad Cumas, Italiæ *vrbem, palus est, quæ auerna appellatur, &c.* PRINCIPIO, QVOD AVERNA) *profert hunc versum* Nonius, *sed mendosè.* QVIA SVNT AVIBVS C.) Virg. *lib. 6.* Spelunca *alta fuit, vastóque immanis hiatu,* Scrupea, *tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris:* Quam *super haud vllæ poterant impunè volantes* Tendere *iter pennis: talis sese halitus atris* Faucibus *effundens supera ad conuexa ferebat:* Vnde *locum* Graij *dixerunt nomine auernum.*

È REGIONE EA QVOD) *ordo est. quòd cùm è regione ad ea loca venêre, &c. legendũ autẽ fortasse est, aduenêre: vel subintellige, ad, si vulgata lectio, venêre, retineatur. sic* Virgil *lib. 1.* Æneid. Deuenêre *locos, vbi nunc ingentia cernes* Mœnia. REMIGII OBLITÆ PENN.) *sic* Virg. *lib. 6.* Æneid. *tibi,* Phœbe,

ſacrauit Remigium alarum. Lucianus, Timone, de Mercurio, qui in cælum reuola-
rat. ὁ μὲν ἀπελήλυθεν, ὡς δοκεῖ. τεκμαίρομαι γὰρ τῇ εἰρεσίᾳ τῶν πτερῶν. id eſt, ille quidem
abiit, vt videtur. coniicio enim ex remigio alarum.

SI FORTE ITA FERT) ſunt enim quædam auerna ſine aqua.

SI FORTE LACVS SVBSTR.) ſi forte lacus eſt auernis ſubiectus.

QVALIS APVD CVMAS EST OCRIS VIPERA MONTIS) Ad
hunc verſum, quem ſic olim edideram, Qualis apud Cumas locus eſt, montémque
Veſeuum, hæc annotaueram, quæ ſequuntur. Cùm hic verſus in cod. Vaticano ita
legatur, Is locus eſt Cumas ap. & viſui per mõtis: in Tett. autẽ, & Faërn. Is locus eſt
Cumas aput, & viſui per montis: in Mẽmiano porrò: Is locus eſt Cumas apud ecris
vi per montis: in vulgatis autem partim, Is locus eſt Cumas apud eius ſub pede mon
tis, partim, Is locus eſt Cumas apud Etruſcos per monteis: partim, Etruſcos & mon-
teis, partim, etriſui per montis: perſpicuum ſit autem, Lucretium inſtituiſſe diſputa-
tionem non de vno certo auerno, ſed de omnibus, & de genere ipſo auernorum: in
hac ſententia ſum, à qua deduci non poſſum, neque hunc verſum, neque eum, qui
deinceps ſequitur, eſſe Lucretianos, ſed ab aliquo inepto inculcatos, & fortaſſe ex
aliqua annotatiuncula ad oram libri adſcripta natos. Quid enim ineptius, atque
adeò abſurdius, quàm, poſteaquàm de toto genere Auernorum mentionem fecit, vt
dixi, hos verſus ſubiungere, Is locus eſt Cumas, &c. quibus oſtendat, ſe de vno auer-
no locutum eſſe? vel igitur non ſunt Lucretiani, (quod verius eſſe puto) vel prin-
cipium verſus ita eſt emendandum, quemadmodum excudendum curaui: Qualis
apud Cumas locus eſt, montémque Veſeuum, vt intelligamus, Lucretium, auerno-
rum genere explicato, ſingularis auerni, eiúſque noti exemplum proponere voluiſ-
ſe. Hunc auernum autem non longè abeſſe à Veſeuo, ſeu Veſuuio monte, & Cumis,
conſtat. ſi quis tamen malet legi, montémq; Miſenum, non pugnabo. Cùm hæc ali-
quot annis antè quàm Adr. Turnebus Aduerſariorum libros edidiſſet, ſcripſiſſem,
& diuulgaſſem: is ex antiqua ſcriptura, quam reperiri dixi in cod. Memmiano,
coniecit legendum eſſe, Is locus eſt Cumas apud ocris vipera montis. Nunc igitur
hanc Turnebi coniecturam paullùm immutatam ſequor, vt proxime ad ſcripturæ
veteris ſententiam accedentem. propter eam rationem autem, quam initio expoſui,
ſic eam immuto, Qualis apud Cumas eſt ocris, &c. non enim loquitur de vno certo
auerno, ſed de genere auernorum. ocrem autem, vt docet Feſtus, montem confrago-
ſum vocabant. viperam porrò montis Ætnæ dicit auernum, quaſi peſtilentem, &
exitioſum, vt interpretatur Turnebus. Omnino hi duo verſus, quantumuis licet ita
immutati, &, ſi ita vis, ſic emendati, mihi ſuſpecti ſunt. Iam, Pompeij, oppidum, non
longe abeſt à monte Veſuuio, & Cumis.

AVCTI) id eſt, præditi, & inſtructi. EST ET ATHENÆIS) eſt
etiam in mœnibus Athenienſibus, id eſt Athenis, in ipſo arcis vertice, locus, ad quem
numquam cornices aduolant. NON CVM FVM. ALT.) ne tunc qui-
dem, cùm veriſimile erat eas maximè aduolaturas.

TRITONIDOS) Pallas Tritonia, & Tritonis, & Tritogenia dicitur, quòd
ad amnem Tritonem nata ſit. Virgilius libro 2. ſæuæque petant Tritonidos arcem.
Aliæ tamen horum cognominum rationes afferuntur.

VSQVE ADEO FVGITANT NON IR. P. ACR.) id eſt, non quòd
fugiant graueis Palladis iras, inquit Lucretius, ſed quòd talis ſit illius loci natura.
Fabula talis eſt. Coronis, quæ poſtea in auem cornicem verſa eſt, cùm Erichtho-

nium in cista inclusum, cistam aperientibus Pandroso, Herse, Aglauro, vidisset: rem ad Palladem detulit. Propterea è comitatu Palladis eiecta est. auis posteà à Neptuno facta, ne tum quidem iras Palladis oblita, templum eius fugere, quasi iratæ, fingitur. Ouid. Metamorph. 2. Acta Deæ refero: pro quo mihi gratia talis Redditur, vt dicar tutela pulsa Mineruæ, &c. Sed hanc eandem pluribus verbis persecutus est Antigonus, is, qui collegit historias admirabileis. quæ non pigebit me huc adscribere. Ἀμελησαγόρας δὲ ὁ Ἀθηναῖος ὁ τὴν Ἀτθίδα συγγεγραφώς, οὔ φησι κορώνην προσιπτάσθαι πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, οὐδ' ἔχοι ἂν εἰπεῖν ἑωρακὼς οὐδείς. Ἀποδίδωσι δὲ τὴν αἰτίαν μυθικῶς. φησὶ γὰρ, Ἡφαίστῳ ἐκδοθείσης τῆς Ἀθηνᾶς, συγκατακλιθεῖσαν αὐτὴν ἀφανισθῆναι. τὸν δ' Ἥφαιστον εἰς γῆν πεσόντα, προΐεσθαι τὸ σπέρμα. τὴν δὲ γῆν ὕστερον αὐτῷ ἀναδοῦναι Ἐριχθόνιον· ὃν τρέφειν τὴν Ἀθηνᾶν, καὶ εἰς κίστην καθεῖρξαι, καὶ παρακαταθέσθαι ταῖς Κέκροπος παισὶν, Ἀγραύλῳ, Πανδρόσῳ, Ἕρσῃ· καὶ ἐπιτάξαι μὴ ἀνοίγειν τὴν κίστην, ἕως ἂν αὐτὴ ἔλθῃ. ἀφικομένην δ' εἰς Πελλήνην, φέρειν ὄρος, ἵνα ἔρυμα τὸ περὶ τῆς ἀκροπόλεως ποιήσῃ. τὰς δὲ Κέκροπος θυγατέρας τὰς δύο, Ἄγραυλον, καὶ Πάνδροσον, τὴν κίστην ἀνοῖξαι, καὶ ἰδεῖν δράκοντας δύο περὶ τὸν Ἐριχθόνιον. τῇ δ' Ἀθηνᾷ φερούσῃ τὸ ὄρος, ὃ νῦν καλεῖται Λυκαβηττὸς, κορώνην φασὶν ἀπαντῆσαι, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἐριχθόνιος ἐν φανερῷ. τὴν δὲ ἀκούσασαν, ῥῖψαι τὸ ὄρος, ὅπου νῦν ἐστί. τῇ δὲ κορώνῃ διὰ τὴν κακαγγελίαν, εἰπεῖν, ὡς εἰς ἀκρόπολιν οὐ θέμις αὐτῇ ἔσται ἀφικέσθαι. *id est, Amelesagoras autem Atheniensis, qui historiam Atticam conscripsit, negat, cornicem in arcem Athenarum aduolare, neque quisquam est, qui poßit dicere, se vllam in ea vidisse. Causam autem huius rei reddit fabulosè. Ait enim, Palladem Vulcano in matrimonium datam, & cum eo in communi lecto collocatam, repente ex conspectu Vulcani abiisse, neque amplius cum eo visam: Vulcanum autem in terram decidisse, & semen profudisse: porrò autem terram posterius Erichthonium ei protulisse: eúmq; Mineruam aluisse, & in cistam conclusisse: cistam apud Cecropis filias Agraulon, & Pandroson, & Ersen deposuisse, eásq; vetuisse cistã aperire, donec ipsa reuertisset. Illam autem in vrbem Achaïæ Pellenam profectam, montem abstulisse, vt anteriora arcis communiret. Interea duas Cecropis filias Agraulon, & Pandroson cistam aperuisse, & dracones duos circum Erichthonium vidisse. Mineruæ autem montem ferenti, qui nunc Lycabettus appellatur, Coronam obuiam factam esse, eíque nuntiasse, Erichthonium in promtu esse: Illam, hoc audito, montem eò, vbi nunc est, abiecisse. Coronæ autem, dixisse, numquam ei fas futurum propter malum nuntium, in arcem venire, eóque dicto, Coronam in cornicem esse versam.*

PERVIGILI CAVSA) *si legamus, Peruigili cura, id est summo studio, accuratè, aßidua cura: coniungemus cum verbo, vitant, vt sit, vitant peruigili cura. Sin, vt in plerisque libris legitur, Peruigilij causa: huius scripturæ rationem non erit facile explicare, nisi quis dicat, iratam Coronidi fuisse Mineruam, peruigilij causa, id est quia peruigilauerit, vt Erichthonium in ea cista inclusum videret.*

SED NAT. LOCI HOC OPVS) *secutus sum codices Parisienseis. nam alij habent, Sed nat. loci opus efficit. quæ lectio si cui magis probetur, in voce, loci, i, vocalis ante vocalem non elidetur, & producetur. sic apud Horat. epod. od. 11. Feruidiore mero arcana promorat loco. Quamquam ex hoc versu, duos feci in secunda editione Horatiana.* SVA VI) *sic legi debet, non, vt vulgò, suapte: quod natum est ex deprauata scriptura, suabi. Sed vnde nata sit hæc vis loci, non dicit Lucretius. Quid si dicamus, hoc non esse naturæ loci adscribendũ, sed noctuæ, & cornicis inimicitiis? & cùm Athenis noctuarum magna sit multitudo, ex quo prouerbium,* γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας, *id est noctuam Athenas, subintell. fers; cúmq; noctuæ Palladi sint*

sacræ, cornices in eum locũ, vbi hostes sint potentiores, & superiores viribus, ire non audere? LOCVS ESSE, VIDERI, QVADR. QVOQVE QVO) Sic habent omnes libri & manuscripti, & vulgati, quos quidem viderim, præter Florentinos: in quibus ita impressum est, locus esse, volãtes, & c. quarum lectionum neutra mihi admodũ placet, nisi dicamus, hanc receptã, quã secutus sum, sic explicari posse, In Syria etiã fertur esse locus, & videri, quò etiã quadrupedes simulac, & c. vt esse, videri, sit ἀσυνδέτως: vel sic: in Syria fertur locus esse, id est, licere, videri, & c. quamquã esset duriusculum. mollior esset fortasse scriptura, si ita legeretur, In Syria quoq; fertur item locum esse videre. vel sic receptam scripturam interpretare, fertur locus esse in Syria, videri, id est vt videatur, seu ad videndum, ὥστε ἰδεῖν. Omnino locus est perplexus & impeditus. Ego sic putabam hunc locum emendandum, In Syria q. f. i. locus esse, volucres, Et quò quadrupedes simulac u. p. Per hunc locum autem, Plutonium significari puto, quod est in Hierapoli, non procul à Laodicea: de quo sic Strabo lib. 13. τὸ δὲ πλουτώνιον ὑπ' ὀφρύϊ μικρᾷ τῆς ὑπερκειμένης ὀρεινῆς, στόμιόν ἐστι σύμμετρον, ὅσον ἄνθρωπον δέξασθαι δυνάμενον. βεβάθυνται δ' ἐπὶ πολὺ, & c. τῷ δ' εἰσιόντι ζώῳ θάνατος παραχρῆμα ἀπαντᾷ. ταῦροι γοῦν εἰσαχθέντες πίπτουσι, καὶ ἐξέλκονται νεκροί. ἡμεῖς δὲ στρουθία ἐπέμψαμεν, καὶ ἔπεσον εὐθὺς ἐκπνεύσαντα, id est, Plutonium autẽ sub exiguo montis imminentis supercilio, os est ea amplitudine, vt hominem capere possit tantùm, altitudine verò immensa & c. animanti autem eò ingresso mors præsens parata est. Tauri enim introducti, concidunt, & extrahuntur mortui. nos autem passerculos immisimus, & statim ceciderunt anima profusa. hactenus Strabo. Est etiam Panium antrum in radice montis Libani: quod grauem, & mortiferum spiritum exhalat. CONCIDERE IPSA) mutat genus, subintelligendum enim est, animalia, aut aliquid simile. sic suprà lib. I. Quòd cibus in totas vsque ab radicib. imis & c. ad quem locum plura. & suprà hoc eodem lib. Nam cùm vẽtus eas leuiter, & c. subintelligendum, nubes, cùm antecedat vox, nubila. MANIBVS VT SI SINT DIVIS) proinde ac si sint Diis Manibus repente immolata.

IANVA NE HIS ORCI POTIVS R.) id est, hoc dico, nempe hæc omnia naturali ratione geri, & causam apparere, quamobrem fiat: ne forte potius Orci ianua credatur his regionibus esse posita: vt vulgò creditur. Aliter Zoilus, sed non rectè. Plautus in Trinummo, Acheruntis ostium in nostro est agro.

CREDATVR POSTA) sic restitui, post Marullum. neque verò dubium est, quin ita sit legendum. posta, autem, id est posita, sita. quod probauit Zoilus. nã vulgò legitur, posthinc. HINC) ex hac Orci ianua. DVCERE) trahere.

INFERNE) sic legendum: non, inferna. inferne autem, id est ex inferis, seu ex locis infernis. NARIBVS ALIPEDES) quemadmodum cerui alipedes, hoc est quibus pedes alarum sunt loco, & pedum celeritate præstantes, naribus serpenteis è latebris ducere existimantur. Itaq; cerui dicuntur à Græcis ἔλαφοι παρὰ τὸ ἑλεῖν τοὺς ὄφεις. i. quia capiũt serpẽteis: vel παρὰ τὸ ἐλᾶν τοὺς ὄφεις. i. quia agitẽt, & abigãt serpẽteis. Quod hîc ceruis tribuit Lucretius, hoc idẽ elephantis attributũ esse proditũ est, teste Plinio lib. II. cap. 53. Elephãtorũ anima serpẽteis extrahit, ceruorũ itẽ vritur.

Principiò hoc dico, quod dixi sæpe quoque antè,
In terra quoiusque modi rerum esse figuras:
Multa, homini quæ sunt vitalia: multáque, morbos
Incutere, & mortem quæ possunt accelerare:

Et magis esse aliis alias animantibus aptas
Res ad vitaï rationem ostendimus antè,
Propter dissimilem naturam, dissimileísque
Texturas inter sese, primásque figuras.
Multa meant inimica per aureis, multa per ipsas
Insinuant nareis infesta, atque aspera odore.
Nec sunt multa parum tactu vitanda, neque autem
Adspectu fugienda, saporéque tristia quæ sint.
Deinde videre licet, quàm multæ sint homini res
Acriter infesto sensu, spurcæque, grauésque.
Arboribus primùm certis grauis vmbra tributa'st,
Vsqueadeò, capitis faciant vt sæpe dolores,
Siquis eas subter iacuit prostratus in herbis.
Est etiam in magnis Heliconis montibus arbos
Floris odore hominem tætro consueta necare.
Scilicet hæc ideò terris ex omnia surgunt,
Multa modis multis multarum semina rerum
Quòd permista gerit tellus, discretáque tradit.
Nocturnúmque recens exstinctum lumen, vbi acri
Nidore offendit nareis, consopit ibidem:
Quin grauidis hic nidor abortum immittere sueuit.
* Concidere vt pronos qui morbus mittere sueuit.*
Castoreóque graui mulier sopita recumbit:
Et manibus nitidum teneris opus effluit eij,
Tempore eo si odorata'st, quo menstrua soluit.
Multáque præterea languentia membra per artus
Soluunt: atque animam labefactant sedibus intus.
Denique si in calidis etiam cunctere lauacris,
Plenior & solio in fueris feruentis aquaï,
Quàm facilè in medio fit vti des sæpe ruinas?
Carbonúmque grauis vis, atque odor insinuatur
Quàm facile in cerebrũ, nisi aquã præcepimus antè?
At, quom membra hominis percepit feruida febris:
Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar.
Nónne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa
Gignier? & tætro concrescere odore bitumen?
Denique, vbi argenti venas, auríque sequuntur,
Terraï penitus scrutantes abdita ferro,
Qualeis exspirat scaptesula subter odores?

Quídve mali fit vt exhalent aurata metalla?
Quas hominum reddunt facies? qualeísque colores?
Nónne vides, audísve, perire in tempore paruo
Quàm soleant? & quàm vitaï copia desit,
Quos opere in tali cohibet vis magna? necesse'st
Hos igitur tellus omneis exæstuet æstus:
Exspirétque foras in aperta, promtáque cæli.

QVOD DIXI SÆPE) *suprà lib.2.ibi, Nunc age iam deinceps cunctarum exordia rerum Qualia sint, &c.* MVLTA HOMINI) *ordo est. multa esse, quæ homini sint vitalia: & multa, quæ possint morbos incutere, & mortem accelerare.* OSTENDIMVS ANTE) *lib.4.ibi, Nunc aliis alius cur sit cibus, vt videamus, &c. & lib.5.ibi, neque sunt eadem iucunda per artus. Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta, &c.* ATQVE ASP. ODORE) *sic necessariò legendum, etiam libris omnibus inuitis. non, aspera tactu. loquitur enim hoc versu de iis, quæ sunt naribus infesta: quæ quid aliud sunt, quàm odores? proximo autem de ijs, quæ tactum lædunt.* DEINDE VIDERE LICET) *hunc versum cum eo, qui deinceps sequitur, profert Nonius in nomine, spurcus.*

ACRITER INFESTO SENSV) *legendum puto, Acriter infestæ sensu. tametsi Nonius legat, Acriter infestent sensum. sensu autem, si legamus, infestæ, interpretabor, sensui.* ARB. PRIMVM CER. GRAVIS) *vt iuglandibus: de quibus sic Plin. lib.17. cap.12. Iam quædam vmbrarum proprietas. Iuglandium grauis, & noxia, etiam capiti humano, omnibúsque iuxtà satis, &c. & iuniperi. Virg. Gallo. Iuniperi grauis vmbra.* EST ETIAM IN MAGNIS) *quæ sit hæc arbor, & quo nomine appelletur, non legi, aut, siquando legi, non memini, nisi forte taxum significet, quod credibile est. De taxo lege Plin. lib.16. cap.10.* MVLTA MODIS MVLTIS, &c.) *ordo est, quòd tellus gerit multa multarum rerum semina multis modis permista, & ea discreta tradit. Itaque putaui aliquando, hos versus præposterè locatos, & cõuerso ordine legendos, hoc modo, Quòd permista gerit, &c. Multa modis, &c.* TERRIS EX) *pro ex terris:* ἀναστροφή. NOCTVRNVMQVE RECENS, &c.) *odor lucernæ modò extinctæ consopit, atque adeò spiritum intercludit: denique (vt scribit Plin. lib.7. cap.7.) plerumque abortus causa est.*

QVIN GRAVIDIS NIDOR.) *Ad hunc locum, cùm eum ita olim edidissem, Concidere vt pronos qui morbos mittere sueuit. hæc, quæ sequuntur, annotarã. Huius versus ita varia & multiplex scriptura est, ita absurda, atque adeò obscura sententia, vt verisimile sit, non esse Lucretianum. proponam igitur lectori scripturæ varietatem: hoc primum: deinde quid de hoc loco sentiam, dicam. Sic igitur habent quidam libri manuscripti in his Tettianus: Concidere & fumos qui morbo mittere sueuit: Vaticanus sic: Concidere & primos qui monstro mittere sueuit: Memmianus sic: Concidere vt pronos qui morbos mittere sueuit: cum quo consentiunt quidam vulgati: Lugdunenses & Florentini sic: Concidere vt pronos, qui morbus mittere sueuit: Parisienses sic: Concidere & primos qui morbos mittere sueuit: Aldini antiq. sic: Concidere & primos, qui morbo mittere sueuit. Basilienses sic, Concidere vt pronos qui morbus mittere sueuit. Iouian. Pontanus sic legebat: Concidere vt primos*

qui morbo mittere sueuit, ad oram codicis Memmiani sic emendatum est. Concidere vt spumas qui morbos mittere sueuit. quidam amicus meus sic: Consopit spinus, qui morbos mittere sueuit. spinus autem lapidis genus est apud Theophr. Vides lector nihil esse certi, in quo insistere queas. Nunc, quid sentiam de hoc loco, exspectas vt dicam. delēdum. nam neque Lucretianum esse arbitror, & ausim affirmare ex aliqua annotatiuncula adscripta natum. Sed si quæras, quam potißimùm harum scripturarum probem: nulla mihi probatur. est tamen aliqua species in hac, Concidere, vt, spumas qui morbo mittere sueuit. quamquam agere spumas dicimus, non mittere. Hæc igitur ad hunc versum olim annotaram his ipsis verbis. Nūc, quamuis maneam in sententia, hunc versum, quomodocumque legatur, non esse Lucretianum, sic immutandum tamen arbitror, vt aliqua sit in eo species, Lucretio digna, & vt aliqua ex eo sententia elici poßit: denique vt cohæreat cum ijs, quæ antecedunt, & cum iis, quæ sequuntur: Quin grauidis hic nidor abortū immittere sueuit. cuius versus sententia aptißima atque apertißima est. Licet & ita legere. Quin nidor grauidis hic abortum immittere sueuit. Sed superior lectio mihi magis placet. Quamuis autem hunc versum ita immutatum, itáque edendum curarim, nihilominus vulgatum illum, quantumuis corruptum, & ineptum, retinui, ne quis maleuolus queratur, eum à me esse sublatum. Retentum tamen veru confodi iußi.

CASTOREOQVE GRAVI) graue appellat castoreum propter odorem grauem. nam grauidæ mulieres castorei odore partum abiiciunt. Virgil. I. Georg. virosa castorea dicit ab eo, quod est virus. dictum autem castoreum à castore, qui Latino nomine fiber appellatur. quem vulgò aiunt scientem, quamobrem expetatur, abscißis sibi testiculis, effugere è manibus insectantium: quam opinionem secutus etiam Cicero pro Æmilio Scauro, Redimunt se (inquit) ea parte corporis, propter quam maximè expetuntur. Sed negat hoc Sextius, medicinæ diligentißimus (vt tradit Plinius lib. 32. cap. 3.) quia parui sint testiculi, & substricti, & spinæ adhærentes, nec adimi sine vita animalis poßint.

ET MANIBVS NITID. &c.) opus muliebre, vt tela, & similia ad lanificium pertinentia. nitidum autem puto intelligendum, quod Homerus dicit ἑανόν, aut φαεινόν. EFFLVIT EI) éxcidit ei de manibus. SI ODORATA EST) si o duæ syllabæ breues: quæ cum longa antecedente dactylum efficiunt.

QVO MENSTRVA SOLVIT) vel ex hoc loco refelluntur ij, qui in superiore versu legi volunt, Castoreóque grauis, & per grauem, grauidam significari volunt. Nam mulieres grauidæ, menstrua non soluunt. Est autem hìc menstrua soluere aliud, quàm apud Sallustium, conuentum vitantes ad menstrua soluenda montem ascendunt. MVLTAQVE PRÆTER.) id est, & multæ res prætereà soluunt membra, &c.

DENIQVE SI IN CAL. ET. CVNCTERE LAVACRIS) cùm in libris manuscriptis scriptum reperissem partim, cuncta relauaris, partim, contere lauaris: in Venetis prætereà & Parisiensib. cum te releuaris: ego, Mureto approbatore, atque adeò auctore, iam anteà cùm Romæ essem, cunctere lauacris, & in meis aduersariis reposueram, & in meo Lucretio emendaram. quam emendationem multò magis amplexus sum, cùm in codice Bertiniano ita hunc versum reperi emendatum. docti quidam tamen ex hac antiqua scriptura coniiciunt legendum, lauabris. lauabrum autem dicunt esse nomen integrum à lauando: à quo sit diminutum labrum, vas in balneo, vbi lauabant. Hanc emendationem probauit Zoilus.

PLENIOR ET SOLIO IN) *solium, vas, in quo lauabant, sedentes; atque idem fortasse, quod labrum.* IN MEDIO) *solio.*

PRÆCEPIMVS) *antè hausimus, & bibimus.* ANTE) *antè quàm odor carbonum in cerebrum insinuari possit.*

AT CVM MEMBRA HOMINIS) *vide, obsecro te, lector, quot, & quantas huius loci corrumpendi ansas præbuerit vnius litteræ immutatio. Nam cùm pro, febris, imperiti illi librarij scripsissent, feuris, u, pro b. deinde ex feuris factum esset seruis: hinc natæ sunt tot, & tam variæ scripturæ. alij enim sic corruperunt. At cùm membra minus pertexit feruida seruus: & ita habent codices Parisienses, & Veneti antiquiores: alij, At, cùm membra domans percepit feruida seruis: & ita Florent. alij, At cum membra domus percepit feruidus ignis. quid multa? longum est ceteras scripturas referre. Sententia autem eius, quam restitui, scripturæ, hæc est. At, cùm homo febri affectus & correptus est, tum odor vini est illi tanquam plaga, seu ictus validissimus. Confer cum hoc loco versus aliquot lib. 4. ab illo, Quippe vbi cui febris bili superante coorta'st, &c. Triumpho primùm, hanc emendationem non esse à Zoilo probatam: deinde, in eius locum hanc esse ab eo substitutam. Aut nisi membra prius pertexit feruida seruus. Nam vel ex hoc vno cognoscere licet, quàm sit bardus, & bliteus: & plane suillo ex genere, vt cui cœnum melius oleat, quàm vnguentum.* MACTABILIS) *quæ mactare possit. quidam libri, in his Parisienses, habent, manabilis.*

NONNE VIDES ETIAM, TERRA) *ad hunc locum illustrandũ multum confert quod ait Vitruuius lib. 2. cap. 7. his verbis. In puteorum autem fossionibus non est contemnenda ratio: sed acuminibus, sollertiáque magna naturales rerũ rationes considerandæ, quòd habet multa, variáque terra in se genera. Est enim, vti reliquæ res, ex quattuor principiis composita: & primùm est ipsa terrena, habétque ex humore aquæ fonteis: item calores, vnde etiam sulphur, alumen, bitumen nascitur: aërisque spiritus immaneis, qui cùm graues per interuenia fistulosa terræ perueniunt ad fossionem puteorum, & ibi homines offendunt fodienteis, naturali vapore obturant in eorum naribus spiritus animaleis. ita qui non celerius inde effugiunt, ibi interimuntur.* DENIQVE, VBI ARGENTI) *Si legamus, exspiret, ordo verborum & sententia huius loci hæc est. denique nónne vides, qualeis odores exspiret scaptesula, vbi, seu in qua, homines auri, atque argẽti venas sequuntur, terræ parteis abditas ac retrusas ferro scrutantes? sin, exspirat, nihil repetendum est ἀπὸ κοινοῦ* SCAPTESVLA) *scaptesulam (sic enim scribi debet) Pompeius Festus ait esse locum, vnde argentũ effoditur, in Macedonia, à fodiendo dictum. nam σκάπτειν Græcè fodere dicitur: idémque hunc Lucretij versum profert. Vt autem notior sit huius vocabuli origo, scaptesula dicta est, quasi σκαπτὴ ὕλη, id est, fossilis materia. mutata est enim aspirationis nota in s. scapte hula, scaptesula, vt in ὑς sus, ὑπὲρ super, &c. Cum hæc olim ita edidissem, ac vulgassem, Zoilus à me dissensit, & verò grauis auctor ita pronuntiauit, male Lambinus. sententia iudice digna. Sed audiamus rationem. quamuis enim contenti esse deberemus tanti viri auctoritate, tamen sententiam suam ratione confirmat. Ait, scaptesulam, esse nomen oppidi in Thracia. O acutum, & ingeniosum hominem: quasi verò non sint vrbes innumerabiles à cõmunibus aliarum rerum nominibus, quæ appellatiua appellant Grammatici, nominatæ: verbi gratia, Carthago, aut certe eius vrbis arx, Byrsa dicta est, vt testatur Virgil. lib. 1. Æn. Mercatiq; solum. facti de nomine, Byrsam. At byrsa corium significat.*

Roma, nomen est vrbis, & vireis corporis significat. Abrotonum, nomen est vrbis & herbæ. ἄγκυρα vrbem & ancoram significat, Antemna, Potentia, Cingulum, Alba, Laus Pompeia, Parma, Pedum, Industria, Corniculum, Capitulum: alia sexcenta cõmemorare possum: quæ & propria vrbium, & appellatiua sunt nomina. Hoc igitur iterum atque iterum dico, Zoilo cum pecudibus ire pastum iusso, scaptesula sine n, scribendum esse. SVBTER) *subter aduerbium est, vel subintellige terram. Sed quod hîc de metallorum, & fodinarum odoribus à Lucretio dicitur: sciendum est, non vnum esse omnium metallorum odorem. nam odor auri igne calefacti, gratus & suauis est: argenti minus gratus: æris & ferri, spurcus & tæter. Taleis igitur & singularum fodinarum odores esse credibile est.*

QVAS HOMIN'VM REDD.) *quàm pallidas, & virideis, & exsangueis? vt videantur mortui ambulare.*

DESIT, QVOS, &c.) *desit ijs, quos vis magna, id est, necessitas (durum telum) & seruitus (erant enim olim serui pœnæ, damnati ad opus metalli) cohibet, & continet in tali opere. post vocem, magna, interpunctionis nota scribenda est. nam quòd vulgò ita legitur: cohibet vis magna vacare, peccatum est ab ijs, qui non videntes, hanc partem vltimam versus, necesse'st, referri & pertinere ad ea, quæ sequuntur, nimiùm arroganter & confidenter, deleta vera scriptura, substituerunt, verbum, vacare. sic enim legitur in omnibus libris vulgatis, præter Venetos antiq. & Parisienseis, cohibet vis magna vacare, planè inepte.*

NECESSE'ST HOS IGITVR,) *id est, necesse igitur est, vt terra hos odores omneis exspiret foras, in apertas & promtas cæli parteis. Atque hæc est sola omnium auernorum causa.*

Sic & auerna loca alitibus summittere debent
Mortiferam vim, de terra quæ surgit in auras,
Vt spatium cæli quadam de parte venenet:
Quò simul ac primùm pennis delata sit ales,
Impediatur ibi, cæco conrepta veneno:
Et cadat è regione loci, quà dirigit æstus.
Quò quom conruit: hæc eadem vis illius æstus
Relliquias vitæ membris ex omnibus aufert.
Quippe etenim primò quasi quendam conciet æstum:
Posterius fit, vti, quom iam cecidere veneni
In fonteis ipsos, ibi sit quoque vita vomenda:
Propterea quòd magna mali sit copia circúm.
Fit quoque, vt interdum vis hæc, atque æstus auerni,
Aëra, qui inter aueis quomque est, terrámque locatus,
Discutiat, propè vti locus hinc linquatur inanis:
Quoius vbi è regione loci venêre volantes:
Claudicat extemplò pennarum nisus inanis:
Et conamen vtrimque alarum proditur omne.
Hîc, vbi nictari nequeunt, insisteréque alis:

Scilicet in terram delabi pondere cogit
Natura: & vacuum propè iam per inane iacentes,
Dispergunt animas per caulas corporis omneis.

SIC ET AVERNA) *Multis similibus collectis ac præpositis, ex quibus intelligere licet, variis è rebus odores mitti, redit ad auerna: & ostendit, auernorum rationem in aquarum, aut terrarum odoribus, quæ in auras surgunt, esse positam.*

QVA DIRIGIT) *quidam lib. manuscripti habent, quà derigit æstus. hanc lectionem his verbis à me olim indicatam, arripuit zoilus, sibiq; more suo arrogauit.*

VENENI IN FONT.) *sic legendum est. cecidere autem, aues scilicet, nam mutat numerũ, cùm antecedat vox, ales, numeri singul. Sic contrà apud Homer. ιλ. ρ. cùm numerus multitudinis præpositus esset, subiunctus est singularis.* οἱ δ᾽ ἀλεγεινοὶ Ἀνδράσι γε θνητοῖσι δαμήμεναι, ἠδ᾽ ὀχέεσθαι Ἄλλῳ, ἢ Ἀχιλῆϊ, &c.

VITA VOMENDA) *vita amittenda: anima efflanda: tralatio est.*

FIT QVOQVE, VT INTERDVM) *potest etiam fieri, (inquit Lucretius) vt spiritus ex auernis efflatus, aëra inter aueis & terram interpositum dimoueat, ac discutiat, & ita totum illud spatium inane relinquatur. quo facto aues in eo inani spatio volare conantes, non habentes iam vbi nitantur, delabuntur in terram, aut in aquam, eodémque tempore, quia aërem, quem ducant, non habent, extinguantur atque intereant. Sed quod efficit terræ æstus, & ingens halitus, idem potest efficere etiam multorum hominum vox magnis lateribus profusa. quod testatur Plutarchus in T. Flaminio: vbi narrat, Macedonibus à Flaminio deuictis, cùm præco Corinthios, Locros, Phocenseis, Eubœos, Thessalos, ceteros, liberos, & à vectigalibus pēsitandis immuneis in stadio declarasset, tantum clamorem Græcorum, imperatori Rom. gratias agentium, atque inter se gratulantiũ, fuisse, vt corui interea è regione stadij volantes in medium theatrum exanimes deciderint. cuius rei causam confert Plutarchus vel in aërem discissum: quia, cùm multus clamor & magnus profunditur, dissipatus, ac distractus aër volantibus auibus, vbi nitantur, atque insistãt, præbere non potest. ita fit, vt décidant: vel in ictum ac plagam à clamore incussam: quæ quasi transuerberatæ exanimantur: vel in aëris circumactionem & quasi vorticem, qualis in aquis & mari exsistere solet, salo quodam vim & impetum deintegro assumente, & amplificato.*

PENNARVM NISVS INANIS) *nusquã niti possunt, aëre discusso. inane enim nulli rei subsistit. al. pinnarum.*

VTRIMQVE) *à dextra & læua.* CONAMEN) *conatus.*

PRODITVR) *sic reposui, quattuor codices manuscriptos secutus: in his Vaticanum, & Memmianum. sic suprà vsurpauit: Inclinata minent in eandem prodita partem: & paullo pòst, rerúmque sequatur prodita summa.*

HIC VBI NICTARI NEQVEVNT) *Pompeij Festi testimonium, atque auctoritatem secutus, sic excudẽdum curaui: qui in verbo, nictari, profert hunc versum, docétque, nictare, esse oculorum & aliorum membrorum nisu sæpe aliquid conari, vt iam antè ex eo retulimus sup. Non celabo lectorem tamen, in omnibus libris manuscriptis & vulgatis, quos quidem viderim, legi, nixari. quam scripturam si quis magis probabit, non valde repugnabo. quin, nisi me mouisset Festi auctoritas, nixari retinuissem. est enim verbum à nitendo deductum: quod huic loco*

magnopere cõuenit. nam & suprà tertio abhinc versu, nisum pennarum, dixit: & Virg. lib. 4. Æneid. sic locutus est: Hîc primùm paribus nitens Cyllenius alis Constitit. IACENTES) *quomodo iacentes dici possunt, si feruntur per inane? iacent, quia nictari, seu nixari membris nequeunt: & quia pennas explicare, atque agitare non possunt: vel potius, quia, tanquam corpora inanima, deorsum feriuntur, neque vel in hanc vel in illam partem moueri alarum adiumento possunt, &, vbi terram nactæ fuerint, iacebunt immobiles.*

DISPERGVNT AN. &c.) *dissipant animas per omneis corporis meatus.*

PER CAVL. CORP.) *sic lib. 3. Dispertitur enim per caulas corporis omneis.*

Frigidior porrò in puteis æstate fit humor:
Rarescit quia terra calore, & semina siqua
Fortè vaporis habet, properè dimittit in auras.
Quo magis est igitur tellus affecta calore:
Hoc fit frigidior, qui in terra'st abditus, humor.
Frigore quom premitur porrò omnis terra, coïtque,
Et quasi concrescit: fit scilicet, vt coëundo
Exprimat in puteos, si quem gerit ipsa calorem.
Esse apud Ammonis fanum fons luce diurna
Frigidus: at calidus nocturno tempore fertur.
Hunc homines fontem nimis admirantur, & acri
Sole putant subter terras feruiscere raptim,
Nox vbi terribili terras caligine texit.
Quod nimis à vera'st longè ratione remotum.
Quippe vbi sol nudum contrectans corpus aquaï,
Non quierit calidum supera de reddere parte,
Quum superum lumen tanto feruore fruatur:
Quî queat hic subter tam crasso corpore terram
Percoquere humorem & calido sociare vapori?
Præsertim quom vix possit per sæpta domorum
Insinuare suum radiis ardentibus æstum?
Quæ ratio est igitur? nimirum terra magis quòd
Rara tenet circùm hunc fontem, quàm cetera tellus:
Multáque sunt ignis prope semina corpus aquaï.
Hinc vbi roriferis terram nox obruit vmbris:
Extemplò subtus frigescit terra, coïtque.
Hac ratione fit, vt, tanquam compressa manu sit,
Exprimat in fontem, quæ semina cumque habet ignis,
Quæ calidum faciunt laticis tactum, atque saporem.
Inde vbi sol radiis terram dimouit obortis,
Et rarefecit calido miscente vapore:

Rursus in antiquas redeunt primordia sedes
Ignis, & in terram cedit calor omnis aquaï.
Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
Præterea solis radiis iactatur aquaï
Humor, & in luci tremulo rarescit ab æstu:
Propterea fit, vti, quæ semina cumque habet ignis,
Dimittat, quasi sæpe gelum, quod continet in se,
Mutat, & exsoluit glaciem, nodósque relaxat.

FRIGIDIOR PORRO, *&c.) Lucretiana hæc quidem ratio, quamobrem puteorum aquæ æstate sint frigidiores, hieme calidiores, valde probabilis & naturalis est. Sed Aristoteles diceret id fieri* διὰ τὴν ἀντιπερίστασιν. *Alij, quia aër hieme frigidus est, æstate calidus: cum quo aqua comparata, hieme quidem calida, æstate verò frigida videtur. quẽadmodum cùm calidiores æquo sumus, calida tactu, nobis videntur frigida, & contrà: Itémque in balneo meientibus vrina frigida videtur. M. Tull. eandem ferè, atque Lucretius, rationem affert, vt iam dicam.*

RARESCIT, QVIA) *sic esse legendum, non, arescit, declarat versus ille infrà: Et rarefecit calido miscente vapore. hanc quoque emendationem sibi adscripsit Zoilus.* VAPORIS) *caloris.* ADFECTA CALORE) *sic reposui, secutus fidem trium libr. manuscrip. neque dubium est, quin ita legi debeat, & vulgata scriptura, effæta calore, sit reiicienda: quam ita interpretantur, spoliata, & orbata calore, cùm hæc sententia pugnet cum Lucretij verbis & sensu, quippe qui paullo antè dixit, Rarescit quia terra calore. affecta autem calore, id est, à sole calefacta.* FRIGORE QVOM PREMITVR, *&c.) id est, cùm autẽ terra frigore comprimitur, & contrahitur, & quasi concrescit, fit scilicet, vt coëundo, & concrescendo exprimat, id est, per compreßionem emittat in puteos semina caloris, quæ in se continet. M. Tull. lib. 2. de nat. Deor. ex sententia Stoicorũ, eandem fere, quam Lucretius, rationẽ affert his verbis. Omnes igitur mundi partes (tangam autem maximas) calore fultæ sustinẽtur: quod primùm in terræ natura perspici potest. Nam & lapidum conflictu, atque tritu elici ignem videmus: & recenti foßione, terram fumare calentem: atque etiam ex puteis iugibus aquam calidam trahi, & id maximè hibernis fieri temporibus, quòd magna vis, terræ cauernis, contineatur caloris, eáque hieme sit densior, ob eámque causam calorem insitum in terris contineat arctius. Atque huius loci facta mentio me admonet eorum, quæ ibidem paucis pòst verbis sequuntur, ibi, Ipse verò aër, qui natura est maxime frigidus, &c. In eo igitur loco memini me reponere, in ea editione Ciceronis, cui præfui anno CIↃ. IↃ. LXV. qui natura est maxime humidus, &c. Quod non oportuit. nam, tametsi hoc verum sit, aërem esse maximè humidum, præsertim ex sententia Aristotelis, tamen, cùm hìc tractet Cicero Stoicorum sententiam, & Stoici dicant, aërem esse frigidißimum, vt refert Diogenes Laërtius, nihil est in Cicerone mutandum. Fefellit me, vt dixi, quòd Aristoteles à Zenone dissentit, ac discrepat.*

ESSE APVD AMMONIS) *sic habent libri manuscripti, Tett. & Memmij & Bertin alij, Est apud, &c. mendosè. Iupiter Ammon autem, qui cornutus pingebatur, & fingebatur, ab arena dictus est, quam* ἄμμον *Græci vocant, quia locus, in quo colitur, vndique desertus, & aridus, & arenis coopertus est. de quo, & de hoc*

fonte lege Arrianum lib.3. & Q. Curtium lib.4. Sic autem de fonte Curtius. Est etiā aliud Hammonis nemus: in medio habet fontem, aquam solis vocant. sub lucis ortum tepida manat: medio die, cùm vehemētißimus est calor, frigida eadem fluit: inclinato in vesperā calescit: media nocte feruida exæstuat, quóque propius nox vergit ad lucem, multum ex nocturno calore decrescit, donec sub ipsum diei ortum assumto tempore languescat. de eodem sic Arrianus. καὶ πηγὴ δὲ αὐτοῦ ἀνίσχει οὐδέν τι ἐοικυῖα ταῖς πηγαῖς, ὅσαι ἄλλαι ἐκ γῆς ἀνίσχουσιν. ἐν μὲν γὰρ μεσημβρίᾳ ψυχρὸν ὕδωρ γευσαμένῳ τε καὶ ἔτι μᾶλλον ἁψαμένῳ οἷον ψυχρότατον: ἐγκλίναντος δὲ τοῦ ἡλίου ἐς ἑσπέραν, θερμότερον: καὶ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἔτι θερμότερον, ἔστε ἐπὶ μέσας τὰς νύκτας. μέσων δὲ νυκτῶν ἑαυτοῦ θερμότατον: ἀπὸ δὲ μέσων νυκτῶν ψύχεται ἐν τάξει. καὶ ἕωθεν ψυχρὸν ἤδη ἐστί, ψυχρότατον δὲ κατὰ μεσημβρίαν. id est, Et fons ex eo oritur nulla in re ceteris fontibus, qui ex terra exsistūt, similis. nam meridie aqua frigida est, si quis eam gustauerit, & multo magis, si quis attigerit, ita vt frigidior esse non poßit. inclinante autem in vesperam sole, calescit. à vespera porrò calidior fit in horas vsque ad mediam noctem: quo tempore calidißima est. à media nocte autem sensim refrigescit magis ac magis. & manè iam frigida est. meridiè porrò frigidißima. De eodem Antigonus, historiarum admirabil. συναγωγῇ, his verbis: τῶν δ' ἐν Ἄμμωνι κρηνῶν, λέγειν Ἀριστοτέλη, τὴν μὲν ἡλίου γε νομιζομένην, μέσων μὲν νυκτῶν καὶ μεσημβρίας, γίγνεσθαι θερμήν: ἕωθεν δὲ καὶ δείλης καθαπερεὶ κρύσταλλον, id est, Eorum fontium, qui sunt apud Hammonem, dicere Aristotelem, fontem eum, qui solis esse existimatur, mediis noctibus, & meridie, calidum fieri: matutino autem, & serotino tempore, frigidum, tanquam glaciem. De hoc eodem sic Plinius lib.2.cap.103. Iouis Hammonis fons interdiu frigidus, noctibus feruet. de eodē, Mela lib.1.cap.8. RAPTIM) celeriter, vt sæpe aliàs.

TERRIBILI) noctis caliginem terribilem dixit, quia tenebræ terrorem incutiunt. vide suprà, quæ annotata sunt ad illum locum, Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis In tenebris, &c. QVIPPE VBI SOL NVDVM) argumentum est à maiori. si sol non potuit nudum & apertum aquæ corpus suis radiis superne calefacere: quanto minus queat, terra opposita, inferne calidum reddere? nudum autem, legi debet, non, vt in quibusdam vulgatis, vdum. quod arripuit Zoilus, sibíque arrogauit. TAM CRASSO CORPORE) sic habent duo libri manuscripti, & nonnulli vulgati: in his Parisienses. ceteri, tam crassi corpori. vtraque lectio probabilis est. TERRAM) subter terram tam crasso corpore: id est, tam densam, & spissam.

CALIDO SOCIARE VAPORI) id est, calore temperare, & calefacere. tralatio. alij libri habent, calido satiare vapore. quam lectionem non probo. verumtamen iudicet lector. INSINVARE) ἐμφατικῶς, intromittere.

NIMIRVM TERRA M. Q. RARA TEN. &c.) Hunc etiā locū valde εὐστόχως (nisi me animus fallit) restitui. Nā cùm ex libris alij haberēt, Parua tenet, vt Parisienses: alij, Pura, vt Veneti recentiores, & Florent. & Basil. alij, Par tenet, vt cod. Memmianus: alij, Para tenet, vt Vatic. & Bertin. mihíque ex hac varietate scripturæ mendi suspicio esset iniecta, & iam anteà huius loci sententia non satis explicata videretur: ex antiqua scriptura, Para tenet. feci, Rara tenet: cuius sentētia est in promtu. hoc enim dicit, eam terram, quæ hunc fontem circumplectitur, esse rariorem cetera terra, multáque ignis semina in se continere: atque hæc ignis semina idcircò aquæ corpori esse vicina. Itaque nocturno frigore hanc terram compressam & contractam, quæ alioqui sua natura rara est, ignis semina in se inclusa, in fontē

exprimere:quibus fons concalescat. Hanc emendationem probat Zoilus, mihíque, quod ab eo rarò admodum fit, & inuitè, reddit, ac rescribit. Debuerat potius sibi adscribere, vt sibi constaret. QVÆ CAL. FACIVNT LATICIS TACTVM, ATQVE SAPOREM) id est, quæ faciunt, vt huius fontis aqua sit tactu, & gustatu calida: quod est consentaneum cum iis, quæ paullo antè ex Arriano retuli. Cùm initio secutus essem lectionem vulgatam, quæ talis est, Quæ calidum faciunt laticis tactum atque saporem (quam & nunc retineo) hæc annotaram. Sic habent libri omnes, quos quidem viderim: Sed Beda legit hoc loco, Quæ calidum faciunt aquæ tactum, &c. docens, vocalem alioqui breuem, quæ littera q, iuncta cum vocali u, & deinceps qualibet alia vocali exciperetur, produci licere, vt hîc à Lucretio producitur. Hæc igitur olim adscripseram: quæ arripuit Zoilus, neq; mihi iudicij præmium, aut gratiam persoluit, vt nec aliarum innumerabilium emendationum, & scripturarum veterum. Nunc igitur ego hanc scripturam vindico, ac repeto. hoc primum. deinde, quòd Beda dicit, a. in hac voce, aquæ, esse longum, ignoscat mihi Bedæ manes, non est ita. sed vox, aquæ, quæ natura sua disyllaba est, per διαίρεσιν, trium fit syllabarum, ita vt, aqüæ, sit anapæstus: quemadmodum, relliqüo suprà lib. I. & lib. 4. Relliqüas. facta sunt quattuor syllabarum. Sed quid si dicamus, laticis, scriptum esse à Lucretio, & aquæ, natum esse ex annotatione? Iudicet igitur lector. OBORTIS) cod. Florent. habent, obortus: manuscripti autem nonnulli, abortus: quæ vitiosa scriptura fortasse confirmat Florentinam.

RVRSVS IN ANT. RED. PR.) ordo est, primordia ignis redeunt in antiquas sedeis, nempe in terram. PRÆTEREA SOLIS) aliam rationem affert. IN LVCI) in luce. AB ÆSTV) solis, quem æstum tremulum dicit, ex eo, quòd in aqua tremula tremere ipse quoque videatur.

PROPTEREA FIT, VTI, QVÆ) profert hunc versum cum duobus deinceps sequentibus, Prisc. sed duos proximos paullo aliter, quàm vulgò leguntur, vt iam dicemus. QVASI SÆPE GEL.) libri vulgati ferè omnes præter Parisienseis & Venetos antiq. habent, cùm sæpe gelum: manu scripti tres, quasi sæpe gel. quibuscum congruũt Paris. & Veneti antiq. quo modo legit & Priscian. alij scripti, partim, quia sæpe gelum, partim, quin sæpe gelum: quod postremum, vt omnium optimum olim secutus eram: quamquam illud, cum sæpe gel. non improbaram. nunc scripturam antiquam omnib. antepono. quasi, autem, id est quemadmodum. Sic suprà lib. 2. Sed quasi naufragiis, &c. Iam gelum, perspicue hîc neutri generis est: quamuis Nonius Marcellus, in ordine vocum, quæ initium capiunt à littera G. ponat gelu neutrũ monoptoton, & gelus, li, lo. masculinum. quemadmodum suprà retulimus hoc eod. lib. ibi. Adsiduúsque geli casus, &c. non commemorans etiam gelum, li, neutrum. Idem in capite de mutata declinatione, vbi versum illum profert, Adsiduúsque geli, &c. nihilo magis. Sic enim ille. Gelu, ars monoptoton esse vult: contrà sentit auctoritas. Lucretius, libro V. Adsiduúsque geli casus mortalib. aufert. Idem lib. VI. Denique sæpe geli multus fragor, atque ruina.

MITTIT) sic legitur apud Priscianum, & ita habent codices Veneti antiquiores, & Parisienses, & tres manuscripti. Memmianus autẽ, Mutit, quod deprauatũ esse ex recto, mittit, vel cæcus videat. mittit autem, positum pro dimittit, seu omittit. nam ceteri libri vulgati habent, Mutat, mendosè.

NODOSQVE RELAXAT) sic legitur etiam apud Prisc. & ita habent omnes ferè lib. vulgati, præter Ald. antiq. in quib. legitur, nouósq; rel. & ita scriptũ est

in membrana Vaticana. in duobus aliis libris manuscriptis, venásque: quibuscum consentiunt libri Florentini: in Memmiano, nubósque. quæ scripturæ omnes sine dubio sunt corruptæ.

Frigidus est etiam fons, supra quam sita sæpe
Stupa iacit flammas, concepto protinus igni:
Tædáque consimili ratione accensa per vndas,
Conlucet, quocumque natans impellitur auris:
Nimirum quia sunt in aqua permulta vaporis
Semina, de terráque necesse'st funditus ipsa
Ignis corpora per totum consurgere fontem,
Et simul exspirare foras, exiréque in auras,
Non tam viua tamen, calidus queat vt fieri fons.
Præterea dispersa foras erumpere cogit
Vis per aquam subitò, sursúmque ea conciliari:
Quod genus endo mari spirat fons dulcis aquaï:
Qui scatit: & salsas circùm se dimouet vndas.
Et multis aliis præbet regionibus æquor
Vtilitatem opportunam sitientibu' nautis,
Quòd dulceis inter salsas interuomit vndas:
Sic igitur per eum possunt erumpere fontem,
Et scátere illa foras in stupam semina: quò quom
Conueniunt, aut quom tædaï corpori adhærent:
Ardescunt facilè extemplo: quia multa quoque in se
Semina habent ignis stupæ, tædæque tenentes.
Nónne vides etiam nocturna ad lumina lychnum
Nuper vbi exstinctum admoueas, accendier antè,
Quàm tetigit flammam? tædámque pari ratione?
Multáque præterea prius ipso tacta vapore
Eminus ardescunt, quàm comminus imbuat ignis.
Hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandum'st.

FRIGIDVS EST ETIAM FONS) *Talis fons est in Epiro, non longè à Dodonæi Iouis templo, vt testatur Mela lib. 2. his verbis. Et fons ideò sacer, quòd, cùm sit frigidus, & immersas faces, sicut ceteri, exstinguat, vbi sine igne procul admouentur, accendit. de eodem fonte Plin. lib. 2. cap. 10. In Dodone Iouis fons cùm sit gelidus, & immensas faceis exstinguat, si exstinctæ admoueantur, accendit. Idem meridie semper deficit. qua de causa anapauomenon vocant. Antigonus historiarum admirabilium collectione,* Περὶ δὲ τὴν ἀθαμανίαν ἱερὸν εἶναι νυμφῶν, ἐν ᾧ τὴν κρήνην τὸ μὲν ὕδωρ ἔχειν ἄφατον ὡς ψυχρόν· ὃ δ' ἂν ὑπερθῇς αὐτοῦ, θερμαίνειν· ἐὰν δέ τις φρύγανον, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων προσενέγκῃ, μετὰ φλογὸς καίεσθαι. *id est, Circa Athamaniam autẽ id est Thessaliam templum esse nympharum, in quo fontem esse, cuius aqua cùm sit frigidissima: quicquid tamen super eam aquam posueris, calefieri: quod si quis stipulam, aut*

lignum

lignum aridum, aut aliud quippiam tale admouerit, id, flamma concepta, statim accendi. DE TERRA'QVE NECESSE'ST) Etiam Aristoteles lib. 2. μετεωρ. testatur, in terra vim ignis inesse, his verbis. εἰσὶ δὲ πολλαχοῦ κρῆναι καὶ ῥεύματα ποταμῶν παντοδαποὺς ἔχοντα χυμούς. ὧν πάντων αἰτιατέον τὴν ἐνοῦσαν, ἢ ἐγγινομένην δύναμιν πυρός· καιομένη γὰρ ἡ γῆ, τῷ μᾶλλον καὶ ἧττον παντοδαπὰς λαμβάνει μορφὰς καὶ χροιῶν καὶ χυμῶν. id est, sunt autem multis locis fontes & fluuij omnis generis saporibus præditi, quorum omnium causa, ei, quæ inest, aut innascitur in terra, ignis potestati, adscribēda est. terra enim dum vritur, magis & minus omnis generis formas & colorum & saporum sumit. PER TOTVM CONSVRGERE FONTEM) sic habent omnes libri & manuscripti, & vulgati, præter Lugdunenseis, in quibus legitur, consistere fontem.

CONCILIARI) cogi, congregari. QVOD GENVS) cuius generis.

ENDO MARI) id est in mari. secutus autem sum codicem Memm. Licet etiam legere, Indu mari. vt suprà lib. II. sub extr. quis habere profundi Indu manu validas potis est moderanter habenas? ad quem locum de præpositione, endo, & indu, plura. Non enim iis assentimur, qui indu eiiciunt è ciuitate Ro. sic sup. lib. 3. Quippe vbi prima perit, alióque est altera nata Endo statu, & cet. vulgata autem lectio Inde mari, corrupta, & vitiosa est. FONS DVLCIS AQVAI) fortasse vt Arethusa: quæ tamen non in mari, sed in insula est. M. Tull. de signis. In hac insula extrema est fons aquæ dulcis, cui nomen Arethusa est. Plinius lib. 2. cap. 101. Quidam fontes odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa, fons Syracusanus, in quo redduntur iacta in Alphéum. Cum his Plinianis congruunt illa, quæ refert Antigonus ἱστορ. παραδόξ. συναγωγῇ, his verbis. Ἀρέθουσαν δὲ τὴν ἐν Συρακούσαις, ὥσπερ οἱ λοιποί φασι, καὶ Πίνδαρος, τὴν πηγὴν ἔχειν ἐκ τοῦ κατὰ τὴν Ἦλιν Ἀλφειοῦ. Διὸ καὶ ταῖς ὀλυμπικαῖς ἡμέραις, ὅταν ἐν τῷ ποταμῷ ἀποπλύνωσι τῶν θυμάτων τὰς κοιλίας, οὐ καθαρὰν εἶναι τὴν ἐν Σικελίᾳ κρήνην, ἀλλὰ ῥεῖν ὄνθῳ. φησὶ δὲ καὶ φιάλην ποτ' εἰς τὸν Ἀλφειὸν ἐμβληθεῖσαν, ἐν ἐκείνῃ φανῆναι, id est, Arethusam autem, quæ est Syracusis, fontem suum habere ex Alphéo, vt & alij, & Pindarus ait. Quocirca & diebus Olympicis, cùm in fluuio lauant hostiarum immolatarum ventres, non esse sincerum fontē, qui est in Sicilia, sed fimo, & stercore manare. Ait autem & phialam aliquando in Alphéum iactam, in Arethusa visam esse. Huc pertinet illud Virgil. Gallo. Sic tibi, cùm fluctus subter labêre Sicanos, Doris amara suam non intermisceat vndam. SCATIT) à verbo scato, is. vt lib. 5. Et partim plano scátere, atque erumpere campo, &c.

QVO CVM CONVEN.) ad quā stupā cùm semina ignis conueniunt, &c.

AVT CVM TÆDAI CORP. ADH.) sic restitui, librorum manuscript. vestigia secutus. Nam ceteri fere libri habent, corpora. Atque hanc emendationem prætermisit silentio Zoilus, cùm eam tamen secutus sit: & in hoc sibi constitit. Nam superiorem illam, endo mari, & eam, quæ sequitur, nocturna ad lumina lychnum, ait esse rectissimas, sed à quibus acceperit, non commemorat. Ita vsquequaque sui similis est, hoc est, iniustus, malignus, inuidus, impudens, ingratus.

ARDESCVNT) stupa & tæda.

TÆDÆQVE TENENTES) tædæ habent tenentes, sic dictum, vt illud sup. lib. 1. Amplexi quod habent peruersè prima viai: ad quem locum lege, si tibi commodum est, quæ annotaui.

NONNE VIDES ETIAM) argumentum à simili, quo vtitur & Aristot. lib. 1. meteor. vt mox dicemus.

NOCT. AD LVM. LYCHNVM.) *omnes libri vulgati habent, noct. ad lum. linum, præter Parisienseis: in quibus impressum est, lychnum. quæ scriptura reperitur & in codice Memmiano: reperitur & in libris Basiliensibus ad marginẽ adscripta. in Tettiano autem & Faërn. manuscriptis, licnum. ex qua scriptura legendum aliquando putaui, lignum. Nam etiam lignum, paullo antè exstinctum, si ad lumen nocturnum admoueatur, continuò denuò accenditur. Cùm alias autem ob caussas, lignum, mihi magis placet, quàm, linum, tum propterea quia etiam suprà lib. 2. ignem è ligno & tæda factum, seu ortum, coniunctè posuit, ibi, Noster hic è lignis ortus, tædáque creatus. de illa autem, quam dixi reperiri in libris Parisiensibus, quid dicam, nescio. Nam vt eam improbem facit, quòd lychnus, & nocturnum lumen, si quid inter se differunt, differunt, vt species, & genus. Propemodum igitur simile est, ac si ita loqueretur, Nónne vides, vbi lychnum nuper exstinctum ad lychnum admoueas, illum antè accendi, quàm flammam tetigit? Rursum, vt eam probem, facit Aristoteles, qui lib. I. meteor. eo loco, vbi disputat de stellis cælum percurrentibus, tali vtitur similitudine.* ἀπορήσειε δ' ἄν τις πότερον, ὥσπερ ἡ ὑπὸ τοῖς λύχνοις ὑποθεμένη ἀναθυμίασις, ἀπὸ τῆς ἄνωθεν φλογὸς ἅπτει τὸν κάτωθεν λύχνον, *&c. id est dubitare autem poßit quispiam, vtrùm, quemadmodũ exhalatio sicca lychnis subiecta, à superna flamma, lychnum inferiorem accendit, &c. has igitur scripturas consideret lector eruditus, &, quam iudicarit optimam, eam sequatur.*

IMBVAT IGNIS) *tralatio est à succis & odoribus ad ignem.*

Quod superest, agere incipiam, quo fœdere fiat,
Naturæ lapis hic vt ferrum ducere possit:
Quem magneta vocant patrio de nomine Graij,
Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.
Hunc homines lapidem mirantur: quippe catenam
Sæpe ex annellis reddit pendentibus ex se:
Quinque etenim licet interdum, plureísque videre
Ordine demissos leuibus iactarier auris,
Vnus vbi ex vno dependet subter adhærens;
Ex alióque alius lapidis vim, vincláque noscit:
Vsqueadeò permananter vis perualet eius.
Hoc genus in rebus firmandum'st multa prius, quàm
Ipsius réi rationem reddere possis:
Et nimiùm longis ambagibus est adeundum,
Quo magis attentas aureis, animúmque reposco.
Principiò omnibus à rebus, quascunque videmus,
Perpetuò fluere, ac mitti fateare necesse'st
Corpora, quæ feriant oculos, visúmque lacessant:
Perpetuóque fluunt certis ab rebus odores,
Frigus vt à fluuiis, calor à sole, æstus ab vndis
AEquoris, exesor mœrorum litora propter:
Nec varij cessant sonitus manare per auras.

Denique in os salsi venit humor sæpe saporis,
Cùm mare versamur propter: dilutáque contrà
Cùm tuimur misceri absinthia, tangit amaror.
Vsqueadeò omnibus ab rebus res quæque fluenter
Fertur, & in cunctas dimittitur vndique parteis.
Nec mora, nec requies inter datur vlla fluendi,
Perpetuò quoniam sentimus, & omnia semper
Cernere, odorari licet, & sentire sonorem.

QVOD SVPEREST, AGERE INCIP.) *Nunc differere incipit de lapidis eius, quem & Magnetem, & Heraclium, & sideritin appellant, natura. Magnes autem appellatus est vel ab inuentore, quod à Nicandro traditum est, vt auctor est Plinius, vel à Magnesia terra, in qua primùm inuentus est: quam sententiam sequitur noster Lucretius. Gerit hic lapis ferri impoliti similitudinem, & in metallis ferrariis plerunque inuenitur: non tamen in omnibus, immò ne in multis quidem, sed in valde paucis. Cùm sit autem huius lapidis hæc natura, vt ferrum attrahat: multi philosophi rationem quæsiuerunt. Thales (vt scribit Aristot. lib. I. de animo) eò putauit Magnetem anima quadam esse præditum, quòd vim mouendi, & alliciendi ferri haberet. Plato in Timæo ait, vim inesse in Magnete non attrahendi ferri, sed propellendi aëris: inesse & in ferro, sed imbecilliorem. ita, ne spatium inane relinquatur, ferrum, propulso à Magnete aëre, continuò in locum ab aëre vacuum succedere. quæ ratio congrueret cum ratione Lucretij, nisi de inani Plato & Epicurus inter se discreparent. Clemens Alexandrinus Magnetem vim ferri attrahendi habere putat propter cognationem quandam, quæ sit ei cum ferro. Nonnulli magnetem ferrũ appetere dicũt, tanquam cibũ. Sed hoc est præterea in magnete mirabile, quòd interdiu quidem hanc ferri trahendi vim habet, noctu verò, aut imbecillam, aut potius nullam.* QVIPPE CATENAM SÆPE EX ANNELLIS, &c.) *totus hic locus, quanuis non admodum obscurus, illustrabitur tamen verbis Platonis in Ione non longè à principio. Videtur enim Lucretius cùm hos versus scriberet, verba illa Platonis spectasse. sic autem ille.* θεία δὲ δύναμις, ἥ σε κινεῖ, ὥσπερ ἐν τῇ λίθῳ, ἣν Εὐριπίδης μὲν μαγνῆτιν ὠνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ ἡρακλειον. καὶ γὰρ αὕτη ἡ λίθος οὐ μόνον αὐτοὺς τοὺς δακτυλίους ἄγει τοὺς σιδηροῦς, ἀλλὰ καὶ δύναμιν ἐντίθησι τοῖς δακτυλίοις, ὥστε δύνασθαι ταυτὸ τοῦτο ποιεῖν, ὅπερ ἡ λίθος, ἄλλους ἄγειν δακτυλίους. ὥστε ἐνίοτε ὁρμαθὸς μακρὸς πάνυ σιδηρείων δακτυλίων ἐξ ἀλλήλων ἤρτηται. πᾶσι δὲ τούτοις ἐξ ἐκείνης τῆς λίθου ἡ δύναμις ἀνήρτηται. *id est, diuina autem vis est, quæ te mouet, qualis est in eo lapide, quem Euripides quidem Magnesium nominauit, plerique autem Heracléum. hic enim lapis non solùm ipsos annulos ferreos attrahit, verùm etiam eam vim inserit annulis, per quam idem, quod lapis ipse, poßint efficere, nempe alios annulos ducere: ita, vt interdum longa admodum series, longáque catena annulorum ferreorum inter se apta & connexa sit. his autem omnibus ex illo lapide vis ac potestas insita pendeat.*

ORDINE DEMISSOS) *sic legi debet, non, ordine demisso.*

LEVIBVS IACTARIER AVRIS.) *secutus sum libros manu scriptos: in his Tettianum, & Memmianum: quibuscum congruunt vulgati Florentini. ceteri habent, leuibus iactarier hamis. quam scripturam probare, an improbare debeam, nescio.*

PERMANANTER,) *id est, eo modo, vt permânet, & perueniat ad multas res ferreas.* HOC GENVS IN REBVS) *in rebus huius generis.*

FIRMANDVM EST M.) *id est, multa firmanda sunt, vel multa firmare oportet, vt suprà lib. I. Æternas quoniam pœnas in morte timendum.*

LONGIS AMBAGIBVS) *longis circuitionibus rerum ac verborum. Virgil. Georg. 2. non hîc te carmine ficto, Atque per ambages, & longa exorsa tenebo.*

PRINCIP. OMN. A R. Q. VID. PERP.) *sic fere suprà lib. 4. Quare etiam atque etiã minima hæc fateare necesse'st Corpora, quæ feriant oculos, visúmque lacessant, &c. ibi enim duodecim versus, qui hîc deinceps sequuntur, sine vlla ferè varietate positi sunt.* EXESOR MOERORVM) *sic legi debet: & ita scriptum reperitur in quattuor libris manuscriptis, & aliquot vulgatis. mœrorũ autem positum pro murorum, œ, pro u. vt à pœna, punire, seu puniri, à Pœnis, Punicus, a, um. de quo sup. lib. 4. vbi hi versus iam antè positi sunt, vt dixi.*

PER AVRAS) *legendum, per aureis.* CVM TVIMVR MISC.) *hunc versum profert Priscianus lib. 8.*

Nunc omnes repetam quàm raro corpore sint res,
Commemorare, quod in primo quoque carmine claret.
Quippe etenim, quamquam multas hoc pertinet ad res
Noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
Qua de disserere aggredior, firmare necesse'st,
Nil esse in promtu, nisi mistum corpus inani.
Principiò fit, vt in speluncis saxa superna
Sudent humore, & guttis manantibu' stillent.
Manat item nobis è toto corpore sudor:
Crescit barba, pilíque per omnia membra, per artus.
Diditus in venas cibus omneis, auget, alítque
Corporis extremas quoque parteis, vnguiculósque.
Frigus item transire per æs, calidúmque vaporem
Sentimus, sentimus item transire per aurum,
Atque per argentum, quom pocula plena tenemus.
Denique per dissæpta domorum saxea voces
Peruolitant: permanat odos, frigúsque, vapósque
Ignis: quin ferri quoque vim penetrare suëuit,
Vndique quà circum corij lorica coërcet,
Morbida vis, quæcumque extrinsecus insinuatur.
Et tempestates terra, cælóque coortæ,
E cælo emotæ, terráque repente facessunt,
Quandoquidem nihil est non raro corpore nexum.

NVNC OMN. REP.) *Nunc, inquit, denuò commemorabo, quàm raro corpore sint præditæ res genitæ. nihil est enim omni ex parte solidum, præter primordia rerum: & rebus omnibus genitis admistum est inane, vt docuit lib. I.*

QVOD IN PRIMO Q. CARM.) *primo libro. ibi enim de inani disputa-*

tauit. CLARET) *declaratur, ostenditur.* SVDENT HVMORE) *trala-*
tio est à rebus animatis. Sic *suprà translatè dixit, lib. 5. sanguine sudent. sed infrà pro-*
priè. Sudabant *etiam fauces intrinsecus arto* Sanguine.

DIDITVS IN VENAS) *Si, diditur, legamus interpretandum erit, dissipatur,*
dispergitur, ac distribuitur, à verbo dido, is. dididi, diditum. malim autem legi, Di-
ditus, vt sit hæc sententia, cibus in venas omneis diditus, auget, alitque etiam extre-
mas parteis corporis. quamquam si, diditur, legas, eadem ferè sentētia erit. cum hoc
loco congruit ille lib. 1 Dissupat *in corpus sese cibus omne animantum.*

QVOM POCVLA PLENA TENEMVS) *sic sup. lib. 1.* Permanat *calor*
argentum, penetraléque frigus, Quando vtrumque, manu retinentes pocula rite, Sē-
simus infuso lympharum rore supernè. PER DISSÆPTA DOMORVM,)
id est, per parteis domorũ dissæptas. dissæptas autem, hoc est, in diuersis partibus sæ-
ptas. lib. 1. Transit *enim fulmen cæli per sæpta domorum,* Clamor *vt, ac voces.*

PERMANAT ODOS, FRIGVSQVE, VAPOSQVE) *sic legēdum,*
& ita legit Nonius Marcellus, *neque aliter habent libri manuscripti.*

VAPOSQVE IGNIS) *& calor ignis.* QVIN FERRI QVO-
QVE VIM,) *id est, ferrum.* SVEVIT, VNDIQVE QVA) *sic & di-*
stinguendum, & legendum. suëuit autem, nempe morbida vis.

QVA CIRCVM CORII LOR. COERCET.) *Cùm olim hanc lectio-*
nem secutus essem, Quà *circùm corpus lorica coërcet, hæc, quæ sequuntur, his ferè*
ipsis verbis ad hunc locum annotaram. penetrare (inquam) sueuit vis morbida ferrũ
ea parte, qua parte lorica corpus vndiq; circùm coërcet: id est, morbus etiam loricatũ
tentat, & corripit: neque lorica, quæ totum hominis corpus tegit, & circundat, ar-
cere vim & causam morbi externam potest, quominus in corpus penetret. Secutus
autem sum codices Florentinos. Nam *ceteri vulgati partim habent, quà circum colli*
lorica cohæret: partim, quà circũ colli lorica coërcet. manuscripti autē partim, quà
circum corij lorica coërcet, vt Tettianus: *partim, quà circũ coli lorica coërcet, vt* Va-
ticanus: partim, quà circum cæli lorica coërcet, vt Memmianus: *partim, quà circum*
corpus lorica coërcet, vt Faërn. Neque *verò mihi placet cuiusdam amici mei quam-*
uis doctiss. sententia: qui censet legēdum, quà circùm collo lorica cohæret: vel, qua
circum colli lorica coërcet. nam lorica non solet collum tegere, neque vndique & o-
mni ex parte (id est enim circùm) collo cohærere, neque circum, id est, circuitum colli
coërcere, seu ambire, sed pectus, ventrem, & latera operire. M. Tull. *orat. pro* Mur.
Descendi *in camptum cum fortissimo præsidio fortissimorum virorum, & cum illa*
lata, insigníque lorica, non quæ me tegeret: etenim sciebam Catilinam *non latus, aut*
ventrem, sed caput, & collum solere petere, &c. Hæc *(inquam) olim annotaram.*
Nunc *attentis antiquis scripturis, multúmque ac diu consideratis, coli, cæli, colli, co-*
rij, neque tamen diiudicatis, eam tandem, quam mihi fors obtulit, sumsi, & in con-
textũ Lucretij *conieci, nō hāc ceteris anteponēs, sed rem totā in medio relinquēs, &*
iudicio, ingenioq; lectoris permittēs. Omnimo *vlcus est in voce, colli, aut cæli, &c.*
circũ, integra vox est. accusandi enim casus est, à recto, circus. ita vt hæc ex his verbis
sentētia elici possit, qua parte lorica circulũ & ambitũ corij, quod loricæ supponitur
& subijcitur, coërcet, ea parte vis morbi penetrare potest, aut cōsueuit. licet etiā per
corij circũ, pellē, quæ totũ hominis corpus ambit, intelligere. neq; verò nouũ est, aut
inusitatũ, coriũ poni, pro pelle, quæ corpus hominis ambit. Nā *vel* Plaut. *vnus, huius*
significationis locuples auctor esse potest. Quòd *autē nōnulli legũt, coli circũ, seu co-*

lobi: amplius deliberandum censeo. colobi mihi placeret, si libri veteres adiuuarent.

MORBIDA VIS, QVÆCVMQVE EXTRINSECVS,) Cùm à duobus libris manuscriptis abesse animaduertissem vocem, simul, atque in eis ita scriptum reperissem, Morbida vis quæcumque extrins. orta mihi continuò suspicio est, eam particulam esse inculcatam ad versum mutilatum supplendum, cùm à Lucretio scriptum esset, Morbida vis, quæcumque extrinsecus insin. Ideò autem addidit, quæcumque extrinsecus insinuatur, vt, quæ ex cælo corrupto nascitur: quia interdum morbi oriuntur intrinsecus: vt ex vitioso corporis habitu, aut immoderatis animi affectibus. Vulgata autem lectio, Morbida visq; simul cum extrinsecus, &c. inepta, & inconcinna est. E CÆLO EMOTÆ, TERRAQVE REPENTE FACESSVNT,) sic hunc versum restitui, cum in codice Tettiano ita scriptum reperissem, In cælo, terráque remote facessunt. facilè enim suspicatus sum primùm à librario factum esse ex, emotæ, remotæ, deinde propter vocum similitudinem, omissam esse vocem, repente: atque ita ordinem, & casum vocabulorum esse immutatum: postremò additam vocem, iure, ad versum perficiendum. Nam libri vulgati sic habent. Nam tempestates terra, cælóque coortæ, In cælum, terrásque remotæ iure facessunt. præter Florentinos, in quibus impressum est, Nam tempestatem terra, cælóque coortam In cælum, terrásq; timet, circúmque fatiscit. emouere autem, est extra mouere, & eijcere, atque expellere. Virgilius libro sexto. His dictis curæ emotæ. Horat. od. 15. lib. 4. emouítque culpas, Et veteres reuocauit arteis. Zoilus hãc emendationem nõ probauit. At probatur tribus viris totius nostræ Galliæ doctissimis & optimis: & vtroque nomine, Zoili dissimillimis.

FACESSVNT) discedunt. M. Tull. lib. 1. de legibus, paullisper facessant, rogemus. idem in Hortens. facessant igitur omnes, qui docere nihil possunt, quo melius, sapientiúsque viuamus. Plautus Rud. siquidem sis pudicus, hinc facessas.

QVADOQVIDEM NIL EST NON RARO CORPORE) hæc ratio valet ad ea omnia, quæ proximè dixit, nihil esse factum, aut genitum, quod non sit raro corpore connexum. quod docuit libro primo, ibi. Nec tamen vndique corporea stipata tenentur Omnia natura: namque est in rebus inane. & ibi. Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci Quærimus, admistum rebus, quod inane vocamus.

Huc accedit, vti non omnia, quæ iaciuntur
Corpora cumque ab rebus, eodem prædita sensu,
Atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
Principiò terram sol excoquit, & facit are:
At glaciem dissoluit, & altis montibus altè
Extructas ningueis radiis tabescere cogit.
Denique cera liquescit in eius posta vapore.
Ignis item liquidum facit æs, aurúmque resoluit:
At coria, & carnem trahit, & conducit in vnum.
Humor aquæ porrò ferrum condurat ab igni:
At coria, & carnem mollit durata calore.
Barbigeras oleaster eò iuuat vsque capellas,

Diffluat ambrosia quasi verò, & nectare tinctus.
At nihil est, homini frunde hac quod amarius exstet.
Denique amaracinum fugitat sus, & timet omne
Vnguentum. nam setigeris subus acre venenum'st,
Quod nos interdum tamquam recreare videtur.
At contrà nobis cœnum tæterrima cùm sit
Spurcities, eadem subus hæc res munda videtur,
Insatiabiliter toti vt voluantur ibidem.
Hoc etiam superest, ipsa quàm dicere de re
Adgredior, quod dicendum prius esse videtur.
Multa foramina quom variis sint reddita rebus,
Dissimili inter se natura prædita debent
Esse, & habere suam naturam quæque, viásque.
Quippe etenim varij sensus animantibus insunt,
Quorum quisque suam propriè rem percipit in se.
Nam penetrare alià sonitus, aliáque saporem
Cernimus è succis, alià nidoris odores.
Præterea manare aliud per saxa videtur:
Atque aliud per ligna, aliud transire per aurum:
Argentóque foras aliud, vitróque meare.
Nam fluere hàc species, illàc calor ire videtur:
Atque aliis aliud citius transmittere eâdem.
Scilicet id fieri cogit natura viarum
Multi'modis varians, vt paullo ostendimus antè,
Propter dissimilem naturam, textáque rerum.
Quapropter bene vbi hæc confirmata, atque locata
Omnia constiterint nobis, præposta, parata:
Quod superest, facilè hinc ratio reddetur: & omnis
Causa patefiet, quæ ferri pelliciat vim.

HVC ACCEDIT, VTI NON) *adde (inquit) quòd non æquè omnia corpora, quæ ex rebus omnibus fluunt, rebus omnibus apta sunt, neque res omnes peræquè in res omneis vim suam expromunt, atque explicant.*

ET FACIT ARE) *διασχοφὴ. facit are, pro arefacit.*

ET ALTE EXSTRVCTAS) *id est, & exaggeratas: & ita, confertas, densas, vt sæpe alibi.* NINGVEIS) *niueis. supr. eod. libro, albas descendere ningueis Tabificis subigit radiis.* TABESCERE) *liquescere, τήκεσθαι. sic sup. radios solis tabificos dixit, quia niueis liquefaciant.*

DENIQVE CERA) *hac tota de re lege Aristot. lib. 4. meteor.*

IN EIVS POSTA) *quidam libri habent, in ignis posta vapore.*

LIQVESCIT) *quidam libri manuscripti habent, liquefit.*

CONDVCIT IN VN.) συνάγει εἰς ἕν. sic sup. lib. I. & parteis cõducere in vnũ.
FERRVM CONDVRAT AB IGNI) ferrum candens, & igni calefactũ aqua condurat. Ita fit στόμωμα, id est, acies (inquit Aristot. lib. 4. meteor. cap. 6.) subsidit enim, & expurgatur fæx, & scoria. Quo sæpius autem ferrum igni mollitum, in aquam frigidam coniicitur, & refrigeratur, eo fit purius, ac solidius: atq; ex tali ferro fit acies. BARBIG. OLEASTER EO IVVAT) capræ enim delectantur frondibus amaris, vt salicibus. Virgilius Tityro. Florentem cythisum, & salices carpetis amaras. Oleastri autem frondes, amaræ sunt. idem Virgil. Georg. 2. Infelix superat foliis oleaster amaris. cum hoc loco cõferre proderit eum, qui est lib. 4. Præterea nobis veratrum est acre venenum. At capris adipes, & coturnicibus auget. DIFFLVAT) sic legendum, non, effluat.

AT NIHIL EST, HOM. FR. HAC QVOD AMARIVS EXSTET) secutus sum scripturæ veteris, quamuis corruptæ, vestigia. sic enim habent lib. manuscripti nonnulli. At nihil est homini quod maius frõteat exstet: alij sic: Quo nihil est homini quod amarius frondeat extet. Memmianus sic: At nihil est homini quod mari frõdeat, ac exstet. Vulgati autẽ aliquot hoc modo, Qua nihil est homini quod amarum frondeat æquè. Parisiens. & Veneti antiq. & Lugdunens. sic habẽt planè vt nos excudendum curauimus. quidam hunc versum non putant esse Lucretianum. Zoilus pro hoc versu, illum substituit plane se dignũ: ita vt liceat mihi hoc loco vetus illud verbum vsurpare, simileis habent labra lactucas. verumtamen illum substituit. At nihil est homini, quod amarius frunde hac exstet. Et, O Lucreti, sub terram abdite, non refers gratiam homini, tam benè de te merito? qui taleis versus tibi largitur? AMARACINVM) vnguentum ex amaraco.

ET TIMET OMNE VNGVENT.) Itaque sic dici solet, sui gratius esse, & suauius olere cœnum, quàm vnguentum. NAM SETIGERIS) Sic lib. 5. Setigerísque pares suibus. & Virg. lib. 7. Setigeríque sues, atque in præsepibus vrsi. TAMQVAM RECREARE) εἰκότ. quasi reficere.

AT CONTRA COENVM) hunc versum cum eius, qui deinceps sequitur, principio, profert Nonius, in nomine, spurcities.

EADEM SVBVS HÆC RES MVNDA VID.) magna est etiam hoc loco librorum manuscript. varietas ac dissensio. alij enim sic habẽt, eadem subus hæc munda videtur. cui scripturæ deest syllaba ad versus perfectionem. alij sic: eadem subus hæc immunda videtur. ex qua facta est hæc vulgata, quæ reperitur in libris Parisiensib. & Florent. eadem subus hæc iucunda videtur. nam alij vulgati habẽt: eadem suibus hæc munda videtur. ego, vel sic, vt excudendum curaui, à Lucretio scriptum esse arbitror: vel sic, eadem subu' res hæc munda videtur: vel sic, eadem suibus res munda videtur. Scripturam verò, quã reponit Zoilus, eadem subus hæc iucunda videtur, appingat ipse suis chartis. Nam quid sibi vult, hæc iucunda, monstrum hominis? quò pertinet pronomẽ, hæc? ad cœnúm ne? an ad spurcities? si ad cœnum: non cõuenit. si ad, spurcities: absurdum. Postremò, quid sibi vult hic sermo, iucunda videtur? Nam diceret potius, iucunda est. Quòd autem ad huius loci sententiam attinet, Suũ generi (inquit Plin. lib. 8. cap. 51.) in luto volutatio grata. Animalium (inquit idem ille) hoc maxime brutum. Itaque animam ei pro sale datam non illepidè existimabant. quod & M. Tull. retulit lib. 5. de finib. & Varro lib. 2. de re rust. Idem Plin. In luto suum requies est, vt in lauacro, hominum. eodem pertinet illud Horat. epist. 2. lib. I. Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.

VOLVAN-

VOLVANTVR) *ex quo volutabrum. Virg. Georgic. 3. Sæpe volutabris pulsos siluestribus apros Latratu turbabis agens. Itaq; sues appellantur à Latinis volutares, à Græcis* χαμαιευνάδες. HOC ETIAM SVPEREST) *aliud postremò præponit, antequàm de Magnetis natura disputet, & prius quàm, quamobrem ferrum attrahit, rationem afferat, nempe de variis variarum rerum vis ac foraminibus: quorum foraminum varietas & dissimilitudo oritur ex primorū corporum dissimilitudine, vt docet lib. 4. ibi. Nunc aliis alius cur sit cibus, vt videamus, Expediam, &c. cui loco adiunge & ea, quæ disputantur lib. 2. ibi. Perfacile est iam animi ratione exsoluere nobis, Quare fulmineus multo penetralius ignis, &c.*

QVIPPE ETENIM VARII SENSVS, &c.) *cum hoc loco confer eum, qui est lib. 2. ibi. Hæc igitur variis debent constare figuris. Nidor enim penetrat, quà succus non it in artus: Succus item seorsum, & rerum sapor insinuatur Sensibus, vt noscas primis differre figuris, &c. & eum, qui est lib. 4. ibi. Nunc age, quo pacto nareis adiectus odoris Tangat, agam, &c.*

NAM PENETRARE ALIA SONITVS) *sic libro 2. Præterea lumen per cornu (seu cornum) transit: at imber Respuitur. quare? &c. & lib. 4. Quod superest, non est mirandum, qua ratione, &c. totúmque adeò locum legito, vbi de vocis, succorum, & odoris ratione disserit. legendum autem, vt edidi, alià sonitus, aliáque sapores, Cernimus è succ. alià nidoris odores. non, vt vulgò, aliò son. &c. Hoc enim significat Lucr. quod & lib. 4. docuit, per alias vias odores, per alias sapores, per alias sonitus meare, & penetrare. At aduerbiū, alià, hoc valet: aliò verò, in alium locū. Argumento est præterea id, quod sequitur. Nam fluere hàc species, &c. Nam, hàc, id est, per hanc viam.* NAM FLVERE HAC SPECIES) *nam per vitrum simulacra transeunt, per aurum & argentum calor. quanquam ne Lucretius quidem negauerit, etiam per vitrum calorem permanare.*

PRÆPOSTA) *præposita, & vt vulgus loquitur, præmissa.*

Principiò, fluere è lapide hoc permulta necesse'st
Semina, siue æstum, qui discutit aëra plagis,
Inter qui lapidem, ferrúmque'st cumque locatus.
Hoc vbi inanitur spatium, multúsque vacesit
In medio locus: extemplò primordia ferri
In vacuum prolapsa cadunt coniuncta, fit vtque
Annulus ipse sequatur, eátque ita corpore toto.
Nec res vlla magis primoribus ex elementis
Endopedita suis artè connexa cohæret,
Quàm validi ferri naturæ frigidus horror.
Quo minus est mirum, quod paullo diximus antè,
Corpora si nequeunt de ferro plura coorta,
In vacuum ferri, quin annulus ipse sequatur:
Quod facit, & sequitur, donec peruênit ad ipsum
Iam lapidem, cæcísque in eo compagibus hæsit.
Hoc fit item cunctas in parteis, vnde vacesit
Cumque locus, siue ex transuerso, siue supernè,

Corpora continuò in vacuum vicina feruntur.
Quippe agitantur enim plágis aliunde, nec ipsa
Sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
Huc accedit item, quare queat id magis esse,
Hæc quoque res adiumento, motúque iuuatur,
Quòd simul à fronte'st annelli rarior aër
Factus, inanitúsque locus magis, ac vacuatus:
Continuò fit, vti, qui pòst est cumque locatus,
Aër, à tergo quasi prouehat, atque propellat.
Semper enim circumpositus res verberat aër.
Sed tali fit vti propellat tempore ferrum,
Parte quòd ex vna spatium vacat, & capit in se.
Hic vbi, quem memoro, per crebra foramina ferri'st
Primas ad parteis subtiliter insinuatus:
Trudit, & impellit, quasi nauim, veláque ventus.
Denique res omnes debent in corpore habere
Aëra, quandoquidem raro sunt corpore: & aër
Omnibus est rebus circumdatus, appositúsque.
Hic igitur, penitus qui in ferro'st abditus aër,
Sollicito motu semper iactatur, eóque
Verberat annellum dubio procul, & ciet intus
Scilicet: atque eôdem fertur, quò præcipitauit
Iam semel, & quamquam in partem conamina sumsit.

PRINCIPIO FLVERE) *Nunc orditur rationẽ reddere, quamobrem magnes ferrum attrahat.* INTER QVI LAPIDEM, *&c.) ordo. quicunque inter lapidem, & ferrum locatus est.* VACEFIT) *id est, vacuus fit. sic autem habent omnes libri vulgati, quos quidem viderim, & manuscripti, præter vaticanum, in quo scriptum est, vacescit.*

IN VACVVM PROLAPSA CADVNT CONIVNCTA, FIT VTQVE, *&c.) secutus sum codices aliquot manuscript. & vulgatos. ordo autem & sententia verborum hæc est. extemplo primordia inter se coniuncta, in locũ vacuum prolapsa cadunt: & fit, vt & ipse annulus sequatur, & eat totus. alij libri habent, In vas prolapsa cadant coniuncta, fit, vtque, &c. planè mendosè. Licet etiã sic fortasse legere, vt habent alij libri, In vacuum prolapsa cadant coniuncta fit, vtque, &c. vt sit hic ordo: fit extemplo, vt primordia ferri coniuncta, prolapsa cadãt in vacuum, & vt, &c.* NEC RES VLLA) *hunc locum sic explico. Nec vlla res est, cuius partes ita sint inter se colligatæ, atque connexæ, vt sunt primordia ferri. Cùm igitur omnibus ex rebus minutissima corpora fluant, vt antea demonstratum est: non est mirum, si, posteaquàm semel ex annulo ferreo plura ferri corpora prima per spatium illud, quod est inter magnetem & annulum interiectum, à magnetis seminibus exinanitum, ad magnetem affluere cœperunt, totus continuò an-*

nulus, totóq; corpore subsequatur. Sed videtur legẽdum. Nam res nulla magis, &c.

ENDOPEDITA) impedita, implicata. QVOD FACIT) nempe sequitur sua corpuscula, ex se exeuntia in vacuum, &c.

QVA'M VALIDI FERRI N.) id est, quàm ferrum.

COMPAGIBVS) vinculis, seu commissuris, seu iuncturis. Virg. libr. 1. Æneid. diræ ferro, & compagibus arctis Claudentur belli portæ. HOC FIT ITEM) duo libri manuscripti habent, Hoc fit idem. quam lectionem æquè probo.

SIVE SVPERNE) siue ex loco superno magnes locum vacuum reddat, aëre plagis discusso. CORPORA CONTINVO') statim prima ferri corpora feruntur in locum vacuum, & ita sursum feruntur: quod fit præter corporum naturam, cùm sit eorum proprium deorsum moueri. VICINA) vicina ferri corpora dixit. fortasse, vt ferrum magneti vicinum intelligamus.

NEC IPSA SPONTE SVA SVRSVM, &c.) nam contrà sponte sua corpora omnia deorsum feruntur. HÆC QVOQVE RES) hic versus mihi suspectus est. abest enim longè ab elegantia Lucretiana. quid est enim hoc, iuuatur adiuuamento? Adde quòd eo detracto nihil de sententia decedet.

QVO'D SIMVL A' FRONTE) sic habet cod. Vatic. quocum congruunt vulgati, Veneti antiq. & Parisiens. quæ lectio perspicuè recta est. simul autẽ, id est, simul atque, vel, simul vt. SEMPER ENIM CIRCVMPOS.) suprà lib. 4. Principio externa corpus de parte necessum'st, Aëriis quoniam vicinum tangitur auris, Tundier, atque eius crebro pulsarier ictu. ET CAPIT IN SE) & spatium vacuũ, seu locus ille à magnete vacuatus, capit, id est, recipit in se ferrũ.

HIC VBI QVEM MEMORO, &c.) ordo verborum, & sententia est. vbi hic aër, quem tibi cõmemoro, insinuatus est per crebra foramina ferri in pronas, & iam inclinatas eius parteis, vel, vt habẽt alij libri, in his Memmianus, in paruas eius parteis, vel, vt alij, in primas, id est, in eius primordia: trudit & impellit ferrũ, tanquam ventus nauim, & vela: vel, vt quibusdam videtur legendũ, quasi ventus, veláq; nauim, subintell. impellunt. PRIMAS AD PARTEIS) Pronas, habent omnes, quos quidem viderim, vulgati cod. nonnulli manuscr. prauas, planè mendosè: Memmian. autem paruas: alij, primas: ex quibus quidam faciunt, priuas.

QVASI NAVIM, VELA'QVE) vsus est eodem simili sup. libro 4. vbi quærit, qui passus proferre poßimus, ibi, Corpus vti, vt nauis, velis, ventóque feratur. ex quo loco si quis eum attentè consideret, videtur hic legendum, quasi ventus, veláque nauim. SOLLICITO MOTV) sic & sup. lib. 1. motum sollicitum appellauit, ibi: Non tam sollicito motu priuata carerent, &c. vel, vt legebat Adr. Turnebus, prognata carerent. à quo tamen dissentio.

VERBERAT) verberat, quia semper mouetur, vt dixit, ab aëre scilicet circumposito iactatus. ATQVE EODEM) id est, & in eundem locum. in voce eôdem, e, & o, pro vna syllaba habentur. quidam tamen legũt, atque illò fertur.

ET PARTEM IN QVAMQVAM, &c.) id est, & in quamcunque partem conatum eundi sumsit. Sic autem restitui tum lectionis varietate commotus, tum vulgata lectione offensus. Nam alij habent, vacuam in partem, alij, partem in vacuam, alij, parte in vacue, alij, parte in cacue, planè mendosè.

Fit quoque, vt à lapide hoc ferri natura recedat,
Interdum fugere, atque sequi consueta vicissim.

Exſultare etiam Samothracia ferrea vidi,
Et ramenta ſimul ferri furere intus ahenis
In ſcaphiis, lapis hic magnes cùm ſubditus eſſet:
Vſqueadeò fugere à ſaxo geſtire videtur
AEre interpoſito, & diſcordia tanta creatur:
Propterea quia nimirum prius æſtus vbi æris
Præcepit, ferríque vias poſſedit apertas:
Poſterior lapidis venit æſtus: & omnia plena
Inuenit in ferro: neque habet quà tranet, vt antè.
Cogitur offenſare igitur, pulſaréque fluctu
Ferrea texta ſuo: quo pacto reſpuit ab ſe,
Atque per æs agitat, ſine eo quæ ſæpe reſorbet.
Illud in his rebus mirari mitte, quòd æſtus
Non valet è lapide hoc alias impellere item res.
Pondere enim fretæ partim ſtant: quod genus, aurum:
Ac partim, raro quia ſunt cum corpore, vt æſtus
Peruolet intactus, nequeunt impellier vſquam:
Lignea materies in quo genere eſſe videtur.
Inter vtraſque igitur ferri natura locata,
AEris vbi accepit quædam corpuſcula, tum fit,
Impellant vt eam Magneſij ſemina ſaxi.

FIT QVOQVE, VT À LAP.) *Fit etiam (inquit) vt ferrum ab hoc lapide refugiat, conſuetum modò ſequi, modò fugere: ſequi quidem, nulla re inter lapidem & ferrum interpoſita: fugere autem, ære interpoſito.*

INT. FVG. ATQVE SEQVI CONSVETA V.) *quæ conſueuit modò fugere, modò ſequi. conſueta participium, iunctum cum infinitiuo. De quo lege quæ annotauimus ibi, At conſueta domi catulorum, &c. lib. 4.*

SAMOTHRACIA F.) *ferreos annulos, à Samothracia, vbi primùm fieri cœpti ſunt, dictos: qui erant perui, & caßi, eóque gerebantur, quòd aliquid haberent* ἀλεξίφθινον, καὶ ἀλεξίκακον, *quaſi amuleta quædam, & proëbia, ſeu, vt alij appellant, proëbra.* IN SCAPHIIS) *in vaſis amplis.* VIDETVR) *ferrum.*

DISCORD. TANTA CR.) *inter ferrum & magnetem.*

PRÆCEPIT) *Percepit, habent libri omnes vulgati. percepit autem, interpretor occupauit, inuaſit, nempe vias apertas: quo verbo ſæpe alibi vtitur, vt lib. 3. princip. His tibi me rebus quædam diuina voluptas Percipit, atque horror. ibid. paullo pòſt. vitæ Percipit humanos odium. Sed ſcripturam veterem, quæ reperitur in tribus lib. manuſcriptis, huic anteponendam eſſe puto, Præcepit. Præcepit autem, id eſt, præoccupauit. neque iccirco minus probanda eſt, quòd antecedat aduerbium prius. ſæpe enim hoc pleonaſmo vtuntur ſcriptores.* PLENA) *ab æris æſtu occupata.*

NEQVE HABET Q.) *neque habet viam, quà tranſeat. tranet, tralatio eſt.*

OFFENSARE) *crebrò offendere, crebris offenſionibus laborare.*

PVLSARÉQVE FLVCTV) *id eſt, & ſuo motu, ſuáque agitatione, ſeu ſuo*

æstu, verberare. tralatio est. Sed videtur nonnullis legendum, flictu, non, fluctu. flictus autem à verbo fligo. quo & antè vsus est lib. 2. Obuia cùm flixere, fit vt diuersa repente, & c, Virgil. lib. IX. cauæque Dant sonitum flictu galeæ.

QVO PACTO) *id est, qua ratione magnes respuit à se ferrea texta, seu ferrum: vel, quo fit, vt magnes ferrum à se reiiciat, ac repellat.*

FERREA TEXTA) *id est ferreos textus, & ferrum ipsum arctißimè contextum. Idem lib. 5. Propter dißimilem naturam, textáque rerum. Virgil. 8. Æneid. & clypei non enarrabile textum. Catull. Epithalam. Pelei & Thet. Pinea coniungens inflexæ texta carinæ.* RESPVIT) *reiicit. tralatio est.*

ATQVE PER ÆS AGITAT) *id est per vas æreum texta ferrea agitat.*

SINE EO QVÆ SÆPE RESORB.) *quæ texta ferri, magnes sæpe resorbet sine eo ære: id est, quando id æs non interponitur. resorbet, tralatio est. quæ respondet illi superiori, respuit.* MITTE) *omitte.* ALIAS ITEM RES) *alias quàm ferrum.* QVOD GENVS) *cuius generis.* VT ÆSTVS) *magnetis.* PERVOLET INT.) *per eas res, quæ sunt raro corpore. intactus, tralatio est.* IMP. VT EAM MAGNESII SEMINA SAXI) *mirè etiam hic locus deprauatus est in omnibus libris. Nam manuscripti quidem habent partim, Magnesia flamine saxa: partim, Magnesia flumina saxa: partim, magnetis semina faxit. vulgati partim cum aliquibus ex manuscript. consentiunt, partim habent Magnesia flumine saxa. ego probabilem scripturã reposui. licet & legere, Magnesij flumina saxi: vt, flumina, intelligamus primordia à magnete fluentia. Zoilus hanc secutus est, neque addidit, eam mihi quoque valde probari. Sed quid mea? mihi displicere incipio, cùm aliquid meum isti placet.*

Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena,
Vt mihi multa parum genere ex hoc suppeditentur,
Quæ memorare queam inter se singlariter apta.
Saxa vides primùm sola coolescere calce.
Glutine materies taurino ita iungitur vnà,
Vt vitio venæ tabularum sæpius hiscant,
Quàm laxare queant compages taurea vincla.
Vitigeni latices in aquaï fontibus audent
Misceri, quom pix nequeat grauis, & leue oliuum.
Purpureúsque colos conchylij mergitur vnà
Corpore cum lanæ, dirimi qui non queat vmquam,
Non, si Neptuni fluctu renouare operam des:
Non, mare si totum velit eluere omnibus vndis.
Denique res auro argentum concopulat vnà,
AErique æs plumbo fit vti iungatur ab albo.
Cetera iam quàm multa licet reperire? quid ergo?
Nec tibi tam longis opus est ambagibus vsquam:
Nec me tam multam hîc operam consumere par est:
Sed breuiter paucis restat comprendere multa.

Quorum ita tẽxturæ ceciderunt mutua contrà,
Vt caua conueniant plenis hæc illius, illa
Huiúsque: inter se iunctura horum optima constat.
Est etiam, quasi vt annellis, hamísque plicata
Inter se quædam possint coplata teneri:
Quod magis in lapide hoc fieri, ferróque videtur.

NEC TAMEN HÆC) *quæ de magnetis & ferri coniunctione, & quasi cognatione diximus.* ALIARVM RERVM ALIENA) *aliena iunxit cum generandi casu, vt sup. lib. 3. Aut quia non veniunt omnino aliena salutis. & sup. hoc eodem lib. princip. alienáque pacis eorum.*

SINGLARITER) *singulariter, vnicè, eximiè.* COOLESCERE,) *concrescere, & conglutinari. coolescere autem, legendum, non, vt vulgus putat, coalescere. Zoilus hoc non probat. non probet. Quin, vt rumpatur, dico amplius, coalitũ, quod reperitur apud A. Gellium, & Arnobium, & alios, esse mendosum: & pro eo reponẽdum, coolitum. Sic enim coolitum à coolescendo, vt concretum, à concrescendo figuratur. Est autem etiam hæc, vna ex ducentis vocibus Latinis, quas se vnum scire, verè gloriari solebat vir Latinè doctißimus, Gulielmus Pellisserius, Episcopus Mompeß. cuius vnius iudicium pluris mihi est, quàm sexcentorum mei Zoili similiũ.*

MATERIES) *lignum.* TAVRINO) *ex auribus, & genitalibus tauri: quod tradidit Plin. lib. 28. cap. 17.* HISCANT) *hient, laxentur, disiungantur.*

QVAM LAX. QVEANT COMPAGES) *compages, i. commissuras, & coniunctiones. Virg. lib. 1. Æneid. laxis laterũ compagibus omnes Accipiunt inimicum imbrem.* TAVREA VINCLA) *vincula ex glutine taurino.*

VITIGENI LATICES) *vina. Sic lib. 5. princip. Libérque liquoris Vitigeni laticem mortalibus instituisse.*

AVDENT) *id est possunt.* ὑποθρύουσι. *tralatio. sic infr. A pedibúsque minutatim succedere frigus Non dubitabat. vbi tamẽ Aurat. legit, Endobitabat, vt suo loco dicemus.* ET LEVE OL.) *leue dixit oleum, quia non subsidit, immo exstat, & super insidet humoribus omnibus: quod iccirco fit, quia plurimum habet aëris. Contrà, picem grauem, quia subsidit.* MERGITVR VNA CORPORE CVM L.) *sic habent nonnulli libri manuscripti, quibuscum consentiunt vulgati, Parisienses, & Veneti antiq. nisi quòd habent, vno Corpore cum lanæ: alij, iungitur vna Corpore c. l.* RENOVARE) *lanam ad suum candorem reuocare, ac restituere.* OMNIBVS VNDIS) *Virgil. Georg. 1. Téque sibi generum Tethys emat omnibus vndis. Catull. in Gell. Suscipit, ô Gelli, quantum non vltima Tethys, Non genitor nympharum abluat Oceanus.*

DENIQVE RES AVRO ARG. CONCOPVLAT V.) *secutus sum treis lib. manuscriptos, Vatic. Tett. Faërn. Nam Memmianus habet, Denique non auro arum copulat vna. vulgati autem alij, Denique res auro argentum copulat vna: alij, Deniq; res auro fit vt aurum copulet vna: quam postremam scripturam factam esse puto ex alia item corrupta. Denique res auro aurum copulat vna. Planè in hoc versu hæreo: nec, quàm potißimùm scripturam sequar, video, nisi eam, quam excudendam curaui. Licet tamen per me & illam recipere, Denique res auro argentum copulat vna, vt dicamus talem fieri hiatum, qualis apud Virgil. in Alex. Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho. & Æn. 1. Túne ille Æneás, quẽ Dardanio Anchise, etc. Licet etiam sic legere, sine hiatu: vt sit* διασχοφή. *Deniq; res argentũ auro cũ copulat*

vna. Si quis autẽ quærat, quæ ſit ea res, qua aurũ argẽto, aut alij metallo agglutinetur, puto eſſe chryſocollam, id eſt, auri gluten: quod quomodo fiat, diſce ex Plin. lib. 33. cap. 5. ÆRIQVE ÆS PLVMBO FIT) *ſic reſtitui, cùm reperiſſem ſcriptum in libris manuſcriptis, partim, Æreáque res: partim, Æra quæ: in vulgatis autem, partim, Æs æque plumbo. partim, Æráque nec plumbo. Æs autem æri cõferruminari plumbo candido, quod vulgo ſtannum eſſe putant, & ita appellãt, notum eſt. Verumtamen ſicui dubium eſt, Plutarchi teſtimonio atque auctoritate probari & confirmari poteſt. Sic igitur ille lib.* περὶ φιλαδελφ. Ὡς γὰρ ὁ κασσίτερος ῥαγέντα τὸν χαλκὸν συναρμόττει, καὶ συγκεράννυσι τῷ ψαύειν ἑκατέρου πέρατος οἰκείως ὁμοπαθὴς γινόμενος· οὕτω δεῖ τὸν φίλον εὐάρμοστον ὄντα καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις τοῖς ἀδελφοῖς προσκαταπυκνοῦν τὴν εὔνοιαν: *id eſt, Vt enim plumbum candidum æs fractum coniungit, & conferruminat, quia vtrumque æris extremum aptè & accommodatè tangit, dum ſimilitudine perpetiendi cum eo cõuenit: ſic oportet amicum, ſeſe aptum & commodum, & cõmunem duobus fratribus efficiendo, eorum inter ſe beneuolentiam condenſare, & confirmare. Plumbum candidum commemorat & Cæſar libro 5. de bello Gallico. Vtuntur autem Britanni nummo æreo, aut annulis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Naſcitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus: in maritimis ferrum: ſed eius exigua eſt copia.* QVID ERGO?) *quaſi dicat, num me iccirco hoc loco ea omnia referre oportet?* MVTVA) *mutuò, vt ſæpe aliàs.* HÆC ILLIVS ILLA, HVIVSQVE) *hæc plena illius cauis: illáque caua huius plenis conueniant.* INTER SE IVNCTVRA HORVM OPT.) *ſic legendum. ordo enim eſt. Horum inter ſe iunctura eſt optima, quorum ita texturæ mutuò ceciderunt, vt & illius caua huius plenis, & illius plena huius cauis conueniant.* EST ETIAM) *Alia ratio, quamobrem quædam magis inter ſe cohærere poßint. Fieri enim poteſt (inquit) vt quædam poßint inter ſe compacta cohæreſcere, quaſi quibuſdam annellis, id eſt, paruis annulis, hamíſque implicita, atque inflexa. anellis autem, ſeu annellis etiam in ſuperioribus editionibus ſcripſi. angellis verò, quod ſcriptum eſt in commentariis, fuit erratum typographi, qui admonitus à me fuerat, vt illa præteriret, ac prætermitteret: nam in contextu Lucret. annellis impreſſum eſt.* COPLATA) *ſic legendum puto: quam ſcripturam quidam vel non intelligentes, vel inſolentem iudicantes, compacta repoſuerunt. coplata autem dictum pro copulata, vt vinclum, ſæclum, periclum, &c. pro vinculũ, ſæculum, periculum, &c.*

Nunc, ratio quæ ſit morbis, aut vnde repente
Mortiferam poſſit cladem conflare coorta
Morbida vis hominum generi, pecudúmque cateruis,
Expediam. primùm multarum ſemina rerum
Eſſe ſuprà docui, quæ ſint vitalia nobis:
Et contrà, quæ ſint morbo, mortíque, neceſſe'ſt
Multa volare. ea quom caſu ſunt fortè coorta,
Et perturbarunt cælum: fit morbidus aër.
Atque ea vis omnis morborum, peſtilitáſque
Aut extrinſecus, vt nubes, nebulæque, ſupernè
Per cælum veniunt: aut ipſa ſæpe coorta

De terra surgunt, vbi putrorem humida nacta'st,
Intempestiuis pluuiísque & solibus icta.
Nónne vides etiam cæli nouitate, & aquarum
Tentari, procul à patria quicumque, domóque
Adueniunt? ideò quia longe discrepat aër.
Nam quid Britannum cælum differre putamus,
Et quod in AEgypto'st, quà mundi claudicat axis?
Quídve quod in Ponto'st, differre à Gadibus, atque
Vsque ad nigra virûm, percoctáque sæcla calore?
Quæ cùm quattuor inter se diuersa videmus
Quattuor à ventis, & cæli partibus esse,
Tùm color, & facies hominum distare videntur
Largiter, & morbi generatim sæcla tenere.
Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
Gignitur AEgypto in media, neque præterea vsquam.
Atthide tentantur gressus, oculíque in Achæis
Finibus: inde aliis alius locus est inimicus
Partibus, ac membris: varius concinnat id aër.
Proinde, vbi se cælum, quod nobis fortè alienum'st,
Commouet, atque aër inimicus serpere cœpit:
Vt nebula, ac nubes, paullatim repit, & omne
Quà graditur, conturbat, & immutare coactat.
Fit quoque, vt, in nostrum quom vênit denique cælum:
Corrumpat, reddátque sui simile, atque alienum.
Hæc igitur subitò clades noua, pestilitásque
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pecudúmque cibatus:
Aut etiam suspensa manet vis aëre in ipso.
Et quom spiranteis mistas hinc ducimus auras:
Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse'st.
Consimili ratione venit bubus quoque sæpe
Pestilitas, etiam pecubus balantibus ægror.
Nec réfert vtrùm nos in loca deueniamus
Nobis aduersa, & cæli mutemus amictum:
An cælum nobis vltro natura cruentum
Deferat, aut aliquid, quo non consueuimus vti,
Quod nos aduentu possit tentare recenti.

NVNC, RATIO QVÆ) *Nunc rationem morborum explicare incipit. deinde pulcherrimã pestis illius, quæ temporibus belli Peloponnesiaci Athenis acerrimè sæuiit.*

rimè sæuiit, descriptionem ex Thucydidis lib. 2 expressam, proponet.

SVPRA DOCVI) lib. 4. ibi Nunc aliis alius cur sit cibus, &c. & lib. 5. ibi, Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta, &c. & hoc eodem lib. ibi, Principio hoc dico, quod dixi sæpe quoque antè, In terra, &c.

ET CONTRA, QVÆ SINT, &c.) ordo est. Et contrà, necesse est multa semina volare, quæ sint morbo, & morti, id est, quæ sint morbida, & mortifera. semina. volare autem trãslatè dictum, vt illud lib 6. in princ. Quod flueret, naturæ vi, variéque volaret. MORBIDVS AER) νοσώδης ἀήρ.

AVT EXTRINSECVS, VT NVBES) morbus (inquit) aut extrinsecus oritur, verbi gratia, ex terris longinquis ac remotis, ventis insalubribus, qui per loca morbosa spirantes, cælum nostrum, vnde animam ducimus, corrumpunt: aut ex iis terris, in quibus commoramur. Sed videtur hæc partitio valde angusta, & ieiuna esse. Quid enim dicemus de iis morbis, qui nascuntur ex copia, luxu, & cruditate? ex intemperantia? ex cibis insalubribus? ex immoderatis animorum affectibus? ex animi ægritudine ac mærore? VBI PVTROREM) sic legendum, non putorem. nam putor aliud est, quàm putror, quemadmodum aliud est putere, aliud putrere, seu putrescere. sic lib. 2. Quippe videre licet viuos exsistere vermeis Stercore de tætro, putrorem cùm sibi nacta est Intempestiuis ex imbribus humida tellus.

QVIA LONGE DISCREPAT AER) hanc lectionem potius secutus sum, quàm illam alteram, quia longè discrepitãt res, non eò solùm, quòd magis cum sententia huius loci consentanea est, verùm etiam quòd nata videtur esse ex antiqua scriptura deprauata. sic enim habent libri aliquot manuscripti, in his Vatican. quia longè discrepat acres. atque hanc lectionem confirmant cùm alia multa, tum id, quod statim sequitur, varius concinnat id aër. Quòd autẽ eam non probat Thraso, tanto magis mihi probatur. PESTILITAS,) id est, pestilentia, vt interpretatur Nonius: qui profert versum sequentem infrà non longè, Hæc igitur subitò clades noua, pestilitásque, &c. NAM QVID BRITANNVM) Britanni, omnium mortalium proximi sunt Septẽtrionibus, ijs tamen exceptis, qui Thulen incolunt. Virgil. Tity. Et penitus toto diuisos orbe Britannos. Idem Georg. I. tibi seruiat vltima Thule. docti quidã, in his Petrus Paschalius, historicus Regius, amicus meus, hoc loco legendum censent, Britannum cælum, quo modo edendum curaui: non vt habent lib. vulgati, Britannis cælum. Sic autem dictum Britannum cælum, vt Mauris iaculis, & Sulpicius horreis apud Horat. sententia porrò huius loci hæc est. quid, aut quantum (inquit) putamus differre cælum Britannum, id est, Britannicum, à cælo Ægyptio? quid cælum, quod est in Ponto Euxino, & ad illam orbis terrarum partem, à cælo Gaditano? sumsit Lucretius quattuor orbis terrarum loca maxime nota, & insignia: quæ temporibus illis maximè inter se distare putabantur: duo à septentrionibus ad Austrum, Britanniam, & Ægyptum: quæ est distantia latitudinis: duo ab ortu solis ad occasum, Pontum & Gadeis, quæ distantia est longitudinis.

QVA MVNDI CL.) id est, qua parte axis, siue polus Arcticus, qui nobis sublimis semper appâret, illis est depressus: seu qua parte mundus inclinatus est ad oram nobis ignotam, quam Græci ἀντίζονα vocant, axi nostro contrariam. Est autem hæc pars meridionalis, seu Australis.

QVIDVE QVOD IN PONTO'ST) aut quid putamus differre cælum Ponti, qui ad orientem spectat, à Gadium cælo? quæ distantia longitudinis est. Gades, insula & oppidum, qua ab Oceano alluuntur: à quibus fretum Gaditanum

dictum est: quo Libya ab Europa diuiditur. M. Tull. lib. 3. de nat. deor. Quid Oceani feruore illis in locis cõstantius, Europã, Libyámq; rapax vbi diuidit vnda? Sed videtur legendum, Nam quid Britãno cælo differre putamus Id, quod in Ægypto'st, &c.

ATQVE VSQVE AD N.) *à Gadibus, atque ab ea ora, quæ porrigitur & pertinet ad Mauritaniam, seu potius ad Æthiopiam vsque? Sunt enim Æthiopes nõnulli Oceano finitimi, vt testatur &* Homer. *lib.* 1. *Iliad.* Ζεὺς γὰρ ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα· θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο. *id est, Iupiter enim ad strenuos, & forteis Æthiopas hesterno die profectus est, ad epulas: dij autem omnes eum vnà consecuti sunt.*

QVATTVOR A VENTIS, ET CÆLI PART.) *Britanni ab Aquilone, & à Septentrionibus: Ægyptij à meridie & Austro: Pontici à Subsolano, seu Euro, & Oriente: Gaditani à Fauonio & Occidente.*

ET MORBI GENER.) *& morbi videntur generatim nationes ipsas infestas habere.* EST ELEPHAS MORB.) *hunc morbum* ἐλεφαντίασιν *vocant Græci: de quo lege Cornel. Celsum lib. 3. cap. 25.*

ATTHIDE TENT.) *in Attica tentantur pedes. Atheniẽses podagra magna ex parte laborant.* OCVLIQVE IN ACH. FINIB.) *Achiui solent oculorum dolore affici, seu ex oculis laborare.*

CONCINNAT) *efficit, vt sæpe alibi.*

COACTAT) *cogit.* PESTILITASQVE) *& pestilentia. vt suprà. Hunc versum profert Nonius, vt diximus.*

PERSIDIT) *sic legendum, non præsidit.*

CONSIM. RAT. VEN. BVB.) *Virgil. lib. 2. Georg. Nec tam creber agens hiemem ruit æquore turbo, Quàm multæ pecudum pestes: nec singula morbi Corpora corripiunt, sed tota æstiua repente, &c.*

ETIAM PECVBVS BALANTIBVS ÆGROR.) *Cùm in libris manuscriptis ita scriptum reperissem: etiam pigris halatibus ægror: in vulgatis autem plerisque, pecudum balatibus ægris: in nonnullis, pecudum talaribus ægre: primùm facile sensi in hoc loco mendum subesse: deinde continuò conieci sic esse legendum: pecudis, seu pecubus potius, balantibus ægror. Pecua autem & pecuda dixerunt antiqui, pro, pecora: vnde res pecuaria, teste Nonio: qui rursus præter alios, testem citat Ciceronẽ lib. 4. de rep. Cùm adhibent in pecuda pastores. citat & Cæcilium, Vmbris. Et homini, & pecubus omnibus. Iam ægror etiam morbum corporis interdum significat.* NOBIS ADVERSA,) *id est, nobis inimica, & infesta. aduersa autem esse legendum, non diuersa, euincunt libri veteres, in quibus partim planè hoc modo scriptum est: partim, ad diuersa. quamquam defendi fortasse potest lectio vulgata, Nobis diuersa, pro à nobis diuersa: id est, in quibus non consueuimus commorari.*

ET CÆLI MVTEMVS AMICTVM,) *id est cælum mutemus. cælum autem, id est, aërem, quo videmur amiciri, quia nos ambit vndique. Iouianus Pontanus hunc versum sic legebat: Nobis aduersa, & cælum mutemus amicum. ego lectionem receptam retinendam censeo.*

AN CÆLVM NOBIS VLTRO NATVRA CRVENTVM DEF.) *Sic olim in prima editione edideram, natura coruptum, ad quem locũ hæc, quæ sequuntur, annotaram. secutus sum vestigia veteris scripturæ. sic enim habet codex Vaticanus, An cælum nobis vitro natura coruptum, vnico r. Tettianus au-*

tem, & Memmianus, & Faërn. An cæl. nobis vitio, (aut vitro) natura corruptum, gemino rr. ex vitro igitur feci vltro, quod reperitur tamen in codicibus Vicet. & Parisien. Veneti antiqui porrò habent, intro natura corruptum. vltrò autem interpretor sine aliqua manifesta causa. iam coruptum vno r. aut sine n scriptum est, propter versum, pro corruptum, aut conruptum: atque ita legit Pierius ad illum Virgil. versum lib. I. Æneid. læuáque Serestum. Non celabo lectorem tamen, Ioanni Colombino populari meo, viro docto, videri hoc loco legendum, An cælum nobis vltro natura, inimicum Deferat. putat enim ille primò inimicũ scriptum esse à Lucretio: deinde studiosum aliquem Lucretij lectorẽ, huius vocis interpretandæ causa, adscripsisse ad oram libri, corruptum: postremò imperitum librarium, qui ex illo exemplari, Lucretium descripserit, eiecta vera voce, inimicum, substituisse, corruptum. Si cui igitur hæc amici mei coniectura, erudita præsertim, atque ingeniosa placebit: gaudebo. Interea hoc quoque lectorem scire velim, hanc, quam excudendam curaui, scripturã, ordine tantùm duarum vocum, & numero litterarum in voce corruptum, à Parisiensi discrepare. sic enim habent codices Parisiẽs. An cælum nobis natura vltro corruptum, quam lectionem nonnulli probant, vt sit versus totus ex spondeis constans: quibuscum non pugnabo. Cùm hæc scripsissem in prima editione, non longò pòst tempore venit in mẽtem Adriano Turnebo, & Ioan. Aurato, mihíque cùm vnà essemus, neque corruptum, neque coruptum, legi posse, quia sit nouum, & inusitatum, neque, inimicum, quia ab antiquæ scripturæ vestigiis nimus remotum: sed cruẽtum. quod valet hoc loco, impurum, & inquinatum. cruor enim inquinat, & contaminat. Itaque qui cruentas manus habent, & qui hominem occiderunt, dicuntur habere manus impuras: & contrà qui neminem occiderunt, puras.

Hæc ratio quondam morborum, & mortifer æstus,
Finibu' Cecropiis funestos reddidit agros:
Vastauítque vias, exhausit ciuibus vrbem.
Nam penitus veniens, AEgypti è finibus ortus,
Aëra permensus multum, campósque natanteis,
Incubuit tandem populo Pandionis: omnes
Inde cateruatim morbo, mortíque dabantur.
Principiò caput incensum feruore gerebant:
Et dupliceis oculos suffusa luce rubenteis.
Sudabant etiam fauces intrinsecus atro
Sanguine, & vlceribus vocis via sæpta coibat:
Atque animi interpres manabat lingua cruore,
Debilitata malis, motu grauis, aspera tactu.
Inde, vbi per fauceis pectus complerat, & ipsum
Morbida vis in cor mæstum confluxerat ægris:
Omnia tum verò vitaï claustra lababant.
Spiritus ore foras tætrum voluebat odorem,
Rancida quo perolent proiecta cadauera ritu:
Atque animi prorsum vires totius, & omne

Languebat corpus leti iam limine in ipſo.
Intolerabilibúſque malis erat anxius angor
Adſiduè comes, & gemitu commiſta querela.
Singultúſque frequens noctem perſæpe, diémque
Corripere adſiduè neruos, & membra coactans,
Diſſoluebat eos defeſſos antè, fatigans.

HÆC RATIO QVONDAM) *Nunc incipit peſtem illam Athenienſem deſcribere. videtur autem Virg. lib. 3. Georg. hunc locum adumbraſſe, teſte Macrob. lib. 6. Saturn. his verſib. Hîc quondam morbo cæli miſeranda coorta eſt Tempeſtas, totóque auctumni incanduit æſtu: Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum: Corrupítque lacus: infecit pabula tabo. Nec via mortis erat ſimplex: ſed vbi ignea venis Omnibus acta ſitis miſeros adduxerat artus: Rurſus abundabat fluidus liquor, &c.* MORTIFER ÆSTVS) *ſic habent omnes libri vulgati. ſed tres manuſcripti, mortifer ae. ex quo legendum videtur, mortifer aër. verumtamen nihil ſum mutare auſus. ſatis eſt mihi hoc indicaſſe lectori.*

FINIBV' CECROPIIS) *finibus Atticis. ſic autem eſſe legendum, non, Finibus in Cecropis, probant libri veteres. Iam Cecrops Athenienſium rex fuit.*

NAM PENITVS VENIENS, ÆGYPTI E FINIBVS) *Ab hoc loco Thucydidis verba cum Lucretianis conferre incipiamus. ſic igitur ille lib. 2.* Ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, ὡς λέγεται, ἐξ αἰθιοπίας τῆς ὑπὲρ αἰγύπτου: ἔπειτα δὲ καὶ ἐς αἴγυπτον καὶ λιβύην κατέβη, καὶ ἐς τὴν βασιλέως γῆν τὴν πολλήν. ἐς δὲ τὴν ἀθηναίων πόλιν ἐξαπιναίως ἐνέπεσε. *id eſt, initiũ autem fecit primùm, vt aiunt, ex Æthiopia ea, quæ eſt ſupra Ægyptum: deinde etiam in Ægyptum, & Libyam deſcendit, atque in magnam regis Perſarum ditionis partem. tum autem in Athenienſium vrbem repente inuaſit.*

ÆGYPTI E' FIN. ORTVS) *In prima & ſecunda editione, ego pleroſque libros vulgatos ſecutus, edideram, Ægypti è finib. Orcus. Sed neſcio quo modo fugerat me, lectorem admonere, vt conſueui, libros ferè omneis veteres, quibuſcum congruunt aliquot vulgati, in his Baſilienſes, & Vicetini: habere ortus. quam ſcripturam nunc magis probo. neque quemquam mouere debet participium, veniens, quod antecedit, quaſi quædam* ταυτολογία *ſit, veniens, ortus. Nam, veniens, cohæret cum aduerbio, penitus: ortus cùm his, Ægypti è finibus. Et verò cùm hanc ſcripturã confirment verba ipſa Thucydidis,* ἤρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, *&c. tum maxime illa, quæ ſunt apud Tyrium Maximum in oratione 41.* Ἀθήνησι ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει, *&c.* λοιμὸς ἐμπεσὼν ἐξ αἰθιοπίας ἀρξάμενος καὶ καταβὰς διὰ τῆς βασιλέως γῆς, καὶ πελδυτήσας ἐκεῖ, καὶ ἱδρυθεὶς αὐτόθι, ἔφθειρε τὴν πόλιν. *id eſt, Athenis autem in vrbe, in qua populus ſummã rempub. tenebat, &c. peſtis inuecta, ex Æthiopia orta, cùm per fineis regis Perſarũ deſcendiſſet, & illuc erupiſſet, & ibidẽ conſtitiſſet, ciuitatẽ perdidit.*

CAMPOSQVE NATANTEIS) *maria, & lacus. ſuprà eodem libro: & liquidam molem, campóſque natanteis.* INCVBVIT TANDEM) *Thucyd.* ἐνέπεσε, *id eſt, incidit, ſeu potius incurrit, atque irruit.* PANDIONIS) *Pandion Athenarum rex, Philomelæ, & Procnæ pater.*

PRINCIPIO CAPVT INCENS. FER.) *Thucyd.* πρῶτον μὲν τῆς κεφαλῆς θέρμαι ἰσχυραὶ, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐρυθήματα, καὶ φλόγωσις ἐλάμβανε: *id eſt, primùm quidem capitis feruores acres & validi, & oculorum rubores, & inflammatio eos corripiebat.* SVDABANT ETIAM FAVCES) *Thucyd.* καὶ τὰ ἐντὸς, ἥ τε

φάρυγξ, καὶ ἡ γλῶσσα, εὐθὺς αἱματώδη ἦν. *id est, & interna, & fauces, & lingua cō-*
tinuò cruenta erant, seu cruore manabant. INDE, VBI PER FAVCEIS,
&c.) hic locus non ita propè accedit ad Thucydidis verba: non tamen à sententia
ipsa longè admodum discedit. sic enim ille: καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ κατέβαινεν ἐς τὰ στήθη
ὁ πόνος μετὰ βηχὸς ἰσχυροῦ. καὶ ὁπότε ἐς τὴν καρδίαν στηρίξαι, ἀνέστρεφέ τε αὐτήν, καὶ ἀπο-
καθάρσεις χολῆς πᾶσαι, ὅσαι ὑπὸ ἰατρῶν ὠνομασμέναι εἰσίν, ἐπῄεσαν. *id est, & non longo*
pòst temporis interuallo dolor in pectora descendebat cum tussi vehementi: & vbi
in corde, seu potius stomacho, hæserat, cùm ipsum torquebat, tùm purgationes bilis
omnes, quæ à medicis nominatæ sunt, consequebantur. Perspicuè Lucretius hoc loco
Græcos imitatus, cor pro stomacho posuit. Ex quo cardiaci dicti sunt. qua de re plu-
ra in commentariis Horat. ad illud, vt solet in cor Traiecto lateris miseri, capitisque
dolore, saty. 3 lib. 2. VITAI CLAVSTRA) *nihil muto. verumtamen*
codex Vaticanus habet, vitalia claustra lababant.

SPIRITVS ORE FORAS) *Thucyd.* καὶ πνεῦμα ἄτοπον, καὶ δυσῶδες ἠφίει: *id*
est, & spiritus absurdus, & tæter, & grauis odoris edebatur.

INTOLERABILIBVSQVE MALIS, &c.) *videtur pluribus verbis*
expreßisse quod dixit Thucyd. breuius. καὶ αὗται μετὰ ταλαιπωρίας μεγάλης, *id est,*
& eæ magno cum cruciatu corporis, animique afflictatione.

SINGVLTVSQVE FREQVENS) *Thucyd.* λύγξ τε τοῖς πλείοσιν ἐνέπιπτε
κενή, σπασμὸν ἐνδιδοῦσα ἰσχυρόν: *id est, & singultus pluribus accidebat inanis, conuul-*
sionem membrorum validā afferens. verùm, vt ne soli Lucretio, sed etiā Thucydidi
ipsi medeamur, & consulamus, legendum videtur apud Thucyd. non κενή, *sed* πυ-
κνή, *idque ex verbis Lucretij, Singultúsque frequens.* COACTANS) *cogens:*
vt sup. & immutare coactat. DEFESSOS ANTE, FATIGANS.) *fa-*
tigans eos, qui iam antè vi ipsius morbi defeßi erant.

Nec nimio quoiquam posses ardore tueri
Corporis in summo summam feruiscere partem:
Sed potius tepidum manibus proponere tactum:
Et simul vlceribus quasi inustis omne rubere
Corpus, vt est, per membra facer cùm diditur ignis.
Intima pars homini verò flagrabat ad ossa:
Flagrabat stomacho flamma, vt fornacibus, intus.
Nil adeò posset quoiquam leue, tenuéque membris
Vertere in vtilitatem: ad ventum, & frigora semper,
In fluuios partim gelidos ardentia morbo
Membra dabant, nudum iacientes corpus in vndas:
Multi præcipites lymphis putealibus altè
Inciderunt ipso venientes ore patente.
Insedabiliter sitis arida corpora mersans
AEquabat multum paruis humoribus imbrem.
Nec requies erat vlla mali: defessa iacebant
Corpora: mussabat tacito medicina timore.
Quippe patentia cùm totas ardentia nocteis

Lumina versarent oculorum expertia somno.
Multáque præterea mortis tum signa dabantur.
Perturbata animi mens in mærore, metúque:
Triste supercilium, furiosus voltus, & acer:
Sollicitæ porrò, plenæq; sonoribus aures:
Creber spiritus, aut ingens, ratóque coortus:
Sudorísque madens per collum splendidus humor:
Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore,
Salsáque, per fauceis raucas vix edita tussi.
In manibus verò trahier neruí, & tremere artus:
A' pedibúsque minutatim succedere frigus
Non dubitabat: item ad supremum denique tempus
Compressæ nares: nasi primoris acumen
Tenue, cauati oculi, caua tempora, frigida pellis,
Duráque: inhorrebat rictum: frons tenta minebat.
Nec nimio rigida pòst strati morte iacebant:
Octauóque ferè candenti lumine solis,
Aut etiam nona reddebant lampade vitam.
Quorum si quis (vt est) vitarat funera leti
Vlceribus tætris, & nigra proluuie alui:
Posterius tamen hunc tabes, letúmque manebat:
Aut etiam multus capitis cum sæpe dolore
Corruptus sanguis plenis ex naribus ibat.
Huc hominis totæ vires, corpúsque fluebat.
Profluuium porrò qui tætri sanguinis acre
Exierat, tamen in neruos huic morbus, & artus
Ibat, & in parteis genitaleis corporis ipsas.
Et grauiter partim metuentes limina leti
Viuebant, ferro priuati parte virili:
Et manibus sine nonnulli, pedibúsque manebant
In vita tamen, & perdebant lumina partim:
Vsqueadeò mortis metus his incesserat acer.
Atque etiam quosdam cepere obliuia rerum
Cunctarum, neque se possent cognoscere vt ipsi.

NEC NIMIO QVOIQVAM) *Thucyd.* καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν ἁπτομένῳ σῶμα, οὐκ ἄγαν θερμὸν ἦν, οὔτε χλωρόν, ἀλλ' ὑπέρυθρον, *&c. id est, & corporis quidem extremitas non erat admodum tactu calida, neque pallida, aut viridis, sed subrubra.*

CORPORIS, IN SVMMO) *Ordo est, nec posses tueri, hoc est videre, cuiquam summam corporis partem in summo, subintell. corpore, nimio ardore feruescere. Quòd autẽ Zoilus legi posse existimat, Corpore in summo, &c. vt sit hiatus.*

facessat hinc cum suis hiatibus. Quòd si tantopere hiatibus delectatur, adhibeat eos in suis versibus, non in Lucretianis, præsertim vbi nihil est necesse, vt hîc non est, neque item suprà non longe à principio huius libri. Illud in his rebus ne me arripuisse rearis, &c. in quo versu, sublato prouocabulo, me, vult legi, ne arripuisse rearis, &c. Nec sat habet hos præclaros hiatus Lucretio allinere, sed etiam in Virgilio hac abutitur hiatuum licentia. Censet enim, aut certè assentitur cuidam, qui non longè à principio libri 3. Georg. in altero horum versuum, Hunc quoq; vbi aut morbo grauis, aut iam segnior annis Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ, sic legendum censent, abde domo, & turpi ignosce senectæ: non intelligens, negationē, nec, non esse coniungendam cum verbo, ignosce, sed cum voce, turpi, hoc modo, & non turpi ignosce senectæ. Quòd cùm ego, & Simeo Bosius, vir doctissimus, acerrimique ingenij, vnà legeremus, risum continere non poteramus. Nam quòd ille Aurato auctore se ita restituisse, scriptum reliquit: defugit Auratus auctoritatem, atque adeò negat sibi hoc vmquam ex ore excidisse: aut, si etiam forte sibi aliquando exciderit: negat se eo animo protulisse, vt vulgaretur. queritur de illo alia quædam, quæ in præsenti reticebo, ne quid de amicitia nostra detrahere videar. illum enim, qui auctoritate Aurati nititur, amaui, & verò etiam nunc amo: quamquam ab officio aliquando discessit, & se gratiam meam parui facere ostendit. Verùm lubet hoc dissimulare, siue potius obliuisci. Volo enim constantior esse in amicitia colenda, & amicis retinēdis, quàm video vulgus hominum solere. ET SIMVL VLCERIBVS, &c.) Thucyd. φλυκταίναις μικραῖς καὶ ἕλκεσιν ἐξηνθηκός· id est, pustulis paruis, & vlcerib. efflorescens. INTIMA PARS HOMINI) τὰ δὲ ἐντὸς, οὕτως ἐκαίετο, ὥστε, &c. internæ autem partes ita flagrabant, &c. Quidam libri habent, hominum.

AD OSSA) alij libri habent, adesa. quod minus probo. verumtamen iudicet lector eruditus. NIL ADEO POSSET QVIDQVAM, &c.) sic flagrabat (inquit) pars hominum, seu hominis intima, vt nullum quantumuis leue, ac tenue vestimentum posset membris vertere in vtilitatem, id est, afferre vtilitatem, seu esse vtilitati. hanc esse huius loci sententiam licet ex Thucydide intelligere. sic enim ille. τὰ δὲ ἐντὸς, οὕτως ἐκαίετο, ὥστε μήτε τῶν πάνυ λεπτῶν ἱματίων, καὶ σινδόνων τὰς ἐπιβολὰς, μήτε ἄλλο τι, ἢ γυμνὸν ἀνέχεσθαι. id est, intimæ autem partes ita flagrabant, vt neque tenuissimarum vestium, & linteorum iniectiones, neque aliud quicquam, præter nuditatē, sustinere possent. Vertere in vtilitatē, sic dictum vt à T. Liuio, vertere in perniciē. sic enim loquūtur Latini, hæc res tibi malè vertat, & bene vertat: & in perniciē, seu, in vtilitatē vertat: in quibus generibus, verbū, vertat, est absolutū. Plautus Trucul. Malè vertit res pecuaria mihi apud vos: nunc vicissim volo habere aratiūculam pro copia hîc apud vos. sic ab Ennio dictum est, hæc bene verruncent populo, id est bene vertant. Quòd si quis tamen hoc, vertere, sic absolutè positum, non poterit concoquere, & ægre feret, licebit ei per me legere, Verti in vtilitatem, vt huc recipiamus hiatū, tolerabiliter, & vsitatè, quia i vocalis, lōga est. Sed videtur legēdum, Nil adeò vt posset quidq. &c. vt pendeat ex iis, quæ antecedunt.

ADVENTVM, AD FRIG. S.) huius loci hæc sententia est. ad ventum, & ad frigora semper membra dabant: atque, dum frigus captabant, partim se in fluuios coniiciebant, partim in puteos præcipites cadebant.

IN FLVVIOS PARTIM GELIDOS) id est, alij in fluuios gelidos se coniiciebant. Thucyd ἥδιστά τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὐτοὺς ῥίπτειν. καὶ πολλοί, &c. & libentissimè in aquam frigidam seipsos coniiciebant.

LYMPHIS PVTEALIBVS) *Thucyd.* καὶ εἰς φρέατα, τῇ δίψῃ ἀπαύστῳ συνεχόμενοι. *id est, & in puteos multi se præcipites egerunt inexplebili siti cruciati. quidam libri vulgati habent,* Nymphis putealibus. INSED. SITIS AR. CORP. M. ÆQ. M. P. H) *id est, tanta erat eorum sitis, vt multa aquæ, & humoris copia epota, nihilo plus valeret ad sitim sedandam, quàm aqua pauca: vel sic: sitis ingens, & insedabilis efficiebat, vt magna aquæ copia, aqua pauca videretur. Atque hanc esse huius loci sententiam, verba Thucydidis ostendunt.* καὶ ἐν τῷ ὁμοίῳ καθεστήκει τό τε πλέον, καὶ ἔλασσον ποτόν· *id est, tantundem eis proderat liberalior, & parcior potus ad sitim sedandam.* NEC REQVIES ERAT VLLA MALI) *Thucyd.* καὶ ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν· *id est, & quietis ademta facultas. Omnino non videtur hîc idem dicere Thucydides, & Lucret. primo adspectu: sed si attente consideralbis, nihil inter se discrepare reperientur. quid enim est aliud non esse requiem mali, quàm non dari conquiescendi facultatem? Macrobius lib. 6. Saturn. hunc versum profert cum eo, qui deinceps sequitur, & confert cum Virgilianis, vt diximus.* MVSSABAT) *Mussare (inquit Nonius) est depressa voce loqui, quod celari velis. Varro putat mussare dictum à littera* μῦ, *quia muti ne* μῦ *quidem pronuntiare possunt. Virgil. lib. 12. mussat rex ipse Latinus. De hoc verbo plura suprà ad illum locum, Sed quia multa sibi cernunt contraria, mussant, & c. lib. 1. quibus adde quæ scribit Sosipater lib. 2. Instit. gramm. Mu facere, pro mutire. Lucil. Satyr. lib. Non laudare hominem quemquam, neque mu facere vmquam. significat igitur Lucretius ita nouum, & inusitatum morbi genus fuisse, vt medici nihil excogitare possent, quod ad eum leuandum valeret. quod dicetur planius infrà, Nec ratio remedi communis certa dabatur.*

QVIPPE PATENTIA CVM T. ARD. N.) *quippe cùm, inquit, nocteis totas insomneis ducerent.* LVMINA VERS. OC. EXP.) *Thucyd.* καὶ ἡ ἀγρυπνία ἐπέκειτο διὰ παντός. *& perpetuæ vigiliæ vrgebant. expertia somno dixit, vt suprà lib. 2. Ipsa sua per se sponte omnia Dis agere expers.*

MVLTAQVE PRÆTEREA) *hæc, quæ deinceps sequuntur ab hoc versu, vsque ad eum, cuius principium est, Octauóq; ferè, & c. non sunt apud Thucyd. sed probabile est, ea Lucretium sumsisse à medicis, vt ab Hippocrate, in Prognost.*

ANIMI MENS) *lib. 4 Mens animi vigilat.* PLENÆQVE SON) *tinnitus aurium,* CREBER SPIR. AVT ING. V.) *Hippocr. Progn.* πνεῦμα πυκνὸν μὲν ἐὸν, πόνον σημαίνει, ἢ φλεγμονὴν ἐν τοῖσιν ὑπὲρ τῶν φρενῶν χωρίοισι· μέγα δὲ ἀναπνεόμενον διὰ πολλοῦ χρόνου, παραφροσύνην δηλοῖ, *& c. id est, spiritus creber, dolorem, aut inflammationem significat: magnus autem, & longo interuallo coortus, dementiam declarat.* SVDORISQVE MADENS, & c.) *sudores frigidi per caput, & collum sunt letales, vt licet ex Hippocr. intelligere in Prognost.*

TENVIA SPVTA, MIN. CR. C.) *Hippocr. ibidem.* πτύελον ξανθὸν ἐὸν, ἢ πυρρὸν, ἢ πολλὴν βῆχα παρέχον, καὶ μὴ ἰσχυρῶς συμμεμιγμένον, κάκιον γίνεται. *id est, sputum flauum, aut rufum, aut quod multam tussim præbeat, & minutum, neq; admodum concretum, deterius est.* CONTACTA) *Putaram olim legendum, contincta, non contacta, ex illo versu lib. 2. Ex ineunte æuo nullo contincta calore. Nunc vtrobique, atque adeò vbique, contacta, &, contingere, non, contincta, neque contingere, legendum arbitror. quamquam de omnibus non affirmo: de hoc loco, & nonnullis aliis non dubito. contacta autem croci colore, id est crocei coloris. ex contactu enim coloris alicuius, contrahitur color. sic suprà lib. 4. princip. prius oras pocula*

circùm

circum Contingunt mellis dulci, flauóque colore. IN MANIB. TRAHIER
NERVI, &c.) id est in manibus verò nerui contrahebantur, & tremebant artus:
seu nerui contrahi, & artus tremere nõ dubitabant. Licet etiam sic legere, nerui tra-
hier, tremere artus, ἀσυνδέτως. SVCCEDERE) sursum ire, vt sup. eod. lib. An
simulac nubes successere, ipse in eas tum Descendit, &c.
NON DVBITABAT) audebat, ἐτόλμα. tralatio est. sic sup. eod. lib. Vitigeni
latices in aquaï fontibus audent Misceri, &c. & lib. 4. Non dubitant transire se-
quenti cóncita plaga. Sed Io. Auratus, collega meus, vir ingenio, & doctrina præ-
stans, existimat hoc loco legendũ, Endobitabat, id est incipiebat. endoitiũ enim, ini-
tium & ingressum significat: vel, imbititabat, à verbo imbitito, as. Porrò autem,
Endobitabat, nõ à verbo antiquo betere, quod ire significat, & endo, præpositione
item antiqua, sed ab, endo, & ito, as, interposito b, oritur. Ego nihil muto.
AD SVPR. DENIQ. T.) vsq; ad diem mortis. NASI PRIM. A. T.)
Hippocr. ibid. ῥὶς ὀξεῖα, id est, nasus acutus. Corn. Celsus lib. 2 cap. VI. nares acutæ.
CAVATI OCVLI) Hippocr. ὀφθαλμοὶ κοῖλοι. Celsus ibid. oculi concaui.
CAVA TEMPORA) Hippocr. κρόταφοι συμπεπτωκότες, id est tempora contra-
cta, aut coëuntia. FRIGIDA PELLIS, DVRAQVE, &c.) Hippocr.
καὶ τὸ δέρμα τὸ περὶ τὸ μέτωπον, σκληρόν τε, καὶ περιτεταμένον, καὶ καρφαλέον ἐόν. i. & pellis
fronti circundata, dura & extenta, & arida. Celsus ibid. cutis circa frontem dura,
& acuta. INHORREBAT RICTVM) sic excudendum curaui, veteris
scripturæ vestigia secutus. rictum autem, vsurpatum esse à veteribus in neutro gene-
re testatur Nonius Marcellus. & suprà idem Lucretius vsurpauit lib. 5. cùm primùm
magna Molossûm Mollia ricta fremunt, &c. & M. Tullius lib. accus. IIII. vsque eò,
iudices, vt, rictum eius, ac mentum paullo sit attritius.
FONS TENTA MINEBAT) sic esse legendum euincunt verba illa Hip-
pocratis, & Celsi, quæ paullo antè protuli. δέρμα τὸ περὶ τὸ μέτωπον, σκληρόν τε καὶ πα-
ρατεταμένον, καὶ καρφαλέον ἐόν. id est pellis fronti circumiecta dura, & tenta, & sicca.
minebat autem, id est imminebat, simplex pro composito: vt suprà eod. lib. Inclina-
ta minent in eamdem prodita partem. NEC NIMIO RIG. POST
STRATI M.) secutus sum vestigia scripturæ veteris, tametsi corruptæ: atque iis
ducibus ad veræ lectionis cubile (nisi fallor) peruéni. habent autẽ libri veteres par-
tim, post artus morte iacebant: & ita cod. Veneti antiqui, & Paris. partim, post arti.
alij vulgati, prostrati. sententia autem plana est. nec nimio, id est nec multo admodũ
pòst, rigida morte strati iacebant. Iampridem me piget admonere lectorem, hanc &
illam emendationem à Zoilo esse compilatam, & auersam. Sed tamen venit mihi
in mentem nõ tacere, etiam hanc ab illo impudentissimè & palàm mihi esse ereptã.
OCTAVOQVE FERE) id est & octauo ferè, aut nono pòst quàm ægrotare
cœperant die, moriebantur. Thucyd. ὥστε ἢ διεφθείροντο οἱ πλεῖστοι ἐναταῖοι, καὶ ἑβδομαῖοι,
&c. id est, itaque aut interibant plurimi nono, & septimo die, &c.
QVORVM SI QVIS, (VT EST) VITARAT) Thucyd. ἢ εἰ διαφύγοιεν,
ἐπικατιόντος τοῦ νοσήματος ἐς τὴν κοιλίαν καὶ ἑλκώσεώς τε αὐτῇ ἰσχυρᾶς ἐγγιγνομένης, καὶ διαρ-
ροίας ἅμα ἀκράτου ἐπιπιπτούσης, οἱ πολλοὶ ὕστερον διὰ τὴν ἀσθένειαν διεφθείροντο. id est, aut si
effugissent, multi, cùm descendisset morbus in aluum, simúlque profluuium immo-
deratum accessisset, posterius propter infirmitatem interibant.
VLCERIBVS TÆTRIS) sic restitui, Thucydidẽ secutus. sic enim ille, ἑλκώ-
σεώς τε ἰσχυρᾶς ἐγγιγνομένης, &c, quæ verba suprà interpretati sumus.

(VT EST)) vt est aliquis, vel vt sunt aliqui, qui effugerunt: vel, vt verum est aliquos effugisse. AVT ETIAM MVLTVS) hæc obscurius videntur ex Thucyd. expressa. sic enim ille. καὶ διεξῄει γὰρ διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἄνωθεν ἀρξάμενον τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ πρῶτον ἱδρυθὲν κακὸν, id est, peragrabat enim huius mali vis totum corpus, superne exorsa, & in capite primùm sedem nacta.

PLENIS EX NARIBVS) sic legi debet, non, vt est in codicibus vulgatis, expletis. nisi quis malit legi, pletis ex naribus, vt intelligamus pletas nareis, completas, à verbo, pleo, es. hanc coniecturam arripuit Zoilus.

PROFLVVIVM PORRO QVI) ordo est, qui porrò exierat, id est effugerat, & vitauerat profluuiũ acre, seu vehemens sanguinis, huic tamen morbus ibat, atque erumpebat in neruos, & artus, & parteis ipsas genitaleis: id est gignendi vim habenteis. verbum, exierat, iunxit cum accusandi casu, vt paucis versibus pòst. Aut procul absiliebat, vt acrem exiret odorem: & lib. 5. Nam transuersa feros exibant dentis adactus Iumenta. Sic Virgil. lib. V. Corpore tela modò, atque oculis vigilantibus exit. Idem lib. XI. Sustinet à iugulo dextram, & vim viribus exit. vide quæ suprà annotata sunt ad illum versum, lib. V. Nam transuersa feros exib. d. adact. sic Horatius iunxit cum eodem casu verbum euagari, od. 15. lib. 4. & ordinem Rectum euaganti frena licentiæ Iniecit. nunc ad Thucyd. sic igitur ille. καὶ εἴ τις ἐκ τῶν μεγίστων περιγένοιτο, τῶν γε ἀκρωτηρίων ἀντίληψις αὐτοῦ ἐπεσήμαινε, &c. id est & si quis ex maximis illis morbi doloribus incolumis, & victor discessisset: at extremorũ ipsius membrorum obsessio magnas superesse morbi reliquias significabat, &c.

TAMEN IN NERVOS HVIC M.) Thucyd. κατέσκηπτε γὰρ καὶ ἐς αἰδοῖα, καὶ ἐς ἄκρας χεῖρας, καὶ πόδας. id est, impetum enim faciebat in parteis genitaleis, & manus, & pedes. ET GRAVITER PARTIM, &c.) id est, & metuentes mortem, partim viuebant sine parte virili, partim sine manibus, partim sine pedibus. Thucyd. καὶ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφευγον, id est, & multi his corporis partibus priuati mortem effugiebant. Sed existimat Petrus Victorius lib. XXXV. Variar. lect. cap. VIII. Thucydidis sententiam non satis esse assecutum Lucretium, neq; rectè interpretatum, quia, inquit, dicat Lucretius, quosdã hoc morbo correptos, cùm mortem valdè metuerent, vixisse, & mortem effugisse, posteaquàm ferro priuati fuissent parte virili, aut manibus, aut aliis membris, in quæ membra vis illius morbi forte irrupisset, atque inuasisset: adhibito videlicet chirurgo, qui parteis illas affectas exsecaret: de qua re tota nullum à Thucydide verbum fieri. sic ille. Ego verò arbitror & Lucretium Thucydidis sensum acutissimè perspexisse, & P. Victorium, cui aliter visum est, hîc vehementer errasse: quod item alibi ei, vt homini, sæpe vsu venisse aliàs ostendam. Sed nunc hoc, quod est in manibus, videamus: illa aliàs. Verba igitur Thucydidis hæc sunt, καὶ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφευγον, & cet. Ego autem dico, horum verborum eam ipsam sententiam esse, quam Lucretius expressit, nisi quòd id, quod breuius à Thucydide dictum est, & idcirco fortasse obscurius, Lucretius vberius, & ita planius explicauit. Nam cùm dicit Thucydides, multos, dum his membris priuantur, mortem effugisse: nihil aliud significat, quàm eos mortem metuenteis, adhibito chirurgo, qui scalpello parteis illas affectas præcideret, periculum effugisse, & vixisse. participium enim στερισκόμενοι hoc valet, patientes se priuari à medico, seu chirurgo & cet. & διέφευγον, id est, effugiebant, metum includit. nam qui periculum effugit, intelligitur fugisse. Quisquis fugit autem, metuit. NONNVLLI) partim.

ET PERDEBANT LVMINA PARTIM) Thucyd. εἰσὶ δὲ οἳ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν, id est, sunt & qui oculis priuati manebant in vita. VSQVE ADEO MORT. MET. HIS INCESSERAT ACER.) sic videtur hic versus restitui posse, leui immutatione facta, nempe ex, incusserat, (quo modo habet libri omnes & manuscr. & typis excusi,) facto, incesserat: quod probabat Auratus. sic sup. eod. lib. vel grauis ignis Impetus incessit. Sed, si liceret, mallem ita reponi, nimirum verbis in suum ordinem restitutis. Vsqueadeò incussus mortis metus his erat acer. Vsqueadeò acer (inquit ἐπιφωνηματικῶς) his erat incussus, id est, iniectus mortis metus: vsque adeò acriter mortem extimescebant. Cùm ita iam bis edidissem, dico, his incesserat acer: Zoilus maluit legi, Vsque adeò mortis metus his inuaserat acer, nimis longo ab antiqua scriptura interuallo. ATQVE ETIAM QVOSDAM C. OBL.) Thucyd. τοὺς δὲ καὶ λήθη ἐλάμβανε παραυτίκα ἀναστάντας τῶν πάντων ὁμοίως, καὶ ἠγνόησαν σφᾶς τε αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐπιτηδείους, id est, nonnullos autem cùm è morbo conualuissent, & è lecto surrexissent, statim omnium peræquè rerum obliuio capiebat, necnon & seipsos, & familiareis, ac necessarios suos ignorabant.

Multáque humi cùm inhumata iacérent corpora suprà
Corporibus: tamen alituum genus, atque ferarum
Aut procul absiliebat, vt acrem exiret odorem:
Aut, vbi gustarat, languebat morte propinqua.
Nec tamen omnino temerè illis solibus vlla
Comparebat auis, nec noctibu' sæcla ferarum
Exibant siluis: languebant pleraque morbo,
Et moriebantur: cum primis fida canum vis
Strata viis animam ponebat in omnibus ægram.
Extorquebat enim vitam vis morbida membris.
Incomitata rapi certabant funera vasta:
Nec ratio remedi communis certa dabatur.
Nam, quod aliis dederat, vitaleis aëris auras
Voluere in ore licere, & cæli templa tueri:
Hoc aliis erat exitio, letúmque parabat.
Illud in his rebus miserandum, & magnopere vnum
AErumnabile erat, quòd, vbi se quisque videbat
Implicitum morbo, morti damnatus vt esset:
Deficiens animo mæsto cum corde iacebat,
Funera respectans animam & mittebat ibidem.
Idque vel in primis cumulabat funere funus.
Quippe etenim nullo cessabant tempore apisci
Ex aliis alios auidi contagia morbi.
Nam, quicumque suos fugitabant visere ad ægros,
Vitaï nimiùm cupidi, mortísque timentes:
Pœnibat paullo pòst turpi morte, maláque

Desertos, opis experteis, incuria mactans,
Lanigeras tanquam pecudes, & bucera sæcla.
Qui fuerant autem præstò, contagibus ibant,
Atque labore, pudor quem tum cogebat obire,
Blandáque lassorum vox mista voce querelæ.
Optimus hoc leti genus ergo quisque subibat.
Inq; aliis alium populum sepelire suorum
Certantes, lacrymis lassi, luctúque redibant.
Inde bonam partem in lectum mærore dabantur:
Nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus,
Nec mors, nec luctus tentaret tempore tali.

INHVMATA) *ἄταφα, seu ἄθαπτα, insepulta.* IACERENT SVPRA CORPOR.) *id est, cùm multa corpora superiacerent corporibus, vt intelligamus, verbũ compositũ esse diuisum.* TAMEN ALITVVM GEN.) *Thucyd.* τὰ γὰρ ὄρνεα καὶ τετράποδα, ὅσα ἀνθρώπων ἅπτεται, πολλῶν ἀτάφων γιγνομένων, ἢ οὐ προσῄει, ἢ γευσάμενα διεφθείρετο: *&c. i. aues enim & quadrupedes, quæ carnem humanam tangunt, cùm multa corpora iacerent insepulta, aut ad ea non accedebant, aut si gustarant, interibant.* VT ACREM EXIRET OD.) *sic restitui, reclamantibus libris omnibus, in quibus legitur, exciret odorem. exiret odorem enim, dixit, pro declinaret, effugeret, vt suprà docuimus, ibi. Profluuiũ porrò qui tætri sanguinis acre Exierat, &c. sic & Propertius hoc verbum cum accusandi casu coniunxit, lib. 3. eleg. 3. Cúr ve suos fineis altum non exeat æquor. quamquam non videtur Propertius in eãdem significationem vsurpasse, neque ab eadem re transtulisse.*

ILLIS SOLIBVS) *Sic habent quattuor libri manuscripti. quibuscum congruunt vulgati, Veneti antiq. & Parisiens. solibus autem interpretor, diebus. sic Persius, sat. multos consumere soles. fuit tamen cùm putarẽ legendum, temere illis vlla diebus. sed hæc certior, ac tutior lectio est. ceteri tamen vulgati habent, sedibus, & ita videtur legisse Macrob: lib. 6. Saturn. Sed ego exempla Macrobij corrupta esse puto. Thucyd.* τῶν μὲν τοιούτων ὀρνίθων ἐπίλειψις σαφὴς ἐγένετο, καὶ οὐχ ἑωρῶντο οὔτε ἄλλως, οὔτε περὶ τοιοῦτον οὐδέν. *id est, talium quidem auium penuria manifesta erat, neque alibi comparebant, neque circa vlla talia cadauera.*

NEC NOCTIBV') *sic restitui, secutus obscura antiquæ scripturæ vestigia. Nam libri manuscripti habẽt, partim, nec noctia, partim, nec noctis, quibuscum cõsentiunt nonnulli vulgati. Sententia autem huius loci plana est. Nec temerè (inquit) id est, non fere, seu raró admodum illis solibus: id est, illis diebus, & sole lucente, auis vlla comparebat, nec illis noctibus, feræ exibant è siluis.*

CVM PRIM. FID. C) *Thucyd* οἱ δὲ κύνες μᾶλλον αἴσθησιν παρεῖχον τοῦ ἀποβαίνοντος διὰ τὸ συνδιαιτᾶσθαι. *i. canes autem propter contubernij, & victus societatẽ sensum mali ingruentis magis præbebant. Lucret. lib. 5. Et leuisomna canum fido cum pectore corda.* INCOMITATA RAPI) *rapiebantur funera, non sollemni more, & pompa ducebantur. non enim propinqui, neque amici, suorum corpora ad rogum prosequebantur: sed aut paßim insepula iacêre patiebantur, aut in alienum*

rogum temere conijciebant. incomitata, id est, non comitata, παθητικῶς.

NEC RATIO REMEDI COMM.) Thucyd. ἔθνησκον δὲ οἱ μὲν ἀμελείᾳ, οἱ δὲ καὶ πάνυ θεραπευόμενοι. ἕν τε οὐδὲ ἓν κατέστη ἴαμα, ὡς εἰπεῖν, ὅ, τι χρῆν προσφέροντας ὠφελεῖν, id est, moriebantur autem alij incuria, alij etiam cùm studiosè curarentur. nullúmque ferè certum fuit remedium, quod adhibitum profuerit.

NAM, QVOD ALIIS DEDERAT) Thucyd. τὸ γάρ τῳ ξυνενεγκὸν, ἄλλον τοῦτο ἔβλαπτε: id est nam quod alicui profuerat, hoc alij nocebat. in voce, aliis, quæ est in hoc versu, duæ vocales, ii, habentur pro vna syllaba. quidam libri tamen habẽt, ali, in numero singulari, vnico i. à recto alis. Quod igitur aliis, aut alij dederat licere, τὸ ἐξεῖναι, id est, licentiam, seu, vt liceret voluere in ore vitaleis auras, hoc est animam è cælo ducere, & spirare, & cælum adspicere, hoc erat aliis exitio.

ET CÆLI TEMPLA TVERI,) id est, & lucem intueri: ὁρᾶν φάος ἠελίοιο. suprà lib. 3. princip. Et sæpe vsque adeò mortis formidine vitæ Percipit humanos odium, lucísque videndæ, &c. Virgil. lib. 4. Æneid. tædet cæli conuexa tueri.

ILLVD IN HIS R. MIS. &c.) δεινότατον δὲ παντὸς ἦν τοῦ κακοῦ ἥ τε ἀθυμία, ὁπότε τις αἴσθοιτο κάμνων· πρὸς γὰρ τὸ ἀνέλπιστον εὐθὺς τραπόμενοι τῇ γνώμῃ, πολλῷ μᾶλλον προΐεντο σφᾶς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἀντεῖχον· καὶ ὅτι ἕτερος παρ' ἑτέρου θεραπείας, ἀναπιμπλάμενοι, ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον· καὶ τὸν πλεῖστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει: i. omniũ autẽ malorũ hoc erat grauißimum, & maxime horrendum, & quòd, simulatque aliquis se à morbo correptum esse sentiebat, de sua salute desperabat, animúmque despondebat: (omni enim spe salutis orbati, multo magis sese proiiciebant, ac negligebant, neq; durabant, aut resistebant:) & quòd alter ab alterius curatione malum contrahentes, tanquam pecudes, moriebantur. atque hoc quàm plurimis interitum afferebat. hanc Thucydidis sententiam octo versibus expreßit Lucret. quod ostendemus minutatim.

ÆRVMNABILE) ærumnosum. QVOD VBI SE QVISQVE VIDEB. IMPL. M.) Thucyd. ὁπότε τις αἴσθοιτο κάμνων, id est, vbi se morbo implicitum, atque impeditum sentiret.

DEFICIENS ANIMO, MÆSTO CVM CORDE) Thucyd. ἀθυμία, animi contractio, & desperatio.

QVIPPE ETENIM, &c.) ordo est. Quippe etenim contagia morbi auidè non cessabãt alios ex aliis apisci: id est, adipisci, & corripere. Thucyd. ἕτερος ἀφ' ἑτέρου θεραπείας, ἀναπιμπλάμενοι: alter ab alterius curatione, morbum contrahentes.

IDQVE VEL IN PRIMIS) Thucyd. καὶ τὸν πλεῖστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει: id est, atque hoc plurimam stragem edebat.

NAM, QVICVMQVE SVOS FVGITABANT) hunc locum (præfiscinè præfatus dixerim) felicißime restitui. nam, cùm in duobus libris manuscriptis ita scriptũ reperissem, fugitabãt, vt se redat ægros: in aliis, viscere ad ægros: in vno, visere ad ægros: ego, visere ad ægros, reposui, coniecturam meam approbantibus Adriano Turnebo, Ioan. Aurato, & multis aliis viris doctiß. Necui autem insolens videatur, ita loqui, visere ad ægros, proferam aliquot ex bonis scriptoribus exempla. Lucret. lib. 2 & crebra reuisit Ad stabulũ, desiderio perfixa iuuẽci. & lib. 5. Propterea fit, vt hæc ad signum quodque reuerti Mobilius videatur, ad hanc quia signa reuisunt. Terent. Adelph. Hera, ego hinc ad hos prouisam. Idem Hecyra. nostra illico it visere ad eam. Idem ibid. Quòd heri nemo voluit te visentem ad eam intromittere. quamquam hîc licet ita distinguere, te visentem, ad eam intromittere. Plaut. Capt. Postremò, Hegio, si parua iuriiurandò'st fides, Vise ad portũ. A. Gell. cap. vlt. lib. 13.

Cùm valebo ab oculis, reuise ad me. Idem lib. 2. cap. 26. Phauorinus philosophus cùm ad M. Frontonem consularem pedibus ægrum viseret, &c. Huius autem loci hæc sententia, & hic ordo verborum est. Nam, quicumque fugitabat visere ad amicos, & propinquos suos ægros, dum nimiùm sunt vitæ cupidi, mortísque timentes, hos incuria mactans paullo pòst pœnibat, id est, puniebat, seu punibat turpi morte, maláque, desertos, atque opis experteis. Thucyd. Εἴτε γὰρ μὴ θέλοιεν δεδιότες ἀλλήλοις προσιέναι, ἀπώλλυντο ἔρημοι, καὶ οἰκίαι πολλαὶ ἐκενώθησαν ἀπορίᾳ τοῦ θεραπεύσοντος, &c. id est, nam siue noluissent metu deterriti se mutuò inuisere, deserti peribant, multæque domus exinanitæ atque exhaustæ sunt inopia hominum, qui curarent, &c.

POENIBAT,) i. punibat. huius loci restitutionem debemus Adriano Turnebo: qui cùm animaduertisset in libris manuscrip. esse scriptũ, pœnibus at, valdè εὐστόχως pœnibat legendum esse vidit. pœnibat autem dictũ pro punibat, æ pro u. more veteribus vsitato. sic à Pœnis Afrus Punicus, a, um. pœna, punio: muri, mœri. de quibus sup. ibi, exesor mœrorum. LANIGERAS TANQ. PEC.) Thucyd. ὥσπερ τὰ πρόβατα ἔθνησκον. i. tanquam pecudes moriebantur. Admonet me hic locus, vt eruditi cuiusdam iuuenis coniecturã, quam mecum nuper cõmunicauit, de Plinij verbis, quæ leguntur lib. 7. cap. 2. referam. Sic autem Plin: In eadẽ Africa familias quasdam effascinantium Isigonus & Nymphodorus esse tradunt: quarum laudatione intereant probata, arescant arbores, emoriantur infantes. Quòd igitur alij quidam docti viri putant, probata, Græcam vocẽ esse, pro pecudibus, aut ouibus à Plin. positam, iuuenis ille acerrimo ingenio præditus, arbitratur, hæc Plinij verba esse corrupta, legẽdúmq; hoc modo, interea probatæ arescãt arbores. probatas autem arbores intelligit, quæ in aquis non putruerint. Sic enim Theophrast. δένδρα, ἃ οὐ διασήπεται ἐν ὕδασι. Sed Adrianus Turnebus apud Plin. nihil mutandum putat: sicq; Plinij verba explicat, intereant probâta: id est, ea, quæ laudata ab illis familiis fuerint, quasi fascinata, profertque in hanc sententiam Virgilij versus ex Melibœo. Aut si vltra placitum laudarit, baccare frontem Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.

QVI FVERANT AVTEM PR.) Thucyd. εἴτε προσίοιεν, διεφθείροντο: i. siue ad suos accederent, interibant. CONTAGIBVS IBANT,) id est contagiis obibant, seu interibant. ibant, ᾤχοντο. sic suprà lib. 3. cernimus ire.

PVDOR QVEM TVM) quem laborem tum cogebat obire, i. adire, seu subire pudor. Thucyd. αἰσχύνη γὰρ ἠφείδουν σφῶν αὐτῶν εἰσιόντες παρὰ τοὺς φίλους, i. pudore enim affecti sibi haudquaquam parcebant, ad amicos suos adeuntes.

BLANDAQVE LASSORVM, &c.) & quem laborem cogebat subire vox blanda ægrornm cum querela coniuncta, &c. Thucyd. ἐπεὶ καὶ τὰς ὀλοφύρσεις τῶν ἀπογιγνομένων τελευτῶντες καὶ οἱ οἰκεῖοι ἐξέκαμνον, ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κακοῦ νικώμενοι. id est, nam & querelis pereuntium tandem etiam propinqui & domestici succumbebant, ac cedebant, mali magnitudine victi. OPTIMVS HOC LETI GENVS) καὶ μάλιστα οἱ ἀρετῆς μεταποιούμενοι. id est, maximéque peribant viri boni, & virtutis studio dediti. INQVE ALIIS ALIVM POPVLVM,) id est, & cùm certarent, ac contenderent suorum mortuorum turbam in alia familia, vel inter dißimileis tribus, aut municipij homines sepelire, & cet. populum fortasse dixit, quem Græci δῆμον appellant.

INDE BONAM PARTEM) cùm in libris manuscriptis scriptũ reperissem, Inde bonam partem, & ita habeant cod. Parisienses: hãc lectionem potius, quàm vulgatam, bona ex parte, secutus sum. quæ substituta videtur ab ijs, qui verã non

intelligerent. Atqui sic loquuntur boni scriptores. Lucret. supr. lib. 3. Non minimam partem mortis formidine aluntur: & infrà non longè, Nec minimam partem ex agris ægroris in vrbem Confluxit, &c. vt quidem legendum censet Bosius. & M. Tull. offic. 1. Maximam partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur nõnulli, &c.

IN LECTVM) *quidam libri manuscripti habent, in lectum. quidam, in iectum: quod videtur deprauatum ex vera lectione, in lectum: vulgati, in letũ: quos non sum secutus. dabantur in lectum autem, id est, vt loquitur Horat. affligebantur lecto. quod est, decumbere in lecto cogebantur.*

Præterea iam pastor, & armentarius omnis,
Et robustus item curui moderator aratri,
Languebant: penitúsque casis contrusa iacebant
Corpora, paupertate & morbo dedita morti.
Exanimis pueris super exanimata parentum
Corpora nonnumquam posses, retróque videre
Matribus, & patribus natos super edere vitam.
Nec minimùm partim ex agris ægroris in vrbem
Confluxit, languens quem contulit agricolarum
Copia, conueniens ex omni morbida parti.
Omnia complebant loca, tectáque: quo mage eos tum
Confertos ita aceruatim mors accumulabat.
Multa siti prostrata viam per, próque voluta
Corpora silanos ad aquarum strata iacebant,
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquaï.
Multáque per populi passim loca promta, viásque
Languida semianimo tum corpore membra videres,
Horrida pædore, & pannis cooperta perire
Corporis inluuie: pellis super ossibus vna,
Vlceribus tætris propè iam, sordíque sepulta.
Omnia denique sancta deûm delubra replerat
Corporibus mors exanimis: oneratáque passim
Cuncta cadaueribus cælestum templa manebant,
Hospitibus loca quæ complerant æditentes.
Nec iam relligio diuûm, nec numina magni
Pendebantur enim: præsens dolor exsuperabat.
Nec mos ille sepulturæ remanebat in vrbe,
Quo prius hic populus semper consuerat humari.
Perturbatus enim totus trepidabat, & vnus
Quisque suum pro re consortem mæstus humabat:
Multáque vis subita, & paupertas horrida suasit.
Namque suos consanguineos aliena rogorum

Insuper exstructa ingenti clamore locabant,
Subdebántque faceis multo cum sanguine sæpe,
Rixantes potius, quàm corpora desererentur.

ARMENTARIVS) *qui armentis præest, vt bubulcus.*

ET ROBVSTVS ITEM CVRVI.) *supr. libr. 5.* Nec robustus erat curui moderator aratri. *Virgil.* Pollione. *Robustus quoque iam tauris iuga soluet arator.*

CASIS CONT.) *in casas cõiecta, & coarctata. Thucyd.* ἐν καλύβαις διαιτωμένων, *&c.* DEDITA MORTI) *nonnulli lib. vulgati habent, tradita morti.*

EXANIM. PVERIS SVPER) *super exanimis pueris.* ἀναστροφή, *vt tertio abhinc versu, matribus & patribus natos super edere vitam.*

RETRO'QVE) *& contrà.* NEC MINIMVM PARTIM) *Thucyd.* Ἐπίεσε δ' αὐτοὺς μᾶλλον πρὸς τῷ ὑπάρχοντι πόνῳ, καὶ ἡ συγκομιδὴ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὸ ἄστυ, καὶ οὐχ ἧσσον τοὺς ἐπελθόντας. *id est, præter malum autem, quo in præsens tempus laborabant Athenięses, magis eos preßit agricolarum multitudo ex agris in vrbem conueniens: eáque ipsa collecta multitudo iis, qui in vrbem aduenerant, non minus erat infesta, atq; exitialis. Cùm in omnibus libris manuscriptis scriptum reperissem,* Nec minimam partẽ ex agris, *&c. & ita in nonnullis vulg. pro eo, quod est in aliis vulgatis,* Nec minima pars ex agris, *&c. ego, quòd ad hanc priorem versus partem attinet, reposui,* Nec minimum partim, *&c. quòd autem ad posteriorem, quæ sic legitur in vulgatis,* ex agris mæroris in vrbem, *&c. in manuscriptis verò,* ex agris ægroris in vrbem, *&c. ego libros manuscriptos secutus sum: quamuis ne hanc quidem lectionem admodum probem. Sed ea tamen, qualiscumque sit, tolerabilior est, quàm vel illa altera vulgata,* Nec minimã partem ex agris mæroris in vrbẽ, *&c. vel antiqua,* Nec minimam partem ex agris ægroris in vrbem, *&c. nam ægroris minimùm, Latine, & vsitatè dictum est. cetera in hoc versu, quo modo eũ edidimus, tolerabilia sunt. minimam partẽ ægroris, autem, seu mæroris, verò, non potest cohærere cum verbo, confluxit, quod sequitur, proximo versu. Nihilo magis ea scriptura, quæ est in codicib. Florentinis:* Nec minima pars ex agris mæroris in vrbem, *ferri potest, primùm, quia pes secundus, iambus est, cùm dactylus, aut spondéus esse debeat: deinde quia perspicuè contra omnium veterum librorum auctoritatem, factum est, siue à Nauagerio, siue à Marullo, siue à Pontano, siue ab aliquo alio, quisquis sit eius auctor,* minima pars, *ex,* minimam partem, *idq; nimis remotè ab antiqua scriptura, aptè quidem ad sententiam, & elocutionẽ, sed ineptè ad versum, vt diximus. Iam verò neminem mouere debet, quòd partim, semel ponatur. hoc enim vsitatũ est tum bonis scriptoribus, tum ipsi T. Lucretio, & M. Tullio. Lucretius lib. 5.* Et partim plano scatere, atque erumpere campo. *M. Tull. Verr.* statuæ in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris *partim enim idem valet, quod ex aliqua parte. Præterea cùm in duobus libris manuscriptis offendissem ita scriptum,* Nec minimam partem ex agris ægroris in vrbem, *&c. pro eo, quod est in aliis,* Nec minimam partem ex agris mæroris in vrbem, *&c. ortáque mihi esset ex ea varietate mendi suspicio, venit mihi continuò in mentem, vocem,* mæroris, *non satis quadrare, & legẽdum potius,* ægroris: *qua voce etiam suprà vsus est, ibi.* etiam pecubus balantibus ægror. *Sic igitur mihi & olim in duabus editionibus hic versus legendus visus est, & nunc item in hac tertia videtur. Non celabo lectorem tamen Simeonis Bosij, amici mei, sententiam, quæ talis est, nihil hîc esse mutãdum, nisi quòd ex voce vna,* ægroris, *duæ sunt*

faciendæ,

faciendæ, vt sic legatur, Nec minimam partem ex agris ægror is in vrbem Confluxit, &c. Nec minimam partem autem, id est, nec minima ex parte: de quo genere alibi diximus, & infrà mox dicemus. Sic igitur Bosius. à quo difficile est, in re tam aperta, dissentire. Vnum me suboffendit, harum vocum, agris, ægror is concursus, aliquanto meis quidem auribus asperior, ac durior. Quid si cetera Bosio assentientes dicamus, legendum, ægros, pro, ægror, qualia sunt colos, vapos, labos, &c. pro, color, vapor, labor, &c. vel, ægror hic in vrbem? Ego nihil affirmo. sed iudicet lector. Zoilus legit, algoris, in patrio casu, vt sit vox integra: &, minimam partem, retinet, vt positum intelligamus pro minima pars, per antiptosin, inquit. festiuum grammaticum. Et audes, cœnum, tuis inquinatißimis, & furacißimis manibus Lucretium, & simileis scriptores tractare?

OMNIA COMPLEBANT) *sic legendum, non, condebant. atque, vt magis credas hoc mendum natum esse ex errato librariorum scriptorum, in vno libro manu scripto reperi scriptum, condiebant. i, enim pro, l. sæpe ponebant scriptores illi indocti, & contra l. pro i. Thucyd.* οἰκιῶν γὰρ οὐχ ὑπαρχουσῶν, ἀλλ' ἐν καλύβαις πνιγηραῖς ὥρᾳ ἔτους διαιτωμένων, ὁ φθόρος ἐγίνετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο, *id est, cùm enim domus eis non suppeterent, sed in tuguriis aëre & vento carentibus propter anni tempus habitarent, fœda hominum strages sine vllo ordine edebatur, moribundique moribundis aceruatim accumulati iacebant. reperitur etiam hæc lectio in quibusdam libris vulgatis, Omnia complebant loca tectis. de qua scriptura iudicet lector. ego quidem mendosam esse arbitror. Quòd autem* ὁ κυνώπης, *condebant, retinet, digna patrono lectio.*

QVO MAGE EOS TVM CONF.) *cùm omneis libros & manuscriptos, & typis excusos animaduerterem ita habere, quo magis æstus, præter Florentinos, in quib. legitur, quo magis æstu: ego sic reposui Adriano Turnebo approbatore, atque adeò auctore. deprauauit autem principiò hunc locum scriptor librarius, cùm scripsit, eos tuZ. Z. pro m. deinde alius ex Z. fecit s. & scripsit, eos tus: ex quo factum est posteà, æstus, quemadmodum suprà hoc eodem lib. ex duabus vocibus, eas tum, ostendimus factum esse, æstum. sententia autem huius loci sic restituti plana est. quo magis (inquit) id est, propter quam causam magis eos siue agricolas, siue vrbanos siue vtrosque tunc ita confertos, vel (vt alij libri habent) infertos, mors aceruatim accumulabat. quæ sententia cum verbis Thucyd. consentanea est. sic enim ille:* ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο. *id est, sed etiam mortui alij alij accumulati morientes iacebant. hanc quoque emendationem tacitus probat* ὁ κυνὸς ὄμματ' ἔχων, καὶ βάσκανος.

VIAM PER) *per viam,* ἀναστροφή. *Thucyd.* ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο. *id est in viis volutabantur.*

PROQVE VOLVTA) *& prouoluta. tmesis: vt, séque gregari, ínque pediti, pérque plicatis, dísque supatis, & sexcenta similia. prouoluere autem, est palàm, & in loco publico, voluere, vel porrotenus voluere. Terent. Andr. Ni puerum tollis, iam ego hunc in mediam viam Prouoluam. Lucretius lib. 2. Prouolui simul vt possint, & lædere sensus.*

SILANOS AD AQVARVM) *ad fonteis, ad aquarum tubos, siue salienteis, siue scatebras, siue fistulas; è quibus erumpit aqua:* κρουνοὺς *appellãt Græci. Atq; ita hanc vocem Latinam interpretatam reperi in vocabulario Latino Græco, cuius mihi copiam fecit Cl. Puteanus: Silanus (inquit)* κρουνός. *Festus. Tullios alij dixerunt esse silanos, alij riuos, alij vehementeis proiectiones sanguinis arcuatim fluentis:*

quales sunt Tiburi in Aniene. Cornel. Celsus lib. 3. cap. XVIII. Confert etiam aliquid ad somnum silanus iuxtà cadens. Thucyd. καὶ περὶ τὰς κρήνας ἁπάσας, id est, & ad omneis fonteis, &c. INTERCLVSA ANIMA) spiritu intercluso, atque exstincto. NIMIA AB DVLC. AQVAI) Thucyd. τῇ τοῦ ὕδατος ἐπιθυμίᾳ, id est aquæ cupiditate.

PER POPVLI PASSIM LOCA) per loca poplica, seu publica.

PROMTA) aperta, & in promtu posita.

PÆDORE) putore, ac fœtore ex illuuie, & angustiis locorum, & mærore, & ægritudine contracto. M. Tull. Tuscul. 3. detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, &c. PANNIS COOPERTA) non vestibus nitidis amicta, sed pannis laceris ac sordidis obsita. ῥάκη appellant Græci. Terent. Eunuch. video sentum, squalidum, ægrum, pannis, annisque obsitum.

PELLIS SVP. OSS.) sic Virg. Menalca, vix ossibus hæret. pellis (inquit) sola super ossibus, subintell. erat. vel super pro superat Græcorum more, qui vtuntur interdum præpositionibus pro verbis, vt πέρι, πάρα, ἔπι, ἔνι, pro περίεστι, πάρεστι, ἔπεστι, ἔνεστι. quidam vir doctus legendum censet, pelli, in sexto casu.

VLCERIBVS TÆTRIS, &c.) ordo & sentētia est, propemodū iā sepulta, nempe pellis, tætris vlceribus, & sorde, seu sordi sepulta, id est cooperta, & obducta. sic autem excudendum curaui, non, sepultis, secutus codicum manuscriptorum auctoritatem. præterea, vlceribus, reposui, admonitus à duobus codicib. item manuscriptis, in quibus scriptū reperi, viceribus, suspicatus à librariis ita scriptum esse pro vlceribus i pro l. sed nō displicet mihi tamē Adr. Turnebi coniectura, & sententia, qui, seruata vulgata scriptura, in voce, sepultis, reliqua sic legit. Vlceribus cæcis prope iam, sordique sepultis: atque hunc versum sic explicat, Vlceribus iam propè cæcis, id est aspectum fugientibus, & nō apparentibus propter squalorem, & sordem, & illuuiem. verba enim, quæ subsequuntur, sordique sepultis, declarant vocem, cæcis. cæcis (inquit) id est sorde, & squalore sepultis, & coopertis. coniecturam Turnebi adiuuant codices Veneti antiq. in quibus legitur, Visceribus cæcus, &c. Hanc lectionem arripuit, sibique arrogauit Zoilus. quam tamen ei non inuideo. sed ingenium & ἦθος Zoili demonstro, quamuis satis iam perspectum, & cognitum.

OMNIA DENIQVE SANCTA) Thucyd. τά τε ἱερὰ, ἐν οἷς ἐσκήνηντο, νεκρῶν πλέα ἦν αὐτοῦ ἐναποθνησκόντων, id est, & templa Deorum, in quibus tabernacula collocarant, cadaueribus erant referta, cùm ibi immorerentur.

MANEBANT) διετέλουν, vt suprà.

HOSPIT. LOCA QVÆ) quæ loca æditeuentes, id est, æditui, seu æditimi, complerant hospitibus, id est rusticis, & agricolis, & τῶν ἐκ τῶν δήμων, id est hominibus vicanis, seu ex oppidis Atticis. A. Gellius lib. 12. cap. 10. profert hunc locum, his verbis. Titus autem Lucretius in carmine suo pro æditiuis æditeuenteis appellat. oneratáque passim Cuncta cadaueribus cælestum templa manebant, Hospitibus loca quæ complerant æditeuentes. NEC IAM RELLIGIO DIVVM) Thucyd. ὑπερβιαζομένου γὰρ τοῦ κακοῦ, οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἔχοντες ὅ,τι γένωνται, ἐς ὀλιγωρίαν ἐτράποντο καὶ ἱερῶν, καὶ ὁσίων ὁμοίως, id est, nam, cùm vis mali esset immoderata, & vim intolerabilem afferret, homines non habentes quid agerent, aut quò se verterent, templa deorum, & pietatem peræquè negligere cœperunt.

NEC MOS ILLE SEPVLTVRÆ, &c.) Thucyd. νόμοι τε πάντες συνεταράχθησαν, οἷς ἐχρῶντο πρότερον περὶ τὰς ταφάς id est, & leges omnes, quibus anteà in

sepulturis vtebantur, perturbatæ fuerunt. QVO PRIVS HIC POPVL.) *cod. Memmianus habet, Quo prius hic populus, &c. quam scripturam probo. Ceteri partim, Quo pius: partim, Vt prius. prius autem videtur legendũ, nõ, vt in vulgatis, pius: idq; ex Thucydidis verbis intelligere licet,* οἷς πρότερον ἐχρῶντο*: i. quibus prius vtebantur. verumtamen licet etiam legere, pius, vt referamus ad religionem & pietatem populi Atheniensis antiquam, atque auitam. Iudicet lector eruditus. Omnino, prius, magis consentaneum est cum verbis Thucydidis.*

PERTVRBATVS ENIM TOTVS TREPIDABAT) *sic habent libri manuscr. non, vt vulgati, repedabat.* CONSORTEM) *aliàs, cognatum.*

ET PAVPERTAS HORRIDA) *Thucyd.* καὶ πολλοὶ ἐς ἀναισχύντους θήκας ἐτράποντο σπάνει τῶν ἐπιτηδείων, *id est & multi ad sepulchra impudentia conuersi sunt, facultatum pænuria.*

SVASIT) *tralatio est. sic lib. I. Sed tua me virtus tamen, & sperata voluptas Suauis amicitiæ, quemuis efferre laborem Suadet, &c. ibid. infrà. Viteis auctumno fundi suadẽte videmus. ad quem locum plura. Sic Virgilius Æn. VI. dixit, malesuada fames.* NAMQVE SVOS CONSANG. AL. ROG. &c.) *huius loci sententia hæc est. nam suos consanguineos locabant cùm ingenti clamore super aliena rogorum exstructa: id est super eos rogos exstructos, qui erant alieni: id est non sui. exstructa rogorum autem, sic dictum, vt illa, septa domorum, strata viarum, aperta viarum, structa saxorum, & similia apud eundem: & illa, vana rerũ, amara curarum, & similia apud Horatium: quæ notauimus in commentar. Horat. Huius loci sententiam paullo quidem aliam, sed tamẽ his verbis exprimit Thucyd.* ἐπὶ πυρὰς γὰρ ἀλλοτρίας φθάσαντες τοὺς νήσαντας οἱ μὲν ἐπιθέντες τὸν ἑαυτῶν νεκρὸν, ὑφῆπτον· οἱ δὲ καιομένου ἄλλου ἄνωθεν ἐπιβαλόντες ἀπῄεσαν· *id est, Nam in rogum alienum eos anteuertentes, qui exstruxerant, alij suum mortuum imponebant, faceísque subdebant: alij, cùm alius mortuus combureretur, suo insuper iniecto discedebant. Quidam tamen hunc Lucretij locum sic explicant. namque super suos consanguineos, (rogis scilicet impositos) locabant aliena rogorum: id est res à rogis alienas: id est, quæ non solent in rogum coniici. ego priorem explicationem magis probo, quia cum verbis & sententia Thucydidis magis mihi congruere videtur.*

SVBDEBANTQVE FACEIS) *& subiiciebãt faceis rogis. Thucyd.* ὑφῆπτον.

QVAM CORPORA DESERERENTVR) *quidam legendum censent: quàm vt corpora desererentur.*

FINIS.

INDEX VOCVM, ELOCVTIONVMQVE FERE OMNIVM, QVÆ SVNT IN contextu Lucretij.

A

D.

degere

F.

fluenta

H

I

O

P

proinde

versabundáque

In indice superiore scribe ad vocem, æther, &c. & infrà
æther sidera pascit, pro poscit.
æther leuis, &c pro lenis
ad vocem, anima pro aëre, scribe 74 pro 70
pro clarititat. scribe claricitat.
ad, composituras turbantia, scribe, 325 pro 323
ad, inolentis oliui, scribe 179 pro 129
ad, gliscunt iurgia scribe 243 pro 242
ad vocem, nant oculi, scribe 243 pro 212

INDEX RERVM, ET VERBORVM MEMORABILIORVM, QVÆ SVNT IN COMmentariis Lambini: & quorundam paucorum, quæ ad superiorem indicem pertinent, per imprudentiam à glutinatoribus prætermissa.

B

bonam

D

E

F

X

Y

Z

ERRATA OPERARVM IN CONtextu versuum Lucretianorum, sic emendanda: prior numerus, paginam : initium versus, versum indicat.

pag. 45 *vers.* Errat. *quod non fuit antè:* 58 Omne *f.* *corpora certa* 81 Imbrib. *& tabe nimborum arb.* 98 Integr. *amnes, & solis t.* 118 I. Paucula. *quæ porrò m.* 151 Quæ quon. *non sunt in rebus* 173 Vt m. *Vt mare, cùm magni comm.* 282 Nec min. *Nec minus ergo antehac, q.* 286 Temporis *post mortem denique n.* 356 Vt *non sint magis acria visu.* 452 Quis potis est, *lege,* Quid potis *est, &c.* 452 Nec minus *denteis cadere imp.* 477 Nam cap. *pacémque secuta* 489 Inde *ignémque pararunt:* 493 Longe *Longè alias alio* 495 Et micat interd. *lege,* Emicat interd. 500 Quæ nunc, &c. *hunc versum non voluit Lambinus, obelisco confodi.* 523 Quod *naturæ vi, var.* 515 Tum *redimire coron.* 533 Nec *mirum plena animæ ves.* 541 Hunc tibi *cum primis* 552 Si nec opin. *volt oppr.* 589 Mutat & exs. *scribe,* Mittit, & ex*soluit gl.* 592 Frigidus *supra quem s.* 593 Quod superest, *quo fœdere fiat Naturæ, lap.* 605 Denique *copulat vna.* 608 Et quom *Et quom spirantes mist.*

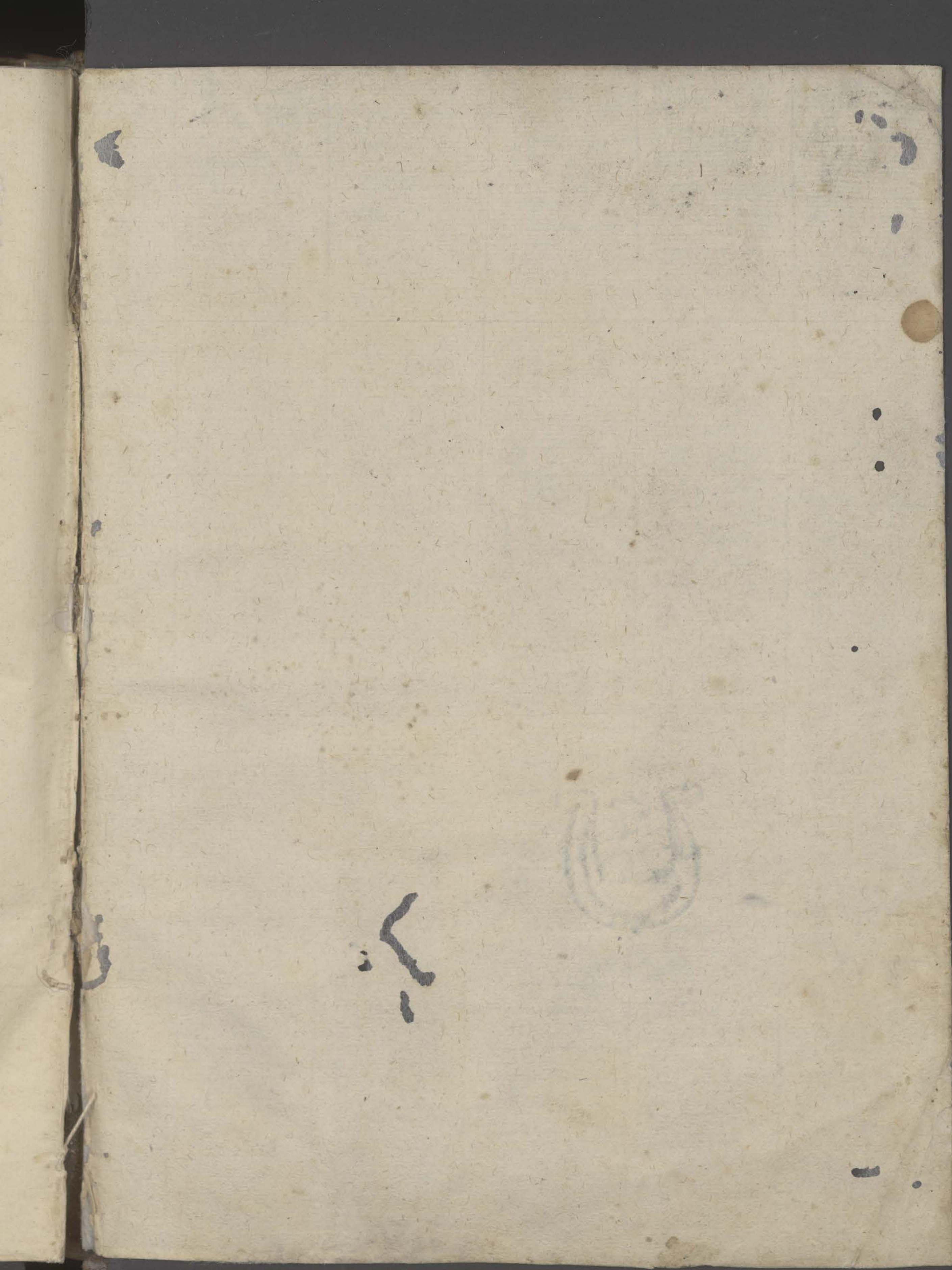
ERRATA OPERARVM IN COMmentariis Lambini, & nonnulla ab iisdem per imprudentiam prætermissa, sic emendanda, & reponenda.

pag. 13. *vers.* ET EXTRA *& longe processit extra, &c.* 16 *pro Coll. vna ex quattuor tribubus vrbanis.* Nol. 38. *manuscr. post vocem, freti. adde, nam vulgati habent, æstus.* 39 *non essent, quæ, si non esset inane,* 44 *eius sim. non ita dico, mihi videri, sic esse leg.* 40 *quoque, &c. adde deinceps* CORPORIBVS CÆCIS) *cæcis, id est,* ἀόρατοις, *seu, quæ non cadunt sub sensum, & quæ cerni non possunt.* 45 *lierint, quod per subitã illam corp.* 46 I. COMPLERI SPAT. 48 *vt qui sedent contionantur* 56 *vulg. adde post contrà. quæ habet, glacies acri flamma deuicta,* 66 *scit? atque hanc scripturam iudicio l.* 67 *minimum: vt res omnes in parteis inf.* 71 *mutaréque item amplector, & ret.* *pag ead. vers. seq. id est, igneis in congr.* 77 φρονίπ καταίοντα &c. *pag. ead. cogitationib. mundum mouentem.* *pag. ead. tatem, & naturam. adde post, ceciderunt. nam versum proxime sequentem, Et grauiter magni magno cecid. ibi casu, puto esse declaratione, seu* ἑρμηνείαν, *huius versus, καὶ ἐπεξήγησιν. Sed cur non dixit, magnum cecidere ibi casum, vt libro* 3. *Sensiferos motus moueri?* 85 *rum? pro osse, teste So.* 88 *fluere.*

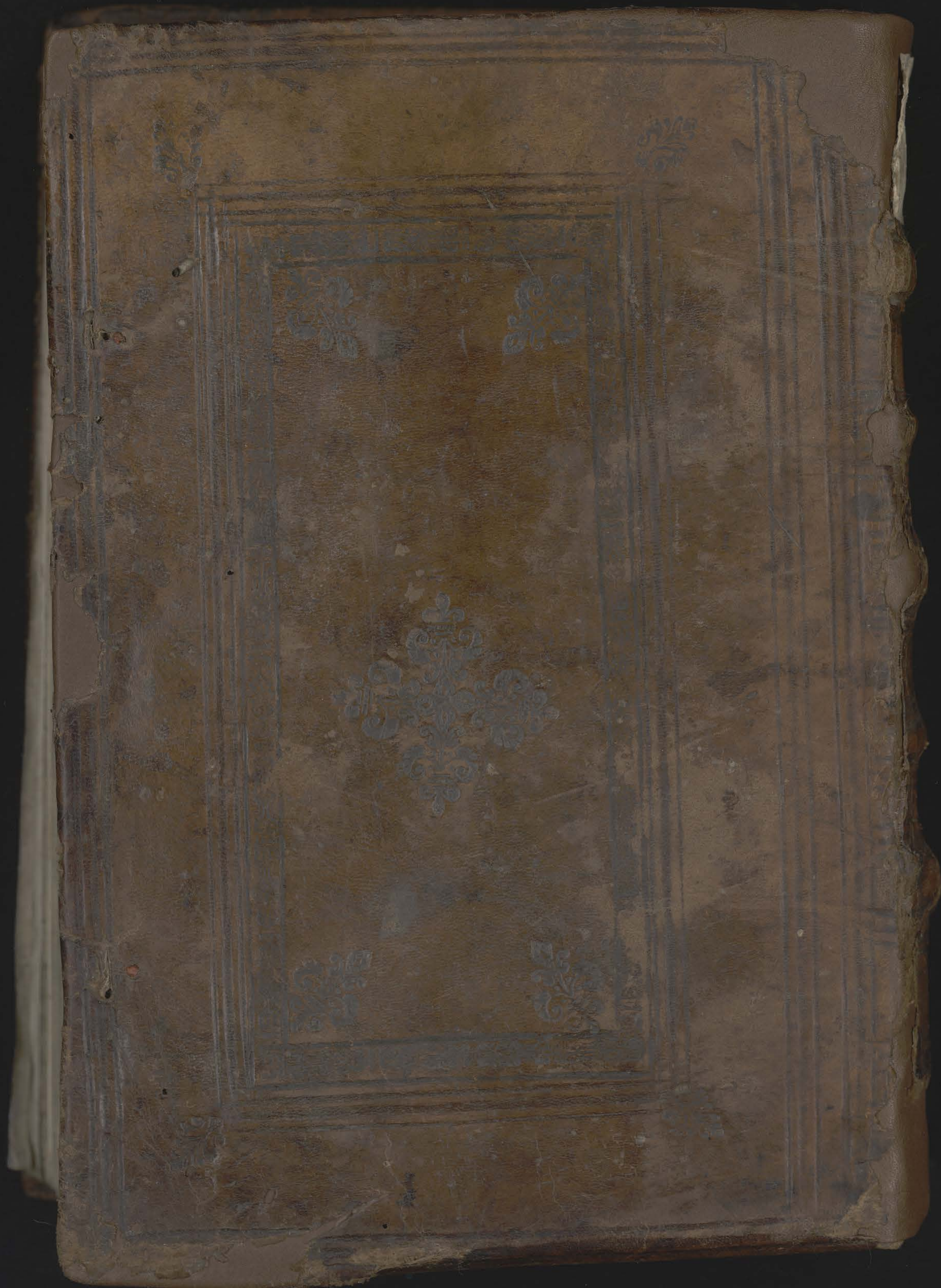
88 *fluere.* *semper ediderim, quidam barb.* 91. *cidat,&c.* Nec me animi fallit,Gr. 100 INTEGR. AMNES) *sic l.* 101 Lucr. *amissò iam corpore,vita q.* 117 *tepono* CVM FLIXERE, *pag.ead.* *verbi sup.* *legendum censeo,non,vt vulgò,* 133 *gotiorum seu procurator,negotia, & simil.* 140 LÆTANTIA) *adde post,* *dispicio. nisi fortè lætantia dixit, ab effectu, quæ lætificant, seu lætari faciunt volucreis,&c.* 143 *tuentur,* *mouet auctoritas,* 149 *citæ obi. si,quæ fluida sunt,* 152 ἀργ. ἀπεἰληπτα,ἀπειληπτά ὅτι πᾶς δ. 162 *ram:cœpit:* Totus hic locus ab his verbis,Arnobius lib.5.aliam rat. &c.vsque ad illa,ab hac cœpit,fuit alieno loco positus: locari autem debet infrà post illa,Extremis mun.locis. 164 *quidem.* *quidam,mandêret,legit,sec.* 170 *conuersa* *adde post,mureis? Postremò sic fere loquitur Lucretius noster lib.5. ibi.Quādoquidē nequeūt vitaliter esse animata.* 188 LETI IAM LIM. AB IPSO) 192 *solus,* *solus,nec cùm discedit,appâret,&c.* 197 *feras esse gen. adde post,* & *aueis.* MVTAS SQVAMIGERVM PECVD.) *id est,pisceis.sic suprà eod.libro duo epitheta posuit ad pisceis significandos.mutaque natantes.nam per mutas pecudes,nullo alio addito,significantur simpliciter animalia rationis,et sermonis expertia.vt lib.5. Quom pecudes mutæ, quom denique sæcla ferarum,&c.* 199 *ma.&* *lib.* Licet tamen etiam, *endo manu,legere,* 200 *delendum* *è quibus corp.* 201. *ciens, anno* CIↃ. IↃ. LXIII.*pr.* 203 *re oport.* *quidam legunt,* M. *pag.ead.* *noua* *Vnáque res hæc est,* 209 *nes vol.* *hanc rerum naturam non à m.* 211 νεκρ. νεκύσια 235 QVA) *adde post vocem,locum.* PRÆTEREA SI PRO FORIB.)*Hoc* Lucretij *argumentum, quo conatur probare,falsum esse, animum per oculos, tanquam per fenestras, cernere,refellit, & irridet* Lactantius *libro de opificio dei,cap.8 his verbis: Cùm autem videamus momento temporis: plerumque verò aliud agentes, nihilominus tamen vniuersa,quæ contrà sunt posita,intueamur: verius & manifestius est,mentem esse,quæ per oculos ea,quæ sunt opposita,transpiciat,quasi per fenestras,lucente vitro,aut speculari lapide,obductas.* Et iccirco mens, & *voluntas ex oculis sæpe dignoscitur.* Quod *quidem, vt refelleret* Lucretius, *ineptissimo vsus est argumento.* Si *enim mens,inquit,per oculos videret:erutis, & effossis oculis magis videret:quoniā euulsæ cum postib. fores plus inferant luminis, quàm si fuerint obductæ.* Nimirum *ipsi, vel potius* Epicuro,*qui eum docuit,effossi erāt oculi,ne videret, effossos orbeis, & ruptas oculorum fibras,& fluentem per venas sanguinē,& crescenteis ex vulneribus carnes,& obductas ad vltimum cicatrices nihil posse lucis admittere,nisi forte auribus oculos simileis nasci volebant,vt non tam oculis, quàm foraminibus cerneremus:quo nihil ad speciem fœdius,ad visum inutilius fieri potest.&c.* 264 *geniis* *cuiusque.ingeneratur dolus,aut p.* 266 *pore* *confecto.* 267 *cinnior est.* *cinnior est,quàm vulgata.* 271 *potuit.* Nunc hūc, *nunc illum morbi al.* 276 *inde sequitur.* *adde post,* Fecerit *arbitria, &c.* Sed *videtur legendum versu superiore,* R*efferre non,vt habent omnes libri,* Differre.*Est enim hæc sententia,neque quidquam referre,vtrùm is,qui mortuus est, neque vmquam reuicturus,numquā natus sit,an secus.* 287 ANX. ANG.) *sic dictum vt illud,son.* 297 *vulgatos:* *adde, deinceps qui habent,at quod scilicet,vt sit,&c.* 303 *his verbis* Pl. *habeat auro suppa-*

ctum solum? 307 censet, censet,con formæ seru fig. fortasse non malè. nolim enim coniecturis eius taleis notas apponere,ne si eas quidem improbem,qualeis ille solet meis: malè,pessimè,ineptissimè, mendosissimè. 312 men hanc scr. legunt, Inde altos trahere,&c. 318 tiò eod. certis ab rebus obortu n. pag.ead. cùm ita scr. ex c s.feceram x.ex n.u. pag.ead. rum reflex. post speculi. adde. Sed videtur legendum , Continuò nequeunt illuc simulacra reu. 329 διὰ ὑ πετρ. πόρρωθεν στρογγύλα νομ. 332 mota. in assiduo motu.ill. 345 ea cùm libri læuis leuiore cr. 349 vis,& potestas vid. post verbum,permanant:adde, neque illa eà transire possit,quà hæc transeunt.Interp. 356 videbis n. vbi sit id,quod ol. 366 ac manif. nisi animum attendas, 368 est tempore: & quiescendi e. 369 sius,homo & ita excudi iussissem,d. pag.ead. QVÆ FORET post, quæ ferat vsus. adde, Ego malim hîc nihil mutare,& pro possimus,legere,possemus. 376 de me. profligatissime,& flagitiosissime? 392 ver.1. pretio fuisse,sciunt,&c. 393 censent Nil, vt opinor.ita hæc species miranda fuisset.Quam tibi iam nemo,&c. 394 scriptis. Vt præterm. 395 ροισιν ἠδὲ καὶ ἐσθλός.qui posterior versus profertur ab Aristot.πολ.β.& ἰλ.ε.ἰῆ δ᾽ ἐν νυκτὶ ἐφύοντο. Paruula (inquit)h. 400 COMMVN. & quærens communem cum viro volupt. 405 hærere. post adhæsim, adde, Quòd autem Thraso vult legi, adfigi adhæsum, vt sit participium:fieri non potest. nam participium passiuum adhæsus, a,um,à verbo, adhæreo,absoluto,neq; reperitur in tota lingua Latina,neq; formari potest.Quod enim grammatici notant, interdũ participia pass.formasse veteres à verbis neutris aut absolutis:ea,cùm rara sint,exemplo nobis esse non debent. 433 PRINCIP. Illud in his reb. 442 v. vlt. quãdo obruit ũbis,reposui,vrb. 446 DIFFVS. ῥυστικῶς διακείμενος. p.ead. quàm aqua, post,Aristoteles, adde, quadrat & in naturam ætheris,propter incredibilem leuitatem,ac mobilitatem,& liquidissimã naturã. Itaque infrà non longè,liquidissimus appellatur, & leuissimus. 450 quæ intendat, alium postremò esse sub terra, & sub ped. 465 AD ID SIGN. post,æquinoctium, adde, ANNI NODVS) nodum anni dixit,translatè pro eo solis circulo,qui cælum mediũ quasi cingulo cingit,ac circumdat.non dissimili admodum trãslatione dixit libro 2.animæ nodos, & libro 4. Veneris nodos:videlicet,coniunctiones quasdam arctas,& adstrictas, συνδέσμοις. 476 gentes, eodem libro,misc. 477 berbi androgyni,barbati mæchocinædi. 478 magis probo adde post, & fæminæ. vel repete ἀπὸ κοινοῦ,videmus debere. 479 vers.1. MVLTAQVE SVNT N. EX VT. 487. Conf. Confirmat autem hanc l. 493 culata. adde post,significant. PECVDES MVTÆ) id est, animalia rationis, & orationis expertia, ζῶα ἄλογα. aliter lib. 2. duobus epithetis coniunctis, mutæque natantes.& eodem lib.sic denique mutas Squammigerûm pecudes. 503 his Lucret. opinatione de diis digna,nec quidquã prod.ill.sang.& cruoris,si credis de h.d. pag.ead. quorum vsurpabant & leg. 511 PECTORA) adde post,perterrita. atque ita,vox,equites, accipienda erit καταχρηστικῶς,pro rectoribus leonum,& pro iis,qui leonibus insidentes, eos regunt,ac moderantur.& per fremitum,equorum hinnitus erit intelligendus.vel dic hoc modo propriè, neque equites poterant equorum, quibus insidebant, pectora mulcere,

perterrita fremitu, id est, rugitu leonũ. pectora autem perterrita, id est, animos perterritos. & non poterant equos frenis conuertere in hosteis. quo fiebat, vt tota turbaretur acies, iique, qui leones in aciem produxerãt, ipsi sibi plus mali darẽt, quàm hostibus inferre potuissent: atque adeò suis ipsi armis, & inuentus perirent.
512 pturis. Mihi enim carior est veritas, &c. 518 tegi, tegi, & amiciri des. 534 PLENA scribe, PLENA ANIMÆ VESIC.) plena animæ, id est, plena vẽti. Sic Varro Ant. 535 dosi essent, habent, vt faciãt: alij, cur faciãt: quos secutus sum. 538 causam περιτρεῖ δὲ ἀστραπὴ το
544 accepimus. adde post, ampliora? quamquam viuentes, apud Arnob. propriè potius videtur positum, pro iis, qui viuunt, vt sit, nos, qui viuimus, vel interea dum viuimus. 549 E REGIONE) distinctionis nota est p.
554 horr. animos, & inania murm. 560 dum sentimus adhæsum corp. 568 tus excit. adde post, congreßis. Sed videtur in versu sequenti, legendum, Imq́ue suis confusa velit compl. ruin. im autẽ, id est, eum: subintell. hiatũ.
579 hunc versum Qualis apud Cumas lacus est, &c. ita semper scribendum tota pagina, lacus (inquam) pro, locus. pag. ead. longè abest adde post, & Cumis. Cùm hæc ita scripsissem, & iam edidissem: Simo Bosius, quem sæpe appello, cuiúsque & ingenij acumen, & iudicij subtilitatem admiror, hoc loco diu, multúmque considerato, dixit tandem, sibi videri sic esse legendum. Is lacus est Cumas apud, ex viuis per monteis Oppleti calidis vbi fumant fontibus auctus. quam lectionem sic ille explicat: Is lacus, (auernis substratus scilicet) est apud Cumas, vbi auctus, (id est, receptacula) oppleti ex viuis calidis fontibus per monteis fumant. De qua lectione, & amici mei coniectura, iudicet lector eruditus.
587 ne enim adde post pinnarum. vel, frustra nitantur pennis, 592 bio post, corruptæ. adde, nisi forte probanda sit scriptura, venásque relaxat. Nam quòd Thraso, legendum censet, neruósque relaxat, minus placet. 597 priè atro sanguine. pag. ead. Descendi Descendi in campum cum f.
605 magnetis quæ sunt raro corpore, intactus eat. tral.
611 natura natura inimicum def. 615 censent, censet, abde d.
620 v. vltimo paßim insepulta iacêre, &c.

Biblioteka Jagiellońska
stdr0029979

M
Med. Lat
[illegible]